

СЛОБОДА
ИЛИ СМРТ

РАДОЈЕ И ЖИВАН Л.
КНЕЖЕВИЋ

СЛОБОДА
ИЛИ СМРТ

РАДОЈЕ И ЖИВАН Л.
КНЕЖЕВИЋ

СЛОБОДА
ИЛИ СМРТ
РАДОЈЕ И ЖИВАН А.
КНЕЖЕВИЋ

СИЈАТЛ, СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ

IV

Прво издање
1981

Издање писаца

Армијски ђенерал Драгољуб М. Михаиловић
као Министар војске, морнарице и ваздухопловства Начелник Штаба Врховне
команде и Помоћник Врховног команданта

Ову књигу посвећујемо нашем претку
ЂУКИ ФИЛИПОВИЋУ / 176..— 1818/
оборкнезу лепеничком од 1801, учеснику на састанцима у
Орашцу /1803 и 1804 / и Рудовдима / 1815 /
судији Великог народног суда
оборкнезу Крагујевачке нахије од 1815

САДРЖАЈ

	Страна
Предговор.....	
I ПРВА ГЕРИЛА У ЕВРОПИ	
Михаиловић почиње отпор.Тито	17
Устанци у Црној Гори и Србији	20
Први додир Југословенске владе и Драже Михаиловића	23
Узроци грађанског рата	27
Ко је нападач?	30
Интервенције у Москви. Примирје	33
Дејство устанка у свету	36
II БОЈИШТЕ СА ТРИ ПРОТИВНИКА	
Комунистички терор у Црној Гори	39
Покољи Срба у НДХ	43
Један фронт отпора?.....	49
Владине поруке	52
III ОРГАНИЗОВАЊЕ ОТПОРА	
Проблеми помоћи и општења.....	57
Србија, основица Михаиловићеве акције	61
Љотићевци. Слово "З"	64
Јули 1941: Команданти. На врхунцу славе	73
IV МЕДВЕД И ЛАВ	
Почетак кампање против Михаиловића	77
Стање на ратиштима	79
Односи Совјета и Британије	84
Територијалне амбиције Совјета	87
Отварање Другог фронта	89
Британија, Совјети и Балкан	93
Југословенско—совјетски уговор	94
V СВЕТЛОСТ И СЕНКЕ	
Совјетске оптужбе против Михаиловића.....	97
Одговор Лозовском, 12 августа 1942	99
Владино саопштење од 25 августа 1942	102
Вега—животно питање	105
Совјетско—британска криза	106

Битка код Ел Аламеина	110
Михаиловић и победа у Африци	112
Југословенско-бриганска криза	116
Разговор са Сарџентом, 22. 12. 1942	117
Разговор са Питером Бојем, 29. 12. 1942	118
Разговор са Сер Џорџом Ренделом, 31. 12. 1942 и 1.1. 1943	121
VI ДРУГИ ФРОНТ И ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ	
Амерички ратни план за уништење Немачке.....	145
Одлука за инвазију Северне Африке	147
Други фронт и Совјетски Савез.....	150
Црна година: Кебек и Техеран	154
VII НАПУШТАЊЕ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА	
Прекретница: мај 1943 године	163
Подвизи и признања до маја 1943	166
Споразум Британске владе са Михаиловићем	168
Мучки ударац верном савезнику	171
Михаиловићеве реакције	174
VIII ХИТЛЕРОВ ПОКУШАЈ ДА УНИШТИ ОБЕ ГЕРИЛЕ	
Хитлерово писмо Мусолинију	179
Договори између Немаца и Италијана у Риму	180
Операција Weiss и Титов споразум с Немцима	185
Операција Schwarz против Михаиловића	193
Масовно стрељање талаца у Србији	197
IX КАПИТУЛАЦИЈА ИТАЛИЈЕ И ЈУГОСЛАВИЈА	
Преговори о капитулацији Италије	204
Предаја оружја само комунистима	213
Напори да се уништи српска герила изван Србије.....	223
X КОНФЕРЕНЦИЈЕ У МОСКВИ, КАИРУ И ТЕХЕРАНУ	
Тројна конференција министара спољних послова у Москви	243
Прва Каирска конференција	247
Конференција Велике Тројице у Техерану.....	264
Војни закључци Техеранске конференције	267
Друга Каирска конференција	269
После Техерана	271
XI НАМЕТАЊЕ ТИТА ЈУГОСЛАВИЈИ	
Черчил пред тешким задацима	282
Черчилов покушај да смени Михаиловића	283
Неочекивано откривање Титових планова	286

Черчилова преписка с Титом	289
Притисци на краља Петра и наметање Шубашића Краљу	293
Прва подела Балкана између Черчила и Стаљина	300
Ваздушни терор над Србијом и наметање И. Шубашића	306
Прекретница / Наметање Шубашића за Председника вл./	310
Писмо Косте Ст. Павловића	321
XII СПОРАЗУМ ТИТО–ШУБАШИЋ И ПОДЕЛА БАЛКАНА	
Титово бекство из Југославије у Италију	326
Јунски споразум Тито–Шубашић	330
Погодба Черчила и Стаљина о Балкану: октобар 1944	339
XIII ПАРТИЗАНСКА ОФАНЗИВА НА СРБИЈУ	349
XIV УПАД СОВЈЕТСКЕ ВОЈСКЕ И БУГАРА У ЈУГОСЛАВИЈУ	
Преговори за капитулацију Бугарске	380
Развој снага за упад у Југославију и Титово бекство с Виса	384
Операције совјетскеке и бугарске војске у Србији .	388
Четници напуштају Србију, покољ српске омладине на Сремском фронту	392
Британци одбијају Михаиловићеве предлоге	399
XV НАСИЛНА ЛИКВИДАЦИЈА МОНАРХИЈЕ	
Новембарски споразум Тито–Шубашић	405
Черчил две године Краљев саветник	408
Шубашићев повратак у Лондон	410
Черчил прима Споразум Тито–Шубашић	411
Краљ одлучно одбија Черчилове савете	411
Оштар сукоб Краљев са Черчилом	414
Краљево саопштење 11 јануара 1945	415
Черчил игнорише Краља	416
Черчилов ултиматум Краљу	418
Отпуштање Шубашићеве владе	420
Черчилово насиље над Краљем	422
Америка одбија Черчилов предлог	423
Тајанствена Краљева капитулација	428
XVI ОД НАМЕСНИШТВА ДО ПРОГЛАСА РЕПУБЛИКЕ	
Намесништво, Јалта и образовање Уједињене владе	434
Јалта / 4-11 фебруара /	436
Тито склапа савез са Совјетима	445
Конференција у Потсдаму	449
Предизборни терор и покушај Америке да одложи изборе	461
Проглашење Републике и савезничка признања	475
Фотграфије	483

П Р И Л О З И

I Општи устанак у Србији	761
II Комунистички терор у Црној Гори и Херцеговини	789
III Погодба са Талијанима у Црној Гори	803
IV Михаиловићев говор у Липову, 28 фебруара	811
V Споразум између Британске владе и Михаиловића	825
VI Ед Мемоар Идну	847
VII Наредба Британске команде на Блиском Истоку 28 маја 1943 да се Југославија уступи Титовим партизанима	887
VIII Телеграм Радоја Л. Кнежевића Краљу Петру	893
IX Документа о предаји Југославије Титу	897
X Везе између Владе и ђенерала Михаиловића	933
XI Порукe Владе Слободана Јовановића Михаиловићу и његови одговори	950
XII Савезничка признања	979
XIII Организација Југословенске војске у Отаџбини	991
XIV Организовање Југословенске војске у заробљеништву	1002
ИМЕНИК ЛИЧНОСТИ	1009

ПРЕДГОВОР

Српски народ се определио 27 марта 1941 и формално за борбу уз своје традиционалне савезнике Французе и Енглезе. У Борби између тираније и слободе, Срби су се определили за слободу и демократију. Побуна Срба у Београду у зору 27 марта вулкански је одувала режим, који је хтео да нас беже за вековне непријатеље Срба и принуди да убијемо Французе и Енглезе, а од 22 јуна и Американце и Русе. Како у новом нацистичком поретку у Европи није било места за Југославију, а Србија имала да буде сведена на Београдски пашалук, то смо, потписивањем војног савеза са силама Особине имали да пуцамо право у чело Југославије.

Улоге које су нам догађаји натурали у припремама извршеног пребрата у Београду омогућиле су нам да видимо те храбре одлуке Срба. У књизи "27 март 1941" изнели смо објективно и поштено зашто је и како дошло до пребрата 27 марта у Београду. Видело се јасно: да је та побуна била чисто српска. Вођена официрима Србима, без икаквог плаћања ма са које стране и без икаквог учешћа било страних обаветашајних служби или чланова КПЈ. Она је извршена да би се заштитили интереси Срба и Југославије и обезбедио не само даљи опстанак Југославије но и њено проширење на њене области које су неправедно после Првог светског рата пале под туђинску власт. Срби су се определили у часу када је Хитлер био на врхунцу своје моћи и Европа била прегажена. Само је још храбра Енглеска стајала у борби против сила мрака и зла. Срби су веровали непоколебиво у победу Запада над силама Особине.

Овом побуном Срба у Београду 27 марта и обдацивањем Тројног пакта, који нас је у б л а ч и о у р а т као савезника нацистичке Немачке и фашистичке Италије, Хитлер је био принуђен да истог дана у подне одложи инвазију Совјетског Савеза за шест недеља да би силом сломио Југославију и обезбедио свој десни бок према Совјетском Савезу. Овом судбоносном одлуком немачка сила стигла је пред Москву не октобра 1941 како је било планирано већ почетком децембра по највећој зими, која се није памтила за сто четрдесет година уназад. Ту пред Москвом изгубио је Битку за Москву, а са том битком, према казивању виших немачких команданата и самога Хитлера, и з г у б и о је Други светски рат.

То је био први не мали допринос Срба у поразу Немачке! Тај јуначки отпор Срба примљен је у слободном свету са највећим одушевљењем и дигао веру слободних људи у крајњу победу над силама Особине. Више него ма који други догађај, побуна Срба у Београду допринела је поразу Немаца и победи Савезника.

Немачка оружана сила, која је уништила снаге на Западу за непун месец дана, сломила је и Југославију за дванаест дана априла 1941.

Опкољена са свих страна непријатељима, сем према Грчкој, без модерног оружја и опреме, разрибена унутра скоро до распада, пред незапамћеном оружаном силом сила Особине, нападнута са свих страна далеко надмоћнијим снагама, и отварањем капија од Осијека до Марибора од стране Хрвата — Срби

нису могли да одбране Југославију. Ухваћени на мобилизацијским местима од стране сила Особине, Срби нису могли да дају ни једну уређену битку. Огромна надноћност у оклопним дивизијама и авијацији брзо је савладала отпор Срба према Бугарској и Албанији.

Већ 13 маја 1941 пуковник Драгољуб М. Михаиловић развио је заставу на Равној Гори, историјском Сувобору, одакле је почео отпор против окупатора. Устанци Срба у Црној Гори јула и Србији септембра 1941, заживили су цео слободан свет. Срби су се показали као један од физички најхрабријих народа Европе и света. Устанак у Србији, септембра 1941, дигнут је у часу када су Хитлерове снаге незадрживо надирале брзином тенка ка Москви и када је изгледало да ће Хитлер добити рат. Дигнут је по изричном тражењу Стаљиновом, уз потстрек /encouragement/ Британске владе и знање краља Петра II и Југословенске владе у Лондону. Плаћен је са 78.000 мртвих, махом талаца јер Велика Британија није хтела да достави оружје које је тражено и које је била обећала.

У јеку борбе с Немцима, Георгије Димитров, шеф Коминтерне и Јосип Броз Тито, шеф КПЈ напали су са свима партизанским снагама у леђа Михаиловићевих снага 2 новембра 1941. Иако је интервенцијом и Југословенске и Британске владе у Москви, на тражење ђенерала Михаиловића, Тито морао 17 новембра да затражи од Михаиловића прекид ватре и прекине грађански рат, ипак је та братоубилачка борба настављена од стране Титових партизана.

Током 1942 Михаиловићеве снаге поново су, по тражењу Британске владе и упутствима Југословенске владе Слободана Јовановића, искидале пруге, које су кроз Србију ка Грчкој и даље ка Ромелу пред Александријом, носиле гориво и оружје. То кидање пруга и спречавање снабдевања Ромелових снага коштало је Србе 26.000 стрељаних, али је дотур Ромеловим снагама био спречен и битка код Аламеина добијена почетком новембра 1942 године. Британци су надирали ка Тунису и ослобађали Северну Африку. Крајем 1942 Михаиловићеве снаге биле су на врхунцу престижа у иностранству и моћи у земљи. Име ђенерала Михаиловића помињано је са дивљењем војницима по касарнама, деци у школама и народу по црквама широм слободног света. Михаиловић и његови неустрашиви Равногорци добили су признања од свих савезничких команганата, од Ајзенхауера до ђенерала Дегола. То је био још један велики допринос Срба победи Британаца у Северној Африци и њеном ослобођењу.

Почетком 1943 почели су преговори између Југословенске владе и Михаиловића с једне и Британске владе с друге стране о инвазији Југославије. Британска влада предлагала је да приликом инвазије Југославије Михаиловићеве снаге буду с т о ж е р у позадини немачких снага приликом искрцавања Савезника у Југославију. И тај споразум је окончан и примљен 1 јуна 1943. Међутим, маја 1943 Винстон Черчил је по други пут одложио Други фронт — инвазију Европе из Енглеске и поред упорног наваљивања америчких војних шефова. То је значило да Совјетски Савез има још годину дана - до 6 јуна 1944— да се носи са 260 особинских дивизија на своје фронту, док су англо-амер-

ричке снаге ангажовале у борби само десетак немачких дивизија у Средоземљу.

Требало је одобробољити тиранина у Кремљу због овог одлагања обећане инвазије из Енглеске. И 28 маја 1943 Британска Врховна команда на Блиском Истоку издала је наредбу безнадлежно и нелегално ђенералу Михаиловићу да са свима својим снагама под оружјем оде у изгнанство на Копаоник, а сву осталу Југославију преда Титовим партизанима, догле познатим само по нечувеним зверским злочинима против Срба у Црној Гори, Босни и Херцеговини. И Михаиловић и Влада Слободана Јовановића и Мише Трифуновића одбили су обу чудовишну наредбу која је била издана, свакако по налогу самога Винстона Черчила.

Режим од 27 марта био је просто отеран после овога и образована привремено чиновничка Влада Божидара Пурића, да би се 1 јуна 1944 образовала прва и последња марионетска Шубашићева "Краљевска" влада. Суровим притиском и ултиматумом краљу Петру II Черчил је натурои Шубашића краљу Петру са једним јединим циљем: да оба стварно Черчилова влада пренесе постепено сву извршну, законодавну и краљевску власт на Стаљиновог квизлинга Јосипа Броза Тита.

Најмоћнији човек сабезничке коалиције Председник Британске владе плански и постепено, одлучно руководиће предајом Југославије Совјетском Савезу. Један од тројице најслабнијих војсковођа током 1942,— Макартур, Михаиловић и Тимошенко— Михаиловић ће преко ноћи постати "сарадник Немаца и "неактиван", после одбијања да оде на Копаоник и Југославију уступи Титовим терористима. Затим долази масовна помоћ у оружју, муницији и пропаганди само Титовим партизанима, а Михаиловић се не само потпуно напушта него и каља свим могућим оптужбама од стране Совјетског Савеза и Велике Британије.

На конференцијама у Кебеку, Каиру и Техерану Председник Рузвелт прилази Черчилу и Стаљину и стаје на страну комуниста у грађанском рату Југославије. Ни масовно наоружање Титових дивизија од стране Савезника у Италији, бомбардовање само српских вароши у пролеће 1944, ни јуриш шеснаест Титових дивизија на Србију септембра 1944, уз помоћ Савезника из Италије и специјално створеног Балканског ваздухопловства не би успело, да 19 септембра 1944 није упало са Истока милион војника Црвене војске и Бугара у Србију, који су устоличили Јосипа Броза Тита у Белом двору као господара Југославије.

Михаиловић се са својим снагама из Србије побукао у Босну, да не би дошао у сукоб са војскама Совјетског Савеза. Све понуде Михаиловића да са својим снагама нападне Немце у Истри или Црној Гори, као и понуђена предаја Немаца на Балкану, остали су без одговора од стране сабезничког команданта у Средоземљу ђенерала Вилсона.

Михаиловићеве снаге у Босни имале су у току зиме и пролећа 1945 да буду уништене болестима, глађу, уништавањима од стране хрватских усташа и партизана. И извучени остаји Михаиловићевих Равногораца из Србије, гладни и десетковани тифусом, без лекова, без обуће и одеће, напуштени од свих сво-

јих савезника — уништени су на Зеленгори 13 маја 1945 скоро до последњег.

Најхрабрији међу храбрима пали су неустрашиви Равногорци у борби за слободу и будућност Срба, не само напуштени него и уништавани оружјем такозваних Савезника из Италије. И сам горски цар Србије, легендарни ђенерал Михаиловић био је заробљен марта 1945, изведен пред суд КПЈ и стрељан на срамоту Савезника и целог слободног света.

Погрешна англоамеричка “Велика стратегија” у току рата и пребаре Стаљинобе довеле су до пада пола Европе под комунистичку тиранију. Комунистичка тиранија и сада, скоро четири деценије влада злочинима и терором над некада слободним народима Европе.

Да су Савезници извршили инвазију из Енглеске јуна 1943, како су упорно тражили амерички војни шефови, нема сумње да би савезничке а не совјетске снаге биле у срцу Европе на простору Берлин—Варшава—Будимпешта.

Књига “Слобода или смрт” изнела је научно, објективно, документовано и поштено нашу незаслужену пропаст и губитак слободе, отаџбине крајем Другог светског рата. Она ће бити откровење за све Србе и послужити као поука за нашу будућност. Сматрали смо својом дужношћу да изнесемо целу језибу незаслужену судбину Срба и Југославије у току Другог светског рата. Иако на страни победника, са милион мртвих Срба, ми смо били лишени победе у Европи. Ако би ова крвава истина послужила Србима као поука у будућности, сматрамо да смо постигли свој циљ. Изношењем необорибе историјске истине у књизи “Слобода или смрт” сматрамо да смо се одужили сенима палих бораца и неумрлог мученика легендарног јунака ђенерала Михаиловића. Најзад, сматрамо важним да укажемо будућим историчарима на изборе, које смо користили при писању обе књиге. Ми смо искористили само најбитније чињенице, а на будућим историчарима је да уђу у све детаље, које ми нисмо могли да сабијемо само у једну књигу. Ни амерички ни британски историчари нису до сада хтели да користе обе изборе, јер још није време да се и Черчили и Рузвелт скину са Олимпа и укаже на њихове катастрофалне грешке у току Другог светског рата. Обе грешке ће, како изгледа, на крају довести до нуклеарног обрачуна Истока и Запада, јер је немогуће да једна половина Европе буде слободна а пола робови.

27 марта 1982.

Рагоје и Жубан Л. Кнежевић

Први одељак

ПРВА ГЕРИЛА У ЕВРОПИ

Михаиловић почиње отпор. Тито. — Устанци у Црној Гори и Србији. — Први додири Југословенске владе и Драже Михаиловића. — Узроци грађанског рата. — Ко је нападач? — Интервенције у Москви. Примирје. — Дејство устанка у свету .

Михаиловић почиње отпор. Тито

У тренутку кад је избио рат, пуковник Дража Михаиловић био је на положају начелника Оперативног одељења II армије /мирнодопско седиште: Сарајево/. Дванаестог априла преузео је дужност начелника штаба Друге армије. Штаб Армије био је смештен у Грачаницама кад је 13 априла, услед насталог расула, Михаиловић добио наређење да образује један тзв. Брзи одред и васпостави ситуацију на правцу Добој—Дервента—Босански Брод. Тај одред сукобио се два дана доцније у близини Добоја, код с. Шеварлије, с једном оклопном колоном Немаца, и био натеран на повлачење. Михаиловић је са својом групом био у с. Петрово Село кад је од два подофицира, који су ишли кућама, сазнао 20 априла да је потписана капитулација. Пошто је прочитао штампани оглас о томе, Михаиловић је прикупио своје људство на једној ливади. Према казивању једног од преживелих учесника, рекао им је ово: "Наша је Влада срамно потписала акт о безусловној капитулацији пред немачком оружаном силом. Ја ту капитулацију не признајем. Жив се Немцима нећу предати. Немачка мора да изгуби овај рат. Енглези су наши савезници...Ово није био рат, ово је била забуна. Ми ћемо се организовати и повести герилску борбу против окупатора, према нашим могућностима. Те речи учиниле су "дубок утисак на наше душе," вели један сведок. Пошли су да се пребаце у Србију. У с. Кусаче код Хан-Пијеска, Михаиловић је сазнао да су неки Муслимани из с. Жепа напали на Србе и спалили више српских кућа по селима. Карактеристична је Михаиловићева реакција на ту прву вест о прогонима Срба. Послао је одмах одељење војника у с. Жепа с налогом да му доведу два највиђенија Муслимана. Примео их је лепо и дао им савете: "Ми смо југословенска војска, која никада неће да капитулира пред Немцима. Ви сте већ почели да правите зулуме. Кажем вам: Чувајте српска села као своја. Не заводите се немачким лажима, јер су они исто толико ваши непријатељи колико и српски. Они су дошли, и отићи ће, а ви ћете остати овде. Него, памет у главу па пазите шта радите. Ако данас нестане

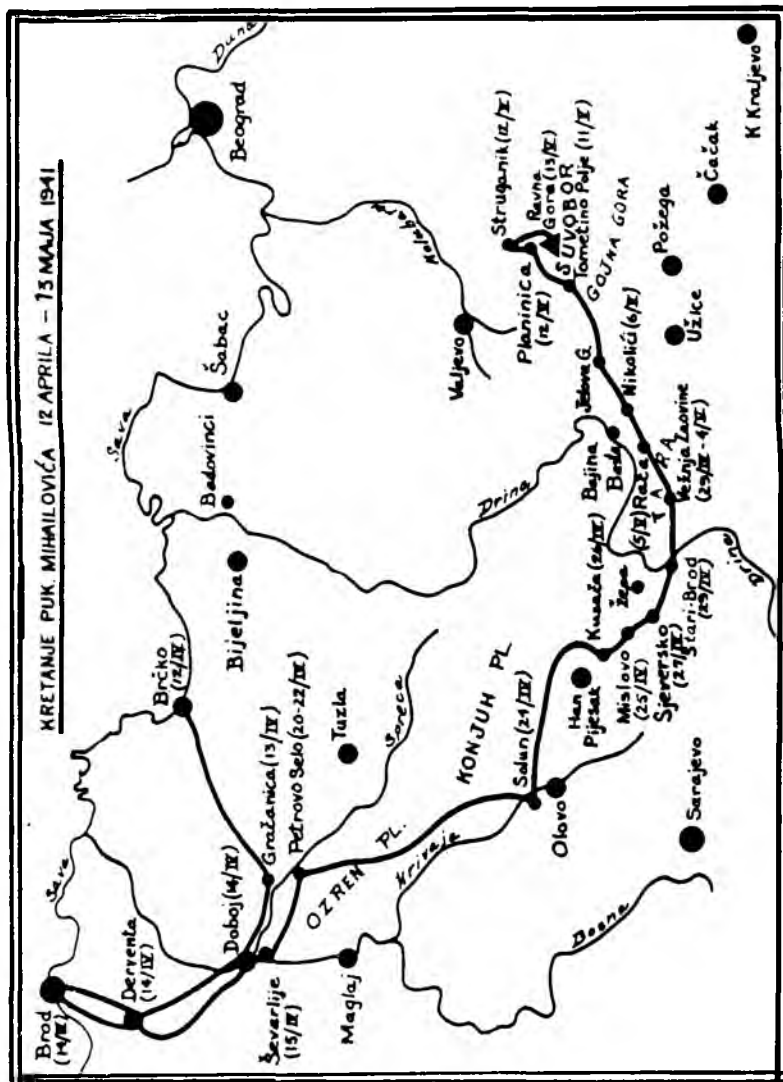
српско село, сутра ће нестати муслиманско, и тако ћете се потаманити у овом крају. ”¹ Са тим речима разборитости и чврстине пустио је двојицу Муслимана кућама.

Пошто је у Источној Босни са својом групом разарао два дана пругу Завидовићи—Хан -Пијесак /22-23 априла/, и 23 априла извршио препад на једну немачку колону шест километара северно од Хан-Пијеска, Михаиловић се са око седамдесет људи пребацио код с. Стари Брод преко Дрине у Србију, ујутру 29 априла. Један део пратилаца напустио га је 6 маја. Са седам официра и двадесет четири подофицира и војника, међу којима је најстарији био мајор Миодраг Палошевић, Михаиловић је стигао на Сувобор у поноћ 12 маја. Одлучио се да за средиште своје акције узме Равну Гору, планинско седло између Сувобора и Маљена, отприлике 30 км. северно од Горњег Милановца. Најближа насеља ту су: с. Ба, с. Струганик, с. Брајићи, све места која ће убрзо ући у историју. У зору 13 маја, као символ нове борбе за слободу, залепршала се на Равној Гори застава 41 пешадијског пука, застава од које се Михаиловић неће одвајати све до краја.

Вест о “војсци која је дошла из Босне” и налази се негде на Сувобору, брзо се разнела по Србији. Са свих страна почели су да пристижу официри жељни да продуже борбу. Михаиловић их је примао, давао им задатке и слао их у поједине срезове да организују народ. Први сукоб с Немцима у Србији био је 28 маја у с. Љуљаци, на друму између Крагујевца и Горњег Милановца.²⁾

Титов покрет почео је да се ствара оног дана кад је Хитлер напао на Совјетску Русију. 22 јуна 1941 Централни комитет Комунистичке партије Југославије /КПЈ/ позвао је на оружје пролетере из свих крајева Југославије. “Будите спремни”, писало је у прогласу, “ за коначну, стдбоносну борбу. Ви не можете стајати по страни док се лије драгоцену крв херојског народа Совјетске Русије”. Две недеље доцније, 4 јула, одржана је у Београду, у Рибникаревој вили на Дедињу, седница вођства КПЈ. Тада је под председништвом Титовим одлучено да се дигне устанак где год за то постоје услови. Прваци Комунистичке партије Југославије разишли су се из престонице: Моша Пијаде и Милован Ђилас у Црну Гору; Светозар Вукмановић-Темпо и Коста Нађ у Босну и Херцеговину; Едвард Кардељ у Словеначку; Сретен Жујовић-Црни у Србију, итд. Своје прво ватрено крштење комунисти су имали у Србији: 7 јула извршили су напад на жандармеријску станицу у Белој Цркви, Рађевина; а потом сличне акције у Мионици и Љигу.

МИХАИЛОВИЋЕВО КРЕТАЊЕ ОД БРЧКОГ ДО РАВНЕ ГОРЕ

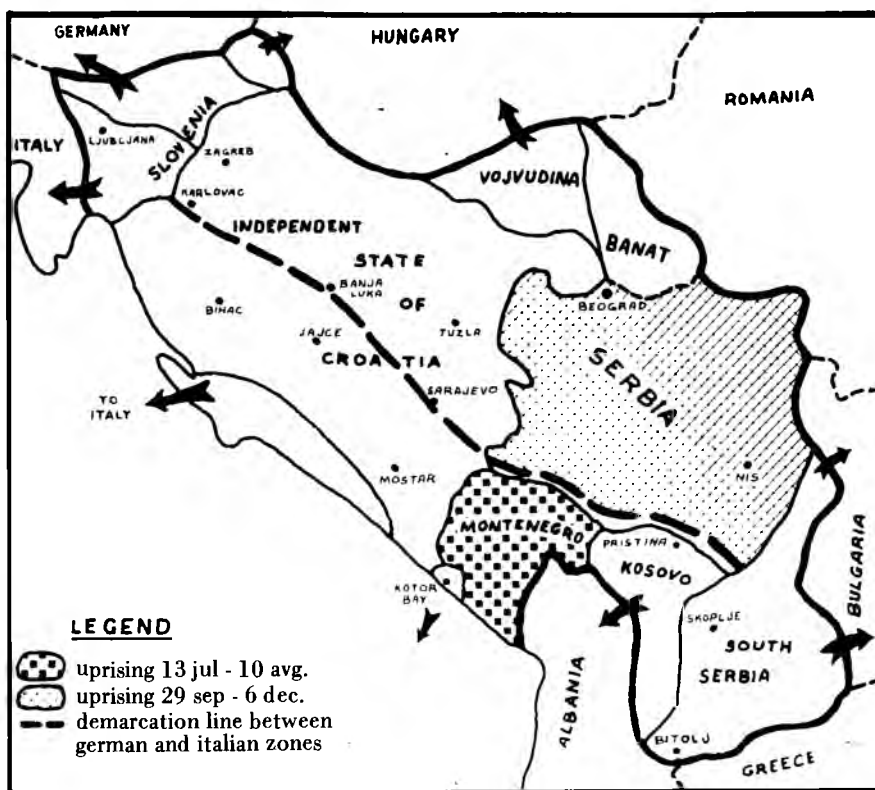
15. априла оштра и кратка борба с Немцима код с. Шеварлије; 20. априла: "Не признајем капитулацију. Борићемо се за бољу Југославију. Живео Краљ! Живели Енгези! 26. априла Муслиманима села Жепи: "Ви нас називате четницима... Ми смо Југословенска војска у Отаџбини, која никада неће капитулирати". У зору 13. маја стигао је на Равну Гору /са 7 официра и 24 подофицира и војника./

Устанци у Црној Гори и Србији

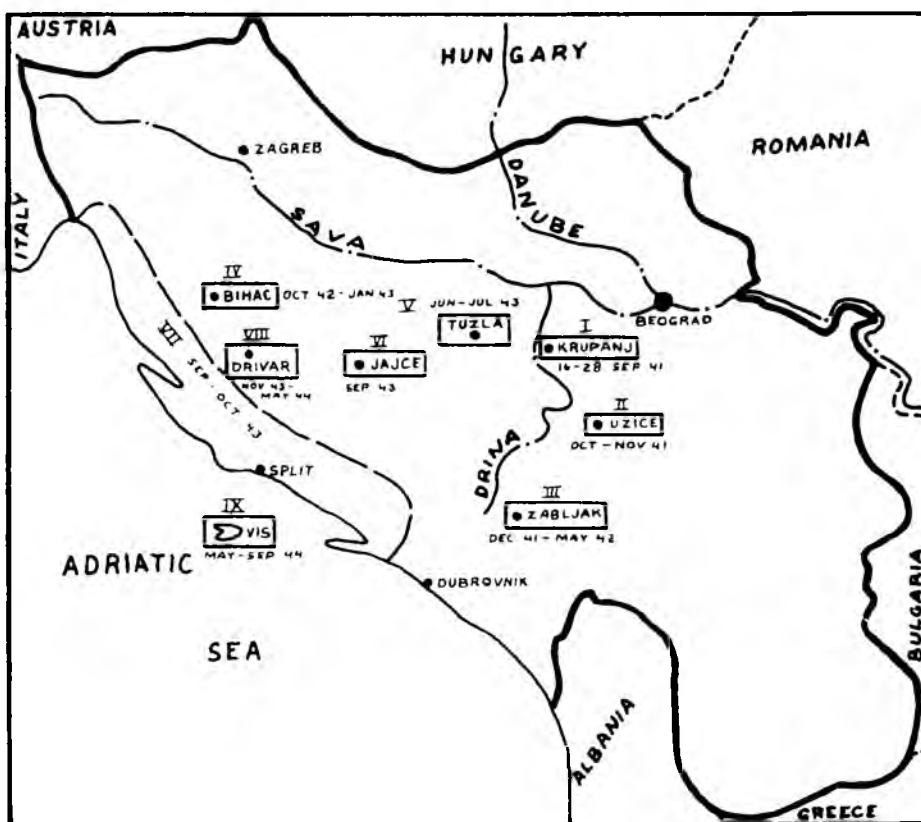
Првих месеца, од јула па скоро до краја октобра, између та два покрета отпора није било крупнијих трвења. Устанак који је 13 јула плануо у Црној Гори против Италијана, кад су ови покушали да начине од ње посебну државу, био је дело целог народа. Изузетно видну улогу имали су при том Бајо Станишић, Павле Ђуришић и Ђорђе Лашић. Комунистички елементи су се придружили томе, без нарочитог истицања своје посебности. Цела Црна Гора, сем Цетиња, Подгорице и Никшића, била је брзо очишћена од Италијана. То стање ће трајати пун месец дана. Окупатор ће морати да довуче пет нових дивизија, поред већ стационаране три. Разбуктали устанак смирио се тек око 10 августа, пошто су Италијани дали изјаву: да коначно одустају од образовања владе посебне државе Црне Горе. Издајица Секула Дрљевић, несуђени председник те владе, морао је да бежи из Црне Горе главом без обзира. Мање борбе с Италијанима продужене су, међутим, овде-онде и даље. Пламен отпора није се гасио; само се општи устанак претворио у локалне окршаје с непријатељским групицама и конвојима. Биланс на црногорској страни до краја тих борби с Италијанима био је пет хиљада мртвих, седам хиљада рањених, десет хиљада интернираних.³⁾

И у Западној Србији почели су током августа већи напади на немачке посаде. Понегде су четнички и партизански одреди деловали засебно, а негде у заједници. Та сарадња дала је врло добре резултате, и током септембра Западна Србија била је у власти устаника, са изузетком неколико вароши. Лозница, Пожега, Чачак, Ужице били су поневс слободни. Михаиловићеви одреди опседају Ваљево /рез. потпуковник Света Протић/Шабач /капетан Д. Рачић/ и Крушевац /мајор Д. Кесерсвић/. Краљево, које Немци бране тешком артилеријом, тенковима и авионима, опседају заједнички око хиљаду пет стотина четника и четири стотине партизана. /Командант опсаде, мајор Радослав Ђурић/. Припрема се у заједници и напад на Крагујевац. У вези са тим борбама, Михаиловић и Тито састају се у два маха: 19 септембра у Струганику, 26 октобра у Брајићима. Иако нису могли да постигну сагласност о заједничкој команди, јер су и један и други непопустљиво тражили првенство, ипак је било користи од тих договора: одлучено је да се појача сарадња, да се плен дели равномерно, и да се народ слободно опредељује у чије ће одреде да ступа.

Тај устанак у Западној Србији, о коме се у свету сазнало више и подробније него о летошњем устанку у Црној Гори, начинио је снажан утицај свуда. Како се изнело током Нирнбершког суђења, Хитлера је та нова побуна Срба довела до беснила. Дао је упутства ђенералу Кајтелу / Wilhelm Keitel/ за израду једне наредбе о сузбијању устанака на окупираним подручјима. Кајтел је, између осталог, предвидео узимање и стрељање талаца из редова грађанског становништва. Да би застрашио народ,

УСТАНЦИ У ЦРНОЈ ГОРИ / 13 јули – 10 август/ И У СРБИЈИ / 29 септембар – 7 децембар/: У Црној Гори да би се спречило образовање Краљевине под италијанским принцом и оцепљење од Југославије; у Србији, по изричном захтеву Стаљиновом и подстреку Британске владе.

ТИТОВЕ "СЛОБОДНЕ ТЕРИТОРИЈЕ" 1941–1945

"Народноослободилачки комитет" имао је пуну власт да побије "шпијуне и петоколонаше"; "Народна милиција" смењује полицију и помаже "Народне судове" да униште потенцијалне непријатеље болшевиџије.

Главни циљ комунистичке власти: /1/ мобилизација људи од 15 до 65 година; ко одбије кажњава се смрћу; /2/ ликвидација свих потенцијалних непријатеља комунизма.

уneo је да се за једног рањеног Немца стреља пет, а за једног убијеног Немца десет грађана. Хитлер је својом руком учинио исправку, и повисио цифре на педесет односно на сто. То је чувена наредба од 16 септембра 1941. У њој се изриком помињу прво Србија, па онда јужна Грчка и Крит, као области где се та немилосрдна строгост има да примени.⁴

Први додир Југословенске владе и Драже Михаиловића

О свему томе што се дешавало у Црној Гори и Србији Југословенска влада није у први мах знала ништа више од онога што се објављивало у новинама. Ни за једно име није се чуло све до краја септембра. Постојао је у земљи окупатор и њему насупрот безимена и отпорна народна целина. О томе су допрле прве неодређене вести у јулу. Тада је за Југославију кренула са Средњег Истока прва екипа официра, ради хватања додира. То су били мајори Захарија Остојић и Мирко Лалатовић, са једним радиотелеграфистом /наредник Вељко Драгићевић/ и енглеским капетаном Хатсоном/ *Duane Turrell Hudson*, који је као рударски инжењер био до рата запослен у Србији. Њих је, после дугог чекања на Малти, подморница *Тријумф* искрцала 2 септембра на обали код Петровца, у Паштровићима. Ту су наишли у маслињацима на одред од сто људи под командом капетана Арсе Јовановића, уз кога је био неки професор./Доцније се установило да се зове Милован Ђилас/. У Црној Гори задржали су се три недеље. Оба мајора, Драгићевић и Хатсон напустили су Црну Гору 13 октобра. Пут их је преко Санцака одвео прво у Ужице. На Равну Гору код Михаиловића Остојић и Хатсон стигли су 25 октобра, Лалатовић десетак дана доцније, а Драгићевић се определио за партизане и остао је у Титовом Врховном штабу.

Прва вест преко радија коју је ухватила британска прислушана служба на Малти била је послата 14 септембра 1941.

Та прва депеша, досад необјављена, гласи овако:

Слободна војна станица неокупиране Србије.

Молимо британску војну станицу да Југословенској влади у Лондону пошаље ово саопштење:

Жибану Кнежевићу, потпуковнику Лондон.

Јаби се лично преко Радио-Лондона. Слушам те свакога дана. Хитно је. Твој кум Драго, 50 класа.

Радимо свакога дана 0400 по средњоевропском времену на истом Q.R.G. таласу и очекујемо одговор и потврду пријема овог саопштења у дневним вестима на српском језику са лондонске радио-станице. Обе вести слушамо сваког дана. Чекаћемо одговор у 0600 часова.

Друга депеша, од истог дана, давала је допунске податке:

Ја сам на месту које се зове по имену пука твоје пете и моје четврте чете. Твој кум Драго, 50 класа из Париза.⁵⁾

Реч је о потпуковнику Драгославу Павловићу, који је са мајором Кнежевићем заједно свршио 50 класу Више ратне школе у Паризу / *Ecole Supérieure de Guerre*/, а потом са њим служио у 18 пешадијском пуку "Сувоборском".

Те две депеше предате су десет дана доцније, 24 септембра, ђенералу Душану Симовићу, председнику Владе. Сутрадан је са Радија Лондон објављено: „*За Кума 50*. Примили смо сва ваша саопштења и вршимо аранжмане. Свима вама желимо најбоље”.

Између тајанствене радио-станице Лондона измењено је, затим, неколико телеграма са питањима и одговорима ради тачног утврђивања да није посредни непријатељска замка. У томе је прошло више од десет дана.⁶⁾ Тек око 6 октобра почела је стварна веза између Владе и војске отпора која је, после војног слома Државе и под туђинском окупацијом, као неким чудом никла из земље и обновила борбу са завојевачем.⁷⁾

Први извештај о устаничкој војсци у Србији и приликама у земљи, као и први помен имена Драже Михаиловића, дат је у депеши предатој Влади на дан 8 октобра:

Југословенска војска у земљи постоји. Војском командује пуковник Дража Михаиловић. Народ жељан борбе. Немамо ни најпотребнијих средстава. Засада боримо се само пушком и бомбом. Немци уплашени, не знају шта да раде. Ипак чине велике свирепости. Опколили смо Ваљево већ више дана. Ка Крагујевцу и Краљеву надиремо. Непријатељ у авијацији оскудан, према нама ипак надмоћан. Аеродроми у Прељини, Чачку и Пожези спремни. Наш Штаб на Сувобору. На целој ослобођеној територији нигде нема непријатеља, сем као заробљеника. У Санџаку Италијани са врло slabим моралом. У Босни само се усташе боре, док хрватски војници беже. Немци јаким снагама држе само долину Мораве, док их по осталим гарнизонима западно од ње опкољавамо и хватамо. Скоро све пруге и путеве смо порушили. Хрвати су чуда направили од Срба. Ни зверови нису им равни. Али смо отпочели да им враћамо. Народ би срећан био да види прву помоћ од Савезника. Дебетог бићу у Пожези. Могу доћи на реферисање. Пошаљите авион. П о т п у к о в н и к П а в л о в и ћ.

Депеша од 7 октобра дала је појединости о војном положају устаника у Србији и Босни:

*Источна Босна слободна до Сарајева. Борбе водимо на Палама. Устанак дигнут на Мајевци. Западна Србија слободна до линије Стрпари—Милановац—Чачак—Ивањица, све закључно. Имамо непријатељских заробљеника. Ваљево и Краљево држимо опседнуто. Очекујемо поручбину. Врло је хитно. Твој Кум 50.*⁸⁾

Првих дана октобра добијен је извештај о приспећу у Црну Гору екипе Остојић—Лалатовић, са свежим подацима о стању борби у тој области. Један енглески официр посетио је 4 октобра министра Двора /Председ-

ник Владе ђенерал Симовић налазио се тренутно изван Лондона/и, према забелешци министра Двора о разговору, саопштио: *да су се од Енглеца послати људи искрцали у Петровцу код Бугбе и да су ту дошли у додир са четом комита од сто људи, којом командује ђенералштабни капетан Арсо Јовановић; уз њега је и један професор чије име нису успели у Лондону да дешифрују. Рекао ми је да су отпре петнаест дана слободни Вир-Пазар и Петровац. По сигурним подацима, били су до 19 августа слободни Бијело Поље, Колашин, Беране, Даниловград, Андријевица, Шавник. Држи да су сад вероватно окупирани од непријатеља само Подгорица, Цетиње и Никшић.*

О стању у Црној Гори Влада је те јесени имала нешто редовних и аутентичних извештаја. Енглеске власти давале су јој кратак садржај својих телеграма. Како је речено, у тој области водиле су се стално местимичне борбе мањег значаја. Молило се за помоћ у оружју и одећи. Јављало се да се то може да баци у село Радовче, двадесетину километара северно од Подгорице. Припреме у ту сврху вршене су брижљиво. Један покушај биће начињен 5 новембра: авиони су пошли из Каира с материјалом, али је време над Црном Гором било тако рђаво, да су се необављена посла вратили, на Малту.

Ево неколико најважнијих делова из садржине тих телеграма:

Герилски рат започео је 13 јула и узео је карактер народног устанка у скоро целој Црној Гори. Уз помоћ немачких трупа, Италијани су успели да поново завладају варошима и селима. Овај рат има облик народног ослобођења и у вези је са ратничким дејством у /осталој/ Југославији...

У припреми су планови за нова дејства на широј основи. Према томе, потребно је послати пушака, митраљеза, муниције, бацача, пратећих оруђа, бомби и експлозиба... Црна Гора у исти мах служи као оперативна база за сличне акције у Херцеговини и Саниаку.

У Црној Гори има три дивизије. У Петровцу налази се један батаљон. Две мале борбе биле су 3 и 5 октобра код Стубице и Ветреника. Уништили смо шест камиона и два мотоцикла. Једног пуковника и шест фашиста убили, а двадесет ранили.

7 октобра четници су напали Јелин Дуб и убили четири, а ранили девет непријатеља.

Треба овде споменути да је у првој половини новембра Југословенска влада добила обавештења о Михаиловићу и његовом покрету и једним другим путем. У октобру је приспео из Београда у Португалију, а доцније у Лондон, Градимир М. Бајлони, студент, из познате београдске породице. Он је успео да пренесе један поверљив извештај о приликама у Југославији, као и шифру за општење са Михаиловићем. Шифру и извештај дао му је ђенералштабни мајор Жарко П. Тодоровић, који је са својим братом Бошком био један од првих и најваљанијих сарадника Дражиних. Управо, јављао је Бајлони, "извештај ми је хтео дати писан и потписан; али, услед

опасности која је постојала при прелазу разних граница, нарочито Хрватске, то нисмо учинили, него сам извештај научио напамет и још тајним мастилом исписао у једну свеску". О веродостојности није могло бити сумње: обавештења која је доносио Бајлони поклапала су се са у међувремену примљеним депешама са Равне Горе.

Тај извештај од 1 октобра донео је Влади тачне податке о Дражи Михаиловићу. Ту је стајало између осталог:

Најпрече материјалне потребе су: материјална беза са Врховном командом, новац и оружје. За успостављање материјалне безе учињено је до сада неколико покушаја /располаже се радио-станциом пријемном и предајном, довољне јачине/, па се сада шаље шифра. Место Штаба пуковника Михаиловића је Равна Гора, на Суворору. У случају појаве нашег или савезничког авиона, место за бацање извештаја или другог обележиће се одмах у виду крста СССР од белог платна...У сваком случају спустити на Суворор једног официра пагодбранца са инструкцијама Врховне команде. Ако је зима већ одмакла, и не открије Штаб, нека се спусти у с. Ба или с. Струганик, на подножју Суворора. Тамо ће се знати где је Штаб.

Извештај Бајлони није се ограничавао на материјалну страну. Давали су се подаци о расположењу и Влади казивало како би она најбоље могла да помогне отпор у земљи у моралном погледу:

Акција оног дела југословенских официра, осталих у Србији, који су настали да врше своју дужност окупљени око пуковника Михаиловића, пребацује се сада на остале југословенске крајево. Акција је искључиво национална, без политичке боје, на југословенској основи. Циљ акције јесте: да се у даном тренутку протера непријатељ из земље, одржи ред и обезбеде државне границе / по могућству и крајеви на које имамо претензије/, а власт преда Краљу чим у земљу стигне...

Што се тиче моралне помоћи, она се састоји у пропаганди прилагођеној стању у земљи и циљу који се жели постићи. Апсолутно је потребно водити југословенску пропаганду...Стално опомињите Србе и Хрвате да не буду заслепљени и не дозволе заједничком непријатељу да нас заувек завади... Свима Словенцима, Хрватима и Србима обраћати се заједнички у име целе Владе, а не посебно, преко њихових представника, јер то оставља утисак подвојености у Владициним реговима. Укратко, иступати смело против сваког партикуларизма за чврсто југословенство.

Кроз цео октобар и новембар, сваки телеграм из Западне Србије био је молба и вапај за помоћ. За "птице" силазак је био слободан у Ариљу, Чачку, Пожези. Име Равне Горе први пут доноси депеша 9 октобра: "Бацајте нам оружје, муницију, новац на Суворор, Равна Гора. Шаљите авијацију да народ види. Авиони могу слетати на слободне аеродроме. Нарочито повољна Пожега." Крајем октобра, како птице нису долетале иако су биле обећаване, тон, овај пут од самога пуковника Михаиловића, постаје сасвим нестрпљив: "Бога ради, пошаљите нам помоћ!" /29 октобра./

Први и једини товар те године, Михаиловић је примио 9 новембра: оружја, муниције и нешто новца, једним авионом. Тачно: двадесет томигана са десет хиљада метака; шест стотина ручних бомби; 4556 долара и 181 соврин.

Узроци грађанског рата

Међутим је у ноћи између 1 и 2 новембра избио сукоб између Титових и Михаиловићевих одреда. Те ноћи почео је грађански рат који ће бити од тако судбоносних последица за целу нашу земљу. Откуда тај драматични раскид сарадње између четника и партизана, у пуном јеку борбе, у часу кад су Немци прибирали своје трупе за одлучан ударац? Прави разлози још нису расветљени са сигурношћу. Виде се, међутим, извесни елементи који дају делимично објашњење. Они упућују на закључак да су на избијање сукоба утицали колико месне прилике, толико исто / ако не и више/ међународни односи, тачније још: однос Совјетског Савеза и Велике Британије у вези са Балканским Полуострвом.

Шеф Коминтерне Георги Димитров састао се са Титом и Централним комитетом КПЈ 17 октобра у Ужицу. Том приликом донета је одлука о грађанском рату између партизана и четника.

Народ Србије, у огромној већини, приступао је пуковнику Михаиловићу. Сразмер снага два покрета отпора истакнут је чињеницом што је Тито имао да иде на састанке Михаиловићу на Равну Гору / Струганик, Брајчићи/, и кад је из Београда пошао на побуњену територију и кад су настале веће размирице. Услед таквог опредељивања сељаштва отпала је нада комуниста да ће моћи да туку супарнички покрет у слободној утакмици. Показало се да су они погрешно процењивали ону магловиту симпатију коју су у Србији осећали према Русима из захвалности за помоћ царева против султана и бечких ћесара у новијој историји Србије. Било је очевидно да српски сељак хоће да помогне, према својој снази и не жалећи жртава, савезнику који се бори против заједничког непријатеља; али је изјашњавање за пуковника Михаиловића, чији је покрет отпора проистекао првенствено из потреба југословенске стварности и био солидаран са Краљем и националном демократском Владом у Лондону, било јасан знак да тај сељак не жели за господаре никоје тоталитарце и туђинце. Чему онда, морало се запитати вођство КПЈ, сарадња која би, сталним јачањем домаћег противника, водила комунисте све подређенијем положају и сигурном поразу при покушају да у часу немачког слома насилно преузму власт? Суревњивост партизана бивала је због тога све јачом. Брзо је прешла у нелојалност. То се оштро испољило половином октобра, када су, по договору, четници и партизани имали да изведу заједнички напад, тенковима и пешадијом, на тек опседнуто Краљево. Троја борна кола, четничка и партизанска, упала су у варош.

Инжењерски поручник Сима Узелац, са својим тенком од осамнаест тона на коме су још стајале ознаке кукастог крста, пробио се до Споменика и ракетним пиштољем дао уговорени знак пешадији. Михаиловићева "Чета смрти", састављена од 217 јунака, кренула је на јуриш, са правца Камиџорски Вис—Врњачка Бања. Сва је изгинула / претекла су само двојица/, јер их је партизанска пешадија, непомична на свом положају, оставила на цедилу. Владимир Дедијер, пишући о томе, просто вели: "Овај напад требало је извести уз садејство пешадије, али услед неког неспоразума до тог није дошло. 9)

Неколико дана доцније, 20 октобра, партизани су извршили оружан пренапад на Михаиловићев одред у Лозници, и били одбијени. Слично су, 28 октобра, напали изненада на рударско насеље Зајачу, и успели да је преотму од четника.

Томе ваља додати да се за прве дане новембра очекивало слетање енглеских авиона с оружјем и муницијом у Пожези: а њу су држали Михаиловићеви борци. Тај велики догађај, први опипљив плод успостављене сарадње са моћним савезником на Западу, није се крио међу устаницима. Око шездесет пилота из Михаиловићевих редова било се искупило у Пожези, да се испражњеним авионима пребаце на Средњи Исток и тамо, с познавањем нових прилика и потреба у земљи, организују редовно снабдевање герилске војске. То, међутим, није ишло у рачун комунистичком вођству партизана. Своју бројну слабост у односу на четнике снису намеравали да надокнаде, колико-толико, надмоћним наоружањем. Стога нису никако извршивали споразум о подели пушака рађених у ужичкој фабрици: она незнатна количина испоручених била је највећим делом у неисправном стању. У оној атмосфери све затегнутијих међусобних односа, и са злим плановима које је ковало комунистичко руксводство, предавање енглеског ратног материјала четницима у руке представљало би за комунисте читаву малу несрећу. Оно би поништило једини елеменат који је партизанима ишао у корист: скоро искључив прилив у наоружању. Уз то, морално дејство те испоруке било би велико, међу борцима и у народу, у прилог Михаиловића. Стога је то требало спречити по сваку цену.

Масовно опредељивање сељаштва за "Југословенску војску у Отаџбини", и предстојећи долазак енглеских авиона с оружјем за њу, могли су по себи бити довољан разлог за комунисте да узму иницијативу за напад.

Међутим, од крупног значаја била је и појава странаца-савезника на југословенској позорници. Капетан Хатсон дошао је у Црну Гору у другој половини септембра. Није био само посматрач. Њему су, како је 13 октобра обавештена наша Влада у Лондону, "достављене инструкције... да не треба да сарађује с оним вођима четничких одреда који не признају Југословенску владу". Затим му је дат налог да у Црној Гори, а потом и у другим покрајинама, саопшти шефовима отпора на обе стране: "да Британска влада потпуно заступа и подржава погледе Југословенске владе и њеног Председника ђенерала Симовића, и ђенерала Илића, и нада се да ће се

установити заједнички фронт да би се остварили циљеви борбе“ већ започете против Италијана и Немаца. Британској влади, као год и југословенској, било је стало само и искључиво до борбе против завојевача немачко-италијанских. Ни једна ни друга нису могле желети да се народна жеља за отпором искористи у идеолошке, комунистичке сврхе. Стога је капетан Хатсон јасно изложио пуковнику Михаиловићу гледиште своје Владе чим је стигао на Равну Гору, наиме, “да Југословени имају да се боре за Југославију, а не да се борба претвори у побуну комуниста за Совјетску Русију.” / Делеша ДМ. бр. 209, од 26 маја 1942./ Те изјаве енглеског представника биле су логичан и природан израз једног нормалног односа између савезничких Влада Велике Британије и Југославије. Али те изјаве нису могле бити по вољи ни југословенским комунистима, ни Москви. Ако су Тито и другови образовали потпуно одвојене борбене јединице, и то тек пошто је Совјетски Савез био увучен у рат, то је свакако значило двоје: прво, да они имају и посебне циљеве, ради чијег остварења не желе да уђу у неки заједнички фронт, који би имао за сврху само борбу против завојевача, а у коме би се они као мањина изгубили; а, затим, да њихова првотна лојалност не иде Југославији и њеној Влади, већ Москви, као главном носиоцу комунистичке идеологије. Јасно испољени став Британске владе они нису могли да приме, јер су га осетили као ударац по себи.

Хатсонов долазак и његове поруке довели су брзо до противпозета од стране Москве. Почетком октобра тајно је допутовао у Западну Србију Георги Димитров, генерални секретар Коминтерне. Са Централним комитетом КПЈ одржао је свечану седницу 17 октобра.¹⁰⁾ Тада су, извесно, свестрано размотрене прилике у Југославији и донесени закључци о мерама које треба предузети. Одлучено је да се још једном покуша остварити јединство устанка, на тај начин што би пуковник Михаиловић ушао у оквир партизанског покрета и практично се подредио вођству КПЈ. Тако би све борбене снаге у Југославији дошле под контролу Совјета. Неопходност јединственог фронта увиђали су, дакле, и Лондон и Москва: али су желели да га остваре сваки под својим окриљем. Тако је на самом почетку, силом прилика, питање југословенске гериле постало функцијом односа Запад—Исток, конкретније: Енглеска-Русија. Тито је, после те седнице, 20 октобра упутио Михаиловићу писмо са низом конкретних предлога.¹¹⁾ Резултат тога био је други и последњи састанак Тито-Михаиловић, 26 октобра у Брајићима. У основи све се сводило на то да ли ће Михаиловић пристати да уђе као начелник штаба у Врховни штаб Титов. Он је то одбио. Затражио је, са своје стране, да се народноослободилачки одреди ставе под непосредну његову команду.

Исход тих разговора био је од пресудног значаја за даљи развој догађаја. Одлуку о раскиду сарадње и отварању грађанског рата свакако није донео сам Тито, са домаћим комунистичким првацима. То је у крајњој линији била надлежност Централне, Коминтерне, тј. совјетског Политбироа. Димитровљев реферат о стању у Југославији дао је све потребне податке.

Рачун Москве био је овај. Устанак у Србији био је добрим делом постигао сврху: Немци су били принуђени да, поред стационараних пет, доведу са стране три нове дивизије. Крајем октобра вршила се концентрација немачких трупа у долини Мораве: слом устаничког фронта био је у сваком случају неизбежан пред том навалом. Војнички, са гледишта совјетског, више се ништа засад није имало да очекује. Али је могла да се извуче нека политичка корист у оној партији мица коју Русија и Енглеска одавно играју на Балкану. Како је већ споменуто, Москва је попреко гледала на Хатсонов долазак међу устанике. Њој је била мрска очевидна и подвучена солидарност Југословенске владе и Лондона. А нада све, њу је морала озбиљно да узнемири подршка указивана од Енглеске покрету отпора који не само да није носио комунистичка обележја, већ се својом лозинком *За Краља и Отаџину* и својом широком популарношћу напротив јављао као такмац комунистички, те тако био потенцијалан и опасан непријатељ. У Хатсоновој делатности Совјети су читали тежњу Енглеске да обезбеди себи ослонац за утицај у том тако важном делу Европе. Они сами, међутим, имали су ту претензија. Сада кад се устанак био прилично истуњао и привукао нешто нових трупа у Србију, чинило им се да је наступио погодан тренутак за један политички потез према енглеском савезнику. Изазивањем отворене борбе између два постојећа покрета отпора, подсетили би Лондон да у спровођењу својих планова у Југославији мора да рачуна са Совјетима: не са њиховим дипломатским корацима *post festum*, већ пре свега са живом силом коју су они кадри да кад им се прохте баце у дејство на самом терену. То упозорење сударом имало је да речито укаже на интересе и на снагу Москве на Балкану. Оно је имало, још, да претходи, као увод, даљој дипломатској игри, чији ће први чин почети довођењем А. Идна / *Anthony Eden* у Москву половином децембра, а чији је крајњи улог било Балканско Полуострво са својим приступима Средоземљу.

Ко је нападач?

Комунисти су настојали, па и сад то чине, да одговорност за грађански рат баце на своје противнике. Тито је у једном напису из 1945 приказивао напад партизана на Михаиловићеве одреде као неку врсту превентивне акције:

Дошли смо до важних докумената, који су давали наређења да се сви мобилисани четници скупе 2 новембра у 5 часова ујутру у једној шуми 10 км од Ужица. Одмах нам је постало јасним да Михаиловић спрема оружан напад на Ужице... То нас је приморало да побучемо један од наших одреда са Ваљевог фронта, да бисмо одбранили Ужице и Чачак... Знајући тачне покрете четника у правцу Ужица, наредили смо нашим трупама да изврше противнапад 2 новембра у 4 часа ујутру. На осам км. од Ужица, наши одреди наишли су на осам стотина четника и после неколико сати борбе потукли су их до ногу. Неколико стотина четника с командантом, било је

убијено. Тада смо издали наређења за општи напад на Ужичку Пожегу, главну четничку базу. После веома крваве борбе, која је трајала цео дан, наше јединице заузеле су Ужичку Пожегу и брзо потиснуле четнике ка Рабној Гори. ¹²⁾

То је отворено признање, једва са покушајем да се траже олакшавајуће околности. Три битне тачке се издвајају: /1/ Сукоб није за Тито избио изненада. Тито га је брижљиво припремао. Криомице је повукао своје борце од Ваљева и ослабио фронт према Немцима, остављајући сав терет опсаде четницима. /2/ Ту нема речи о томе да су четници подмукло напали на Ужице. Напротив, Тито је послао своје одреде да траже четнике и да их нападну. Партизани су марширали од Ужица осам км. пре него што су наишли на прву четничку групу, не јачу од осам стотина људи. Тако слаба трупа зацело се није спремала да удари на Ужице, комунистичку тврђаву. Партизани су тај четнички одред напали и разбили. /3/ Споменули смо већ како су у другој половини октобра партизани у два маха напали четнике, у Лозници и Зајачи. У првом случају нису успели, у другом јесу. Али су оба пута то били и остали локални инциденти, увек могући где постоје ривални покрети и неразумне главе. Михаиловић није од њих правио *casus belli*. Међутим, 2 новембра сукоб је навалице проширен, решеношћу комунистичког руководства на врху. Тито не крије да је после успелог препада на четнике издао "наређења за општи напад на Ужичку Пожегу, главну четничку базу". Ако нападнете на противников центар снаге, очигледно је да желите пресудан обрачун, битку где је улог све за све.

Све то Тито изриком каже у свом напису. Тиме се коначно решава питање на коме лежи кривица за отварање грађанског рата.

Међутим, две године дана доцније, на суђењу Михаиловићу, па онда у америчком часопису *Life*, Тито је дао нешто измењену верзију. Ту више нема помена да су комунисти започели непријатељства, макар и као превентивну акцију. Ту се више не говори о повлачењу партизанских одреда са Ваљевског фронта, који су остали да држе према Немцима искључиво четници. Не! Сада је Михаиловић тај који је "издао наређење да се његове снаге повуку са фронта према Немцима", па су "сви његови одреди у Србији напустили фронт према Немцима" и "прешли у општи напад на партизана": кидисали су на партизанске положаје зване Трешњица, у непосредној околини Ужица, као и на сам Врховни штаб партизана у Ужицу. ¹³⁾ Та поратна прича, тако саблажњиво у сукобу с Титовом верзијом из 1944, ушла је у образложење пресуде којом је Михаиловић осуђен на смрт. То је данас комунистичка истина о догађајима од 2 новембра 1941. Прво Титово казивање, у својим битним елементима тачно, остало је закопано у једном листу и у брошурицама који су недоступни Југословенима у земљи. Чини се да је постало правилом у моди да о Титовом напису *The Yugoslav People's Fight to live* не знају више ни инострани стручњаци који пишу књиге или држе предавања о југословенској герили.

Да је мучки сукоб хтео Михаиловић, извесно је да Тито не би изнео главу из Брајића пет-шест дана раније. Никакав интерес није постојао

који би нагонио Михаиловића да заметне борбу с партизанима / народне масе прилазиле су њему/, а најмање да то учини *уочи* доласка енглеских авиона у Пожегу, с оружјем и муницијом за њега. Стоји, с друге стране, чињеница да се оне ноћи кад су комунисти напали на целом ужичком фронту, Михаиловић са Хатсоном налазио код опседнутог Ваљева: ту се положај био нешто погоршао изненадним нестанком партизанских одељења недавно послатих као појачање.

Извештај о нападу на четнике донео је на Равну Гору курир кога је послао командант нападнутог Рибашевинског одреда. Тада су тамо били потпуковник Драгослав Павловић и Драгиша Васић. Схватили су одмах сву тежину догађаја. Не чекајући на Дражин повратак, издали су наређење о противмерама: о дизању опсаде код Краљева и прибирању четника код Чачка, који су држали заједнички ЈВО и партизани, да би ту дали отпор.

Текст тога историјског наређења, досад необјављеног, гласи у целини:

Команда Југословенске војске у Отаџбини.

Горски штаб бр. 1.

Стр. пов. Бр. Службено, 2. XI.1941.

Положај.

Команданту опсаде Краљева

*Ђенералштабном мајору Раг. Ђурићу
Положај*

Ноћас 2 новембра у 1 час по поноћи комунистичке снаге напале су наше посаде у селу Каранима, Рибашевини и Чајетини.

Један део посада је заробљен и зверски погубљен.

Стога наређујем следеће:

1. Одмах и у току ноћи, под окриљем мрака, побући главнину наших снага са Краљева, остављајући најнужније делове ради прикривања одсутства трупа пред непријатељем.

2. Правац кретања Чачак. Распоред кретања извршити лично, заузети Чачак и обезбедити га са ужичког правца. Партизанску Команду места разоружати и послати је на Равну Гору.

3. Други део посаде скинути следеће ноћи и распоредити је тако, да разоружа партизанско командно особље и људство, уколико се не би драговољно ставило под команду Југословенске војске у Отаџбини.

4. Артилерију упутити првим ешалоном у правцу Брђана.

По заповести

Команданта Југословенске војске у Отаџбини,

Начелник Горског штаба бр.1,

Потпуковник Драг. Т. Павловић, с.р.

Наређење је послато мајору Р. Ђурићу по куриру И.П., понтонирском нареднику. Курир је Ђурића срео на путу од Краљева ка Чачку, у аутомобилу са политкомом Ратком Митровићем, партизанским представником код Краљева. Предао му је запечаћено писмо и, према упутству, скрено му пажњу да га прочита сам. "Не треба ми твој савет!" дурнуо се Ђурић. Прочитао је и рекао: "Шта трућаш, Драгославе!" Затим је дао Политкому да види и он. Овај је прочитао и приметио: "Је ли он полудео?! Нећемо се ми бити зато што су се у Рибашевини и Каранима потукле наше снаге. Ми ћемо то изгладити!"

Дошли су у Чачак. Митровић је известио свој Врховни штаб. Тито је наредио хитно затварање одступнице снага са Краљева, концентрацију према Равној Гори, покрет I, II и III шумадијског партизанског одреда у правцу Милановца и Чачка. Мајор Ђурић, међутим, са својом несхватљивом лакомислености, није извршио добијени налог. Наређење о пребацивању трупа ка Чачку поновљено је са Равне Горе телефоном, на француском језику, најстаријем официру после Ђурића, артиљеријском капетану II класе Јовану Дероку. Дерок је преузео команду и поступио како му је речено. Али је изгубљено драгоцено време, пуна три дана. Тито, обавештен о намераваном покрету противникових јединица, брзим упућивањем својих одреда успео је да пресеке путеве ка Чачку.

Захваљујући елементу изненађења и Ђурићевом ошљарењу, партизани су имали нешто почетних успеха. Први замашан окршај био је на Љубићу, 6 новембра по подне. Ту су Михаиловићеви одреди били тучени: противник је био извршио концентрацију својих трупа, а он не.¹⁴ Борба се наставила. Михаиловић је брзо воспоставио ситуацију. Али обе стране повукле су знатне снаге са фронта према Немцима. Кад је 20 новембра закључено примирје, по Титовом тражењу, било је већ доцкан. Немачка казнена експедиција кренула је 23 новембра, са свих праваца. Продирала је прилично брзо, није имала тешкоћа да сломи отпор где би на њ наишла, и за кратко време овладала је Западном Србијом. Партизани су 29 новембра напустили Ужице и преко Златибора повукли се ка Новој Вароши у Санџаку. Михаиловићеви одреди прешли су на чисто четничко ратовање у непријатељској позадини: тактика поседања и одбране читавих области показала се прескупом и неспроводљивом под тадашњим условима. На Равној Гори, кад су на њу избиле, опколивши је одасвуд, немачке дивизије нису нашле никога.

Интервенције у Москви. Примирје

За тај судар два покрета отпора, тако трагичан по своме непосредном дејству и својим далекосежним последицама, јавно мишљење у свету није сазнало ништа. О партизанима, сем голог факта да њихових одреда има и да су одвојени од Михаиловићевих, сама Југословенска влада није дотле знала ништа више. О узроцима и развоју борбе међу њима добијала

је оскудне податке. Службу везе са нашом земљом држале су искључиво британске власти. Знатан број депеша из тога доба, од Михаиловића за Југословенску владу, остао је нашој Влади несаопштен, или био предаван само делимично, или у изводу, и са великим закашњењем. За многе важне моменте из тог периода чуло се тек при крају рата, или после њега.

Михаиловић је 5 новембра известио да су комунисти, чији се вођ зове Тито, "напали моје трупе у Ивањици, Пожези, Ариљу, Ужицу, Косјерићу и другим местима. Борбу сам примио, и верујем да ће њен исход бити у моју корист." Депешом од 9 новембра подвукао је колико је "ситуација озбиљна" и тражио да Лондон и Москва преко радија упуте позив за обуставу борбе и јединство акције против окупатора. Два дана доцније јавио је да су се "комунисти инсталирали у долини Западне Мораве, са главним центрима у Чачку, Пожези и Ужицу," и да је сад принуђен да води борбу "против Немаца, комуниста и других фракција".

Вест о том домаћем рату под окупацијом дошла је као мучно изненађење за Владу. То је био доказ да у земљи постоје не само два различита идеолошка покрета, већ два непријатељска закрвљена блока. Осетило се да то може одвести у тешке заплете и имати далеке одјеке. Прва брига Владина била је да се борба прекине и сукоб изглади. У том настојању наишла је на свесрдну подршку Британске владе. Пре свега, требало је знати *шта* се хоће, па јасно и брзо обележити став. У томе није било колебања. Владина тежња била је: да се међусобно убијање обустави што је могуће пре, утицањем Москве на комунисте нападаче, — и да се васпостави јединство акције према завојевачу, подређивањем партизанских одреда пуковнику Михаиловићу.

О држању Југословенске владе према сукобу који је настао у земљи, народ је био јасно обавештен говором ђенерала Симовића преко лондонског радија увече 14 новембра. Председник Владе истакао је прво да Михаиловић и његови борци "исписују нове странице наше славне историје и представљају праве и прве синове нашег народа." Затим је позвао "све оне који воле слободу своју и своје отаџбине... да се уједине у заједничкој борби против окупатора и насилника, стављајући се под команду Команданта свих југословенских оружаних снага у земљи, Драже Михаиловића"... Опоменуо је на дужност свих да избегавају братоубилачки рат. "Ко данас из личних разлога или идеолошке разлике ради противно, чини злочин према свом народу" ¹⁵⁾

Напоредо с тим, учињене су потребне интервенције код Совјета, и непосредно и преко Британске владе. Нашем посланику у Москви јављено је 13 новембра да дејствује тамо "да се хитно комунистима у нашој земљи даду упутства да сарађују са пуковником Михаиловићем и да му се потчине у заједничкој борби против завојевача." Сличан корак учинио је ђенерал Симовић, истог дана, код совјетског амбасадора у Лондону, И. М. Мајског. Замољена је и Британска влада да преко свог представника у Москви "пружи подршку овој нашој молби код руске Владе" ¹⁶⁾ Британско Министар-

ство одазвало се најприправније: Мајском је саопштено гледиште Британске владе у вези са сукобом који је избио у Југославији, и он је изјавио да ће сместа известити своју Владу о "великом интересовању и Британске владе по овом питању."¹⁷⁾ Поред тога, сер Стафорд Крипс/ Sir Stafford Cripps/ разговарао је о том предмету са А. В. Вишинским, 18 новембра у Кујбишеву, где су већ биле премештене из Москве све дипломатске мисије.¹⁸⁾

Све то није остало без дејства. Совјети су погодним путем наредили југословенским комунистима да затраже обуставу непријатељстава. Разлога за тај помирљиви став сад могло је бити више. Титов препад није успео: Михаиловић се одржао, и почео добијати превагу: Русија је постигла свој циљ: дала се осетити и посредно признати као необилазан чинилац у решавању балканских питања; стање на руском ратишту, нарочито у правцу Москве, у међувремену се погоршало, јер су Немци 15 новембра са жестином обновили офанзиву успорену кишама и блатом отпре месец дана: помоћ и добра воља Лондона постајали су Стаљину опет врло потребни. Али не само у војном погледу, него још више у дипломатском. Тих дана је Стаљин био у преписци са Черчилсом, у жељи да покрене питање политичких циљева рата и уређења поратне Европе.

Тито се 17 новембра предвече, писмом које је курир однео на Равну Гору, обратио своје супарнику с предлогом за примирје. Тражио је да се пошаљу изасланици "са овлашћењем да се прекине братоубилачка борба и окрене оружје против окупатора."¹⁹⁾ То је била и жеља пуковника Михаиловића, још пре но што је дошло до боја код Чачка, свестан колико ће тај сукоб ослабити борбу против Немаца, телефонском разговарао с Титом и казао се спремним да се међу њима васпостави мир, под условом да му се врати на препад заузета Пожега. Тито је тада тај захтев одбио, и борба се разбуктала.

Преговори су отпочели у Чачку сутрадан 18 новембра. Тога дана је ђенерал Симовић овлаштен писмом од британског Министарства иностраних послова: /1/ да Британска влада жели да учини све како би измирила комунисте и Михаиловића, и да је већ предузела мере да му се они придруже; /2/ да се из пуковникових депеша види његова намера да се разрачуна с комунистима, али да осветничке намере треба безусловно избећи, те да би наређење од Југословенске владе Михаиловићу у том смислу било за препоруку, и добро би деловало на Совјетску владу.

Разговори у Чачку нису у почетку текли глатко, јер се почело с испитивањем ко је крив. Сукоб је, према једнима, настао због тога што "су у рејону Ужица разоружани без разлога седам четничких одреда и што је нападнут аеродром код Ужичке Пожеге уочи доласка британских авиона"; док су комунисти тврдили да одговорност лежи на Михаиловићевом. Пожешком одреду, који је "покушао напад на Ужице" и био разбијен. Та тема могла је бити полазном тачком за бескрајна расправљања, која не би одвела ничем практичном. Стога је одлучено да се образују мешовита *Истражна комисија*, која ће имати да установи чињенице, и мешовита *Суд*,

који би судио "свим изазивачима братоубилачке борбе." За решење тих питања уговорен је нарочити састанак за 27 новембар у Прањанима. Међутим је 20 новембра у поноћ између Михаиловићевих делегата и партизана закључен споразум о најхитнијем: да непријатељства престану сутрадан у подне, да све јединице остану где су се затекле, да се пуне заробљеници једне и друге стране без обзира на број, и да се продужи борба против Немаца. О обједињавању снага под једном командом није могло бити речи, због јаког обостраног неповерења. Предвиђена је само активна сарадња где год се за то укаже потреба.²⁰⁾

Рат између два покрета отпора тако је привремено обустављен. Михаиловић је 22 новембра јавио Влади: "Учинио сам са своје стране све и успео да прекинем братоубилачку борбу, коју су изазвали и наметнули комунисти. У досадашњим борбама против комуниста и Немаца моји одреди потрошили су скоро сву муницију. Улажем највише напоре да удружим и повежем све народне снаге и извршим реорганизацију за одлучну борбу против Немаца."

Дејство устанка у свету

Устанак у Западној Србији, с јесени 1941, дошао је у времену кад је војнички положај Енглеске и Русије био до крајности неповољан. Све је висило о концу. На обзорју нигде светле тачке. Рузвелтова Америка је помагала, али је остала изван рата. Енглеска, истиснута са Балкана, била је тучена у Либији: Ервин Ромел са својим оклопним јединицама успео је још првих дана 1941 да помери фронт од Ел Агејле до Солума, а утврђени и јуначки брањени Тобрук држао је под опсадом. У Русији, немачка војска надирала је као поплава: 19 септембра пао је Кијев, са 665.000 заробљеника, и Хитлер је то сматрао за "највећу битку у историји света"; недељу дана доцније Немци су пробали утврђења код Перекопа и стајали пред Кримом; 7 октобра заузета је Вјазма, са преко пола милиона заробљеника; убрзо затим, Хитлерове армије нашле су се на само шездесетак километара од Москве, обухватајући је луком Калуга—Вјазма—Ржев—Калињин: Кремљ, живчани чвор нове Русије, изгледао је надокхват руке.

У то доба дигла се Србија. Планувши само неколико месеца после преврата од 27 марта, тај устанак очигледно није био случајна експлозија, дело очајања. То је било поновно испољење трајне снаге духа и морала, подвиг народа који је навикао не да трпно подноси судбину, већ да и сам кује своју историју; не да чека скуњен слободу као дар с неба, већ да свесно учествује у борби за њу. Вођен под најтежим околностима, без икакве наде на стварну помоћ са стране, но напрстив замишљен као помоћ општој ствари, против окупатора који је за дан варошка насеља претварао у згаришта и гробља, тај устанак био је уистину чудо по себи. Његово дејство у свету било је неслућено. Он је не само подигао углед Југославије, ослабљен

брзим војничким сломом у априлу; он је запалио машту људи и жена широм света. Браниоци опседнута Тобрука, сами јунаци да у песму уђу, слали су одушевљене поздраве борцима српских планина. Савезничка пропаганда, у том периоду тешких пораза, узела је ковати у звезде Дражу Михаиловића и његове војнике. То слављење, то претварање савремених збивања у легенду којој се чинило да нема равне, данас би било тешко схватити ако се не би уживело у атмосферу епохе. Оно је несумњиво било израз искреног дивљења; али, такође, и један од начина да се укаже на пример потлаченима и подржи морал међу слободним народима: овима су предстојали безбројни мегдани и можда још многи крвави узмаци. Судбина слободе у свету била је у питању: никад јунаштво није било на већој цени. Доба себичних рачуна тек је имало да наиђе, с проласком смртне опасности и примицањем победе. Тај принос Југославије заједничкој борби био је у моралном погледу од несравњено већег значаја него у војничком, бесцен по одјеку који је изазивао у срцима, и мишицама милиона у слободном свету.

Био је плаћен са око седамдесет осам хиљада мртвих глава,—људи, жена, и деце из школских клупа.

Други одељак

БОЈИШТЕ СА ТРИ ПРОТИВНИКА

Комунистички терор у Црној Гори.— Покољи Срба у
Независној Држави Хрватској.—Један фронт отпора?—
Владине поруке

Комунистички терор у Црној Гори

Југословенска герила остала је све до краја рата врло значајном, морално и војнички, више но идејан сличан покрет у Европи. Али у завршним двема годинама она није дала резултате који су се могли очекивати по њеним првим успесима. То је стога што су је такорећи на самом почетку извитоперила два фактора. То су грађански рат, запјечет од комуниста у Србији и Црној Гори, и масовни покољи Срба у Павелићевој држави. Та два фактора са међународном позадином која се све више и све видније надносила над нашом судбином, начинила су случај Југославије најзамршенијим и најтрагичнијим који се да замислити. Силом прилика, рат против туђинског окупатора све је више потискиван у позадину.

Прво *грађански рат*, та немилосрдна “братоубилачка борба”, како ју је тачно и са жалошћу обележио пуковник Михаиловић у својем телеграму од 22 новембра 1941, упућеном Југословенској влади у Лондону, сутрадан по привременој обустави непријатељстава између Титових и његових одреда. Циљ комуниста био је несумњиво, у прво време, пре свега борба против немачког завојевача, у складу с позивом који је Стаљин упутио поробљеним народима кад су Хитлерове дивизије насрнуле на Совјетски Савез. Ма како био незнатан број немачких јединица које би се тиме везале за Југославију, и ма колико несразмерне жртве, то је у сваком случају била помоћ од вредности за Русију, чији је положај бивао из дана у дан критичнији. Али су комунисти у исти мах имали намеру да тај велики потрес искористе, да у нашој земљи припреме услове погодне за преузимање власти при крају рата, за наметање своје пролетерске диктатуре. Михаиловић је био, и желео да остане, искључиво војник који се бори против окупатора, са циљем да га у даном тренутку изгна и поврати националну самосталност. Комунисти, насупрот њему, били су странка друштвене револуције. Првих

месеца, док је совјетски положај био војнички до крајности неповољан а они имали наде да под својом управом обједине све југословенске борбене снаге, они су настојали да прикрију своје право лице, да ничим не изазову неповерење и непријатељство демократског грађанског и сељачког елемента. За тај први период карактеристичан је случај Богатића. Та мачванска варошица ослобођена је заједничким напорима. Први су ушли у њу четници, носећи Краљеву слику. За њима су наступили партизани, са сликом Стаљиновом. На згради Среског начелства залепршала се црвена застава. Један од комунистичких првака саопштио је народу да је "наш млади Краљ испросио Стаљинову ћерку Светлану". Редитељ се постарао да згодно размештени викачи прихвате ту вест са: "Живео Стаљин, таст нашега Краља!" Речено је још, да је свакоме слободно истаћи на кући шта хоће: у Богатићу су се измешале црвене заставе са тробојницама. Али тај медени месец није трајао. Чим су осетили да је у слободној утакмици војска почела да преовлађује над проповедницима класне мржње, комунисти су се одлучили да сарадњу прекину и да се још под окупацијом ухвате у коштац са сутрашњим потенцијалним противником. Тако је 2 новембра избио у Србији грађански рат. Боравак комуниста у Ужицу био је сувише кратак да би већ ту створили узорну совјетску републику. Али је и то недуго искуство било довољно да народу отвори очи. Својом владавином у Ужицу они су се компромитовали до те мере, да се у Србији нису могли да појаве у значајнијем броју све до јесени 1944.

Потиснути из Србије дејством Немаца, Титови комунисти покушали су током зиме и пролећа 1942 сличан, али много радикалнији експеримент са завођењем совјетског поретка у Црној Гори. Од јула 1941 су се у Црној Гори налазили Милован Ђилас, Арсо Јовановић и Моша Пијаде /Овај последњи под именом: Јанко Ђуровић/. Ђилас је ту био врховни шеф. И у Црној Гори народ се делио на партизанае и четнике, односно националисте. Комунистички писци јако су се упињали да протуре верзију како су Михаиловићеви одреди стварно започели грађански рат нападом на Ужице. Досад је остала мало запажена чињеница, да је у исто време кад и у Србији дошло до мучког кидисања комуниста на четнике у Црној Гори, где се Михаиловићева власт још није простирала. Првих дана новембра партизани су извршили напад на с. Радовче, где се очекивало да енглески авиони баце падобранима помоћ у оружју и преотели су ту четницима важну радиостаницу. Очигледно је да је упутство за напад на Пожегу и Радовче потекло са једног истог руководионог места: то открива предумишљај и непобитно утврђује одговорности. Тако је у Ц. Гори, ка и у Србији, борба престала да буде искључиво света војна против завојевача; друштвена револуција узела је да кези зубе усред туђинске окупације. Народ Црне Горе није радо прилазио партизанима, или бар не у оној мери коју су ови очекивали. Стога су се комунисти дали на посао да ножем и пушком уклоне истакнутије противнике и њихове породице. Терор њихов над становништвом није знао за границе. Има извесних података да им је у то време стигао из Совјетског Са-

веза један стручњак да их обучи терористичким методима. Колико је он стварно био потребан? Моша Пијаде, преводилац Марксова *Капитала*, тога јеванђеља мржње, применио је у Црној Гори све старозаветне свирепости. Никла су "пасја гробља", многе се јаме и бунари испунили лешевима. Село Озринићи, код Никшића, националистичка кула, било је најпре опљачкано, а потом спаљено: од триста кућа остало је читавих само десет, са женама и децом на згариштима, усред снеговите црногорске зиме.²²⁾

Комунисти су вешто навлачили италијанску одмазду на братства која су им била нарочито несклона. Британски официр Клисолд, који им иначе држи страну, описује један такав случај паклене освете Братоножићима и Кучима. Са око шест стотина бораца прикупљених на територији Пипера, комунисти су у јесен 1941 сачекали један италијански комвој на путу Подгорица—Колашин. Запленили су неких педесет камиона, побили четрдесетину војника, заробили их око сто педесет. Камioane су уништили, па су се повукли преко Братоножића и Куча. Успут по селима брижљиво су сејали део плена, не би ли Италијани помислили да је ту била база нападача. И доиста, казна експедиција наишла је на остављене трагове: попалила је шест села, стрељала на лицу места сто сељака, а неколико стотина одвела у интернацију.²³⁾ Тако су комунисти успели да своје противнике на левој обали Мораче завију у црно. Нашо се покоји домаћи комунист чије човечанско осећање није замрло, и који би се узбунио пред тим варварством: али су, због тога, и сами падали под куршумима својих другова / учитељ Милован Анђелић, судски писар Слободан Марушић/. Као врхунац, на једном збору у Острогу, 8 фебруара 1942, комунисти су прогласили да је Црна Гора од тога дана саставни део Совјетских Социјалистичких Република. Већ у том тренутку они су били потпуно забаталили борбу против окупатора. Претворили су се у један терористички покрет коме је, чинило се, једини циљ био да што више ослаби и обезглави своје домаће супарнике. Међутим, и у то време мучно, Црногорци су се показали вођка чудновата, као вазда под Турцима, који су их набијали на коље што неће у веру Алахову. Комунисте је народ стао да "мрзи више него окупатора."²⁴⁾ Чим су дунуле прве јужине и снег почео да копни, племена су се дигла, с краја на крај, са Васојевићима као предводницима. Народни гнев имао је снагу лавине. Најбоље комунистичке јединице бачене су тада у ватру. Ништа није помогло. После два месеца љутих окршаја, комунисти су морали бежати из Црне Горе, па из Херцеговине, главом без обзира. Тако се завршио "први катастрофални експеримент партизана с неразводњеним комунизмом"²⁵⁾ Сведени на око четири хиљаде људи, зауставили су се тек око Бихаћа. У том забитном делу Босне, сабијени углавном на простору Бихаћ—Доњи Лапац—Бос. Петровац—Крупа, никоме на сметњи, остали су до јануара 1943. По другим областима Босне крстарили су њихови мањи одреди: акције су им биле уперене више против домаћег супарника него против окупатора. Прва мета били су им они народни прваци који су били окупили око себе и наоружали живаљ свога краја, да би га сачували од усташких истребљивача.

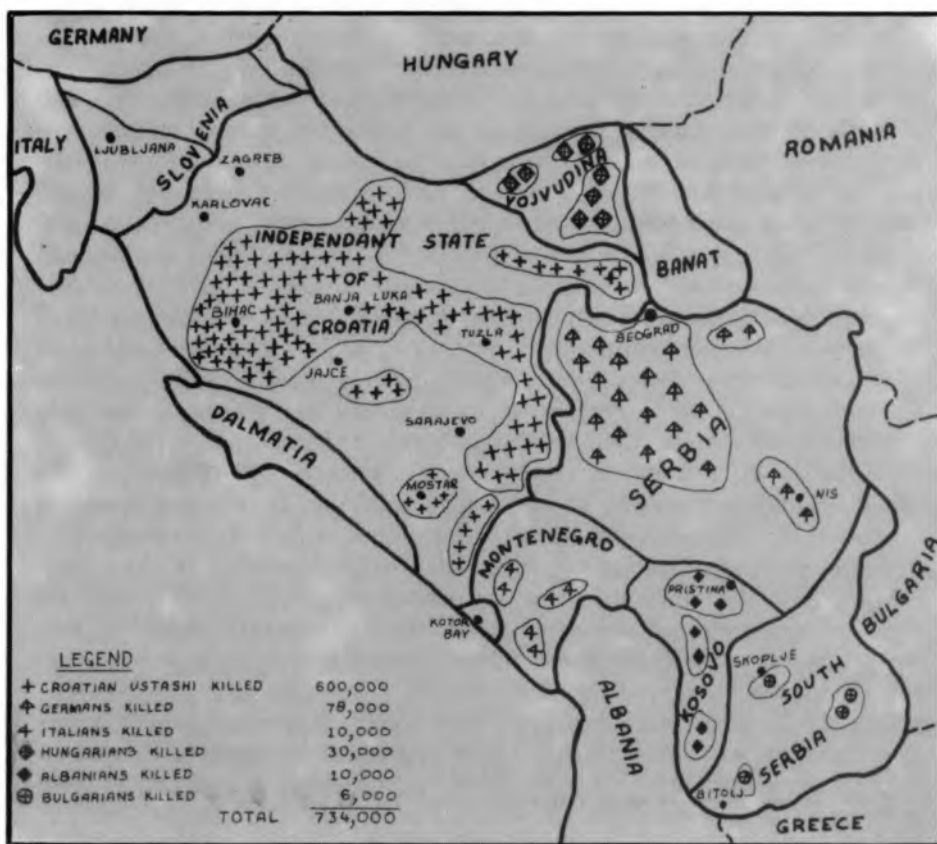
ТИТОВО БЕКСТВО ИЗ ЦРНЕ ГОРЕ У ЗАПАДНУ БОСНУ
/ 24 јуни – 4 новембар/

Са свих пет пролетерских бригада / 3600 до 4000 комуниста из Србије, Црне Горе и Херцеговине/ Тито је, у договору са Немцима и усташама, бежао ка Бихаћу да би избегао уништење од стране побуњених Срба у Црној Гори и Херцеговини. Пролазио је кроз зону коју су Италијани били евакуисали крајем априла, и уништавао само четнике на томе путу. За то време Михаиловић је кидео пруге кроз Србију и спречавао дотур уља и материјала Ромелу пред Александријом.

Покољи Срба у НДХ

Покољи над Србима у Павелићевој држави били су други, и још моћнији, фактор који је учинио да се велики део националне енергије трошио не против Немаца и не против Италијана. Није могућно разумети југословенску трагедију, и сва њена многобројна и противуречна збивања, ако се не би осветлио тај део. Писац није био од оних који непромишљено, и неправедно, имају склоност да за те покоље чине одговорним хрватски народ као целину. Ако би неко упитао: "Како је могућно да десетак хиљада усташа начине такав покор над стотинама хиљада Срба?" – ми бисмо одговорили: "Погледајте комунисте на власти, од 1944 до данас, код нас као и у земљама око нас. Кад се једна фанатизована мањина докопа државне машине, она под заштитом туђина може да учини недела несразмерна према сопственој снази. Нарочито ако не преза од проливања крви и масовних убијања". Такав је био случај са Павелићем и његовим чаругама. Они су хтели да простор своје Независне Државе Хрватске очисте од око два милиона Срба /тачно: 1,885.943/ и да територију од Јадрана до Дрине, од Загреба до Котора, начине етнички хрватском. Већ првих дана, по свима градовима наређено је Србима да носе око руке плаву траку, са словом П /за Православац/. Званичним расписом било је 25 априла забрањена употреба ћирилице на територији НДХ: имали су да буду уклоњени ћирилски натписи чак и са надгробних споменика. А 18 јула Министарство правосудја забранило је назив "српска православна вјера": уместо тога имало се употребљавати "грчко-источна вјера". Није се остало на тим понижењима. Доглавник Миле Будак објавио је на усташком збору у Госпићу 22 јула "Један део Срба ћемо побити, други раселити, а остале ћемо превести у католичку вјеру и тако претопити у Хрвате".²⁶ Бањалучки стожерник Виктор Гутић, једна од најнеобузданијих бестија које су се завиле у људску сподобу, претио је крајем маја 1941 како ће Срби бити "у најкраћем року искорењени, тако да ће им се затрти сваки траг, једино што ће остати, биће зло сећање на њих".²⁷ Тих дана, у Санском Мосту, омамљен људском крвљу, он је падао скоро у лирски занос: "Код нас, ускоро, друмови ће пожељети Србаља, ал' Србаља више бити неће!"²⁸ То нису биле опомене напразно; за њима су дошла дела, страхотна и у сразмерицама какве историја Балкана није још била записала. Из једног извештаја који је неки Павелићев дипломата послао својем Министру из Рима, 6 марта 1942, после једног разговора са кардиналом Тисераном / *Eugène Tisserant* /, види се да је усташка дипломатија ценила на 350,000 број дотада побијених Срба.²⁹ У августу исте године, цифра ће износити 600,000, по "провереним извештајима" ђенерала Михаиловића.³⁰ До конца усташке владавине она ће нарасти на 810,000, према изјави коју је крајем 1945

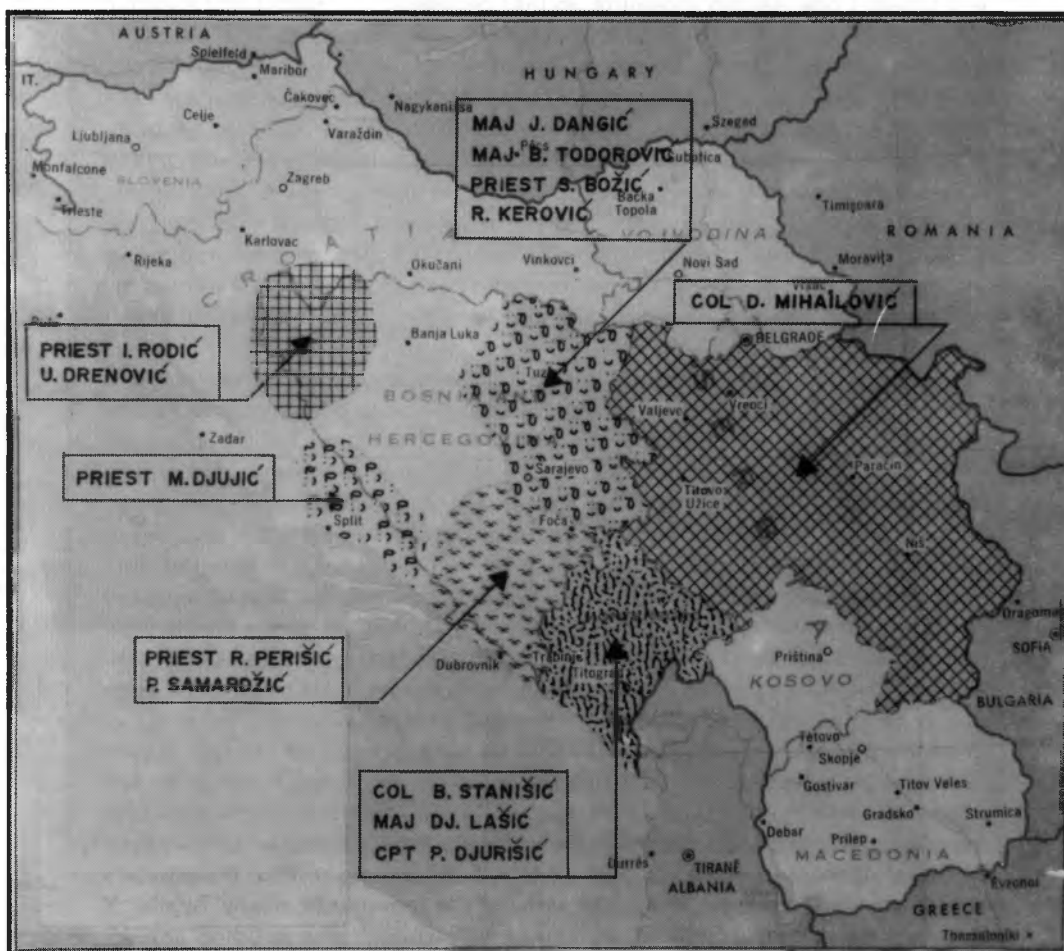
ПОКОЉИ СРБА У ЈУГОСЛАВИЈИ

/ април 1941 – август 1942/

У Независној Држави Хрватској усташе спроводе геноцид; у Војводини, Маџари истребљују Србе; у Јужној Србији, Арбанаси и Бугари истребљују Србе убијањем и протеривањем у Србију; у Црној Гори, Италијани ушушују устанак; у Србији, Немци убијају махом као таоце побуњене Србе.

дао Владимир Бакарић, председник Владе НР Хрватске.³¹ Што се тиче другог дела Будакове претње, у Комесаријату за избеглице у Београду било је крајем јула 1942 регистровано 203,154 лица, а рачунало се да их има још нерегистрованих око сто хиљада. Годину дана доцније број избеглих у Србију прећи ће 400,000 са око 86,000 сирочића. ³² Тога треба додати, да је у Црној Гори нашло уточишта 36,000 бегунаца. Број Срба насилно и масовно преобраћених у католичанство није био мањи од 240,000. Установљен је и посебан *Уред за рушење грчко-источних цркава*. За његову вредноћу довољна су ова два податка: од 189 цркава и манастира у Горњокарловачкој епархији порушено је и спаљено 175; а од 12 фрушкогорских манастира те Свете Горе српске, десет их је савњено са земљом, два су остала да стрче голих зидина. Сви православни архијереји и велика већина свештеника у НДХ били су измрцварени и уморени. Човека подилази језа и обузима гњев кад само поређа суво те податке, данас након протеклих четрдесет година. Пренесимо се мишљу у тај пакао крви, ватре и патње, пакао који је трајао годинама, па ћемо разумети правилно што се дешавало током рата у нашој земљи.

У Србији и у Црној Гори, после војничког слома државе, народ се био почео наоружавати и организовати имајући пред очима задатке који га очекују у борби против окупатора, Немаца и Италијана. То је био општи национални занос и, у даном часу, налет на туђинца завојевача. По селима и брдима Босне и Херцеговине, Далмације, Лике, Кордуна, Баније, на целом простору усташке државе која је организовала клање Срба, људи су се прикупљали и збијали да главу некако сачувају. Тако је настао низ отпорних група, јадних, крвавих, неповезаних међу собом, необухваћених икаквом организацијом или дисциплином, уједињених једино осећањем опште и тоталне угрожености и бедом невидовном. Широм Независне Државе Хрватске никло је, тако, безброј чета, безброј малих ватрица. Из даљине гледане, оне су се сливале у једно огромно, крваво и пламено море. Многе од тих група нису прелазиле оквир од неколико села, или једног среза у бољем случају. Као предводници ту су се јављали најодлучнији. Негде је то био свештеник као Илија Родић, учитељ као Урош Дреновић, трговац као Радослав Радић или прост радник као Илија Десница. Они су се дигли у срцу Босне у области Динаре, што је покољ био колико-толико ограничен у обиму ако не у страхоти, има да се захвали свештенику Момчилу Ђујићу. У Источној Босни, од Дрине ка Мајевици и Романији, знак за отпор дали су сељак Радоје Керовић, прота Сава Божић, мајор Јездимир Дангић. После првих месеца препада и несналажења српског живља, убијање је постало ризичан занат за усташе. Читав низ варошица широм Босне пао је у руке устаницима. Усташка држава, затресена тиме у темељу, стала је појединим од тих локалних група да нуди примирје, остављајући им слободу ношења оружја и кретања, и контролу изван градских насеља. Понекоја од локалних група у изузетно тешком положају, а нарочито кад су поред усташа почели да их нападају и партизани, примила би ту понуду о примирју

ОТПОР СРБА ПРОТИВ ОКУПАТОРА И УСТАША

/ мај – август 1941/

Вођи отпора изабрани од народа били су махом официри, свештеници, учитељи или сељаци. Михаиловић има пуну контролу само у Србији и Источној Босни. У овом времену није имао ни везу ни контролу над осталим вођима, које је сам народ био изабрао.

под оружјем и склапала би споразум, каткада писмен.³³ Ђенерал Михаиловић, који својом организацијом још није био обухватио босанске четнике, слао им је офицере да им стручно помогну у вођењу операција, истовремено их је и преко Владе у Лондону упозоравао да не наседају усташкој лукавости. Председнику Југословенске владе упутио је 5 августа 1942 ову депешу: *“Усташе у Босни покушавају да се споразумеју са четницима, тежећи да их изиграју и разоружају. Потребно је преко радија истаћи ову опасност по четнике.”* Што је живот у Босни и Херцеговини чинило још чемернијим и крвавијим, то је однос који се већ 1941 створио између затираних Срба и Муслимана. Било је несумњиво усташки расположеног елемента међу Муслиманима и тај носи један део кривице. Али, да би закрвили те две националне групе, усташе су се често сами прерушавали као Муслимани кад су вршили покоље Срба по селима. То је, опет, неизбежно, доводило до одмазде српских одреда над муслиманским становништвом. Срећом за обе стране, подигли су се трезвени гласови Муслимана у више наврата, и они су наишли на одјек и код Михаиловића и у душама босанских Срба.³⁴

У лето 1942, под притиском нужде колико и савета, у Босни се од мноштва отпорних језгра начинило осам великих одреда: Зенички, Озренски, Борјански, Мањача, Требавски, “Обилић” / између р. Врбаса и р. Врбање/, “Кочић” / око Мркоњић-Града, па према Сани/ и “Гвоздени” /око реке Пиве/. У јуну се од њих образовала Команда босанских четничких одреда, на челу са Радославом Радићем, командантом најјачег одреда, Борјанског. Мајевички одред приступио им је 1 децембра 1942: тако су се нашле на окупу све четничке снаге “од Дрине до Уне”. Тога истог дана Команда босанских четничких одреда формално се као целина укључила у Михаиловићев покрет. На Западу, у области Динаре, наслањала се на борце М. Ђујића, са којим је одраније присно сарађивала.³⁵

Током целог рата западна област Југославије, која се простирала од Дрине до Јадранског Мора и углавном се поклапала са Павелићевом Државом, била је поприштем на коме су се носили вишеструки непријатељи. Ту је безмало сваки свакоме био душманин. Није била реткост да се праве тренутне коалиције с противником с којим се дотле клало, и с којим ће се клање наставити сутрадан. То врзино коло у коме су усташе етнички требили свој простор, комунисти као носиоци друштвене револуције таманили потенцијалне противнике, а ови трећи се бранили и од једних и од других, срећни ако им се положај даље не компликује сударом са Муслиманима несумњиво је трошио најбољи део народне снаге и само користио окупаторима.

До новембра 1941 војничка ситуација унутра у Југославији била је у основи проста. Постојале су три живе борбене снаге, према трима идеологијама чије су неизмирљиве супротности растрзале Европу; али су, као и на међународној позорници, била само два противположена фронта: на једној страни четници и партизани, на другој окупационе трупе са усташком

ХИТЛЕРОВА ПОДЕЛА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Испуњен патолошком мржњом на Србе, Хитлер је разбио Југославију априла 1941. Хтео је да сведе Србију на простор Београдског пашалука. Циљ: да се јединство Срба разбије до највеће мере. Коминтерна и Тито, надахнути истом мржњом према Србима, извршили су скоро исту поделу после рата као и Хитлер. Циљ: разбијати потпуно јединство Срба.

државом /и нешто иверја у Србији и Словеначкој/. Трагедија Југославије постала је безмерно сложенијом, и пошла је ка дну јада, кад се, вољом Москве, јединствени антиосовински фронт распао крајем 1941. Одонда су се на југословенском бојишту тукли три мегданџије, три опречна схватања: Михаиловић—Тито—Павелић, или Лондон—Москва—Берлин, односно на једном вишем плану Демократија—Комунизам—Нацизам. Онај унутрашњи антагонизам који постоји између демократије и комунизма, и који је био држан тренутно притиснут испод површине у односима Великих, избио је у Југославији на површину свом својом силином и суровошћу.

Један фронт отпора?

Откако је изишла из земље 15 априла, па све до октобра 1941, Југословенска влада није имала могућности да буде тачно обавештена о развоју догађаја у Југославији, још мање да утиче на њих. До почетка јуна Краљ и Влада налазили су се у Јерусалиму. Вести које су ту до њих допирале биле су малобројне и магловите. То је све пре личило на збег отсечен од света, него на кошницу. У Јерусалиму се сазнало о неколико ствари: о образовању Комесарске управе у Београду, о првим вешањима /добијени су и фотографски снимци/, о поступку према официрима и војницима који су се упућивали у заробљеништво, о потиштености која је захватила народ у Србији; чуло се и да има одељења војске која су се одметнула у шуму. Тежња је Владе била од првих дана да се што пре уклони из Арапука и нађе се у средишту светских збивања. По позиву Британске владе, најзад, краљ Петар са председником Владе, министром иностраних послова и министром Двора дошао је у Енглеску 21 јуна, уочи самог напада Хитлеровог на Совјетски Савез. Током јула и августа у Лондону се мало по мало искупио и онај део министара који није био одређен да се пребаци у САД. Тек ту примљене су прве одређене вести о подели Југославије између Осовине и њених сателита, као и о прогонима којима је био изложен живаљ на територији Павелићеве државе. Крајем јула достављена је Југословенској влади једна порука о усташким злочинима до тада скоро непознатог пуковника Драгољуба Михаиловића. Њу је усмено пренео амерички конзул у Београду **Karol Lott Rankin** и саопштио нашем Отправнику послова у Лисабону.³⁶ Праву слику, међутим, о стању у Југославији донео је месец октобар. Захваљујући вези установљеној између Југословенске владе и пуковника Михаиловића, имали су се тачни подаци о устанку у Западној Србији, о приликама у Црној Гори, о покретима отпора уопште. За пуну страхоту и обим усташких покоља сазнало се у исто време. Др. Милош Секулић, лекар из Београда, био је успео да изиђе из земље и дочепав се Цариграда, 28 септембра. Одмах је доставио Влади опширним телеграмом, у крупним потезима, шта се догодило и догађа у НДХ. Кад је по тра-

жењу Владе приспео у Лондон 4 новембра, предао је ђенералу Симовићу Меморандум који је о страдањима и требљењу Срба у Независној Држави Хрватској Српска православна црква упутила августа месеца Војном заповеднику немачких снага у Србији, ђенералу Данкелману / ваздухопловни ђенерал **Heinrich Dankelmann**/, тражећи интервенцију Рајха да се ти ужаси обуставе. Слика југословенске стварности указала се тада црњом него што је и најпесимистичкија машта могла да замисли. Сукоб који је нешто доцније избио између четника и партизана довео је несрећу до врхунца.

То је доба кад је скоро цела Европа лежала под Хитлеровим ногама и његова моћ била ту без премца. На ток догађаја у Југославији није се могло ни најмање да утиче дипломатским интервенцијама споља. Зло се могло да сузбија једино силом, то јест, стављањем у борбу против њега, у самој земљи, свих снага које су могле да се мобилишу. Та констатација диктовала је линију коју је председник Владе ђенерал Симовић повукао у новембру 1941, у пуном договору с британским меродавним чиниоцима. Ту линију Влада Слободана Јовановића употпунила је и продужила са чврстином која се није колебала, ни онда кад се 1943 код извесних савезничких сервиса појавила жеља за променом, за прелазак на лудачку даноноћну герилу свуда и на сваком месту, под притиском Совјетске Русије. Политика југословенских влада, у својој основи једноставна, може се сабити у ових неколико тачака: /1/ Пре свега, учинити да се два ривална покрета отпора слију у један, под вођством ђенерала Михаиловића; уколико би то било неизводљиво, настати да се обустави њихова међусобна борба и постигне извесно садејство против заједничког непријатеља. /2/ Максимум снага пребацивати из Србије и Црне Горе, на територију Павелићеве државе, да би се акцијом против усташа умањило и евентуално зауставило даље уништавање Срба. /3/ Отпорне елементе повезати широм земље, ради дејства противу окупатора у ширим размерама где год и кад год то буду захтевали интереси савезничке стратегије. Том сталном претњом организованих снага биће, у сваком случају, везан за Југославију већи број непријатељских дивизија. /4/ Општи устанак за ослобођење земље дићи у часу савезничког искрцавања на Балкан, или кад се буде од стране коалиције слободних народа приступило јуришу на "европску тврђаву". /5/ Пропагандом преко радија, и деловањем на самом терену, сузбијати план препредених непријатеља који су, потпиривањем антагонизма између појединих делова народа, подривали саме основе југословенске државе и за сутрашњицу. То су била руководна начела званичне југословенске политике све до пада Владе Слободана Јовановића крајем јуна 1943.

Очигледно, најпречи задатак био је измирити и ујединити све герилске снаге у земљи. То се могло извести само са пристанком Москве. И Југословенска и Британска влада покушале су то, у неколико наврата; али без успеха. Да су обе владе сматрале Михаиловића као једино прихватљивог шефа удружених снага, показује следећи документ. Југословенско Посланство у Кујбишеву јављало је Влади 24 новембра 1941:

Током данашњег дана енглеска Војна мисија поднела је совјетском Министарству војном меморандум у коме тражи најжитнију интервенцију код устаника у нашој земљи. Русима је скренута пажња: да је већ девет дана прошло од прве интервенције и да до овог тренутка они нису учинили још ништа. "На изричан захтев Совјетске владе, Британска влада охрабрила је устанак у Краљевини Југославији, а то значи да је у интересу Совјетске владе да помогне да се дође до јединства међу устаницима у Југославији." У меморандуму је још речено да Енглеска влада сматра пуковника Михаиловића као јединог могућег вођу, и да због тога све групе треба да му се потчине или да са њиме бар сарађују.

То је остало без стварног одговора. Председник Владе С. Јовановић поновио је Симовићеве покушаје, и 29 априла 1942 наложио Посланнику у Кујбишеву да интервенише у истом смислу: "Заједнички и главни непријатељи наши су Немци, Италијани и Маџари. Њих треба сви да нападају. Издејствујте код Совјетске владе да се позову партизани: да престану са братоубилачким ратом и да сви иду под команду Дражину противу заједничког непријатеља. Комунистима у Француској издато је наређење да иду под команду вође кога народ избаци да води побуну." Одговор је и овај пут био негативан. Посланик је обавестио 5 маја: "Влада СССР стоји на принципијелном становишту да је сав комунистички рад у иностранству ван њеног домања и да је то чисто унутрашња ствар респективних земаља. Иницијатива за промену става у Француској није дошла ни од Француске владе у Лондону нити пак од њеног посланика у Русији." Председник Владе није хтео да остане на томе, и учинио је нов јуриш. Позвао је 16 маја совјетског Посланика, А. Богомолова, и са њим имао отворен разговор. Забелешка о том разговору показује да Совјети нису били вољни да макну прстом за зближење двеју герила. То је један документ од знатне важности, и треба га навести.

РАЗГОВОР ЈОВАНОВИЋ – БОГОМОЛОВ 16.V 1942

Г. Богомолов дошао је по позиву г. Слободана Јовановића. Циљ разговора: о штетном раду партизана у нашој земљи, који нападају одреде ђенерала Михаиловића заједно са усташама и Немцима у Босни и који су још сада, поред рата против Немаца, наметнули и социјалну револуцију.

Председник Владе дотакао се тешкоћа које комунистички одреди чине ђенералу Дражи Михаиловићу. Свратио је пажњу г. Богомолу: како комунистички вођи, стварајући социјално питање усред рата, слабе отпорну снагу ђенерала Михаиловића према непријатељу. Поменуо је да би добро било дати на неки начин разумети, да комунистички одреди треба да се ставе под врховну команду ђенерала Михаиловића, коме је од наше стране саветовано да ради заједно са свима који се боре против Немаца и Италијана, па и са самим комунистима.

Богомолоб је разумео ово излагање као да ми желимо интервенцију Совјетске владе код Коминтерне, па је одмах одговорио: да Совјетска влада не прима на себе никакву одговорност за радњу Коминтерне и да су, уосталом, односи између ђенерала Михаиловића и појединих партизанских одреда наша унутрашња ствар, у коју Совјети не желе да се мешају. Подсетио је г. С. Јовановића да су на скорашњем Свесловенском конгресу позвани сви Словени на борбу против Немаца и да је, осим тога, и сам Стаљин одао хвалу свима партизанима без разлике. Даље од тога Совјетска влада не може и неће да иде.

На питање г. Јовановића да ли Совјетска влада сматра ђенерала Михаиловића такође за партизана, г. Богомолоб је, после неког оклевања, рекао да Совјетска влада сматра за партизана свакога ко води борбу противу Немаца, —следствено, сматра и ђенерала Михаиловића за партизана.

Г. Јовановић је желео даље да зна: да ли би Совјетска влада, претпостављајући могућност пошиљке оружја у Југославију, била вољна да упућује ту пошиљку ономе кога би Југословенска влада означила као врховног вођу отпора, или би задржавала за себе право да шиље оружје оним одредима које би сама изабрала.

Г. Богомолоб је избегао одређен одговор, наговештавајући само толико да је то једно "конкретно питање" на које се не може одговорити без узимања у обзир свију околности.

Г. Јовановић је на то приметио да, ако би Совјетска влада сама одређивала које ће одреде помагати а које не, то би у неку руку опет значило мешање у наше унутрашње послове.

Г. Богомолоб је уопште товорио тако, као да се Совјетска влада не интересује за ђенерала Михаиловића више него за остале партизанске вође и као да не убиђа довољно да је Михаиловић носилац народног отпора у Југославији.

Г. Јовановић је рекао г. Богомолобу какав је утисак његов тобор учинио, и онда је разговор прешао на друге ствари.

Владине поруке

Инструкције које је Југословенска влада давала прво пуковнику, а затим ђенералу и министру војном Михаиловићу, биле су од првих дана веома јасне и прецизне. Оне су слате, углавном шифрованим депешама преко Британаца, који су држали у својим рукама службу везе, и порукама преко обавештајних органа и посланстава у Берну, Каиру, Цариграду. Говори које су Краљ и председници Владе држали на лондонском радију током рата давали су обавештења народу у земљи о општој политици Југословенске владе.

Прве две Владине поруке су од 18 и 28 октобра 1941: *Са дивљењем прати цео наш свет на страни, као и Сабезници, вашу борбу. Питање помоћи вама стално нам је на уму. Све се предузима да вам помоћ буде хитна, као и да у борби не budete усамљени против бројног непријатеља.*

Пошто сте вођени не само од храбрих, већ искусних и способних вођа, сматрамо да није потребно да вам дамо савет: да се жртве које подносите не троше на мање усамљене акције, већ треба плански све снаге очувати за одсудне часове који се приближују.

Не заборавите да ће помоћ у свима потребама стићи сигурно и на време. То кажемо ми, као и они чија реч данас одлучује. Ваша борба представља део сабезничког плана за продужење даљег ратовања.

Симовић.

Њ. В. Краљ и Краљевска влада предузимају све потребне мере да вам се што пре пружи сва потребна помоћ. Питање побољно решено. Припреме у току. Посао обиман, треба времена. Ваш рад ушао у општи сабезнички план. Стога сачекајте, и саветујте свима стрпљење и уздржавање од пренагљене акције, како бисте избегли губитке и одржали се преко зиме. Сад се не излагати, већ сачекати одгаде налог за акцију.

Одржавајте стално везу са нашим у Босни и Црној Гори. Предузимите мере: за маневровање у циљу пребацавања из угрожених места у крајева ван непријатељског домета, на случај потребе за зимовање и за престојећу акцију.

До датог знака за заједнички рад, без крајње потребе не изазивати борбу с непријатељем.

Симовић.

Преко Радија Лондон, ђенерал Симовић саветовао је народу, 15 новембра 1941:

Тамо где се народ не налази у тако непосредној опасности, треба имати стрпљења. Захтевамо да се саботаже и појединачни испади, који само служе непријатељима као изговор за свирепства и злочине над мирним грађанима, одмах обуставе, да би се уштедели непотребне жртве и узалудно проливање крви нашег народа.

Нама тешко падају жртве које се дају у данашњој борби. Ми смо не једном поручивали да за одсудну борбу час још није куцнуо.³⁷

Краљ Петар у свом говору од 1. децембра 1941 учинио је први пут апел народу да се сврста око пуковника Михаиловића.

Читаћа наша земља у овом часу у крви је и пламену. Али док се пред мојим очима ређају слике беде и очајања, један нов приказ се јавља: са заришта попаљених села и градова, из поборки малаксалих бегунаца што блуде опустелим крајевима, издбајају се они који још могу пушку да

носе и којима никоји терор није успео да убије веру у себе, у свој народ, веру у право човека да живи као слободан човек.

Ти људи прелазе преко својих разноликих гледања на уређење друштвене заједнице, и имају само један циљ пред собом, – борбу против свирепога непријатеља наше слободе. Они се све више придружују, и потпуно треба да се придруже, регуларним трупам преостале југословенске војске, којима командује Дража Михаиловић, данас још само пуковник по чину, али војвода и у Мојој и у народној души, онако какве су биле војводе које су стварале нашу државу.³⁷

Краљев говор о првој годишњици 27 марта био је позив народу и борцима: за престанак братоубилачке борбе, за чување од преурањених акција, и за јединствен герилски фронт под командом сада већ ђенерала и министра војног Михаиловића. Те три мисли водиле биће у једном или другом облику понављање, за свег трајања политичких влада, у говорима и порукама било Краља било владе и појединих њених органа. Разуме се по себи да су те смернице имале пуну сагласност Британске владе све до почетка 1943 године. Тај део Краљева говора од 27 марта 1942 гласи:

Лукавост Немаца и Италијана нанела је нашем народу несреће још теже него њихово оружје. Служећи се у једном крају земље најмљеним убицама, у другом крају пакленом пропагандом, Хитлер и Мусолини успели су да забаве и dignу брата на брата, оца на сина, и да у Југославији створе прави грађански рат, чије се страхоте нису могле раније ни замислити.

То братоубилачко клање може бити од користи само туђину. Жртве пале у том унутрашњем разрачунавању најболније су и најтеже Моме срцу. Те међусобне борбе, то је највећи успех који су Немци и Италијани забележили у борби против Југославије...

... Саг треба да се приберете од претрпљених удараца, да се прикупите и организујете под врховним вођством ђенерала Драже Михаиловића. Треба се чувати преурањених акција које би донеле жртве превелике и несразмерне са оним што се може постићи. У борбу са непријатељем ступиће сви, и Срби и Хрвати и Словенци, кад дође њраби час и знак буде дат. Тада ћете, сви заједно, у неодољивом братском налету, са јунаштвоом које вам је у крви, очистити земљу од завојевача.³⁸

Владине поруке Михаиловићу односиле су се скоро редовно на питање помоћи у наоружању и питање тактике коју је ваљало примењивати у земљи. Председник Владе јавио му је 26 априла 1942: " Не приступајте без наоружања и голоруки већим акцијама због несразмере у жртвама. Продужите организовање у целој земљи и чекајте одсудни час". Међутим, са извесних радиостаница тајних и јавних, супротно Владиним намерама, почињали су да се народу упућују позиви на нове устанке, јер да трава све бо-

ље расте што се више коси. Стога је Председник С. Јовановић, преко нашег команданта трупа на Средњем Истоку и путем наших дипломатских представништава у Берну, Каиру и Цариграду, упутио за Михаиловића 14 јула ново упозорење: "Сви покушаји и сви напори да се помогне ђенерал Михаиловић и да му се дотури наоружање, остали безуспешни. Учињено је све што је било у нашој моћи. Јавите Дражи да чека одсудан час и да оно мало залиха у наоружању чува за тај час. Нека организује народ и чека док му се дотури наоружање... Општем устанку да приступи само у случају нашег нарочитог наређења. Ни у ком другом случају и ни по каквом позиву тајних радиостаница, са којима Влада нема никакве везе". Да те опомене нису биле надахнуте жељом за неактивношћу по сваку цену, показале два месеца доцније Јовановићев налог о "сталним нападима на непријатељске комуникационе линије", као и акција Михаиловићева у Моравској Долини и иначе на правцима ка Солуну, — наш принос бици за Африку.

Криза коју је у земљи проживљавала југословенска државна мисао, и комбинације које су се с тим у вези почеле да јављају у иностранству, задавале су Влади посебну бригу. Нису биле у питању, ту, само сецесионистичке тежње раздраженог хрватског национализма. Проблем нимало мањи представљала су и расположења Срба под стално свежим ранама од усташких покоља. Крајем 1942 о томе је било разговора по савезничким канцеларијама. Више него икад, наметала се потреба да се и пред народ и Михаиловићу изнесе недвосмислено какав је у том погледу став Краља и Владе. Тога ради биле су нам чињене и непосредне сугестије од најмеродавнијих чинилаца америчких и енглеских.

Краљ је проговорио први, о празнику Уједињења 1942:

На данашњи дан, дан стварања заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца, будимо испуњени новом вером у обнову наше земље, Југославије. Југославија ће се дићи из крви и рушевина, и заузети у Европи оно значајно место које јој припада. Знам да је непријатељ, Немац и Италијан, учинио све да се у вашим душама залегне сумња у могућност обнове наше заједничке куће. Откако је Југославија под силом завојевача, настали су у нашој земљи догађаји који су мисао о заједничкој држави довели донекле у сумњу. Ту мисао о даљем заједничком животу Срба, Хрвата и Словенаца није угрозио спољни непријатељ преградама које је направио на нашем земљишту, јер ће тих преграда нестати као плеве чим дуну први ветри победе. Ту мисао угрозили су покољи који су над српским народом, смишљени и у великим размерама, извршени у Пабелићевој држави. Мени је стало да кажем целом Свом народу, да би се стало са свима двоумљењима, ово: Пролићена крв невиних добиће достојно задовољење, ма колико многобројни и ма колико високи били кривци који су те покоље наређивали, извршавали или ма каквог учешћа имали у њима. Југословенска држава, у својој целокупности, биће обновљена, јер

то захтевају непролазни и животни интереси свих нас, и Срба и Хрвата и Словенаца, као и мирна будућност Европе.

По себи се разуме да ће обновљена Југославија имати, по вољи свога народа, такво државно уређење да њиме у довољној мери буду заштићени посебни интереси свих заједница, а обезбеђено и несметано јачање државних темеља. Слободно и са пуним познавањем, наш ће народ имати да каже своју суверену реч о проблемима који се буду поставили. Једно је већ сад сигурно, без обзира на облике које ће добити организација наше заједнице: Свима грађанима, којој год вери или народности припадали, биће зајемчени исти политички, економски и духовни услови за њихов живот и њихово делање, по начелу равноправности свих са свима.

Неколико дана доцније, 5 децембра, Председник Владе Слободан Јовановић упутио је Михаиловићу са своје стране све потребне политичке инструкције. Ни о једном од врелих проблема Михаиловић није био остављен у недоумици. Наводимо из тих депеша оно што је најбитније:

Влада настоји да се Југославија обнови као једна држава у својој целокупности. И поред страшних покоља над Србима, тај став морамо задржати у сопственом интересу. Чак и у случају да код Хрвата избије тежња да српско-хрватски однос постаје на међународни терен. У противном могле би у Енглеској и Америци преотети мах извесне комбинације којима би се наше границе добеле у питање на више страна... Стога је питање обнове Југославије животни интерес за који се морамо залагати са бескомпромисном одлучношћу. Само тај став у стању је да сигурно спасе нашу територију и омете друге комбинације, од којих би свака без разлике окрњила наше националне интересе.

Унутрашње уређење Југославије после рата неће моћи да буде, по свему судећи, засновано на централизму. Разлози су: сталне тежње Хрвата ка федерацији, као и жеља Срба да се у будућности заштите од ужасних искустава претрпљених у Пабелићевој држави. Федерација, обезбеђујући јединство државе, била би најподеснија да умири српске осетљивости изазване усташким покољима. Она би водила рачуна о посебним интересима сва три дела, а обезбедила би будућност.

Трећи одељак

ОРГАНИЗОВАЊЕ ОТПОРА

Проблеми помоћи и општења.—Србија, основица Михаиловићеве акције.—Љотићевци.—Слово Z.—Јули 1942: Команданти.—На врхунцу славе.

Проблеми помоћи и општења.

Првих дана јануара 1942 избила је криза у Југословенској влади у Лондону. Представници свих политичких група поднели су Краљу оставку 9 јануара, с изјавом да, "по мишљењу свих потписника, госп. ђенерал Душан Симовић није успевао управљати пословима и координирати активности група и појединаца у концентрационој Влади. Проблеми који су сами по себи озбиљни, отежани су, а рад Владе потпуно је укочен". Та констатација била је, на жалост, тачна. Из разлога које не набрајамо, јер су изван опсега овог написа, до измирења није могло доћи. Краљ је писао 11 јануара својем дотадашњем Председнику да из разговора с представницима политичких група „произлази да је онемогућена свака даља сарадња између њих с једне стране и Вас с друге стране." Решење се наметало по себи, и Краљ је то јасно подвукао у свом писму: "Нашу земљу, која је остала без икаквог представничког тела, данас представљају Круна и политичке групе заступљене у Влади."⁴⁰ Нова влада образована је 11 јануара под председништвом Слободана Јовановића, дотадашњег потпредседника. Та влада, уколико је реч о грађанским лицима, била је по личном саставу и подели ресора у длаку иста као и њена претходница. Из ње су испали ђенерал Душан Симовић и ђенерал Богољуб Илић, који се са Симовићем солидарисао. Дража Михаиловић, бригадни ђенерал од 7 децембра 1941, постао је у тој влади министром војске, морнарице и ваздухопловства.

Разлога за то било је неколико. Венерал Симовић важио је, у очима народа у земљи и у иностранству, као војнички носилац преврата од 27 марта, то јест бунта против Осовине и пристајања под заставу слободног света. Његово уклањање из владе било је, стога, крупна ствар. Ваљало је унапред помрсити рачуне осовинске пропаганде, која би Симовићеву смену вероватно настојала да представи као извесно скретање курса услед жртава и репресалија у Западној Србији током устанка. Сам ђенерал Симовић наговештавао је тако нешто пред свој пад енглеским

пријатељима /не сасвим без успеха/, у жељи да код њих појача свој положај према политичким групама. Утолико пре могло се очекивати слично сплеткарење од стране Осовине, да би се међу народ унели забуна и колебање. То је, онда, могла бити вода на млин Недићев и Љотићев. Увођење Михаиловићево у владу, свакако признање великом војничком предводнику народа у борби, имало је да пред целим светом недвосмислено обзнани истоветовање Краља и Владе са отпором завојевачима, и то с оним покретом отпора који је у Југославији гледао своју праву и једину Отаџбину. Не треба сметати с ума да је у то време и Британска влада сматрала Михаиловића као јединог могућног команданта уједињених снага у Југославији. То је имало и да убрза процес окупљања око Михаиловића свих оних многобројних група отпора које су широм земље настале из разних побуда, али све имало то заједничко: што нису биле војска ни једне политичке партије и нису желеле грађански рат и револуцију. То кристалисање око Михаиловића допринело би даљем изоловању комуниста, свело би их на њихову партијску снагу и скоро поништило изгледе на трајан грађански рат ширих размера. Та политика показала се здравом на делу током 1942 и 1943, и она би коначно уродила плодом да се у њено спровођење нису унели доцније елементи међународног шпекулисања, изван утицаја Југословенске владе и народа. Поред тога, по речима Слободана Јовановића, "наша је Влада мислила да ће он / Михаиловић/, као њен члан,—што ће рећи као члан једне признате савезничке владе,— моћи с више права и с више успеха апеловати на савезнике за подршку. У исто време, Влада је рачунала да ће он, као министар војни, и као заступник Краља, Врховног команданта, моћи завести ред и дисциплину у нашој герили, а осем тога бити јемац да она, иако чисто српског порекла, неће се развијати у антијугословенском правцу".

У спровођењу тих тежњи, Михаиловићев лични положај био је даље појачан његовим произвођењем у чин дивизијског / 19 јануара/, па армијског ђенерала /17 јуна 1942/; уз то с обзиром на мајушност наше војске у иностранству, још и преношењем Врховне команде у земљу и постављењем Михаиловићевим за Начелника Штаба ВК / 10 јуна 1942/.

***

Најпреча брига Јовановићеве Владе била је да се Михаиловићевом покрету отпора достави што пре и у што већим количинама помоћ у оружју, муницији и санитетском материјалу. За време тромесечних борби у Западној Србији, за чији је размах Британска влада молила Михаиловића по тражењу из Москве, устаници, унаточ обећањима, добили су само један товар оружја, 9 новембра. И тај је био незнатан. Устанак је користио нешто Русији, јер су Немци морали довести неколико нових дивизија у Србију, а много општој ствари својим моралним дејством у свету. Али су жртве биле тешке. Није било искључено да се на пролеће заиште опет акција широких размера. Њу је ваљало дочекати боље опремљен. Стога је већ у другој половини јануара упућена представка Британској влади да

нам, за одржавање сталне везе са земљом и дотур помоћи, стави на расположење једну бомбардерску групу од шеснаест авиона и једну савремену подморницу. За њихову посаду постојало је у довољном броју људство међу нашим војним снагама на Средњем Истоку. Са британским Министарством ваздухопловства постигнут је брзо споразум о потребној допунској обуци наших авијатичара, тако да би већ у јуну могли преносити материјал својој браћи у планинама. Председник Владе наредио је 3 фебруара да се све наше ваздухопловно особље упути у Родезију на обуку. Међутим, Британци, сами притиснути у Либији неочекиваном офанзивом и успехом Ромелове војске /21 јануар-7 фебруар 1942/, нису могли да нам уступе ни један авион. Тада је наређено нашем посланику у Вашингтону да покуша издејствовати дванаест бомбардера личном интервенцијом код Рузвелта. Америка се и сама недавно налазила увученом у рат/ Pearl Harbour, 7 децембар 1941/, и у тој почетној фази доживљавала један пораз за другим. Већ 6 фебруара добијен је извештај да је "пуковник Донован / William J. Donovan/, после разговора са Председником Рузвелтом, рекао да неће ни Америка моћи да нам да ништа засада"⁴³

Са подморницом није ишло боље. Свака знатнија помоћ покрету отпора била је према томе одложена до кукова лета. Добра воља није недостајала. Министар иностраних послова Идн / Anthony Eden/ писао је југословенском Председнику Владе: "Нама је веома стало да учинимо све што нам је могуће да помогнемо ђенералу Михаиловићу и снагама које се налазе под његовом командом. Међутим, биће великих тешкоћа да предузмемо неку успешну акцију... све док не будемо могли да употребимо Малту као базу за слање материјалне помоћи."⁴⁴ Пред таквим стањем ствари, Михаиловићу су послате поруке, већ наведене у претходном одељку: да не приступа већим акцијама док не добије наоружање или специјално наређење од своје Владе, и да у међувремену продужи с организовањем народа.

Још један крупан проблем стајао је отворен пред Југословенском владом у вези с покретом отпора у земљи. То је начин општења између Михаиловића с једне, и Југословенске владе с друге стране. Од првог дана, веза Михаиловићева с иностранством ишла је преко Малте и била у британским рукама. Да су нашој Влади предаване све депеше које јој је Михаиловић упућивао, питање непосредне и неконтролисане везе не би се поставило у акутном облику. Међутим, како се видело из архиве, Влади један део депеша из 1941 није био предат, а други јој је био уручен само делимично, или с великим задоцњењем. Незгоде тога метода испољиле су се нарочито кад је избио грађански рат. У то време, нема сумње, Британска влада подржавала је Михаиловића без резерве; то се посведочило њеним интервенцијама у Москви. Али сама чињеница да нашој Влади није био саопштен извештај број депеша, њој упућених, у почетку сукоба четника и комуниста, указивала је на један нездрав однос, који је требало исправити. Ако ико, Југословенска влада била је заинтересована и да зна

пуну истину о догађајима, и да на развој ствари у својој земљи утиче с пуним познавањем онога што се тамо дешава.

Друга незгода, рад са Михаиловићем није био централизован. Уместо да са њим саобраћа једна британска власт, непосредно или још боље преко југословенске Врховне команде у Каиру, односно Владе у Лондону, обрађала су му се углавном два британска сервиса. Један је био за саботажу, стајао под Министарством блокаде / *Ministry for Economic Warfare* /, и имао као своје представнике пуковника Мастерсона / *T.S. Masterson* / у Каиру а лорда Гленконера / *Glennconner* / у Лондону. Други сервис био је за обавештавање, чинило се да је у надлежности Форен офиса, и имао представнике који су се често смењивали. Добијао се утисак да између та два сервиса не постоји довољна координација, јер је сваки од њих посебно врбовао наше људство за убацавање у земљу и рад са њима. То је било очигледно растурање снага. Изгледало је, исто тако, да између та два сервиса ни надлежности нису јасно одељене; у понеком конкретном питању долазило је између њих до спора о надлежности. Пропуштање од стране та два сервиса у Каиру да тај посао раде посредством југословенске Врховне команде, лоше је деловало на наше официре и подофицире. Они су се, стога, у почетку нерадо одазивали, а потом су стали одбијати да на тај начин оду у земљу. Најзад, постојала је тенденција да се у вези са Југославијом ради одвојено са Србима, одвојено са Хрватима и одвојено са Словенцима.

Да би се све то некако извело на чистину и ускладило, израђен је с југословенске стране у Лондону један *план веза*. Тај предлог предан је 27 јануара 1942 представницима оба британска сервиса, а 5 фебруара Председник Владе доставио га је и министру спољних послова Идну / *Anthony Eden* /. Њиме се предложило установљење три центра у мрежи за везу: југословенска Врховна команда у Каиру, Штаб ђенерала Михаиловића, Југословенска влада у Лондону. Британска Врховна команда слала би Михаиловићу преко наше врховне команде "све захтеве за саботажу, политичку пропаганду, војну обавештајну службу и све остало што треба урадити у Југославији".

Тако би југословенска Врховна команда дириговала "борбом у Југославији сагласно тражењима Британске Врховне команде на Средњем Истоку, а у оквиру општег британског плана за борбу против непријатеља на Балкану".

Одговор је дошао месец дана доцније, и био негативан. Антони Идн је писао 3 марта Председнику Југословенске владе: "Што се тиче питања контроле веза и операција у Југославији, Влада Његовог Величанства дошла је до закључка да је, у интересу опште савезничке стратегије, од прворазредне важности да постоји јединство контроле у свим тим питањима. Веза са ђенералом Михаиловићем и дотур помоћи за Југославију налази се сада под контролом Главног команданта на Средњем Истоку, чија је дужност да изврши потребно снабдевање опремом, авионима итд.,

И Влада Његовог Величанства не жели да сада преиначи то уређење”.

Преписка о овом предмету трајала је дуго, и на махове била прилично жива. Британске власти нису биле вољне пристати да сав рад њихових мисија иде преко југословенске Врховне команде у Каиру, нити су пристајале да све те мисије буду обавезно у додир са Михаиловићем. Њихова је тежња била, и пре но што су ступиле у додир са Титовим Врховним штабом, да у том погледу имају потпуно одрешене руке. Сликано речено, добијао се утисак да оне окупирану Европу сматрају као једно широко поље по коме им је слободно ићи без неког нарочитог договора са власницима разграђених њива. За Хитлера је цела окупирана Европа била један простор по коме се он кретао како хоће. Британија, предводник велике слободне коалиције у борби, хтела је такође да ту буде потпуно слободна у својим покретима. То је било гледиште које се дало донекле заступати. Оно је у сваком случају било начелне природе. Ни ђенерал Дегол /Charles de Gaulle/, који је у вези са Француском желео исто што и наша Влада у вези са Југославијом, није наишао на повољнији одзив. Али оно са чиме Југословенска влада није могла да се помири, то је ускраћивање права њој, савезничкој Влади једне земље са развијеном герилом, да непосредно и без контроле општи са Командантом отпора и чланом Владе. То је уистину била чудна и несхватљива ствар. Председник Југословенске владе није видео разлога “да се веза без икакве контроле остави Пољацима и Чесима, а да се према Југословенима примени изузетан поступак”. / Писмо С. Јовановића од 8 априла 1942 А. Идну/. Два месеца доцније, 4 јуна, обновио је протест што Југословенска влада не добија све депеше које јој упућује Михаиловић из земље, и што енглески органи и даље издају наређења Михаиловићу без знања Југословенске владе и без њене сагласности. Михаиловић, са своје стране, оштро је протествовао 19 и 30 јула, 10 и 24 августа. Британска влада све до краја није пристала да се ма шта измени у првобитно започетој пракси. То питање је остало као један извор честих трења између двеју влада.

Србија, основица Михаиловићеве акције

Област у којој је пуковник Михаиловић започео организовање свога покрета отпора у мају 1941, била је његова родна Србија. Та земља, чији је народ у освит XIX века први на Балкану скочио да збаци ропски јарам, а између 1912 и 1918 жртвовао трећину најбољег живља вршећи једну свету ослободилачку мисију, није престајала бити моторним центром Српства и може се рећи југословенске државе. Њен несаломљиви дух испољио се 27 марта 1941, у часу кад се чинило све изгубљеним; а устанком у Западној Србији спрао је љагу брзог војничког слома Југославије. И после пропасти устанка, Србија је у Михаиловићевој замисли остала основицом целе његове акције. Испреплетана мрежом скровитих а госто-

љубивих планина, житородним равницама и долинама, са становништвом верски, етнички и менталитетом необично уједначеним, а уз то чвор главних балканских саобраћајница, Србија је пружала идеалне могућности за одржавање и прехрану герилских одреда. Ту су могли да се у критичном часу, с обзиром на њен географски положај, непријатељу зададу ударци осетнији но ма где на Балкану. За Михаиловића је Србија представљала непресушни извор снаге, жив и кад се друге жице истање до ишчезнућа. Желео је да је чврсто повеже, пре него што тежиште своје борбе пребаци у крајеве где је Србима као верском и националном колективу претило тотално уништење. Србији је било намењено да постане сплавом за стотине хиљада бродоломника на разбеснелој пучини, у том времену страшном кад је Србин био мета за сваку пушку и јагње за свачији нож.

Тај посао сложен у свакој области под туђинском окупацијом, био је отежан тиме што је Србија, једина на територији Југославије, била цела под непосредном влашћу немачке војске. Она је, по званичној терминологији, била *Подручје Војног заповедника Србије / Gebiet des Militärbefehlshabers Serbien/*. То је углавном била преткумановска Србија, на север продужена Банатом, на југу обухватајући Нови Пазар, Митровицу и Вучитрн, са читавим једним појасом у ком су били Пирот и Врање отсеченим у корист бугарског окупатора; тремећа те Србије, Бугарске и Албаније била је на десетак километара северозападно од Врања. Врховни господар на томе простору био је немачки Војни заповедник, ђенерал, — прво Ферстер, па Шредер, Данкелман, Бадер */Helmuth Förster, Ludwig von Schröder, Heinrich Danckelmann, Paul Bader/*. За време војних операција у априлу 1941 Србија је била кажњена "са немилосрдном строгаошћу" */ mit unerbittlicher Härte /*, како је Хитлер наредио у првом бесу, сазнавши за преврат у Београду. После капитулације, била је осуђена да током рата плаћа Немцима контрибуцију. Тај данак у новцу износио је од априла до августа по 150 милиона динара, а од септембра 1941 по 360 милиона месечно. То није било све. Док је Гестапо, прво с мајором Краусом а доцније с полицијским ђенералом Аугустом Мајснером */Augst Meiszner/* на челу, бдео над "безбедношћу" Подручја, Герингов Генерални опуномоћеник, за привреду Франц Нојхаузен */ Franz Neuhausen/* старао се о што потпунијем економском експлоатисању. То је спровођено тако темељно, да ће три године доцније, крајем септембра 1944, Рајх дуговати Србији по клирингу седам и по милијарди динара. И то поред свих огромних износа примљених на име контрибуције.

Немачка војна власт није вршила администрацију непосредно. Између ње и народа, као посредник и као орган цивилне управе, постојала је у почетку Комесарска управа */ 30 април - 29 август 1941/*, а потом Српска влада са ђенералом Миланом Недићем као председником */29 август 1941- 4 октобар 1944/*.⁴⁵ Ради свога одржања и борбе против "одметника", Недићева Влада добила је од Немаца одобрење да образује из-

весне оружане снаге. Тако је половином септембра 1941 створена Српска добровољачка команда, са три хиљаде људи на расположењу. То су били тзв. "љотићевци".⁴⁶ У фебруару 1942 основани су, углавном од раније жандармерије, Српска државна стража, Српска гранична стража и Српска градска стража, у укупној јачини до осамнаест хиљада људи.⁴⁷ То су били тзв. "недићевци".

Образовање Недићеве Владе било је мучно изненађење за Југословенску владу у Лондону. Недићева сиктања против Енглеске и "мартонских коцкара", његово узношење Рајха, и други његови вербални испади, стварали су утисак да је Српска влада сепаратистичка и пронемачка. Према Михаиловићевом покрету, Недић и најближи му сарадници заузели су непријатељско држање. Било је стога покушаја да се Недић прикаже као узоран Квислинг, чак и да се изједначи са — Павелићем. То је напросто бесмислица. Прошао је рат са својим нужностима и својом психозом, рат у коме ради извојевања успеха све ствари јесу неминовно или беле или црне, а нијансе не постоје. Много се могло сазнати од онога што се за време рата није дало докучити. Данас, са свестранијим прегледом догађаја и мирнијим погледом, нема опасности да се и о противнику са којим се борило, а борило се о главу, покуша говорити са непристрасношћу. Ђенерал Недић није ни желео ни припремао долазак непријатељев. У краткотрајноме априлском рату он се као командант Треће групе армија на југу државе ваљано борио против Немаца. У Београду је живео као заробљеник, интерниран у своме стану. Половином августа, кад су букнули први крупнији немири, Немци су дошли на мисао да за цивилну управу Србије створе тело и доведу људе већег ауторитета но што је био случај са Комесарском управом. Немачка Тајна служба предложила је ђенерала Недића: он је био војник од имена, а имао је израније респект према моћи немачког Рајха. Недић се у први мах успротивио. Свакако је и сам осећао да официрска униформа, символ националне части и готовости на крајњу жртву, не сме никад доћи у положај да личи на лакејску ливреју. Тада му је упућен специјални изасланик Фезенмајер/ dr. Edmund Veessenmauer/. Да Владу образује, Недић је пристао пошто му је саопштено да ће иначе Србија бити подељена између Арнаута, Бугара, Мађара и усташа. Прилив избеглица из Независне Државе Хрватске био је већ дотле знатан: Недић је имао пред очима судбину којој би у случају његова одбијања био можда изложен и народ у Србији. Тражио је, и обећане су му, две ствари: да се од њега неће захтевати да изиђе из оквира побеђенога према окупатору; да ће се из заробљеништва пустити што већи број официра и војника. Недићева Влада била је Влада само по имену. Она није имала ни Министарство војно ни дипломатску службу. Недић није био српски националист који је једва дочекао да на рушевинама Југославије гради Србију. "Мајка Србија" чије је ране осећао и над којом је плакао, није му била државни идеал. Као год Србе из Независне Државе Хрватске и осталих крајева, он је прихватао и збрињавао хиљаде Словенаца који су мо-

рали да напусте своја огњишта. Уточиште и хлеб нашао је у Београду тада изван број Хрвата, којима због њихове изразите југословенске оријентације није било опстанка под Павелићем. Командант Српске граничне страже био је Људевит Погачар. Кад је Недићу крајем 1941 предложено да пошаље једну симболичну чету на фронт према Совјетима, он није пристао, са образложењем да његова Влада није савезник Рајха.⁴⁸ Недић је, по позиву, имао састанак са Фирером 19 септембра 1943. Није нам познато да ли је пронађен записник о разговору. Чуло се само да је тад учињена сугестија и о српском контингенту за руски фронт: чињеница је да ниједан војник није послан. Као Комесарска управа, и Недић је одбио да донесе Закон против Јевреја. Он је схватао своју функцију као функцију административну, а не политичку, и није хтео чинити Немцима никакве услуге изразито политичке природе. Међутим, по суштини ствари, пут тзв. Српске владе ишао је клизавом низбрдицом; посртања су била честа. На суђењу ђенералу Михаиловићу, јула 1946 један од Недићевих министара бранио се с оптуженичке клупе од оптужбе да је био сарадник окупаторов. Упоредио је себе с ватрогасцем "који после гашења пожара не може изгледати тако чист као што је изгледао на почетку посла, али он се не суди по томе како изгледа, већ по томе да ли је пожртвовано гасио пожар."⁴⁹ Историја ће саставити биланс и о Недићу. Оно што је сигурно, и за наше даље излагање од важности да се држи на уму, то је ово: 1/ Однос Недићеве владе према Михаиловићевом покрету отпора био је непријатељски. Дијаметрално супротна схватања, два духа, наша су се у сукобу. 2/ Постојање једне Српске владе у Београду под окриљем Немаца прилично је нашкодило нашој општој ствари у иностранству. То је било једно моћно оружје у пропаганди комуниста и њихових пријатеља.

Љотићевци. Слово 3

Највише муке Михаиловићевој организацији задавали су љотићевци, са својим добровољцима и иначе. За њих једино може се рећи да су се сасвим отпадили од народне целине као иверје од класе, одвојили и пристали уз немачког окупатора, у чијој су победи гледали своју победу. Димитрије Љотић, човек од признате личне исправности, био је у својим политичким схватањима фанатик до те мере, да је потпуно био изгубио осећање за стварност у свету и, у погледу националног морала, за границу која дели допуштено од недопуштенога кад је народ у рату. Под немачком окупацијом, он је у Србији направио ону исту грешку коју и његов учитељ Шарл Морас / Charles Maurras / у Француској. Оба двојица су из идеолошких разлога колаборирали с Немцима, јер им је главно било да уведу свој систем, споредно на који начин. Дража Михаиловић, са својим покретом отпора, био је за Љотића један од неимара оног другог, либералног и демократског света, чији је слом он свесрдно желео. Са кривоум-

љем типичним за скоро све фанатике, он је у једном меморандуму Немцима тврдио како Михаиловића и његову акцију финансирају Јевреји. То је све што је он видео од велике националне борбе под Дражом. Вечито та његова опсесија о редитељу иза кулиса, међународном Јеврејству као узрочнику свега зла у свету. Тек када се имају у виду та морбидна схватања, постаје разумљив рад Д. Љотића и његових следбеника. Никакве границе нису за њих постојале. И стога, док се Недићев лик почиње да оцртава као лик жртве која је себе свесно принела на ломачу, руководни слој љотићеваца, у народу омражен и презрен, не може да отре са свог чела жиг службе непријатељу. Први озбиљан покушај убиства Драже Михаиловића припремили су они у заједници са Војком Чвркићем, у лето 1941.⁵⁰ Њихова улога у крагујевачком покољу историјска је чињеница. Михаиловић их је овако описивао /10 маја 1942/: "Стварно, наоружане банде. Команданти носе официрске чинове, а нису ни војску служили. Највећи немачки сарадници. Са њима заједно врше пљачке животних намирница... У Краљеву ове банде су хватале, а Немци вршили стрељање ђака читавих разреда гимназије са наставницима. Крагујевац Љотићево дело. На жалост, има тамо и официра и попова... Најомрзнутији у народу, синоним издајства". Јездимира Дангића, који је веровао да и љотићевци "спасавају Српство", Немци су ухватили на превару само уз помоћ Хенриха Лаутнера, alias Милоша Војновића. Кад се средином 1943 Михаиловић из Црне Горе вратио у Србију, Љотићеви добровољци су се растрчали да га пошто-пото ухвате или убију. С Немцима заједно начинили су 23 и 24 септембра 1943 поход у ту сврху на Сечу Реку и Косјерић, које су од беса попалили и опљачкали.⁵¹ Ту им је изгубио главу Heinrich Lautner. Alias Милош Војновић. Те јесени у борби с Кесеровићем, који их туче до ноге, погинуо им је још један командант батаљона, Душан Марковић, а Марисав Петровић био је рањен. Србе су узимали за таоце, као и Немци. Свога добровољца, младог наредника Зорана М. Јовановића, стрељали су само зато што је прешао Михаиловићу, па био ухваћен. Да посведоче љубав према краљу Петру, и покажу народу како је он тобож солидаран с њима, растурили су по Србији једну фотомонтажу, као фотографију Краљеву у униформи поручника код Марисава Петровића.⁵² У почетку су се претварали пред народом као да су они што и Михаиловић: само су, због Немаца поделили улоге. Михаиловић је врисну / 26 маја 1942/ и тражио од Југословенске владе да то преко радија оповргну у његово име. Недић, Пећанац, па чак и Љотић, тајно од Немаца, преко својих агената, пред народом изјављују да сарађују са мном. Категорички одбијам и помисао за ма какву сарадњу с њима..." Гдину дана доцније прорицао је: "Недић и Љотић намеравају да се спасу прелазећи на нашу страну у последњем моменту."⁵³

У рвању са Недићевом Владом љотићевцима и оним елементима који су били склони да своју бригу за Српство олако изједначе са гоњењем или потказивањем дражиноваца /а то је значило мучилишта Гестапа и ра-

ке у Јајинцима/, Михајловић је дошао на једну оригиналну идеју, скоро педагошку меру, ради поправке оних на кривој стази. Владу у Лондону замолио је 21 априла 1942 /депеша бр. 142/ да преко радија објави ово: "Шеф тројки у Југославији издао је наредбу да се почне са радом против издајника. Издајници су се одали сами својим досадашњим радом. Знак: слово З, поновити: слово "З". Нова порука од 7 маја /бр. 158/ очигледно је имала за сврху да популарише тајанственога Шефа тројки и опомене наше људе да буду опрезнији него што су по природи: "Шеф тројки у Југославији наређује да се што више ради, а ништа не прича, јер непријатељ слуша и много дознаје због лаковерности нашег света". Михаиловић је истом депешом питао: "Шта је са објавом наше депеше бр. 142?" Председник Југословенске владе Слободан Јовановић желео је да сазна нешто више о томе, и упитао је са своје стране 15 маја: "Шта значи Шеф тројки и слово З". Одговор је гласио: "Слово З је знак за издајнике чији рад и кретање треба да прате тројке, и да им страхом онемогуће издајнички рад..." /бр. 321, 27 јули/. Први списак од двадесет имена која је требало огласити преко Радија Лондон, достављен је 25 маја. Нова имена пристизала су све до 16 септембра. Прво читање имена лица која се на тај начин жигошу, било је 2 јуна, а последње 11 септембра 1942. Саопштавање је вршено најчешће у вечерњој емисији. Увод или крај, како кад, једнолично је гласио: "Шеф тројки у Југославији наредио је да се ова лица / или: ови народни издајници/ ставе под слово З ". Уз свако име ишло је и образложење о кривици. То објављивање преко радија обустављено је по тражењу Форен офиса.

Слову З комунисти су дали светски публицитет приликом суђења Михаиловићу. Оптужница је тврдила: "Осуђене на смрт стављао је /Михаиловић/ под слово З... За извршење смртних осуда по методи слова З /слово З је почетно слово од речи *заклати*, а лице стављено под слово З морало је бити заклано/ Михаиловић је дао директиву да свака његова бригада формира 'црне тројке', које су конспиративно радиле. Те тројке носиле су "као знак распознавања детелину са четири листа, израђену од сивог картона".⁵⁴ Михаиловић је на суђењу, поред све своје ошамућености, био у тој ствари категоричан и јасан: "Ја сам у 1942, тежећи да заплашим оне који су по варошима радили против нас из редова недићеваца, љотићеваца, Пећанчевих, измислио то слово З тако као једно малерозно слово које би могло да се различито тумачи. *Заплашити*, то је моје мишљење било. И стварно успели смо да у много случајева заплашимо. Наређење за стављање под слово З ишло је само преко Радио Лондона, а на основу података које су старешине са терена достављале о појединим личностима из квинслишких редова које су заслужиле да се тако с њима поступи... Никаква наређења нисам давао сем оних која сам давао Радио Лондону.... Ни један од квинслинга који је убијен није био заклан, већ су сви били убијени пушком.... Слово З није примењивано ни на кога другог, само на оне који су по списку достављени преко Радио Лондона

и преко наше Владе. Ни на кога више.“— Зашто је избор Михаиловићев пао баш на слово З? Његово казивање на суђењу открива једну црту карактеристичну за његова духовна интересовања. Већ смо навели где каже како је З “малерозно слово”. Али није само то. Он је, видело се, рачунао да ће метод застрашивања деловати утолико јаче, уколико се више створи неодређенија, злослутна атмосфера тајанства. З је изгледа, за то душу дало. Оно је не само “малерозно” него и “мистериозно слово. Има то у кодексима”⁵⁵ црне мађије. Ту настаје поље истраживања за оне које занима та грана људске делатности.

Да је Михаиловић могао на суђењу да има нормалну одбрану, ова би установила без муке на основу докумената: да је било случајева да се кривац поправи, и онда се са њега “скидало” слово “З” /бр. 480, 27 август 1942/; да је број оних који су преко радија оглашени па доцније стварно убијени од тројки, био сасвим незнатан. / Драгутин Булић, у Чачку, 30 јула 1942; Цека Ђорђевић, под Авалом, 18 маја 1944 — Војко Чвркић, убијен у с. Рошци јула 1942, није никад био оглашен преко радија. Пуковник Милош Масаловић, убијен у Београду 9 марта 1944, није уопште био ни предложен ни стављен под слово “З” /. Стављање под слово “З”, једна у основи педагошка мера по Михаиловићевој замисли, нијеразме се, давало имунитет кривцима и јемство за безбедност у будућности. Булић и Чвркић устрељени су не због оглашавања преко лондонског Радија, већ по непосредном налогу Михаиловићеве организације на терену, јер су обојица били умешани у покушаје убиства самога Михаиловића. Цека Ђорђевић, који је продужио да чини велико зло, ликвидирао је тек 1944, после једне нове опомене, по наређењу Дражине Београдске организације. Додајмо да је у једном једином случају Михаиловић желео да једна личност буде оглашена и убијена; али је тада имало да се изриком каже: “Шеф тројки наредио је да изгуби главу”.⁵⁶ То није никад објављено.

Треба овде навести у целини писмо професора Слободана Јовановића, штампано у лондонском листу *The Times*, 15 јула 1946, да би се енглеска јавност упознала са правом истином о тој ствари.:

Господине Уреднице,

У оптужници против ђенерала Михаиловића нарочито су, изгледа, истакнута убиства извршена под тзв. слобом З. Јавни тужилац у Београду тврди да је Југословенска влада у Лондону, поступајући по предлозима ђенерала Михаиловића, оглашавала преко лондонског Радија имена оних које је требало побити. Према оптужници, та оглашавања преко радија представљала су наређења за убијање Титових присталица и симпатизера.

На једној конференцији за штампу, одржаној са страним дописницима у Београду 1 октобра 1945, др Негељковић, председник југословенске Комисије за утврђивање ратних злочина, изјавио је да је број оних на које је примењено слово З “изванредно велики”. По нашим подацима о жртвама, покупљеним на терену, цифра закраних прелази десет хиљада... Никада ни један Немац и ниједан колаборациониста нису били стављени под слово З.

Као заступник Министра војске од јануара 1942 до јуна 1943, имам да изјавим следеће:

1. *З је прво слово речи застрашити. Лицима стављеним под слово З давано је упозорење да се за њихова недела зна и изван земље и да ће их после рата сусетићи казна.*

2. *Објављивање имена лица стављених под слово Z вршено је преко Радија-Лондон, по предлозима које је ђенерал Михаиловић достављао Југословенској влади преко британских власти.*

3. *Укупно је 75 особа стављено под слово З-*

4. *Из списка лица стављених под слово З, које се може наћи у архиви Радија-Лондон, јасно излази да је слово З примењивано само на квислиншке елементе познате по својој служби непријатељу. Тако је било примењено на Председника тзв. Српске владе Милана Недића, и на најважније колаборатере.*

5. *Супротно тврђењима др Негељковића, на списку лица стављених под слово З нема ни једног јединог члана из Титовог покрета.*

Објављујем овде потпуни списак лица састављених под словом З по ћирилском азбучном реду презимена. Њих има укупно 75. Томе додајемо и списак од 25 имена, која је Михаиловић послао Влади, али никад нису била оглашена. Поред свакога имена наведени су у загради: број и датум телеграма којим је Михаиловић доставио предлог; затим, после тачке и запете, датуми кад је извршено оглашавање преко радија.

1. *Аћимовић Милан, Недићев министар / бр. 310, 15 јули 1942; 30 јули, па 1, 7, 23 и 29 август/;*

2. *Бабић Карло, наредник из Степојевца / бр.521, 29 август; 11 септембар/;*

3. *Богдановић Новак, полицијски агент / бр.385, 12 август; 29 и 31 август/;*

4. *Браловић Раде, из Краљева / бр. 395. 12 август; 23 и 29 август/;*

5. *Булић Драгутин, професор у Чачку /бр. 202, 25 мај; 2 и 8 јуни/;*

6. *Веселиновић Рагослав, инжењер, Дирис / бр. 204, 25 мај; 2 и 8 јуни/;*

7. *Вукковић Ђуга, Хортијев посланик /бр.203, 25 мај; 2 и 8 јуни/;*

8. *Грбић Милобан, председник Општине попучке, код Ваљева /бр. 202, 25 мај; 2 и 8 јуни/;*

9. *Грујић Милан, пуковник у пензији / бр. 396, 14 август; 29 август/;*

10. *Губарећ Никола, полицијски агент /бр. 368, 8 август; 29 и 31 август/;*

11. *Дедић Рафаило, нижи војни чиновник / бр.452, 24 август; 11 септембар/;*

12. *Динић Танасије, пуковник / бр. 203, 25 мај; 2 и 8 јуни/;*

13. *Добричић Д. Никола, пеш. капетан II класе / бр. 369, 8 август; 29 август/;*

14. *Докић Ђура*, ђенерал, Недићев министар / бр. 310, 15 јули; 7, 23 и 29 август/;
15. *Ђорђевић Душан*, Недићев министар /бр. 310, 15 јули; 7, 23 и 29 август/;
16. *Ђорђевић Цека*, Аћимовићев Помоћник МУД Бр. 201, 25 мај; 2 и 8 јуни, 13 јули, па 1, 7, 23 и 29 август/;
17. *Живановић Мирко*, шеф полиције у Нишу /бр. 366, 8 август; 23 и 29 август/;
18. *Здравковић Д. Милораг*, арт. мајор /бр. 369, 8 август;
19. *Зотовић Мирослав*, новинар из Ниша / бр. 366, 8 август; 23 и 29 август/;
20. *Јанковић др Велмар*, Јонићев Помоћник МП /бр. 204, 25 мај; 2 и 8 јуни, па 7, 23 и 29 август/;
21. *Јанковски Ђорђе*, ваздух. капетан / бр. 452, 24 август; 11 септембар/;
22. *Јањић Страхиња*, ражаловани потпоручник / бр. 522, 29 август; 11 септембар/;
23. *Јерemiћ Воја*, из Краљева /бр. 395, 12 август; 23 и 29 август/;
24. *Јонић Велибор*, Недићев министар /бр. 310, 15 јули; 7, 23 и 29 август/;
25. *Којадиновић Бата*, средски началник у Љубовији / бр. 203, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
26. *Коларевић Н. Милош*, пеш. капетан / бр. 369, 8 август; 29 август/;
27. *Костић Јосиф*, ђенерал, , Недићев министар / 310, 15 јули; 7, 23 и 29 август/;
28. *Котур Ђура* , Мијушковићев Помоћник МСП /бр. 310, 15 јули; 7, 23 и 29 август/;
29. *Кузмановић Огњен*, Недићев министар / бр. 310, 15 јули; 7, 23 и 29 август/;
30. *Кујунџић Богољуб*, Недићев министар / бр. 310, 15 јули; 7, 23 и 29 август/;
31. *Лазаревић Момчило*, средски начелник у Власотинцима / бр.272, 28 јуни; 18 јули/;
32. *Марјановић Миљко*, председник Општине пожешке /бр. 202, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
33. *Марјановић др Чега*, Недићев министар /бр. 310, 15 јули; 7, 23 и 29 август/;
34. *Марковић Жика*, агент Специјалне полиције у Београду /бр. 368, 8 август; 31 август/;
35. *Матић Ђожа*, из Ваљева /бр.201, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
36. *Матић Љубивоје*, учитељ из Попуча, поред Ваљева /бр.202, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
37. *Мијушковић др Јован*, Недићев министар /бр. 310, 15 јули; 7, 23 и 29 август/;
38. *Михаиловић Анђелко*, трговац из Ваљева и б. народни пос-

- ланик /бр. 202, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
39. *Младеновић Т. Борисав*, пеш. поручник /бр. 369, 8, 29 август;
40. *Недић Ђ. Милан*, ђенерал /бр. 310, 15 јули; 7, 23 и 29 август/;
41. *Нововић Н. Војислав*, пеш. капетан II класе /бр. 426, 22 август; 11 септембар/;
42. *Обућина Драгослав*, свештеник у Краљеву /бр. 395, 12 август; 23 и 29 август/;
43. *Олћан Михаило*, Недићев министар /бр. 310, 15 јули; 7, 32 и 29 август/;
44. *Пантовић Тадија*, из Претока у Грузи /бр. 249, 17 јуни; 3 и 9 јули/;
45. *Папић Негован*, из Мионице /бр. 201, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
46. *Перић Ђорђе*, Недићев шеф пропаганде /бр. 203, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
47. *Першић Драго о*, из Краљева /бр. 395, 12 август; 23 и 29 август/;
48. *Петрић Живагин*, срески начелник, Лебана /бр. 272, 28 јуни; 18 јули/;
49. *Петровић Милован*, председник Општине Бранковина /бр. 202, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
50. *Поповић Драгутин*, из Лебана /бр. 272, 28 јуни; 18 јули/;
51. *Поповић Душан*, начелник Среза крагујевачког /бр. 370, 8 август; 23 и 29 август/;
52. *Поповић Милан*, б. сенатор, Хортијев посланик /бр. 203, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
53. *Поповић Светислав*, полицијски агент /бр. 385, 12 август; 29 и 31 август/;
54. *Прогановић Милован*, из Кнића, арт. капетан I класе /бр. 369, 8 август; 29 август. Пре тога, дато само његово презиме, бр. 249 од 17 јуна, а оглашено 3 и 9 јула/;
55. *Рајовић Богдан*, шеф станице Иверак / бр. 201, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
56. *Редић Драги*, потпуковник /бр. 231, 9 јуни; 3 и 9 јули/;
57. *Ритеков Анатолије*, свештеник у Краљеву / бр. 395, 12 август; 23 и 29 август/;
58. *Савић Рагован*; полицијски агент у Нишу / бр. 366, 8 август; 23 и 29 август/;
59. *Свеншек Ф. Рудолф*, пеш. капетан / бр. 231, 9 јуни; 3 и 9 јули/;
60. *Срб А. Ђорђе*, пеш. капетан II класе /бр. 426, 22 август; 11 септембар/;
61. *Стефановић С. Миодраг*, арт. капетан I класе /бр. 369, 8 август; 29 август/;
62. *Стојановић Александар*, ђенерал /бр. 203, 25 мај; 2 и 8 јуни, па 7, 23 и 29 август/;
63. *Стојћевић Јован*, из Дражевца /бр. 521, 29 август; 11 септембар/;

64. *Стојковић Драгић*, судски чиновник у Власотинцима /бр. 272, 28 јуни; 18 јули/;
65. *Столе Врњачки*, Пећанчев војвода, право име: Стојановић, кафеџија из Београда /бр. 360, 5 август; 23 и 29 август/;
66. *Стругаревић Емилија*, из Врњаца / бр. 362, 5 август; 23 и 29 август/;
67. *Тадић Драгић*, трговац у Ваљеву /бр.203, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
68. *Тешић Рајко*, капетан из Милановца /бр. 202, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
69. *Тодоровић Алекса* из Краљева /бр. 395, 12 август; 23 и 29 август/;
70. *Тојић Миодраг*, пеш. маојор, помоћник команданта СДС у Крагујевцу /бр.361, 5 август; 29 август/;
71. *Ђоројевић / ?*; или, можда, *Ђорђевић*/ Буда, инспектор Министарства финансија /бр.204, 25 мај; 2 и 8 јуни/;
72. *Филиповић Стојан*, полицијски агент /бр. 385, 12 август; 29 и 31 август/;
73. *Чолић Л. Михаило*, жанд. поручник у пензији /бр. 404, 17 август; 11 септембар/;
74. *Шебел Рудолф*, потпредседник Општине крагујевачке /бр. 370, 8 август; 23 и 29 август/;
75. *Шкаба Јован*, Пећанчев војвода, из Ваљева /бр. 201, 25 мај; 2 и 8 јуни/;

Поред обих седамдесет пет имена, која су била оглашена преко лондонског Радија, ђенерал Михаиловић је доставио још двадесет пет имена за жигосање, односно за стављање под слово З. То, међутим, није могло бити учињено. Потребно је и њих ишчепкати из прашине архива: скоро сва узета су из кругова на које је Михаиловић мислио да се још може на неки начин утицати опоменама обе врсте. Ни у овом списку нема ниједног члана или присталице комунистичке странке. Неоглашена имена су ова:

1. *Анђелић Милисав*, адвокат из Бјелог Поља, подпредседник црногорске Скупштине од 12 јула 1941 / бр. 621, 12 септембар/;
2. *Божовић Божа*, војни чиновник, Крушевачки округ /бр.581, 4 септембар/;
3. *Бојевић Радобоје*, војни чиновник, Крушевачки округ /бр. 581, 4 септембар/;
4. *Бурић Богдан*, свештеник из Никшића /бр.539, 1 септембар/;
5. *Вельковић Светозар*, кројач, Крушевачки округ /бр.581, 4 септембар/;
6. *Вучинић Душан*, адвокат из Подгорице, Дрљевићев МУД /бр.620, 12 септембар/;
7. *Дрљевић Милан*, Расински војвода /бр.581, 4 септембар/;
8. *Дрљевић гр Секула* /бр. 620, 12 септембар/;
9. *Ђуровић Машан*, из Рашке /бр. 344, 5 август/;
10. *Јакшић Арсо*, свештеник из Никшића / бр. 539, 1 септембар/;

11. *Јовановић Белов* Јован, из Црнојевића Ријеке /бр.620, 12 септембар/;
12. *Кудовец Петар*, резервни капетан, Крушевачки округ /бр.581, 4 септембар/;
13. *Ломпар Петар*, Дрљевићев министар /бр. 620, 12 септембар/;
14. *Матић Велибор*, полицајац, Крушевачки округ /бр.581, 4 септембар/;
15. *Милошевић Михаило*, председник Општине недокуске, Срез Бијело Поље / бр. 621, 12 септембар/;
16. *Митровић .....*, инжењер из "Аеропута" /бр. 357, 5 август/;
17. *Ненадић Воја*, учитељ из Пљеваља, б. народни посланик /бр. 621, 20 септембар/;
18. *Перовић Данило* Тунгуз, професор из Берана, Дрљевићев министар /бр. 620, 12 септембар/;
19. *Петковић Петко*, каменорезац, Крушевачки округ /бр. 581, 4 септембар/;
20. *Пламенац Петар*, Дрљевићев министар /бр. 620, 12 септембар/;
21. *Поповић Лазар*, из Београда / бр. 649, 16 септембар/;
22. *Сондермајер Тадија* / бр. 357, 5 август/;
23. *Стефановић Милан*, наредник, Крушевачки округ / бр.581, 4 септембар/;
24. *Сугаревић Јордан*, кројач, Крушевачки округ / бр. 581, 4 септембар/;
25. *Чвркић Војко*, б. народни посланик и министар / бр. .226, 6 јуни/;

Опомене даване путем радија овим стављањем под слово З, вероватно због своје неодређености и тајанствености имале су, по Михаиловићевим речима "велико морално дејство". Али не само морално, Милан Аћимовић, донекле можда и због слова З напустио је у јесен 1942 Недићеву Владу, и потом тајно био један од најоданијих сарадника Михаиловићевих. Тадија Сондермајер, — који није, уосталом, био оглашен, и за кога подаци нису били тачни, како се показало, — био је од користи доцније. Потпуковник Драгутин Редић погинуо је негде крајем 1944 у Босни, борећи се у Михаиловићевим редовима. Што се тиче главнине осталих, има разлога претпоставци да им је стављање под слово З утерало страх у кости — и памет у главу.

Јули 1941: Команданти. На врхунцу славе

На Равној Гори, првих дана децембра 1941, пуковник Михаиловић једва се спасао да не падне у руке немачкој казненој експедицији. Целога тог месеца био је у стопу гоњен од потера са свих страна. То је време потпуног прекида радио-везе с Британцима и Југословенском владом. Из бојазни од онога што може да донесе пролеће у тој немирној земљи, Немци су предузели све да Михаиловића лично ликвидирају. Он је био принуђен да буде у сталном покрету. У јануару и фебруару 1942 крстарио је селима око Рудника и Горњег Милановца, поред Крагујевца и по Гружи. Половином марта био је у Таковском срезу, па се пребацио у Драгачево, колевку лавова. Војни заповедник за Србију позвао га је на предају почетком априла, кад се он налазио на пл. Чемерно. И одатле је морао 5 априла даље, јер "због Немаца и љотићеваца Чемерно није најсигурније".⁵⁷ Са Штабом је стигао на пл. Голију 9 априла, и ту се задржао више од месец дана, очекујући да му "тице" са Средњег Истока спусте ратни материјал. У то време пада један немачки покушај атентата на њега подметнутим пакленом машином, 17 маја. Златар, у Санџаку, заклања га за неколико дана. Црне Горе се дохватио 1 јуна. Половином јула, са својим Штабом, сместио се у с. Горње Липово / 7 км. од Колашина, у подножју Сињајевине/, где ће остати скоро годину дана.

Црна Гора, кад је Михаиловић у њу дошао, још је бректала од борбе са тек протераним комунистима. Вадила је лешеве из јама и бунара, раскопавала "пасја гробља", опојавала и сахрањивала главе празних очних дупља, ноге пребијених голеница, једва долазила себи од неверице, и шкргутала зубима. Вредно је забележити да је, и после тог искуства које се имало са комунистима у Западној Србији и у Црној Гори са Херцеговином, Михаиловић задржао бистар поглед на догађаје. Забринут дотадашњим развојем, он је желео свом душом да се учини крај братоубилачкој борби, да се све енергије усмере против окупатора. "Да се заплаши онај квислишких елеменат" у Србији,⁵⁸ био је дошао на мисао да на њега поправно делује страхом, путем тајанственога слова З. У Црној Гори, класичној земљи бесконачних крвних освета, и тек ослобођеној од црвеног терора, рођацима жртава које вапе за осветом он проповеда — *праштање*, јер је уверен да ће се Црна Гора истражити ако огрезне у разрачунавања по закону "око за око зуб за зуб". Држање Михаиловићево приликом једног таквог инцидента у с. Крш, на Дурмитору, 7 јуна,⁵⁹ баца млаз светлости на праву његову, бескрајно благу и добру природу. Са том цртом толстојевштине у себи, цртом свештеника који потцењује моћ зла у човеку, као да је предвиђао да су за мир подједнако потребне две воље. Било што му драго, тек, и у тој фази Михаиловића видимо како тежи унутрашњем смиривању, зарад великог крајњег циља: протеривања туђинских завојевача из Отаџбине, снагом целог народа.

Прва половина 1942,— она је почела Михаиловићевим постављењем за Министра војног, а завршила се преношењем Врховне команде код њега,— била је посвећена реорганизовању покрета у Србији и у осталим деловима државе. Ухваћене су или појачане везе са борбеним елементима широм земље. Извршило се и повезивање са заробљеничким логорима у Немачкој. Пламен вере и самопрегора био је свуда неугасив. Михаиловић је пружио пипке и преко граница Југославије, њивећи замисао о стварању једног Балканског фронта отпора. Преко нарочитих изасланика покушао је додир са Бугарима, Румунима, Албанцима, Грцима. О томе је извештавао Југословенску владу низом депеша. Успео је да у земљи исплете мрежу радиостаница везаних за његов Штаб, тако да се прекинуло са опасним и спорим системом курира. Своје одреде претворио је у чете, батаљоне, бригаде, корпусе. Извршен је преображај и у врховима. Крајем јуна 1942, Врховну команду, поред начелника штаба Михаиловића, чине још и мајори Захарије Остојић и Мирко Лалатовић; ту су као најближи сарадници за све врсте послова и драги пријатељи, Драгиша Васић, др Стеван Мољевић, др Младен Жујовић,— Извршни одбор једног ширег тела које је имало да обухвати многе истакнуте политичаре и јавне раднике /Централни национални комитет/.⁶⁰ Виши Михаиловићев команданти у то доба су: Западна Србија, дотадашњи Михаиловићев начелник штаба потпуковник Драгослав Павловић; област Подриња, капетан Драгослав Рачић; област Ваљева, потпуковник Светолик Протић са мајором Миодрагом Палошевићем; област Копаоника, мајор Драгутин Кесеровић; Источна Србија, мајор Велимир Пилетић са капетаном Сенишом Оцокољићем, и обласним командантима мајором Александром Видаковићем и капетаном Миленком Рељићем; Јужна Србија, мајор Радослав Ђурић са капетаном Јорданом Кимићем; Косово, капетан Владета Бошковић; Црна Гора и Санџак, капетан Павле Ђуришић; Источна Босна, мајор Петар Бачевић са капетаном Стеваном Дамјановићем и делегатом Д.М. Лазарем Трклџом; Далмација и Западна Босна са Ликом, војвода Илија Трифуновић-Бирчанин са потпоручником Видаком Ковачевићем; Херцеговина, капетан Војислав Лукачевић са капетаном Данилом Салатићем и свештеником Радојицом Перишићем; за послове у Војводини и Хрватској, где се покушавају додир са Хрватском сељачком странком, мајор Жарко Тодоровић; Словеначка, мајор Карло Новак. Командант Горске гарде Њ.. В. Краља, поручник Никола Калабић.⁶¹ Организација у вези са железницама и поштанским саобраћајем поверена је др Милану Шијачком; банкарски послови у Београду, капетану Александру Михаиловићу.

ОРГАНИЗОВАЊЕ ВРХОВНЕ КОМАНДЕ У ОКУПИРАНОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

Штаб Министра војске у Црној Гори претворен је у Штаб Врховне команде, 10 јуна 1942. За начелника Штаба постављен је истога дана ђенерал Михаиловић. Он је унапређен у чин армијског ђенерала 17 јуна. До 27 јуна организована је Врховна команда и одређени обласни команданти широм Југославије. Наместо дотадашње Врховне команде у Каиру, образована је 1 јула Команда југословенских трупа на Блиском Истоку

У лето 1942 године национални и демократски покрет отпора био је чврсто организован, спреман на борбе још веће но дотле. Дража Михаиловић стајао је на врхунцу славе у свету. Амерички Конгрес дигао се на ноге кад је Краљ Петар у своме говору пред њим 25 јуна споменуо "борбу под неукротивим вођством мога првог војника и оданог пријатеља ђенерала Драже Михаиловића". Заједничком изјавом од 24 јула, председник Рузвелт са Краљем подвукао је како "красни подвизи ђенерала Михаиловића и његових одважних људи, пример самоникле и несебичне воље за победом" / *the fine achievements of General Mihailovitch and his daring men, an example of spontaneous and unselfish will to victory* /, служе и њима као подстрек у залагању да непријатељи слободних народа буду савладани. Америчка јавност уврстила је Михаиловића међу три најславније савезничке војсковође, поред Макартура / *General Douglas MacArthur* / и Тимошенка / *Семион Константинович Тимошенко* /. Комунистичка штампа свих континената није могла наћи довољно похвала за "балканскога орла". Француски ђенерал Катру / *Georges Catroux* /, захваљујући Михаиловићу за честитку упућену ђенералу Кенигу / *Koenig* /, изразио је опште осећање кад му је одговорио: "Послао сам браниоцима Бир-Хакема Вашу поруку, коју су они примили с поносом, јер нико није позванији од Вас да процени шта је јунаштво".

Четврти одељак

МЕДВЕД И ЛАВ

Нота Лозовскога, 3 август 1942. — Стање на ратиштима. — Однос Совјета и Британије: Фаза Атлантске повеље, Територијалне амбиције Совјета, Отварање Другог фронта. — Британија, Совјети и Балкан: Балканска Унија, Југословенско-совјетски уговор.

Почетак кампање против Михаиловића

Половином јула 1942 појавили су се први знаци промене у држању Совјетске владе према герилском покрету у Југославији. Дотле је и за комунистичку пропагандну машину ђенерал Михаиловић са својим четницима био предводник демократских снага Југославије у борби против завојевача. Тих дана, међутим, почели су да се у совјетској штампи спомињу и партизани, као сасвим посебан чинилац. Да су они представљали самосталан покрет, то је било ван спора; али је то за широку публику било ново. Убрзо потом бачен је први непосредан напад на Михаиловића, у гласилу шведске Комунистичке странке, Штокхолм. Како је то код комуниста адет, прелаз је био нагао; херој се преконоћ праметнуо у издајицу. Заснивајући се на неком прогласу седамдесет и пет првака из Црне Горе, Санџака и Боке Которске / ту је утрпан и Драгољуб Јовановић!/, лист је тврдио: како је Михаиловић изневерио народну ствар, ступио у сарадњу с непријатељем, и повео оружану борбу против сопственог народа.⁶² Дан-два доцније, 22 јула, прислушна служба лондонског Радија /В.В.С./ ухватила је прву емисију једне тајне станице на српскохрватском, која се називала *Слободна Југославија*;⁶³ и она је распредала о поменутом прогласу, нападала Михаиловића и тражила његову главу. Светски публицитет те су оптужбе добиле кад их је 28 јула објавио њујоршки *The Daily Worker*, а велике агенције пренеле као сензационалну информацију. Од тога часа ђенерал Михаиловић имао је против себе сва комунистичка пера у свету, без изузетка. Било је очигледно да тиме диригује моћна мађијска палица. Све се више узело да истиче име вође партизана Тита, и око његове главе плете ловоров венац. На позорницу је најзад ступила и сама Совјетска влада. Помоћник министра иностраних послова Соломон Лозовски предао је 3 августа југословенском посланику у Кујбишеву једну Забелешку, (*Pro memoria*), где се наводи осам примера о заједничким борбама четника удружених с Италијанима, усташама, Немцима и недићев-

цима против партизана. Лозовски је сматрао потребним нагласити да су ти подаци добијени из партизанских извора. Та примедба могла се протумачити да Совјетска влада не жели бити јемцем за тачност изнесених оптужби, које она само саопштава по дужности. Али је та примедба у исти мах значила још нешто: да Совјетска влада одржава додир с партизанским покретом, и поред фикције, до тога дана брижљиво неговане, о немешању у унутрашње југословенске ствари.

Забелешка гласи овако:

НОТА ЛОЗОВСКОГА, 3. VIII. 1942

Народни комесаријат иностраних дела сматра за неопходно да обавести југословенско Посланство о извесним подацима којима располаже о делатности Драже Михаиловића и Четника којима он командује.

Ти подаци су следећи:

1. Другог марта, приликом прелаза италијанског одрега у Вишеграду и запленивања Недићевог Штаба, Партизани су заробили сто двадесет Четника ђенерала Михаиловића и пронашли преписку којом се утврђују чињенице о сарадњи ђенерала Михаиловића са немачко-италијанским окупатором.

2. Двадесет седмог марта обе године, приликом пораза 56 италијанског пука код Билећа, утврђено је да су Италијане помагали четници руковођени од Перишића.

3. Петог априла обе године, народни партизански делови водили су борбу у околини Новог Пазара против италијанске војске, која је дејствовала заједно са четницима.

4. Средином априла, народне партизанске трупе разбиле су Италијане у области Никшића, којом су приликом заједно с Италијанима оперисали и Четници Павла Ђуришића.

5. У операцијама против Партизана који се боре против Немаца и Италијана у области Горњег Милановца и Равне Горе, Четници и Недићеви одреди дејствовали су заједно.

6. Тринаестог маја обе године у Мостару, приликом уништавања италијанских моторизованих колона између Мостара и Небесиња, заједно с Италијанима дејствовали су против Партизана Усташа и Четници ђенерала Михаиловића.

7. Крајем маја обе године, у близини албанске границе у планинским пределима југозападног дела Југославије, Четници ђенерала Михаиловића, под командом Станишића, уз сарадњу с италијанским окупаторским трупама, водили су активне борбе против народних партизанских делова.

8. Постоје обавештења да ђенерал Михаиловић има свога сталног

представника код италијанских окупаторских власти у Херцеговини, неког Доброслава Јебђевића, који је по наређењу ђенерала Михаиловића отпутовао у Далмацију у циљу мобилизације Четника за борбу против народног партизанског покрета у Босни и Херцеговини. Јебђевић је издао апел упућен Србима у Босни с позивом да ступе у четничке редове и да се боре на страни Италијана против партизана. Италијани су овај апел сбуга раширили.

Овај корак Совјетске владе могао би се можда схватити просто као израз бриге због непријатних збивања у Југославији. Међутим, како се показало доцније, тај корак био је диктован, пре свега, војном ситуацијом на главним бојиштима и развојем енглеско-совјетских односа; а тек у другом реду југословенским фактором: приликама у земљи и држањем Југословенске владе у међународној дипломатској игри.

Стање на ратиштима

У јулу 1942 војни положај Америке, Совјетског Савеза и Британије био је на најкритичнијој тачци у историји целог рата. Свака од те три државе имала је своје више-мање посебно ратиште, и свуда је у то време додирнуто дно. Никад судбина рата, и слободе у свету, није више висила о концу. Силама Тројног пакта тријумф се чинио надхват руке.

На *Далеком Истоку* Јапан је био на путу да оствари своје најамбициозније снове. Од онемоћале Петенове Француске био је изнудио јула 1941 ваздухопловне и поморске базе у Индокини, и стварно сместа приступио поседују целе те области. Индокина, са својим географским положајем, имала је да му послужи као одскочна даска и упориште за освајања у Азији. Сједињене Америчке Државе, а за њима Британија и Холандија, примениле су одмах економске санкције: пресекле су Јапану снабдевање бензином. За поморску и острвску земљу као Јапан, са расутим и дугим саобраћајним линијама, то је значило омчу око врата. Јапан је повео преговоре са САД, у жељи да плодове рата осигура себи без рата. Међутим, Рузвелт је био одлучан. У замену за омогућење Јапану да се снабдева бензином, тражио је да Јапан напусти Кину и Индокину. Под утицајем ратоборне струје, Јапан се одлучио за рат. Први, битни проблем био је: добити господарство над морима, неопходан претходни услов за скакање с једног острва на друго. Главна поморска база САД налазила се у Pearl Harbour, на Хавајским Острвима, око 5.500 км далеко од Јапана. Једна велика јапанска ескадра успела је да се неопажено привуче на око 400 км од Хаваја. Препад на Pearl Harbour извршен је у недељу 7 децембра 1941, са 360 авиона, пуштених са носача јапанске флоте. У луци су биле усидрене 94 ратне лађе, међу њима осам бојних бродова. Ради правилне процене катастрофе коју су тада претрпели Американци,

треба знати да су, у хијерархији бродовља, бојни бродови према осталим пловним објектима отприлике оно што су орлови међу врапцима и грмушицама. Од осам бојних бродова, четири су потопљена, а три тешко оштећена. Тако је једним ударом, за два сата, од осам до десет ујутру, превласт у Тихом Океану прешла у руке Јапана.⁶⁴ Поморска снага Британије у том делу света осакаћена је три дана доцније: 10 децембра, ваздушним торпедима, источно од Малаје, потопљена су два најмодернија бојна брода, понос британске морнарице, *Prince of Wales* и *Repulse*. За Јапанце је то значило пуну слободу кретања по просторствима Индијског и Тихог Океана, за већи број месеца. Низ крупних успеха, на мору и суву, био је последицом тога. Већ првог дана нападнуто је више важних острва / *Guam, Wake*/. Из Индокине Јапанци су упали у Сијам, а одатле у Малају. Сингапур им се предао 15 фебруара 1942. Пре тога био је капитулирао Хонконг. Током првих месеца, Јапанци су освојили Борнео, Целебес, Суматру, Јаву, Нову Гинеју, Соломонска Острва. После поморске битке код Јаве / 27.II.—1.III. 1942/, где су уништили савезничку ескадру од пет крстарица и шест разарача, пут ка Аустралији стајао им је отворен. У мају су се завршиле у корист Јапана дуготрајне и крваве борбе на Филипинима / 7.XII.1941—5.V.1942/ и у Бурми /21.I.— 20.V.1942/. Две велике америчке победе у мају и јуну, — битка у Коралском Мору /4—8. мај/ и битка код острва Мидвеј /3—6 јуни/, — отклониле су опасност инвазије од Аустралије и Новог Зеланда. Али ако је поморска моћ Јапана била тиме у знатној мери скршена, он је и даље остајао господар огромних простора на азијском копну, са престижем у Азији као што је био Хитлеров у Европи лета 1940 после слома Француске. Јапанске дивизије стајале су на вратницама Индије. Могућност даљег напредовања у том правцу била је утолико злослутнија, што се Ромелов Афрички корпус налазио на домаку Пирамида и Суецког Канала.

***

У Совјетском Савезу, где се фронт протезао од Балтика до Црнога Мора, развој догађаја био је овај. Не успевши да са Совјетима постигне договор о подели интересних сфера, а хотећи да има обезбеђену позадину пре но што би кидисао на Британију, Хитлер се одлучио за рат са Совјетима. Због преврата у Југославији почетни дан напада, предвиђен за 15 мај, морао је бити одложен. Рат са Совјетским Савезом, чију су војну снагу Немци потцењивали / као, уосталом, и сав остали свет/, избио је 22 јуна и, по Хитлеровој замисли, имао да буде завршен пре зиме. Била су три правца надирања. *С е в е р н а г р у п а*, *von Leeb*, 30 дивизија, имала је задатак да очисти балтичке државе, заузме Лењинград, последњу поморску базу за совјетску флоту у Балтику, и изврши спајање са Финцима. *С р е д и ш н а г р у п а*, *von Voss*, 51 дивизија, имала је да кроз Белорусију иде на Смоленск, па на Москву. *Ј у ж н а г р у п а*, *von*

Rundstedt, са 37 дивизија, имала је као објектив украјинску житницу, индустријски базен у окуци Дњепра и кавкаска петролејска поља. Ни на једном бојишту нису током последњег рата бачене у ватру тако велике снаге. Рачунајући њихову стратегијску резерву, Немци су напали са 142 дивизије, / + 11 румунских и 12 финских/. Тој огромној маси која је мрвила пред собом као ваљак, Руси су супротставили 186 дивизија, под командом Ворошилова, Тимошенка и Буђонија. Руска тактика, као 1812, била је једноставна: добити у времену жртвујући простор; успоравати противничко напредовање одбраном и противнападима; у међувремену, у дубинама Русије, дизати нове војске, из неисцрпног људског резервоара, и противнику задати пресудне ударце кад буде изнурен и удаљен од домаћих база. Војни писци су истакли како су се код Немаца сукобила два гледишта. По схватању немачког Ђенералштаба, здрава тактика састојала се у овоме: спречити противника да се повлачи и натерати га да се бори; отуда примарна важност правца ка Москви, једином граду ради чије ће одбране Совјети концентрисати војну силу до максимума и пристати на одсудну битку. Хитлер је, међутим, сматрао важнијим циљевима објективе на југу и на северу. Његова је била старија. На југу су Немци имали велике успехе и постигли највећи део циљева. Пали су један за другим: Кијев, 19 септембра; Перекоп, капија Крима, 26 септембра / до краја новембра заузет је цео Крим, изузев Севастопоља/; Одеса и Карков, 16 одн. 24 октобра; Ростов, 21 новембра / али га је недељу дана доцније преотео Тимошенко, који је крајем октобра сменио Буђонија, док је команду сектора пред Москвом добио Жуков/. Северна група допрла је до Лењинграда и 10 августа почела нападе с југа и са запада. То се претворило у дугу и неуспешну опсаду. Средшња група сукобила се с најјачим отпором. Битке у области Минска и Бјалистока, а потом код Смоленска, биле су за Совјете скупе. Али је добијено драгоцено време, и Немци су натерани да стану.

Велика офанзива на Москву, тзв. операција *Тајфун*, почела је 30 септембра. Немачка навала уистину је личила на вихор. Совјетске армије биле су 7 октобра опкољене код Бријанска и Вјазме, и потучене. / Код Вјазме, око 700,000 заробљеника/. Око 10 октобра обруч се стегао око Москве. Њен пад чинио се неминуовним. Хитлер, ликујући, пожурео се да објави свету како је војна моћ Совјета коначно сломљена. Време је изненада притекло у помоћ Русима, "Ђенерал Снешко". Пљуснуле су, и данима пљуштале, потопске кише: земљиште се претворило у огромну глибаву каљугу. То је спречило Немце да пређу у гоњење Руса после пораза код Вјазме. Потом, снежне мећаве. Операције су се успориле, и око 20 октобра стале. Офанзива је обновљена тек 15 новембра, кад се земљиште замрзло, јуришем ка Москви. Међутим, затишје је омогућило Совјетима да се прегрупишу, довуку масу свежих дивизија. Жуков је бранио сваки педаљ. Немци су се једва померали. Петога децембра, стегао је мраз, 22 степена Целзијусова испод нуле. Код Немаца све је замрло. Авионски и тен-

ковски мотори нису могли да се запале; аутоматска оруђа нису функционисала. Тајфун се истутњао; Москва је остала, нетакнута и недостижна. Већ сутрадан Руси су прешли у противнапад. У току своје зимске офанзиве дуж целог фронта, од 6 децембра 1941 до 23 фебруара 1942, свуда су напредовали: од Москве Немци су били одбачени око 150 км. Релативан мир завладао је затим скоро до краја маја. Главну офанзиву 1942 Немци су вршили на југу. Циљеви: кавкаски петролејски извори, са путевима ка Персијском Заливу; Стаљинград, центар важне индустријске области на Волги. Налет је био силовит. Највећи део страшне ударне снаге Рајха био је и ове године бачен на Русију. Севастопољ је пао 1 јула, после многих јуриша. Крајем јула, кукасти крстови лепршали су се на огранцима Кавказа.

* * *

Бојиште у *Либији*, афричкој области која се простире дуж средоземне обале од Египта до Туниса /источна половина зове се *Киренаика*, а западна *Триполитанија*/, било је једино на коме су се без прекида сударали војници Комонвелта са војскама Осовине, од пада Француске до коначног изгона ових крајем 1942. Одржање тога бојишта многи су сматрали немогућим, нарочито у почетку, кад је однос снага износио 1:6 у корист Осовине. Заслуга је Черчилова што је превладало гледиште да је то бојиште од битне важности за крајњи исход рата.

Без силе која би се ту супротстављала надирању ка Суецу, цео Средњи Исток, са даљим недогледним последицама у Азији, прешао би под власт Италије и Немачке вероватно почетком 1941.

Рат у либијским пешчарама имао је своје посебно обележје. За победе је и ту, као свуда, било потребно, поред јунаштва бораца и способности војсковођа, још и убојно оружје. Међутим, како је у Либији могућност маневрисања била веома скучена, јер су се војске морале кретати у границама узаног проходног појаса дуж обале, нигде *снабдевање* /бензином, пре свега/ и *оклоп* нису играли тако пресудну улогу као у пустињској војни ту. Од тога којој се страни дотурило више тенкова и бензина, зависила је у многим судбина добро замишљене и способно вођене кампање. Кад се једном надбије непријатељ, ишло се напред до краја. Нигде као ту нису офанзиве супротних страна толико личиле на уредно клађење шеталице, која у свом замаху преваљује цели пут, јер нема шта да је задржи. Све је било као предодређено исходом почетног судара.

Операције на либијском фронту изгледају на први поглед и многобројне и замршене. Оне се, међутим, могу да прикажу као драма у три чина. Као пролог, италијански маршал Грацијани прешао је египатску границу 13 септембра 1940, напредовао без борбе око 100 км до Сиди Барани, и 17 септембра стао ту да се укопава. Шеталица се затим кретала овако: Вевел одбацује Грацијанија на границу Триполитаније, али га Ромел враћа натраг; Окинлек потискује Ромела на границу Триполитаније,

а овај га у два скока баца натраг, скоро до Александрије; Александар са Монтгомеријем коначно изгони Ромела.⁶⁵ *Прва Вебелова офанзива*, 9.XII. 1940-8.II.1941, потпуно је уништила Грацијанијеву војску. Пред гломазним британским тенковима "I", италијански су изгледали "као бува према слону". За непуна два месеца, заузета је цела Киренаика, до Ел Агеила. Плен: око 1.300 топова и 400 тенкова, са 130,000 заробљеника. То је била нова крупна победа над Осовином после Денкерка. Гоњење је морало бити прекинато: по наређењу Владе, Вевел је имао да одвоји три и по најбоље дивизије и упути их у Грчку, ради њене одбране од предстојећег напада Немачке. — *Ромелов протубугар*, 31.III.- 12.IV.1941, воспоставио је ранију ситуацију. Због критичног положаја у Либији Хитлер је био одлучио у фебруару да пошаље на то бојиште две немачке дивизије, тзв. " Африка Корпус", под командом Ромеловом.⁶⁶ За петнаест дана борбе, Ромел је повратио Киренаику и продро око 15 км у Египат, до првог насеља, Солум. Као трн њему у слабину, остао је град Тобрук, брањен од две дивизије. Опсада Тобрука, која је ушла у легенду по јунаштву бранилаца, трајала је од 11. IV. до 10. XII. 1941. Тада је опсада престала услед успеха нове британске офанзиве. - Вевел је у два маха, нападама од 15 до 18 маја и од 15 до 17 јуна 1941, покушао да Ромела одбаци иза Тобрука. Због неуспеха, био је смењен. II.*Окинлекова офанзива*, 18. XI. 1941 - 12. I. 1942, имала је за сврху да коначно ликвидира снаге Осовине у Либији, пре но што би, ако се руски фронт сломи, Немци успели да се преко Кавказа сруче у Азију. У првој фази водиле су се оштре битке, а срећа била нерешљива /тенковска битка код Сиди Резега; Ромелов изненадни продор дубоко у противникову позадину; бојеви око Тобрука/. Никад се тако јасно, као том приликом, није испољио значај снабдевања. Од лађа које су Ромеловој војсци доносиле бензин и остали материјал, Британци су потапали: у августу 35%, у октобру 63%, крајем октобра 75%⁶⁷ Изасланик Дучеов донео је 5 децембра Ромелу поруку: да не може очекивати никаква појачања ни материјал, сем најнужнијег, до почетка јануара.⁶⁸ То је навело Ромела да прекине борбе око Тобрука и евакуише Киренаику. Одступао је споро, и почетком јануара нашао се на својим ранијим полазним положајима код Ел Агеила. *Ромелов протубугар*, 21. I. — 7. II. 1942, потпуно изненађење и пораз за Окинлека, дошао је као последица измењене ситуације у господарењу Средоземним Морем. У новембру забринут за Либију, Хитлер је био пребадио из Атлантика у Средоземно Море 25 подморница, а у децембру, после прекида офанзиве на Москву, цео један ваздухопловни корпус. Услед тога, "ниједна тона материјала није била изгубљена на путу за Афрички корпус, током јануара 1942".⁶⁹ Почетком јануара Ромелу је стигло 55 тенкова и планине материјала; "то је вредело колико и једна победа у битки".⁷⁰ Немачки фронт се за кратко време померио до линије Газала-Бир-Хакем: ту се Ромел решио 7 фебруара да стане и нагомила потребне залихе пре но

што би кренуо даље. — *Други Ромелов скок*, 26. V.–3. VII. 1942, одбацио је Окинлекову војску преко 500 км, на неких 100 км пред Александрију. Овога пута пао је и Тобрук, “символ британског отпора”,⁷¹ 21 јуна пре подне, после борбе прса у прса.⁷² Ромел се 3 јула зауставио код Ел Аламеина, дотле за свет безначајне железничке постаје. Опасност да се Немци и Јапанци споје у Азији, указала се тада и одговорним главама као “могућност, или чак и вероватноћа; и тако је остало недељама”.⁷³ Срећом, пред Ромелом се код Ел Аламеина испречила добро утврђена линија, поседнута свежим трупима. Љубитељ и вештак маневрисања, он није могао ни на који начин да ту линију обиђе. С лева му се пружала у недоглед средоземна пучина, а са десне стране стотинама километара Улгунуће Катара, корито исушеног унутрашњег мора, слане баруштине и живи песак, земљиште непроходно чак и за лаконогу камилу под товаром. Ту је геније стајао беспомоћан. Ромел се морао помирити с ратом изнуривања. Ту последњу препреку пред Суецким Каналом, он је имао да пробија. За тај посао рушења ваљало је претходно створити адекватне залихе. Њему су оне могле доћи само с оне стране Средоземног Мора, преко Италије и преко Балкана.

Односи Совјета и Британије

Односи између Совјетског Савеза и Британије, од јуна 1941 до августа 1942, развијали су се у крупним потезима овако:

ФАЗА АТЛАНТСКЕ ПОВЕЉЕ

Улазак Совјета у рат 22 јуна 1941, ма колико невољан, био је дочекан с великим олакшањем на Западу, нарочито у Енглеској. Он је снази антихитлеровске коалиције додао неких двеста милиона душа, и јако подигао изгледе за победу над Осовином; а отварањем огромног фронта на Истоку уклонио, или бар задуго одложио, бојазан од инвазије Британских Острва. С војне тачке гледишта, добитак је био неочењив, али је на плану политичком, идеолошком, тај улазак замутио једну бистру ситуацију. Дотле се рат водио између тоталитарних Сила и коалицију слободних народа. Од 22 јуна, тоталитарни Совјетски Савез, Хитлеров саучесник у грабежи и поробљавању мањих народа, постао је савезником те коалиције. Парадоксалност новог положаја била је утолико упадљивија, што се у коалицији слободних народа налазила — и још увек храбро доприносила ствари људске слободе — Пољска: земља ради чије су одбране Британија и Француска биле ступиле у рат против Немачке, али и земља

која је у септембру 1939 пала као прва жртва Совјетско-немачког пакта. Тешкоћа је настајала што Совјети нису били вољни одрећи се ниједног од плодова своје сарадње са Хитлером. Деликатност нове ситуације испољила се у самом почетку, при обнови дипломатских односа између Пољске и Совјетског Савеза. Преговори око тога почели су првих дана јула у Лондону између совјетског амбасадора Мајског и Председника Пољске владе ђенерала Сикорског. Пољаци су тражили да њихов споразум са Совјетима безусловно обухвати ове две ствари: да се подела Пољске извршена 1939 огласи ништавном, и да Руси ослободе Пољаке, војна и грађанска лица, које су заробили или депортирали. За другу тачку нашло се компромисно решење; али се у питању источне пољске границе дошло у ћорсокак. Под притиском, Пољаци су се приклонили да 30 јула 1941 закључе Совјетско-пољски споразум, у коме није било ни речи о њиховој граници према Русији. Али су на такво решење пристали само у замену за Ноту коју им је истога дана упутио британски министар иностраних послова Идн. Тим документом Британска влада је изјавила: /1/ да "није ушла ни у какву обавезу према СССР која би се тицала односа између те земље и Пољске", и /2/ да "не признаје никакве територијалне измене које су извршене у Пољској од августа 1939". Међутим је тога дана, у одговору на једно питање у Доњем дому, Идн истакао да та Нота "не повлачи гарантовање граница" пољских. Тај одговор открио је сву нелагодност положаја Британске владе, — између драгоценог моћног савезника Хајдука и драгог али слабијег савезника, Хајдукове жртве. То је ослабило значај Ноте, и указало на извесну колебљивост става кад је реч о проблемима где су у питању интереси и претензије Совјета.

То прво искуство, конкретан пример оне мудрости да "вук длаку мења, али ћуд никада", последица измењених односа у савезничкој коалицији, по свему што се зна јако је и неповољно деловало на Рузвелта. У њега се тада зачела мисао о потреби и хитности да се утврде и прокламују главна начела за која се боре и гину слободни народи. Његов пријатељ Harry Hopkins саопштио је крајем јула Черчилу Рузвелтову жељу да се њих двојица што пре виде. Убрзо је дошло до првог личног састанка Рузвелт-Черчил, 9—12 август 1941, у водама Атлантског Окена, испред канадске обале / Placentia Bay, Newfoundland/. Одмах првог дана Рузвелт је изложио Черчилу своју замисао о једној заједничкој декларацији, којом би се изнела њихова руководна начела у међународној политици. Черчил је прихватио, и израдио први нацрт. Тако се родила *Атлантска повеља*, потписана од Рузвелта и Черчила 12. августа, а свету објављена 14 августа. Тај документ, коме су се 24 септембра исте године свечано прикључиле све остале савезничке Владе, укључујући и Совјетски Савез, послужио је као основа за стварање Организације уједињених народа. Тексте заједничке изјаве, познате по месту где је састављена под именом Атлантске повеље, гласи:

АТЛАНТСКА ПОВЕЉА

Председник Сједињених Држава и Премијер г. Черчил, као представник Владе Уједињене Краљевине, састали су се и нашли за упутно да обзнане извесне заједничке принципе националне политике својих земаља на којима заснивају своје наде за бољу будућност света.

Прво, њихове земље не траже да се повећају, територијално или иначе.

Друго, оне не желе њихови територијалне промене које нису у складу са слободно израженом жељом народа на које се односе.

Треће, оне поштују право свих народа да изабере облик управе под којим хоће да живе; и желе њихови да се суверена праба и самоопредељење врате онима којима су силом одузети.

Четврто, оне ће настојати, уз дужно поштовање својих постојећих обавеза, да унапреде уживање од стране свих држава, великих и малих, победница као и побеђених, равноправног приступа светској трговини и сировинама потребним за њихово привредно благостање.

Пето, оне желе да се постигне најпуну сарадњу између свих нација на привредном пољу, са циљем да се свима обезбеде побољшани услови рада, привредни напредак и друштвена сигурност.

Шесто, после коначног уништења нацистичке тираније, оне се надају да ће њихови забеден мир који ће свима нацијама пружити средства да живе безбедно у оквиру својих граница, и који ће свим људима у свим земљама осигурати живљење у слободи од страха и оскудице.

Седмо, такав мир имаће да омогући свим људима да прелазе морске пучине и океане без ометања.

Осмо, оне верују да све нације на свету, из разлога и реалних и моралних, морају доћи до тога да напусте употребу силе. Како будући мир неће моћи да се одржи ако би оружјима копненим, поморским и ваздухопловним и даље располагале нације које прете, или би могле претити агресијом изван својих граница, оне верују да је, до установљења ширег и трајног система опште безбедности, разоружање таквих нација од битне важности. Обе ће, уз то, потпомаћи и подстаћи све друге погодне мере које ће слободољубивим народима олакшати претешко време наоружања.

Та прва фаза опште добре воље, у којој су сви одавали почаст великим принципима, није трајала дуго. Чим је прошла опасност за Москву, и зима паралисала армије Рајха, Совјети су према својим новим савезницима повели одлучнију политику. У основи, како ће се видети из тока догађаја од 1941 до 1945, они ће настојати да са Британијом сврше онај посао који у новембру 1940 нису могли да окончају с Немачком. Већ почетком децембра 1941, совјетски амбасадор Иван Мајски набацио је америчком амбасадору у Лондону Вајнанту / John J. Winant/: како није тре-

бало пропустити да се испита расположење Совјетске владе пре но што је изражена Атлантска повеља; у исти мах наговестио је како Совјетска влада слути да Британија Америка припремају организацију поратне Европе са жељом да из тога посла искључе Совјетски Савез. У својим односима са Британијом, од тада па све до краја рата, Совјети су се руководили овим трима тежњама: да им Британија призна све плодове стечене у сарадњи са Хитлером, да им олакша војни терет примањем једног знатног дела на себе, и да се договори с њима о подели интересних сфера у поратној Европи. О свему томе било је речи у преписци између Стаљина и Черчила, као и приликом посете Идна Москви у децембру 1941 и Молотова Лондону маја 1942.

Територијалне амбиције Совјета

Територијалне амбиције Совјета у Европи прецизно је изложио сам Стаљин у разговорима с Идном од 16 до 18 децембра 1941. До те посете и до тих разговора дошло је по иницијативи Кремља. Убрзо после првог прекида операције *Тајфун*, Стаљин се депешом од 8 новембра пожалио Черчилу како међу њима нема довољно "јасноће" у односима; нејасноћа је потицала отуда што између њих не постоји споразум /а/ "о ратним циљевима и о плановима за поратно организовање мира" и /б/ о међусобној војној помоћи у борби против Хитлера; подвукао је како ће, "докле год данашња ситуација траје, бити тешко постићи међусобно поверење".⁷⁵ После једне нове интервенције у том смислу, Черчил је 21 новембра поручио Стаљину: да ће му ради претресања тих питања послати министра иностраних послова Идна. Кад је 4 децембра Вашингтон обавештен о предстојећем Идновом путу /полазак је био утврђен за 7 децембар на ноћ/, Рузвелт се побојао да се не понови пракса из Првог светског рата. Британској влади саопштен је амерички став: да док рат траје, не треба улазити ни у какве обавезе у погледу територија; да се сређење Европе после рата има да изведе по начелима Атлантске повеље, и да, "изнад свега, не сме бити тајних споразума".⁷⁶ /На овом месту треба истаћи да су комунисти у Југославији отворили грађански рат 2 новембра. Кремљу је то очигледно било преко потребно пред намераване разговоре са Британцима, да би их тиме упозорио да имају рачунати са Совјетима као моћним чиниоцем на Балкану./ О суштини разговора Стаљин—Идн подаци се могу наћи у Идновој депеши Черчилу од 5 јануара 1942.⁷⁷ Најкраће речено, то се све сводило на ово: Имале би се воспоставити све раније државе, углавном у ранијим границама. Југославија би се проширила на штету Италије; Грчка би добила нека, ближе неозначена, острва у Јејејском Мору; Турској би се уступила Додеканеска Острва, а евентуално и извесни крајеви Бугарске и северне Сирије; Пољској би се припојила Источна Пруска. Немачка би била распарчана: не само да би изгубили Источну Пруску, него би се Рајнска Област и Баварска претво-

риле у самосталне државе. Совјети, за себе, желе воспостављање својих граница какве су биле пред Хитлеров напад / Балтичке државе, део Финске, Бесарабија/; Керзонова линија имала би да послужи као основица за будућу совјетско-пољску границу; уз то Совјети би изградили базе у Румунији. Мамац Британије састојао се у овоме: Русија би јој помогла да Западна Европа пређе под њен претежни утицај, на тај начин што би Британија имала базе у Француској, Белгији, Холандији, Норвешкој и Данској. Стаљин је, даље, знајући за извесне енглеске планове, који су били у току извршења, додао и да "Совјетски Савез нема ништа против тога да извесне европске земље ступе у федерални однос, ако то желе." Идн је све то примио на знање, али је одбио да да било какво обећање; одбадио је и мисао о тајном споразуму. Остало је на томе да о совјетским предлозима и захтевима обавести своју Владу и Вашингтон, па да се о том расправи кад се буду повели преговори о закључењу Совјетско-енглеског уговора. Прва реакција била је свуда без резерве неповољна за Русе. Став Американаца био је, бележи Черчил, "оштар и негативан"; усвајање Стаљинових тражења било би, по њиховом гледишту "директно гажење начела Атлантске повеље".⁷⁸ Председнику Пољске владе Сикорском, који је крајем марта 1942 долетео у Вашингтон да обезбеди својој земљи подршку Америке, сам Рузвелт је рекао да САД "нису заборавиле Атлантску повељу".⁷⁹ Черчилово мишљење није се разликовало. Признање граница од 1941, стечених "у срамном дослуху са Хитлером", телеграфисао је он Идну 8 јануара 1942, "било би противно свима принципима због којих водимо овај рат и осрамотило би нашу ствар".⁸⁰ Два месеца доцније, међутим, код Черчила је наступила потпуна промена. "Под притиском догађаја", објашњава он у својим мемоарима, "нисам имао осећање да би тај морални положај могао да се физички одржи".⁸¹ Притисак о коме је реч, то су били порази на Далеком Истоку, и порази у Либији; то је била немогућност за Британију да отвори Други фронт у Европи, и страх да Стаљин, незадовољан, не закључи сепаратни мир: тада би се сва ударна моћ Рајха сручила на Британска Острва. Черчилова дилема била је трагична до те мере, да се он мучио да увери и себе и друге како то, што је он сматрао као диктат нужности, није с гледишта Атлантске повеље неоправдано. У телеграму од 7 марта, којим је обавестио Рузвелта о својој решености да Совјетима изреком призна границе од 1941, он разлаже: "Све већа озбиљност рата довела ме је до осећања да принципи Атлантске повеље не треба да буду схваћени тако, да се Русији оспоре границе које је имала у тренутку немачког напада"; и затражио је "одрешене руке да уговор који Стаљин жели потпишемо што скорије".⁸² Рузвелтов апел, тада, Стаљину и Черчилу остао је без одзива. Молотов је стигао у Лондон 20 маја. Поновио је ранија тражења. Британски став био је сад нешто чвршћи него што је наговештавала преписка Черчил—Рузвелт. Идн је одбио да призна совјетску границу према Пољској; није се сложио ни са предлогом да се Британска влада обавезе тајним споразу-

мом да ће подржавати совјетске претензије према Румунији. Али је попустио у питању балтичких држава и Финске, јер су од тога Руси правили *Conditio sine qua non* за закључење уговора између њих и Британије. У том тренутку је Вашингтон учинио тежак притисак. Преко свог амбасадора у Лондону дао је упозорење: да Америчка влада не би могла примити ћутке Уговор у предложеном облику, "пошто би ћутање могло значити прећутно одобравање"; напротив, она би се посебном изјавом оградилa од таквог уговора.⁸³ Импликације су биле очигледне: расцеп с Америком, можда довођење у опасност снабдевања оружјем и материјалом из те земље, и то у једној ситуацији војнички врло неповољној. Молотов се показао после тога разумнијим. Совјетско-енлески уговор, потписан 26 маја, није садржавао никакве територијалне одредбе.

Отварање другог фронта

Друга ствар ради које је Молотов дошао у Лондон, то је било отварање тзв. Другог фронта у Европи што пре. Проблем граница од 1941, ма колико важан с политичког гледишта, био је у тој фази рата прилично теоријски, пошто су се све те области налазиле под немачком окупацијом. Отварање Другог фронта, међутим, било је по схватању Кремља од животне важности. Издејствовати позитивну одлуку о томе, ишло је испред свега другог. Страшни притисак главнине немачких снага Совјети су желели да олакшају на тај начин, што би се отворила нова ратишта, на првом месту у Европи, и то у северној Француској, коју Немци ни у ком случају не би хтели да изгубе. Своју замисао о томе Стаљин је изложио Черчилу први пут већ 18 јула 1941. Неколико недеља доцније, његова тражења постала су нестрпљива, услед све тежег положаја на бојишту. "По моме мишљењу", писао је он Черчилу 4 септембра "само је један излаз из ове ситуације, — образовати у овој години један други фронт негде на Балкану или у Француској, кадар да са Источног фронта одвуче 30 до 40 дивизија...."⁸⁴ А 15 септембра предлагао је да Велика Британија упути, као некада у Француску, један Експедициони корпус од 25 до 30 дивизија, да се са Совјетима бори против Немаца, раме уз раме, било у области Архангелска било на југу Русије. Скоро од почетка, кроз Стаљинове поруке пробијао је и призивак претње. Приликом предаје Черчилу телеграма од 4 септембра, Мајски му је изјавио "да не жели бити мелодраматичан, али би ово сад могла да буде прекретница у историји". Черчил је знао совјетску дипломатску праксу, схватио је то као претњу евентуалних далекосежних последица, и обавестио је Рузвелта: "Ма да ништа у његовим речима није давало потврде тој претпоставци, не можемо одбацити утисак да они можда мисле о некој сепаратној нагодби".⁸⁵ Са своје стране, Черчил је стрпљиво објашњавао Стаљину немогућност да се у тој фази отвори Други фронт у Европи. На Балкану то не би било изводљиво без активне помоћи Турске. / У светлости ове пре-

писке, узред буди напоменуто, може се боље разумети колосална пропаганда коју су Британци начинили устанку у Западној Србији. Та пропаганда била је признање јунаштву, подизала дух антихитлеровске коалиције; али је и Совјетима указивала на борбе у Србији, подстакнуте од Британаца по изричном совјетском тражењу, као на неки сурогат Другог фронта на Балкану./ Што се тиче Северне Француске, Черчил је у разним варијацијама понављао ове разлоге: Немци већ сад имају на Западу више дивизија него Британци на Британским Острвима; према томе, ма шта да се предузме, помоћ Совјетима не би била никаква, а пораз би био неизбежан; ма о каквом фронту да је реч, Британци сад не располажу са довољно ни трупа ни бродовља, а далеко су и од потребне надмоћности у ваздуху. У својој жељи да код Совјета не пробуди неостварљиве наде, Черчил се чувао свега што би личило на обећање за ближу будућност. Стаљину који се борио за Други фронт у 1941, Черчил је писао: "Да ли ће британске армије бити довољно јаке да завојште на европско копно у току 1942, мораће да зависи од непредвидљивих догађаја"⁸⁶ У ствари, Черчилов ратни план, изложен децембра 1941 у једном меморандуму Рузвелту после ступања Јапана у рат, предвиђао је за 1942 ова два задатка: потпуно чишћење Африке од трупа Осовине, и претимање од Јапана пре власти на Тихом Океану. Ослобођењу Европе, искрцавањем англо-америчких армија у Француској, имало је да се приступи тек 1943; и за то је, по његовом рачунању, ваљало спремити четрдесет оклопних дивизија од по петнаест хиљада људи, као и милион војника свих родова оружја.⁸⁷ То је био горостасан организациони посао, а у извршењу су имале да падну велике људске жртве. Разлозима које је Черчил давао Стаљину против раног отварања Другог фронта, разлозима врло стварним, свакако би требало додати један који је остао неречен, а који је Стаљин морао наслућивати: Черчил је изнео из Првог светског рата знатан респект према немачкој сувоземној сили, и тај респект очигледно нису умањила искуства из 1940 и 1941. Стога он није могао бити одушевљен да британске трупе баци на јуриш против Европске тврђаве пре но што би се армијама Рајха оточила већа количина крви на руским степима. Он је, поред тога, могао сматрати да ће касапница на Западу бити мања, а победа бржа и извеснија доцније, него што би то био случај у 1941, кад би Британци имали понети сами сав терет, или у 1942, кад америчке војске још није било ни у довољном броју, ни довољно обучене, ни са претходним борбеним искуством.⁸⁸ Најзад, и о томе се могу наћи трагови у Черчиловим мемоарима, он није искључивао унутрашњи колапс Немачке, што би отклонило потребу за скупим војничким мерењем снага на Западу.⁸⁹ Притисак за отварање Другог фронта у Европи постао је, међутим, необично јак на почетку 1942. Не само дипломатски, од Москве, него и од јавних мишљења у Британији и Америци. Чињеница да су Руси успели да задрже Немце пред Москвом, и да се њихова војна моћ није сломила за дватри месеца, како су се бојали и многи војни стручњаци на Западу, изазвала је бескрајно дивље-

ње у свету, и жељу да се тај храбри савезник помогне довољно брзо и успешно, да би могао одолети и новој немачкој навали с пролећа или лета 1942. Пред тим двоструким притиском, Рузвелт је у априлу 1942 послао у Лондон Хари Хопкинса / Harry L. Hopkins/ и свога начелника Ђенералштаба Ђенерала Маршала / George C. Marshall/, да постигну договор о једној инвазији Европе широких размера од стране англо-америчких армија. Амерички изасланици донели су са собом један меморандум о будућим операцијама у Западној Европи.⁹⁰ На састанку од 14 априла утврђено је да се инвазија Северне Француске, најширег обима, изврши у пролеће или лето 1943. У међувремену, по предлогу Вашингтона, требало је сместа почети припреме за једно мање искрцавање у Француској, за случај потребе, половином септембра 1942, са пет дивизија / енглеских и америчких, по пола/. По тексту Меморандума, то се имало да сматра као "мера од невоље" / "an emergency measure"/ и да се унапред прегори "као жртба, да би се избегао предстојећи слом руског отпора". Та мања инвазија /названа операцијом "Sledgehammer", Маљ/, била би, како се види, нешто слично упаду двеју руских армија у Источну Пруску августа 1914. Четврт милиона мужика било је сатрто у биткама код Таненберга и Мазурских Језера; али су Немци били принуђени да од војске која је надирала ка Паризу повуку два корпуса; руска жртва много је допринела немачком поразу на Марни. На ту "нову америчку идеју" Черчил је пристао; али је изразио бојазан да неће бити практично остварљива. Он је у својој души давао првенство ратишту у Африци, или искрцавању у Северној Норвешкој: тамо, изгледи на успех били би већи, а жртве мање, јер би Немци наишли на више тешкоћа за концентрацију и снабдевање трупа него у Француској. Молотовљева посета Лондону, у мају, није померила питање Другог фронта ни за длаку. У Вашингтону, Молотов је био боље среће. Саопштење британско-совјетско издато 12 јуна садржавало је ову реченицу: "Током разговора постигнута је пуна сагласност у односу на хитне задатке стварања Другог фронта у Европи 1942 године". Према објашњењу датом у мемоарима,⁹¹ Черчил је на такав комунике пристао зато што се по његовом осећању на тај начин заваравало непријатељ. Да о правом британском ставу не би било сумње, Черчил је Молотову, кад је овај на повратку свратио у Лондон, уручио један кратак Подсетник. Ту је речено: да се припреме чине за искрцавање током августа или септембра 1942; да главна тешкоћа лежи у оскудици бродовља; да за ствар Руса и Савезника као целине, неће бити никакве користи "ако се из жеље за акцијом по сваку цену, упустимо у неку операцију која би се завршила катастрофом"; и при крају, дословно: "Ми стога не можемо дати никакво обећање у том предмету " ⁹² Молотов је ту оградом схватио олако. Њему се могло чинити да је јавно Саопштење од 12 јуна, дело заједничко, тврђи документ него ли једнострана изјава која понавља аргументе изношене већ пре израде Саопштења. Он је после тога, по речима Черчиловим, одлетео дома "веома задовољан резултатима своје мисије".⁹³ Черчил, са

своје стране, похитао је у Сједињене Америчке Државе, да би се с пристанком Рузвелтовим питање *Маља* коначно скинуло с дневног реда. Приликом те друге његове посете Вашингтону / 18-25 јуна/, војна ситуација у Либији трагично се погоршала; цео фронт на Средњем Истоку претио је да се сурва. Черчил је одсудније но икад устао против идеје о искрцавању у Француској те године. Рузвелту је поднео један меморандум 20 јуна, и ту поређао ове разлоге: да ће тај покушај "сигурно одвести катастрофи", "неће помоћи Русима" а "изложиће нацистичкој освети француски живаљ", поред тога, "одложиће главну операцију предвиђену за 1943"; предложио је да се, уместо тога, изведе у јесен 1942 искрцавање у Северо-Западној Африци.⁹⁴ Ти аргументи нису убедили његове сабеседнике. Хопкинсу, који је присуствовао разговорима, чинило се да Черчил преувеличава тешкоће и драматизује ризике: на пример, кад је дочаравао Ламанш као претворен у "реку крви" /" river of blood"/.⁹⁵ Рузвелт је, страхујући за последице на руском фронту, учинио још један напор да то питање реши позитивно. Опет је послао у Лондон ђенерала Маршала и Хопкинса. Британски представници су, на састанку од 22 јула, коначно и неопозиво одбацили план о инвазији Француске у 1942. Два дана доцније, одлучено је да се *viribus unitis* те јесени изврши искрцавање у француској Северној Африци. Да Стаљину разјасне разлоге одлагања, и нови план, половином августа нашли су се у Москви / 12-16 август/ Черчил и Аверел Хариман.

Још једно питање допринело је у то доба јачању затегнутости у односима између Совјетског Савеза и Британије. То је проблем снабдевања Совјетског Савеза оружјем, муницијом, сировинама и материјалом сваке врсте из британских и америчких извора. Споразум о томе био је потписан у Москви 1 октобра 1941 између Молотова и једне Англо-америчке мисије / *Beaverbrook-Harriman*/ . Била су два пута којима су пловили бродови сваки у ту сврху: један Арктичким Океаном на Мурманск и Архангелск, а други преко Персијског Залива. До фебруара 1942 све је ишло добро. Тада је почела велика активност немачких подморница и ваздухопловства, са циљем да се снабдевање Совјетског Савеза што више омете. Половином 1942 потапања савезничких бродова достигла су веће размере но икад. Крајем јуна кренуо је са Исланда за Архангелск један конвој од 34 трговачка брода, са преко двеста хиљада тона материјала. Пратила су га, ради безбедности, шест разарача и две подморнице. Поред свега тога, потопљена су 23 брода: у Архангелск их је стигло само 11, са једном трећином од послатог товара. Британски адмиралитет донео је тада одлуку да се конвоји за Арктик привремено обуставе. О томе је Черчил обавестио Стаљина 17 јула, с обећањем да ће се повећати слање преко Персије.⁹⁶ Совјети су тај прекид примили утолико теже, што је линија од Персијског Залива за Русију била у непосредној опасности да буде ускоро пресечена услед надирања Немаца ка Волги и Кавказу.

Британија, Совјети и Балкан

Други један елеменат, политичке природе, утицао је у то време на односе совјетско-британске и посредно совјетско-југословенске. Споменуто је већ како је Стаљин, децембра 1941, изјавио Идну да "Совјетски Савез нема ништа против тога да извесне европске земље ступе у федерални однос, ако то желе". Реч је о овоме. Током 1940 и 1941 у Лондону су се стекле савезничке Владе држава окупираних од Сила Осовине. Међу британским државницима дошло се на мисао у јесен 1941 да се то присуство искористи, те да представници појединих земаља још за време рата поведу разговоре о зближавању и што приснијој сарадњи после рата Пред Иднов полазак за Москву, били су одмакли увелико преговори између Грка и Југословена, и Пољака и Чехословака. Рад на томе, ма колико поверљиве природе, није био сматран апсолутном тајном. Југословенска влада / Председник Ђенерал Д. Симовић и министар М. Нинчић/ давала је потребна обавештења Совјетској влади, уколико се тицало односа грчко-југословенског. Са совјетске стране није дошао никакав приговор. По Иднову повратку из Москве, тај посао је окончан. Председници и министри иностраних послова Југославије и Грчке свечано су потписали, 15 јануара 1942, "Споразум о Балканској Унији између Краљевине Југославије и Краљевине Грчке". Тај Споразум предвиђао је установљење извесних заједничких органа / на пр. Ђенералштаба/ради координирања политике војне, спољне, економске; у њему се говорило о евентуалној царинској, као и монетарној унији. У члану 10 речено је да обе Владе "гледају са задовољством на будуће приступање овом споразуму других балканских држава којима управљају слободне и законски установљене Владе"⁹⁷ То је, без претеривања, био као први камен за стварање једне Балканске Конфедерације. Потписивање је извршено у Форен офису, у присуству А. Идна. Упадљиво је било одсуство совјетског посланика, Александра Богомолова. То је била несумњиво демонстрација, и није се могло да прође без разјашњења. Прво Нинчић, а потом нови председник Слободан Јовановић имали су дуже разговоре о томе са Богомоловом. "Кад сам га запитао", забележио је Јовановић, "шта његова Влада има противу нашег уговора с Грчком, он је рекао да тај уговор није требало закључивати без *изречног* одобрења његове Владе,— сам факт да смо га држали у току преговора није био довољан. Он је уопште говорио тако, као да би Балкан лежао у руској сфери, и као да Руси не би марили да имају посла с неким савезима и блоковима. Било би им више по вољи да разговарају са сваком државом посебно". Слично негодовање Совјети су испољили и према раду на зближењу Пољске и Чехословачке. Отприлике у то време, 16 фебруара, пољски министар иностраних послова Рачински / Edward Raczynski/ нашао се на ручку, у Вашингтону, заједно

са совјетским амбасадором Литвиновом. Литвинов је "изненада упитао Рачинског како напредују пољско-чехословачки разговори о намераваној федерацији двеју земаља. Кад му је Рачински одговорио да напредују врло повољно, Литвинов је рекао: 'То је врло занимљиво. А да ли је ваша Влада консултовала Совјетску владу о тој ствари?' Рачински му је одвратио да стварно не увиђа потребу за таквим консултовањем".⁹⁸ На томе је разговор прекинут. На образовање ширих државних заједница у њиховом више или мање непосредном суседству, то се испољило не може бити јасније, Совјети су гледали с неповерењем. Нису ишли тако далеко да тај план јавно жигошу као неки нови Санитарни кордон према њима; али нису крили да га не сматрају пријатељским актом. Та зближавања, по њиховој оцени, нису били самоникли израз потреба и воља односних земаља. За њих су то, просто, били потези британске спољне политике, која је настојала да што већи број држава организује под својим покровитељством тј. да их потпуно одвоји од утицаја Совјетског Савеза. На питању Балкана / Бугарска, базе у Дарданелима/, Совјети су се разишли новембра 1940 са Хитлером. Они ни сад нису били спремни да Балкан препусте другима цео, без удела у погачи. Стаљин, који је хтео да са Британијом постигне договор о подели интересних сфера у Европи, казао је Идну децембра 1941, истина је, како он нема ништа против тога да извесне државе ступе у федерални однос / под, разуме се, британским патронажом/. А то није, у његовој мисли, била тек једна теоретска изјава, апсолутне вредности. То је било не више него један уступак само стављен у изглед, као накнада за уступке које је он од свога британског партнера тражио на другој страни. Иступи његових дипломатских представника у престоницама Владе Британије и Сједињених Америчких Држава били су знак да се он није мирио с тим да Британија припрема своју зону утицаја у Европи не дајући Совјетима ништа у замену.

Југословенско-совјетски уговор

На овај инцидент у вези с Балканском Унијом надовезао се ускоро у југословенско-совјетским односима, један догађај чији исход Совјетима није нимало могао бити по вољи. Министра иностраних послова Нинчића било је веома узнемирило држање Совјетске владе према нашем уговору с Грцима. Он је, с једне стране, увиђао важност добрих односа са таквом светском Силом као што је Совјетски Савез; и у сукобу интереса који се оцртавао између Британије и Совјета, желео да Југословенска влада не постане оруђем једне од тих Сила против друге. Као Бенеш Чехословачку, Нинчић је замишљао Југославију не поприштем супротних интереса, већ пре једним од мостова између два ривална блока. С друге стране, он је налазио да Југославија има један непосреднији, хитан интерес да са Совјетима негује што боље односе. У земљи су постојале две гериле, а једна од њих била је под очигледном командом Москве; то је био

фактор којим су Совјети могли да се у сваком часу послуже као моћним оружјем, и у самој земљи и у међународној игри. До тога тренутка Совјетска влада није ништа била учинила да у међународној јавности умањи значај Михаиловићева покрета отпора, једино признатог од Југословенске владе. Та дипломатска карактерност није била за потцењивање. Југословенска влада ценила је такав совјетски став. Свесрдно помогнута од Британске владе она је улагала напоре како би се по упућу Москве партизанском руководству, и у Југославији створио онај однос сношљивости — ако не и сарадње — какав је постојао у Француској између разних елемената отпора. Стога је Нинчић дочекао с олакшањем изјаву Богомолова / Александар Богомолов/ да Совјети желе што срдачније односе са Југословенском владом, и његов наговештај да би свака југословенска иницијатива у том правцу наишла на повољан одзив. Из даљих разговора изишло је да би Совјети били ради да са Југословенском владом закључе уговор сличан Совјетско-францускоме. Пре но што би започео преговоре, Нинчић је консултовао Форен офис. Није наишао на противљење. Нацрт уговора био је брзо готов. Тада су са британске стране подигнути озбиљни приговори, нарочито против одредбе о војној помоћи. О томе се морало повести рачуна. С обзиром и на одмакlost посла, и на деликатност прилика у Југославији, Нинчић је нашао за најупутније да совјетском посланику отворено каже где лежи сметња. Хотели да спасе бар нешто, предложио је да се из спремљеног уговора изостави одредба о војној помоћи, а остало потпише. Москва се на тај нови предлог није одгласила, и тако је цела ствар пала у воду. Држање Совјета према Југословенској влади није ни после тога постало непријатељски, нити су они икад, посредно или непосредно, учинили оптужбу да је Југословенска влада постала туђим оруђем. Али је код Богомолова остао утисак, дискретно преношен, да поред све своје добронамерности Југословенска влада, под дејством својих домаћина, нема према Совјетима ону слободу покрета коју би желела имати. Ова епизода око Совјетско-југословенског уговора, то је по свему судећи био одговор Совјета на тек закључену Балканску Унију, њихов против-потез у борби са Британијом за превласт на Балкану после рата.

До лета 1942 окончани су вишемесечни разговори између Совјета и Западних Сила о неколико војних и политичких проблема од изузетне важности за даљи ток рата и поратну Европу. Ни у једном питању Совјети нису постигли успех. Признању њихових граница из 1941 успротивила се Америка. На Други фронт у 1942 није пристала Велика Британија. Предлог о подели интересних сфера остао је без одговора. С друге стране, на ратиштима је стање изгледало безнадежно: Јапанци на границама Индије, Ромел пред Суецким Каналом, У Русији надирање Немаца ка Кавказу. Совјети, од Немачке угрожени, а Западом огорчени нашли су се на раскрсници. По свему што се зна, они су се тада колебали између два пута: да почну преговоре с Немцима за сепаратни мир, на бази *status quo ante*, или да променом метода присиле Запад на уступке које им није хтео дати драге

воље. Једно или друго, за њих је постајала нужном агресивнија политика према ратним савезницима, од којих је њих иначе све делило. Иако се не морадне ка сепаратном миру, страх од тога уливен западним силама послужио би Совјетском Савезу као моћно оружје притиска у даљим односима с њима, нарочито са изложенијом Британијом. У Кремљу 12 августа око поноћи Стаљин је Черчила засуо увредама⁹⁹ због неотварања Другог фронта, не би ли му дао утисак да је решен на кидање са Западом. Сутрадан му је предао и црно на бело, документ којим га формално оптужује да је прекршио обећање дато 12 јуна о отварању Другог фронта у 1942. Зашто би Англичане штедео као дотле? Од онога што је тражио, нису му дали ништа, а њихов војнички престиж био је у осеци.

У томе контексту, ради правилног схватања, треба читати совјетску Ноту од 3 августа 1942, праћену бесомучном кампањом комунистичке штампе у свима земљама света — кампањом ван свих сразмера, чак и кад би свако слово подигнутих оптужби било тачно и кривице помножене неколико пута. Решени на отворену борбу са Британијом за зоне утицаја у поратној Европи / пошто до погодбе није дошло/, Совјети су знали да ће у Југославији њихови завојевачки планови имати као главног заточника Комунистичку странку, а као главног противника слављени покрет Драже Михаиловића. Ваља имати у виду још и ово: Промена у совјетској тактици подударила се временски са неопходношћу да се Титу укаже најхитнија помоћ. После протеривања из Србије, он је због својих терористичких метода доживео страховит пораз у Црној Гори, и тешко је пртио себи пут са три до четири хиљаде људи ка забитним и за окупатора неинтересантним крајевима око Бихаћа; он се са својом герилом налазио пред опасношћу да ишчезне с југословенске позорнице. Носилац совјетског империјализма, и мајка комунистичких скупина широм света, Москва није могла да југословенске комунисте препусти беспомоћне њиховој судбини. Народ у Југославији и свет имали су да сазнају: да Совјетски Савез стоји иза Тита и његових партизана, као што Запад стоји иза Михаиловића. Кад се ствари поставе тако, као два противположена фронта, онда је линија совјетске пропаганде предодређена и креће се у класичном смеру: њени су јањичари хероји без мрље, њени противници подле издајнице. Нота Лозовскога имала је тај циљ. Ма колико изгледала детаљем у вртлогу светских збивања, она је значајна и са општег гледишта, као пуцањ пушке који је огласио почетак нове, агресивне фазе совјетских односа према коалицији слободних народа.

Пети одељак

СВЕТЛОСТ И СЕНКЕ

Совјетска нота од 3 августа 1942. — Одговор Југословенске владе, 11 августа. — Владино саопштење, 25 августа: све оптужбе обеснажене. — Британска влада одбија совјетске оптужбе против Михаиловића. — Битка код Ел Аламеина. — Михаиловић и победа у Африци. — Савезничке похвале Михаиловићу и одликовање од стране Дегола. — Југословенско-британска криза. — Британска и Америчка влада дају пуно признање Михаиловићу.

Совјетске оптужбе против Михаиловића

Совјетска нота од 3 августа 1942 представљала је за Југославију догађај од прворедне важности. Била је двоструко значајна: као знак промене у званичном држању Совјета и као почетак њиховог отвореног иступања против Михаиловића на међународном плану. Том Нотом створена је нова ситуација. Југословенска влада нашла се пред мучним избором: или да капитулира, тј. да се одрекне Михаиловића и пренесе своју подршку на партизане, или да са Совјетима дође у опреку. Прво је било немогућно; друго скопчано с крупним ризицима. Сукоб мале или средње државе с једном Великом силом, светског значаја и безобзирном као што је Совјетски Савез, био би врло озбиљна ствар и у приликама редовним. Случај је био утолико тежи, што су Совјети били у стању да на односе у нашој земљи моћно утичу путем комунистичке гериле, послушног оруђа њихове политике. С друге стране, околности под којима је наша Влада деловала биле су изузетно неповољне. Она је била једна изгнаничка Влада, без своје територије, без војске и одвојена од народа који заступа, те бесилна, символ пре него снага, са веома скученим могућностима за везу са земљом, за своје правилно обавештавање, за своје потезе у међународној игри. Њен положај, при свем том, није био безнадежан. Иако без стварне власти, она није била за потцењивање, због угледа који је уживала у свету. Тај углед извирао је на првом месту из чињенице што је она поникла из 27 марта и несумњиво имала за собом већину народа међу Србима, Хрватима и Словенцима. Тај њен морални престиж надокнађивао је у приличној мери друге недостатке и наметао и Великима бар извесне обзире у раду с њом.

Што се тиче суштине подигнутих оптужба, у њихову основност мало ко да је веровао. Била је бесмислена већ сама претпоставка да би прослављени шеф прве гериле у Европи хтео постати сарадником окупатора и усташа. Нису ли они Југославију не само поробили и распарчали, него и стотине хиљада Срба зверски уморили? Од Британске владе, која је код Михаиловића држала официра за везу и нашој Влади дотле служила као скоро једини извор обавештења о стању у Југославији, никад није потекао ни најнеодређенији наговештај у том правцу. Најзад, ако би хтео у квинслинге, Михаиловић је то могао бити седећи у Београду, не водећи теgebни и немирни живот хајдука у сталној опасности од потера. Колско су пак совјетски "подаци" били непоуздани већ на први поглед, показивала је белодано тачка 5. Ту је изнесено тврђење како су тобож четници и Недићеви одреди дејствовали заједнички "у операцијама против партизана који се боре против Немаца и Италијана" у области Горњег Милановца и Равне Горе." Било је, међутим, познато, да италијанске војске нема на територији тзв. Недићеве Србије. По општем осећању, наших и иностраних кругова, совјетска Нота била је чист политички маневар. Она је ишла на то, да се у светском јавном мишљењу дискредитује покрет отпора који је у окупираној Југославији добио превагу над комунистичком герилом и по уверењу Москве био под контролом Британске владе. Наслућивала се врло јасно тежња Москве за стварањем таквог стања да у часу повлачења окупатора из Југославије комунистичко руководство ту немадне озбиљног премца за власт.

Приликом предаје>Note, помоћник совјетског министра иностраних послова дао је себи труда да нагласи како су сви подаци добијени из партизанских извора. У своме службеном односу, он се чувао да своју Владу не ангажује сувише: учинио је саопштење, и ништа није захтевао. Формално посматрано, то се могло приказати као обична измена обавештења са једном савезничком владом. Шта је Совјетска влада стварно желела, сазнало се "неслужбено", у приватном разговору, неколико дана доцније. Совјетски посланик при Југословенској влади А. Богомолов, човек великог знања и урођене љубазности, са којим су Милан Грол и министар Двора били у добрим личним односима, позвао је Грола и Кнежевића на вечеру у совјетској Амбасади за 11 август. Напоменуо је да ће вечера бити сасвим интимна: поред нас још само његов саветник. Кнежевић је забележио: "Слутили смо ради чега нас зове. И доиста, главна тема разговора биле су прилике у нашој земљи, у вези са Забелешком Лозовскога. И Грол и ја уверавали смо Богомолова да је апсурдна и сама помисао да би Михаиловић могао бити пријатељ Сила Осовине. У складу с дотадашњим ставом наше Владе, заступали смо потребу јединства свих елемената у Југославији, под командом Михаиловића; а ако не то, онда барем напоредну акцију против заједничког непријатеља. Богомолов се, међутим, није дао убедити. Он је понављао, кратко, с упорношћу која се није умарала, само једно: Совјети немају поверења у Михаиловића. Из

тога се наметао неизбежни закључак, да Југословенска влада треба да преломи штап над Михаиловићем. У једном тренутку Богомолов је узео говорити о борбама Пољака и Руса у XVII веку и поменуо Пожарског који је израстао сав из народног отпора, а не одређен од неког Правитељства. Ја сам му на то приметио да је Михаиловић исто тако сам изникао из националне борбе против окупатора, да — као ни Пожарски — није био измишљен / *inventé*/ од Владе. Грол је са своје стране додао да је Дража био само прихваћен / *accepté*/ од Владе". После тога састанка није било сумње о томе шта Совјети очекују као непосредну последицу свога корача од 3 августа."

* * *

Реакција Југословенске владе била је брза и одлучна. О својој неизмењеној поверењу у Михаиловића и његов покрет она није хтела да остави у недоумици ни Совјетску владу, ни широку светску јавност. Већ 12 августа Председник Владе С. Јовановић послао је преко нашег посланика у Кујбишеву следећи одговор, којим се поричу и побијају оптужбе изнесене у Совјетској ноти и подвлачи готовост Краљевске владе "да у заједници са Совјетском владом и Владом Велике Британије уложи највеће напоре ради остварења јединственог отпора у Југославији". Јовановићева депеша гласи:

ОДГОВОР ЛОЗОВСКОМ, 12 АВГУСТ 1942

Веца ваш Стр. пов. 252. Саопштите Лозовском следеће:

Као и досад, Краљевска влада стоји одлучно на гледишту да је јединство отпора у земљи прека потреба и да је свако разбијање борбених снага корисно једино заједничком непријатељу.

I. Краљевска влада чини још од октобра прошле године све напоре да дође до сарадње партизанских група са снагама ђенерала Михаиловића, који је и сам, у неколико махова од краја октобра прошле године, тражио за то и интервенцију Лондона и Москве.

Напори Краљевске владе били су стално упућени у два правца: Званичне интервенције у Лондону и Москви, и војне радио-емисије из Лондона, са којима се почело 1 марта текуће године и у којима се стално позивају сви борци на јединство у акцији против окупатора. Последња званична интервенција била је 16 маја текуће године, када је Председник Краљевске владе г. Јовановић позвао себи совјетског посланика г. Богомолова, изложио му ситуацију у земљи и изразио сталну тежњу да се престане са међусобном борбом.¹⁰⁰

II. Из депеша ђенерала Михаиловића излази јасно да до сарадње није дошло нарочито кривицом партизанских вођа, који се не само нису хтели споразумети на терену него су отворили и борбу против снага ђене-

рала Михаиловића, и то баш у тренутку кад овај моли Лондон за интервенцију да се оствари јединство акције /почетак новембра прошле године/. У једној депеши од 22 марта, Михаиловић јавља чак да "има позитивних доказа да окупаторске снаге пружају подршку партизанима, јер желе да с пролећа обе стране буду заузете међусобном борбом". У истој депеши јавља да су партизанске снаге у Босни пришле усташама. Партизани су чак ђенерала Михаиловића осудили на смрт. А у једном телеграму Ђенерал се жали, да су му партизани побили најбоље официре.

III. Поред непомирљивости коју су показале на терену противу снага ђенерала Михаиловића, многе партизанске групе, због непобезаности и недисциплине, спровеле су сасвим погрешну политику грубих испада према најмногбројнијем и најснажнијем елементу у нашем народу — према сељацима. Нису била ретка ни убиства национално истакнутих људи од стране партизана, као на пример убиство познатог националног радника и соколског вође Чеде Милића из Мостара.

Све то изазвало је преокрет у расположењу сељачких маса према партизанским вођама. Те масе приступале су и партизанима, јер им је било свеједно под чијом ће се заставом борити против Немаца. Када су видели да се партизани не боре само против Немаца, него такође воде грађански рат против некомуниста — и притом убијају не само представнике буржоазије, него и саме сељаке у великом броју — сељаци су се сваки сам од себе, без икакве наредбе ђенерала Михаиловића, одвајали од партизана. То је био главни узрок слома партизанског покрета у појединим деловима Југославије.

IV. Према извештајима из земље, у неким крајевима ван Србије, међу самим партизанима постоје поделености, као дељење на Стаљиновце и Троцкисте / у Слобеначкој, Хрватској, Далмацији, Босни и Херцеговини/, које говоре до међусобних издајстава и чак локалних сарадњи са усташама и окупаторима. Такође има података да су се међу извесне партизане вероватно Троцкисте убукли и агенти Гестапа, те није искључена могућност да се баш са стране Немаца, којима је то очевидно у интересу, подржавају супротности између борбених покрета и снага и уноси конфузија у њихове редове.

V. Сарадња ђенерала Михаиловића са усташама искључена је ма у ком виду. То се види из његове борбе на терену, из његових депеша, из рада Краљевске владе у Лондону. Оваква сарадња је искључена нарочито због усташких покоља, које су усташе извршиле над српским живљем, у којима је страдало око пола милиона Срба.

VI. У истом циљу стварања раздора протурени су и гласови о сарадњи ђенерала Михаиловића са Недићем. Те гласове протуралу агенти немачки, Недићеви и Љотићеви. Међутим, да та сарадња не постоји види се јасно из Михаиловићевих депеша, из његових одлучних тражења да се рашчињују официри сарадници Недића и Љотића, као и да се на многе примени смртна казна. Краљевска влада је на тражење ђенерала Михаи-

ловића објавила 2, 8 и 26 јуна оштар деманти, у коме ђенерал Михаиловић одбија и помисао да сарађује са народним издајницима Недићем и Љотићем; 30 јула, опет на захтев ђенерала Михаиловића, гато је на лондонском Радију дуже саопштење у коме се оштро нападају "издајник Недић и злочинац Љотић". А познато је, да је Влада ђенерала Недића обећала велику новчану награду ономе ко убије ђенерала Михаиловића.

Депешом бр. 352 од 5 августа, ђенерал Михаиловић јавља да је Недић све његове одреде огласио за комунисте, да би пред народом оправдао њихово гоњење. Венерал Михаиловић моли да се ово осуди преко радија.

VII. Краљевској влади није ништа познато о сарадњи неких чета са италијанским снагама у Западној Босни. Ако тога има, може бити само зато што ђенерал Михаиловић нема довољну контролу да спречи иницијативу појединих чета с којима није у непосредној вези. Апсолутно је искључено да сам ђенерал Михаиловић и његова организација сарађују с Италијанима ма у ком погледу.

Сва ова тврђења поткрепљена су документима које садржи један мемоар Краљевске владе, који ће се ових дана предати овдашњем совјетском Посланику.

Краљевска влада и даље инсистира на својој сталној готовости да у заједници са Совјетском владом и Владом Велике Британије уложи највеће напоре ради остварења јединственог отпора у Југославији.

Садашњи односи од користи су само непријатељу. Треба све учинити да се томе стању учини крај, и да се место узajамног уништавања воспостави заједничка акција против општег непријатеља. У томе погледу Краљевска влада је уверена да се може ефикасно дејствовати, на пример упутствима преко лондонског и московског Радија, које у Југославији цео свет слуша, а и другим каналима. Треба само радити споразумно и дејствовати у истом смислу, и то што пре. Краљевска влада је спремна да такав споразум одмах приведе у дело. / Стр. пов., В.К.бр. 711, 12 август 1942./

Нота Лозовскога није, очигледно, била састављена ради тога да остане у тајности савезничких канцеларија. Она је имала, поред осталог, да пружи подршку новинарској кампањи покренутој противу Михаиловића. Ту кампању јавно мишљење Запада није показивало склоност да прихвати. Сећање на устанак у Западној Србији било је још свеже. Признања дотле одавана Михаиловићу била су тако пуна дивљења, тако општа, и са тако одговорних места, да се свет у недоумици питао само шта то треба да значи. Совјети су сад учинили само потребне индискреције. Увидело се убрзо да хајка против Балканског орла није само ћудљиви испад Коминтерне: пукла је вест да је сам Кремљ првих дана августа учинио демарш код Југословенске владе. Текст>Note није нигде објављен. Њена садржина је, стога, приказивана још озбиљнијом и категоричнијом него што је била уствари. То је побудило Југословенску владу да изда једно саопштење у коме би указала на праву природу и значај Михаиловићева покрета, као и на своју пуну солидарност са њиме. То саопштење је 25

августа 1942 упућено свима страним представницима у Лондону, као и свима већим листовима и агенцијама. Инострана штампа му је дала широк публицитет. Ово је текст:

ВЛАДИНО САОПШТЕЊЕ ОД 25 АВГУСТА 1942

Југословенска влада у Лондону има пуно поверење у вођство и родољубље ђенерала Михаиловића и његових храбрих бораца. У знак тога поверења она га је почетком јуна поставила за команданта свих оружаних снага које се боре против непријатеља на подручју Југославије. Она се налази у сталном контакту са њим. Познато је такође да су пре неколико дана ђенералу Михаиловићу упутили честитке ђенерал Окинлек / С.Ј.Е. Auchinleck/, адмирал Харвуд / Н. Harwood/у ваздухопловни маршал Тедер / А.В. Tedder/.

Ђенерал Михаиловић, који ужива огромну популарност код српског народа и широм целе Југославије, налази се на челу једне добро организоване војске – једине те врсте – која се састоји према природи герилског радовања од 80.000 до 150.000 четника и којом командују редовни официри југословенске војске. Велики број тих официра погинуо је у борбама, и на предлог ђенерала Михаиловића они су одликовани највишим орденима за храброст, а њихова имена објављена путем радија. Његовим редовима прилази свакодневно све већи број патриота. Познато је да за сад једино ђенерал Михаиловић располаже редовном организованом војском на подручју окупиране Европе.

Захваљујући тој моћној и добро организованој војсци, он загаје велике губитке заједничком непријатељу. Он више од годину дана задржава око тридесет шест дивизија Сила Особине на подручју окупиране Југославије: 17 италијанских, 7 бугарских, 4 немачке, 4 мајарске и 4 дивизије редовних Пабелићевих трупа, као и Пабелићевих усташа.¹⁰¹

Ђенерал Михаиловић на тај начин чини огромну услугу не само својој земљи, Југославији, већ такође свима нашим савезницима, а у овом тренутку нашој руској браћи.

Меморандум споменут у Јовановићевој депеши од 12 августа предат је три недеље доцније Владама Совјетског Савеза, Велике Британије и Сједињених Америчких Држава. То је један опсежан и брижљиво израђен састав. Преко тврђења о тобожњим дослусима с Осовином, ту се прешло без расправљања. Провучено је само на једном месту како је прве гласове о сарадњи Михаиловићевој с Италијанима "протурила усташка штампа, јер су Италијани спасавали Србе од усташа у приморским областима"; али да ти гласови нису могли бити потврђени подацима "из било ког веродостојног извора". Подробно је изложен развој односа, од самог почетка, између Михаиловића с једне стране и комуниста, Недићеве лешке о разговорима и преписка између Југословенске владе и владе Совјетског Савеза и Велике Британије; дотад штампани бројеви *Службених новина*, са списком официра лишених чина што су се ставили у службу би-

ло Павелићеве Независне Државе Хрватске или пак Недићеве Владе; телеграми које је Михаиловић слао својој Влади службеним британским каналима, и најзад, мада по вредности не на последњем месту, тзв. Војне емисије.¹⁰²

Наведени делови из Војних емисија били су делотворан утук на оптужбе партизана против Михаиловића. Ту су, пре свега, позиви за престанак братоубилачке борбе, за уједињење снага против туђинаца — завојевача, за окупљање око ђенерала Михаиловића, — теме које се понављају из недеље у недељу и чине основу свих Војних емисија. Дат је потпун текст емисије од 15 априла 1942, посвећене Милану Недићу поводом претње Михаиловићу и његовим најпознатијим командантима: да ће им породице бити похапшене као таоци ако се они не буду предали у року од три дана. *“Ново време”*, немачки лист који излази у Београду на српскохрватском, 2 априла доноси објаву...— тако је почињао тај гласовити *“Одговор Милану Недићу”*. Треба подсетити да су управо у доба предаје Ноте Лозовскога била у пуном јеку стављања под слово 3 најозлоглашенијих сарадника Недићевих и Љотићевих. Ту су, још, апели официрима Хрватима, онима у Домобрану и изван њега, да се дигну и оборе усташки режим, несрећу и за хрватски народ. Вредно је навести дватри од тих извода из Војних емисија:

Пушке к нози кад се сретнете!

На крају, једна молба, један вапај. Престаните с братоубилачким ратом, немојте да удара брат на брата, Србин на Србина. Ви што се убијате, кад се нађете један према другом, узмите пушку к нози и погледајте се у очи. Видећете да вам исто срце крвари, да су разорени градови ваши заједнички, да су бескрајна гробља по нашој Отаџбини ваша заједничка, да су болови и патње исти, да је жар за слободом подједнак код сваког од вас. Зато престаните с убијањем; сабијте заједно ваше редове, организујте села, градове и покрајине. Побежите их мрежом љубави према слободи и осветничком мржњом према крвницима. Тако организовани, чекајте час кад ћете сви заједно као један, и Србин и Хрват и Словенац, да се дигнете против крволока и убица...

Сви Сбри, сви Хрвати и сви Словенци, будите сложни, волите се, организујте се под командом нашег Министра војске јуначког ђенерала Драже Михаиловића. Будите спремни сви, на целој територији Југославије, за борбу за слободу и васкрс Југославије...

/Емисија од 5 марта 1942./

Не дајте да вас непријатељ забави!

Ви у Србији, престаните са братоубилачким ратом! Зар не видите да вас је Немац поделио?... Немојте дозволити да вас упуте против Драже Михаиловића и његових четничких одреда редовне југословенске војске. Јер ви сте још војници краља Петра II и мајке Отаџбине, Југославије...

Заједно са браћом Словенцима и Хрватима, спремајте се за одсудни час. Час одсудни се ближи...

Не заборавите ни једнога тренутка: да непријатељи свим силама раде да заувек забаве Србе и Хрвате. На томе упорно раде Немци, Италијани, Маџари, Пабелић са усташама и франковцима...

Нека погледи свих родољуба буду уперени у Министра целе југословенске војске јуначког ђенерала Дражу Михаиловића и његове официре... Они ће умети да вас победу када дође час, све, и Србе и Хрвате и Словенце, – ка једном једином циљу: васкрсу и ослобођењу Југославије, завођењу реда у њој до доласка краља Петра II и његове Владе.

/Емисија од 26 марта 1942./

Обарајте те убице што пре!

Млади официри Хрвати југословенске војске!

Зар још трпите разбојника Пабелића и усташе, који су предали Далмацију Италијанима, затворили вођу хрватскога народа др Мачека, забели у целој Хрватској терористички режим, од кога страдају не само Срби, од којих су побијени стотине хиљада, него страдају и Хрвати?

Зар још дозвољавате да ти злочинци седе и говоре у име хрватског народа, који нема с њима ничег заједничког?

Зар ћете дозволити да ти бандити упуте Хрвате на фронт противу наше браће Руса, против своје рођене слободе?

Зар ћете поћи у борбу против браће Срба и Министра целе југословенске војске, прослављеног ђенерала Драже?

Обарајте те убице што пре!

Ступите у безу са ђенералом Михаиловићем за заједничку борбу за слободу и васкрс наше лепе Отаџбине Југославије!

/Емисија од 19 марта 1942./

Зар наши несрећни другови, бивши активни официри, Хрвати у саставу редовне Пабелићево војске, не виде да Немци, Маџари и Италијани помоћу Пабелића и његових разбојника хоће да доврше уништење српског народа у Босни? Зар не видите да наш вековни непријатељ Немци хоће да нас баци у узајамна уништавања, да би после они докусурили онога који претекне, па био то Србин, Хрват или Словенац? Зар

не бидите да су Немци у Србији закрвили и саме Србе међу собом? Зар не бидите паклени план којим Немци хоће да потамане на разне начине и Србе и Хрвате и Словенце?

/Емисија од 25 маја 1942./

ВЕЗА – ЖИВОТНО ПИТАЊЕ

Промена у држању Совјета према герилским покретима у Југославији избацила је поново у први ред проблем општења између Југословенске владе и ђенерала Михаиловића. Као што је познато, Михаиловић је прву везу с Владом ухватио септембра 1941 слањем отворених порука. Тако је ишло до 25 октобра 1941. Тада је на Равну Гору стигао капетан Хатсон и донео шифру. Та шифра служила је њему за саобраћај са британским властима. Депеше које би имао за своју Владу, Михаиловић је предавао Хатсону отворене. Овај их је шифровао, а британска пријемна станица дешифровала. То је представљало крупан напредак, уколико је реч о тајности с погледом на непријатеља. Мука је била у томе, што британске власти нису хтеле имати само улогу услужног канала. Оне су Михаиловићеве депеше преносиле Влади делимично, или у изводу, па и то са знатним закашњењима, или никако. Тако је трајало до Симовићева пада. Јовановићева Влада покренула је то питање као једно од битних већ крајем јануара 1942. До повољног исхода није дошло, услед одбијања британских власти да ма шта измене у започетој пракси. Југословенска влада налазила се у чудном положају, да може употребљавати шифру и слободно општити са свима својим представништвима у свету, изузев са својим Министром војним, предводником отпора у земљи. Са тим стањем она се, очевидно, није могла да помири. Утолико мање, што је у неколико махова британска служба одбила да Михаиловићу пренесе телеграме којима му је Председник Јовановић био слао, било тражио извесна обавештења. Тај поступак био је неприхватљив пословно, а до највеће мере понижавајући у политичком погледу. Имао се тражити излаз из тога и без помоћи наших британских пријатеља.

У земљи су се, међутим, односи стално погоршавали између партизана и демократских елемената отпора. Током јуна 1942 Михаиловић је прешао из Србије у Црну Гору. Ту је, после вишемесечне комунистичке страховладе, затекао стање компликованије и трагичније него што је са свим својим искуством с комунистима замишљао. Наметала му се потреба за непосредном, интимном изменом мишљења са Владом у Лондону. До тога часа, с југословенске стране у иностранству успело се толико, да се с Михаиловићем измења погодним путевима неколико шифара за рад. Али су још увек недостајали потребни радио-апарати. Михаиловић је своју прву шифровану депешу из Црне Горе, морао да пошаље преко Британаца, шифром познатом само Југословенској влади. Ови су

одбили да је предаду Југословенској влади недешифровану. Михаиловића су просто обавестили да његову депешу нису успели дешифровати. Михаиловић је протествовао, једним телеграмом / 19 јула 1942 / Начелнику Штаба британске Врховне команде: "Депеша је упућена Председнику Југословенске владе и дешифроваће је Војни кабинет Председника Владе... Ваш официр за везу има специјалан „код“ за општење са својим Ђенералштабом, и може неконтролисано достављати све што сматра за потребно, а са наше стране не чине му се никакве сметње... Потребна ми је непосредна и неконтролисана веза с мојим Врховним командантом Њ. В. Краљем и мојим Председником Владе..." Поновио је своје тражење 10 августа: "Питамо отворено да ли ми се дозвољава шифра за непосредну везу... Имам потребе за ово, јер многа питања не могу расправити по досадашњем, те остају нерешена". Поводом тих депеша одржана је у Лондону 21 августа 1942 једна конференција између представника Британске и Југословенске владе. Она није померила ствари с мртве тачке.

Две недеље доцније, између Југословенске владе и ђенерала Михаиловића успостављена је најзад непосредна радио-веза. То је постигнуто без сарадње британских органа. Главну заслугу за успех у томе носи пуковник Миодраг К. Ракић, у то време командант југословенских трупа на Средњм Истоку, официр предузимљив, дискретан и одважан. Први телеграм од Михаиловића примљен је у Каиру 4 септембра 1942, у 22,15. Веза је трајала до маја 1943. Престала је убрзо по Ракићевом одласку из Египта. Станица је, нажалост, располагала врло ограниченим временом за рад, и налагала велику опрезност. Корист од ње била је велика. Тим путем су Михаиловићу достављене и политичке инструкције. То је била прва непосредна, ни под чијим надзором, у пуном смислу речи поуздана веза између Михаиловића и његове Владе. За њено постојање знао је изузетно мален круг људи. То је остало до краја рата једном од најсуревијих и чуваних тајни на југословенској страни.

СОВЈЕТСКО-БРИТАНСКА КРИЗА

Британска влада имала је у то доба своју прву озбиљну кризу односа са Совјетима. Криза је избила услед непристајања Британије да се обавезе на подржавање совјетских територијалних амбиција у поратној Европи, а још више, због њене немогућности да већ те године отвори Други фронт. Половином августа пала је прва Черчилова посета Москви. Черчил је желео да лично изнесе Стаљину разлоге који су налагали одлагање. Он је настојао да своје сабеседнику објасни три ствари: да Британија нема у том тренутку довољно ни војника ни бродовља за такав подухват; да већ сама бојазан Хитлерова од навештене инвазије прикива у Француској двадесет пет немачких дивизија; да несумњиво, "рат је рат, али није безумље; а било би безумље навући на себе несрећу која не би била од помоћи никоме". Он је, најзад, обећавао Стаљину "једну врло

велику операцију током 1943“ године у Западној Европи, са 48 енглеских и америчких дивизија. Тим поводом се између њих завргла дуга расправа. По Черчиловим речима била је “не може бити неугоднија”. Стаљин је узео да му разлаже азбуку ратне вештине. Чинио је то с неприкривено презривом стрпљивошћу учитеља који је свестан да само дангу би са ђаком који неће или не може да научи. Черчил је то овако препричао: “Човек који није спреман на ризике”, говорио је Стаљин, “не може добити рат. Зашто се ми толико плашимо Немаца? Он то не може да схвати. Искуство му је показало да трупе морају да лију крв у боју. Иначе се не би знала њихова права вредност.” Зашто Британци не би покушали да се мало угледају на Русе? Уверили би се да то ипак некако иде. Све те увреде,— пошто је Британија загазила у рат са Хитлером ради одбране Пољске, после Денкерка, после неравних меџана с Италијанима у Африци, и у часу кад је Ромела само дурашно јунаштво Британаца задржавало да не преплави Средњи Исток и не пободе кукасти крст на Кавказу.

У одбрани Михаиловића од совјетских нападаја, Черчилова Влада пружила је тада без резерве подршку Југословенској влади. Она је, као и у јесен 1941, жалила расцеп двеју герила и упућивала бар на обуставу међусобних разрачунавања. Али она није могла остати равнодушан посматрач. Британци су, били у могућности да захваљујући своје официру за везу добро знају право стање ствари у Југославији. Они су исто тако морали увиђати, с погледом на своје искуство са Совјетима, да је основна кривица Михаиловића у томе, што је он у очима Кремља важио као човек Запада; другим речима, да су оптужбе против њега прост одблесак општих совјетско-британских односа. Никоји британски интерес није захтевао да Михаиловић буде са својим покретом међународно дискредитован, и у крајњој мери жртвован у корист Москве. Напротив. С друге стране, Британска влада у то време није осећала нужду да према Совјетима води пошто-пото политику “апизирања”, тј. смиривања чињењем крупних уступака на туђу штету, често посредно и себи науштрб. Совјети су тога лета били војнички у не мање опасном положају него Британија; Немци су непрекинуто надирали према Кавказу и Волги; питало се да ли ће руска војска сузбити завојевача или ће доживети слом. Под тим околностима, са партнером чија надмоћност није дошла до изражаја, једна велика сила као Британија не пристаје да напушта пријатеље или да унапред дели своје дотадашње положаје. Уза све то, Ромел је стајао пред Суецким Каналом. Надбити Ромела, спасти Средњи Исток, био је императив који је потискивао све друге рачуне. Михаиловић са својим покретом отпора био је с војне тачке гледишта потребан Британској команди на Средњем Истоку. Он је господарио областима којима пролазе пруге ка Солуну. Само његовом делатношћу могло се ометати пребацавање немачког материјала и бензина долинама Мораве, Ибра и Вардара ка Грчкој. Она друга герила, Титова, поражена у Црној Гори и Херцеговини, сведена на нешто преко четири хиљаде бораца,¹⁰⁵ била се запутила ка тромеђи Босне,

**МИХАИЛОВИЋ СПРЕЧАВА СНАБДЕВАЊЕ РОМЕЛА
ПРЕД ЕЛ АЛАМЕИНОМ / јули-новембар 1942/**

На тражење британских команданата у Средоземљу /Окинлека, Тедера, Харвуда и Александра/ и изричан захтев Британске владе Југословенској влади, Михаиловић је кидао пруге кроз Србију ка Солуну. Почетком новембра наредио је Грађанску непослушност у Србији, да би унео пун хаос код окупационих група. Због кидања пруга, Немци су стрељали током 1942 двадесет седам хиљада људи. На сам Божић стрељано је у Јајинцима две хиљаде триста официра и цивила, ухапшених у Београду од 9 до 13 децембра. Тито је у то доба био у бегству ка Бихаћу

Далмације и Хрватске. Евентуални њени доцнији подвизи тамо, око Уне и Сане или под Динаром, могли су да је покрију славом, али, далеко од животно важних саобраћајница, од тога није могло бити хасне за судбоносну битку која се припремала код Ел Аламеина. За њен исход, Титов покрет није значао ништа; Михаиловићев, могао је значити нешто.

Кад је Југословенска влада упознала Антони Идна с Нотом Лозовскога, он је интервенисао одмах преко совјетског амбасадора Мајског. Међутим, требало је да и британска и инострана јавност буду обавештене о становишту Британске владе у том питању. Идн је изабрао отварање Југословенског дома у Лондону, 24 септембра 1942, да каже што је ваљало рећи. На ту свечаност он је дошао с једним својим колегом, министром здравља Брауном / Ernest Brown/. У присуству краља Петра, Југословенске владе, свих дипломатских представника на југословенском Двору, угледних личности из Англиканске цркве и јавног живота, Идн је дао очекиване изјаве. Његов говор, одређен и јасан, био је топло признање Југославији за њено учешће у рату против Осовине. Почео је тиме, што је подвукао од колике је вредности за ствар слободног света био преврат од 27 марта. Потом је прешао на покрет отпора у Југославији, с посебним истицањем имена ђенерала Михаиловића, ни једном речју не споменувши партизане. Нагласио је да је његов отпор непријатељу "једна важна војна чињеница", и да од тога имају користи и Совјети и Британци. Тај део гласи дословно овако:

Мислим да ће ми сваки мој сународник казати данас, да је Југославија већ осветлала образ у овом рату. Није наш посао покушавати да будемо историчари и да пишемо историју овога рата... Али се извесни датуми, мислим, већ убелико издвајају као обележене тачке у развоју и овога великог светског судара. Један од тих датума био је и 27 март прошле године, датум пребрата у Југославији...

Добро уређене војске — југословенске војске воде борбу против непријатеља на сопственом тлу под необично храбрим вођством ђенерала Михаиловића. То је једна важна војничка чињеница. У овом часу, непријатељске дивизије које су преко потребне на руском војишту, или потребне на енглеском војишту, задржаване су борбама у Југославији. Али није само то. Тај отпор предзнак је онога што ће тек доћи. Не знам да ли сте запазили један чланак у данашњем Тајмсу од његовог цариградског дописника. Ту се говори о врењу испод површине на Балкану. О томе нема сумње. И, пре или после, кад куцне одређени час, то врење ће избити, и Балкан ће се осветити онима који су га тирански угњетавали тако дуго. 106

Забележен и пропраћен коментарима у целој штампи, Иднов говор није оставио никога у сумњи да Михаиловић може и даље рачунати на симпатије Британске владе.

Треба истакнути да је неколико дана пре Иднова говора вршено молепствије за Југославију у свим англиканским црквама у свету / 20 септембра/. Служби у Вестминстерској опатији у Лондону присуствовао је краљ Петар са својим министрима. Британску владу заступао је министар за Индију Емери / L.S. Amery/. У "Молитви за Југославију" призивала се милост Свевишњега на све оне који врше закониту црквену или државну власт"... Беседу је одржао чичестерски епископ др G. K. A. Bell. и он је нашао за упутно да ода част Михаиловићу: "Страшне ствари су се одиграле у Југославији... Па ипак, и поред свега тога, где год је Југословена, били они Срби, Хрвати или Словенци, ту је херојски отпор. Дух Југославије непобедан је. Он свуда долази до изражаја. И у југословенским плановима, под вођством ђенерала Михаиловића, Југословени поново оживљавају дух својих предака из Карађорђева времена.¹⁰⁷ Та манифестација Англиканске цркве била је утолико више запажена, што је то била изузетна пажња према Југославији.

БИТКА КОД ЕЛ АЛАМЕИНА

Ромелове трупе прешле су границу Египта 22 јуна 1942 и 1 јула стигле пред утврђену линију код Ел Аламеина, чији су бокови били заштићени Средоземним Морем на северу, Улегнућем Катара на југу. То је, по Ромеловим речима, био "последњи бедем," после чијег би пада сви путеви стајали отворени. Ромел је покушао да непрекидним јуришима од 1 до 3 јула ту препреку пробије, пре него што би се противник учврстио. Није успео, и морао је да се заустави. Током јула водиле су се крваве борбе, затим је настало затишје. Оно је трајало кроз цео август. У свом опису ратовања у Африци, Ромел је подвукао као битну чињеницу, да одбранбена линија код Ел Аламеина није могла бити обиђена. У статичком рату изнуравања, међутим, каже он, "победа иде оној страни која може да испали више муниције";¹⁰⁸ победа је тад, у основи, последицом рата интендантура. Ромелов положај се погоршавао свакога дана. Снабдевање му је могло доћи само Средоземним Морем, из Италије и Грчке. Али су Британци били у стању да својим надмоћним ваздухопловством дуж египатске обале с успехом ометају довоз материјала. Они су потапали више од половине бродова с горивом, на путу ка Либији.¹⁰⁹ Поред свег сразмерног мировања, Ромелова војска трошила је између 1 и 20 августа скоро двоструко више но што је добијала Средоземним Морем. Што је могла ипак да опстане, имала је да захвали великим слагалиштима која су јој пала у руке неоштећена приликом надирања ка Ел Аламеину. Британска VIII армија пак, имала је на расположењу за своје потребе слободан, иако доста заобилазан, пут Црвеним Морем и Суецким Каналом.

Немачка служба сазнала је да првих дана септембра треба да стигне у Суец, тим путем, конвој са преко сто хиљада тона најмодернијег

оружја и материјала. Ту су биле и оне три стотине борних кола Sherman која је Рузвелт био обећао Черчилу на глас о паду Тобрука. Ромела је то навело да покуша пробој пре него што би та страшна ударна сила стигла Британцима на фронт,— утолико пре, што му је било најављено да сваког часа предстоји долазак, за њега бродова са пет хиљада тона бензина. По изразу самог Ромела, победу је ваљало изборити "сад ил' никад". Битка је вођена на јужном сектору, од 31 августа до 6 септембра. Ромелове трупе успеле су да продру кроз минска поља и допру до Алам ел Халфа. Али су ту биле задржане, па одбачене на полазне положаје. Тако су пропали последњи изгледи Осовине да се докопа Суецког Канала. Свој неуспех Ромел је објашњавао великом надмоћношћу противникова ваздухопловства и "катастрофалним стањем" свога снабдевања.¹¹⁰ Од обећаних пет хиљада тона бензина, до 2 септембра било се навезло на море не више од три до пет хиљада. Од тога је потопљено 2.600 тона.¹¹¹

После битке код Алам ел Халфа отворила се, пише Ромел, "једна нова фаза... која је најзад одвела коначном слому нашег фронта у Северној Африци. У периоду од 6 септембра до 23 октобра битка за снабдевање вођена је с новом жестином."¹¹² Британској VIII армији дотицали су као река сваковрстан материјал и појачања у људству. Код Ромела, оскудица у свему била је озбиљна. Немци су били принуђени да најнеопходније количине бензина преносе из Грчке авионима. С исхраном и санитарским материјалом није стајало много боље. Услед тога су се рашириле болештине,— срдобоља и жутица. У неким јединицама оболела је четвртина људства.¹¹³ Сам Ромел морао је крајем септембра да напусти Африку ради хитног лечења. Он је то искористио да Дучеа и Фирера упозори лично у чему је тежиште предстојеће битке. Ако се снабдевање не би темељно побољшало, "мораћемо да се купимо из Африке", рекао је Мусолинију; "нећемо моћи да се одржимо", поновио је Хитлеру, од кога је још тражио и јаке ваздухопловне снаге.¹¹⁴

Под тим околностима почела је 23 октобра 1942 велика офанзива VIII армије. Ромел је био натраг на бојишту два дана доцније. Битку код Ел Аламеина /23 октобра - 4 новембар/ он је назвао "битком без наде".¹¹⁵ Монтгомери је имао двапут више бораца, двапут више и моћнијих тенкова, још знатнију премоћ у артилерији и ваздухопловству, а његови стокони муниције чинили су се неисцрпним. Најслабија тачка немачко-италијанске војске била је оскудица у муницији и, нарочито, у бензину. То је, вели Ромел, "онепоуђавало сваки већи покрет и допуштало само локалне противнападе оклопним оруђима... Било је очевидно да ће нас Британци уништити парче по парче, пошто смо уствари били неспособни да се крећемо бојиштем."¹¹⁶ Монтгомеријева армија пробила је Осовински фронт 4 новембра и угрозила Ромелову позадину. Ромел је издао наредбу за повлачење. Спојена с искрцавањем Ајзенхауерове војске 8 новембра у француској Северној Африци, битка код Ел Аламеина имаће као резултат коначни изгон Сила Осовине из Африке / 13 маја 1943/.

Битка код Ел Аламеина оцењена је као једна од најпресуднијих у историји прошлога рата. Ромел, који је у својим списима на више места одао признање способности британских војсковођа и живавости британског војника, налазио је битни узрок свога пораза на другој страни. "Ужасни услови снабдевања пре битке". објашњавао је он маршалима Кеселрингу и Кавалеру, "били су узроком целе те жалосне историје". 117 То исто каже и Хитлер Мусолинију, у писму од 16 фебруара 1943: "Крајњи неуспех у много чем победничке офанзиве у Либији против Енглеза, наступио је као последица немогућности да се реши проблем транспорта између Италије или Грчке с једне стране и Тобрука и Мерса-Матруха с друге стране". 118 Британски Командант на Средњем Истоку ђенерал Александар, говорећи о потапању бродова који су носили бензин за Ромела, констатовао је исто тако, да је несташница горива била од животне важности за развој доцније битке. "The resulting shortage had a vital effect on the development of the subsequent battle."/ 119

МИХАИЛОВИЋ И ПОБЕДА У АФРИЦИ

Крајем јула 1942 Британска команда на Средњем Истоку поручила је ђенералу Михаиловићу, преко мајора Хатсона, да би он могао да учини много за повољан исход борби у Египту. Од њега се очекивало да уредно обавештава о кретању непријатељских трупа и да саботажом и разарањем пруга омета што више може превоз људства и материјала ка Грчкој. Делатност те врсте на Балкану била је необично драгоцену из једног простог разлога: пут морем од немачких база у Грчкој до Тобрука био је два до три пута краћи него ли из Италије. Стога је требало да што мање немачког људства и материјала стигне до грчке обале. Војник од заната, Михаиловић је пре тог саопштења био учинио претходне припреме. Чвршће него дотле овладао је планинама у простору Моравске Долине и Ибра, а у јулу завршио организовање железничара. Био је спреман и вољан да одмах предузме акцију саботаже на прузи Београд-Ниш. Тражио је да му се на Копаоник бацају оружје, експлозиви и паклене машине. Та иницијатива која није чекала на подстрек, и резултати сваким даном дивнији донели су му половином августа овај телеграм, потписан од команданта војске, морнарице и ваздухопловства на Средњем Истоку: "Са дивљењем пратимо од вас вођене операције, које су од неоцењиве вредности за нашу савезничку ствар. Материјална помоћ коју можемо да дајемо вашим трупама није можда велика колико бисмо ми желели, али вас уверавамо да ће бити предузета свака мера да се вама упути свака могућа помоћ." 120 То неуобичајено колективно признање било је допуњено изјавом да ће му се послати оружје и материјал. После Ромелова неуспеха код Алан ел Халфа, у јеку судбоносне "битке за снабдевање", ђенерал Александар се поново обратио Михаиловићу, с молбом да наста-

ви нападе на саобраћај и појача активност до максимума. У истом смислу дао му је упутства, 26 септембра, и Председник Југословенске владе: "Британска влада известила ме је да је њен Врховни командант на Средњем Истоку ђенерал Александар послао вама лично телеграм у коме је тражио да нападнете колико вам буде могућно непријатељске комуникационе линије. Ја сам уверен да су непријатељске линије у овој критичној ситуацији јако оптерећене, и да бисте сталним нападима могли учинити нову услугу савезничкој ствари. Предузмите саботажу највећег могућег обима у циљу да се што више омете дотур материјала ка Солуну. Ово је од нарочите важности за општу савезничку ствар. Завршетак битке код Ел Аламеина није носио собом и прекид Михаиловићеве акције у долинама Мораве и Ибра. Ромел је био успео да се извуче са две трећине својих снага и под борбом, споро, вршио повлачење које су стручњаци оценили као ремек-дело своје врсте. У два маха раније, кад се чинило да је Осовина потучена до ноге — после великих офанзива Вевелове и Окинлекове, — Ромел је умео да опсенарски неочекивано претвори пораз у победу. То се није смело да понови и сад. По изричном тражењу Британске владе, Председник Јовановић послао је Михаиловићу ову депешу 6 новембра: "Савезничке трупе прешле су у офанзиву у Египту, разбиле непријатеља и врше гоњење. Од животне је важности да се по сваку цену прекину комуникације са бојиштем у Либији. Истичу да сте ви у јединствено повољном положају да прекинете комуникацију ка Солуну и Грчкој, што би у највећој мери помогло садашњој борби у Египту. Акција сада предузета против комуникација ка Грчкој у великој мери допринеси и ослобођењу наше земље. Енглези инсистирају да тражимо од вас да удвостручите напоре и раскинете све немачке комуникационе линије и створите највише могућу дезорганизацију и неред међу окупаторским снагама у нашој земљи. Подвлаче да би то значило најкориснији и најнепосреднији допринос успеху велике офанзиве која је успешно почела у Африци. Верујем да ћете без одлагања предузети сваку акцију у вашој моћи да остварите ове циљеве."

Михаиловићеве депеше из тога доба многобројне су и крцате подацима о акцији која се вршила у Србији од августа до краја септембра. Ту је, пре свега, служба обавештавања. Примери: "Од 27 до 31 јула прошло кроз Ниш за Солун девет возова с авијатичарима и материјалом" /8 август/. "У току 12 августа десет немачких возова људства у колонијалним униформама отишло за Атину" / 14 август/. "Од 24 августа, од раног мрака до зоре, врши се транспорт немачких трупа и материјала на релацији Београд—Скопље. Трупе у тропским и планинским униформама" /29 август/. То су била појачања Ромелу пред битку код Алан ел Халфа. Саботажни на возовима и дуж пруга посвећени су многи телеграми. Михаиловић, коме је стало до резултата и до људских живота а ни мало до рекламе, преклињао је да се извештајима о томе не даје публицитет преко радија: "Немојте објављивати ове појединости да Немци не би кажњавали наш народ".

Шта се то дешавало о чему није требало говорити? Возови с муницијом са згодно подметнутим и темпираним пакленим машинама, експлодирани су далеко од насеља, на отвореној прузи. Скретнице нису увек исправно функционисале, те је долазило до испадања из шина, до судара возова. Стављан је песак у уље. Локомотиве су се квариле и морале бити слате на поправку. Једно време, стотину локомотива лежало је недељама у нашим радионицама. "Сви транспорти су одложени. Скретања по станицама трају сатима. Постоје читава гробља оштећених вагона на свим железничким станицама." Железничари су тада сјајно положили свој испит. Велики број био их је побијен по кратком поступку. Али поред тих кварова и незгода сваке врсте, који нису морали увек изгледати Немцима као плод злих намера, знатан је био број акција који се није дао заатајити: мостови и мостићи који су одлетали у ваздух / код Почековине, Стопанье итд./, пруге разорене експлозијом на десетине и стотине метара, покидане телеграфске линије, у ваздух дигнути хангари и слично. То није изазвало трајан прекид саобраћаја, али је доводило до дужих застоја, иако су Немци били веома усавршили своју технику за оправљање штете на пругама. Напоредо са тим, вршени су оружани напади на поједина важна места /рудник антимона Лиса, итд./. Извесни објекти, међутим, били су Михаиловићевим снагама недоступни, или их пак са средствима на распложењу он не би могао темељно да разори; а по његовој процени, и у интересу битке тамо преко мора, ваљало их је разорити. Како је он тај проблем решавао? Током септембра и октобра тражио је депешама у више наврата да Савезници бомбардују Борски Рудник, Трепчу, мостове код Београда, железничку станицу у Нишу, Ташмајдан у центру Београда. "Евентуалне жртве биће потпуно опроштене од грађана" /25 октобар/. Немци су довели тада четири нове дивизије, тако да их је било у Србији укупно девет. Пругу Београд—Скопље обезбеђивали су до Лапова они; одатле на југ Бугари. Дуж пруге изграђене су карауле, с посадом до двадесет војника начичкане митраљезима, снабдевене рефлекторима; крај важнијих објеката, бункери; Раљски тунел и вијадукт у Рипњу били су заштићени још и минским пољима. За врхунац, Михаиловић је првих дана новембра наредио грађанску непослушност: то је значило да свако саботира свој посао, а за сељака — да не предаје жито и не слуша власти. Нови представници општина поднели су оставке и напустили дужност. Тако се спроводила она "највише могућа дезорганизација" тражена од Савезника. Немцима се чинило да ће свакога часа да плане општи народни устанак. Свестан да се каткад догађаји отму контроли људске воље, и не искључујући могућност устанка, Михаиловић је један од својих телеграма завршио вапајем: "Оружје! Оружје! Оружје!"

На ту делатност Михаиловићева покрета Немци су реаговали са својом уобичајеном оштрином: стрељањима у маси и казним експедицијама. Свирепства су била нечувена. Немци су вршили одмазде најчешће

с бугарским трупима, овде-онде помогнути од љотићеваца. Тада се, нарочито по злу прочула оклопна дивизија "Евгеније Савојски". Половином октобра ђенерал Лер / Alexander Loehrer/, командант Југоистока, обишао је Србију. Резултат је била његова позната наредба од 28 октобра. То је било наређење да се смртна казна има да примени не само на "човека ухваћена с оружјем, него у истој мери на сваког оног коме се може доказати да ову борбу активно помаже, дакле и на сваког који се за Михаиловића изјашњава. или у његовој служби стоји". Карактеристична је ту ова реченица: "У овом рвању стављено је све на коцку. Средњег решења нема. Неумесно је ову борбу сматрати као "јунаштво народа који воли слободу". У почетку, Немци су стрелјали таоце по једном одређеном сразмеру. Њихов бес је растао са саботажама и са њиховом бојазни да у Србији не букне општи устанак. Хтели су да народ престраше. Прешли су на стрелјања гомилице, интернирања црквених великодостојника / епископ Николај одведен је из м. Љубостиње и затворен у м. Воиловицу, код Панчева/, хапшења најугледнијих људи. Само из једног села / Милошевац код Орашја/ одведено је на Бањицу 600 људи, под сумњом да су Дражини. У самом Београду између 9 и 13 децембра ухапшено је око три хиљаде лица. Стрелјања су вршена свакога дана. Дуги спискови су објављивани, да би се народ застрашио што више. Само за три дана, од 25 до 27 децембра, јајиначке јаме примиле су две хиљаде триста људи.¹²¹ Напоредо са тим, наишао је нов вал покоља Срба ван Србије. У Срему, убијањима је руководио злогласни усташки мучитељ Виктор Томић; у Бачкој, под Маџарима, ступала је у дејство тзв. Ронђош гарда надвојводе Албрехта. Казнене експедиције достигле су свој врхунац у октобру и новембру. Ни један крај Србије није остао поштеђен. Михаиловић је и о томе слао Влади депеше с обиљем прецизних појединости. Наводио је имена попаљених села, покланих људи и жена, на нож побијене деце, на ражњу печених. Бмбардовани су манастири / Враћевшница, Вољавча/, спаљиване цркве. Најзверскија од тих експедиција извршена је 8 до 16 октобра у области Копаоника, углавном против Криве Реке, где је у то време био Кесеровићев Штаб. Уморено је само у том селу и оближњем селу Мачковцу шест стотина деведесет душа, са применом најусташкијих метода. Три дана доцније, 19 октобра, Немци су као у чуду гледали свуд унаоколо планине осветљене сјајем ватри; те пркос ватре, запаљене по Михаиловићевом наређењу показивале су им да "шумских бандита" има још и да дух Србије није сломљен.

То је била једна крвава, једна дантеовска епопеја у борби за слободу, плаћена са преко двадесет седам хиљада живота.¹²² Била је мање позната у свету, али не мање значајна од устанка у јесен 1941. Онда је то била помоћ војничка Русији, а морална целом слободном човечанству. Сад је борба била од непосредне војне користи Великој Британији. Ако су преко ње углавном прешли ћутке савезничка штампа и радиостанице, одговорни војни шефови нису. Они су знали ко-

лико је то био допринос у бици за Африку, и колико је скупо плаћен. На дан 1 децембра 1942 Михаиловићу је упућен овај телеграм: "У име Царског ђенералштаба не могу да пропустим двадесетчетврту годишњицу од уједињења Срба, Хрвата и Словенаца, а да не изразим честитање за дивне потквате југословенске војске. Не мислим само на снаге које су се придружиле редовима наше војске на Блиском Истоку у овом победоносном часу, него и на ваше непобедиве четнике, под вашом командом, који се боре дан и ноћ под најтежим ратним околностима. Уверен сам, господине Министре, да ће ускоро доћи дан када ће све ваше снаге моћи да буду уједињене у једној слободној и победничкој Југославији; дан када ће непријатељ, против кога се заједнички боримо раме уз раме, бити сатрвен заувек". По пуковнику Белију /S. W. Bailey/, новом шефу Британске мисије који ће стићи 24 децембра 1942, ђенерал Александар послао је Михаиловићу један доглед, у знак личне пажње, од јунака дар јунаку.

Југословенско-британска криза

Била је друга половина децембра 1942. Гавранови и пси разносили су делове тела с небројених непокопаних лешева које су немачке казнене експедиције посипале за собом дуж свих путева Србије. У Јајинцима нису престајали штекати митраљези, и падале су лесе храбрих, жицом једних за друге везаних људи, одмазда за делатност гериле у долинама Ибра и Мораве. Непокорна Србија исписивала је једну од грандиозних, страшних страница своје историје. У Лондону су се тада десила два догађаја чији се прави смисао тек доцније открио у потпуности. Њихов опис биће дат овде како су забележени у званичним документима епохе; тумачење ће се наћи у доцнијем излагању.

Први инцидент одиграо се 22 децембра у Форен офису. Помоћник југословенског министра иностраних послова Владимир Милановић учинио је тога дана посету своје енглеском колеги сер Орму Саргенту / Sir Orme Sargent/. Имао је да му сврати пажњу на емисије совјетске радиостанице *Слободна Југославија*, као и на свакодневне нападе лондонског листа *The Daily Worker* против ђенерала Михаиловића и Југословенске владе. Сер Орм је том приликом учинио извесне неповољне коментаре о Михајловићеву покрету отпора. То је било први пут да примедбе те врсте долазе с високог и одговорног места, и то од једног дипломате иначе беспрекорног такта и одмерености.

Ово је Михаиловићева забелешка о разговору:

РАЗГОВОР СА САРЦЕНТОМ, 22. XII. 1942

Предао сам му Aide-mémoire о кампањи радиостанице "Слободна Југославија" и молио за повољан одговор да можемо реагирати преко станице "Карађорђе".;

Тим поводом поменуо сам да комунистичка штампа у Америци и неутралним земљама води безобзирну кампању против ђенерала Михаиловића. Рекао сам му да је последњих дана Daily Worker у Лондону превазишао меру у обоме, не штедећи ни Југословенску владу, и да се чудим да је цензура то толерирала. Рекао сам да је и наша чврста намера да водимо рачуна да се ничим не нанесе штета нашим одличним сабезничким односима са Совјетском Русијом, као што је то и очевидан интерес Велике Британије у њеним односима са Совјетском Русијом. Али да морамо реагирати на комунистичку пропаганду кад узме недопуштене размере, утолико пре што се званична Совјетска влада ограђује од исте.

Сер Орм Сарџент / Sir Orme Sargent/ ми је рекао, са равнотушношћу и са цинизмом, да су комунисти много активнији од ђенерала Михаиловића, да се сад они једини боре у Југославији, да се овај бећ од октобра прошле године више не бори, што отежава могућности сузбијања совјетске пропаганде против ђенерала Михаиловића.

На моју примедбу да је активност ђенерала Михаиловића једно време била сведена по узајамном споразуму наших и енглеских надлежних кругова, и да је ђенерал у последње време поново врло активан у борби против окупатора, сер Орм ми је са истим цинизмом одговорио да га чуди да је икад неко са енглеске стране могао да се сложи да ђенерал Михаиловић умањи активност, а да му уопште није познато да се сад Ђенералови четници боре.

Говорећи о Daily Worker-у, рекао је да треба да имамо на уму и слободу штампе.

Са своје стране изразио сам чуђење сер Орму да може са таквим омаловажавањем да товори о акцији ђенерала Михаиловића, која је најбрилијантнији подвиг у овом рату, и да ми је врло мучно чути сличне неправичне примедбе.

Он се затим трудио да ублажи утисак који је оставио на мене и показивао разумевање да је комунистичка пропаганда тенденциозна; али, да би се нешто успешније могло чинити, потребно је доказати да се четници ђенерала Михаиловића заиста боре. "Видите, њихова је главна активност била да се боре против Комуниста"

Овим поводом је завршио да би било врло корисно ако би могао добити наш кратки извештај о борбама ђенерала Михаиловића.

Aide-mémoire.— Радиостаница "Слободна Југославија", која се налази под контролом комуниста, напада све жучније и безобзир-

није како ђенерала Михаиловића, тако и југословенску Краљевску Владу. У емисијама од 5 и 9 новембра употребљен је чак и израз "издајници".

Такви напади стварају штетну забуну код нашег народа у окупираној земљи, а могу да проузрокују немир чак и међу људима који активно учествују у борби против заједничког непријатеља. Та опасност је утолико већа што се чини да пуно света у окупираној Југославији слуша ову станицу.

Команда југословенских трупа на Средњем Истоку и ђенерал Михаиловић сматрају, ако није могућно навести оне који руководе "Слободном Југославијом" на измену става, да је онда безусловно потребно одговорати на неистините и злонамерне тврдње те станице, и то путем "Карађорђа", станице југословенске Команде. Те емисије могле би се ограничити на већ приспеле одговоре ђенерала Михаиловића.

Међутим, изгледа да надлежне британске власти на Средњем Истоку, могућно по упутствима од Форен офиса, нису вољне одобрити да се даду одговори на начин који ђенерал Михаиловић сматра неопходним. Тако су југословенска Врховна команда, па чак и Југословенска влада, стално изложени неправедним нападима, који праве забуну и спречавају стварање јединственог фронта у земљи.

Други инцидент одиграо се недељу дана доцније, 29 децембра, у Војном кабинету при Представништву Владе. Тога дана навратио је код мајора Живана Л. Кнежевића, шефа Војног кабинета, мајор Питер Бој / Peter Boughey/, припадник једног од британских сервиса који су радили с Михаиловићем. Он је не само поновио Сарџентова тврђења, да су Михаиловићеви одреди неактивни и да се једино партизани боре против Осовине, него је отишао корак даље: као да рецитује неку емисију *Слободне Југославије*, изјавио је да Михаиловић сарађује с Италијанима, да је "Квислинг исто као и Недић", те да би га требало сменили с положаја шефа гериле.

Ово је реферат који је мајор Кнежевић поднео Председнику Владе, 30 децембра, о току разговора:

РАЗГОВОР СА PETER BOUGHEY, 29. XII. 1942

29 децембра /1942/ од 16 до 17,15 часова имао сам необично занимљив и важан разговор са енглеским мајором Питером Бојем /Peter Boughey/, једним од главних у сервису г. Мастерсона /Г. S. Masterson/, који се стара о помоћи ђенералу Михаиловићу и који одржава везе с ђенералом Михаиловићем.

Мајор Бој дошао је по својој иницијативи поводом пребацивања у нашу земљу три хиљаде примерака "Службених новина" бр. 10.

Мајора Боја обавестио сам о великој оскудици у храни, одећи и наоружању одреда ђенерала Михаиловића, због иначе тешког стања у нашем народу. Напоменуо сам му да је Њ. В. Краљ предао г. Черчилу

једну забелешку, у којој је молио, поред осталог, да се ђенералу Михаиловићу достави храна, одело и наоружање.

Мајор Бој, један од Енглеза који не воли дипломатска убијања и забијања и који отворено каже што мисли, одмах ми је у једночасовном разговору саопштио, углавном, следеће:

1. *Морамо да говоримо отворено и искрено. Г. Черчил после пријема забелешке Њ. В. Краља затражио је од г. Игна мишљење по овој ствари. Форен офис затражио је мишљење од сербиса г. Мастерсона, и мајор Питер Бој, који заступа свога шефа потпуковника Пирсена, дао је мишљење по овој белешци.*

Изјавио је да се ђенералу Михаиловићу не може слати наоружање за борбу против партизана, који се сада једини туку против Особине. Исто тако, слање хране зависи од Министарства блокаде/Economic Warfare/, а стање у нашој земљи под италијанском окупацијом није тешко према њиховим извештајима. У Србији, признаје да је стање тешко.

2. *Ђенерал Михаиловић отворено сарађује с Италијанима и његови одреди, потпуно наоружани, пребацују се италијанским камионима у Западну Босну за борбу против партизана, и то у заједници с италијанским трупама. Каже да се баш данас води битка северно од Мостара између једног Дражиног одреда од 2,400 људи из Црне Горе у заједници с Италијанима против партизана.*

Мајор Бој је рекао: Дража Михаиловић је Квислинг исто као и Недић, јер Недић сарађује с Немцима, а Дража с Италијанима."

3. *Одреди ђенерала Михаиловића уопште сада не воде борбу, а нама Енглезима потребно је да баш сада ступи у борбу, а не кроз два или четири месеца. Каг се сабезничке трупе буду изкрцавале на Балкану, онда је нама свеједно да ли ће нам прићи Недић, Антонеско или ђенерал Михаиловић. Онда ће бити све доцкан. Нама је сад потребно да ђенерал Михаиловић ступи у акцију и разори железничке пруге. Он то не ради, и све његове депеше о саботажи на железницама и рушењу појединих објеката нису истините. Они, Енглези, имају извештаје од својих људи у нашој земљи, и то је сигурно.*

4. *Мајор Бој говорио је да би ђенерала Михаиловића можда требало сменити и на његово место поставити неку другу личност. На моје питање коју другу личност, мајор Бој одговорио је: "Можда мајора Ђуришића, који има велике снаге у Црној Гори". Одговорио сам да је мајор Ђуришић био до јуче капетан, да је велики јунак, да је одликован Карађорђевог звездом, али да није дорастао да буде вођ целог једног народа. Мајор Бој рекао је: "Па онда неко други"! На моју опаску да се најстарији официр после Драже зове Драгиша Васић, мајор Бој ми је одговорио да он није погодан "јер је сувише Србин".*

Нисам хтео мајору Боју да излажем потребу, да је ђенерал Михаиловић једина личност око које се може окупити цео наш народ и да о некој смени не може бити говора. Хтео сам до краја да саслушам изла-

гања мајора Боја, јер знам да његово мишљење деле и све енглеске званичне личности до Председника г. Черчила, јер овај сервис даје обавештења о нашој земљи свима званичним органима.

5. Мајор Бој изјавио је да Енглези, пре него што донесу одлуку о помагању ђенерала Михаиловића, желе јасну ситуацију. Сматра да је неопходно потребно:

– да се ђенералу Михаиловићу доставе политичке депеше, у којима ће Југословенска влада да изнесе своје гледиште о Југославији, њеном уређењу, јер ђенерал Михаиловић бори се за “Велику Србију”;

– да се ђенералу Михаиловићу издају прецизне инструкције: каква његов однос треба да буде према партизанима и осталим окупаторима.

Тек после овога Енглези би могли да донесу одлуку о помагању трупа ђенерала Михаиловића. Видело би се да ли би ђенерал Михаиловић усвојио гледиште Владе, или би можда поднео оставку.

6. Мајор Бој сматра да је крајње време да се одржи једна конференција између Заступника Министра војске и Шефа Војног кабинета при Председништву Владе с једне стране и г. Мастерсона и његовог сервиса с друге стране: да се на овој конференцији расветле сва ова питања, да се заједнички договоримо шта да се ради, и да се ђенералу Михаиловићу доставе прецизне инструкције и политичке и војничке.

Тек после овога њихов сервис указаће пуну потпору свима нашим захтевима обде у Лондону, за помоћ одредима ђенерала Михаиловића.

7. Због неактивности одреда ђенерала Михаиловића, каже мајор Бој, штампа је потпуно “празна” и говори само о борбама Партизана. Због тога што постоје подељена мишљења чак и међу члановима Југословенске владе о ђенералу Михаиловићу, као и због кампање која се сада води против ђенерала Михаиловића чак и од стране званичних органа Југословенске владе, ствара се једно мишљење код Енглеза да ђенерал Михаиловић не постоји и да његова борба представља само пропаганду.

По свим овим тачкама дао сам објективне одговоре, према подацима којима ми располажемо. За сарадњу одреда ђенерала Михаиловића, који се пребацују италијанским камионима, рекао сам да смо сазнали из писама која су писана у Ватикану, а упућена Министру финансија г. Шутеју. Мајор Бој одговорио ми је да они имају сигурне податке од екипа у Југославији ван састава ђенерала Михаиловића. Изложио сам му потребу да снаге у Југославији, које се боре против Особине, буду под легалном Врховном командом. Упитао сам га: да ли би енглеска Врховна команда у Египту дозволила да нека друга Команда руководи деловима британских снага у Египту, и да ли би руска Врховна команда дозволила да руским партизанима командује нека страна Врховна команда. На крају упитао сам мајора Боја: “Да ли би Енглези хоћете бољшевичку Југославију и грађански рат, или хоћете демократску Југославију у ред и мир? Ако хоћете

obo drugo, bi морате помагати Југословенску владу и ђенерала Михаиловића.

***

У време ова два инцидента Југословенска влада налазила се у кризи. Криза је била настала услед закулисне интервенције моћних иностраних чинилаца, који су краљу Петру били поставили захтев да министар иностраних послова Момчило Нинчић напусти Владу. Краљ је дао обећање, без консултовања са својим Председником. Сам Нинчић, у жељи да не заплиће иначе мучну ситуацију, изразио је готовост да се повуче. Инциденти Сарџент—Бој могли су бити у вези са предстојећим решењем кризе. Није ли то био миг да и ђенерал Михаиловић буде испуштен из нове Владе? Председник Јовановић није био вољан да ту попусти. Нинчић је могао испасти приликом преиначења Владе без штете по свој углед. Али уклонити из Владе ђенерала Михаиловића, у тренутку кад је са својим прекретом чинио највеће услуге општој савезничкој ствари, а био засипан тешким опужбама комунистичке штампе, — то би не само била црна незахвалност, него би се у целој светској јавности протумачило као признање да оптужбе нису без основа. Јовановић се одлучио да то питање расправи отвореним објашњењем са Британском владом. Позвао је 31 децембра амбасадора сер Џорџа Рендела / Sir George Rendel/. Пошто му је саопштио суштину разговора Сарџент—Милановић и Бој—Кнежевић, рекао му је како "жели да тачно зна садашњи став Форен офиса према ђенералу Михаиловићу"; затражио је и изричну изјаву да ће Михаиловић и даље "бити потпомаган од Енглеза у пуној мери". Сер Џорџ је сутрадан донео повољне одговоре.

Ово је текст Јовановићеве забелешке са британским амбасадором:

РАЗГОВОР СА SIR GEORGE RENDEL

31. XII. 1942 и 1. I. 1943

31 децембра / 1942/ Председник Владе г. Јовановић позвао је на разговор Амбасадора г. Рендела / Sir George Rendel/. Рекао му је да жели да тачно зна садашњи став Форен офиса према ђенералу Михаиловићу. Председник Владе мора да тражи о томе обавештења, јер, после разговора који је Сарџент / Sir Orme Sargent/ имао са г. Милановићем, а мајором Бој / Peter Boughy/ са мајором Кнежевићем, он има утисак да Британска влада нема више довољно поверења у ђенерала Михаиловића и да се не интересује за његову акцију. Председник Владе сратио је пажњу на то, да је Бој назвао Михаиловића "Квислинг" и да га је осумњачио за сарадњу с Италијанима.

Пошто му је изложио и друге појединости из разговора мајора Боја и мајора Кнежевића, Председник Владе је догао: да Бојево мишљење има утолико значаја, што се Бој представља као стручни референт Форен офиса за наше ствари. На крају рекао је још и то: да, пре него што

би могао предложити Њ.В. Краљу поново Михаиловића за Министра војске, он мора имати потпуну извесност да ће Михаиловић бити потпомаган од Енглеза у пуној мери.

Рендел је огговорио: да се мора о свему претходно обавестити, али да одмах може рећи да Бој није тај који одређује став Форен офиса. Поменуто је узред, да људи из Бојевог сервиса траже само непосредне резултате и да због тога можебити, немају довољно разумевања за акцију ђенерала Михаиловића, која је врло мудра и срачуната на оно што има да се деси у тренутку једне сабезничке инвазије на Балкан.

Првог јануара 1943 године, г. Рендел је дошао да извести Председника Владе г. Јовановића: да је, после обавештења добијених у Форен офису, у стању изјавити, да се став његове Владе према ђенералу Михаиловићу није ни најмање изменио; да Влада остаје при својој одлуци да потпомаже ђенерала Михаиловића, и да је пукобњак Бели / S. W. Bailey/ недавно убачен у нашу земљу баш ради тога да би се безе између Енглеза и ђенерала Михаиловића још више учврстиле. Што се тиче мајора Боја, у Форен офису не разумеју шта је он хтео рећи и тражиће од њега потребна обавештења. О Сарџентовом разговору са Милановићем још није у стању ништа прецизно рећи; али колико је досад обавештен, Милановић је морао погрешно разумети Сарџента, јер је Сарџенту добро познато: да у стабу Форен офиса према ђенералу Михаиловићу није ништа промењено.

У Влади од 2 јануара 1943 ђенерал Михаиловић био је потврђен као Министар војске, морнарице и ваздухопловства^{1 2 3}

Неколико недеља доцније, 5 фебруара 1943, помоћник В. Милановић имао је о Михаиловићу разговор са Министром блокаде Лордом Селборном / Viscount Wolmer, Earl of Selborne, Minister of Economic Warfare/. "Бриљантно је оно што је ђенерал Михаиловић учинио и још увек чини", рекао је лорд Селборн. "Имате разлога да будете горди на њега. Черчил је сад у Каиру начинио анкету код војних власти о акцији ђенерала Михаиловића, и извештаји које нам је о томе послао заиста су ласкави за Ђенерала. Ми ћемо му дотурити помоћ у оружју и муницији."^{1 2 4}

***

За Југословенску владу било је важно да чује и мишљење Америчке владе у вези с хајком која се тако безобзирно водила против Михаиловићева покрета отпора. Амбасади у Вашингтону наложено је да то питање постави Стет департменту сасвим јасно. Државни потсекретар Самнер Велс / Sumner Welles, under Secretary of State/ одговорио је југословенском Амбасадору првих дана јануара 1943 не мање јасно: "Као што сам Вам у неколико махова изјавио, Влада Сједињених Америчких Држава има потпуно уверење у патриотизам ђенерала Михаиловића и велико дивљење за вештину, истрајност и храброст са којом он и југо-

словенски патриоти окупљени око њега настављају витешку борбу за ослобођење своје земље. Ми сматрамо да војна акција на коју се позивате представља чињеницу у оријентисању вођства рата од стране Уједињених народа против Осовине.”¹²⁵

Командант англо-америчке војске у Северној Африци, ђенерал Ајзенхауер / Dwight D. Eisenhower/, нашао се побуђеним да 13 јануара 1943 упути Михаиловићу овај поздравни телеграм: “Америчке оружане снаге у Европи и Африци поздрављају своју браћу по оружју одличне и храбре војне јединице под вашом одлучном командом. Ти јуначни људи који су приступили вашим редовима, у свом завичају, да би непријатеља изгнали из Отаџбине, боре се с пуном оданошћу и самопрегором за заједничку ствар Уједињених народа. Нека би им та борба донела потпун успех”. Треба, на крају, истаћи да је ђенерал Дегол / Charles de Gaulle/ у име Слободне Француске одликовао Михаиловића Ратним крстом 2 фебруара 1943, с овом похвалном наредбом: “Легендаран јунак, символ најчистијега родољубља и највиших југословенских војничких врлина, тај ђенерал није престао водити борбу на окупираном националном тлу. Уз помоћ родољуба, он без сустајања не да мира окупаторској војсци, тако припремајући онај коначни јуриш који ће довести до ослобођења његове Отаџбине и целог света, раме уз раме с онима који никад нису сматрали да се једна велика земља може да покори суровом завојевачу.”

Тако се кампања клевета, започета од комуниста у лето 1942, претворила за Михаиловића и његове војнике у праву апотеозу. Свој трибут њихову јунаштву и њихову пожртвовању дали су представници Влада и највиши војни заповедници Велике Британије, Сједињених Америчких Држава и Француске. Ваља добро подвући време тих јединствених признања: почетак хиљаду девет стотина четрдесет *треће*.

Напомене:

1/ Мирослав Станковић: "Са Дражом од Брчког до Равне Горе"/ Годишњак "Слогe", Аустралија, 1952, с. 69-70.

2/ Атмосфера на Равној Гори у то време добро је дата на почетних педесетак страница књиге Д.М. Сотировића *L'Europe aux enchères*, Париз, 1952, ин-16, с. 346.

3/ Павле Мешковић: "На Равној Гори" I-IV / Равногорски борац, Лондон, бр. 43, 45, 47-49, јули 1952 –јануар 1953/.

3/ Према енглеској процени. Видети S. Clissold : *Whirlwind* / London. The Cresset Press. 1949/ , s. 80.

4/ У тој наредби, као образложење за њену изузетну оштрину, стоји ова реченица: "Мора се имати у виду да људски живот, често, у тим земљама нема вредности, те да се оне могу завршити само крајњом свирепомшћу на име испаштања за живог једног немачког војника. Уопште узев, педесет до сто особа морају бити осуђене на смрт у таквим случајевима." *The Trial of German Major War Criminals, I-XXII* (London, H.M. Stationery Office, 1946-1950). Видети књ. VI, с. 22-23 и 139, као и књ. IX, с. 329 и XI, с. 71-72.

Прва примена ове зверске наредбе извршена је у српским варошима. Михаиловић је о томе известио депешом од 27 октобра, чији је садржај предат нашој Влади 13 новембра: " 27 октобра примљен телеграм од пуковника Михаиловића у коме се каже да је стрељано: у Шапцу 2.100, у Краљеву 1.700, на Авали 2.000 и у Крагујевцу 2.300". – Стварно је број жртава био знатно већи. Данас се зна да је у Крагујевцу побијено 7.200 душа. Михаиловић, који још није стигао да то провери, дао је у овај мах цифре из немачких објава.

5/ Позивни знак "Слободне војне станице неокупиране Србије" или још и "Станице југословенске војске у неокупираној Србији", био је УТНS. Према Бернској листи, то је требало да буде југословенски ратни брод *Велебит*. Данас знамо објашњење тога. Станица на Равној Гори имала је као радиотелеграфисту морнаричког подофицира Сашу Годоровића. – Радилa је на таласној дужини од 36 метара. Неки енглески писци белже да је веза између ДМ и станице на Малти успостављена већ у августу 1941. За то нисмо могли наћи потврде у документима. Није вероватно да би ДМ пропустио неколико недеља пре но што би се телеграмом обратио својима. Исто тако чини нам се искљученим да би енглеске власти чекале скоро месец дана пре но што би од Југословенске владе затражиле податке неопходне за проверу.

6/ Спорост општења објашњава се тиме што се мајор Кнежевић, коме су упућиване депеше у почетку и без кога се није могла да врши провера података махом сасвим лично природе, није налазио у Лондону. Био је командант батаљона у једном логору крај Александрије. Отуда потреба и за саобраћајем Лондон – Египат. Мајор Кнежевић преведен је, тада, са Средњег Истока у Лондон. У својству Шефа Војног кабинета при Председништву Владе, држао је службу везе и рада с Михаиловићевим покретом отпора од јануара 1942 до јуна 1943, по непосредним упут-

ствима Председника Слободана Јовановића. У јулу 1943 именована је за Војног изасланика у Вашингтону.

7/ Од интереса је изнети овде, снагу југословенске војске у то време у слободноме свету, углавном у Египту. Према реферату који је Председник Владе поднео Министарском савету 23 фебруара 1942, стање је било ово:

В о ј с к а

Само један непотпун батаљон пешадије, гзв. Гардијски батаљон. Јачина 505 људи. Од тога: официра 47, подофицира 44, каплара 84, музиканата 25, редова 305. Скоро сви редови, каплари и музиканти били су Словенци из Истре, заробљени као италијански војници на Средњем Истоку. Ослобођени су из заробљеничких жица кад су изјавили жељу да се прикључе југословенским трупима. Према споразуму, нису могли бити употребљени на либијском ратишту.

М о р н а р и ц а

У априлу 1941 спасло се и приспело на Блиски Исток: подморница Н е б о ј ш а, торпиљерка Д у р м и т о р и К а ј м а к ч а л а н, као и једна хидроескадрила. Људство: 105. /Подморница Н е б о ј ш а, при напуштању земље, повела је неколико грађанских лица/.

В а з д у х о п л о в с т в о

Јачина 338 људи по изласку из земље, а убрзо 346. Од тога: официра 146, подофицира 135, војника 65.

Укупно бројно стање војске, морнарице и ваздухопловства, према платним списковима југословенске Владе: 1.072. Ту је урачунато и особље по разним војним мисијама и надлештвима. По категоријама подела је ова: официра 264, војна чиновника 2, подофицира 327, музиканата 25, каплара и редова 427.

8/ Уочи тога дана тражен је дотур оружја и муниције авионима. То је "поруџбина".

9/ Владимир Дедијер: Д н е в н и к II / Београд, Државни издавачки завод Југославије 1946, ин 8/, с. 207.

О том нападу на Краљево спевана је у народу једна од првих песама из устанка. Маште непознатог песника коснула се нарочито смрт младог Симе Узелца:

Са Краљева силна ватра сева,
Да видимо ког четника нема.
Нема Симе, нема ни Дерока,
Обадва су погинула момка.

То је било тачно у пет сади.
А у шест му закукала мати:
"Аој, Симо, аој, моје дете,
Четници ће тебе да освете!"

Капетан Јован Дерок, командант Дражине артилерије под Краљевом, није нашао смрт том приликом. Јуначки је погинуо нешто доцније, 6 новембра на Љубићу. Борба се ту приметно око четири по подне. Дерок је пао у почетку, и партизани су отели оба његова топа.

/ Стихове нам је саопштио др Пурковић, који их је чуо 1943 у официрском логору VI С код Оснабрика од Михаиловићевих бораца тада дотераних у заробљеништво/.

10/ S. Clissold, Op. cit., s.61

11/ Текст писма објављен је код S. Clissold, Op. cit., s. 62-64.

12/ Tito, *The Yugoslav People's fight to live*. London, 1944. Published by South Slav Society. То је, као чланак, било први пут објављено у њујоршком часопису *New World*, јуна 1944. Енглески текст наведеног изватка може се наћи у књизи: David Martin, *Ally betrayed*, s. 199.

13/ З. књигу "Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом" /Београд, Државна штампарија, 1946, ин-8/, с. 21,65, 122, 501.

"Tito speaks", part III, *Life* /америчко издање/, 5 мај 1952, с. 110.

14/ "Ту смо прошли горе него Танаско Рајић", писао је један од учесника. "Видећи наше расуло, Немци су кренули са свих праваца, у јачини шест дивизија, како би уништили и нас и Тита... То је добро познато и Хатсону, који је ту страшну битку и сам доживео". /Цео овај опис дат је према једном необјављеном извештају, од очевица М.Б., једног од у то време блиских Дражиних сарадника./

О том наређењу о деблокади Краљева сведочио је на Михаиловићеву суђењу мајор Р. Ђурић, који је 20 маја 1944, због случаја са шпијунком Вером Пешић, пребегао партизанима и у међувремену постао њихов пуковник. У његовом нешто збуњеном исказу има у појединостима неслагања са нашим описом. На пример, он тврди да је наређење било потписано од самога ДМ, и да му га је донео попоручник Нешковић. Али, иначе, потврђује: да је то наређење добио "2 новембра, у два часа после подне" / с. 407/, тј. *после* напада комуниста; да га није извршио, да је партизанским командантима то наређење показао и с њима се договарао шта да ради! Ови су, разуме се, будући сувише малобројни код Краљева да би с успехом напали четнике, настојали да Ђурића уљуљкају и добију у времену. Ђурић каже као сведок на процесу: "Ја сам на своју руку написао писмо Врховном штабу партизана, на коме је дописао Радосављевић / звани Моле, партизански командант код Краљева/, и тражио да се престане са братоубилачком борбом." /с. 408/. Политком Р. Митровић предложио му је – "да ја утичем на Михаиловића и да покушам да се обустави братоубилачка борба". /с. 408/. – Видети књигу *Издајник*...

Сам ДМ записао је о том догађају неколико редака у својој личној белешници, својеручно: "Ђурић само са партизанима. Наређења за деблокаду Краљева показао Молу и одгодио напад на Чачак за три дана, позивајући за то време к-те на вечере." Наведено у књизи *Издајник*, с. 65.

15/ Службене новине, бр. 3, децембар 1941. Тај говор носи датум од 15 новембра. Међутим, како је био снимљен на плочу, а ситуација у Србији била критична, Радио Лондон дао га је први пут већ увече 14 новембра.

16/ Писмо Председника Симовића А. Идну, од 13 новембра 1941.

17/ Писмо сер Александра Кадогана /Sir Alexander Cadogan/ Председнику Симовићу, од 16 новембра 1941.

18/ О свему томе може се наћи више података у брошури *General Mihailovich and U.S.S.R.*, by Lt. Col. Zivan L. Knezevich, Washington, 1945, in-8, s. 30.

19/ Исказ Р. Ђурића на суђењу ДМ. / Издајник итд.с. 410. Видети и с. 123./

О тој ствари ово је најновији Титов приказ:

Партизански одреди били су опколили Дражин Штаб на Равној Гори. У Ужицу, Тито се нервозно шетао по соби, размишљајући шта му сад ваља чинити; за то време Дедијер је крај апарата слушао Москву. Наједном је Дедијер поскочио. Рекао је Титу: "Слушајте, Москва говори о борбама у Србији против Немаца. Слушајте, слушајте! Кажу да Дража предводи све снаге отпора". Тито је стао запањен: "Па то је немогућно!" У том је зазврјао телефон: Командант који је био опколио Михаиловићев Штаб и чекао само на Титов пристанак па да смрви змију, питао је шта да ради. Тито је пресекао: "Обуставите даљи покрет група. Упутите своје представнике Дражи и започните преговоре." Дедијеру и Лоли Рибару Тито је објаснио: "Не смемо да уништите Дражу Михаиловића, иако смо га опколили. Морамо pazити да не правимо тешкоће Совјетском Савезу у његовим односима с иностранством". /Dedijer, Tito Speaks. London, Weidenfeld and Nicolson, 1953, in 8) s.165./

Тако Дедијер у свом филмском скрипту. Нема сумње да су Совјети дали налог Титу да борбу прекине, као што су му пре тога дали налог да је започне.

Занимљиво је да Совјетска влада није обавестила ни Југословенску ни, колико нам је познато, Британску владу о упутствима послатим Титу за обуставу борбе са Михаиловићем. То је избегла, бојећи се свакако да би тиме формално признала да се меша у ствари држава. Ту фикцију о немешању она се увек старала да одржи.

20/ Делегати за преговоре о примирју били су: с Михаиловићеве стране, мајори Р. Ђурић и М. Лалатовић, којима се другога дана придружио капетан Хатсон; а од Врховног штаба партизана: Л. Рибар и А. Ранковић, дошнице још и П. Стамболић. Изасланици у Прањанима 27 новембра само су се сусрели, констатовали да је почео немачки напад са свих страна и одложили разговоре за доцније. О тим преговорима види књигу Издајник итд.с. 410-414. Одатле су наводи у овом параграфу.

21/ Вице-адмирал Kurt Assmann: "The Battle for Moscow", Foreign Affairs, New York, January 1950, s. 309-326. Цифре о заробљеницима су стварне, не из Гебелсове пропаганде.

22 Дешета ДМ Влади, бр. 535 од 30 августа 1942.

23. S. Clissold, Оп. цит., 81.

Суровости грађанскога рата могу бити тако језиве, и живот се може да изгуби због такве безначајности, да људе из земаља чији је развој био миран хвата неверица кад чују за извесне случајеве. Један пријатељ странац прочитао је недавно Клисолдову књигу о нашој герили. О Радовану Зоговићу, "југословенском Мајаковском", нашао је ту да је једном приликом послао неког младог четника у смрт зато што није знао ко је написао епопеју његове земље Г о р с к и в и ј е н а ц. /Оп. цит. 183 и 234./ Извор за тај податак није код Клисолда наведен. Пријатељ је изразио сумњу да би то могло бити тачно; претпостављао је да је писац насео причама комунистичких мрзитеља. Остао је запањен кад је чуо да је тај догађај описан у књизи једног од комунистичких летописаца.

Дедијер бележи како су партизани ухватили 31 јула 1943, у Бијелим Водама команданта Зеничког четничког одреда Голуба Митровића. Голуб је прво био партизан па је прешао у четнике, и почетком 1942 побио неке рударе у Хусињу. С њим су ухаћена "и два криминалца, које су Немци пустили са робије у Зеници

кад су се пријавили за четнике” / Тим узредним податком Дедијер оштроумно указује: прво на дослук и сарадњу четника и Немаца; друго, на људски материјал од кога је била састављена противничка војска./ Уз Голуба се задесио и ”један матурант, који је вршио дужност писара у Штабу.” Зоговић је узео младића да га мало преслиша о књижевности. Разговор је према Дедијеру / Д н с в н и к II, с.366-7/, текао дословно овако:

” – Ко је написао Г о р с к и в и ј е н а ц? – пита га Радован Зоговић.

Матурант ћути.

– Е, рђо од рђе, кад не знаш ко је написао Г о р с к и в и ј е н а ц, баш си издајник! – вели му љутито Радован.

Мало касније одјекнуле су партизанске пушке, објављујући да су наши другови рудари из Хусиња освешени.”

24 Депеша ДМ Влади, бр. 576 од 3 септембра 1942.

25 S.Glissold, Оп. цит., с 91

Комунисти тврде да је до њихова протеривања из Црне Горе у пролеће 1942 дошло услед сарадње четника и Италијана. У књизи Д о к у м е н т и о изд а ј с т в у ДМ / Београд, 1945, ин-4/ наведен је са факсимилима у потврду текст споразума који су 6 марта 1942 склопили у Подгорици пуковник Бајо Станишић у име црногорских националиста и пуковник Г. Бољоне у име Главне команде италијанских трупа у Црној Гори. Обе стране обавезале су се да ће заједнички водити ”бескомпромисну борбу против комунизма и комуниста у Црној Гори”;

”италијанске трупе одржаваће ред и поредак у варошима, а по селима овај задатак оставља се црногорским националистима.” Италијани ће давати ”помоћ у оружју, муницији, намирницама, обући и одјећи”;

”црногорски националисти, без обзира на коначни исход рата, неће употребити оружје против италијанских трупа”. /Документ бр. 38 и 39, с. 72-78./

Заснивајући се на том документу Крисолд каже да је Црна Гора тада постала, за пуну годину дана, ”италијанско-четнички кондоминијум”. / Оп. цит., с.83./

Три дана доцније, 9 марта 1942, вероватно у вези са тим Споразумом, одржан је на Цетињу збор активних и резервних официра. Ту је одобрена сарадња с Италијанима ради чишћења Црне Горе од комуниста. За војног старешину Црне Горе одређен је дивизијски ђенерал Блажо Ђукановић, а за команданта Народно-ослободилачке војске Црне Горе и Херцеговине пуковник Бајо Станишић.

Ђенерал Ђукановић направио је и политички споразум, неодређеног датума, с италијанским Губернером Пирциом Бироли / Alessandro Pirzio Biroli/. По њему, Италијани су примили обавезу да се Црна Гора ”не обнавља као самостална јединица све до конференције мира”, да они ”изврше репарације за штете које су проузроковане”, обезбеде ”прехрану становништва у Црној Гори и учине ”ревизију свих интернираца”. Ради одржања реда и мира у Црној Гори, Ђукановић је добио ”овлашћење да формира одред жандармерије”. /Документ бр.10, с.35./

Чак и ако би ови документи били у свему аутентични, непристрасан историчар имао би да учини две напомене. Пре свега, да су националисти били натерани зверствима и тактиком комуниста да, сликовито речено, прекину борбу против Султана да би се одупрли дахијама, који су их непосредније и опасније угрожавали. С друге стране, што се запажа на први поглед, то је да националисти не праве уговор о најамништву са Господарем, већ се појављују скоро као равноправан сауго-

ворач, који поставља своје услове. Симптом је сложености југословенске градеције током рата, што су они исти људи који су се у лето 1941 борили као лавови против Италијана, да би омели стварање посебне црногорске државе, били сад принуђени да бирају између два љута зла: или да буду сатрвени у борби са оба противника или да се са мање опасним удруже против онога другог, подмуклијег. За то, кривица лежи на комунистима.

Такво је било стање које је Дража Михаиловић затекао / не створио/ кад је 1 јула 1942 стигао из Србије у Црну Гору.

Кад је реч о документима које комунисти објављују о својим противницима, треба бити до крајности неповерљив. Што се тиче споразума од 6 марта 1942, сумњу побуђују два детаља. Ту, у факсимилу, пише да Италијани "одржаватће" ред, а датум гласи "6. О ж у ј к а 1942". И правопис и име месеца показују да са тим није имао посла Србин било из Србије, било из Црне Горе.

Да комунисти без зазора фалсификују кад им треба, и што год им треба, ствар је данас ни за кога спорна. Један пример. Комисија признатих америчких правника и јавних радника, образована у Њујорку 1946 у вези са суђењем Дражи Михаиловићу, каже у свом извештају ово, пошто је саслушала под заклетвом сведоке Американце: "Један други амерички официр видео је у дејству, при Титовом Врховном штабу, једну фотографску лабораторију, где је једна лажна фотографија, са сврхом да покаже братимљење четника и Немаца, била израђена и њему показана". / Report of Commission of Inquiry, New York, 1946, s.6./

26 Viktor Novak ;Magnum Crimen / Zagreb, 1948, in-4/, s.605.

27 Иста књига с. 609.

28 Иста књига с. 608.

29 Иста књига, с. 890.

30 Депеша ДМ Влади, бр. 377 од 10 августа 1942.

31 J.M. Vane : The Yugoslav Crisis 1918-1945 / New York, 1945, in-8/, s. 36.

32 Депеше ДМ Влади, бр. 377 и 386 од 10 и 12 августа 1942, и бр. 1384 од 4 марта 1943. – Подробније о избеглицама у Србији, августа 1942: из Хрватске 104,518; из Бугарске 38,836; из Маџарске 22,771; из Италије 31,177; из Словеначке 5,842. Од тога у Београду 46,361.

33 Што карактерише извесне видове југословенске гериле током прошлог рата, и издваја је од свих других, то је мноштво противника на терену и изукрштаност интереса у сукобу. За правилну оцену многих појава, није довољно поћи од голог факта, па на основу тога закључити – по мерилима земаља где је становништво хомогено и где постоје само два фронта: туђинчев и домаћи. Морална вредност и оправданост сваке од појава могла би да се утврди само свестраним испитивањем околности на датом месту и у датом времену. Не би нас нимало изненадило ако би се једног дана писале докторске дисертације о Ф е н о м е н о л о г и ј и Г е р и л е на подлози онога што се дешава у Југославији. Бацањем пуне светлости и

мирном оценом, многи догађаји, данас некима чудни или неразумљиви, биће сведени у свој оквир и на праву вредност – неизбежних инцидената, али инцидената, у једној трагичној и безмерним јунаштвом испуњеној епопеји.

Нема једне једине појаве за које се оптужују четници, а да се за њу не би нашао сличан или тежи пример код партизана. I. Неки четнички команданти "шуровали" су са италијанским генералом Роатом? W. Hagen је изнео у књизи *Die geheime Front* да је Титов Врховни штаб одржавао везе са Роатом куририма; једнога су чак ухватили Немци. /С. 257./ II. Д. Јевђевић је био четнички "официр за везу" код Роате? Хаген је обелоданио: како је генерал Велебит био Титов акредитовани амбасадор, под лажним именом "др. Петровић" у почетку, код немачког војног заповедника у Загребу генерала Glaise von Horstenau. /З. 246./ III. Извесни босански четници закључивали су примирја с усташама? На страну што Клисолд држи да је то био неуспех за *П о г л а в н и к а*, јер је то означавало крај његовог крвожедног сна о истребљењу. Хаген је открио: да је Тито молио Глајзеа преко Велебита за слично примирје, с тим да ће партизани мировати у једном резервату у Западној Босни. Предлог се очигледно односио на Бихаћ, где је комунистичко руководство спокојно пландовало неколико месеца после тога. /С.264./ IV. Станишићев Споразум од 6 марта 1942 с Италијанима о заједничкој борби против комуниста у Црној Гори врхунац је издаје? Шта је, тек Титова понуда Глајзеу, преко Велебита, да се Немци и партизани раме уз раме одупру оружјем искрцању Англо-Американаца на Балкан? /Walter Hagen' *Die geheime Front*, Linz und Wien, Nibelungen Verlag, 1950, in-8) s.265 i 268./

34.Шездесет највиђенијих Муслимана из Бање Луке упутили су протест због прогона Срба попредседнику Павелићеве Владе Чафери Куленовићу, 12 новембра 1941. захтевајући да се с тим престане. Тај апел, дело велике личне храбрости с обзиром на околности под којима је писан, објављен је скоро цео у В. Новака *Magnum Crimen*, с.634-636.

Између осталог, ту је изнесено ово: "Ми знамо доста примера гдје су Усташе приступиле клању и убијању под фесовима на глави. То је било у Босанском Новом, гдје су четири камиона Усташа дошли под фесом на глави, удружили се са муслиманским олошем и извршили клање хришћана у масама. Исто се десило и у Босанској Костајници, кад је на исти начин и за један дан покљано 862 хришћана. И у Кулен-Вакуфу су исто тако урадили... Ту је покљано 950 хришћана, што је дало повода за освету четника од 6. рујна када је попаљен Кулен-Вакуф и гдје је главом платило 1.350 муслиманских људи, жена и дјце. Ми знамо случајева гдје су неки Усташе католици ударали на хришћане с повицима: "Удри, Мујо! Држи, Хусо! Не дај тамо, Мехо!" и слично. Ми знамо случајева гдје се је шапутало хришћанима како их ми убијамо, ми, Балије, да их тако истријемо... Изазвавши тако тежак сукоб између нас Муслимана и хришћана, позвани смо ми као војници, да тај устанак угушимо и да тако убијамо Србе и они нас, а да се тако међусобно сатиремо и истребљујемо, не знајући када ће то престати и каквим ће посљедицама уродити..."

35 Писмо удружених босанских одреда Д. Михаиловићу, од 1 сеп-

тембра 1942, објављено је у књизи *Документи* итд. /с.211-213/. Ту стоји као главно: "Почетак борбе није био лак, јер је сваки ратовао у своје крају, без повезаности једних са другима... Од почетка борбе па до данас жеља нам је била да добијемо везу с вама... Нама је потребна најхитнија помоћ у оружју, муницији, да можемо што више мобилисати младих у борбу против партизана и припремити их за борбу против заједничког непријатеља Нијемаца, Италијана и усташа, кад за то дође вријеме и ваше наређење."

О раду у Западној Босни и Далмацији на заштити српског живља од усташких покоља, и о односу појединих истакнутих првака према Италијанима треба безусловно консултовати књигу *Давида Мартина Ally Betrayed* (New York, 1946, in-8). То је једно документовано и са пуно правог разумевања писано дело: ништа боље није се појавило на енглеском о проблемима југословенске гериле. О Илији Трифуновићу-Бирчанину и о Момчилу Ђујићу ту су изнесене ствари које у главу туку целу комунистичко-усташку пропаганду против њих. /с.135-145/. Од интереса је и напис, непотписан али озбиљан, "Војвода Момчило Ђујић", у *Американском Србобрану* од 10 марта 1947.

36. Славко Којић, "Прва Михаиловићева порука Влади", *Порука*, Лондон, бр.14, 1 август 1953.

37 *Службене новине*, бр.3, децембар 1941. – Видети напомену број 15.

38 *Службене новине*, бр.6, 30 април 1942.;

39 *Службене новине*, бр.11, 21 март 1943.;

40 *Службене новине*, бр. 4, 16 јануар 1941.;

41 В. Меморандум британске Војне мисије Совјетској влади, од 24 новембра 1941, претходни одељак.

42 С. Јовановић, "Генерал М. Михаиловић, Министар војни". *Ослобођење*, Лондон, бр. 25, 9 јули 1949.

43 Живан Л. Кнежевић, "Влада Слободана Јовановића и национална герила под ђенералом Михаиловићем". *Гласканадских Срба*, 6 јануар 1949.

44 Писмо А. Идна од 18 фебруара 1942.

Положај Британије у Средоземном Мору био је у то доба уистину до крајности критичан.

Да би омогућио снабдевање, а то ће рећи опстанак, Ромелових дивизија у Либији, Хитлер је почетком новембра 1941 превео 25 подморница из Атлантика у Средоземно Море. Месец дана доцније, чим је дошло до успорења офанзивних операција у Русији, пребацио је одатле на Сицилију и у Северну Африку читав један ваздухопловни корпус. Тада су настали црни дани за ствар Савезника у тој области. Од 12 новембра до краја године енглеска средоземна морнарица изгубила је све бојне бродове. Били су потопљени или задуго онеспособљени. Носач *Ark Royal*; бојни бродови *Barham*, *Queen Elizabeth*, *Valiant*; крстарице *Neptune* и *Galatea*; разарач *Kandahar*; подморнице *Perseus* и *Triumph*. /Ова последња, три месеца раније искрцала је у Југославији Хатсона са првом нашем екипом./ Поморска снага Британаца у Источном и Централном Средоземљу била је сведена на три крстарице и шаку разарача. У пр-

вој половини 1942 изгубљене су нове три крстарице и седам разарача. Са Сицилије је оперисало 400 немачких и 200 италијанских авиона против Малте и против комвоја. Малта је била скоро отсечена од света и доведена до глади услед удруженог дејства подморница и ваздухопловства. Даномоћно бомбардовање достигло је врхунац крајем априла: тада су све заостале лађе морале да напусте Малту. Тако су од децембра 1941 до новембра 1942 / победа у Либији, искрцавање у Северној Африци / ваздухопловство и подморнице Осовине били потпуни господари Источног и Централног Средоземља. Савезнички комвоји били су онемогућени.

45 К о м е с а р к а у п р а в а имала је десет комесара: Милан Аћимовић, стварни председник за Министарство унутрашњих дела; Момчило Јовановић, за Министарство правде; Душан Летица, за Министарство финансија; Душан Пантић, за Министарство ПТТ; Риста Јојић, а после његове оставке од 10 јула, Велибор Јонић, за Министарство просвете; Милосав Васиљевић, за Министарство пољопривреде и Министарство шума и руда; др Лаза Костић, за Министарство саобраћаја; Јеремија Протић, за Министарство исхране; др Стеван Ивановић, за Министарство социјалне политике и народног здравља; Станислав Јосифовић, за Министарство грађевина.

Н е д и ћ е в а В л а д а: Председник, ђенерал Милан Недић; Милан Аћимовић / Унутрашња дела /; ђенерал Ђура Ђокић / Саобраћај /; ђенерал Јосиф Костић / ПТТ /; ђенерал Панта Драшкић / Министарство рада /; др Милош Тривунац, а после његове оставке Велибор Јонић / Просвета /; др Чедо Марјановић / Правда /; др Јован Мијушковић / Социјална политика и народно здравље /; Михаило Олћан / Народна привреда /; др Милош Радосављевић, а после његове оставке Љубиша Микић, па Душан Ђорђевић / Финансије /; Огњен Кузмановић / Грађевине /. – Крупнија реконструкција извршена је 7 новембра 1942. Испали су Аћимовић, Марјановић, Мијушковић и Олћан. Наместо њих дошли су: Танасије Динић, др Милорад Недељковић, Радослав Веселиновић и С. Добросављевић.

46 С р п с к а д о б р о в о љ а ч к а к о м а н д а, од децембра 1942 С р п с к и д о б р о в о љ а ч к и к о р п у с / СДК /, располагала је у почетку са пет добровољачких одреда. Уколико је расло поверење Немаца у њу, а опадало према Српској државној стражи, утолико су повећаване и снаге СДК. Децембра 1942 одреди су преформирани у пет батаљона са по шест стотина људи, два тенка и четом тешких митраљеза. Њихов распоред у јуну 1943: Ваљево, Крушевац, Шабац, Ужице, Пожаревац. Децембра 1943, начињено је пет пукова са по три батаљона. Командант СДК био је пуковник Коста Мушички / Једно време, током скоро целе 1942, потпуковник Илија Лукић /. Кад су у јесен 1944 напустили Србију и пребацили се у Словеначку, Добровољаца је било око осам хиљада. Три њихова пука морала су прећи 12 маја 1945 у Аустрију. Били су интернирани од Британаца у с. Ветриње, код Целовца. Сад са око једанаест хиљада Рупникових војника и неколико стотина преживелих из Ђуришићеве групе, били су 25 и 26 маја предани Титовим комунистима. Сви су побијени у шумама око Кочевја или у Радовљици на мосту.

па им лешеве побацили у Саву. / Видети у А м е р и ч к о м С р б о р а н у, 3 јули 1945, оверена саслушања од 1 јуна 1945 двојице који су успели да утекну са те касапнице./ Остатак добровољаца, прекрштен као "Шумадијска дивизија", отишао је у Италију и био спасен.

47 С р п с к а д р ж а в н а с т р а ж а имала је у априлу 1942 око шест хиљада људи. Њен је Командант био пуковник Боривоје Јонић. Командант С р п с к е г р а н и ч н е с т р а ж е био је потпуковник Људевит Погачар. Почетком октобра 1944, од тих Недићевих формација створен је С р п с к и у д а р н и к о р п у с /СУК/ у јачини од шест хиљада пет стотина људи, подељен у три дивизије. Командант СУК-а био је ђенерал Стеван Радовановић, а командант дивизије пуковник Брана Живковић, потпуковници Драгутин Редић и Људевит Погачар. Преско Санџака отишли су ђенералу Михаиловићу у Босну. Већина их је изгинула у борбама против комуниста или помрла од тифуса. Остатак од око две хиљаде пробио се доцније на Север. Остаци тих остатака прикључили су се у Истри трупима под ђенералом Дамјановићем.

Треба истаћи да је од самог почетка, са изузетком пуковника Јонића и извесног броја месних команданата, Српска државна стража била тајно у Михаиловићевој организацији. Капетан Хатсон је већ 23 новембра 1941 јавио својој Влади да га је Михаиловић обавестио како је много својих официра и војника убацио код Недића, и да већ у том тренутку "4.000 Недићевих жандарма чекају заповест пук. Михаиловића". Организација Михаиловићева имала је знатне користи од Српске државне страже: Сазнавала је тим путем о кретању Немаца, добијала за своје органе уредне исправе за саобраћај, као и разни материјал и оружје. Један официр који је с Михаиловићем дошао из Босне на Равну Гору, и никад није вратио, истиче да је "највећи део официра и подофицира у Недићевим формацијама ушао у те одреде са знањем и одобрењем Чичиним и других команданата покрета. Доласком на одговорне положаје људи који су били одани организацији, економско стање Михаиловићевих одреда побољшало се. Нарочито у погледу одеће и муниције. Транспорти за поједине команде, спровођени од упућених људи, сачекивани су на уговореним местима и фиктивно нападани". / Павле Мешковић "На Равној Гори", "Књига о Дражи", I 57-60. Сам Михаиловић јављао је Влади о Недићу: "Он нема своје војске. Све је тајно уз нас". /Депеша бр 165 од 10 маја 1942./ Разуме се да је Гестапо често улазио у траг и кривце кажњавао мукама и стрелјањем. Један од најстрашнијих је случај мајора Милана Калабића / Депеша ДМ бр. 1185 од 23.ХИ. 1942./

Да о верности Српске државне страже Недићу Немци нису имали много илузија, показују речи ђенерала Лера Недићу октобра 1942: "Ви сте Срби наши заклето непријатељи... Кад је било искрцавање код Дијебра, пола Београда је лумповало. 90% Српске државне страже је уз Дражу Михаиловића, а 90% ваших чиновника су Дражини људи". /Депеша ДМ Влади, бр 779 од 13 октобра 1942./ То је увиђао и Недић. Августа 1943 писао је у Лондон: "Знам да у редовима српских оружаних снага има око 80% официра и људи који припадају покрету ђенерала Михаиловића и који ће се припојити њему кад време за то дође".

Давид Мартин /Op.cit., с. 154/ описује случај једног официра кога један недићевац проводи у Обреновцу кроз Немце. Каже: "Они који

замишљају да постоји увек јасна одељеност између колабораната и отпорника, – да су сви колаборанти на једној страни оградe, а сви отпорници на другој, – немају појма о техници отпора у земљи коју је окупирао непријатељ. Да би се успешно вратила обавештајна служба, да би се набавила храна, да би се кријумчарило оружјем, да би се олакшало кретање, од битне је важности за покрет отпора да добар део свога људства држи у "квислиншкој" администрацији и њеним оружаним снагама" /с. 153/. А мало даље: "Прави Квислинзи били су ређи у Србији но у ма којој другој области окупиране Европе. Сем шаке српских фашиста, сабијених око Љотића, српски народ као целина остао је некомпромисно у анти-немачком ставу за све време окупације... Једини међу свим европским народима, Срби и Пољаци нису дали ни један једини војнички одред за активну подршку немачкој војсци" /с. 155/.

48 Писци ове књиге имали су прилике да прегледају архиву Недићеве Владе из времена октобар 1944-април 1945. Недић и део његових министара били су преведени из Београда у Kitzbuehel /Тирол, Аустрија/. За тих шест месеца Недић, Костић, Докић, Кујунџић, Јонић, Недељковић и повремено Динић, одржали су укупно дванаест седница. Немци су захтевали да Недићева Влада приступи стварању Српске војске од педесет хиљада бораца, углавном од заробљеника и радника у Немачкој, за рат против "заједничког непријатеља", тј. "против руско-бољшевичких трупа". За процену Недићевих односа према Немцима од интереса су два извода из његове преписке са Нојбахером / dr Hermann Neubacher/, дипломатским представником Рајха. У Меморандуму од 19 јануара 1945 Недић је начелно пристао на стварање Српске војске. Али је ставио један услов: "Ова се војска не би употребила ни противу једног савезника Србије, односно бивше Југославије. А употребиће се онда кад се данашњи курс светске политике промени и настане општи европски рат против бољшевизма и комунизма." Нојбахер је то отклонио с негодовањем. Недић га је онда, да ствари пречисти, својим писмом од 2 фебруара 1945 упозорио на "ону ситуацију и онај однос који је од 1941 до 1944 постојао између Немачке и Србије, као дела зараћене са Немачком Југославије, тј. однос победиоца према побеђеном, окупатора према окупираном, а тај однос и сада још постоји. При овоме напомињемо да Немачка влада ни у ком облику није тражила од Српске владе у Србији да се тај однос, па дакле и њен однос према њеним савезницима, ни у ком погледу измени. Такви покушаји изгледа нам да се тек сада чине са немачке стране, да се Српска влада изјасни за борбу у сарадњи са Немачком, а противу 'заједничких непријатеља'... Ми, међутим, немамо ни овлашћења ни могућности да чинишничко стање сад мењамо".

49 Б о р б а, Београд, 13 јули 1946.

50. По причању очевица било је овако.

Једног дана хрупио је на Равну Гору Војко Чвркић, бивши народни посланик Јерезе, са неким наредником Поповићем, родом из Чачка или из околине Чачка, и једним Босанцем. Рекао је Дражи Михаиловићу да су му Немци запалили кућу и да га гоне, те је дошао да се склони код њега. Михаиловић није мислио добро о Чвркићевом прошлости, али је хтео да га ипак спасе. Рекао му је: "Нећу да вас народ види код мене;

али ћу вас заштитити, пошто вас Немци гоне". Као место боравка одредио је Чвркићу оближње село Каменицу. Његова два пратиоца задржао је на Равној Гори.

Кратко време после тога, кад је Михаиловић са мајором Александром Мишићем отишао до Струганика да неким послом тамо предани, наредник Поповић замоли командира страже да, иако му није био ред, оде са својим другом Босанцем у заседу, ради осигурања правца Струганик-Равна Гора. Одобрено му је. Почео се хватати сумрак, кад се одједном зачуо пушкомитраљески рафал. Очевидац је истрчао из колибе и дао узбуну. Попуковник Драгослав Павловић појурio је у правцу заседе. Наредник Поповић рапортирао му је: да су била наишла два човека, он их је по правилу зауставио на педесет метара, они су нагли у бекство, а он је пуцао. Павловић га је похвалио и сменио са страже. Михаиловић се вратио дватри сата доцније. Требало је да стигне отприлике у време инцидента с пушкомитраљезом; али се морао задржати због Мишића.

Сутрадан ујутру нашли су убијеног човека. Доктор, један Јеврејин, установио је одмах да је рана дошла с груди, не са леђа. Изјава наредника Поповића о бекству није могла бити тачна. Наишао је један четник, који је у друштву с убијеним био у тренутку пушњава. По њему наредник Поповић викнуо је "Стој" и одмах пуцао. Овај је, међутим то порицао с упорношћу. Али је Босанац одао да је Поповић имао намеру да убије Михаиловића и да је пуцао мислећи да иду Дража и Мишић. Преки суд је обојицу осудио на смрт. Клечали су на ивици раке док се читала пресуда. Наишао је Дража. Обратио се нареднику Поповићу: "Синко, имаш ли што да кажеш?" Наредник је затражио комад хартије, да пише мајци. Молио је да му опрости за бол који ће јој нанети; нека не жали на ове што ће га стрелјати, јер нису они криви. На крају: "Да није било Војка, све се ово не би десило, и ти би још имала сина". Тада је настало поновно испитивање. Наредник Поповић је објаснио: како га је у једном селу крај Чачка, у кући председника Општине Љотићевца и у присуству неког интендантског поручника, Војко Чвркић убедио: да је Дража енглески агент, да као такав има да извршава што му Енглези наредс, без обзира на жртве које ће то донети народу, да је против Краља, и да га треба ликвидирати у интересу српског народа; обећао му је педесет хиљада динара и чин потпоручника, ако то учини. Тако су са Војком дошли на Равну Гору. Обојица су стрелјани. Чвркић је утекао из Каменице пре но што су дошли по њега.

Доцнија истрага утврдила је тачност Поповићева исказа. Пронађен је интендантски поручник, који је све потврдио. Војка Чвркића је Суд осудио на смрт, у одсуству. Он се дуго крио по Србији, прелазео је и у Банат. Најзад су га пронашли. Смртна казна над Чвркићем извршена је у лето 1942, у селу Рошци, Западна Србија.

/Разуме се по себи да је на суду речено име села, име председника општине, име интендантског поручника. Те конкретне појединости очевидац није запамтио, а без значаја су у овом контексту./

Видети и Б.Лазих, "Из историје Равне Горе 1941", Равногорски борац, септембар 1950.

51. Б. Лазих, "Борба код Сече Реке" Књига о Дражи, I 312-316.

52. Та творевина преликана је у листу Р а в н о г о р с к и б о р а ц, април 1949.

53. Деспеша бр. 1576, 24 мај 1943.

54. И з д а ј н и к..., с. 54 и 96-97.

55. Иста књига, с. 351, 352, 353, 356.

56. Деспеша ДМ Влади, бр. 648 од септембра 1942. – В. Живан Л. Кнежевић, "Документа о лажима Титовог суда у Београду", А м е р и к а н с к и С р б о б р а н, 8 и 9 јули 1946.

57. Деспеша бр. 133, 5 април 1942.

58. И з д а ј н и к..., с. 352.

59. Командант једног четничког одреда, капетан Никола С. Бојовић напустио је по наређењу опсаду Фоче, бранене од усташа и домобранаца, и у расвет јуна 1942 кренуо на Дурмитор, где је тек стигао Михајловић. Дошао је у с. Крш. Била је недеља, и народ се први пут после комунистичке страховладе слегао на јутрење код цркве св. Ђорђа. Рашчуло се некако да је ту и Дража. Један од најстаријих сељака иступа из гомиле и пита: "Ко је овде Дража Михаиловић, највећи српски јунак?" Један "скромно, скоро бедно обучен" сељак одговара: "Ја сам Михаиловић. Али не највећи српски јунак, него као сви ви овде!" У црно забрањене жене падају на колена пред њим, траже освету за побијене од комуниста. Он теши: Доцније ће се водити судски поступак, кривци ће бити кажњени. У том патрала доводи једног свезаног младића. То је неки Петар Даниловић, из с. Јунчак код Жабљака, има 17 година. Кривица: био је убио мајку капетана Н. Б., пошто јој је предходно очи ископао. Младић је јадиковао: "Морао сам друже... Немој ме убити. Нисам крив. Морао сам је убити. Јер, да је нисам убио, убили би они мене. Тако су Петра Милића убили, што јој није хтео вадити очи. И ја сам морао..."

Гомила се заталасала да га линчује. "Чича се измакао подаље, као да га не интересује овај немили случај". Капетан Н. Б. је хукао, размишљао, сагледао сву несрећу Црне Горе. Донео је херојску одлуку, одрешио је младића: "Нека ти је проста крв моје мајке... Слободан си... Верујем да ниси разбојник, и да ћеш постати добар Србин". То је деловало као бомба, гомила се ускомешала, пошла на младића. Овај се прибијао уз Н. Б. "Не дај ме молим те". Тада је проговорио Дража: "В., слажем се с тобом. Праштање је највећа света, ако има наде да ће од онога коме се прашта постати добар члан друштва. Лако је човека убити. Теже га је преваспитати... Ми се не смемо угледати на комунисте... Наши су циљеви различити, па и наши поступци морају бити различити. Ми идемо трновитим, хришћанским путем, јер смо свесни да је било и да ће бити идеја и идеологија, али није било и нема изгледа да ће бити савршеније науке од Христове науке"...

Када је доцније капетан Н. Б. упитан шта је било са Даниловићем, Н. Б. се смрачио: "Остао је у селу, неузнесиран. После се опет придружио комунистима, и гађао ме из пушке 1943 године"... Видети Књигу о Дражи, I 235-240.

60. Др Младен Ј. Жујовић, Д р а г и ш а В а с и ћ /Питебург, 1949, ин-8, посебан отисак чланка из С р б о б р а н а/.

61. Овде треба подвући да су ово М и х а и л о в и ћ е в и ко-манданти. Многобројни и могући босански четнички одреди делују још

увек као самосталне групе отпора. Како је изнето у претходном одељку ти одреди прикључи ће се Михаиловићевој организацији тек крајем 1942. Имена су дата тачно према Михаиловићевим депешама бр. 264 и 265 од 27 јуна 1942.

62. Назив листа и тачан датум не можемо навести. Југословенска влада је садржину чланка доставила Михаиловићу депешом од 23 јула 1942. Препоручила му је да буде опрезан у својим додирима с комунистима и да их не пушта себи.

63. Комунистички писци тврде да је С л о б о д н а Ј у г о с л а в и ј а функционисала и раније. Може бити. Ако је онда једно од двога: или је то била локална станица врло слабог домета, или је радила тзв. диригованим таласима. С л о б о д н а Ј у г о с л а в и ј а за коју свет зна, и која је посредно вршила извештај на инострану јавност, проговорила је први пут 22 јула 1942. Није било тешко установити да се та станица налази у Тифлису, односно да је под совјетском контролом.

64. Реч је о локалном времену. По гриничком, препад на Перл Харбор /Бисерну Луку/ извршен је између 6,30 и 8,30 увече. Лондонски Радио дао је о томе крагак извештај истога дана, у вестима од 9 сати увече!

65 Имена: Маршал Родолфо Грациани; ђенерали, а доцније маршали, Sir Archibald Wavel, Sir Claude Auchinleck, Sir Harold Alexander, Sir Bernard Montgomery, Erwin Rommel.

66. После успеха над Вевелом, Ромел је у августу 1941 добио под своју стварну команду тзв. Panzer Group Afrika, одн. званично Deutsch-Italienisch Panzer Armee Afrika—Armata Corazzata Italo-Tedesca. Ту су групу сачињавали: Afrika Korps /две панциране дивизије/, једна немачка и шест, а у 1942 седам италијанских дивизија. Освојење Тобрука, 21 јуна 1942, донело је Ромелу сутрадан маршалску палицу.

68. The Rommel Papers /London Collinis, 1953/, f. 171.

69. Commander George Stitt, The New English Review, август 1946, с. 144. / Цитирано код Фулера, с. 163./ - Видети напомену 44

70. The Rommel Papers, s. 180.;

71. Иста књига, с. 225.;

72. Британци широм света схватили су пад Тобрука као националну несрећу. То име било је већ легенда. Черчил се тих дана налазио у Вашингтону. У својим мемоарима /The Hinge of Fate, f. 343-344/ описује како је сазнао за тај догађај. Био је са Рузвелтом у Белој кући. Рузвелт му је без речи пружио телеграм: "Тобрук се предао, заробљено 25.000 људи". Черчил каже: "То је било такво изненађење, да нисам могао да поверујем... То је био један од најтежих удараца којих могу да се сетим за време рата. Биле су озбиљне не само његове војничке последице, него је то нарушавало углед британских армија. У Сингапуру се 85.000 људи предало мање бројним Јапанцима. Сад је у Тобруку гарнизон од 25.000 /стварно 33.000/ прекаљених војника положио оружје можда половини од тога броја". Пад Тобрука одлучио је о судбини Окинлековој: смењен је 8 августа, чим се мало стабилизовао фронт код Ел Аламеина.

73. Robert E. Sherwood, *The White House Papers* / London, Eyre and Spottiswoode, 1949/, II, s. 595.
74. *The Memoirs of Cordell Hull* /London, Hodder and
hton, 1948/, II, s. 1165.
75. W. S. Churchill, *The Grand Alliance*, s. 469.
76. *The Memoirs of Cordell Hull*, II, s. 1165-1166.
77. Главни део објављен је у Черчиловој књизи *The Grand Alliance*, s. 558-559. Черчил је у то време био у Вашингтону.
78. W. S. Churchill *The Hinge of Fate*, s. 239.
79. Jan Ciechanowski, *Defeat in Victory* /New York, Doubleday and Co, 1947/, s. 100.
80. W. S. Churchill, *The Grand Alliance*, s. 615.
81. W. S. Churchill, *The Hinge of Fate*, s. 239.
82. Иста књига, с. 293.
83. *The Memoirs of Cordell Hull*, II, s. 1172.
84. W. S. Churchill, *The Grand Alliance*, s. 405-406.
85. Иста књига, с. 405 и 409.
86. Иста књига, с. 408. Телеграм је од 4 септембра 1941.
87. Иста књига, с. 582-584.
88. W. S. Churchill, *The Hinge of Fate*, s. 288-289.
89. W. S. Churchill, *The Grand Alliance*, s. 584.
90. Текст у Черчиловој *The Hinge of Fate*, s. 281-282.
91. Иста књига, с. 304-305.
92. Иста књига, с. 305.
93. Иста књига, с. 305.
94. Иста књига, с. 342.
95. R. E. Sherwood, *The White House Papers*.
96. W. S. Churchill, *The Hinge of Fate*, s. 240.
97. Службене новине, 30 април 1942.
98. Jan Ciechanowski, *Op. cit.*, s. 93.
99. W.S. Churchill, *The Hinge of Fate*, s. 437-438

100. За текст Забелешке о том разговору, в. лондонски часопис
Порук у бр. 10, 1 фебруар 1953.

101. На овом месту потребно је рећи да је покрет отпора у Југославији везивао током рата уистину 30 до 36 непријатељских дивизија. Број наведен у Владином саопштењу није претераност једне неразумне пропаганде. Тачно се знао размештај појединих дивизија. Ради неверних Тома, може се изнети ово.

I. Черчил говори о тој теми на неколико места у својим Мемоарима. У Забелешци предатој турском Председнику Републике 30 јануара 1943, приликом састанка у Адани, он истиче с признањем "отпор који улива велике наде, а који води ђенерал Михаиловић у Србији и партизани у Хрватској и Словеначкој" /" the highly hopefull resistance maintained both by General Mihailovitch in Serbia and the Partisans in Croatia and Slovenia") *The Hinge of Fate*, s. 634/.

У једној поверљивој белешци од 31 маја 1943, састављеној за потребе унутрашње службе, Черчил подвлачи да је од италијанских

дивизија "не мање од двадесет осам везано у Југославији, Албанији и Грчкој. На њих треба додати осам румунских / свакако грешком, уместо "бугарских"/ и једанаест немачких дивизија, што чини укупно четрдесет и седам дивизија, које на Балканском Полуострву задржавају герилска активност Србина Михаиловића, хрватских партизана, општи нереди у Грчкој и немир у тим поробљеним земљама". Пошто је споменуо колико је мало материјала дотуренео покретима отпора на Балкану, Черчил констатује да "при свем том они постижу чудесни подвиг да прикивају четрдесет седам непријатељских дивизија". / *Nevertheless they are accomplishing the prodigious feat of immobilising forty-seven enemy divisions*". Иста књига, с. 376./

II. Немачки генерал Рендулиц, који је у августу 1943 примио дужност команданта Западног Балкана, да се супротстави могућном искрцавању Савезника на јадранској обали, пружа сличне податке. По њему, у Хрватској са Босном затекао је седам немачких дивизија, поред једне усташке дивизије / Поглавникова Гарда/ и око осам домобранских бригада; у Црној Гори и Албанији, петнаест италијанских дивизија, које су са снагама италијанским у Далмацији, бројале отприлике 270 хиљада људи, од чега осам хиљада официра; у Србији је у то доба, каже, било мало немачких трупа. Његовом набрајању ваља додати бугарске и маџарске дивизије у источном делу Југославије. / *Lothar Redulic, Gekämpft, gesiegt, geschlagen, Heidelberg, Verlag "Welsermühl", Wels, 1952; c. 155, 170 и 180.*/

III. Према италијанским изворима, Черчил доноси исцрпан распоред немачких и италијанских трупа, на дан 8 септембра 1943, у Италији, Јужној Француској и на Балкану. У Југославији, западни део, налазио се: у Словеначкој, Хрватској са Босном и Далмацији – осам италијанских и девет немачких пешадијских дивизија, поред шест хрватских бригада; у Херцеговини и Црној Гори – шест италијанских пешадијских дивизија, две немачке пешадијске дивизије, једна немачка оклопна дивизија и две хрватске бригаде. О источној половини Југославије нема ближих података; али се каже да се у Албанију на случај потребе могу да пребаци "две немачке и две бугарске дивизије из Србије и Македоније". / *Lossing the Ring, c. 632-634.*/ Према томе италијанском прегледу, где је обележен и размештај трупа, у Југославији је тада било не мање од четрнаест италијанских и четрнаест немачких дивизија, поред бугарских и маџарских трупа. Тако се тачност Михаиловићевих обавештења потврђује британским, немачким и италијанским подацима.

Отварање рата на Балкану није само одложило напад Хитлеров на Русију, већ је значило трајан одлив знатног броја дивизија из резерви које су иначе тако корисно могле бити употребљене на другим ратиштима. То је и економски представљало суву штету за Силе Осовине. Балкан је за Хитлера био, само у још већој мери, оно што и Шпанија с Португалијом некад за Наполеона: његова жива рана.

102. Војне емисије установљене су убрзо по образовању Владе Слободана Јовановића. Сврха им је била двојака: да народ у земљи обавештавају о политици Владе у односу на покрет отпора, и да Михаиловићу послуже за преношење порука народу широм Југославије. Прва емисија, преко лондонског Радија, чула се 26 фебруара 1942; последња, 26 априла 1943. Једанпут недељно, четвртком, била је тзв. редовна

емисија, у 19.45. Али су према потреби даване и ванредне емисије. /Било их је укупно: 62 редовне, 33 ванредне./ Састављао их је Шеф Војног кабинета при председништву Владе, мајор Живан Л. Кнежевић. Пошто их Председник прегледа и одобри, слате су лондонском Радију на неку врсту цензуре. У почетку су саопштаване земљи без икаквих имена. Почетком 1943, кад су између Југословенске и Британске владе настала размимоилажења у процени прилика у Југославији, Управа Радија почела је чинити изостављања и предлагати преиначења. Априла 1943, по успостављању везе између партизана и британских органа, тај метод узео је толико маха, да није било друге него емисије обуставити.

103. О својим радио-везама са Југословенском владом, поред оне која је ишла преко Британаца, Михаиловић је дао неколико података на свом суђењу. "Т у ж и л а ц": Прошли пут ви сте говорили да сте имали тајну везу са Владом за коју енглески сервис није знао. Која је била прва веза? О п т у ж е н и: Прву везу сам остварио са Каиrom. – Т у ж и л а ц: С ким у Каиру? – О п т у ж е н и: С Миодрагом Ракићем... Ми-слим да сам ту везу успоставио преко Слијепчевића". /И з д а ј н и к..., с. 307./ Да ље је изјавио да му је друга веза била са Јованом Ђоновићем, /Каиро/; трећа са Душаном Петковићем-Сенегалцем, Истамбул; четврта, са др Живком Топаловићем у Италији; и најзад пета, с америчким Ваздухопловством / читај: Морнарицом/, односно тим путем с Југословенском амбасадом у Вашингтону. /И с т а к њ и г а, с. 308-309./ – Доцније, било их је још. На пример, непосредна и неконтролисана веза са Михаиловићем из Алжира 1944. Та тајна радио-станица била је створена с одобрењем француских власти. Њу су водили наш посланик код Дегола Јован Ђоновић и вазд. пуковник Душан Н. Радовић. При крају, била је једна веза преко Пољака.

104. W. S. Churchill, *The of Fate*, s. 431-438.

105. То је према подацима самих комуниста. У тренутку кад је, по Титовим речима, почео "велики марш пролетерских бригада у Босанску Крајину", 24 јуна 1942, о в о је била снага Партизана: I п р в а п р о л е т е р с к а народно-ослободилачка бригада, образована 22 децембра 1941 у Руду, углавном од остатка разбијених србијанских одреда /вероватно бројно стање? око 800 људи; по томе се 22 децембар слави као Дан југословенске армије/; П е р с к а п р о л е т е р с к а б р и г а д а, 1 март 1942, Чајнице /800 људи, у четири батаљона/; III с а н џ а с к а б р и г а d a, 1 јуни 1942, Шћепан-Поље /вероватно: око 800 људи/; IV ц р н о г о р с к а б р и g a d a, 17 јуни 1942, Љубиње /1,082 борца/; V ц р н о г о р с к а б р i g a d a, 19 јуни 1942 /1,000 људи/. Поред тих пет бригада овде-онде, само групице. Доцније, 30 јуна 1942 створена је у Словеначкој I бригада "Тоне Томшич". У Србији је тек 8 септембра 1942 обновљен Шумадијски партизански одред "Милан Благојевић", на Букуљи, три чете по 20 до 30 људи. /Сви ови подаци узети су из комунистичког зборника И н ф о р м а т и в н и п р и р у ч н и к о Ј у г о с л а в и ј и, књ. I, свеске 16-19, Београд, 1951, с. 645-745./

106. Цео Иднов говор, на енглеском, у С л у ж б е н и м н о в и н а м а бр. 10, 24 новембар 1942.

107. Опис молепствија и текст беседе у С л у ж б е н и м н о в и н а м а бр. 10.

108. *The Rommel Papers*, s. 254.

109. *The African Campaign from El Alamein to Tu-*

nis, from 10th August, 1942 to 13th May, by Field-Marshal the Viscount Alexander of Tunis. То је његов званични извештај Министарству војном, штампан као Supplement to the London Gazette, 3rd February 1948) s. 844.

110. The Rommel Papers, s. 280.

111. Иста књига, з. 280.

112. Иста књига, з. 268.

114. The Rommel Papers, s. 293-294.

113. The African Campaign..., s. 850.

115. Иста књига, с. 287.

116. Иста књига, 305 и 310.

117. Иста књига с. 363.

118. Les Lettres Secrètes échangées par Hitler et Mussolini (Paris, Edition du Pavois, 1946/)s. 146.

119. The African Campaign..., s. 844.

120. Неки писци дају 16 август као датум телеграма. То не може бити. Један од потписника, генерал Окинлек, био је смењен 8 августа, а дужност генералу Александру, предао је 15 августа југословенски посланик у Каиру само обавестио своју Владу о телеграму. Телеграм је од неколико дана раније.

Наведени текст гласи на енглеском:

With admiration we are following your directed operations which are of inestimable value to our allied cause.— General C. J. E. Auchinleck, Admiral H. Harwood, Air Marshal A. W. Tedder.

121. У својој брошури о Драгиши Васићу, с. 11, Младен Жујовић наводи да је "према једном извештају Команде Београда /Дражине/ до 1 јануара 1943 било стрељано у Јајинцима код Београда 27.000 лица". Стрељања у маси продужена су кроз целу прву половину 1943. Михаиловић је и о њима подробно обавештавао Владу.

122. То је Михаиловићева процена, заснована на немачким списковима стрељаних и на брижљиво прикупљеним подацима о жртвама многобројних казних експедиција. Колико је герилска војна, у којој страда поглавито незаштићено становништво, ужасно скупа ствар у поређењу са редовним ратовањем, показују добро следеће цифре. У бици код Ел Аламеина Британци су имали 13.500 мртвих, рањених и несталих. The African Campaign..., с. 858./ Губици Осовине у времену од 23 октобра до 20 новембра 1942, износили су мање, укупно око 7.800 мртвих и рањених. /The Rommel Papers, с. 358./ У предходној бици код Алам ел Халфа Осовина је имала 4.500 мртвих и рањених, а Британци 1.640 мртвих и рањених. /the African Campaign, с. 846./ Изван тога, од 1 августа до 31 децембра 1942 губици су били релативно мали.

123. Титови комунисти, који су од Шубашићеве Владе добили скоро целокупну војну архиву из времена рата, навели су на суђењу генералу Михаиловићу део из Милановићеве Забелешке и Кнежевићева Реферата као непобитан доказ да је Југословенска влада у Лондону била званично обавештена од Британске владе о "издајничком" раду Михаиловићевом. Слично је поступио и К. Ziliacis у својој несолидној пропагандној књизи Tito of Jugoslavia. По њима изгледало би да поводом тих оптужаба није било ништа урађено. Ни слушаоцима суђења ни читаоцима Зилијакусовим није било дато да сазнају истину, тј. да су генерал Михаиловић и његов покрет добили после тога најпотребније задовољење које је било могуће.

Од Михаиловићеве Забелешке и Кнежевићева Реферата објављени су делови у књизи I z d a j n i k ...) faksimil n на с. 312, 184 и 185, а штампани текст на с. 456 и 459-461.

У вези с тим, в. напис Ж. Л. Кнежевића, "Како је суд Озне прекра-
јао документа на суђењу ђен. Михаиловића", А м е р и к а н с к и С р б о б р а н,
29 април 1947.

124. Министарство иностраних послова, Стр. пов. бр. 37, 9 фебруар 1943.

125. Амбасада у Вашингтону Влади, Стр. пов. бр. 4, 4 јануара 1943.

Шести одељак

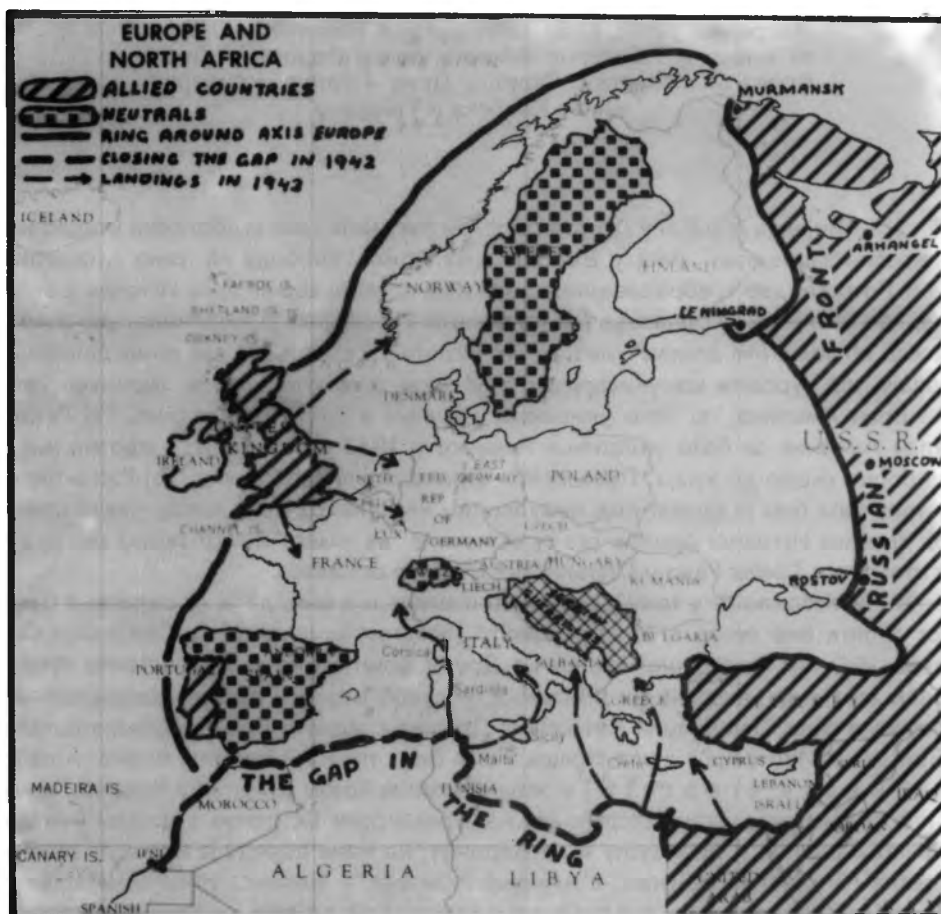
ДРУГИ ФРОНТ И ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ

Амерички ратни план за уништење Немачке.— Одлука за инвазију Северне Африке уместо Европе.— Други фронт и Совјетски Савез.— Црна Година: конференција у Квебеку и Техерану

Ниједан догађај у Другом светском рату није тако судбоносно утицао на несрећни завршетак рата у Европи и на губитак слободе не само Југославије и Пољске, два храбра савезника, већ и на поробљавање целе Источне Европе, као што је било одлагање Другог фронта. Историјска је чињеница, доказана досад објављеним документима, да сто милиона Европљана већ више деценија грцају под суровом комунистичком тиранијом само зато, што је одложен Ратни план Америке за брзо уништење Немачке у току 1943 године. Тај Ратни план Америке за брзо уништење Немачке у 1943 одложио је, и против њега се борио скоро до краја, Председник Британске владе Черчил. Тај Ратни план у току рата био је познат под популарним називом Другог фронта,— за разлику од главног Источног фронта, где су се носиле на живот и смрт скоро све снаге Хитлеровог Трећег Рајха и Стаљиновог Совјетског Савеза.

Мислило се у току рата, а многи мисле и данас, да је то одлагање Другог фронта био сукоб стратегија између Западних демократија и Совјетског Савеза. Међутим, сукоб око отварања Другог фронта био је првенствено сукоб двеју стратегија, америчке и британске, — сукоб између Главног ђенералштаба оружане силе Сједињених Америчких Држава с једне и Главног ђенералштаба Британске Империје с друге стране. То је била тешка и заморна борба: између истинске стратегије која је тежила брзом уништењу Немачке, свим англоамеричким снагама сасређеним на Британским Острвима с циљем напада преко Ламанша у Француску и ка Берлину, на коме правцу је имала да се туче главна непријатељска снага, с најмање губитака, и Немачка уништи најдаље у току 1943 године, — и периферијске стратегије, коју су амерички официри назвали "периферијско кљуцање" /Periphery pecking/¹ а амерички министар народне одбране "ратом боцкања иглом" /pinprick warfare/² што је мало или нимало утицало на уништење Немачке и свршетак рата током 1943.

Око усвајања америчког Ратног плана / "Roundup", доцније у 1944 "Overlord"/ за брзо уништење Немачке до краја 1943, сукоб је био дакле двострук. Између америчког Главног ђенералштаба и британског Главног ђенералштаба с једне стране, и између Англо-Американаца и Совјетске Русије с друге стране.

БРИТАНСКА ПЕРИФЕРИЈСКА СТРАТЕГИЈА

Затворити обруч око Немачке између Египта и Гибралтара; ослабити немачки отпор бомбардовањем, блокадом, отпором поробљених народа и пропагандом; никакав фронт у Европи у 1942; у 1943 извршити једновремено инвазију Европе преко Скандинавије и Средоземља. Американци су то назвали "периферијско кључање" или "рат боцкања иглом"³

1 Амерички ратни план за уништење Немачке

Национални циљ Сједињених Америчких Држава у Европи у току Другог светског рата био је, да се Велика Британија одржи по сваку цену као Велика Сила. Како су Велика Британија и Совјетска Русија биле у борби на живот и смрт са Хитлеровом Немачком, и како је помоћ Европи била хитна, то је решено да се прво уништи Немачка и све снаге концентришу ради постизања тога циља, — па тек онда у другој фази Јапан.

Основни Ратни план за брзо уништење Немачке били су израдили потпуковник Двајт Д. Ајзенхауер / Dwight D. Eisenhower/ и мајор Алберт Ц. Ведемејер / Albert C. Wedemeyer/. План се састојао у томе да се све англоамеричке снаге сасреде што пре на Британским Острвима / Операција "Volero"/, па да се нападом преко Ламанша и Француске удари у срце Немачке ка Берлину, на коме се правцу имала да туче главна немачка снага на Западу / Операција "Roundup"/. Тај план био је прост до генијалности. Он је обећавао успех и брз свршетак рата до краја 1943, јер Немачка није никако могла да издржи рат на два фронта истовремено. Главна идеја је била: да се Немачка уништи што пре, што економичније, и са најмање жртава, док су главне Хитлерове снаге биле још чврсто везане на Источном фронту.⁴

План је био предложен Председнику Рузвелту / Franklin Delano Roosevelt/ као Врховном команданту америчке оружане силе и он га је усвојио априла 1942 године. Рузвелт је одмах упутио у Лондон начелника Заједничког главног ђенералштаба ђенерала Маршала / George C. Marshall/ са Хари Хопкинсом / Harry E. Hopkins/, специјалним помоћником Председником, да тај план изложи Британској влади ради прихватања као заједничког Ратног плана у борби против Немачке. Тај план био је усвојен од стране Черчилове Владе у начелу одмах.⁶ Међутим, Черчил се истовремено успротивио делу тога плана: да се септембра 1942 изврши један упад у Француску, као претходна операција за инвазију 1943 године. / Операција "Sledgehammer"/.

Не могавши да приволи Черчила и Империјални ђенералштаб на овај план у потпуности, — амерички Заједнички ђенералштаб предложио је Рузвелту: да се одустане од одлуке да се прво туче Немачка у Европи, него да се све америчке оружане снаге прво концентришу на Пацифику ради уништења Јапана, где могу одмах да ступе у борбу. Председник Рузвелт одбио је овај предлог својих војних саветника. Он је у јулу 1942 упутио поново у Лондон Хари Хопкинса, ђенерала Маршала и ђенерала Ведемејера са категоричним захтевом: да се изради заједнички англо-амерички план и да америчке трупе безусловно ступе у борбу у Европи "пре краја 1942 године"!

МАРШАЛОВ ПЛАН ЗА ИНВАЗИЈУ 1. АПРИЛА 1943

Овај план имао је три фазе: /1/ BOLERO – сасређивање на Британским Острвима 48 англо-америчких дивизија и 5,800 борбених авиона; /2/ Прелаз преко Ламанша 1. априла и освајање базе за даљу офанзиву; /3/ ROUNDUP - офанзива ка Берлину у срце Немачке и тучење главне немачке снаге на томе правцу. Уни евентуално у Француску чак и 1942 само у два случаја: /а/ да се спречи слом Совјетског Савеза; /б/ да се експлоатише евентуални немачки унутрашњи слом / Операција SLEDGEHAMMER/. Циљ инвазије: да англо-америчке трупе заузму средишњу област Европе / HEARTLAND/ пре Црвене армије.

2. Одлука за инвазију Северне Африке

Черчил је категорички и упорно одбијао да отвори Други фронт у Европи, исто онако категорички као што је Рузвелт захтевао да се америчке снаге употребе у борби у Европи пре краја 1942. Главни разлог Черчилове упорности лежао је у паничном страху од великих губитака, које би Енглеска претрпела у току отварања Другог фронта у Европи. Он није хтео да Ламанш претвори, како је то сам рекао драматично, "у реку крви" / "A river of blood".⁷ Стога ни жив ни мртав није хтео да прими амерички план. Тај страх од великих губитака за Енглеску био је руководан у целокупној Черчиловој стратегији током Другог светског рата. То је био главни разлог за његову периферијску стратегију "рата боцкања иглом", како ју је назвао амерички Министар војни Стимсон / Henry L. Stimson/. Док је ђенералу Михаиловићу и Србима замерао што су застрашени ужасним одмаздама Немаца, који су стрелјали 100 Срба за једног убијеног Немца и 50 Срба за једног рањеног Немца, дотле је он сам скрупулозно применио принцип економије снаге, чак и тамо где није било оправдано, као и напр. кад је било отварање Другог фронта. Тај страх од великих губитака довео је до одлагања Другог фронта и 1942, и 1943, те се тако непотребно продужио Други светски рат. Најзад, немајући куд, под притиском и Рузвелта и Стаљина у Техерану, Черчил ће пристати на отварање Другог фронта не доцније од 1 маја 1944 године.

Како је Рузвелт неодступно захтевао да америчке снаге ступе у борбу против Немаца пре краја 1942 у Европи, а Черчил још одлучније одбијао да отвори Други фронт преко Ламанша, то је Черчил предложио, и Рузвелт тај предлог усвојио: да се изврши инвазија Северне Африке пре краја 1942 /Операција "Torch"/. Том одлуком Председника Рузвелта прихваћена је бесмислена и бесциљна стратегија "периферијског кљуцања" на штету стратегије удара свим снагама главним правцем, ка главном циљу, с изгледима да се Немачка истински туче, брзо и са најмање губитака, јер су главне Хитлерове снаге биле ангажоване на Источном фронту. Та одлука била је донета противно одлучном и једнодушном мишљењу ђенерала Маршала и његових колега у Заједничком главном ђенералштабу америчке оружане силе. Председник Рузвелт, под утицајем Черчиловим, позвао је у Белу кућу ђенерала Маршала са члановима Заједничког ђенералштаба: 1 августа 1942 саопштио им је одлуку да је Инвазија Северне Африке / "Torch"/.⁸ Главни циљ Сједињених Америчких Држава у 1942 био је да та операција "има првенство над свим другим операцијама"! Венерал Маршал са својим колегама упозорио је Председника Рузвелта: да извршење Инвазије Африке аутоматски одлаже отварање Другог фронта У 1943,— што је значило да ће се Други фронт отворити најраније у лето 1944. Предложио је поново Председнику: да се одустане од одлуке да се прво туче Немачка и да се америчке снаге нонцентришу против Јапана, где могу да се боре одмах.⁹ Председник Рузвелт одбио је и тај захтев. Тада умало није дошло до оставке ђенерала Маршала.

Треба истаћи да је инвазија Северне Африке била бесциљно расипање снага, да је та операција била без одлучног утицаја против Немачке; она није помогла Совјетима који су тражили одвлачење с Источног фронта бар четрдесет немачких дивизија у 1942. Што је било најтрагичније, она је стварно одлагала отварање Другог фронта, непотребно продужавала рат, доносила велику опасност да Хитлер туче Русију 1943, те да Америка и Велика Британија остану осамљене према Хитлеру у том случају. Ђенерал Ајзенхауер, на дан одлуке да се изврши инвазија Северне Африке, рекао је "да овај дан може ући као најцрњи дан у историји"¹⁰ Он је сматрао ту инвазију стратегијски бесциљном, без утицаја на Други фронт у Европи, а није пружала ни хитну помоћ Русима". Ђенерал Макартур / Douglas MacArthur/ назвао је инвазију Северне Африке, „потпуно некорисном“ / „absolutely useless“/¹¹. Све што је било доведено у Енглеску имао је да се утопи у Средоземље. За амерички Заједнички главни ђенералштаб инвазија Северне Африке значила је "силазак са пута ка сигурној победи и улазак у ћорсокак, из кога никакв одлучан удар не може да се изврши против Немачке."¹²

И у Казабланци, јануара 1943, Черчил ће са Рузвелтом продужити периферијску стратегију "рата боцкања иглом", наредити инвазију Сицилије /10 јула 1943 године/: То је у пракси значило увући се безнадежно и бесциљно у Италију затворену на северу Алпима и ту тапкати све до маја 1945 године. Ђенерал Маршал сматрао је инвазију Сицилије као завршну операцију у Средоземљу. Да је знао да ће Черчил и даље упорно инсистирати на стратегији "периферијског кључања", он би предложио инвазију Сардиније и Корзике,¹³ са циљем да се искрца у Северну Италију са Корзике, а не да се почне са крајње јужне тачке Италије и надире преко тешког планинског терена дуж целе Италије ка северу, где је одбрана могла да се врши врло ограниченим снагама, као што је Хитлер то искористио са маршалом Кеселрингом/Albert Kesselring/.

Да је Заједнички главни ђенералштаб Америке био у праву кад је категорички и упорно тражио отварање Другог фронта у 1943 и одлучно и једнодушно се одупро инвазији Северне Африке, доказ је и изјава немачког главног команданта у Западној Европи Фелдмаршала фон Рундштета / Karl Gerd von Rundstedt/: **ДА СУ СЕ САВЕЗНИЦИ ИСКРЦАЛИ 1943, НЕ БИ НАИШЛИ НИ НА КАКАВ ОТПОР.**¹⁴ Хитлер је на тањиру добио целу 1943 годину, да слободно употреби све своје снаге против Источног фронта и спречи пораз Немачке, који би могао да наступи да су се Савезници искрцали по америчком Ратном плану јуна у Западној Европи и надирали ка Берлину. Хитлер је задржао на Западном фронту 1943 године сто двадесет пет хиљада другоразредних трупа.

Цео Ајзенхауеров Штаб у Енглеској био је против инвазије Северне Африке, – толико, да је Ајзенхауер морао више пута да опомиње и најзад изјави: да ће се инвазија Северне Африке извршити "чак и ако би требало да и он сам чамцем то учини".

Амерички генерали помишљали су, не без разлога, да ће Черчил можда правити питање за отварање Другог фронта чак и 1944 године! С пролећа 1943

Черчил је настојавао да у Италији нагура што више трупа из Средоземља, уместо да их остави за пребацивање у Енглеску ради инвазије преко Ламанша у 1944, каже ђенерал Ајзенхауер. У октобру 1943, протестујући што се тако брзо пребацују за Енглеску бродови за инвазију из Средоземља, Черчил је рекао Председнику Рузвелту: да је инвазија преко Ламанша / "Overford"/ могућа "једино ако се извесни услови испуне, а ти услови могу и да не буду испуњени", и да он не жели да се његов споразум са Сједињеним Америчким Државама о отварању Другог фронта тумачи "круто /rigidly/ и без претходне поновне процене брзо променљиве ратне ситуације".¹⁵

И сам амерички министар за народну одбрану Стимсон изразио је сумњу у одлучност Черчилову да се изврши инвазија преко Ламанаша и 1944 године. Зато је, припремајући Председника Рузвелта за Конференцију у Кебеку августа 1943, писао: "Председник Британске владе и његов начелник Империлалног ђенералштаба отворено су противни овоме предлогу... Њихово срце није за ту операцију...И ми и Велика Британија обећали смо сасвим јасно да отворимо истински Други фронт. Ниједан од начина рата боцкања иглом не може се сматрати да ће обманути Стаљина да верује да смо ми испунили своје обећање".¹⁶

3 Други фронт и Совјетски Савез

Целокупна Хитлерова оружана сила сручила се на Совјетски Савез 22 јуна 1941. Почетни успеси били су запањујући. Мислило се да ништа неће задржати Хитлера да Москву заузме пре него што стегне зима, као што је / како се зна/ првобитно планирао. Због преврата од 27 марта, и потребе да сломи Југославију војнички пре него што удари на Совјетски Савез, Хитлер је своју операцију "Барбароса" / напад на Русију/, морао да одложи за скоро седам недеља. Услед тога, армије Рајха стићи ће пред Москву не септембра, већ у децембру; ту ће их паралисати незапамћена зима, мећаве, снегови; противофанзивом, која је почела 5 децембра око Москве, Жуков ће одбацили Немце и приковати их за земунице. Треба подвући и другу важну чињеницу: Одлагање инвазије за скоро седам недеља, и позно немачко стизање пред Москву, дало је могућности Стаљину да са Далеког Истока пребаци двадесет дивизија преко Урала, — и тим свежим снагама потисне завојеваче. Али, Хитлерова ратна машина није била тиме и уништена. Очекивало се са зебњом лето 1942. Питање је било у овоме: Да ли ће Хитлер имати све своје дивизије на Источном фронту, — или ће пак бити принуђен да велики део трупа пребаци на Запад, ради супротстављања савезничкој инвазији. Отварање Другог фронта постављало се као животно за даљу судбину рата.

Молотов је ради тога дошао у Енглеску, а 29 маја 1942 отишао у САД, Рузвелту. Главна сврха његове посете била је издејствовати одтварање Другог фронта те године. Тај Фронт одвукао би 40 немачких дивизија с Источног фронта, те тако знатно ослабио Хитлеров притисак ка Стаљинграду и Кавказу. Током разговора у Белој кући, Рузвелт је овластио Молотова да јави Стаљину

да ће Други фронт бити отворен 1942 године.¹⁷ Међутим, Черчил се одлучно успротивио томе, и Други фронт је одложен за лето 1943.

Отварање Другог фронта у току 1942 године Совјети су сматрали битним: Није се могло знати да ли ће Совјетска Русија моћи да издржи и 1942 године нови налет целе Хитлерове ратне машине. Одлагање је било тако крупна одлука, да се сам Черчил запутио у Москву, да 12 августа објасни Стаљину зашто је Други фронт одложен за 1943 годину. На састанку са Стаљином, Черчил је одлучно уверавао Стаљина: да ће Савезници извршити инвазију Европе са 27 америчких и 21 британском дивизијом у току 1943 године.¹⁸ Стаљин је изјавио Черчилу да њега и совјетско војно руководство уопште не занима инвазија Северен Африке. Сутрадан, је уручио Черчилу меморандум где је стајало ово:

*Отварање Другог фронта у Европи 1942 године било је решено за време посете Молотова у Лондону / маја 1942/... Није тешко схватити да одбијање Владе Велике Британије да отвори Други фронт 1942 у Европи наноси тежак морални удар целокупном јавном мишљењу Совјета... И мени и мојим колегама изгледа да у 1942 години постоје најбољи услови за отварање Другог фронта у Европи, јер су скоро целокупне снаге немачке оружане силе, и то оне првокласне, сасређене на Источном фронту, а у Европи су остављене незнатне снаге другостепене вредности. Не зна се да ли ће 1943 година пружити исте повољне услове као 1942 година.*¹⁹

Стаљин је понудио да пошаље у Енглеску неколико руских корпуса ради узимања учешћа у инвазији преко Ламанша. Черчил је Стаљину одговорио на то, "да је у 1942 години најбољи Други фронт, и једино могућна велика операција, "с Атлантика – операција "Torch" / инвазија Северне Африке/". Стаљин није ни спутио да ће сва Черчилова уверавања о отварању Другог фронта са 48 дивизија током 1943 године пасти у воду маја 1943.

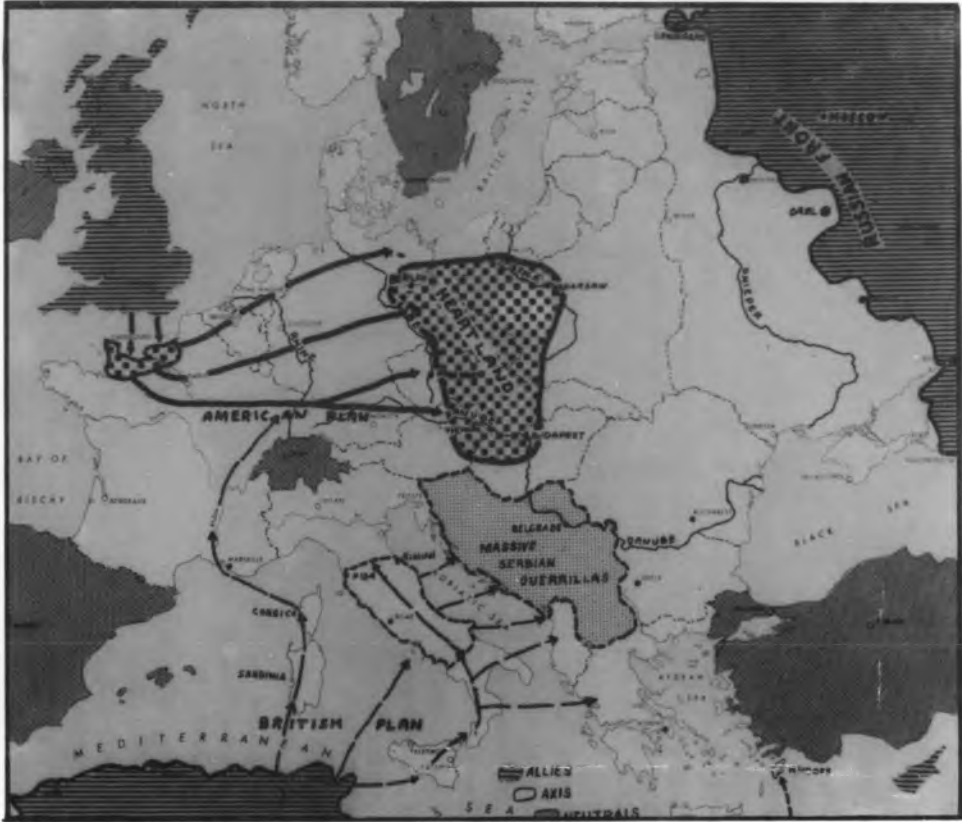
Конференција одржана између Рузвелта и Черчила у Казабланци /14-24 јануара 1943/ јасно је показала да се борба између истинске страгедије и периферијске стратегије наставља. Амерички Заједнички Ђенералштаб био је једнодушан у захтеву: да се инвазија Европе не врши с југа преко Француске, Италије или Балкана, како су хтели британски стратези с Черчилом на челу. Стога је једино одлучено: да се после окончања борбе у Тунису заузме Сицилија. Ради доношења одлуке о савезничким операцијама после Сицилије била је сазвана Трећа вашингтонска конференција / 12-25 маја 1943/. Конференција је почела Черчиловим излагањем. Британци су били за то, да се целокупне савезничке снаге употребе те године у Средоземљу, а да се инвазија преко Ламанша одложи на неодређено време. Требало је Италију избацити из строја, окупирати је до линије Пиза – Равена, и из Италије водити операције против Балкана и Јужне Француске.²⁰ Амерички Заједнички Ђенералштаб устао је једнодушно и одлучно против даљих операција у Средоземљу, јер би то поново одложило инвазију преко Ламанша и рат би се још више одужио. Ипак је на крају одлучено: да се Италија избаци из рата, као предуслов за инвазију преко Ламанша ка Берлину. Та инвазија одложена је, по други пут, за 1 мај 1944.²¹ Та

одлука је до највеће мере разјарила Совјетски Савез. Стаљин је ово ново одлагање Другог фронта сматрао као злонамерно и планско, са сврхом да се Немци и Руси што дуже и што жешће узајмно кољу, уз пасивно држање или млако ангажовање трупа Западних Демократија, — тако да крајем рата и Немачка и Русија буду потпуно исцрпене, а Запад остане сачуваних снага. Та бојазан није била без основа. На Источном фронту Хитлер је био сасредио сву своју оперативну снагу од 185 дивизија, са око 30 дивизија својих европских сателита. Шта су, од немачких снага, везивале војске Запада ? Од лета 1940 до лета 1943 британске трупе бориле су се скоро искључиво против Италијана, а до јуна 1944 бориће се са не више од 2 до 8 немачких дивизија, — прилично мален број да би знатније утицао на исход одлучних битака на Истоку. Америка ће све до јуна 1944 имати у борби против себе 4 до 5 немачких дивизија. Сам Черчил рећи ће својом Империјалном ђенералштабу крајем 1942: да се Савезници "играју" /Play about"/ са цигло шест немачких дивизија, док на Источном фронту има 185 одлично опремљених немачких дивизија.²²

Поводом тога новог одлагања Другог фронта, Стаљин је упозорио Председника Рузвелта да то "може да има тешке последице за даље продужење рата",²³ а Черчила је оптужио и за "промишљену злонамерност" /deliberate bad faith/. Састанак који је имао да се одржи између Рузвелта и Стаљина "јула или августа 1943" био је отказан.²⁴ Озлојеђен до највеће мере, Стаљин је опозвао своје амбасадоре из Лондона и Вашингтона; 28 јула саопштено је да ће Мајски остати у Москви, а 16 августа и да се Литвинов неће враћати у Вашингтон. У Вашингтону и Лондону завладао је страх да Стаљин не закључи с Хитлером сепаратан мир.²⁵ Неких додира у том правцу, никад довољно расветљених, изгледа да је било. На овом месту ваља споменути, јер се то уклапа у општу слику тога критичног периода, да је Тито тада ступио у непосредну везу с немачким окупатором Југославије. Према упутствима добијеним из Кремља, Тито је упутио у загреб др Владимира Велебита / под лажним именом "др Петровић"/ да поведе преговоре с ђенералом Glaise Horstenau и Хитлеровим послаником код Павелића Siegfried Kasche. Тито је преко Велебита предложио Немцима /1/ да обустави своју герилу, /2/ да се трупе Рајха и његови партизани заједнички супротставе оружјем искрцавању Савезника на Балкану. / Једна је од иронија историје, да су у то исто време совјетска пропаганда и енглеска пропаганда оптуживале Михаиловића за "сарадњу с непријатељем", а Тита величали као узор бескомпромисног борца? ²⁶

Стаљин је имао врло јасно осећање да га Западни савезници, а поглавито Черчил, остављају на цедилу у врло критичном периоду рата. Совјетски Савез имао је да се и даље крвави у борби на живот и смрт са главнином немачких снага, док Савезници врше "периферијско кљуцање у Средоземљу, —уз бескрајно мање људске жртве него што их подноси Русија.

Стаљину би се могло рећи: да се сваки од три главна партнера анти - осовинске коалиције бори са по једним мобним противником: САД с Јапаном, Велика Британија с Италијом, Совјетски Савез с Немачком. Али је његово уверење било да је, све кад се скупи, најглавније ратиште било на Истоку Евро-

ДВА ПЛАНА ЗА ИНВАЗИЈУ 1943

Б р и т а н с к и : Заузети Италију до линије Пиза– Римини и одатле извршити инвазију Југославије, уз помоћ снага Михаиловићевих, и Грчке, са увлачењем Турске у рат. Инвазија Јужне Француске. А м е р и ч к и : Извршити инвазију по Маршаловом плану. Компромис: Американци одбили британски, а Британци амерички план. Решено да се Други фронт одложи до 1 маја 1944, пошто се Италија избаци из рата. / И на Балкан и у "Срце Европе" доћи ће само Црвена армија./

пе, и да се ту у основи решава судбина рата. Стаљин је био opak друг, непрорачунљивих потеза. Стога је ваљало бити опрезан, и генерозан. Не могући, или не хотећи још, да отворе Други фронт како су га Совјети захтевали, Черчил и Рузвелт изабрали су као алтернативу да Стаљина одобривоље уступцима разне врсте.

4. Црна година: Кебек и Техеран

Могућност да Стаљин склопи сепаратни мир с Хитлером била је стварна. После чудесне победе код Стаљинграда, плаћене безбројним жртвама, и успешне навалe на Немце на целом Источном фронту, Совјетски Савез могао је да о закључењу мира, и извлачењу из рата, разговара с Хитлером са позиције снаге. САД и Велика Британија имале би, тад, да на себе приме цело бремене рата против Хитлеровог Рајха и Јапана. У тој атмосфери дошло је до састанка између Рузвелта и Черчила у Кебеку, од 17 до 24 августа 1943. Њих двојица имали су да рассмотре питање предстојеће капитулације Италије и виде шта им даље ваља чинити у погледу вођења рата. Њихов однос према Совјетима истицао се у сасвим први план. Специјални помоћник Рузвелтов Хари Хопкинс донео је собом један реферат — о Стратегијској процени положаја Совјетског Савеза. Тај документ био је од пресудног утицаја на одлуке те Конференције; а исто тако, нешто доцније, на разговоре који ће се повести у Москви и Техерану. У том реферату речено је и ово: "Русија је главни фактор у рату... Морају се учинити сви напори, да би се обезбедило њено пријатељство... Русија ће господарити Европом по слому Сила Осовине... Утолико је неопходније да се развију и одрже пријатељски односи с Русијом..." Хопкинс ће доцније коментарисати: "Процена /дата у том реферату/ је била од огромне важности и одлучно је утицала на политику која је довела до одлука у Техерану и на Јалти.²⁷

Страх Западних Савезника да се Стаљин не повуче из рата, није био без основа. Данас знамо да је Мусолини у децембру 1942, убрзо по искрцавању Савезника у Северној Африци, предложио Хитлеру: да Немци склопе мир са Совјетским Савезом; а ако Совјетски Савез то одбије, да се повуку на једну краћу линију одбране и да преосталим снагама бране Африку, Балкан и Западну Европу. Хитлер је одбио понуђени састанак са Мусолинијем ради разматрања тога питања. Тада је Мусолини послао Ђана и свог начелника Ђенералштаба маршала Кавалера / *Ugo Cavallero* / на Источни фронт, 18- 20 децембра 1942, да тамо покушају приволети Хитлера на закључење сепаратног мира са Совјетима. Хитлер, међутим, за то није хтео ни да чује. Битка за Стаљинград била је још увек у пуном јеку, и он је веровао да ће је добити. Више него то: Очекујући инвазију Балкана током наредне године, и знајући какву помоћ могу да пруже Савезницима Михаиловић и Срби организовани као герила још од априла 1941, Хитлер је фебруара 1943 упутио у Рим Рибентропа, са Јодловим помоћником Ђенералом Варлимонт / *Walter Warlimont* /, ради израде заједничког немачко-

италијанског плана за уништење Михаиловићеве и Титове гериле. С тим у вези је Хитлерово писмо Дучеу од 16 фебруара 1943, с оним чувеним ставом: "С погледом на опасности које крије у себи Михаиловићев покрет, ја сам наредио да се униште све његове присталице на подручјима окупираним од мојих трупа. Било би желети да и Ваша Друга армија сматра Михаиловића и његове официре као заклете непријатеље Осовине..." Кавалеро је на више конференција одбио план о уништењу Михаиловићеве гериле, јер се он бори и против комуниста. Хитлер је тада први пут посумњао да италијански ђенерали спремају "издају". Ипак је усвојен Хитлеров план о уништењу свих герилских снага: прво против Титових партизана /операција "Weiss"/, а затим против Михаиловићевих одреда /операција Schwarz"/. Мусолини, свеснији него што је био Хитлер опасности два јака противничка фронта, поново је 8 и 26 марта наваливао на Хитлера да се склопи сепаратни мир са Совјетима. Кад је дошло до састанка Хитлер—Мусолини у Салцбургу /7—10 април 1943/, Хитлер је јаросно одбацио Мусолинијеву идеју у том погледу. Италијански Главни ђенералштаб је тада јасно увидео да је за Италију једини излаз да раскине са Немачком.²⁸ Хитлер, слутећи такву могућност, наредиће да се изради план "Аларих" за окупацију Италије за случај да Мусолини буде оборен.

Учесници те прве Кебечке конференције имали су јасно увиђање о измењеном односу снага између Запада с једне и Совјетског Савеза с друге стране. Са Стаљином се више није било шалити, ако се хтело да избегне најгоре. Амерички стратези били су решени да не попусте ни у ком случају ако би Черчил покушао да поново одложи Други фронт, утврђен за мај 1944. Поред тога, како је на сваки начин требало обезбедити пријатељство Совјета, одлучено је да се "патриотске војске" на Балкану помогну не само оружјем и опремом, него и бомбардовањем "стратегичких циљева".²⁹ Ту је, већ, зачетак оне одлуке донесене у Техерану три месеца доцније о помагању Тита и комуниста и напуштању покрета отпора ђенерала Михаиловића,— после трогодишњих хвала и признања Михаиловићу од стране највиших британских и америчких команданата за учињене савезничкој ствари.

Два месеца после прве конференције у Кебеку дошло је у Москви, од 18 октобра до 1 новембра, до састанка министара спољних послова САД, СССР и Велике Британије. /Московска конференција. Учесници Anthony Eden, Cordell Hull, Вјачеслав Молотов/. Сврха Московске конференције била је, да се претресу главни проблеми и припреме одлуке које би, ради даљег вођења рата, имали да донесу Тројица Великих на своме првом састанку у Техерану /28. новембар-1. децембар 1943/. Треба одмах истаћи да су сва решења тројице министара спољних послова била у духу Хопкинсове процене о поратном положају Совјетског Савеза, чије је пријатељство требало задобити по сваку цену. Коначно и неопозиво је утврђен мај 1944 године као рок за инвазију преко Ламанша. То је, најзад, била победа америчке велике стратегије; али не мање и победа Стаљинова, јер је одлука о упаду и у Јужну Француску, два и по месеца након отпочињања инвазије преко Ламанша, значила и одбацивање сваке помисли о искрцавању Савезника на Балкану. Стање духова у званичном Лон-

САВЕЗНИЧКЕ ОДЛУКЕ НА КЕБЕЧКОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ, АВГУСТА 1943

Отворити Други фронт у Француској 1 маја 1944, као што је било одлучено маја 1943; заузети Италију до линије Пиза–Римини и стати; извршити инвазију Јужне Француске, после освајања Сардиније и Корзике; у Југославији помагати само Титове партизане дотуром помоћи, операцијама командоса и бомбардовањем стратегијских циљева.

дону у односу на Југославију и њене проблеме ништа тако добро не карактерише као следећа чињеница. Пред само заседање тројице министара спољних послова у Москви, Тито је октобра месеца једним телеграмом обавестио Стаљина о спремању одлука које ће се донети у Јајцу 29 новембра. Ту је била реч о збацивању краља Петра и Владе Краљевине Југославије, Владе једино признате међународно. У том телеграму стоји: "Британски ђенерал /Fitzroy Maclean, шеф Британске војне мисије код Тита/ већ нам је саопштио да Британска влада неће инсистирати на помагању Краља и Југословенске владе у Лондону"³⁰ Није ли то јасан доказ да је Черчилова Влада већ тада била отписала Краља и Југословенску владу, па према томе и Михаиловића с његовим покретом отпора? Све је имало да буде пребачено на Тита и његове партизане.

Одлагање Другог фронта за 1944 годину значило је врло јасно да ће трупе Совјетског Савеза продрети у Европу врло дубоко, пре војска Западне Демократија. У земљама где совјетске трупе дођу, биће онако како Стаљин буде хтео. Ту није било спаса. Западни државници имали су са тим да рачунају, и томе да се приклоне. Стога ни Кордел Хал ни Антони Идн неће у Москви ставити никакве примедбе кад Молотов буде говорио о совјетским границама на Западу, постављајући их тамо где је то обележено августа 1939, када су Стаљин и Хитлер делили Европу. О Балтичким државама, скоро половини Пољске, Бесарабији и Буковини није могло бити речи.

На конференцији у Техерану, крајем новембра 1943, Рузвелт ће учинити све, да би између себе и Стаљина успоставио добар лични однос и међусобно поверење, у уверењу да је то предуслов за стварање једног директоријума који би по окончању рата суверено прописивао свету. На првом приватном сасстанку који је имао насамо са Стаљином, 29 новембра, Рузвелт је одмах после руковања пружио Стаљину извештај мајора Linn M. Farish о Титу и његовим партизанима, истичући како тај амерички официр "има највеће поштовање за Тита и његов рад на нашем заједничком послу."³¹

/ Нико мање него Стет департмент објавиће после рата: да је извештај био нетачан и да га је сам писац у многоме обележио као нетачан./ С друге стране, Британци су се били помирили са мишљу да напусте Михаиловића и стану на страну Титовог покрета. На дан 30 новембра, на ручку са Хопкинсом и Молотовом, Идн ће одвраћати Молотова од намере да Совјети пошаљу једну своју мисију код Михаиловића, јер да, према извештајима британских официра, "с Михаиловићем не треба радити" / "Would not be good to deal with"/³² Под тим околностима није никакво чудо што се Конференција брзо и глатко сложила с тиме, "да партизане у Југославији треба помоћи снабдевањем до највеће могуће мере, као и операцијама командоса."³³ Бомбардовање "стратегиских циљева" у Југославији биће утанчано нешто доцније, између Черчила, Тита и Маклена. Тако ће, да би отпор Србије и Црне Горе био сломљен и српски народ био натеран да прими комунисту Тита, бити бомбардовани током 1944: Београд 13 пута, почињући на православни Ускрс 1944, кад су лепог сунчаног поподнева улице врвеле светом и народ излазио из цркава; Подгори-

ца, почетком маја 1944; Лесковац, на сам рођендан краља Петра, 6 септембра 1944, у часу кад су се масе народа из околине биле ту слегле да прославе, изгледало је, наилазак победе и слободе.

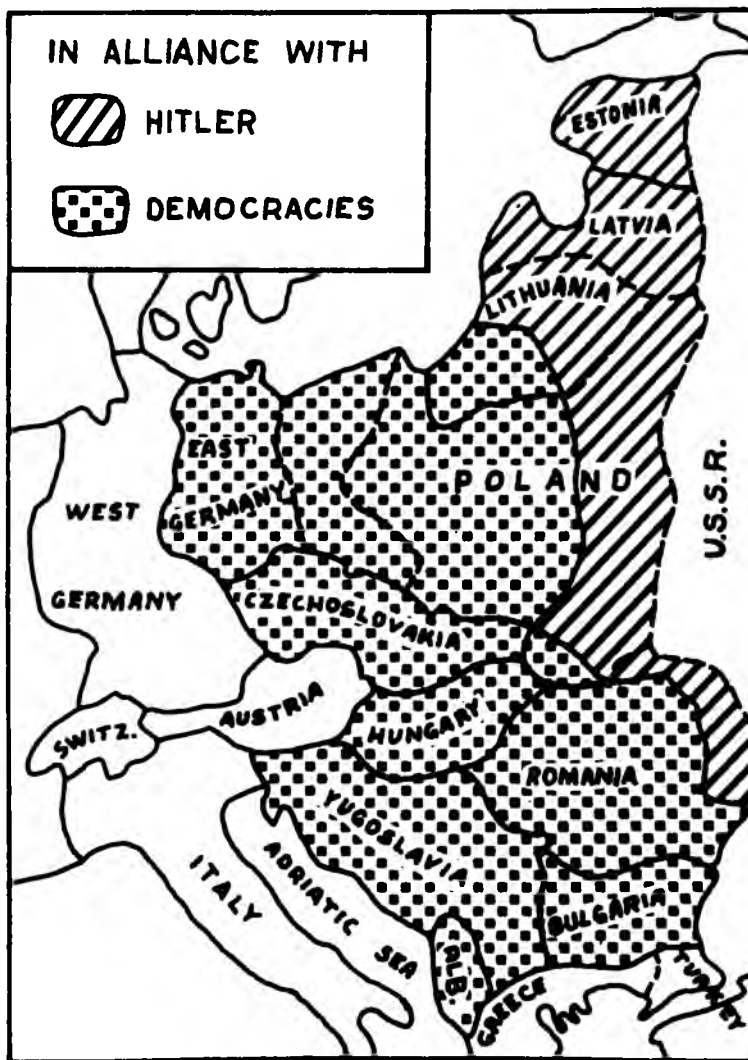
У политичком погледу, неотварање Другог фронта током 1942 и 1943, — са неминовном потребом да се у замену за то чине уступци који би одбровољили Стаљина, — довело је до тога да Европска саветодавна комисија са седиштем у Лондону / Комисија у којој су заседавали представници Тројице Великих/ повуче окупационе зоне у Европи тако, да је Совјетски Савез добио као своје подручје половину Европе, све до линије Штетин—Трст. Ту линију ће Черчил марта 1947 назвати сликовито "Гвозденом завесом" између Совјета и Слободнога света. Черчил је прећутао да је та Завеса пала тачно по линији коју је Европска саветодавна комисија повукла за време рата усред Лондона. Због те договорене линије, Ајзенхауер ће сасвим исправно одбити Черчилов захтев у априлу 1945 да заузме Берлин. Ајзенхауер није хтео да жртвује педесет хиљада америчких глава да би се, дан или два после тога, повукао на линију већ утврђену у Лондону. Из истог разлога ће Ајзенхауер вратити Патонове тенкове из предграђа Прага и оставити Совјетским дивизијама, тада двеста километара удаљеним од Прага, да оне "ослободе Праг". Тако је Берлин, заједничка савезничка одговорност, остављен у комунистичком мору с коридорима које Совјети могу да затворе кад хоће и доведу до Трећег, нуклеарног светског рата. Једном речи, неотварање Другог фронта током 1942 и 1943 имало је као последицу не само напуштање Драже Михаиловића и предавање Југославије као на тањиру Јосипу Брозу Титу; оно је оставило половину Европе под Стаљином и довело до "хладног рата", који је мора Европе и света ево већ више деценија.

Одлагање Другог фронта и страх од сепаратног мира, као и жеља да се пошто-пото задобије пријатељство Стаљиново, били су узроком што је Стаљин добио све што је желео. За Југославију то је значило: напуштање Краља и Владе у изгнанству; напуштање Михаиловићеве гериле у Југославији, пребацивање све савезничке потпоре на Титове партизане, решеност да се Тито устолочи на власти у Југославији. Тако је Стаљин, што се тиче нас Југословена, врло скупо наплатио неотварање Другог фронта у 1943 години. Али ће још већа изненађења спремити за самога Черчила и на Балкану и другде.

**

*

Све у свему, одлагање Другог фронта/ 1942 за 1943 годину, а 1943 за 1944 годину/ имало је судбоносне последице у војном и политичком погледу. Оно је код Западних Савезника створило извесно "осећање кривице" према Совјетима, развило страх да се Совјетски Савез може да повуче из рата, и навело их на уступке Стаљину — на рачун оних земаља које су се или граничиле са Совјетским Савезом или биле на дохвату његових трупа. У Стаљина је то одлагање створило и жељу за неком врстом одмазде. После упада англо-америчких

ОДЛАГАЊЕ ДРУГОГ ФРОНТА И СЛОБОДА ЕВРОПЕ

У савезу са Хитлером Стаљин је добио Балтичке Државе, део Пољске и Бесарабију. У савезу са Западним Демократијама добио је све до линије Либек-Трст. Европска савремена комисија повукла је ову линију у Лондону 1944. Ту линију Черчил ће назвати 1947 "Гвозденом завесом". У овом делу Европе још увек су на власти комунистички режими.

трупа у Нормандију, и пошто је 29 јула 1944 преко Московског радија позвао Пољаке у Варшави да се дижу на устанак против Немаца, Стаљин, чија је војска била на десет миља од Варшаве, неочекивано је обуставио 30 јула своју офанзиву ка Берлину, пред само избијање побуне у Варшави. Та епска борба Пољака против Немаца трајаће од 1 августа до 2 октобра, и на крају ће се завршити победом Немаца. Совјетске трупе су за та трагична шездесет три дана посматрале то као незаинтересовани посматрачи са друге стране Висле. Своју офанзиву ка Берлину Стаљин неће наставити, масовним покретима трупа, све до половине јануара 1945. Али ће у времену од 30 јула 1944 до 12 јануара 1945 Стаљин отворити ка Балкану два фронта с маршалима Малиновским и Толбухином на челу, са отприлике четрдесет дивизија. Њима ће преплавити Румунију, Бугарску, Југославију, Мађарску, Чехословачку, половину Аустрије и свуда / сем у Аустрији / народима тих земаља наметнути своје сателитске, комунистичке режиме. Он ће Западним Савезницима, у исто време, вратити жао за срамоту. Својим обустављањем надирања правцем ка Берлину и решавањем проблема у Југоисточној Европи и на Балкану, он ће пружити могућности Хитлеру да предахне, да прикупи трупе и да изврши на Англо-Американце жесток напад у Арденима. Тај напад, у времену од 16 децембра 1944 до почетка фебруара 1945, значиће крупан поремећај на Западном фронту и проузроковаће међу Савезницима преко шездесет хиљада жртава.

НАПОМЕНЕ

1. General Albert C. Wedemeyer: *Wedemeyer Reports!* New York 1958 s.120
2. Maurice Matloff and Edwin M. Snell: *Strategik Planning for Coalition Warfare, 1941-1942*, U.S. Government Printing Office, Washinhton, D.C. 1953, s.240-243.
3. *History of the Second World War: Grand Strategv*, Vol. III, London 1964, p.343.
4. Иста књига, Appendix III, s. 675-681
5. Књига као под 1, с. 113 и 126
6. Winston S. Churchill: *The Hinge of Fate*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1950, s. 320. 321
7. Robert E. Sherwood: *Roosevelt and Hopkins*, Harper and Brothers, New York, 1948, s. 590
- 8.Књига као под 2, с. 283
- 9.Иста књига, стр. 268-269
10. Kent Roberts Greenfield: *Combat Decisions*, Department of the Army, Washington, D.C., 1960, s. 30
11. Trumbull Higgins: *Winston Churchill and the Second Front*, New York, Oxford University Press, Inc., 1957, s. 153
- 12.Gordon A. Harrison: *Cross-Channel Attack*, Washington, D.C. 1951, s. 30
13. Trumbull Higgins' *Soft Underbelly*, The Macmilan Company, New York, 1968, s. 49
14. Књига као под 11, с. 179
15. *Foreign Relations of the United States: The Conferences at Washington and Quebec, 1943*, Washington: 1970, s. 942-943
16. H. L. Stimson: *On Active Service*, New York, Harper and Brothers, 1948, s. 436-437
17. Књига као под 7, с.563
18. Књига као под 6, с. 490-491
19. Књига као под 6, с. 490-491.
20. Књига као под 15, с. 25-33
21. Књига као под 15, с. 281-282
22. Књига као под 6, с. 935. У једној поверљивој белешци од 31 маја Черчил подвлачи да је од италијанских дивизија "не мање од 28 везано у Југославији, Албанији и Грчкој. На њих треба додати 8 бугарских и 11 немачких дивизија, што чини укупно 47 дивизија, које на Балканском Полуострву задржавају герилска активност Србина Михаиловића, хрватских партизана општи нереди у Грчкој и немир у тим поробљеним земљама." Пошто је споменуо колико је мало материјала доурено покретима отпора на Балкану, Черчил констатује да "при свем том они постижу чудесни подвиг да прикивају 47 непријатељских дивизија." Иста књига. с. 823
23. FRUS, 1943, vol. III, s.8
24. Иста књига, с. 18
25. Књига као под 7, с. 731
26. О тој мрачној епизоди прво је писао један од високих функционера немачке Обавештајне службе Валтер Хаен, односно по свом правом имену Wilhelm Hoettl: *Die geheime Front / 1950/* затим ђенерал R.Kiszling : *Die Croaten / 1956/*; најзад Илија Јукић у својој књизи "Погледи на прошлост, садашњост и будућност хрватског народа" /1956/. Јукић је објавио и неке Кашеове депеше с тим у вези, пронађене у архиви Немачке владе у Берлину.

27. Иста књига као под 7, с. 748-749
28. Званична Америчка Историја: Сицилија и капитулација Италије, Вашингтон 1965, с. 38
29. Књига као под 15, с. 472-480
30. Fitzroy Maclean: *The Heretic*, Harpers and Brothers, New York, 1957, s. 205
31. Књига као под 15, с. 529
32. Иста књига с. 575
33. Иста књига, с. 652

Седми одељак

НАПУШТАЊЕ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА

Прекретница: мај 1943 године.— Подвизи и признања до маја 1943.— Споразум Британске владе са Михаиловићем.— Мучки ударац верном савезнику.— Михаиловићева реакција.

1. Прекретница: мај 1943 године

На Трећој вашингтонској конференцији / 12-25 мај 1943/, између Рузвелта и Черчила, донета је дефинитивна одлука да се Други фронт поново одложи, до 1 маја 1944. На тој конференцији, исто тако, дефинитивно су одбачени сви Черчилови планови о инвазији Балкана. Одлука да се на Балкан не иде ни у ком случају, довела је до судбоносне промене британске политике према Југословенској влади у Лондону и према снагама ђенерала Михаиловића у Југославији. Та промена, изведена такорећи преконоћ, запрепастила је и Владу у Лондону и ђенерала Михаиловића у земљи — утолико више, што је управо тада био постигнут Војни споразум, по коме су британске снаге имале да се ослоне искључиво на Југословенску војску у отаџбини, под командом ђенерала Михаиловића приликом искрцавања на Балкану; а многобројни југословенски официри ван земље, у Енглеској и на Средњем Истоку, спремали су се да оду на падобранске курсеве, по договору између Југословенске и Британске владе, па да се потом убаце у Југославију, да тамо попуне извесна командна места.

**

*

При првом одлагању Другог фронта, од 1942 за 1943 годину, Черчил је морао лично ићи у Москву, да објасни Стаљину зашто Други фронт није могуће отворити у Европи 1942 и поред изричног обећања Председника Рузвелта приликом посете Молотова Вашингтону маја 1942. Он је исто тако имао да му објасни зашто се врши инвазија Северне Африке, где је било могуће везати само врло мале немачке снаге. Он је 12 августа 1942 категорички уверавао Стаљина: да ће Савезници отворити Други фронт у Европи 1943 године, са 27 америчких и 21 британском дивизијом. Међутим, на Трећој вашингтонској конференцији, на упорно инсистирање Черчилово, Други фронт је поново одложен. Сукоб између америчке и британске стратегије продужио се. Американци су упорно инсистирали на свом основном Ратном плану инвазије Европе преко Ламанша и Француске ка Берлину; Черчил пак са својим војним саветницима још упорније отклањао је ту инвазију и предлагао да се целокупним снагама англо-америчким иде на Балкан и у Италију, па одатле надире даље ка Берлину.

То ново одлагање Другог фронта значило је за Совјетски Савез још целу једну годину дана борбе против двеста четрдесет немачких и 20 сателитских дивизија на Источном фронту.¹ Реакцију Москве није било тешко предвидети. Требало је стога ХИТНО УЧИНИТИ НЕШТО И ОДОБРОВОЉИТИ СТАЉИНА. Иначе, овај би био у стању да склопи сепаратни мир са Хитлером, као што се 29 августа 1939 био с њиме нагодио и дао му слободне руке да почне Други светски рат. Постојао је сукоб око Балкана између Велике Британије и Совјетског Савеза и тај сукоб био је у пуном јеку. Велика Британија помагала је Југословенску владу која је превратом од 27 марта 1941 стварно пребацила Југославију из Хитлерових руку на њену страну. Она је, уз то, чврсто стајала уз легалну војску Краљевине Југославије, војску која се под Михаиловићем борила у земљи више од две године и учинила савезничкој ствари крупне услуге, уз крупне жртве. Совјетски Савез, пак, подржан од свих компартија у Слободном свету, чинио је све да се московски агент Тито са комунистима око њега не само одржи, но и да ојача на штету Владе у Лондону и националних снага у земљи. Та борба била је безобзирна. Совјетски Савез није презао ни од тако очигледних лажи: да и Влада у Лондону и Михаиловић у Југославији сарађују с Немцима! Снаге које су представљале та Влада и Михаиловић биле су се дигле против Рајха кад је Совјетски Савез био у пуном војном савезу са Хитлером, Британија стајала усамљена са својим доминионима, а Америка још била неутрална. Поред тога, и изнад свега, треба истаћи да су Срби устали против Хитлерове Немачке кад је ова била на врхунцу своје моћи и била већ поломила Европу. Само беспомоћно глупи могли би под тим околностима поверовати да ће Срби, после две године тешке борбе и крвављења, постати Хитлеровим пријатељима у часу кад је на њега почињао победоносни јуриш удружених снага Слободног света. Али такве ситнице никад нису сметале совјетској пропаганди.

Черчиллов успех маја 1943 у Вашингтону није, међутим, био потпун. Како је већ истакнуто, он је успео да одложи Други фронт за 1944; али није продро са својим предлогом да се иде на Балкан ма и са најмањим снагама. Черчилу је тада, одмах, било сасвим јасно: **ДА ЋЕ НА БАЛКАН ПРВЕ ДА СТИГНУ ТРУПЕ ЦРВЕНЕ ВОЈСКЕ**. Он је био свестан свих последица тога. Кад ће већ бити тако, онда је Балкан онај добри залог који треба дати Стаљину унапред, да би лакше сварио поновно одлагање Другог фронта. Борбу о превласт на Балкану ваљало је, према томе, напустити одмах, што пре, у корист комуниста, и одлуку о томе саопштити Стаљину и Титу. То је, пак, конкретно значило ово: /1/ напустити савезничку Југославију и предати је Стаљину и Титу; /2/ сменити једну од најрепрезентативнијих Влада које је Југославија икад имала; /3/ отказати Војни споразум тек постигнут са Југословенском владом у Лондону и Михаиловићем у земљи; /4/ најхитније почети помагање Титовог покрета у Југославији. Ништа, мање од тога, не би одобровољило Стаљина. Југославија је имала да плати својом кожом одлагање Другог фронта за 1944 годину.

Код Черчила је то безазорно жртвовање других било постало нека врста технике посла. Приликом одлагања Другог фронта од 1942 за 1943, — а све из страха да Стаљин не склопи сепаратни мир са Хитлером и цела снага Рај-

ха не сручи се на Енглеска Острва, — Черчил је марта 1942 предлагао Рузвелту: да у корист Совјета отпишу Балтичке Државе, као "политичку накнаду због војничке неактивности Западних Савезника".² Тим истим редом идеја он се руководио и 1943; само, сад, жртвом је имала да буде Југославија.

* *
*

Ми не знамо да ли је Черчил говорио штогод Рузвелту током Треће вашингтонске конференције, о напуштању Михаиловића и предавању Југославије комунистима. Оно што је сигурно, то је да је промена британског става извршена хитно и нагло. Споменућемо само неколико чињеница које на то указују.

/1./ По завршетку Треће вашингтонске конференције, Черчил је одлетео у Алжир, да убеди Ајзенхауера о потреби помагања Титове гериле. /2./ Капетан Дикин, млади пријатељ Черчилов, убачен је крајем маја 1943 код Тита, опкољеног од Немаца код Жабљака, да му пренесе извесне Черчилове поруке. /3./ Тако је хитно организована помоћ за Тита, да му је већ почетком јуна дотурено доста материјала. /4./ За време Черчилова бављења у Северној Африци, Британска команда на Средњем Истоку издала је Михаиловићу ону чудовишну Наредбу: да се са свима својим снагама повуче на Копаоник, а сву осталу Југославију препусти Титовом покрету. То је учињено тако наврат-нанос, да је несрећни Михаиловић примио **ј е д н о в р е м е н о** и Војни споразум о сарадњи предложен од Британске владе, и Наредбу о изгнанству националних демократских снага на Копаоник! /5./ Пошто је све те далекосежне потезе извео за рекордно кратко време, Черчил ће отићи у Лондон. Тамо су биле већ предузете мере за обарање Владе Слободана Јовановића. Та Влада је Черчилу била сметња за даље извођење плана: Она је неодступно бранила интересе Југославије и Михаиловићев покрет отпора, ослоњена на неупоредиви ауторитет који су јој давали преврат од 27 марта 1941 / из кога је она поникла/ и народне политичке странке заступљене у њој преко својих шефова и првака. Та Влада је оборена 26 јуна 1943. /6./ Само четири дана доцније, Британска влада известила је Америчку владу: да је "после пажљивог и исцрпног разматрања" одлучила да изврши "једну промену у британској политици према Југославији", наиме, да почне помагање Титових партизана; да је о тој "новој политици" обавештена Совјетска влада; да ће о томе бити обавештена и Југословенска влада; и да се узима у обзир могућност да Југословенска влада буде пребачена из Лондона у Каиро. ³

Све споменуте одлуке могле су бити тако муњевито и коренито спроведене само зато, што је целим послем руководио лично Черчил. Тај тако нагли преокрет било би тешко разумети без истицања стварног разлога. Стога се мора, у интересу истине, истакнути непосредна веза између одлагања Другог фронта 19 маја 1943 и одлуке да се отури савезничка Југославија с Михаиловићем, а сва моћ Велике Британије стави на страну Титових комуниста.

II Подвизи и признања до маја 1943

Да би се у пуној мери схватила циничност драматичног преокрета у односу на Југословенску владу и Михаиловићев покрет отпора, потребно је истаћи допринос Југославије и Михаиловићева покрета отпора општој савезничкој ствари. Подвизи Михаиловићеве гериле били су тако стварни и крупни, да су највиши савезнички фактори сматрали за потребно да то подвуку изјавама признања.

Преврат од 27 марта 1941, са свим оним што је значио у једној Европи згаженој Хитлеровом чизмом, био је догађај првога реда за подизање духа у народима који су били против Сила Осовине. Али је он имао и крупне војничке последице, јер је због тога Хитлер одложио напад на Совјетски Савез за више од пет недеља. То одлагање учинило је да нацистичке војске стигну пред Москву тек у зиму 1941, а с друге стране омогућило је Стаљину да из Сибира пребаци двадесет дивизија и да са тим свежим трупама пређе у победоносни противнапад 5 децембра 1941. Историја је већ дала свој суд: битка пред Москвом била је прекретна за цео даљи ток рата. На њен исход утицао је у извесној мери и општи устанак који је у јесен 1941 букнуо у Западној Србији, јер је за угушење тог устанка Хитлер морао да пошаље у Србију неколико дивизија. То је Србију коштало скупо: седамдесет осам хиљада мртвих, у борбеним окршајима и још више у одмаздама над грађанским становништвом, у десетинама "Лидица" широм Шумадије.

Следећа година 1942 била је критична за Велику Британију у Африци, као и за Совјетски Савез на југу Русије. Ромел је 26 маја почео офанзиву на Средњем Истоку, јуришем заузео тврђаву Тобрук 21 јуна и једва је 1 јула заустављен код Ел Аламеина, колико британском војском толико и потребом да предахне и снабде се горивом за тенкове и муницијом за топове. Гориво и муниција прелазили су преко Италије и преко Југославије, пругама долином Мораве и Ибра: те правце држао је својим герилским снагама Михаиловић. У то исто време, Хитлерове главне снаге ваљале су се као набујала река према Стаљинграду и Кавказу, од 28 јуна, и једва су задржане крајем септембра. Други светски рат решавао се на пољима Јужне Русије и на песку испред Александрије. Борци ђенерала Михаиловића одиграли су тада историјску улогу. Кидањем железничких пруга долином Мораве и Ибра, куда је текао материјал Ромелу, као и саботажама разне врсте, Михаиловић је спречио знатним делом снабдевање Ромела горивом и муницијом. То је српски народ платио са преко двадесет хиљада глава, палих било у борби или у немачко-бугарским казним експедицијама. Велика Британија, по чијем је непосредном тражењу та акција вршена током више месеца, разнеће славу Михаиловића и његових бораца широм света. У штампи се истицало како герилске снаге на Балкану, углавном Михаиловићеве, везују 33 осовинске дивизије, држе отворен један мали Други фронт. Углед Срба, и уопште Југославије, стајао је тада на врхунцу.

Треба и овде истаћи да су и Југословенска влада у Лондону и Михаиловић у земљи најтешње сарађивали са Британском владом и њеном Врховном командом на Средњем Истоку. Хармонија није могла бити потпунија. Док је кидео комуникације ка Грчкој, Михаиловић је од британских команданата војске / С.Ј. Auchinleck/, ваздухопловства / А. W. Tedder/ и морнарице /Н. Harwood/ примио августа 1942 заједничку депешу: "Са дивљењем пратимо од вас вођене операције, које су од неоцењиве вредности за нашу савезничку ствар". Министар спољних послова Идн /Anthony Eden/ казаће 24 септембра, да у Југославији војске "под необично храбрим вођством ђенерала Михаиловића" воде борбу против непријатеља: "То је једна важна војничка чињеница. У овом часу, непријатељске дивизије које су преко потребне на руском војишту, или потребне на египатском војишту, задржаване су борбама у Југославији". Ђенерал Жиро / Henri Giraud/, у часу примања команде над француском војском у Африци, телеграфисаће Михаиловићу 11 новембра: "Изражавам вам своје најдубље дивљење. Ваш херојски отпор пробудили су и покренули националну свест свих оних који се боре против нападача." Алан Брук / Alan Brook/, начелник британског Царског ђенералштаба, изразиће 1 децембра Михаиловићу "честићање за дивне потхвате југословенске војске", истичући да тиме мисли на "непобедиве четнике, под вашом командом, који се боре дан и ноћ под најтежим ратним околностима". Амерички помоћник у Министарству спољних послова Самнер Велс / Sumner Welles/ изјавиће 4 јануара 1943 да Влада САД гаји "велико дивљење за вештину, истрајност и храброст са којом Михаиловић и југословенски патриоти окупљени око њега настављају борбу за ослобођење своје земље." Сам ђенерал Ајзенхауер, врховни командант савезничких снага у Северној Африци, послаће с конференције у Казабланци, 13 јануара 1943, Михаиловићу телеграм: "Америчке оружане снаге у Европи и Африци поздрављају своју браћу по оружју одличне и храбре војне јединице под вашом одлучном командом. Ти јуначни људи који су приступили вашим редовима, у свом завичају, да би непријатеља изгнали из Отаџбине, боре се с пуном оданашћу и самопрегором за заједничку ствар Уједињених народа." Ђенерал Дегол одликоваће Михаиловића Ратним крстом 2 фебруара 1943 и у похвалној наредби рећи: "Легендарни јунак, символ најчистијег родољубља и највиших југословенских војничких врлина, тај Ђенерал није престао водити борбу на окупираном националном тлу. Уз помоћ родољуба, он без сустајања не да мира окупаторској војсци, тако припремајући онај коначни јуриш који ће довести до ослобођења његове Отаџбине и целог света, раме уз раме с онима који никад нису сматрали да се једна земља може да покори суровом завојевачу." На дан 5 фебруара 1943 британски министар блокаде, лорд Селборн / Earl of Selborne/ рећиће Представнику Југословенске владе: "Бриљантно је оно што је ђенерал Михаиловић учинио и још увек чини. Имате разлога да будете горди на њега. Черчил је сад у Каиру начинио анкету код војних власти о акцији ђенерала Михаиловића и извештаји које нам је о томе послао заиста су ласкави за Ђенерала. Ми ћемо му дотурити помоћ у оружју и муницији." 4

На пријему код краља Петра 16 марта 1943 Лорд Селборн је рекао Председнику Владе Јовановићу да пуковник Бели доставља сјајне податке о ђенералу Михаиловићу и његовој војсци у окупираној Југославији; да жали што досада нису могли да овим храбрим борцима доставе наоружање, али ће сада учинити све да се трупе ђенерала Михаиловића снабдеју довољним наоружањем. Истакао је, исто тако, да лорд Glensconner, његов представник у Каиру шаље депеше и тражи што већи број авиона за дотур оружја ђенералу Михаиловићу. У вези са тражењем Југословенске владе, да се преко тридесет официра убаца код Михаиловића парашитима, Лорд Селборн је рекао да је то јединствен пример пожртвовања и родољубља, он ће учинити све да се наш предлог оствари.⁵

Ђенерал Михаиловић са својим покретом отпора био је, како се види, почетком 1943 на врхунцу славе. Черчил ће 4 маја кренути на Трећу вашингтонску конференцију с плановима да се англо-америчке снаге упуте у Италију и на Балкан, чији су центар и најглавније комуникације били у власти Михаиловићевих бораца. Пре свог одласка Черчил је ставио у дужност своје заступнику Атлију / Clement R. Attlee/ да се Михаиловићу упути Војни споразум о сарадњи између британских снага и трупа ђенерала Михаиловића.

III Споразум Британске Владе са Михаиловићем

Априла 1943 било је јасно да је само ствар дана да Африка буде потпуно очишћена од осовинских трупа. Постављало се питање где ће, потом, да буде употребљена моћна англо-америчка војска дотле ангажована у Либији и Северној Африци. Једна од могућности, у коју је веровао и сам Хитлер, било је савезничко искрцавање на Балкану. Енглески војни стручњаци разматрали су план да се — после договореног заузећа Сицилије — окупира јужна Италија, па изврши искрцавање на Балкану. Од Југословенске владе тражено је да се изради студија како, с погледом на дате околности, извршити инвазију Балкана. Замисао југословенских стручњака била је ова: напад преко Црногорског приморја, од Дубровника до Бојане, правцем ка долини Западне Мораве, Нишу и Београду, — с наслоним на Михаиловићеве снаге које су суверено господариле Црном Гором, Србијом и великим делом Босне и Херцеговине.⁶

На дан 22 априла 1943 британски амбасадор Sir George Rendel затражио је да га Председник Југословенске владе хитно прими. Састанак је одржан истога дана предвече. Предмет разговора био је од највеће важности. Амбасадор је молио да Председник састави за Михаиловића телеграм којим би му се саопштило ово: /1/ Британска Врховна команда намерава да ђенералу Михаиловићу додели важну улогу при искрцавању Савезника на Балкан. Врховна команда жели да југословенска војска под командом ђенерала Михаиловића буде стожер дејства у позадини Осовинских трупа. /2/ Британска Врховна команда намерава да у скором року дотури Михаиловићу потребно оружје и муницију за акцију већег стила у вези са акцијом британских трупа. Због тога пу-

ковник Бели добија мисију да у Штабу ђенерала Михаиловића представља британску Врховну команду. /3/ Чак и локална сарадња, која изгледа да је била с времена на време између Италијана и извесних четничких одреда, треба да се прекине. Са партизанима треба да се ублаже односи у циљу стварања што повољнијих услова за акцију Савезника⁷ /Све то, према Јовановићевој забелешци о разговору./ Пројекат те депеше за Михаиловића саставио је Председник Јовановић. Предао га је Сер Џорџу на дан 24 априла, да би се после примедба Форин офиса израдио коначни текст.⁸

Две недеље доцније, 7 маја, јавио се Министар спољних послова А. Идн једним писмом Председнику Јовановићу. Он је желео да учини извесне измене; али је налазио да би уместо да Јовановићу остави тумачење жеља и предлога Британске владе, много згодније било да унесе све "у једну званичну ноту Југословенској влади, коју бисте ви дословно пренели Ђенералу". У прилогу тога писма био је текст те ноте. / Тај текст је Председник Јовановић усвојио с мањим договореним изменама./ Тој ноти Британске владе Идн је желео да Јовановић дода препоруку да Михаиловић прими предложени споразум. Тај Јовановићев завршни став, са првом реченициом додатом и стилизованом од Идна, гласи: "Надам се да ћете моћи да прихватите споразум од Британске владе у предњој поруци. Ја вас молим да не изгубите из вида чињеницу да се налазимо на прагу једне нове фазе рата; да ће се у тој фази наш народ наћи пред важним задацима и да још више него досад успех наше националне ствари, и ствари Савезника, у великој мери зависи од вас лично. Није потребно додати да Краљевска влада има пуно поверење у вашу одлучност и увиђавност, које сте ви посведочили у многобројним и изузетно тешким приликама."⁹ Текст те поруке за Михаиловића Председник Јовановић доставио је Идну писмом од 11 маја 1943.¹⁰

Споразум који је Британска влада предложила Михаиловићу, — ако би од Михаиловића био усвојен, — имао би ове непосредне последице /1/ Британска влада би "убрзо доставила ђенералу Михаиловићу материјалну помоћ у већим размерама него у прошлости"; /2/ Михаиловићев "покрет добиће максимум моралне и материјалне помоћи" од Британске владе; /3/ Британска влада би "ојачала Мисију пуковника Белија официрима војске, ваздухопловства и морнарице" /4/ Британска влада би "упутила ђенералу Михаиловићу изванредан број југословенских официра" у складу с разговорима већ вођеним о томе између ње и Југословенске владе.¹¹

Колико је Британској влади много било стало да споразум с Михаиловићем буде постигнут, и то постигнут што пре, показује писмо које је амбасадор Рендел упутио Јовановићу 14 маја. Акцент целог писма је на х и т н о с т и. "Ви знате", каже се ту, "колико нам је јако стало до тога да избегнемо сваку могућност неспоразума са ђенералом Михаиловићем и да обезбедимо са њим чврсте односе на једној основи која би што пре задовољила обе стране." Сер Џорџ је био добио налог да издејствује да и сам краљ Петар препоручи Михаиловићу прихватање Споразума. Вреди цитирати текст из писма: "Хтео сам да вас запитам за ваше мишљење о предлогу који ми је пре кратког времена

поднет: да би било корисно и да би можда помогло да дођемо до задовољавајућег споразума са ђенералом Михаиловићем ако би Њ.В. Краљ Петар био љубазан да упути један кратак лични телеграм ђенералу Михаиловићу и препоручи му да прихвати предлоге који су му упућени преко вашег телеграма". Ако се Јовановић с тиме слаже, и ако краљ Петар на то пристане, "онда ваља да се то учини што пре, јер би било важно да / Краљева порука/ стигне ђенералу Михаиловићу пре него што он буде припремио свој одговор на нашу поруку"¹² Јовановић је Амбасадору одговорио 18 маја. "Није потребно да вам нарочито подвлачим", каже у свом писму, "колико је и мени лично и Краљевској југословенској влади стало до тога, да се британска Врховна команда потпуно споразуме са Начелником Штаба Врховне команде југословенске војске ђенералом Михаиловићем у циљу заједничког дејства за ослобођење Југославије." У прилогу је била Краљева порука за Михаиловића. "По налогу Њ.В. Краља", јављао му је Јовановић, "молим вас да обратите најозбиљнију пажњу представи Британске владе која вам је достављена депешом В.К. 40 и да жељама Британске владе по могућности изиђете у сусрет."¹³ Идн је једним личним писмом, 20 маја, захвалио Јовановићу. "... Веома ми је драга ваша помоћ и сарадња. Надам се да ће наша акција постићи резултате који обојица желимо."¹⁴

Иднов помоћник Сарцент предао је 14 маја америчком амбасадору Вајнанту / John G. Winant/ текст Ноте Британске владе Михаиловићу. Треба подвући да Вајнанта није упознао с позадином и правом суштином Ноте, наиме да је то један споразум у вези с планираним искрцавањем на Балкану. По Вајнантовом извештају од 14 маја, изгледало би да је реч само о томе да се изравнају односи између Михаиловића и партизана, а с друге стране да се учини крај додирима с Италијанима. Вајнант, међутим, у свом извештају напомиње: "Док сам био тамо, в. д. Председника Владе Атли телефонирао је Сарценту да упита је ли било какве реакције од Михаиловића на горњу Ноту и истакне да је то ствар прилично хитна."¹⁵

Од Михаиловића до тога дана није било никакве реакције из простог разлога што му је Нота уручена тек 28 маја. Он је одговорио 1 јуна. Нота га је у извесној мери жацнула, јер је у њој било прекора које он није заслуживао. /Није ни најмање потребно да ми се стално истиче да је мој једини непријатељ Осовина. Ја избегавам борбу с комунистима у земљи, и тучем се само кад сам нападнут." Комунисти, не он, почели су грађански рат; у Црној Гори и Херцеговини побили су око пет хиљада људи на најзверскији начин. Потпуно је "излишно" свако наговештавање да треба да престану додири с Италијанима и Недићем, "јер сам ја одбио с одвратношћу све покушаје за такву сарадњу." Михаиловић је спреман да сарађује са британском Командом на Средњем Истоку. Прима потпуно споразум са Британском владом. "Ја сам спреман да, и без тога споразума, учиним све што могу за заједничку ствар." Британске војне мисије наићи ће на "топао савезнички пријем, као и раније."¹⁶

И Британска и Југословенска влада имале су све разлоге да буду задовољне исходом започетог дела. Тај споразум значео је једну од важних припрема за инвазију Југославије, — с наслоном на Михаиловићев покрет, на војску коју је помагала огромна већина народа.

IV Мучки ударац верном савезнику

На конференцији Рузвелта и Черчила у Казабланци, јануара 1943, било је одлучено да се после победоносног окончања операција у Африци, — а тај исход већ се оцртавао с извесношћу, — англо—америчке снаге употребе за освајање острва Сицилије. Освајање Сицилије имало је да донесе два крупна резултата: пловидба Средоземним Морем постала би за Савезнике практично безопасном; борбени дух Италијана, никад знатан под фашистичким режимом, још више би ослабио и дао снаге оним елементима који су били жељни да се ослободе и Мусолинијева режима и смртоносног загрљаја Хитлеровог. Што се тиче даљег развоја, у процени је опет дошло до сукоба између америчког и британског схватања. Руководна мисао Черчилова била је да и 1943 одложи отварање Другог фронта у Нормандији, и да га евентуално коначно одгоди и замени мање скупим војничким операцијама. Тзв. Трећа вашингтонска конференција имала је да одреди правац даљих надирања.

Напуштајући Енглеску 4 маја, Черчил се уздао да ће Рузвелта и његове војне саветнике придобити за свој план. После заузимања Сицилије, што се предвиђало отприлике за крај августа 1943, требало је да се, целокупним савезничким снагама на Средоземном војишту крене на Италију: да се заузме њен јужни део, као база за даље искрцавање на Балкан. У Черчиловој замисли било је да и Турску увуче у рат на Балкану. Балкан, најмање утврђен од Немаца а са великим пријатељским герилама, чинио му се најмање отпорном тачком Хитлерове европске тврђаве.¹⁷ У једном говору у Парламенту пола године раније / 11 новембра 1942/ Черчил је тај отсек војишта обележио као "мекано под-трбушје Осовине", the soft under-belly of the Axis. С друге стране искрцавање на Балкану имало би да коначно увуче тај део Европе у утицајну сферу Запада, јер би англо-америчке војске поселе тај терен пре него што би стигле совјетске трупе од Истока.

Први говорник на III вашингтонској конференцији кад је 12 маја 1943 започео рад, био је Черчил. Он је изложио британски план. Узео је као ствар разумљиву по себи да се отварање Другог фронта у Нормандији, — тако чврсто обећаног Стаљину за 1943, са 27 америчких и 21 британском дивизијом, — не може да оствари.¹⁸ Амерички стратежи противили су се томе, да се после освајања Сицилије америчке снаге употребе у Италији и на Балкану; они су желели што скорије отварање Другог фронта у Нормандији. Током дугих дискусија дошло се 19 маја до средњег решења: да се инвазијом на југу Италије ова избаци из рата, као предуслов за напад преко Ламанша; да се отварање Другог фронта одложи за 1 мај 1944; да се идеја о искрцавању на Балкану коначно одбаца.¹⁹

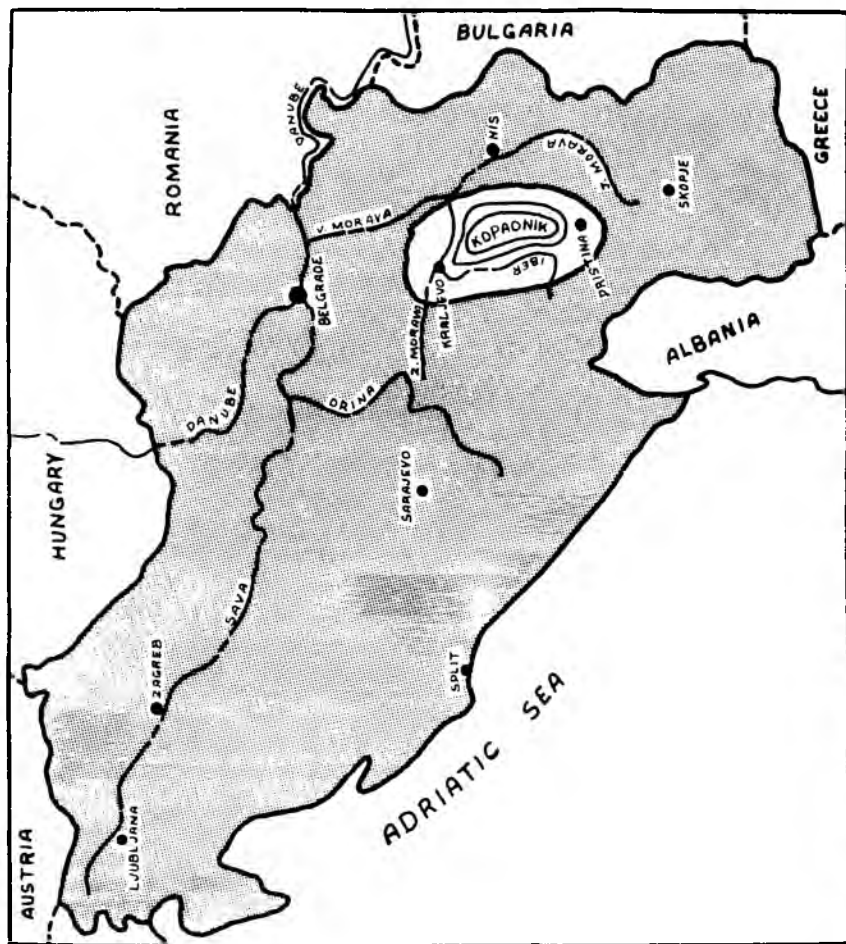
То поновно одлагање Другог фронта, за 1944, значило је да Совјетски Савез носи још годину дана главни терет рата. Одбацивање идеје о Балканском фронту значило је крај Черчилових нада да Балканско Полуострво увуче у бри-

танску интересну сферу после рата. Черчил је као једну од могућности којима ће Стаљин реаговати на ново одлагање Другог фронта предвиђао сепаратни мир Стаљин—Хитлер, — и дуге године борбе без моћи Совјетског Савеза са Хитлеровим Рајхом и Јапаном. Он је, одмах, проценио да је битка за Балкан изгубљена у корист Руса. Та битка била је стварно започела октобра 1942, кад је капетан Хатсон донео Михаиловићу поруку Британске владе: да пази да се устанак у Западној Србији не претвори у борбу за Совјетски Савез. Черчил је био замислио да ту битку коначно добије искрцавањем на Балкану и ослањањем на Михаиловићеве трупе као на "главни стожер дејства" у позадини Осовинских трупа. Цео тај план лежао је сад у рушевинама. Черчил се одмах решио да прекине с Михаиловићем, коме је тек био послао предлог Споразума, и да сву снагу Империје стави на страну комунистичке гериле у Југославији. Предавање Југославије Титу и Стаљину, уз врло активну подршку Черчилову, имало је да буде испуњење за неотварање Другог фронта у Нормандији, нека "политичка накнада за неактивност Савезника".

Та нагла промена фронта изведена је без икаквих претходних наговештаја и консултовања с Југословенском владом у Лондону. Као гром из ведро неба стигла је у Лондон, преко Британаца, за Југословенску владу депеша ђенерала Михаиловића бр. 1598 од 1 јуна 1943. Њоме он обавештава да је истога дана, 28 маја, примио и предлог Споразума са Британском владом, коју је одмах усвојио, и Наредбу Британске команде на Средњем Истоку: да се са свима својим снагама повуче на Копаоник, а да целу осталу Југославију уступи Брозу Титу и његовим партизанима. Те две ствари, предлог Споразума и Наредба о изгнанству на Копаоник стигле су истовремено. Оне су Михаиловића запрепастиле, јер су биле у пуној опречности једна с другом; и индигнирале га.

Ово је укратко садржина те необичне Наредбе. У уводном делу се истиче да је "рат у Средоземљу дошао до фазе у којој се савезничка офанзива може сматрати непосредном. Неопходно је потребно да ђенерал Михаиловић сад да изврши обавезе које је раније примио да ће у потпуности сарађивати у овом времену. Потом се дају ове две поставке: "Ђенерал Михаиловић не представља никакву важнију борбену снагу западно од Копаоника, Његове јединице у Црној Гори, Херцеговини и Босни или су већ уништене или у тесној сарадњи с Осовином. Исто тако тешко је рећи да његове јединице постоје у Хрватској, Словеначкој и Славонији." "Партизани представљају добру и ефективну борбену снагу у свима крајевима где само квислинзи представљају Михаиловића." На основу изложенога, Британска команда на Средњем Истоку наређује своје представнику код Михаиловића, пуковнику Белију, да Михаиловићу саопшти ове "одлуке": /1/ "Британска Врховна команда на Средњем Истоку тражи од њега, као савезника, да оконча сваку сарадњу с Осовином и да пређе на Исток у Србију. Тамо ће имати да утврди своју пуну власт и / да заложу/ свој лични утицај ради продужења напада на непријатељске комуникације." /2/ "Саопштићете ђенералу Михаиловићу да одмах иде на Копаоник са свима својим верним официрима и људством; ако је потребно, има да се пробије с оружаним снагама." /3/ "Убудуће Врховна команда ће сматрати да је под

ЧЕРЧИЛОВ ПЛАН ЗА МИХАИЛОВИЋА, 28 МАЈА 1943

Да одобривољи Стаљина због одлагања Другог фронта до 1 маја 1944, Черчил је покушао да већ маја 1943 преда Југославију Титовим партизанима. Британска команда на Блжском Истоку издала је 28 маја ово наређење: "... Генерал Михаиловић ће... одмах да оде на Копачник са свима својим официрима и војницима; ако је потребно, пробити се и оружјем. Михаиловић је одговорио: "Моји борци и ја нисмо признали капитулацију коју нам је непријатељ наудио и ми извесно нећемо примити капитулацију по вољи Савезника."

његовом командом и утицајем простор ограничен на западу борбеним елементима који већ постоје на десној обали Ибра и јужно до Скопља." /4/ "На ту територију Врховна команда ће послати велику помоћ ваздушним путем."²⁰

Пуковник Бели, приликом предаје горње Наредбе Михаиловићу, имао је да тражи од Михаиловића писмен одговор. Тај одговор, очекивало се у Каиру, имао је да буде, по тексту Наредбе, "брз и недвосмислен пристанак".

V Михаиловићева реакција

Наредбу британске Врховне команде на Средњем Истоку, њему предату 28 маја 1943—према којој је имао да се с целокупним својим људством повуче у област Копаоника и тамо с извесношћу чека на уништење од стране Осовинских трупа, а да сав остали простор Југославије препусти комунистичкој герили као њено приватно ловиште погодно за стварање нових "пасјих гробља", Михаиловић је у први мах морао примити с неверицом. Текст Наредбе га је запрепастио и револтирао. За њега, није било избора. Он је дао "брз и недвосмислен" одговор; али то није био пристанак који је Черчил очекивао. Под датумом од 1 јуна, Михаиловић је тај предмет упутио Југословенској влади на надлежност. Констатовао је, том приликом, две ствари: да је "садржина горње Наредбе потпуно супротна саопштењу Британске владе" које му је послато преко Председника Југословенске владе под датумом од 12 маја и њему уручено 28 маја; као и да се та "Наредба британске Врховне команде на Средњем Истоку коси с Уставом Краљевине Југославије и југословенским војним прописима".²¹

Михаиловић је на ту Наредбу ставио својој Влади ове примедбе: "Апсолутно је без основа навод да ја не представљам са својим снагама никакву војну вредност западно од Копаоника. Није истина да су јединице југословенске војске у Црној Гори, Херцеговини и Босни ликвидирани, а још мање да су у тесној сарадњи са Осовином. Није истина да се не може рећи да јединице југословенске војске постоје у Словеначкој и Славонији. Потпуно супротно, Југословенска војска постоји у свим крајевима и показаће целом свету своје постојање. Нећу више да подносим сличне увреде. Постојање југословенске војске признато је и од стране немачке и од Павелићеве непријатељске штампе и њихових радио-сервиса, који ме лично нападају и називају моје трупе 'банде Драже Михаиловића'. Жалосно је да Савезници неће ово да знају". "Ја не тражим никакве похвалнице за јединице југословенске војске на Хомољу и у Приштинском округу / Оне су биле споменуте с похвалом у британској наредби/. Добро знам, боље него ико, вредност јединица којима имам част да командујем, и поред толико много мешања и препрека које незазлужено подносим баш од оних који би имали да ме помогну. Или у најмању руку да ме оставе на миру, да прођем рад који сам отпочео кад се то најмање очекивало и да са својим херојима дам пример целој Европи како се умире за слободу. Моји официри и војници желе да врше нападе на непријатељске комуникације, и то су радили и пре доласка британских официра, који су били срдечно добро дошли као савезни-

ци, али не да се мешају у унутрашње ствари нити да мисле да командују. Њихова је улога инструктора или, уколико то желе, да се боре. Моји команданти неће предузети ни једну акцију без мога наређења, због чега сам поносан.“ “Примио сам са још већим запрепашћењем захтев: да са верним официрима и људима идем на Копаоник у изгнанство. Официри и војници југословенске војске верни су само Њ.В. Краљу Петру. Они се покуравају мојим наређењима, као првом војнику југословенске војске који се налази на њиховом челу... И пријатељима и непријатељима поносни узвикујемо: да нећемо никад издати наше идеале и ако смо потпуно напуштени. По горњем захтеву имам да повучем целу југословенску војску од сто хиљада ратника у изгнанство на Копаоник. Копаоник је сувише мали да прими десет хиљада ратника, гладних, без одела, без обуће и без муниције, — који сада у Херцеговини бране своје домове са црних планинских врхова и узалуд чекају помоћ својих Савезника, а да не говорим о људима у другим крајевима... Југословенској војсци додељен је простор ограничен: на Истоку, бугарском границом; на северу, Дунавом; на западу Великом Моравом и Ибром; а на југу, Скопљем. Преостали простор додељују се комунистима под командом провалника Јосипа Броза Тита. Захваљујем на таквој понуди. Устав Југославије и југословенски војни прописи категорички налажу да таква захтев оставим на решење моме Врховном команданту Њ.В. Краљу и Југословенској влади, јер решење овога не спада у моју надлежност... Желео бих да нагласим: да моји ратници и ја нисмо признали капитулацију коју нам је непријатељ наметнуо и да ћемо још мање примити капитулацију пред нашим Савезницима... Изјављујем да не желим никакву савезничку помоћ која би ми се пружила под условима ове врсте. Ми ћемо се и даље борити против снага Осовине што боље умемо и можемо, и као што смо се и досад борили, и поред чињенице да је досадашња савезничка помоћ била ситна да се не може друкчије сматрати него пропагандистичком. Са помоћи коју сам досад примио, не бих могао да опремим више од 200 до 300 људи..”²²

Историјска је чињеница да се Југословенска влада потпуно солидарисала са ђенералом Михаиловићем, чија јој је депеша била достављена преко Британске владе. Чудовишна Наредба је формално повучена. Али је судбина Југославије већ тада стварно запечаћена. Политичка Влада Слободана Јовановића, која је Михаиловића јануара 1942 узела за Министра војног и остала уз њега и његов покрет отпора одлучно до краја, била је ликвидирана 26 јуна 1943; исто ће сустићи и Владу Милоша Трифуновића августа 1943, и чиновнику Владу Божицара Пурића у пролеће 1944, — јер су и оне одбијале да преломе штап над Михаиловићем и приклоне се Титу и његовим партизанима. На крају, 1 јуна 1944, Черчил је наметнуо др Ивана Шубашића као свог стварног комесара. Пропаганда против Михаиловића у савезничкој штампи узела је од јуна 1943 фантастичне размере, не разликујући се много од метода Гебелсове пропагандне машине. На крају је Југославији наметнута комунистичка власт са Титом као шефом, са дејством Черчила и Стаљина. То је између њих двојице имао да буде политички ортаклук, пола—пола / fifty—fifty/; али ће Черчил бити у питању Југославије потпуно изигран од свога ортака. Ко с ђаволом

тикве сади... Нажалост, тикве су се обиле о главу народа Југославије. Али ни сама Британија није, у крајњој линији, од тога срамотног пазара имала трајне користи.

Post-scriptum

Ради правилније процене бруталне и неправедне Ноте о којој је овде реч, као и целог преокрета Черчиловог у вези с Дражом Михаиловићем, потребно је истаћи ове две ствари:

1. Оних истих дана кад је британска Врховна команда на Средњем Истоку наређивала Михаиловићу да се са својим борцима сабије у област Копаоника, као у неку мишоловку, Черчил је у Алжиру држао конференцију са војним шефовима америчким и енглеским: Маршалом, Ајзенхауером, Алан Бруком итд. На дан 31 маја 1943, тачно онога дана кад је Михаиловић спремао свој одговор на Ноту, Черчил је израдио и раздао учесницима конференције један меморандум о вредности балканских герила, на првом месту Михаиловићеве. Писао је: "Има само 11 италијанских дивизија на копну Италије, око 4 на Сицилији и 5 дуж Ривијере; а не мање од 28 везано је у Југославији, Албанији и Грчкој. На тих 28 треба додати 8 румунских / очигледно треба: бугарских/ и 11 немачких дивизија, што чини укупно 47 дивизија које на Балканском Полуострву задржавају герилска активност Србина Михаиловића, хрватских партизана, општи нереди у Грчкој и немир у тим поробљеним земљама... До дана данашњег герилци итд. били су снабдевени само пакетима баченим падобраном из мање од дванаестину аероплана. При свем том они постижу чудесни подвиг да прикивају 47 непријатељских дивизија." / W.S. Churchill, *The Hinge of Fate*, London, Cassel, 1951, с. 736./

2. Амбасадор Рендел, који је 22 априла 1943 саопштио Председнику Јовановићу да Михаиловић са својим покретом има да буде стожер дејства у позадини Осовинских трупа приликом намераваног искрцавања на Балкану, објавио је после рата књигу мемоара: *The Sword and the Olive*, by Sir George Rendel / London, John Murray, 1957, с. 348/. Један одељак посвећен је нама, "The Yugoslav Exiles, 1941–1943", с. 210–231. О томе је Р.Л. Кнежевић писао у лондонском часопису *Порука*, бр. 45. септембар 1957. Тиме желимо да закључимо овај низ чланака: "Излагање г. Рендела о проблему двеју југословенских герила заслужује посебну пажњу. Он истиче: да је Михаиловић започео своју акцију против Немаца одмах, а Тито тек пошто је нападнут Совјетски Савез; да су два чиниоца отежала и оспорила Михаиловићеву делатност: страшне немачке репресалије и неуказивање адекватне материјалне помоћи од стране Савезника, те је Михаиловић ступао у борбу само кад је био сигуран да ће његова активност бити "од неке стварне вредности" / с. 226/; да се Михаиловић надао "да ћемо се ми, /Енглези/ ускоро искрцати на Балкану, и да ће нам се онда придружити са више—мање очуваном војском. Ми смо му уствари у више наврата и давали на знање да имамо у виду поход на Балкан" /с.227/. Што се

тиче Тита, писац Џ. Рендел подвлачи да је, према извештајима које је примао у своје доба, Титова активност била "уперена скоро исто толико противу Михаиловића, колико и противу Немаца. Сам Михаиловић био је уверен да за будућност Југославије комунизам представља скоро исту толику опасност као и Немачка. Стога је био чврсто решен да се одупире Титовим бандама чак и кад је то значило одлагање акције против Немаца" / с. 226–227/. Г. Рендел подвлачи како се осећао несрећним због сталног погоршавања односа између Британске владе и Михаиловића. Безусловно подржавање Тита сматрао је "политички немудрим. Поред тога, ја сам још увек веровао у лојалност и јунаштво Михаиловићево. Читао сам његове телеграме и, ма да су ми биле познате његове повремене срдње што од нас не добија очекивану подршку и материјал, ја сам веровао не само да он стварно настоји чинити све што је најбоље за његову земљу, него и да се према нама опходи са свом исправношћу коју допуштају прилике. Стога ме је све јаче узнемиравао анти–михаиловићевски тон који се / чинило ми се/ провлачио кроз све наше дискусије о Југославији... Починчао сам озбиљно да се питам колико ћу још моћи да издржим под тим незгодним и двосмисленим околностима" / с. 228-229/. У лето 1943 Форен офис је одлучио да се краљ Петар и његова Влада пребаце у Египат. Ма колико да се у своје време говорило како је разлог тој сеоби био у жељи Енглеза да се Краљ и Влада нађу ближе земљи у часу инвазије Балкана, писац не оставља читаоца у сумњи да је по много чему то био само "део плана по коме смо имали да своју подршку пренесемо са Михаиловића на Тита / с.229/.Најзад, пошто се на једном састанку преломило да се сва помоћ има да сасреди на Тита, а да се Михаиловић "стварно мора да препусти својој судбини", г. Рендел је затражио од свог Министарства да буде смењен. "Постајало ми је све мучнијим да спроводим службену политику" /с. 229/. Укажимо, узред, да је та одлука британских власти о опредељењу за Тита донесена скоро пола године пре конференције у Техерану.

Одајмо признање сер Џорџу Ренделу што је имао храбрости да стане прав иза свог уверења."

НАПОМЕНЕ

1. Foreign Relations of the United States: The Conferences at Cairo and Tehran, 1943, Government Printing Office, Washington: 1961, s. 490
2. Winston Churchill: The Hinge of Fate, Houghton Mifflin Company, Boston, 1950, s. 326-329
3. FRUS, 1943, vol. II, s. 1015-1016.
4. Писмо Министарства спољних послова Но. 37,9 фебруар 1943
5. Забелешке Председника Владе Стр. Пов. Д.В.К. бр. 55,19 март 1943
6. Председништво Владе, Стр. Пов. В. К. бр. 46, 12 мај 1943
7. Забелешка Председника Владе Стр.Пов. В.К. Бр. 98, 9 мај 1943
8. Забелешка Председника Владе В.К.Бр. 40, 23 мај 1943.

9. Писмо Форен офиса бр. P.3995/2/Г 7 мај 1943. Уз писмо била је приложена и нота Британске владе Михаиловићу.
10. Забелешка о разговору С. Јовановића с амбасадором Ренделом, 8 мај, Стр.Пов. В.К. бр. 99, 10 мај 1943
11. Писмо Председника Владе упућено А.Идну 11 маја 1943 са Нотом Д.В.К. бр. 40
12. Писмо амбасадора Рендела Председнику Владе У.П. 119, 14 мај 1943
13. Писмо Председника Владе амбасадору Ренделу Д.В.К. бр. 105, са поруком краља Петра II
14. Писмо А. Идна Председнику Владе, бр. P. 4186/2/Г, 20 мај 1943
15. FRUS, 1943, vol. II, s. 1008-1009
16. Депеша ђенерала Михаиловића бр. 1597, 1 јуни 1943
17. Књига као под 2, с. 785-791
18. Иста књига, с. 791-792
19. Garland: Sicily and Surrender of Italy, Department of the Army, Washington, 1965, s. 21-23
20. Депеша ђенерала Михаиловића бр. 1598, 1 јуни 1943
21. Иста депеша
22. Иста депеша

Осми одељак

ХИТЛЕРОВ ПОКУШАЈ ДА УНИШТИ ОБЕ ГЕРИЛЕ

Хитлерово писмо Мусолинију од 16 фебруара 1943.— Договори између Рибентропа и Мусолинија у Риму од 26 до 29 децембра 1942.— Операција Weiss против Тита, од 21 јануара до 6 марта 1943.— Титов споразум с Немцима, 11 марта 1943.— Велебит и Ћилас у Загребу, 25-29 марта 1943.— Повлачење четника са Неретве испред партизана, Немаца и Италијана, 15-18 марта.— Јуриш партизана на четнике у Санџаку и Црној Гори, од 20 марта до краја априла, за време прекида ватре са Немцима.— Операција Schwarz против Михаиловића 11-29 маја. Заробљавање Павла Ђуришића и 4.000 четника, 14 маја.— Опкољавање партизана крајем маја и борбе од 1 до 15 јуна у циљу пробијања обруча.

Крајем 1942 Мусолини је веровао да ће Савезници, после освајања Северне Африке, извршити инвазију Јужне Француске и Балкана. Хитлер је, међутим, чврсто веровао да ће Савезници ући на Балкан, првенствено зато да би спречили Црвену војску да уђе у тај простор.¹

После искуства са Ромелом у Африци и кидања комуникација кроз Србију од стране Михаиловићеве гериле, Хитлер није ни хтео ни смео да допусти исту ситуацију у часу када се Савезници буду искрцали на Балкан. Он је, стога, хтео по сваку цену да уништи и Михаиловићеву и Титову герилу, да би имао чисту позадину у часу када се његове снаге буду ухватиле у коштац на обалама Јадрана или мора око Грчке са снагама Савезника.

За време посете Ћана и Кавалера, начелника италијанског Ђенералштаба оружане силе, од 18 до 20 децембра 1942, Хитлер им је говорио о потреби уништења нарочито Михаиловићеве гериле у Југославији. Мора се спречити да герила искида комуникације; "иначе ће се створити катастрофална ситуација. Четници са Михаиловићем на челу сарађују присно са Британцима."²Рибентроп је замолио Ћана 18 децембра да телефонира Дучеу и "тражи основни споразум за агресивну акцију против четничких група Михаиловићевих и свих осталих националних и комунистичких елемената, који би могли да угрозе нашу позадину на Балкану." Додао је да "било какав споразум са Словенима на Балкану представља подвалу и да ћемо у будуће платити врло скупо свако попуштање или погодбу...Не само побуњеници, него и целокупно цивилно становништво које одржава везу са четницима треба да буде потпуно искасапље-

но." Поновио је у више махова да би требало искористити срдчане односе између италијанских команданата и четника у циљу постављења клопке за Михаиловића, кога треба обесити чим буде пао у наше руке."³ Мусолини се није сложио са Рибентроповим предлогом. Михаиловићеве снаге у Црној Гори бориле су се против партизана и штитиле народ од њихових злочина, али исто тако омогућили су Италијанима да мирно седе по гарнизонима и само дају муницију четницима. Ако би се окренули против четника, Италијани би одмах имали цео народ против себе и све четничке јединице, јер је споразум са четницима п о г о д б а а не споразум за сарадњу против партизана. Опасност од четника није била мала. И то је знао и Мусолини.

Говорећи о стању у Независној Држави Хрватској /НДХ/ Хитлер је рекао да "српске заверенике треба уништити најгрубљим начинима." Кајтел је додао "да свако село у коме се нађу партизани треба да се спали".⁴ Занимљиво је да су Немци називали партизанима и присталице ђенерала Михаиловића. У разговорима између Рибентропа и италијанског амбасадора Алфијерија 21 фебруара 1943 Рибентроп је рекао: "Политика ђенерала Роате, команданта Друге италијанске армије у Југославији, да наоружава четнике била је грешка и имаће ужасне последице на случај британског искрцавања... Роата је мислио да може да користи једне против других, али је изгубио из вида да су Титове групе, четници и Михаиловићеве присталице уједињени у мржњи против свега италијанског и немачког... Хорде треба уништити укључујући људе, жене и децу, јер њихово постојање угрожава животе италијанских и немачких људи, жена и деце."⁵ Рибентроп овде одваја четнике од Михаиловићевих присталица. Уствари четници су били и душом и срцем са Михаиловићем иако нису били под његовом командом, ма где се налазили у Југославији. Они све до краја 1942 нису били у материјалној вези са Михаиловићем, али су се и назвали четницима свуда где је било Срба у западним крајевима Југославије баш зато, што су хтели да покажу да су једно са четницима у Србији и Црној Гори, као и Источној Босни и Херцеговини. Кордел Хал је 10 децембра 1943 изјавио: да су четници, ма где били у Југославији, пријатељи Запада и против Сила Осовине. На последњем састанку Ћана са Хитлером, Хитлер је рекао: да питање решења Источног проблема у договору с Русима још није сазрело за разговоре... То би била катастрофа на чије последице он не сме да мисли".⁶ Ово је био одговор на Мусолинијев савет да Хитлер закључи сепаратан мир са Совјетским Савезом и пребацати све снаге против Савезника.

Договори између Немаца и Италијана у Риму

О питању Хрватске договорили су се да се у "Риму одржи конференција између италијанских и немачких команданата на Балкану да би се израдио заједнички план против четника."⁷

Док су Хитлер и Рибентроп планирали да униште првенствено четнике и присталице ђенерала Михаиловића, Тито је у писму Обласном комитету Србије писао 16 јануара и захтевао: "Политичка борба против четника, Драже

Михаиловића и издајничке Владе у Лондону треба да се води много шире и енергичније... Потребно је да вашом пропагандом и оружјем немилосрдно уништите четничке банде и спречите сваки покушај да они васпоставе грађанску власт.”⁸ Велимир Терзић, заступник начелника Врховног штаба, наредио је 21 децембра:⁸ “Против четничких села, као што су Шаховићи и друга која сте поменули у свом извештају, која служе као четничка склоништа, гнезда и отпорне тачке, — треба да предузмете оштре и немилосрдне мере... / Све четнике/ или у борби или ван борбе, као и њихове помагаче и заштитнике, треба ликвидирати на лицу места.”⁹ Што је било још трагичније, Черчил је децембра 1942 хтео да напусти Михаиловића и српску масовну герилу, али је Идн то одбио 17 децембра 1942. Михаиловићевим снагама није се писало добро ни од стране партизана, ни од стране Хитлера и Мусолинија, ни од стране Черчила. Скоро у исто време сви су они планирали уништење или напуштање Михаиловића и његових снага, свако из својих разлога. Интерес Хитлеров, Мусолинијев и Стаљинов, нема сумње, био је да се униште демократске снаге ђенерала Михаиловића. Али је ван сваке сумње интерес Велике Британије и Савезника да се не само одрже но и ојачају демократске и савезничке снаге Краљевине Југославије, под командом ђенерала Михаиловића, који је био и члан Владе у изгнанству. То су сасвим јасно учавали Форен офис и сам Идн, који је упорно и с разлозима одбио Черчилов предлог 17 децембра 1942.

Мусолини је 28 јануара одржао састанак са својим војним саветницима. На томе састанку је рекао: “Ако би се Англо—Американци искрцали у Грчкој, њих ће помоћи војска ђенерала Михаиловића. Британци и Американци још се не слажу о овој војсци али ми сви знамо да су противу нас. У Хрватској је ситуација конфузна... Нова држава... у самом почетку водила је погрешну политику са циљем да уништи два милиона православаца српског порекла, који су столећима живели на хрватској територији.”¹⁰ Јасно излази из свега овога, да су Михаиловић и четници били против Немаца и против Италијана и против Титових партизана. То ништа неће сметати Черчилу да их напусти само зато што је хтео да одобровољи Стаљина после одлагања по други пут Другог фронта од маја 1943 до јуна 1944.

Рибентроп је 19 фебруара затражио преко немачког амбасадора у Риму барона фон Макензена да га Мусолини прими. Имао је да преда Хитлерово писмо Дучеу “о специјалним политичким питањима”. Алфијери је известио Рим о томе 21 фебруара: да су Немци “забринути због држања италијанске војске у Хрватској; да је Роата, употребљавајући једне против других, “пренебрегао... да су и Титове банде и Михаиловићеве присталице, сви они, уједињени у мржњи против Италијана; да је садашња ситуација довела до велике забринутости Фирерове”; да “банде треба уништити, људе; жене и децу”; да је “једна од најважнијих улога немачких и италијанских трупа, — и Дуче треба да изда категоричне наредбе, — да се униште банде у Србији / sic / пре но што Британци покушају да се искрцају.”¹¹ Било је јасно да је Хитлер био решен и да прекине сваку даљу сарадњу Немаца и усташа са Титом као и снабдевање оружјем четника у Црној Гори, Херцеговини и Далмацији од стране Италијана.

Рибентроп је 25 фебруара предао Дучеу Хитлерово писмо од 16 фебруара, откуцано на 60 страна на немачком. У томе писму било је речено:

"... Ја сам озбиљно забринут ситуацијом на Балкану... Игра употребе једних против других неће успети, јер све те партије слажу се у једном питању, у својој бескрајној мржњи према Италији и Немачкој. Ако би до сабезничког искрцавања дошло ма где на Балкану, Дуче, комунисти, Михаиловићеви присталице и све друге комитације одмах би се удружили да нашим непријатељима помогну нападима на немачке и италијанске трупе.

Сматрам као врло незгодно, Дуче, што је локална пролитичка активност, — након што смо ми оружјем освојили целу ту област, — довела сад до оружаних организација спремних да се окрену против нас ако им се укаже прилика. У сваком случају, Дуче, могу Вам пред очи изнети о томе документа за чију исправност лично јемчим, а која не могу да се обескрепе изјавама полузваничних агенција. Та документа изобилно пружају доказе о лукавости обих народа и одишу вечном мржњом не само према Немачкој, него можда још и више према Италији.

Ширење бунтовничких организација Титових предмет је за чуђење и бригу. Остало нам је једва толико времена да угушимо побуну, ако желимо да отклонимо опасност напада у нашој позадини на случај англо-саксонског искрцавања на Балкану.

Врло срдечно инсистирам, Дуче, да издате потребна упутства како би се избела брза и тупка сарадња између наших локалних команди и договорна употреба свих средстава која су им на расположењу. Независно од операција које сад врше против комуниста, ја убијам, Дуче, посебну опасност у дугорочним плановима које граде Михаиловићеви присталице ради уништења или разоружања ваших снага у Херцеговини и Црној Гори, као и у све успешнијем англосаксонском настојању да дође до сарадње уперене против нас између комуниста и Михаиловићевих присталица.

С погледом на опасности које крије у себи Михаиловићев покрет, ја сам наредио да се униште све његове присталице на подручјима окупираним од мојих трупа. Било би желети да и ваша Друга армија сматра Михаиловића и његове официре као заклете непријатеље Особине, те вас молим, Дуче, да у том смислу издате упутства својим командантима. У сваком случају, ликвидирање Михаиловићева покрета неће више бити лак посао, с обзиром на снаге којима он сад располаже и на велики број наоружаних четника.

За почетак, треба да се потпуно престане с испоруком оружја и материјала. Одреди који се налазе изван Михаиловићеви територије, треба да буду разоружани један по један. Потом треба брижљиво опколити области поседнуте од његових банди, да би отпор ослабио услед глади и недостатка оружја и муниције. Преостале снаге моћи ће тада да буду коначно уништене концентричним нападима.

Ако се покаже да је немогућно, Дуче, разоружати и комунисте и четнике и завести ред у земљи, — на случај сабезничког искрцавања избиће устанак,

саобраћајне линије с Пелопонезом биће покидане, и наших неколико немачких дивизија имаће да се туку против комуниста и четника. Саме италијанске трупе не могу да осујете искрцавање на Пелопонезу или на Јаграну.

Ја мислим, Дуче, да има послова који се не могу обавити само политичком вештином. Потребна је ту и сила, ма колико то стало људских жртава. Пацификација обе балканске области спада у такве послове.

Ако би се догађаји разбили како сам изложио, ми бисмо дакле на случај искрцавања имали немачке дивизије присиљене да се боре против герилских банди, и били бисмо без трупа за успешну одбрану од инвазионе војске.

Ја знам да се ђенерал Роата ни мало не слаже са мном у том погледу. Па ипак у мени не постоји ни сенка сумње о томе да ће се, у случају кризе, цело оно вештачко ткиво, са својом политичком потком, намах покидати и открити сурову стварност, — тј. безграничну мржњу свих Албанаца, Срба итд. против Немачке и Италије, — и њихову жибу жељу да притекну у помоћ приспелим Британцима и Американцима.

Ваш Адолф Хитлер ¹²

Са овим Хитлеровим мишљењем о Михаиловићу и његовим снагама, као и о погодби с Италијанима и готовости четника да баце Италијане у море приликом савезничког искрцавања, слагали су се и Черчил, и Лорд Селборн, па чак и S.O.E. у Каиру, — све до 28 маја 1943, када је, због одлагања Другог фронта до 1944, Југославија имала да се уступи Титовим партизанима.

На састанку у палати Венеција, 26 фебруара, били су Мусолини са својим начелником Главног ђенералштаба Амброзијем, који је сменио ђенерала Роату, и Рибентроп са ђенералом Варлимоном, шефом Одељења Народне одбране, Оперативни штаб Војске. На томе састанку ђенерал Амброзио је рекао да, док је он био командант Друге армије у Хрватској, није било нерегуларних "националиста". Међутим, од јануара 1942, његов заменик ђенерал Роата примио је четничку "понуду да се боре против партизана. Тачно је да четници мрзе Италијане, али они нису имали довољно трупа да се боре против партизана." Што се тиче уништења група које оперишу у Србији, рекао је Амброзио, и пацификације тога подручја, не постоји непосредна могућност. Очеvidно је да су и четници и партизани непријатељи Осовине; али је немогуће тући обоје истовремено".¹³ Амброзио је сматрао да у Хрватској нема више од 8000 "нередовних" трупа; Дуче је рекао да Италија има 25 дивизија у Југославији, а Рибентроп да Немци имају 6 дивизија, —укупно 31 дивизија.¹⁴

Ђенерал Варлимон је изјавио да има 15—20 хиљада пратизана. Операција Weiss, уговорена у Београду децембра 1942 између Италијана и Немаца, уништила је 5.000 људи. Највећи део од 15.000 извукао се у правцу Црне Горе. Чим се они униште, неће бити више потребе за четницима и они могу одмах да се разоружају. Тада се акција може да предузме против Михаиловићевог отпора у Србији. Амброзио је тврдио да италијанско—немачке операције у Хрватској неће имати успеха. Рибентроп је узвратио да се не могу одлагати опера-

ције “против про-британских Михаиловићевих помоћних трупа у Хрватској”. Мусолини је закључио састанак одлуком да Амброзио и Варлимон размотре све то на војничкој конференцији.¹⁵ После ове конференције Мусолини је издао наредбу Другој армији “да предузме енергичније мере противу побуњеника на српскохрватском подручју.”¹⁶

Последњи састанак одржан је 29 фебруара у присуству фон Макензена, Алфијерија и Бастијанинија, подсекретара у Министарству спољних послова. Мусолини је отворио разговоре о “питању Михаиловића”. И он је “сматрао Михаиловића опасним и огорченим непријатељем Немачке и Италије.” Рибентроп је рекао: “Чим Михаиловић буде ликвидиран, Италија ће ослободити велики број својих дивизија, тако да ће уништење Михаиловићевих снага донети велике користи италијанској Врховној команди”¹⁷ Ово је било особито признање Михаиловићевим снагама и саме Михаиловићу, који ће бити у 1944 оптужен као да су се његови команданти “прилагодили” непријатељу, а не да је то била експлоатација непријатеља у циљу одбране народа од Титових терориста. Треба уочити да су цело Хитлерово писмо и сви разговори били искључиво посвећени Михаиловићу и његовим снагама у италијанској зони окупације.

У одговору Хитлеру 8 марта Мусолини је рекао: “Што се тиче операције у Хрватској / Операција Weiss/... резултат, ако не одлучан, био је задовољавајући... Италијански ђенерали из Црне Горе били су позвани у Рим и наређено им је да престану са давањем оружја четницима, које треба разоружати чим партизани престану да буду опасан покрет. Споразуми са немачким командантима у Југославији биће постигнути за наредне акције, које ће предузети против Михаиловићевог покрета.”¹⁸ Немачки војни изасланик у Италији ђенерал Ринтелен 18 маја протествовао је код Амброзија што “нема сарадње између Немаца и Италијана.” Амброзио је одговорио: “У пракси ваше трупе раде самостално... Не поставља се питање разоружања националиста у Црној Гори, сем ако желимо да повећамо број побуњеника за 100%.”¹⁹ Ово показује да је погодба, која је била постигнута с Италијанима стварно била заснована и на страху од четника. Из тога страха, Италијани су и држали 25 дивизија у Југославији и поред погодбе о снабдевању оружјем и муницијом против партизана.

Хитлер је 19 маја упутио ново писмо Мусолинију. У њему је изјавио: “Италијанска команда узела је нов назив за нерегуларне банде у Црној Гори — “Црногорске националне јединице.” Мене ни мало не занима гледиште ђенерала Пирција Биролија / Гувернер Црне Горе/ које може да нас одведе у исту ситуацију чији смо крај видели у катастрофи у Средоземљу. Чињеница да... ми нисмо успели да обезбедимо дотур помоћи за Северну Африку довела је до наше катастрофе... Ако се бандитизам и цела “комитацијска атмосфера” одмах и немилосрдно не униште, таква ће се ситуација свакако поновити... Ако се ред не васпостави на подручју Југославије, десиће се криза исто толико тешка као она у Северној Африци”. Хитлер је молио Мусолинија да изда јасна упутства, као што је било претходно договорено.²⁰ Нема сумње да Хитлер овде мисли на сечење комуникација у Србији 1942 од стране Михаиловићевих снага. Ту успеш-

ну акцију признали су и највиши савезнички војни команданти у Средоземљу у доба битке код Ел Аламеина и одали велика признања Михаиловићу.

Мусолини је 22 маја одговорио Хитлеру, да су се они договорили да се четничке банде разоружају п о с л е пораза партизана. Међутим, операција Weiss није постигла одлучне резултате и главне комунистичке снаге побегле су у Црну Гору. Услови за разоружање четника нису више постојали.²¹ Амерички историчар Валтер Робертс открио је још: да је Мусолини рекао Хитлеру: да се немачки командант Југоистока ђенерал Лер састао 5 маја са ђенералом Роботијем, командантом италијанске Друге армије, у Загребу и да Лер није ништа рекао о новој немачкој офанзиви. Операцији Schwarz, која је почела 15 маја и била уперена и против партизана и против четника. "Напротив, немачка акција против четника и националиста у Црној Гори предузета је без иједне речи италијанској страни."²²

Операција Weiss и Титов споразум с Немцима

Две велике немачке офанзиве извршене су у Југославији почетком 1943 године: Операција Weiss /БЕЛО/ против Титових партизана / од 20 јануара до 6 марта/ и Операција Schwarz / ЦРНО/ против јединица ђенерала Михаиловића у Херцеговини и Црној Гори / од 11 маја до 29 маја/.

Операција Weiss имала је да се изврши у заједници с италијанским снагама са циљем "уништења јаким партизанских снага западно и северозападно од Сарајева". Операција је имала да се изведе у три фазе Weiss I / од 20 јануара до 18 фебруара, Weiss II / од 18 фебруара до 20 марта/ и Weiss III/ италијански део операције, који је био потпуно неуспешан, јер се односио на разоружање четничких помоћних јединица у Далмацији. Италијани су употребили неке четничке јединице из Далмације у операцијама Weiss II. Са немачке стране командант у Хрватској, ђенерал Рудолф Литерс употребио је ове јединице: 7 SS, планинску дивизију 717 и 369 пешадијску дивизију и пук из 187 пешадијске дивизије. Од Италијана имао је да учествује V Корпус.²³

Поред ђенерала Владимира Велебита, који је био одређен за везу са ђенералом Глајзе фон Хорстенау и усташама, Тито је имао везу и преко "др Ота Ханса, политичког саветника по питању партизана у немачкој Команди у Загребу... за кога се утврдило да је био високи функционер у немачкој илегалној Комунистичкој странци."²⁴ Он је уз то био одликован и Гвозденим крстом од стране Кајтела.²⁵ От је обавестио благовремено Тита о намерава- ном плану Weiss и Тито је одмах кренуо Врховни штаб из Бихаћа према Неретви, заштићен са три пролетерске дивизије, да би избегао опкољавање по плану Weiss I. Тито је оставио све остале дивизије да успоравају надирање непријатеља, за време бекства Врховног штаба ка Неретви. Да би закрчио путеве немачким трупама Тито је наредио да се с а м о с р п с к о становништво, не и хрватско или муслиманско, крене из простора Бихаћа ка Неретви. Комунисти су приморали око 40.000 Срба, људи, жена и деце, да напусте своје домове и крену ка Неретви.²⁶ Сам Тито на Петом комунистичком конгресу 1948 у Београду

рекао је: "Са нашом војском огромна маса од 50.000 жена, деце и старца повлачила се ка Ливну... Све јединице биле су остављене на својим положајима, док се Врховни штаб са три пролетерске дивизије повлачио ка Неретви."²⁷

О овом суровом злочину комуниста Михаиловић је депешом бр. 1356 од 22 фебруара известио Владу у Лондону: "Комунисти при бежању са своје садашње републике приморали су становништво да се са њима повлачи испред Немаца и усташа да би се на тај начин заштитили од напада.

Због овог комунистичког терора масе народа повлаче се од Бихаћа ка Гламочу. Чим се Немци приближе, ове незаштићене народне масе остављају се на милост и немилост Немаца и усташа који их непоштедно масакрирају. Оно што случајно избегне, смрзава се у снегу и леду. Између Дрвара и Гламоча има преко 500 смрзнутих лешева жена и деце. Ово је више него ужас. То је та борба коју воде комунисти и на коју их потстиче инострана пропаганда, да би се плански уништио наш народ."

Овде треба напоменути да је Тито најприсније сарађивао са Павелићем и Немцима у Загребу у току лета и јесени 1942. Док је Велебит био акредитован код ђенерала Хорстенау, Андрија Хебранг био је веза са Павелићевим усташама.²⁸ Тито је 17 новембра 1942, чим је стигао у простор Бихаћа, упутио писмо ђенералу Хорстенау, после дискусије са капетаном Хајсом, капетаном Кулићем и инжињером Ханс Отом, нудећи прекид непријатељстава, као што је то и напоменуто 11 марта 1943 приликом исте понуде Немцима.²⁹ Италијани нису сметали Титу приликом бекства из Црне Горе преко њихове зоне коју су тек евакуисали, јер су били у сарадњи са Титом. О томе је ђенерал Хорстенау јавио Хитлеровом штабу: "Италијани су били пасивни за време Титовог легендарног "Дугог марша".³⁰ Командант Хрватске ђенерал Литерс / видео је у Хрватској војсци живу резерву оружја за партизана".³¹ Глајзе Хорстенау је обавестио 13 августа 1943 "да је хрватска војска нови снабдевач оружја за партизана."³² Опет ђенерал Литерс известио је : да су домобранци постали "институција за снабдевање Тита, оружјем, муницијом и одећом."³³ Михаиловић је све то знао и редовно обавештавао, преко Енглеза, Владу у Лондону. У депеши бр. 1493 од 23 априла 1943 Михаиловић је јавио: "По договору са усташама комунисти су побегли испред Немаца у Босни; усташе су их наоружали и сад их и даље снабдевају оружјем и муницијом да би продужили борбу са Србима изван Независне Државе Хрватске. Павелић сад тежи да уз помоћ Немаца очисти НДХ од наших одреда и успостави своју власт. Комунисти сада воде само и једино борбу са одредима југословенске војске."

Занимљиво је да Британцима никада није пало на памет откуда оружје и опрема партизанима, кад се знало да их Совјетски Савез не може да снабдева, а Британија још није била почела да их помаже. То што је било очигледно и Михаиловићу у земљи и Влади у Лондону Британци нису хтели ни да виде ни да знају.

У току операције Weiss I Немци су нанели 8500 губитака партизанима и заробили 2010. Немци су изгубили 335 мртвих, а 101 је нестао, са слич-

ним губицима и код Хрвата.³⁴ Ови мали губици код непријатеља очигледан је доказ да партизани нису нигде дали никакав отпор и бежали су главом без обзира, као и у свима осталим "партизанским офанзивама." Захваљујући само др Оту, Тито је избегао уништење и избио на Неретву од 20 до 22 фебруара. По договору између ђенерала Лера и ђенерала Роботија, Weiss II имао је да почне 25 фебруара са циљем уништења партизана код Рама у долини Неретве.³⁵ Ђенерал Михаиловић, н е з а в и с н о од Немаца и Италијана, издао је Директиву бр. 1 : да се Титови комунисти спрече да уђу у Херцеговину, Источну Босну и Црну Гору преко Неретве, и да се у долини Неретве и униште. Две немачке дивизије биле су код Прозора / 717/и Коњица /718/, док су друге немачке и италијанске снаге надирале полако ка Мостару. Михаиловићеве снаге на Неретви нису могле да нападају партизана у долини Неретве због угрожених бокова од Немаца и Италијана и са севера и са југа. Титове снаге, с друге стране, нису могле да пређу Неретву, коју су бранили четници и спречавали им улазак у Херцеговину и Босну. За то време су Немци са севера и Италијани и Немци са југа надирали да униште партизана на самој Неретви. Ситуација је за Тита била безнадежна.

Без сумње у договору са Коминтерном, Коча Поповић, Милован Ђилас и Владимир Велебит добили су од Тита овлашћење да поведу преговоре с Немцима. То овлашћење гласи:

*Штаб Народноослободилачке војске
И партизанских одреда Југославије*

8 март 1943

Предмет: Писмо мајора Стрејкера од 4 марта 1943.

- 1. Размена заробљеника;*
- 2. Примена међународног закона од стране немачких војних власти на НОВ Југославије;*
- 3. Сва друга питања која ће делегација поставити и која су била предмет дискусије с господином капетаном Heis-ом приликом последње размене заробљеника у Ливну, на дан 17 новембра 1942.*

*У име Врховног штаба НОВ и ПО
Југославије, заменик начелника Врховног
штаба, капетан В. Терзић
/округли печат: Врховни штаб НРВ
и ПО Југославије/*

Делегација је пошла путем Рама—Прозор —Горњи Вакуф. Велебит је носио белу заставу. На јужном прилазу Прозора срели су Х.Ј. Инсп. Чермака, који је одвео делегацију Команданту 717 дивизије, дивизијском ђенералу Бенигнус Диполду.³⁶ Једини Коча Поповић имао је своје право име; Ђилас је био Милош Марковић, а Велебит Владимир Петровић, "у чијој је кући у Загребу била сакривена радио-станица преко које су КПЈ и Коминтерна мењали депеше".³⁷ Немачки записник о састанку изнео је: да су били присутни

Командант дивизије, Х.Ј.Инсп. Чермак и делегација Поповић, Марковић, Петровић, да је састанак одржан у Горњем Вакуфу 11 марта 1943 од 09,30 до 11.00 часова пре подне. После дискусије по тачци 1 и 2 овлашћења, немачки Записник по тачци 3 износи:

“На 3./: Политичка питања:

Ова тачка је већ раније била предмет дискусије, у писму Глајзе Хорстенау од 17 новембра 1942. Делегација је мишљења да се о овим стварима сада може разговарати.

У овом часу они немају основе да воде рат с немачком војском. Они једино желе да се боре против четника; борили су се против Немаца само зато јер су их оби претходно напали. Делегација објашњава да су они један потпуно самосталан, националан и незабистан покрет. Ослањају се на Совјетски Савез само ради пропаганде, док с Лондоном никакве везе не желе да имају. Делегацији је познато да Италијани помажу четнике и да их снабдевају оружјем. Четници су се у задње време врло оснажили, они су уствари органи Владе која је побегла у Лондон, увек су спремни следити њена наређења. НОВ би се и сама борила против Енглеза у случају да се они обде искрцају; напротив, четници не би, јер они једва чекају ту прилику. У радио-вези су с Енглезима, примају курире, а Италијани све ово допуштају. Делегација истиче да ова излагања не значе предлог за капитулацију /они се не могу угушити, имају доста начина да се побуку, после сваке офанзиве постају јачи, спремни су да погину, увек су успевали да преживе без заклона, намирница и муниције/. Они једино желе задати одлучујући у г а р а ц и четницима и стога предлажу заједничко утврђивање интересних сфера. Моле да се тачка 3 третира тајно /руком догато, п.п./

Питању примирја треба прићи веома обзриво. Делегација има наређење да се врати што пре.

*/потпис нечитак, п.п./
капетан 01”*

Поред овог немачког записника вођен је записник који су потписали сва три делегата. Он гласи:

Записник с партизанским предлозима Немцима, потврђен потписима Поповића, Ђиласа и Велебита:

Горњи Вакуф, 11 марта 1943.

Записник предлога делегације НОВ Југославије која је овлашћена од Врховног штаба обе војске и сходно писму мајора Барта /Barth/ од 10 марта 1943.

1./ Концем јануара обе године је господин Leinschutz био послат у Мостар, од стране НОВ Југославије да би се нагодио по питању ратних заробљеника. Ово је питање већ било поменуто у разговорима с делегатима немач-

ке војске. Морао се вратити до 1 фебруара 1943, али се до данас није појавио. Наше је мишљење да би питање око размене заробљеника требало одмах решити...

2./ Наше је мишљење да команда немачке војске треба да се придржава међународног ратног закона у односима с НОВ Југославије. Уколико се Немачка војска сложи с овим предлогом, нарочито по питању рањених и заробљених припадника НОВ Југославије, што би било у интересу обеју страна, са своје стране штаб НОВ Југославије би дао потпуну гаранцију за строго придржање ових правила.

3./ Штаб НОВ Југославије је мишљења:

а/ Да у садашњој ситуацији не постоји разлог због којег би немачка војска требало да води ратне операције прогону НОВ Југославије, нарочито када се узме у обзир ситуација, непријатељи и интереси обеју страна — због тога би у узајамном интересу било да се непријатељство прекине. У вези с овим немачка команда и ова делегација би требало да одлуче о својим предлозима по питању интересних сфера и да утврде правце привредних и других интереса.

б/ НОВ Југославије сматра четнике као г л а в н е с в о ј е непријатеље.

4./ У току трајања ових преговора и сходно горњим тачкама предлажемо прекид ратног стања између немачких снага и НОВ Југославије.

5./ Ова делегација је овлашћена да закључи припремне преговоре, док би евентуалан коначан споразум требало да буде потврђен од нашег Врховног штаба. Врховни штаб је овој делегацији нагласио да је закључење ових преговора х и т н о и затражио је да немачка команда одреди опуномоћене преговораче.

Коча Поповић
Марковић
Петровић 41

Британска званична Историја Другог светског рата: "Велика Стратегија", објављена 1972, уопште не спомиње Операцију Schwarz, иако су имали на расположењу сва немачка документа. Америчко Министарство војске објавило је још 1954 студију : "Немачке антигерилске операције на Балкану 1941-1944", а др Иван Авакумовић објавио је 1969 књигу "Михаиловић према немачким документима". Ове две књиге говоре о Операцији Schwarz. Британска историја није то објавила јер је та операција била уперена против Михаиловићевих снага у Црној Гори. Титов "прекид непријатељстава" са Немцима изменио би целу причу о Михаиловићу и Титу у Великој Стратегији. Она чак не спомиње ни Хитлерово писмо Мусолинију, нити Мусолинијево Хитлеру. Исто тако не спомиње да је италијанска Друга армија у заједници са Немцима напала Михаиловићеве снаге у Црној Гори и да су Италијани извршили масовна х а п ш е њ а "присталица ђенерала Михаиловића" широм Црне Горе. Све се

то прећутало због Наредбе о Копаонику 28 маја 1943 и оптужба самога Черчитина оборила би све митове које су ширили капетан Дикин, пропаганда ђенерала Вилсона и сам Председник ратне Британске владе. Ту истину треба крити и 40 година после рата, да би се одржале вилинске приче о "неактивности и "сарадњи" Михаиловићевих снага. У тренутку када је Михаиловић са својим снагама у Црној Гори био опкољен и борио се против Немаца, Италијана, партизана и домобранаца Хрватске,— био је најжешће оптуживан за "сарадњу" са непријатељем; предаја Југославије Стаљину имала је да се јавно оправда, макар и лажном пропагандом.

Ђенерал Хорстенау у Загребу примио је 11 марта вест да су се партизански делегати јавили немачкој Војсци и изјавили : да "се партизани не боре против Хрватске Државе и ни под којим условима ни против Немаца, већ искључиво против четника. Они су спремни да се оружано боре против сваког непријатеља кога би Немци означили и против Британаца кад се буду искрцали" /у Југославију/.⁴²

За време "прекида непријатељстава" са Немцима, Тито је безуспешно са свим својим снагама од 7 до 15 марта нападао четнике у покушају да пређе Неретву. Немци и Италијани престали су да се боре против партизана и оставили све њихове снаге слободне у борби само против Михаиловићевих четника на Неретви. Немачка 718 дивизија кретала се ка Коњицу угрожавајући десни бок Михаиловићевих снага на Неретви, док се италијанска дивизија "Marche" кретала од Мостара ка левом блоку Михаиловићевих снага, које су упорно и успешно браниле прелаз партизана преко Неретве. Нападан свима партизанским снагама са фронта, а угрожен са оба бока од стране Немаца и Италијана, Михаиловић је био принуђен да се од 15 до 18 марта повуче под борбом на линију Калиновиц — Улог — Невесиње.⁴³ Ово је доиста био комбиновани напад Титових партизана у сарадњи са Немцима и Италијанима! Код Калиновица, снаге Павла Ђуришића зауставиле су партизана, али су немачке и италијанске дивизије са севера и југа поново почеле да стежу обруч око четника. Да би избегао опкољавање, Михаиловић је наредио повлачење свих снага ка Дрини и у Црну Гору. Од 20 до 31 марта партизани, користећи још увек "прекид непријатељстава", бесно су јуришали свим својим снагама на четнике и под тешким борбама надирали ка Дрини, у Санџак и у Црну Гору. Крајем априла избили су у предео Дурмитора између реке Таре и Пиве.⁴⁴ Ни Немци ни Италијани за све ово време нису нападали партизана, у вери да ће Хитлер одобрити "прекид непријатељстава".

У јеку битке са партизанима, гувернер Црне Горе и командант Друге италијанске армије обуставили су давање муниције и оружја четницима, а по наређењу из Рима. У исти мах, кроз целу Црну Гору и Херцеговину почела су масовна хапшења присталица ђенерала Михаиловића. Погодба коју су Италијани имали са четницима престала је да важи. Четници су остали и без муниције и без осталих потреба. Са свих страна имали су само непријатеље, —Немце, Италијане, домобранце Хрватске и Титове партизана.

Све ово није изменило пропаганду ни Британије ни Совјетског Савеза, ни S.O.E у Каиру: да Михаиловић сарађује са Италијанима и Немцима. Вест о сарадњи с Немцима дошла је од капетана Дикина, који је од 29 маја био у Титовом Врховном штабу и јављао оно што му је било наређено да јавља.

Немачки амбасадор у Загребу Каше известио је Берлин о немачко-партизанским разговорима и о могућности "да Тито и његови помагачи престану да се боре против Немачке, Италије и Хрватске и повуку се у Санџак у циљу обрачуна са четницима Михаиловићевим... Жеља је партизана: борба против четника у Санџаку; после тога враћање партизана у њихова села и пацификација Хрватске и Србије; враћање у логоре њихових присталица после разоружања; да се партизани не стрељају... Мишљења сам да се ова могућност испита, јер је престанак непријатељстава ових снага... врло важан... У разговорима са Касертаном, италијанским министром у Загребу и Лорковићем /Павелићев министар спољних послова/ нашао сам да овај развој треба расматрати позитивно".⁴⁵

Ђенерал Михаиловић депешом број 1431 од 20 марта јавио је Влади у Лондону, кроз енглеске везе: "Са најсигуреније и најпоузданије стране добио сам извештај да су комунисти ступили у неке преговоре са Немцима. У ноћи између 18 и 19 марта др Милош Марковић, професор Техничког факултета у Загребу, дошао је у Коњиц као делегат комунистичког Главног штаба. Из Коњица одмах је продужио за Сарајево. У најскорије време очекује се његов повратак." Ову депешу су, из непознатих разлога Енглези предали Југословенској влади тек 30 априла, четрдесет дана доцније!

Велебит и Ђилас 25 марта одлетели су у Загреб из Сарајева ради разговора са Хорстенауом. Сутрадан, 26 марта Каше је известио Рибентропа: да су Велебит и Ђилас поново понудили "да престану са борбом с тим да се оставе на миру у Санџаку"; изразили су жарку жељу да окончају непријатељства; ја видим могућност да се спасу наше снаге и избегне проливање крви". Рибентроп је 29 марта забранио сваки додир са партизанима. Каше је одговорио да су се "Титова обећања потврдила" и препоручио је да се "не одбацује политичко решење". Додао је "да би било корисно ако би се партизанима дале слободне руке у њиховој борби против четника". Разговори између Немаца и партизана нису уродили плодом јер је Хитлер рекао: "Са побуњеницима се не преговара, — они се стрељају".⁴⁶ Ђилас се вратио из Загреба 30 марта, а Велебит је довео собом Титову жену Словенку Херту.

По доласку Ђиласа у Врховни штаб 30 марта, а после саветовања са Титом, Ранковићем и Жујовићем, они су упутили Првом босанском корпусу: "да су успели да неутралишу Немце од четника и Италијана. И ви то морате да имате на уму и употребите све своје снаге против четника у Централној Босни и Крајини; водите борбу против усташа само у самоодбрани... Зато што су четничке снаге овде врло јаке, морате нам послати једну дивизију за уништење ових банди."⁴⁷ Тито је већ пре тога, 29 марта, у писму Обласном комитету за Босну и Херцеговину наредио: "Решили смо да бацимо све своје снаге да разбијемо и уништимо банде издајника, које представљају н а ј в е ћ у

о п а с н о с т не само за народноослободилачку борбу, већ и за будућност. Ваш најважнији задатак у овом часу је уништење четника Драже Михаиловића и да се уништи његов командни кадар, који представља највећу опасност за развој Народноослободилачке борбе...“⁴⁸

Половином априла Каше је саветовао Рибентропа да се партизани не нападају од стране Немаца, већ да оставе Тита и Михаиловића да се боре у Црној Гори. Рибентроп је на то одговорио: “Наш циљ није, иако мудра тактика, да употребљавамо четнике и партизана једне против других, већ да уништимо и једне и друге.“⁴⁹

Овде треба истаћи: да су Британци од почетка рата па све до краја дешифровали све немачке депеше, директиве, наређења и планове и имали све то и пре него што је стигло до Немаца којима је било упућено. F.W. Winterbotham, који је био шеф ULTRA / машине које су дешифровале немачке депеше/, написао је после рата: да су “знали не само тачан састав, снагу и место немачких снага већ и, са малим изузецима, знали су унапред шта је непријатељ намеравао да учини у многим операцијама и биткама у Другом светском рату”⁵⁰ Британска Обавештајна служба /Intelligence Service/ дошла је 1939 до немачке машине за шифровање и дешифровање која се звала “Enigma”. Ову машину Савезници су употребљавали у Европи и против Јапана, јер је и Јапан имао исту машину, за коју су Немци држали да је немогуће дешифровати. У Европи се овај систем око Енигме називао “Ултра” а у рату против Јапана “Маџик.” Према томе, сасвим је сигурно, да је “Ултра” имала и ове разговоре између комуниста, Немаца и Павелићевог режима у Загребу и то и пре него што су депеше стизале Рибентропу из Загреба или Кашеу од Рибентропа. Према томе, Британска влада је одмах знала целу ову везу о преговорима партизана и Немаца. Надати се да ће ова документа бити објављена у Великој Британији и пре него што прође сто година од свршетка рата.

Званична британска историја “Велика стратегија” о овоме периоду написала је ово: “... Како је Тито сам самцит водио кампање против дванаест немачких, хрватских и италијанских дивизија, Михаиловићева политика/ како је изгледала британским официрима за везу у његовом штабу/ била је све мање оправдана. Михаиловић је ипак за овако своје држање имао одговор: Ако Британци нису били кадри да му доставе потребно снабдевање / оружје и муницију/, он је морао да их налази где може,; а Италијани су били најзгоднији и најсигурнији извор.”⁵¹ Баш у доба када су Титови комунисти, после споразума са Немцима, јуришали на Михаиловићеве снаге у Црној Гори и Санџаку, сер Орм Сарцент, помоћник подсекретара у Форен офису, обавестио је 23 марта америчког отправника послова у Лондону да су “...Садашње борбе против Осовине које се воде у Југославији биле су потпуно борбе партизана обеју група Комунистичке и Хрватске /sic/”⁵² У исто време шеф Југословенске секције S.O.E. у Лондону известио је шефа Војног кабинета Председника Југословенске владе: “да је Михаиловић са двома четничким дивизијама отишао на Неретву са циљем да уништи партизана и изразио жаљење. Да он не може да прими Михаиловићево објашњење да је хтео да спречи партизана да уђу у њего-

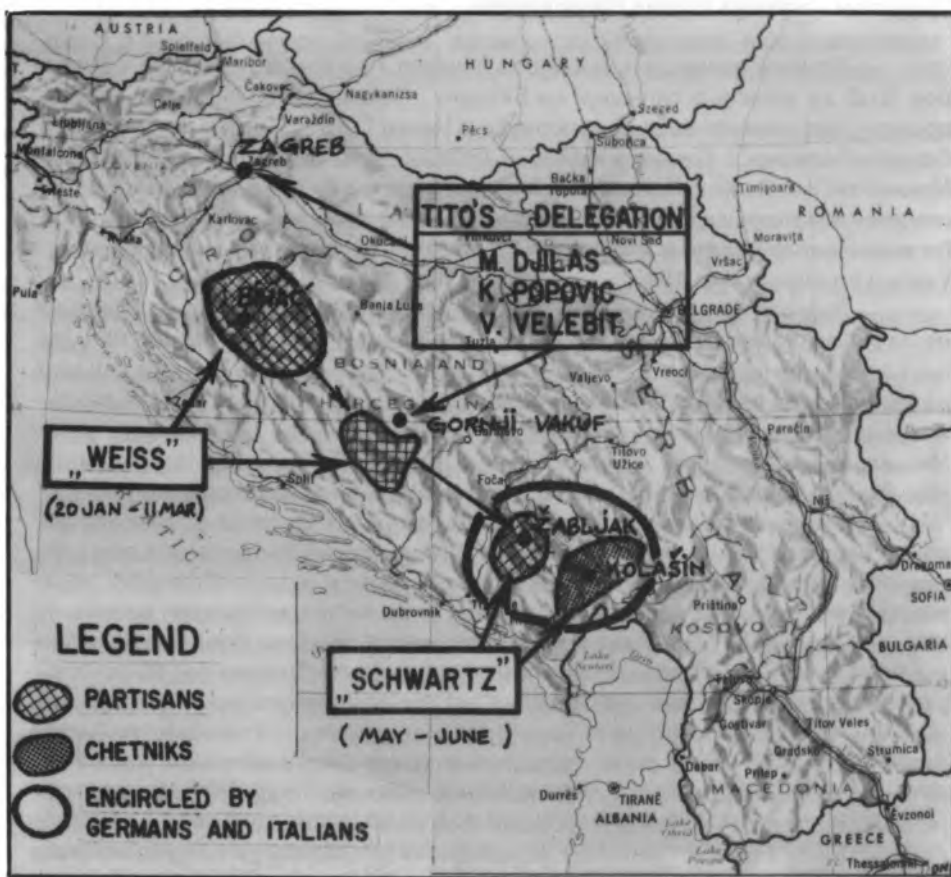
во подручје и -- непрекидно је подвлачио -- да су Немци број 1 непријатељи, а не партизани."⁵³ И совјетска и британска пропаганда најоштрије су нападали Михаиловића као немачког и италијанског сарадника, а капетан Дикин јављао је 29 маја да Михаиловић сарађује и са Немцима.

Операција Schwarz против Михаиловића

Врховни командант Југоистока ђенерал Лер стигао је 3 марта у Хитлеров Штаб да извести о ситуацији на Балкану, "нарочито о Операцији Schwarz противу партизанског вође Михаиловића у Црној Гори." Хитлер је хтео да бомбардује Колашин, "јаким дневним и ноћним нападом", јер је веровао да је Михаиловићев Штаб у Колашину. Ђенерал Лер тражио је да се Прва планинска дивизија пошаље са Руског фронта у Југославију. Ова дивизија могла је стићи за око четири недеље. Према томе, Операција Schwarz могла је да се изведе у првој половини маја 1943".

Ђенерал Варлимон, помоћник ђенерала Јодла, вратио се из Италије 4 марта и поднео извештај Хитлеру: "да Италијани неће да узму учешћа ни у једној од планираних операција: /1/ Операцији Weiss II, која је имала као циљ да уништи комунисте под Титом у Хрватској / т.ј. на Неретви;/ /2/ У разоружању четничких јединица у Хрватској /тј. Далмацији;/ и /3/ У акцији против Михаиловићевог покрета у Црној Гори... После интервенције Рибентропове код Дучеа, ђенерал Амброзио најзад је пристао на планиране операције."⁵⁴

Врховни командант Југоистока ђенерал Лер известио је Врховну команду Војске о плану за "концентричан напад против Михаиловића под шифром "Schwarz ". Врховна команда Војске наредила је да се Италијани не извештавају о овој операцији. Ђенерал Јодл је 31 марта одобрио ову операцију: "После уништења Титове комунистичке државе / Бихаћка Совјетска Република/, треба уништити организације и снаге националног Српства под Михаиловићем, са циљем да се обезбеди позадина на случај непријатељског искрцавања. Борбене операције треба да се воде брзо и енергично."⁵⁵ Како су Титове снаге од 20 до 31 марта биле у дивљим нападима против четника и ушле у Црну Гору, Врховни командант Југоистока није имао куд но да прошири операције, означавајући да је "циљ Операције Schwarz уништење свих побуњеника у Црној Гори и Источној Херцеговини без обзира да ли су присталице ђенерала Михаиловића или комунисти. Нарочито Штаб ђенерала Михаиловића са свима официрима и британским официрима за везу треба пронаћи и уништити." У исти мах, ђенерал Лер означио је "Михаиловићеву Врховну команду као главни циљ немачког ваздухопловства које је учествовало у Schwarz-у.⁵⁶ Првобитно је било наређено да се Операција Schwarz изврши у мају и јуну "ради уништења четника у Херцеговини и Црној Гори. Ђенерал Литерс добио је још ове јединице за Операцију Schwarz : Прву планинску дивизију са Руског фронта, један ојачани пук 104 Лаке дивизије из Србије.⁵⁷ Прва планинска дивизија са 20.000 прекаљених ратника имала је да угадне у Црну Гору од Пећи и Новог Пазара. Дивизија Бранденбург имала је да зароби Михаиловићеву

ОПЕРАЦИЈЕ WEISS / БЕЛО/ И SCHWARZ / ЦРНО/ ЈАНУАР–ЈУНИ 1943

Хитлер је наредио уништење и Михаиловићеве и Титове гериле: Операција WEISS имала је да уништи Титову, а Операција SCHWARZ Михаиловићеву герилу у Црној Гори. У договору с Немцима, Тито је извршио нападе на Михаиловићеве јединице у Санџаку и Црној Гори. У Операцији SCHWARZ и Титови партизани су били опкољени заједно са Михаиловићевим снагама. Први и последњи пут у целом рату Тито је имао да се бори против Немаца, у чију је клопку пао сасвим случајно у жељи да уништи четнике у Црној Гори.

Врховну команду.⁵⁸ Немци су ценили да има 10.000- 12.000 четника и 15.000-18000 партизана, који су улетели у Црну Гору после прекида непријатељстава са Немцима. У својој наредби ђенерал Литерс је рекао: "Све више и више су четнички одреди ђенерала Михаиловића нападали немачку војску; све више и више позивали су своје присталице да буду спремне за општи устанак против немачке војске. Час је дошао да се униште четници пре но што би могли, у савезу са Британијом, да нанесу штете Немцима."

У ово време Немци су покушавали да ступе у разговоре са Михаиловићем. О томе је Михаиловић известио Владу у Лондону депешом 1382 од 2 марта: Прво је немачки командант Горњег Милановца у Србији, поручник Кригер понудио састанак 26 фебруара једном нашем команданту. Михаиловић је наредио да се одговори: "Док ви стрељате и хапсите невине Србе и док се налазите у нашој Отаџбини, не може бити никаквих разговора." Један повереник из Београда јавио је 1 марта Михаиловићу да шеф Гестапоа за Србију пита: "да ли бисте примили Хитлеровог изасланика ради разговора. Преговори би се свели на то да ви примите власт у Југославији, а да Немци и Бугари изиђу из земље. Тражи се само слободна пруга на југ и Бугарску." Не проверавајући веродостојност ове поруке, јавља Михаиловић, "наредио сам да се да следећи одговор: Веран општој савезничкој ствари Уједињених народа одбијам сваке преговоре." Михаиловић је затим депешом 1399 од 10 марта јавио Влади "Покушаји непријатеља да дође у додир с нама настављају се. Овога пута понуда је дошла од стране удружених Немаца и Италијана, који траже додир бар са неким од мојих сарадника. Енергично сам одбио овај покушај, што ћу чинити и убудуће. Немци желе да искористе кампању која се води у савезничким земљама против националног покрета на чијем челу стојим заједно са Централним националним комитетом." Док су Михаиловићеве четници одолевали налетима Титових снага током марта и априла, остављених на миру од стране Немаца и Италијана, Михаиловић је послао Влади у Лондон депешу 1500 од 24 априла: " Сви ми са нестрпљењем очекујемо дан када ћемо свим нашим моћима у најискренијој савезничкој верности дати наш најодушевљенији допринос победи над фашистичким и националистичким непријатељима."

Немци су 11 маја упали у Црну Гору без знања Италијана. Немачке трупе надирале су право ка Колашину. Четници у то доба били су остали са врло мало муниције, јер су Италијани престали да их снабдевају у договору с Немцима, а највећи део муниције био је утрошен у тешким и крвавим борбама са партизанима. Партизани су пре бекства са територије око Бихаћа били обилно снабдевени и оружјем и муницијом од стране Павелићевог режима. Ђенерал Михаиловић кренуо је 13 маја свој Штаб из с. Бољане ка планини Јавору западно од Сјенице и планини Златару близу Нове Вароши. Два сата доцније Немци су ушли у Бољане, али им је Михаиловић измакао пре тога.⁶⁰ Ђенерал Лер је тек 14 маја известио ђенерала Роботија, команданта Друге италијанске армије, о нападу Немаца на Црну Гору и Херцеговину "у циљу разоружања и евентуално уништења четничких снага у Црној Гори и Херцеговини." До овога упада, правдао се ђенерал Лер, "дошло је изненада због ис-

пада четника према SS дивизији код Мостара и непријатељског држања четника према Првој планинској дивизији.”⁶¹ Овог истог дана Немци су у Колашину заробили мајора Ђуришића са целим Штабом и 2.000 четника. У току Операције Schwarz Немци су заробили 3.500 четника, док су се остали склонили у планине. У операцијама против Михаиловићевих снага узеле су учешћа италијанске дивизије Перуђија, Венеција и Тауринезе, док је италијанска жандармерија хапсила Михаиловићеве присталице широм Црне Горе.⁶²

Ђенерал Михаиловић је у низу депеша 24 маја известио Владу у Лондону о операцијама у Црној Гори и Херцеговини: Немци су упали у Црну Гору и Херцеговину са линије Пећ—Нови Пазар—Вишеград—Сарајево—Имотски. Има их неколико дивизија. Хрватске дивизије оперишу са Немцима. Од 20 маја две немачке дивизије у покрету су из Херцеговине у Никшић. Изгледа да ће један армијски корпус проћи овуда идућа дватри дана. Немци и Бугари кренули су преко Јавора ка Југу. Командант Херцеговине јавља да Немци непрестано пролазе ка Црној Гори; у Метковићу има 4.000 Немаца; Хрватска SS дивизија спрема се да поседне гарнизоне у Херцеговини. Две усташке SS дивизије стижу у Мостар 24 маја ради окупације Херцеговине; немачке колоне и даље пролазе кроз Билеће. Најзад 29 маја јавља: да је мајор Ђуришић, који се нашао између Немаца и комуниста, заробљен од стране Немаца и послан у Немачку; да је ово велики губитак за нашу народну ствар; његове јединице настављају борбу против Немаца у целој Црној Гори⁶³

После заробљавања главнине четника у Колашину, Немци и Италијани продужили су напад на партизане и све Титове снаге опколили око Жабљака. Претила је опасност да се све Титове снаге, које су у борбама са четницима ушле дубље у Црну Гору, униште. Баш у то доба капетан Дикин скочио је 29 маја у Титов Врховни штаб код Жабљака. Одмах је послао депешу у Каиро да Михаиловић сарађује са Немцима. Ово је била први пут оптужба да Михаиловић сарађује с Немцима. Дотле је Михаиловић био оптуживан само за сарадњу с Италијанима. Крајем прве недеље јуна Титове снаге прешле су речицу Сутјеску, у тежњи да наиђу на хрватске јединице у обручу, да би се кроз њих извукли из смртне опасности. Почетком јула продрле су у Зелен Гору у правцу Фоче и Калиновика... ван домањаја немачких трупа и дошле у планине североисточне Босне.⁶⁴ **Велика Стратегија** покушала је да фалсификује историју. Ево како она, после рата, описује ове догађаје: “Почетком маја Немци су обновили своје нападе против партизана у Херцеговини и Црној Гори. Операција Schwarz, или како је партизани називају “Пета /партизанска/ офанзива”. Јављено је да је 15 јуна /ова офанзива/ успешно завршена. Немци кажу да су партизани имали око 12.000 мртвих услед војне акције, глади, болести и невремена. Али се сам Тито, иако рањен, извукао са неколико хиљада људи и поново поставио свој Врховни штаб у планинама северно од Сарајева.”⁶⁵ Ни једна једина реч о Михаиловићевим снагама, које су биле главни циљ Операције Schwarz и које су скоро све уништене овом операцијом, ухваћене између комуниста и Немаца и Италијана, скоро без муниције. Немци су навели да су партизани имали 12.000 мртвих не у Црној Гори но од јануара до маја, у Операцији

Weiss као и у Операцији Schwarz . Велика Стратегија не износи пуну истину кад говори о борбама у Црној Гори. Разлог је прост: 28 маја Михаиловићу је било наређено од Енглеца да оде на Копаоник, а целу Југославију уступи Титовим терористима. Михаиловића је требало представити пред Западом као немачког и италијанског сарадника: а то би било немогуће ако би Велика Стратегија говорила о стварном циљу Операције Schwarz. Михаиловић се с т в а р н о баш тада борио у Црној Гори, Санџаку и Херцеговини против Немаца, Титових партизана, Бугара, Хрватских дивизија и усташа, Италијанске муслиманске милиције и италијанске албанске милиције. Михаиловић је тада, заједно са Титом, био уцењен од стране гувернера Црне Горе 28 маја 1943⁶⁶. Истога дана, када му је билр наређено да оде на Копаоник са свима наоружаним снагама, а сву осталу Југославију да уступи Титовим терористима.

Један воз четника заробљеника у Црној Гори стигао је у Краљево 4 јуна; два вагона су послана у Косовску Митровицу и сви четници су ту и стрељани, док су остали послани у концентрациони логор у Земуну..⁶⁷

Масовно стрељање талаца у Србији

Из Хитлеровог разговора са Ђаном у Штабу у Виноци и из писма упућеног Мусолинију, видело се јасно да Хитлер верује да ће Савезници извршити инвазију Балкана после освајања Северне Африке. Он је ту инвазију замислио преко Грчке и преко Јадранске обале. Са Србијом чврсто у рукама ђенерала Михаиловића, са обученим и организованим људством, Хитлер је видео да четницима само недостаје оружје па да дигну устанак као онај у јесен 1941. Изнад свега, њега је гонила авет искиданих железница у Србији, које су носиле материјал и уље Ромелу пред Александријом у Египту, спремном да у следећем скоку заузме Суецки Канал. Хитлер није хтео да се са Савезницима ухвати у коштац у Грчкој, а да у Србији има све пруге искидане и позадину у рукама герилаца ђенерала Михаиловића. Операцијама Weiss и Schwarz Хитлер је хтео да рашчисти позадину јадранске обале уништавајући и Титове комунисте и Михаиловићеве четнике, који су и даље чврсто држали Херцеговину и Црну Гору и били спремни да баце Италијане у море и упале позадину немачких снага које би покушале да спрече искрцавање преко Јадрана.

У доба борбе против Титових и Михаиловићевих герилаца у Босни, Херцеговини и Црној Гори, Србија није мироваола. Према званичној студији америчког Министарства војске, рађеној на основи заплењених немачких докумената, објављено је: "За прва три месеца 1943, 985 инцидената било је у Србији укључујући саботажау, нападе на чиновнике и полицију као и нападе на мале немачке и бугарске јединице и војне инсталације. Локалне власти које су сарађивале с Немцима биле су, такође, уништаване: " 58 таквих сарадника било је убијено у првој четврти 1943." Немци су стрељали таоце узете од ухапшених Срба под сумњом да су чланови или помагачи четничког или партизанског покрета."⁶⁸ Необорива је историјска

истина, да је у Србији било за Михаиловића 99% Срба. Према томе, Немци су могли да ухапсе било кога Србина "под сумњом" да је "присталица ђенерала Михаиловића." Та иста књига говори да су Бугари вршили зверства против Срба без размишљања. У марту, било је убијено 32 бугарска војника и 26 рањено јужно од Скопља. "У своје бесу бугарске трупе су побиле 288 лица у околини, спалили 550 кућа и ухапсили 715 људи." ⁶⁹

Немци су приступили у Србији масовним стрељањем талаца, које су хапсили "под сумњом" да су "Михаиловићеве присталице." Михаиловић је о свим тим зверствима слао депеше Влади у Лондону, са циљем да се преко В.В.С- а дигне глас и Владе и Савезника због уништења Срба, који мирно седе по кућама, и запрети непријатељу да ће за своје злочине бити кажњен после рата. Међутим, Југословенска влада није могла да објави ништа о томе преко Лондонског радија В.В.С "јер би објављивање тих стрељања могло да умањи морал за отпором против Немаца! Било како било, овде ћемо изнети Михаиловићеве депеше о зверствима Немаца и Бугара у Србији, у првој половини 1943 године. Одмазде су "кроз целу Србију биле језиве," јављао је Михаиловић. У заградама биће бројеви и датум тих депеша о стрељањима.

За време Божића стрељано је 68 официра и 2.000 Београђана / бр. 1239, 9 јануара/. Ђенерал Недић је Наредбом бр. 2 од 3. јануара позвао Србе да Михаиловићеве "банде гоне и уништавају свима средствима." Командант Србије ђенерал Бадер издао је 19 јануара Прокламацију којом је позвао Србе "да сарађују у уништењу гнезда оних који руше ред." Стрељање Срба "врши се у Београду, Нишу, Лесковцу, и Краљеву и то оних који су само "сумњиви" као присталице Михаиловићеве / бр.1298, 2 фебруара/. За три убијена Бугарина, стрељано је 50 Срба у Прокупљу /бр. 1351, 17 фебруара/. Због оштећења пруге Београд—Крагујевац "стрељано је 600 у Крагујевцу" /бр.1366, 25 фебруара/. Због оштећења пруге у Срему, стрељано је 100 у Петровцу и три села бомбардована из ваздуха / бр. 1374, 25 фебруара/. Врши се масовно убијање Срба на Копаннику / бр. 1387, 4 марта /. Ђенерал Бадер је излепио плакате по Београду да је због убиства два немачка официра стрељано 400 / бр. 1410, 14 марта/. Шеф Гестапоа др Јунг наредио је ушприцавање инјекција тифуса у Бањичком логору / бр. 1417 од 15 марта /. Због два убијена Бугарина стрељано је 110 невиних сељака и 110 кућа спаљено / бр. 1418, 15 марта/.

Немачке и бугарске трупе са љотићевцима спалиле су манастир Горњак, похапсиле монахе, убијале невин свет и палиле куће / бр. 1425, 17 марта/. У Моравском срезу Бугари и љотићевци убили су 18 и ухапсили 262 човека, спалили 18 кућа / бр. 1432, 22 марта/. Бугарска казнена експедиција у Бољевцу убила је 15 људи и ухапсила 72 човека и спалила 12 кућа /бр. 1434, 22 марта/. У Крагујевцу има 600 затвореника, свакога дана стреља се по 20 /бр. 1439, 26 марта/. У Драгачеву Бугари су убили батинањем 11 људи и две жене / бр. 1444, 26 марта/. Бугари су стељали у Крушевцу 25 људи и спалили село Лободер / бр. 1450, 30 марта/. Немци уз помоћ Љотићеваца у Млавском срезу убили су 410 људи а 1800 их је послано на рад у Немачку /бр.

1451, 30 марта/. Од 600 затвореника у Крушевцу 162 послато је у Београд, 40 у руднике, остали су побијени / бр. 1453, 30 марта/. Наше јединице напале су Немце у Дупцима, 150 талаца стрељано / бр. 1469, 7 априла/. За три убијена Немца у Краљеву стрељано је 150 лица / бр. 1514, 30 априла/. Због оштећења пруге Сталаћ—Ћићевац, Бугари су спалили 18 села и хтели да стрељају 2000 људи, али су Немци послали те људе у Немачку на рад /бр. 1516, 30 априла/. Бугари су стрељали у Бубњу код Ниша од 6 јануара до 25 фебруара 197 људи и две жене /бр. 1517, 30 априла/. Немачки батаљон ухапсио је све мушко становништво од 20 година у Срмостани и Јелови, срез Деспотовац / бр. 1526, 4 маја /. У Београду ухапшено је 150 лица и послато у Немачку; у априлу, 300 стрељано у Крагујевачком логору; у Београду стрељано 2 априла 50 и 8 априла 350 / бр. 1529, 4 маја/. Гестапо је уморио најужаснијом смрћу 12 чланова Југословенске војске у Неготину / бр. 1563, 14 маја/. Због напада на бродове код Гвоздене Капије стрељано је 50 талаца у Београду / бр. 1574, 24 маја/. Наше јединице напале су Немце и Русе у немачкој служби убивши 9 Немаца; 150 талаца стрељано у Крагујевцу / бр. 1594 30 маја/.

Муслимани, наоружани од стране Немаца, напали су српска села у долини Лима: спалили су села Бистрица, Пожегиње, Бруско, Трешњевац и Ђаковица / бр. 1600, 1 јуна /. Муслимани са Немцима спалили српско село Цаловићи, срез Бијело Поље / бр. 1616, 10 јуна/. Због убиства Немаца у Драгачеву 7 јуна стрељано је у Краљеву 400 талаца /бр. 1648, 13 јуна/. Немци стрељали у Београду 400 људи и жена / бр. 1660, 15 јуна/. Из Црне Горе доведено на Сајмиште 4000 људи, жена и деце; у логору је већ било 6000—7000 људи и 1000 жена. Свакога дана умире 50—75 људи и жена / бр. 1662, 15 јуна/. Из логора Сајмиште 100 лица стрељано у Јајинцима / бр. 1682, 15 јуна/. Из Бањичког логора 24 маја стрељано 400 талаца / бр. 1683, 15 јуна/. Немци су стрељали четири пуна аутобуса Срба у Бубањ потоку код Ниша / бр. 1784, 15 јуна/. У току маја стрељано је много Срба код Београда, а више стотина послато у Немачку / бр. 1691, 25 јуна. Један воз од 20 вагона довео је таоце из Метохије у логор код Земунa, а 18 маја воз од 18 вагона донео је као таоце "Михаиловићеве присталице" /бр.1692, 15 јуна/. Немци су ухапсили у Драгачеву 200 људи, жена и деце; народ је бежао у шуме и многи су побијени / бр. 1697, 17 јуна/. Немци и Муслимани у немачким униформама напали су наше јединице на десној обали Лима / бр. 1703, 17 јуна/.

У Краљеву је стрељано 107 жена и 30 дечака од 14 година /бр. 1711, 17 јуна/. У Ужицу је стрељано 20 талаца / бр. 1717, 21 јуна/. На Сајмишту у Земуну има 12.000 лица од којих 1.500 жена. Сваке ноћи износи се 60—70 лешева претучених или смрзнутих. Из овога се логора узимају и стрељају таоци у Јајинцима / бр.1727, 21.јуна/. Због два убијена и једног рањеног Немца стрељано у Шапцу 850 лица / бр. 1731, 21 јуна/. У Шапцу, због пет убијених Руса 250 стрељано; у Лесковцу стрељано 20 талаца / бр. 1732, 21 јуна/. Немци и љотићевци ухапсили у Крушевцу 280 људи и дечака / бр. 1739, 23 јуна/. Због једног срушеног железничког моста на Косову, Немци стрељали 70 талаца /бр. 1751, 27 јуна/. Масовна хапшења Срба у области Крушевца / бр. 1753, 28 јуна/.

Немци су ухапсили 40.000 талаца као јемство на случај савезничког искрцавања / бр. 1767, 1. јула/. Немци ухапсили 2.000 људи у Крушевцу и околини и до сада стрељали 530 / бр. 1789, 6 јула/. Немци су стрељали у Крушевцу 550 људи / бр. 1798, 8 јула/. Пришло партизанима 36 муслиманских официра, да би уништавали Србе као партизани / бр. 1802, 8 јула/. У Зајечару стрељано 42 талаца /бр. 1803, 8 јула/. Немци у Војки стрељали 150, а 300 из Војке и Голубинаца одведено у Логор /бр. 1810, 10 јула/.

Поред ових масовних стрељања кроз целу Србију, Немци, Бугари, Руски корпус и љотићевци и извршили су многе операције са циљем да заробе поједине команданте ђенерала Михаиловића. У јануару и марту вођене су операције кроз целу Србију са циљем да се зароби дивизијски ђенерал Мирослав Трифуновић, командант Србије, мајори Кесеровић и Калабић, потпуковник Велимир Пилетић, мајор Рачић и капетан Звонимир Вучковић. Све немачке и бугарске дивизије узеле су учешћа у овим операцијама. Многи Срби били су побијени као таоци. У овом периоду многи комунисти сарађивали су са Немцима у Србији против снага Михаиловићевих. Хитлер је знао да ће се Србија дићи на устанак у случају искрцавања Савезника; зато је наредио велика хапшења и стрељања по свима градовима Србије.⁷⁰ У свима овим операцијама није био заробљен ниједан Михаиловићев командант. Народ и војска били су нераздвојни.

Ново Време од 21 јула објавило је Немачку уцену и за Михаиловића и за Тита. За Михаиловића уцена гласи:

“Награду од 100.000 рајхсмарака у злату... добиће онај који доведе жива или мртва вођу банди Дражу Михаиловића.” У тој објави Михаиловића називају “злочинцем”, “енглеским плаћеником”, “опасним бандитом”. Ова уцена саопштена је и немачким војницима.⁷¹

Комунистичка и савезничка пропаганда нису смеле да објаве плакат о уцени, јер су ту били и Михаиловић и Тито. Они су га просто исекли на пола и објавили само Титову слику и уцену. Михаиловић је имао и даље да остане као сарадник Немаца и Италајана. Југословенска Влада у Лондону није могла да објави ни три реда... да има пуно поверење у ђенерапа Михаиловића. Савезничка јавност имала је да остане у убеђењу: да је Михаиловић немачки и италијански сарадник, као што је то тапамбасала званична пропаганда и у Великој Британији и у Америци.

НАПОМЕНЕ

1. LTC Albert N. Garland and Howar McGaw Smyth: *Sicily and Surrender of Italy*, Department of the Army, Washington, 1965. s.34-35
2. F.W. Deakin: *The Brutal Friendship, Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism*, Harper and Row, New York and Evanston, 1962, s. 96
3. Иста књига, с. 97
4. Nürnberg Trial, vol. VII, Document D-735, s. 190
5. Memorandum about Discussion between the Reih Foreign Minister and Ambassador Alfieri on 21 February 1943, Document D-741, vol. VII, s. 196-197
6. Иста књига као под 2. с. 99
7. Иста књига, с. 100
8. Др. Иван Авакумовић: *Михаилович према немачким документима, Савез Ослобођења*. Лондон, 1969, с. 107
9. Иста књига, с. 108
10. Иста књига као под 2. с. 160
11. Иста књига, с. 183
12. *Књига о Дражи*, уредио Радоје Л. Кнежевић, свеска прва, 1941-1942, Виндзор, Канада, 1956, с. 287-291
13. Иста књига као под 2, с. 195
14. Иста књига, с. 195
15. Иста књига, с. 197
16. Иста књига, с. 198
17. Иста књига, с. 199
18. Иста књига, с. 203
19. Иста књига, с. 353
20. Иста књига, с. 353-355
21. Иста књига, с. 356
22. Walter R. Roberts: *Titto, Mihailovich and the Allies, 1941-1945*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1973, s.106
23. Department of the Army Pamphlet No. 20-243: *Historical Study, German Antiguerrilla Operations in the Balkans / 1941-1944/*, Washington, August 1954, p.36
24. Stephen Clissold: *Whirlwind*, Philosophical Library, New York, 1949, s. 120
25. Књига као под 8, с. 114
26. Мане Пешут: *Револуција у Лици*, 1941-1945, 1966, с. 225
27. Пети Конгрес Комунистичке Партије 1948, Београд, с. 113
28. Валтер Хаген, с. 142, изнето у *Књизи о Дражи*, свеска 1, с. 287
29. "Наша Реч" Бр. 265, Мај-Јуни 1975, с. 19
30. Gert Fricke' *Croaten 1941-1944*, Verlag Rognbach, Freiburg, 1972, s. 75
31. Иста књига, с. 126
32. Иста књига, с. 135
33. Иста књига, с. 152
34. Иста књига као под 23, с. 36

35. Информативни приручник Југославије, део I, Глава 16-19, Београд, 1951, с. 667-668
36. Исти часопис као под 29, с. 20
37. Иста књига као под 22, с. 108
38. Исти часопис као под 29, с. 19
39. Исти часопис, с. 19
40. Иста књига као под 22, с. 108
41. Исти часопис као под 29, с. 20
42. Иста књига као под 8, с. 113
43. Иста књига као под 35, с. 668-669
44. Иста књига, с. 670
45. Иста књига као под 22, с. 109
46. Иста књига, с. 109-110
47. Иста књига као под 8, с. 113 и књига као под 22, с. 102
48. Иста књига, с. 114 и књига као под 22, с. 102
49. Иста књига као под 22, с. 111
50. F.W. Winterbotham: *The U L T R A Secret*, A Bell Book, 1974, s.17
51. "History of the Second World War": *Grand Strategy*, by Michael Howard, London, Her Majesty Stationery Office, 1972, s. 389
52. *Foreign Relations of the United States*, 1943, vol. II, s.984
53. Меморандум Председништва Владе, Војни кабинет, Стр. Пов. Д.В.К. 63, 29 марта 1943
54. German Study MS-065 a, Greiner Diary Notes, 12. августа 1942 -12 марта 1943, с. 199. То је Дневник Врховног Хитлеровог штаба
55. Иста књига као под 8, с. 114-115
56. Иста књига, с. 115
57. Иста књига као под 23, с. 37
58. Иста књига као под 8, с. 115
59. Иста књига као под 22, с. 123-124
60. Иста књига као под 28, с. 300
61. Иста књига као под 8, с. 116-117
62. Иста књига, с. 118
63. Депеше Ђенерала Михаиловића Председнику Југословенске владе, 1564, 1569, 1570, 1571, 1573, 1587 све од 24. маја 1943
64. Књига као под 24, с. 153
65. Иста књига као под 51, с. 479-480
66. Иста књига као под 8, с. 117; иста књига као под 23, с. 37
67. Депеша Ђенерала Михаиловића Бр. 1708, 18. јуна 1943
68. Иста књига као под 23, с. 38
69. Иста књига, с.38
70. Иста књига као под 8, с. 121-128
71. Иста књига, с. 128

Девети одељак

КАПИТУЛАЦИЈА ИТАЛИЈЕ И ЈУГОСЛАВИЈА

Пад Мусолинијев и образовање Бодољове Владе, 25 јула 1943.— Бодољова Влада жели да приђе Савезницима, 14 августа.— Предлажу да у Југославији помогну ђенерала Михаиловића.— Одлуке у Квибеку: предати Италијанско оружје само партизанима.— Капитулација Италије, 8 септембра.— 80.000 усташа и Хрвата прилази Титу.— Упад у Далмацију партизана и усташа: покољи Срба и националних Хрвата.— Немци окупирају Далмацију: партизани беже у планине без отпора.— Напори да се униште Михаиловићеве снаге изван Србије.— Михаиловић одбија захтев да се упали Србија: оптужбе о Михаиловићевој "неактивности" и "сарадњи" с Немцима.

Од Наредбе о Копаонику, 28 маја 1943, па до капитулације Италије, 8 септембра, Титови партизани, обилно снабдевани по наредби Председника Британске владе, чинили су све да униште четнике у Босни, Херцеговини и Црној Гори. Они су то чинили у присуству капетана Дикина у Титовом Врховном штабу, и уз најтешњу сарадњу са усташама. Капетан Дикин није сматрао за упутно да обавести Британску команду на Блиском Истоку да је цела усташка бригада Сулејмана Филиповића пришла Титу јуна 1943 код Власенице, после Титовог извлачења из Црне Горе. Ово је јасно показивало да је Наредба о Копаонику била само ф о р м а л н о повучена 27 јуна под притиском Форен офиса и самога Идна. Оно што Председник Британске владе није успео наредбом, покушаће да постигне силом оружја. Од маја 1943 снаге Михаиловићеве биле су потпуно лишене сваке помоћи, док је Титовим партизанима слано највише што је било могуће.

За време преговора о капитулацији Италије, од 3 до 26 августа Британска влада се одлучно успротивила помоћи коју је Бодољова Влада понудила да пружи ђенералу Михаиловићу против Немаца, као и сарадњи са Југословенском владом у Лондону. Бодољова влада, сасвим природно, хтела је да помогне легалну војску Краљевине Југославије, а не Титове комунисте.

На Конференцији у Квибеку, од 14 до 26 августа, донета је тајна одлука: да се оружје италијанских дивизија у Југославији преда искључиво Титовим партизанима и да се Михаиловић, уз помоћ британских мисија, потпуно спречи да разоружа италијанске дивизије у зони коју су држале Михаиловићеве снаге, у Херцеговини и Црној Гори. С друге стране, иако се на Конференцији говорило искључиво о 175–200.000 Михаиловићеве гериле, донета је одлука општа

о “Балканским герилама” да би се избегло истицање Михаиловићеве гериле о којој је једино било речи.

У разговорима настављеним у Вашингтону, од 1 до 11 септембра, Председник Британске владе успео је да Комбиновани Ђенералштаб донесе одлуке: /а/ да се Балкан и даље остави у надлежности Британске врховне команде у Каиру и изузме испод власти Ђенерала Ајзенхауера, Савезничког команданта у Средоземљу, иако је на Балкану било 31 италијанска дивизија чијом је капитулацијом имао да, у име Уједињених народа, руководи Ђенерал Ајзенхауер; /б/ да се о снабдевању гериле на Балкану стара и даље Ђенерал Вилсон, који је и издао Наредбу о Копаонику, да би се дотур оружја и опреме и даље вршио искључиво Титовим партизанима; а поред тога да би Ђенерал Вилсон, преко британских мисија у Југославији, осигурао предају италијанског оружја с а м о партизанима и спречио Михаиловићеве снаге да разоружају италијанске дивизије у Црној Гори и Херцеговини.

Ђенерал Ајзенхауер био је одређен да спроведе капитулацију Италије у име Уједињених народа. Бадољова Влада имала је да слуша с а м о његова наређења. Историјска је чињеница да је Бадољова владе, и поред своје жеље да помогне Михаиловићеве снаге, издала наредбу команданту Друге армије у Југославији: **да оружје преда искључиво Титовим снагама**. Документа о предаји оружја италијанских дивизија само комунистима, нису још објављена ни у Сједињеним Државама ни у Великој Британији.

Преговори о капитулацији Италије

Савезници су се 10 јула искрцали на Сицилију, да би 3 септембра прешли и на само копно Италије. Михаиловић је веровао још увек да може доћи до искрцавања Савезника у Југославију. С обзиром на Споразум који је био постигао са Британском владом 1 јуна, Михаиловић је 7 јула био издао наредбу свима командантима “да се спреме за устанак, али да га не почињу док он не да знак.” После искрцавања Савезника на Сицилију, још увек у нади да ће Савезници из Италије ући на Балкан, Михаиловић је 16 јула наредио одбацивање партизана са Јадранске обале “да би Савезници наишли на његове а не на партизанске снаге.”¹ Михаиловић је учинио то још и зато што је знао за Титову понуду Немцима, да се заједнички одупру искрцавању Савезника у Југославију. Пошто су Британци и даље снабдевали само Титове партизане, а погодба између четника и Италијана у Црној Гори престала да важи маја месеца, када су Италијани у заједници са Немцима напали Михаиловићеве снаге у Црној Гори, — Михаиловић је отада морао да напада Италијане да би се силом дочепао оружја. Немачки официр за везу код Друге италијанске армије, јављао је 14 августа својој Команди “да четници врше нападе на Италијане у Јужној Далмацији да би се дочепали оружја”.²

После Операције Schwarz Михаиловић је враћао постепено своје снаге ка Врбасу и Неретви, да поново воспостави своју контролу и заштити народ

од Титових терориста. Командант Друге армије јављао је да су четници од 1 до 15 августа заузели Чајниче, Горажде, Фочу и Добро Поље. У јулу четници су водили тешке борбе са немачком 7. SS дивизијом, која је спасла гарнизон у Чајничу од потпуног уништења, али је Чајниче остало у рукама четника.³ После ове борбе, Тито је наредио Другој пролетерској дивизији “да уништи четничку опасност око Фоче и Чајнича.”⁴ Капетан Дикин за то време извештавао је Команду у Каиру о “сарадњи Михаиловићевих снага са Немцима.” Не зато што је то била истина, но зато што му је по свој прилици тако било наређено да јавља. О “сарадњи” Михаиловићевој са Немцима Команда у Каиру није тражила обавештења од британских мисија код Михаиловића, но од Дикина, који је седео у Титовом Врховном штабу и примао све што му је било ту речено.

После пробоја из Црне Горе / 1-15 јуна/, при чему је изгубио 8.000 углавном чланова Партије, Тито је са “Ударном групом”, која је имала искључиви задатак да чува Врховни штаб са Титом, стигао од 1 до 25 јула са Првом пролетерском дивизијом на простор Романија—Олово, а са Другом пролетерском око Кладња и Сребрнице. Хтео је да се ту опорави после “најљуђе борбе у рату за ослобођење”.⁵ Први и последњи пут у току целог рата, Тито је био принуђен да се истински бори са Немцима, јер је имао да се пробије из обруча у који је упао нападајући четнике, после “престанка непријатељстава” са Немцима. По доласку у ове пределе пришао му је са целом својом бригадом Сулејман Филиповић, стари сарадник у борби против четника у Босни. Капетан Дикин није то видео, нити известио, али је “в и д е о” да Михаиловић сарађује са Немцима. Сулејман ће бити за ово награђен и у првој Титовој Влади постаће министром. Већ 10 августа Тито је наредио Првом босанском корпусу “да развије највећу активност у ликвидацији плаћених четничких банди”, док је 11 дивизији доделио као главни задатак “потпуно уништење четника и њихових упоришта у Централној Босни”, као и да се “на свима подручјима развије највећа активност у циљу уништења издајничких четничких банди.” Почетком септембра, наредио је да се “предео Јајца потпуно очисти од четника.”⁶

Тако су четници, после Наредбе о Копаонику имали да воде борбе против Немаца, Италијана, Бугара, усташа и партизана. Британци су свесрдно и обилно помагали само Титове партизана, иако је Черчил знао “да је Тито водио рат као комунист не само против Немаца /sic/, него и против српске Монархије и Михаиловића”.⁷

Док је Дикин упорно и непрекидно засипао извештајима о “сарадњи” Михаиловићевој са Немцима и ђенерала Вилсона и S.O.E. у Каиру и Идна и Селборна у Лондону, — догле је Черчил писао ђенералу Александру, команданту савезничких снага у Италији о “сјајном отпору” Титових партизана у Босни /sic/ и нарочито истакао “снажне и хладнокрвне маневре Михаиловићеве у Србији”. Истакао је да су у Југославији “привезано 17 италијанских, 9 немачких, 5 бугарских и 8 хрватских дивизија.”⁸ Британска званична историја “Велика Стратегија” не помиње ова опречна гледишта између Дикина и Черчила. Ми смо сигурни, да је Черчил, а не Дикин говорио истину.

Черчил и Рузвелт упутили су заједнички апел италијанском народу 16 јула: "Време је да ви одлучите хоће ли италијански народ да умире за Мусолинија и Хитлера — или да живи за Италију и цивилизацију." 9 Три дана доцније, 19 јула, Рим је бомбардован са 500 авиона. Мусолини је 24 јула био ухапшен у Двору и краљ Виторио-Емануеле 25 јула објавио је да је Владу образовао маршал Бадолџо.

Вест о образовању Бадолџеве Владе стигла је Черчилу у Чекерс баш када је издавао упутства Маклену о н о в о ј политици у Југославији. Закључио је да је "његов посао сада важнији него икада пре тога. Ви морате одмах да одете у Југославију". 10 Сутрадан је Черчил јавио Рузвелту да је "од важности да се најбитније убаце агенти, командоси и достави оружје преко Јадрана у Грчку, Албанију и Југославију. Треба знати да је на Балкану 15 немачких дивизија од којих 10 покретних." 11 Знајући да је 28 маја Југославија била предана Стаљину, Рузвелт је одговорио 30 јула: "... Ако је изводљиво, сматрам да треба постићи споразум са Русијом у свима важним преговорима који се односе на Балкан." 12

О наименовању Маклена Черчил је у својим Мемоарима рекао: "Пре поласка за Квибек, решио сам да утабам пут за даље акције у Југославији наименовањем једног вишег официра да буде на челу једне шире мисије код партизана на терену са овлашћењем да врши предлоге непосредно мени о нашим будућим акцијама са партизанима." 13 Треба истаћи да је Черчил не само издавао упутства Маклену м и м о шефа Форен офиса Идна и министра за економску блокаду Лорда Селборна, који је био одговоран за све што се ради у окупираној Европи и помагање подземних покрета, — већ да је наредио Маклену да извештаје доставља непосредно њему. На тај начин је Маклен обилазио и Врховну команду у Каиру и Идна и Селборна. Договор је имао да буде између Черчила и Тита преко Маклена, без знања ма кога другог. Черчил је на тај начин узео у своје руке с в е односе са Титом и партизанима. Предвиђајући Иднов отпор, Черчил је 28 јула упутио Идну писмо: "Господин Фицрој Маклен треба да оде у Југославију и ради са Титом. Један бригадир треба да буде послан да би узео доцније команду у своје руке. По моме мишљењу ми треба да примимо Маклена као шефа Мисије коју сада предвиђамо и придамо му добар војни штаб под његовом командом. Ми желимо једног смелог амбасадора код ових отпорних и гоњених герилаца". 14 Додао је: "Ако се слажете, молим вас радите у томе циљу код Министарства рата и код S.O.E. и , ако је потребно употребите мој ауторитет." 15 Пошто је S.O.E. у Каиру учинило примедбу да је пуковник Бели само помоћник Шефа Мисије код Михаиловића, док потпуковник Маклен треба да буде бригадир као шеф Мисије код Тита, Черчил је 3 августа обавестио ђенерала Вилсона: "Придајем важност чињеници да Маклен има пуну команду и војну и цивилну и да му се прида одговарајући војни штаб." 16 Да би послали Маклена као бригадира, ђенерал Вилсон је и Мисију код Михаиловића дигао на чин бригадира и послао C.D. Armstrong-a.

Пре поласка за Југославију, Маклен је обавестио Вилсона да " одлазећи на Балкан не може да зависи од једне организације у коју он нема поверења." Вилсон је обећао да ће S.O.E. ставити под своју команду.¹⁷ Тако је судбина Југославије била стављена у руке Председнику Британске владе лично и његових помагача ђенерала Вилсона, Маклена и Дикина. *Велика Стратегија* о слању Маклена у Југославију изнела је ово: " Бригадир Маклен је представљао Председников сада велики лични интерес за догађаје у Југославији. Он није био политички саветник већ активан шеф Мисије, што је изискивало и војне и цивилне особине. Његов долазак у Југославију 18 септембра означавао је отварање једне нове политичке и војничке, главе у британским односима са партизанима." ¹⁸

Маклен се спустио у Титов штаб близу Јајца 17 септембра / по мајору Фаришу/. У његовој пратњи били су : амерички мајор Лин Фариш, потпуковник Вивијан Стрит и поднаредник Данкен. Четири дана доцније, 23 септембра скочили су на планину Торник бригадир Армстронг и потпуковник Сајц близу Прибоја, јер је Михаиловићев штаб био у селу Брестовцу на Торнику.¹⁹ Пре тога, амерички капетан Мелвин Бенсон скочио је 22 августа на Петрово Поље код Травника и прикључио се Титовом штабу, док је капетан Валтер Менсфилд скочио код Михаиловића 18 августа на Чемерно близу Ивањице. Треба одмах истаћи да су амерички официри код Михаиловића могли да виде Михаиловића само у присуству пуковника Белија и по одобрењу бригадира Армстронга. Сајц је записао да није могао са Михаиловићем да говори француски, јер Бели није знао тај језик, већ је говорио преко Белија као тумача. Извештаји америчких официра ишли су само преко шефа Мисије. Сајц је написао да је његово присуство као и Менсфилда имало једино да пружи "савезничку фасаду" Мисији.

За везу са Михаиловићем Југословенска влада више није била у зависности од британских веза. Командант југословенских трупа у Каиру пуковник Миодрог Ракић био је успоставио тајну радио-везу из Каира са Михаиловићем крајем августа 1942. Овом везом је председник Владе Слободан Јовановић достављао Михаиловићу политичке депеше. Веза је трајала све до краја септембра 1943, када је била обустављена из бојазни да је Енглези не открију. Другу везу успоставио је 26 августа 1943 сам ђенерал Михаиловић преко Америке: станица "Демократска Југославија" на Равној Гори ухватила је везу 26 августа са америчком поморском станицом у Балтимору. Она је слала отворене депеше са циљем да побије лажи "Слободне Југославије" из Москве и обавештава и Владу и америчку јавност о збивањима у Југославији. Преко ове станице спате су и шифроване депеше Влади у Каиру, као и ђенералу Доновану шифром коју је однео Михаиловићу капетан Аћим Слијепчевић 2 септембра 1942. Трећа тајна веза била је успостављена из Истанбула од стране новог команданта Југословенских трупа у Каиру пуковника Димитрија Р. Путника. Ова станица је радила од 10 децембра 1943 до 10 маја 1945, када је Михаиловићева станица јавила: "Прекидамо рад. Митраљирају нас." Овом ста-

ницом је руковао Душан Петковић са помоћником Миливојем Ненадовићем. Ова два пожртвована дипломатска чиновника радили су неуморно и задужили Отаџбину. Да ове станице није било, не бисмо знали ништа о догађајима у Југославији. Ова станица је употребљавала шифру коју је августа 1943 однео у земљу мајор Павле Новаковић. Захваљујући овој вези, Југословенска влада није више радила у мраку о томе шта се дешава у Југославији.

После одбијања Наредбе о Копаонику од стране и ђенерала Михаиловића и од стране Владе С. Јовановића, Влада је била смењена 26 јуна, а тражила се могућност да се смени и ђенерал Михаиловић. Британска Врховна команда у Каиру тражила је мишљење од својих мисија код снага ђенерала Михаиловића о евентуалној смени самога Михаиловића. Покушавано је чак и да се новчано подмите команданти под Михаиловићевом командом. О томе је Михаиловић депешом бр. 4 од 30 августа известио Владу. Та депеша изворно гласи:

Моја обавештајна служба дошла је до кореспонденције између пуковника Белија и Британске команде у Каиру. У тој кореспонденцији Бели наводи ово: "Михаиловић све сигурније спроводи успешну војну команду над својим трупама. Неће бити у стању да спречи своје да се боре против комуниста... Наши планови би без сумње брже напредовали кад би Михаиловић имао мање ауторитета... Тај ауторитет не може бити умањен све док његов ауторитет над локалним командантима остане непоколебљив... Један начин који би био успешан, био би опозивање од стране Краља. Његове снаге су под командом активних српских официра... Српски официри не чине ништа противно војном закону и дисциплини... Да се уништи Михаиловићев ауторитет било би потребно не само смењивање његово, него и тарантија његовим командантима да ће њихови интереси после рата бити заштићени... Не постоји друга личност са којом бисмо могли радити на место Михаиловића. Било би фатално, понабљам, фатално, по наше интересе покушати обде грчки систем. Само вешто рукован, Михаиловић је наш идеални инструмент да упутимо његове снаге нашем циљу."

Сад, каже Михаиловић, настаје мој коментар: Борба против комуниста је нужно зло и ми се налазимо у стању нужне одбране. Комунисти, којима је главни циљ да се дочепају власти, служе се терором према народу, те га морамо штитити од њих... Бели се жали што имам толико ауторитета, те га сматра да је он непоколебљив све дотле док не би био срушен од нашег Врховног команданта... Бели указује на потребу да се наши официри придобију за њихову британску ствар. Поред моје смене, тражи да се садашњим мојим командантима обећа подршка и после рата. У том погледу покушали су код мајора Кесеровића. Он је примио новац, задео у државне приходе и мене, као и њих, о томе обавестио: да новац који му је л и ч н о дат прима и забоди као државни приход, јер њему лично новац не треба. Слични покушаји вршени су и на другим странама, али су сви пропали. Могу само да похвалим све команданте на терену и тврдим да ће се обавди покушаји одбити, али нам је потребна подршка Њ. В. Краља и Краљевске владе. Енглези су се надали да ће моћи да створе савезе међу официрима, као што су то урадили у Каиру. Потчињени команданти и

трупe, на гласове пуштене од стране Енглеза у јуну о мојој смени, доставили су ми изјаве свих својих потчињених да чврсто остају збијени у редовима југословенске војске. Ово јасно убија и пуковник Бели, који и сам каже да би фатално било увести у Југославију грчки систем. Енглези се барају да сам ја њихов идеални инструмент, јер ја непоколебљиво стојим на одбрани Круне, коју они руше за своје прљаве рачуне, и на одбрани права народа чију крв они злоупотребавају, као и на одбрани права Југославије, чије стварање они недовољно помажу. Енглези мисле да ћу се ја противити да ЈВО носи енглеске униформе. Баш напротив, ми смо принуђени да и од непријатеља отимамо униформе и да се облачимо, јер смо голи и боси, па би нам свака савезничка униформа добро дошла. Бели је мислио да нећу допустити облачење енглеских униформи. Чак мисле да и мене обуку у енглеску униформу. То ћу учинити врло радо, јер се они надају да ћу променити памет.”

Какав је био углед ђенерала Михаиловића, види се из извештаја капетана Менсфилда председнику Рузвелту преко ђенерала Донована. Извештај је поднео 1 марта 1944. Капетан Менсфилд је са потпуковником Сајцом и капетаном Хадсоном од 7 новембра до 19 децембра обишао Западну Србију и вршио инспекцију трупа на томе путу. Он каже ово: “Михаиловић још увек држи српског сељака. Куда год смо потпуковник Сајц и ја пролазили кроз северну и централну Србију, народ је одушевљено поздрављао Михаиловића. У разговорима, они говоре о њему као што би неко говорио о Месији. Четници и народ певају песме о њему, а Равна Гора, његово прво уточиште постала је светиште за српски народ. За њих је Михаиловић још увек символ духа отпора против окупатора. Он стоји за оно што они хоће — Краља и демократију. Он их никад није напустио ни у часу кад им је био најпотребнији, одмах после окупације, и организовао је борбу против Немаца кад су велики народи губили рат на свима странама. 20

Све ово стање после 28 маја 1943 јасно је показивало да су Британци решили да милом или силом спроведу предају Југославије Титовим партизанима, да би умилостивили Стаљина због неотварања Другог фронта све до 6 јуна 1944 године. Са том непоколебљивом одлуком Председник Британске владе отишао је, 4 августа из Лондона на Квибечку конференцију са Рузвелтом.

***

Италијански Крунски савет “донео је одлуку 31 јула 1943 да Италију извуче из савеза са Немачком и да затражи примирје од Савезника.” Саветник италијанске амбасаде у Вашингтону Маркиз Дајета састао се 3 августа у Лисабону са британским амбасадором Роналд Камбелом. Замолио га је да извести Британску и Америчку владу да Италија “има жарку жељу да се извуче из рата.” Затражио је да се Савезници искрцају што пре у Италију, јер ће Немци учинити немогућим да Италија изиђе из рата. Истакао је нарочито да су “Краљ и Бадолвова Влада једина препрека против комунистичке поплаве.” 21

Британски амбасадор у Лисабону известио је Идн 15 августа: "...Два Италијана... који су се представили као ђенерал Кастелано, шеф кабинета ђенерала Амброзија, начелника ђенералштаба оружаних снага, и сињор Монтанари, конзул у министарству иностраних послова ушли су код мене. Ђенерал Кастелано дошао је званично са пуномоћјем маршала Бадолџа... да учини нарочит и хитан предлог... Италија је спремна да приђе Савезницима и да се бори против Немаца. Ако се Савезници слажу са овим предлогом, ђенерал Кастелано ће одмах дати подробна обавештења о распореду немачких трупа и слагалишта и о сарадњи коју ће Италијани понудити Михаиловићу на Балкану... Ми ћемо примити безусловну предају под условом да можемо да приђемо Савезницима у борби против Немаца." 22 Достављајући ову депешу Черчилу у Квибеку, Идн је додао: "... С обзиром на квалитет и морал италијанских трупа на Балкану понуда за сарадњу са Михаиловићем не изгледа да би била врло велики допринос војним операцијама и довела би до знатних политичких компликација." 23 Сутрадан ђенерал Кастелано је додао "да би Италијанска влада ако се веже за Савезнике била спремна да се одрекне независне Хрватске и постигне споразум с Југословенском владом о Далмацији." 24

Обавештавајућу Рузвелта о овим Идновим депешама Черчил је дао своје мишљење о сарадњи са Михаиловићем: "Пето, било каква сарадња између италијанских трупа на Балкану и разних патриотских снага на терену у отпору против Немаца и проливања крви, била би добро виђена. Идн ће стићи сутра и можемо са њим да поразговарамо о целом овом стању." 25

Пада у очи, да је Черчил вешто пребацио сарадњу са снагама ђенерала Михаиловића, коју је понудила Бадолџова Влада, на сарадњу са разним "патриотским снагама на терену" тј. и са Титовим комунистима које Италијанска влада није ни споменула. Напротив, истакао је велику опасност од "комунистичке поплаве."

Комбиновани ђенералштаб је 18 августа наредио ђенералу Ајзенхауеру да упуту у Лисабон једног америчког и једног британског ђенерала, да се састану са Кастеланом и да му саопште: "Да је безусловна предаја примљена; да услови не предвиђају активну помоћ Италије у борби против Немаца; да Италијанска влада мора да објави примирје одмах пошто Ајзенхауер буде то објавио; и да својим снагама и народу нареди да од тога часа сарађују са Савезницима и да се одупру Немцима." Најзад, најважније: "Предузети мере које треба извршити у одређено време да италијанске снаге на Балкану маршују ка обали са циљем да тамо буду прихваћене и пребачене у Италију од стране Уједињених народа." 26

Састанак између савезничких представника ђенерала Волтер Б. Смита и бригадира Стронга са ђенералом Кастеланом одржан је 19 августа од 10 увече до 7 ујутру 20 августа. Присутни су били и амбасадор Камбел и Кенан, амерички отправник послова. Ђенерал Кастелано, између осталог, свратио је пажњу "да је скоро немогуће повући у Италију италијанске снаге које се налазе на Балкану." 27

Света Столица сматрала је упутно да Рузвелту достави 20 августа овај телеграм: "Комунизам је већ учинио осетан прогрес као последица рата... Комунисти су одлично организовани у Италији и имају на своме расположењу и финансијска средства и оружје. Комунизам је исто тако напредовао и у Немачкој. Ове чињенице су јасна опомена за Европу која ће бити преплављена комунизмом после престанка непријатељстава."²⁸ Опомена Свете Столице неће утицати на одлуке о Југославији.

У вези са предлогом Бадолџове Владе за сарадњу са снагама ђенерала Михаиловића, Стет департамент доставио је у Квибеку Кордел Халу "Обавештење за Министра иностраних послова", које је писано у Вашингтону 19 августа. Оно гласи:

"4. У погледу предлога да италијанске трупе помогну ђенерала Михаиловића у Југославији у отпору против Немаца, треба да будемо крајње опрезни да бисмо избегли ма какву обавезу обе врсте, с е м а ко би била учињена са одобрењем Совјетске владе и са недвосмисленим одредбама да италијанске трупе треба исто тако да помогну комунисте које контролишу партизанске групе и с е м а ко је у нашој стратегији већ донета одлука да главни напад упутимо против Немачке преко Балкана. Међутим, ако ниједан од ова два услова није постигнут, треба да одлучно истакнемо Бадолџу да ми не можемо да одобримо никакву помоћ ма коме од стране италијанских трупа у Југославији. У вези с тим, треба имати у виду да, ако је ма какво охрабрење дато Италијанској влади да помогне Михаиловића у Југославији, могућно је да обе снаге неће сасредити све своје напоре против нациста, већ могу да приђу снагама са циљем да униште комунистичке партизанске групе."²⁹ Стет департамент сматрао је за упутно да се после рата, ограда од овог криптокомунистичког Меморандума овом напоменом: "Овај Меморандум био је израђен у Оделењу за Европу, али се из текста не види ко га је радио са циљем да се упуту Халу " /у Квибеку/. Док је Иднобо гледиште против сарадње италијанских дивизија са Михаиловићем предвиђало "знатне компликације," гледиште овог Меморандума је сасвим отворено изнело стварни циљ — да се избегне уништење комуниста! Сасвим је јасно да је "Обавештење" за Хала морало писати неко лице на највишем положају у Стет департаменту непосредно испод Хала, које је било крипто—комуниста.

Нема сумње да су се у Кебеку разговори о понуди Бадолџеве Владе за сарадњу са Михаиловићем у Југославији водили између Рузвелта и Черчила и Хала и Идна. Нико мањи није могао да одлучи да се оружје преда само комунистима. Међутим, о томе нема никаквих записника и докумената. Ево шта је забележено о документима у Кебеку: 17 августа Рузвелт и Черчил имали су разговоре "до дубоко у ноћ, али нема забелешке о разговору; "јер Рузвелт није имао обичај да бележи своје приватне разговоре са Черчилом." 19 августа Председник и Черчил разговарали "насамо више сати после вечере"; 20 августа, "велика дискусија после вечере," Хал и Идн говорили о Југославији; Черчил и Рузвелт после вечере "разговарали насамо до дубоко у ноћ."³⁰ Нема

ни једне речи нигде о овим судбоносним разговорима, који се односе на предају италијанског оружја само комунистима.

Предаја оружја само комунистима

Конференција у Квибеку бавила се и снагама герила на Балкану и њиховом снабдевању од стране Савезника. Заједнички комитет поднео је 18 августа Комбинованом Ђенералштабу Меморандум да су снаге на Балкану способне да мобилишу шест дивизија са помоћним трупима према Прилогу "Б", који изводно гласи:

1. Балканске герилске снаге цене се на 175.000; међутим, по неким проценама има их чак и до 300.000. Друга цифра заснована је на извештајима и сматра се као тачна Обе снаге подељене су у више политичких група, које оперишу независно, од којих је најјача група Михаиловићевих четника. Ипак се сумња да чак и он може да рачуна на верност од више од 175.000 до 200.000 људи.

2. Поред обих снага... Југословенски представник у Италији жели да успостави корпус за обуку ... на Сицилији, који би бројао 30.000 до 40.000 Југословена, који су сада ратни заробљеници у Италији. Стет департамент инсистира да има највише 6.500 Југословена и 1.800 Грка ратних заробљеника који ће бити ослобођени по паду Италије и да сваки покушај Југословенске владе у изгнанству преко обе цифре представљао би покушај стварања Слободне Југословенске Војске која би уздигла национални престиж на конференцији мира. Према томе, ослобођени заробљеници изгледа да нису важни у поређењу са знатним герилским снагама, а и обука ће узети времена, тако да би обе снаге биле без вредности за освајање Немачке.

3. Снабдевање обих снага у прошлости вршено је од стране Британске команде на Средњем Истоку.

4. Према томе, снабдевање опремом на Балкану своди се на снабдевање снаге која не прелази 175.000 герилаца.

5. Опрема коју би требало доставити на Балкан, треба да се сведе на снабдевање терила ваздушним и поморским путем.

У циљу планирања, Комитет је предложио да се опреми до 175.000 људи / шест дивизија са помоћним трупима/.³¹

Треба истаћи: /а/ да је на Конференцији била реч искључиво о герили Ђенерала Михаиловића и да је он једини поименично поменути; ни помена о Титу или партизанима; /б/ да је број заробљеника у Италији био умањен на основу мишљења Стет департамента. Југословенски делегат на Блиском Истоку, Јован Ђонових, истакао је да у 68 логора у Италији има "70.000 до 80.000 Југословена, од којих је 30.000 до 40.000 способно за војну службу." Ђенерал Ајзенхауер предложио је да се "бивши заробљеници употребе за попуњу постојећих јединица по одлукама њихових Влада."³² Према томе, нема сумње

да би Југословенска влада послала обе заробљенике, после обуке и снабдевања оружјем, ђенералу Михаиловићу. Међутим, све су ово били празни разговори, јер је Черчил мислио једино на Титове партизане од 28 маја 1943.

О снагама ђенерала Михаиловића, капетан Менсфилд, после обиласка Србије од 7 новембра до 19 децембра, поднео је извештај Рузвелту 1 марта 1944. Он је ту изнео:

О р г а н и з а ц и ј а в о ј с к е. — Михаиловић је изјавио да има 57.440 људи мобилисаних, али да може да мобилише 472.900 / борбене јединице састављене од људи 18–40 година/; 169.600 саботера / од 40–45 година/; и 58.520 људи / од 45 до 55 година/. У Србији окупираној од стране Немаца има 96 срезова и сваки срез давао је једну бригаду. Свака бригада имала је 250 људи мобилисаних, док су бригаде бројале 2.000 до 5.000 људи. Војници нису примали плате и речено им је да не очекују плате ни у будућности.

М о р а л и б о р б е н а с п о с о б н о с т в о ј с к е. — За последње две и по године борби, њихова униформа била је похабана. Они су у крпама. Пример поцепаности одеће био је Први равнгорски корпус капетана Вучковића, где смо видели 25 војника Друге такобске бригаде који су дошли боси после осам сати хода кроз снег да би дошли на инспекцију. Ипак, ретко су се чуле жалбе... Све што су тражили било је оружје и муниција. Војници су имали 10–100 метака за борбу од само једног дана. Кад се узме у обзир да су оби војници служили две и по године без плате, да су живели по шумама под најтежим околностима, подносећи одмазде према њиховим породицама, да су слабо снабдевани и слабо храњени, — м о р а л је с а в р ш е н... Они живе под условима, које бих сматрао немогућим да све то нисам видео својим рођеним очима. 33

Сам Михаиловић је 28 децембра јавио да је у Србији организовао 96 срезова; да сваки срез има најмање једну бригаду од 2.000 до 5.000 људи а л и б е з о р у ж ј а. Свака бригада има 250 наоружаних и мобилисаних војника. У к у п н о 510.000 с а м о у С р б и ј и. Ова страшна снага није дошла до изражаја само зато што Британска влада није с м е л а од Стаљина да наоружа Србију. А после 28 маја 1943 није могло бити речи о наоружању легалне војске Краљевине Југославије. Према немачким документима Југословенска војска имала је 50 корпуса. Сваки корпус имао је 1.000 до 4.000 људи. У септембру 1943 бригада је била повећана од 500 до 4.000 људи, а корпуси од 2.000 до 8.000. У 1943 ђенерал Гелен сматрао је да Михаиловић има 150.000, а на територији Хрватске 20.000. Усташе су сматрале да их има само у Далмацији 25.000.

Од ове силе, којом је командовао Михаиловић, Хитлер је имао паничан страх, јер је знао шта може да учине 50 корпуса са по 8.000 људи, ако би их Савезници наоружали модерним оружјем и опремом. Он свакако није зазирао толико од Титових партизана, који су се после сваког бекства у разним офанзивама сводили углавном на три пролетерске дивизије састављене од комуниста.

На конференцији у Квибеку, иако је говорено само о геоили ђенерала Михаиловића, донета је одлука "да се операције на Балкану ограниче на снабдевање балканских герила ваздушним и морским путем, малим снагама командоса и бомбардовањем стратегијских циљева"³⁴ Ниједне речи о опреми 175.000 Михаиловићевих герилаца, о којима је једино била реч на конференцији. Председнику Британске владе било је важно да Комбиновани ђенералштаб донесе одлуку о снабдевању "балканских герила" да би томе снабдевању дао "савезничку фасаду", јер се дотле снабдевање гериле на Балкану сводило само на Титове партизане и то по личност одлуци Черчиловој 28 маја 1943. Сада је, бар формално, покрио то снабдевање англо-америчком одлуком и покрио општим именом "балканских герила", чак и не помињући партизане.

После Квибечке конференције, Черчил је остао у Вашингтону од 1 до 11 септембра, да би изразу "балканских герила" дао јаснији карактер и обезбедио и даље снабдевање само Титових комуниста. Он је 9 септембра обавестио ђенерала Маршала: да је предао Председнику један Меморандум и показао га Маршалу. Додао је да ће о томе бити разговора у 5.30 часова овог истог дана на "специјалној седници Комбинованог ђенералштаба." На тражење Маршалово, Черчил је послао тај Меморандум њему и ставио као класификацију "Eyes only". То је било најповерљивије могуће за један документ и значило је да је тај документ само "за очи" ђенерала Маршала, и никога више. Поподневна дискусија није ушла у записник Комбинованог ђенералштаба, већ је унета у "Специјални додаток," на чијим је корицама стајало: "Треба предузети нарочите мере да би се обезбедила тајност овог Специјалног додатка."

У Меморандуму Председнику, Черчил је рекао:

6. Обојица смо свесни велике важности ситуације на Балкану. Треба се осигурати да Врховна команда у Средоземљу / Ајзенхауер/, заузета садашњим операцијама не пренебрегне потребе патриотских снага тамо... Ако постигнемо споразум између патриота и италијанских трупа, могуће је да се брзо отворе једно или два пристаништа која би омогућила да се снабдевање муницијом и осталим врши бродовима и да све снаге које ће слушати наше заповести повећају борбену способност. Можда ће бити могуће да неке од наших снага упутимо ка северу и североистоку од далматинских пристаништа. Засада највећи напор треба учинити да се организују напади на Немце на целом Балканском Полуострву и шаљу агенти, оружје и добра путства".

Дискусија у Комбинованом ђенералштабу унета у "Специјални додаток" гласи: "Сер Џон Дил истакао је да "треба испитати целокупно питање снабдевања у духу одлуке на Квибечкој конференцији и употреби далматинских пристаништа, не освајајући их... С обзиром на везе које су већ воспостављене, изгледа да би најбоље било да Врховни командант на Блиском Истоку и даље задржи гериле под својом одговорношћу, али у најтешњој сарадњи са ђенералом Ајзенхауером." Адмирал Лехи, Рузвелтов начелник штаба и Маршал сложили су се. Черчилов начелник штаба ђенерал сер Исмај имао је да спреми у томе духу Меморандум за Председника и Черчила. У Ме-

морандуму, који је после усвајања од стране Комбинованог Ђенералштаба, предан Председнику и Черчилу стоји: "8... Треба учинити сваки напор да се морским путем повећа снабдевање које се шаље патриотским снагама свим могућим средствима. 9... Комбиновани Ђенералштаб сматра да одговорност за операције снабдевања треба да остане и даље под Врховном командом на Блиском Истоку, која ће радити у уској сарадњи са Ајзенхауером. Предлажу да се Ђенералу Вилсону нареди не само да повећа снабдевање патриотских снага свима могућим средствима, већ и да узме у своје руке активније управу над њиховим операцијама слањем официра, агената итд." 35

Било је јасно да су "патриоти" били Титови комунисти и нико други. Тако су их звали на ВВС-у од краја 1942 и поред протеста и Југословенске владе у Лондону и Михаиловића у земљи. Британци су Титове партизане, за разлику од четника, називали "патриотима", јер још није било време да се открије ни ко су ти патриоти нити да их води шеф КПЈ Јосип Броз Тито. Знано се само да ти "патриоти" убијају само Србе и да на најзверскији начин убијају маљевима и ножевима и људе и жене, све који су потенцијални непријатељи комунизма. Треба нарочито уочити да Ђенерал Вилсон има да узме у своје руке активну управу над операцијама партизана!

Британски успех на конференцији у Квибеку и у разговорима у Вашингтону био је потпун. Пре свега, донета је тајна одлука да се оружје италијанских дивизија у Југославији, којих је по изјави Мусолинија у разговорима са Рибентропом у Риму, било 31.000, — преда само Титовим партизанима. С друге стране, да би се дала могућност да Ђенерал Вилсон утиче на терену, преко британских мисија и код Тита и код Михаиловића, да се то оружје преда само партизанима и спречи да Михаиловићеве снаге дођу до тога оружја, — Балкан је изузет испод Ајзенхауерове команде и остављен под Командом на Блиском Истоку и даље. Најзад, слање даљег наоружања и опреме Титовим партизанима остало је под Вилсоном, иако је то оружје и опрема слата из Италије, над којом је командовао Ајзенхауер. Ђенерал Вилсон, који је издао Наредбу о Копаонику, имао је да остане до краја командант над Балканом, јер је био упознат са плановима британског Председника Владе. Од 10 септембра Комбиновани Ђенералштаб и Председник Рузвелт узели су даљу одговорност за снабдевање само Титових партизана. Дотле, ту одговорност носио је сам Черчил.

Приликом капитулације Италије, 8 септембра 1943, Бадолџова Влада издала је команданту Друге италијанске армије у Југославији наредбу: да оружје и опрему преда и скључи во Титовим партизанима, а не и Михаиловићевим снагама. Како је Ђенерал Ајзенхауер био одређен да у име Уједињених народа изврши капитулацију Италије, нема сумње да је Бадолџова Влада радила само по његовим упутствима. Бадолџова Влада била је предложила сарадњу са Михаиловићевим снагама, али је то измењено на Конференцији у Квибеку. Исто тако, треба истаћи, да Ајзенхауер није донео ту одлуку и издао упутства Бадолџовој Влади по својој иницијативи. Он је, безусловно, до-

био јасна упутства од Комбинованог ђенералштаба који је спроводио одлуке Рузвелтове и Черчилове. Никакав документ о томе још није објављен. Остаје само историјска чињеница: да је Бадолџова Влада н а р е д и л а да се италијанско оружје преда с а м о Титовим комунистима.

Да се оружје италијанских дивизија преда било партизанима било четницима, требало је довести јединице у близину италијанских гарнизона, тако да приме оружје п р е него што би дошли Немци. Објава капитулације Италије 8 септембра у 6,30 часова поподне потпуно је изненадила ђенерала Михаиловића и затекла све његове снаге на дотадашњим борбеним местима. Он није био обавештен пре те објаве. Капетан Менсфилд, у своме извештају председнику Рузвелту 1 марта 1944 каже: "У току ноћи 8 септембра чули смо објаву ВВС-а да је Италија потписала капитулацију 3 септембра... Били смо изненађени што нисмо ништа добили од британске Команде у Каиру, да бисмо привукли своје снаге ближе италијанским гарнизонима и примили предају њиховог оружја пре него што Немци дођу. Следећег дана Бели је добио наредбу из Каира да учини све и прими предају Италијана на подручју које је држао Михаиловић, али да н е у з и м а њихово оружје и муницију ако би хтели да се са четницима боре против Немаца. Код Берана је била дивизија "Венеција", а дивизије "Тауринезе" и "Емилија" биле су код Подгорице, Боке Которске и Дубровника. Пуковник Бели са Лукачевићевим четницима кренуо је ка Беранима да прими предају дивизије. Пуковник Хадсон и ја отишли смо у Прибој да примимо капитулацију, где су четници ц е л у н о ћ водили б о р б у против италијанског гарнизона. Следећег дана добили смо вест од италијанског команданта да неће да се преда док не добије наредбу од ђенерала из Берана... Бели се вратио 20 септембра из Берана. И он и британски војници изјавили су да је Лукачевић заузео Пријепоље од Немаца после борбе целог дана. Лукачевић је постигао споразум са дивизијом "Венеција" за борбу против Немаца и н и ј е је разоружао. После две недеље партизани су напали Беране и разоружали дивизију." 37

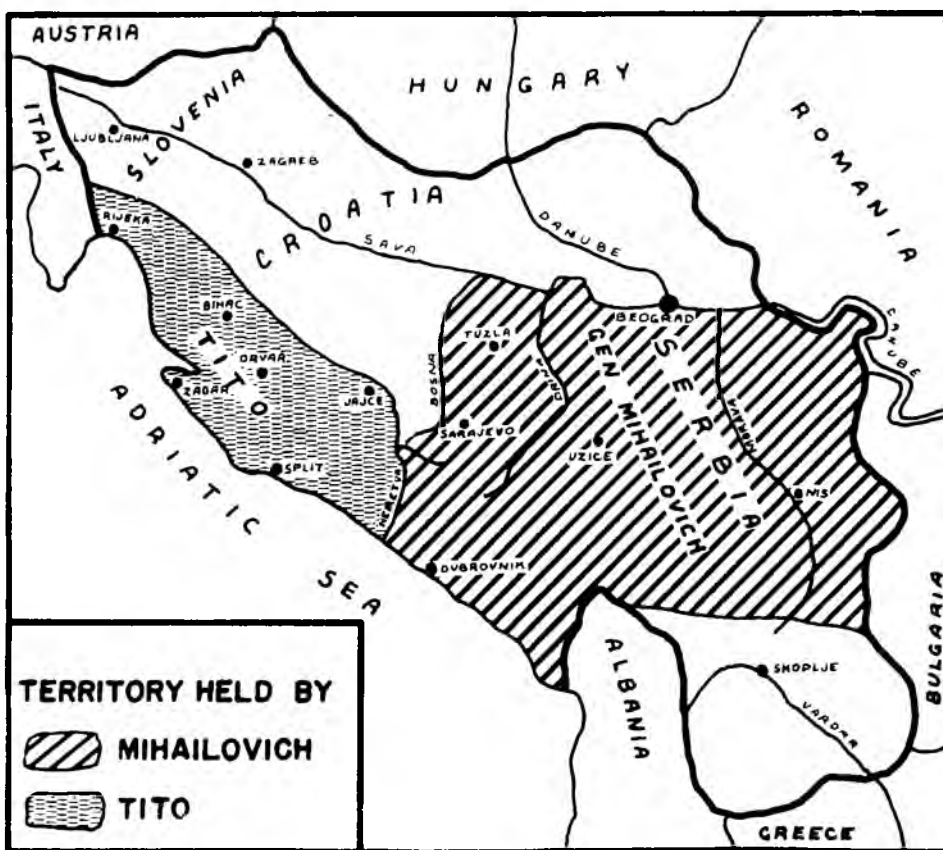
Михаиловић је јавио 20 октобра: да је дивизија "Венеција" хтела да пређе Немцима и "само захваљујући нашим трупама које су биле ту, она је пришла нама." Сутрадан је јавио тајном везом преко Истанбула: да је дивизија "Венеција" била стављена под његову команду. Међутим, пре неколико дана ушле су у Беране комунистичке јединице. Командант је водио преговоре да приђе комунистима. Присуствовали су један британски пуковник и мајор. Ови британски официри рекли су команданту дивизије да је једина савезничка војска она коју предводе партизани, те их имају сматрати као савезнике. Протествовао сам код шефа Британске мисије због овог новог скандала британске политике." 37 Пуковник Бели је спречио Михаиловићеве трупе да разоружају дивизију "Венеција", јер су тобож примили Михаиловићеву команду за борбу против Немаца, међутим, предали су оружје комунистима, кад су они дошли у пратњи британских официра. О пуковнику Белију, Михаиловић је почетком октобра депешом бр. 104 преко Истанбула јавио: "Наш највећи непријатељ је пуковник Бели. Све тешкоће које овде имамо потичу од њега. Он је наш

страховит злотвор. Ухватили смо његову депешу за Каиро следеће садржине: "Тражим довођење партизана са енглеским представницима код њих западно и јужно од Михаиловићевих снага." Партизани су морали да превале велики пут од Далмације до Берана, да би, по тражењу пуковника Белија стигли и разоружали дивизију "Венеција". Треба, ипак истаћи да је пуковник Бели само и з в р ш а в а о наредбе Команде на Блиском Истоку, а ђенерал Вилсон, опет не по својој иницијативи, учинио све да италијанске дивизије предаду оружје како је наредила Бадолџова влада, односно ђенерал Ајзенхауер.

***

Како су Титове јединице на време пришле италијанским гарнизонима показују ове чињенице: 3 августа маркиз Дајета понудио је преговоре за приступање Италије Савезницима; ђенерал Кастелано понудио је 16 августа капитулацију у Лисабону. Титове јединице из Источне Босне б и л е с у в е ћ у п о к р е т у ка Далмацији када је Кастелано понудио капитулацију Италије. Комунистички *Приручник*, објављен после рата, изнео је: да су Титове јединице 16 и 17 августа "напале Доњи Вакуф", а од 22 до 24 августа 'напале Бугојно." Ови изненадни и убрзани покрети Титових јединица ка Далмацији и италијанским гарнизонима свакако нису дошли неком и н т у ц и ј о м самога Тита или Дикина, већ их је о капитулацији морао извести ђенерал Вилсон, те је Тито х и т н о кренуо ка италијанским гарнизонима да буде ту кад се буде објавила капитулација. Да би се п р и к р и о овај дослух између Тита и ђенерала Вилсона, сам Черчил после рата рекао је у својим Мемоарима: "И поред потпуног необавештавања или напомене са наше стране Тито је предузео брзу и плодносну акцију. За неколико недеља шест италијанских дивизија биле су разоружане од стране партизанских снага и две друге дивизије пришле су њима да се боре против Немаца. С италијанским оружјем и опремом Југословени су били у стању да сада наоружају још 80.000 људи."³⁸ Бригадир Маклен, који је од 17 септембра био код Тита, писао је: "Италијанска капитулација била је в р л о с т р о г а т а ј н а, тако да је било потпуно изненађење и за партизане и за четнике и за Немце. Партизани су дејствовали хитно и одлучно... Они су се дочепали оружја и опреме 10 италијанских дивизија."³⁹ Пада у очи да су и Черчил и Маклен умањили број италијанских дивизија које су предале оружје само комунистима. Сам Тито, на Петом комунистичком конгресу у Београду 1948, рекао је у своме говору: "Са капитулацијом Италије и оружјем од 12 италијанских дивизија наоружали смо десетине хиљада наших бораца образовали нове дивизије и корпусе. Скоро цела Далмација била је у нашим рукама."⁴⁰

Званична британска "Велика Стратегија" о капитулацији бележи ово: "Када је Италија капитулирала 9 септембра... ситуација се одједном изменила. Догађаји за следећих неколико недеља претегли су у корист партизана против четника ... У доба капитулације Италије партизана су још увек били, њих 150.000 с к р и в е н и п о п л а н и н а м а Б о с н е и Х р в а т с к е и н и с у

СТАЊЕ НА ДАН КАПИТУЛАЦИЈЕ ИТАЛИЈЕ

Михаиловић је као и раније држао све до Врбаса и Неретве. Тито са усташима ушао је у Далмацију без борбе, са циљем да прими италијанско оружје уз помоћ британских официра за везу, по наређењу Савезника. Верујући да ће се Савезници искрцати, 80.000 усташа и Хрвата пришло је Титовим јединицама.

имали оружја и опреме, али предаја 15 италијанских дивизија пружила им је прилику коју су они б р з о искористили. За петнаестак дана они су разоружали најмање шест дивизија и обезбедили помоћ још двеју са целом опремом... Почетком октобра они су увећали свој број између 60.000 и 80.000, запленили довољно италијанског оружја и опреме да учине себе први пут озбиљном војном снагом и заведу контролу, у разним степенима, н а п р е к о п о л а Југославије. Крајем овога месеца Маклен је јавио да су имали 26 дивизија са око 220.000 људи. Четничка освајања и ратни плен били су мањи него партизански... После овога четници су стално опадали у важности и у поређењу са својим противницима... Крајем 1943 развој догађаја у Југославији може се сматрати први пут стратегијски важним. Британци су чинили све што су могли да помогну герилу. S.O.E. у Каиру хитно је тражио да се снабдевање партизана повећа и, захваљујући углавном л и ч н о ј п о м о ћ и од стране Председника Владе, око 2.050 тона материјала послато је морем иако је 125 тона послато ваздушним путем, авионима додељеним S.O.E - y.⁴¹

Неколико напомена. Пре свега, партизани су пришли на време италијанским гарнизонима да би примили оружје и н и с у "били скривени по планинама Босне и Хрватске". Они нису "запленили" италијанско оружје, већ им је оно предато по наређењу Савезника. Маклен није јављао да Тито има "200.000 људи" као и да "контролише пола Југославије," већ је јавио да је "Тито изградио једну ефективну герилску снагу за коју он / Тито/ каже да има 150.000... расутих кроз целу Југославију." Најзад, ако је Југославија тек " крајем 1943 постала први пут важном", зашто је Британска влада на тражење Стаљина "подупрла" општи устанак у Србији 1941 и зашто су Михаиловићеве снаге рушиле пруге да Ромел не би добио оружје и уље за даље надирање ка Сuceу 1942. У првом случају пало је 78.000 Срба, а у другом 27.000 Срба само у Србији. Ако ове крваве акције нису имале стратегијску важност, онда је био з л о ч и н бацити голоруче и ненаоружане Србе у тако страшна крвопролића.

У тренутку капитулације Италије, Група армија Исток са штабом у Тирани имала је 31 италијанску дивизију. Предвиђајући капитулацију Италије, Немци су израдили план "Операција Константин" за тај случај: да окупирају италијанску зону и разоружају дивизије које не буду хтеле да се боре и даље уз Немце.⁴² Освајање Фође 17 септембра принудило је Немце да без одлагања васпоставе контролу на далматинској обали и над пристаништима.⁴³ Међутим, "Велика Стратегија", да би оправдала предају италијанског оружја само Титовим комунистима, писала је после рата: " Велики партизански успеси у септембру принудили су Немце да то схвате озбиљно. Последње недеље у месецу они су јаким снагама напали у Истри и дуж обала Далмације. Ове операције биле су успешне. Партизани су се повукли из Истре и напустили многе пределе у Далмацији, укључујући и Сплит. Немци су тада предузели Шесту офанзиву"... Почетком децембра одбацили су партизане натраг у планине и избацили су их са свих острва изузев два. Кампања је продужена у Босни од децембра 1943 до фебруара 1944."⁴⁴ Комунистички *Приручник* после рата поновио је ову бесмисли-

цу: "Да су за неколико дана партизани 'ослободили' Љубљанску провинцију, Далмацију, Хрватску, Словенију, Приморје и Горицу и сва далматинска острва... Цело Јадранско Приморје од Трста до Бојане".⁴⁵ У хистеричној пропаганди за партизане, ВВС је јављао да су "Партизанске јединице нападе Крагујевац и разоружале 20.000 италијанских војника."⁴⁶ Овако крупне лажи могле су се чути само из Москве само од стране станице "Слободна Југославија".

Стварна истина је била ова: Немци су окупирали бившу италијанску зону без икаквог отпора од стране партизана. Партизани су, као и у ранијих пет "офанзива", просто побегли испред Немаца и отишли на просторију Јајца. Овде су, као и ранијих година, присно сарађивали са усташама, који су се, — кад су видели да се Савезници нису искрцали на Јадрану, — постепено враћали Павелићу, иако не у великом броју, са осталим Хрватима, који су били пришли Титу. Сам Хитлеров лични изасланик за Балкан Нојбахер писао је после рата: "До краја 1943 била је васпостављена стаљина веза између Штаба немачког ђенерала у Хрватској / Хорстенауа/ и Штаба хрватских партизана."⁴⁷

Капитулација Италије затекла је у Далмацији хиљаде Срба избеглица од усташког карикаша. / специјални нож за брзо клање Срба у масама/ у току 1942 и 1943. Италијани нису дозвољавали клање Срба на својој окупационој зони... И сада, када је капитулација Италије објављена 8 септембра и дивизије добиле наређење да од тога момента престају непријатељства, као и да се италијанске трупе повуку у касарне и чекају евакуацију за Италију, — све те несрећне избеглице остале су на милост и немилост партизана и хрватских усташа у партизанским јединицама. Они су се заједнички и братски сручили у италијанску зону, коју нико није бранио. Једини је свештеник — војвода Момчило Ђујић са својим неустрашивим четницима бранио оружјем и успео да одбрани несрећне жене, децу и старце који су били избегли клање 1941 и 1942 године.

Ђенерал Михаиловић извештавао је како су "ослободиоци" Далмације поступили са својим противницима. То је јављао и преко Америке и преко тајне радиостанице у Истанбулу. Ниједну од ових веза нису Британци контролисали. Да наведемо само неколико градова и у њима недела, која су усташа и партизани били "ослободили", како су јављали ВВС и сва савезничка штампа, диригована из Лондона.

Михаиловић је 7 октобра известио Владу о "ослобођењу" Сплита 9 септембра: "Чим су комунисти ушли у варош / Прва пролетерска дивизија Коче Поповића/установили су Револуционарни суд и концентрациони логор... Прота Урукало са официрима, својим помагачима био је оптужен као сарадник Драже Михаиловића. Суд је радио и дан и ноћ. Свакога дана изрицано је 20—40 смртних пресуда. Сви који су били у Михаиловићевој организацији, осуђени су на смрт и побијени између Сплита и Омиша, и то на најзверскији начин. Сплит је доживео исту судбину као остали предели у којима су комунисти имали пуну власт и које су називали "ослобођеним територијама". Сплит је поново окупиран од стране Немаца 27 септембра. Михаиловић је 12 новембра

доставио извештај Централног комитета за Далмацију о комунистичкој владавини у Шибенику од с а м о д в а с а т а: "Чим су ушли у Шибеник, почели су да хапсе Србе. Четири православна свештеника, чланови црквеног суда са својим породицама, били су спасени од стране италијанске војске. Ухапсили су 80 најугледнијих Срба и затворили у концентрациони логор у једном предграђу. Одмах је требало убити 900 грађана / 170 Хрвата, а остало Срби/. Сви су били оптужени као присталице Михаиловићеве. Свештеник Константин Крстановић овако је уморен: Ухапшен је за време службе у цркви. Комунистичка руља је урлала "Смрт српском псу"... "Био је тучен и плуван у одежди. Вукли су га за браду и ударали ножевима. Свештеник се раздрљиво показао своје груди, рекавши: "Удрите ме у прса и не скрнавите свету одежду." Ударили су га још неколико пута ножевима. Поред мртвога тела нађени су отсечене уши, нос и језик. У близини било је још девет унакажених лешева. То је само кратак поглед на два сата владавине у Шибенику. Усташе су ушли у великом броју у састав партизанских јединица. Ниједан католички свештеник није убијен... У другим местима православни свештеници били су поштеђени, а католички побијени."

Хиљаде Срба и стотине Хрвата југословенски оријентисани били су зверски побијени на италијанској зони. Британски официри, "били су придати свима партизанским јединицама у целој Југославији. Сви су они били под командом Мисије у Титовом Врховном штабу." 48 Сам Черчил је известио Рузвелта 23 октобра: "Ми имамо осамдесет разних мисија, под командом ђенерала Вилсона, које раде са партизанима и патриотским бандама." 49 Слање оволиког броја британских официра учињено је у духу одлуке Комбинованог ђенералштаба у Вашингтону 10 септембра, када је Вилсон био овлашћен чак и да "активно управља" партизанским операцијама. Док је Дикин непрекидно јављао о сарадњи Михаиловићевој са Немцима, није јавио ни једном речју о клању Срба у Далмацији у присуству британских мисија код сваке партизанске јединице, нити о масовном приласку усташа партизанима приликом упада у Далмацију.

Михаиловић је јавио 7 новембра о масовном приласку усташа партизанским јединицама депешом преко Америке: "Комунисти су отворили широм врата хрватским усташама. После капитулације Италије, велики број ових криминалних фашиста нашао је најбољи пут да избегне казну уласком у партизанске јединице. Члан хрватског парламента бег Паушевић, водећи члан усташких организација, пришао је комунистима и унапређен за команданта бригаде. Он и даље уништава све што је српско у Босни. Једна комплетна усташка јединица, под командом комуниста, оперише у источној Црној Гори против наших снага." Сутрадан, код заробљеног партизана Паје Цере, нашао је Титову директиву бр. 785 од 23 јуна 1943, коју је био потписао капетан Велимир Терзић. "По Титовој заповести". Ова директива изводно гласи:

"Неки комунисти, после помоћи плутократске Енглеске, заборавили су циљ и идеолошку страну наше борбе. Ми смо хтели да примимо помоћ једино од Совјетског Савеза...На жалост он није био у стању да нам пружи материјалну

помоћ. Да бисмо избегли потпуно уништење, били смо принуђени да се обратимо Западним плутократијама из два разлога. Прво, да бисмо подигли морал наших трупа и да искористимо демократско пријатељство као средство за пропаганду међу четницима с намером да их привучемо у наш покрет. На жалост у томе нисмо успели. Са нама су остале само јединице које су биле идеолошки изграђене. Четнички покрет није ослабио. Из горе реченог указала се велика потреба да наше проређене редове попунимо људима без обзира на њихов карактер и прошлост. За нашу револуцију нама су потребне масе, које немамо и због чега смо осуђени на неизбежну пропаст... Ми морамо да отворимо широко врата наших јединица усташама који би хтели да напусте Павлића. Лако је придобити усташе за наш покрет ширећи међу њима страх од четника због њихових злочиначких дела против српског становништва. Најхитније дођите у додир са усташким агентом Брекалом који је у том циљу послан из Загреба. Резултат ове директиве објавили су још у току рата, после капитулације Италије, "Слободна Југославија" која је преносила вести из зграде Коминтерне у Москви и "Њујорк Тајмс" од 3 јануара 1944. Чак и "Велика Стратегија" морала је да забележи после рата "да су почетком октобра 1943, партизани повећали свој број између 60.000 и 80.000..."

Напори да се уништи српска герила изван Србије

Два дана после капитулације Италије, 10 септембра, док је Прва пролетерска дивизија каспила Србе по Сплиту као присталице Драже Михаиловића, дотле је Тито наредио Другој пролетерској дивизији "да спречи и уништи четничку мобилизацију и да се не ангажује много против Немаца." После бекства из италијанске зоне, коју су Немци окупирали, снабдевен италијанским оружјем које су му Савезници предали, — Тито је наредио Другом босанском корпусу "да је њихов задатак сада јасан: да потпуно рашчисте с четницима."⁵⁰ Шта је међутим радио ђенерал Михаиловић одмах после капитулације, види се из извештаја капетана Менсфилда председнику Рузвелту по доласку у Вашингтон 1. марта 1944: "Михаиловић је издао општу заповест својим трупама у целој Југославији, да нападну саобраћајне линије и немачке гарнизоне. Имам копију те наредбе и одмах сам известио о томе. У току више дана после тога, Михаиловић ми је показивао извештаје од својих команданата корпуса о извршеним саботажама и нападима на слабе немачке колоне кроз целу Србију, Херцеговину, Босну и Далмацију... Команданти у Босни и Далмацији оштро су протестовали што су их с леђа нападали партизани док су се они борили против Немаца."⁵¹ Ни Маклен ни Дикин нити ма која британска мисија код партизана нису сматрале за потребно да известе о овим нападима партизана, које су Савезници обилно снабдевали.

Комбиновани ђенералштаб у Вашингтону наредио је ђенералу Вилсону да узме у своје руке активну управу њихових операција поред бриге о снабдевању. Партизанима је достављено 2175 тона оружја и муниције. Амерички мајор Хојт, у сарадњи са S.O.E. и одобрењем ђе-

нерала Донована организовао је истакнуту базу у Барију за снабдевање Титових партизана. Амерички историчар Робертс каже да је сам "ђенерал Ајзенхауер лично одобрио" план о снабдевању Титових комуниста. Први брод, "Бакар" отпловио је из Барија за Вис 15 октобра. До краја 1943 године 72 бродска товара однела су оружје Титу. Мајор Хојт је толико био одушевљен Титом, да је без дозволе отишао у Јајце да га види. Робертс, који је открио Титову сарадњу са Немцима марта 1943, изнео је да је "више од 70 преноса бродовима извршено под америчком командом и да је више од 6.000 тона материјала пренето преко Јадрана."⁵² И поред овог обилног снабдевања комунистичке гериле, партизани нису ни покушали да нападну Немце. Вођени од стране британских официра, партизани су чинили све да униште четнике у Источној Босни, Херцеговини и Црној Гори.

Како су Титови, партизани и усташе који су им пришли и остали с њима употребљавали савезничко оружје и муницију, вођени британским официрима, Михаиловић је јављао стално преко Америке и обавештавао Владу. Наводимо овде неколико извештаја:

7 о к т о б р а 1943: "Партизани користе сваку прилику да нападну јединице Југословенске војске. Код Гацка и Билећа, одмах после капитулације Италије, наше трупе биле су нападнуте од стране партизана. У Далмацији трупе војводе Ђујића нападају немачке комуникације и бране се од партизана. Наше трупе, у заједници с Италијанима, воде оштре борбе с Немцима од Дубровника до Котора. У исти мах нападају нас партизани и тиме помажу Немце. ВВС јавља о јуначкој борби партизана око Котора."

7 о к т о б р а 1943: "Главни циљеви комуниста су да се дочепају власти на крају рата. Они су образовали јаке јединице само од комуниста, јер оне имају да буду центар будуће револуционарне војске Балкана. Где год су били мало дуже, образовали су "Совјетске републике." Кад год су напуштали један простор, остављали су за собом огромно смањен број становништва, са потпуно попаљеним селима и градовима, без хране и одела. Убијали су свакога који се није слагао са њиховим радом. Бежали су са ових простора и остављали народ на милост и немилост одмаздама Немаца и усташа. Насилно су мобилисали све мушко становништво. Ови људи су нападали непријатеља, док се стара гарда љубоморно чува. Сарађују са усташима. Усташе им прилазе, јер верују да је то једини начин да избегну казне за почињене злочине. Чак и "Слободна Југославија" јавља да су усташе пришле комунистима. Они су осведочени непријатељи и Велике Британије и Америке. Убеђују народ да су наши главни непријатељи не Немци, него Англосаксонци и да ћемо ми морати да се боримо против њих после слома Немачке. Радио "Слободна Југославија" придала је комунистичким успесима у Далмацији специјалну важност. Борбе Југословенске војске у исто време, њихови напори и њихове жртве имају мало или нимало одјека на ВВС. Од капитулације Италије, наше јединице и Италијани борили су се крваво против Немаца од Дубровника до Котора. За то време су нас комунисти нападали, помажући Немце, Међутим, ВВС је саопштавао нашем народу о јуначким борбама партизана за Которски Залив."

14 о к т о б р а 1943: "Комунистичким јединицама у Црној Гори наређено је да нападају нас, а не Немце. Наше трупе нападају Немце и бране се од партизана, осматрајући и Италијане, који могу да се реше и предаду Немцима."

17 о к т о б р а 1943: "Централни комитет послао је Америци и Великој Британији извештај који гласи: "Док се ЈВУ бори за ослобођење земље, комунисти бацају нашу земљу и народ у најкатастрофалнији грађански рат... Они рекрутују усташе, који су и били и још увек су у служби Немаца и који су на најзверскији начин побили 700.000 српског народа. Борба комуниста против освајача има за циљ да убеди савезнике да су они једина снага на коју савезници могу да рачунају. Њихова стварна борба је против ЈВУ, остало је пропаганда, јер је ЈВУ главна препрека за њихове рушилачке циљеве у овој земљи. Они улазе у места већ ослобођена од стране наших трупа, као што су Пријепоље, Бијело Поље, Андријевица и Колашин. При нашем освајању Пријепоља био је присутан шеф Британске мисије; изгубили смо тада 150 људи. Исто се десило у Зворнику. ВВС све то објављује као велике партизанске победе... Усташе сада продужавају свој посао у редовима комуниста. Акције комуниста у Југославији и утицај од стране наших савезника довешће до најкрвавије револуције. Народ не може да схвати држање наших великих пријатеља, који сада помажу морално и материјално оне који разарају и државу и социјални ред, примењујући највећи терор да би постигли свој главни политички циљ. Ми шаљемо овај извештај Америци и Великој Британији да их упознамо са суровом истином о борби која се води у Југославији."

Бр. 138, 20 о к т о б р а 1943: "Комунисти су истребљени у Црној Гори... Комунисти нападају наше снаге и онда кад смо ангажовани у борби против непријатеља... У Босни борба против наших снага за завођење болшевизма у земљи... Са Немцима и усташама имају везе... Немци пропуштају без борбе комунистичке јединице из Далмације у Херцеговину, у Црну Гору и Санџак, јер су сигурни да ће се ове борити једино против наших снага... Направили су праву пустош на просторима куда су прошли и где су се бавили... Што се тиче Енглеза, овде је несхватљив њихов рад... Они помажу комунисте... Успех наших снага приписују комунистима, те испада као да се они једини боре против Немаца и других окупатора, а ми да смо потпуно неактивни и слаби... Наш народ и војници се у чуду питају да ли су Енглеска и њен народ оно исто како их познајемо од пре овог рата и како допуштају толике лажи и обмане. Радио Лондон о нама ништа не говори... Оваква непоштена и нелојална пропаганда Савезника даје морални подстрек и потпору комунистима... И м а м н е п о б и т н и х д о к а з а да Енглези раде да комунисте доведу и учврсте у свим крајевима ван Србије... Црна Гора, Санџак и Херцеговина били су раније очишћени од комуниста. П о н о в н и д о л а з а к комуниста у ове крајеве дело је енглеског утицаја и потпоре коју дају комунистима још од прошле г о д и н е. Енглески официри били су неискрени и штетили су својим присуством... Д а н и с у у м е ш а н и е н г л е с к и п р с т и у к о р и с т к о м у-

ниста, данас бисмо имали целу земљу организовану и са таквим снагама да бисмо скоро могли да и сами извршимо ослобођење и не би било ни толико жртава, које су нам комунисти нанели... Питање везе између мене и Врховног команданта и Краљевске владе ни до данас нисмо могли да остваримо... Сада је јасно зашто нам ту везу нису омогућили... Да није штетне пропаганде Радио Лондона, сигурно би нам већ пришли и сви Хрвати, сем Павелићевих усташа."

Бр. 140, 22 октобра 1943: "Генерал Блажо Ђукановић, пуковник Бајо Станишић, др Јово Тошковић и још 26 официра и четника, после шестодневне одбране, убијени су у доњем манаситру Острогу... Стрелани су од комуниста."

Бр. 141, 23 октобра 1943: "Комунисти нас нападају у свима крајевима сем Србије. Сада су поново предузели покрете из западних крајева на исток, што је и енгласка жеља и настојање. Спремају се да свом силом нападну наше јединице у Источној Босни. Синоћ су напали с леђа наше јединице у моменту кад смо ми нападали Немце на Соколцу. У Херцеговини упали су у Гацко са снагама из Далмације. Други комунистички делови из западне Црне Горе угрожавају из позадине наше одреде у источној Херцеговини и Боки. Сада наше снаге воде огорчене борбе на простору Гацко— Невесиње спречавајући комунистичко надирање источно... И ова нова ситуација са комунистима дело је Енглеза. Они хоће да доведу комунисте у све покрајине сем Србије... Ово је немогуће, јер имамо јаке одреде у Санџаку, Црној Гори, Херцеговини, Далмацији, Босни чак до Бања Луке, на Велебиту. Енглезима није стало до наших огромних жртава које наш народ даје. Зато они продужавају, и овом приликом, своју непоштenu политику. Они заборављају да народ не жели и неће ником да буде подјармљен... Бригадир Армстронг продужује исту политику као и његови претходници. Он је обичан поднаредник као и Бели, и стриктно извршује налоге енглеске политике. Покушава јаке пресије на мене, али ја их већ добро познајем и водим рачуна о интересима народа."

Бр. 142, 23 октобра 1943: "... Црна Гора и Херцеговина највише су страдале, јер су овде комунисти прошли неколико пута. Пролетошња најезда комунистичких необузданих хорди из западних крајева преко ове две покрајине била је најстрашнија, јер су опљачкали, уништили и однели и последња средства за живот... Из многих насеља је народ услед комунистичког терора избегао у планине само са голим животом... Кажу: кад нису могли пропагандом да подигну револуцију, хоће то сада да учине глађу кад униште животна средства... Енглези нас остављају и без новчаних средстава... да бисмо извршили њихове захтеве без обзира на наше интересе. Они траже и такве акције које се пењу на десетине хиљада стреланих. При томе не дају нам никаква ни борбена ни новчана средства. За сваки авион уцењују као најгори трговци. Верујемо: да није Немаца, Енглези би били најгори народ."

Бр. 143, 23 о к т о б р а 1943: "Немци су пропустили комунисте да нападну пуковника Станишића у Острогу, где се налазио и ђенерал Ђукановић. Немци намерно нису хтели да се интересују у току целе шестодневне борбе, јер им је било стало да се ликвидирају и Ђукановић и Станишић, к о ј и с у о д б и л и н е м а ч к у п о н у д у з а с а р а д њ у. И из овога, као и многих других случајева, јасно се види да комунисти тесно сарађују са окупаторима."

Депешом 354 од 16 јануара 1944 Михаиловић је јављао за Ђукановића и Станишића да је то "био наш велики губитак", да су обојица били истакнути борци за националну ствар још од 1941 и "као такви били су стуб нашег отпора у Црној Гори и за те идеале дали своје животе." Предложио је да се ђенерал Ђукановић и Бајо Станишић одликују Карађорђевићевим звездама, а затим да се Бајо Станишић унапреди у чин бригадног ђенерала... под 1 октобром, кад је покојник још био жив.

Бр. 160, 8 н о в е м б р а 1943: "Од нашег команданта из Црне Горе добили смо извештај да је стање критично. Комунисти, под фирмом народно-ослободилачке војске, уништавају све што је за Краља. Кољу, убијају маљевима и на друге најсвирепије начине. Бацају у јаме своје многобројне жртве. Комунисти су најшаренији скуп олоша из целе Југославије: најгори отпаци Срба, муслимани, Арнаути, усташе, цигани... Италијани и друге политичке групе и мањине. Р а д и о Л о н д о н п о д с т р е к а в а д а с е к о м у н и з и р а о в а ј к р а ј. Националисти беже у масама испред комунистичке незапамћене тираније. Они се збијају у збегове око Подгорице, Цетиња и Бара. Народ моли да се о овим зверствима обавесте Краљ и Краљевска влада."

5 новембра 1943 У отвореној депеши преко Америке Михаиловић је сажео активност својих снага и партизана од августа до новембра овако : "Последњих дана августа ЈВО је ослободила Фочу и Калиновик. У септембру ослободили смо Рудо, Зворник, Пријепоље и Невесиње. У заједници са Италијанима ослободили смо Беране, Андријевицу, Пријепоље и Колашин. Сва ова ослобођења плаћена су крвљу наших јединица. У току октобра, после оштрих борби са Немцима и усташама ослободили смо Вишеград, Рогатицу, Устипрачу и Прачу, угрожавајући само Сарајево нападом на Соколац, који су бранили 4.000 Немаца и усташа. Све ове акције биле су узнемираване од летећих комунистичких јединица. Чим су наше трупе напуштале ослобођене градове, остављајући у њима само слабе гарнизоне, комунисти су упадали у гвадрве и јављали свету о својим великим победама. Опкољени Немци и усташе спасени су код Соколца само нападом партизана у леђа наших јединица. У рукама су комуниста још Фоча, Калиновик и Невесиње. После тешких борби преотели смо од комуниста Гацко, Рудо, Вишеград и Зворник. Комунисти су пропустили без борбе Немце да уђу у Пријепоље, Бијело Поље, Беране, Андријевицу, Рогатицу и Прачу. Комунисти су у овим градовима остајали само неколико дана, а у Вишеграду само четири сата. Од почетка септембра до почетка октобра комунисти су нападали само ЈВО у Црној Гори, Санџаку, Херцеговини и Источној Босни. Ниједно од ових места у овом простору комунисти нису заузели било од Немаца било од усташа. Они се не боре против окупатора, већ једино против наших снага. Чине

све да остану једина снага у Југославији на крају рата, јер желе да диктирају законе југословенском народу.”

7 новембра 1943: “Наше јединице налазе се у тешким борбама са Немцима, Бугарима и усташама око Таре планине. Другог дана борбе једна јака партизанска јединица ударила је у наш десни бок. Наше јединице држе још увек простор између Босне и Врбаса. Комунистичке летеће јединице нападају нас у долини горњег Лима. У болници у Беранима комунисти су заклали 19 официра и војника, међу њима Митра Вукићевића, Миру Дујовића, Милију Јанушевића и Митра Сеиваровића. Немци и усташе настављају нападе на наше трупе у Источној Босни, Херцеговини и Црној Гори.”

9 новембра 1943: “У пределу Таре тукли смо Немце, Бугаре и усташе. Комунистичке јединице пребачене су преко Дрине.”

Бр. 163, 10 новембра 1943: “О нечувеном терору који врше комунисти и усташе, достављам вам извештај команданта из Далмације. Он каже: Усташе поштравају мере против националних елемената у Далмацији. Већина Хрвата у Далмацији налази се у усташким и партизанским јединицама. Они потпомажу акцију комуниста... Развијена је страховита пропаганда против Срба. Између Титове и Павелићеве штампе нема никакве разлике. У Далмацији ниједан Србин није сигуран за свој живот, нити Хрвати југословенски оријентисани. Усташе су узеле већег маха него у првим данима 1941... Од стране Савезника комунисти се помажу... Народ се у чуду пита шта значи овако савезничко држање... да отворено помажу и пропагирају комунисте који чине највећа зла народу.”

Бр. 164, 12 новембра 1943: “Наши одреди воде борбу у свима крајевима са немачким, усташким, бугарским јединицама, а највише и најжешће борбе у овом времену водимо са комунистима. Приморани смо да водимо борбу са комунистима да бисмо заштитили народ од њиховог страшног терора... Енглези ово подржавају иако стално истичу да треба цео ратни потенцијал удружити против Немаца. Заиста је овако држање и рад Енглеза парадоксалан. Комунисти су непомирљиви. Њима је једини циљ да нас униште, да би они завладали са бољшевичким режимом у целој земљи... Комунисти се не боре нигде против окупатора и квислинга. Они се једино боре с нама нападајући наше одреде. Нападају нас с леђа и онда кад смо ангажовани у борби с Немцима, Бугарима и усташама. И сам шеф Британске војне мисије при моме Штабу, бригадир Армстронг уверио се у неколико оваквих случајева... Усташе и комунисти су једно исто, понављам једно исто. Ми видимо политичку тенденцију да Дрина буде западна граница Српства. Народне масе су уз нас. Цео је народ за Краља и Југославију. Подвлачим нарочито и то, ако комунисти не би били подржавани од Енглеза да бисмо ми за кратко време организовали целу земљу, тако да бисмо уз малу помоћ Савезника могли успешно извршити ослобођење. То јест, да није комунистичког зла, Савезници би скоро без борбе могли доћи на Балкан. Све просторе које смо држали на западу: у Босни, Херцеговини и Црној Гори држимо и сада”.

20 н о в е м б р а 1943: "Успели смо да под своју управу ставимо стару Црну Гору као и цео простор Боке Которске, сем тврђаве. Кучи и Васојевићи ослобођени су од стране наших јединица. У осталим деловима Црне Горе чишћење је у току".

Бр. 165, 13 н о в е м б р а 1943: "Веза ваша депеша бр. 5 /Пурићева влада питала је Михаиловића има ли иоле истине у вестима о сарадњи с непријатељем/ никада нисам правио нити правим споразум с Немцима. Енглеско-америчке вести о томе су најординарнија лаж... Ја са свима борцима и народом са гнушањем одбијам те подле и срамне оптужбе. Немци су прошлога месеца због наших акција стрељали неколико стотина Срба у Србији... Лаж је да смо предали Италијане Немцима. Ови Италијани одбили су да се боре ма против кога и ми смо их затим разоружали. О свему је био обавештен шеф Британске мисије бригадир Армстронг. Он се сагласио да ове Италијане пустимо куд хоће, пошто нисмо у могућности да их чувамо и хранимо... Питамо Енглеze и Американце: зашто ништа нису предузели против комуниста који су присилили неке италијанске јединице да им приступе, а затим их повели у напад на наше одреде? Поред осталих, ово је случај са дивизијом "Венеција" из Берана. Делови ове дивизије боре се сада уз комунисте против наших снага у Санџаку. Борбе које водимо с комунистима став је нужне одбране... Пуковник Бели био је неколико месеци у Црној Гори и слободно се кретао и видео да ми владамо овом покрајином. Пуковник Бели видео је да смо ми били господари у Санџаку и Источној Босни. Комунисти су нас напали у свима овим покрајинама... Нека нам комунисти кажу зашто су напали наше одреде у Црној Гори, Херцеговини, Источној Босни и Србији и поотимали нам места која смо ми заузели од непријатеља. Нека нам комунисти кажу јесу ли и где уопште напали Немце? Бригадир Армстронг био је очевидац када су комунисти напали 25 октобра и наш Штаб. Тада сам морао лично да руководим одбраном док се Штаб са Британском мисијом извуче из опасности. Бригадир Армстронг био је такође очевидац када су комунисти 26 октобра напали наше делове у Вишеграду и Добруну... Комунисти су се у последње време спремали да из Санџака и из Источне Босне упадну у Србију "где уопште нема никаквог комунистичког покрета, јер их је Србија сита."

Све ове депеше показују да су Титови комунисти, уз материјалну и моралну потпору Енглеза, чинили све да овладају Босном, Херцеговином и Црном Гором и да у тим пределима потпуно униште јединице легалне војске Краљевине Југославије. Исто тако, да су британски официри код Тита били вођи партизанских јединица у томе покушају да се Михаиловићеве јединице униште у свима деловима ван Србије и да Дрина буде граница крајем 1943 између Михаиловићевих трупа и Титових комуниста. У овим огромним напорима да се Михаиловићеве јединице или униште или отерају у Србију, виде се и прсти Британског команданта на Блиском Истоку. Он је доиста узео у своје руке управу над партизанским операцијама, преко британских официра за везу. Они су сви били под командом Маклена, "амбасадора код Југословена," како је Черчил назвао Маклена у једном писму Идну."⁵³

Ђенерал Вилсон руководио је операцијама партизана ван Србије врло успешно. Они су се борили искључиво против јединица легалне ЈВО, без иједног јединог напада на Немце или усташе. Нема сумње да су то морали видети британски официри код сваке партизанске јединице. Ако су и извештавали о томе, ништа није прошло што "амбасадор код Југословена" није хтео да пусти да изиђе из Југославије. Ђенерал Вилсон и Председник Владе примали су непосредне извештаје од Маклена, који је успешно заобилазио и Идна и лорда Селборна. Тако му је било наређено у Чекерсу 25 јула, када је примио упутства о "новој политици према Југославији".

Ђенерал Вилсон уопште није успео да "узме у своје руке" и операције Југословенске војске у отаџбини у простору који је држао Михаиловић врло чврсто, и пре и после италијанске капитулације, и пре и после комунистичког терора над народом, — који је бежао у планине и у збегове да би избегао убијање маљевима и бацање живих у јаме. Ђенерал Вилсон није успео из три разлога: /1/ Што је Наредба о Копаонику, иако формално повучена 27 јуна, имала да се изврши огњем и мачем и ЈВО уништи у свима пределима изван Србије; /2/ Михаиловић је био обавештен од свих влада Југославије, а нарочито од владе Слободана Јовановића, да сва тражења за акције у Југославији имају да дођу од В л а д е, која је једина сносила одговорност пред народом за крвопролиће. Никако непосредно од било кога савезничког команданта, а најмање од британских официра за везу, — којима ни Влада ни Михаиловић н и с у д о п у с т и л и да се ставе и з н а д и Краља и Владе и Министра војске и помоћника Врховног команданта Ђенерала Михаиловића; /3/ Најзад, и Влада и Краљ и Михаиловић јасно су увиђали да Ђенерал Вилсон хоће да у п а л и Србију, — без оружја, голу, босу, искрвављену током 1941 и 1942 и са језивим одмаздама од стране Бугара и Немаца, — не зато што је то било важно за Савезнике у Средоземљу, него зато да би Михаиловића и з л о ж и о у н и ш т е њ у о д с т р а н е Н е м а ц а и помогао Титовим комунистима да лакше овладају Србијом после уништења ЈВО изван Србије. Такав злочин према народу односно Србима, нису хтели да изврше ни Краљ, ни Влада, ни Михаиловић. И зато је Ђенерал Михаиловић упорно одбијао сваку в е ћ у акцију у Србији, која би довела до десетине хиљада стрељаних без икакве потребе или користи за Савезнике. А изнад свега треба истаћи, да Британци нису хтели да наоружају око 500.000 организованих и обучених војника у Србији било због страха од Стаљина било због неког тајног споразума, о коме ће наши прауници сазнати у идућем столећу.

Британска амбасада у Вашингтону известила је Стет департмент 6 јула једним меморандумом "да је Михаиловић још увек вођа отпора у Србији", али да су "партизани сада најстрашнија антисовинска снага ван Србије." У томе меморандуму чак је измишљена и некаква "хрватска герила", која никада није постојала. 54 Међутим, и крајем новембра и све до краја децембра, Михаиловићеве снаге остаће господари територије на западу све до Врбаса и Неретве; а Тито ће бити, као и крајем 1942, сабијен у врлетне планине Западне Босне, овај пут око Јајца и Дрвара. Нешто је требало учинити у корист Тита и олак-

шати уништење Југословенске војске и зван Србије. Једини начин да се то постигне, били су ненадлежни и нелегални захтеви ђенерала Вилсона, преко Британске мисије код Михаиловића: да упале Србију, да би Михаиловић био принуђен да повуче своје јаке јединице из Источне Босне, Херцеговине и Црне Горе. И Михаиловић и Југословенска влада прозрели су намере ђенерала Вилсона. Они су знали да никакве операције у Србији не могу бити корисне Савезницима, који су били задржани на немачкој "Зимској линији" 70 км. јужно од Рима. Савезници ће са ове линије кренути тек маја 1944 и заузети Рим 4 јуна.

Мајор Гринлис који је био у Команди у Каиру годину дана а осам месеца код Михаиловића, писао је после рата: "Од Михаиловића је тражено да одмах предузме офанзиву. У то доба није било изгледа за савезничко искрцавање у Југославију, а дотур материјала био је сасвим ограничен. Он није могао да схвати оваква тражења, утолико пре што су покрети отпора у осталим земљама Европе опомињани да сачекају док Савезници не буду могли да их помогну... Пре свега, Михаиловић је био одговоран своме Краљу и својој Влади, али без непосредне везе са Владом, већ преко Британаца. Пошто никада није био стављен под команду савезничких начелника ђенералштабова, заповести од ових су долазиле као захтеви а не као наређења, јер нису биле одобрене од Владе. Друго, Михаиловић је увидео да су за ма како мали акт саботаже Немци убијали прво десетине, па стотине, најзад хиљаде невиних људи. Он је морао да процењује вредност акције за Савезнике у вези са жртвама које је имао да поднесе његов народ."⁵⁵

Поред овога, треба истаћи снагу немачких трупа на Балкану и у Југославији. Крајем децембра 1943 немачка Друга оклопна армија имала је у Југославији: XV планински корпус / 371, 373, 1 козачка, 114 лака и 264 пешадијска дивизија;/ V SS планински корпус / 181, 369, 118 лака, 1. планинска и 7 планинска дивизија;/ LXIX корпус / 173, 187 и 367 дивизија;/ укупно 13 немачких дивизија. Бугарски корпус у Србији мао је 22, 24, 25 и 27 дивизију. Укупно у Југославији 17 дивизија. Само Србија била је окупирана од стране 6 немачких и 4 бугарске дивизије. Поред тога било је 6 немачких и 3 бугарске дивизије у Грчкој и 2 немачке дивизије у Албанији. Укупно на Балкану 21 немачка и 7 бугарских дивизија.⁵⁶ Целокупна англо-америчка сила у Средоземљу имала је према себи мање дивизија но што их је било на Балкану.

И поред ове страшне снаге Немаца и Бугара Михаиловић је био доиста врло активан. У Источној Босни Михаиловићеве трупе имале су веће успехе против немачке 369 и 7 SS дивизије и Павелићевих усташа. У присуству бригадира Армстронга и пуковника Сајца освојио је 6 октобра Вишеград. Његове трупе бориле су се и против партизана у самоодбрани, јер су они нападали не само Немце, но само Михаиловићеве јединице. Поред свих напора да се униште Михаиловићеве јединице изван Србије, Михаиловић је 21 октобра јавио Влади: "У Херцеговини: Грахово, Билеће, Гацко, Невесиње, Калино-

вник и Автовац са околинама чврсто су у нашим рукама. У Србији држимо целу територију сем градова и главних пруга. У Санџаку, источни део је у нашим рукама. У Црној Гори, наше трупе се боре против Немаца и у исти мах б р а н е с е од партизана. Босна: велики део са главним градовима, Вишеград, Међеђа, Рогатица, Устипрача и Прача потпуно су очишћени од комуниста. Далмација: наше јаке јединице око Книна и Врлике и у планинама Козјак, Бромина, Динара, Велебит и Борје.

Уместо да се бори против Немаца, Тито је 21 октобра наредио Петој партизанској дивизији да "одмах крене у правцу Горажда и Рогатице и заузме Вишеград", а Другој пролетерској Дапчевићевој дивизији да се" не бори против Албанаца, већ да своје снаге у п у т и у С р б и ј у. То је од највеће важности стратегијско-политички задатак сада, са циљем да се уништи Дража. Морате хитно да кренете у томе правцу због разлога спољне политике." Тито је 4 новембра известио и Штаб хрватских партизана: "Ви изгледа не схватате уопште да је С р б и ј а сада најглавнији циљ и да ће се у С р б и ј и решити питање организације Југославије уопште и К р а љ а и В л а д е п о с е б н о. Сви остали локални интереси морају да буду од мање важности." 57

Михаиловић није био неактиван ни у Србији. Он је 16 октобра известио да су Немци објавили у Београду да су "стрељали 385 присталица ђенерала Михаиловића, као одмазду због акције у Западној Србији." Затим је 18 октобра јавио: "У Топлици и на Копаонику бугарске јединице убијале су чак и децу. Села Сосић и Бабић више не постоје. Око Пирота, Књажевца и Беле Паланке Бугари су спалили 24 села због активности наших јединица. Истог овог дана Гестапо је стрељао у Чачку 290 присталица ђенерала Михаиловића због акције ЈВО у области Ужица." Ни једна једина реч о овоме није објављена ни у Енглеској ни у Америци. Разлог је био прост: Како би то могли да објаве, кад је Михаиловић у "сарадњи" са Немцима? За то време, савезничка пропаганда ширила је најфантастичније лажи о успесима партизана. "Њујорк тајмс" је јављао да су 7 октобра Титове снаге "опколиле Загреб и заузеле западно предграђе", као и да су Титове снаге "само 23 км од Београда;" да је Тито добио битку против Ромела 20 октобра / у Истри;/ 23 децембра да "Тито има 250.000, а Михаиловић само 15.000, према вестима бригадира Маклена из Титовог Врховног штаба. Маклен је јављао све што му је Тито причао као необориву истину. У том правцу "Слободна Југославија" била је далеко уздржљивија. Немци су 19 октобра објавили плакатама по Србији, јављао је Михаиловић, "да ће свако место у коме се појаве војници ђенерала Михаиловића бити бомбардовано." Опет ниједна реч у савезничкој штампи или преко радија! Још једна језива депеша од 23 октобра: "Немци су 25 и 26 септембра стрељали у Јајинцима код Београда 500 Срба, међу њима и средњошколце из Лесковца." Опет ћутање и на радију и у штампи на Западу. Михаиловић је имао да остане "сарадник" Немаца, а ова стрељања демантовала су свом бруталношћу гебелсовске лажи савезничке и комунистичке пропаганде. Кулминацију извртања истине савезничка пропаганда достигла је јула месеца. Командант Србије објавио је

21 јула у "Новом времену" уцену на 100.000 златних марака на истој страни и Михаиловића и Тита. Целокупна штампа у Великој Британији и ВВС, као и у Америци, објавили су само слику Титову и његову уцену, а изоставили Михаиловићеву слику одштампану поред Титове слике. Ни то нису донели, јер би народ и Велике Британије и Америке јасно видео да су све приче о "сарадњи" ђенерала Михаиловића најобичнија измишљотина. Капетан Дикин је и даље оптуживао Михаиловића за сарадњу с Немцима, док су официри код Михаиловићевих снага знали истину и – ћутали.

Док је Британска команда у Каиру таламбасала приче о "сарадњи" Михаиловићевој са Немцима, дотле је од њега упорно захтевала да почне велике герилске акције и у Србији. Михаиловић је због ових нелегалних тражења мимо Југословенске владе протествовао 27 септембра: "Од свих поробљених народа Европе, једино се од нашег народа захтева да води крваве борбе иако су савезничке трупе још увек далеко од наших обала. Ипак, вести о нашој јуначкој борби, чије су последице за народ огромне, нису биле објављене у савезничкој штампи онако како је требало. Комунисти су називали Михаиловића "издајником" и ширили све могуће лажи против њега. Највећа је лаж да Михаиловић сарађује са Немцима."

Сви напори британске Врховне команде у Каиру да упади Србију, коју су биле притисле 6 немачких дивизија и 4 бугарске, остали су без успеха. И Југословенска влада и Михаиловић нису то хтели да учине ни за живу главу и поново изложе Србију касапљењу, које је преживела у јесен 1941. Михаиловић је био у непрекидној вези и са Краљем и са Владом м и м о енглеских веза. Ни Краљ, ни Влада, ни Михаиловић нису допустили да ђенерал Вилсон, игноришући све њих, узурпира право Краља и Владе, те да он наређује акцију у Југославији, односно у Србији. Како је ђенералу Вилсону морало бити јасно да је ђенерал Михаиловић, и поред свих напора Британаца и Титових комуниста, задржао под својом контролом просторе на западу све до Врбаса и Неретве, – то је половином новембра енергично тражио, преко бригадира Армстронга, да се предузме акција у С р б и ј и. Михаиловић је депешом бр. 198 од 20 новембра обавестио Владу о захтеву бригадира Армстронга и његовом одговору. На једној конференцији између Михаиловића и бригадира Армстронга, на којој је пуковник Бели био тумач, Армстронг је замерио Михаиловићу што не врши војничке операције у С р б и ј и. "Пошто је садржина овог излагања бригадира Армстронга дубоко тангирала југословенски, а нарочито српски народ", јављао је Михаиловић, "на конференцији нисам дао никакав одговор. Замолио сам само да ми то исто достави писмено. Бригадир ми је текст на српском језику доставио 15 новембра у свом писму, али у блажој форми него што је изложио преко свога тумача пуковника Белија на конференцији." То писмо изводно гласи / увод писма није примљен, као ни наставци депеше 5, 6 и 7/:

“Осећам да је већ дошло време да вам скренем пажњу на врло неповољан утисак створен код спољњег свега Вашом несташицом сарадње са Савезницима у општем ратном напору... Убеђен сам да је ово последица привидне несташице интереса коју показујете за сарадњу са Савезницима у делатности против Особине као и последица Вашег потпуног заузећа унутрашњом борбом коју водите противу Хрвата и Муслимана. Скренуо бих Вам пажњу на чињеницу да су све бодеће личности Уједињених нација заинтересоване првенствено уништењем непријатеља, а та Ваша привидна несташица интереса за тај циљ могла би да утиче негативно на послератне интересе Србије. Од како сам додељен Вашем штабу никад нисам од Вас добио ни један драговољан предлог или план за извршење војних операција на истоку, то јест у Србији. Стално сте заузети проблемима партизана, муслимана и усташа, нарочито у Босни и Херцеговини, а до мањега степена и у Санџаку. Изгледа да сте се сасвим задурили у ову унутрашњу борбу на велику штету југословенског доприноса ратном напору Уједињених народа.

“Потпуно схваћам Вашу жељу да чувате српску крв, као и разлоге који проузрокују ту жељу, али морам поново да кажем сасвим отворено да таква политика несарадње иде на штету српског интереса, шта више утиче чак на послератно мишљење српског народа о заслугама које му будете чинили за време рата... Не видим никакве користи од Вашег садашњег затезања или од политичке несарадње и делатности против Особине.

“Надам се, драги г. Министре, да ћете да примите ово писмо у духу у којем је написано, а то је да се Југославији и Вама омогући заузимање часног места између Уједињених народа после овога рата. Верујте да сам Вам одан и искрен.” Потпис Армстронг, штабни бригадир, шеф британске Војне мисије при Врховној команди југ. војске у отаџбини. Место Положај, датум 15 новембра 1943.”

Михаиловић даље наставља: *“Ми смо нашли да је бригадир Армстронг прекорачио улогу чисто војничке мисије и зашао у политику, и то на такав начин који се не сме опростити тако високом савезничком војнику. Стога смо Бригадиру дали кратак одговор обавестивши га да морамо претходно да консултујемо Централни национални комитет, а затим ће добити заслужан одговор. Овај наш први одговор који смо дали гласи:*

Господине ђенерале,

Ваше писмо од 15 о.м. којим сте нам у неколико потврдили Ваша усмена саопштења од 13 о. м., послали смо са потребним информацијама Централном националном комитету Краљевине Југославије, пошто осећамо да је српски народ у оквиру Југославије нарочито погођен, па су му, по нашем мишљењу, од Вас, као званичног представника Британске Империје чак и незаслужено упућене претње за његову будућност.

Ми осећамо да је нашем народу, који је избео акт од 27 марта 1941 године и поднео тешке жртве које стижу до близу милион живота, обим нанесе-

на велика неправда. Ми очекујемо да по тој ствари Централни национални комитет да своју реч и потом ћемо Вам у сагласности са њиме доставити наш одговор. Дотле, ми би желели да се британски званични органи упознају са жртвама нашег народа; са бројем гробова стрељаних и побијених; са бројем поплаћених села и домова; са бројем избеглица из разних крајева и бројем оних који су остали без крова и хлеба, а без помоћи коју месецима узалуд тражим и то од наше Владе, а молим од Вас само британско посредовање; са бројем наших бораца голих и босих, једних без оружја, а других са оружјем без муниције. Изволите, господине ђенерале, примити уверење о нашем поштовању.

*Начелник Штаба Врховне команде
Министар војске, морнарице и ваздухопловства,
Армијски ђенерал
Драг. М. Михаиловић, с.р.⁵⁸*

18 новембра 1943 г.

Слободне југословенске планине.

Треба истаћи да је бригадир Армстронг само извршавао наређења ђенерала Вилсона, као и Маклен и све остале мисије код партизана. Та наређења и борба само против јединица ђенерала Михаиловића јасно су указивали не само на протитовски рад британских мисија, но и на одлучност и упорност да се Михаиловићеве јединице изван Србије у н и ш т е. Да су наређења и ђенералу Вилсону долазила од Британске владе, показује и изјава Иднова краљу Петру и Пурићу: "да Михаиловићев пасивни отпор почиње да личи на колаборацију са непријатељем." Пурић је узвратио да је то тачно исто онолико као кад би се рекло да ђенерал Вилсонов неуспех да надире даље — личи исто тако на колаборацију.⁵⁹ Историјска је чињеница да су Михаиловићеве снаге од 1941 до 1944 везивале никада мање од 33 непријатељске дивизије.

Капетан Менсфилда у своме извештају ђенералу Доновану изнео је да су му, пре поласка у Југославију, у британској Команди у Каиру рекли "да се партизани више боре против Немаца него Михаиловић", да Бели има "велике тешкоће да приволи Михаиловића на вођење операција /у Србији/"; "да ће бити послат човек ч в р с т е р у к е бригадир Армстронг, који ће да повећа притисак на Михаиловића." На свима конференцијама са Михаиловићем бригадир Армстронг је тражио нове операције, али му је Михаиловић увек постављао питања: "Да ли ће Британци послати оружје за те операције, да ли су репресалије прескупе за те операције и како су те операције везане за општу савезничку стратегију."⁶⁰

Наредба о Копаонику; предаја италијанског оружја партизанима; напори Титових комуниста ван Србије да униште Михаиловићеве јединице сарађујући и са усташама и са Немцима, иако је код сваке партизанске јединице била британска мисија, — све је то јасно показало и Михаиловићу и Влади у Каиру, шта хоће Британска влада. Међутим, " Велика Стратегија" после рата писала је о овом периоду: "У току последње четврти 1943 године, Британска

мисија код Михаиловића, ојачана доласком бригадира Армстронга, вршила је енергичније притисак на Михаиловића да предузме одлучније акције противу Немаца. Крајем године било је јасно да до тога неће доћи... Михаиловић није био ни стални непријатељ ни непрекидни помагач Немаца... Његове присталице ишчезавале су у центру и на југу / Југославије/ и половином новембра, јављао је бригадир Маклен, Срби су били у већини код партизана иако је команда била у рукама Хрвата."⁶¹

Пре свега, Михаиловић није хтео да упали Србију, јер би народ био више него 1941 искаспаљен, с обзиром на број дивизија у Србији. Богохуљење је тврдити да Михаиловић и Срби нису били стални непријатељи Немаца и да су их ма када помагали. Михаиловић и Срби остали су непријатељи и Немаца од 27 марта 1941 па све до краја рата. Провидна је лаж да су Титове снаге, после капитулације Италије, имале већину Срба, а да је само команда била у рукама Хрвата. Команда је била само у рукама чистих комуниста, вођених Комунистичком партијом на челу са Титом.

Да ли Михаиловић није био, "стални непријатељ" Немаца, да пустимо Хитлеровог личног представника на Балкану Нојбахера да одговори званичној историји Велике Британије о раду Михаиловићевом и његових команданата баш у 1943 години:

*"Од 1943 Западни савезници почели су да помажу партизана... Партизани су знали шта су хтели: да под заставом борбе за национално ослобођење од окупатора иду право ка заузимању власти у држави од стране комуниста. /безобзирни напади партизана/ гурали су националистичке устанике ка окупатору противу кога су се они одметнули у шуме. Окупатор је постао за њих непријатељ број 2 од кога су они имали да избуку што више оружја и опреме. То их је гурало на поврмени заједнички рад са окупатором за чије се друге циљеве они уопште нису борили... У новембру 1943 дошло је до прекида односа између четника и Енглеза. Убрзо после отвореног сукоба са Енглезима извесни нижи Михаиловићеви команданти почели су чинити предлоге Врховном заповеднику Србије да се закључи пакт о узајамном ненападању... Тако је у новембру дошло до уговора са четничким вођима Калабићем, Кесеровићем, Лукачевићем и другима: да се узајамно не нападамо и да од случаја до случаја заједно иступимо противу заједничког непријатеља Титових партизана. Обим споразумима четници су желели да се избуку из борбе на два фронта, да искористе немачку војну силу против непријатеља број 1 и, изнад свега, да обом приликом дођу до оружја које им је било неопходно нужно за завршну битку са Титом... Сам Михаиловић уздржавао се од било каквих преговора Он је остао противник окупатора, веран својим Савезницима... Он је остао непријатељ окупатора, али му је услед Титовог успона окупатор постајао Непријатељ бр. 2 ... Док су његови потчињени обде—онде заједно радиле са Немцима, он је продужио непромењено своју пропаганду против окупатора."*⁶²

Доиста је трагично да су најбољи и најхрабрији Михаиловићеви команданти м о р а л и да склапају споразуме у циљу добијања оружја, да би

б р а н и л и н а р о д о д Т и т о в и х т е р о р и с т а , к о ј е с у о б и л н о п о м а г а л и С а в е з н и ц и и з И т а л и ј е , и а к о с у з н а л и д а с е п а р т и з а н и б о р е с а м о п р о т и в М и х а и л о в и ћ е в и х ј е д и н и ц а а н е п р о т и в Н е м а ц а . З а ј е д н о г а о д т и х н а ј х р а б р и ј и х м е ђ у х р а б р и м а , П а в л а Ђ у р и ш и ћ а , Н о ј б а х е р ј е н а п и с а о “ д а ј е б и о о п а с а н с а в е з н и к ” . “ М е н и ј е о д у в е к б и л о ј а с н о , ” — к а ж е Н о ј б а х е р , “ д а ћ е м о н а с л у ч а ј и с к р ц а в а њ а С а в е з н и к а н а Б а л к а н п о н о в о з а њ е г а б и т и н е п р и ј а т е љ б р . 1 ” . Ж а р к а љ у б а в п р е м а н а р о д у , к о ј и с у х т е л и д а о д б р а н е о д Т и т о в и х т е р о р и с т а , о д в е л а и х ј е д а д о в е д у у п и т а њ е и с в о ј у ч а с т с а р а ђ у ј у ћ и с а н е п р и ј а т е љ е м , м а к а р и с а м о п о в р е м е н о , м а к а р и с а м о д а б и с е д о ч е п а л и о р у ж ј а . У д у ш а м а С р б а о н и ћ е о с т а т и к а к о с в е т л и п р и м е р и д о к о ј е с е г р а н и ц е и л и ч н е ж р т в е м о ж е д а о д е у с л у ж е њ у О т а ђ б и н и и n а р о д у .

Још тежи ударац Србима тек је наилазио одлукама на Конференцији у Техерану, 1 децембра 1943 године.

НАПОМЕНЕ

1. Roberts A. Walter, *Tito Mihailovich and The Allies, 1941-1945*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1973, p.123
2. Др. Иван Авакумовић: Михаиловић према немачким документима Савез Ослобођење, Лондон, 1969, с. 118
3. Иста књига као под 2, с. 118-119
4. Иста књига као под 2, с. 114
5. Информативни приручник Југославије, део I, глава 16-19, Београд, 1951, с. 671-672
6. Иста књига као под 2, с. 47-48
7. Winston S. Churchill: *Closing the Ring*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1951, s. 463
8. *History of the Second World War, United Kingdom Military Series*, Edited by J.R.M. Butler, *Grand Strategy*, vol. IV by Michael Howard, London 1972, Her Majesty's Stationery Office, s. 505
9. *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943*, vol. II, Europe, Government Printing Office, Washington, 1964, s; 331
10. Fitzroy Maclean: *The Heretic*, the Life and Times of Josip Broz Tito, Harper and Brothers, Publishers, New York, 1957, s. 192
11. Иста књига као под 9, с. 332-334
12. Иста књига, с. 339
13. Иста књига као под 7, с. 465
14. Иста књига, с. 465
15. Иста књига као под 1, с. 132
16. Иста књига, с. 135
17. Иста књига, с. 143
18. Иста књига као под 8, с. 483
19. *Књига о Дражи*, Уредио Радоје Ј. Кнежевић, свеска прва. 1941-1943. Српска народна одбрана, Виндзор, Канада, 1956, с. 365
20. *The Mansfield Report*, Foreword by B. J. Todorovich, Windsor, Ontario, Canada 1974, Avala Printing and publishing Company, s. 45
21. LTC Albert N. Garland and Howar McGaw Smyth: *Sicily and Surrender of Italy*, Department of the Army, Washington, 1965, s. 297 i 520
22. FRUS, *The Conferences at Washington and Quebec, 1943*, U.S. Government Printing Office, Washington :1970, s 589-590
23. Иста књига, с.591
24. Иста књига, с. 593
25. Иста књига, с. 589
26. Иста књига, с. 1060-1061
27. Иста књига, с. 1072
28. Иста књига, с. 1081
29. Иста књига, с. 598-601
30. Иста књига, с. 880, 903, 917 и 918
31. Иста књига, с. 1025- 1035
32. Иста књига, с. 1247-1249
33. Књига као под 20, с. 50-55
34. Иста књига као под 2, с. 76-77
35. Иста књига као под 22, с. 1124
36. Иста књига: Састанак Черчил –Маршал, с. 1211; Меморандум Черчилов с.1287-1290; Дискусија о Меморандуму с. 1222-1224; Одлуке с. 1299.

37. Иста књига као под 20, с. 24-25
38. Делеше Д. Михаиловића бр. 122 од 21 октобра 1943 и бр. 138 од 20 октобра. Све делеше ђенерала Михаиловића под бројевима дошле су преко тајне радио-станице у Истанбулу и објављене у Г л а с н и к у Српског Историјско-Културног Друштва "Његош", свеска бр. 3, 5, 6 и 7. Делеше без бројева стигле су преко америчке станице у Балтимору, и нису још ниде објављене; налазе се у поседу писаца.
39. Иста књига као под 7, с. 465
40. Иста књига као под 10, с. 199-200
41. П е т и к о м у н и с т и ч к и к о н г р е с у Београду 1948, Београд, 1948, с. 114
42. Књига као под 8, *Grand Strategy*, vol. V. By John Ehrman, London, 1956, s.79-80
43. Department of the Army Pamphlet No. 20-243, Historical Study, *German Anti-guerrilla Operations in the Balkans /1941-1944/*, Washington, August 1954, s. 44
44. Иста књига, с. 44
45. Иста књига као под 42, с. 82
46. Иста књига као под 5, с. 674
47. The Editor: *Yugoslavia, Nineteenth Century and After*, London, January 1944, s. 7
48. Herman Neubacher: *Sonderauftrag Suedost, 1940-1945, Bericht eines fliegenden Diplomaten*, Musterschmidt-Verlag, Göttingen, 1956, s. 153,175-180. Изнеро у часопису *Порука* бр. 44, 16 јуни 1957, с. 8.
49. Иста књига као под 10, с. 202
50. Иста књига као под 7, с. 466
51. Иста књига као под 2, с. 131-132
52. Иста књига као под 20, с. 24-25
53. Иста књига као под 1, с. 148-151.
54. Коста Ст. Павловић: *Женидба Краља Петра II*, Лондон, 1975, с. 80. У једном писму Идну 25 септембра, Черчил је рекао: "Кога називате нашим амбасадором код Југословена"? Павловић бележи: "Безочан као што је био. Черчил је, вероватно, хтео да подвуче да је Стивенсон био амбасадор при Југословенској влади, док је"амбасадор код Југословена" био Маклен.
55. Иста књига као под 9, с. 1018
56. *The Tablet*, July 19, 1946, London
57. Иста књига као под 43, с. 50-51
58. Иста књига као под 2, с. 132-133
59. Иста књига као под 38, свеска седма – јуни 1961
60. *King Peter of Yugoslavia: A King's Heritage*, G.P. Putnah's Sons, New York 1954, s. 194
61. Trumbull Higgins: *Winston Churchill and the Second Front 1940-1943*. Oxford University Press, 1957, s. 186.
62. Иста књига као под 20, с. 21 и 29
63. Иста књига као под 42, с. 270
64. Иста књига као под 48, с. 153; *Порука* бр. 43, Лондон, 1 мај 1957.

Десети одељак

КОНФЕРЕНЦИЈЕ У МОСКВИ, КАИРУ И ТЕХЕРАНУ

Тројна конференција у Москви, 18 октобра-1 новембра 1943.— Прва Каирска конференција, од 22 до 26 новембра: лажни извештаји бригадира Маклена и мајора Фариша о снази Титових партизана и сарадњи Михаиловића с Немцима.— Конференција Велике Тројице у Техерану, од 27 новембра до 1 децембра: помоћи партизане до највеће могуће мере.— Друга каирска конференција од 2 до 7 децембра: Директива за снабдевање партизана, стварање Команде за снабдевање партизана.— Михаиловић мора да иде.— Ултиматум Михаиловићу 8 децембра: да до 29 децембра сруши два моста на Морави и Ибру.— Одлука о повлачењу Британских мисија код Михаиловића.

Конференција у Квибеку / 14-26 августа 1943/, министара спољних послова Великих сила у Москви / 18 октобра до 1 новембра/, Англо-америчка у Каиру /22-26 новембра/ и Велике Тројице у Техерану / од 27 новембра до 2 децембра/, — могу се окарактерисати као /а/ упорна и тешка борба да се Председник Британске владе принуди на отварање Другог фронта у пролеће 1944; и /б/ попуштање Стаљину на целој линији због неактивности Велике Британије и Америке у борби против Немаца. Сам Председник Британске владе рећи ће нешто својим шефовима главних ђенералштабова о недовољном залагању против Немачке Западних Савезника, који се "играју са око шест немачких дивизија док се према Русима налази 185 дивизија." Стаљин ће, одмах на почетку конференције у Техерану, истаћи и Черчилу и Рузвелту: да је у 1942 било на Совјетском фронту 240 дивизија, од којих 179 немачких, а да их сада има 260, од којих 210 немачких, са још шест немачких дивизија у пребацивању са Запада на Исток и 50 сателитских дивизија / 10 мађарских, 20 финских и 16-18 италијанских/.

После одлагања Другог фронта у мају 1943, односи са Совјетским Савезом били су ударили у дно. Постојао је и страх, с разлогом, о сепаратном миру између Совјетског Савеза и Немачке, са изгледима да се цела војна сила Немачке сручи против Британских Острва. И поред тога, Черчил је на Квибечкој конференцији одбијао да се утврди 1 мај 1944 као дан инвазије Европе. Тек кад је ђенерал Маршал запретио да ће пребацили све америчке снаге према Јапану, а да ће снаге у Енглеској свести на снагу обичног корпуса, и на крају запретио и својом оставком, — Черчил се у току ноћи састао с Маршалом и саопштио му:

“да је променио своје мишљење у погледу Overlord-a / Другог фронта/ и да треба да се искористи свака прилика да се ова операција сигурно изведе. “Сутрадан Черчил се горко жалио амбасадору Хариману “да потпуно не разуме сумњу која постоји код Американаца о британској одлучности да се пређе Енглески Канал.” Па ипак, на састанку са председником Рузвелтом Черчил ће рећи “да извршење плана зависи од извесних услова које треба испунити..., да у Северној Француској не буде више од 12 немачких покретних дивизија... Ако би те снаге биле знатно веће, план треба изменити.”¹ Ове услове лорд Исмеј изложиће на Конференцији у Москви, и при томе је остало. О Другом фронту ће се решити на крају крајева тек на Конференцији у Техерану, где је Стаљин пришао Рузвелту против Черчила. Због ове војничке неактивности Западних Савезника, у Квибеку су донете одлуке: да се Балкан остави Црвеној војсци, а да Савезници из Италије оду у Јужну Француску; да се оружје италијанских дивизија преда само Титовим комунистима; да се продужи снабдевање само комуниста, а да се легална војска Краљевине Југославије под ђенералом Михаиловићем лиши сваке помоћи. Да би се поправили односи са Стаљином, под руководством ђенерала Вилсона вршене су операције у Југославији, од 28 маја па до Техерана, са циљем да се униште снаге ђенерала Михаиловића и з в а н С р б и ј е. У овим операцијама британски официри за везу били су стварни вођи партизанских јединица. Само ова неактивност принудила је и Черчила и Рузвелта да на Конференцији у Москви приме све што су Совјети хтели а да одложе за доцније одлуке све што Совјети нису хтели да решавају; и да најзад, у Техерану, донесу одлуку да се у Југославији помогну једино Титови партизани, — што би значило ликвидацију Југословенске владе у изгнанству и физичко уништење моћне српске гериле под Михаиловићем, снагама трију Великих Сила. Најзад, Велика Тројица ће фебруара 1945 у Јалти, натурити Југославији, у крајњој линији Централни комитет КПЈ као некакву “Уједињену краљевску владу” на челу са Титом. Неактивност Западних Савезника платила се слободом и независношћу пола Европе, укључујући савезничке државе Југославију и Пољску. Граница Совјетског Савеза практично ће се усталисти на 40 миља од Хамбурга и 120 миља од Рајне.

Сви покушаји Рузвелтови током 1942, све до конференције у Квибеку, да се састане са Стаљином било сам или са Черчилом, — остали су без успеха. Чак и предлог Рузвелтов и Черчилов из Квибека 19 августа 1943 Стаљин је одбио 24 августа и предложио претходни састанак министара спољних послова трију Сила. На поновно инсистирање Рузвелтово, Стаљин је тек 8 септембра примио предлог да се шефови трију Влада састану између 15 новембра и 15 децембра 1943. Сав одушевљен одлуком о састанку са Стаљином, Рузвелт ће јавити Стаљину: “Ако би се наишло на тешкоће приликом састанка министара спољних послова, сигуран сам да оне могу да се изгледе кад се будемо састали Ви, Черчил и ја.”² Хопкинс истиче да је састанак министара спољних послова “примљен са одушевљењем, јер је он значајан почетак давно жељене сарадње Велике Тројице и попуштања опасне затегнутости која је постојала између Западних савезника и Совјетског Савеза.”³

Стаљин је, ипак, показао да није спреман више да попусти ни у чему. Када су га са Конференције у Квибеку 19 августа известили о преговорима са Кастеланом за предају Италије и да су послали Ајзенхауеру услове за предају, Стаљин је оштро реагирао 22 августа: "Мислим да је време сазрело да се одреди Војно—политичка комисија од представника Трију Сила... са циљем да разматра питања која се односе на преговоре са разним владама које желе да се одвоје од Немачке. До сада су ствари биле овакве: Сједињене Државе и Велика Британија склапале су споразуме, док је Совјетски Савез примао обавештења о склопљеним споразумима. Морам да вам кажем да је немогуће трпети даље овакву ситуацију."⁴ Ова арогантност Стаљинова наљутиће и Рузвелта и Черчила, јер је она јасно стављала до знања да више нема шале са Стаљином.

Тројна конференција министара спољних послова у Москви

На Првом заседању, 19 октобра, и Хал и Идн замолили су Молотова да председава свима заседањима. Молотов је одмах, затим, упитао да ли и Хал и Идн сматрају да ова конференција може да доноси одлуке које ће везивати и Владе или да само чини предлоге за коначне одлуке, које би доносиле Владе. Сложили су се: да се о неким питањима могу доносити одлуке које би везивале и Владе; да се по другим предметима могу да предложе решења за коначну одлуку Влада; да се, најзад, о неким предметима могу само да измењају гледишта.

Овога дана усвојен је дневни ред. Од 17 предмета предложених за разматрање, Совјетски Савез имао је један једини: Да ли изјава учињена у јуну 1942 од стране Черчила и Рузвелта да ће англо-америчке снаге извршити инвазију Северне Француске остаје на снази." Било је јасно, истакао је Черчил, "да они неће да разговарају ни о чему другом док се ово питање не реши."⁵ Молотов је, на своју руку, био изоставио предлог САД о "Четворној декларацији о општој безбедности", јер је она предвиђала да се уједињена акција за рат противу непријатеља "продужи за организовање и одржавање мира и безбедности", као и да "по окончању непријатељстава они неће да употребе своју војну силу на територијама других држава."⁶ И Хал и Идн тражили су да се Четворна декларација врати на дневни ред, што је и учињено, али под бројем 2, јер је под бројем 1 био совјетски предлог о "Разматрању мера да се скрати рат против Немачке и њених сателита у Европи", односно питање отварања Другог фронта.

Већ сутрадан, на Другом заседању, 20 октобра, ђенерал Исмеј, Черчилов начелник штаба у Министарству народне одбране, дао је обавештења о одлукама у Квибеку по питању отварања Другог фронта. И Идн и Хал дали су потврдне одговоре и истакли да је одлука "о инвазији Северне Француске" поново потврђена на конференцији у Квибеку, под условима које је изложио ђенерал Исмеј. О овој одлуци потписан је 1 новембра специјалан најстроже поверљив Протокол од стране Хала, Молотова и Идна, независно од Протоко-

ла Конференције.⁷ На Четвртом заседању, 28 октобра, на предлог Халов и Иднов, установљена је Европска саветодавна комисија са седиштем у Лондону и представницима Влада Трију Сила. Циљ ове комисије био је: /а/ да проучава и чини предлоге трима Владама о европским питањима везаним за окончање рата које би Владе Трију Сила доделиле њој; /б/ као први задатак имала је да врши предлоге о условима за предају који имају да се наметну свакој европској држави која је у рату против Савезника и предложи потребну машинерију за извршење услова.⁸ Ова ће Комисија добити на разматрање све оне предмете о којима министри спољних послова нису могли да се договоре. Она ће повући будуће границе зона у Европи које ће окупирати три велика савезника по слому Немачке. Западну границу совјетске окупационе зоне Черчил ће драматично назвати "Гвозденом завесом" коју су Совјети спустили над Европом, као да ту границу није одредила договорно Европска саветодавна комисија у којој су седели представници Рузвелтови, Черчилови и Стаљинови. Да су Западни савезници извршили инвазију 1943, — како су упорно предлагали амерички војни шефови, — било преко Балкана или још боље преко Француске непосредно ка Берлину, ова "Гвоздена завеса" била би спуштена негде око Висле у Пољској и 130 милиона Европљана не би било под јармом комунистичке тираније све до сада.

На Петом заседању, 23 октобра, разматран је положај на Балкану. Идн је прочитао изјаву о британском држању према покретима отпора у Југославији:

"Британска влада жели да обнови Југославију са "ранијим слободама и независношћу". Она је у додиру са оба покрета отпора и Михаиловићевим и са партизанским. Он је у Каиру рекао и Краљу и Влади да је жеља Британске владе да се "Михаиловић активно ангажује противу Немаца и Бугара. Истакао је Краљу две операције које Британци желе да их Михаиловић изврши, а то су рушење Борског рудника бакра и стратегијске пруге Београд—Ниш. Краљ је обећао да ће, ако се на конференцији постигне споразум о заједничкој политици, одмах наредити да Михаиловић изврши обе операције "за које се веровало да има довољно снага". Он /Идн/ ставио је Краљу сасвим јасно до знања да, ако се обе наредбе не изврше, Британска влада ће поново узети у разматрање став према Михаиловићу и даље слање материјала њему. Британци продужавају снабдевање партизана и послаће им још више преко Јагранана. Предложио је да се обе групе уједине у заједничкој борби против Немаца и да се убудуће спречи узајамна борба. Сматрао је да је то могућно, јер обе групе оперишу у различитим прелелима.;

Хал је изјавио да нема ништа да дода Идновим излагањима. Молотов исто тако нема шта да дода, сем да је сада први пут чуо о два операцијама и тражи мало времена да простудира. Додао је да је под тачком 4 требало разматрати ситуацију на Балкану, а питање покрета отпора у Југославији треба да се разматра под тачком 16. Идн је додао да, што се тиче опште политике, циљ је Британије да помаже одреде у овим прелелима и где год може спречи њихо-

ву узајамну борбу. Додао је, да је Румунија дошла у додир са Британском владом по питању сепаратног мира, али предлаже да се о томе говори кад на то дође ред. По тражењу Хала, ђенерал Дин је говорио о великим могућностима на Балкану у погледу појачања саботаже и узнемиравања непријатеља. Молотов је, на крају, одложио ово питање, јер жели да има више обавештења. И Идн је предложио да, ако се Молотов слаже, ђенерал Исмеј поднесе извештај о саботажни на Балкану. Молотов је одложио дискусију по овом питању "јер жели да има више обавештења по њему."⁹

Иднова изјава оставила је утисак као да Британска влада помаже оба покрета отпора. Иако је целокупно италијанско и савезничко оружје било употребљавано искључиво за уништавање Михаиловићевих снага изван Србије, Британска влада је обавестила чак и Стет департмент 9 октобра 1943 : "да је садашња политика Британске владе помагање свих делова отпора под условом да се боре против Осовине, а не међусобно... Влада сматра да напоре савезника треба упутити покушају да се нађе нека врста *modus vivendi* /нагодба/ између партизана и Михаиловића са циљем да њихови војни напори буду повезани у служби интересима Савезника."¹⁰ Тешко је замислити неискренију изјаву. Треба истаћи, да су тражене две операције имале као једини циљ: да упале Србију и изложене ненаоружане Србе још већем уништењу него 1941, без икакве стратегијске важности за Савезнике, који су се зауставили јужно од Рима и чекали да прође зима.

На Шестом заседању, 24 октобра, Идн је подсетио Молотова да су се у јуну 1942, приликом Молотовљеве посете Лондону, договорили "да не треба стварати никакве споразуме између малих и великих држава који би се односили на послератни период, те и на тај начин избећи борбу за специјалне односе са малим земљама." Међутим, Совјетски Савез је склопио 23 октобра нацрт за Чехословачко—Совјетски Уговор о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи.¹¹ Овде треба истаћи, да је Британска влада маја 1942 спречила закључење уговора између Југославије и Совјетског Савеза, иако у почетку није имала ништа против тога. То је довело доцније до кризе Југословенске владе и смењивања министра спољних послова Момчила Нинчића. Додајмо да ће Совјетски Савез још у току рата, 11 априла 1945, закључити са Титом двадесетогодишњи "Уговор о пријатељству, узајамној помоћи и сарадњи".

На Осмом заседању, 26 октобра, разматрано је питање "Будућности Пољске, дунавских и балканских земаља, укључујући и питање федерација." Молотов је био против федерација, јер "нити садашње избегличке владе нити владе које би се образовале одмах после закључења мира... могу потпуно да издере мишљење о стварној жељи и сталним тежњама тих народа. Стварање федерација од стране избегличких влада... могло би се протумачити као натурање на родима одлука не у складу са њиховим жељама... Неки од планова за федерације потсећају Совјетски народ на *cordon sanitaire*, уперен, као што је познато, против Совјетског Савеза. Из тих разлога Совјетски Савез сматра да је преурањено... сада планирати и тако вештачки потпомоћи комбинације ма које зем-

ље за федерације ". Идн је на овом заседању учинио предлог "Декларације за заједничку одговорност у Европи". Она је предвиђала: да "сваки народ буде слободан да за себе изабере облик владе и начин живота"; да три Велике силе неће тежити стварању посебних сфера у Европи и да неће признавати другима стварање оваквих сфера, већ да ће потврдити заједнички интерес за добро Европе као целине." Молотов је изјавио да он не зна разлоге због којих би се веровало да би се Совјетска влада интересовала за одвојене зоне или утицајне сфере и да би он могао да гарантује да Совјетска влада нема намере да дели Европу на тако посебне зоне.¹² Никаква акција о овоме питању није продужена. Совјети ће питање интересних сфера решити на крају рата продирањем Црвене армије што даље на запад и успостављањем комунистичких режима све до "Гвоздене завесе."

На Деветом заседању, 27 октобра, разматрано је питање "Политике у ослобођеним савезничким земљама" тј. да се легалне владе у изгнанству врате у своје земље чим се буду ослободиле од стране Савезника. За земље Западне Европе било је сигурно да ће се владе вратити у своје земље; али је било подложно сумњи да ће Совјетски Савез вратити у Пољску и Југославију легалне владе у изгнанству иако су се оне бориле против Осовине док је Совјетски Савез још био у тајном савезу са Хитлером. На конференцији у Квибеку Рузвелт и Черчил, на предлог Иднов, донели су 22 августа одлуку да се легалне владе у изгнанству врате у своје земље чим их Савезници буду ослободили. Совјетска влада била је обавештена о томе и тражен је 4 септембра њен коментар, јер је "Изјаву о ослобођеним пределима" требало објавити 15 септембра. У томе обавештењу наглашено је да се све савезничке Владе у Лондону слажу са овом одлуком. У својој Ноти од 15 септембра Совјетска влада је одговорила "да не може да каже своје гледиште, јер је о вођеним разговорима са избегличким Владима сазнала тек из савезничке Ноте од 6 септембра. Америчка влада је одговорила да су разговори са савезничким владама вођени од стране Лејт-Рос Комитета, у коме је седео и совјетски представник, и упитала је да ли Совјетска влада има што против објављивања ове Изјаве. Како је датум прошао а одговора Совјетске владе није било, то је Британска влада предложила Америчкој влади 28 септембра да се "Изјава о ослобођеним пределима" не објављује. И Идн је на овом заседању поново покренуо питање, јер "његова Влада сматра да је од велике важности да три Силе овде представљене усвоје заједничку политику о овоме и да после измене гледишта на овој конференцији предмет се може дати предложеној Европској саветодавној комисији у Лондону." Хал се сложио са Идновим предлогом и додао "да ми сви желимо да видимо васпостављање демократије на свима странама." Молотов је изјавио да је питање "врло сложено и да је потребно времена да се проучи... Предложио је да се ово питање упути Европској саветодавној комисији."¹³ Тако је и ово питање од животне важности за Пољску и Југославију било одложено, као и питање о посебним сферама утицаја у Европи. И ово питање повратка легалних влада Пољске и Југославије решиће Црвена армија. Радио Москва објавиће 28 септембра 1944 да је Совјетска влада склопила споразум са Титом за улазак Црве-

не армије у Југославију, с тим да ће у позадини трупа Црвене армије “деловати администрација Националног комитета ослобођења Југославије”. Да би и Бугари могли да упадну у Југославију под командом маршала Толбухина, опет је Тито склопио Споразум Тито—Терпешев 5 октобра 1944, још док је Бугарска била у рату са Савезницима и Југославијом!

Из Протокола Конференције, потписаног 1 новембра, види се да су решена једина два предмета: инвазија Северне Француске у пролеће 1944, совјетски предлог, и Четворна декларација о општој безбедности, амерички предлог. За сва остала питања стављено је или “да су измењена гледишта” о њима или да се додељују Европској саветодавној комисији на даље проучавање. Питање заједничке политике према покретима отпора у Југославији Идн је био принуђен да скине са дневног реда, јер се у томе питању не само није споразумело, него није се хтело ни да разговара. И то ће питање решити Црвена армија кад 22 септембра буде упала у Југославију да заведе бољшевички режим на челу са Титом.

Амбасадор Хариман је 5 новембра известио Рузвелта да су Совјети “очарани начином како је Конференција вођена.”¹⁴ Черчил је у послератним мемоарима рекао: “Имамо све разлоге да будемо задовољни резултатима / Конференције/... Изглађена су многа спорна питања... Пут је био утабан за скори сасстанак шефова трију главних влада и спорна питања у нашем раду са Совјетским Савезом била су делимично уклоњена.”¹⁵ Ова изјава је била далеко од стварности.

Конференција министара спољних послова у Москви звучала је за слободу Балкана и Источне Европе као посмртно звоно за погреб који ће се обавити од стране Велике Тројице у Техерану.

Прва Каирска конференција.

Прва Каирска конференција / 22-26 новембра 1943/ имала је да реши два проблема: отварање Другог фронта маја 1944, јер је Черчил покушао да одвуче Савезнике на Балкан и на овој конференцији, — ако не да избегне отварање Другог фронта а оно бар да га одложи за два месеца. Друго питање је било Југославија, јер је Черчил хтео да се на овој конференцији дефинитивно устали заједнички став Англо-Американаца у питању будућности Југославије, које је Черчил вешто свео на питање уклањања једног јединог човека — Ђенерала Михаиловића. Овде се, међутим, није радило о једном човеку, него о масовној српској герили, која је била главна брана за бољшевизацију Југославије. Све док је Михаиловић са том герилом и српским народом бранио слободу и независност Југославије, није могло бити речи о предаји Југославије Стаљину, као што је Черчил покушао чудовишном наредбом да Михаиловић оде на Копачицу, а сву осталу Југославију остави Титовим терористима иза којих су стајали Стаљин и Коминтерна. Михаиловића и герилу под његовом командом, стварно Југословенску војску у Отаџбини /ЈВО/, требало је физички уништити и уклонити Југословенску владу с друге стране.

Предаја оружја италијанских дивизија у Југославији; слање 8.000 тона оружја и муниције Титовим партизанима, док Михаиловић није примио ништа; борба партизана под вођством британских мисија код сваке партизанске јединице уперена на уништење Михаиловићевих снага у Босни, Херцеговини и Црној Гори; лично управљање том борбом од стране ђенерала Вилсона,— нису дали никакве резултате. Михаиловић се одржао у свим тим областима. На крају године, Тито је као увек био сабијен у планинама Западне Босне око Јајца и Дрвара, а Михаиловић је контролисао на западу све до Врбаса и Неретве и чврсто држао Србију.

Од одлагања Другог фронта и Наредбе за Копаоник 28 маја, Черчил је узео у своје руке и операције у Југославији и политички рад ван земље. Под притиском Антони Идна и Форен офиса, Черчил је морао да повуче наредбу о Копаонику и огласи је за неважећу 27 јуна. Југословенска влада била је о томе обавештена од стране амбасадора Рендела 1 јула. Треба истаћи да је Југословенска влада и С. Јовановића и М. Трифуновића протествовала против те неадекватне и нелегалне наредбе и известила Британску владу да нема те Југословенске владе која би могла да прими предлог о ограничавању Михаиловићевог предела за отпор источео од Ибра или о подели Југославије на зоне.¹⁶ И влада С. Јовановића и влада М. Трифуновића пале су, углавном, због тога што нису хтеле да Михаиловића напусте.

Черчил је, ипак, хтео да наредбу о Копаонику спроведе силом оружја, јер је Стаљина требало одобрвољити после одлагања Другог фронта до јуна 1944. У томе циљу, он ће изоловати и Форен офис и С.О.Е. у Лондону слањем својих пријатеља у Југославију код Тита, са циљем да лажним извештајима о снази партизана и сарадњи Михаиловића са непријатељем подрже тај његов став. Био је нарочито љут на Идна и Форен офис. Помоћник личног Черчиловог секретара изјавио је: "Черчил није волео Форен офис... сумњајући да они воде своју политику без обзира на оно што Влада жели, а сумњао је и у њихово резонување." Зато је одредио Дикина и Маклена да оду у Титов Врховни штаб и отуда јављају и о нечувеној снази партизана и о сарадњи Михаиловића с непријатељем, и то њему лично, изолујући и Форен офис и лорда Селборна министра блокаде одговорног за герилу у Европи. Државни министар у Каиру, после одласка Дикина у Југославију 29 маја, имао је да шаље лично Черчилу петнаестодневне извештаје о ситуацији у Југославији, што је Форен офис открио тек 14 октобра 1943.¹⁷

Један широко замишљен план и против Краља и Југословенске владе, а нарочито против ђенерала Михаиловића, био је у току. Тај план имао је да доведе до заједничког става Рузвелта и Черчила у питању Југославије на Каирској конференцији и до одлука у Техерану.

Југословенска влада Божидара Пурића била је отерана из Лондона 14 септембра и стигла у Каиру 29 истог месеца. Краљ је био спремио говор народу Југославије. Међутим, од њега је тражено да из говора изостави име свога помоћника и министра војске у Југославији ђенерала Михаиловића. Врховни ко-

мандант ЈВО није смео да помене име прослављеног вође српске гериле, која је толико била задужила Савезнике и устанком у 1941 и сечењем пруга ка Грчкој 1942 и која је била овенчана славом широм света због отпора нацистима.¹⁸

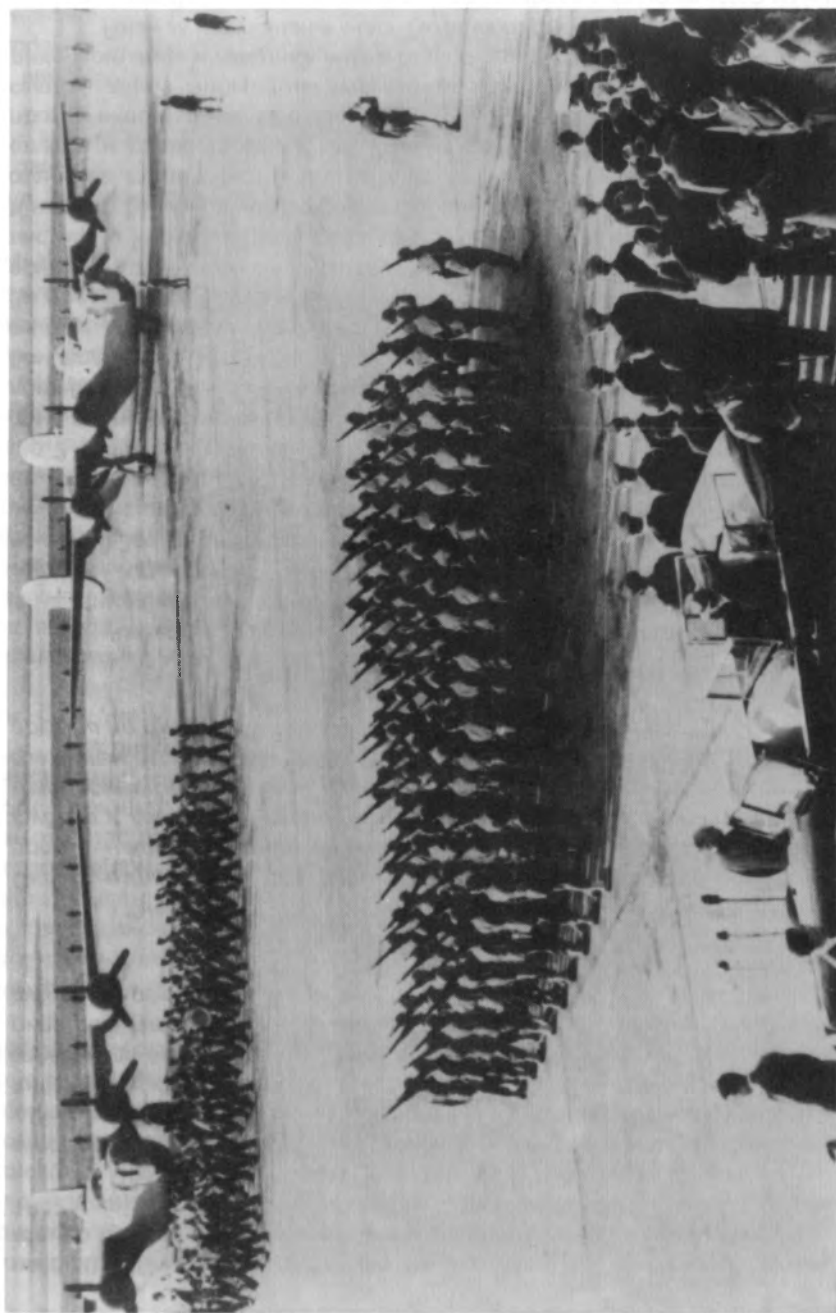
Председник Рузвелт је 6 октобра 1943 свечано предао на Болинг аеродрому у Вашингтону југословенским авијатичарима 4 бомбардера Б-24, чији је главни задатак био да носи оружје и муницију снагама ђенерала Михаиловића. Наши авијатичари били су завршили обуку у Америци 10 августа и били спремни да лете у Италију. Тамо су имали да уђу у састав једне америчке ескадриле, као југословенска јединица у 374 бомбардерској групи, америчког 15 ваздухопловног корпуса. Овом приликом Председник је одржао овај говор:

*“Нека би оба авиони испунили своје задатке под вашим вођством. Они су израђени за два велика циља. Први је, да баце бомбе на циљеве против нашег заједничког непријатеља. Други, да се дотури вашим рогољубима у Југославији толико потребан материјал на који су чекали веома дуго: храну, сантетски материјал, оружје и муницију. Ја сам сигуран да ћете би постићи све успехе у задацима које сте примили на себе. Не заборавите да смо увек другови по оружју.”*¹⁹

Амбасада је добила и фотографије, које није могла да објави нигде, јер је на њима било написано: *“да се не објављују на Британским Острвима или у Западној Хемисфери.”* Испод говора самога Председника стајало је: *“Не објављивати у Западној Хемисфери.”*²⁰

Наши авијатичари, под командом мајора Миливоја Мишовића, одлетели су 9 октобра у 9,40 часова за Каиро. Тамо их је званично примио краљ Петар 2 новембра. Командант 15 америчког ваздухопловног корпуса употребио их је не за слање оружја и муниције снагама ђенерала Михаиловића, већ за бомбардовање циљева у Грчкој, Немачкој, Италији, Аустрији и Бугарској, као и за бомбардовање Плоештија у Румунији. Једна једина посада преживела је рат и од њих 14 примљено је у америчко ваздухопловство 11, по специјалној наредби председника Трумана.²¹ Ова ескадрила, намењена искључиво за дотур оружја и других потреба ђенералу Михаиловићу, није могла да изврши свој задатак, јер је Черчил 28 маја 1943 донео одлуку да помаже само Титове партизане и напусти ђенерала Михаиловића. Забраном да се било фотографије, било Председников говор објаве, дошла је услед тога што су целокупна англо-америчка штампа и радио тврдили: да Михаиловић сарађује с Немцима и да се не бори против непријатеља. Цео свет би се у чуду питао: како и зашто онда да Председник даје 4 Либератора Југославији. Лаж је имала да се одржи и народи Велике Британије и Америке имали су да се држе у заблудама.

План за надувавање снага Титових партизана преко сваке мере и каљање Михаиловића и његових команданата за сарадњу са непријатељем и неактивност према Немцима, био је заиста паклен. Тај план имали су да спроведу Мак-

ДЕФИЛЕ НАШИХ АВИАТИЧАРА ПРЕД ПРЕДСЕДНИКОМ РУЗВЕЛТОМ

лен и Дикин, обојица код Тита у Врховном штабу, први од 17 септембра, други још од 29 маја. Они су имали да преко америчког мајора Фариша, који је скочио у Титов Штаб кад и Маклен, доставе извештај о ситуацији у Југославији Председнику Рузвелту лично, и писмено и усмено, као и ђенералу Доновану, секретару Стет департамента, Кордел Халу и Заједничком ђенералштабу / ђенералу Маршалу, адмиралу Кингу и ђенералу Арнолду/ пре него што крену из Вашингтона за Каиро. С друге стране, лично Маклен имао је да однесе сличан извештај / или исти/ у Каиро и писмено и усмено обавесте Черчила, Идна, Британске начелнике Главних ђенералштабова / ђенерал Брук, ваздухопловни маршал Портал, адмирал Канингам, маршал Дил, Лорд Маунтбатен, ђенерал Исмеј/ као и највише чиновнике Форен офиса. Тај извештај, исто тако, био је достављен и Ајзенхауеровом Штабу у Северној Африци преко британског бригадира Стронга, шефа G-2 у Ајзенхауеровом штабу, јер је и Ајзенхауер имао да у Каиру изложи ситуацију у Југославији, иако Балкан није био под његовом командом. Највише политичко и војно вођство Англо-Американаца на конференцији у Каиру имало је да располаже истим подацима, које је Тито преко Маклена и Дикина прнео на све.

Маклен је био у Титовом Врховном штабу и са њим водио разговоре од 17 септембра, када се спустио из авиона, до 5 октобра када је напустио Врховни штаб и кренуо преко Барија за Каиро; дакле био је са Титом укупно 17 дана! Мајор Фариш, одмах после скакања са Макленом у Југославију, био је послат у Гламоч, 40 километара јужно о Титовог Врховног штаба у Јајцу, да би подигао писту за спуштање авиона Дакота. Стварно, да би био уклоњен из Макленове мисије за време разговора с Титом и Дикином. Маклен и Фариш нису могли ништа лично да виде нити су се удаљавали од Титовог Штаба. Капетан Илија Поповић, члан Доновановог офиса, који је са Макленом и Рандолфом Черчилом скочио код Тита 20 јануара и остао до 20 марта 1944 дао је ову изјаву:

“За време мога боравка са Макленом и Рандолфом Черчилом у Титовом Врховном штабу ни један члан Британске мисије није могао да види ни једну борбу, ма да смо имали многе извештаје о борбама... Ни један од нас није могао да оде никуда без оружане пратње. Додиром Макленови и Черчилови били су искључиво са Титом и његовим командантима.” Није било сумње да је тако било и раније са Макленом и Дикином за све време бабљења у Југославији. Они су примали обавештења од Тита и то достављали као своја и Черчилу и ђенералу Вилсону. Чак и да су имали хеликоптере за 17 дана у Југославију, ни Маклен ни Фариш не би могли да виде све оно што су изнели у својим извештајима као “лични сведоци са лица места.”

Какве је поруке Черчилове однео Маклен Титу и каква је упутства сам Маклен добио од Черчила у Чекерсу 25 јула, није још нигде објављено. Међутим, знамо шта се десило, по доласку Маклена у Титов Врховни штаб. Већ сутрадан по спуштању у Југославију 17 септембра јавио је да Тито има “преко 100.000 партизана” и да му је Тито рекао “ да је познато да Михаиловић

сарађује са Немцима.” Тито је о томе предао документа капетану Дикину са чуђењем зашто ми то игноришемо. Даглас Хауард ставио је 17 новембра примедбу “... одбијам да примам поновљене тврдње о оптужбама да Михаиловић и четници сарађују с Немцима... Докази које су партизани поднели, треба да се до извесне мере одбаце...” Хауард није поклањао никакву пажњу Дикиновим извештајима “о документима које су партизани запленили”, а Мајкл Роз из истог Јужног одељења Форен офиса, иако радећи на Југославији, “никада није видео ни један извештај од Дикина”.²² Само 15 дана после Макленовог доласка код Тита и преношења порука од Черчила, Тито је 2 октобра послао следећи телеграм Коминтерни:

“У вези са припремама за конференцију у Москви између Совјетског Савеза, Велике Британије и Америке, молим да обавестите Совјетску владу о следећем: Антифашистички савет Југославије и Врховни штаб Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије областио ме је да вам саопштим:

Прво, не признајемо ни Југословенску владу ни Краља ван Југославије јер су дбе и по године помагали непријатељске сараднике, издајника Дражу Михаиловића и према томе сnose пуну одговорност за обu издају према народима Југославије.

Друго, ми нећемо да им допустимо повратак у Југославију јер би то значило грађански рат.

Треће, ми говоримо у име огромне већине народа који хоће демократску републику засновану на Народном комитету ослобођења.

Четврто, једина легална народна влада сада је Народни комитет ослобођења на челу са Антифашистичким савезом.

Ми ћемо дати изјаву у обоме духу Британској мисији при нашем Штабу.

Британски бригадир / Маклен, шеф Британске мисије и лични изасланик Черчилов/ већ нас је обавестио да Британска влада неће инсистирати на помагању Краља и Југословенске владе у изгнанству.”²³

Само неколико дана после сусрета с Дикином, обојица су дошли до закључка да је стање у Југославији “другачије од онога што су чули у Лондону и Каиру пре својих полазака за Југославију.” Обојица су нашли “врло добро организован покрет отпора широм Југославије, који је својим напорима без икакве помоћи за дуже времена везивао 12 до 20 дивизија. Маклен је изразио своје чуђење како је могуће да се за “око две године већи и далеко успешнији покрет отпора у Другом светском рату није чуло нити је он био помогнут, док је сва друга помоћ била давана четницима, од којих су многи сарађивали са непријатељем а врло мали број, ако и то, борио се против непријатеља од новембра 1941.”²⁴ Занимљиво је да су баш сви највиши савезнички команданти у Средоземљу, Британци и Дегол, као и сам Черчил говорили само о Михаиловићу. Черчил је 31 маја говорио Ајзенхауеру углавном

о снагама ђенерала Михаиловића и везивању преко 40 осовинских дивизија за тле Југославије. И тада је Тито, као и сада са Макленом и Дикином, био у забаченим планинама Босне око Бихаћа и Јајца. Тита и партизане први је открио Черчил 28 маја 1943 после наредбе о Копаонику, а Дикин је пронашао да су то најуспешнији антиосовински борци у Југославији. Сада је Маклен са Дикином, у вези са новим инструкцијама, нашао да је Титов покрет распрострањен "широм Југославије". Све су то њих двојица "осмотрели лично из Титовог Врховног штаба и то Маклен за само 17 дана бављења, јер је већ 5 октобра напустио Титов штаб и кренуо преко Барија за Каиро.

Случај мајора Фариша још је занимљивији. Мајор Хојт, који је био командант Базе у Барију снабдевао је партизане преко Јадранског мора, обрео се одједном у Врховном штабу код Тита и са њим ручао у присуству америчког капетана Бенсона који је скочио код Тита на Петрово Поље 22 августа. Ту је у Штабу видео и капетана Дикина / Маклен је већ 5 октобра био напустио Штаб и кренуо према обали за пребацивање у Бари/. После овог виђења и разговора са Титом и Дикином Хојт је отишао право у Гламоч код мајора Фариша. Фариша је одмах упитао: "Да ли бисте волели да летите за Вашингтон и предате свој извештај или да усмено обавестите и Белу кућу и Стет департамент?" Фариш је одговорио: "То је једини пут да своју причу кажем" и додао: "Бил Дикин и ја смо о томе говорили сто пута. Обојица смо покушали да напишемо извештај о нашем искуству овде и објаснимо овај народ овде али без успеха. Прича је сувише велика, сувише сложена. Треба је рећи, не може се написати." Одмах после тога разговора одлучили су да заједно крену за Бари где су стигли 26 октобра.²⁵ Неколико дана доцније стигао је у Бари "на путу за Каиро" и Маклен и разговарао са Фаришем. Мајор Фариш је написао свој извештај 29 октобра 1943 у Барију. Затим је најхитније био упућен у Вашингтон да свој извештај преда Белој кући, Стет департменту и Доновану. Стигао је пре но што се Председник укрцао на бојни брод Ајова 12 новембра у 9.45 часова. Маклен је Фаришев пут у САД назвао "муњевитом посетом". Мајор Фариш је и усмено обавестио и Председника и Хала и чланове Заједничког ђенералштаба, поред предаје писменог извештаја. Он ће се вратити поново у Италију, да би поново скочио код Тита са Макленом и Рандолфом Черчилом 20 јануара 1944 заједно с америчким капетаном Илијом Поповићем.

Извештај мајора Фариша писан је 29 октобра под насловом "Претходни извештај о посети Народноослободилачкој војсци у Југославији." Он изводно гласи:

1. Следећи закључци су донети као резултат личног осматрања на терену са Народноослободилачком војском у времену од 17 септембра до 26 октобра.

2. Партизански покрет је од далека веће војничке и политичке важности него што је уопште схваћено у спољашњем свету.

3. Партизани су створили слободне области. На обим територијама свако лице, било које вере или политичке припадности може да изрази своје мишљење о томе како се тим областима треба да управља.

4. Партизани су у вези са свим ослободилачким групама у свима суседним земљама.

7. Комунистичка партија није успела... да организује покрет по стриктној линији Партије... Према томе, Комунистичка партија је само један елемент партизанског покрета.

10. Несумњиво се не поставља уопште питање да су се партизанске снаге посветиле од самог почетка борби против Осовине.

11. Док су се партизани одлучно борили против окупаторских снага... Михаиловић, са својим командантима био је више заинтересован за послератне планове, него да се садашњи рат са Осовином оконча. Радећи по овој погрешној идеји, Михаиловић је наређивао четницима да нападају партизанске снаге те је на тај начин започео грађански рат. Да се четници сада боре против партизана чињеница је коју он може да посведочи. Савезничка мисија има многа заплена четничка документа, која пружају доказе да су се четничке снаге у заједници са Немцима и Италијанима борили против партизана.

12. Са војничке тачке гледишта истичу се ове чињенице: /а/ Понављам, партизани су се увек борили против Немаца, и то чине и сада; /б/ Они су сада моћнија ударна снага него што су били раније; /в/ Садашња њихова снага је, к а к о с а м и к а ж у, 180.000 формираних у 18 дивизија; /г/ Ове снаге контролишу широке планинске пределе од граница Србије и Црне Горе па на запад преко Херцеговине, Западне Босне, Хрватске, Словеначке и Полуострва Пуљ; /д/ Цела Јадранска обала је под контролом партизана; /ђ/ *Осматрач зна из личног искуства да се партизани крећу широм целе земље како хоће, од Албаније до Аустрије, од Далмације до Београда.*

13. Велика храброст омогућила је партизанима да задрже и победе добро планирану немачку офанзиву против њих у Црној Гори...

14. Потенцијал партизана је велики, али се њихов положај може да побољша... /1/ хитним дотуром свега преко мора и из ваздуха; и /2/ указивањем помоћи ваздухопловства дуж далматинске обале.

Само неколико напомена, иако и сам читалац може да закључи, идући по тачкама, шта је све Фариш могао да види из Гламоча уопште, а шта је измишљотина. По тачци 2 Макленова реченица гласи: "да је партизански покрет од далеко веће важности него што се то схватило ван Југославије". То указује на чињеницу да је писац оба извештаја ј е д н о и с т о л и ц е. По тачци 4, поставља се питање, како је могао да в и д и из Гламоча партизанске везе са суседним земљама? По тачци 10, у Меморандуму који су потписали Ђилас, Коча Поповић и Велебит 11 марта 1943 стоји дословно: "Они / партизани/ немају разлога да воде рат против немачке војске; они желе једино да се боре противу четника. Против Немаца борили су се само у самоодбрани." По тачци 11, сам Тито је признао да је он започео грађански рат. Како је Фариш из Гламоча могао да види ко је почео грађански рат у Србији новембра 1941? По тачци

12, како је могао да види и з Г л а м о ч а да су партизани јачи сада но раније, кад он раније није био у Југославији? Изнад свега, како је могао да в и д и из Гламоча да партизани контролишу чак и Хрватску и Словеначку! Све ово указује, да је писац извештаја био неко друго лице. А знамо да се Фариш саветовао са Дикином и Макленом по писању извештаја.

Стет департмент у својим послератним објављеним документима, сматрао је за потребно да се огради од овог извештаја, додајући напомену: "Доцнији извештаји мајора Фариша показују да су мишљења о партизанском покрету која је изнео у своме Меморандуму од 29 октобра 1943 била знатно измењена доцније." Међутим, на првом приватном састанку између Стаљина и Рузвелта 29 новембра у Техерану, Рузвелт је отворио конференцију "рекавши да преда маршалу Стаљину најзанимљивији извештај од стране једног америчког официра који је провео шест месеца у Југославији у тесном додиру са Титом. Да овај официр има највеће поштовање за Тита и рад који он врши за наш заједнички циљ." 27

Неко у Белој кући, који је планирао да овај извештај безусловно стигне Председнику пре поласка за Каиро, не само да је предао Председнику један нетачан извештај, него је обмануо Председника о в р е м е н у које је Фариш провео у Југославији. Маклен је био у Титовом штабу од 17 септембра до 5 октобра, укупно 17 дана. Фариш не само да није био у "тесном додиру с Титом," већ је скоро све време провео у Гламочу одмах после скакања код Тита. Фариш је, само неколико дана доцније од Маклена, напустио не Титов штаб но Гламоч и са мајором Хојтом стигао у Бари 26 октобра. Према томе ни Фариш није могао бити дуже од Маклена у Гламочу, сем ако не рачуна време путовања од Гламоча до Барија. Сам је он навео у извештају да је био у Југославији "од 17 септембра до 26 октобра; то је 39 дана, а не шест месеца. Све ово претставља безочност оних који су утрапили Рузвелту Фаришов извештај да га преда Стаљину.

Рузвелт је, пре Каирске конференције, како изгледа, још веровао да се може да нађе решење у Југославији и да се све герилске снаге упуте у борбу против непријатеља. Он је 22 октобра упутио депешу Черчилу у којој је изразио забринутост, јер "како изгледа герилске снаге заузеле су узајамном борбом а не борбом против Немаца." Изјавио је да је "једина нада за повољну акцију присуство једног агресивног и квалификованог официра." Рузвелт је видео као "јединог човека који би могао да има успеха - Донована, шефа Офиса за стратегијске службе / OSS/. Истакао је да Донован не може да нанесе никакву штету, а пошто је неустрашив и агресиван може да донесе доста добра". Закључио је: "Ако бисмо одлучили да њега пошаљемо, све наше агенције које сада раде на Балкану морају се ставити под његову команду и сва средства која бисмо ставили на расположење, морају бити на његовом расположењу... Ј а м и с л и м да је о в а с т в а р х и т н а. Ако сте склони да се сложите са мном, ја ћу одмах да говорим са Донованом о тој могућности." Черчил је овај предлог одбио као из пушке 23 октобра: "Ми Британци имамо 80 мисија у Југославији под контролом ђенерала Вилсона, које раде са партизанима и

патриотским бандама... Не видим ни једно централно место на Балкану са кога би / Донован/ могао да прати ситуацију. Међутим, ако Ви желите да Донован дође у Каиро и састане се са ђенералом Вилсоном, добиће потпуна обавештења. Непријатељ сада има на Балкану "не мање од 25 немачких и 8 бугарских дивизија... Разлике између Титових партизана и Михаиловићевих Срба веома су дубоке." 28 Председник Британске владе није хтео за живу главу да уклони ђенерала Вилсона, који је издао наредбу за Копаоник, који је учинио све да утиче на предају оружја италијанских дивизија у Југославији само Титовим партизанима, који је преко британских мисија код сваке партизанске јединице руководио борбом партизана противу снага ђенерала Михаиловића у Босни, Херцеговини и Црној Гори са циљем да овлада свима областима изван Србије. Долазак Донована у Југославију пореметио би све Черчилове планове за предају Југославије Титу и партизанима и пореметио би његов однос са Стаљином. Черчил ће, чак, да пребаци Балкан у надлежност ђенерала Вилсона кад овај буде сменио ђенерала Ајзенхауера као Врховни командант савезничких снага у Средоземљу, иако је раније био изузео Балкан испод команде Ајзенхауерове у Вашингтону 10 септембра 1943 и ставио био под Британску команду на Средњем Истоку. Венерал Вилсон је знао Черчилове намере, као Дикин и Маклен, и био спреман да их спроведе до краја против ђенерала Михаиловића и Срба.

Треба још истаћи, да је Хопкинс 23 октобра тражио од амбасадора у Москви Харимана "да добије више обавештења о држању Совјета о неким проблемима у Средоземљу." Хариман је разговарао о тим проблемима са Вишинским, првим помоћником Молотова. О томе је обавестио Хопкинса: "Упитао сам га да ли има скорашња обавештења о Михаиловићу. Одговорио је да нема никаква обавештења. Рекао сам му да ни ја немам никаква, али да мислим да је време да се Михаиловићу саопшти "да треба да пеца рибу, стави мамац и да се врати на копно." Он се свесрдно сложио са овом изјавом и додао да по његовом мишљењу, све до сада Михаиловић није био ни од какве користи и да је био и штетан." 29 Питати Вишинског за Михаиловића било је исто тако као кад би неко питао Хитлера шта мисли о Черчилу. Чудно је да Хопкинс за Михаиловића није упитао савезничку Југословенску владу или Британску владу или тражио мишљење британских официра за везу код Михаиловића. И Хопкинс као и Черчил, који тражи од Тита доказе за Михаиловићеву "сарадњу с Немцима", а не од официра који су додељени Михаиловићевим снагама у Југославији. Черчила, као ни Хопкинса, није занимала истина и стварно стање. Он је тражио оправдање да би Велика Британија стала на страну комуниста у грађанском рату, који је Тито започео у Србији још 2 новембра и водио цело време. Черчил је навео и Рузвелта да и Сједињене Државе стану уз партизана. Све то, да би одобривољили Стаљина због неотварања Другог фронта све до јуна 1944 и, очигледно, савезничке неактивности. Неко је морао за ту неактивност Западних Савезника да плати. И платиле су Пољска и Југославија, са пола Европе, где и данас владају бољшевички режими.

Маклен је имао да после 17 дана бављења код Тита у Врховном штабу донесе исцрпан извештај о стању у Југославији, којим се хтело да докаже, с једне стране, огромна снага партизана као и њихова активност против окупатора, док је имао да умањи и снагу и активност Михаиловићевих снага, које су и започеле борбу против Осовине кад су и Стаљин и Тито шуровали са Хитлером. Не зато што би то била истина, но зато што је тако желео Председник Британске владе.

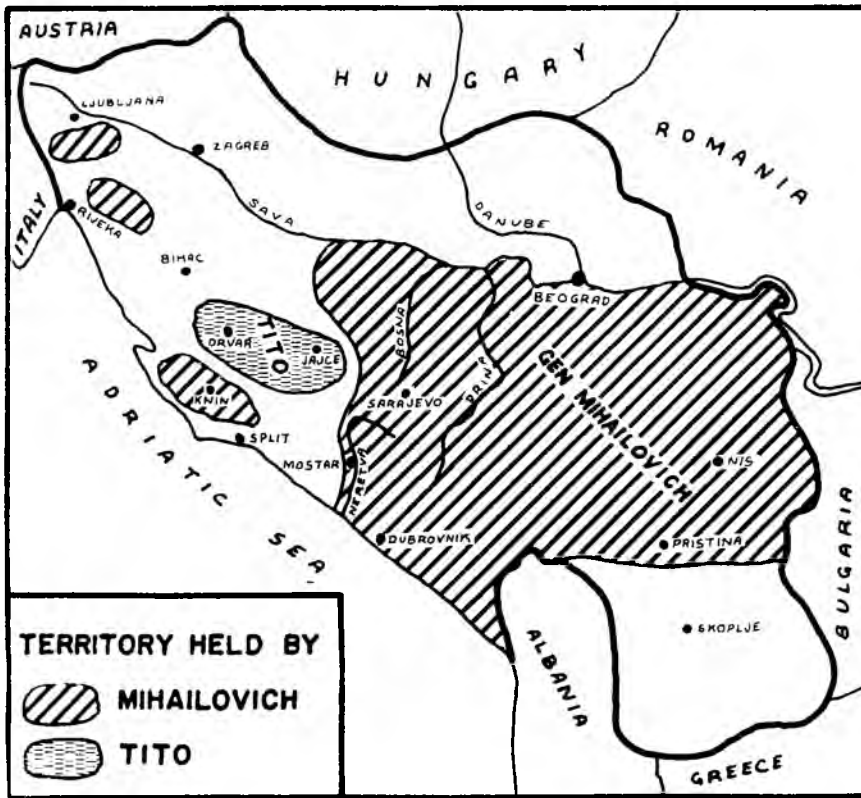
“Амбасадор код Југословена” предао је и Идну у Каиру свој извештај 6 новембра. Он је, по Дикину, имао да убеди Идну и Черчила “о раширености и важности југословенског партизанског покрета.”³⁰ Тај извештај “имао је дејство блокбастер бомбе” / највеће бомбе од 1000 кг које су Немци употребљавали за рушење градова/ и “Форен офис је то одмах умножио за све заинтересоване у британским врховима, иако се није слагао са закључцима о Михаиловићу и Србима.” Извештај је имао “знатно дејство и на шефове Ђенералштабова и на Ратни кабинет. За Форен офис било је немогуће да и даље примењује у рукавицама политику према Михаиловићу. Форен офис много је помогао напоре да се Михаиловић напусти што је узимало маха током новембра и децембра.”³¹ Макленов извештај је био уствари Титов извештај, а не Макленов, јер је овај све податке примио од Тита. И то су сви надлежни знали. Као што су знали да је Дикин оптуживао Михаиловића за срадњу с Немцима на основу извештаја британских мисија код Титових снага, а те мисије биле су састављене од рекрутованих чланова Комунистичке партије Канаде. Многи од њих су учествовали у Шпанском грађанском рату, као што су били Петар Ердешац и Стеван Сердар. Ту групу канадских комуниста рекрутовао је пуковник Бели са Стјуартом у Америци августа 1942 и довео крајем фебруара 1943 у Каиро. Било их је 38 чланова Комунистичке партије Канаде. Они су снабдевали Дикина “доказима” о сарадњи Михаиловићеве с Немцима, као што је сада Маклен донео “необориве доказе” о распрострањености Титовог покрета, о његовој снази и борби против Немаца које је добио од самога Тита. Треба још истаћи, да су све ове британске мисије састављене од канадских комуниста биле на територији Хрватске и Западне Босне и одатле виделе како Михаиловић у Србији и Црној Гори сарађује с Немцима. Ове извештаје са терена и “лица места” Дикин је ревносно достављао и Форен офису и S.O.E. у Каиру.

Занимљиво је да овај “блокбастер” –Макленов извештај није објављен ни после 40 година од рата. Наслућујемо да је по садржини био сличан Фаришевом извештају, јер је писац оба извештаја било једно исто лице. Иако су сви знали Черчилов рад од 28 маја 1943, примили су Макленов извештај као јеванђелску истину, јер је тако желео Председник Британске владе. Две одлуке су биле одмах донете, 16 новембра и пре почетка Каирске конференције 22 новембра: /1/ да се Макленови предлози спроведу у дело; /2/ да се не води рачуна о мишљењу Југословенске владе, уколико би њен рад био против помагања партизана. Записник начелника главних Ђенералштабова гласи: “Начелници Ђенералштабова желели су да чују примедбе Форен офиса о Макленовом извештају... Учинило им се да препоруке Макленове треба спровести у

дело. Изражено је мишљење да се престане водити рачуна о ставу Југословенске владе, ако би њихове примедбе ма у чему биле мешање у наше помагање партизана. Питали су се да ли је Маклен реалан или фанатик, иако су Маклена гледали као врло поузданог и способног официра. Сва три шефа Ђенералштабова похвалили су Макленов извештај и намеравали да се учине предлози Кабинету засновани на Макленовом извештају.”³²

Још један извештај примљен је са потпуном вером да је истинит: извештај мајора Радослава Ђурића половином новембра; Ђурић је оптужио Михаиловића за сарадњу с Недићем и “чак прећутно и са Немцима”. Тај Ђурић био је сумњив као комуниста приликом почетка грађанског рата новембра 1941; он ће пребећи партизанима у часу када је био ухваћен са немачком шпијунком Вером Пешић и избећи стрељање због издаје. Он ће се, доцније, појавити и на суђењу Ђенералу Михаиловићу као сведок против њега. Хауард ће на основу овог извештаја записати 22 новембра “да то значи радикалну промену наше политике и немогућним да се продужи помоћ Михаиловићу ма у којој форми.”³³ Пада у очи да је и овај извештај био синхронизован са Макленовим. Ђурића је Михаиловић сменио по сугестији британских официра. Међутим, британски официр код Ђурића у Јужној Србији послао је извештај 11 новембра: “да је Ђурић добио од Михаиловића наредбу за мобилизацију у циљу акције против партизана.”³⁴ Кад је Маклен упитао Черчила о последицама помагања партизана, који су под утицајем Совјетског Савеза, овај му је одговорио: “Нас интересује ко више убија Немце и како можемо да их помогнемо. Политичка разматрања су другостепена.” Маклен је усмено обавестио и Черчила и Идна да ће Тито после рата успоставити у Југославији комунистички режим. Черчил га је тада упитао: “Хоћете ли Ви да живите тамо?” Маклен је одговорио да неће. На то је Черчил рекао: “Нећу ни ја. Не мислите ли да Југословенима оставимо да раде на систему под којим желе да живе?”³⁵ Черчилова воља имала је да се безусловно спроведе. Черчил је наишао чак и на потпору лорда Гленконера и бригадира Кебла који су раније били одлучно против одласка Макленовог у Југославију, да не спомињемо Клузмана и Давидсона, шефа Југословенске секције S.O.E. у Каиру. Већ “19 новембра S.O.E. у Каиру донео је формалну одлуку да се престане са слањем помоћи и Ђенералу Михаиловићу и да се повуку британски официри за везу код Михаиловића.” Заједнички обавештајни комитет / америчко-енглески/ на основу горње одлуке, известио је 25 новембра “да је слање помоћи Михаиловићу стварно обустављено још у новембру.”

S.O.E. у извештају “Процена војне ситуације у Србији, са циљем да се одлучи каква у будуће треба да буде наша политика”, датираном 19 новембра, закључио је: “1. Да се обустави помоћ Михаиловићу; 2. Да се Британске мисије код Михаиловића повуку уз помоћ Титову; 3. Послати Британске мисије партизанима у Србији, да би им се дотурила помоћ”. Међутим, партизана није уопште било у Србији од 29 новембра 1941 па све до пролећа 1944. Заједнички Обавештајни подкомитет поднео је извештај 25 новембра: “На основу војне ситуације закључили смо да постоје сви разлози да се престане са

СИТУАЦИЈА ЗА ВРЕМЕ КАИРСКЕ И ТЕХЕРАНСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Тито је био сабијен око Јајца и Дрвара са око 50.000 комуниста, усташа, хрватских Домобранца и насилно мобилисаних Срба. Михаиловић је имао мобилисаних под оружјем 100.000 Срба и 500.000 организованих и обучених бораца само у Србији. Ових 500.000 одазвало се позиву Михаиловићевом 1 септембра 1944 за време опште мобилизације. Од јесени 1943 Тито је одржавао везу са Павелићем преко Хебранга а са Глајзе фон Хорстенау држао је сталну везу Владко Велебит.

слањем помоћи Михаиловићу, док он потпомаже или у најмању руку није успео да спречи сарадњу са непријатељем неких од својих команданата. Ако бисмо продужили помоћ, не само да је мало вероватно да ће он ту помоћ да употреби против непријатеља, већ је вероватно да ће ту помоћ употребити против партизана, смањујући борбу против Немаца у Југославији... ”³⁶ Историјска је чињеница да су и сва помоћ и све оружје и муниција примљени од италијанских дивизија у Југославији д о т л е били употребљени од партизана само у борби против Михаиловићевих снага изван Србије и то под командом ђенерала Вилсона преко њихових мисија. Политичку одлуку од 28 маја Черчил је настојао да некако протури као одлуку изазвану војничким разлозима. Ако је до војничких разлога, онда је необорива истина: да је ЈВО под Михаиловићем, Краљем и Владом у Лондону била доиста успешна за Савезнике у 1941 и 1942, па и 1943; да је то била герила каква нигде у Европи није постојала; да је у Југославији била далеко јача него комунистичка, јер је Михаиловића помагао листом цео српски народ. Титова герила, пак, састојала се од око 4.000 комуниста са насилно мобилисаним Србима и знатног броја усташа и других Хрвата, који су му пришли после капитулације Италије; да је Михаиловићев покрет мобилисао само у Србији 1 септембра 1944 500.000 бораца које Британска влада није смела од Стаљина, или се тако договорила са њим, ни да честито наоружа и помогне чак ни онда кад су и Стаљин и Черчил бацили Србију у крв против Немаца у јесен 1941, иако је народ био и бос и го и без оружја и без довољне обуке. И сада, у доба Каира и Техерана, Михаиловићеве снаге држале су и даље крајеве насељене већином Србима, док ће Тито бити, договорно са усташама и Немцима, опет сабијен у планинама Западне Босне око Јајца. Сви до једног од војничких разлога били су за помагање војске Краљевине Југославије а не комунистичких терориста, који су починили безбројне злочине против мирног народа, о којима је Михаиловић обавештавао Владу у Лондону преко енглеске мреже за везу. О свима овим злочинима Југословенска влада обавештавала је владе Велике Британије Сједињених Држава и Совјетског Савеза.

Ситуација у Југославији разматрана је 24 новембра на састанку Комбинованог ђенералштаба, коме су присуствовали и председник Рузвелт и председник Владе Черчил. Черчил је говорио о Југославији намерно мешајући имена ”партизани” и ”патриоти”, тако да је изгледало као да ће полагати и Михаиловићеве снаге које је назвао први пут ”патриотима”. Дотле су Британци на ВВС-у називали партизане ”патриотима”, да би избегли реч партизани, што је значило комунисти. Он је рекао: ”Жалосна је чињеница да никаква опрема није била пребачена преко мора Титовим присталицама, којих има 222.000”. Черчил је удвостручио снаге за које је сам Тито рекао да их има 100.000, а да би био убедљивији додао је још 22.000 као да их је неко пребројавао у строју. ”Ти снажни људи”, наставио је Черчил, ”држе везаним за Југославију исто онолико немачких снага колико држе англо-америчке снаге у Италији јужно од Рима... После капитулације Италије... партизани су успоставили своју власт дуж обале... Немци су се прибрали и постепено су избацили партизане са ове терито-

рије. Како су нам партизани и патриоти пружили помоћ која нас није кошта-ла ништа, од велике је важности да се њихов отпор одржи и не дозволи да пропадне... Руси могу сугерирати да предузмемо операцију у врху Јадрана у циљу помагања Тита... Британци немају намеру да надиру до Долине Поа... Желе да се задрже на линији Пиза—Римини... Никакве организоване јединице неће слати у Југославију. Све што им треба, то је знатна помоћ и помагање ваздухопловством и командосима." Треба истаћи да је мајор Фариш у закључку тачке 14 учинио истоветан предлог. Вероватно се то налази и у Макленовом извештају.³⁷

Завршни ударац задаће ђенерал Ајзенхауер, у чију надлежност није спадао Балкан, јер је Черчил био оставио Балкан под Вилсоном, иако су италијанске дивизије биле у Југославији, а Ајзенхауер имао да руководи њиховом капитулацијом преко Бадолгове Владе. Требало је да и сам Ајзенхауер дода тобож свој извештај. Уствари, то је био Макленов извештај, који је био достављен Ајзенхауеровом шефу Другог бироа. Ајзенхауер је до те мере читао оно што су му други дали, да је чак изјавио да ће надирати до долине Поа, иако је сам Черчил на састанку 24 новембра категорички изјавио да нема намеру ићи до Поа и да ће се задржати на линији Пиза—Римини. Ајзенхауера ће сер Алан Брук да баци у ватру 26 новембра на састанку Комбинованог ђенералштаба. Брук је затражио да ђенерал Ајзенхауер изложи "своје погледе на акцију у Југославији", иако је акцијом у Југославији руководио не он, но ђенерал Вилсон. Ајзенхауер је углавном рекао ово:

Предложиће да се поставе мали гарнизони дуж обале Јадрана са којих се могу вршити ударци што северније у Југославији и Патриоти снабдевати оружјем и опремом. Што се тиче снабдевања југословенских герила, одређен је један официр са задатком за ове операције, а слање италијанског оружја заплењеног у Северној Африци и на Сицилији већ је у току... Он сматра да сва могућа опрема треба да се достави Титу, пошто су Михаиловићеве снаге од сразмерно слабе вредности." Како је Ајзенхауер знао да су снаге Михаиловићеве слабе вредности, кад је ђенерал Вилсон руководио операцијама и партизана и Михаиловићевих снага? После излагања Ајзенхауеровог, адмирал Канингам слаже се да се "све у нашој моћи учини да се Тито помогне, јер има око 100.000 људи под својом командом." Адмирал Канингам није узео Черчилову цифру од 222.000 него цифру коју је Тито дао Маклену. Ваздухопловни маршал Тедер додао је: "да се садашње ваздухопловне операције сразмерно успешно врше." Ђенерал Вилсон у чију је надлежност спадала Југославија, "истакао је важност помагања герила, што је могуће северније у Југославији. Острва дуж обале Јадрана биће корисне одскочне даске за копно и помоћи ће одржавање герила. Операције у северној Југославији представљају озбиљну претњу немачкој позадини."³⁹

Треба уочити гробну тишину код америчких војних шефова за време целе ове дискусије. О питању Југославије нико није писнуо. С друге стране, нико од њих није упитао шта се десило са 300.000 Михаиловићевих герилаца о којима је једино било речи на конференцији у Кебеку и које је требало снабдети

оружјем и муницијом. Сви су сасвим јасно разумели да се ради искључиво о комунистичкој герили, и нису хтели да узму учешћа у тој дискусији.

Сам Маклен је после рата написао у своје извештају: "Видео сам Идна и предао му извештај о ситуацији у Југославији. Усмено сам изнео своје закључке: да је партизански покрет од далеко веће важности него што се то схватило ван Југославије; да је под апсолутним комунистичким вођством и одлучно оријентисан према Москви; да је као покрет отпора врло успешан и да та успешност може да се повећа савезничком помоћи. Било да им дајемо помоћ или не, Тито ће са својим партизанима имати одлучан утицај у Југославији." ⁴⁰ Маклен је донео и једну фантастичну вест у Каиро: "Да Срби чине већину међу партизанима, иако је командовање у рукама Хрвата." ⁴¹ Треба се потсетити да су и радио Москва, и Њујорк Тајмс, као и "Велика Стратегија" после рата објавили да је 60.000 до 80.000 усташа и Хрвата пришло Титу после капитулације Италије.

За време Каирске конференције, краљ Петар у пратњи председника Владе Б. Пурића посетио је 24 новембра Председника Рузвелта. Том приликом Председник је рекао Краљу: да се он "нада да ће моћи да измири Михаиловића и Тита. Он је, после капитулације Италије, био предложио као најбољи пут за консолидацију опречних покрета отпора да се Југославија подели на две оперативне зоне, источну и западну. Тито да контролише западну а Михаиловић источну; да обојица буду под савезничком командом у Италији, ђенералом Ајзенхауером или ђенералом Вилсоном. Послаће једног официра код Михаиловића, а мисију код Тита... Изјавио је Краљу да потпуно помаже Југословенску владу и уверавао га да увек може да рачуна на њега као на личног пријатеља и савезника." ⁴² Није јасно да ли је Председник мислио на свој предлог Черчилу од 22 октобра у вези са Донованом, који је Черчил одмах одбио, или на неки други предлог.

За време Прве каирске конференције Англо—Американци били су решили да напусте ђенерала Михаиловића и Србе и помажу само Титове партизане. Широко разграната британска завера да лажним извештајима постигну договор с Американцима у погледу става према Михаиловићу у Техерану, имала је најпуну нији успех. До које мере је ишла та завера, показује и извештај ђенерала Ајзенхауера о ситуацији у Југославији, и а к о Б а л к а н и Ј у г о с л а в и ј а н и с у с п а д а л и у његову територијалну надлежност з а о п е р а ц и ј е. Њему је његов шеф Обавештајног одељења, британски бригадир Армстронг, просто дао шта има да каже, на основу извештаја које је Маклен био доставио и Ајзенхауеровом штабу у Африци. А сер Алан Брук на самој конференцији изриком је од Ајзенхауера тражио да изнесе своје мишљење о Југославији. То је, међутим, имао да учини ђенерал Вилсон, кога је Черчил био везао за Југославију и Балкан још од 28 маја 1943 и у Вашингтону 10 септембра 1943 када је успео да Балкан и даље остане под њим, иако је Ајзенхауер имао да руководи капитулацијом Италије и нареди, преко Бадолове Владе, коме да се оружје италијанских дивизија преда на Балкану.

Овако сагласни у питању Југославије—напуштање ђенерала Михаиловића и Срба и помагање само Титових партизана, англо-амерички војни и цивилни највиши чиновници, са председником Рузвелтом и Черчиллом, отићи ће у Техеран на конференцију са Стаљином.

План за ликвидацију ђенерала Михаиловића није био спровођен само од стране Британаца. Покушано је да се искористе и сами Југословени. Милан Гавриловић, у једном разговору са Живаном Кнежевићем, 6 априла 1956, у присуству адвоката Драгана Поповића, рекао је ово:

Петар Живковић, иза леђа свога председника Владе Пурића, хтео је да смени ђенерала Михаиловића као министра војске 1943. Ђенерал Живковић, у договору са Енглезима, Краљем и руским амбасадором Њубиковом упутио је преко енглеских тајних служби депешу ђенералу Михаиловићу, у којој је изложио: да је интерес народа, земље и Династије да он одмах поднесе оставку на положај министра војног. Дража је одговорио: да он није тражио од Владе да га уопште поставља за министра војске, али да би сада његова смена имала катастрофални одјек у земљи, не за њега лично, но за националне снаге, и да он неће да подноси оставку, а он / Живковић/ и Пурић нека га смени!... Ту своју депешу доставио је шифром преко Пурића / стварно преко тајне радио станице у Истанбулу, којом је руководио Душан Петковић мимо Енглеза/. Кад је Пурић добио ово, запрепасту се. Позвао је Живковића, овај му је признао са ким је радио и "Пурић га је одмах најурио из Владе". Депеша о томе, оригинали, налазе се код Пурића, а он, Милан Гавриловић има преписе и може да ми покаже." 43 Ђенерал Живковић био је тада помоћник Врховног команданта краља Петра и заступник Министра војске ђенерала Михаиловића. Председник Владе Б. Пурић одмах је разрешио дужности ђенерала Живковића са оба положаја, указом О. Бр. 2846 од 29 децембра 1943.

Британци су били решени да смене целу Пурићеву Владу после одлуке у Техерану, а не само Михаиловића. Из разговора који је Живан Кнежевић имао са амбасадором Илијом Шуменковићем 14 априла 1944 види се ово:

Кад је почетком децембра 1943 био у Каиру, по позиву Б. Пурића, овај му је рекао: да је Пера Живковић тражио оставку од Драже и да је Дража одбио да поднесе оставку, јер би она помогла комунисте у Југославији у томе тренутку... Каже да је био код енглеског амбасадора при нашој Влади у Каиру Стивенсона 5 децембра 1943 по позиву његовом. Овај му је учинио понуду да образложи Владу под ова три услова: /1/ Да Дража не буде више министар војске, али да и даље задржи команду у земљи над герилом; /2/ Да Влада изда инструкције Дражи да почне нападе на Немце; и /3/ Да Влада одмах ступи у преговоре с Титом. Шуменковић му је одговорио да Немци убијају 100 Срба за једног убијеног Немца, а можда ће, по Химлеровој претњи и 1000 Срба за једног Немца. Према томе, Срби се налазе пред биолошким истребљењем, јер су већ поднели несразмерне жртве. Друго, да Дража дође у Италију где би срео политичке људе, саслушао њихов предлог и, евентуално прихватио — да не

буге више министар војни. Даље, Шуменковић је изјавио да Тито хоће большевизацију Југославије. Према томе, он би могао да образује Владу под ова два услова: /1/ Да се гарантује да се неће допустити биолошко истребљење Срба; и /2/ Да се гарантује да се неће допустити большевизација Југославије. Стивенсон је скочио као опарен и рекао: "Господине Шуменковићу, те гарантије не може вам нико дати. Образовали би Владу или не, радиле би штогод или не, Тито ће бити господар Југославије!" Шуменковић је одмах устао и пошао братима рекавши: "Ми, онда, немамо шта више да разговарамо ни о чему." И отишао је.

Шуменковић каже да му је Пурић, чим је стигао у Каиру, око 1 децембра, рекао: "Питали су ме Енглези да ли би ти, Илија, хтео да образујеш Владу, а ја сам им рекао да нећеш. Тада му је Шуменковић рекао ово. Да је ситуација врло тешка. Да одмах треба образовати П о л и т и ч к у В л а д у од најбољих људи, јер је ова Влада по гласу и фашистичка и слаба. Шуменковић догаје: "Мени је један пријатељ, преко супруге, рекао да се нипошто не примам за Председника Владе Титове у Каиру, јер та Влада неће ући у земљу..." На станици у Анкари га је испратио совјетски посланик са особљем. После разговора са Стивенсоном, дошао је код њега ђенерал Петар Живковић да му каже: да је он пријатељ Руса, да поштује Шуменковића много, нуди му се за улазак у Владу и моли га да га победе у Москву, кад буде ишао на разговоре с Русима. Шуменковић догаје, да му је Пурић рекао како је Живковић на једном пријему убеђивао Новикова да је он одувек био пријатељ Руса, итд. и да му је овај, смећећи се саркастично, рекао: "То су, господине Председниче, темпи пасати!" За улазак у Владу, дошли су му још да се понуде Илија Јукић и Чок. Одговорио је да се неће примити за Председника Владе.

Кад је Шуменковић рекао Пурићу да Енглези хоће да га смене, Пурић је одговорио: "Илија, ја стојим као споменик, па нека бију сви по мени." На то сам му рекао да ће Енглези да уклоне и "споменик" кад дође време. ⁴⁴

Конференција Велике Тројице у Техерану

Конференција у Техерану, од 27 новембра до 2 децембра, имала је да реши два крупна питања: коначни дан за инвазију Европе у Северној Француској и судбину Југославије и њене легалне Владе као и војске којом је командовао ђенерал Михаиловић у окупираној Југославији. Иако је подмукла комунистичка и англо-америчка пропаганда, пред светом svela слободу и независност Југославије на једног јединог човека - ђенерала Михаиловића, решење његове судбине значило је ништа мање но васпостављање демократске Краљевине Југославије или установљавање болшевичке Југославије, под шефом КПЈ Јосипом Брозом Титом. У Техерану решиће се судбина целог једног народа и једне храбре земље, која је задивила свет борбом противу нациста и фашиста.

Већ сутрадан по доласку у Техеран, 28 новембра, председник Рузвелт имао је састанак са својим Заједничким ђенералштабом, који су сачињавали адмирал Лехи, ђенерал Маршал, адмирал Кинг и ђенерал Арнолд. На томе сас-

танку први пут је дискутовано питање помагања само Тита. Дотле, све одлуке о Југославији доношене су на приватним састанцима између Рузвелта и Черчила. О тим разговорима у четири ока није никада остављена ни једна забелешка, никакав записник. Поред питања Другог фронта, додирнуто је и питање Југославије. Ђенерал Маршал истакао је да се "може много више да учини дуж источне обале Јадрана ако се отворе мала пристаништа и достави помоћ Титовим снагама. Председник је у вези са Другим фронтом, рекао да ће Британци, после освајања Родоса, вероватно рећи "Сада треба да освојимо Грчку". Сматрао је да мале групе командоса, које би оперисале помажући Тита дуж Јадранске обале, имају велике могућности. Друга сугестија би могла да буде да се мале снаге упуте ка северу од Трста и Ријеке. Он више воли операције са Јадрана него ли од Додеканеза. Председник је завршио да "Британци посматрају Средоземље као предео под њиховом командом."⁴⁵

Прва пленарна седница Рузвелта, Черчила и Стаљина са њиховим војним и цивилним саветницима одржана је истога дана, 28 новембра. У питању отварања Другог фронта Рузвелт је изјавио да "не треба да се одлаже споредним операцијама." Черчил је у Каиру чинио све да се инвазија у Француску одложи поново бар за два месеца, због операција у Средоземљу. Маршал Стаљин је подсетио да се "према совјетским снагама налази сада 210 немачких дивизија са још 6 у току пребацивања са запада... и 50 других дивизија / 10 мађарских, 20 финских, 16-18 румунских/, што чини укупно 260 дивизија... Прошле године било је 240, од којих 179 немачких...Италија није погодна да се из ње нападне Немачка... Треба ићи у срце Немачке преко северозападне Француске, па чак и кроз Јужну Француску... Чак и Балкан је далеко од срца Немачке." Черчил је истакао: да се после доласка на линију Пиза—Римини, савезничке снаге "могу да упуте у Јужну Француску или преко Јадрана... Операције партизана у Југославији, које су биле и веће и боље од операција Михаиловићевих, отварају Савезницима изгледе на слање још веће помоћи Југославији; али нема плана за слање великих армија на Балкан. Закључио је питањем: да ли било која од могућих операција у Средоземљу довољно интересује Совјетски Савез ако би та операција довела до одлагања О в е р л о р д а за два до три месеца. Председник је истакао могућну операцију у врху Јадрана у вези с партизанима под Титом, или да оперишу североисточно у Румунију у вези са Совјетским надирањем из области Одесе. Стаљин је истакао да "О в е р л о р д треба да буде главна операција у 1944, и да би после освајања Рима трупе могле да се пошаљу у Јужну Француску... два месеца пре Оверлорда. Председник сматра " да не треба ништа учинити што би довело до одлагања извршења Оверлорда, до чега би дошло ако би се предузела било каква операција у источном Средоземљу. Предложио је да се за сутрадан спреми план за удар у Јужну Француску."⁴⁶ У записнику Комбинованог Ђенералштаба, вођеном независно од заједничког записника конференције, стоји још ово: Черчил је рекао: "Сјајне су ствари постигнуте у Југославији од стране Тита који чини много више него што је Михаиловић постигао. Нема планове за слање великих војски у Југославију; али удар може да се нанесе Немцима помагањем Титових снага по-

већаним снабдевањем. "Затим": после пораза Италијана указује се могућност за напад Јужне Француске или преко Јадрана у правцу Маџарске и Дунава."⁴⁷

Из ове дискусије пада у очи: /1/ да је Стаљин истакао број дивизија Сила Осовине на руском фронту у 1942 и 1943, док су Савезници одлагали Други фронт; /2/ да је Черчили и овде покушао да одложи инвазију Европе, макар за два до три месеца, што су и Рузвелт и Стаљин одбили; /3/ да је Черчил непрекидно истицао Тита и потребу да се он помогне свим средствима, чак и операцијама према Маџарској; /4/ да је Стаљин непрекидно гурао Савезнике што даље од Балкана, и то што пре, чак и после заузећа Рима, а не да надиру ка линији иза Римини.

У понедељак 29 новембра одржан је тројни састанак војних шефова: адмирал Лехи, ђенерал Маршал, ђенерал Брук, врховни ваздухопловни маршал Портал и маршал Ворошилов. Венерал Брук покушао је да објасни потребу операције у Италији, јер "ако се помоћне операције не изврше, по његовом мишљењу **Оверлорд** не може да успе." Ворошилов је одговорио да "маршал Стаљин и Совјетски ђенералштаб придају велику важност **Оверлорду** и сматрају да све остале операције у Средоземљу треба сматрати само као помоћне. Што се тиче Југославије, Брук је рекао "да треба искористити прилику да се повећају немачке тешкоће у Југославији помажући партизане. Жеља је да се организује дотур материјала њима и да им се пружи и помоћ ваздухопловства... Сада се налази 21 немачка дивизија у Југославији све до грчке границе... као и 8 бугарских дивизија."⁴⁸ Говорећи само о партизанима и наводећи 21 немачку и 8 бугарских дивизија све до грчке границе, Брук је оставио утисак као да све те снаге везују партизани, који су стварно били сабијени око простора Јајце—Дрвар. И ова тврдња је у вези са општим британским планом да партизане надују до фантастичних снага, а да Михаиловића и не спомену. Пада у очи да амерички представници нису изустили ни једну реч о Југославији. Они су знали стварну истину на терену и — ћутали су док је Брук говорио о партизанима све до грчке границе.

На поподневном пленарном заседању Черчил је опет говорио о Југославији. Рекао је углавном ово: " Питања Југославије и Турске више су политичка него војничка. На Балкану се сада налази 21 немачка дивизија и 21 бугарска... Не предвиђају се важне операције, већ само снабдевање и убацивање командоса да се помогну Тито и његове снаге да би привезали немачке трупе тамо... Велика Британија нема славољубивих интереса на Балкану, већ просто жели да прикује немачке дивизије тамо." Стаљин је истакао да нема разлике у мишљењу што се тиче помагања партизана... Са руског гледишта, питање Турске, партизана, па чак и окупација Рима нису стварно никакве важне операције. **Оверлорд** је најважнији. Председник је подвукао... да су партизани приковали / за Балкан/ око 40 дивизија Осовине и да због тога он мисли да повећа снабдевање и пошаље командосе у те просторе да би задржали те дивизије ту. Стаљин је изразио "жељу да постави Черчилу једно индискретно питање: да ли Британци стварно верују у **Оверлорд**, или то само кажу да би убедили Русе." Черчил је одговорио: ако се испуне услови изложени у Москви,

дужност је Британске владе да баци и последњу снагу преко Канала. У записнику Комбинованог ђенералштаба, који је вођен одвојено од записника Конференције, стоји да је Черчил рекао: " Он не предлаже да англо-америчке снаге упуते на Балкан дивизије, али предлаже непрекидно снабдевање убацивањем командоса и помоћ ваздухопловства, ако устреба. Било би кратковидо да се Немцима допусти да униште Југославију нашим недавањем помоћи томе храбром народу под Титом, коју би они затражили." Стаљин је одговорио "да нема разлике у мишљењу по томе питању. Ми желимо да се Југославија помогне и да одредимо две или три дивизије да их помогну, ако је потребно. Совјети, међутим, не сматрају да је то питање важно. Председник је рекао да треба предузети убацивање командоса на Балкан и да треба да пошаљу сваку могућу помоћ Титу да би задржао немачке дивизије тамо. ⁴⁹

На специјалном састанку Комбинованог ђенералштаба 30 новембра у Британској амбасади донета је одлука: да се надире у Италију до линије Пиза—Римини; да се изврши инвазија Јужне Француске истовремено кад и **Оверлорд**; да се Други фронт отвори у мају 1944. Ову одлуку је Председник саопштио Стаљину пред заједнички ручак 30 новембра. ⁵⁰ Истога дана имали су заједнички ручак Хопкинс, Идн и Молотов. Идн је предложио Молотову да и они пошаљу мисију код Тита. Молотов је одговорио да Совјетски ђенералштаб планира то и додао: "Да ли не би било боље да имамо мисију код Михаиловића, уместо код Тита, да бисмо дошли до бољих обавештења." Погођен, свакако, као громом из ведрa неба, Идн је одговорио: "да ће за то знати боље сутра, али да из извештаја које је примио од британских официра, Михаиловић не би био погодан да се ради са њим, али би било, можда, добро за Русе да пошаљу некога код Михаиловића." Затим је Идн изложио питање да ли је територија коју окупира Тито одвојена немачким трупама од територије коју држи Михаиловић. ⁵¹

После свих ових разговора, у којима је Черчил био главни поборник помоћи партизанима, уз потпору председника Рузвелта и врло слабог учешћа Стаљина, донета је 1 децембра одлука, коју су потписали Рузвелт, Стаљин и Черчил.

Тајно

Војни закључци Техеранске конференције

Конференција:

/1/ Сложила се да се партизани у Југославији треба да помогну снабдевањем и опремом до највеће могуће мере, као и командо операцијама.

.....
/4/ Примила је к знању да ће операција **Оверлорд** бити извршена у

току маја 1944 у вези с операцијом против Јужне Француске...Совјетске снаге почеће офанзиву у исто време са циљем да се спречи пребацивање немачких снага са Источног на Западни фронт.

Ф.Д.Р.
Ј.С.
В.С.Ч

Техеран, децембра 1, 1943

Ова крупна одлука о Титовим партизанима крила се од Стет департамента све до 4 фебруара 1946. Тада је адмирал Лехи доставио документ из Беле куће. Текст ове одлуке Стет департамент објавио је тек 24 марта 1947. Да су се Рузвелт и Черчил ставили на страну Комунистичке странке Југославије на челу са Титом у грађанском рату са легалном војском Краљевине Југославије под командом краља Петра, Владе у Лондону и ђенерала Михаиловића у земљи, — свет ће сазнати тек после две године по свршетку рата, 8 маја 1947.⁵²

И одлука од 28 маја 1943, којом је било наређено Михаиловићу да са 100.000 наоружаних бораца оде на Копоник у Србији, а да сву осталу Југославију уступи Титовим партизанима; и одлука у Кебеку да се оружје италијанских дивизија у Југославији преда само Титовим партизанима, а не и Михаиловићевим снагама; и ова одлука у Техерану да се свим могућим средствима до највеће могуће мере помогну само партизани, — све су оне донете у мраку, договорима између Черчила и Рузвелта или договора Черчила, Рузвелта и Стаљина. Све ове одлуке нису биле само непријатељске према савезничкој Југославији, оне су практично значиле необјављени рат против не једног човека — ђенерала Михаиловића— него против савезничке Југославије и законите Владе коју су признавали сви Уједињени народи. Последице тога необјављеног рата видећемо одмах после Техерана, а нарочито 1944, када је легална војска Краљевине Југославије била скоро уништена комбинованим снагама из Италије и совјетским и бугарским снагама са истока. Да коначно остаци недавно славне српске гериле буду уништене на Зеленгори 13 маја 1945, јер су Савезници одбили Михаиловићеве понуде Савезницима да се бори против Немаца и 1944 и 1945, било на Балкану било на ма коме савезничком војишту. Михаиловић је са својим снагама имао да буде физички уништен, без помоћи ма са које стране.

Одлука о Техерану да се помогну само Титови партизани, чувана је као највећа ратна тајна. За њу нису смели да сазнају ни народи Велике Британије ни народ Сједињених Америчких Држава, а најмање народи Европе, који су се борили против нацистичке Немачке све до маја 1945.

Слобода, демократија и независност Краљевине Југославије уништени су стварно 1 децембра 1943, тајним одлукама Велике Тројице у Техерану. Председник Британске владе имаће да спроведе одлуке које су донете у Техерану против Краљевине Југославије. Он ће то учинити са ретком одлучношћу, упорношћу и суровошћу.

Друга каирска конференција

Друга каирска конференција од 2 до 7 децембра имала је да положи темеље за извршење одлука у Техерану. Војничке темеље поставиће англо-амерички Комбиновани ђенералштаб одмах, а политичке припреме за ликвидацију Југословенске владе у изгнанству и самога краља Петра и династије извршиће се под неуморним напорима и суровим поступцима самога председника Британске владе током 1944 и 1945 године.

На првом састанку Комбинованог ђенералштаба 3 децембра, као прво питање које је требало решити била је Директива за помагање партизана у Југославији. Пре свега, предложили су да се заплешено италијанско оружје преда Титовим партизанима, пошто су већ имали италијанско оружје добијено од италијанских дивизија приликом капитулације у Југославији. Предложено је да Комбиновани штабни планери израде Директиву за снабдевање партизана. На заседању од 5 децембра усвојен је концепт "Директиве за повећано снабдевање партизанских снага у Југославији." Та директива прикључена је као Прилог Б општој Директиви Комбинованог ђенералштаба **ССС 387/3**⁵³ Покретач за доношење те директиве био је сер Алан Брук.

Ајзенхауер је имао да оде за Лондон као новоименовани врховни командант за инвазију Европе, а ђенерал Вилсон да дође на његово место као командант савезничких снага у Северној Африци. Да би ђенерал Вилсон и даље руководио операцијама у Југославији, Балкан је пребачен под команду Ајзенхауера као савезничког команданта у Средоземљу, јер се знало да ће га сменили ђенерал Вилсон. Тако су под Вилсона прешли и Балкан и Југославија. Черчил је хтео њега и никога другог, јер је он знао за наредбу о Копалонику, и био, поред Дикина и Маклена, упознат са Черчиловим одлукама о Југославији. Венерал Вилсон је примио команду од Ајзенхауера 8 јануара 1944. Тако ће он да извршава и Директиву за помагање партизана у Југославији.⁵⁴

Директива Комбинованог ђенералштаба **ССС . 387/3** од 5 децембра изводно гласи:

*1. Решили смо да образујемо уједињену команду за Средоземно ра-
тиште...*

*3. Вашој садашњој одговорности придаћете и одговорност за опера-
ције у Грчкој, Бугарској, Југославији, Албанији, Румунији, Маџарској, Јеђејским
Острвима и Турској.*

*4. Ви ћете преузети одговорност за вођење гериле и подземних опера-
ција у свим земљама под вашом командом и образоваћете потребну организа-
цију за слање материјала групама отпора у окупираним земљама,*

Да би прикрили стварну намеру Велике Тројице да се помогну партизани Југославије, Комбиновани ђенералштаб изменио је речи "партизани у Југославији" у "патриоти на Балкану". Тако ће сви који буду извршавали одлуке Велике Тројице у Техерану мислити да је овде реч о свима герилским покретима на Балкану, од којих је Михаиловићев био најјачи и најборбенији. Једино ће ђенерал Вилсон знати: да су "патриоти на Балкану" стварно Титови партизани и н и к о в и ш е. Директива је претворена у Прилог Б опште директиве и гласи:

*Прилог Б
Помагање Балкана*

На конференцији ЕУРЕКА / Шифра за Техеран/ донета је одлука да се наша помоћ патриотима на Балкану ... повећа са циљем да се њихова ефикасност повећа.

Ви ћете бити огворни за њихово снабдевање до највеће могуће мере повећањем дотура оружја и опреме, огела и санитетског материјала, хране и свих других потреба које могу да буду корисне. Ви ћете их исто тако помагати операцијама командоса и ваздухопловством уколико сматрате да је потребно у светлости опште ситуације.

Испитаћете могућност да се продужи снабдевање патриота италијанским оружјем и опремом, којима они већ умеју да рукују, а италијанске трупе у Италији би ћете снабдети расположивом британском и америчком опремом.

Сматрамо да је овај задатак од такве важности, да би најбоље било стално га контролисати од стране специјалног команданта са заједничким штабом. 55

Новообразована "Команда за снабдевање Балкана" била је стављена под команду ђенерала Вилсона.⁵⁶ Мисија Макленова остала је и даље под Черчиловом и Вилсоновом командом.

Први злослутни знак да су одлуке у Техерану донете биле неповољне за Југославију, видео се кад је краљ Петар затражио да поново види председника Рузвелта. Одговорено му је "да је Председник врло болестан и да не прима никога." Други видан знак био је долазак 3 децембра са Макленом Титове Војне мисије у Александрију: пуковник Велебит, Милоје Милојевић и Влада Дедијер. Њих је допратио Дикин од Гламоча до Александрије. Истога дана и Маклен и Дикин отишли су на састанак са Черчилом у Каиру. Титова Војна мисија примљена је са свим почастима које се указују савезницима. Примили су је ђенерал Вилсон, ваздухопловни маршал Шолто Даглас и адмирал Вилис.⁵⁷

Потпунија вест о одлукама у Техерану дошла је 3 децембра Влади у Каиру, од самог Михаиловића. Он је отвореном депешом преко Америке јављао:

“Једна јединица наше војске заробила је код Книна Осуру Родифа, шефа обавештајне службе код 19 комунистичке дивизије. Он је изјавио: ‘ Ми се боримо за нови поредак у нашој земљи и у свету. У Југославији снаге ђенерала Михаиловића биле су главна сметња за наше планове да успоставимо диктатуру радног народа. Зато се ми данас боримо не против Немаца него против Михаиловићевих четника. Борити се с Немцима помаже једино нашег противника и умањује наше снаге.

Врховни штаб Ослободилачке војске и партизана закључио је споразум са савезничком Командом на Блиском Истоку, по чијим одредбама партизани треба да се боре против четника ђенерала Михаиловића, а савезничке снаге ће се борити против Немаца. Ви ћете то сазнати у будућности. Ми смо признати као истински представници југословенског народа, и Савезничке Силе преговарају само са нашим политичким бојством и сада и у будућности.”

Извештај Родифев био је тачан. Највиши британски команданти у Каиру доиста су водили преговоре са Титовом Мисијом. О томе, наравно, досада нема никакав документ који би био објављен.

Тако су се завршиле конференције у Москви, Каиру и Техерану новембра и децембра 1943. Југословенска влада у Каиру и краљ Петар били су потпуно игнорисани од стране Савезника. Одлуке о судбини Југославије доносили су Черчил, Рузвелт и Стаљин.

Црни дани очекивали су и Југословенску владу и краља Петра и Србе под командом ђенерала Михаиловића.

После Техерана

После смртоносне одлуке Велике Тројице од 1 децембра против независне и демократске Краљевине Југославије, директивом Комбинованог ђенералштаба ударени су темељи за победу Титових партизана против Југословенске војске у Отаџбини и успостављање у њој болшевичког, уместо демократског режима, после пада нацистичке Немачке. Од поновног одлагања Другог фронта до јуна 1944, све одлуке о Југославији доношене су у мраку, без учешћа иједног фактора савезничке Југославије. И краљ Петар и Југословенска влада у изгнанству игнорисани су као да нису ни постојали. Тако ће бити све до краја рата.

Примена одлука у Техерану вршена је брзо и одлучно, јер је тиме руководио сам Черчил. Већ 8 децембра Кордел Хал јављао је америчком амбасадору у Лондону Вајнанту, да не одобрава Директиву за савезничку пропаганду, израђену у савезничкој радио-станици у Алжиру. Радио Алжир, одмах је хтео да објави стварање Титове “влада” у Јајцу и да реч “ партизани ” замени са “Југословенска војска народног ослобођења”. Хал је истицао да Титов комитет не треба означавати као некакву “владу”, јер сви Уједињени народи признају Краљевску Југословенску владу у изгнанству. Тражио је да се име “партизани” не употребљава на томе англо-америчком радију, већ да се “говори о југословенским родољубима кроз целу Југославију.” 58

Већ 7 децембра Форен офис је Меморандумом преко своје амбасаде у Вашингтону обавестио Хала о промени британске политике према Михаиловићу. Ту је речено: да је "целокупна политика према покретима отпора у Југославији узета поново у разматрање, као последица извештаја официра код партизана, чија се копија доставља /Макленов извештај од 6 децембра/, као и извештаја официра за везу код Михаиловића / ниједан извештај није био прикључен/; да ће се краљу Петру сугерирати да позове Михаиловића у Каиро и да га замени неким командантом који би сарађивао с партизанима; да би уклањање Михаиловићево "допринело много војничким напорима Савезника, а исто тако постигло би се јединство без приношења Краља на жртвеник, Краља према коме је Титово држање засада необавезно"; да се неће предузимати никакве акције које се односе на ствари за које ће се благовремено тражити сагласност Стет департамента." 59 Одлука у Техерану била је највећа тајна чак и за Кордел Хала све до 4 фебруара 1946, више од године дана после свршетка рата.

Ђенерал Вилсон, који је маја 1943 издао Наредбу о Копаонику иза леђа краља Петра и Југословенске владе, већ 8 децембра упутио је наредбу Михаиловићу: да до 29 децембра сруши два моста у Србији: на Морави / 8 км. јужно од Сталаћа/ и на Ибру код Полумира / 7 км. јужно од Ушћа/. Михаиловић никако није могао да сруши ова два моста, јер су била брањена бункерима и тенковима, за које он није имао потребног оружја. Та Вилсонова наредба била је стварно замка Михаиловићу. Њу је Маклен сугерирао Черчилу кад се овај питао како ће повући британске мисије од Михаиловића. И овај захтев је упућен иза леђа и краља Петра и Југословенске владе, једино надлежне да издаје наређења своје министру војске, Начелнику штаба Врховне команде и Помоћнику Врховног команданта краља Петра. Ниједан савезнички ђенерал није био надлежан да издаје наређења Михаиловићу. Ако је била потреба за рушење мостова, Британска влада је имала то да затражи од Југословенске владе, — као што је то чинила кад је требало рушити пруге у Србији 1942 и спречити Ромелу дотур оружја.

Није било никакве потребе за рушењем ових мостова, јер су Савезници одлукама у Кебеку били оставили Балкан да га окупирају трупе Црвене армије. Никакве операције нису се водиле у Грчкој, нити се очекивала инвазија Југославије; Савезници су се били задржали јужно од Рима где ће презимити, и тек јуна 1944 кренути и освојити Рим. Ово је била обична клопка, да би се Михаиловић, ако не сруши те мостове, могао да огласи као да "не сарађује" са Савезницима, да је "неактиван" и да се зато повлаче британске мисије од његових трупа.

Већ 12 децембра британски амбасадор у Каиру Стивенсон рекао је америчком амбасадору Маквеју "како нема сумње да Михаиловић пружа у најмању руку пасивну помоћ Немцима, не спречавајући кретање немачких трупа када је то било могуће." 60

Цела савезничка пропаганда протурала је лажи о "неактивности" Михаиловићевих трупа и "сарадњи" с Немцима, истовремено истичући фан-

тастичне вести о борбама партизана против Немаца. Кад је већ реч о неактивности, наведимо само неколико необоривих чињеница. После освајања Сицилије Савезници су имали у Средоземљу 34 дивизије: 22 британске, 8 америчких и 4 француске. У Италији је било ангажовано у борби само око десетак дивизија, док су остале дивизије чекале било да изврше инвазију Јужне Француске / 10 августа 1944/ или инвазију Француске преко Ламанша /6 јуна/.⁶¹ Дакле, по логици Стивенсоновој 24 дивизије указивало је “у најмању руку пасивну помоћ Немцима”, јер Други фронт није отворен све до 6 јуна 1944. Сем тога, на Британским Острвима, било је одбранбених гарнизона од 1940 све до октобра 1943, када је од тих снага образовано 15 офанзивних дивизија, које су чекале да буду употребљене тек 6 јуна 1944 приликом инвазија Француске.⁶² По логици амбасадора Стивенсона и тих 15 дивизија “у најмању руку указивале су пасивну помоћ Немцима” с к о р о п у н е ч е т и р и г о д и н е и допустиле да се Немци пребацују слободно са Западног на Руски фронт.

На срећу Југословенске владе у изгнанству, од 10 децембра 1943 Душан Петковић био је успоставио везу из Истанбула са Михаиловићем у земљи и држао ју је све до 10 маја 1945. Тако је за историју сачувано оно што је Михаиловић јављао Југословенској влади. Михаиловић је прозрео замку око рушења споменутога два моста. Он је о томе обавестио своју Владу у Каиру следећим депешама:

Бр. 235, 16 децембра 1943: “... Покушајем да у овом времену у већој мери рушимо објекте на железничким пругама, Енглези би хтели да навучемо на себе немачке снаге које сада нападају комунисте у Санџаку и тиме Енглези хоће да ми помажемо комунисте; а комунисти би, после тога, одмах упали у Србију, која је стуб нашег покрета и који би одмах комунисти уништили... Генерал Вилсон наводи да смо добили довољно материјала и експлозива за рушење пруге. Они су слали експлозив док су пошилјке оружја и муниције биле сасвим мале. Није довољан само експлозив да се ова рушења изврше. Наоружање и муниција су за овакве задатке од првенствене важности, јер треба сигурно обезбедити акције рушења и после тога заштити становништво од репресалија, које би сигурно уследиле од стране Немаца и Бугара. Приликом многих других конференција с бригадиром Армстронгом ми смо јасно рекли да Енглези немају никаквог сажалења за наше огромне досадашње жртве, нити пак за нове жртве. Ми смо раније ставили до знања бригадиру Армстронгу да треба да нам дају више наоружања и муниције, а затим бисмо рушили пруге и изводили друге акције.

Број 265, 24 децембра 1943: “ Наши односи са Енглеском мисијом били су тешки, а из дана у дан постајали све тежи. Они су нам приговарали недовољну активност према окупатору. Одговарали смо: да нас не снабдевају ни оружјем ни муницијом ни новцем; да су дозволили Радио—Лондону, па и другим емисионим станицама, да нападају не само нас него и нашу Владу, па и са-

мога Краља; да су нас комунисти при свим нашим акцијама против окупатора нападали с леђа; да комунисти уништавају у народу све што национално осећа и мисли, остављајући свуда иза себе згаришта и пустош; а да они, Енглези, те исте комунисте помажу материјално и морално. У то је дошла и жеља ђенерала Вилсона да нападнемо и порушимо два главна објекта на главним пругама према југу. Жеља ђенерала Вилсона изражавала је ултимативан карактер. Ми смо ову жељу детаљно простудирали и после дубоког размишљања дошли смо до закључка да она има више политички него војнички карактер... Решили смо да ту жељу потпуно удовољимо, али да уз то изнесемо још два питања... Прво питање, координација нашег дејства и савезничке акције на Балкану. Друго питање, обустављање грађанског рата у Југославији... У вези са овим питањима позвао сам шефа Енглеске војне мисије на конференцију 23 децембра. Обавестио сам га... да ће рушење пруге бити извршено. Указано је на обимност припрема и на разне друге тешкоће, нарочито у погледу оскудице у муницији и специјалном наоружању. Рок до 29 децембра је кратак... и да ће се рушење извршити у првој половини јануара. Истакао сам да наше и савезничке акције треба да буду координисане... По питању прекида грађанског рата рекао сам... Верујем да после наше акције у току овога лета, Ви сте се уверили да ми нисмо постали неактивни у погледу окупатора... У Далмацији је наш командант нападао немачке трупе. Један важан комунистички функционер, кога смо ухватили, показао нам је план да ће комунисти Далмације извршити напад на Источну Босну, Херцеговину и Црну Гору. Ја сам вас о томе обавестио. Овај комуниста тврдио је да је енглеска Мисија код Тита учествовала у стварању комунистичког плана на нас, али то не можемо доказати. Наше трупе, без обзира на све то, продужиле су акције против окупатора. Хтели смо да докажемо да се боримо против окупатора. После тога следовао је напад комуниста на наше трупе у горе наведеним покрајинама. Сви ови догађаји навели су нас на став нужне одбране према комунистима... Морамо да предузмемо мере против напада комуниста кад год нападамо окупатора. Треба да се прекине грађански рат... Да се спречи грађански рат, треба да дође до састанка између представника Југословенске војске и Титових снага... На тај начин све акције би се могле упутити противу окупатора. Ми комунистима не верујемо и сматрамо да је нужно да посредници и присутни овоме састанку буду британски делегати... Не верујемо да ће комунисти показати добру вољу за ово. Тако ће се Енглези најбоље уверити какав је наш став и да су безразложни измишљени сви напади њихове пропаганде. Нарочито наглашавамо да ово није резултат наше слабости, већ израз најбоље воље да што више допринесемо савезничкој победи.

Број 293, 6 јануара 1944: На конференцији 4 јануара известио ме је шеф Британске мисије, да је Британска влада одбילה посредовање да се поведу преговори између нас и комуниста, што смо 23 децембра били предложили са циљем да се прекине грађански рат како би се сви наши напори могли упутити против окупатора... Ми хоћемо да се миримо, а Енглези то не желе.

Број 299, 8 јануара 1944: На замерке које му се чине споља на недовољну активност његових снага према Немцима, Михаиловић је одговорио: "Не треба ни мало сумњати да бих ја као војник с оружаним снагама Југословенске војске много слободније радио кад не бих био принуђен да водим рачуна о страшним репресалијама које се примењују према народу. С друге стране, комунистима је главни циљ грабљење власти, због чега смо у оштром сукобу. Налазимо се на два фронта и то према окупатору и свим квислинзима с једне и комуниста удружених с усташама с друге стране. У нашем народу дубоко је укоренењено гледиште да у неразумним акцијама не смемо трпети губитке који, самим тим, немају оправдање." Додао је: "Очекујемо да ће нас британске мисије напустити. Нека буде и то. Остаћемо доследни борби на савезничкој линији, али ћемо чувати народ за отсудни час." ⁶³

Поводом рушења споменута два моста, Михаиловић је на суђењу у Београду рекао: "Бригадир Армстронг је тражио да се сруши мост јужно од Полумира. Пристао сам и наредио припреме. Међутим, био сам обавештен да се у Полумиру налази хиљаду избеглица из Босне. Затражио сам од Армстронга да срушимо мост јужно од Рашке, са истим ефектом за пругу Београд–Скопље. Он је упорно одбио. Наредио сам Цветићу / мајор, командант Јаворског корпуса/ да не руши мост док се не договоримо о другом плану. ⁶⁴ Уместо мостова, Михаиловић је предложио да уништи рудник антимона. Британска команда је одговорила "да они хоће рушење мостова а не сугестије за друге пројекте." ⁶⁵

Званична историја Другог светског рата "Велика Стратегија" о овој британској замци написала је после рата ово: "Михаиловићу је додељена последња шанса. Наредио му је да нападне два специјално одређена моста до 29 децембра или ће му се обуставити свака савезничка помоћ. Он то није извршио. Као последица тога било је повлачење Британских мисија са његовим снагама у току следећих пет месеца, а Титу је дато од стране Британске владе пуно признање као вођи југословенског отпора." ⁶⁶ У неколико реченица више нетачности: Обустављање помоћи Михаиловићу решено је 26 новембра, а не због нерушења мостова; исто тако и повлачење мисија било је решено истога дана, али се рушењем мостова тражио п о в о д да се то изврши; признање Титу као вођи југословенског отпора није дато због тога што Михаиловић није срушио два моста, него зато што су тако била решила Велика Тројица у Техерану 1943.

На изјаву министра Лоа, заменика Идновог, од 8 децембра 1943 Михаиловић је одговорио 14 децембра: "... Тражити од Југословенске војске да се залаже преко граница, било би исто тако као кад би поробљени народи Европе тражили од Британске владе да преурањено отвори Други фронт или да убрзају операције на неком другом фронту, не обазирајући се на стварне могућности и већ утврђени план. Оно што се тражи од југословенског народа, чији губици прелазе све губитке ма кога народа у Европи, не тражи се ни од једног другог народа под немачким јармом... Експеримент са партизанима...изазвао је ужасна уништавања нашега народа поред истребљења невиних становника које су извршиле усташе и окупатори. Све ово ја морам да узмем у разматрање

као Југословен, као командант и као одговорни члан Владе." До које су мере Британци били безобзирни према Србима, показује и чињеница: да су владе Француске, Белгије, Холандије и Норвешке, кад је почела инвазија 6 јуна 1944, опоменуле своје народе преко ВВС-а "да не ступају у преурађене акције и лозинка преко савезничких радија била је за све њих — "Стрпљење и дисциплина"! ⁶⁷

Како је Велика Стратегија" извртала историјску истину, види се из овог случаја: У зиму 1943 Михаиловић је био дискредитован, и сам Краљ је био заморен својим министрима, који су под вођством великосрбина Пурића успешно одбијали све напоре да вежу Краљевску владу чвршће са догађајима." ⁶⁸ Краљ је доиста био заморен, али не својим министрима, већ тражењем од стране самога Черчила да Краљ изврши издајство свога народа и Михаиловића, одрекне се њих и избаци Михаиловића из Владе под оптужбом да "сарађује с Немцима". Ево шта каже о томе сам краљ Петар у својим мемоарима:

"... После конференције у Техерану, био сам одлучио са једном групом пријатеља да извесним гестом покажем своје поверење и апсолутну сигурност у Ђенерала Михаиловића... Планирао сам да летимо... у Југославију у једном "украденом" авиону... Решили смо да кренемо у 3,30 часова ујутру да бисмо стигли у Југославију у свануће. Били смо решени иако су нас Немци могли напасти. Уочи нашега полетања, поручника Слободана Нинковића саслушао је потпуковник Гавра Шкриванић... који је рекао да зна наш план... Морали смо да извршимо последње измене. Поручник Нинковић и мала група долетели су за Бари и успели су да "украду" један авион за обуку у Фођи. Одатле је овај храбри човек одлетео преко Јадрана. Ништа више нисмо чули о њему... Нисам имао куд но да напустим свој план. Нисам правио даље планове због сталне контроле мога кретања од стране Британске војне полиције". ⁶⁹

Млади Краљ се спремао да пође скоро у смрт, да би избегао притиске од стране Британаца и да би показао пуно поверење у свога министра војске Ђенерала Михаиловића, кога је Черчил 10 децембра оптужио за "сарадњу с Немцима" и на тој основи тражио његову смену.

О лажним Макленовим оптужбама о сарадњи Михаиловићевој с Немцима, Стет департамент је писао 19 јануара 1944: "Ми не располажемо доказима чак ни из британских извора да Михаиловић прећутно сарађује с непријатељем или Недићем, с е м непотврђене оптужбе у званичном извештају Макленовом. Како Британци имају и друга обавештења, нема сумње да би нас обавестили да су та обавештења неповољна за Михаиловића." Још један важнији сведок појавио се у Београду на суђењу 13 децембра 1946, пуковник Фукс, шеф Гестапа за Југославију. Упитан од стране комунисте — судије о сарадњи са Михаиловићем, Фукс је одговорио: "Не само да Гестапо није имао никакве везе с Ђенералом Миха-

иловићем, већ га је увек сматрао као непријатеља број 1 немачког народа. Људи у покрету Михаиловићевом били су прогањани и брутално кажњавани од стране Гестапо-а. Немци су увек веровали да је његов народни покрет у Србији представљао највећу опасност за безбедност немачких трупа на Балкану. Поред тога, његов покрет је био најштетнији за Немце." Најзад, за ових протеклих 40 година ни Британска влада ни Титов режим нису објавили ни један веродостојан документ о сарадњи Михаиловићевој с Немцима. Нису објавили чак ни Макленов извештај Черчилу пред Конференцију у Каиру новембра 1943; а Стет департамент није тај извештај ценио као тачан чак ни новембра 1944!

О наметању Јосипа Броза Тита после Техерана видеће се у следећим главама.

НАПОМЕНЕ

1. FRUS, *The Conference at Washington and Quebec 1943*, U.S. Government Printing Office, Washington, 1970, p.864-868
2. FRUS, *The Conference at Cairo and Teheran, 1943*, U. S. Government Printing Office, Washington, 1961, p. 20-27
3. Robert E. Sherwood: *Roosevelt and Hopkins, An Intimate History*, Harper and Brothers, Publishers: New York, 1948, p. 749.
4. Књига као под 1, с. 1087
5. FRUS, *Diplomatic Papers 1943*, U.S. Government Printing Office, Washington: 1963, s. 749 i W.S. Churchill: *Closing the Ring*, Houghton Mifflin Company Boston, 1951, s. 284.
6. Књига као под 5, с. 756
7. Иста књига, с. 770-773
8. Иста књига, с. 756-757.
9. Иста књига, с. 617-619.
10. Иста књига, с. 551-552.
11. Иста књига, с. 624-626.
12. Иста књига, с. 637-639.
13. Књига као под 1, с. 513 и 931, и Књига као под 5, с. 517,524 и 529-530.
14. FRUS, *The British Commonwealth, Eastern Europe, The Far East, 1943*, vol. III. s. 589.
15. Winston S. Churchill: *The Second World War, Closing Ring*, Houghton Mifflin Company Boston, 1951, s. 298-299.
16. Гласник Српског историјско-културног друштва "Ђеорш", св. 42, јуни 1979, с. 8-9.
17. *British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece* Edited by Phyllis Auty and Richard Clogg, London. The Macmilan Press Ltd 1975; E. Barker, s. 26.
18. King Peter of Yugoslavia: *A King's Maritage*, G.P. Putnam's Sons, New York, 1954, s. 186.
19. Оригинали фотографија са текстовима, својина писца.
20. Оригинали фотографије и говора, својина писца.
21. FRUS, vol. II: *Europe*, Government Printing Office, Washington, 1964, s. 1048.
22. Fitzroy Maclean: *Eastern Approches*, Jonathan Cape, 1950, s. 322; E. Barker у Auty and Clogg s. 55, note 107.
23. Дедијер: *Тито*, с. 204- 205.
24. Књига као под 17, F. Maklean s. 226-227 и 237.
25. Walter Roberts: *Tito, Mihailovich and the Allies*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1973, s. 150.
26. Иста књига, с. 153.
27. Књига као под 2, с. 606-615.
28. Иста књига, с. 529 и 606.
29. Elisabeth Barker: *British Policy in South East Europe in the Second World War*, The Macmilan Press Ltd, 1976, s. 119.
30. Књига као под 2, с. 309-310.
31. Књига као под 17, W. Deakin, s. 245.

32. Иста књига, Е. Barker, s. 39.
33. Иста књига, Е. Barker, s.54
34. Иста књига, Е. Barker, s. 39-40 ,
35. Иста књига,Е. Barker, s. 54.
36. Иста књига , F. Maclean, с. 252.
37. Иста књига, с. 55, Notes 108 n 109.
38. Иста књига као под 2, с. 331.
39. Иста књига, с. 359-362.
40. Књига као под 22, с 390.
41. History of the Second World War: Grand Strategy, vol.V, John Ehrman, London: 1956, s. 270.
42. Књига као под 18, с. 195-196; књига као под 2, с. 297.
43. Забелешка о разговору Живана Кнежевића са министром Миланом Гавриловићем у Вашингтону, 6 априла 1956.
44. Забелешка о разговору Живана Кнежевића са амбасадором Илијом Шуменковићем у Вашингтону, 14 априла 1956.
45. Књига као под 2, с. 477-482.
46. Иста књига, с. 487-508.
47. Иста књига, с. 515-528.
48. Иста књига, с.529-547.
49. Иста књига, с.533-565.
50. Иста књига, с 568-575.
51. Иста књига, с. 651-652.
52. Иста књига, с. 669-704.
53. Иста књига, с. 761.
54. Иста књига, с. 794-795.
55. Књига као под 41, с. 199.
56. Књига као под 22, с. 136-139.
57. Књига као под 21, с. 1024.
58. Иста књига с. 1030.
59. Иста књига, с. 1024-1025.
60. Књига као под 1, с. 268.
61. Иста књига, с. 674.
62. Деспеше ђенерала Михаиловића бројеви 235,265,293 и 299, "Његош", св. 17, Јуни 1966.
63. The Trial of General Mikhailovich, Beograd 1946, s. 298-299.
64. Иста књига, с. 180.
65. History of the Second World War: Grand Strategy, vol.IV, by Michael Howard, 1972, London, p. 483.
66. "P.M.", New York, June 7,1944.
67. Иста књига као под 65, vol. V By John Ehrman, London 1956, s.271.
68. Књига као под 18, с. 203-204.

Једанаести одељак

НАМЕТАЊЕ ТИТА ЈУГОСЛАВИЈИ

Черчил пред тешким задацима после Техерана.— Черчилов покушај да смени Михаиловића због “сарадње” с Немцима.— Неочекивано откривање Титових планова у Јајцу.— Черчилова преписка с Титом.— Притисци на краља Петра да смени Пурићеву Владу, март-април 1944.— Довођење Шубашића у Лондон без знања краља Петра.— Прекретница: отпуштање Пурићеве Владе и наметање Шубашића, 1 јуна 1944.— Меморандум о образовању политичке владе, 29 маја 1944.— Черчил покушава да подмити Краља ради Пурићеве смене.

Изложили смо већ како је председник Британске владе Винстон Черчил одлагао Други фронт преко Ламанша и 1942 и 1943, — и поред категоричног обећања председника Рузвелта Молотову маја 1942 у Белој кући да ће се тај фронт отворити 1942, као и поред одлучног уверавања Стаљина од стране самог Черчила августа 1942 да ће се тај фронт отворити безусловно 1943. Када је Черчил маја 1943 приволео Американце да се отварање Другог фронта одложи до маја 1944, Стаљин је упозорио Рузвелта да то може имати “тешке последице за даље вођење рата;” а Черчила је оптужио за “промишљену злонамерност.” Повлачењем својих амбасадора из Лондона и Вашингтона, Стаљин је навео и Рузвелта и Черчила на мисао да Совјетски Савез смера да склопи сепаратан мир са Хитлером. Ту неактивност Савезника, и остављање Совјета да још целу једну годину носе главни терет рата, Черчил ће платити жртвовањем Југославије и Балкана. Он ће преконоћи напустити, после толике њихове борбе, Михаиловића и Србе, а сву политичку и материјалну моћ Велике Британије ставити на страну Тита и комуниста. Како је конкретно Винстон Черчил извео напуштање Михаиловића, изнели смо. Нарочито смо истакли чудовишну наредбу Британске команде на Блиском Истоку: да се Михаиловић са сто хиљада бораца сабије на планину Копаоник, у неку врсту интернације, и да целу осталу Југославију препусти Титу. Оно што је запрепастило и Михаиловића у земљи и Југословенску владу у Лондону била је чињеница: да је истог дана, 28 маја 1943, предана Михаиловићу и та Наредба, и предлог Споразума о сарадњи између Савезничких и Михаиловићевих снага при искрцавању Англо-Американаца на Балкан у току 1943 године. Тај предлог Споразума дошао је од Британске владе у Лондону по налогу Черчиловом; а Наредба потекла непосредно од Черчила, — који је после одлагања Другог фронта / 19 маја у Вашинг-

тону/ одлетео у Алжир и одатле руководио почетком предаје Југославије Титу.

Неопходно је потребно изнети, — углавном према званичним америчким документима који су објављени у Вашингтону, у збирци **Foreign Relations of the United States** / скраћено **FRUS**/. То су скоро и искључиво поверљиве депеше између америчких дипломатских представника и њиховог Стет департамента.

1. Черчил пред тешким задацима

Предаја Југославије Титу и комунистима није био посао ни прост ни лак. Пре свега, требало је уклонити најдемократскију Владу коју је Југославија имала од Уједињења, састављену од свих већих странака Срба, Хрвата и Словенаца. Она је имала изузетан углед у савезничким јавним мишљењима и због преврата од 27 марта и због масовне гериле Срба у земљи. Та Влада, једина, била је кадра да се одупире с успехом Черчиловим плановима о предаји Југославије Титу. Требало је, затим, уклонити Михаиловића, не само као министра војске и начелника штаба Врховне команде у земљи, но и сменили га као предводника моћне српске гериле овечане славом у свету током две године, а на врхунцу моћи у земљи. Михаиловић је, као вођ гериле, већ легенда за Србе у земљи, символ целокупног отпора Срба и уопште Југословена против непријатеља, и залога за сутрашње слободе и васпостављање демократије. Уклањањем Владе у Лондону, Черчил је могао да Михаиловића смени као министра војног. Као вођу гериле, изнедреног из народа у најтежим данима клонулости и потиштености после неочекивано брзог слома земље, могла је да га од народа отргне само смрт. Требало је, даље, извући из забитих предела око Дрвара, — после две године познате и признате Михаиловићеве борбе, — и изнети на светлост дана, одједном, као из ведре неба, Тита и комунисте — не само као борце против Хитлера, но и као једине борце и “шампионе борбе за слободу”! Народ у српским земљама знао је комунисте само по “пасјим гробљима” и бескрајним злочинима против свакога који није хтео да се бори за болшевизацију Југославије. О њиховим злочинима Јовановићева Влада извештавала је ревносно и писмено владе у Москви, Лондону и Вашингтону. Изнад свега, Черчилу је ваљало физички уништити масовну српску герилу у земљи да би се Тито усталичио у Београду. Најзад, требало је придобити и Сједињене Америчке Државе за планове Стаљина и Черчила о болшевизацији Југославије и поробљавању скоро целога Балкана.

Одмах на почетку треба истаћи: да је свемоћни, тајни и једини саветник младога краља Петра од краја 1942 па све до усталичења Тита у Београду био главом сам Винстон Черчил. То ће се открити приликом једне оштре дискусије између краља Петра и Черчила 17 новембра 1944 поводом савета Черчиловог да краљ Петар пренесе краљевску власт на Регенте које би Тито изабрао. Краљ ће том приликом, избеумљен, рећи Черчилу: “Ја сам слушао ваше савете, Господине Председниче, за последње две године, и гледајте где сам сад.”

/ I have been following your advice Mr. Prime Minister, for the last two years and look where I am today".² Страхотно признање да је краљ Петар слепо и покорно слушао само савете једнога странца. Горостасу као што је био Черчил, није било тешко да мађијски овлада једним младићем од 20 година. За те две године док је Черчил био једини слушани саветник младога краља Петра, одиграће се ови догађаји у Лондону: биће отерана влада Слободана Јовановића /26 јуна 1943/ и затим влада Милоша Трифуновића / 10 августа/; доведена влада Божидара Пурића / 10 августа/,— коју ће Черчил отпустити без знања и пристанка краља Петра једном изјавом у британском парламенту 14 маја 1944; силом натурена краљу Петру "Краљевска влада" бана Хрватске Ивана Шубашића 1 јуна 1944, стварно Високи комесаријат Председника Британске владе. Јер Шубашић ће услужно, плански и злонамерно слушати без поговора не краља Петра, свога формалног властодавца, но самога и јединога Винстона Черчила. Он ће спровести, по упутствима Черчиловим, смењивање Д. Михаиловића и физичко уништење његове гериле. За Шубашићеве Владе, и уз његово саучешће или у понечем без његова отпора, биће устоличен Тито у Београду, пренето међународно признање на Тита и комунисте, ударени темељи бољшевизације Југославије и завођењу власти једне злочиначке комунистичке мањине, која влада Југославијом већ безмало четири деценије.

Како је све то било спроведено, откривају углавном објављена званична америчка документа.

2. Черчилов покушај да смени Михаиловића

Одлука Черчилова да Југославију преда Стаљину и Титу, — донесена маја 1943, после одлагања Другог фронта за 1 мај 1944, — добила је и званичну форму 1. децембра 1943 у Техерану одлуком Тројице Великих: да се помоћ укаже само Титовим комунистима у Југославији.

Први налет на Михаиловићев положај министра војске и на његову част извршиће сам Черчил у Каиру, по повратку из Техерана. Разговор с краљем Петром, на дан 10 децембра 1943, по изричном захтеву самога Черчила, имао је да буде без председника Владе Пурића, насамо као дотле, кад год је Черчил нешто хтео да сврши с Краљем. У томе разговору Черчил ће рећи Краљу "да Британска влада има необориве доказе да Михаиловић сарађује с непријатељем" / "evidence which is irrefutable to the effect that Mihailovich has been collaborating with the enemy"/ и да ће можда због тога Британска влада ускоро затражити уклањање ђенерала Михаиловића из Владе.³ Черчил је рекао Краљу и то, "да ће Тито бити његов" / Черчилов/ човек и да Краљ "треба да иде натраг у Југославију", " не одмах, јер би то онда Тита компромитовало, али свакако "кроз отприлике шест месеца... ако ни због чега другог а оно да се спречи поновни споразум између Тита и Москве / Churchill told me that Tito would be his man and that I should go back to Yugoslavia... 'Not immediately, for Tito would then be compromised. Go in about six months. This must happen if for no other reason than to stop another

Tito—Moscow agreement.”⁴ Черчил ће уверавати Краља “како једина нада коју Краљ још има за повратак у земљу, лежи у постизању извесних привремених споразума с Титом, без одлагања, уз наше / Черчилово/ посредништво”⁵ На крају разговора Черчил ће затражити од Краља да прими Дикина и Маклена, који су дошли из Титова штаба.⁶

На свом састанку с председником Владе Б. Пурићем Черчил је рекао исто што је рекао и Краљу, додајући: да ће “због сарадње с непријатељем Британци престати да помажу ђенерала Михаиловића; да Тито има више од двеста хиљада бораца који везују отприлике четрнаест непријатељских дивизија и успешно се боре против непријатеља “док је Михаиловић неактиван.” На Черчилову примедбу да — за разлику од Михаиловића — репресалије “ништа не сметају партизанима”, Пурић ће приметити да “све док московске идеје побеђују, комунисти не брину о томе шта може да задеси народ.”⁷ Када је Пурић љутито затражио од Черчила те “необориве доказе о сарадњи Михаиловића с непријатељем,” Черчил је само одговорио: “Немам доказа, али сам ја уверен да он сарађује с непријатељем.”⁸ Поподне овог истог дана Краљ је примио Маклена и Дикина, два главна и једина сведока до краја рата о сарадњи Михаиловића с непријатељем. Дикин ће рећи “да је он лично видео четнике заједно с немачким и италијанским трупима.” Он ће саветовати Краља “да смени Михаиловића и нареди његовим трупима да пређу Титу.” Маклен ће папагајски поновити Краљу оно исто што су Черчил и Дикин већ били рекли.⁹

Овде ваља истаћи да је Маклен саопштио Идну у Каиру пред Техеранску конференцију, између осталог, да је Партизански покрет “апсолутно под вођством комуниста и одлучно оријентисан према Москви.”¹⁰ После Техерана Маклен ће рећи самоме Черчилу “да су Тито и остали вођи Покрета отворено и изриком комунисти и да ће безусловно успоставити систем владавине по московском калупу и, по свој прилици, јако окренут према Москви.” Черчил ће га тада упитати “да ли намерава да се настаните у Југославији после рата?” Кад је Маклен одговорио да не, Черчил је пресекао разговор овим речима: “Ни ја немам намеру да се настаним тамо. И пошто је то тако, уколико се ви и ја мање будемо бринули о влади коју ће они тамо завести, утолико боље. Њихово је да о томе одлуче. Што нас занима, то је ко од њих наноси више штете Немцима.” /“Do you intend”, he asked, “to make Yugoslavia your home after the war? — “No, Sir,” I replied. — “Neither do I”, he said. “And, that being so, the less you and I worry about the form of Government they set up the better. That is for them to decide. What interests us is, which of them is doing most harm to the Germans.”¹¹

Приликом тога разговора Маклена с Черчилом после Техерана, било је речи о повлачењу британских мисија код Михаиловића, обустављању даљег снабдевања његове гериле и смени ђенерала Михаиловића. Како то извести? Маклен је учинио предлог Черчилу: “преко британске Мисије при Михаиловићевом Штабу затражити да сруши одређени железнички мост знатне стратегијске важности на прузи Београд—Солун. Ако би он одбио да то изврши до одређеног рока, Мисију би требало повући и обуставити даље снабдевање

четника".¹² Амерички амбасадор Маквеј /Lincoln Mac Veagh/, неколико дана после разговора Черчиловог с Краљем, известио је 16 децембра 1943 Кордела Хала /министра спољних послова САД, Cordell Hull/ да му је британски амбасадор Стивенсон / Ralph Scrine Stevenson / изложио план о смени ђенерала Михаиловића: да се од Михаиловића затражи рушење једног одређеног моста до одређеног рока. Ако изврши, узети у разматрање даље слање помоћи, али у сваком случају тражити његово смењивање као министра у Влади. Ако не изврши, предати Југословенској влади ноту у којој рећи: "да је Михаиловић од неког времена одбијао да сарађује са Британском командом на Средњем Истоку у спровођењу операција против непријатеља, те да Британска влада због тога повлачи своје мисије од снага ђенерала Михаиловића и престаје да му шаље материјал и новац." Стивенсон би истовремено тражио од Краља "да уклони Михаиловића из Владе и да као Врховни командант нареди снагама ђенерала Михаиловића да сарађују с партизанима." Стивенсон је додао да би у том случају свакако Пурић поднео оставку "пошто он и његове присталице у Михаиловићу гледају не обичног човека, већ символ отпора Срба"¹³ Према Стивенсону, како је јављао својој Влади Маквеј, нову Југословенску владу имао би да образује Бранко Чубриловић с Илијом Јукићем као министром спољних послова. План Форен офиса је био, да се предложи краљу Петру да Михаиловића позове у Каиро и да га онда замени командантом који би сарађивао с партизанима.¹⁴

Осам дана после разговора Черчиловог с Краљем, председник Владе Пурић затражио је од америчког амбасадора Маквеја да хитно достави следећа обавештења Корделу Халу: /1/ да му је амбасадор Стивенсон саопштио да Југословенска влада " може да очекује да ће Британска и Америчка влада веома скоро учинити заједнички притисак да се Михаиловић уклони из Владе по основи сарадње с Немцима," /2/ да је Стивенсон рекао Пурићу да му не може показати никакве доказе о сарадњи, али је тврдио, да су добијена документа, како су извесни четници " на платном списку код Немаца"; /3/ да је Пурић рекао Стивенсону да би смена ђенарала Михаиловића довела до оставке његове Владе, а он не види да би њега могла да замени нека "пристојна Влада"; тиме " би се створио један скандал и тај поступак би нашироко био сматран као издаја једног савезника". То би било противно Атланској повељи и то би значило да се "једна савезничка нација предаје у руке међународном болшевизму."¹⁵

Министар спољних послова Хал био је изненађен вешћу о предстојећем "заједничком притиску" Британске и Америчке владе да се Михаиловић смени због " сарадње с Немцима". Телеграфисао је 24 децембра америчком амбасадору у Лондону Вајнанту да га обавести о томе. Известио га је да Америчка влада није била консултована о питању заједничког притиска и да није издала никаква упутства Маквеју да иступи код Југословенске владе да у смислу како је Британски амбасадор наводно саопштио Председнику Југословенске владе; да не може да разуме на основу чега је амбасадор Стивенсон наводно учинио изјаву о намераваном притиску Америке. Дао је упутство Вајнанту: да

у Форен офису провери да ли је Стивенсон стварно споменуо Пурићу могућност о америчком притиску.¹⁶

Обавештавајући о том предмету америчког амбасадора у Москви, Авелла Харимана / *Averell Harriman* /, Хал ће му, у својој депеши од 4 јануара 1944, рећи и ово: Маквеј је известио из Каира како му је Стивенсон, очигледно као последица Вајнантова демарша у Форен офису, "с извесном збуњеношћу објаснио да је његова примедба југословенском Председнику Владе била опште природе о томе како америчка и британска политика морају да се подударају. Маквеј, међутим, верује да га је / југословенски/ Председник Владе разумео као да је хтео рећи да је о заједничкој политици одлука већ донета."¹⁷

Тако се завршио први покушај да се Михаиловић уклони из Владе на основи непостојећих докумената о сарадњи с Немцима и измишљеног заједничког притиска Америчке и Британске владе.

3. Неочекивано откривање Титових планова

Непосредно после Техеранске конференције, као гром из ведре неба, дошло је за међународну јавност саопштење о одлукама које је у Јајцу, 29 новембра 1943, донело Титово Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије / АВНОЈ/. Тога дана, Авној се прогласио и конституисао као "врховно законодавно и извршно представничко тело народа и државе Југославије"; установио је тзв. Национални комитет ослобођења Југославије као привремени орган врховне власти; прописао је да се нова Југославија изгради на демократском, федеративном принципу као заједница равноправних народа; одлучио да се издајничкој избегличкој Југословенској влади одузму сва права законите Владе Југославије; и најзад, забранио је краљу Петру повратак у земљу. Као врховна личност нове револуционарне власти над Југославијом проглашен је Јосип Броз Тито, који се благоизволео произвести у чин маршала Југославије.

Вест о томе догађају, тако далекосежном за даљи развој, донела је 4 децембра америчка агенција *Associated Press*. Она је објавила и лични састав Националног комитета ослобођења Југославије / т.ј. нове, привремене револуционарне Владе у самој земљи/. Сутрада, 5 децембра, то исто је разгласио и Радио Женева. А *The New York Times*, под истим датумом, објавио је чланак под насловом "Партизани образовали Југословенску владу".

Каква је била прва реакција трију главних Великих сила антихитлеровске коалиције у вези с тим одлукама Авноја? У Лондону, Ричард Ло, заменик министра у Форен офису, изјавио је пред Доњим домом 8 децембра: да Британска влада подржава у Југославији све снаге које се боре против окупатора, као и то да се партизанима указује већа помоћ него ђенералу Михаиловићу, пошто су партизани активнији у борби против Немаца. На дан 10 децембра на конференцији за штампу у Вашингтону, министар спољних послова Кордел Хал подвукао је : да Влада САД признаје краља Петра и његову Владу као врховну власт; да је облик државног и политичког уређења Југосла-

вије ствар будућности, о којој ће одлучити народ Југославије; и најзад, да ће Влада САД помагати у борби против Немаца и четнике и партизане.¹⁸ Неколико дана после тога, 16 децембра Кордел Хал је обавестио југословенског амбасадора у Вашингтону, Константина Фотића: да Влада САД не подржава политику Велике Британије у односу на Народноослободилачки покрет и да она неће вршити притисак на Владу краља Петра да се одрекне ђенерала Михаиловића.¹⁹ До те одсечне Халове изјаве Фотићу дошло је после телеграма Маквејева Стет департменту од 12 децембра, наиме, како му је амбасадор Стивенсон саопштио уочи тога дана да је председник Британске владе Черчил рекао краљу Петру 15 децембра: да може очекивати да ће у врло скорој будућности бити постављен захтев о уклањању ђенерала Михаиловића из Владе. Што се тиче Москве, Маквеј у свом телеграму подвлачи и то, како му је Стивенсон рекао: да је упитао совјетског амбасадора Новикова о ставу Совјетског Савеза према краљу Петру, а Новиков му је кратко одговорио: "Совјетски став обележен је чињеницом да сам ја акредитован код Њера". / *Its attitude is shown by the fact that I am accredited to him*".²⁰

Како се види, став Черчилов у односу на ђенерала Михаиловића далеко је превазилазио оно што је било одлучено у Техерану у односу на покрете отпора у Југославији. Откуда то? Ђенерал Михаиловић имао је да падне као жртва, под незаслуженом срамотом, да би се утро пут Јосипу Брозу Титу.

***

Поводом ових одлука у Јајцу, Југословенска влада ће се 21 децембра 1943 обратити Америчкој влади и истаћи: да је нескватљиво да ће се помоћи "један револуционарни покрет" који се огласио као врховни и једини представник суверености југословенских народа и који покушава да силом оружја натура Југославији једну одређену социјалну и политичку структуру.²¹ Кордел Хал ће 30 децембра 1943 обавестити амбасадора Маквеја да су "Краљ и Влада Југославије, сада привремено у Каиру, признати од стране свих Уједињених народа као власт која руководи учешћем Југославије у општем вођењу рата" и да "о политичком уређењу има да у будућности одлучи првенствено југословенски народ."²²

Британска влада, изненађена привременим објављивањем плана, вратиће из Каира бригадира Маклена наврат—нанос код Тита са новим плановима: да "од Тита тражи да не даје никакве полемичке изјаве; да се васпостави веза између Краља и Тита; да му каже да Британска влада жели да упути Краља код Тита са циљем да ступи у везу с Титом и партизанима; да ће британска политика бити и даље да се пружи сва могућа војна помоћ Велике Британије Партизанском покрету." Маквеј обавештава 31 децембра 1943 Кордела Хала: да ни Краљ ни Влада немају појма о овим Черчиловим плановима о упућивању Краља код Тита.²³ Британска амбасада у Вашингтону, вероватно преумивши да амбасадор Стивенсон показује све депеше Маквеју,

била је известила америчко Министарство 26 децембра 1943 како је Маклен добио налог "да се врати у Југославију и да са маршалом Титом размотри целу ситуацију с циљем да утврди на којој основи могу да се уједине све снаге отпора и у земљи и у иностранству и завађене стране доведу до сарадње."²⁴ Ни речи, ту, о стварном Черчиловом плану да продужи и даље помагање Партизанског покрета и да упути Краља Титу. Тек 12 јануара 1944 Британска амбасада у Вашингтону ће обавестити Кордела Хала: да је после одлука у Јајцу британски отправник послова у Москви сондирао Совјетску владу "о могућности да се нађе компромис између завађених група у Југославији". У том меморандуму изложен је план Британске владе: Она би хтела да и даље признаје краља Петра и његову Владу, а да истовремено продужи војно помагање партизана. Стога треба покушати да се нађе неки *Modus vivendi* између Краља и партизана. Партизани, према том меморандуму, углавном замерају Краљу што се од 1941 повезао с Михаиловићем, и онима које партизани сматрају великосрпским елементима. "Из тога произилази ово: Ако би било могућно сложити Краља и партизана под условом да Краљ пристане да образује нову Владу у Југославији и да прекине сваку везу са ђенералом Михаиловићем и експонентима великосрпске политике, те да тако покаже да се монархија не идентификује с политиком српске хегемоније којој се Партизански покрет противи. Партизани би могли да приме Краља. То не би прејудицирало право југословенског народа да после рата слободно одлучи да ли жели монархију или не. Појава Краља у Југославији учинила би крај изолованости у којој се он сада налази, а партизани би добили то преимућство што би постигли сигурно политичко признање под Владом коју би Краљ образовао... Поред тога, кад се нађе у Југославији, Краљ би упућивањем једног апела за јединство могао довести до сарадње с партизанима Срба и четнике који би се одазвали због своје оданости престолу."— Са таквим планом у виду, Британска влада је послала Маклена натраг у Југославију. Ако би партизани тај план прихватили, стоји у Меморандуму, Британска влада затражила би потпору Америчке владе да тај план препоруче краљу Петру, "који до данас није обавештен о плану који се сад разматра." Ако би партизани тај план одбили, неће бити штете што је предлог учињен, "јер се разуме да ће Британска влада и даље указивати пуну војну подршку партизанима". То су, речено је ту, "погледи Британске владе у вези са решењем југословенског проблема."²⁵

И овде треба истаћи да се сви планови раде и договори врше у општењу између Черчила лично и Тита лично, с потпуним игнорисањем краља Петра и Југословенске владе.

Черчил је 8 јануара писао Титу како је "његова жарка жеља да Титу пружи сву могућу помоћ"; одлучио је: да Британска влада не шаље више помоћ Михаиловићу и да ће једино давати помоћ њему, моли га да се увек лично њему обраћа преко Маклена."²⁶ Тих дана Форен офис је обавестио амбасадора Стивенсона како размишљају о томе "да саветују краља Петра да отпусти Михаиловића на основу његове сарадње с непријатељем", и да ће евентуално затражити да и Совјетска и Америчка влада делују у том правцу од Краља.²⁷

Став Британске владе после одлука у Јајцу, како се види, био је сасвим јасан.

Став Америчке владе види се из Меморандума Одељења за Европу од 19 јануара, поднесеног претпостављеним старешинама о југословенској ситуацији. Ту се истиче, да је Черчил обавестио Тита "да ће му послати сву могућу помоћ, а Михаиловића лишити сваке помоћи"; да ће Британска влада тражити од Краља смену Михаиловићеву и као министра у Влади и као команданта гериле "на основу не ближе одређених сигурних доказа да је Ђенерал, барем посредно, уплетен у сарадњу својих потчињених са Недићевим режимом и Немцима." Меморандум подвлачи да "ми немамо доказа чак ни из британских извора да Михаиловић прећутно сарађује било с непријатељем или с Недићем, сем недоказаних уверавања у Макленовом извештају." "Одлука да се Михаиловићу не шаље више помоћ практично не мења много, јер је Михаиловић већ лишен те помоћи док се знатна помоћ шаље Титу уз нашу потпору." У закључку се каже да би било неупутно и опасно да се Америчка влада умеша у чисто унутрашње питање Југославије. Препоручује се да се не помогне британски покушај да се смени Михаиловић, "јер је он био дуго време претходница југословенског отпора Силама Осовине"; да се "понови наша жеља да се народу Југославије обезбеди слобода да мирно среди по својој жељи унутрашње проблеме после ослобођења." Не треба "помагати искључиво Тита." "Слободан избор Владе после ослобођења биће угрожен ако се Тито на неки начин не стави под контролу монархије или које било друге власти која би деловала као старатељ у интересу народа Југославије." ²⁸ Кордел Хал ће обавестити Маквеја 5 фебруара да је "цело питање нашег америчког става према снагама отпора у Југославији и њихов однос према Влади ван земље узето у поновно разматрање." ²⁹

14. Черчилова преписка с Титом

Чврста обећања Черчилова у писму од 8 јануара 1944, изложена у претходном одељку, имала су за сврху да одобровоље Тита те да он усвоји планове које му је Черчил поставио усмено преко Маклена. Какве је планове Черчил саопштио Титу, то се не зна. Тито је Черчилу одговорио писмом које је овај примио тек 3 фебруара: да ће избегавати непотребну политику да не би стварао непријатности "нашим Савезницима у том погледу", и да он све своје напоре упућује "стварању услова... за успостављање једне истински демократске Југославије, једне федеративне Југославије." ³⁰ Само два дана доцније, Черчил ће упутити извесна питања Титу: да ли би "уклањање Михаиловића утрло пут за пријатељске односе краља Петра са вама и вашим Покретом и, доцније, за његово прикључење вама на бојном пољу." Додао је: да би сарадња Титова с Краљем привукла Србе и донела Титу крупне материјалне користи. Моли га да о свему томе поново разговара са Макленом, "који има моје нај-

пуније поверење и непосредну везу са мном и са Врховним командантом“ Средоземља.³¹ Тито је одговорио писмом од 9 фебруара: да Владу у Каиру треба укинути, а са њом укинути и Михаиловића; да Одбор народног ослобођења Југославије треба признати као једину Владу Југославије и да се уз то краљ Петар треба да подвргне законима Авноја; питање Монархије решило би се после рата а краљ Петар имао би објавити прокламацијом да ће помоћи тешку борбу народа Југославије.“³²

Черчилу је сад било сасвим јасно шта му ваља чинити. Писмом од 25 фебруара обавестио је Тита како је први корак за њега, Черчила, повући британске официре за везу од Михаиловића, зашто су већ издата наређења. У исти мах питао је Тита о овоме: да ли би краљ Петар, “ако би се ослободио Михаиловића и осталих рђавих саветника, био позван од Тита “да се придружи својим сународницима на бојном пољу /тј. партизанима/, с тим да југословенски народи одлуче после рата о свом уставном уређењу. Черчил изражава наду да ће Тито разумети да он, Черчил, “не може притиснути Краља да смени Михаиловића, одбаца своју Владу и пресече сваки додир са Србијом пре него што би знао да ли може рачунати на вашу /Титову/ подршку и сарадњу.” На крају, Черчил додаје да је предложио краљу Петру да дође натраг у Лондон да о тим стварима разговарају; он тражи од Тита да постави прецизне и одређене захтеве.“³³

Четири дана пре тога Черчиловог писма Титу, амерички амбасадор Маквеј, депешом од 21 фебруара био је обавестио своје Министарство, према подацима добијеним од амбасадора Стивенсона: да се Форен офис сложио с тим да се официри за везу повуку одмах од Михаиловића, да је дао налог својој амбасади у Вашингтону да о томе извести Стет департамент и изрази наду да ће се и он “сложити с предузетом акцијом”; да ће Стивенсон обавестити југословенског Председника Владе једном нотом како је Британска влада “одлучила да се више не пружа војна помоћ Михаиловићу” и да су издате инструкције за што скорије повлачење официра за везу код Михаиловића. Стивенсон је саопштио Маквеју да ће та нота бити обележена као најстроже поверљива и да ће он Пурићу рећи да се о томе ништа неће саопштавати јавности, као да ће он, Стивенсон, “демантовати да је било каква одлука донета све док политички не буде згодно да се о томе да нека зијава.”³⁴

На дан 29 фебруара Маквеј јавља своје Министарству како му је Стивенсон рекао у поверењу да су краљ Петар и Пурић “позвани у Лондон где ће им се “казати” што треба и дати потребан савет. Маквеј у вези с тим, и тада тек објављеном вешћу да се Черчилов син Рандолф налази у Штабу Титовом, примећује како изгледа да је “протитовска политика г. Черчила коначно преовладала” над Стивенсовом опрезношћу. Маквеј је упитао Стивенсона да ли ће се “на Краља учинити притисак да смени Пурића”, на што је Стивенсон одговорио: “Несумњиво”. Маквеј подвлачи у свом телеграму како је “Пурић до крајности упоран у своје гледишту да би свако престајање подршке Михаиловићу од стране Југословенске владе значило издају.” Истичући да Пурић има знатан уплив на младога Краља / што би значило неће бити вољан да послуша

Черчила/, Маквеј завршава овом примедбом: "Предстојећи разговор може према томе по сили прилика добити извесне облике који би потсећали на Хитлерово посупање са сателитским лидерима." / " The Coming 'talking to' may therefore of necessity present some aspects not unreminiscent of Hitlerite procedure with Satellite leaders." 35

**
*

Да би енглеско и светско јавно мњење припремио за / већ у току извођења/ радикални, сензационални преокрет Британске владе у односу на Михаиловића, Черчил је 22 фебруара одржао у парламенту говор у коме је дао своју слику стања у Југославији. Две су главне снаге на бојишту против окупатора. Прво су се појавиле Михаиловићеве чете / које "у извесној мери претстављају снаге некадашње Србије"/. Али због немачких одмазди над грађанским становништвом "Михаиловић је, веома жалим да кажем, постепено склизнуо у положају у коме су се неки његови команданти нагађали /made accommodations/ с италијанским и немачким трупама, што је имало за последицу да су они остављени на миру у извесним планинским областима, а у замену чинили су врло мало или ништа против непријатеља." Међутим, "појавио се на позорници један нов и далеко страшнији шампион—Тито, коме су се придружили не само Хрвати и Словенци, него и знатан број Срба. Они се туку, они не маре за одмазде над таоцима или селима; они носе тешке губитке непријатељу." "Партизански покрет, је убрзо надмашио бројем снаге ђенерала Михаиловића..." Партизански покрет "у овом часу држи у шаху не мање од 14 немачких дивизија, од 20 колико их има на Балкану... У маршалу Титу партизани су нашли изванредног вођу, прослављеног у борби за слободу..." "Све што је у нашој моћи биће учињено да помогнемо и подржимо маршала Тита и његову храбру војску." Какав је онда положај краља Петра и његове Владе у Каиру?"Ми смо привржени монархијском принципу, — али ми немамо намере да своје идеје намећемо народу било које земље.. Положај је донекле компликован," али ће се он, Черчил, потрудити да га у договору с руским и америчким савезницима "размрси, колико год то буде могућно." 36

Два дана пре овог Черчиловог говора, и свакако не бе везе с тим говором, на Радио-Лондон изведен је 20 фебруара нико мањи него ђенерал Душан Симиовић. Он је позвао нарочито Србе да се окупе око маршала Тита у борби за ослобођење Југославије.

Михаиловић је поводом Черчилова говора од 22 фебруара упутио следећу депешу Југословенској влади: "Немачки авиони преплавили су лецима Србију, Македонију, Црну Гору и Босну и Херцеговину, наводећи Черчилов говор као доказ да су Савезници напустили Михаиловића и да помажу Тита. Досада непријатељ није никад имао прилику да изјаве савезничких државника искористи у своје сврхе против снага отпора у овим крајевима."

Овде вреди навести, према једном телеграму / од 29 фебруара/ који је Стет департамент упутио Вајнанту, америчком амбасадору у Лондону, обавештења која је добио о ситуацији у Југославији: Брига о унутрашњим проблемима гурнула је у други план борбу против окупатора. Михаиловић изјављује да ће у погодном часу наредити општи устанак против Немаца, али чува своју снагу да је употреби у могућим поратним борбама. "Српска мржња на Енглеску постаје жестоком, умногоме као последица опште раширеног уверења да Енглеска продаје Југославију Русима. Америка је, засад, још популарна. Љубав према Краљу је огромна, али је Влада у изгнанству мало цењена." ³⁷ Вајнанд јавља 4 марта своје Министарству како му је неко у Форен офису рекао да "Пурић нимало није задовољно као Председник Владе. Потпуно је про-Србин и стварно верује да Михаиловић ужива потпору 90% југословенског народа, а да је Тито ништа друго до тренутни сен / flash in the pan/ и да ће изгубити највећи део својих присталица чим Немци буду отерани из Југославије."

Суштина свега онога што је Черчил плео нигде није била изложена тако јасно као у меморандуму који је Стет департамент припремио за Стетинијуса/ Edward R. Stettinius Jr/, Државног потсекретара, пред његов полазак за Лондон на разговоре са члановима Британске владе, у времену 7—29 април 1944. Почетна реченица гласи: "Најважнији чинилац у данашњој југословенској ситуацији није толико сукоб Тито—Михаиловић—Каиро, колико игра између совјетске и британске политике у том питању." Ту се даље истиче ово: "Британци, који су раније претерано хвалили Михаиловића, и који су удесили барем једну од реконструкција Владе у изгнанству, сад су се потпуно одсекли од њега, и рекли многе оштре речи о Влади. Они изгледа раде на једном плану по коме би Краљ, бар симболично, представљао српски елемент, а Влада била реконструисана по Титовим схватањима. Краљ и важни министри сада су у Лондону и на њих се делује у том правцу. Једна изванредна особеност британске политике је огроман лични престиж, самога Черчила, сада уведен у игру... Тито је био веома препреден и одбио обећати да ће радити сложено с краљем Петром, што је била сврха британских умиљевања. Лондон не крије да се осећа нелагодно што се дао сатерати у тај ћорсокак, јер је већ обећао врло много а није добио ништа у замену." Та политика није била схватљива Американцима, и они сами су се дали у нагађање разлога. / "Можда Британска влада има у виду и дејство те политике на радничке гласове у Енглеској". "Нема досад стварних знакова да Британци, подржавајући елементе са којима су Срби у антагонизму, свесно раде на одвајању Хрватске и Словеначке од Србије, у корист неке нове скупине држава у Подунављу."/ Политика САД је и даље да помаже све групе што се боре против непријатеља и да ради са сваком Југословенском владом која би била постављена уредно, тј. коју би образовао краљ Петар. ³⁹ Како се види из овога, кључ ситуације био је, у крајњој линији, у рукама краља Петра. Све ће у крајњој линији зависити од његове моралне чврстине да се супростави притиску Черчила.

5. Притисци на краља Петра, март-мај 1944 и наметање Шубашићеве Владе Краљу

Краљ Петар са својим председником Владе Пурићем прешао је у 11 марта 1944 у Лондон из Каира, где се са својом Владом налазио од 29 септембра 1943. У Лондон је дошао по позиву председника Черчила, ради разговора о југословенској ситуацији. Черчил је желео да ту продужи притисак на Краља, како би се образовала једна Југословенска влада у складу с Титовим жељама: влада у којој неће бити чланом ђенерал Михаиловић и која ће бити склона Партизанском покрету. Томе краљ Петар није био вољан да се приклони, како се видело из разговора с њиме у Каиру после Техеранске конференције. Краљ Петар ће током два и по месеца бити подвргнут у Лондону снажном и непопустљивом притиску, да би на крају његов отпор био сломљен и за председника Југословенске владе био доведен бан Иван Шубашић. О томе притиску на њега пише и сам краљ Петар у својој књизи мемоара, штампаној у Лондону 1955 године, под насловом "A King's Heritage". Ти мемоари, састављени без потребних докумената при руци и ко би знао с чијом помоћи, оскудевају јако у прецизности и поузданости. По њима, примера ради, изгледа да је Краљ стигао у Лондон 10 марта⁴⁰ или 12 марта⁴¹ или, да је притисак на њега започео сам Черчил 18 марта. Срећом амерички дипломатски документи допуштају да се догађаји изложе како су текли и да се о свему томе добије прецизнија и потпунија слика. Краљеви мемоари могу да полсуже, овде-онде, као допуна.

Прва рунда у тим притисцима на Краља одиграла се у седници која је претходила Краљевом венчању са грчком принцезом Александром / на дан 20 марта 1944/. Наступили су један за другим: министар спољних послова Идн, британски амбасадор Стивенсон, председник Владе Черчил. Према њима је стајао Краљ, без свога Председника Владе, без икога од људи с којима је био напустио Југославију—јер се, под утицајем лукавога Черчила, од њих био одвојио августа 1943 и опасно усамео. У своме писму председнику САД Рузвелту, 17 априла из Лондона, Краљ ће му овако изложити ту прву навалу: "Одмах по моме доласку овде, 15 марта, г. Идн ме је саветовао: да променим Краљевску владу и да напустим министра војног ђенерала Михаиловића. Два дана доцније британски амбасадор рекао ми је: да мени уопште није потребна влада, да треба да образујем један Одбор од три члана, чија би једина дужност била да води рачуна о чиновницима у емиграцији, и да треба тако да сачекам развој догађаја у Југославији и будуће уређење земље. Г. Черчил је 18 марта затражио од мене: да већ сутрадан по моме венчању будем без Владе, само са једним Одбором, који би повео преговоре с Титом; према томе, треба да поверим управу над Југославијом Одбору, који би тако постао "chief constable" / отприлике: старатељем о реду/ Југославије. Мој одговор био је: да не могу променити Владу, да сам њоме врло задовољан, да је она веома популарна у народу, и да је

шеф Владе најбољи кога сам икад имао. Г. Черчил се сложио са свим тим, али је додао да је Краљевска влада компромитована у очима Тита".⁴² У својим мемоарима Краљ каже и то, да му је Черчил рекао како ће такво Краљево држање бити "рад против савезничког ратног напора", ако не учини што он, Черчил жели. То је, треба подвући, била једна завијена претња савезничком владоцу, који се налазио на британском тлу.

На дан 20 марта краљ Петар се венчао са принцем Александром, у згради Југословенске амбасаде у Лондону.

Онда је за Краља настао један предак, у вези с његовим меденим месецом.— Ваља истаћи тим поводом како је Стетинијусу 15 априла 1944 обавестио Стет департамент да му је сер Орм Сарџент / *Sir Orme Sargent*/, помоћник Потсекретара у Форен офису, рекао како је Краљева женидба, "донекле на изненађење Британаца", наишла на "знатно негодовање у Југославији, а нарочито у самој Србији. Њему се чини да је још прерано процењивати колико ће то озбиљно да утиче на Краљев углед међу главнином Срба, али женидба извесно није повећала његов престиж или популарност." А што се тиче Михаиловића, "и г. Идн и Сарџент су признали у разговору како нема сумње о великој Михаиловићевој популарности у Србији. Њихове информације потврђују осећање Стет департамента да на Михаиловића гледају у тој области као на некога Месију."⁴³

Три седмице после ове прве навале дошло је до друге рунде. Черчил је 1 априла дао своје Министру спољних послова ова упутства: "Сматрам да на Краља / Петра/ треба извршити највећи могући притисак да би се отресао својих садашњих кобних саветника који су му као жрвањ о врату...Моја је замишља била стално да Краљ треба да се одвоји од Михаиловића, да треба да прими Пурићеву оставку или да га отпусти, и да му не би никакву већу штету направило ако би остао без Владе неколико недеља... Према томе, надам се да ћете сад деловати најбрже што можете, навести га да отпусти Пурића и Ко., одбаци сваки додир са Михаиловићем, и навести га да образује привремену Владу која не би била неприхватљива Титу." Черчил је очигледно био озлојеђен што је наишао на снажан отпор, јер у тим упутствима каже на једном месту, "Краљ и његова дроњава влада"— *The King and his bedraggled Government*; а на другом месту: "Ако /Краљ/ не попусти брзо, његови изгледи да се врати на престо биће по мом мишљењу изгубљени."⁴⁴

"Априла 6", писаће краљ Петар Рузвелту, "г. Идн посетио ме је опет, извињавајући се за свој поступак, пошто осећа да нема права да се меша у наше унутрашње ствари, али он само извршава упутства. Поново ми је саветовао да Владу заменим новом, која би *de facto* била састављена од три личности наклоњене Титу. — Априла 13, г. Черчил је инсистирао поново, овај пут ултимативним захтевом и са претњом да ће оптужити ђенерала Михаиловића за сарадњу са Немцима, и да ће у складу с тиме поступити са свима нама, са мном као и са Владом. Као доказ о тобожњој сарадњи он ми је чак показао неку пропусницу, на немачком за неке четнике у Црној Гори, и поред мога објашњења да израз "четник" употребљавају и Недићеве одреди да би створили пометњу."⁴⁵

У својим мемоарима Краљ даје више појединости о својим разговорима са Черчилом, код кога је отишао по позиву. Черчил је том приликом навео имена лица која би имала да чине Одбор тројице: / др Иван/ Шубашић, /др Михаило/ Константиновић, /др Борис/ Фурлан. "Черчил је такође рекао", пише Краљ, "како је председник Рузвелт предложио, преко ђенерала Била Донована, да ја изаберам г. Шубашића за свог Председника Владе, и како он тај избор подупире, ма да је пре тога био за ђенерала Мирковића, човека коме се највећим делом има приписати Београдски преврат од 27 марта 1941. Председник Рузвелт је сасвим уверен да ће Шубашић бити потпуно лојалан мени, а примамљив партизанима." "Обавестио ме је да је он уредио, а не питајући ме, да Шубашића, који је тада био у Америци, пребаце у Лондон првим расположивим авионом. Рекао је да је тако урадио да бих ја могао чути његове / Шубашићеве/ погледе..."⁴⁶ То тврђење како је Рузвелт истакао кандидацију Шубашића, а он, Черчил га позвао не питајући краља Петра, у приличном је сукобу с једним другим тврђењем с енглеске стране, и даје поучан увид у "modus operandi / технику рада/ оновремене британске политике. На дан 20 априла, 7 дана после тога, о британској политици према Југославији водио се разговор у Форен Офису између сер Орма Сарџента и амбасадора Стивенсона с једне стране, и г. Матјуса / Н. Freeman Matthews/ помоћника директора Одељења за европске послове у Стет департману с друге стране. Та два висока британска чиновника рекла су Матјусу између осталог и ово: "Једина особа коју Британци виде као шефа једне нове / југословенске/ Владе, то је бан Хрватске; према њиховим обавештењима краљ Петар га је позвао да дође у Лондон барем на разговор."⁴⁷ Пред Американцима одговорност за позивање Шубашића у Лондон Британци су преbacили са себе — на краља Петра! Американцима је подвучено како је "бан Хрватске... једина особа коју Британци виде као шефа једне нове Југословенске владе." А недељу дана пре тога, Черчил је твдио краљу Петру како је председник Рузвелт "предложио" Шубашића, а он / Черчил/ само "тај избор подупире"!

Суочен са чудовишном Черчиловом претњом, о подизању оптужбе и казни за "сарадњу са Немцима", краљ Петар је одлучио да се за савет и помоћ обрати председнику САД, Франклину Рузвелту.

Одлуку да се једним писмом обрати председнику Рузвелту за помоћ и савет, краљ Петар је донео истога дана кад му је Черчил казао своју претњу. Писмо је састављано 14 априла 1944, било шифровано у Југословенској амбасади у Лондону током ноћи 14-15 априла и телеграфисано пре подне 15 априла амбасадору К. Фотићу у Вашингтон, с налогом да писмо уручи председнику Рузвелту.⁴⁸ Председник Рузвелт је, међутим, био изван Вашингтона на одмору у Јужној Каролини. Стога је Фотић Краљево писмо с датумом од 17 априла, предао Председниковом Секретару за штампу. Писмо је било у Председниковим рукама сутрадан 18 априла.⁴⁹ Фотић је у својој књизи дао опширне изводе из Краљевог писма Рузвелту. Павловић га верно препричава. Потпун текст, међутим, штампан је тек у америчким дипломатским документима.

У своме писму председнику Рузвелту Краљ је врло јасно обележио став свој и Владин. "У тежишту је питања", констатовао је он, "министар војни ђенерал Михаиловић, кога Влада не може да напусти а да не изда свој народ, који се пуне три године бори под најтежим околностима, без помоћи, сопственом крвљу и средствима. Ја лично постао бих издајник свога народа и своје војске у Југославији, којој сам ја Врховни командант. Рекао сам г. Черчилу да је то примање превелике одговорности за мене и да бих волео да ми он своје становиште изнесе написмено. Г. Черчил је одговорио да све то није званичан разговор, већ пријатељски предлог, на коме Тито инсистира. У ствари то је убиство у виду мога личног самоубиства." Краљ потом излаже своју неверицу да се, било у Москви или Техерану на међусавезничким састанцима у јесен 1943 године, "ишта могло да реши без нашег припита у погледу судбине Југославије" "Чак и ако бих ја био натеран, или још горе: способан да учиним издају, нашто изазвати један од највећих скандала у историји жигосући као "издајнике" наш храбри народ, који се бори сам и без ичије помоћи, давећи се у сопственој крви?... Мој народ се одувек борио за моралне принципе човечанства, за слободу и независност, никад не тражећи плате за своју крв." Краљ устаје против помагања Тита: "Тито, као представник међународног комунизма, одбачен је од наше нације, која остаје дубоко привржена својој вери у демократију и националној традицији." Краљ најзад чини апел: "Ми не можемо прихватити да се о судбини Југославије одлучи мимо нас и без учешћа једног од три велика Савезника, Сједињених Америчких Држава. Стога вас молим, Г. Председниче, за интервенцију да питање Југославије, ако не и целог Балкана, буде предметом заједничке дискусије између нас, САД, Велике Британије и Русије, и под њиховим заједничким јемством." Завршне речи тога апела говориле су о готовости за нове жртве: "Ја, моја Влада и моја Војска у земљи, као и цео мој народ, стојимо, као и увек, спремни да поднесемо највеће жртве ради заједничке победе над непријатељем и да устанемо као један човек у договорно одређеном тренутку." Краљ је своје писмо завршио овим узбудљивим речима: "У овим временима тако тешким за мој народ, а будући без оца, ја се обраћам вама, Г. Председниче, као поузданом пријатељу, молећи вас за доброту да ми пошаљете што пре свој савет и своје мишљење." 50

* * *

Отприлике у то исто време кад је краљ Петар вапио Рузвелту за помоћ, државни потсекретар Стетинијусу — који је био послат од Стет департамента да током априла проучи југословенску ситуацију и енглеско држање у тој ствари — упутио је свој извештај Стет депарменту, 21 априла. Извештај почиње указивањем на тачност Маквејевих предвиђања. /Маквеј је, поводом позива краљу Петру да из Каира дође у Лондон на "разговор", био учинио и напомену како тај разговор "може по сили прилика добити извесне облике који би потсећали на Хитлорово поступање са сателитским лидерима."/ "Британци су", каже Стетинијусу извршили сав могући притисак на краља Петра да се отре-

се Пурићеве Владе". Уочи тога дана су сер Орм Сарцент и амбасадор Стивенсон прилично опширно разговарали са г. Матјусом. Они су му изјавили да се британско држање према Југославији заснива на краткорочној политици добијања све могуће војне подршке /од партизана/, а да би се у крајњој линији показало више обзира према Михаиловићу. "Рекли су како су изгубили сваку наду да доведу до било каквог измирења између краља Петра и Тита; овај је сасвим јасно дао на знање да не жели повратак краља Петра у Југославију за време рата нити било какву сарадњу и са којом владом коју би образовао Краљ. Британци држе да, с погледом на обавештење да Михаиловић сарађује с Немцима, а и да би се умањио Титов отпор према Краљу, данашња непомирљива група / Пурићева Влада/ мора да иде. Као једину личност која би могла да образује нову Владу, Британци виде бана Шубашића, и колико знају, краљ Петар / sic!/ га је позвао да дође у Енглеску барем на разговор. Британска настојања да наведу краља Петра на уклањање Пурићеве Владе достигла су врхунац у једном дугом разговору са г. Черчилем пре неколико дана; после тога му је сличан позив упутио и сам краљ Ђорђе VI. Кажу да краљ Петар није донео коначну одлуку". Британци полажу много и на то да, напореда са смењивањем Владе, краљ Петар упути народу један позив на јединство, ради изгона завојевача, и с обећањем да ће народ Југославије имати да после ослобођења одлучи о начину владавине. Према британском плану, Михаиловић не би даље био министар војни, али би и даље био главни заповедник оружаних снага. По њима, одузети му тај положај значило би узалудан посао, а ослабило би Краљев углед у Србији. "Ма колико не волели сарадњу неких Михаиловићевих официра с Немцима / они признају да он сам никад није сарађивао с Немцима/, они увиђају колико је јака и вероватно трајна његова подршка у Србији." На Матјусово питање шта ће Британци урадити ако краљ Петар не послуша њихове савете, Сарцент је одговорио "да ће онда они имати да свој положај узму у поновно разматрање". На питање Матјусово да ли Британци узимају у обзир могућност "да признаду Титов режим као Владу", Сарцент је одговорио одречно. А ако би се крал Петар приклонио њиховим саветима, како се они надају, његова нова Влада имала би само да запуши рупу током рата и била сведена на релативну неактивност. * — Матјус, са своје стране, сматрао је за потребно да изнесе став Стет департмента. Тај став био је и даље како га је обележио Кордел Хал: САД ће давати војну помоћ свима који се боре против Осовине; југословенски политички проблем биће решен вољом југословенског народа по ослобођењу земље; "у међувремену ми немамо намере да Титов режим признамо као Владу и признаваћемо и даље краља Петра и сваку управу коју он одреди као закониту Владу Југославије." Матјус је додао да Американци немају намере вршити на краља Петра притисак како би извршио промене које желе Британци. 51

---

* Том приликом је речено да ће се стварима у вези с Југославијом /и Албанијом/ руководити из Барија и Алжира, од стране Харолда Макмилана / Harold Macmillan/, из разлога што је то војнички погодније, а и лакше за дотурање материјала Титу.

Како се из изложенога види, став Стет департамента био је у супротности с оним што је покушавао да изведе Черчил. Черчилу је остало да и даље ломи и евентуално сломи вољу краља Петра, — да би му наметнуо Владу која би послушно спроводила Черчилове планове о предаји Југославије у руке комунисте Јосипа Броза Тита.

***

Међутим, председник Рузвелт својим одговором, према ономе што је записао краљ Петар, саветовао је Краљу пуну капитулацију пред Черчиловим захтевима. У својим мемоарима Краљ каже о томе само оволико: "Одговорио је /Рузвелт/ да он има пуно поверење у планове г. Черчила, кога он сматра као врло доброг пријатеља свога и мог. Завршио је: Молим, примите његов савет као да је мој сопствени. Тај одговор био је једно од мојих највећих разочарања."⁵²

Да ли је то било само усмена порука Краљу / преко ђенерала Донована, директора америчке тајне обавештајне службе? Или је то било Рузвелтово писмо чији текст Краљ није сматрао упутним да објави? У америчким збиркама докумената налази се и један "Нацрт писма председника Рузвелта југословенском краљу Петру", са датумом од 12 маја, и са белешкама Редакције да се ни у архиви Стет департамента ни у библиотеци Ф.Д. Рузвелта у Hyde Park, N.Y. "не може наћи податак о датуму кад је то писмо могло бити послато краљу Петру." Ту загонетку су решила британска дипломатска документа из оног времена, која су почетком 1972 постала доступна истраживачима. Ту се налази текст једног телеграма који је Рузвелт упутио Черчилу 19 маја 1944 где он каже: "Јуче сам му / краљу Петру/ послао писмо као одговор на његово врло лепо писмо."⁵³ Рузвелтово писмо Краљу, спремљено за Председников потпис 12 маја, упућено је, дакле, краљу Петру 18 маја 1944. Пошто је због предстојеће савезничке офанзиве у Француској било обустављено преношење шифрованих телеграма између избегличких Влада у Лондону и њихових представништва, Рузвелтово писмо достављено је Краљу преко америчког амбасадора при Југословенској влади.

Рузвелт на самом почетку каже Краљу да ће му одговорити "с потпуном отвореношћу и једноставним речима." Осврће се прво на обавезу коју САД имају према Југославији: "Ви се сећате експлозије дивљења којом смо пре три године поздравили пркосни став ваше земље према Немачкој. Верујте ми, наша осећања нису се изменила. Ми смо везани јемством да ће Југославија бити ослобођена и ми се надамо и сад да ћемо видети њене националне делове уједињене под једном заједничком Владом, демократском и по облику и по садржини, као што захтевају и циљеви због којих се овај рат води." Затим указује на унутрашње раздоре у самој Југославији: "Једна је од ратних невоља што је ваша земља, потучена и рашчеречена од непријатеља, пропатила такође и од унутрашњих сукоба, који су пак оживели друге старије антагонизме." Ту су Краљу, — који је у писму Рузвелту тврдио како је Пурићева Влада "врло популар-

на у народу“ а сам Пурић “најбољи шеф Владе кога сам икад имао,” и како је Тито “слаб” и “са не више од 30.000 људи”, — дата два упозорења: /1/ “Ја знам да ви покушавате да непристрасно браните интересе Срба, Хрвата и Словенаца и да их повежете заједно у лојалности према општим интересима. Допустите ми да вам кажем искрено, да по мом мишљењу Ваши саветници и Ваши чиновници нису увек показали потребну мудрост да би се тај циљ постигао. То спомињем јер Ви говорите о Владиној популарности међу народом у земљи. Волео бих кад бих могао рећи да наши извештаји из Југославије то потврђују. Напротив, они указују на то да је народ Југославије тражио, и још увек тражи, вођство које би имало широке погледе за рад с новим друштвеним снагама које делују у данашњем свету, и енергију да се лати обимних послова што претстоје.” /2/ “Наши односи с партизанским вођама војнога су карактера; али ми смо потпуно свесни политичких импликација Партизанског покрета, као и жеље његових вођа да буду представљени, или признати, и у области спољне политике. Ми не мислимо на промене у нашим садашњим односима; али ви, боље него ико други, увидећете колико би корисно било за нас у извођењу те политике ако би широка јавност била сигурна да се чини озбиљан напор ради решења извесних основних тешкоћа. Једна од тих је ова: Партизански покрет је јачи, и има далеко већу народну подршку, и симпатија према њему простире се на шире области, него што је ваша Влада вољна да призна... Сваки темељан покушај да се реши несрећни грађански рат у Југославији мора узети у обзир ту стварност”... Јасно казујући своју мисао о оном што ваља чинити, Рузвелт пише Краљу: “Наш је план да сарађујемо с Британском и Совјетском владом у питањима која се тичу Југославије.” Што се тиче Михаиловића и нове Владе, “немојмо заборавити да је Михаиловићево питање постало више политичко него војничко... Било би у најбољем интересу ваше земље да се његове одличне особине искористе на бојном пољу, али да се он ослободи одговорног положаја у Влади... Сугестија да бисте могли реорганизовати своју Владу образујући оно што би се могло назвати “осавремененом” управом / “streamlined”, тј. у складу с потребама времена/, била је без сумње једна од неколиких алтернатива споменутих при тражењу како да се среде неке од невоља у Југославији и неке од злосретних распри међу југословенским групама у иностранству. То је једно питање о коме ћете Ви сад имати мудре савете бана Шубашића. Било ми је мило чути о вашој одлуци да га позовете у Лондон.”⁵⁴

Рузвелтово писмо, како се види, не усваја Черчилове оптужбе против Михаиловића о сарадњи с непријатељем, што је био Черчилов основ за тражење од Краља да смени и Михаиловића и Пурићеву Владу, која одбија да Михаиловића баци вуцима у чељусти. Рузвелт чак има лепих речи за Михаиловића и задржао би га као војника и герилског предводника; али сматра да га ваља уклонити из Владе /јер је његово “питање” постало више политичко него војничко/, свакако из обзира према Совјетском Савезу и Титу. Међутим, Рузвелт недвосмислено ломи штап над Пурићевом Владом. Он, као закључак, предлаже Краљу да своју Владу “реорганизује”, свакако у том правцу да у њој, ради унутрашњег мира међу Југословенима у земљи и у иностранству,

добију место и личности наклоњене Партизанском покрету. Препоручује му да се у том погледу ослони на "мудре савете бана Шубашића", дискретно на тај начин подупирући његову кандидатуру. Рузвелт је међутим избегао да се идентификује са Черчилом. У писму нема ничега што би ни изблиза личило на реченицу коју је Краљ цитирао у својим мемоарима под наводницима, а која би значила препоруку да се Краљ преда на милост и немилост Черчилу. Тешко је веровати да би Рузвелт дао Черчилу потписан бланко чек. Рузвелт је у суштини саветовао краљу Петру једну средњу, компромисну линију.

6. Прва подела Балкана између Черчила и Стаљина. мај—јуни 1944.

Спролећа 1944 руске армије надирале су ка Румунији још од 4 марта. Стигле су на румунску границу на реци Прут 26 истог месеца, упале у Румунију 11 априла, и 22 јуна задржале се на линији Одеса—Дњестар—Кишењев—Јаш—Чернауц. За то време су војске Западних савезника биле у Италији још увек северно од Напља, према утврђеној Линији "Густав", и спремале се за пролећну офанзиву ка Риму. Било је сасвим јасно да ће трупе Црвене армије ући на Балкан не само прве, но да ће то бити и ј е д и н е трупе у том пределу Европе. Инвазија Балкана била је коначно одбачена у Техерану од стране Тројице великих. После пада Рима у савезничке руке, имала је да се изврши инвазија Јужне Француске, — не Балкана, који је био на домаку и где су постојале моћне герилске снаге.

Питање Балкана, међутим, постављало се у први ред. Трупе Црвене армије ући ће у Румунију, Бугарску и Мађарску. Југославија је већ била препуштена од стране Британаца Јосипу Брозу Титу и његовим комунистима: та се предаја убрзо изводила у Лондону, под притиском Винстона Черчила на краља Петра II и на Југословенску владу, коју је Черчил желео да замени баном Хрватске Шубашићем са једном прокомунистичком кликом. Као још нерешено питање на Балкану остајала је Грчка. Винстон Черчил је по сваку цену хтео да Грчку, са једним некомунистичким режимом, стави под искључиви утицај Енглеске,— супротно вољи грчке комунистичке гериле коју је Совјетска Русија помагала свом снагом. Грчка је била на боку британске "животне линије", кроз Средоземље преко Суца ка Индији и Јужној Азији. Стога Грчка никако није смела да падне под власт Стаљина, који би у том случају био на Криту и потпуно затворио Источно Средоземље, отсекао Турску од Запада и угрозио и сам Блиски Исток. Стратегијска важност Грчке била је од неоцењиве вредности за Британску Империју и Енглеску. Како Велика Британија није имала довољно снага да их упути у Грчку, остајало је да се изврши нагодба са Стаљином тојест, да се Балканско Полуострво подели на интересне сфере између Велике Британије и Совјетског Савеза. Не само да се Балкан издели, но и да се та деоба поштује, — па чак и да Руси помогну Енглеску у Грчкој, а Енглези Русе у осталом делу Балкана.

Већ 4 маја Черчил је издао упутство министру спољних послова А. Идну у том правцу. Скренуо му је пажњу на ове чињенице: "Ближимо се обрачуна са Русима у питању њихових комунистичких интрига у Италији, Југославији и Грчкој." Идн треба да припреми за британски Кабинет реферат о проблему односа између Велике Британије и Совјетског Савеза у Италији, у Румунији, у Бугарској, у Југославији, и "изнад свега у Грчкој."⁵⁵ Иако је Черчил тражио да Идн изнесе тај проблем на разматрање у британском Кабинету, Идн је већ сутрадан, 5 маја, повео разговор са Совјетским амбасадором у Лондону Гусевом / Ф.Т. Гусев/ о питању Р у м у н и ј е и Г р ч к е. Идн је том приликом изјавио како "Британска влада сматра да Совјетска влада треба да има водећу реч у свима питањима Румуније" и да "Румунија спада у сферу активности Совјетског Савеза"; исто тако "Бритаеска влада сматра да она има водећу реч у грчким питањима, а Грчка има да буде у сфери њене активности." Идн је изразио жељу да Енглеска и Совјетски Савез "помажу једни друге у тим стварима".⁵⁶ Совјетски амбасадор саопштио је Идну 18 маја, по налогу своје Владе: да се "Совјетска влада слаже у принципу са гледиштем Британске владе"; али, пре него што би дала коначан одговор о том питању, "Совјетска влада жели знати да ли је Влада Сједињених Америчких Држава била обавештена о гледишту Британске владе"; и, "ако је била обавештена, да ли има какав приговор против тога гледишта."⁵⁷

Свакако изненађена тим ставом Совјетске владе, Британска влада издала је упутство свом амбасадору у Вашингтону и он је 30 маја 1944 био примљен од државног секретара Кордела Хала. Питао је Хала шта мисли о "једном споразуму између Британаца и Руса по коме би Русија имала контролни утицај у Р у м у н и ј и, а Велика Британија контролни утицај у Г р ч к о ј." Истакао је да би тај споразум био у важности "само док рат траје". К. Хал је одговорио да ће ту ствар узети у озбиљно разматрање, али је одмах приметио да би то био неизвесан пут / *a doubtful course*/ "ако би се одступило од утврђених правила и политике који су у складу с нашим широким основним изјашњавањима о политици, принципима и пракси."⁵⁸ У својим Мемоарима Хал каже: "Био сам, уствари, потпуно противан било каквој подели Европе или њених делова на утицајне сфере. Против тога сам био енергично иступио на Конференцији у Москви" /ујесен 1943/. Хал је сматрао да би свако стварање утицајних сфера неизбежно "посејало семе будућих раздора."⁵⁹ Сутрадан, 31 маја, наставља Хал, "председник Британске владе Черчил свакако обавештен о моме ставу од стране амбасадора Халифакса, послао је непосредно Председнику / Рузвелту/ телеграм којим је упорно тражио наш пристанак." У том телеграму Черчил му излаже ово: /1/ да су се недавно појавили "узнемиравајући знаци могућних разилажења у политици између нас и Руса у питањима балканских земаља, нарочито у погледу Грчке"; /2/ да је због тога предложио Руском амбасадору "да Совјетска влада преузме водећу улогу / *take the lead*/ у стварима Румуније, док бисмо ми преузели водећу улогу у стварима Грчке." Такав споразум био би сасвим природан, пошто "Румунија спада у сферу руских армија", а Грчка "под Савезничку команду у Средоземљу." Совјетски

амбасадор је, каже Черчил даље, саопштио 18 маја Идну "да се Совјетска влада слаже с тим предлогом, али пре коначног одговора, волела би знати да ли смо се ми саветовали са Сједињеним Америчким Државама и да ли су се САД сложиле с тим Споразумом." У даљем току телеграма Черчил моли Председника да Споразум одобри и додаје: Ми, наравно, не желимо да исечемо Балкан на утицајне сфере;" усвајајући овај споразум "ми бисмо хтели учинити јасним да ће он важити само за време рата"; предложени Споразум биће погодан да "се спречи свако политичко размимоилажење између нас и њих на Балкану." Председник Рузвелт је тај телеграм доставио Халу, с тим да спреми нацрт одговора. Хал пише у својим Мемоарима: "Моји помоћници сложили су се са мном... да ми не можемо подржати никакав сличан споразум, и да уствари треба да учинимо све да га отклонимо... Било који споразум као овај, без обзира на привременост, неминовно ће одвести успостављању утицајних сфера, против којих смо ми тако одлучно и против чега сам отворено иступио на Конференцији у Москви." 61

Како је Черчил разговоре о том питању водио напоре и непосредно са Рузвелтом и преко лорда Халифакса са Стет департаментом, послао је, 8 јуна Халифаксу нова упутства шта да подвуче у Стет департменту. "Не ради се о утицајним сферама", — истакнуто је Стет департменту једним меморандумом, — него је "разумно да Руси решавају питања Румуније и Б у г а р с к е", јер се тим земљама приближавају трупе Црвене армије, а ми да решавамо питања Грчке, која је "на нама додељеном војишту и због које смо жртвовали 40.000 људи 1941 године." Додао је, још, како има разлога веровати да "се председник Рузвелт потпуно слаже с мојом линијом у вези с Грчком" и да "то важи и за Ј у г о с л а в и ј у." Закључио је да Британска влада мора да чини по вољи Русима. Споменуо је како "ми примамо да Сједињене Америчке Државе руководе у решавању питања Јужне Америке." 62 Хал нарочито истиче како је тај телеграм био важан стога, што је "помињао још две земље, које Британци нису помињали раније"— Бугарску, да Русија решава о њој, и Југославију, да Велика Британија решава о њој. Хал закључује како је ваљало "још хитније да се супротставимо томе споразуму, којим се две земље доводе под Русију, а две под Британију." 63 Овде треба подвући да је и Стетиниус, који је привремено заступао одсутнога Хала, послао упозорење председнику Рузвелту 10 јуна: да предлог о Споразуму "ма како да је вешто приказан... стварно значи успостављање утицајних сфера и покушај да се за ту политику издејствује и одобрење Сједињених Америчких Држава." 64 Председник Рузвелт је усвојио гледиште свога Стет департамента и 11 јуна послао одговор Черчилу: "Америчка влада није вољна да пристане на предложени Споразум", јер би он одвео "подели Балкана на утицајне сфере упркос изјављеној намери да се Споразум ограничи еа војне ствари." Уместо те поделе, Рузвелт је предложио да се образује једно тело за договарање. / "consultative machinery"/, које би настојало да умањи неспоразуме и спречи стварање искључивих утицајних сфера. 65 Писац ове расправе указује на то, да није могло бити ни речи о неким војним операцијама и о њиховом усклађивању, нити су оне биле у изгледу. Велика Британија није

војнички оперисала у Бугарској или Румунији, нити Русија у Југославији или Грчкој. Према томе, јасно је да се ту није радило о војним операцијама, већ напросто о циничној подели Балкана на утицајне сфере између Черчила и Стаљина, по Черчиловој иницијативи, без претходног договора с Америчком владом.

Рузвелтов телеграм од 11 јуна, којим је одбио да одобри Споразум Черчил—Стаљин, расрдио је Черчила. Он је истога дана/ с разликом у сатима/ одговорио Рузвелту. Он ту каже: /1/ "Акција би била паралисана ако би свак имао да се договара са сваким о свачему пре но што се ишта предузме... Неко мора имати власт да планира и да делује." /2/ "Руси су спремни да нам оставе одрешене руке у Грчкој." /3/ "Руси стоје пред упадом у Румунију великим снагама... Ни ми, ни ви немамо тамо уопште никаквих трупа и они ће у сваком случају урадити тамо што буду хтели." "Слично је са нама у Грчкој." /4/ "Нашто образовати неко тело за договарање, кад нас двојица гледамо на много штошта истим очима?" Черчил поново предлаже да се тај Споразум стави на пробу за три месеца, после чега ће се ревидирати од стране трију Великих сила."⁶⁶

Рузвелт је попустио пред Черчиловим исистирањем. Јавио је Черчилу 12 јуна да је "сагласан" с његовим предлогом, који би важио "за три месеца." Додао је како ваља бити опрезан и "јасно истаћи да ми не успостављамо утицајне сфере."⁶⁷

О своме усвајању Споразума Черчил—Стаљин Рузвелт се, у завршној фази, није саветовао са Стет департаментом, нити га је обавестио, знања ради, о својој промени мишљења. Тако је било могуће да 12 јуна, онога дана када је Рузвелт дао свој благослов Черчилу, Стет департамент упути Британској амбасди Меморандум "одобрен од стране Председника", одговор на Халифаксов демарш од 30 маја и на Черчилово писмо Рузвелту од 31 маја. Тим Меморандумом одбијен је Англо—руски споразум. Ту се каже, како би предложени Споразум имао "као неизбежну последицу пре одржавање неголи отклањање размиоилажења у гледиштима између Британске и Совјетске владе у погледу Балкана и да ће одвести подели те области на утицајне сфере унаточ изјављеној намери да се Споразум ограничи на ратне прилике." Стога Стет департамент није вољан да га у име Америчке владе одобри. Боље је, уместо тога, установити подесно тело / *adequate machinery*/ за "отворене разговоре о питањима Балкана и на тај начин управљати политиком Савезничких влада по линији сарадње пре него независним акцијама."⁶⁸

Черчил је телеграмом од 14 јуна захвалио Рузвелту што је дао свој пристанак на Споразум. Додао је како ће Форен офис "известити Молотова и објаснити му како је ограничење на три месеца дато да се не би прејудиицирало питање о стварању утицајних сфера."⁶⁹

* * *

Међутим, разговор о Споразуму Черчил—Стаљин није остао на томе. Има као нека врста пост—скриптура.

Државни секретар Кордел Хал се вратио с краће одсутности на дужност. Затекао је Меморандум Британске амбасаде с преписом Черчилова телеграма од 8 јуна Рузвелту и писмо Форен офиса о томе како је започео разговор о Споразуму. Немајући појма о томе да је Рузвелт већ дао Черчилу пристанак на Споразум, Хал је упутио 17 јула Меморандум својем Председнику с образложењем зашто Споразум не треба одобрити и с указивањем на првобитни покушај Британске владе да се тај договор постигне без знања Америчке владе. Хал истиче ово: /1/ Не треба да мењамо своје гледиште "према том опасном предлогу." Черчил "примењује тај предлог /Споразума/ на цео Балкан помињући Бугарску и Југославију, поред Румуније и Грчке." /2/ "Британци нису дискутовали о предлогу, као што је овај, са нама све док га нису покренули са Русима и док ови нису запитали да ли смо ми били консултовани." Халифакс је пропустио да нам каже како је та ствар настала. Сад Форен офис то приказује као "совјетски предлог" и "објашњава неубудљиво да је потекао из једне узредне примедбе / arose out of a chance remark/ Иднове Совјетском амбасадору у Лондону. Черчил је, међутим "сасим јасно истакао да су Британци предложили Совјетском амбасадору да се они међусобно договоре." Хал подвлачи како би се "Америчка влада нашла пред закљученим Споразумом о утицајним сферама између Британаца и Руса / као пред свршеним чином/ — да су Руси једноставно пристали не питајући какав је став САД." Хал моли Председника да на то сврати пажњу Председнику Британске владе. * 70

Поступајући по Халовој сугестији, Рузвелт је телеграмом од 22 јуна 1944 упутио прилично оштру замерку Черчилу у вези с начином како је вођена та ствар о Споразуму. "Ја сам мало забринут, а исто тако и Стет департамент. Мислим да треба да вам кажем искрено да смо ми били узнемирени што су се ваши људи обратили нама по том предмету тек пошто су га били изнели пред Русе и ови запитали да ли смо ми сагласни с тим. Ваш Форен офис је очигледно то осетио и сад је објаснио да је предлог 'потекао из једне узредне примедбе', коју је Совјетска влада претворила у формалан предлог. Ја се, међутим, надам да се ствари те важности неће тако дешавати убудуће."

Черчил је био жацнут тим прекором. Одговорио је Рузвелту сутрадан, 23 јуна, једним опширним писмом, од кога су досад објављени само неки делови. О суштини предмета каже: "То је био само један предлог и имао је да буде упућен вама на сагласност. Не могу примити да сам ишта рђаво учинио у тој ствари." 71

---

* Први наговештај Корделу Халу да је Председник Рузвелт дао пристанак на Споразум Черчил—Стаљин дошао је од стране Америчког амбасадора при грчкој влади Маквеја 26 јуна 1944. Маквеј је јављао како је сазнао "да је Америчка влада примила Споразум, с тим да се поново узме у разматрање кроз три месеца."

Хал је Маквејев телеграм доставио Рузвелту с једним пропратним писмом. Питао га је "да ли је икаква промена извршена у нашем ставу."

Рузвелт му је послао парафразе телеграма измењаним између њега и Черчила.

Треба рећи да је Совјетска влада, пошто је од Британаца била обавештена да је Америчка влада прихватила Споразум, желела да изложи Америчкој влади како је та ствар текла од почетка, а с друге стране / нема сумње/ да и од ње добије "црно на бело" о постигнутом споразуму. Совјетска влада је преко своје Амбасаде у Вашингтону поднела 1 јула 1944 један Aide-Memoire Стет департменту. То је један исправан подсетник: На дан 5 маја 1944 у једном разговору са Совјетским амбасадором по питањима Румуније и Грчке, Идн је изјавио како Британска влада сматра да Совјетска влада треба да води у румунским стварима и да Румунија спада у сферу активности Совјета, а да то исто важи за Британце у Грчкој. Идн је поред тога изразио жељу Британске владе да Енглеска и Совјетски Савез помажу једни друге у том предмету. По налогу своје Владе, Амбасадор Гусев је 18 маја усмено изјавио Идну: да Совјетска влада прима у начелу гледиште Британске владе; али, пре но што би дала коначан одговор, волела би знати да ли је Влада САД била обавештена о гледишту Велике Британије; и ако је то случај, да ли је учинила какве приговоре против тог гледишта. На дан 19 јуна Идн је обавестио Совјетског амбасадора у Лондону да, у погледу водеће улоге Совјета у Румунији и Британије у Грчкој, Владе САД као и Британије "полазе од чињенице да се британски предлог има да односи само на војне прилике и да Влада САД изражава извесну бојазан да се овај план не протегне и преко границе садашњих околности и не донесе поделу балканских земаља на утицајне сфере, те је предложено да се одреди пробни период од три месеца, после чега би речено питање било опет узето у разматрање од стране трију Сила. Совјетска влада, поред тога, "жели видети да ли ће спровођење таквог споразума донети ма шта ново у већ створеној садашњој ситуацији. Совјетска влада била би захвална Влади САД да је обавести о свом гледишту о тој ствари."⁷²

Одговор Стет департамента дат је 15 јула у једном меморандуму Совјетској амбасади у Вашингтону, "Тачно је", стоји ту, "да је Влада САД пристала на Споразум за пробни период од три месеца; тај пристанак је дат с погледом на досадашњу ратну стратегију." Иначе Влада САД жели да изрази "своју бојазан да предложени Споразум, по природној тежњи таквих договора, не одведе стварној подели Балканске области на утицајне сфере." "Било би жалосно /Unfortunate/, с обзиром на одлуке Московске конференције / министара спољних послова, 18 октобар— 1 новембар 1943, пред Техеранску конференцију/, ако би било какав привремени договор био тако склопљен да изгледа као одступање од принципа усвојеног од трију Влада у Москви, а којима се врло одређено одбацује идеја о утицајним сферама." Политика Савезничких Влада треба да се води по линијама сарадње, а не независним деловањем, "Сваки договор који би лично на утицајне сфере само ће ометати установљење и ефективно функционисање једног ширег система опште безбедности и коме би све земље имале свој удео." Подвучено је да тромесечни пробни период важи само за ратне прилике и у својој суштини за војне операције односних / тј. британских и совјетских/ снага. На крају, Влада САД истиче да речени договор не може

имати " ни непосредне ни посредне вредности у том смислу да задира у интересе" Владе САД или других Влада удружених са трима главним Савезницима.

***

После завршеног рата, Кордел Хал ће у својим Мемоарима тужно подвући како су "догађаји потпуно потврдили страховања која смо имали поводом тога Англо—руског споразума, који је ступио на снагу пошто је Председник дао своје одобрење..." Черчил и Стаљин су, констатује Хал, "проширили Споразум још више" / у Москви, октобра 1944/, "сводећи чак на проценте степен утицаја који ће Британија и Русија имати понаособ у одређеним земљама на Балкану. Дешеше из наших амбасада у Москви и Анкари спомињале су како ће Руси имати 75/25 или 80/20 претежних интереса у Бугарској, Маџарској и Румунији, док ће Британија и Русија поделити утицај у Југославији на 50/50. Доцније ће Русија сматрати као свршену ствар да су им Споразумом од јуна 1944 Британија и Сједињене Америчке Државе доделиле изврстан део Балкана, укључујући Румунију и Бугарску, као њихову утицајну сферу. То схватање имаће незгодних последица на Конференцију у Јалти фебруара 1945 године. Да смо се ми одлучно одупрли томе Англо-руском споразуму, могуће је да неке од наших доцнијих тешкоћа на Балкану не би избиле." 73

***

Тако је склопљен овај Споразум о подели Балкана између Черчила и Стаљина, маја и јуна 1944, уз накнадни и условни пристанак Сједињених Америчких Држава. Черчил је прво покушао да споразум са Стаљином закључи на своју руку, удвоје, иза леђа Рузвелтових. Нема о томе ни труни сумње: да Стаљин није затражио и сагласност Сједињених Америчких Држава, Черчил би ћутао. Он би, евентуално, и тек доцније, обавестио Рузвелта о свршеном чину. Отпор који је Черчиловом плану о подели Балкана на интересне сфере пружио Стет департамент у складу са председником Рузвелтом у почетку, дао је Споразуму од јуна 1944 условност / уколико се тиче Сједињених Америчких Држава/, ограничавајући га у суштини на војне операције и временски на три месеца. Кад у октобру те исте године буде хтео у Москви да закључи трајан договор о подели интересних сфера на Балкану и у Средњој Европи, Черчил ће то учинити тако рећи у четири ока са Стаљином.

7. Ваздушни терор над Србијом и наметање И. Шубашића

Вршећи притисак на краља Петра током априла и маја 1944, да би га навео да отпусти Пурићеву Владу и одбаци ђенерала Д. Михаиловића, Винстон Черчил се није задовољио само тиме да Краљу запрети како ће иначе оптужити ђенерала Михаиловића да сарађује с Немцима, па у складу с тиме поступити према Краљу и Влади који упорно указују подршку "издајнику." Черчил се, напо-

редо с тим, дао на посао да Србију, која је безмало као један човек стајала уз Михаиловића, казни, и бомбардовањима натера на послушност, — на окретање леђа Михаиловићу и на приклањање Титу.

На предлог ђенерала Вилсона, Комбиновани ђенералштаб формирао је 15 јуна Балканско ваздухопловство, под британским ваздухопловним вице-маршалом Вилијам Елиотом / William Elliot/. У Директиви је стајало да је циљ Балканског ваздухопловства "да повеже... планирање и извршење свих операција у ваздуху, на мору, на суву и специјалних операција на и преко Далматинске Обале" / On and across the Dalmatian Coast/ 74 Черчил и ђенерал Вилсон прошириће ту зону над Црном Гором и целом Србијом све до Београда, да би вршили терористичко бомбардовање градова у циљу наметања Тита. Тактичко и стратегијско бомбардовање вршило се кратким путем, чим би се то са терена затражило. Уствари, Балканско ваздухопловство, под командом енглеског вице-маршала Вилијама Елиота, уколико се његово дејство односило на Југославију, тући ће објекте које му Тито значи преко бригадира Фицроја Маклена, — углавном веће вароши у Србији и Црној Гори. Те две покрајине биле су тврђаве Михаиловићева покрета отпора: оне су имале да савезничким бомбардовањем буду претворене у прах и пепео, дух Срба да буде сломљен, како би са што мање отпора, или без отпора и помирени са судбином коју им је наменио Черчил, примили завођење комунистичке власти. Бомбардовања су каткад припремала и навештавала навалу партизана на област чије је главно насеље тучено, — била синхронизована са њиховим војним акцијама. Бомбардовања вароши имала су терористички карактер: вршена су у свечаним приликама, о великим хришћанским празницима, кад је грађанство било сакупљено на молитву по црквама и испуњавало улице. Престоница Београд, која је 27 марта 1941 с одушевљењем била прихватила обарање Владе наклоњене Осовини, тучена је од стране Балканског ваздухопловства први пут на сам дан православног Ускрса, 16 априла у подне, кад је народ излазио из цркава и махањем руку поздрављао савезничке формације авиона, веснике слободе, на путу / веровало се/ ка петролејским пољима Румуније. Напад је поновљен и сутрадан, 17 априла. Резултат? Наводимо два Михаиловићева телеграма: "Савезничко бомбардовање Београда на први и други дан православног Ускрса 16 и 17 априла изазвало је страшна разарања у читавим квартовима. Многе бомбе пале су на сам центар. Досад жртве нису пребројане, али се њихов број процењује као врло висок. Кад је првога дана наишао први талас савезничких авиона, узбуна није дата. Улицама је свет врвео, јер је Ускрс био врло топао. Кад је на небу престонице препознано савезничке авионе, становништво је било обузето одушевљењем и било је много дирљивих призора. Цео свет је држао да се авиони враћају са бомбардовања непријатеља у Маџарској. Тек када су затрештале прве експлозије тешких савезничких бомби, становништво је потрчало у склоништа." /20 април 1944/.— "Према поузданим обавештењима Врховне команде Југословенске војске на Београд је пало хиљаду пет стотина четрдесет седам бомби првог и другог дана православног Ускрса... Три кварта су добила између 100 и 150 бомби; пет квартова су добила

између 50 и 100 бомби, а два кварта су добила мање од 10 бомби. Порушено је укупно 687 зграда. Двадесетог априла у рушевинама је нађен хиљаду сто шездесет један леш, а број тешко повређених износи хиљаду четири стотине шездесет осам." /9 мај 1944/. Хроничар је дужан забележити, и подвући, да су ова два бомбардовања Београда извршена с таквом фуријом само три односно четири дана после Черчилова ултиматума краљу Петру. Она су била срачуната на то, да "дадну зубе" претњи изреченој у Лондону. Додајмо, да је у то време извршен и покушај упада неколико Титових дивизија у Србију...Тај напад по Макленовој замисли, требало је да оконча грађански рат у корист партизана и потврди их као једину снагу отпора у Југославији."⁷⁵ Та офанзива није успела. И пошто краљу Петру буде наметнут бан Шубашић, Београд— непокорени центар Србије— биће бомбардован и даље, укупно тринаест пута до половине септембра, или тачније: до упада Совјетске војске у Србију. Нарочито жестока била су бомбардовања од 18 маја / предграђе Пашино Брдо/ и 8 јула 1944 / предграђе Чукарица/. У Црној Гори, Никшић је бомбардован на Цвети 1944, опет један велики хришћански празник. Подгорица је на дан 5 маја савњена са земљом. О томе има један Михаиловићев телеграм, од 21 маја 1944: "Кад су Савезници бомбардовали цело подручје Подгорице, у Црној Гори, убијено је преко 2.000 грађана.Тај катастрофални резултат дугује се чињеници што су подгоричке куће ниске и не од бетона. Ниједан подрум није могао бити искоришћен као склониште. Од Немаца у Подгорици, био је само један мали полицијски одред."

Овај одељак о бомбардовањима српских вароши од стране савезничке авијације завршићемо случајем Лесковца. Опис о томе оставио је један сведок чију веродостојност по свој прилици нико неће хтети да оспори. Позадина је ова.⁷⁶ Пролећно искуство Титових двеју елитних дивизија, Друге пролетерске и Пете крајишке, опоменуло је комунистичке носиоце грађанског рата да ће Михаиловићева војска бранити од њих сваку стопу земље у Србији. Стога су партизани свој други покушај продора у Србију, у месецима јули-септембар 1944. припремили с много већим бројем дивизија. У изради плана за овлађивање Србијом узела је учешћа и британска Команда у Италији. Бригадир Маклен каже о томе у својој књизи "Eastern Approaches":

"После Шубашићева одласка ништа ме више није задржавало на Вису ... Предложио сам обојци / ђенералу Вилсону и Титу/ план срачунат на то да на случај повлачења Немаца што мање њих успе да умакне. Операција је названа "Ратвик" /Ratweek, недеља пацова/... Ако би се Немци повукли, њихов главни пут ка северу морао би ићи Вардарском долином и пругом Београд— Солун... Партизани су у Србији још увек били у неку руку непозната количина... Пре него што је г. Черчил отишао из Италије, добио сам од њега и ђенерала Вилсона одобрење да напустим Тита и свој Штаб на Вису, на неодређено време, да бих отишао у Србију, те да лично координирам операције тамо... / Маклен је имао да се придружи Кочи Поповићу, јужно од Лесковца/. Тито је послао са мном Сретена Жујовића, пореклом Србина. Његово присуство указивало је на важности које Тито даје предстојећим операцијама у Србији.

Џон Хеникер приспео је априла месеца у Србију. Нашао је да партизани нису ни многобројни ни добро опремљени... Били су принуђени да дејствују у сасвим малим групама, без једне средишне организације... Нашао сам Кочу...Извађене су мапе и сместа смо се дали на посао. Показао ми је најновији распоред својих и непријатељских снага... Од Балканског ваздухопловства нам је потврђено да ће оно тући где год буде требало.⁷⁷

На сам рођендан краља Петра, 6 септембра 1944, у 11.30 пре подне, кад је народ био окупљен по црквама, сручена је на Лесковац киша бомби. Лесковац је, пише бригадир Маклен, био "седиште јаког немачког гарнизона", и ту се прикупило много непријатељских оклопних возила. Вице-маршал Елиот одлучио је да га туче са педесет Летећих тврђава. Маклен, са једног брега дватри километра далеко од вароши, посматрао је "беле куће Лесковца под топлим јесењим сунцем."

Стојећи ту и чекајући, ја сам се трудио да мислим на немачки гарнизон и тенковске посаде, а не на живаљ састављен од малих сељака, трговаца и железничких радника, на старце, жене и децу који ће се у том тренутку /11.30/ затећи свакодневним послом на улици...

"Цео Лесковац / пошто су га надлетели авиони/ као да се дигао у ваздух у вихору прашине, дима и рушевина. Ломљава нам је ужасно парала уши...Оно што је остало од Лесковца, лежало је обавијено покровом од дима; неколико грађевина пламтело је жестоко. И сами партизани изгледали су потиштени."⁷⁸

Тако је британски председник Владе Черчил,— пошто је својом погодбом са Стаљином обезбедио улазак Југославије у енглеску интересну сферу на Балкану,— постао активним учесником у грађанском рату у Југославији, у корист комунистичке гериле. Савезничка Средоземна команда не само да је учествовала у одобравању војних операција у Србији, већ је извођење Макленова плана о овлађивању Србијом помагала својом оружаном моћи: бомбардовањем градова, као и слањем наоружања и опреме партизанској војсци. Бригадир Маклен оставио нам је тачне податке о снабдевању партизана оружјем и другим материјалом. Током 1944 године партизани су, по њему, наине помоћи добили од "Западних савезника": преко 100.000 пушака; преко 50.000 лаких митраљеза и пушкомитраљеза; 1380 минобацача; 324.000 минобацачких бомби; 636.000 ручних бомби; преко 97,500.000 метака;⁷⁹ 700 радио-апарата; 175.000 војних униформи; 260.000 пари цокула.

Па ипак... И поред све те страшне надмоћи партизана у наоружању, и поред све помоћи енглеске пропагандне машине у њихову корист, исход битке за Србију између партизана и Михаиловићевих снага улето 1944 године биће по Титовој оцени до највеће мере неизвесан. Стога ће Тито у ноћи 18/19 септембра кришом од Енглеза, једним авионом са совјетским пилотима, напустити Вис и придружити се Толбухиновом Штабу у Крајови /Румунија/. Њему ће бити неопходна помоћ делотворнија од оне коју му је пружао Черчил. Србија је била орах тврђи него што су Черчил и Тито замишљали: претврд за њихове зубе.

8. ПРЕКРЕТНИЦА — Наметање И. Шубашића за Председника Владе

У недељу 7 маја бан Хрватске др Иван Шубашић стигао је авионом из САД у Лондон. Пошто се претходно састао са британским амбасадором при Југословенској влади Стивенсоном, учинио је посету краљу Петру, 8 маја поподне. Краља је, сасвим разумљиво, интересовало да сазна како је дошло до Шубашићева доласка у Лондон.⁸⁰ "Он ми је објаснио", пише Краљ у својим мемоарима "да је с њим ступила у додир Америчка влада у име Британске владе и обавестила га како ја / краљ Петар/ желим да га видим и консултујем". Шубашић је на Краља оставио утисак да је, што се тиче односа двају покрета у земљи, "врло неутралан и непристрасан. Шубашић се у то време приказивао као потпуно наклоњен Михаиловићу, али је приметио да би за самог Михаиловића било боље ако би и њега и Тита третирали као посебне команданте покрета отпора против непријатеља. Шубашић је држао да је између Михаиловића и Тита споразум могућан ако би обојица била стављена под Савезничку команду у Италији и сматрана као Савезнички команданти на бојном пољу. Чинило му се да би то изравнало све тешкоће, да би опасност од грађанског рата била избегнута, и да би Тито и Михаиловић престали нападати један другог и ујединили се у својим напорима нападајући Немце." Краљ на то надовезује као свој коментар / и ту се већ запажа код њега отступање од ранијег његовог непомирљивог става у корист Михаиловића/: "Ја сам увиђао да је ситуација очајна, и стављање Михаиловића и Тита у исти положај и изван Владе, указивало ми се као једино решење."⁸¹

Наводимо као занимљивост једну забелешку из Дедијерова "Дневника" у вези са Шубашићем из тих дана у Лондону. "Влатко Велебит срео се са Шубашићем, који му је изјавио да је душом и телом за Народноослободилачки покрет, па се чак и заплакао. Испричао је Влатку како га је Черчил позвао из Сједињених Америчких Држава, да му није много говорио о комбинацијама за стварање Владе, већ га је позвао на један ручак на коме је присуствовала и холандска Краљица. Ту је Черчил представио Шубашића овим речима: —

"Ово је југословенски премијер! — Па ја не знам ништа о томе! одговорио је Шубашић, како је он то Влатку Велебиту испричао. Черчил је благонаклоно погледао Шубашића, дајући му тако знак да је све то готово. Шубашић је Влатку Велебиту још рекао да би он образовао владу у којој би он био председник владе, а Тито министар војске."⁸² / У доба кад је Дедијеров Дневник штампан били су живи и Велебит и Шубашић./

О свему ономе што се одиграло у Лондону током маја 1944 у вези с уклањањем Пурићеве Владе и постављањем Шубашића на дан 1 јуна за Председника Владе и министра свих ресора, није још могуће створити фотографски

прецизну и пуну слику: Краљеви мемоари су оскудни и местимично непоуздани; Пурић није објавио свој део приче, сем нешто појединости овде-онде; од југословенских учесника драме / представника политичких странака и Шубашића/ такође још није објављено ништа. Врло корисно, међутим, могу да послуже бележења из дана у дан К.Ст. Павловића — “Пад Пурићеве Владе”⁸³ Оно што је хроничару данас доступно, то су углавном страни извори. Али се, при свем том, запажају главне обележне тачке: опште слабљење у Држави краља Петра, непопустива агресивност В. Черчила, и чврст отпор који су му дали професор Слободан Јовановић и представници политичких странака.

После друге посете бана Шубашића краљу Петру 12 маја, амбасадор САД у Лондону Вајнант јавио је истог дана своме Министарству: “Бан Хрватске стигао је овамо почетком недеље и видео краља Петра. Ништа досад није проишло из њихових разговора. Форен офис верује да Шубашић неће прихватити да буде председник Владе, и поред свих Краљевих жеља у том погледу, јер сматра као део југословенске традиције да председник Владе треба да буде Србин; али би он примио положај у Влади. Бан изгледа има у виду врло малу језгру као Владу која би се клонила политике и донекле повратила Краљу углед који је он изгубио због шепртља из Пурићеве Владе. / The Ban apparently envisages a very small nuclear government which could eschew politics and restore to the King a certain amount of the prestige which he has lost through bunglers of the Puric government.”⁸⁴ У Форен офису рекли су Вајнанту “да се можда Титов престиж у савезничким круговима преувеличава али да, с друге стране, Михаиловић, ма да није про-немачки расположен, није од користи Савезницима јер одбија да се уплете у непријатељства против Нациста. Подршка Титу мора се према томе продужити до највеће могуће мере због његове војничке вредности, али се мора одржати и нека велика равнотежа подржавањем Југословенске Владе. Тежиште целе ствари је Михаиловићев положај, и у Форен офису се увиђа да је Краљ на приличној муци јер верује, вероватно сасвим исправно, да Михаиловић ужива веома знатан углед међу Србима.”⁸⁵

Черчилов ултиматум од 13 априла навео је Краља да се обрати председнику Рузвелту и затражи његов савет и његову потпору. После првог бомбардовања Београда од стране Балканског ваздухопловства, Краљ се одлучио да консултује појединачно представнике југословенских политичких странака у Лондону, од којих је после преврата од 27 марта 1941 била састављена Влада. /Ту Владу је, по Черчиловом савету, Краљ уклонио 10 августа 1943 и заменио је једном чиновничком Владом, са Б. Пурићем на челу./ Краљ је свакоме од њих изложио тешкоћу ситуације, отприлике између 17 и 25 априла. “Што се тиче српских политичара, они су се, по Јовановићу, сви изјаснили против жртвовања Михаиловића.”⁸⁶ На томе је стало, за извесно време. Међутим, како се ситуација компликовала, Краљ је у понедеоник 15 маја одржао састанак с политичким представницима свима заједно. О томе Краљ пише у својим мемоарима. Он је и у тој прилици оскудан и не у свакој појединости тачан. “Објаснио сам ситуацију и рекао им о сталним захтевима које ми поставља Британска влада — да отпустим Пурића и именујем Одбор тројице. Пурићева Влада била

је увек једна "привремена радна Влада" и Британци, ма да су ми је они предложили, нису је поштовали. Ја сам сад затражио од свих политичара да стану чврсто иза мене и помогну ми да образујем једну заиста репрезентативну Владу која би могла говорити с ауторитетом." / The Purić Government was always a 'temporary working Government' and the British, although they had suggested it, did not respect it. I now asked all the politicians to take a firm stand behind me and to help in forming a truly representative Government which could talk with authority." 87

Потребно је овде истаћи, ради исправке процене даљих збивања током маја, како се Краљ, стопу по стопу, удаљује од свога ранијег става. Из разлога једног или другог, под утицајем једним или другим, он почиње да иде у корак са Черчилем. Пишући о Шубашићевој аудијенцији од 8 маја, Краљ је био подвукао како је дошао до увиђања да је "једино решење" да и Михаиловић и Тито буду изван Владе. Сад, на конференцији од 15 маја, Краљ саопштава да је готов да ликвидира политичку комбинацију с Пурићем, јер ту Владу не поштују ни Британци, који су је били и предложили. Те две чињенице недвосмислено указују да је Краљ био решен да уклони и ђенерала Михаиловића и Пурића још пре него што је на своје писмо Рузвету примио одговор, са препоруком да те две ствари учини.

Из Павловићевих бележења о тој седници од 15 маја виде се неке врло карактеристичне ствари, према казивањима Јовановића, Пурића и Гавриловића, а које је Краљ пропустио да спомене у својим мемоарима. /1/ Пурић је дошао до закључка "да се он свакако мора да повуче, јер је његово име за Черчила као црвени плашт од кога побесни". Енглези захтевају да се призна Тито и да се сва власт у земљи преда њему. Краљ ово није вољан да прими и треба му пошто—пото помоћи." / Павловић, 16 мај./ /2/ "Шутеј се захвалио Краљу што је позвао Бана у Лондон и рекао му је, у своје и Крњевићево име, да у будуће Краљ на консултовање не мора звати ни њега ни Крњевића. Довољно је да позове Бана. Што му Бан буде рекао, обавезиваће и њих двојицу." /Павловић 17 мај./ /3/ Кад је Краљ саопштио да, према британском плану, ваља разграничити територијалну надлежност Михаиловића и Тита, Гавриловић је упитао, да ли је Краљу познато који би се крајеви поверили Михаиловићу а који Титу. Краљ је одговорио да би под Титову власт потпали сви они крајеви и сва она места која су, током двогодишње борбе били ма и један једини дан у његовим рукама." /Павловић, 17 мај./ /4/ Краљ је тражио од политичара "да се посаветују и споразумеју и да му потом, предложе шта би ваљало учинити да би се изишло из овог ћорсокака... Политичари су се разишли обећавши да ће свака странка изградити свој предлог и поднети га Краљу." /Павловић, 15-16 мај./

У својим мемоарима краљ Петар прескаче један изузетно важан момент, који је имао и међународна гранања: своју посету Черчилу у среду 17 маја, — два дана после састанка са сакупљеним представницима политичких странака. Павловић бележи 18 маја: "Милићевић /Владета/, члан Пурићеве Владе/

ми каже да је Краљ јуче пре подне опет ишао Черчилу и да се вратио веома незадовољан. Черчил опет врши тежак притисак и прети да ће, у свом идућем говору о спољној политици који ће одржати идуће недеље у Доњем дому, напаст Краљеву владу ако се дотле ситуација не разбистри.“ У петак 19 маја Павловић бележи: “Већина листова од јутрос објављује да је Краљ sacked / најурио/ Пурића и да ће, вероватно, нову владу образовати Шубашић. Приликом јутрошње конференције за штампу у Форен офису, представник ‘Рајтера’ упитао је да ли је ова вест тачна и представник Форен офиса му је потврдио да јесте.“ Павловић додаје да “међутим вест није тачна“. Шта је истина? Нема никакве сумње да је Краљ 17 маја посетио Черчила. Карактеристично је, међутим, да томе није посветио ни слова у својим мемоарима—иако је био дужан да то учини с погледом на публицитет који је томе дат у штампи и преко радија, и с изричитим тврђењем да је Краљ обавестио Черчила о отпуштању Пурићеве Владе.

Черчил је у својим мемоарима ⁸⁸ објавио скоро у целини текст своје поруке Титу, у вези с том Краљевом посетом. Порука је од 17 маја, а Титу је уручена 23 маја — такорећи пред само спуштање немачких падобранаца на Дрвар. Черчил почиње радосном вешћу: “Јутрос, на британски савет, краљ Петар је отпустио владу г. Пурића, која је укључивала ђенерала Михаиловића као Министра војног. Он је на путу да образује једну Владу или да створи један Државни савет под баном Хрватске. То, разуме се, има снажну подршку владе Његовог Британског Величанства.— Не знамо шта ће се догодити у српском делу Југославије. Михаиловић свакако држи моћан положај локално као Начелник Штаба Врховне команде, и не може се узети да ће га његово смењивање као Министра војног лишити његовог утицаја. Не можемо прорицати шта ће он учинити. Поред тога, постоји врло велика маса људи, можда до 200.000 сељака—малопоседника, који су противнемачки расположени али се осећају веома српски, и који сасвим природно имају о сељачком власништву земље погледе у супротности с теоријом Карла Маркса. Мој циљ је да се те снаге наведу да сарађују с вама за једну уједињену, независну Југославију.— Важно је за општу ствар и за наше односе са вама пустити да се те промене развијају повољно до краја ка главном циљу. Било би ми веома жао ако бисте се ви уопште пожурили да их осудите јавно. Судбоносни догађаји предстоје у Европи. Битка у Италији развија се повољно по нас. Ђенерал Вилсон ме уверава о својој решености да вас помогне до крајњих граница. / Слањем оружја и муниције, бомбардовањем српских градова./ Стога осећам да имам право тражити од вас да се уздржите од било каквих изјава неповољних за овај догађај, барем за неколико недеља док не могнемо измењати телеграме о томе.“ Копију тога телеграма Титу, Черчил је послао непосредно Рузвелту; Совјетима, преко Форен офиса. Рузвелт је био “одушевљен” поруком и замолио је Черчила да каже краљу Петру како се он “од срца слаже са садржајем.” Стаљин је само потврдио пријем.

У америчким дипломатским документима нема ни једне речи која би упућивала на закључак да је вест од 17 маја о отпуштању Пурићеве Владе

нетачна. Напротив. Саветник Америчке Амбасаде при Британској влади јавио је своје Министарству 19 маја да је “краљ Петар јуче отпустио Пурићеву Владу. Форен офис каже да има врло мало обавештења о томе које би личности могле ући у нову Југословенску владу, али је сасвим извесно да ће бан Хрватске играти истакнуту улогу у њеном саставу. Вероватно је да ће он бити председник Владе. Михаиловић сасвим сигурно неће бити укључен у нову Владу. форен офис каже да ће она бити бројем врло мала.”... 89 Четири дана доцније амерички саветник Амбасаде при Југословенској влади Rudolf E. Schoenfeld шаље телеграм своје Министарству увече 23 маја, уочи Черчиловог говора у Доњем дому: “ Управо долазим од краља Петра. Он ми каже да Британци навалују на њега да образује Владу данас. Сутра ће бити питања о Југославији у Доњем дому и г. Черчил осећа да мора бити у стању да на њих одговори. Краљ Петар каже да је целог дана конферисао с југословенским личностима овде, али још не зна да ли може да образује Владу данас. Садашњи је план да се направи један мали Кабинет и један ‘Одбор отпора.’ Кабинет би се састојао од 3 до 4 особе, укључујући једног Хрвата, једног Словенца и једног Србина. Михаиловић би испао као министар војни, али би остао као начелник Штаба Врховне команде. Тито не би био заступљен у Влади. И Михаиловић и Тито били би позвани да пошаљу своје представнике у Одбор отпора. Што се тиче састава Кабинета, краљ Петар каже да је бан Шубашић вољан да уђе. Ту је и погодан Словенац, или Коце или Чок или Сној. Погодан Србин још није нађен. Краљ Петар би волео Јовановића и видеће га доцније вечерас. Он осећа да је неопходно имати једну важну српску личност између осталог и зато да би се потрло дејство на српско јавно мишљење због промене Михаиловићева статуса.”

У Павловићевим забелешкама из дана у дан у то време наилази се на ово: 12 маја 1944. “За понедељак је Краљ позвао на консултовање све политичаре. Јовановић, кога је Краљ такође позвао, мисли да је Краљ већ донео одлуку и да их све позива само форме ради. Јовановић се боји да се не оствари комбинација с Баном, Константиновићем и Фурланом.” — 20 мај 1944. / У четвртак 18 маја, дакле сутрадан по пријему краља Петра код Черчила, Пурић је позвао на састанак Јовановића, Трифуновића, Гавриловића и Бобића./ “Пурић им је том приликом саопштио да му Краљ већ неколико дана тражи да поднесе оставку и да је решио да то и учини сутрадан 19 маја у 11 пре подне.” Међутим, се Пурић у том погледу предомислио,— вероватно из жеље да би се тим одуговлачењем добило у времену и саставила Влада од представника политичких странака, Влада која не би била слепи извршилац Черчилових жеља и која би водила рачуна о интересу и српског народа и Михаиловићева покрета отпора.

Из свега овога разложно се може извести закључак да је краљ Петар, приликом свога састанка са Черчилом 17 маја рекао Черчилу: да се одлучио да образује нову Владу у којој не би био Михаиловић, да је тражио од Пурића у дватри маха да поднесе оставку, да Пурић то још није учинио, али да је он, Краљ предузео што треба ради састава нове Владе: имао је састанак с представ-

ницима политичких странака 15 маја и они су обећали да ће му поднети своје предлоге за решење кризе. У своме говору од 24 маја Черчил се задржао подуже о ситуацији у вези с Југославијом. Он је речју предухитрио догађај уколико се тиче Пурићеве смене и својим говором показао да неумољиво иде ка своме циљу: предавању Југославије Титу. "Примио сам поруку од краља Петра", истакао је Черчил у првом делу свог излагања о Југославији, "да је прихватио оставку г. Пурића и његовог Кабинета са сврхом да се помогне активни отпор у Југославији и уједине колико год је могуће сви борбени елементи у земљи. Како сам разумео, тај процес формирања нове Владе обухвата испуштање из Краљевске југословенске владе ђенерала Михаиловића у његовом својству министра војног. Како сам још разумео, бан Хрватске је важан чинилац у новом политичком устројењу; око њега, или поред њега, могу се окупити извесни други елементи ради тога да тучу непријатеља и уједине Југославију. То, разуме се, има подршку Владе Његовог Британског Величанства. Ми не знамо шта ће се догодити у српском делу Југославије. Разлог због кога смо престали снабдевати Михаиловића оружјем и потпором јесте једноставан. Он се није борио против непријатеља, а поред тога извесни његови потчињени вршили су нагађања с непријатељем, због чега су настали оружани сукоби са снагама маршала Тита." Черчил је потом парафразирао делове своје поруке од 17 маја Титу. О Титу је устврдио нешто у што, вероватно, ни сам није уверен: да је Тито великим делом утопио свој комунизам у родољубљу. Додао је како Тито "поновљено прокламује да он нема намере да преврне својински и друштвени систем који је на снази у Србији, али та факта још неће да прими друга страна." И онда суштина целог излагања: "Наш је циљ да се све снаге у Југославији, и цела уједињена сила Србије, наведу некако да сарађују под војним руководством маршала Тита за једну уједињену и независну Југославију... /" Our object is that all forces in Yugoslavia, and the whole united strength of Serbia, may be made to work together under the military direction of Marshal Tito for a united independent Yugoslavia..."/ "Све очи морају бити упрте у заједничког непријатеља... То сажето изражава нашу политику према Југославији, и Дом ће уочити да су сва питања монархије или републике или левичарства или десничарства строго подређена главној сврси коју имамо у виду. На једном месту ми подржавамо Краља, на другом комунисту – нема покушаја од наше стране да натуримо неке идеологије. Ми желимо једино да тучемо непријатеља, а онда, у срећи и ведрини мира, дајемо да до најбољег изражава дође воља народна у сваком погледу." 90

Истог дана кад је одржао тај говор пред Доњим домом, Черчил је упутио и једну поруку Титу. "Краљ је најурио Пурића и К.о., и ја мислим да ће Бан Хрватске окупити неку снагу око себе. Моја је замисао да се та Влада притаји за неко време и пусти да догађаји теку својим током." / The King has sacked Puric and Co., and I think the Ban of Croatia will rally a certain force round him. My idea is that this Government should lie quiet for a bit and let events flow on their course." 91

У четвртак 25 маја краљ Петар је позвао Слободана Јовановића и

поверио му мандат да образује Владу. У Павловићевим бележењима марљиво су изнесени подаци о ставовима појединих личности и странака. Био је у самом почетку покушај да се Јовановић приволи да он сам донесе тешку одлуку, те да на њега падне пред Србима одијум за уклањање ђенерала Михаиловића из Владе,— ствар која је изгледала неизбежна кад је постало јасним да се и Рузвелт придружио Черчилу у том погледу, и такав савет дао Краљу. Предлог се састојао у овоме: да Јовановић буде именован за председника Владе, "да / у том својству/ поведе преговоре с Енглезима и с њима реши Михаиловићево питање," па да потом уведе у своју Владу представнике политичких странака. То је значило потцењивати Јовановићеву оштроумност. Јовановић је то одбио. "Он је," записао је Павловић, "против одбацивања Михаиловића и сматра да он треба да остане у влади. Ако су пак прилике такве да се морамо приклонити Енглезима, онда је боље, и за народ у земљи и за Михаиловића, да ту одлуку донесу све политичке странке заједно, а не он, Јовановић, сам."⁹² Јовановићево гледиште је преовладало. Нико од политичких представника Срба, међутим, није желео да Михаиловић буде, или изгледа, жртвован Титу. Стога су сматрали да би истовремено с Михаиловићевим уклањањем из Владе имао да буде склопљен споразум са Британском владом о даљем помагању Михаиловићева покрета отпора. То је уствари било прихватање оне линије коју је заступао Рузвелт у свом писму краљу Петру,— на супрот Черчилу, који је желео уништење Михаиловића и његовог покрета и као свој циљ прокламовао стављање свих снага у Југославији, и целе уједињене силе Србије, под војно руководство Титово. То нико од српских политичких представника није хтео да прими. Јовановић је замољен да у том смислу изради један меморандум за Британску владу.

У недељу поподне 28 маја састали су се ради утврђивања коначног текста меморандума С. Јовановић / заступао и Радикалну и Земљорадничку странку/, М. Грол / заступао ДС, СДС, ЈНС и Словенску људску странку/ и бан Шубашић / заступао ХСС/. Сва тројица су се сложила о меморандуму који је Јовановић имао да сутрадан преда амбасадору Стивенсону као заједничко гледиште политичких странака. Ово је пуни текст:

Aide – Memoire

1. Ми увиђамо војне разлоге са којих Британска влада сматра за потребно да помаже Тита, али у исто време налазимо да је његова врховна команда практички немогућна, јер се он не јавља само као војник, него и као политички вођ, а у овом другом својству није успео задобити поверење Срба, — а изгледа да је и поверење Хрвата и Словенаца задобио само унеколико.

2. Ми признајемо да је деполитизовање Тита и Михаиловића један од првих услова за координацију њихових војних акција; али, докле би Михаиловићево уклањање из Владе значило у исто време и његово деполитизовање,

не видимо на какав се начин мисли извршити деполитизовање Тита, — и питамо се да ли деполитизовање самог Михаиловића може имати неке практичне вредности.

3. Прекидање сваке, чак и војне везе између Британске владе и ђенерала Михаиловића, значи не само његово деполитизовање, него његово потпуно жртвовање Титу; јер, докле би Тито уживао потпуно британску потпору, Михаиловић би за Британску владу био само шеф једне локалне организације, за коју Британска влада нема више никаквог интереса. По нашем мишљењу, већ ни са самог војног гледишта не би било саветно одбацити једну организацију која је обухватила скоро сав српски народ и чију снагу иначе и сама Британска влада увиђа. С политичког гледишта то би било још мање саветно, јер би се створио велики несклад између става Британске владе и расположења српског народа. Југословенска влада у Лондону, која има у првом реду да олакшава узајамно разумевање између окупираних Југославије и Британске владе, била би тиме стављена у врло тежак положај.

4. По нашем мишљењу, сукоб између Тита и Михаиловића ваља по сваку цену отклонити или бар ублажити; али то се да постићи само путем компромиса, а никако искључивим повлађивањем једној страни. Први корак на путу компромиса био би тај да Британска влада престане игнорисати Михаиловићеву организацију, која зацело није за потцењивање када Немци тако немилосрдно гоне и убијају њене чланове и сараднике. Исто тако требало би, с погледом на све евентуалности дати Михаиловићу могућности да изврши општу мобилизацију, за коју засада нема довољно муниције и наоружања.

5. У овом смислу ваљало би, у каквој било форми, начинити споразум између Британске и Југословенске владе, из кога би се видело да Британска влада не одбацује Михаиловића и његову организацију, него с њиме још увек рачуна и да му стога не мисли своју помоћ ускраћивати. Само тако може се избећи утисак да је Михаиловић жртвован Титу, и да се у грађанском рату који се, нажалост води у Југославији Британска влада ставила на страну Тита.

29. мај 1944.

На Черчилов одговор се није дуго чекало. Већ сутрадан, 30 маја, Стивенсон је известио Јовановића: да је њихов предлог неприхватљив, односно / како је Јовановић испричао Павловићу/ "да се по свима питањима могу лако споразумети, али да представници странака морају пристати и на неку декларацију коју би Краљ послао Титу. Реч је о једној изјави која је била израђена у Форен офису, а којом би Краљ саопштио "да власт у земљи поверава Титу, а да се он, Краљ, повлачи и да се неће враћати у земљу све док га народ преко Тита не буде изрично позвао." ⁹³ То би уствари значило потпуно порицање идеја изложених у меморандуму и капитулирање Краља и политичких странака пред Титом. На то су одбили да пристану и Јовановић и Грол. Краљу је Стивенсон саопштио да је немогуће преговарати са Србима о отпуштању Михаиловића и признавању Тита и да се о тим питањима може једино разговарати с Баном." ⁹⁴

После Черчилова одбијања меморандума од 29 маја, с Краљем су о даљем развоју ситуације дуго разговарали Пурић / уторник 30 маја/ и у заједничкој посети Јовановић и Грол. Пурић му је као закључак рекао: "Постоји могућност да се образује влада. То може да учини г. Јовановић с групом људи који неће напустити Михаиловића, па куд пукло..." "Краљ је све прихватао. Толико се са свачим слагао да је то Пурићу постало сумњивим и изгледало му је као да је Краљ већ био решен на нешто друго."⁹⁵ Јовановић и Грол посетили су Краља у среду јутро 31 маја. "Дуго су разговарали. Јовановић је причао да је Краљу изложио ситуацију и да му је рекао да постоји могућност да се образује влада с Михаиловићем, али против воље Черчила. Краљ је све одобравао. После дужег разговора, прихватио је и Јовановићеве сугестије и завршио је речима: "Видим да не смем да напустим Михаиловића. Ако будем признао Тита, висиху у ваздуху. То не могу да учиним." На томе су се растали и то су биле последње Краљеве речи. И Јовановић је имао јасан утисак да је Краљ већ био донео одлуку."⁹⁶

У четвртак 1 јуна у подне, у Краљевом стану у хотелу "Клериц", др Иван Шубашић положио је заклетву као председник Владе и министар свих ресора.

Амбасадор Вајнант, извештавајући о томе своје Министарство, истакао је ово: "Према Форен офису, Краљу је било немогуће убедити Србе да учествују у Влади. Српски елементи су били пристали да уђу у Владу под условом да Британци даду извесне гаранције да ће подржавати Михаиловића, али су ови то одлучно одбили. Према томе, Краљ је сад решио да затражи од Шубашића да састави Владу, која ће бити влада једног човека док други елементи не буду могли да у њу буду уведени. У плану је да Шубашић оде у Бари, где би ступио у додир с разним југословенским елементима тамо, укључујући четнике, Хрватску сељачку странку и партизане. После консултовања с тим групама, Бан ће саставити Владу. Краљ ће засад остати у Великој Британији."⁹⁷

Увече 1 јуна преко Радија—Лондон, саопштена је народу Југославије вест да је др Иван Шубашић постављен за новог председника Владе. Чула се и Краљева Изјава — срачуната на то да Шубашића представи као неку врсту председника Владе народног помирења. "Ја сам одлучио", стоји у Краљевој Изјави, "да образујем нову Владу, која ће, бранећи колико је то год могуће права и интересе свих мојих народа, без обзира на политичке погледе, посветити се узвишеном циљу сарадње са свим оним елементима у нашој земљи који се активно боре против непријатеља. Ја сам поверио др Ивану Шубашићу, бану Хрватске, задатак да води ту Владу. Она ће, међутим, моћи да изврши свој задатак у потпуности једино у сарадњи, те уз помоћ и подршку свих елемената отпора у Југославији. Ја сам због тога упутио Бана Хрватске да успостави додир са свим тим елементима, пре него се одлучи на коначни састав Владе." Потез, вешт, имао је очигледно за сврху да умањи за први мах силу шока у међународној јавности, нарочито међу Србима. Не спомињу се изриком ни Михаиловић али ни Тито, ни Михаиловићеве борби али ни партизани; реч је не о подређивању једнога покрета отпора другоме, већ о "сарадњи свих елемената отпора

у Југославији“; а састав Шубашићеве Владе одредиће се тек пошто Шубашић “успостави додир са свим тим елементима.” Види се мајсторска рука. Није ли Черчил у својој поруци Титу од 17 маја тражио од Тита да не буде нестрпљив у својим реакцијама? “Важно је за општу ствар”, подвукао је Черчил, “пустити да се те промене развију повољно до краја ка главном циљу”. А шта је то значило, Черчил ће обележити недељу дана доцније пред Парламентом: “Наш је циљ да се све снаге у Југославији и цела уједињена сила Србије, наведу некако да сарађују под војним руководством маршала Тита за једну уједињену и независну Југославију.” Али се у прво време имало да иде постепено, корак по корак, ка томе циљу.

Ова привидна мирноћа и привидна непристрасност којима одише текст Краљеве Изјаве не налазе се, међутим, у интервјуу који је, препуштен сам себи, краљ Петар дао исте вечери једном представнику агенције ВУР / *The British United Press*/. Упитан да ли постоји могућност да Михаиловић одбије да сарађује с Титом, Краљ је одговорио: “Ја верујем да ће Михаиловић пристати. А ако не пристане, онда је свршено с његовом вредношћу за земљу. / *I believe Mihailovitch will agree. If he does not, then his value to the country is finished.*”/ Тако Краљ унапред сваљује кривицу на Михаиловића, ако се не постигне сарадња између њега и Тита,— а знао је као и сав остали свет, из Черчилова говора, да би та “сарадња” имала да буде “под војним руководством маршала Тита.” И даље: “Ако има доказа да су четнички команданти, или и сам Михаиловић, сарађивали с Немцима, онда ће они бити стављени на црну листу. То исто важи за све струје отпора. Ми желимо да се сваки бори против Немаца.” / *If there is evidence that Chetnik commanders, or even Mihailovitch himself, have collaborated with the Germans, then they will be blacklisted. The same applies to all the resistance factions. We want everyone to fight the Germans.*”/ Прећутно усвајајући оптужбе британске и комунистичке пропаганде да се Михаиловић “не бори”, Краљ је у интервјуу изјавио “да ће се Михаиловићу дати налог да почне борити се против Немаца” / *General Mihailovitch, he said, would be instructed to start fighting the Germans.*”/ Све те Краљеве речи објављене су под наводницима у листовима који су пред писцем ове расправе — “*The Times*”, “*The Daily Telegraph*”, “*The Daily Express*” , “*The Daily Mail*” од 2 јуна 1944. То је било први пут да Краљ ставља Михаиловића на оптужничку клупу пред светском јавношћу. Оштрице Краљевих изјава биле су уверене против Михаиловића, како то сензационално истичу својим насловима преко четири ступца на пример “*The Daily Express*” / *Mihailovich must fight the Germans, says Peter*”/ или “*The Daily Mail*” / “*Peter warns Mihailovitch*”/.

Има још једна ствар на коју треба обратити пажњу у вези с тим мајским догађајима. То је упорно понављање неистине која се провлачила током целе те кризе, а на крају била унесена и у сам указ о именовању Шубашића за председника: тврђење да је Пурићева Влада поднела оставку Краљу Петру, — иако Пурић то никад није учинио. Извесно је да је Краљ у дватри маха то тражио од Пурића, како би могао прећи на образовање нове Владе.

Краљ је свакако о томе обавестио Черчила приликом посете од 17 маја, и Черчил је одмах саопштио Титу, Рузвелту и Совјетима да је Краљ Петар отпустио /dismissed/ Пурића. Међутим, Пурић, супротно уобичајеној пракси која му је налагала да оставку поднесе / утолико пре што је извор његове власти лежао у милости Владаочевој/, оглушио се о Краљев позив. Он је вероватно у први мах желео да се добије у времену и омогући састав једне Владе која не би била непријатељска према Михаиловићу. Доцније, он је могао хтети да својим отпором о т к р и је Черчила и његов брутални притисак на краља Петра. Свој притисак је Черчил, међутим, желео да прикрије. Само тиме се да објаснити и Черчилов предлог краљу да позове Слободана Јовановића и повери му састав Владе са представницима политичких група. А кад су се ови сложили и израдили заједнички предлог за решење кризе, Черчил је то отурио једним замахом руке. Он је успео да за први мах пред јавношћу створи утисак да је цела процедура била нормална: Пурић је поднео оставку, Јовановић с представницима политичких странака није могао да састави Владу, и Краљ се окренуо ка Шубашићу. Колико је пак Черчилу било много стало до подношења Пурићеве оставке, то показује његов покушај да ту оставку купи. / Видети о томе писмо г. К. Ст. Павловића на следећим страницама/. Пурићево одбијање, до краја, да оставку поднесе, допринело је да широка јавност брзо сазна да је Шубашићева Влада била краљу Петру наметнута непопустљивим притиском Вистона Черчила.

***

Одељку својих мемоара у коме се говори о овде изнетим догађајима, у раздобљу март-мај 1944, краљ Петар дао је наслов "Betrayal by agreement". "Издаја по споразуму". Он не каже с изриком ко се с киме договорио да учини издају према једном исправном и храбром ратнику какав је био Михаиловић и да власт у Југославији преда комунисти Титу; али је то из самог Краљевог излагања јасно. Краљ покушава, међутим, да део своје кривице пребаци на југословенске политичке људе у Лондону, жалећи се на "потпуни недостатак сарадње од мојих саветника у једном тако озбиљном часу;" каже да га је то довело до "разочарања и очајања" и "и натерало да прими једну Владу образовану на тако један неуредан начин." / I was full of frustration and despair that in so grave a moment the absolute lack of cooperation from my adviser should drive me to accept a Government formed in such a slipshod manner." 98 Читање самих Краљевих мемоара, као и других докумената и сведочења из тог времена, показује колико је та жалба неправедна. И Јовановићу и Пурићу, као и политичким шефовима и првацима током рата у Лондону / М. Гролу, М. Трифуновићу, М. Гавриловићу, Ј. Бањанину, С. Будисављевићу, М. Креку/, историја ће дати признање да су краљу Петру у оним тешким приликама указивали на прави пут и бодрили га да на том путу истраје. Краљ се пак од њих одвојио и пошао путем којим га је повео Черчил.

ГЛАС КАНАДСКИХ СРБА – VOICE OF CANADIAN SERBS
Бр. 2073, 29. III. 1973

ПИСМА УРЕДНИШТВУ

ЧЕРЧИЛ, КРАЉ ПЕТАР И ПУРИЋЕВА ОСТАВКА

Господине Уредниче,

Пратим са великом пажњом студију Л. С. Ж. "О наметању Тита Југославији." Колико је г. Божидар Л. Пурић био црвено марамче за Винстона Черчила и шта све овај није био у стању да измисли да би га се ослободио, види се и из следећег примера.

У својим белешкама, нашао сам записано у недељу 23 марта 1947 следеће:

"Пре извесног времена неко ми је од наших причао како је Черчил саветовао Краљу да "купи" Пурићеву оставку дајући му поклон од 20.000 фуната, које би Краљу дао сам Черчил. Ову причу нисам никад раније био чуо.

Јуче нам је долазио Пурић те сам га питао да ли ту има неке истине и он ми је одговорио следеће:

— Кад је последњи пут Краљ био код Черчила, овај му је рекао да мора да ме ликвидира. Краљ му је одговорио да то не може да учини, јер је задовољан мојим радом и нема разлога да ме уклони. Черчил му је онда саветовао да ми понуди неку велику амбасаду. Краљ му је одговорио да то неће и да данас, усталом, нема велике амбасаде, коју би могао да понуди једном председнику Владе и министру иностраних послова. Тада му је Черчил, одједном, рекао: "Па, дајте му 20.000 фуната!" Краљ је остао забезекнут и није знао шта да одговори. Черчил је пак имао утисак да се Краљ колеба или да нема толико новаца, те му је, не чекајући његов одговор, додао: "Ако немате новаца, ја ћу Вам дати 60.000 фуната, и од тога дајте Пурићу 20.000."

— Одмах после тога / наставио је Пурић/ Краљ је посетио енглеског Краља и испричао му је целу ствар. Ђорђе VI је био згранут и саветовао је Краљу да више не одлази Черчилу и додао је: "Ово ником не говорите. То су ствари које се не поверавају ни свом Председнику Владе." Краљ му је ипак, по повратку све то испричао."

Ако сматрате да ово може да буде од интереса за читаоце Гласа канадских Срба, био бих Вам захвалан да ово моје писмо објавите.

Изволите примити, Господине Уредниче, и овом приликом уверење о мом свагдашњем поштовању.

12 јануара 1973
Кембриџ

К.Ст. Павловић

НАПОМЕНЕ

1. Владијмир Дедијер: "Дневник" III, Београд, 1950, с. 193
2. Foreign Relations of the United States /FRUS/, 1944, vol. IV, s. 1423.
3. Frus, 1943, vol. II, s. 1028.
4. "A King's Heritage", G.P. Putman's Son, New York, 1954, s. 138.
5. W.S. Churchill: "The Second World War", vol.V, London, Cassel, 1951, s. 414.
6. Књига као под 4, с. 138.
7. Књига као под 3, с. 1028-1029.
8. Књига као под 4, с.138.
9. Иста књига, с. 138-140.
10. Fitzroy Maclean: "Eastern Approches", London, Jonathan Cape, 1950, s.390.
11. Књига као под 10, с. 402-404
12. Иста књига, с. 402.
13. Књига као под 3, с. 1030-1031.
14. Иста књига, с. 1030.
15. Иста књига, с. 1031-1032.
16. Иста књига, с. 1036-1037.
17. Књига као под 2, с. 1330-1331.
18. The New York Times, New York, 10. December 1943.
19. "Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије 1941-1945", Београд, Војно-историјски институт, 1964, с. 616.
20. Књига као под 3, с. 1024-1025.
21. Иста књига, с. 1035.
22. Иста књига, с. 1038-1039.
23. Иста књига, с. 1039-1040.
24. Иста књига, с. 1038.
25. Књига као под 2, с. 1331-1333.
26. Књига као под 5, с. 416-417.
27. Књига као под 2, с. 1334.
28. Иста књига, с. 1339.
29. Иста књига, с. 1343.
30. Књига као под 5, с. 417-418.
31. Иста књига, с. 418-419.
32. Иста књига, с. 419-420.
33. Иста књига, с. 420.
34. Књига као под 2, с. 1348.
35. Иста књига, с. 1350-1351.
36. The War Speeches of the Rt.Hon. Winston S. Churchill; vol. III, s.85-88.
37. Књига као под 2, с. 1351-1352.
38. Иста књига, с. 1353.
39. Иста књига, з. 1353-1355.
- 40.Књига као под 4, с. 144.
41. Иста књига, с. 145.
42. Књига као под 2, с. 1359.
43. Иста књига, с. 1357-1358.
44. Књига као под 5, с. 421-422.
45. Књига као под 2, с. 1360.
46. Књига као под 4, с. 147-148.
47. Књига као под 2, с. 1362-1363.

48. К. Ст. Павловић: "Пад Пурићеве Владе", Гласник Српског историјско-културног Друштва "Његош", јуни 1961.
49. Constantin Fotich: "The War We Lost", New York, The Viking Press, 1948; s. 247.
50. Књига као под 2, с. 1359-1361.
51. Иста књига, с. 1362-1364.
52. Књига као под 4, с. 148.
53. PRO, FO 371. 44290, R 7947/44792.
54. Књига као под 2, с. 1366-1368.
55. W.S. Churchill: "The Second World War", London, Cassel, 1953, vol. VI, s. 64.
56. FRUS, 1944, vol. V, s. 128.
57. Иста књига, с. 128.
58. Иста књига, с. 112-113.
59. "The Memoirs of Cordell Hull", II, London, Hodder and Stoughton, 1948, s. 1452.
60. Као књига под 56, с. 114-115.
61. Као књига под 59, с. 1453.
62. Као књига под 55, с. 65.
63. Као књига под 59, с. 1454.
64. Као књига под 56, с. 117.
65. Иста књига, с. 117-118.
66. Иста књига, с. 118-119.
67. Иста књига, с. 121.
68. Иста књига, с. 120.
69. Иста књига, с. 123.
70. Иста књига, с. 124-125.
71. Иста књига, с. 126-127.
72. Иста књига, с. 128-129.
73. Као књига под 59, с. 1458-1459.
74. Као књига под 10, с. 445.
75. Звонимир Вучковић: "Напад на Србију у пролеће 1944", Књига о Дражи, II, с. 76-79.
76. Види Ж.Л. Кнежевић: "Совјетски упад у Србију", Књига о Дражи, II, с. 147-170.
77. Књига као под 10, с. 470-481.
78. Иста књига, с. 486-487.
79. Иста књига, с. 461.
80. Књига као под 4, с. 149.
81. Иста књига, с. 149-150.
82. Као књига под 1, з. 183.
83. Књига као под 48, с. 7-32.
84. Књига као под 2, с. 1365.
85. Иста књига, с. 1366.
86. Књига као под 49, с. 17.
87. Књига као под 4, с. 150.
88. Књига као под 5, с. 422-423.
89. Књига као под 2, с. 1378.
90. Књига као под 36, с. 145-147.
91. Књига као под 5, с. 423.
92. Књига као под 48, с. 27-28.
93. Иста књига, с. 28-29 и 22.
94. Иста књига, с. 28.
95. Иста књига, с. 27.
96. Иста књига, с. 27.
97. Књига као под 2, с. 1376-1377.
98. Као књига под 4, с. 151.

Дванаести одељак

СПОРАЗУМ ТИТО—ШУБАШИЋ И ПОДЕЛА БАЛКАНА

Черчил, 22 фебруара 1944: Тито има четврт милиона људи.— Черчил, 24 маја: Ујединити све снаге под Титовом командом.— Напад немачког батаљона на Дрвар, 25 маја: Тито са Врховним штабом бежи у Италију 3 јуна.— Британци хитно враћају Тита на Вис 6/7 јуна.— Споразум Тито—Шубашић, 16 јуна на Вису.— Погодба Черчил— Стаљин у Кремљу, 9 октобра.

Черчилов непопустљиви притисак на краља Петра, крајем маја 1944, ближио се врхунцу. Хтео је по сваку цену и што пре да отера Пурићеву Владу и Краљу натури Ивана Шубашића, кога је Тито хтео за председника Југословенске владе. Лични Черчилови притисци, покушај поткупљивања и Пурића и Краља, терористичко бомбардовање српских градова, одбијање Меморандума политичких странака од 29 маја, — све то откривало је самога Черчила као једину снагу која је хтела да силом наметне Шубашића.

Упоредо са терористичким бомбардовањем градова у Србији и Црној Гори, вођена је паклена пропаганда од стране радиостаница: у Москви, "Слободне Југославије"; у Лондону ВВС-а; у Вашингтону, у нешто мањој мери, Дирекције за војне информације / Office of War Informations — O.W.I ./. Циљ ове синхронизоване пропаганде био је да припреми јавно мњење на Западу за Черчилове планове о наметању Тита Југославији. Она је имала да убеди Запад: да је Тито не само стварни борац против окупатора, него и једини борац; да Тито има огромне снаге и да је већ ослободио две трећине Југославије. У исти мах она је имала да Михаиловића и Србе представи као немачке "сараднике", његове снаге као сасвим незнатне и "неактивне". Гебелсова пропаганда, према овој синхронизованој пропаганди Совјетског Савеза и Запада, изгледала је детињаста.

Совјетска амбасада у Вашингтону, у своме Билтену од 1 јуна 1944, пренела је Ђиласов чланак из московске "Правде", као и чланак ђенерала Ивановића, члана Ђиласове Мисије у Москви. У Ђиласовом чланку речено је и то: да су "немачке трупе изгубиле / у Југославији/ више од 300.000 убијених... Партизани су имали 100.000 до 120.000 мртвих... Прекаљених 300.000 бораца под командом маршала Тита држе положаје у срцу Балканског Полу-

острва". Титове снаге, међутим, тада су биле сабијене у забитним пределима Западне Босне, око Бихаћа. Срце Балкана била је и остала Србија, коју је чврсто држао ђенерал Михаиловић. У чланку Ивановићевом речено је: "Укупна снага Титових трупа прелазила је 600.000... Не мање од пола Југославије је слободно."¹

Дирекција за војне информације, која је имала да обавештава амерички народ, саопштила је преко радија изјаву ђенерала Велебита у Лондону 5 маја: "Тито има војску од 300.000 бораца и он је ослободио или контролише две трећине територије Југославије."²

Сам Черчил изјавио је 22 фебруара у свом говору у Парламенту Титову снагу као четврт милиона људи! У јеку кризе између Черчила, краља Петра и Југословенске владе, Черчил ће у говору од 24 маја означити као **н а ц и о н а л н и ц и љ** Велике Британије у Југославији: уједињење свих снага у Југославији под војничким вођством маршала Тита. Тешко је било рећи да ли је "Слободна Југославија" из зраде Коминтерне у Москви ширила веће лажи но сви на Западу. Ова срачуната лажна пропаганда на Западу представља срамоту за слободну штампу и за цео демократски свет. Прилазак Велике Британије и Сједињених Америчких Држава комунистима у Југославији, против легалне војске Краљевине Југославије, имало је да се оправда свима средствима па и лажном пропагандом. Народи на Западу нису смели да сазнају истину о стварном стању у Југославији. Док су три помоћника Титова у писменом Меморандуму Немцима 11 марта 1943 и под својим потписима тврдили: да се нису никад борили против Немаца, сем у самоодбрани, и да је њихов главни циљ уништење Михаиловићевих четника, дотле их је Запад уздизао до невероватних граница као "најстрашнију анти-осовинску снагу" у Југославији.

Титово бекство из Југославије у Италију

Само један дан после Черчиловог говора у Парламенту, 25 маја у зору, један батаљон немачких падобранаца од пет стотина војника искочио је на Дрвар, где је био Титов Врховни штаб са свима војним мисијама.³ У исти мах немачке сувоzemне снаге надирале су са свих страна друмовима ка Дрвару. Циљ им је био уништење Штаба Народноослободилачког покрета. Овај напад показао је пред целим светом до које је мере била **л а ж н а** пропаганда о Титу и његовим снагама. Стотине хиљада прекаљених бораца око Тита нестало је муњевито за тили час. Сам Тито са својим Штабом једва је умакао из пећине у Дрвару. Чак и његове две пролетерске дивизије, чији је искључиви задатак био заштита Тита и његовог Штаба, бежале су главом без обзира на све стра-

не по планинским кланцима Западне Босне. Званична британска историја после рата каже у вези с тим: "да је герила била неприпремљена и дезорганизована и скоро целу недељу дана б и л а у п о к р е т у." 4 Зар свих Ћиласових 300.000 и Черчилових четврт милиона?...

После девет дана непрекидног бежања кроз гудуре и планиске кланце, без икакве везе ма са којом већом јединицом и скоро без икакве заштите, Тито је видео једини спас у б е к с т в у у Италију. Бригадир Маклен, "храбри посланик за Ланкастер" /како га је Черчил називао у Парламенту/, дао је овај опис Титовог бекства за Италију:

Једнога дана Тито је позвао Вивијана / пуковник, британски радио-официр/. Вивијан је нашао Маршала изнурена и утучена. Маршал је тешка срца био дошао до закључка да је немогуће да управља операцијама / sic / својих снага широм Југославије, гоњен кроз шуме и стално у п о к р е т у ... Он је већ био изгубио сваку везу са скоро свима јединицама под његовом командом. Затражио је од Вивијана да уреди евакуацију авионом за њега и његов Штаб. 5

Балканско ваздухопловство послало је 3 јуна авион Дакоту у Купрес. Авионом је пилотирао руски пилот. Маклен завршава: "Дакота је кружила око поља, спремна да се спусти. Спустила се; они улазе. Тито, његов пас Тигар, шесторица чланова Штаба, Вивијан и Руска војна мисија. Дигли су се у трен ока... Сат или два доцније спустили су се у Барију. Његова маршалска униформа била је пала у руке Немцима за време напада на Дрвар и однета је да украси неки музеј у Немачкој." 6

Док је Тито с пратњом седео у једној вили у предграђу Барија, совјетска, британска и америчка пропаганда још увек су таламбасала делове Черчиловог говора од 24 маја и уверавале свет о Титовој снази и о две трећине ослобођене Југославије. Ратни комуникеји нису престали да се доносе у западној штампи о борби против Немаца од стране Титових партизана. Сви комуникеји саопштавани су из Титовог Штаба "негде у Југославији". Титово бекство из Југославије чувано је као највећа ратна тајна.

Генерал Вилсон чинио је све да помогне Тита и његове снаге у пуном расулу по планинама Босне. Већ "крајем маја 300 средњих бомбардера и 200 ловаца било је ангажовано у операцијама у Југославији." 7 За спровођење Черчилових планова, Тито је имао да се спасе по сваку цену. Зато се то бекство крило од јавности на Западу. Стет департамент био је обавештен о томе бекству тек 17 јуна, и то нетачно: да је Тито "евакуисан због слома система веза." Требало је прикрити и од Стет департамента да је напад само 500 падобранаца на Дрвар развејао и стотине хиљада партизана и две трећине ослобођене Југославије. Кордел Хал истиче да немају никаквих "подробних података" о немачким операцијама "које су претходиле Титовом спасавању из Југославије." Хал је закључио депешу, амбасадору при Југословенској влади Маквеју, "да се Министарство пита да ли се под видом војничке тајне треба да прикривају политички разговори, али с обзиром на лица у питању која су у ратној

зони, Министарство засада неће да креће то питање... иако су против политичке цензуре.“⁸

Тако се Титова последња “Седма офанзива” завршила, као и све раније: не само партизанске снаге, него и сам Тито са Штабом побегао је са “ослобођене територије” на територију где није било непријатеља.

Да би оправдао бекство своје и целога Врховног штаба у Италију 3 јуна 1944, на Петом конгресу Комунистичке странке у Београду 1948 Тито је рекао: “Напад на Дрвар био је у плану Немаца. У “Седмој офанзиви” Немци су ангажовали 18 дивизија, 9 бугарских, 150.000 Павелићевих војника, Недићеве снаге и Рупников Домобран.“⁹ Пада у очи да је Тито навео 4 дивизије немачке више него што их је било у целој Југославији; довео је свих 9 бугарских дивизија, које су биле окупирале Србију до грчке границе, све Павелићеве снаге из целе НДХ, све Рупникове снаге из Словеначке, као и све снаге ђенерала Недића из Србије. Према томе није било друге но да бежи чак у Италију! У ову доиста ретку бесмислицу можда је неко од комуниста и поверовао. Титова изјава била је превазишла целокупну совјетско-савезничку пропаганду у то доба.

Стварно су узеле учешћа у Дрварској операцији ове јединице: “делови Прве планинске дивизије, дивизија Брандебург, 202 тенковски батаљон, 92 пешадијски пук и SS батаљон падобранаца који се спустио на Дрвар. Тито је успео да умакне, али је цела његова оперативна радио-веза била ухваћена, са много другог материјала. Прва и Шеста партизанска дивизија претрпеле су тешке губитке, око 6.000 људи.“¹⁰

Сва лажна пропаганда о Титу и његовим снагама, као и о две трећине ослобођене Југославије, пала је у воду пред америчким Конгресом 23 јуна 1944, само двадесет дана после Титовог бекства у Италију. Тога дана посланик Ј. Лесински рекао је ово:

На дан 25 маја 1944 немачки радио је јавио да је извршен изненадни напад на Титов Штаб... Т р и н е д е љ е та в е с т није била потврђена од наших Савезника... Ројтер је јавио да је због немачког напада на Дрвар Титов Штаб био пребачен са једнога на други крај Ј у г о с л а в и је! Препад Немаца на Титов Штаб разбејао је мит да Тито има 300.000 присталица. Нико п а м е т а н не може да поверује да је 300.000 људи могло бити разбијено и уништено са само неколико стотина непријатељских падобранаца... Како је могуће да тако мале немачке снаге бачене из ваздуха окупирају ослобођену територију, која је износила две трећине Југославије и да Тито побегне под заштиту савезничких топова у Бари у Италији. Титове снаге стварно имале су само банде његових присталица... Очевидно је, да је Титова активност против Немаца огромно претерана. Мали судари претварани су у читаве офанзиве; слабе банде партизана биле су представљене као читаве армије; мали препаци противу села и ненасељених предела били су представљени као велике војничке победе... Стварно, још су свежи у нашем памћењу извештаји објављени од стране О.В.И. : како је Тито извршио инвазију Маџарске, Аустрије, Бугарске, Румуни-

*је и Италије — од свих тих извештаја једини који има мало истине је да је Тито извршио и н б а з и ј у И т а л и ј е... Све што амерички народ зна о ситуацији у Југославији, зна кроз саопштења Дирекције за војне информације који нам долазе из Лондона или Каира или Барија. А сва та три центра су под британском контролом и цензуром.*¹¹

О самом нападу на Дрвар, посланик Лесински је рекао:

Изненадни напад неколико стотина немачких пагобранаца једним јединим ударцем разбејао је Титову превару и мит и доказао да је "Партизанска војска" од 300.000, — фантазија некога са запаљеном маштом / fevered imagination/, а да такозване "ослобођене" од стране Тита хиљадама миља територије Југославије представља ратну лаж коју је О.В.И. саопштио преко радија америчком народу са циљем да се изгради Титов углед. Саг кад је Титова обмана разбејана, има ли још других разлога због којих ми допуштамо да амерички народ буде рђаво обавештен о томе шта се стварно дешава у Југославији? И зашто Сједињене Државе сматрају да је потребно да се напусти храбри ђенерал Михаиловић... Ми немамо разлога да допустимо да се и даље издаје југословенски народ и његова Влада у иностранству по захтеву Тајне политике једног другог народа."

Бекство Титово у Италију није довело ни до какве промене у Лондону. Черчил је упорно спроводио свој циљ, постављен у његовом говору од 24 маја. Он ће наврат-нанос да врати Тита на острво Вис, крај јадранске обале, да би могао да каже да се преговори између Шубашића и Тита воде "негде у Југославији." У току ноћи 6/7 јуна, "после бављења од неколико дана у једној вили у предграђу Барија, Тито је пребачен на разарачу Блакмор у Комижу на Вису."¹² Амерички саветник при Савезничкој команди у Средоземљу амбасадор Мерфи известио је Хала 9 јуна да се "Маршал Тито са Британском и Совјетском мисијом настанио сада на Вису... Ову вест сматрати као строго поверљиву".¹³ Острво Вис било је утврђено и бранила су га британска Бригада командоса, Морнарица и Авијација.

Истога дана Мерфи је обавестио Хала да су Макмилан и ђенерал Вилсон имали кратак разговор са Краљем. Макмилан је тек прошле ноћи био обавештен о плану за хитне разговоре са маршалом Титом са највећом експедитивношћу. "Обавештен сам да је део плана израђен у Лондону и предвиђа споразум по коме ће, под општим Краљевим ауторитетом, Тито предузети војничку команду над свима југословенским снагама, а Шубашић задржати политичку и грађанску власт."¹⁴ Било је јасно од самог почетка да ће Шубашић да спроводи циљ Велике Британије, који је Черчил поставио говором од 24 маја, а не да изврши мандат који му је Краљ поверио да ступи у додир са свима снагама које дају отпор окупатору.

Савезничка јавност мислиће до краја да се преговори воде "негде у Југославији" на територији ослобођеној од стране партизана. Сам Черчил ће известити Рузвелта да се преговори између Краљевске владе и Тита воде "негде у Југославији." Они су се, међутим, водили на острву Вису, које су Бри-

танци били и ослободили и утврдили и бранили снагама Војске, Морнарице и Ваздухопловства Велике Британије.

Јунски споразум Тито — Шубашић

У Великој Британији, колевци демократије, под суровим притиском Председника Британске владе, краљ Петар II образовао је Владу једнога човека! Иван Шубашић, бан Хрватске, 1 јуна положио је заклетву као председник Владе и министар свих ресора. Када је Стивенсон обавестио Краља 30 маја да је са Србима немогуће преговарати о отпуштању ђенерала Михаиловића и признању Тита, и да се о тим питањима једино може разговарати са Баном, Краљ је одбацио све своје саветнике и слепо послушао Черчила. У то доба се није знало да је Черчил од половине новембра 1942 био тајни и једини саветник Краљев.

Ово је била прва марионетска Влада и једина која је била образована на Западу под формалним ауторитетом краља Петра. Дотле су овакве владе биле образоване једино од стране Хитлера и Стаљина. Ту праксу ће Совјетски Савез продужити све до данашњих дана. Шубашић је стварно био Черчилов "високи комесар", који ће по Черчиловим упутствима постепено, плански и лукаво, да пренесе сву извршну, законодавну и краљевску власт на шефа Комунистичке партије Југославије Јосипа Броза Тита. Тај посао није био ни лак ни прост чак ни за најмоћнијег вођу Демократске коалиције противу Сила Осовине. У овом времену, Черчил ће се вешто заклонити иза фасаде коју је чинио сам Краљ са председником такозване "Краљевске владе" Шубашићем. Према томе, није претерано рећи да су сви споразуми Тито—Шубашић уствари споразуми између Черчила и Стаљина. Сам Кордел Хал послаће, 8 јула 1944, депешу америчком амбасадору при Југословенској влади Маквеју у којој ће рећи: "Споразум није компромис између југословенских политичких група, већ у суштини договор између Британаца и Тита. Договор који представља скоро безусловно усвајање партизанских захтева, који је Шубашић био принуђен да прими и који су сада поднети Краљу." 15

Да би у први мах заварало народ Југославије и јавно мњење на Западу, Краљ је преко Радија-Лондон, 1 јуна, саопштио народу да ће нова Влада "моћи да изврши свој задатак у потпуности једино у сарадњи, те уз помоћ и подршку свих елемената отпора у Југославији. Ја сам због тога упутио Бана Хрватске да успостави додир са свим тим елементима пре него што се одлучи на коначан састав Владе." Добио се утисак да ће Бан Хрватске доћи у додир и са Михаиловићем и са Титом и од њихових представника коначно образовати Владу.

Одмах треба уочити да је задатак који је Краљ дао Шубашићу био у потпуној супротности са циљем који је Черчил поставио у Парламенту 24 маја: "Да се све снаге и цела уједињена сила Србије... ставе под војно руководство маршала Тита за једну уједињену и независну Југославију." Никомае тада није

пало напамет да би Краљев председник Владе спроводио циљеве Черчилове, а не извршио мандат који је добио од Краља и који је имао тако широк публицитет у Југославији и свету. Међутим, истога дана Идн је обавестио Ратни кабинет да ће “Шубашић вероватно ускоро отићи у Бари да би дошао у додир са маршалом Титом.”¹⁶ Ни речи о Михаиловићу и Србима, који су се већ пуне три године борили против Сила Осовине и задивили свет.

После Титова бекства из Југославије у Бари 3 јуна, Черчил је најхитније вратио Тита на острво Вис, где је стигао 7 јуна. Само два дана доцније, 9 јуна, пише краљ Петар, “Черчил је предложио да ја са Шубашићем одем на Малту и одатле дођем у додир са Титом и са њим уредимо састанак на неутралном земљишту... Време је сазрело да се споразумемо са Титом, који је тада био... у неповољном положају.”¹⁷ Пре поласка за Италију, Шубашић је дао Велебиту ону изјаву о симпатији коју гаји “према Народноослободилачком покрету”.¹⁹

Черчил је дао упутства Шубашићу за преговоре са Титом. Сам Краљ каже: “Немам појма каква је упутства Черчил дао Шубашићу”.²⁰

У својим мемоарима после рата Краљ је изнео ово: .

На дан 11 јуна 1944 кренули смо у Черчиловим личним авионом York. Ја сам имао тежак назеб и био сам врло болестан. Пратили су нас амбасадор Стивенсон, пуковник Бели и више секретара. Лорд Горт примио нас је на Малти. Следећег јутра / 12 јуна / дошли су рано у моју собу Шубашић и Шкриванић /Краљев ађутант/ и обавестили ме да су добили упутства од ђенерала Вилсона да дођу у Касерту на саветовање о уређењу сусрета са Титом и да ће ми поднети извештај. Идућег дана / 13 јуна / обишао сам југословенску морнарицу... Вративши се у току ноћи затекао сам депешу од ђенерала Вилсона да су Шубашић и Шкриванић отишли разарачем из Барија за Вис. С б е је о б о б и л о д о г о в о р е н о и д е с и л о с е б е з м о ј и х у п у т с т в а . 18 јуна одлетео сам у Касерту. Примио ме је ђенерал Вилсон. Идућег дана /19 јуна/ посетио сам Помпеју и вечерао са ђенералом Вилсоном... Рекао ми је да ће се Шубашић вратити идућег дана... Рано следећег јутра /20 јуна/ узлетео сам Вилсоновом Дакотом, да бацам поглед на Касино, Анцио и Рим и да се вратим на ручак после подне. Шубашић је био стигао. Наш разговор трајао је до један сат после пола ноћи. Тражио сам да ми каже шта је радио и какве вести доноси.”

Краљ у књизи објављује у целости Споразум Тито–Шубашић. По томе Споразуму, већ потписаном било је предвиђено ово: /1/ да Влада буде попуњена од “елемената који се нису компромитовали у борби против Народноослободилачког покрета”; /2/ главна дужност Владе биће: “организовање помоћи Народноослободилачкој војсци”; /3/ да се што пре створи јединствено представништво државе; /4/ да Влада изда Декларацију у којој ће: п р и з н а т и т е к о в и н е Н а р о д н о о с л о б о д и л а ч к е б о р б е , к о ј и м а с у п о с т а в љ е н и т е м е љ и ф е д е р а т и в н о г у р е ђ е њ а д р ж а в е и у с п о с т а в љ е н а п р и в р е м е н а у п р а в а у з е м љ и п о д

Антифашистичким већем и Комитетом народног ослобођења Југославије: дати пуно признање Народноослободилачкој војсци под Титовом командом; упути-ти позив народу да се све борбене снаге уједине с Народноослободилачком војском у један јединствени фронт; /5/ Тито ће објавити изјаву о сарадњи с Владом и истаћи да за време трајања рата неће покретати коначно уређење државе.

То је био споразум, наставља Краљ, потписан од стране Тита и Шубашића. Тито је одбио све предлоге о сарадњи са Михаиловићем и чак је тражио саопштење Владе да се одриче њега, као и да га треба оставити његовој судбини. Тито је предложио да се Морнарица стави под његову команду... Изгледало ми је да је Шубашић попустио на сваком питању. Све ме је то разочарало и згадило ми се, и чврсто сам се надао да ће даљи развој да донесе промене.

Одлетео сам 21 јуна за Рим... Вечерао сам са ђенералом Александром, који је јако био против Титове политике... Посетио сам папу Пија ХХII... По повратку у Касерту имао сам даље разговоре са ђенералом Вилсоном. Ђенерал је био потпуно незадовољан оним о чему се договорили... Хтео је да угеси сас-танак између мене и Тита, али је Тито одбио под изговором да не може да напусти југословенско земљиште. Вратили смо се у Лондон идућег дана.”²¹

Из овог Краљевог казивања о бављењу у Италији, као и из потписаног Споразума, види се да је Краљ био потпуно игнорисан и да није имао појма о чему се Шубашић договарао с Титом. О чему су се договорили, сазнао је тек из в е ћ п о т п и с а н о г Споразума. Морало му је бити јасно да Шубашић није покушао да дође у додир са “свим елементима отпора” и да је просто спровео Черчилова упутства ка циљу, који је Черчил био поставио у своме говору 24 маја у Парламенту.

До које је мере Черчил л и ч н о био иза свега овог договарања, показује и његов телеграм Рузвелту од 18 јуна. Он ту каже: ‘Др Шубашић и Тито споразумели су се да ТАНЈУГ објави заједнички комунике 18 јуна поподне. Био бих вам захвалан ако би се комуникеу дао широк публицитет и повољан пријем у локалној штампи.’ У томе комуникеу је речено: “Од 14 до 17 јуна вођени су разговори на слободној територији /sic:/ Југославије између председника Комитета народног ослобођења маршала Јосипа Броза Тита и председника Краљевске владе др Шубашића... Разговори су са обеју страна вођени у духу узајамних напора ка п о в е ћ а њ у о с л о б о д и л а ч к е б о р б е народа Југославије са циљем да се постигне шире ј е д и н с т в о националних снага...”²²

Овај пропагандистички комунике погрешно је обавештавао не само јавност Запада, него и самога председника Рузвелта. Снаге ђенерала Михаиловића тек су биле скоро уништиле Титове дивизије, које су у пролеће 1944 вршиле јуриш на Србију, и које су бежале натраг у Босну. Споразум је једино појачавао грађански рат, а о неком јединству националних снага није било ни

говора. Черчил је показао крајњу неискреност и према самоме председнику Рузвелту.

Споразум Тито–Шубашић био је стварно т е м е љ за све доцније споразуме између Тита и Шубашића којима је Југославија била предана Титу и комунистима. Споразум је на терену Југославије ојачао само Тита и партизана за успешну борбу против Михаиловића и Срба.

Да је Черчил преко Шубашића, а не Шубашић, водио разговоре око склапања Споразума, показују и извештаји америчких дипломатских чиновника у Италији.

Већ 11 јуна, амерички политички саветник при Штабу Врховног команданта у Средоземљу, амбасадор Мерфи јављао је Кордел Халу: да је краљ Петар прошао кроз Алжир; да су Макмилан и ђенерал Вилсон “тек прошле ноћи примили поруку од Черчила да убрзају споразум са маршалом Титом са највећом експедитивношћу; да се Шубашић нада да ће у Барију наћи др Топаловића, Михаиловићевог политичког саветника, који ће са њим отићи на Вис; да ће према плану израђеном у Лондону, под врховном управом, Тито преузети команду над свима југословенским снагама, а Шубашић задржати цивилну и политичку власт; да се не зна како ће Михаиловић реагирати на све ово и да му је Макмилан рекао да Михаиловић може бити унапређен, па чак можда и примити мисију у Лондону; да је Вилсон позвао Тита у свој Штаб у петак /16 јуна/ да се састане са Шубашићем и ако је потребно, и са Краљем.”²³ Кордел Хал је известио амбасадора Маквеја, 17 јуна, да ће Краљ остати на Малти, а Шубашић и Стивенсон продужити за Вис да почну преговоре “са циљем да постигну уједињење свих снага отпора у Југославији.” Упозорава Маквеја да буде “пажљив и опрезан према свим обавештењима која нам долазе из британских извора.”²⁴ Изгледало би да је и сам Хал веровао да Шубашић преговара с Титом у духу Краљевог говора од 1 јуна, а не у духу Черчиловог циља да се све снаге ставе под команду маршала Тита.

Сутрадан Мерфи је јављао Халу: да је Филип Брод, Макмиланов представник у Барију, лично предао Титу на Вису у току ноћи 14 јуна Черчилово писмо; Брод је истакао да је Титу било врло мило и да је био поласкан што су Шубашић и британски представник дошли на Вис да га посете; Брод очекује да прими одговор од Тита у току дана 14 јуна. Два дана доцније, Брод је јавио да преговори теку сразмерно добро. Макмилан је 16 јуна известио ђенерала Вилсона да Тито “није одговорио” на позив да дође на састанак с Краљем у Касерти.²⁵ Ни после тридесет и седам година не зна се у чему је била преписка између Черчила и Тита у току самих преговора. Још мање да је Шубашић штогод знао о садржини тих писама. Мерфи је 20 јуна јављао Халу: да је Маклен известио ђенерала Вилсона да Тито неће моћи засад да дође у Касерту; да је Тито првобитно био одушевљен позивом; али, кад је чуо да ће ту бити и Краљ, одустао је од посете; да су Тито и Шубашић постигли приличан споразум, по коме се питање монархије одлаже за после рата и да се н и к о не м о ж е да у в е д е у В л а д у “без Титовог одобрења”; да ће Шубашић, који се очекивао тога дана поподне, поднети извештај Краљу. Мерфи додаје: “Како сам

сазнао, очекује се да Краљ одобри тај Споразум / Сумњам да би се Краљу допустило да не одобри Споразум“ / 26

На путу за Вис 12 јуна Шубашић се састао са др Топаловићем. Шубашић му је рекао да му је Краљ дао пуно поверење / sic /, да је био на конференцији са Вилсоном, "а сада жели да дође у додир са људима из земље." Топаловић га је обавестио о стању у земљи, јер је тек 1 јуна стигао из Југославије у Бари. На крају, каже Топаловић, "Шубашић ме је упитао да ли бих ја лично узео учешћа у његовој Влади? Одговорио сам да бих то учинио, али под условом признања оба покрета и равноправног учешћа обе стране у тој Влади." Обећао је да ће изложити Топаловићеве захтеве Титу на Вису, куда је одлазио сутрадан, 13 јуна, и да ће ми по повратку дати одговор. На повратку с Виса разговор са Шубашићем био је врло кратак. Рекао је "да још не зна шта ће конкретно учинити." Враћа се да поднесе извештај ђенералу Вилсону и Краљу, па ће и Топаловића потом обавестити. 27 Било је јасно да никакве преговоре неће да води са Топаловићем, представником ђенерала Михаиловића. Он је код себе већ имао потписан Споразум само са Титом, који је искључивао сваку сарадњу са Михаиловићем.

Амбасадор Мерфи обавестио је Хала 6 јула да је разговарао са Шубашићем и да "он није покушао да прикрије чињеницу да по закљученом Споразуму стварна снага остаје са Титом, који ће, задржавајући власт над свим снагама под његовом командом и уз знатну помоћ коју ће му пружити Савезници, бити у веома јаком положају." 28

По повратку у Лондон, Шубашић је поднео Черчилу Меморандум о разговору са Титом. У првом делу тога Меморандума истиче се: да му је Тито показао документа о томе шта су Михаиловић и четнички вођи починили у Краљево име и да је због тога Краљ изгубио углед код партизана / sic /, али да Тито зна да су за сва та дела криви једино чланови Југословенске владе; да је значај постигнутог споразума првенствено у томе што су Тито и Антифашистичко веће "признали законске представнике Краљевине Југославије" самим постигнутим споразумом са Владом. //; усвојени су следећи Титови захтеви: демократска и федеративна подела државе, признање успостављене привремене управе и њених органа у земљи, признање борбених снага под Титовом командом и осуда издајника народних; питање Краља и коначно уређење државе оставља се за после рата. У другом делу, истиче се: да су се он и Тито споразумели да се одмах реше ова питања: Југословенска морнарица да се стави под Титову команду и да се бори под југословенском заставом без црвене звезде на њој; Војска и ваздухопловство — да се сви они који се изјасне за Тита ставе под његову команду одмах и да се одобри да се југословенске регуларне снаге са краљевским инсигнијама боре у Југославији; поднео је листу о оружју и опреми која треба да му се достави; да успостави сталну Војну мисију у Италији. У трећем делу Меморандума, истиче се: да се Влада може да попуни само лицима која су спремна да спроводе садашњи Споразум; да од стране Тита Шубашић може да уведе одмах у Владу др Драга Марушића и Сретена Вукосављевића; поред тога, Тито ће одредити једног члана Антифашистичког већа као официра

за везу са Владом; одредиће делегате за разне међународне комисије у којима је представљена Југославија; жели да Влада одреди др Смодлаку као Југословенског делегата у Средоземну комисију и да се Симић /Станоје/ поново врати за амбасадора у Москви.²⁹

Тако су овим Споразумом тековине комунистичке револуције у Југославији биле признате од стране Черчилове марионетске такозване “Краљевске владе.”

Послератна званична британска историја “Велика Стратегија”, записа је ово:

“... Отворена неслога / у Југославији/ одбела је отвореној британској интервенцији... Било је већ неких знакова за измирење међу завађенима, које су Британци активно помагали. Образовању Шубашићевог Владе у мају / 1 јуна/ следили су у јуну разговори између Шубашића и Тита под британским покровитељством. Разговори су започели врло добро. Партизански Комитет ослобођења, тајно / sic / је признао нову Југословенску владу, а у замену, Шубашић је примио да призна Народноослободилачку војску... Веза је била успостављена између две власти, уједињење поморских снага у принципу, а и Тито је признат као врховни командант.”³⁰

Неколико напомена:

Неслога није почела тек јуна 1944 када се умешао Черчил и образовао своју марионетску владу; грађански рат, који је започео Тито, беснео је још од 2 новембра 1941; а у мају 1944 био је сломљен јуриш партизана на Србију. Према томе, никаквих “знакова за измирење” није било јуна 1944. Циљ разговора био је да се национални циљ Велике Британије, који је Черчил истакао у говору 24 маја, спроведе у дело, да се Тито наметне народу Југославије као једини командант свих снага и да се ојача до највеће могуће мере, да би ујесен 1944 могао да успешно п о н о в о јуриша на Србију и састане се са трупама Црвене армије, која ће са Бугарима упасти у Србију 22 септембра 1944. Да није трагично, било би смешно што је записано да је Тито п р и з н а о нову Југословенску владу, кад се зна да су сви Уједињени народи признавали Краљеву владу, укључујући и Совјетски Савез, па тој Влади није било потребно никакво признање једног комунистичког покрета.

На тражење америчког амбасадора у Лондону Вајнанта, Идн је 12 јула поднео Меморандум о “питању Шубашић–Тито”. Тај Меморандум изводно гласи:

Одмах после повратка у Лондон, после разговора са Титом на Вису... Шубашић је 6 јула објавио састав свога Кабинета... После тога био је спреман да оде у Касерту као гост ђенерала Вилсона, где је имао да се сретне са маршалом Титом и реши још нека војна и политичка питања. У исти мах, Шубашић се надао да ће моћи да именује ђенерала Глишића /Ђорђа/ као смену за ђенера-

ла Михаиловића и да доведе до споразума између Глишића и Тита о питању сарадње четника и партизана под општом командом маршала Тита... Имао је намеру и да испита могућност састанка Тита са Краљем... Све је било уређено да се сва ова лица састану 12 јула у Штабу ђенерала Вилсона... У вези са тим договором на који су сви пристали... Шубашић са Стивенсоном кренуо је за Касерту 10 јула.. Јутрос је примљен телеграм од Маклена да су Национални комитет и Антифашистичко веће одлучили да Тито после свега не треба да иде у Италију, због реакције широм Југославије, а нарочито у Хрватској и Словеначкој, на споразум са Шубашићем који је примљен са незадовољством... Оба Титова одлука је непромишљена и Черчил му шаље писмо да узме поново у разматрање своју одлуку.³¹

Истог дана, кад и Шубашић, дошли су у Касерту Маклен и Мерфи. Стивенсон је показао Мерфију Черчилово писмо Титу: Председник Владе најтоплијим речима захваљује Титу на напорима да се постигне југословенско јединство и тражи од Тита да успостави складне односе са Краљем. Ђенерал Вилсон послао је телеграм Маклену изражавајући изненађење за Титов не долазак и истичући да је тај састанак био потребан да се "размотре Титова тражења војне опреме... у циљу побољшања заједничког ратног напора."³²

Тако се Шубашић са пратњом морао да врати 18 јула у Лондон не видевши маршала Тита. Ово је било велико понижење за Шубашића и његову пратњу. Амерички отправник послова при Југословенској влади Шенфелд известио је Хала 22 јула: да му је Шубашић саопштио да је Тито одбио да присуствује састанку у Касерти зато што није хтео да говори о војним стварима са ђенералом Вилсоном у присуству Председника Владе; да му је Тито јавио да Антифашистичко веће није одобрило Споразум Тито–Шубашић /sic!/: што се тиче "односа са Михаиловићем, Шубашић не мисли да ће Краљ да остане при ранијој идеји да апелује и на Михаиловића" и да још постоји намера да се ђенерал Глишић пошље у Србију; да се односи са српским вођима нису побољшали; примио је оставке од већег броја дипломатских чиновника, укључујући посланика у Каиру Љубомира Хаџи-Ђорђевића и помоћника Министра спољних послова Владимира Шапоњића; остаје још увек при својој жељи да доведе до уједињеног ратног напора и избегавања братоубилачког рата.³³

У својем рапорту од 30 јуна пуковник Бели је истакао: да "снага и солидност Ројалистичког покрета у Србији под Михаиловићем била је, што је било најопасније, или огромно потцењена или намерно игнорисана." Ту снагу Председник Британске владе намерно је игнорисао и чак оптужио за сарадњу са Немцима.

Половином јула 1944 Живко Топаловић добио је хитан позив да дође на ручак у Касерту. Тамо је затекао Шубашића, Стивенсона и Михаила Константиновића. По завршеном ручку, Константиновић је у једној засебној соби рекао Топаловићу "да су напори ђенерала Михаиловића пропали и да треба наћи пута и начина за ликвидацију његовог предузећа," а пре свега валао би Михаиловића заменити неким другим официром. Топаловић је одмах

прекинуо Константиновића речима “да не губимо време око лудих разговора” и додао да Михаиловић “може бити побеђен или убијен, али не и смењен.” При изласку на терасу угледао је два југословенска ђенерала Ђорђа Глишића и Милојка Јанковића. Рекли су му да их је Шубашић упутио њему. Топаловић им је рекао: “Ви се свакако журите да смените Дражу Михаиловића у команди. На то ћете још причекати и ви и они који вас шаљу.” Додао је да, “ако имају главе на бацање могу да пробају да оду у земљу; али ће тамо одмах постати или Титови или Михаиловићеве заробљеници.” Топаловић закључује да никада после није видео Шубашића, али су и “врата Врховне команде била за мене затворена.”³⁴

Идн је, ипак, покушавао да одврати Черчила од опасног пута којим је ишао, искључујући Србе из Шубашићеве Владе. Имао је дуг разговор са бригадиром Армстронгом. У своме Меморандуму Идн је рекао: /1/ да Михаиловић “ужива подршку великог броја Срба и да је он за њих стварно нека врста народног хероја”; /2/ да се Титу шаљу огромне количине оружја и да је јасно да ће он бити у доцнијим фазама јачи од Михаиловића; /3/ да би “било много боље придобити неколико Срба за Банову Владу”; /4/ да Михаиловић потпуно контролише пределе Срба; сугерира Черчилу да Бан “још једном види Топаловића, српског социјалисту, који је био са Михаиловићем и који се сада налази у Италији; исто тако да разговара и са бригадиром Армстронгом.”³⁵

Шубашић је 6 јула попунио своју Владу. Поред Председништва задржао је министарства спољних послова и војске. Остале ресоре попунио је Јуријем Шутејем, Савом Косановићем, Сретенем Вукосављевићем, Изидором Цанкаром и Драгом Марушићем, — последња тројица као Титови делегати. Први пут за сто четрдесет година борбе за слободу Србије и Југославије били су искључени из Владе Срби из Србије. Кнез Павле био је искључио српске политичке странке из свога режима и одвео Југославију у војни савез са Хитлером и Мусолинијем. Краљ Петар II под суровим притиском Черчиловим и слепо верујући у његове савете,— искључио је све српске политичке странке и 1 јуна 1944 одвео Југославију у комунизам и бољшевизацију.

Реакција на коначни састав Шубашићеве Владе била је веома оштра од стране Срба ван земље. Скоро сви команданти који су били у преврату од 27 марта одбили су да признају Шубашићеву Владу: потпуковници Милош Банковић, Живан Кнежевић, Светислав Вохоска, Властимир Рожђаловски; капетани Борислав Тодоровић, Велимир Тошковић и Урош Ајдуковић и поручник Светислав Панић.

Прва реакција из земље дошла је од ђенерала Михаиловића: “Састав Владе изазвао је запрепашћење широм Југославије... да ће Шубашић образовати про-партизанску Владу, да ће игнорисати мандат који је добио од Краља и обратити се једино Титу, то нико паметан није очекивао... Та Влада не ужива поверење демократских снага ни у Србији ни у Словеначкој... Хрвати су, нема сумње, добро заступљени Шубашићем и Шутејем... Др Мачек има велико поверење у њих... Извесно је да су Мачек и вођи његове партије одлучни противници партизанског покрета... Влада представља велико разочарање и за Србе

и за Словенце, али није задовољила ни демократске елементе у Хрватској... Хрватска сељачка странка отворено се изјаснила против партизана... Извесни комесари изјављују да је Хрватска сељачка странка непријатељ број један за партизана и да је треба уништити у циљу успостављања комунистичке диктатуре."³⁶

Михаиловић је известио југословенског посланика при Деголовој Влади Јована Ђоновића 11 јула: "Народ каже да је Шубашићева Влада спрега комуниста и усташа. Ми намеравамо да тучемо комунисте, а после тога отпашће све комбинације против нас и народа. Акција против комуниста спроводи се сада у Топлици, Санџаку и Црној Гори... Ми смо сигурни да ћемо победити... Важно је да наши политички представници продуже свој отпор."³⁷ Сутрадан, Михаиловић је молио Ђоновића да саопшти српским политичким представницима: "Да су Тито и његова војска комунисти који се натурају народу већ три године. Они су кривци за неописиве жртве народа. Ми се одлучно бијемо са њима. Ми смо их тукли на Копаонику и гонимо их ка Јабланици и Топлици... После овога почеће општа акција против комуниста у Санџаку и Црној Гори са 20.000 војника... У Лици је један командант партизанске бригаде, пошто је побио комесаре, пришао нашим снагама са целом бригадом. Народ се нада да ће се и Краљ борити до краја, јер је то у његовом интересу и у интересу династије. Својом акцијом и формирањем Шубашићеве Владе Краљ је продубио грађански рат, који се води већ одавно. Краљ мора да схвати да код комуниста нема краљева... Обавестите наше политичаре у Лондону да утичу на Краља да изиђе из ове замке у коју је запао. Боље је бити интерниран него да буде у заједници са комунистима."³⁸

Централни народни одбор у Југославији на своме заседању од 20 до 23 јуна донео је резолуцију у којој се истиче: /1/ Иван Шубашић није ни као мандатор Круне ни као Председник Владе сматрао потребним да дође у додир са представницима Националног покрета; /2/ У овај покрет укључени су: организација Равна Гора, све српске политичке странке и групе, Удружење ратника и све остале родољубиве и културне организације, као и група југословенски оријентисаних Хрвата; /3/ Словеначки савез политичких вођа усвојио је у потпуности општи национални програм ове организације; /4/ Шубашић је из разговора који су довели до образовања његове Владе, искључио најмоћнију организацију отпора и лишио је Краља лојалне сарадње ове организације у најважнијем периоду наше народне историје / 5/ У његовој Влади нема ни представника српског нити словеначког народа, који су поднели више жртава него иједан други поробљени народ Европе; /6/ Шубашић се ослања на Партизански покрет чије је Антифашистичко веће 29 новембра 1943 себе огласило "као законодавно извршно тело народа Југославије и врховно суверено представништво народа и државе Југославије као целине." и наименовао је привремену Владу Југославије. Југославија сада има две владе, једну у иностранству са Шубашићем на челу, другу у земљи са Титом на челу. Обе ове владе ослањају се на Партизански покрет, који несумњиво представља само једну мањину југословенског народа; /7/ Главни чинилац Партизанског

покрета је Комунистичка партија Југославије; /8/ Шубашићева Влада не може да оствари уједињени борбени фронт у Југославији; напротив, повећаће раздор у земљи, што свакако није била намера ни Круне ни наших Савезника; /9/ Централни народни одбор огађује се од акције ове Владе. Ову Резолуцију потписао је председник Централног народног одбора Михаило Кујунџић. Одлучено је да се ова Резолуција достави Њ. В. Краљу Петру, Ивану Шубашићу, шефовима свих политичких партија ван земље и Владама Сједињених Држава, Совјетског Савеза, Велике Британије и Француском Комитету ослобођења.³⁹

Ђенерал Михаиловић упутио је и Проглас народу у земљи, Србима, Хрватима и Словенцима. Он их позива да се окупе око Централног народног одбора. У прогласу је истакнуто: " да је КПЈ под изговором борбе против окупатора стварно упутила све своје снаге у борбу са нама са циљем да уништи уставни и законски ред у држави ликвидирањем најугледнијих локалних вођа . Њихов терор принудио ме је да станем у одбрану народа и, тиме, спречио да развијем пуну активност против окупатора. Исто као и наши Савезници, и ми се боримо за велике принципе Слободе, за истинску Демократију и социјалну правду, против свих диктатура и тираније."

Национални комитет Словеначке, Удружење ратника од 1912-1918, и многе друге организације, упутили су протесте против Шубашићеве Владе.

Сви ови протести били су узалудни.

Грађански рат између Стаљиновог квислинга Јосипа Броза-Тита и Михаиловићевих Срба почео је 2 новембра 1941. У тој братоубилачкој борби, на Титову страну стали су Велика Британија 28 маја 1943, а Велика Тројица у Техерану 1 децембра 1943. Од 1 јуна 1944 на страну Титових партизана стао је и сам краљ Петар II, са такозваном Краљевском југословенском владом Ивана Шубашића.

Црни дани наилазили су за Михаиловића и Србе широм Југославије. Указивала се на видик у најцрња јесен у историји Срба од њихова доласка на Балканско Полуострво. И непријатељи и такозвани Савезници јуришаће на Србију и са запада и са истока да у крви угуше све што је родољубиво и демократско, све што је против болшевизације Југославије и безбожног, бездушног и крвавог комунизма.

Погодба Черчила и Стаљина о Балкану: октобар 1944

Одлазећи 6 септембра 1944 на Трећу конференцију у Кебеку између њега и Рузвелта, Черчил је сматрао да ће се Стаљин придржавати поделе Балкана извршене у јулу између њих двојице, са пристанком председника Рузвелта, коме је речено да ће то важити само за "три месеца". По томе споразуму, како је Черчилу изгледало, Стаљин ће узети Бугарску, Румунију и Маџарску, Черчил Грчку и, преко свога штићеника Тита, имати велики ако не и искључив утицај и у Југославији. Стога ће у Кебеку учинити предлог да се "стигне пре Руса у Беч." У томе циљу требало је извршити упад преко Јадрана из Италије, оку-

пирати Истру и преко Љубљанског Отвора и Граца стићи у Беч пре руских армија.⁴⁰ Пошто је Рузвелт усвојио ту идеју, Черчил ће јавити својој Влади: да је идеја надирања ка Бечу потпуно примљена. Овај план био је везан за претпоставку: да се Немци са положаја на "Готској линији" Пиза—Римини било повуку на Алпе или евакуишу из Италије. Ни једно ни друго неће се остварити, јер је офанзива против "Готске линије" почела тек 16 априла 1945, а Руси заузели Беч 13 априла исте године.

Черчила ће у Лондону 25 септембра 1944, по повратку са конференције у Квибеку, чекати тешка и злослутна изненађења. Прво, његов штићеник Тито био је "ухватио маглу с Виса" и одлетео за Москву. Без опроштаја чак ни са својим личним пријатељем бригадиром Макленом. Друго, у Софији је 9 септембра устоличена силом совјетске војске комунистичка Влада. Она је своју власт проширила све до граница Грчке, где су се комунисти спремали да уграбе власт. Треће, од 22 септембра почеле су да улазе у Југославију совјетске армије од Ниша на север, а три бугарске армије од 19 септембра од Ниша до грчке границе, све под командом маршала Толбухина. Черчил ће сликовито рећи да је "комунизам дигао главу иза грмљавине топова на руском фронту" и да је "Русија била Бог а комунизам јеванђеље које је она доносила."⁴¹ Подела Балкана договорена јуна 1944 рушила се пред совјетским армијама, које су 22 септембра упале у Југославију. Тајно убацивање совјетских мисија августа 1944 међу грчке комунисте, и тајно извлачење Тита с Виса и одлазак у Москву, сасвим јасно су показали Черчилу да је Стаљин погазио јунски споразум. Сасвим се јасно оцртало почетком октобра да Стаљин хоће не само да потпуно завлада Југославијом преко Тита, дотле спасаваног и подржаваног од стране Велике Британије, но да ће и учинити све да грчки комунисти дограбе власт у Грчкој.

Черчил није имао никакве озбиљније војне снаге на расположењу за евентуално упућивање у Грчку или Југославију. У Италији је на "Готској линији" беснела крвава битка још од 10 септембра између Немаца који су појачали своје снаге до 28 дивизија и Савезника који су били опасно смањили своје снаге упућивањем неколико дивизија за инвазију Јужне Француске. Та инвазија почела је 10 августа. Будући без војних снага да силом натура Стаљину извршење уговора о подели Балкана, Черчил је дошао на мисао да што пре оде у Москву и склопи нов споразум, дајући све што Стаљин буде тражио, али под условом да Грчка остане у утицајној сфери Велике Британије и да се васпостави власт легалне грчке Владе. Грчку је требало спасти по сваку цену због њене стратегијске важности за "животну линију" Велике Британије кроз Средоземље ка Индији и Блиском Истоку.

Већ 27 септембра, два дана по приспећу у Лондон из Америке, Черчил је предложио Стаљину да са Идном дође у Москву. Стаљин је одмах одговорио позивом од 30 септембра. У својим мемоарима Черчил износи како му није било стало до судбине Румуније и Бугарске, али га је "жестокост погодила судбина Пољске и Грчке."⁴² Пада у очи да Черчил не помиње Југославију ни са групом Бугарска—Румунија—Маџарска, нити пак са Пољском и Грчком. Међутим, обавештавајући председника Рузвелта о намераваној посети Москви, Черчил

истиче као главни циљ постизање споразума о Пољској. Додао је да ће "исто тако говорити и о Југославији и Грчкој."⁴³ У говору у Парламенту 18 јануара 1945 Черчил је рекао да се је "бојао неспоразума и супротне политике између Британије и Совјетског Савеза у погледу Југославије" и да је "због тога, био отишао са Идном у Москву", где је "постигао споразум са маршалом Стаљином о заједничкој политици у овим земљама."⁴⁴ Доцнији догађаји ће потврдити: да му је једини циљ стварно био спасавање Грчке и воспостављање власти законите грчке Владе, а све остало имало је само значај робе, која се могла продати.

Да би оставио утисак да се и Сједињене Америчке Државе слажу са његовом мисијом и са евентуално постигнутим споразумима у Москви, Черчил је молио председника Рузвелта 2 октобра: да извести Стаљина "да се слаже са Черчиловом мисијом" и да ће амерички амбасадор Хариман "узети учешћа у разговорима." Два дана после тога, Рузвелт је обавестио Черчила да ће Хариман "узети учешћа у разговорима као мој посматрач... и о томе сам известио Стаљина."⁴⁵

Знајући став председника Рузвелта и нарочито Стет департамента са Кордел Халом, а како је хтео да он лично са Стаљином утаничи ствари без присуства америчког представника, Черчил је одмах одговорио Рузвелту: да Харимана не треба укључивати у разговоре у четири ока између Стаљина и Черчила с једне и Идна и Молотова с друге стране, јер се у разговорима у четири ока "највише постигне."⁴⁶ О споразуму постигнутом јуна 1944 Черчил је обавестио Рузвелта тек пошто је споразум био углављен и тек пошто су Совјети питали да ли се и Сједињене Америчке Државе слажу с тим споразумом. У овој још критичној фази рата, било је још потребније искључити америчког представника из договора и погодби. Стога је Черчил, чим је стигао у Москву 9 октобра, рекао Хариману: да је за Харимана боље да не учествује у разговорима које би Черчил имао у четири ока са Стаљином, ма да ће радо позвати Харимана на шире састанке.⁴⁷

По доласку Черчила и Идна у Москву 9 октобра, Хариман је обавестио Рузвелта: да ће Черчил исто вече вечерати са Стаљином и говорити о ситуацији у Грчкој, док ће Идн разговарати, исто тако насамом са Молотовом о Југославији, "о садашњем чудном држању Тита"; да му је Черчил саопштио да "Председник није желео да се разговори воде у троје шаљући ђенерала Маршала или Стетинијуса", да је "боље за мене" да не учествујем у разговорима између Черчила и Стаљина у четири ока, али да ће ме "радо позвати на шире састанке." Хариман додаје како је "одлучно истакао Черчилу да, иако разуме разлоге и вредност разговора "у четири ока", — Председник хоће да будем присутан на што више разговора." Хариман је овај први извештај Председнику закључио: "Иако ми још није јасно како ће се све извести, верујем да ће он / Черчил/ све важније разговоре водити са Стаљином и а с а м о као што ће то исто чинити Идн с Молотовом." На крају је затражио упутства од Председника "да ли да захтева да буде присутан већини састанака."⁴⁸ Рузвелт је одговорио Хариману да "није упутно" да присуству-

је разговорима у четири ока између Черчила и Стаљина на “конференцији Черчил— Стаљин.”⁴⁹

На првом састанку Черчиловом са Стаљином, на вечери у Кремљу 9 октобра, без присуства америчког представника, Черчил и Стаљин изделили су Балкан на утицајне сфере, изражене у процентима. У својим мемоарима Черчил пише да је поред Идна, Стаљина и Молотова био присутан и Хариман. Из објављених докумената и Хариманових извештаја сасвим се јасно види да то није тачно. Напротив, сутрадан, 10 октобра, Хариман јавља Председнику да је “из разговора са председником Владе Черчилом сазнао: да ће Черчил и Идн покушати да установе утицајне сфере на Балкану”; да ће Британци покушати да се врате на положај подједнаког утицаја у Југославији”, али Хариман изражава сумњу да ће они у томе успети.⁵⁰ Из овога извештаја јасно излази да Хариман не само није био присутан вечери у Кремљу 9 октобра кад је Балкан издељен у процентима, него и да је Черчил пропустао да обавести Харимана о већ постигнутом споразуму, те Хариман обавештава Председника само о томе шта ће Британци “покушати” да постигну. Ко буде читао само Черчилове мемоаре имаће утисак као да је чудовишна подела Балкана и решење судбине педесет милиона народа извршена уз присуство америчког представника.

Како је извршена та подела Балкана на вечери 9 октобра описао је сам Черчил у својим мемоарима. Черчил је просто рекао Стаљину: “Да решимо и питање Балкана. Што се тиче Британије и Русије, да ви имате 90% у Румунији, а ми 90% у Грчкој и 50—50% у Југославији”. Затим је Председник Британске владе исписао на једној цедуљи то, додајући Маџарску 50—50% и Бугарску 75% Совјети а 25% Британци. Затим је Черчил гурнуо ту цедуљу Стаљину, који ће одметати сваку земљу плавом оловком и вратити цедуљу Черчилу.” Било је све свршено за трен ока,” пише Черчил и додаје: “После овога настао је дуг тајац. Цедуља је лежала на сред стола.” На крају ће Черчил проговорити: “Зар се неће цинички мислити да смо за тили час решили овај предмет тако судбоносан за милионе народа”! Предложио је да се та цедуља спали. — Не, ви је чувајте”, одвратио је Стаљин.⁵¹

У заједничком извештају Черчила и Стаљина Рузвелту, 10 октобра, речено је само “да се мора да размотри најбољи начин да постигнемо споразум о земљама Балкана, укључујући Маџарску и Турску.”⁵² Дакле, ни у томе заједничком извештају Рузвелту нема ни речи о већ постигнутом споразуму о процентима утицаја на Балкану.

У приватном телеграму Рузвелту Черчил је рекао: да ће све решавати тако “да не обавезује Председника” и да је апсолутно неопходно да се “покуша и постигне истоветност погледа о Балкану, тако да се спречи избијање грађанских ратова у више земаља у којима бисмо свакако ви и ја били на једној, а U.J. / Uncle Joe/ на другој страни.” Додао је да ће се закључити само “привремени споразум између Британије и Русије, који ће се коначно решити с вама.”⁵³ Своме личном пријатељу Хопкинсу, Черчил је послао опширнији телеграм но Председнику. У томе телеграму је рекао: да Руси траже “најпу-

нију власт у Румунији и спремни су да се потпуно дезинтересују у Грчкој”; да се ужасно не слаже са Стаљином о питању Балкана, тако да ће и даље продужити “разговоре у четири ока са Стаљином” да би се могло говорити отвореније “но на ширим састанцима”.⁵⁴ Дакле, чак ни своје присном пријатељу ни речи о већ постигнутом споразуму о Балкану на вечери 9 октобра.

Хариман је јавио Председнику да је Молотов признао Идну: да је Тито с Виса долетео у Москву. Кад је Черчил после тога направио питање код Стаљина што је Тито то учинио, Стаљин је одговорио да је то била “Титова лудост” и додао да је “национална карактеристика Југословена тајност и сумња.” Међутим, Стаљин није ништа рекао зашто су Совјети све то држали у највећој тајности.⁵⁵ У телеграму Хопкинсу Черчил се жалио како је Тито “ухватио маглу” с Виса, не остављајући адресу, задржавајући стражаре на улазу у његову пећину “да би оставио утисак као да је још ту.” А да Совјети нису хтели да открију тајну “да би поштовали Титову жељу за тајношћу.”⁵⁶

Амерички амбасадор је тек 11 октобра јавио Председнику: да је тек на вечери тога дана са Стаљином и Черчилом у Британској амбасади “добрио коначну слику” шта су Черчил и Идн мислили договарајући се са Совјетима о земљама Балкана и Маџарској; да Черчил употребљава израз “утицајне сфере”, али да Идн описује своје циљеве као постизање “практичних споразума о одговорностима Совјета и Британаца у свакој земљи”; да су Стаљин и Молотов изјавили да све што се ради “биће поднето нама”; да се Идн споразумео да Совјети ништа не раде једнострано у Југославији већ заједнички с нама; да је о питању Грчке Черчил већ добио пристанак од Стаљина да ће дићи руке од ње и употребити совјетски утицај на грчке комунисте да не разарају, но да конструктивно узму учешћа у народној власти.⁵⁷ Истог овог дана Председник је саопштио амбасадору Хариману да у питању Балкана треба предузети практичне кораке да би се избегло “да нас Балкан увуче у будући међународни рат.”⁵⁸

Сутрадан после вечере у Британској амбасади, 12 октобра, Хариман је јавио председнику Рузвелту да се водио дуги разговор о Балкану, нарочито о Југославији; да су се Черчил и Стаљин договорили да покушају да уједине народ Југославије ради васпостављања “јаке федерације” и додаје: “Ако би се показало да је оваква федерација неостварљива без продужења унутрашњих борби, Србија треба да се васпостави као независна држава.” Обојица су се сложили да је федерација много више пожељна и да се другом решењу приступи “само као крајњој мери.”⁵⁹ Кад је Черчил истакао да Енглеска нема никакве “подмукле циљеве” у Југославији, Стаљин је одвратио: да Енглеска има стварне интересе у рудним концесијама и у дугачкој обали Југославије у Средоземљу чија је заштита од животне важности за Велику Британију.⁶⁰

Черчил је 12 октобра обавестио своје колеге у Влади о споразуму о Балкану. Рекао је да проценти изражавају “interest and sentiment” /интерес и сентименталност/, којима Британска и Совјетска влада приступају проблемима тих земаља; да тај договор ни у ком случају не обавезује Сједиње-

не Америчке Државе, нити се покушава да успоставе "крути системи утицајних сфера"; да проценти показују Сједињеним Америчким Државама како њена два савезника гледају на ове пределе.⁶¹ О питању Југославије истиче да 50-50% представља основу за заједничку акцију и договорну политику између две силе које су "чврсто уплетене", тако да се омогући стварање уједињене Југославије; да је тежња да се спречи "оружана борба између Хрвата и Словенаца с једне и снажних и бројних елемената Србије с друге стране", као и да се дође до заједничке и пријатељске политике према маршалу Титу; да је природно да Совјетски Савез има "животне интересе" у Румунији и Бугарској, а пошто су трупе Црвене армије и у Маџарској то је потребно да имају главни утицај и у Маџарској. Черчил је договор о Балкану сматрао као "најбољи могући", а што се тиче Југославије, споразум 50-50% сматрао је као "најбоље решење" с обзиром на тешкоће с Титом и његовим држањем, као и с обзиром на долазак совјетских и бугарских снага под совјетском командом да помогну Тита са истока.⁶²

Три дана доцније, 15 октобра, Хариман је јавио Председнику да је Стаљин одао "неуобичајено признање Черчилу одласком с њим у Оперу у коју није ушао од почетка рата"; да Стаљин у свакој прилици изражава своју благодарност Черчилу што је дошао у Москву.⁶³ Напуштајући Москву и захваљујући Стаљину на гостопримству, Черчил је додао: да су "састанци у Москви незаборавни" и да су ти састанци показали да нема ствари о којима се "не можемо сложити, када се састанемо на искреним и присним разговорима."⁶⁴ У извештају Рузвелту, сам Стаљин је истакао да су разговори између њега и Черчила били "крајње корисни... за питања политике према Балкану."⁶⁵

Од интереса је да се види гледање Стет департамента на ове договоре између Черчила и Стаљина у Москви. У једном меморандуму директора за Европу истиче се: да су совјетски и британски интереси на Балкану били од велике важности у разговорима између Черчила и Стаљина. Постигнут је договор о "утицајним сферама." Главни предмет разговора била је Југославија, истиче се у том меморандуму. И Черчил и Стаљин изразили су жељу да виде југословенску федерацију; али, "на случај да се оваква федерација покаже непрактичном, они су, изгледа, спремни да приме независну Србију која би била под совјетским утицајем, као и да се постигне договор о далматинској обали која би била под британским утицајем."⁶⁶

По својој повратку у Лондон, у говору од 27 октобра пред Парламентом, Черчил је истакао: да је присуство америчког "посматрача" амбасадора Харимана створило осећање и код њега и код Стаљина да су Сједињене Америчке Државе "стално присутне" с њима у разговорима; да односи између Британије и Совјетског Савеза нису никад били "тако присни и срдачни као што је то сада"; да је о замршеном питању Балкана постигнут "потпун споразум"; да заједнички ратни напор неће бити ослабљен у разликама у политици према Грчкој, Румунији, Бугарској, Југославији и Маџарској јер су постигнуте "добри споразуми" о свим тим земљама; да Совјети и Велика Британија

заједнички раде са Краљевском југословенском владом на челу са Шубашићем и са маршалом Титом; да су позвали обојицу да се договоре и образују уједињену Владу. Черчил је нарочито истакао да је то био само привремени споразум и да сви трајни споразуми изискују учешће Сједињених Америчких Држава, које су биле " непрекидно обавештаване о ономе што се договарало."⁶⁷

Пошто је судбина скоро педесет милиона народа Балкана и Маџарске била решена између Стаљина и Черчила за трен ока, то ће помоћник Халов Стетинијуса упутити председнику Рузвелту меморандум у коме га упозорава на "интересе Сједињених Америчких Држава у Југоисточној Европи." У томе меморандуму Стетинијус је истакао да Сједињене Америчке Државе треба да усвоје следећи принцип: "Право народа да, без утицаја споља, сами изаберу и одрже облик политичког, друштвеног и економског система који желе."⁶⁸ Показаће се да је све већ било доцкан; судбина је већ била решена за цео Балган и Маџарску.

И после скоро четири деценије, народи Балкана и Маџарске стењу под јармом комунистичке тираније, сем Грчке.

НАПОМЕНЕ

1. Information Bulletin Embassy U.S.S.R., Washington, D.C., June 1944, vol.IV, No.65, s.7.
2. Congressional Record, 23 June 1944, Remarks of Hon. John Lesinski of Michigan.
3. "Војно дело" бр. 6. Београд, јуни 1945, с. 47-67.
4. History of the Second World War" Grand Strategy, vol.V, by John Ehrman, London, Her Majesty Stationary Office, s. 277.
5. Fitzroy Maclean: Eastern Approaches, London. Jonathan Cape, 1950, s.450-453.
6. Иста књига, с. 454.
7. Књига као под 3, с. 278.
8. Foreign Relations of the United States, 1944, vol. IV, s. 1380.
9. "Пети комунистички конгрес", Београд, 1948, с. 115.
10. U.S. Department of the Army Pamphlet, No.20-243: German Antiguerrilla operations in the Balkans (1941-1944), Washington, D.C. 1954, s. 65-66.
11. Congressional Record, 24 June 1944, The Truth in regard to the Yugoslav Situation.
12. Fitzroy Maclean: The Heretic, The Life and Times of Josip Broz-Tito. Harpers and Brothers, New York, 1957, s. 221-222.
13. Књига као под 8, с. 1377.
14. Иста књига, с. 1378.
15. Књига као под 8, с. 1387.
16. Књига као под 4, с. 273.
17. King Peter II of Yugoslavia: A King's Heritage, G.P. Putmans' Sons, New York 1954, s. 224.
18. Владимир Дедијер: Дневник, III, Београд, 1950, с. 188.;
19. Иста књига као под 17, с. 192.
20. Иста књига, с. 231.
21. Иста књига, с. 224- 233.
22. Roosevelt and Churchill, Edited by Francis L. Loewenheim, Harold D. Langley and Manfred Jonas, Saturday Review Press (E.P. Dutton and CO. INC, New York, 1975, Doc 387, s.535-536.
23. Иста књига као под 8. з.1387-1388.
24. Иста књига, с. 1379-1380.
25. Иста књига, с. 1380-1381.
26. Иста књига, с. 1381-1382.
27. Књига о Др. Ж. Топаловићу, уредио Радоје Л. Кнежевић, свеска II, Виндзор, Онтарио, Канада, 1956, Др. Ж. Топаловић: "Покушај смењивања Д. Михаиловића, с.128.
28. Књига као под 8, с. 1385.
29. Иста књига, с. 1384-1385.
30. Иста књига као под 4, с. 388.
31. Књига као под 8, с. 1389-1391.
32. Иста књига, с. 1391.
33. Иста књига, с. 1394-1395.
34. Иста књига као под 27, с. 131-133.

35. *Наша реч* Бр. 237, 1975, с. 14.
36. Дража Михаиловић: Делеш преко Америке, 12 јули 1944.
37. Дража Михаиловић, Делеша бр. 515, 11 јули 1944, *Његош*, Бр. 1, с. 56.
38. Дража Михаиловић, Делеша бр. 522, 12 јули 1944, *Његош*, Бр. 1, с. 56.
39. Дража Михаиловић, Делеша бр. 536, 23 јули 1944, *Његош* бр. 50, с. 59-60.
40. W.S. Churchill: "The Second World War", London, Cassel, 1953, vol. VI, s. 148.
41. Иста књига, с. 208.
42. Иста књига, с. 208.
43. Иста књига као под 8, с. 1002 и књига као под 40, с. 216.
44. *The War Speeches of Rt. Hon. Winston Churchill*, vol. III, s. 311.
45. Иста књига као под 40, с. 219.
46. Иста књига, с. 220.
47. Иста књига као под 8, с. 1004.
48. Иста књига, с. 1005.
49. Иста књига, с. 1008.
50. Иста књига, с. 1006.
51. Иста књига као под 40, с. 227-228.
52. Иста књига као под 8, с. 1008 и као под 40, с. 228.
53. Иста књига као под 40, с. 229.
54. Иста књига, с. 230.
55. Иста књига као под 8, с. 1007.
56. Иста књига као под 40, с. 230.
57. Иста књига као под 8, с. 1009- 1010.
58. Иста књига, с. 1011.
59. Иста књига, с. 1013.
60. Иста књига, с. 1014.
61. Иста књига као под 40, с. 233.
62. Иста књига, с. 238.
63. Иста књига као под 8, с. 1016.
64. Иста књига као под 40, с. 243.
65. Иста књига као под 8, с. 1019.
66. Иста књига, с. 1018.
67. Иста књига као под 44, с. 244-245.
68. Иста књига као под 40, с. 1025.

Тринаести одељак

ПАРТИЗАНСКА ОФАНЗИВА НА СРБИЈУ

Пролећна офанзива на Србију, март-април 1944. — Маклен и Велебит у Лондону код Черчила, 20 априла до 17 маја.— Стварање Балканског ваздухопловства, 15 јуна.—Оперативни план за инвазију Србије. — Састанак Черчил-Тито 12 и 13 августа у Напуљу. — Налет на Србију са Запада, 1 септембра. — Спасовање америчких авијатичара. — Општа мобилизација Михаиловићевих снага у Србији, 1 септембра. — Савезници одбијају предају Немаца на Балкану понуђену Михаиловићу и Макдавелу.

Кључна територија за овлађивање Југославијом и за њену бољшеви-зацију била је Србија. Њу је чврсто држао ђенерал Михиловић својим снагама од самог почетка 1941. У њој није било партизана од новембра 1941, када су побегли без борбе испред немачке офанзиве, па до почетка 1944. Сам Черчил је 17 маја опоменуо Тита “да Михаиловић као врховни командант држи чврсто Србију у својим рукама/ и да “200 000 српских сељака мисле... супротно од теорије Карла Маркса”. Додао је, међутим, да “ђенерал Вилсон уверава у своју одлучност да ће вас помоћи до највеће могуће мере”. Маклен је, исто тако, саветовао Титу да прошири своје операције на Србију. Када је сазнао за ово, Идн је послао телеграм Маклену “да британска политика није да се партизани природе Србији, већ да се подстакне сарадња између њих и Срба”.¹ Стаљин је знао најбоље и важност Балкана и Србије, која је била главни бедем против бољшевизације не само Југославије него и целог Балкана. Зато ће он зауставити Летњу офанзиву пред Варшавом на Висли 31 јула и од 20 августа до 15 децембра сручити се на Балкан и Србију.

Освајање и бољшевизација Балкана нису имали боље изгледе но у јесен 1944 године, нарочито освајање Србије и бољшевизација Југославије. Хитлер је био уништио државни апарат Југославије као државе; 220 000 Срба било је у заробљеништву у Немачкој и Италији; 250 000 Срба само у Србији било је стрељано до 1944 као таоци и присталице ђенерала Михаиловића; Велика Британија и Сједињене Америчке Државе стале су у Техерану на страну комунистичке гериле под Титом и помагале је обилним снадбевањем оруж-

ја и муниције као и додељивањем британских официра за везу свакој партизанској јединици. Титова офанзива на Србију била је смишљено припремљена од стране Черчила и Вилсона, и политички и војнички; најзад инвазију Србије са свим Титовим снагама имало је да помаже Балканско ваздухопловство не само снабдевањем свим потребама, но и бомбардовањем градова Србије и положаја где би партизани били задржани од стране Михаиловићевих снага. За слабу и терористичку Комунистичку партију Југославије указивала се последња прилика да овлада Југославијом. Ту изванредну прилику нису хтели да пропусте ни Тито, ни Коминтерна, ни Стаљин.

Пролећна Титова офанзива на Србију /март-април 1944/ завршила се потпуним поразом. Михаиловић је тучао до ногу најбоље партизанске дивизије и оне су бежале панично натраг у Санџак и Босну. Ништа није помогло ни терористичко бомбардовање српских градова: Београда половином априла, на први и други дан православног Ускрса, затим митраљирање српских избеглица код Книна и рушење до темеља 5 маја Подгорице у Црној Гори. Михаиловићеве снаге требало је физички уништити да би се овладало Србијом. У томе циљу требало је извршити темељне припреме, поред паклене лажне пропаганде о сарадњи Срба и Михаиловића са Немцима. Сам Черчил натураиће краљу Петру марионетску владу Ивана Шубашића, коју ће искористити у погодном часу за сламање снага ђенерала Михаиловића у Србији. Са Макленом и Велебитом договориће се у Лондону о општој акцији за освајање Србије. Са ђенералом Вилсоном израдиће Оперативни план за уништење Михаиловићеве гериле и освајање Србије инвазијом Титових партизана, ојачаних десетинама хиљада усташа уз најобилнију помоћ Балканског ваздухопловства. То ваздухопловство ће тући сваки циљ који означе британски официри, додељени свакој великој партизанској јединици.

После слома Титове пролећне офанзиве у Србији, Маклен је добио наређење "да буде спреман за излазак из Југославије и да поведе са собом Велебита, кога је Тито поново одредио за свога делегата".² Маклен и Велебит пребачени су 15 априла авионом из Босанског Петровца у Штаб ђенерала Вилсона. Са Вилсоном су одлучили: /1/ да се у Барију образује специјално Балканско ваздухопловство/БВ/ само за помагање Титових јединица у Југославији; /2/ да се у Барију поред штаба БВ под ваздухопловним вицемаршалом Елиотом образује штаб Позадине Британске мисије код Тита. Тако би Макленова мисија била поред самога Штаба ради боље сарадње и координације надирања Титових партизана при освајању Србије.

Черчил је био запрепашћен поразом Титових снага против слабо наоружаних Михаиловићевих снага у Србији. Стога је позвао из Алжира на телефон Маклена. Упитао га је да ли је већ говорио са Памкином /шифра за име ђенерала Вилсона/ и са Пипином /шифра за име Рандолфа Черчила/. После тога разговора Маклен је одмах саопштио Вилсону да је "Черчил наредио да Маклен дође у Лондон са Велебитом". Већ "сутрадан / 20 априла / Велебит и ја одлетели смо за Лондон " каже Маклен.³

Черчил је током априла саопштио нетачан Макленов извештај од 6 новембра члановима свога кабинета. Идн је покушао на исти начин да саопшти и

извештаје пуковника Белија и мајора Хадсона, али без успеха. Та два официра тврдила су да Михаиловић не сарађује са Немцима и да га скоро листом помаже цео српски народ. Сам Стивенсон известио је да је отпор партизанима у Србији "чврст и некомпромисан". Поред тога и Форен офис био је против смењивања Михаиловића као шефа српске гериле. Сер Орм Сарцент са Стивенсоном саопштио је Стетинијусу 21 априла у Лондону "да ће сваки покушај смене Ђенерала Михаиловића као команданта гериле не само бити узалудан него и ослабити Краљев углед у земљи".⁴

О састанцима Маклена Велебита у Лондону бринуо се нико мањи но сам Черчил. "Били смо одведени", пише Маклен, "да видимо начелника Империјалног Ђенералштаба и официре скоро истог ранга у Адмиралитету и Министарству ваздухопловства... Позвао нас је и сам Ајзенхауер. Најзад смо били позвани и код самога Черчила у Председништво владе".⁵ Маклена је позвао и краљ Петар. Маклен му је рекао "да је Тито пристао да Краљ буде пилот у новој југословенској ескадрили која се сада обучава у Северној Африци... То је значило једну наду, ма како удаљену, да се поврати углед који је Краљ имао због свога држања 1941 /27 марта/, па га потом изгубио услед свог боравка изван земље за последње три године".⁶ Човек се у чуду мора питатаи: да ли су остали краљеви који су дошли у Лондон после окупације својих земаља и били одсутни још од 1940, исто тако изгубили углед у својим земљама?

Черчил је у Чекерсу председавао 6 маја састанку британских официра код Тита и Михаиловића. О томе шта је на томе састанку говорено и шта утаноачено, документа нису објављена ни после четрдесет година. Међутим, Маклен је изјавио: "Тито је сада био у положају да диктира своје услове и да, као једини услов за сарадњу са четницима, понуди улазак четника у редове партизанских јединица".⁷ "Неколико дана доцније", пише Маклен, "после моје посете Черчилу добио сам телефонски позив из Бакингамске палате да видим Краља".⁸

Макленова посета Лондону завршила се телеграмом који је послао из Титовог штаба потпуковник Стрит: "да је непријатељ извршио велики ваздушни напад падобранцима на Титов Врховни штаб; да је Тито на безбедном месту; да су издате хитне наредбе ваздухопловству у Италији да се партизанима укаже сва могућа помоћ; да је неколико дана доцније /3 јуна/ извршена евакуација авионом Титовог Врховног штаба са Британском, Совјетском и Америчком Мисијом"⁹ Само један дан пре тога, Черчил је поставио као свој циљ: уједињење свих снага у Југославији под "Титовим војним вођством". Само шест дана пре но што ће натурити краљу Петру марионетску владу Бана Хрватске, Тито је побегао из Југославије у Италију. На Дрвар је пао само један немачки батаљон падобранаца, петстотина људи, док су остале јединице ишле сувим ка Дрвару. Човек се у чуду пита: шта је било са Черчиловим "четврт милиона" партизана и "две трећине ослобођене Југославије", кад је све пршло као мекур од сапунице под ударцима само пет стотина немачких падобранаца. Тако се завршила победничка мисија Маклена и Велебита у Лондону.

Послератна "Велика стратегија" записала је ово о посети Маклена и Велебита Лондону: "На крају месеца марта 1944, када је изгледало да све иде добро, Тито је решио да пошаље Маклена са једним вишим партизанским официром у штаб ђенерала Вилсона да се договоре о снабдевању и повезивању операција /партизанских и савезничких/. Вилсон је одмах пристао. Маклен и Велебит долетели су у Алжир 15 априла 1944. После успешних разговора одлетели су у Лондон 20 априла, где су посетили Председника Владе, начелника Имperiјалног ђенералштаба и друге".¹⁰ Ни једна реч о разговорима са Вилсоном, још мање о договорима са Черчилем и његовим војним саветницима у Лондону. Ни после четрдесет година не зна се шта су Черчил, његов начелник Имperiјалног ђенералштаба, шеф Адмиралитета и Министар ваздухопловства утаничили у тим разговорима у Лондону. Међутим знамо шта се после тога десило: Иднов протест код Маклена што упућује Тита да прошири операције на Србију; Черчилов телеграм Титу 17 маја да ће "бригадир Маклен, који се сада налази са мном, бити код њега кроз мање од три недеље са свим гледиштима која је добио овде. Најзад Черчилов говор у Парламенту 24 маја.

После договора са Макленом у Алжиру, ђенерал Вилсон предложио је и Комбиновани ђенералштаб и одобрио 15 јула 1944 да се образује Балканско ваздухопловство под командом британског ваздухопловног вицемаршала Елиота. Циљ тога ваздухопловства био је "да повезује, планира и извршава све операције у ваздуху, на мору и на суву, нарочито на далматинској обали и преко ње". Вилсон ће на своју руку продужити зону све до Београда, Ниша и осталих градова Србије у помагању Титових партизана. Балканско ваздухопловство имало је ове снаге: Два пука ловаца, један пук лаких бомбардера и пук за специјалне операције.¹¹ Тако ће Черчил увући и америчке војне шефове, чланове Комбинованог ђенералштаба, у освајању Србије са Запада и убијање Срба, људи, жена и деце дејством Балканског ваздухопловства у варошима Србије, Црне Горе и Далмације.

У духу Черчилових циљева у Југославији, Вилсон је похитао да измени Директиву за све снаге под командом Балканског ваздухопловства. Политички комитет у Вилсоновом штабу на састанку 28 јуна 1944 затражио је сагласност од америчког представника у Комитету Фредекика Мерила да усвоји извесне промене у Директиви. Те промене су гласиле:

Општа је политика да се сва могућа помоћ додељује елементима који желе и који су способни да се боре против непријатеља. Крајњи је циљ да се помогне национално јединство у целој земљи, припремајући послератна решења... То значи да у Југославији треба да пружимо помоћ Титовим партизанима. Треба да подстичемо сједињење свих борбених јединица у Југославији са Народном војском ослобођења у један јединствени фронт у духу Споразума Тито-Шубашић. Никаква помоћ неће се слати Михаиловићевим снагама. Помоћ се неће давати ни партизанима кад год је очевидно да ће они то употребити... искључиво против четника. Помоћ ће се, међутим, дати у случају кад се снаге партизана боре против четника који сигурно сарађују с Немцима, Бугарима и квислин-

шким јединицама и у случајевима кад партизани нају на отпор приликом напада на руднике, саобраћајне линије и друге војне објекте. Држаћемо се принципа, сем у горња два случаја, да не будемо увучени у унутрашњу борбу или унутрашње ствари Југославије”.

Саветник Чапин у офису америчког полигичког саветника при Вилсоновом штабу додао је: “Предлажем да саопшtimo Мерилу да се успротиви отвореној изјави “да се помоћ Михаиловићу неће слати: то је противно нашој политици да се помажу сви елементи који се боре против Немаца. Мени изгледа да су Михаиловићеве снаге већ у борби против Немаца и да оне заслужују нашу помоћ”.¹²

О тој Директиви дао је одговор нико мањи до сам Кордел Хал 8 јула:

“Департамент одобрава ваш савет Мерилу. Британски циљеви су, како је речено, да пружи помоћ снагама које су спремне да се боре против непријатеља, да се постигне национално јединство и да се избегне грађански рат. Департамент се потпуно слаже с тим циљевима. Да се, међутим, постигну ти циљеви, Британци предлажу /1/ да се пуна помоћ пружи Титу, под чијом командом треба да се уједине сви елементи отпора у Југославији; /2/ да се Михаиловићу не шаље помоћ; /3/ помоћ се има да пружи у операцијама против четника који несумњиво сарађују с непријатељем или за које се извести од стране партизана да пружају отпор операцијама саботаже; /4/ Титов покрет треба да се прошири и његова активност помогне у Србији. Ти предлози су тобож засновани на Споразуму Тито-Шубашић... Споразум није компромис између југословенских политичких група, него битно споразум и з м е ђ у Б р и т а н а ц а и Т и т а. Споразум представља безусловно усвајање свих партизанских тражења, на која је Шубашић био прибољен да пристане и који су сада поднети Краљу.

Департамент верује да се наименовањем Шубашића и уклањањем Михаиловића као министра војске припремио пут за споразум међу главним југословенским снагама.. Међутим изгледа да су искључењем српских интереса и претворима који су вођени и инсистирањима да се Титу гаду одрешене руке и политички и војнички за целу Југославију, добеле су у питање користи које су могле бити постигнуте. Разлог који се обично истиче, то је тобожња Михаиловићева сарадња са непријатељем, о којој... како изгледа ни сами Британци ни су још начисто.

Департамент не може да одобри једну директиву која неопозиво спречава снабдевање српских снага и помаже насилно надирање у Србију. Ми не можемо да схватимо како би могао да се избегну грађански рат или немешање у унутрашње ствари или сукобе ако се овако отворено даје помоћ једној страни против друге. Сматрамо да би примена садашње директиве нанела неправду широком и заслужном делу југословенског народа, чија је изгледа је д и н а г р е ш к а ш т о с е п р о т и в и з а в о ђ е њ у в л а с т и п а р т и з а н а”¹³;

Овако одлучан став Кордел Хала довео је до потпуног искључења америчке дипломатије при штабу ђенерала Вилсона и сваког разговора и договора између Британаца и Тита 12 и 13 августа 1944. Овде се треба подсети-

ти да је Бела кућа крила од Кордел Хала одлуке од 1 децембра 1943 у Техерану, којима је Председник пристао да се сва помоћ шаље само партизанима у Југославији. Ово се открило тек 4 фебруара 1946, скоро годину дана после свршетка рата. А да је јавност сазнала да су се и Сједињене Државе ставиле на страну комуниста у Југославији против легалне војске Краљевине Југославије, Краља и југословенске владе, - тек 8 марта 1947, читаве две године после свршетка Другог светског рата.

Са обазовањем марионетске Шубашићеве "Краљевске" владе, Михаиловић и Срби, као и цела Југославија, имали су од 1 јуна против себе као непријатеља и самога Краља и Краљевску владу.

***

О п е р а т и в н и п л а н за освајање Србије израђен је у Вилсоновом штабу од 3 до 12 августа 1944. У изради Плана учествовали су, поред Вилсона, Тито, ваздухопловни вицемаршал Елиот и Маклен. Овај план ће бити одобрен и од самога Черчила 12 августа у Напуљу. Амбасадор Мерфи, политички саветник при штабу ђенерала Вилсона, обавестио је Кордел Хала: "Да се очекује да Тито дође у Казерту 3 августа... Ђенерал Вилсон планира разговоре са њим о будућој организацији и опреми партизана"¹⁴ Уништење Михаиловића и његове гериле планирано је још док је Михаиловић био начелник штаба Врховне команде и помоћник Врховног команданта краља Петра II. Шубашићева Влада укинула је Врховну команду тек 25 августа и сменила Михаиловића као начелника Штаба Врховне команде тек 29 августа.

Да би се бомбардовањем из ваздуха помогло надирање партизана у Србију, Србија је договором између Вилсона и Тита била подељена на шест области: Источна Србија 14 партизански корпус/, Власина /22 дивизија/, простор између Ибра и Мораве /2 пролетерска, 24 и 45 дивизија/, Косово-Метохија /по свој прилици две албанске дивизије/, Шумадија и Западна Србија /Дапчевићева и оперативна група/.¹⁵ Британска "Велика стратегија" дала је овај опис припреме за освајање Србије у јесен 1944: "Почетком августа Б р и т а н с к а м и с и ј а израдила је један план за ометање немачког повлачења / из Грчке/ повезаним нападима на саобраћајне линије од стране Титових партизана и савезничког ваздухопловства. Вилсон је одмах усвојио План и тражио да га Тито прими. Вилсон је 12 августа могао да извести Черчила да ће партизани потпуно сарађивати. Припреме су довршене у другој половини августа. Југославија је била подељена на секторе, сваки под једним партизанским командантом к о м е је б и о п р и д а т п о ј е д а н б р и т а н с к и о ф и ц и р ! Овај је имао да означава циљеве и одређује потпуну помоћ из ваздуха или с мора. Операција је имала да почне 1 септембра".¹⁶

Маклен даје другачији опис операције "Ratweek". Сама идеја о њој "потекла је од непроверених гласова да Немци мисле да се повуку са Балкана".¹⁷ Каже да је тај План прво показао вицемаршалу Елиоту, команданту

Балканског ваздухопловства, затим Титу, који је "одмах издао наредбе своје штабу да се изради План". Тито је рекао да ће одмах својим командантима на терену да нареди да предузму кораке за повезивање партизанских операција са дејством Савезничког ваздухопловства. Ако би се Немци повлачили, "њихова главна одступница биће долина Вардара и железничка пруга Београд-Солун. За нас је ово постао најважнији циљ од свих других".¹⁸

У ствари "Операција Ratweek" имала је да м а с к и р а уништење Михаиловићевих снага приликом освајањем Србије са запада. У овом освајању узеће учешћа све Титове снаге и Балканско ваздухопловство. Нити је било немачког повлачења кроз Србију почетком септембра, нити је ико имао намеру да се повлачи из Грчке. Тек 10 октобра, четрдесет дана после почетка "Операције Ratweek" маршал фон Вајкс, врховни командант Групе Југоисток /Група армија Е у Грчкој и Албанији и Група Армија F у Југославији/, издао је наредбу за повлачење немачких трупа из Грчке. Немачке заштитнице напустиле су тек 13 октобра Атину и 1 новембра прешле грчко-југословенску границу. Група армија Е, приликом свога повлачења, зауставила је надирање Црвене армије другог новембра код Краљева и до 9 новембра задржала надирање Бугара источно од Скопља.¹⁹ Бугари су тек 18 новембра напали Скопље јаким снагама.²⁰

"Операција Ratweek", која је почела 1 септембра, никако није могла да спречава немачко повлачење из Грчке. Сем тога, План општи за освајање Србије није израђен, како Маклен тврди, тек у Италији од 3 до 12 августа, већ у Лондону крајем априла и почетком маја, за време Макленовог и Велебитовог боравка. И з в р ш е њ е тога Плана, тј. Оперативни план утаначен је у свима појединостама између 3 и 12 августа у разговорима између Тита и ђенерала Вилсона, са коначним одобрењем самога Черчила 12 августа у Напуљу. Разлог је врло прост: Титове снаге вршиле су убрзану концентрацију према Србији током јула. Оперативна група стигла је у долину Ибра већ 3 августа; 12 августа Ударни корпус стигао је на Дрину код Фоче 6 - 12 августа; Први пролетерски корпус прешао је 21 августа Лим код Прибоја; снаге Коче Поповића биле су нападнуте од 19 јула до 28 августа.²¹ Званична америчка историја Другог светског рата дала је праву истину о "Операцији Ratweek". Баш када је Вајксова Група армија Е почела повлачење, Балканско ваздухопловство пренело је своја дејства из Југославије у Грчку, да помогну британске трупе тамо. Тиме је олакшано повлачење Групе Армије Е према северу без икаквог притиска с југа".²²

У Меморандуму Министарства спољних послова у Вашингтону од 18 августа каже се ово: "Нема сумње да је отпре неколико недеља Т и т о в план био да и з в р ш и и н в а з и ј у С р б и ј е и да је он о томе Плану разговарао са британском мисијом. Ми имамо податке чак и о официрима који ће командовати операцијама".²³ Најзад, и сам Маклен је истакао да је Т и т о а н е о н желео да нападне Србију: "Крајем лета Тито је одлучио да је дошло време да своје главне снаге пребаци према Србији. Време је било сазрело за целокупан напор у Србији. У току августа једна јака снага од девет дивизија у два корпу-

са под командом Пеке Дапчевића била је упућена из Источне Босне и Црне Горе у Западну Србију... У исто време снаге под командом Коче Поповића повећане су биле на седам дивизија за будуће операције у Источној и Јужној Србији. Све је било спремно за поновно освајање Србије. А са Србијом под влашћу Тито је имао да се мало брине о осталоме".²⁴ Док "Велика стратегија" говори о ометању повлачења Немаца из Грчке, докле Маклен сам износи да је у питању било поновно заузимање Србије. Измишљена "Операција Ratweek" била је само маска за уништење Михаиловићевих снага у Србији и освајање Србије уз најактивнију помоћ Савезника из Италије. Да је Савезницима доиста било стало до спречавања повлачења Немаца из Грчке, Михаиловић је био у Србији готов да са свих својих тридесет три корпуса спречи то повлачење врло успешно. Његове снаге господариле су долином Вардара и долином Ибра, као и планинама у Црној Гори и Санџаку.

Сам Черчил долетео је 11 августа из Лондона у Напуљ. Истог поподнева ђенерал Вилсон га је упознао са планом. Черчил пише: "Стигао сам у Алжир у петак 11 августа... и наставио за Напуљ то поподне... Ту ме је ђенерал Вилсон упознао са свим договорима о сутрашњој преподневној конференцији са Титом и Шубашићем".²⁵ "Велика стратегија" изнела је да се Вилсон сложио са Планом и тражио од Тита да и он прими овај план. Сутрадан, 12 августа, Вилсон је "био у стању да обавести Черчила да ће партизани потпуно сарађивати". Према томе, Вилсон је говорио о Плану самоме Черчилу за "Операцију Ratweek". О састанку Черчила са Титом сам Черчил је записао: "Тога јутра маршал Тито дошао је у вилу, праћен од стране Маклена и тумача /Олге Нинчић/... Он ме је обавестио да се још увек воде жестоке борбе између партизана и Михаиловића... Тито ме је уверавао да нема намеру да уводи комунистички режим у Југославији. Тога јутра Тито се састао са ђенералом Гамелом, начелником Вилсоновог штаба. Тито му је предао важан меморандум о савезничком плану у Истри и околини... Састали смо се поново 13 августа по подне у присуству Стивенсона и Шубашића... Опменуо сам га да ћемо ми да изгубимо интересовање ако се борбе у Југославији претворе у обичан грађански рат".²⁶ Амбасадор Мерфи обавестио је Хала 16 августа: "Тито је отишао из Казерте и провешће дан у Барију. Планира да се врати на Вис 16 или 17 августа. Тито је овде имао три разговора са Председником Владе и британским политичким штабом /Макмилан, Маклен, Дикин, и други/. Черчил ми је рекао да је задовољан са стварима како су се развиле. Према Британцима, Тито је свестан да његова садашња вредност за савезничку ствар није велика или толико потребна као у почетку 1944 и за време 1943. Нисам узимао учешћа у британско-југословенским разговорима".²⁷

Британска опаска да је Тито свестан да његова вредност није више велика за Савезнике, била је срачуната да објасни зашто је Тито са целокупним својим снагама /7 корпуса са 16 одлично наоружаних дивизија, са придатим британским официрима свакој јединици/ отишао да осваја Србију и уништава Михаиловићеве снаге, уместо да је, с обзиром на свој изванредно повољан стратегијски положај у Западној Босни, напао позадину Кесерлингових снага на Гот-

ској линији у Италији и тиме одлучно помогао Савезнике, који су били заустављени испред ове линије снажним отпором Немаца. Треба истаћи да је Тито 1941 и 1942 био уопште без икакве вредности за Савезнике; 1943 чинио је све да савезничким оружјем уништи Михаиловићеве снаге ван Србије, у чему није успео. Сада када су Савезници били задржани на Готској линији у Италији, његов положај у западној Босни био је и д е л а н да удари у позадину немачких снага преко Истре и омогући Савезницима да сјуре Немце у долину реке По. Први и последњи пут у току целог рата, Тито је могао да задужи Савезнике као што их је Михаиловић био задужио рушећи пруге кроз Србију 1942 и спречавајући дотур помоћи Ромелу пред Александријом. Нема сумње да би Тито са својим снагама, помогнут јаким Балканским ваздухопловством, могао да одигра судбоносну улогу у позадини Готске линије.

До које је мере било важно да се Немци избаце са Готске линије у Италији, показује и предлог Черчилов Рузвелту: да се одложи инвазија јужне Француске, предвиђена за 15 август, и трупе употребе за и н в а з и ј у Т р с т а у Југославији и Венеције са циљем даљега надирања ка Бечу. Овај предлог је понављан, и био одбијан од стране Рузвелтове од 26 јуна па све до 8 августа. Председник Рузвелт није хтео да се замери Стаљину после одлука у Техерану да се иде у јужну Француску, а не на Балкан. Ђенерал Вилсон је сматрао инвазију преко Трста и Венеције до те мере важном да је од тога зависило "да ли ће Савезници у току неколико месеца 1944 нанети одлучан пораз Немцима или ће то учинити тек у првој половини 1945".²⁸ Нема сумње да су и Черчил и Вилсон били у праву о важности да се Кесерлингове снаге сјуре са Готске линије у долину реке По - нападом преко Трста и Венеције и тиме, можда, заврши рат 1944 а не тек маја 1945. Удар одлично наоружаних Титових дивизија био би одлучан и судбоносан за Кесерлингове снаге на Готској линији. Тита је, међутим, занимало више освајање Србије но нека макар и судбоносна помоћ Савезницима. Последњи Черчилов предлог да се изврши инвазија Истре, Рузвелт је одбио 1 јула: "Правилна одлука је да се 'Анвил' /шифра за инвазију јужне Француске/ изврши ш т о п р е... Не верујем да треба и даље чекати да се ђенералу Вилсону изда Директива... Молим реците вашим шефовима да је доставе ђенералу Вилсону одмах... Изгледа да је Тито у слабијем положају него што се мислило у Техерану. Ја се увек сећам своје гимназијске геометрије: "Права линија је најкраћи размак између двеју тачака". Директива Вилсону издата истога дана.²⁹ Черчил је био саставио, али није послао, оштар протест Вашингтону. Приватно је рекао својим шефовима ђенералштабова: "Оштра замерка мора да се учини Американцима - да с а нама рђаво поступа и да смо бесни".³⁰

Доиста је велика несрећа за Балкан и Источну Европу што се Рузвелт није сетио своје гимназијске геометрије пре него што је са Черчилом одвео савезничке снаге у Северну Африку 8 новембра 1943 уместо да је упутио све Англо-америчке снаге по најкраћој линији Лондон-Берлин, како је предлагао ђенерал Маршал и сви амерички војни шефови априла 1943. Треба још истаћи, да ни Стаљина, а још мање Тита, није занимала никаква савезничка побе-

ТИТО И ЧЕРЧИЛ У НАПУЉУ, 12 И 13 АВГУСТА 1944

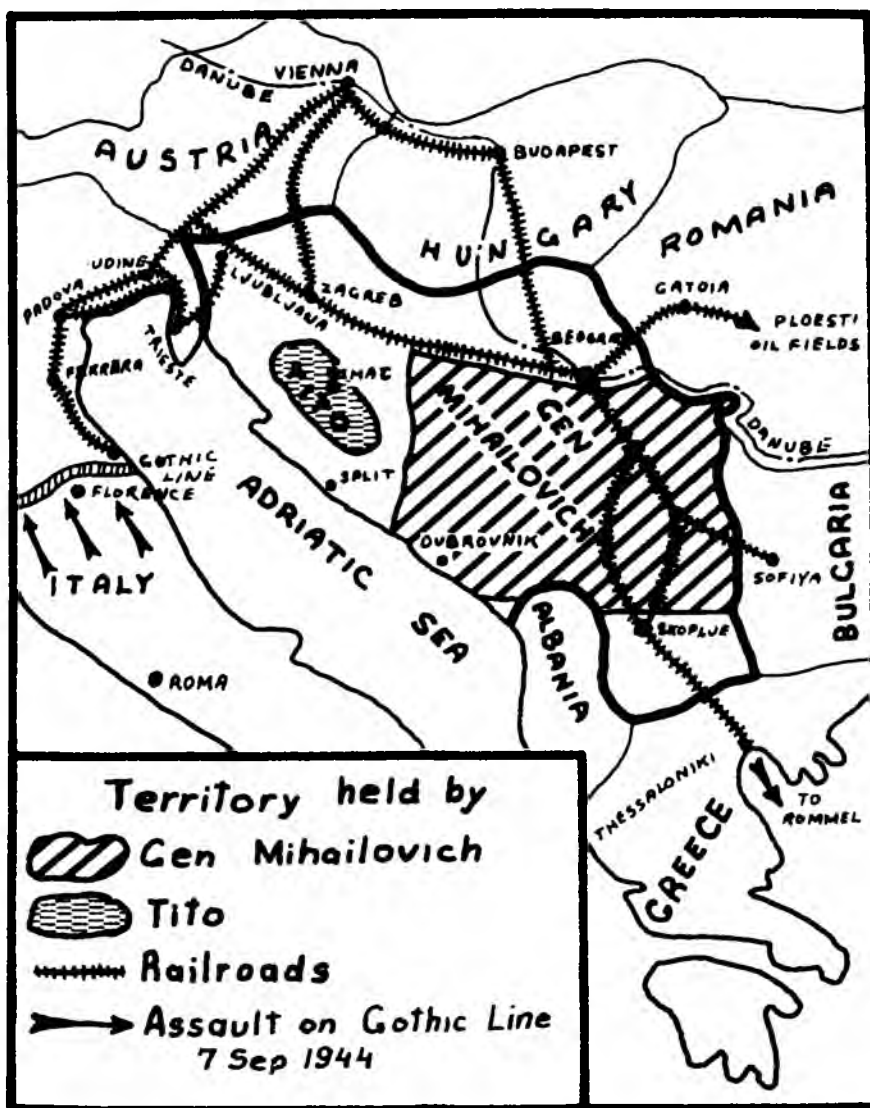

да у Италији на Готској линији. За њих је било важно да се не пропусти последња прилика за освајање и болшевизацију Југославије и Балкана.

***

И поред све тајности око јуриша на Србију и договора између Черчила Вилсона и Тита, стварни Черчилови планови нису остали тајна за америчку дипломатију у Италији. То показује Меморандум помоћника Одељења за Европу у Стет Департменту Матјуса упућен Халу 18 августа: "Нема сумње... да је план за инвазију Србије био Титов план. Он је разговарао о горњим плановима са Британском мисијом у Југославији. Ми имамо чак и листу официра који ће командовати операцијама... Америчко оружје се шаље се партизанима да убијају Србе... Америчко оружје се доставља Титу да би се употребило у грађанском рату. Ова ствар изнета је прошле недеље пред Заједнички Ђенералштаб"³¹ Ни Матјус ни ма ко у Стет Департменту од Хала на ниже, није знао о "Војничким одлукама" у Техерану, које је потписао председник Рузвелт. Они нису знали да су чланови Заједничког Ђенералштаба учествовали у разради те одлуке против Михаиловића, Срба и Југославије. И Черчилу и Рузвелту било је сасвим јасно да Кордел Хал никада не би допустио да се Сједињене Америчке Државе ставе на страну Титових комуниста у грађанском рату у Југославији против легалне Владе /признате од свих Уједињених народа/ легалне војске Краљевине Југославије, која је дотле не мало била задужила Савезнике. Угушити српску националну герилу у крви било је као год и уништење пољске гериле у Варшави, што је довело до осуде целог слободног света према Стаљину и Совјетском Савезу.

После састанка с Титом и Шубашићем у Напуљу, Черчил је 14 августа послао Рузвелту извештај о разговорима. То је модел неискрености и празнине у садржају: "Рекао сам обојици југословенских лидера да је наша једина мисао да се повежу њихове снаге тако, да се југословенски народ уједини у један инструмент у борби против Немаца; оба шефа су постигла споразум... да се све југословенске поморске снаге уједине у борби под заједничком заставом; овај ће споразум да нам омогући да са више поверења снабдевамо ратним материјалом југословенске снаге"³² Ни једна реч у извештају Рузвелту о освајању Србије; о изради Оперативног плана за сарадњу између партизана и Балканског ваздухопловства; чак ни о "Операцији Ratweek "; ни речи о сувоземним снагама у земљи, које су бројале пола милиона обучених бораца само у Србији, организованих у 33 корпуса, да и не говоримо о 54 корпуса организованих на целој територији Југославије, који су само чекали оружје па да сами, без савезничких војника, истерају окупатора из Југославије. Председник је одговорио истога дана: "Честитам на вашим изгледима за успех у уједињавању опречних група у Југославији, што треба да оконча грађански рат у тој земљи"³³ Пада у очи потпуно одсуство стварности и у Рузвелтовим речима. Две стране у Југославији били су Михаиловић и Тито, а не Тито и Шубашић са Черчилом, који су били уствари једно исто.

ПОЛОЖАЈ ТИТОВИХ СНАГА АВГУСТА 1944 ПРЕМА ГОТСКОЈ ЛИНИЈИ

Идн се није слагао са Черчилом у целом овом послу. У једној белешци 31 августа Черчил је говорио “о нашој одговорности да снабдевамо Тита оружјем којим он може да потчини Југославију”. Идн је истакао Форен офису да је он “последњих неколико месеца опомињао о овој опасности, али да је Председник Владе упорно помагао Тита упркос нашим опоменама”. Одговорио је Черчилу: “Ја никада нисам губио из вида ову опасност која је проистекла углавном због наше политике према Југославији коју је диктирао краткотрајни војни интерес, а не дугорочни политички интерес. Због тог разлога ми смо тако дуго водили погрешну политику принуђавајући Краља да прекине са Михаиловићем пре него што бисмо обезбедили положај Срба у послератној Југославији”.³⁴ Треба истаћи истину да никада није требало помагати Тита ни у краткотрајним војничким ни у дуготрајним политичким интересима. До његовог помагања дошло је 28 маја 1943 због одлагања Другог фронта од 1943. до 1944 и потребе да се Стаљин некако одобровољи, а не због неких краткотрајних војничких или дуготрајних политичких разлога.

О Черчиловом телеграму Рузвелту од 14 августа Матјус је истакао да је телеграм изузетно без икаква садржаја и истакао ове занимљиве опаске: “У вези са тим... Ђенерал Вилсон је пре десет дана водио чисто војничке разговоре са Титом... Баш у то доба Черчил је решио да одлети у Италију... Главно питање које занима Сједињене Државе у овом часу у вези са Југославијом односи се на снабдевање оружјем група које дају отпор и извештаји да се ово оружје употребљава у борби између главних група у Југославији, а не за борбу против Немаца. Примили смо више извештаја да се а м е р и ч к о о р у ж ј е ш а љ е з а у б и ј а њ е С р б а. Нема сумње да од пре неколико недеља Тито планира да изврши инвазију Србије и да је говорио о тој ствари са Британском мисијом. Ми имамо списак официра који ће командовати у операцијама... У исто време Британски амбасадор при Југословенској влади известио је да ће овај план успети јер су Срби огромно ослабљени и многи њихови најбољи људи налазе се као ратни заробљеници у Немачкој... Југословенски ратни заробљеници су скоро искључиво само Срби. Департамент је јасно истакао амбасадору Мерфију да се ми не слажемо с планом да се Титове снаге изграде на штету Срба и ми смо оправдано забринуте извештајем да се америчко оружје доставља Титу за употребу у грађанском рату. Ову ствар смо изнели прошле недеље пред Заједнички Ђенералштаб... С обзиром на горе изложено ми имамо извесне резерве што се тиче успеха разговора о којима је реч у Черчиловом телеграму”.³⁵

Треба још истаћи да је Шубашић изненада и најитиније напустио Лондон 10 августа, да би се прикрили разговори између Черчила, Тита и Вилсона, и дао утисак као да се радило о нечему хитном између Тита и Шубашића. Амерички отправник послова при Југословенској влади у Лондону обавестио је Хала 12 августа: “Шубашић није имао никакав план за пут сада. Одлука је донета напречац од стране Британаца”. Приватни разговори између Черчила и Тита свршени су п р е Шубашићева доласка у вилу. Присуство Шубашићево имало је да маскира разговоре Черчил-Тито-Вилсон. Сам краљ Петар истакао је у својим Мемоарима: “Нико ми није претходно рекао о састанку Черчила са

Титом...По својој повратку Черчил је говорио са мном о својој путу... Једини резултат посете била је идеја да се заустави крвави грађански рат. Ја треба да говорим Србима, Хрватима и Словенцима да приђу Народнослободилачкој војсци која је једина снага у Југославији која је признала од стране наших Великих савезника.³⁶ И ово доказује до које је мере телеграм Рузвелту био доиста празан после разговора Черчила са Титом. Вилсон је утаничио војне ствари са Титом. О томе је Мерфи јавио Халу 14 августа: "Вилсон је задовољан напретком својих војних разговора са Титом."³⁷ Мерфи је имао неколико неслужбених разговора са Титом који му је рекао "да ће успети да повеже све родољубиве елементе у Југославији... Говорио је о демократији и о четири слободе".³⁸ Док су и Черчил и Рузвелт говорили о прекиду грађанског рата, Шубашић је по повратку са Виса рекао Нордену "да се грађански рат још више разбуктао од његовог доласка на власт и да једино лично Михаиловић и Тито могу довести до прекида грађанског рата".³⁹

Карл Норден имао је разговор са Титом на Вису. Он је 30 августа известио Хала о томе: "Тито је рекао да се пет партизанских корпуса налази у Србији и да се још два корпуса формирају. Говорио је о предстојећој офанзиви на Србију као да је реч и о Немцима и о четницима. Изразио је веру да ће Михаиловић ускоро бити у бекству и престати да буде фактор у Југославији... Нада се да ће бити у Београду кроз месец дана, али предвиђа да ће бити борбе између њега и четника и Недићевих трупа. Држање према његовом покрету било је велико разочарање и он опомиње Западне силе да пазе шта раде, иначе ће се југословенски народ окренути против њих као што је већ случај са Британцима, иако он има велике симпатије за Маклена лично... Било је очевидно да се већ сматра господарем Југославије". Норден је додао само за Хала: "Маклен, говорећи о југословенском проблему истакао је да је британска политика руковођена жељом да се Русима не да повод ... за војну интервенцију. Британци теже да прошире утицај Запада и ублаже крајности једним конструктивним и пријатељским ставом. По Маклену, Тито више воли да буде господар једне независне Југославије него ли обичан совјетски чиновник, ако се са њим поступа лепо."⁴⁰

Амбасадор Мерфи је после више позива отишао на Вис и разговарао са Титом 31 августа. О томе је 8 септембра поднео извештај приликом боравка у Вашингтону: "... Одлетео сам на Вис у четвртак 31 августа. Тито је био одлично расположен и радознао што се тиче предстојеће операције у Југославији. Имао сам прилике да га питам за многе ствари... Упитао сам га да ли ће, по његовом мишљењу, Совјети извршити инвазију Србије и напасти ђенерала Михаиловића. Говорио је са великим самопоуздањем о овој питању и рекао је да је он убеђен да Совјети неће извршити инвазију Србије, већ ће ограничити своје операције дуж Дунава ка Мађарској... Југославија ће инсистирати у вези са Истром и делом Македоније у Тракији. Дао ми је уобичајени одговор што се тиче комунизма у Југославији после рата, истичући да Југославија нема становништво које би по традицији тежило комунизму, да је он за либералну и демократску форму режима, форму коју ће он препустити југословенском на-

САВЕЗНИЧКИ ВРХОВНИ КОМАНДАНТ У СРЕДОЗЕМЉУ

Генерал Хенри Мерланд Вијсон са маршлом Јосипом Брозом Титом у Казерти 10 августа 1944 за време војних разговора о инвазији Србије са Запада.

роду. Односи између Тита и Совјетске мисије су такви да не могу бити пријатељскији".⁴¹

***

Док је Черчил у Лондону маја месеца 1944 планирао са Маклином и Велебитом освајањем Србије и уништење српске националне гериле оружјем Британаца и уз помоћ Балканског ваздухопловства Британске мисије напустиле су Михаиловића и отишле у Италију. Током саме инвазије Србије од стране партизана у августу месецу, Михаиловић је спасао 252 америчка авиатичара и са Прањана у Србији послао их у слободу, у Италију.

На Галовића Брду, две хиљаде српских сељака са двеста воловских кола израдили су писту осамсто метара дугачку и 300 метара широку за непун месец дана. Немци су били само 40 км од Прањана. Са те писте Михаиловић је намеравао да пошаље Британске мисије које су имале да напусте његове снаге, и тако спасе и америчке авијатичаре који су искакали над Србијом из својих оштећених авиона и били спасавани од стране четника.

У марту 1944. све Британске мисије добиле су наредбу да се прикупе око Штаба ђенерала Михаиловића. Пуковник Бели са капетаном Мансфилдом отишао је преко Јадранског мора за Каиро, где су стигли 20 фебруара 1944. Мансфил је понео Михаиловићева писма за Рузвелта и Ајзенхауера. Сајц и Хадтсон одлетели су из Црне Горе 15 марта. Ајзенхауер је преко Донована захвалио на писму.⁴² Рузвелт је, по савету Халовом, имао да сачека разговоре о Михаиловићу и тек онда одговори.⁴³ Ни једно ни друго писмо није још објављено. Ван сваке сумње је да је Михаиловић изнео ситуацију у Југославији и тражио помоћ од Американаца.

У току 29 маја писта је била довршена и опкољена са хиљаду четника из двају Шумадинских корпуса под командом команданата корпуса мајора Александра Милошевића и капетана Макра Музикравића. Било је прикупљено око шездесет британских официра са бригаиром Армстронгом на челу. Они су однели собом све радио станице и сва оружја која су имали, а коње испродавали сељацима. Михаиловић је упутио писмо бригаиру Армстронгу пожелевши му срећан пуг.⁴⁴ Два авиона су дошла и отишла 29 маја, један 30 маја, а два авиона одлетела су 31 маја, остатак мисије са Живком Топаловићем и његовом супругом Милицом. Последњим авионом вратили су се из Италије мајори Петар Баговић и Војислав Лукачевић. Они су били опљачкани до голе коже, при поласку из Барија одузето им је било и лично оружје од стране Британаца. Југословенска влада била је послала Михаиловићу: 25 милиона старих динара 30 хиљада долара, 350 златника и златне ручне сатове за сваког команданта корпуса. Ђенерал Вилсон, пишући о овоме после рата, рекао је: "Кад су ова два официра стигла у Бари, изазвали су сумњу код официра за безбедност. Они су их претресли и нашли да су имали стотину нецензурисаних писама /наших официра у Каиру који су писали породицама у земљи/,"

златнике, накит и сатове за које се утврдило да су покрадени /!/ из сефа Југословенске владе у Каиру пред њихов полазак. "Та два официра", каже ђенерал Вилсон, "упућена су у Југославију без незаконито присвојених ствари што је довело наше офицере за везу у тешкоћу да напусте земљу"⁴⁵ Овој оптужби Врховног команданта савезничких снага у Средоземљу није потребан никакав коментар. По силаску у Југославију Баћовић и Лукаћевић тражили су од Топаловића да се одложи излазак Армстронгов док им се из Италије не врате ствари и пиштољи. Од тога су одустали на заузимање Топаловићево. Последњи британски официри отишли су за Италију 31 маја.

Опраштај мајора Гринлиса са Михаиловићем био је врло узбудљив Михаиловић је за последња четири месеца одбијао да прими бригадира Армстронга, али је стално примао и задржавао на ручку мајора Гринлиса. Михаиловић му је рекао: "Без обзира на то шта ко може говорити и мислити, он Михаиловић и они који мисле као он сматрају себе за пријатеље и савезнике Западних демократија. Само због тога разлога он сматра својом дужношћу да свим својим снагама обезбеди сигуран одлазак британских официра из земље." Гринлис закључује: "Ми, као представници једног великог народа добили смо од представника једне мале нације поуку о манирима и како да се држимо достојанствено под непријатељским околностима".⁴⁶ Са мисијом је изишло и тридесет америчких авијатичара који су четници спасли од немачког заробљавања.

Спасавање главне групе америчких авијатичара, који су били спасени и које је обезбеђивао Први равнгорски корпус више месеца по Србији, извршено је, по опису капетана Звонимира Вучковића овако:

Депешом из Барија јавише нам да очекујемо авионе ноћу првог августа. Дан пре тога стигао је ђенерал Михаиловић са својом пратњом у близини аеродрома. Хтео је да авијатичарима пожели добру срећу.. На крају један по један прилазили су за последњи поздрав... Војници /групе/ Шумадијских корпуса, под командом мајора Александра Милошевића и капетана Музикаравића, поседали су положаје... Стотине и стотине војника биле су спремне да се за спас Савезника супротставе непријатељу... Тачно у поноћ зачусто авион... Капетан Џори Мусулин са поручником Мајк Рајачићем и једним радио-телеграфистом поднаредником Гобијем искочио је из авиона... Седам дана доцније, 9 августа ноћу и десетог августа у зору, шеснајест транспортних авиона, праћених брзим лобцима, спустили су се на наш аеродром. Још три Американца били су са њима: поручник Ник Лалић, мајор др. Жак Митрани и један болничар. Колико радости и колико нада унесоше у наше редове оби нама несуђени вестници слободе! У току од осам часова двеста педесет и два Американца са успехом су евакуисана из земље којој скори крај рата, и поред свих жртаба, неће донети слободу... Још трипут у току рата, из Мачве и из Босне, враћени су у своје команде амерички авијатичари, у групама од педесет до шездесет. Укупан број оних којима су Михаиловић и његова војска помогли у нужди, прелази пет стотина људи".⁴⁷

Треба истаћи да је ђенерал Вилсон једва одобрио да се Михаиловићу упути "Ваздухопловна посада за спасавање" /The Air Crew Rescue Unit, и то тек пошто је Михаиловић преко Југословенске амбасаде у Вашингтону тражио од америчког Министарства војног да се авијатичари изведу из Југославије, јер их је било тешко чувати у окупираној Србији да их Немци не заробе. Сем тога, авиони који су долазили да приме спасене авијатичаре из Прањана, које су штитила два шумадијска корпуса, јер су Немци били удаљени само 40 км успут су бацали оружје и муницију партизанима који су били у крвавим борбама против четника приликом надирања кроз Србију. Осам Михаиловићевих корпуса бранило је Србију, док су четири корпуса обезбеђивала евакуацију савезничких авијатичара. Авијатичари који су улазили у авионе бацали су голим и босим четницима цокуле, одећу, све што су имали на себи и само у доњем рубљу огрнути шареницама, одлетали за Бари. Михаиловић је био присутан овој потресној сцени љубави према четницима, који су их чували и хранили неколико месеца по Шумадији.

О спасавању авијатичара ни у мају ни у августу ни у Великој Британији ни у Америци није донео ни једну реч! Михаиловић и четници били су оптужени од стране Черчила да сарађују с Немцима, и како би се могло разумети да ти непријатељски сарадници спасавају америчке авијатичаре. Требало је и даље да остане лаж као истина за народе Велике Британије и Америке.

Овде треба истаћи напоре самога Черчила да Американци, после повлачења британских мисија на бази лажне сарадње с Немцима, не упуте своје мисије код Михаиловића. "Гвоздену завесу" коју је Черчил хтео да спусти над Југославијом у току освајања Србије од стране партизана уз обилну помоћ савезника из Италије, нико није требало да пробије. Ђенерал Донован је обавестио ђенерала Ајзенхаузера да ће упутити једну Обавештајну мисију код Михаиловића са задатком "да пошаље агенте у Аустрију и Немачку". Чим је Черчил био обавештен о томе, упутио је 6 априла Рузвелту депешу: "... Ако би у овом часу једна Америчка мисија стигла код Михаиловића, она ће показати кроз цео Балкан потпуну опречност у акцијама Британије и Сједињених Држава. Русија ће свакако бацити све снаге да помогну Тита. Тако ћемо ми ићи у раскорак. Надам се и верујем да ће се то избећи".⁴⁸ Два дана доцније Рузвелт је одговорио: "Одобравајући слање Мисије код Михаиловића од стране OSS-а мислио сам да она прикупља само обавештења и да уопште нема политичку улогу. Међутим, с обзиром на ваше мишљење да може доћи до неспоразума са нашим Савезницима дао сам упутства да се мисија не шаље, понављам не шаље".⁴⁹ Па ипак, Америчка мисија је упућена. Пуковник Роберт Х. Макдауел спустио се у Прањане 26 августа 1944 са капетаном Јованом Милодраговићем и поручником Крамером. Черчил је већ 1 септембра протествовао: "Видим да је ђенерал Донован упутио Мисију. Мислио сам из вашег телеграма да ова мисија неће отићи. Ми се трудимо да помогнемо Тита и, наравно, ако Сједињене Државе помажу Михаиловића, створиће се потпун хаос. Ја сам се пре надао да ће ствар ићи глатко у овим пределима, али ако свако од

нас помаже другу страну ми стварамо основу за један диван грађански рат. Ђенерал Донован врши јаку пропаганду за ђенерала Михаиловића баш у часу када смо ми убедили краља Петра да одлучно прекине с њим и када су се многи четници окупили под Титовом војском народног ослобођења. Једина прилика да се спасе Краљ јесте јединство између Председника Владе Бана Хрватске и Тита. Успео сам да се повежу југословенске поморске и ваздухопловне снаге под фирмом и амблемима Краљевског југословенског Ваздухопловства и Краљевске Морнарице. " Председник Рузвелт одговорио је одмах 3 септембра : "Мисија OSS је моја грешка. Нисам се уверио да је извршено моје прво наређење од 8 априла. Наредио сам Доноану да повуче Мисију".⁵⁰ Мисија, на челу са пуковником Макдавелом је ипак остала до 1 новембра, а капетан Ник Лалић до 27 децембра, када је писта код Бољана у Босни близу Добоја била довршена и Лалић са педесетак спасених авијатичара одлетео за Италију. Тако је последњи савезнички официр напустио Михаиловића.

Ипак, херметичну завесу над Југославијом, пробила је радио-станица из Истанбула. Ова станица је ухватила везу са Михаиловићем 10 децембра 1943 и радила непрекидно до маја 1945. Станицом су руководили два пожртвована и неуморна дипломата, Душан Петковић и Миливој Ненадовић. Захваљујући неуморном раду ове двојице родољуба, спасени су драгоцене подаци за историју о крвавој инвазији Србије од стране партизана са запада и упаду Совјета са истока.

Одлука Велике Тројице у Техерану имала је да се споведе безусловно и немилосрдно до краја од стране самога Черчила.

***

Комунистички Информативни приручник о Југославији даје ове податке о концентрацији Титових снага за инвазију Србије са запада:

1/ На Дрини од Зворника до Вишеграда: 11 Крајинска и 28 Славонска дивизија, са задатком да упадну у Србију и надиру ка Шапцу;

2/ На простору Фоча-Плевља-Шавник: први Пролетерски корпус /прва и шеста пролетерска дивизија/ и 12 Ударни корпус /16 и 36 дивизија/, оба под командом Пеке Дапчевића, са задатком да пређу Лим и надиру преко Западне Мораве ка линији Рудник-Сувобор-Борања и даље ка Београду;

3/ На простору Беране-Андријевица-Колашин: Оперативна група, доцније преименована Јужном ударном групом /2,5 и 17 дивизија/, са задатком да преко Копаоника надире ка Крушевцу и Великој Морави.;

4/ Јужно од Лесковца: Тринаести корпус /22, 24, 46 и 47 дивизија/ и Четрнаести корпус /23, 25 и 45 дивизија/ под командом Коче Поповића са задатком да надиру у Источну Србију у сусрет Црвеној армији.

Да би обезбедио од Немаца несметану концентрацију партизанских дивизија, партизански командант у Приморској Словенији био је склопио с Немцима споразум следеће садржине: "/1/ Непријатељства између немачке војске и партизана у приморским пределима имају да престану 5 јула; /2/ Пар-

тизани се обавезују да не прилазе ближе од 5 км немачким гарнизонима, путевима или пругама; /3/ Немачке трупе имају да се држе 10 км даље од партизанске зоне; /4/ Споразум не важи за Провинцију Љубљана; /5/ Немачка војска снабдеваће партизане оружјем, храном и санитетским материјалом." Споразум је потписао др Јоже Вилфан.⁵¹

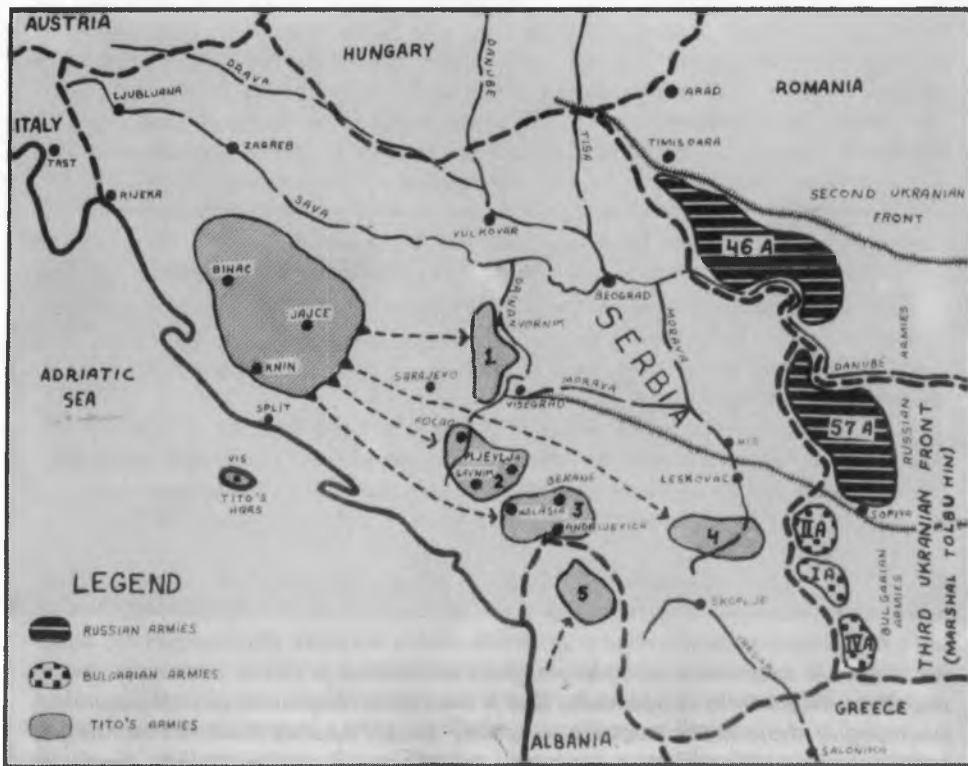
"Велика стратегија" пише: "/простор којим су надирали партизани ка Београду и Источној Србији/ "био је подељен на секторе, сваки под командом партизанског команданта. Сваком команданту био је придан један британски официр који је означавао циљеве и обезбеђивао потребну помоћ од стране Балканског ваздухопловства".⁵² Британски официри имали су радио-везу са Балканским ваздухопловством. Од њих је стварно зависило успешно надирање партизана. Ово је била стварно партизанско-британска офанзива на Србију. Ни помена о неком сечењу пруга да би се спречило повлачење Немаца из Грчке. Тучене су стварно јединице ђенерала Михаиловића, које су покушавале да зауставе надирање партизана. Да би што пре дошли у додир са трупама Црвене армије, које су упале у Србију 22 септембра са истока, Тито је наредио Дапчевићевој и Оперативној групи " да се не ангажују у дуге борбе /са Немцима/, већ да све своје снаге баце у инвазију Србије... надирући кроз празнине између непријатељских снага"⁵³

Пуковник Макдавел, који је стигао код Михаиловића 26 августа, повлачио се са "Ваздухопловним тимом за спасавање" и са спасеним авијатичарима, заједно са Михаиловићем, испред партизана који су надирали у Србију. О томе добу, пуковник Макдавел дао је, са одобрењем ђенерала Маршала, 7 јуна 1946 ову изјаву:

/4/ Када је потписани стигао у Михаиловићев Штаб, августа 1944, већ је била наређена општа народна мобилизација. Доле потписаноме су показани планови и наредбе издате за општи напад на снаге Особине; уз то, заједно са другим америчким официрима, доле потписани је лично разгледао распоред трупа извршен за ту офанзиву. Све је очевидно сведочило да је Михаиловић распоредио своје трупе подесно за главну акцију против немачких гарнизона, слагалишта и саобраћајних линија; али, чинећи то, морао је оставити позадину и лево крило изложено нападу концентрисаних главних партизанских снага, које тек што су биле започеле са нападима против националиста.

Према ономе колико је малој групи америчких официра било могућно да обиђу фронт и да посматрају, у септембру су националистичке снаге удариле на немачке и бугарске снаге у размерама које су им допуштале њихова војничка опрема и наоружање. Особински покрети трупа били су потпуно испрекидани, а знатне количине муниције и знатан број заробљеника пали су у руке националиста.

У томе часу, од комуниста предвођене Титове снаге нападе су Михаиловићево одређе на широком фронту. Очевидац тога напада био је лично доле потписани са својим Штабом. Нападајући Михаиловићево снаге, Титове снаге прошле су кроз низ немачких гарнизона у долини Западне Мораве небазирујући се на Немце зарад обвота напада против људи већ заузетих борбом

КОМУНИСТИЧКА КОНЦЕНТРАЦИЈА СА ИСТОКА И ЗАПАДА

На истоку су биле концентрисане две совјетске и три бугарске армије, милион војника са 2.000 авиона, током септембра, спремне за упад у Србију. На западу је било 16 партизанских дивизија и 2 албанске дивизије у јуришу на Србију од августа 1944. Генерал Вилсон из Италије слао је по сату материјал и храну, а Балканско ваздухопловство тукло је све и рушило чак и градове где није било Немаца 1944.

против Немаца. После тога, главни напори Титових снага у Западној Србији били су усмерени, не против Немаца, већ на заробљавање Ђенерала и Америчке мисије. Те серије напада присиле су ђенерала Михаиловића на повлачење у Босну.

5. Постоје озбиљни докази, укључујући ту запажања једног америчког официра придодатог на службу доле потписаном, да су снаге ђенерала Михаиловића, за време октобра, биле реорганизоване у Србији и да су допринеле у веома знатној мери поразу немачких снага...

6. Ратна саопштења које су издавале југословенске снаге под комунистичким вођством, давала су постојано лажну слику горњих операција... Те тврдње биле су објављиване у циљу пропаганде, и то је довело у озбиљну сумњу тврђења југословенских комуниста о доприносу савезничкој ствари.⁵⁴

Ни трага ни гласа о успоравању немачког повлачења из Грчке нити рушењу пруга у Србији или нападу на Немце. "Операција Ratweek" остаће као гнусна лаж да би се прикрило сламање Србије у јесен 1944 године.

Све до 11 септембра Михаиловић је јављао преко Америке о надиранију партизана и крвавим борбама између његових снага и њих. Титове снаге су 30/31 јула прешле Лим и водиле тешке борбе на Златибору. Дапчевићева Оперативна група прешла је Ибар јужно од Рашке и сударила се фронтално са Михаиловићевом Четвртом групом корпуса на Копаонику. О тим борбама Михаиловић је јављао: "Воде се крваве борбе са променљивом срећом и великим губицима са обеју страна". Затим је известио: "Да су партизанске јединице које нападају наше снаге на Копаонику, у горњем току Лима и у Источној Србији, обимно снабдевене од стране наших Савезника оружјем, муницијом и другим потребама. Ове партизанске јединице се боре против народа Србије, док се наше јединице боре против Немаца. Окупаторске снаге врше припреме за напад на све нас".⁵⁵ Југословенски војни изасланик у Вашингтону известио је америчко Министарство војске 15 августа о тим крвавим борбама са партизанима, које помажу Савезници. Он је апеловао на Министарство војске да спречи уништење српског народа обустављањем оружја и муниције из Италије, јер се оно употребљава искључиво против снага ђенерала Михаиловића.

Михаиловић је, тешка срца, 10 августа обавестио Србе да се партизани боре против четника "оружјем и муницијом које добијају ваздушним путем у великим количинама од наших Савезника из Италије". Ово је изазвало гнушање целог српског народа, који се четири године бори за исту ствар као и Савезници. Михаиловић је завршио депешом: "Народ Србије се пита је ли он то заслужио од стране Савезника и какав интерес имају Савезници да повећавају грађански рат? Правда захтева да и Савезници поставе себи иста питања".

Дапчевићев Дванајести ударни корпус био је 22 августа још увек у тешким борбама на Златибору. Његова оперативна група била је заузела Копаоник, али је противнападом Друге и Четврте групе корпуса под личном Михаиловићевом командом била сјурена у долину Ибра и одскочила ка Чачку

и Пожеги. Она је 5 септембра упућена ка Руднику и прешла Западну Мораву 16 септембра.⁵⁶ Да би се омогућило надирање Поповићеве групе Балканско ваздухопловство је по тражењу Макленовом бомбардовало Лесковац на сам Краљев рођендан 6 септембра, убијајући народ који је у подне излазио из цркава. Деветнаести дарни корпус водио је тешке борбе на Тари после преласка Дрине 5 септембра. Цела Дапчевићева група прешла је Западну Мораву 30 августа и под тешким борбама надирала ка Суворору.

Да би помогао даље надирање партизана и ослабио отпор Срба, Шубашић је 8 августа упутио народу Југославије Декларацију, којом "Краљевска Влада изражава дубоко признање отпору целокупног народа, чији је највиши израз Народноослободилачка војска... Позива сав наш народ да се окупи у уједињеном борбеном фронту под вођством маршала Тита... Влада ће уложити све напоре да се што боље организује снабдевање Народноослободилачке војске Југославије". Са своје стране Тито је 17 августа дао Декларацију где је рекао: "...Све емигрантске владе редом, уместо да помажу надчовечанску борбу Југославије за слободу своје земље, тврдокорно су остале непријатељем према Народноослободилачком покрету и преко свог министра Драже Михаиловића водиле оружану борбу против свога властитога народа на страни окупатора... Још једанпут подвлачимо да вођство Народноослободилачког покрета има пред собом једини и најважнији циљ-борбу против окупатора и њихових слугу и стварање демократске федералне Југославије, а не успостављање комунизма као што нам непријатељи подмећу".⁵⁷

"Велика стратегија" о овим декларацијама пише: "Тито и Шубашић су 22 августа/8 и 17/ августа/ издали декларације о узајамном пријатељству и толеранцији очекујући решење по свршетку рата. Британци су са своје стране под овим околностима, обећали повећану помоћ Титу... То је било нарочито задовољавајуће, јер су Британци тада били одлучно против идеје да уђу у Југославију када Немци буду отишли. Никакве британске снаге нису могле да утичу на надмоћност партизана, или, мислило се, да могу да заштите оне против којих су били... Шефови ђенералштабова нису имали намере да пошаљу трупе у Југославију. Они су са олакшањем поздравили у најмању руку сарадњу и толеранцију између двеју опречних власти."⁵⁸ Они, који не би знали шта се дешавало у Југославији приликом партизанско-британске офанзиве на Србију септембра 1944, не би могли да ухвате уопште у чему је ствар овде. Нико од Срба није очекивао, после 28 маја 1943 кад је Михаиловићу било наређено да оде на Копаоник, а осталу Југославију уступи Титу, да ће Британци помоћи Србе. Али нико није могао предпоставити да ће Велика Британија бити стварно у необјављеном рату против Краљевине Југославије и да ће учинити да краљ Петар и његова Влада са Шубашићем оду на страну оних, који су савезничким оружјем и Балканским ваздухопловством из Италије уништавали у крви Србе и славну герилу којој није било равне у целој Европи.

Михаиловић је 1 септембра објавио општу мобилизацију у Србији. Одмах се одазвало више стотина хиљада младића, али сви су били без оружја.

Председник Британске владе навео је краља Петра да и он упути

позив народу Југославије 12 септембра 1944. У томе говору Краљ је рекао:
Драги моји Срби, Хрвати и Словенци,

У овим судбоносним и за Југославију великим данима, када победоносне армије Совјетског Савеза стоје на нашој граници с једне стране, а америчке и британске с друге стране, када је дан наше слободе у пуном сбанућу, позивам све Србе, Хрвате и Словенце да се уједините и приступите Народноослободилачкој војсци под маршалом Титом. Са мојим пуним знањем и одобрењем, Краљевска Влада др Ивана Шубашића закључила је важне и корисне споразуме са том нашом народном војском, која је једнодушно призната, подржавана и помагана од наших Великих Савезника, Велике Британије, Совјетског Савеза и Сједињених Држава Америке.

Само тако уједињени у борби, моћи ћете сачувати неукаљану част и славу Југославије и завршити коначном победом најлепшу легенду храбрости и љубави за слободу, којом сте до сада задивљавали свет. Ваша братска слога и јединство разбиће све непријатељске планове, а наша Отаџбина дочекаће тешко заслужену слободу и упутиће се срећнијој будућности мира и правде у кругу Уједињених народа и целог слободољубивог човечанства.

Сви они, који се ослањају на непријатеља против интереса свог властитог народа и његове будућности, и који се не би огазвали овом позиви, неће успети да се ослободе издајничког жига, ни пред народом ни пред историјом.

Овом мојом поруком вама, одлучно осуђујем злоупотребу имена Краља и ауторитета Круне, којом се покушало оправдати сарадњу са непријатељем и изазвати раздор међу борбеним народом у најтежим часовима његове историје, користећи тиме само непријатељу.

Клањајући се жртвама, поздрављајући нашу борбу и одајући захвалност нашим Великим Савезницима, позивам вас да свесрдно поздравите победоносне савезничке армије, које би дошле да вам пруже помоћ у потпуном извојевању ослобођења наше земље.

Живела наша велика слободна федеративна Југославија!

У својој књизи после рата сам Краљ каже: *"Имао сам осећање да сам изневерио своје најбоље пријатеље, а указао подршку једном покрету који је био у основи непријатељ Монархије и демократских начела".* Михаиловић је о овоме говору написао: *"Најтежи и најстрашнији удар нанео нам је Краљ, чијим смо се именом закљинjali. Бог и народ нека му суде".*⁵⁹

Партизани су 11 септембра заузели Равну Гору. Тек 21 септембра стају чврсто на вододелницу Суворор-Повљен-Крупањ. Даље надирање било је заустављено. На другим фронтovima комунистичке групе нису могле да се помере много у Србију ка северу. Пред Дапчевићем и осталим командантима расла је сабласт пораза, сличног ономе који је на Копанику претрпела Оперативна група после крупних успеха.

Тада се на балканској позорници појавио један нов чинилац: **С о в - ј е т с к а в о ј с к а** са истока упала је у Србију 12 септембра са целокупном војском Бугарске, под командом маршала Толбухина.

Шест дана пре упада Совјетске војске са Бугарима у Србију, на инсти-стирање пуковника Макдауела, 16 септембра примљен је у Михаиловићев Штаб у Бадовинцима немачки дипломатски чиновник Рудолф Штеркер. Он је у име Врховног команданта свих немачких снага на Балкану, маршала фон Вајкса понудио предају свих немачких снага у Грчкој, Албанији и Југославији. Магдауел је био овлашћен од стране својих предпостављених "да саслуша и пренесе сваку немачку понуду". По изјави пуковника Макдауела Немци су тражили "само 300 америчких падобранаца" који би били присутни у штабу ђенерала Михаиловића да би симболично примили предају.⁶⁰

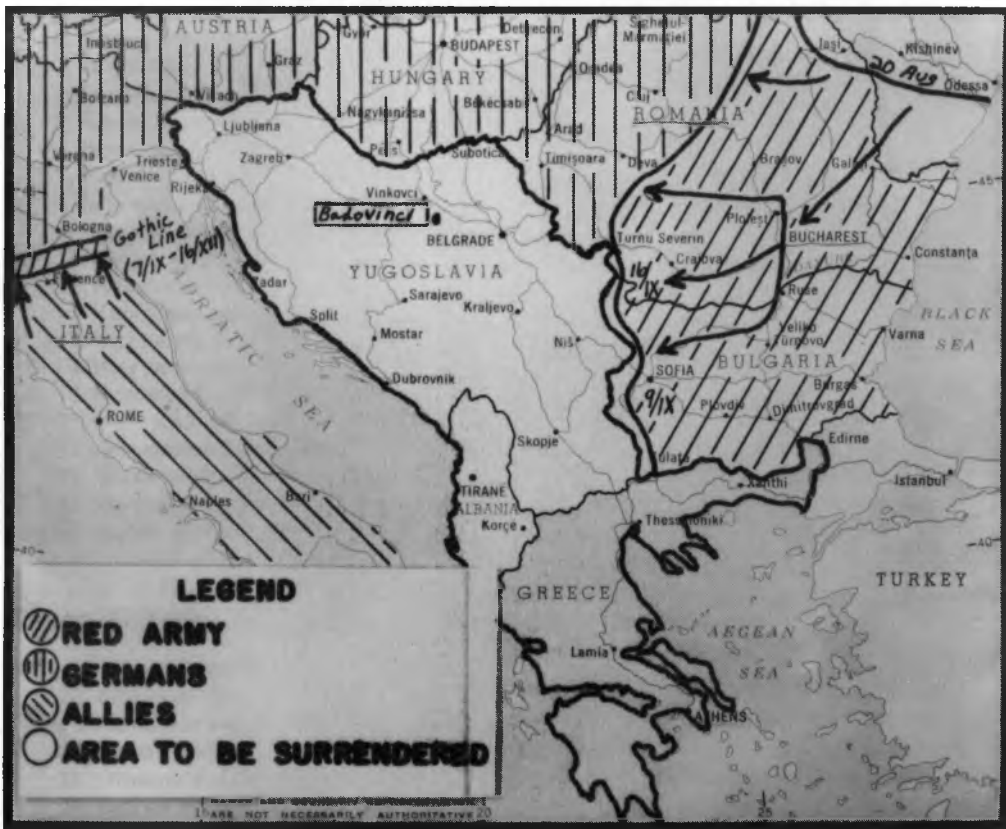
Маршал фон Вајкс имао је тада под својом командом Групу армија Е у Грчкој и Албанији и Групу армија F у Југославији. Укупна снага била је 26 дивизија. Група армија Е имала је 300.000 а група армија F 600.000 људи.⁶¹

Пуковник Макдауел обавестио је одмах своје претпостављене старешине. Ова фантастична понуда била је одбијена!

Предају на једном војишту могли су Савезници да сматрају као тактичку предају, као што је то био случај са предајом Немаца у Италији, без потребе да се о томе извештава и Совјетски Савез. Последице ове предаје Немаца биле би судбоносне за судбину Балкана и целе Источне Европе, не само за Југославију. Уместо што је бацио 20 дивизија против Савезника на западу у бици у Арденима, Хитлер би морао да све те дивизије употреби ка Балкану.

Стаљин је већ био показао своје рђаве намере према Савезницима не одржавши обећање дато у Техерану "да ће Црвена армија кренути и стоторемно у офанзиву када се буде извршио Overlord /инвазија Европе са запада / на више места, да би приковао немачке дивизије и спречио њихово пребацивање на запада". Савезници су почели своју офанзиву инвазијом 6 јуна у Нормандији, а Стаљин је започео своју Летњу офанзиву тек 23 јуна. Он је, затим, неочекивано зауставио своју Летњу офанзиву на Висли већ 31 јула и није кретао ка Берлину све до 12 јануара 1945 године, пет и по месеца доцније! То злонамерно заустављање совјетске Летње офанзиве омогућило је Хитлеру да концентрише 24 дивизије и нападне Савезнике у Белгији децембра; да уништи Домаћу војску Пољске у Варшави; и да за то исто време Совјети освоје Балкан /од 20 августа до 15 децембра/ и заведу свуда комунистичке режиме.

Треба још истаћи да је Михаиловић 3 септембра 1944 учинио понуду владама Велике Британије, Сједињених Држава и Совјетског Савеза /преко др Живка Топаловића, Адама Прибићевића, др Владимира Белајчића и професора Ивана Ковача/ "да нападне Немце на широкој основи, идући до прокламације општег устанка". Да би то спровео, поставио је следеће захтеве: /а/ да не буде нападан од стране партизана... или јединица у служби Савезника, као што су то били Бугари, Румуни, Маџари и Албанци; /б/ да буде признат и помогнут морално, политички и материјално ... да има своје представнике у Југословенској влади; /г/ да се допусти повратак сви-

ПОНУДА НЕМАЦА НА БАЛКАНУ ДА СЕ ПРЕДАДУ САВЕЗНИЦИМА

Маршал фон Вајкс, командант свих немачких снага на Балкану, понудио је 16 септембра 1944 у селу Бадовинци безусловну предају Савезницима у Штабу генерала Михаиловића. Савезници су одбили ову понуду.

ма војним јединицама које се налазе ван Југославије и желе да се прикључе Михаиловићу за борбу; и поред тога краљу Петру допусти да се врати у Југославију, с тим да не буде у Врховној команди ни Титовој ни Михаиловићевој, већ на неутралном месту.⁶² Ова понуда је игнорисана.

Југославија је била предана Стаљину 28 маја 1943. Тако је имало да остане и даље.

НАПОМЕНЕ

1. Walter R. Roberts: *Tito, Mihailovic and the Allies, 1941/1945*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1973, s. 240.
2. Fitzroy Maklean: *Eastern Approches*, s. 441.
3. Иста књига, с. 445-446.
4. *Foreign Relations of the United States, 1944, vol. IV, Europe*, s. 1367.
5. Књига као под 2, с. 446.
6. Иста књига, с. 447.
7. Иста књига, с. 449.
8. Иста књига, с. 449.
9. Иста књига, с. 450.
10. *History of the Second World War: Grand Strategy, vol. V*, s. 276.
11. Књига као под 1, с. 229.
12. Књига као под 4, с. 1384.
13. Иста књига, с. 1387-1388.
14. Иста књига, с. 1395.
15. Колектив Совјетских и Југословенских Аутора: *Београдска операција, Београд 1964*, Војни институт Југословенске народне армије, с. 109.
16. Иста књига као под 10, с. 385-386.
17. Књига као под 2, с. 472.
18. Иста књига, с. 472.
19. Earl F. Ziemke: *Stalingrad to Berlin, The German Defeat in the East*, Office of the Chief of Military History, U.S. Army, Washington D.C. 1968, s. 375-378.
20. Иста књига, с. 382.
21. Информативни приручник Југославије, Књига 1, св. 16-19, с. 686 и Делеша Ђенерала Михаиловића, 13 августа 1944, преко Америке.
22. Иста књига као под 19, с. 377.
23. Књига као под 4, с. 1398.
24. Fitzroy Maclean: *The Heretic*, Harper and Brothers, New York, 1957, s. 230.
25. Winston S. Churchill: *The Second World War, vol. VI*, Boston, 1957, s.87-88
26. Иста књига, с. 88-89.
27. Књига као под 4, с. 1396.
28. Књига као под 10, с. 349.
29. Иста књига, с. 357.
30. Иста књига, с. 361.
31. Књига као под 4, с. 1398.
32. Иста књига као под 25, с. 93.
33. Roosevelt and Churchill, *Thei Recret Wartime Correspondence*, Edited y F. L. Loewenheim, H.D. Langley and Manfred Jonas, Saturday Review Press / E.P. Dutton and CO, INC, New York 1975. s.562
34. *The Memoirs of Anthony Eden: The Reckoning*, Houton Miflin Company, Boston 1965, s. 546.
35. King Peter of Yugoslavia: *A King's Heritage*, G.P. Putnam's Sons, New York, 1954, s. 234-235.

36. Књига као под 4, с.1397-1399.
37. Иста књига, с. 1396 footnote
38. Иста књига, с. 1396-1397.
39. Иста књига, с. 1399-1401.
40. Иста књига, с. 1402-1403.
41. Иста књига, с. 1403-1405.
42. *The Papers of Dwight David Eisenhower*, vol. III, s.1815. Mihailovic's Letter was not found. Cited by Roberts, s. 197.
43. Књига као под 1, с. 222.
44. Др. Топаловић: "Растанак са земљом", П о р у к а, бр. 16. јуни 1955.
45. Књига као под 1. с. 226-227.
46. Иста књига, с. 226-227.
47. К њ и г а о Д р а ж и , уредио Радоје Л. Кнежевић, св. II, Виндзор, Канада, 1956, с. 89-90.
48. Књига као под 33, с. 482.
49. Иста књига, с. 483.
50. Иста књига, с. 571.
51. Делеша ђенерала Михаиловића, 29. јула 1944, преко Америке.
52. Књига као под 10, с. 386.
53. Књига као под 15, с. 75.
54. Књига као под 4, с. 313-315.
55. Делеша ђенерала Михаиловића, 13. августа 1944, преко Америке.
56. Књига као под 20, с. 687-690.
57. П о р у к а Бр. 11, 16. март 1953.
58. Књига као под 10, с. 388.
59. Књига као под 44, с. 118-119 и 132.
60. Изјава пуковника Макдаула потпоручнику Ж. Л. Кнежевићу у Вашингтону децембра 1944, у присуству пуковника Цадвина на служби у Министарству војске.
61. *Historical Study: German Antiguerrilla Operations in the Balkans / 1941-1944/*. Department of the Army, August 1954, s 68.
62. П о р у к а Бр. 42, 16. март 1957.

Четрнаести одељак

УПАД СОВЈЕТСКЕ ВОЈСКЕ И БУГАРА У ЈУГОСЛАВИЈУ

Преговори за капитулацију Бугарске.— Рат од 5 сати између Совјетског Савеза и Бугарске, без иједног опалењеног метка. — Стаљинова превара Савезника: пренос преговора за капитулацију Бугарске из Каира у Москву. — Стратегијски развој Совјетске војске и Бугара на граници Југославије, од 6 до 9 септембра. Упад у Србију Бугара 19 септембра а Совјетске војске 22 септембра, од мађарске границе до грчке границе. — Уништење четника и предаја власти партизанима у позадини совјетских и бугарских армија.—Савезници одбијају предају Немаца на Балкану, понуђену преко Михаиловића.

У другој половини 1944 године Стаљин је извршио низ превара да би што више на запад проширио комунизам и завео комунистичке режиме у свима земљама освојеним од стране Совјетске војске. Обећану истовремену офанзиву ка Берлину кад Савезници отворе Други фронт у Француској, Стаљин је се зауставио на Висли 31 јула. Хитлер је искористио то заустављање, које је трајало до 12 јануара 1945, концентрисао према Белгији двадесет четири дивизије /од којих 10 оклопних/ и у бици у Арденима нанео Савезницима 77 000 губитака у мртвим, рањеним и несталим. Стаљин је, сем тога, позвао на устанак Пољаке у Варшави, кад је стигао у предграђе вароши, па их оставио да их Хитлер у борбама које су трајале 63 дана уништи, недозвољавајући Савезницима да се, после бацања материјала у Варшаву устаницима, спусте авионима на руско земљиште, те је на тај начин спречио дотур помоћи Пољацима у Варшави.

Од 10 фебруара 1944, када су Бугари понудили предају Сједињеним Државама, па до 5 септембра, Стаљин је одуговлачио преговоре док Совјетска војска не стигне на границу Бугарске, објави рат Бугарској 5 септембра у 7 сати увече, заврши га у поноћ истога дана и принуди Бугарску да затражи примирје од С о в ј е т а . На тај начин Стаљин је изиграо Савезнике и преговоре за примирје пребацио у Москву. Образовао је 9 септембра комунистичку Владу Кимона Георгијева и брзо сасредио трупе према Југославији. Наредио је Титу да побегне са Виса 18/19 септембра и дође у Москву да би од њега добио одобрење да може ући у Југославију, иако је у Условима за примирје

са Бугарском било да Бугари не могу да уђу у Југославију без претходног одобрења одговорне савезничке Владе. Легална Влада Југославије била је у Лондону. Стаљин је натерао Тита да 5 октобра у Крајови потпише тзв. Тито-Терпешев Споразум са Бугарском, која је још била у рату са Југославијом и Савезницима све до 28 октобра, када је примирје са Бугарском потписано у Москви. Тим споразумом одобрен је улазак трупа Бугарске у Југославију. Иако је Условима за примирје било предвиђено изрично повлачење бугарских трупа из Југославије и Грчке, Стаљин је оставио у Југославији Први бугарски корпус у Србији и Пету бугарску армију у Македонији, да би помогли партизане и били претходница совјетско-бугарских трупа, које ће у пасти у Југославију 19 септембра 1944 године.

Преговори за капитулацију Бугарске

Преко америчког посланика у Анкари Бугарска влада је 10 фебруара 1944 затражила услове за излазак Бугарске из рата и прилазак Савезницима. Затражено је да Бугарска пошаље делегацију која би "изнела услове под којима би бугарска војска пришла Савезницима као борбена снага"² Председник Рузвелт је већ 15 фебруара обавестио Черчила да се Совјетски Савез сложио да Бугарска упути делегацију у Каиро.³

Заступник Халов Стетинијус примио је из Беле куће "Одредбе за наметање Бугарској услова за предају", које је одобрио Заједнички ђенералштаб /адмирал Лехи, ђенерал Маршал, ђенерал Арнолд и адмирал Кинг/, са налогом да их достави Европској саветодавној комисији у Лондону. Стетинијус је те Услове и доставио 4 марта 1944 године. У тим Условима стајало је, између осталог: "Територије које је Бугарска окупирала у Југославији и Грчкој у почетку рата треба да се ставе под савезничке окупационе власти и не треба да се припоје на а ц и о н а л н и м управним системима Југославије и Грчке све док питање граница не буде коначно решено на конференцији мира".⁴ У питању су биле југословенска Јужна Србија и грчка Тракија. У то доба, Први бугарски корпус окупирао је део Србије, Пета бугарска армија окупирала је део Југославије који је Хитлер 1941 припојио Бугарској, док је грчку Тракију окупирао Други бугарски корпус после припојења Тракије Бугарској од стране Хитлера 1941. Нема сумње да је ово био предлог Совјетског Савеза предан Белој кући, протурен кроз заједнички ђенералштаб и достављен Стетинијус да га достави у Лондон као предлог **А м е р и ч к е** в л а д е. Предлог није прошао нормалним путем Стет Департменту.

Предлози Услова Америчке владе, који је достављен мимо Стет Департмента наишли су на одлучан отпор Британске владе. Већ 17 априла амбасадор Вајнант у Лондону известио је Хала: да је британски амбасадор у Москви добио налог да недвосмислено саопшти Русима став Велике Британије-да се

предратне границе Грчке и Југославије имају да воспоставе и да не може бити речи да се Бугари купују било грчким било југословенским територијама. Хал је био истога мишљења: он је 3 маја јавио Вајнанту да с а в е з н и ч к е територије не могу да буду у питању да би се утицало на Бугарску.

Молотов је 12 марта саопштио британском амбасадору "да не жели да се услови за предају Бугарске разматрају у Европској саветодавној комисији". Упитан од стране Харимана зашто, одговорио је: "да је сувише рано, јер се савезничке снаге још не приближавају Бугарској и да сада има много важнијих питања".⁵ Тек 8 маја Совјети су пристали да се поменути Услови размотре у Европској саветодавној комисији.⁶

Игноришући потпуно Услове које је Бела кућа била доставила Вајнанту, Стет Департамент је 5 јула доставио Вајнанту нове услове. У тим условима стајало је "да се бугарске снаге имају да повуку са свих територија ван граница Бугарске на дан 1 јануара 1940". Истакнуто је да ће сваки покушај Уједињених народа /Совјета/ да се задовоље тражења Бугарске за југословенску Македонију и западу Тракију довести до разједињавања Уједињених народа".⁷ Опомена није могла бити оштрија.

Предаја Бугарске савезницима онемогућила би последњу прилику да се завлада Балканом. А и све одлуке о Југославији од 28 маја па до 1 децембра у Техерану пале би у воду; Југославија би на крају рата била слободна, независна и демократска. Да би то спречио, Стаљин је с једне стране одговлачио преговоре између Бугарске и Савезника, а с друге стране хтео је да што пре објави рат Бугарској да би Бугари од Совјетског Савеза тражили примирје и предали се Совјетима. Совјетска влада је 17 маја затражила да Бугарска "одмах откаже Немачкој употребу својих територија и пристаништа ... и да се одмах воспоставе совјетски конзулати у Варни и Рушчуку ... Ако се не приме жеље, Совјетска влада сматраће да јој је немогуће даље одржавање односа са Бугарском која пружа и има намеру и у будућности да указује помоћ Хитлеровској Немачкој у рату против Совјетског Савеза".⁸

Бугарски посланик Никола Балабанов предао је 21 јула Америчкој влади документ о предаји Бугарске. Ту је између осталог стајало: "Влада разматра повлачење свих бугарских снага из Србије, остављајући једино најмањи број јединица потребних за одбрану територије Бугарске у с а д а ш њ и м г р а н и ц а м а".⁹ То је значило да су оставили трупе у Македонији, коју је Хитлер припојио Бугарској 1941.

Совјетски Савез је одговлачио са одговором о условима Бугарској. Тек 12 августа, само осам дана пре упада у Румунију, Молотов је рекао Хириману "да се бугарски предлози још студирају и да ће ме обавестити чим буду донели одлуку".¹⁰ Румунија је 23 августа пришла Савезницима. Трупе Совјетске војске надирале су кроз Румунију према Југославији, брзином тенкова, без отпора. Са Совјетском војском дубоко у Румунији и на граници Бугарске, Молотов је 23 августа пристао да се "почну разговори о примирју, које је Бугарска затражила фебруара 1944". Дакле, тек после шест месеца Совјетски Савез је пристао на преговоре.¹¹ Бугарски министар спољних послова саопштио је турском посланику у Софији "да се Руси приближавају ушћу

Дунава, да су Британци и Американци сувише спори /у преговорима/ и да је брзина од битне важности"¹²

Бугарски опуномоћени делегат Стојчо Мошанов, председник Собрања, одлетео је 30 августа у Каиро да тамо закључи примирје са Савезницима.

Совјетске трупе стигле су на границу Бугарске у Добруци 1 септембра и затражиле дозволу да уђу у Бугарску. Влада Ивана Багђанова одмах је поднела оставку. Нову владу образовао је 3 септембра Константин Мурављев од свих политичких странака сем комунистичког Отачественог фронта. Британска влада предложила је 4 септембра Америчкој влади да се у члану 3 Услови унесе: да Бугарска влада док се бугарске трупе не повуку /из Србије/" с а р а ђ у ј у с а партизанима који оперишу против Немаца".¹³

Молотов је 5 септембра по подне предао Хариману и британском амбасадору копије Ноте која је у 7 сати предана посланику Бугарске у Москви Ивану Стаменову. Том Нотом "Совјетска влада прекида све односе и сматра себе од тога часа у р а т у с а Бугарском.". Додао је да ће ту ноту објавити радио у Москви у 9 часова.¹⁴ Шта се дешавало у Софији кад су Совјети предали Ноту о објави рата Бугарској? Три министра су отишла одмах у Совјетску амбасаду и затражила примирје које је примљено у поноћ истог дана. Сутрадан шестог септембра руске трупе ушле су у Бугарску; Влада Мурављева била је похапшена 9 септембра од стране министра војног ђенерала Ивана Маринова, који је био совјетски агент. Владу је истог дана образовао Кимон Георгијев, који је дао изјаву да ће учинити све да васпостави "чврсте односе са Совјетским Савезом и Н о в о м Ј у г о с л а в и ј о м".¹⁵ Совјетски члан у Европској саветодавној комисији амбасадор Гусев затражио је 12 септембра да се Услови за примирје са Бугарском измене, јер је Бугарска пришла Савезницима и објавила рат Немачкој. Када је представник Велике Британије сер Вилијам Странг предложио да се преговори воде у Каиру, где је већ био делегат Бугарске, Гусев је одговорио "да је у Москви штаб трупа које су сада у Бугарској". Бугарска је затражила примирје од Москве. Према томе, све што су дотле у току шест месеца разговарали Британци и Американци, отпада. Западни Савезници су били изиграни од стране Совјетског Савеза.

Амбасадор Гусев предложио је измену чланова I и II, у којима је стајало "да ће Бугарска водити рат на страни Савезника против Немачке и њених сателита... у коме ће циљу да стави не мање од ... /остало је да се накнадно утврди/ дивизија. Војничка акција бугарских снага... биће вршена под општом управом савезничке /совјетске/ Врховне команде".¹⁶ Совјети су имали намеру да употребе целу бугарску оружану силу приликом инвазије Југославије, јер нису имали довољно снага да упадну у Југославију од Маџарске па све до граница Грчке. Британци и Американци одмах су прозрели намере Совјетског Савеза и хтели су по сваку цену то да спрече. Британски делегат је 19 септембра предложио измену чл. III који је гласио: "Влада Бугарске ће ставити на расположење сувоземне, поморске и ваздухопловне снаге за службу под општом командом савезничке /Совјетске/ Врховне команде..Ни под којим условима ове

снаге не могу да се употребе на савезничке територије без преходног пристанка одговорне савезничке владе". Странг је истакао: ако би се бугарске снаге представиле као ослободиоци грчких и југословенских територија, утисак на народ би био ужасан. Совјети су инсистирали на употреби бугарске војске, док су Британци тражили да не улази у Југославију без преходних одобрења надлежне легалне Владе. Вајнант је баш тада био остављен без упутстава своје Владе и опоменуо Хала "да Руси могу да имају утисак да нам је свеједно у питањима којима они придају велики и политички и војнички значај. Ја сам успорио дискусију за више од недељу дана, јер сам остао без упутстава Стет Департамента".¹⁷

Треба истаћи да су Британци 14 септембра предложили да се бугарске снаге, чиновници и друге личности одмах повуку са територије Грчке и Југославије. Они су поново 17 септембра покренули питање бугарског повлачења из Југославије и Грчке као преходних услова за примирје. Тражили су да се бугарске трупе и чиновници повуку у року од 15 дана и да се то повлачење провери тројном комисијом у Софији преходних услова примирја.¹⁸ Гусев је пред крај састанка 20 августа саопштио да Совјетска влада прима британски предлог и о повлачењу бугарских трупа и о пристанку надлежне савезничке владе за операције на њиховим територијама.¹⁹ Два дана доцније и Америчка Влада је изјавила "да се бугарске трупе не могу да употребе на савезничким територијама без преходног одобрења савезничке Владе за ту територију".²⁰

Бугарски посланик у Анкари обавестио је америчког амбасадора једним подсетником: "да су бугарске власти потпуно евакуисале трупе из Тракије, Македоније и Србије... Извесни одреди бугарске војске, који су под командом маршала Толбухина остали су на својим територијама само и искључиво у вези са војним операцијама противу Неамчке".²¹

Антони Идн је у Москви 11 октобра тражио од Молотова да се пошаље телеграм Бугарској влади о повлачењу трупа из Југославије и Грчке. Сутрадан је у штампи у Москви објављено: "Да је неопходна основа за почетак преговора о примирју да Бугарска влада изврши повлачење свих трупа и свих чиновника из Грчке и Југославије. Повлачење мора да почне без одлагања и мора да се заврши за 15 дана од овог телеграма.... Бугарска влада усвојила је ове преходне услове".²² Треба истаћи да су сви разговори у Европској саветодавној комисији о преходном повлачењу бугарских трупа из Југославије и ови Идни захтеви били безпредметни после 19 септембра, односно 22 септембра када су бугарске три армије извршиле инвазију Југославије од Ниша до Грчке и Совјетска војска упала у Србију од Ниша па до границе Маџарске, све под командом маршала Толбухина. Нити су се бугарске трупе биле повукле из Југославије нити је легална Влада у Лондону, призната од свих Уједињених народа, била упитана да ли бугарске трупе могу да упадну у Југославију, као што су то изрично предвиђали Услови за примирје усвојени од стране Совјетског Савеза. Савезници су одлукама у Квибеку и Техерану остали Балкан, сем Грчке, Совјетском Савезу да својом војском освоји све то. И Стаљин

се није обзирао ни на какве услове Савезника о уласку бугарских трупа у Југославију.

Коначни текст Улова у Европској саветодавној комисији био је готов тек 22 октобра! У то доба милион совјетских и бугарских војника био је дубоко у Југославији, освојио Београд и надирао од Мораве ка ИБру и Дрини, заводећи комунистичку власт у својој позадини и уништавајући Михаиловићеве снаге, легалну војску Краљевине Југославије. Представници трију Великих савезника предали су 26 октобра у Москви Бугарској делегацији услове за примирје. Амерички представник Џорџ Кенан известио је 28 октобра Кордела Хала: "Да је прошле ноћи, пре него што је почео састанак са Бугарском делегацијом, Молотов предао писмо са прилогом за информацију Сједињених Америчких Држава, које је маршал Толбухин примио од Бугарске владе. У том писму каже се да су се 26 октобра у 7 часова после подне све бугарске снаге у западној Тракији и источној Македонији повукле на бугарско-грчку границу. Совјети сматрају да су се све окупационе снаге бугарске повукле из Грчке и Југославије и да бугарске снаге сада у Југославији нису окупационе, већ оперативне снаге под командом маршала Толбухина. Изгледа да се то примило са општим разумевањем"²³

Примирје је потписано од представника трију великих Савезника 28 октобра 1944 у три сата по подне.

Тако је Стаљин преварио Савезнике и у питању преговора са Бугарском и у питању уласка Бугара у Југославију са целокупном својом снагом под командом маршала Толбухина.

Развој снага за упад у Југославију и Титово бекство с Виса

Два Украјинска фронта под Тимошенком /Трећи под маршалом Толбухином и Други под маршалом Малиновским/, јачине 90 дивизија и 6 оклопних корпуса са укупном снагом од 929 000 војника, - сручили су се у Румунију 20 августа. Румунија је 23 августа пришла Савезницима, објавила рат Немачкој 25 августа, и упутила своје снаге против Немачке ка Маџарској под командом маршала Малиновског. Примирје са Румунијом потписано је 12 септембра. Бугарска је била у рату са Совјетским Савезом 5 септембра од 7 часова до поноћи истога дана! Пуних пета часова, истога дана објавила је рат Немачкој и пустила без отпора надирање Совјетске војске преко Бугарске ка Југославији. Све своје снаге ставила је одмах на расположење маршалу Толбухину и оне су се од 13 септембра налазиле под његовом командом. Трупе маршала Малиновског дошле су 6 септембра на границу Југославије према Турн Северину.

Трупе маршала Толбухина извршиле су стратегијски развој својих и бугарских снага према Југославији од 8 до 18 септембра. Бугарске снаге биле су развијене од Цариграда до границе Грчке, док су Совјетске снаге би-

ле развијене од Цариброда до границе Маџарске, и то Толбухинове снаге од Цариброда до Дунава, а Малиновске снаге од Дунава до Маџарске.

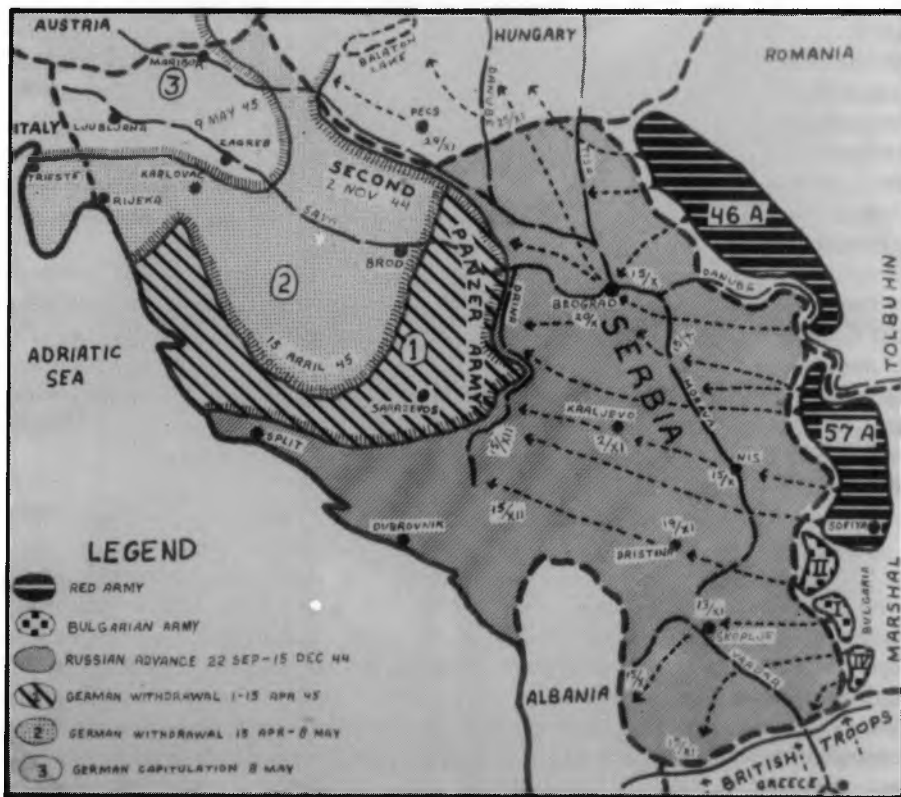
Задаци ове страховите комунистичке снаге били су: **Трећи украјински фронт** имао је да упадне од Цариброда до Дунава 22 септембра са 57 армијом, а 19 септембра са све три бугарске армије са задатком да освоји Србију од Грчке до Дунава и у својој позадини заведе власт Титових партизана, уништавајући немачке снаге, али и снаге ђенерала Михаиловића. Имао је да надире до **Дрине** и **Албаније**. **Други украјински фронт** са 46 армијом имао је да упадне 27 септембра од Дунава до Темишвара и избије на линију Тиса-Дунав-Београд, нарочито помажући освајање Београда са севера. Оба Украјинска фронта имала су, после успостављања комунистичке Титове власти у Србији све до Дрине и Албаније и устолочења Тита у Београду, да оду на север против Маџарске и Аустрије, где су Немци били довели велике снаге.

Први бугарски корпус у Србији /6, 22, 24, 25 и 27 дивизија/ остао је на своје месту и већ од 8 августа помагао партизане да избију што пре у сусрет Совјетској војсци на Дунаву. Прва бугарска армија у Македонији /14, 17 и 29 дивизија/, исто тако, остала је на својим местима, јер су Бугари сматрали Македонију као саставни део Бугарске, иако су то добили од Хитлера 1941. године. Две бугарске дивизије у Македонији предале су оружје партизанима 9 септембра, - 29 дивизија код Куманова и 15 дивизија код Битоља.

***

Надирање Првог пролетерског корпуса и 12 ударног корпуса у Србију било је задржано од стране Михаиловићевих снага на линији Рудник-Сувобор-Повљен-Јагодња. Михаиловић се спремао да са Четвртом групом јуришних корпуса и свим осталим корпусима Западне Србије изврши противнапад на партизане из долине Јадра 24 септембра и сјури их натраг у долину Западне Мораве. ²⁴ Група Коче Поповића врзала се још увек око Лесковца. Није било довољно претворити Лесковац у прах и пепео од стране Балканског ваздухопловства; требало је пробити груди четника, који су бранили сваку стопу Србије. Два дана пре почетка противнапада Михаиловићеве Четврте групе јуришних корпуса, Совјетска војска упала је у Србију 22 септембра и надирала ка Морави и Београду. Михаиловић је наредио даље повлачење у Босну, јер није хтео да се туче с трупима Совјетске војске.

Под овим околностима, Тито је, свакако по наређењу Стаљиновом, побегао с Виса у току ноћи 18/19 септембар. И Черчил и савезничке мисије били су запрепашћени. ²⁵ Тито је почетком септембра саопштио шефу Совјетске мисије ђенералу Корњејеву "да жели да посети Москву са циљем да повеже операције партизана са операцијама Совјетске војске и тражи од Совјета да помогну наше јединице да се ослободи Србија и Београд". ²⁶ Пре ће бити да је Стаљин наредио Титу да дође у Москву ради давања одобрења за улазак у Југославију совјетских и бугарских трупа, јер

РАЗВОЈ СОВЈЕТСКЕ ВОЈСКЕ И БУГАРА ЗА УПАД У ЈУГОСЛАВИЈУ

Две совјетске армије од Цариброда до Темишвара – Толбухинова 57 армија од Цариброда до Дунава, Малиновскова 46 армија од Дунава до Темишвара. Три бугарске армије биле су развијене од Цариброда до Грчке. Укупна снага совјетско-бугарска 1.000.000 војника и 2.000 авиона. Бугари су упали 19, а Совјетска војска 22 септембра у Србију.

су и Савезници у Условима за предају Бугарске изрично тражили да бугарске трупе не могу да оперишу на савезничким територијама без одобрења Влада тих територија. Тито је одлетео прво у Крајову код маршала Толбухина, а затим 21 септембра у Москву на договор са Стаљином.²⁷ Совјети су сматрали да је упад у Југославију "једна од најважнијих операција Великог отаџбинског рата Совјетског Савеза".²⁸ Ако овлада Југославијом, цео Балкан, сем Грчке, аутоматски пада под власт Совјета. Бедем против бољшевизације Југославије и Балкана били су Срби; њих је требало покорит, истребити све што је против комунизма и завладати Србијом.

Бежећи с Виса испод британске контроле, а да би спречио савезничке мисије да буду очевици убијања Срба у Србији, Тито је 23 септембра издао наредбу која гласи: "Члановима Британске и Америчке мисије неће се допустити да се крећу ван реона корпуских штабова". То је значило да се члановима ових мисија неће дозволити слободно кретање по унутрашњости Југославије после ослобођења и опште је мишљење овде да је Наредба издана да спречи Британској и Америчкој мисији да буду очевици грађанског рата у Југославији".²⁹ Американци су одмах извршили одмазду: укинули су дотур материјала и престали са превозењем рањеника у Италију. Донован је о овоме известио 24 септембра Министарство спољних послова "да је вероватан мотив ове Титове наредбе да спречи и контролише слободно кретање ових мисија, јер мисли да је грађански рат већ добијен и да му више није потребна помоћ од Британаца и Американаца".³⁰

Молотов је 30 октобра у Москви саопштио Идну: "да је маршал Тито био недавно у Москви. По његовом тражењу то је држано у тајности. Циљ је његове посете био да се договори о заједничкој акцији у Југославији. Совјетске снаге биле су релативно слабе и сарадња са партизанима била је неопходна за њих у циљу успешне акције против немачке војске. То је био разлог посете. Одговорио сам, каже Идн, "да се апсолутно не слажемо с Титовим држањем што нас није обавестио о своме кретању. Да је имао љубазност да нас обавести да одлази за Москву, ми бисмо му пожелели срећан пут. Међутим, ни он ни Совјетска влада нису сматрали за потребно да нас обавесте и а к о с м о м и н а о р у ж а л и и о п р е м и л и маршала Тита и о м о г у ђ и л и њ е г о в е о п е р а ц и ј е. Морам да поновим, сматрали смо увредом оно што се десило. Молотов је брзо бацио кривицу на маршала Тита. Рекао је да је он сељак и да ништа не разуме политику... Одговорио сам Молотову да има много света у Енглеској који говори да Совјетска влада иде према својој сопственој политици на Балкану без и најмање обзира према нама.... Опет је дошло до дуге приче о незнању југословенских сељака".³¹ Сер Орм Сарјент држао је Титов одлазак "неопростивим али сматра да је намера Москве да крије његов пут још гора".³² Сам Черчил рекао је Стаљину да је био изненађен Титовим одласком без обавештења Британаца. Стаљин је кратко одговорио да је то "била лудост" од Титове стране, али да је национална особина Југословена да буду тајанствени и неповерљиви. Стаљин није дао никакво објашњење зашто су Руси крили посету од Британаца.³³

Док је Тито говорио са Стаљином, Молотов је известио да су се Британци искрцали у Југославији. "То није могућно", одговорио је Тито. Стаљин га је упитао шта би стварно радио да су се Британци искрцали у Југославији. Тито је одговорио: "Ми бисмо дали одлучан отпор."³⁴

Тито је 5 октобра одлетео у Штаб маршала Толбухина у Крајову. Ту је потписао уговор са Бугарском владом Кимона Георгијева познат под именом Тито-Терпешев споразум о "заједничкој сарадњи у борби против Немаца". У званичном саопштењу о томе каже се: "Национални комитет народног ослобођења Југославије дао је могућност новој Бугарској да њена војска у заједници са НОВ Југославије учествује у завршним борбама против Немаца".³⁵ Тако је Тито, по наређењу Стаљиновом, потписао споразум са Бугарском, која је била у рату са Југославијом и Савезницима све до 28 октобра, када је стварно било, потписано примирје између Савезника и Бугарске.

Треба истаћи да је 13 октобра Шубашић обавестио Краља да га је Тито позвао "да обезбеди британску помоћ да би могао да покаже своју снагу и одигра борбену улогу у ослобођењу Југославије".³⁶ Шубашић се обрео у Штабу маршала Толбухина у Вршцу 23 октобра. Нема сумње да у Вршцу није могао да обезбеди британску помоћ за Титове снаге. Отишао је у Штаб маршала Толбухина да би се објаснило, и он и Тито, ушњали се у Београд 26 октобра у Београд. И Тито и Шубашић чинили су све да униште националне снаге Краљевине Југославије, исто онако као и Председник Британске владе и тиранин из Кремља. Тешко је рећи ко је са више мржње и више жеље за осветом према Србима ушао у Србију: Стаљинов квислинг Јосип Броз Тито, Черчилев председник марионетске "Краљевске" владе Иван Шубашић, партизани, Совјетска војска или Бугари. Као год Хитлер априла 1941, тако су и ове снаге на крају рата упале у Србију да се освете и истребе све што би било против комуниста и бољшевизације Југославије. "Храбри посланик за Ланкастер" Маклен састао се с Титом у Београду 27 октобра. Рекао му је колико је Черчил био уверен и бесан што је са Виса отишао без "Збогом остајте" Тито се изненадио и хладно одговорио: "Ту недавно Черчил је био са Рузвелтом у Кебеку. Ја сам о тој посети Черчиловој био обавештен тек кад се вратио. Ја нисам био љут због тога".³⁷

Операције Совјетске војске и Бугарске у Србији

Од 22 септембра 1944, 57. армија надирала је од бугарске границе између Цариграда и Дунава ка Великој Морави са три корпуса у првој линији: Од Кладова ка Пожаревцу 75. стрељачки корпус, од Неготина ка Петровцу 68. стрељачки корпус и од Књажевца ка Параћину 64. стрељачки корпус. Од 27. септембра 46. армија од Дунава до Темишвара, надирала је са 10. стрељачким корпусом ка Београду, 31. стрељачким корпусом ка Петроварадину и 37. стрељачким корпусом ка Сенти. Укупно 18 дивизија у првој линији. Главни циљ је био овлађивање Београдом и Западном Србијом од Западне Мораве до Дунава. Бугарска војска, са три армије, надирала је од 19 септембра³⁸ ка Нишу,

Врању, Скопљу и Велесу: II. армија од Царибрда ка Нишу, I. армија од Ћустендила ка Скопљу и IV. армија од Горње Џумаје ка Велесу. Укупно 13 дивизија, од којих 8 ка Нишу.

По Условима за предају Бугарске, војска Бугарске није могла ни под којим условима да уђе у Југославију "без предходног одобрења Савезничке владе", у овом случају Краљевске владе у Лондону. Стаљин је и овде преварио своје Савезнике. То одобрење даће му шеф КПЈ Јосип Броз Тито, после бекства са Виса и по сле упада милион трупа Совјетске војске и Бугара у Југославију. Стаљин је игнорисао не само Југословенску владу у Лондону, признату од свих Уједињених народа, него је потпуно игнорисао и саму Британску владу и Услове, које је био примио и потписао.

Радио у Москви објавио је ово саопштење 28 септембра:

*"Пре неколико дана, Совјетска команда, имајући у виду интересе развијања борбених операција против немачких и маџарских снага у Маџарској, обратила се Националном комитету народног ослобођења Југославије и Врховном штабу НОВ и ПОЈ с молбом: да гаду пристанак на привремени улазак совјетских трупа на југословенску територију која се граничи са Маџарском. Совјетска команда саопштила је том приликом да ће совјетске трупе, пошто изврше своје оперативне задатке, бити побучене из Југославије. Национални комитет и Врховни штаб Југославије пристали су да задовоље молбу Совјетске команде. Совјетска команда примила је услов који је постављен с југословенске стране: да се на територији Југославије, у областима где ће се налазити јединице Совјетске армије, деловати администрација Националног комитета ослобођења Југославије".*³⁹

Дао се утисак да је реч само о Банату, који је био јужно од граница Маџарске. Међутим, Трећи украјински фронт под маршалом Толбухином упао је у Југославију и јужно од Дунава све до граница Грчке са 57. совјетском и три бугарске армије. Врање, Скопље, Битољ, Косово-Метохија свакако нису били територија која се граничи са Маџарском. Стаљин је и овде преварио Савезнике.

Главни разлог упада совјетских снага био је: да се униште снаге ђенера-ла Михаиловића у Србији, да се иза трупа Совјетске војске и Бугара заведе власт комуниста и да се у Србији изврши физичко уништење свих потенцијалних непријатеља болшевизације Југославије, - да се изврши револуција као она 1917 у Совјетском Савезу, тако да Тито могне да се одржи на власти и без присуства Совјетске војске и Бугара.

Совјетска 57. армија надирала је под борбом против Немаца, и то: 75. стрељачки корпус од Кладова ка Пожаревцу, Смедереву и Београду; 68. стрељачки корпус од Негтина ка Петровцу, Великој Плани, Аранђеловцу, Крагујевцу и даље ка Дрини; 64. стрељачки корпус од Књажевца ка Параћину, Крушевцу и долини Западне Мораве до Дрине, са једном снагом ка Нишу да помогне II. бугарску армију. Сва три корпуса избила су на Мораву 10 октобра, заједно са 4. гардиским механизованим корпусом, који ће прећи Мораву 11/12 октобра и 13 октобра избити на линију Гроцка - Авала - Остружница.

Снаге 4. механизованог корпуса са југа и запада и 75. стрељачки корпус са истока опколили су једну немачку групу од 20 000 и уништили је код Болеча између 18/20 октобра. Само се три хиљаде пешака спасло са лаким оружјем преко Авале ка Шапцу.

Напад на Београд почео је 14 октобра нападом с југа совјетског 4. гардиског механизованог корпуса ојачаног 236. стрељачком дивизијом. Београд је бранила немачка "Армијска група Србија" са 40 тенкова и 170 топова.⁴⁰ После тродневних крвавих борби Немци су још увек држали линију Железничка станица Дунав-Ботаничка башта-Скупштина- група министарстава-Чукарица. Крваве борбе вођене су 17 и 18 октобра на линији Калемегдан-Теразије-Славија. Крајем дана 19 октобра Немци су држали Калемегдан-"Албанију"-Теразије-Савски мост-Чукарицу. У току ноћи 19/20 пао је београдски Град и заузет мост на Сави. Београд је био освојен. Немци су приликом одбране Београда изгубили 15 000 мртвих и 9 000 заробљених.

Пре него што је упао у Србију, Толбухин је тражио од партизана да јужно и западно од Београда "привежу Михаиловићеве снаге"⁴¹ Треба још истаћи да је при освајању Београда учествовала и Прва југословенска самостална бригада под пуковником Марка Месића састављена од усташа који су били заробљени под Стаљинградом. Нема сумње да су војници те усташке бригаде нашли у Титовим партизанима велики број својих сународника и велики број усташа, који су уз помоћ Савезника из Италије надирали ка Београду и у сусрет Совјетској војсци.

Тито је у Штабу маршала Толбухина у Вршцу непрекидно молио: да у Београд уђу п р в о партизани због, велике националне и међународне важности. Пошто је 4. гардиски механизовани корпус заузео Тополу и Младеновац, партизани су се жалили Титу да је ђенерал Жданов, командант овог корпуса, "игнорисао наше главне снаге и чињеницу да је нама био поверен задатак да освојимо Београд". Жданов им је одговорио: "Ја надирем према моме плану, а ви напредујте према вашем плану ако можете. Дођите сутра на чај код мене у Београду.". Партизани су сматрали Жданова "бруталним, уображеним и арогантним јер није осећао потребу за било каквим заједничким плановима и заједничким операцијама".⁴² Да би ипак извршио наредбу маршала Толбухина, Жданов је "издао заповест посадама тенкова да допусте југословенским партизанима да поседају на тенкове и на тај начин совјетске и партизанске снаге уђу ј е д н о в р е м е н о у Београд".⁴³

Освајање Београда од стране совјетских снага поздрављено је у Москви са 24 плотуна из 324 топа. Како су Срби у Београду дочекали другу окупацију Београда, овај пут од стране Совјетске војске, јавио је амерички дописник Стојан Прибићевић: "После ослобођења Београду 80% становништва било је анти-партизанско. Читаву недељу дана цивили се нису усуђивали да изиђу на улицу"⁴⁵

Краљ Петар је 21 октобра преко радија Лондон честитао "ослобођење" Београда Титу и партизанима, иако су партизани једва узели учешћа у освајању Београда. Тај Краљев говор гласи:"

“Драги моји Срби, Хрвати и Словенци!

Београд, наша јуначка и напаћена престоница, опет је слободан!

Четрдесет и три месеца је знојем, крвљу и сузама искупљивана слобода никад покорене Југославије, предвођене у борби и отпору југословенском Народноослободилачком војском, под маршалом Југославије, Титом.

Ослобођење Београда, извојевано надчобечанском борбом и неоцењивом помоћу братске и савезничке Црвене армије, симбол је победе над непријатељем, тријумф јунаштва и патриотизма наших народа и највиши доказ јединства и савезничке солидарности.

Ослобођење Београда, које је заједнички успех југословенске Народноослободилачке војске и слабом обенчане Црвене армије, као и победе наших великих британских и америчких савезника на осталим фронтима наше народне борбе најубедљивији су знакови скорог и коначног ослобођења целе југословенске националне и државне територије.

Поздрављајући ослобођени Београд, ја поздрављам све вас, драги моји Срби, Хрвати и Словенци, испуњен најдубљом захвалношћу према јуначкој Народноослободилачкој војсци и маршалу Титу, према братској и савезничкој Црвеној армији и њиховом великом маршалу Стаљину и одајем пошту свима херојима и жртвама за нашу заједничку слободу.

Дубоко сам уверен да ће војска и народ, који су по цену безбројних жртава стварали бесмртна дела у борби за ослобођење своје Отаџбине, знати у миру очувати плодове своје победе и изградити своју бољу и срећнију будућност у новој, слободној, демократској и федеративној Југославији.

Испуњен радошћу и срећом ја вас, на овај велики дан, позивам и молим да се сви угледате у храбре ослободиоце наше престонице и да уједињени у Народноослободилачкој војсци допринесете последњу жртву на олтар слободе наше Отаџбине. Живела Народноослободилачка војска и јуначка Црвена армија!

Живели Срби, Хрвати и Словенци!

Живела слободна и срећна Југославија!” 46

Ниједне речи о легалној војсци Краљевине Југославије под командом ђенерала Михаиловића.

После освајања Београда, 4. механизовани гардијски корпус прешао је Саву и после дводневних тешких борби освојио Земун и Бежанијску Косу. Корпус је првог новембра заузео Сремску Митровицу, али је већ 2 новембра био задржан од стране немачке Друге оклопне армије на линији: Илок-Ердевик-Мартинци-Дунав од Вуковара до мађарске границе. Остали корпуси Совјетске војске надирали су ка Дрини и ту задржани 15 децембра од стране немачких XI и XIV корпуса Друге оклопне армије. Долином Западне Мораве кретао се 64. стрељачки корпус и 14 октобра ушао у Крушевац, који су били већ заузели четници Групе корпуса потпуковника Драгутина Кесеровића. Краљево је пало 29 новембра, Чачак 3 децембра, Пожега 12 децембра, а 15 децембра корпус је избио на Дрину.

Бугарска војска надирала је од Ниша на југ до Грчке. Друга армија освојила је Пирот 7 октобра, Лесковац 14 октобра, Ниш 17 октобра, Косовску Митровицу 19 октобра, Врање и Куршумлију 21 октобра, Рашку 26 новембра и до краја децембра освојила је, уз помоћ 5 и 6 албанске дивизије Косово-Метохију.⁴⁷ Прва бугарска армија освојила је Криву Паланку 21 октобра, Куманово тек 11 новембра, а Скопље 18 новембра.⁴⁸ Четврта бугарска армија освојила је Пехчево 9 и Кочане 21 октобра, Струмицу 6 новембра, Штип 8 и Велес 10 новембра. Обе армије избиле су на границу Албаније и код Охрида.

Маршал Толбухин пренео је свој Штаб из Београда у Бају. Четврти механизовани гардиски корпус и делови 57. армије овладали су Барањом 22 новембра и даље продужили према Печују и Капошвару. После заузећа Краљева 28 новембра, 68. стрељачки корпус дошао је на Сремски фронт 15 децембра и избио на линију Грабово-Берак-Оровик-Оток, 20 км. источно од Винковаца. Овај корпус је 25 децембра отишао у Маџарску и био замењен Првом бугарском армијом источно од Сотина. Крајем децембра све три бугарске армије отишле су у Маџарску. Борбе на Сремском фронту продужиле су новообразоване и необучене Прва и Трећа југословенска армија.⁴⁹

Праву улогу Титових партизана при освајању Србије уз помоћ Савеника из Италије и Совјетске војске и Бугара са истока, изнела је Коминтерна:

“Нико не може да демантује рад и успехе КПЈ. У томе нема сумње. Међутим, морамо да кажемо да рад комунистичких партија Пољске, Чехословачке, Маџарске, Румуније, Бугарске и Албаније нису ништа мањи од успеха КПЈ... После уништења /Титовог/ Врховног штаба од стране немачких падобранаца... Совјетска војска дошла је да помогне југословенски народ. Она је уништила немачке завојеваче о с л о б о д и л а Београд и на тај начин створила у с л о в е потребне да се КПЈ д о ч е п а власти...Ако би друг Тито и друг Кардељ имали у виду ове чињенице, мање би се хвалисали својим успесима и заслугама и били би праведнији и скромнији”.⁵⁰

Председник Британске владе Винстон Черчил, у говору пред Скупштином 19 јануара 1945, сматрао је потребним да истакне: да је “Титова Влада устоличена у Београду уз помоћ Руса.”

Четници напуштају Србију, покољ српске омладине на Сремском фронту

И партизанско-британска офанзива са запада и упад Совјетске војске и Бугара са истока имали су као главни циљ: уништење легалне војске Краљевине Југославије под командом ђенерала Михайловића; истребљење националиста у Србији и устоличење шефа КПЈ Јосипа Броза Тита у Београду, као господара Југославије. Без физичког уништења Михаиловићевих снага и Срба националиста у Србији, није се могло замислити да Тито са комунистима и усташима може да се одржи на власти, чак и кад би успео да се привремено дочепа ње. Ни Балканско ваздухопловство, ни Совјетска војска и Бугари нису могли да продуже помагање шефа КПЈ и после повлачења Немаца из Југославије. Сто-

га је требало истребити и уништити Србе под Михаиловићем, јер су они били б е д е м против болшевизације Југославије. И налет партизана и усташа са запада, и упад Совјетске војске и Бугара са усташима који су били заробљени код Стаљинграда били су у ствари бруталнији но што је била инвазија Југославије од стране нацистичке Немачке и њених сателита после одбацивања Тројног пакта 27 марта 1941. Овај налет на Србију највећих непријатеља Срба и Југославије, био је изведен са запада под маском "Операција Ratweek", а са истока под изговором да се олакшају операције Совјетске војске против Немаца у Маџарској. И са једне и са друге стране, то су биле срачунате обмане Уједињених народа, који су се борили за слободу и демократију. Нацистичка окупација имала је да се замени комунистичком, методама Бољшевичке револуције у Русији 1917 године.

Чим су трупе Совјетске војске стигле на границу Југославије 6 септембра према Турн Северину, Михаиловић је упутио 10 септембра делегацију да понуди Совјетском Савезу сарадњу Југословенске војске у Отаџбини противу Немаца у Србији. У делегацији су били командант Источне Србије пуковник Велимир Ј. Пилетић, потпуковник Миодраг С. Ратковић командант Крајинског корпуса и адвокат Александар Трифунац. Делегација се пребацила преко Дунава у Турн Северин. Није се вратила. Сва три њена члана ухапшени су и упућени су у Москву на саслушавање у злогласној Лубјанци као енглески шпијуни.

Шта се десило, даље, у Источној Србији приликом упада трију корпуса 57. армије, види се из Михаиловићевих депеша:

Бр. 60, 4 априла 1945. По донетом и објављеном решењу да се у пресудном часу употребе све снаге за протеривање окупатора, 1 септембра оглашена је општа мобилизација и наређена акција. Комунисти су напали са леђа и спречили сваку озбиљну акцију против окупатора... остављајући Немце да се на миру повлаче из Србије. И овај покушај да се дочепају Србије... претрпео би неуспех да се нису умешале трупе Совјетског Савеза. Трупама ЈВО било је наређено да совјетске трупе на својим територијама дочекају као савезнике, да их помогну у акцији против окупатора и да се за акцију ставе под команду совјетских команданата. Народ је био позван да совјетске трупе прими најпријатељскије. Командант трупа у Србији/губернаторски генерал Мирослав Трифуновић / послао је одмах своју делегацију Совјетском главном команданту с изјавом да се са свима трупама ставља под његову команду. После свега овога дешава се следеће:

1. При уласку у Свилајнац и Деспотовац /75. стрељачки корпус/, где су совјетске трупе сачекали старешине и војници Ресавског корпуса ЈВО, совјетски командант разоружава и хапси старешине и војнике који су му приредили дочек. Успео је да се спасе командант са снагама које нису учествовале у дочеку.

2. Потпуковник Властимир Васић, командант Делиградског корпуса и мајор Рагосављевић, командант Варваринског корпуса, у области Параћина и Ћуприје, /68. стрељачки корпус/ ставили су се на расположење совјетским трупама у борби против окупатора. Они су им предали ослобођена места

Ражањ, Варбарин и кренули су ка Крушевцу. По предаји Крушевца, обадва команданта са војницима који су били с њима били су разоружани, ухапшени и упућени у концентрациони логор у Параћину. Потпуковник Васић успео је да побегне из логора и саопшти нам је нечувена малтретирања похапшених старешина и војника ЈВО.

3. Командант Расинско-топличке групе корпуса, пуковник Драгутин Кесеровић, извршио је напад на гарнизон окупатора у Крушевцу, ослободио га, а затим је са поручником америчке војске Крамером, делегатом Америчке војне мисије, дочекао совјетске трупе и увео их у варош окићену државним заставама. Међутим после овација приређених од грађана и југословенске војске совјетским трупама, совјетски командант позао је Кесеровића и америчког поручника Крамера да се одмах разоружају са свима трупама. Поручник Крамер био је одмах разоружан и ухапшен, а пуковник Кесеровић пуштен је да саопшти официрима и војницима наредбу совјетског команданта. Он је наредио свим својим корпусима да иду у одређеном правцу, да се избуку од совјетских трупа. Један део војника похватали су совјетски војници и спровели их у концентрациони логор у Параћину.

4. Командант Првог и Другог равнорског корпуса, мајор Предраг Раковић, био је блокирао градски гарнизон окупатора у Чачку, а командант групе Шумадијских корпуса потпуковник Душан Смиљанић у Краљеву. Кад су совјетске трупе приспеле у Љубић, сазнавши за случај Кесеровићев, приликом приближавања совјетских трупа с партизанима, - Смиљанић је напустио опсаду Краљева и одвео трупе у планину. Мајор Предраг Раковић, у уверењу да је прогон ЈВО од стране трупа Совјетске војске дело појединих совјетских команданата а не генерално наређење, ухватио је везу са совјетским командантом у Љубићу. Споразумели су се да заједнички изврше напад на оба немачка гарнизона. Измењеним официрима за везу команда совјетских трупа давала је утисак несумњиве сарадње дужег века. Међутим заједничка акција трајала је само до уништења окупаторских гарнизона. Потом је доведен одред од 2500 партизана под командом усташе Месића и постављен захтев Раковићу да се са корпусом стаби под команду Тита. Кад је Раковић одбио ово наређење, наредили су да положи оружје. /По доцнијим обавештењима Раковић се убио да не би пао у руке партизанима/.

Да би се избегли сукоби са совјетским трупама, до којих би неминовно дошло због обавних поступака Врховна команда ЈВО наредила је п о б л а ч е - њ е б о р б е н и х с н а г а и з С р б и ј е. То је омогућило партизанима да наметну своју власт у Србији п о о г л а с к у окупатора из Србије.

Над становништвом Србије партизани су, у позадини трупа Совјетске војске и Бугара, вршили истребљење националиста и убијали све оне који су имали и најмању везу са Михаиловићевим снагама. По тој основи побили су не само најугледније људе но и омладину Србије, која је листом одушевљено била уз Михаиловића. Михаиловић је о томе обавештавао Југословенску владу:

"Бр 62, 4 априла 1945: Тачан број стрељаних и ухапшених у Београду немогуће је утврдити. Рачуна се да је у прво време било ухапшено 30 000

људи... Стрелјања су вршена масовно на местима где су Немци стрелјали. /По обавештењима Министарства војске у Вашингтону стрелјано је "између 13 000 и 30 000 људи у Београду".⁵⁰ /Убијали су често и на улицама на обичну гену-нијацију... Ликвидирање врши ОЗНА... Затвореници су мучени на најзверскији начин. Генералштабни пуковник Милош Радојловић формално је претучен у затвору. Хапшења се врше ноћу, а ликвидација исто тако, најчешће метком у потиљак. Западна Србија... показала је 1944 најачу отпорност према партизанској управи, те су стога и звршена масовна стрелјања и ликвидирања. Кроз логор интернираних грађана и сељака до средине децембра 1944 године прошло је 15 000 људи. /Михаиловић даје листу најугледнијих припадника Равногорског покрета који су побијени/. Раде Новаковић, председник општине у Клењу, после мучења заклан и бачен у Саву... Стево Дабић, општински службеник у Богатићу ж и б о г р а н /настабља списак великог броја побијених свештеника/... Источна Србија подноси највеће жртве, јер показује највећи отпор. Међу стрелјанима је капетан Мирко Ђирковић, командант Чегарског корпуса ЈВО... Пљачкају имовину појединаца, а имовина побијених припадника ДМ конфискује се. Србе шаљу на најопасније делове фронта, где због недостатка војне обуке бивају потпуно уништени... Непослушни шаљу се у казнене јединице које имају да изврше најопасније задатке. Бегунци се стрелјају пред стројем. Лица која се сама рањавају, одмах се убијају. Наређено је о б а в е з н о у б и ј а њ е с в и х официра, подофицира и жандарма... Око 10 000 српске деце према листу "Борба", треба да је послато у Бугарску на васпитање у комунистичком духу.

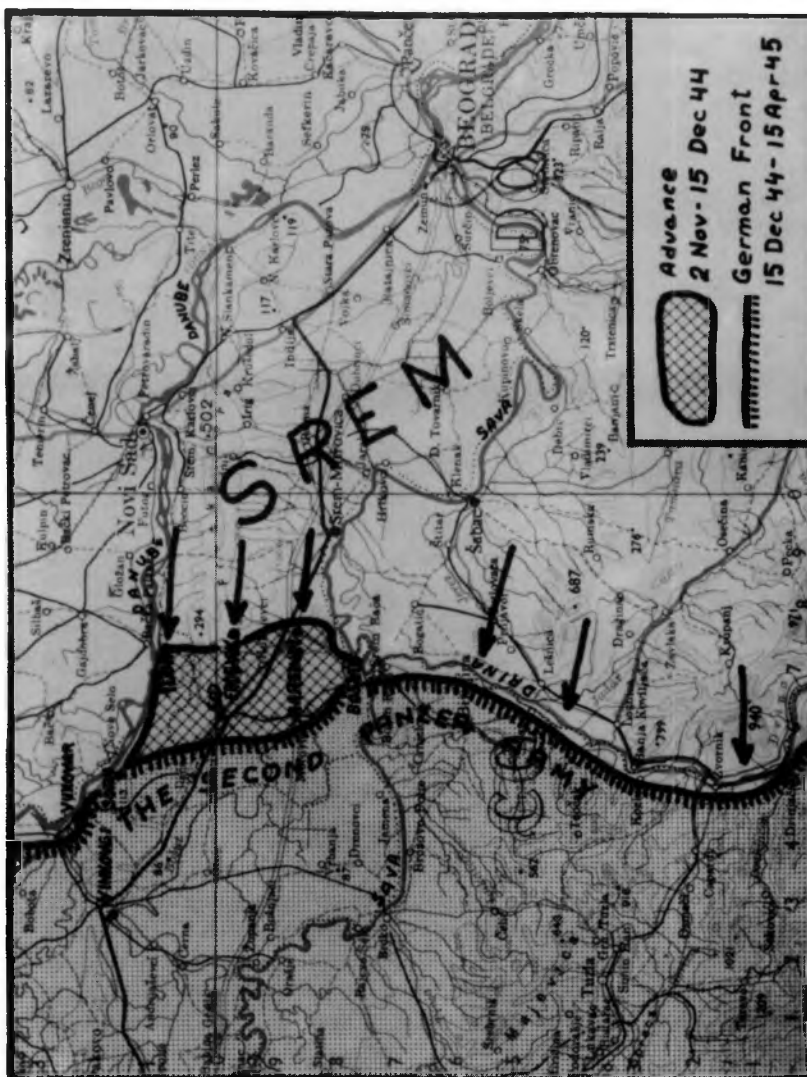
26, 11 новембра 1944: Ситуација у земљи врло тешка. Краљеви говоре преко радија поразно деловали на народ и борце. Комунисти са помоћу и наклоном на Русе обладали скоро целом Србијом. Пад Београда и Србије тешко је деловао на остали народ у покрајинама, а комунистима је то дало јачи замањ и снагу да у целој земљи предузму акције и то поглавито према нашим одредима, а према окупатору само форме ради. Покушали смо да ступимо у додир с Русима. Нису прихватили. Напротив, разоружали су све наше одреде. Један концентрациони логор је у Параћину. Не знамо за судбину обих људи. По некима, предали су их комунистима, док други тврде да су их одвели на рад у Русију. Руси су сурово и непријатељски поступали са нашим људима. Руске групе пљачкају и рђаво поступају према народу. Има много случајева силовања жена и девојака. Комунисти у маси убијају наше људе и одводе их некуда. У Крагујевцу само једном приликом убили су 200. У војнотехничком заводу има много затворених. Прети опасност свима националистима који су и најмање виђени и сарађивали с нама. Развили су пропаганду, пљачку и терор сваке врсте... Били смо принуђени да повучемо наше снаге из Србије према Саниаку. Доста смо снага изгубили, али још имамо из Србије 20.000... Снаге у Србији доста деморалисане. Онамо је генерал Трифуновић који им командује. Тежимо да све своје снаге доведемо у безу са Ђуришићем у Црној Гори, са Остојићем у Босни, а затим ћемо радити према ситуацији... Павле Ђуришић има 7 000. На њега комунисти врше притисак из Херцеговине... У Херце-

говини је био пре месец и по Лукачевић са 6-7000 и напао је Немце... Комунисти су га напали с леђа и имао је тешке губитке... Домаће снаге у Босни броје 30 000 и држе се још врло добро... У Далмацији Ђујић у тешкој ситуацији... Комунисти, усташе, домобрани... све више стежу обруч око Динаре. Ђујић има преко 50 000 избеглица из Далмације, Лике и Кордуна. Већ има преко 3000 погинулих и заробљених... Војници су нам голи и боси, а наступили су хладни јесењи дани. **Нигде пријатеља, нигде помоћи, нигде заштите. За све народе нађе се излаз, сем за несрећни српски народ! Њему као да је судбина да буде уништен, и то највише од Савезника! Никад тежа страдања у историји није имао српски народ... Чак се и наш Краљ окренуо против нас!... Решеност је да идемо до краја, па макар сви изгинули... Народ у огромној већини неће комунизам. Народ очекује једину заштиту од Енглеза и Американаца.**

Бр. 85, 5 децембра 1944: Комунисти су помоћу совјетских и бугарских трупа овладали целом Србијом и Јужном Србијом... На територији којом су овладали примењују јак терор... Образовали су концентрационе логоре и хапсане. Побили су много националиста. У Крагујевцу стрељали су 200; у Мачви преко 200; Горњем Милановцу око 100; више стотина у Београду. Има стрељаних у свим крајевима Србије. Комунистичка власт је страшнија од окупаторске... Олош је дошао до пуног изражаја. Нико није сигуран за живот. Комунисти журе... да комунизирају народ и да уклоне све људе који би им ма и најмање могли сметати. Плачкају и одузимају од народа немилосрдно. Наше старешине и војнике које ухвате одмах убијају... Спремају 20 000 омладине да пошаљу у Русију на "идеолошко васпитање". Тито са штабом сместио се у краљевом двору на Дедињу... Комунисти и бугарске трупе ушли су скоро без икаквих борби позади Немаца... Ми имамо сада на расположењу 80 000 бораца, али смо много оскудни у свим средствима, нарочито у муницији. Упутили смо предлог Команданту савезничких трупа у Средоземљу да се ставимо под његову команду и укључимо у њихов оперативски план. Од тога још нема резултата.

Број 101, 26 децембра 1944: Једном представком обратили смо се ђенералу Александру. У њој смо се позвали на Меморандум поднет ђенералу Вилсону, и стабили му на расположење наше снаге за сваки задатак који нам буде дао. Још нема одговора. Сада у Санџаку и источној Босни имамо 40 000 бораца... Ђујић се побукао у Лику са око 8 000 бораца. Остале снаге у Босни налазе се на својим теренима. Немци држе линију Мостар-Небесиње-Колашин-Лим-Дрина. Комунисти врше мобилизацију рођених 1916 до 1926 године. Имају велики број, скоро половину без оружја, које терају у борбу. Приликом преласка у Босну извршили су претходно неколико стрељања у свакој јединици. Мобилисани, чим су у могућности, пребегавају нама. По такозваном ослобођењу Краљева, комунисти су стрељали 250 наших присталица.

Број 110, 3 јануара 1945: Има незадовољства у редовима партизанске војске. Главни мотив: хрватско-словеначко доминирање на свима местима и положајима. Велики број жртава у борби против Немаца је чисто српски. Хрвати и Словенци су у позадини.

СРЕМСКИ ФРОНТ – ГРОБНИЦА СРБИЈАНСКЕ ОМЛАДИНЕ

На мињским пољима испред Друге оклопне армије изинула је србијанска омладина: 120.000 мртвих и 70.000 инвалида, од децембра 1944 до априла 1945 када су Немци почели уредно и споро повлачење ка Западу. ⁵³

Број 21, 28 фебруара 1945: У Сенти затворени су сви Срби у концентрационим логорима са мотивацијом да су пријатељи Краља и противници садашњег режима. Маџари имају пуну власт у Сенти... У Србији хапшења и стрељања су многобројна и стална... У Босни има домаћих снага 35 000 бораца; поред тога, има још 20 000 из Србије и Црне Горе. Поп Ђујић у Словеначкој располаже са 11 000. Словеначко домобранство је цело уз нас и броји 15 000 бораца. Укупно имамо око 100 000 бораца.

Број 31, 24 марта 1945: Телеграм "Отсјека за област трећег корпуса одељења заштите народа Босне и Херцеговине" гласи: "Наређује се опуномоћенику ОЗНЕ за срез Рогатички какав се став треба да заузме према србијанским четницима: жандарме, официре и подофицире ликвидирати свакако. Остали се имају предати ОЗНИ".

Број 45, 28 марта 1945: Од уласка партизана у Шабац па до средине децембра 1944 године, кроз логор сумњивих у Шапцу прошло је око 15 000 лица, од којих су многи побијени.⁵¹

Још у току масовних убијања националиста и угледних људи у Србији, Тито је извршио насилну мобилизацију свих мушкараца од 14 до 60 година. Формирао је 1 јануара 1945, Прву, Другу и Трећу армију, а 1 марта и Четврту армију са 800 000 мобилисаних Срба. Целу ову масу ставио је под окрвну власт комесара.⁵² Главни циљ мобилисања целокупне омладине Србије био је да је необучену, босу и голу, без потребног наоружања, - баце на немачка минска поља на Сремском фронту, где су партизани били задржани после огласка Црвене армије и Бугара у Маџарску и нису могли да макну даље.

Омладина Србије, као и омладина свих других српских покрајина била је скоро листом уз Југословенску војску под Михаиловићевом командом. Она је сва била противкомунистичка. Стога је Тито хтео да је казни истребљењем, које се граничило с геноцидом. Титове партизанско-усташке снаге, потпомогнуте из Италије оружјем и Балканским ваздухопловством, као и упадом Стаљинових трупа са истока, могле су да изврше целатску улогу против Срба у Србији под заштитом туђинских трупа. Србија је преживела Руску револуцију типа 1917 године. Осакаћена је за више деценија у будућности.

Није било ниједне српске куће у Србији и Црној Гори у којој бар један члан није био убијен било од Немаца било од комуниста. Црне шамије преправиле су Србију и српске земље широм Југославије, у часу кад су Савезници славили победу у Европи. Заробљеници, све сами Срби, нису хтели да се враћају из Немачког у комунистичко ропство. Они су се из заробљеничких логора расули по свету, остављајући привремено своје породице у Југославији. Оне који су били у слободи, Шубашићева влада потрпала је у избегличке логоре Италије и Египта, - одакле ће, скоро сви, отићи у доживотно изгнанство и полако изумирати на туђем тлу.

Краљ и Влада, који су 1941 године после 27 марта били дочекани у Лондону као хероји, остали су изван земље и помрли у изгнанству. Остала је неизвесном још судбина неустрашивих четника који су се испред усташо-комуниста и трупа Совјетске војске и Бугара повукли у непроходне планине Босне под легендарним херојем ђенералом Михаиловићем.

**Британци одбијају Михаиловићеве предлоге
за борбу против Немаца**

Да ли ће се рат завршити 1944 или 1945, по мишљењу и ђенерала Вилсона и Александра па и самога Черчила, зависило је од пробоја Готске линије у Италији и даљег надирања, преко Љубљанских Врата ка Маџарској и Бечу. На тој линији било је 20 немачких и 20 савезничких дивизија. Само угрожавање позадине Готске линије могло је да доведе до пада ове утврђене линије, која је била одлучно брањена од стране маршала Кеселринга.

Черчил је 21 октобра 1944, на повратку из Москве, свратио у Штаб ђенерала Вилсона у Напуљу. Немци су се били повукли из Далмације. Вилсон је предложио да се са три дивизије искрца код Задра, Сплита и Дубровника и надире ка Трсту у циљу угрожавања позадине Кеселрингових снага на Готској линији. Ово је било предложено Комбинованом ђенералштабу 24 октобра на одобрење. После пада Ријеке Вилсон је имао намеру да појача снаге на шест дивизија и отсече Кеселринга од Балкана и Аустрије.⁵⁴ Комбиновани ђенералштаб је саветовао да продужи главним снагама ка Болоњи, а да "искрца само слабе снаге у пристаништима Далмације у циљу узнемиравања повлачења немачких трупа са Балкана."⁵⁵

Немачке снаге баш у то доба повлачиле су се преко Црне Горе и Санџака. Михаиловићеве снаге биле су одлично постављене да спрече то повлачење. Михаиловић је 21 октобра преко доктора Топаловића и Британског амбасадора у Риму понудио ђенералу Вилсону да му стави на "расположење 50 000 бораца ради продужења борбе против освајача. Ако овај предлог не би био прихваћен, Михаиловић је желео знати: да ли се савезнички командант ма у ком облику интересује за судбину југословенске националне војске, која је прва отпочела рат за ослобођење на Балкану и увек била најодлучнији поборник демократије".⁵⁶

Никакав одговор није добијен.

Михаиловић је поново тражио од др Топаловића да упути нов апел Савезницима 13 новембра. Апел је упућен ђенералу Вилсону. У томе апелу је речено: "Пре двадесет дана ја сам молио свога пријатеља др Живка Топаловића да вас извести као савезничког Врховног команданта у Средоземљу, да сам ја вољан да ставим под вашу команду 50 хиљада оружаних и увежбаних људи ради борбе против заједничког непријатеља, било на Балкану било ма на коме другом бојишту према вашем нахођењу. Јако жалим што до сада нисам примио никакав одговор на своју понуду... Створио сам 20 000 људи под командом ђенерала Трифуновића на територију између реке Таре и Лима. Како се Немци провлаче кроз Новопазарски Санџак ка Босни и ка фронту у Италији, моје трупе би могле онемогућити овај пролаз. Имам намеру да затворим ову важну саобраћајну артерију. Како су моје трупе без муниције, ја вас молим да што пре пошаљете своју Мисију код ђенерала

Трифунковића, да га снабдега погодним оружјем и војничком опремом и да га употребите за извршење ове веома важне операције. И даље остајем при својој ранијој понуди, те сам вам на пуном расплођењу са остатком својих трупа које се сада налазе у Босни. Немци су се повукли са целе далматинске обале. После тога усташе су позвале партизане и предале им сву власт. За време повлачења Немаца, који су се несметано повлачили ка северозападу, ни једна партизанска пушка ни је опалена на непријатеља у повлачењу.. Усташе свуда сарађују с комунистима при нападима на српска села. У пламену су сва српска села у околини Задра, Обровца, Бенковца и Скрадина. Народ у масама бежи у планину... Влада Шубашићева не представља никога ни политички ни национално". 57

Трупе ђенерала Михаиловића биле би врло корисне, с једне стране да спрече повлачења Немаца, које је имао у виду и Комбиновани ђенералштаб, и нарочито да их спрече да се прикључе трупама Кеселринговим у Италији.

Никакав одговор није добијен.

Најзад, кад је маршал Александер заменио ђенерала Вилсона у Италији, Михаиловић, сматрајући маршала Александра личним пријатељем из доба сечења пруга кроз Србију кад је Ромел био пред Александријом, по трећи пут је упутио своју понуду. Доктор Топаловић је уручио маршалу Александру писмо, чију је копију потом предао Британском и Америчком амбасадору Италији. У томе писму је стајало: "... Постоје три важне групе снага: група од 10 000 до 12 000 бораца под непосредном командом Михаиловића на Мајевици; група од око 45 000 бораца, од којих су 30 000 Србијанци а 15 000 Црногорци, под командом ђенерала Трифунковића, на простору између река Таре и Пиве.; у близини Скадра има сабрано око 40 000 Немаца и више од 100 000 цивилног становништва... Најважнији је проблем да се униште немачке снаге око Скадра... Партизанске снаге у Црној Гори и снаге под командом Трифунковића, треба да буду стављене под Савезничку команду и употребљене за уништење немачког гарнизона у Скадру, пре него што падне велики снег... Тешко је замислити да се Савезничке команде неће тицати судбина стотине хиљада југословенских грађана и знатних војних снага". 58

Никакав одговор није добијен.

Нема сумње да би 100 000 прекаљених ратника ђенерала Михаиловића могли да одиграју пресудну улогу у позадини Готске линије и омогуће Савезницима да сјуре Кеселринга у долину реке По и тиме, можда, заврше рат 1944, уместо у мају 1945. Михаиловић је све своје снаге стављао под команду Савезника да се употребе против Немаца било "на Балкану, било на ма коме другом бојишту", према нахођењу Савезника. Западни савезници из страха од Стаљина, и поред свих превара које је Стаљин извршио у другој половини 1944 године, нису смели да употребе војску Краљевине Југославије против Немаца, на крају рата. Михаиловићева војска имала је да буде уништена у планинама Босне у току зиме 1944/1945. Гола, боса, гладна, премрзла и под сталним нападима усташа и партизана, без икаквих лекова без муниције и без опреме, она се брзо топила и нестајала, десеткована још и тифусом, - да у мају 1945 године

на Зеленгори буде сва уништена од стране партизана помогнутих совјетском авијацијом.

Ђенерал Вилсон био је предложио Михаиловићу да изиђе из земље са пуковником Макдавелом 1 новембра 1944. Михаиловић је ту понуду "одлучно одбио и подвуко да ће остати и погинути у земљи".⁵⁹ Намера Британске владе да са Американцима извуку Михаиловића из земље, пропала је у самом почетку половином новембра 1944.⁶⁰

Историја неће имати великих тешкоћа да установи моралне и физичке убице стотине хиљада Срба и Михаиловићевих снага, крајем Другог светског рата. Ми Срби не морамо да обарамо главе ни пред непријатељима ни пред Савезницима. А најмоћније личности Савезника мораће пред историјом да оборе главе са погледом упереним у земљу и црвених образа од срама.

БРИТАНЦИ ОДБИЈАЈУ ДА ПОМОГНУ МИХАИЛОВИЋА У БОРБИ ПРОТИВ НЕМАЦА

Михаиловић је учинио предлоге Британцима 27 октобра и 13 и 29 новембра да се његове снаге употребе у борби против Немаца под командом Ђенерала Вилсона. Сва три предлога остала су без одговора.

НАПОМЕНЕ

1. Dwight D. Eisenhower: *Crusade in Europe*, Garden City Books, New York, Doubleday and Company, Inc. , 1948, s. 346 i 365
2. *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, 1944*, vol. III, с . 300
3. Иста књига, с. 302
4. Иста књига, с. 310
5. Иста књига с. 317
6. Иста књига, с. 327
7. Иста књига, с. 340-344
8. Иста књига, с. 323-333
9. Иста књига, с. 348-349
10. Иста књига, с. 355
11. Иста књига, с. 361-362
12. Иста књига, с. 370
13. Иста књига, с. 395
14. Иста књига, с. 396
15. Иста књига, с. 411-412
16. Иста књига, с. 412
17. Иста књига, с. 424-432
18. Иста књига, с. 420-424
19. Иста књига, с. 429-431
20. Иста књига с. 434
21. Иста књига, с. 442-443
22. Иста књига, с. 448-449
23. Иста књига, с. 481-482
24. Колектив совјетских и југословенских аутора: *Београдска Операција*
Војноисторијски институт Југословенске народне армије, Београд, 1964, с. 130
25. Fitzroy Maklean: *Eastern Approaches*, s. 497-505
26. Walter R. Roberts: *Titov, Mihailovic and The Allies, 1941/1945*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1973, s. 263
27. Иста књига, с. 263
28. Review No. 8, *The Study Centre of Yugoslav Affairs*, London, 1969, f. 8
29. Иста књига као под 2, vol. IV, *Europe*, Vasington 1966, s. 1412
30. Иста књига, с. 1412
31. Anthony Eden: *The Reckoning*, s. 358-359
32. Иста књига као под 29, с. 1410, Напомена
33. Иста књига као под 29, с. 1007
34. Dedier: *Titov*, s. 233, цитирано у књизи као под 26, с. 265
35. Књига као под 24, с. 689-690
36. King Peter II of Yugoslavia: *A King's Heritage*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1954, s. 238

37. Књига као под 25, с. 515-519
38. Бугарска радничка партија /Комуниста/ и Македонско национално питање, Борба, Београд, 1948, с. 204
39. Информативни приручник Југославије, Књига I, св. 16-19, с. 689
40. Књига као под 24, с. 217
41. Иста књига као под 28, с. 702
42. Иста књига, с. 703
43. Иста књига, с. 704
44. Иста књига као под 24, с. 255
45. New Statement an Nation, London, 27. Januar 1945
46. Службене новине Бр. 20 од 25 октобра 1944, Лондон
47. Књига као под 24, с. 272
48. Army Historical Service' Stalingrad To Berlin – The German Defeat in the East, by Erle F. Ziemke, Office of the Chief of Military History United States Army, Washington, D. C. 1968, s. 389
49. Књига као под 24, с. 255-256
50. Књига као под 28, Писмо ЦК Совјетске КП Централном Комитету КПЈ 4. маја 1948. The Soviet-Yugoslav Dispute, London, 1948, s. 51
51. Деша генерала Михаиловића: бр. 60, 62, 85, и 101 из 1944 и деша бр. 21, 26, 31, 45 и 110 из 1945 објављене су у целости у "Његошу" бр. 3. јуни 1959.
52. Књига као под 24, с. 272
53. Пети комунистички конгрес 1948, Београд, с. 123
54. Histori of The Second World War' Grand Strategy, vol. VI. Oktober 1944 - August 1945, by John Ehrman, London' 1956, Herr Majesty's Stationery Office, s. 50-51
55. Иста књига, с. 51-52
56. Књига о Дражи, уредио Радоје Л. Кнежевић, свеска друга, 1944-1946, Виндзор, Канада, Српска народна одбрана 1956, с. 176-177
57. Иста књига, с. 177-178
58. Иста књига, с. 179
59. Иста књига као под 26, с. 279
60. Иста књига као под 29, с. 1422

Петнаести одељак

НАСИЛНА ЛИКВИДАЦИЈА МОНАРХИЈЕ

Новембарски споразум Тито-Шубашић. — Повратак Шубашићев у Лондон. — Черчил усваја Споразум Тито-Шубашић о Намесништву. — Оштар сукоб Краља Петра са Черчилом: Краљ одбија Намесништво. — Краљево саопштење 11 јануара 1945. — Черчил игнорише Краља.— Ултиматум Краљу. — Отпуштање Шубашићеве Владе 23 јануара. — Черчилово насиље над Краљем. — Америка одбија Черчилове предлоге и подржава Краља. — Тајанствена Краљева капитулација пред Черчилом 29 јануара: враћање Шубашићеве Владе.

Новембарски споразум Тито-Шубашић

Погодба Черчил-Стаљин у Москви била је обављена 9 октобра 1944. Из Черчилова говора у Парламенту 27 октобра по повратку из Москве сазнало се да су Стаљин и Черчил позвали Тита и Шубашића да образују "уједињену владу" Југославије. Још у току Черчилова бављења у Москви председник "Краљевске" владе Шубашић напустио је 13 октобра Лондон на путу за Италију. Краљу је саопштио да га Тито позива да се договоре о снадбевању Титових снага британским оружјем, како би "Тито показао своју снагу и одиграо достојну улогу у ослобођењу Југославије".¹ Да ли је Шубашић отишао да се састане с Титом из разлога изнетих Краљу, или је отишао по позиву Черчила и Стаљина, да би образовао "Уједињену владу" Југославије, тешко је рећи. Остаје као необорива чињеница да је Шубашић оставио у мраку и "Краљевску владу" и самога Краља о своме кретању и својим разговорима са Титом, све до 16 новембра. Краљ у својим Мемоарима подвлачи да све до 16 новембра није имао "ни једну једину реч од Шубашића".²

У међувремену совјетски тенкови усталичили су Тита као господара Србије 20 октобра, када је Београд пао у ново ропство преотет од Немаца. Седам дана доцније, Маклен се састао с Титом у Београду. Он је истакао Черчилову љутњу због личне увреде коју је Тито нанео тајним бекством с Виса. Тито ће му хладно одговорити речима: "Ту недавно Черчил је отишао за Квибек да се састане са председником Рузвелтом и ја сам о тој посети сазнао тек кад се Черчил вратио. Ја се нисам због тога наљутио"³

Из Черчилова говора на дан 27 октобра у Парламенту Краљ је сазнао да су о питању Балкана и Југославије постигнути "добри споразуми" и да су Стаљин и Черчил позвали Тита и Шубашића да образују уједињену владу Југославије. Тек сутрадан по подне, Черчил је примио Краља и обавестио га о разговорима са Стаљином. Тај разговор Краљ је саопштио Бернарду Јару, специјалном изасланику Донована. Јаро је имао задатак да одржава везу са Шубашићем и прати преговоре о Југославији. Тај разговор ђенерал Донован је доставио Стет Департменту. У току тога разговора, Черчил је саопштио Краљу: да ће Грчка бити искључиво под Британцима, док ће војничке операције и управа над Југославијом после ослобођења бити "под заједничком британско-руском контролом". Черчил је саопштио краљу Петру и то да је Стаљин инсистирао да се Краљ не враћа у Југославију све док "народ не изрази своју жељу кроз плебицит". Рекао је да ће он, Черчил, настојати да се плебицит обави под контролом британском, руском и америчком. Додао је смешећи се: "Ја ћу управљати вашом кампањом кад дође време". Са своје стране Краљ је обавестио Черчила како је сазнао од министра финансија Јурја: Шутеја: да је Шубашић, пре но што је напустио Лондон, имао план да образује Намесништво и да себе наименује као једног од чланова; да ће Шубашић покушати да продужи своју власт; и да Шубашић није личност над коју се Краљ може с поверењем да ослони, да ће се он борити за његов повратак у земљу. Черчил је узвратио како он нема појма о тој идеји Намесништва и да је страшно да Шубашић покреће ту идеју. Уверавао је Краља како ће он одлучно одбити идеју о Намесништву ако би она била споменута од стране Шубашића или било кога другог. Рекао је дословно: "**Нисте ни малолетни, ни на самртничкој постелји, нити ментално поремећени, те не може бити ни речи о наименовању Намесништва**". Додао је како би за недела Намесништва Краљ могао бити оптуживан, те због тога Намесништво није прихватљиво. Ту, пред Краљем, направио је забелешку: да одмах пошаље извештај британском представнику који учествује у преговорима Тито-Шубашић и упозори га на Шубашићев план о Намесништву. Одговарајући на Краљеву опаску да он нема више вере да ће се Шубашић борити за Краљев повратак у земљу, Черчил је рекао како је приликом састанка са Титом и Шубашићем у Италији "**он, а не Шубашић водио битку за Монархију**". Краљ је изразио жељу да се у присуству Черчила састане с Титом. На то је Черчил одговорио како је то "преурањено за сада, али ће се посаветовати са председником Рузвелтом о упутности за један такав састанак". Черчил је још рекао Краљу: да није погодно да Краљ буде у овом тренутку у Југославији. Прво, зато што Черчил не жели да Краљевим присуством легализује недела које је Тито

починио против неких грађана Југославије. Друго, било би лако убити га и рећи да су га убили Немци или Михаиловићеви трабанти. На крају је Черчил уверавао Краља да не треба да брине о преговорима Шубашић-Тито **“јер сваки споразум мора да буде одобрен од његове /Черчилове/ стране”**. Овде треба још истаћи да је Јаро, достављајући Доновану извештај о овом разговору, додао: “Краљ је молио да овај извештај о разговору држите у тајности. Черчил би био нерасположен ако би посумњао да Краљ саопштава разговоре са њим”.⁴

И Краљ и “Краљевска влада” у Лондону сазнаће тек 16 новембра 1944 где је Шубашић. Тога дана посетиће Краља бригадир Маклен. Маклен је дошао право из Београда. Био је донео на одобрење Черчилу и Краљу **већ потписани “Тито-Шубашићев Споразум од 1 новембра 1944”**. Где је био председник “Краљевске” владе Шубашић и шта је радио од 13 октобра, када је напустио Лондон, па до 16 новембра, када је бригадир Маклен донео Споразум Тито-Шубашић у Лондон, види се делимично из извештаја шефа Независне америчке војне мисије код маршала Тита, мајора Чарлса Тајера, иначе америчког дипломатског чиновника, јер је поднео извештај о томе 4 новембра. У томе извештају из Београда, мајор Тајер истиче, да су разговори између Тита и Шубашића почели 23 октобра негде у Банату /по свој прилици у Вршцу, штабу маршала Толбухина, где је Тито долетео из Москве после бекства с Виса/. Како му је сам Шубашић рекао, први разговори између Тита и њега вођени су насамо и споразум постигнут. И Тито и Шубашић примили су заједнички извештај Идна и Молотова којим се изражава нада да ће разговори довести до образовања **“јединствене заједничке Југословенске владе”**. Маршал Тито дошао је у Београд 27 октобра. Сутрадан Тито и Шубашић састали су се са Антифашистичким већем. После више заседања са Већем, на дан 30 октобра требало је да се изради коначни споразум. Међутим, споразум је био довршен 1 новембра, када су шефови Британске и Совјетске мисије били позвани да присуствују потписивању документа од стране Тита и Шубашића. Мајор Тајер истиче да је **бригадир Маклен видео више пута у току преговора и Тита и Шубашића**. Досад није објављено нигде шта је Маклен саопштавао Титу и Шубашићу у току тих разговора. Нема сумње да је Маклен могао радити само по упутствима Винстона Черчила а да краљ Петар и “Краљевска” влада у Лондону нису били консултовани. Основна упутства и Тито и Шубашић примили су од Идна и Молотова. Она су морала бити истоветна и у сагласности са споразумом између Стаљина и Черчила о Југославији.

Мајор Тајер још истиче да је 1 новембра потписан Споразум и да му је Маклен показао и документ и енглески превод. Додаје да још остаје да тај Споразум одобре “Москва и Лондон”. Маклен је истакао да ће учинити све да се Споразум хитно одобри и од “стране његових предпостављених и од стране Краљеве”. Мајор Тајер завршава свој извештај напоменом да ће Тито **“владати самовласно без обзира на жеље југословенског народа”**.⁵ А амбасадор Александар Кирк скренуо је пажњу Стет Департменту 7 новембра да је Тито положио заклетву Националном комитету, “да неће бити одговоран Намесништву, и да од 28 министара у Влади само шесторица су из Шубашићеве Вла-

де и то тројица које је Тито одобрио пре тога”.⁶

Споразум Тито-Шубашић од 1 новембра 1944 закључен је под упутствима Идна и Молотова **без знања краља Петра и “Краљевске” владе** у Лондону и имао је да добије одобрење од Стаљина и Черчила, а затим **формално** и краља Петра. Ово формално одобрење краља Петра било је неопходно ради **међународног признања** владе која је имала да се образује по томе Споразуму. Споразум је имао ове главне одлуке. У у в о д у се истиче да је народ већ “изразио своју вољу у четворогодишњој борби” за једном “федеративном државном заједницом”. То је значило да се усвајају одлуке у Јајцу од 29 новембра 1943 и подела на шест јединица: Србију, Хрватску, Словеначку, Црну Гору, Македонију и Босну – Херцеговину. Д р у г о , да “краљ Петар не улази у земљу док народи о томе не донесу своју одлуку, а да у његовој одсутности краљевску власт врши Краљевско намесништво”; Краљ је имао да постави Намесништво, али “по споразуму са Титом и Шубашићем”, што је у пракси значило да Тито и м а д а о д о б р и намеснике. Т р е ћ е , утврђен је састав Владе од 28 министара. Ч е т в р т о , нова влада објавиће Декларацију која ће садржавати начела демократских слобода: лична слобода, слобода од страха, слобода вероисповести и савести, слобода говора, штампе и удруживања, право власништва и приватне својине. Н а ј з а д , јасно је објашњен увод Споразума и истакнуто да се “сувереност народних индивидуалитета” има чувати “како је то речено на Другом заседању АВНОЈ-а”. /Одлуке у Јајцу/.⁷

Черчил две године Краљев саветник

У својим Мемоарима Краљ истиче: да је посетио Черчила “који се, као и ја, питао шта Шубашић ради, зашто није држао личну везу са мном и зашто је Маклен донео Споразум”. Краљ истиче да је **Черчил био “изненађен кад сам му рекао да ни ја ни моја Влада нисмо били обавештени о Шубашићевом кретању”**.⁸ Тешко је веровати да Черчил као и Краљ, није ништа знао шта Шубашић ради, - кад је познато да је Маклен био у сталном додиру са Шубашићем и са Титом у Београду у току разговора. Изнад свега, ти разговори су настали после договора Стаљин-Черчил у Москви; да су заједничка упутства Титу и Шубашићу за те преговоре издали Идн и Молотов.

Амерички амбасадор Ричард Патерсон, који је 17 новембра предао акредитивна писма Краљу, истога дана је обавестио своје Министарство о разговору који је Краљ имао са Черчилом тога дана о Споразуму који је Краљу донео Черчилов емисар код Тита бригадир Маклен. Држећи у рукама Споразум, Черчил је одмах рекао Краљу да је могло бити и горе; засада је барем призната уставна Монархија. Краљ је Черчилу изјавио “да он неће потписати тај Споразум, јер он значи уствари његову абдикацију. Истакао је да је Намесништво само форма да би се добило признање Сједињених Америчких Држава и Велике Британије. Черчил је одвратио, да Краљ зна да је он био против тога и да се он “надао да ће се Шубашић успротивити томе”. Он ће сада видети шта у вези с тим може да се учини. Рекао је Краљу, да Споразум значи попуштање

од стране Тита и "да је Тито сада на власти у Београду". Краљ је говорио жустро о Шубашићевој посети Москви. Шубашић је био "дужан да прво њега обавести" /о Споразуму/. Краљ је истакао жељу да Шубашића смени. Черчил је исто тако жустро изјавио да Краљ то не треба да учини. Додао је, да је тражио од Стаљина да не доноси никакву одлуку о Споразуму у разговору са Шубашићем у Москви, дајући као разлог чињеницу да Шубашић још није поднео извештај Краљу и да сам он, Черчил, није имао времена да Споразум проучи. Стаљин се сложио с тиме, додао је Черчил. У току разговора Краљ је рекао Черчилу: "Радио сам по вашем савету, Господине Председниче, у последње две године и погледајте где се данас налазимо"! Черчил му је одвратио: "Да ли би Ваше Величанство било у бољем положају да сте слушали Михаиловића"? Краљ је на крају рекао Черчилу да ништа неће урадити за сада и да ће "о п е т да послуша његов савет, у очекивању да говори о целој ствари са њим кад се врати Шубашић".⁹

Овде треба истаћи једну ужасну ствар: Краљево признање да је слушао Черчила пуне две године. Краљ је био у посети код Черчила 9 децембра 1942. Слушајући Черчила, Краљ је сменио Владу Слободана Јовановића, па Владу Милоша Трифуновића, довео Божидара Пурића као председника једне чиновничке владе, да најзад прими тако рећи н а с и л у самога Шубашића за председника "Краљевске" владе! Шубашић је био извршилац Черчилове воље све до Споразума Тито-Шубашић од 1 новембра. После тога Шубашић се отео и од Черчила: како изгледа, без његова знања је отишао у Москву 20 новембра 1944. У својим Мемоарима Краљ истиче да је вест о одласку Шубашића у Москву после склапања Споразума Тито-Шубашић узбунила чак и људе као што је бригадир Маклен.¹⁰

На пролазу кроз Казерту 29 новембра 1944, из Лондона на путу за Београд, бригадир Маклен саопштио је амбасадору САД адмиралу Керку: "Иако је Черчил бесан на Шубашића што је отишао у Москву уместо да се врати у Лондон и извести Краља о Споразуму, тражећи од Краља и Шубашића /-Sic/ да приме закључени Споразум и што пре приступе образовању Југословенске владе, коју ће Британија признати". На питање да ли ће Краљ примити Споразум Маклен је изјавио: "Пре свега, Тито је на власти у земљи и Споразум је стварно много повољнији него што су многи мислили да ће бити". Маклен је додао да не треба заборавити да је Шубашић по доласку у Југославију нашао "да је цела земља укључујући и Србију за Тита" /Sic/. Додао је још да је Тито "учинио широкогрудне концесије Шубашићу примајући Намесништво".¹¹ Овде треба истаћи да су совјетске оклопне дивизије у то доба још надирале ка Дрини, где ће стићи 15 децембра; да ће се совјетске трупе повући на север и отићи у Маџарску пошто допру до Дрине и Сремског фронта према Осјеку; да ће Титове снаге тапкати на тој линији све до маја 1945 и кренути даље за Немцима који ће почети добровољно повлачење. Према томе, човек се мора у чуду питати: како је Шубашић из Београда могао увидети "да је цела земља, укључујући и Србију" за Тита! Нема сумње да је бригадир Маклен чинио све да дословце спроведе Черчилове одлуке. Колико је Србија била уз Тита доказ је масовно уби-

јање Срба у Србији баш новембра и децембра 1944, када је спроведена бољшевичка револуција типа оне руске од 1917 године, и то иза трупа Совјетског Савеза и Бугарске.

Шубашићев повратак у Лондон

По повратку из Мокве, Шубашић је 9 децембра у Београду разговарао са мајором Тајером. Рекао је Тајеру да је ишао у Москву "да се увери на какву помоћ може да рачуна од Совјетског Савеза у одржавању демократије у Југославији". Према Шубашићевој изјави, Стаљин је изразио одвратност према било каквим југословенским "експериментима" у комунизму и бољшевизму за Југославију и инсистирао на слободно израженој вољи народа. Даље је Шубашић изјавио да је Стаљин био "запрепашћен" кад је чуо да су неки делегати Конгреса Србије били "бирани" извикевањем, што је он окарактерисао као недемократско. Шубашић је изјавио Британцима да је повратак Краљев у земљу ван сваког питања, а Тајеру је рекао да би повратак Краљев створио нереди и побуне! Тајер на крају истиче како он не сумња да ће Шубашић тражити од Краља да прими Споразум "као једини начин да се спасае /sic/ Монархија бар до избора Уставотворне скупштине"¹²

Из извештаја амбасадора Патерсона од 12 децембра 1944 види се да се Шубашић вратио у Лондон 10 децембра, разговарао са Краљем 11 децембра два сата, имао да види британског амбасадора Стивенсона 12 децембра и самога Черчила 13 децембра. У разговору с амбасадором Патерсоном Шубашић је рекао: да је са Титом потписао још три Додатка Споразуму од 1 новембра; да се нада да ће сви споразуми бити "одобрени од стране Черчила и краља Петра" у току недеље; да ће се одмах вратити у Београд "да кује док је гвожђе вруће". Додао је да се Краљ сложио са Споразумом сем о Намесништву и да је, на Краљево питање зашто Краљ не може да се врати, одговорио: "Зато што би то значило грађански рат". Да ли треба овде истаћи тако познату чињеницу: да је грађански рат беснео од 2 новембра 1941 и достигао врхунац с јесени 1944, приликом јуриша Титових партизана у сусрет Црвене армије у Источној Србији. Патерсон додаје да је краљ Петар одлучно одбио да потпише одлуку о Намесништву и да "Споразуми Тито-Шубашић могу да се сведу ни нашта, сем ако Черчил не убеди Краља да промени своју одлуку, што лако може да се деси. Шубашић је додао: "Све зависи од Черчила".¹³ Пошто је Черчил са Стаљином постигао основни споразум о Југославији, то је природно Черчил пре краља Петра имао да одобри те споразуме! У осталом, по признању самога Краља, Черчил је држао све у својим рукама од јесени 1942: од тада је Краљ слушао искључиво Черчила и поступао како га је он саветовао. Черчил је и даље држао све у својој руци. Краљ је, милом или силом, имао да пристаје на оно што Черчил буде хтео.

Шубашић је стварно потписао два Додатка Споразуму од 1 новембра, кад се вратио из Москве. Први додаток је предвиђао изборе за Уставотворну скупштину "три месеца по ослобођењу целе земље" и "да ће до Уставотворне скупштине законодавну власт вршити Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије". Други додаток дао је Краљу право да располаже својом имовином у земљи како хоће; гарантовао је везу између Краља и Намесништва; и на случај болести неког од намесника, Краљ је на предлог Владе имао да именује другог намесника.

Черчил прима Споразум Тито-Шубашић

Како је Споразум Тито-Шубашић био недовољно јасан, то је Иднов помоћник сер Орм Сарџент 13 децембра упутио Шубашићу 14 питања на која је имао овај да одговори писмено. Амбасадор Патерсон, који је 17 децембра примио од Шубашића питања и одговоре, додаје да је Шубашић дао одговоре који су тако нејасни и избегавао је да их прецизира. Шубашић се жалио амбасадору Патерсону да је "Краљ потпуно хладан према њему".¹⁴ Сутрадан, 18 децембра, Британски амбасадор рекао је Патерсону да се Черчил и Идн слажу са Споразумом Тито-Шубашић као и са додацима, које су сматрали за "најбоље што је могло да се учини под садашњим околностима". Стивенсон је уверавао Патерсона да "Намесништво значи признање Краља". Додао је да Краљ може да изгуби свој положај у току извршења Споразума, али ће "наш рекорд бити јасан": да је "најбоље да се не мешамо у унутрашње ствари малих земаља".¹⁵ Британска влада, а нарочито њен Председник не само да су се мешали у унутрашње ствари малих земаља, него су постигли споразум и поделили земље између Стаљина и Черчила. Што се пак тиче Југославије Черчил је лично руководио преговорима између Тита и Шубашића, игноришући и Краља и "Краљевску" владу за све време од доласка Шубашића за председника Владе. Шубашић је извршавао искључиво Черчилова упутства. Доказ за то је што је од 13 октобра, када је напустио Лондон, па до 10 децембра, када се вратио у Лондон, Шубашић био без икакве везе не само са Краљем но и са осталим члановима "Краљевске" владе. За све то време, поред њега је био Черчилов делегат бригадир Маклен. Баш у томе времену, закључени су Тито-Шубашић Споразум од 1 новембра и 2 Додатка од 7 децембра, који су имали да предаду сву власт у Титове руке и ликвидирају Монархију!

Краљ одлучно одбија Черчилове савете

На састанку између Краља с једне и Черчила, Идна и Стивенсона с друге стране Краљ је предао превод члана 42 Устава Краљевине Југославије, којим се даје право Краљу да именује намеснике и њихове заменике. Рекао је Черчилу да он инсистира на томе да он наименује намеснике, истичући да је Тито-Шубашић Споразум противустанан. Черчил је одговорио да "Тито држи власт" и питао се шта може да се учини по питању намесника. Краљ је саопштио да ће примити Споразум, али да хоће да он именује намеснике. Черчил

је одвратио, да не може да прими један део Споразума, а други део да одба-ци. Додао је: "Нема се времена да се то мења." Краљ је одговорио да су Тито и Шубашић узели три месеца да се договоре, а да он не може да узме неколико недеља. Обавештајући Јара о томе разговору, Краљ је додао: "у најмању руку добио сам у времену. Потписаћу Споразум ако ја будем могао да наменујем намеснике, **иначе ћу одбити да потпишем**".¹⁶

Министар спољних послова Стетинијус доставио је амбасадору Патерсону инструкције 23 децембра по питању Споразума: да је Америчка влада "непрекидно бранила право народа Југославије да **сами** изаберу облик владе без утицаја страних сила и без натурања власти ма које националне или политичке групе над осталим елементима"; одбија да изрази своје мишљење по питању Споразума и саветује Патерсона да не улази у објашњење ни по једном питању.¹⁷ Министар Стетинијус истога дана предао је, под својим потписом, Британској амбасади у Вашингтону Меморандум о ставу америчке Владе по питању Споразума Тито-Шубашић од 1 новембра. Ту се казало ово:

"Да није упутно дискутовати о стварима о којима Краљ и Југословенска влада сами треба да одлуче за себе"; да "једна група... има практично потпуну и искључиву власт"; да је куртоазија према Влади у изгнанству "једна онолика колико се сматрало најмање могућно да би се добило признање Владе под видом неког стварно само на изглед континуитета" ; да "Влада састављена искључиво од партизана врши сву извршну и судску власт"; да је жеља за демократском Владом "општа у целој земљи, а не монопол једне групе или политичке партије"; да се нага да ће се учинити напори "да се окупе представници који ће имати истинско право да говоре у име широких народних маса". Истакао је да је Министарство узело у обзир чињеницу "да су Совјетска и Британска влада били саветници у преговорима између Шубашића и Маршала Тита" и да "није јасно до које мере ове преговоре треба везати са договорима између Британске и Совјетске владе у погледу њихових узајамних интересних сфера утицаја или операција у Југоисточној Европи". Кад је британска амбасада известила Министарство о заједничком телеграму који су Идн и Молотов били послали Шубашићу и Титу и када је затражено да се и Америчка влада сложи са пројектованим споразумима, Стетинијус је одговорио "да би за Владу било тешко да прихвати препоруку у погледу преговора, јер Влада није била обавештена о природи предложених решења за југословенске проблеме о којима се тада преговарало". Стетинијус завршава: "У овом одмаклом стању преговора... Министарство сматра да би његов утицај довео до одговорности коју Америчка Влада сматра да не треба да прими под садашњим околностима за донете одлуке које ће бити тако судбоносне за будућност Југославије".¹⁸

Став Америчке владе био је сасвим јасан. Она је недвосмислено истакла: да се по Споразуму сва власт предаје једној јединој групи; да Америчка Влада одбија да прими одговорност за договоре између Стаљина и Черчила; да су Стаљин и Черчил били саветници у преговорима између Тита и Шубашића; да се не види до које је мере лични договор између Стаљина и Черчила о утицајним сферама на Балкану имао на овај Споразум. Укратко, да су од стране

Черчила и Стаљина "донете одлуке које ће бити тако судбоносне за будућност Југославије", стварно без иједног јединог одговорног југословенског фактора.

Краљ Петар упутио је 29 децембра писмо Винстону Черчилу по питању Споразума и копије доставио енглеском Краљу и Америчком амбасадору Патерсону. Краљ је у томе писму истакао ово:

Да се од њега тражи да "пренесе своја уставна права иако нико по томе питању није се претходно са мном саветовао". Овом страшном оптужбом, Краљ јасно поставља одговорност за одлуке и такозване Споразуме између Тита и Шубашића. Тито и Шубашић били су једино у сталном додиру са Черчиловим повереником Макленом у Београду и ни са ким више! Ни Влада у Лондону ни Краљ нису ништа знали ни о кретању Шубашићевом, а још мање о разговорима и договорима са Титом од 13 октобра па све до 10 децембра! Изнад свега, нико није дао никакво овлашћење Шубашићу да закључује ма какве споразуме с Титом. Краљ даље истиче да се од њега тражи да погази Устав Краљевине Југославије што се тиче наименовања намесника. Он је просто имао да наименова је намеснике "које је имао да изабере хитно са Шубашићем. И то тако наименовано Намесништво имало је права, али не и дужности да се саветује с Краљем, према Шубашићевом објашњењу датом Форен офису. Краљ је питао Черчила како може имати веру у људе које он нити познаје нити може да их именује. И рекао да се од њега тражи ништа мање "но да без речи абдицира". Даље је истакао да не може да пренесе уставну власт Краљеви "без гаранције да ће се та власт вршити у духу Устава и слободно од сваког притиска". Краљ даље истиче једну страшну обману, која је учињена према њему. Он каже: "Мени је саопштено... да се све политичке партије слажу са споразумом Тито-Шубашић" не само "да то није истина, но нико партије није ни питао по томе и ниједан од политичких шефова није хтео да одобри састав Владе како је предложено". Предложени састав Владе показује да се жели да воспостави тоталитаран режим. У закључку Краљ каже: "Нико не може да ми оспори уставно право да сам вршим Краљевску власт".¹⁹

Британски амбасадор Стивенсон посетио је Краља 6 јануара и саопшти му му у име Черчила: да су питања која је Краљ изнео у своме писму сасвим тачна на /irrefutable/, али "како је Југославија у стању револуције ни Устав ни ма који други постојећи закон не важе. Истога дана Краљ је упутио ново писмо Черчилу у коме истиче да давање власти АВНОЈ-у представља стварно "смртну пресуду за народ". Истиче да не може да прими ове две ствари из Споразума и договора Тито-Шубашић: /1/ Одредбе о образовању Намесништва и /2/ Одредбе по којима АВНОЈ има да врши законодавну власт до састанка Уставотворне скупштине.²⁰ После три дана Краљ се састао понова с Черчилом. Овај га је оптужио да инсистирањем на Уставу "угрожава ратни напор". На питање Краљево да ли може да гарантује да ће се Споразуми спровести, Черчил је изјавио "да је цела ствар чисто и просто ствар југословенске унутрашње политике". Пошто је две године лично руководио судбином Југославије, према изјави Краљевој од 17 новембра, којом је Краљ открио да је слушао Черчила "пуне две године"; пошто је сву оружану помоћ од 30 маја 1943 пренео на Титове кому-

нисте а Михаиловићу обуставио сваку помоћ; пошто је наоружао Титове дивизије до зуба и оне јуришале на Србију с јесени 1944, уз најпуну потпору Балканског ваздухопловства формираног да помаже Титове комунисте; пошто је изделио Балкан и предао Стаљину и Југославију октобра у Москви; пошто је са Стаљином позавао Тита и Шубашића да образују заједничку Владу и Идн и Молотов издали писмене заједничке инструкције и Титу и Шубашићу; пошто је преко Шубашића склопио Споразум с Титом од првог новембра; - одједном за Черчила све је то "просто и чиста југословенска унутрашња ствар". Из даљег излагања кризе и отпуштања Шубашића од стране Краља и поновно натурање његово за председника Владе од стране Черчила, јасно ће се истаћи сав цинизам Черчилов у разговору с Краљем 9 јануара 1945.

Оштар сукоб Краљев са Черчилом

Одмах сутрадан по овоме разговору, Краљ је упутио писмо Черчилу, које је лично однео пре подне у стан председника Британске владе, у Даунинг улици¹⁰. У томе писму Краљ даје свој одговор Черчилу по питању Споразума Тито-Шубашић од 1 новембра и накнадних додатака од 7 децембра 1944. Ту истиче две ствари: /1/ Ако је стварање Намесништва неизбежно, онда да то Намесништво одреди сам Краљ и да оно буде одговорно Краљу и будућој слободно изабраној Скупштини; и /2/ Да апсолутно не може да прихвати Додатак, којим се даје неограничена законодавна власт АВНОЈ-у док Уставотворна Скупштина не заврши свој рад. Да то усвоји значило би да **се слаже са преносом целокупне власти у Југославију на једну једину групу.**²¹ Нема сумње да Краљ није могао бити ни јаснији ни одлучнији.

Овде треба истаћи да је Краљ преко америчког амбасадора Патерсона молио председника Рузвелта 6 јануара да интервенише код Черчила и помогне Краљев став по питању Споразума Тито-Шубашић и Додатака. Стетинијус, министар спољних послова одговорио је Патерсону да је гледиште Америчке владе по том питању достављено преко Британске амбасаде у Вашингтону. Стетинијус додаје нарочито ово: " **обзиром на Черчилово лично интересовање у југословенским разговорима претпоставља се да је одговор Америчке владе био саопштен Черчилу.**"²²

Разговор између Краља с једне и Черчила у присуству Идна и Стивенсона с друге стране 9 јануара, Краљ је детаљно саопштио америчком амбасадору Патерсону. Сем тога, Стивенсон је саопштио Патерсону и разговор између Черчила и Шубашића од 8 јануара, коме је Черчил показао оба Краљева писма, од 29 децембра и од 6 јануара. Амбасадор Патерсон у извештају Стетинијусу саопштава следеће из тих разговора. На две Краљеве примедбе Шубашић је шетски одговорио: да ће Краљ по чл. 116 Устава одредити Намесништво и да сви акти извршени по овоме члану треба да се потврде доцније; и да целокупан рад АВНОЈ-а подлеже одобрењу од стране редовно изабраног законодавног тела. Черчил је додао да је штета што Шубашић није то јасно истакао и у Споразуму и Краљу. Шубашић је одговорио "да Краља није видео три неде-

ље". Додао је да ће по повратку у Београд "покушати да прошири АВНОЈ укључујући у њега извесне посланике из предратне Скупштине. Британски кабинет је дискутовао питање Југославије исто вече, и донео одлуку да Черчил саветује Краљу да потпише Споразуме. У уторак, 9 јануара, Черчил је примио Краља у присуству Идн и Стивенсона. Саветовао је озбиљно Краља да потпише Споразум и додао: "Али, ја нисам Југословен. Ви најбоље знате свој народ. Ви имате да се одлучите". Кад је Краљ ставио примедбу за АВНОЈ Идн је додао да се Споразум може да измени и да извесни посланици из предратне Скупштине уђу у његов састав. Краљ је тада рекао да он сам хоће да изабере своје намеснике, нашта је Черчил промумлао /barked/: **"Ви сами не можете да их изаберете. Као уставни монарх ви мора увек да примите савет својих министара"** и одржао читаву лекцију Краљу о уставној монархији. Затим је Черчил врло одлучно рекао: "Три велике Силе неће да мрдну ни прстом нити жртву ни једног јединог човека да врате ма кога краља на европски престо". /Овде се човек може упитати, а шта је радила оружана сила Велике Британије у Грчкој, децембра, враћајући на престо грчког краља Ђорђа/. Черчил је додао да, ако би се Краљ вратио у Југославију, Тито би му тражио да потпише многе смртне пресуде. Ако би он то одбио, довео би у питање свој живот. Истакао је да је **Титу потребна Краљева помоћ за многе ствари, као и за конференцију мира. Ако Краљ потпише Споразум он ће тиме задржати свој уставни положај. Ако одбије, биће обиђен и остављен "усамљен и безпомоћан"**. На крају је затражио од Краља да му саопшти што пре своју одлуку - да или не или да још не може да се одлучи. После разговора с Черчилом, Идн је понудио своју пријатељску помоћ Краљу. Рекао је Краљу да он **"има сувише много позваних саветника који живе у Лондону на југословенским пензијама. Ако они желе да воде политику треба да се врате у Југославију"**. На питање Стивенсона шта ће Шубашић да ради ако Краљ не потпише, овај је одговорио: да би или отишао за Београд и покушао да унесе измене или би поднео оставку.²³ Краљ ће дати сасвим јасан, сасвим тачан и сасвим одлучан одговор писмом од 10 јануара, које је лично однео у Черчилову званичну резиденцију у Лондону.

Краљevo Саопштење 11 јануара 1945

Краљ је 11 јануара издао Саопштење, којим је "усвојио основне предлоге изложене у нацрту Споразума и његовим Додацима". Али је истакао, да је његова света дужност "да настане да народ буде питан и да његова слободно изражена воља буде у потпуности поштована". Краљ је у томе саопштењу ставио две "битне примедбе Споразуму какав је сад. **Прва** се односи на предложени облик Намесништва, а **друга** на одредбе чл. 2 амандмана према коме би Антифашистичко Веће народног ослобођења имало да врши неограничену законодавну власт док Уставотворна скупштина не заврши свој рад. То значи "предавање власти у Југославији једној јединој политичкој групи". Краљ је даље истакао да би образовање "једне свестраначке Владе, која би обухватила све политичке покрете, пружало једино стварно јемство за нову и бољу будућност

земље”.²⁴ То саопштење Краљево пало је као бомба у Лондону, јер се нико није надао томе, нити је Краљ питао било Черчила било Черчиловог “Краљевског” председника Југословенске Владе Шубашића. Амерички амбасадор у Лондону Вајнант јавио је 12 јануара Стетиниусу гледиште Форен офиса по томе. Форен офис је сматрао да је Краљ упропастио своје шансе за повратак у Југославију и да је довео у питање и опстанак саме монархије /sic/. Истакли су да је Краљ објавио Саопштење не извештавајући “ни Британце ни Шубашића, кога није видео три недеље”. Додали су да је Краљ био страховито љут на Шубашића “што није њега известио ни о разговорима у Београду нити онима у Москви”. У закључку Форен офис је додао заједљиво да је “Краљ показао у овој прилици много више иницијативе и снаге карактера него што је икада раније показивао”²⁵ Велика је штета што није одбацио Черчилове савете две године раније !...

Председник “Краљевске” владав, који није сматрао да треба да обавести Краља о разговорима у Москви, но сматрао да је довољно да све то саопшти само председнику Британске владе Черчилу, наједанпут се жали америчком амбасадору Патерсону како је Краљ објавио Саопштење “без претходног саветовања са својом Владом” и додао да је овај акт довео у сумњу “поштовање уставне праксе” од стране Краљеве.²⁶ Он који је игнорисао и Краља и Владу у Лондону од 3 октобра па све до 10 децембра и за то време склопио судбоносне Споразуме са Титом, има образа да говори о некој уставности... Краљева изјава наишла је на море одушевљења у Београду, према извештају америчких представника док су комунисти оштро негодовали преко штампе²⁷ Черчил је морао да извести лично Рузвелта 14 јануара о Краљевој изјави и додао: “Сада гледамо како можемо да спасемо Споразум и сачувамо титулу Краљевске југословенске владе, док народ не буде гласао”.²⁸

Черчил игнорише Краља

Краљ је 15 јануара упутио преко шефа Титове војне мисије у Лондону ђенерала Владимира Л. Велебита, телеграм Титу у коме је тражио састанак с Титом и истовремено предложио да “Влада врши и краљевску и законодавну власт према уставној пракси до слободних избора за Уставотворну скупштину”. Амбасадора Патерсона је обавестио о томе кораку и додао да се цела Влада слаже са тим предлогом сем Шубашића и ђенерала Ристића /ђенерал Борислав Ристић, Шубашићев министар војске/. Краљ је истога дана видео Идна, Шубашића и ђенерала Велебита и са њима говорио о своме предлогу. Тога дана Краљ је писмено молио Черчила да у Парламенту 18 јануара “не спомиње ситуацију у Југославији за сада”, док се не види шта ће бити с његовим предлогом Титу.²⁹ Амерички министар спољних послова Стетиниус је сасвим правилно оценио Краљево Саопштење од 11 јануара. Стетиниус истиче Патерсону да то Саопштење не значи одбацивање плана за образовање једне владе која би радила у Југославији. Стетиниус је сматрао да је Краљ “означавајући шта је погрешно у Споразумима разјаснио свој положај тако да сада може да узме у раз-

матрање исправке, нарочито стога што његова изјава доводи предложену нову Владу у положај да постепено спроведе споразуме".³⁰

Иако је Краљ писмено молио Черчила да не додирује питање Југославије у Парламенту, да би се видело како ће Тито да прими његов предлог, Черчил је одржао један чудовишан говор испуњен чак и цинизмом. У томе говору, 18 јануара, Черчил је рекао ово:

Ми немамо специјални интерес за политички режим који постоји у Југославији. Сматрам да ће мали број у Великој Британији бити веселији или тужнији због будућег Устава Југославије. Ја сам најранији помагач маршала Тита... Ја се искрено надам да он може постати спасилац и ујединитељ своје земље, као што је несумњиво сада њен неоспорни господар... Бугарска и Румунија прешле су под војну контролу Совјета и армије под руском командом у непосредном су додиру са Југославијом... Министар спољних послова и ја постигли смо споразум са маршалом Стаљином по коме ће наше две земље водити заједничку политику у овим пределима... Ми смо подстакли /sic/ стварање Споразума између Титове Владе, која се руском помоћу инсталирала у Београду, и Југословенске Краљевске владе која седе у Лондону... Ми верујемо да су договорили у Споразуму Тито-Шубашић најбољи који су се могли постићи за непосредну будућност Југославије... Краљ Петар је учинио извесне ограде... Ја не могу да прорекнем или обећам исход беге овога, али у сваком случају и с обзиром на хаотичне околности услед рата, ја не видим шта се је могло друго учинити сем овога Тито-Шубашић Споразума... Одлука мора да се донесе за неколико дана по овоме питању. Ако би смо били тако хуле среће да не исходимо Краљев пристанак, ствари ће ићи својим током као да је он своју сагласност дао." 31

Ништа јасније од овога говора не показује да је судбином Југославије руководио Черчил са Стаљином, уз прећутно одобравање Председника Сједињених Америчких Држава. И да је судбина Југославије кројена без учења југословенских фактора, слепим следовањем Краља за Черчиловим саветима од краја 1942 године. А када те савете није хтео више да послуша, Черчил неће презати да у Парламенту изјави да ће све бити онако како су се договорили он и Стаљин, без обзира да ли је на то Краљ пристао или не...

Ако председник Владе Черчил доиста није имао интереса за режим у Југославији, онда се постављају ова питања: /1/ Зашто је 28 маја 1943, после одлагања по други пут Другог фронта у Европи, покушао да сабије Михаиловића и његове снаге на једну малу планину у Србији, Копачику, а целу Југославију оставио Титу и партизанима, познатим дотле само по злочинима које су починили у Југославији? /2/ Зашто је целе 1943 слао Титовим комунистима савезничко оружје, којим су убијали искључиво Србе; /3/ Зашто је у Техерану био иницијатор да све три Велике Силе стану на страну Стаљиновог квингетта Ј. В. Тита и да се савезничким оружјем продужи уништавање Србе? /4/ Зашто је терором над Београдом и осталим српским градовима с пролећа 1944, претњама и Краљу и Влади, интернирањем и чак и покушајем подмићивања, натурно Југославији марионетску Владу Бана Хрватске, чији је једини

циљ био да под маском некакве "Краљевске" владе извршава договоре и погодбе између њега и Стаљина; /5/ Зашто је наоружао 16 партизанских дивизија и помогао при јуришу на Србију у јесен 1944 бомбардовањем Савезничке авијације из Италије, да би заједно са милион војника Црвене армије и Бугара сломио Србију и довео до пуне бољшевичке револуције у Србији и Југославији...?

Запрепашћен Черчиловим говором у Парламенту, Краљ је 20 јануара упутио ново писмо Черчилу и недвосмислено истакао шта мисли о томе говору и целом поступку око Споразума. Краљ је рекао, између осталог: "Као што вам је познато, ја никада нисам био овластио др Шубашића да закључи дафинитиван Споразум у моје име и не знам како се може претпоставити да он, као Председник Краљевске југословенске владе, може без мога одобрења да уради ма шта што би везивало мене. Ја исто тако желим да вам истакнем да су ми сви чланови Владе потврдили у аудијенцији - да су и они држани у мраку за време преговора који су довели до овога Споразума." ³²

Овога дана Шубашић ће писмено обавестити Краља да му је ђенерал Велебит саопштио Титов одговор на Краљев предлог. Тито је одговорио да ако Краљ има неке примедбе, да их достави једино преко Краљевске Владе да "би се заштитили демократски и уставни принципи". Маршал Тито тражи од Краљевске владе, додао је Шубашић, да затражи од Вашег Величанства хитно примање Споразума у целости и затражио да се Влада одмах врати у земљу" ³³ Човек се у чуду пита о каквој уставности и демократији говори Шубашић који је игнорисао и Краља и Владу баш при склапању овога Споразума и који је слушао и извршавао наређења само Председника Британске владе, стварног представника једне стране иако савезничке силе. И како Тито може да наређује "Краљевској" Шубашићевој влади.

Черчилов ултиматум Краљу

Чим је Черчил примио Краљево писмо, наложио је Стивенсону да "одмах види Краља и саветује му да мора одмах да потпише Споразум са само оним изменама на које пристане Шубашић или ће акција бити предузета и без Краља". Стивенсон је покушао да види Краља и 20 и 21 јануара, али је Краљ одложио аудијенцију за сутрадан, 22 јануара. Обавештавајући Американског амбасадора о овоме, Стивенсон је рекао: "Ако Краљ не буде потписао, Британска влада ће у уторак 23 јануара, саветовати Шубашићеву Владу да одмах крене за Београд и да образује нову Владу под Намесништвом. Стивенсон ће тада бити придат Намесништву и отићи за Београд. Додао је, да је британски амбасадор Халифакс у Вашингтону обавештен о свему и добио упутства да обавести Министарство спољних послова у Вашингтону." ³⁴ Пада у очи да Британска влада наређује Шубашићу да иде за Београд, као да је то Влада Велике Британије, а не Југославије и Краља Петра! И овај факат указује на чињеницу, кога је Шубашић слушао и чија упутства извршавао дословно. Ништа јасније не показује да је Шубашићева Влада била стварно Черчи-

лов Комесаријат за предају власти Титу и за обезбеђење међународног признања Титовој Влади.

Краљ је дао одлучан отпор спровођењу у дело Споразума који је Черчил закључио с Титом преко Шубашића без знања и Краља и "Краљевске" владе, која је седела у Лондону с Краљем и ништа није знала о Шубашићу ни где је, а камо ли шта се договарао са Титом. Шубашић је радио по упутствима Молотова и Иднa уз сталне савете Черчилове достављане преко његовог пријатеља Маклена, који се није одвајао од Шубашића у Београду за све време ових преговора. Британски амбасадор Халифакс, о упутствима Владе у Лондону поднео је Министарству спољних послова Меморандум 20 јануара, који није објављен у целости, али се доноси последњи параграф, којим се Стетинијус обавештава: да је "у интересу спровођење Споразума Тито-Шубашић без одлагања. Председник Владе /Черчил/ упозорио је краља Петра ако не прими одмах Споразум са изменама које би Шубашић могао да прими на своју одговорност без даљих преговора са маршалом Титом, Влада Његовог Величанства биће принуђена да предузме акцију следећег дана без даље везе са Краљем. Халифакс је 22 јануара обавестио Стетинијуса: да је Краљ преко Велебита учинио нови предлог Титу противно саветима Британске владе; да је Тито одбио да ради непосредно с Краљем; да је Тито затражио да Шубашић са Владом одмах дође у Београд и уђу у Владу маршала Тита на основу Споразума; када је амбасадор Стивенсон затражио аудијенцију код краља Петра по налогу председника Владе Черчила, Краљ је одбио да га прими под изговором да је имао састанак за Краљем Норвешке. Халифакс је закључио: "Овај развој догађаја учинио је потребним, по мишљењу Владе Његовог Величанства, да се приступи извршењу акције, која је изнета у Меморандуму од 20 јануара, утолико прешто и маршал Стаљин убрзава ову акцију а и маршал Тито може да остане при својем предлогу и ради са Шубашићем, на случај да се одлука не донесе без даљег одлагања." На крају се додаје: "Под овим околностима, Влада Његовог Величанства жели да сазна гледиште Владе Сједињених Америчких Држава што пре. Лорд Халифакс је добио наређење да, обавештавајући Стетинијуса о томе, затражи хитно разматрање ове ствари". У Меморандуму о разговору 22 јануара између подсекретара Грва /Joseph C. Grew/ и саветника Британске амбасаде Рајта /Michael Wright/ стоји да је саветник Рајт, предајући ову Ноту изјавио да "Британска Влада није вољна да предузме овај корак без знања става Сједињених Држава, али верује да ако се не предузме акција одмах, Совјетска Влада може да призна маршала Тита, те Влада сматра да је наш интерес да се акција спроведе одмах". Рајт је даље додао: "Да Краљ можда овако поступа у вери да се Сједињене Америчке Државе неће сложити са Британском Владом и да би наш савет Краљу могао да има спасавајуће дејство". 35

Меморандум од 20 јануара није отштампан, али је дат последњи параграф, који гласи: "Акција коју Влада Његовог Величанства предлаже јесте да позове Шубашића и његову Владу да крену за Београд и тамо изврше Тито-Шубашић Споразум у договору са Националним комитетом ослобођења. Амбасадор Његовог Величанства би затим био акредитован код Намесништва

које би се установило према Споразуму и одмах би кренуо за Београд. Саопштење у овоме духу учинило би се др Шубашићу у уторак у подне 23 јануара, ако Краљ не би примио Тито-Шубашић Споразум".³⁰ Сасвим је јасно било да је Черчил решен да ликвидира самога Краља да би довршио започету предају Југославије Комунистима и Титу. Споразум између његовог високог комесара Шубашића са Титом имао је да се спроведе у дело по сваку цену, без обзира да ли ће га Краљ примити или не. С друге стране и Краљ је био решен да овај пут остане упоран и иде до краја. Оно што пада у очи овде, то је, да се на једној страни налази Краљ Југославије на другој заједно Черчил, Шубашић и Тито. Почетни преговори почели су у име Краљево иако је Черчил руководио вешто свим тим натезањима с Титом користећи Шубашића, кога је силом натурно Краљу и који је пред светом изигравао некаквог Председника "Краљевске" владе. После ове лажне фасаде, откривене потпуно и разголићене од стране Американаца, Шубашић ће просто нестати из Лондона и извршавати даље инструкције Идна и Молотова, засноване на споразуму Черчил-Стаљин, на који је Бела кућа, а не Министарство спољних послова дала привремени пристанак. Тај вајни Председник "Краљевске" владе игнорисао је и Краља и Владу у Лондону и склопио Споразум с Титом, којим се не само предаје власт једној терористичкој мањини, натуреној у Београду тенковима Совјета, но се у основи ликвидира и сама Монархија под чијом су се капом лажно заклањали и Черчил и Шубашић! И по доласку у Лондон, Шубашић је поднео извештај Черчилу, а не Краљу. И кад се Краљ одупро ликвидацији Монархије, Черчил ће му просто рећи да пристао или не пристао, он ће терати и даље са Шубашићем и Титом. Тиме је се јасно означило: да Краљ сада одједном води преговоре и разговоре са "својим" Председником Краљевске владе и Черчилом, који траже оно што Тито хоће. Черчилову безобзирност и Шубашићево издајство у служби туђину, противу интереса не само Срба и Југославије, но и интереса Хрвата и Словенаца....

Краљ Петар, који је морао да прими Шубашића као председника "Краљевске" владе, најзад је сагледао јасно куда га води овај човек, који се ставио потпуно у службу туђину - Черчилу и Стаљину, против свих народа Југославије!

Отпуштање Шубашићеве Владе

Ни из Краљевих Мемоара нити из објављених докумената, не види се како је Стивенсон саопштио Краљу Черчилов ултиматум и сурову претњу 22 јануара, када га је Краљ свакако примио, пошто је одбио да га прими 20 и 21 јануара. Краља је морало страховито наљутити Шубашићево писмо од 20 јануара, којим овај писмено обавештава Краља да је Тито одговорио преко Велебита да Краљеви предлози могу да се достављају само преко Краљевске владе и тиме предлог да Влада врши и законодавну краљевску власт потпуно одбијен на један груб начин. Док је Шубашић могао да преговара и обавезује и Краља и Владу без њиховог учешћа, само по упутствима странаца, дотле се Краљу није дало чак ни толико да непосредно општи с Титом. Нема сумње да

је у овоме одбијању Краљевог предлога кумовао и Черчил и Шубашић. Друга ствар, која је морала изгледати Краљу као **нечувено насиље** од стране Председника Британске владе била је: Черчилов ултиматум и претња да ће, ако Краљ не потпише одмах Споразум, послати Шубашићеву Владу одмах у Београд, спровести Споразум и без пристанка Краљева и образовати Намесништво, и да ће одмах послати и Стивенсона у Београд, који ће бити акредитован код Намесништва образованог од стране Стаљина и Черчила и тиме стварно **одбацити Краља као легалног и легитимног представника Краљевине Југославије!** Ова безобзирност и насиље од стране Черчилове приморала је Краља да **одмах отпусти Шубашићеву Владу**, јер се јасно видело да је она стварно високи комесаријат Черчилов, који има да спроведе у дело одлуке Стаљин-Черчил **без обзира на став Краља и интересе независности и слободе народа Југославије.** Краљ је одједном сагледао сву беду у коју га је увалио Черчил за последње две године, откако је слепо слушао његове савете. Био је моменат да бар у последњем часу откаже ту слепу послушност и то на питању ликвидације саме Монархије у Југославији. Али је и Черчил био решен да иде до краја, игнорише Краља и његове одлуке сматра неважећим, спреман да чак не призна ни Владу коју би Краљ образовао на место Шубашићеве Владе, која је **извршавала наређења само Черчилова и Стаљинова, и била стопроцентно оруђе страних сила!**

Краљ је упутио писмо Черчилу 22 јануара и поновио необориву истину: да никада није био овластио Шубашића да склапа ма какве дефинитивне споразуме с Титом; да не види како би Председник Краљевске владе могао да склапа споразуме, **без знања Краљева**, који би обавезивали самог Краља; да је тај Споразум склопљен лично од стране Шубашића и да чак ни остали чланови Владе у Лондону нису имали појма о преговорима или Споразуму све док Маклен није донео тај Споразум да га Краљ потпише; да не прима одлуку Черчилову да се Споразум спроведе у дело као да је Краљ дао пристанак на њега.

Истога дана, када му је саопштен ултиматум и претња да ће Шубашићева Влада отићи за Београд 23 јануара у подне, пошто је послао писмо Черчилу, **позвао је у 6 сати поподне Шубашићеву Владу и отпустио је!** Он је прочитао одговор Шубашићу на писмо које му је Шубашић послао обавештавајући га о одбијању Тита да узима ма шта у обзир што не би било послано преко Краљевске Владе. Нарочито је истакао: "Да је Шубашић радио без договора с Краљем и довео и Краља и Владу у безизлазну ситуацију; да је против одласка Владе за Београд док се његове примедбе на Споразум не усвоје; да не може у последњем тренутку да одговори на постављено питање са да или не." "Краљ је даље истакао да док се Тито договарао са АВНОЈ-ем пре но што је склопио Споразум, дотле је Шубашић **не саветујући се ни са Краљем ни са Владом**, довео до свих ових компликација. Краљ је нарочито истакао "да Шубашић није смео да тражи сагласност великих Савезника /на Споразум/ пре но што је примио одобрење и сагласност Краља и целе Владе". Краљ је закључио: да се апсолутно не слаже са радом Шубашићевим и због тога је затражио његову оставку.

Ово прочитано писмо био је прави шок за министре и Шубашић је затражио да му се да времена да размисли до сутра. Било је јасно, да ће се консултовати са Черчилом шта даље да ради, јер ништа сам није хтео ни могао да одлучи. Истога дана у 9 сати, Краљ је упутио друго писмо Шубашићу, којим је тражио његову оставку до 9 сати 23 јануара. Краљ је саопштио својој околини: да ако Шубашић не изврши његов захтев да ће издати Саопштење о отпуштању Шубашићеве Владе. У међувремену је Краљ издао Саопштење за штампу, којим је објаснио зашто је затражио Шубашићеву оставку.³⁷

Черчилово насиље над Краљем

Шта је Шубашић говорио с Черчилом, својим стварним шефом, још нигде није објављено. Међутим, из Aide-Memoare-а који је Британски амбасадор Халифакс 23 јануара предао Стетинијусу, види се из извештаја Халифакса: да је Краљ, без саветовања са Владом Његовог Величанства отпустио др Шубашића и његову Владу у току ноћи 22 јануара; да се не зна да ли ће или не Краљ да обраује владу, али чак и ако би образовао другу владу, **Влада Његовог Величанства није спремна да је под данашњим околностима призна**". Халифакс даље истиче, да је Влада Његовог Величанства саопштила Шубашићу пре подне 23 јануара: "да Краљева акција не утиче на намере Владе Његовог Величанства да се Споразум Тито-Шубашић спроведе у дело и у томе циљу она је спремна да пребаци Шубашића и Владу у Београд са свима осталим политичарима који желе да оду за Београд. Влада Његовог Величанства известила је о томе и Тита." Халифакс даље каже да је добио налог да "најхитније" обавести о томе Министарство спољних послова и задржати да се три Велике Силе сагласе да се Споразум треба да приведе у дело и да се Тито обавести да ће Велике Силе, ако се он сагласи да са Шубашићем спроведе Споразум у дело, **п р и з н а т и у ј е д и њ е н у В л а д у** образовану у духу Споразума и да ће да акредитују амбасадоре при Намесништву". Даље се истиче да Влада Његовог Величанства "предлаже да, док се не образује уједињена влада, не треба признавати ни једну владу коју би образовао било Краљ или Тито". На крају се подвлачи да Влада Његовог Величанства жели да **што пре сазна да ли се Влада Сједињених Америчких Држава слаже с овим предлозима**". Исти овај предлог је упућен и Совјетској Влади.³⁸

Амбасадор Патерсон обавестио је 23 јануара: да је Влада Шубашићева одржала своју седницу у подне и да су се сви чланови Владе, сем једног министра сагласили да не подносе оставке и да су се сложили да оду за Београд **чим Британци буду ставили превозно средство на расположење**. Краљ је изразио запрепашћење због ове Британске акције и тренутно није знао шта ће даље да уради.³⁹ Одлука Шубашића и његових министара била је природна последица става Британске владе, која је **сасвим недвосмислено и јасно узела отворено све у своје руке, без обзира на став Краљев**. Черчил је био потпуно разголићен и пред Сједињеним Државама и пред историјом.

Америка одбија Черчилов предлог

Из објављених америчких докумената не види се са киме се саветовао подсекретар у Министарству спољних послова Гру по овоме тражењу Британске владе. Али је објављен Меморандум о телефонском разговору између Груа и Рајта из Британске амбасаде на дан 23 јануара у 9. 20 по вашингтонском времену. У томе Меморандуму истиче се ово: Гру је питао Рајта да ли има какве вести о оставци Шубашићеве Владе, која је заказала седницу за то поподне /у Лондону је било подне/. Гру је опрезно саветовао да би, "обзиром на ове околности, Британска влада је можда требала да одложи акцију, коју је намеравала да спроведе данас у подне." Додао је: "а ћемо се ми вероватно сложити са акцијом предложеном од стране Британске владе, што би стварно значило *de facto* признање Припремне владе у Југославији шаљући наше дипломатске представнике одмах за Београд да ступе у додир са том Владом, - али увек подразумевајући да се одржи плебисцит у Југославији за слободан и демократски избор владе". Рајт је додао да и он сматра да је исто тако гледиште и његове Владе и изразио "велико задовољство на нашој жељи да се сложимо са њима". Додао је да, ако би "наша предложена акција била саопштена Краљу одмах, да би то имало спасавајуће дејство на целу ситуацију". Гру је истакао да је питање времена важно и да обе Владе треба да раде једновремено. На крају је Рајт обећао да ће одмах звати Лондон и саопштити Гру-у "даљи развој и намере његове Владе". 40

Истога дана вршилац дужности Министра спољних послова Гру, дао је следећу изјаву за штампу: "Наша Влада није учествовала у разговорима који су се односили на Споразум између председника Шубашића и маршала Тита за образовање Уједињене владе Југославије. Ми смо били обавештавани, међутим, о садашњем развоју догађаја и ми се слажемо са главним циљевима, наиме да се омогући Југословенској влади у изгнанству и р а з н и м елементима у Југославији да раде заједнички у Југославији на проблемима који су настали ослобођењем". 41 Тешко је веровати да Гру није знао да је Споразум стварно преносио власт на једну терористичку мањину, која је била пуне четири године у грађанском рату са Србима и која је била инсталирана у Београду од стране совјетских тенкова. Исто тако да није могло бити речи о раду "различитих елемената у Југославији", кад се зна да су јануара месеца Тито и Совјети били овладали само Србијом до Дрине, где су руске трупе допрле 15 децембра и ту стале. Све до маја 1945 Тито и његови партизани неће кренути ни корака даље, са Дрине и Сремског фронта. Ова изјава Гру-ова у најмању руку није давала стварну слику америчком јавном мњењу да се овде ради о Споразуму склопљеном без знања Краља и Владе у Лондону, којим се уствари сва власт предала једној јединој групи, по споразуму између Черчила и Стаљина.

Сам Стетинијус, обавестиће и Патерсона и Америчког амбасадора у Москви о одговору, који је дат Британској влади по питању акције, коју је Черчил саопштио Краљу у виду ултиматума и бруталне претње. Ту се каже ово: да се Департамент слаже са суштином Споразума и, према томе, са одлуком да се Југословенска влада врати у земљу да ради **“заједнички са р а з н и м групама у Југославији”**. Стетинијус даље истиче, да се поставило **“питање држања главних Савезничких влада на случај да др Шубашић, упркос онога што му се десило претходног дана увече, /то јест и поред тога што га је Краљ отпустио/ продужи да ради у духу линије свога Споразума, Департамент је примио знању Став Британске владе: /1/ да Британска влада није спремна да под овим околностима призна нову Југословенску владу, коју би краљ Петар могао да образује обзиром на синоћне догађаје; /2/ да су јутрос обавестили др Шубашића да поступак краља Петра не утиче ниуколико на намеру Британске владе да види Споразум Тито-Шубашић извршен; /3/ да је у томе циљу Британска влада спремна да пребаци њега и његову Владу у Београд заједно са осталим југословенским политичарима који то буду желели; /4/ да је Британска влада обавестила и маршала Тита о свему овоме; /5/ да је учињен предлог од стране Британске владе да се до формирања нове Уједињене Владе у духу Споразума Шубашић-Тито неће дати признање ни једној Влади коју би образовао Краљ Петар или Тито”**. Стетинијус даље јавља: да је Британска влада предложила да главни Савезници треба да се сагласе да је **пожељно** да се изврши Споразум и да извести Тита да ће, ако би у договору са Шубашићем извршио Споразум, **три главна Савезника признати Уједињену владу и акредитовати амбасадоре при Регенству”**. Даље Стетинијус нарочито подвлачи поводом овога предлога да се Уједињена влада призна, да **“Стет Департамент сматра да би било тешко за Америчку владу под садашњим условима, да оде даље од признања Привременог представништва Југославије”**. Стога би, додаје Стетинијус, по мишљењу Стет департамента требало учинити извесне споразуме што пре о једном таквом **привременом представништву у Београду**. Под предпоставком да ће споразуми бити учињени за образовање једне истински председничке администрације, са одредбама о слободним изборима унети у сам Споразум, будући да је такво осигурање основно за споразум, редовна америчка дипломатска мисија **“могла би да се употреби као привремено представништво код прелазне владе**. Ово би дало могућности да се процене услови стања у земљи и, према стању које би тада било, омогућило даље саветовање међу Владама”. На крају Стетинијус тражи од Патерсона да извести др Шубашића о ставу Стет департамента изложеном у првом и последњем параграфу. Да о томе обавести и Краља, сем ако развој догађаја није тако изменио ситуацију да Краљу не треба саопштавати. Стет департамент није у вези са маршалом Титом, али није противан да др Шубашић било непосредно или преко Велебита обавести га о овом саопштењу. Стетинијус је исти овај телеграм доставио и Америчком амбасадору у Москви. 42

Из овог саопштења јасно се види да Сједињене Америчке Државе ни су хтеле да признају ни једну Владу образовану по Споразуму Тито-Шубашић,

јер су је сматрали као привремену и прелазну владу Југославије! Департамент истиче да су "примили к знању одлуке Британске владе" на случај да Шубашић оде за Београд без обзира што га је Краљ отпустио, али одмах даље да не пристаје на признање Владе, као што је предлагала Британска влада, свакако у договору са Совјетском владом. Ништа логичније није било но ту Владу у Београду, са две трећине земље још увек под непријатељем, сматрати као **Привремено представништво** иако се већ знало о терору и масовном убијању Срба у Србији, који су били уз ђенерала Михаиловића!

Признање Уједињене Тито-Шубашић владе само као Привременог представништва земље имало је основа у политици самога председника Рузвелта, који је у годишњем извештају Конгресу /State of the Union/, 6 јануара 1945, рекао ово: "Ми и наши Савезници изјавили смо да је наш циљ да поштујемо право свих народа да сами изаберу облик владе под којим желе да живе и да видимо суверена права и изабране владе **васпостављене над онима који су насилно били лишени таквих влада...** За време прелазног периода, док услови не буду пружили могућност да народи истински изразе своју вољу, ми и наши Савезници имамо дужност, коју не можемо да пренебрегнемо, да употребимо свој утицај до краја тако да ниједна **привремена или прелазна власт у ослобођеним земљама не спречи примену народних права да слободно изаберу владе под којима ће, као слободни људи, да живе.**" ⁴³

У разговору између Британског амбасадора лорда Халифакса и подсекретара министарства спољних послова Језефа Гру-а 27 јануара на сугестију Халифаксову да све три Владе треба да пруже Југословенској Влади "подједнака признања", Гру је одговорио: "...наш је став да сачекамо и видимо шта ће се десити после образовања Владе и какве ће обавезе она да узме... Ми би смо желели да идемо заједно са Британцима кад год је то могуће, али по нашем схватању ствар је **врло озбиљна да бисмо ишли слепо кад се узме у обзир да морамо водити рачуна о Атланској повељи, о осећањима нашега народа и сматрам да не бисмо нашли оправдања за пристанак... да кренемо и признамо је као Привремену владу. Чак и без икакве оградe ствар је врло озбиљна за нас. Не мислим да бисмо ми отишли до те мере**". На опаску Британског амбасадора да би то значило, "разлику у гледањима између Сједињених Држава и Велике Британије" ако би се то објавило, вршилац дужности Министра спољних послова Гру упито је "да ли је потребно да се то објави" нашта је Халифакс изјавио да није потребно објављивати' ⁴⁴

Активност између Британске и Америчке владе била је врло велика, после отпуштања Шубашићеве Владе 22 јануара. Ако би се то примило и Краљ образовао другу Владу, која не би слушала ни Черчила ни Стаљина, но радила у интересу независности и суверенитета Југославије, цело петљање Черчилово од натурања Шубашића Краљу па до склапања Споразума без знања и Краља и Владе - **пало би у воду!** Док је америчка влада примила к знању одлуке Британске владе **противу Краља** и била вољна да пристане на образовање на Уједињене Владе у Београду, дотле није хтела да слепо пружи **потпуно признање** једној привременој и прелазној влади, за коју је рачунала да ће бити промене-

на кад се цела земља ослободи и народ слободном вољом буде изабрао своје истинске представнике. Изнад свега, и Стетинијус и Гру знали су врло добро цео ток предаје Југославије Титу од стране Черчила, као и о масовним злочинима које је Титова Влада чинила још увек у "ослобођеном" делу Југославије, у Србији до Дрине. Знали су, исто тако, да се у планинама Босне налази преко 60 000 Михаиловићевих бораца, представника Србије, и нису хтели да стану потпуним и без резерве признањем Тито-Шубашићеве Владе, која је сву власт предавала у руке једне, комунистичке стране у грађанском рату, коју је Черчил тако свесрдно помагао до упада Совјетске војске у Југославију октобра 1944 године. То су били стварни разлози за недавање потпуног признања једној привременој и прелазној влади у Београду, иако се о тим разлозима није дискутовало тих дана.

Грозничава активност која је настала после отпуштања Шубашићеве Владе 22 јануара, види се донекле из депеше, коју је вршилац дужности Министра спољних послова Гру послао Америчком амбасадору у Москви 29 јануара. У тој депеши се истиче, пре свега, да је Британска амбасада у Вашингтону предала 27 јануара Aide-Mémoire, којим је Британска влада саопштавала: да "Стаљин жели да се Споразум Тито-Шубашић изврши одмах" и да се призна Уједињена влада "без икаквих ограђивања"; да Америчка влада достави упутства Патерсону да учини нешто корисно "да Краљ донесе одлуку по томе". Истога дана, 27 јануара, Вајнант је јављао да је Кадоган стални подсекретар у Форен офису, по наређењу Идна саопштио да се обојица јако надају да ће се Америчка влада придружити Британској и Совјетској влади у признању Уједињене југословенске владе и да су јако узнемирени америчким предлогом о "привремености представништа у Београду". Кадоган је истакао да је могућност разлаза између Сједињених Држава с једне стране и Британске и Совјетске владе с друге стране "утицало на краља Петра да се изјасни против Споразума". Даље се у телеграму каже, да је Департамент саопштио Патерсону да обавести и Краља и Шубашића о ставу Америчке владе, али да "није ни потребно ни упутно за њега да покуша даље да утиче на одлуке по крупним југословенским питањима о којима се сада разговара у Лондону." У телеграму Вајнанту, Департамент је истакао: "Да смо доиста далеко отишли да бисмо дошли до става који су Британци заузели по питању нове владе у Југославији и да наш став има Председниково одобрење". Истакнуто је да је немогуће одредити став Америке по питању будућег развоја у Југославији узимајући обавезе у овом часу које могу да буду различите од става у политици Владе према ослобођеним земљама уопште; да је народ примио са одобравањем изјаву Председникову у овоме смислу и ми не верујемо да би америчко јавно мњење одржало наш преурањени став по питању развоја у Југославији пре него што се види шта ће се десити. Истакнуто је нарочито да изгледа да има ма какве могућности да се став Америке протумачи "као разлаз између Америчке и Британске и Совјетске владе, јер смо пристали да упутимо наше дипломатско представништво у Београд под предпоставком да ће се Споразум Тито-Шубашић спровести. И Краљ и Шубашић су обавештени о ставу Америке. У телеграму се

даље каже да је Патерсону данас јављено следеће: да је Британској амбасади предан одговор америчке Владе на њихов Aide-Memoire од 27 јануара да ми сматрамо на основу споразума Тито-Шубашић, да предложена Уједињена влада Југославије има да се образује за **привремени и прелазни период** док се не изврше народни избори у којима ће воља народа Југославије бити слободно изражена. Ми се надамо да ће нова Влада дати јавну изјаву по овоме питању. Ми смо спремни да акредитујемо нашег амбасадора код Владе образоване у Југославији на овој основи, каже се даље у телеграму. Овај телеграм Патерсон је имао да саопшти и Краљу и Шубашићу, као и Вајнанту. Напоменуто је да је овај телеграм Патерсону достављен и Америчком амбасадору у Москви да га саопшти Совјетској Влади.⁴⁵

Истога дана када је Гру доставио Америчком амбасадору у Москви став Америчке владе, шеф Одељења за Јужну Европу Саппол доставио је писмени Меморандум Стетинијусу о Југославији и британском предлогу. У томе Меморандуму истиче се у почетку одмах да, **„ако би Краљ чак и под притиском пристао на Владу Шубашић-Тито, питање признања не би се уопште поставило“** јер су Американци одувек говорили да ће признати само ону Владу коју би Краљ наименовао. Баш у томе је и било цело питање и сва узбуна код Черчила и створена, јер је он хтео да се да безусловно признање Шубашић-Титовој Влади, и тако оконча макар и у последњем часу заједничка предаја Југославије Титу од стране све три Велике силе, не само од стране Черчилове и Стаљинове. Тим признањем и Америка би признала не само све преговоре између Тита и Черчила, преко Шубашића, у којима није учествовала, него би признала и одлуке које су донели Стаљин и Черчил без учешћа Америке по питању једног верног савезника, каква је била Југославија. У томе Меморандуму даље се истичу ове чињенице по питању признања Владе, која би се образовала без Краљева пристанка. Да је **„једва пола земље ослобођено и да су совјетске армије још увек на ‘ослобођеној’ територији.** /Пада у очи да Канон пише под знаком навода **„ослобођени“**. Да су **„и Тито и Шубашић Хрвати“** и да ту нову комбинацију подржавају Хрвати. Да ни Хрватска ни Словеначка још нису ослобођене да би се знало како ће народ примити ту Владу. Да је Михаиловић најјачи вођа Националног покрета и да се са главним снагама налази сада у Босни и Херцеговини. Изнад свега се истиче, да Америка не треба да ради ништа на бази да **„три главна Савезника“** могу уопште да раде ма шта на равној нози у Југославији **„јер ни Совјетска ни Британска влада “нису показале никакав истински интерес за саме Југословене у овој кризи, већ су од Југославије направили поприште на коме се носе око своје политике за Југоисточну Европу“**. Даље се каже: **„да Совјетска влада уопште се није интересовала да сазна шта Влада САД мисли о ситуацији у Југославији. Да Совјети имају своје планове и спроводе их. Британци покушавају да буду на равној нози с Русима и добија се осећање да је њихова брига да и ми пођемо с њима срачуната у великој мери да припреме фасаду “Савезничке” акције да би прикрили деловање британских и совјетских политичких снага на Балкану и проширили одговорност када јавно мњење буде сазнало о**

стварној ситуацији у Југославији и администрацији коју АВНОЈ хоће да васпостави”⁴⁶

После одлучног става Америке, Краљ је имао само да остане одлучан и сви Черчил-Стаљинови договори и споразуми, пали би у воду. Он је поново имао ситуацију у својим рукама и могао, макар у последњем минуту пре поноћи, да заустави предају све власти једној бољшевичкој терористичкој групи у Југославији, коју су по сваку цену Черчил и Стаљин хтели да наметну Југославији. Због отпора Америчке Владе, Черчил и Стаљин нашли су се поново у ћорсокаку. Они су, наравно, могли да ураде што хоће са Југославијом, али би објављивањем Југословенске беле књиге били разголићени пред целим светом. То би изазвало узбуну код свих влада Западне Европе, које би се с правом питале: па зашто се води овај рат и зашто гину милиони поробљених народа у Европи? Објава Беле књиге показала би свима Владама Западне Европе, да је председник Британске владе образовао у Лондону прву марионетску владу на Западу и да је то могло да се деси свакој влади, ако би то Черчил, из неких разлога, зажеleo.

Све је било на прекретници!

Тајанствена Краљева капитулација

Уместо да је образовао Владу неустрашивог Слободана Јовановића са храбрим политичким шефовима српских политичких странака и представницима Хрвата и Словенаца **против** и Черчила и Стаљина, Краљ је капитулирао на целој линији! У својим послератним Мемоарима Краљ је само рекао: ”Не могући да нађем макакву замену Шубашићу, **прихватљиву** од стране Британског ратног кабинета, поверио сам **поново** мандат за састав Владе Шубашићу”. Черчилу је већ било јасно: да не може да нађе ни једног јединог Србина, који би пристао да се Југославији натура један бољшевички режим и поред свих жртава које су Срби поднели, борећи се скоро три године против Сила Осовине и задивили цео слободан свет. Послератна званична Британска спољна политика у Другом светском рату објавила је ово: Председник Владе сугерирао је Идну да се Краљу саопшти да ако продужи са отпором да **ћемо тражити да напусти земљу.**” Черчил је поново успео да престаши 21 годину старог краља Петра II.

У саопштењу Југословенске Владе 29 јануара 1945, истиче се ово: да је Председник Владе Шубашић поднео оставку целог Кабинета; да је Краљ уважио оставку и **поново** поверио мандат др Шубашићу да састави Владу било од истих лица било проширену са другим представницима ”прогресивних демократских странака”, но свакако са личностима **подесним за остварење Споразума**”. Да нова Влада има дужност ”**да изврши споразум са Народноослободилачким покретом**, настојећи да буду уважене примедбе које је Краљ изложио у свом саопштењу од 11 јануара и писменим примедбама предатим пређашњој Влади др Шубашића. Да је Краљ примио личности предложене за Владу: др Драго Марушић, Сава Косановић, др Јурај Шутеј, Сретен Вукосављевић.

Да је Краљ "да би олакшао извођење Споразума одлучио да Краљевску власт пренесе на Краљевско намесништво изабрано и именовано указом Краљевим".⁴⁸

Истог дана Краљ Петар је објавио Свечану декларацију, којом је "Краљевску власт, до одлуке Уставотворне скупштине, пренео на Краљевско намесништво". Декларацију су премапотписали сви чланови нове Шубашићеве Владе.⁴⁹

Амерички амбасадор Патерсон у телеграму своје Министарству истакао је да би се Краљ и Шубашић споразумели "још пре неколико дана да су се Британци мање активно мешали". Краљ му је саопштио да ако би Тито одбио да усвоји његове примедбе, он је "већ спремио Белу књигу којом ће опрати руке од целог овог посла, излажући историју преговарања до сада и оптужујући своје министре што су погизали Устав Краљевине Југославије".

Тако се завршио покушај Краља Петра да у последњем часу спасе што се је још могло спасти. Под притиском трију Великих Сила он није имао другог избора него да капитулира и прими све захтеве Черчилове по питању спровођења Тито-Шубашић Споразума. Британска влада употребила је и ултиматум и сурову претњу, спремна да иде до краја без обзира на став Краљев и његове одлуке. Она је била спремна да на своју одговорност спроведе одлуке у Споразуму Тито-Шубашић, који је закључен без саветовања са Краљем или члановима Шубашићеве Владе. Она је чак захтевала од Владе Сједињених Америчких Држава, да не призна никакву владу коју би Краљ образовао после отпуштања Шубашићеве Владе, која је била стварно орган туђинаца, у првом реду Черчила и Стаљина. Историја неће бити милостива ни према Черчилу ни према Британској влади. Она ће још мање пазити на суд о Шубашићу, који је био Хрват и свесно издао и своју земљу и свој народ. Ова борба 1945 између Краља с једне и Стаљина, Тита, Черчила и Шубашића с друге стране чини част младоме Краљу и његовим саветницима тога доба. Она потпуно разголићује историју: су судбину Југославије решили Черчил и Стаљин, преко својих пијона Тита и Шубашића. Да у томе утапању Југославије и њеном ропству није учествовала ни једна једина српска политичка странка или ма који Србин од угледа. Судбина Југославије решена је без учешћа Срба исто онако као што је судбина Југославије приликом приступања Тројном пакту са Хитлером решена без учешћа и једног Србина од угледа...

У својим Мемоарима Краљ каже да је био спремио крајем јануара говор народима Југославије, који је желео да одржи преко радија "после мојих преговора са Шубашићем и Титом".⁵⁰ Британци нису дали да Краљ ма шта каже народу Југославије. Из ове последње реченице Краљеве види се да је Краљ "преговарао са Шубашићем и Титом" И ово показује да Шубашић није преговарао у име Краљево и са Краљевом сагласношћу, већ по налозима Идна и Молотова заснованим на споразуму Черчила и Стаљина. Тако је Краљ у овом сукобу имао пред собом читав један зид непријатеља, укључујући и "свога председника "Краљевске" владе, Шубашића.

Враћањем Шубашића на власт, Краљ је запечатио био не само слободу Југославије, но ликвидирао и самога себе и Монархију! Предаја Југославије комунистичким терористима добила је истинску фасаду **“трију Великих Сила”** противно искреним тежњама америчког Министарства иностраних послова. За све што се даље дешавало одговорност носе **“Велика Тројица”**. Историја их не може издвојити због тога иако је Рузвелт пришао тек у последњем часу Черчилу и Стаљину.

НАПОМЕНЕ

1. "A King's Heritage" King Peter II of Yugoslavia, G. P. Putman's Sons, New York, 1954, s. 238
2. Иста књига, с. 239
3. Fitzroy Maklean' "Eastern Approaches", London, Jonathan Cape, 1950, s. 519
4. FRUS, 1944, vol. IV, s. 1414-1415
5. Иста књига, с. 1417-1420
6. Иста књига, с. 1421
7. "Порука" Бр. 11, Лондон, 16 Март 1953, с. 8-9
8. Књига као под 1, с. 239
9. Књига као под 4, с. 1423
10. Књига као под 1, с. 242
11. Књига као под 4, с. 1425
12. Иста књига, с. 1428
13. Иста књига, с. 1432-1433
14. Иста књига, с. 1439
15. Иста књига, с. 1440
16. Иста књига, с. 1442-1443
17. Иста књига, с. 1444
18. FRUS, The Conferences of Malta and Yalta, Washington 1955, Government Printing Office, s. 255-257
19. Књига као под 1, с. 252
20. Иста књига, с. 254
21. Као књига под 1, с. 254-255
22. FRUS, 1945, vol. V, s. 1175
23. Иста књига, с. 1175-1176
24. Књига као под 7, с. 10
25. Књига као под 22, с. 1177
26. Иста књига, с. 1077
27. Иста књига, с. 1178
28. Иста књига, с. 1179
29. Књига као под 1, с. 258
30. Књига као под 22, с. 1181
31. "The War Speeches of the Rt. Hon. Winston S. Churchill", vol III s. 340-342;
32. Књига као под 1, с. 260;
33. Иста књига, с. 261;
34. Књига као под 22, с. 1182

35. Иста књига, с. 1183-1184
36. Иста књига, с. 1183
37. Иста књига, с. 1184-1185
38. Иста књига, с. 1186-1178
38. Иста књига, с. 1186-1187
39. Иста књига, с. 1185
40. Иста књига, с. 1185-1186
41. Иста књига, с. 1187
42. Иста књига, с. 1187-1188
43. Иста књига, с. 1190, напомена 54.
44. Иста књига, с. 1191, напомена 55
45. Иста књига, с. 1190-1192
46. Иста књига, с. 1192-1193.
47. "History of the Second World War": British Foreign Policy in Her Majesty Stationeri Office, s. 353
48. Порука бр. 11, 16. март 1953
49. Иста Порука
50. Књига као под 1, с. 264

Шеснаести одељак

ОД НАМЕСНИШТВА ДО ПРОГЛАСА РЕПУБЛИКЕ

Намесништво, Јалта и образовање "Уједињене краљевске владе" под Титом. — Одлуке Кримске конференције, 11 фебруара 1945. — Наименовање намесника, 3 марта. — образовање Уједињене Владе, 7 марта под Титом. — Тито у Москви без знања Краља и Намесништва потписује 9 априла уговор о савезу са Совјетским Савезом. — Предизборни терор у Југославији: Америчка влада покушала да одложи изборе. — Проглас Републике, 29 новембра. — Признање Титове Владе од стране Савезника, 22 децембра.

Одлучан отпор који је Краљ пружио, макар и у последњем часу, јануара 1945, показује ван сваке сумње да се у питању Југославије не ради о интересима народа Југославије, но о спровођењу пазара између председника ратне Британске владе и тиранина у Кремљу. Британска Влада била је започела деобу Балкана 5 маја 1944 са Совјетским Савезом, иза леђа Сједињених Америчких Држава, да је заврши 15 јула накнадним пристанком Председника Рузвелта уз ограничење да тај споразум траје само три месеца за време рата. Деобу Балкана, Румуније и Маџарске Черчил ће, 9 октобра 1944 у Кремљу, извршити без икаквог консултовања Сједињених Америчких Држава, не обавештавајући о томе чак ни Америчког амбасадора у Москви, па ни самога Рузвелта.

Америчко Министарство спољних послова било је у праву кад је дошло до закључка да су Совјети и Велика Британија "од Југославије направили поприште на коме су се носили око својих политика за Југоисточну Европу". Оно је даље истакло да је Черчилова и Стаљинова сва брига била "да и ми пођемо с њима" да би дали пред светом фасаду "савезничке" акције и "покрили деловање совјетских и британских снага на Балкану". Черчил се не мање трудио да свима такозваним Споразумима Тито-Шубашић да "југословенску" фасаду, да би стварни преговарачи и газде, Черчил и Стаљин остали у мраку!

Ако је отпор Давида противу два Голијата морао да се заврши пуним неуспехом, та борба изазвала је кризу у Лондону и Вашингтону која је пред целим светом разголитила Черчила и Стаљина и јасно показала да се овде не ради о "савезничкој" акцији, но о најбруталнијем насиљу и најпрљавијем пазару према слободи и независности Југославије. Одлагање Другог фронта од 1943 до јуна 1944 и савезничка **неактивност** према Силама Осовине у томе времену, имала је да се плати Стаљину. И он је то наплатио слободом и независношћу Балкана и Источне Европе!

Насиљу над младим краљем Петром, извршеном Споразумима Тито-Шубашић и наметање Централног комитета Комунистичке странке Југославије под видом образовања некаве Уједињене краљевске владе под Титом, Черчил ће на Јалти успети да свему томе да "савезничку" фасаду, јер је и председник Рузвелт, иако невољно, придобијен за све оно што су Черчил и Стаљин већ постигли из мрака, заклањајући се иза Шубашића и Тита. И "Велика Тројица" на Јалти наредиће извршење Новембарског споразума Тито-Шубашић, закљученог иза леђа не само Краља но и свих чланова такозване "Краљевске владе" којој је Шубашић био на челу. И Краљ и Влада у Лондону од 13 октобра до 10 децембра 1944 нису имали појма ни где је ни шта ради Бан Хрватске. Тако је пала у воду и лажна "југословенска" фасада, иза које се заклањао Черчил од насилног наметања Бана Хрватске као Председника Краљевске владе па до стварања "Уједињене краљевске владе" на челу са шефом Комунистичке партије Титом!

Коначну судбину Југославије и Балкана решили су 9 октобра у Кремљу Председник ратне Британске владе и тиранин у Кремљу, уз безвољни пристанак и самога Председника Сједињених Америчких Држава. Коначна одлука за предају Југославије Стаљиновом квислингу Титу, донета је на Јалти /4 до 11 фебруара 1945/, кад су Велика Тројица наредили да се Новембарски Тито-Шубашић Споразум **смета** изврши! Тито ће после тога продужити масовно убијање својих противника широм Југославије и огњеним мачем воспоставити пуну власт Централног комитета Комунистичке странке, под капом Велике Тројице.

Намесништво, Јалта и образовање Уједињене владе

Остаје још нерасветљено шта се дешавало с Краљем од 23 јануара, када је најзад отерао Шубашића, Черчиловог високог комесара за ливидацију Југославије као слободне и демократске земље, па до 29 јануара, када је вратио тог истог Шубашића под изговором да "није могао да нађе ма какву замену прихватљиву од стране Британског ратног Кабинета". Краљ је тада наредио извршење Споразума Тито—Шубашић и пристао да пренесе краљевску власт на **Намесништво!** Ко, како и чиме је убедио Краља да сву власт пренесе на Титове терористе, остаје све до сада велика тајна. Ни званична документа до сада објављена ни Мемоари краља Петра, не дају још никакве наговештаје о разјашњењу те тајне.

Како су се Черчил и Идн журили да напусте Лондон, јер су имали 2 фебруара да сачекају председника Рузвелта на Малти и са њим продуже на Кримску конференцију, на Јалти која је имала да се одржи од 4 до 11 фебруара, и како су и даље хтели да дају "савезничку", ако не више и југословенску фасаду акцији у Југославији, затражили су од америчког Министарства спољних послова да амбасадор Патерсон, са особљем крене за Београд заједно са Стивенсоном, тако да се види да уз Черчила и Стаљина ту стоји и Рузвелт. Нарочито су молили америчко Министарство да амбасадор Патерсон оде за Београд "чак и ако би се десио разлаз између Краља и Владе у последњем часу" и да не даје "никакве изјаве којима би се оставио утисак да се Влада која одлази за Бео-

град, гледа друкчије од Владе која је заседавала у Лондону.¹ Британци су по сваку цену хтели да Шубашићева влада остане као "Краљевска", да би се као таква ујединила са Титовом владом у уједињену владу, коју би Велике Силе имале да признају одмах. Требало је пред Западом дати утисак да се уједињују две и то **опречне** владе. Уствари, Шубашићева Краљевска влада била је Черчилова марионетска влада, а у односу на Титову владу у земљи била је стварно филијала комунистичке странке у Лондону.

Одлазак Патерсона са Шубашићем, чак и ако би се Краљ у последњем часу разишао са Владом, иако је да пружи ту тако брижљиво неговану "Савезничку фасаду," која је имала да сакрије стварни пазар између Черчила и Стаљина. Да се радило само о међународном признању Титове владе, показује и извештај америчког шефа Независне Војне мисије у Београду потпуковника Тајера који је 2 фебруара јавио Министарству да "Титова готовост да ради са Шубашићем у многоме се оснива на претпоставци да ће на тај начин **добити признање Великих Сила**" иако би посумњао да то неће постићи могао би да потпуно промени држање. Даље каже, да би се Тито могао убедити да прими "привремено акредитоване амбасадоре, али не би примио ништа мање од тога, уколико пре што мисли **да ће Руси и Британци дати и више.**"²

После враћања Шубашића за председника Краљевске владе, остало је да се реши питање одређивања намесника. Намеснике је имао да одреди Краљ указом, "по предлогу Краљевске владе, а по споразуму са Председником Народнoг одбора ослобођења Ј. Б. Тита са Председником Краљевске југословенске владе". Практично, требало је да се сложе Краљ, Шубашић и Тито по сваком плану Намесништва. Уствари, Краљ ће и овде имати да прими што Тито буде хтео. Он је 2 фебруара одредио за намеснике ђенерала Душана Симиовића, др Јурја Шутеја и Душана Сернеца, Титовог члана Народнoг одбора ослобођења. Тито је 5 фебруара пристао да прими Симиовића и Сернеца, али "ни под којим условима" није хтео Шутеја, на чије је место био предложио Анта Мандића. Истога дана Тито је саопштио представнику Доновановом да "Краљ одуговлачи, јер верује у потпору Америке" и додао "да се прикупља материјал да се Краљ суди за "злочине" који су достигли врхунац у његовој Декларацији од 11 јануара. Тито је завршио: да би "једино Америка одбила да прими његову Владу, ако би Краљ одбио да прими Споразум".³

Са своје стране Шубашић је саопштио Краљу да су ђенерал Симиовић и Шутеј неприхватљиви. Симиовића није хтео Шубашић, наводећи као разлог тобож "неко непотписано писмо" које је писао Симиовић 1941 "нудећи војну помоћ Немачкој". Затражио је да се Симиовић и Шутеј замене Сретеном Вукосаљевићем, који је био министар пољопривреде и члан Титовог АВНОЈ-а, и Антом Мандићем такође чланом Титовог АВНОЈ-а. Краљ је инсистирао на Шутеју и додао "да неће одобрити одлазак Владе за Београд док се не наменују намесници и да ће ако влада ипак оде без његовог одобрења, он објавити Белу књигу".⁴ Иако је Халифакс био известио америчко Министарство да ће влада отићи 7 фебруара, без обзира да ли ће се или не постићи споразум између Краља и Шубашића, ипак је њен одлазак био одложен "за више дана".⁵

Тито је 9 фебруара саопштио Маклену да неће учинити "ништа неопозиво док се Черчил не врати у Лондон", јер је знао да ће Велика Тројица донети одлуке на Јалти, којим ће сада све **три велике силе** наредити да се Споразум Шубашић-Тито" сместа изврши" и тако цела акција добије истинску "Савезничку фасаду" рада у Југославији.

Овде треба истаћи да је амбасадор Кирк из Италије доставио извештај који је примио од свога представника у Београду Нордена Carl F. Norden о стању у Југославији. Ту се каже: да режим у Београду води само једна врло мала група људи и да је то исто кроз целу Србију. Главни разлог је у томе "што народ није очекивао овакво ослобођење"! Организоване "спонтане" демонстрације за принудан рад, насилно отимање свега под видом реквизиције, хапшења и казне, претње, - **"све то јако подсећа на нову окупацију"**. Даље се истиче да су страх и мржња према комунистима и комунизму, испади Хрвата и Црногораца на власти и у полицији, присуство бугарских трупа као **савезника** и мешање у верско васпитање омладине, исто тако много допринели овој мржњи. **Слање необучених и неопремљених снага на фронт са ужасним губицима одвратили су многе од режима.** Народ гледа садашњи режим као прелазни војни режим у току рата. Многи говоре, завршио је Норден, о одласку у шуму на пролеће. ⁶

Јалта / 4 до 11 фебруара/

Пред полазак Председника Рузвелта на Кримску конференцију, познатој под именом Конференције на Јалти, Министарство је спремило студије по разним питањима, која су имала да се реше између Рузвелта, Стаљина и Черчила. Једна од главних брига Министарства била је да се одреди америчка политика према утицајним сферама у Европи, изазвана договорима између Черчила и Стаљина с пролећа и у јесен 1944. Тим договорима био је подељен Балкан и судбина Румуније, Бугарске, Грчке и Југославије била унапред одређена без учешћа тих народа.⁷ У студији о општој политици према Балкану, истиче се да "ограђивање Сједињених Америчких Држава од договора "између Велике Британије и Совјетског Савеза" не представља никакву политику, ако се не учини напор да други Велики савезници не увиде потребу да се уздржавају од сличних договора и оставе народе да словодно одређују врсту демократских установа које најбоље одговарају њиховим потребама". Као први основни принцип за Балкан истакнуто је: "Право народа да за себе изабере, без утицаја споља врсту политичког, економског и социјалног система који желе, докле год буду управљали тако да не угрожавају мир и безбедност других". ⁸

По питању Југославије била су понета на Јалту ова документа: /1/ Тито-Шубашић Споразум од 1 новембра са оба Додатка од 7 децембра; /2/ Меморандум који је министар Стетинијус поднео 23 децембра Британској амбасади у Вашингтону, одређујући став Америчке владе поводом сукоба између краља Петра и Черчила по питању Споразума и Намесништва; /3/ Деклараци-

ција краља Петра од 11 јануара; /4/ Писмо Министарства амбасадору Хали-факсу 23 јануара поводом Черчиловог насиља над Краљем, после отпуштања Шубашића истога дана; /5/ Извештај подсекретара Груа, који је доставио Стетинијусу 28 јануара, у коме га извештава да је одбио да Патерсон утиче на Краља да прими Споразум. ⁹

На основу ових докумената и свега осталог, Министарство је израдило за председника Рузвелта студију "Главни југословенски проблеми", коју је Председник имао да прочита или прими к знању до Јалте. Та студија износи стварно стање у Југославији пред Јалту. У уводном делу ове студије каже се ово:

Изгледа да организације партизана држе стварну власт на ослобођеној територији. Њихова оружана сила, присуство совјетских армија по формалном одобрењу маршала Тита, као и политичка помоћ Влада Британије и Совјетског Савеза већ више месеца, створили су ситуацију у којој су бођи партизана искористили своје герилске успехе и створили моћну политичку организацију... Све указује да партизани хоће да воспоставе потпуно тоталитарни режим, да би се одржали на власти.

"Тито-Шубашић Споразум, који чека у Лондону да га Краљ одобри, пренеће стварну власт Владе на Титове организације са учешћем Владе у изгнанству само толико колико је потребно да се олакша признање од стране других влада. Совјетска и Британска влада одлучно су за пријем овог Споразума. Америчка влада одбила је да утиче на Краља... Истакли смо да не знамо уколико је предложени Споразум, у чијем су формулисању узели учешћа и Черчил и Стаљин, везан за споразуме између Британске и Совјетске владе о њиховим интересним сферама у Југоисточној Европи. ¹⁰

Ако би се учинио покушај да се и Америчка влада беже са овим југословенским Споразумом, препоручује се: /1/ Да истакнемо нашу потпуну независност у раду по питању ситуације у Југославији без обзира на обавезе које постоје или су биле узете од стране Британске и Совјетске Владе; /2/ Да ћемо помоћи нову управу у Југославији под условом да наши осматрачи имају пуну слободу кретања у осматрању ситуације и сазнању јавног мњења. Маршал Тито и његови потчињени последњих недеља нису показали склоности за сарадњу или чак ни уобичајену пристојност... Све то указује да партизанско вођство неће лојално да сарађује на општим циљевима Уједињених Народа... Краљ је одбио да усвоји Споразум ... јер његове одредбе преносе сву власт у Југославији на једну једину политичку групу-Титов Народноослободилачки фронт. ¹¹

У другом делу студије излажу се посебни проблеми Југославије, и то:

Преговори Тито- Шубашић. - Черчил врши сада притисак на Краља да прими Споразуме, којим ће се установити /1/ Намесништво које ће вршити краљевску власт док се не реши питање Монархије; /2/ Једно законодавно тело састављено од партизанског АВНОЈ-а које ће донети и закон о изборима за Уставотворну скупштину; и /3/ Извршну групу или Владу састављену скоро ис-

кључиво од партизана којој ће се ставити у дужност да васпостави судске власти. Британска влада затражила је наш став према споразумима... Саопштили смо Патерсону: /1/ Ако Краљ усвоји споразум, питање "признања" уједињене Владе неће се поставити, и /2/ Ако би Краљ одбио споразум а маршал Тито затражио признања његових организација као де јуре владу, ми ћемо поновно размислити ситуацију у Југославији. Ово је било саопштено и Краљу и Шубашићу и Британској влади којој смо поновили своју политику према Југославији, наиме /1/ нашу жељу да југословенски народ направи своју сопствену Владу без утицаја споља или натурања једне народне или политичке групе; /2/ нашу готовост да пружимо војну помоћ свима отпорним снагама без обзира на политичке разлике; /3/ наше дубоко убеђење да је жеља за реформама општа у Југославији а не монопол ма које групе; /4/ нашу наду да ће истински представници народа бити окупљени да говоре у име народа; и /5/ нашу неизвесност о уделу који је британско-совјетски споразум о узајамним интересима у Југоисточној Европи имао у проблему Југославије.

"Америчко Представништво. - Наредили смо амбасадору Кирку да у својству политичког саветника при средоземној команди упути у Београд два лица из свога штаба да неформално обезбеђују америчке интересе. До сада су партизанске власти одбијале да допусте улазак у Југославију наших представника.

"Преговори о економској помоћи. - Преговори о пружању помоћи Југославији док UNRA не почне рад прекинати су у новембру огласком главног делегата партизана за нове инструкције по питању савезничких посматрача који би надгледали поделу хране. Тражили смо посматраче да бисмо обезбедили непристрасну поделу намирница и избегли да се обе намирнице употребљавају као средство за политички притисак... Партизанска пропаганда истиче да су Савезници обуставили храну изгладнелим Југословенима због англо-америчког тражења да се у Југославију упуте посматрачи што је противно суверенитету Југославије и да једина препрека што Совјети не шаљају храну је у томе што Савезници нису ставили превозна средства од Црног Мора до Југославије.¹²

"Михаиловић. - Вођа Националног покрета који се супротставља Партизанима био је принуђен да се, после упада совјетских трупа у Србију крајем септембра 1944, побегне из Србије у Босну. Апеловао је у више махова за оружје да би наставио борбу против Немаца под савезничком командом. Сви ти апели остали су без одговора од стране Врховне савезничке команде у Средоземљу... Његова војска и избеглице које га прате пате од ужасне оскудице у планинама Босне и под непрекидним су нападима Немаца и Партизана. Извештаји америчких осматрача добијају оптужбе против Михаиловића о сарадњи са Немцима и истичу да се партизани, снабдевени савезничким оружјем, бију против националиста и на тај начин васпостављају диктаторску политичку хегемонију у Југославији. Савезнички осматрачи придати партизанима немају слободу кретања која би им омогућила правилну процену ситуације.¹³

"Партизанска недела. - Врше се масовна убијања и отимања добара од лица која су прогубила Партизанског покрета... Ако би се ова терористичка

*пракса пренела и на Хрватску и Слобенију после ослобођења од непријатеља, могу се очекивати оштри протести не само јаким хрватских и словеначких група у Америци но уопште свих римокатоличка*¹⁴

Из ових докумената и ове студије сасвим се јасно види: да су и председник Рузвелт и цела Америчка делегација били правилно обавештени о ситуацији у Југославији и сасвим објективно гледали на проблеме о Југославији.

Питање Југославије дискутовано је на Петом пленарном заседању, 8 фебруара; на састанку Министара спољних послова 9 фебруара; на Шестом пленарном заседању 9 фебруара; и на Седмом пленарном заседању 10 фебруара. Одлуке су подписане од стране Рузвелта, Стаљина и Черчила 11 фебруара.

На Петом пленарном заседању, 8 фебруара, у току дискусије, маршал Стаљин је изјавио да има "једну малу ствар" коју би желео да изнесе. Желео је да сазна "шта спречава образовање Уједињене владе у Београду". Исто тако желео би да чује "шта се дешава у Грчкој". Он не би хтео да "критикује британску политику у Грчкој, просто жели да зна шта се тамо дешава"¹⁵ Било је очевидно да је Стаљин убацио Грчку да би по питању Југославије добио што је хтео. Черчил је одговорио да би питање Грчке узело доста времена и то ће изнети на следећем састанку. "Што се тиче Југославије, наставио је Черчил, Краљ је био убеђен, или чак и присиљен да се сложи са Намесништвом /У Записнику који је водио Матјус директор Одељења за Европу у Министарству у Вашингтону стоји ово: "Краљ је био убеђен, стварно принуђен да потпише Споразум о Намесништву... Моја је политика била неизмењива, као што сам изјавио у Парламенту. Ако Краљ прави тешкоће, ми морамо то решити. Надам се да ће се мир ускоро успоставити на основи амнестије, али они толико мрзе једни друге да им је тешко задржати руке". Стаљин /смешећи се/ додаје: "Још нису навикли да разговарају. Уместо тога, они се кољу. Приметио сам да је Тито врло популаран у земљи."¹⁶ Черчил је даље наставио: "Шубашић је можда већ отишао за Београд да именује намеснике и образује Владу". Додао је да има "два мала додатка да се унесу у Споразум" и да ће то Идн размислити са Молотовом. Подвукао је нарочито "да је он увек јасно истицао и приватно и јавно, да ако Краљ не би пристао на Намесништво, биће просто обиђен". Што се тиче два Додатка "он је убеђен да ако би Стаљин рекао само две речи Титу, све ће бити у реду". Стаљин је додао да је Тито "поносан човек и да је сада популаран вођа једнога режима и може сматрати савете увредљивим". Черчил је додао "Да маршал Стаљин може да ризикује то", нашта је Стаљин одвратио "да се не боји да то учини".¹⁷

Сутрадан, 9 фебруара, на састанку Министара спољних послова Молотов је изјавио да му није јасно што се у Споразум уносе додаци, кад се ништа није учинило "да се основни Споразум изврши". Учинио је предлог да се основни споразум изврши и да се тек после тога говори о другим питањима. Идн је истакао да су предложени додаци од стране Британске владе "разумни и да обезбеђују демократску Југославију" и не види никакву штету да се они унесу. Молотов је остао при томе да се прво изврши основни споразум. Стетинијус је предложио да се одреде представници Идна и Молотова који би изра-

дили изјаву о Југославији. Молотов је још додао, да би било пожељно да се изјави "да је постигнут споразум на Кримској конференцији да се Тито-Шубашић Споразум у потпуности изврши".¹⁸ Молотов је тачно знао: да се извршењем Тито-Шубашић споразума стварно сва власт преноси на Тита и његове партизане, у лицу такозване Уједињене владе под Титом.

Треба истаћи да је Британска делегација предала Совјетима 6 фебруара Меморандум по питању образовања Југословенске владе. У томе Меморандуму је истакнуто: да ће Шубашић кренути за Београд око 7 фебруара; да ће да предложи Титу два додатка и Британска влада се нада да ће их он усвојити као и да ће маршал Стаљин пристати да саветује Тита да то усвоји. Прва тачка се односила на проширење АВНОЈ-а посланицима из последње Скупштине који се нису компромитовали и са њима образују Привремену скупштину. Други додаток био је, "да законе које буде донео АВНОЈ треба да ратификује Уставотворна скупштина". На крају је истакнуто да би било добро "Ако би Влада истакла у својој Декларацији да је она привремена док се не обаве слободни избори". Уз овај Меморандум био је прикључен концепт британског предлога о Југословенској влади. Тај концепт је стварно дословно био усвојен.¹⁹

Овог истог дана **комбиновани англо-амерички ђенералштаб** предложио је Рузвелту и Черчилу "Стратегију у Средоземљу". Ту се учинио предлог да се снаге из Средоземља пребаце на Западни фронт на коме се има "тражити одлучно решење"²⁰ У Директиви Врховном команданту у Средоземљу речено је: "да продужи и пружа сву могућу помоћ Југословенској војсци народног ослобођења, све док се територија Југославије не буде очистила од непријатеља" и да се "врше мање операције на обали Јадрана."²¹ Пада у очи да се отступило од става Америчке владе да се оружје шаље "свима групама које се боре против непријатеља"... и да нема ни помена о апелима ђенерала Михаиловића да му се дотури оружје да би под савезничком командом наставио борбу против Немаца. Као што су политички фактори демократске Југославије били потпуно игнорисани, тако је и легална војска под ђенералом Михаиловићем била потпуно заборављена чак и од стране англо-америчког Комбинованог ђенералштаба. Војници нису смели да наљуте Стаљина враћањем на већ заборављене борце ђенерала Михаиловића, о којима говори студија спремљена за председника Рузвелта врло јасно и врло објективно.

На шестом пленарном заседању 9 фебруара у четири сата поподне, Велика Тројица саслушала су извештај Министара спољних послова који су заседали тога дана у подне. Молотов је поновио свој захтев да се Тито-Шубашић Споразум "изврши" и да је то "и сам Черчил захтевао од маршала Стаљина; да је било одлагања и да се сада мора да донесе одлука "да се Споразум **сместа изврши без обзира на Краљеве жеље**". Черчил је изјавио "да је питање Југославије решено и да неће више да губи време, већ да се пређе одмах на питање Пољске".²² Стетинијус је затим прочитао извештај Министара спољних послова. По питању Југославије било је решено "да представници Идна и Молотова треба да израде изјаву о ситуацији у Југославији и да је пожељно да се пре свршетка Кримске конференције "постигне споразум за извршење

Тито-Шубашић Споразума".²³ Черчил је упитао, да ли су усвојена два додатка. Молотов је одговорио да треба "што пре приступити извршењу Споразума", а додаци значе поново одлагање. Стаљин је додао "да је одлагање непожељно и да ако Британија предлаже још два додатка Совјетска влада са своје стране може учинити предлоге, а за то време се не ствара Југословенска влада. "Черчил је одвратио: "Ви то не можете рећи пошто је Тито диктатор и може да учини што хоће". Стаљин је додао: да "Тито није диктатор већ вођа народног комитета без икакве јасне владе што није добро". Одмах је додао: да су "оба додатка добра и да их он усваја". Учинио је предлог да се "прво образује Уједињена влада и после тога се може приступити извршењу додатака". Тражио је да се пошаље телеграм трију Сила "да се Споразум изврши без обзира на Краљеве жеље". /У Записнику који је водио Матијус стоји: "Треба да се сложимо да се Тито-Шубашић Споразум сместа изврши стварањем нове Владе без обзира на фантазије које могу бити у глави Краља Петра/.²⁴ И Черчил и Идн пожурили су се да изјаве "да је питање Краља решено и да у сваком случају оно није било важно" и да је Шубашић на путу за Београд. Черчил је завршио: да се треба сложити овде и "саветовати усвајање додатака". Стаљин је додао да се он већ сложио са додацима и да као "човек од речи неће то да повлачи".²⁵

Ни глас Председника Рузвелта, ни Стетинијуса, нити ма кога из Америчке делегације, није се чуо по питању ових одлука о Југославији. Студије Министарства остале су без икаквог ефекта на став Сједињених Америчких Држава на Јалти. Или се бар то не види из досада објављених докумената. И на Јалти, одлуке о Југославији донете су од стране **Стаљина и Черчила** уз прећутно одобравање Америчке делегације на челу са председником Рузвелтом. Сједињене Америчке Државе потпуно су пасивно примиле одлуку о Југославији и примиле пуну одговорност за васпостављање комунистичке власти у Југославији у духу споразума Черчил—Стаљин склопљеног без учешћа Америке. Истога дана САД предложила је "Декларацију о ослобођеној Европи" у којој се, између осталог рекло: да ће четири Велике Силе помоћи народе на ослобођеним територијама Европе да ".../с/ образују широко репрезентативне владе, састављене од свих демократских народних елемената и да обећају да ће у најкраћем времену васпоставити, вршењем слободних избора, владе које ће представљати вољу народа; и /d/ да спреме и спроведу слободне изборе, који ће послужити да се одреди тип и састав владе".²⁶ Док се чак и Хитлеровим сателитима све ово обећавало, Југославија је имала да прими владу Стаљиновог агента Јосипа Броза Тита **и то по наредби трију Великих сила!...**

На Седмом пленарном заседању десетог фебруара у четири сата по подне, поново је дискутовано питање Југославије. Молотов са Стаљином поново је инсистирао "да се још данас упути кратак телеграм Југославији". Черчил је тражио да заједнички телеграм укључи оба додатка и да се истакне да је Влада "само привремена док народ не изрази слободно своју вољу". Од овога захтева је одустао на опаску Стаљинову "да је то увредљиво за Југословене". После дуге дискусије између Черчила и Стаљина текст телегра-

ма је усвојен. Телеграм је истог дана упућен Форен офису са молбом "да се одмах достави Шубашићу и Титу". Документ о Југославији, потписан од стране Черчила, Рузвелта и Стаљина 11 фебруара гласи:

ОДЛУКЕ КРИМСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ VII ЈУГОСЛАВИЈА

Сложили смо се да препоручимо Титу и др Шубашићу да споразум њихов буде **сместа** приведен у дело, и да се образује нова Влада на бази тога Споразума.

Ми такође препоручујемо да нова Влада чим се образује објави следеће:

/1/ Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије /АВНОЈ/ треба да буде проширено увођењем у њега оних чланова последњег југословенског Парламента /Скупштине/ који се нису компромитовали сарадњом са непријатељем, те да се тако образује тело које ће бити знано као Привремени парламент.

/2/ Законодавни акти донесени од Већа народног ослобођења биће поднесени на накнадно одобрење Уставотворној скупштини

фебруара 11, 1945

Винстон С. Черчил
Франклин Д. Рузвелт
И. Стаљин ²⁷

Из британског предлога, који је служио као основа разговорима 9 фебруара, избачена је тачка која гласи: "/3/ Влада је само привремена до слободно изражене народне воље".²⁸ Како је Черчил инсистирао на овој тачки, а Стаљин је исто тако категорички одбио, јасно је било да ће се изборима поклонити пуна пажња и да ће они, слободно изражени, стварно да одлуче Титову судбину.

Занимљиво је да је Идн још 11 увече известио Маклена, Черчиловог емисара код Тита: да је председник Рузвелт издао упутства потпуковнику Тајеру да саветује Титу "да сместа примени Тито—Шубашић Споразум". Британски Форен офис сматрао је да ће Велика Тројица признати "сваку Владу коју би орбазовали Тито и Шубашић". И сам се Тито чудило како су ове одлуке искључиле учешће Краљево.²⁹ Краљу су те одлуке саопштене 12 фебруара. У својим Мемоарима Краљ каже: "Кад сам чуо за одлуке Велике Тројице на Јалти са једнодушним договором, да се Тито—Шубашић Споразум сместа приведе у дело, било ми је јасно да своју судбину морам да поверим њиховим гаранцијама"³⁰ Већ сутрадан Краљ је издао Влади својеручно написана Упутства пре њеног одласка за Београд, која гласе:

"Краљевска Влада одлази за Београд са мојим пуним одобрењем и носи следећа моја упутства:

Део I. Намесништво

Дао сам следећа имена: Др. М. Грол, Др. Ј. Шутеј и Др. Д. Сернец.

Надам се да ће Одбор народног ослобођења поштовати овај мој из-

бор... Намесништво чим га усвоји Одбор народног ослобођења, биће наименовано мојим указом који ће премапотписати Председник Владе и оставити га мени док не јави депешом да је Намесништво усвојено. Намесништво ће положити заклетву пред једним високим свештеником у присуству Краљевске владе која ће позвати и председника Народног одбора ослобођења маршала Тита. Краљевска Влада а затим и Уједињена влада биће одговорни Намесништву, које ће бити у сталној вези са мном и држати ме обавештеног о целокупном развоју у земљи.

Део II. Уједињена Влада

Образовање Владе неће почети пре но што се наменује Намесништво и не положи заклетва. Уједињена влада биће од што више политичких партија и група. Она ће положити заклетву у канцеларији Намесништва. То ће дати овој привременој Влади пуну легалност у очима народа Југославије и света.

Део III.

Препоруке учињене од стране Великих Савезника на Кримској конференцији биће извршене“.

Приликом проласка кроз Казерту на путу за Београд, где ће стићи 15 фебруара, Шубашић је рекао амбасадору Кирку: да ће Тито сада кад је постао “шеф државе” решавати проблеме “демократским начином”; да се нико неће противити “слободној Македонији” у оквиру федеративне Југославије; да се око 100 000 Македонаца могу пребацити из Грчке у Југославију, и да ће бити мањих исправки граница према Аустрији и Мађарској.³¹ Тито је 22 фебруара саопштио Маклену главном Черчиловом емисару код себе: да неће да прими ни Грола ни Шутеја у Намесништво. Даље разговоре о Намесништву Тито је био пренео на потчињене јер је он водио разговоре са маршалом Александром по питању Ђулијске Венеције. Питање Намесништва дошло је на мртву тачку, јер је Шубашић имао писмена упутства да образовање Владе “неће почети пре но што се наменује Намесништво”. Тито није хтео да чује ни за Грола ни за Шутеја. Тито је, сем тога, морао бити обавештен о Черчиловим изјавама на Јалти “да Краљ није важан.” Британска Влада морала је брзо да се умеша. Већ 26 фебруара Идн је обавестио Америчку владу да су преговори између Шубашића и Тита дошли на мртву тачку по питању избора намесника. Идн је, поред тога, упутио телеграме Шубашићу и Титу. Шубашићу је речено “да ће цео Споразум бити доведен у питање због инсистирања на Гролу и Шутеју” и свратио пажњу Шубашићу “да Комунике Кримске конференције није споменуо Краља”. Додао је да је британска намера била “да се имена намесника доставе Краљу на одобрење али да ће Споразум спровести чак и ако Краљ не би пристео на намеснике”. Титу је, наравно, рекао “да Британска влада разуме неспоразум око Намесништва” и да је “саветовао Шубашићу да се споразуме по овом питању”, као и да се нада да Тито са своје стране неће да доведе у питање споразум за који смо “сви тако много радили и коме ми придајемо толику важност” Идн је на крају тражио да Совјетска и Америчка влада такође упуте телеграме Шубашићу и Титу.³²

Британци нису хтели даље да чекају. Они су Краља и до сада игнорисали и о њему говорили са ниподаштавањем на Кримској конференцији. Амбасадор Стивенсон саопштио је амбасадору Патерсону да је добио упутства да "изврши притисак на Краља да одмах усвоји предложене Намеснике" и додао: **"Ако се Краљ не буде сложио преко недеље сматраће се као да је дао свој пристанак и уједињена влада биће образована."** ³³

Као и увек дотле, Америчка влада је одговорила 3 марта: "Саопштите Стивенсону да ми нисмо спремни да вршимо притисак на Краља у погледу избора Намесништва и да упутства која сте до сада добили остају у важности." ³⁴ Ваља овде истаћи да је игнорисање и обилажење Краља био устаљен британски манир у свим договорима између Стаљина и Черчила, на које је Краљ имао накнадно да да свој пристанак. Черчил је, уосталом, то изнео на пуној пленарној седници Кримске конференције и истакао да "Краљ није важан". После одговора Америчке владе, Британска влада и овај пут нашла се у ћорсокаку. И као и 29 јануара, када је вратио Шубашића за Председника Владе, Краљ је несхватљиво 3 марта по подне предао Ивану Рибару, Председнику Президијума АВНОЈ-а Указ којим је именовао за регенте Срђана Будисављевића, Др. Анте Мандића и Душана Шернеца!. Указ је чак антидатирао на 2 март. Рибар је рекао амбасадору Патерсону да је Краља био потпуно убедио сам Идн, али да је Краљ примио депеше и од Молотова и Шубашића. Тако је под притиском Идна и Молотова, опет без пристанка Америчке владе, Краљ наименовао намеснике које није хтео никако... И овај моменат историја ће тек имати да објасни. -

Намесници су положили заклетву Краљу 5 марта. Тито није био присутан. Амбасадор Кирк јавио је 8 марта: "да су Срби очајни што нема ни једног истинског Србина у Намесништву и што Шубашић није нимало ограничио партизане" и да образовање Намесништва и Уједињене Владе није "изазвало никакву радост у Београду, као што је јављено преко ВВС-а." ³⁵ Истог овог дана и "Краљевска" влада и Одбор народног ослобођења поднели су оставке Намесништву. Два дана доцније, остварио се Черчилов и Стаљинов сан и образована је Уједињена влада под председништвом маршала Тита и ударени темељи за међународно признање комунистичке владе у Југославији! Свет је имао утисак да су се ујединиле две опречне владе... Шта је, међутим, о тој Черчил-Стаљиновој Влади под маршалом Титом мислило америчко Министарство спољних послова, види се из депеше коју је Стетинијус упутио Хариману у Москви 12 априла. У тој депеши се каже ово. Уједињена Влада има 28 министара. Из Шубашићеве Владе ушло је шест у Кабинет од којих су двојица већ били Титови претставници у Влади по Споразуму на Вису од 16 јуна 1944. Косановић је био шеф Титове пропаганде у Америци. Само Шубашић, Грол и Шутеј нису присталице Титовог режима. Грол је постао потпредседник, али без портфеља, а Шутеј постао министар такође без портфеља. Од 22 члана које је Тито изабрао - 9 је комуниста, 11 партизана и сви они били су у Титовом АВНОЈ-у. Двојица су Титови помагачи, један земљорадник и један републиканац. Од три намесника, двојица су партизани". ³⁶

Амбасадор Кирк доставио је 18 марта извештај Стетиниусу, у коме истиче **страшно разочарење народа** после наименовања Намесништва и образовања **скоро искључиво комунистичке владе**. Истакао је јасно **“да стварну власт држи једна мала клика комуниста углавном васпитана у Москви у коју спадају Тито, Кардељ, Хербрант, Ђилас, Чолаковић, Јирић, и шеф ОЗНЕ пук. Јевто Сашић.**³⁷

Америчко Министарство спољних послова наредило је 21 марта амбасадору Патерсону да са особљем амбасаде крене за Београд. Он ће стићи у Београд 31 марта и већ 9 априла јавља да је имао састанак са потпредседником Владе и шефом Демократске странке Миланом Гролом. Грол је изјавио крајњи пессимизам што се тиче будућности Југославије. Он је углавном истакао ово. Он једини у Влади инсистира на демократској владавини, али је његов утицај раван нули. Шубашић је заробљеник у Министарству спољних послова и потпуно немоћан; да ће за месец дана сва управа бити у рукама комуниста; да се терор и насиља повећавају. Тито је претворио Београд у своју тврђаву и посео је најбољим трупама **док се неопремљена деца упућују на фронт**. Да је отпор режиму све већи али нема ни вођства ни оружја за побуну. Српски Парламент, који се састао 7 априла, састављен је од комуниста и безначајних личности из мањих политичких партија. Додао је да ће комунисти вршити сву власт чак и ако се АВНОЈ буде проширио у духу Јалте. Титова влада је под пуном руском контролом. Једина нада је притисак на Москву да би се дух Јалте извршио. Тито је позвану Москву да би Русија мобилисала своје сателите у један уједињени фронт пред Конференцију у Сан Франциску. Нико овако јасно и скоро пророчки није предвиђао злу будућност Југославије као Милан Грол. Тито се дочепао пуне власти и присуства Савезничких мисија даће му пуну легалност пред светом.

У земљи је завладао најпунји мрак. Из иностранства нико ништа није могао да јави народу. Краљ је био спремио један говор народу крајем марта и послао га Идну на одобрење. Идн је вратио Краљу говор и саветовао **“да обавести Тита о главним линијама говора”**. Краљ није хтео да му Тито одобрава говоре и говор није био одржан.³⁹ И у иностранству завладало је пуно ћутање и пуни мрак о овим судбоносним данима за Југославију. И та **завера ћутања** о трагедији Југославије продужена је све до данашњег дана.

ТИТО СКЛАПА САВЕЗ СА СОВЈЕТИМА

Надирући трупама Црвене Армије преко Источне Европе и Балкана, Совјети су заводили чисто комунистичке режиме у Бугарској, Румунији, Пољској и Мађарској. Комунистички режим у Југославији натурили су договорно прво са Черчилем 9 октобра 1944 погодбом у Москви и такозваним Тито-Шубашић Споразумом који је и Рузвелт на Јалти прихватио као решење за Југославију. Совјете нису занимали ни представници Америке и Велике Британије у Савезничким контролним комисијама, а још мање некаква Декларација о ослобођеној Европи, коју су тако свечано прокламовали и потписали шефови влада

Трију Великих Сила, Черчил, Рузвелт и Стаљин. Њима све то није било довољно. Они су плански хтели да вежу земље Источне Европе за Совјетски Савез и створе зону између Запада и Совјетског Савеза на којој ће се евентуално обрачунати у будућем сукобу. Да би учврстили потпуно комунистичку власт на Балкану и у Источној Европи, они су једноставно стварали савезе за тим земаља и **пре но што је рат завршен!** Тако су склопили савез са Чехословачком 12 децембра 1943; савез са Љубљанским комунистичким Комитетом, који су само Совјети признавали као владу, 21 априла 1945; да најзад склопе савез са **привременом Уједињеном Владом Тито-Шубашић**, која је била састављена искључиво од комуниста и завела нечувени терор тајне полиције ОЗНЕ. Источну Европу су они сматрали као своју утицајну сферу.⁴⁰ После Черчил-Стаљиновог разговора од 9 октобра, Совјети су сматрали да су те тако зване "Савезничке контролне Комисије само **про форма**"⁴¹ и да Совјети могу да реше шта хоће.

По доласку у Београд амбасадора трију Великих Сила, Тито је у њихову част био приредио свечану вечеру 4 априла 1945 и већ сутрадан са Шубашићем, **изненада одлетео за Москву** да "учини прву званичну посету Стаљину" као стварни господар још неослобођене Југославије. Шубашић је, уочи поласка, рекао амбасадору Патерсону: да "не зна због чега Тито стварно одлази за Москву", али да ће бити доста разговора, јер су совјетске армије "опколиле највећи део Југославије".⁴²

Долазак Титов у Москву потпуно је изненадио Америчког амбасадора Харимана. Он није имао појма о Титовој посети. У извештају Министарству у Вашингтон 8 априла нагађао је, да се ова прва посета, после Титова бекства са Виса септембра 1944, може завршити изјавом о присним односима и пријатељству између Југославије и Совјетског Савеза. Додао је, да Руси могу мислити да је време сазрело и пут отворен у правцу Јужно-Словенске Федерације у коју би имало да уђу Бугарска, Мађарска, Југославија и Албанија. О овоме савезу било је речи на Кримској конференцији и 10 марта Молотов је писмено био известио Харимана да је он за овај савез и да не разуме зашто је Америка против тога савеза. Хариман је закључио, да се "може десити да Совјети сада саопште Титу да тај савез склопи сада."⁴³ Хариман није остао дуго у недоумици о Титовој посети. Већ сутрадан после депеше Министарству, 9 априла помоћник Молотовљев Андреј Вишински саопштио је Хариману "да је **Југословенска влада** предложила Совјетској влади склапање уговора о савезу, слично Англо-Совјетском уговору од маја 1942 /Британско-Совјетски уговор о савезу у рату против Хитлерове Немачке и њених савезника у Европи и о послератној сарадњи и узајамној помоћи, потписан у Лондону 26 маја 1942/, или уговору са Чехословачком од 1943". Завршио је, да је "Совјетска влада усвојила овај предлог и уговор се сада саставља" и да тај "уговор неће бити противан Светској Организацији, јер је уперен против нападача".⁴⁴

Занимљиво је да је Хариман извршио поређење између Југословенско-совјетског уговора и Чешко-совјетског уговора и да је нашао: да "чешке одредбе о послератној пријатељској сарадњи **истичу принцип узајамног поштовања независности и суверенитета и немешање у унутрашње послове других**"

док је "Југословенски уговор **"изоставио ове принципе"**"⁴⁵

Изненадно склапање уговора наишло је на велико разочарење у Форен офису у Лондону. Један "високи чиновник" рекао је 19 априла амбасадору Вајнанту: Да су "веома љути што је Тито у разговорима са Москвом заборавио стварну помоћ која му је пружана од стране Западних Савезника" и да је штавише истицао велико пријатељство према Бугарима.⁴⁶

Како је овај уговор склопљен без икаквог договора са Краљем Петром или Намесништвом, то је краљ Петар упутио 17 априла писмо да положај Југославије на Јадрану, у Средњој Европи и на Балкану налаже јој да не води спољну политику у послератној Европи са само једним од три Велика Савезника, већ са свом тројицом. Да је од пресељења Југословенске владе у Београд Председник Краљевске Владе био свакодневно у додиру са Британским амбасадором од кога је добио упутства за своје одлуке и **"пита се да ли је министарство спољних послова уједињене владе известило британског амбасадора о закључењу Уговора са Совјетима и затражило савет британске Владе"**. Истакао је да сматра да је ова једноставна спољна политика разговора за Југославију и њену економску обнову; да се одлуке са Јалте не извршавају и да привремена скупштина није још образована. Завршио је да су се на општинским изборима кандидирали само комунистички делегати и да ће тако бити и за изборе за уставотворну скупштину.⁴⁷

Председник Британске Владе ће 8 маја, на дан капитулације Немачке, одговорити Краљу: **"да су досадашњи догађаји у Југославији изневерили моје најлепше наде и да се много штошта дешава у Југославији на моју велику жалост, али ја нисам у стању да то спречим"**.⁴⁸

Упозорења о страховитом стању у Југославији дошла су и од самог Потпредседника Уједињене Владе и шефа Демократске странке Милана Грола, 26 априла, уочи састанка Конференције Уједињених Народа у Сан Франциску. Патерсон је јавио да је Грол тражио да се Вашингтон обавести о ситуацији у Југославији. Грол је прво, поновио све што је већ рекао амбасадору Патерсону 9 априла. Додао је још и ово: **"Да комунисти немилосрдно уништавају своје противнике, да људе који су били са Михаиловићем или га новчано помагали "изводе непрекидно на суд и стрељају; да су "приватна својина и радње одузете без икаквог оправдања; да ни он нити ма ко могу да спрече то. Своје пријатеље је саветовао да се клоне политике "јер их он не може да заустави"**. Истакао је **"да АВНОЈ није проширен"** док се у међувремену доносе драстични закони, а гаранције за праведно суђење без икаква су смисла. Питао је Патерсона какво ће даље држање Британије и Америке да буде; да ли ће они да изврше одлуке на Јалти и да ли "може да рачуна на помоћ Америке ако би остао у Влади". Амбасадор је завршио свој извештај: да **"свакодневни испади потврђују Гролово гледиште али нема основа за нас да се мешамо сем у име америчких права на слободу, што већ чинимо"**.⁴⁹

Америчкој Влади је већ било познато **"сурово поступање комуниста са демократским елементима у свима земљама Источне Европе"**. Хвалећи демократију, комунисти су вршили свуда жесток терор застрашивања, масовне депортације и убиства **"све под видом антифашистичког чишћења"**. То чишће-

ње вршило се од стране васпостављених влада "које су тобож вршиле народну вољу".⁵⁰ Овде ваља истаћи још једно непријатно изненађење за Велику Британију и Америку. Титов начелник Генералштаба Арса Јовановић саопштио је, на врло груб начин,¹⁴ маја да Војне мисије Британије и Америке са својим чиновницима на терену "имају да напусте Београд", јер њихов посао могу да врше војни изасланици. Ово је имало да буде одмазда за британско и америчко држање према Титу по питању Трста и Аустрије. Шеф Британске мисије саопштио је Јовановићу: да ће Титове мисије у Барију, Риму и Каиру такође морати да се врате. Када је пуковник Тајер рекао да су Војне мисије биле од помоћи Југославији, Јовановић је одговорио: "Да би Партизани победили и без савезничке помоћи, и пао у ватру по питању: Ко је први дошао до Венеције Ђулије и Трста".⁵¹

Четири дана доцније, 18 маја, Патерсон је јавио Министарству: да су изјаве Гролове о унутрашњем стању потврђене; да Партизани још увек убијају присталице ђенерала Михаиловића, гоне њихове фамилије, одузимају им све што имају и конфискују њихове куће. Посетиоци Амбасаде испитују се од стране полиције; два чиновника Америчке амбасаде су ухађена прошле недеље, а трећем су саопштили да напусти посао у Амбасади; хапсе се сви грађани који се друже са британским војницима; Четници, који су се предали, изводе се пред партизанске судове на којима организоване руље траже њихову смрт и по кратком поступку осуђују се на смрт.⁵²

Краљ Петар обратио се 24 маја председнику Труману као једном од одговорних за одлуке које су биле донете на Јалти и изложио му стварно стање у Југославији, истичући **неизвршење одлука са Јалте**. Апеловао је да се омогући народу да слободно изабере владу под којом жели да живи.⁵³ Черчил је Краљу рекао, после капитулације Немачке, срећући се на степеницама катедрале св. Павла: "Ствари у Југославији не иду добро, као што смо се надали - на несрећу ми још ништа не можемо да учинимо по томе".⁵⁴ Претседник Труман одговорио је 2 јула и изразио "наду да ће на демократски начин васпоставити слободне установе у духу Кримске Декларације о Југославији и о Ослобођеној Европи". Истакао је да је непрекидна политика Владе САД да не повлачење један део народа а други део искључи из политичког живота Југославије. Додао је, да је Влада чинила све да се декларације на Јалти приведу у дело". На крају је рекао да се нада "да ће народ Југославије, уз потребну помоћ, бити у стању да реши хитне политичко-економске проблеме и да ће **уживати све плодове ослобођења од тираније нациста потпуно четири слободе**".⁵⁵

После повратка Шубашића из Сан Франциска, Патерсон је имао разговор с њим и у Београду 6 јуна. Том приликом Шубашић се "сложио: /1/ да је данас у Југославији потпуна диктатура и да то мора да се мења; /2/ да нема слободе говора и штампе и да прва слобода коју народ треба да добије од страха; /3/ да ОЗНА има и сувише власти". На крају је додао, да је решен да се Споразум Тито-Шубашић и Јалта изврше и по слову и по духу.⁵⁶ Амбасадор Патерсон позван је у Вашингтон и напустио Београд 9 јуна. Он се вратио натраг тек 8 октобра.

Из једног меморандума шефа Одељења за Југоисточну Европу види се да је Сретен Жујовић "био послан у Сан Франциско да држи под присмотром Шубашића", да је Шубашић слаб и да га чак "не питају ни за постављање чиновника у његовом Министарству;" да су и Грол и Шутеј исто тако немоћни; да је све у рукама Тита и Ђиласа, који су жестоки комунисти.⁵⁷

После склопљеног савеза са Совјетима, Тита није била брига шта ће ко да мисли о њему и режиму. Како му је Стаљин наређивао, тако је он без говора слушао. Он је заузео власт на целој територији Југославије, извршио **масовна убиства** својих противника и Срба и Хрвата и Словенаца. Ни напамет му није падало да изврши ни Тито-Шубашић Споразум, а још мање да се придржава некакве Декларације о Ослобођеној Европи, која је народима обећавала слободне и тајне изборе и демократске владе. Велике наде, ипак, биле су полагане у слободне изборе и у одлуке које ће се донети на Конференцији у Потсдаму. Тито и комунисти са своје стране, савезом са Совјетима, учвршћивали су своју власт у Југославији без обзира на све претходне Споразуме, док су Совјети показивали Западу да они стоје иза свих тих комунистичких режима.

КОНФЕРЕНЦИЈА У ПОТСДАМУ

/17 јула до августа 1945/

Немачка је потписала безусловну предају 7 маја ујутру у Ренсу /Француска/, да 9 маја то исто учини и у присуству Руса у Берлину. Савезничке армије биле су прешле Рајну 23 марта и до пада Немачке стигле до линије Визмар-Магдебург-Дрезден-Пилзен-Линц-Трст. Окупационе зоне Немачке биле су одређене на кебечкој конференцији између Рузвелта и Черчила и потписане 14 новембра 1944 од стране представника Великих Сила у Европској саветодавној комисији у Лондону. Савезници су били ушли 120 миља дубоко у зону која је била одређена као окупациона зона Совјетског Савеза на фронту од 300-400 миља. Титови партизани били су у Трсту и на Сочи.

Цигло два дана после капитулације Немачке, Винстон Черчил сагледао је сасвим јасно последице неразумног одлагања Другог фронта све до јула 1944 и коначне деобе Балкана 9 октобра 1944 у Кремљу, између њега и Стаљина. Да су Савезници отворили Други фронт јуна 1943 и прешли Рајну 1944, уместо истога дана годину дана доцније, **они би свакако срели руске армије не на Елби, у срцу Европе, но на Висли у Пољској, ако не и даље ка истоку.** Да Черчил, после одлагања Другог фронта на Конференцији у Вашингтону 19 маја 1943, није напустио легалну војску Краљевине Југославије под ђенералом Михаиловићем, дотле већ овенчану великом славом и признањима свих Савезника на Западу, и пренео сву политичку и војну помоћ на комунистичку терористичку мањину у Југославији под Стаљиновим агентом Јосипом Брозом Титом, **никакве нагодбе са Стаљином годину дана доцније не би биле потребне и Балкан не би био издељан без учешћа ма и једног представника и једне земље Балкана и чак и иза леђа председника Рузвелта!** да је дошло до искрцавања на Балкан са наслоним на **масовну српску герилу под Михаиловићем** с јесени 1943, као што је било планирано, нема сумње, с обзиром на ситуацију тада на Балкану,

да би још те исте године, поред ослобођења Југославије, пале Бугарска, Румунија и Маџарска јер су руске армије биле далеко на истоку, на линији Лењинград—Смоленск—Гомел—Кијев—доњи ток реке Дњестра. Уместо да остану на Висли и Дњестру, руске армије и Титова комунистичка војска доћи ће до линије Либек—Трст—Крф, коју ће Винстон Черчил у депеши председнику Труману само три дана после пада Немачке, назвати "гвозденом завесом, која се спустила над руским фронтом." 58

У једној строго поверљивој депеши Черчил је 11 маја драматично апеловао на председника Трумана: /1/ да се "америчке армије не повлаче на окупационе линије... јер би то значило да поплава руске власти збрише 120 миља испред на фронту 300-400 миља" и ако би се то десило "претстављало би један од најужаснијих догађаја у историји;" /2/ да би у том случају Пољска "била потпуно угушена и сахрањена дубоко у руској окупационој територији;" /3/ да би "Тито и Руси држали све на истоку" од линије Либек—чешка граница—средина Аустрије—река Соча; /4/ да ће "Руси држати под својом управом Балканске државе, Немачку до окупационе линије, Чехословачку, велики део Аустрије, целу Југославију, Маџарску, Бугарску и Румунију све до Грчке" и да "то претставља догађај у историји Европе коме нема примера." На крају овог стравичног описа Европе под руском окупацијом, Черчил је тражио: /1/ да се не повлачимо на окупационе линије док ми не будемо "задовољни решењем Пољске, привременом окупацијом Немачке, условима васпостављеним руском влашћу у долини Дунава нарочито у Маџарској, Аустрији, Чешкој и на Балкану;" /2/ све ово се може решити само ако се војска Сједињених Држава не ослаби у Европи; /3/ ако се ово не реши пре повлачења армије Сједињених Држава и демобилисања војске Западног света — "нема изгледа на повољно решење и врло мало изгледа да се спречи трећи светски рат." Завршио је: "Ми морамо да положимо своје наде " у раном и брзом обрачуну и решењима са Русима. 59

У депеши сутрадан, 12 маја, Черчил ће рећи Труману и ово: /1/ да се "над руским фронтом спустила једна гвоздена завеса" и да "не знамо шта се све иза ње дешава;" /2/ да ће ускоро "предели источно од линије Либек—Трст—Крф бити потпуно у руским рукама;" /3/ да ће "у кратком времену Русима бити отворен пут за надирање, ако то буду хтели, до Северног мора и Атланског Океана"; /4/ да је "од животне важности да се са Русима постигне споразум или истера на чистину где се налазимо, пре но што смртно / *mortally*/ ослободимо наше војске и повучемо се у окупационе зоне." Завршио је, да се то може учинити само "личним састанком између њих и Стаљина". 60 Тако је дошло до предлога, да се шефови Влада Трију Великих Сила састану у Берлину / Потсдаму/ јула 1945.

Председник Труман био је у Белој Кући тек нешто више од месец дана после Рузвелтове смрти и, поред Рузвелта, није имао великог удела у вођењу спољашње политике Сједињених Држава. Он ће због тога упутити 23 маја 1945 Хари Хопкинса да разговара са Стаљином, а 26 маја Жозеф Девиса у Лондон да говори са Черчиллом. Обојица су имали да чују мишљење о

проблемима у Европи, који су имали да се решавају на планираном састанку у Потсдаму јула 1945. Из ових мисија занимљиво је шта је Черчил рекао 26 маја Девису о Титу:

*Тито је непоуздан, комуниста и потпуно под влашћу Москве... Што се тиче Балкана, Черчил се горко жалио да нема заједничке сарадње "педесет-педесет" над контролом Југославије, нити "осамдесет: двадесет" за Румунију и Бугарску, нити "тројне" контроле над Аустријом. Титово држање је одјек политике и акције Совјета и неуспех у сарадњи на другим странама показује са чим Европа има да се суочи и шта да очекује од Совјета..."⁶¹ Оно што је њему / Черчилу / страшније од комунизма то је **увођење метода тајне полиције и Гестапа**. Говорио је са узбуђењем о "челичној забеси" коју су Совјети спустили над ослобођеним територијама Источне Европе, о ужасима овога мрака, итд.⁶²*

Човек се са тугом мора сетити Черчилова говора у Парламенту 22 фебруара 1943, четири дана пре но што ће спустити свога сина Рандолфа код Тита, у коме је за истог овог Тита рекао ово: "У маршалу Титу партизани су нашли изванредног вођу **славног у борби за слободу**" и истовремено оптужио "неке Михаиловићеве команданте" за сарадњу са непријатељем.

**

*

Конференција у Потсдаму имала је да почне 15 јула 1945. Дотле се имало да састави договорна Листа проблема о којима ће Труман, Стаљин и Черчил имати да дискутују и покушати да реше. Судбина целе Европе лежала је у рукама ова три човека јула 1945. Један од најсудбоноснијих проблема за слободу Европе био је **примена Декларације о Ослобођеној Европи**, коју су Велика Тројица била потписала на Јалти фебруара 1945. По тој Декларацији требало је не само образовати привремене **репрезентативне владе без утицаја споља** у целој Источној Европи и на Балкану но и обезбедити **потпуно слободне и тајне изборе** за уставотворне скупштине. Поштена њена примена имала је да обезбеди слободу и демократију у Европи. Међутим, где год су прошле руске армије стваране су **само чисто комунистичке владе, завођен нечувен терор и масовна убиства свих потенцијалних политичких противника комунизма**. Совјетска Русија је потпуно игнорисала Декларацију о Ослобођеној Европи. Чак и у савезничкој Југославији о којој је био постигнут и један одређен Споразум Тито—Шубашић и Велика Тројица изрично наредила на Јалти да се тај Споразум "сместа изврши"— **све је било изиграно од стране Стаљина и Тита и заведен комунистички терор далеко суровији но и у једној земљи које су биле Хитлерови сателити**.

Британска и Америчка влада стварале су листу предмета, које треба изнети на решење у Потсдаму. На тој листи била је под "4 Југославија: Одржа-

вање **Status quo** што се тиче граница са Италијом и Аустријом до закључења уговора о миру”, а под тачком 9 наведено је: /a/ Одбијање Совјетске владе да се Декларација на Јалти о Ослобођеној Европи примени у земљама у којима су три силе заинтересоване. ⁶³ Америчко Министарство упутило је председнику Труману 14 јуна Меморандум о примедбама на Черчилову листу питања о којима би требало да говоре Шефови Влада трију Великих Сила. По питању Југославије ту стоји: “**Много је важнија примена начела Јалте од стране тоталитарног режима који је заведен у Југославији**”... јер “**нерепрезентативни карактер Владе и политичка искључивост партизана разлог су за стварну бригу.**” ⁶⁴

Британци су, после тога, доставили америчком Министарству 3 јула, а Молотову 11 јула “Допуњену листу предложених предмета” за разговоре трију Шефова Влада. У тачки “5. Балкан, ”наводи се ово о Југославији: “/e/ Ситуација у Југославији и извршење Тито–Шубашић Споразума; /f/ Обезбеђење слободних избора у земљама на Балкану.” ⁶⁵

У једном Меморандуму председнику Труману 3 јула, Жозеф Девис у тачки IV истиче ово о Балкану. Балкан ће бити извор будућих тешкоћа. Енглеска има интерес на Балкану због Индије, Руси интерес за Словене и Дарданеле. Британци контролишу Грчку, а ђенерал Ајзенхауер Западно Европу. После совјетске инвазије Балкана, **они инсистирају на контроли Балкана...** У октобру 1944 постигнут је споразум између Черчила и Стаљина / о подели Балкана/... **Према томе “Савезничке контролне комисије успостављене су само pro forma...** Доминантан интерес Британаца је обезбеђен у Грчкој и Италији и Совјети траже да им се призна исто право на Балкану.⁶⁶ На делу, погодба између Черчила и Стаљина о подели Балкана, показала се као стална, не само “**на три месеца**” као што је било договорено између Рузвелта, Черчила и Стаљина.

Да би се израдила студија о Југославији, која би служила као основа Председнику кад се буде дискутовало ово питање, почело је прикупљање последњих података о стању у Југославији. Већ 7 јула Америчка амбасада у Београду јавила је ово:

Ситуација у Југославији непромењена. Нема ни слободе штампе ни слободе политичког рада и како тајна полиција ради шта хоће, нема ни слободе од страха... Шубашић је рекао Стивенсону... да је рекао Кардељу да стварно ништа није учињено да се изврши Тито-Шубашић Споразум по коме је садашњи режим и створен и да он сматра себе одговорним и пред народом и пред Великим Силама за успех Споразума. Шубашић је изразио “наду да ће Велика Тројица на састанку објавити ово и потсетити Југословенску владу да се Споразум мора да изврши... И Стивенсон и ја сматрамо да је ова акција пожељна.” ⁶⁷

Шубашић је поново 14 јула рекао Америчком отправнику послова у Београду да се нада “**да ће Велика Тројица предузети корисну акцију**”. Са своје стране отправник послова Санц додаће: “Убеђен сам да нема наде овде за демократију и нови закони биће само фасада за тоталитарни комунистички режим.” ⁶⁸ Маршал Александар рекао је 12 јула амбасадору у Италији Кир-

ку: да ће “Черчил сасвим отворено рећи да Британска влада није задовољна са спровођењем овог Споразума /Тито—Шубашић/ досада и да ће принудити /would hold/ Тита да тај Споразум изврши дословце / to strict account/”⁶⁹

Амбасадор Канон, шеф Одељења за Јужну Европу, Балкан и Италију и члан Америчке делегације за предвиђени састанак у Потсдаму затражио је и добио Меморандум од отправника послова Југословенске амбасаде у Вашингтону Ивана Франгеса о стању у Југославији. У томе опширном Меморандуму под насловом “Развој у Југославији од Кримске Конференције” изнето је углавном ово:

*“Ни једна одредба препорука на Јалти, као ни начела Декларације о Ослобођеној Европи или Повеља Уједињених Народа, — није извршена у Југославији. Ни једна од обећаних слобода по Споразуму Тито—Шубашић није примењена... Сву власт су узели у своје руке народноослободилачки комитети... Комунисти врше целокупну власт и врше суђења без икаквих закона, јер су сви закони поништени... Суди се “по сабести”. Циљ комитета је да сломи отпор комунистичким организацијама и да тероришу народ оглашујући свакога који није са њима фашистом или реакционаром. А фашисти и реакционари уништавају се физички. Партизани добијају храну трипут више од осталих грађана... Политичка полиција Озна без престанка “уништава реакционаре и фашисте.” Право својине не постоји... Тито врши посете траговима у Србији са Руским амбасадором Садчиковим и спомиње само Совјетску Русију као савезника у рату... У Берлину треба тражити: /1/ Извршење одлука на Јалти, које се односе на слободне изборе и образовања представничких влада; /2/ Стварну контролу над изборима од стране Америчке владе; /3/ образовање Владе на основи извршених слободних избора; /4/ Савезничку контролу избора, јер је Влада у Југославији толико озлоглашена да је ова контрола неопходна.”*⁷⁰

Вршилац дужности Министра спољних послова у Вашингтону Гру, доставио је министру Бернсу извештај Амбасаде у Београду о разговору са Миланом Гролом 7 јула. Грол је “пре 10 дана” поднео Меморандум Титу који је завршио изјавом “да ће остати у Влади једино ако се сместа постигне споразум о следећим питањима: /1/ Проширење АВНОЈ-а; /2/ Основни закон којим се гарантује слобода штампе и говора, збора, личне сигурности; /3/ Карактер новог режима. Ако би само АВНОЈ био проширен без споразума по друга два питања Грол ће са осталима да поднесе оставку. По повратку из Сједињених Држава Шубашић је “признао да је његова политика трагични неуспех, а кад се вратио из Загеба рекао је да је његова политика издала целу Хрватску.” Грол је изразио наду да ће амерички новинари питати Зашто АВНОЈ није проширен и да изложи став опозиције не наводећи изворе обавештења. Грол је говорио о комунистима са највећом осудом.⁷¹

Америчка делегација понела је на конференцију у Берлину ова два документа:

**Примена на Југославију Декларације на Јалти
Број 551**

Строго поверљиво

Примена Кримске Декларације на Југославију

Препоручујемо да се размотри чињеница да Тито није извршио препоруке садржане у Кримској Декларацији о Југославији и да се изда декларација да ће Три Силе продужити да се придржавају препорука / са Јалте/ и биће спремне да се договоре о помоћи југословенском народу да ужива принципе демократије... Проширење АВНОЈ-а укључењем чланова последње Скупштине није извршено. Објављено је да ће бити проширен са 250 чланова од којих ће Влада наименовати 200, а Президијум АВНОЈ-а још 50. АВНОЈ сада има 350 чланова.

У међувремену установљено је шест "федеративних" држава и у свакој од њих Владе су под контролом партизана и ни у једној од њих не примењују се демократска начела... Одлуке које је донео искључиво партизански Конгрес одржан у Јајцу новембра 1943, сматрају се као основа и неизменљиви закон и ускоро ће бити признат као "Устав".

Укратко, Декларација на Јалти није извршена. Утврђено је потпуно да се врши уништавање демократских противника партизана, неоправдано оимање имовине, гоњење свештенства итд. што показује да лица на власти желе да изиграју демократске принципе... Индустрија је национализована и стављена под државну контролу установљењем "комесара" и "радних управних савета"... Саопштили смо Шубашићу приликом проласка кроз Вашингтон да нећемо давати економску помоћ Југославији све док траје ова независноста политика и економска ситуација.

5 јула 1945 ⁷²

Број 552

Строго поверљиво

Југославија – Коментар о Британској листи

а. Начела Кримске Декларације о Ослобођеној Европи а нарочито одредбе Декларације на Јалти по питању Југославије биле су потпуно занемарене и како изгледа злонамерно уништене од стране власти маршала Тита. Титова привремена влада Југославије има само шест чланова који не припадају организацијама Партизана, а само тројица имају независна тледишта, па и та тројица имају положаје са мало власти или утицаја / Мисле на Грота, Шубашића и Шутеја/. АВНОЈ није био проширен члановима последње Скупштине и

тако образовао Привремени парламент. Изјављено је да ће одлуке Партизанског Конгреса у Јајцу новембра 1943 бити примљене као "Устав Југославије"⁷³

Сматрамо да маршалу Титу треба одлучно рећи да специјалне одредбе Совјетске, Британске и Америчке владе садржане у Декларацији на Јалти о Југославији морају се истински применити ако се жели да њихов режим ужића потпору трију сила.

Што се тиче примене на Југославију Кримске Декларације о Ослобођеној Европи режим маршала Тита намерно крши примену демократских поступака. Обавештења која су стигла Влади апсолутно потврђују да се свако демократско не-партизанско изражавање мишљења сурово угушује од стране партизанских организација. Припреме за претстојеће изборе указују да су исте извршене са циљем да се обезбеди успешна контрола мањине која влада у Народном Ослободилачком Фронту, давањем само на изглед извесних слобода демократским елементима.

Ми сматрамо да, извршујући наше обавезе на Јалти, Совјетска, Британска и Америчка влада треба да саопште маршалу Титу апсолутну битност да се изврше истински слободни и демократски избори у сагласности са слобом и духом Кримске Декларације и да три владе треба да узму у разматрање предузимање успешних заједничких акција на случај да режим маршала Тита продужи садашњим недопустеним правцем.⁷⁴

**
*

На Другом састанку Министара иностраних послова 19 јула у Потсдаму, решено је да се на Треће пленарно заседање Шефова Влада / Трумана, Стаљина и Черчила/ истог дана у пет сати поподне изнесе питање Југославије. Британска делегација предложила је разматрање испуњења Тито—Шубашић Споразума и поднела документ по томе питању Бр. 1202— "Југославија, Британски Предлог Изнет Шефовима Влада 19 јула". У томе предлогу истакнуто је: /1/ да су на Кримској конференцији Шефови Влада / Рузвелт, Стаљин и Черчил/ дискутовали 10 фебруара питање Југославије и препоручили маршалу Титу и Шубашићу да се њихов Споразум изврши и образује нова Влада по томе Споразуму; /2/ три Владе су на тај начин прихватиле Тито—Шубашић Споразум са гаранцијама за основне принципе демократских слобода, нарочито личне слободе, слободе од страха, слободу вере и савести, говора, штампе, збора и удружи - вања и право на имовину и приватну иницијативу, са обећањем да ће се извршити слободни избори три месеца после ослобођења Југославије; /3/ одредбе Тито—Шубашић Споразума нису потпуно извршене и " **пожељно је да се на крају заседања Шефова Влада објави изјава истичући чињеницу да су они признали Југословенску владу на основу Споразума на Јалти и Тито—Шубашић споразума и очекују да се / ти споразуми/ потпуно изврше у блиској будућности.**"⁷⁵

На поподневном заседању Шефова Влада Идн је поднео предлог о Југославији. Стаљин је изјавио да се то питање "не може разматрати без при-

суства Југословена и да се у сваком случају без њих ништа не би могло да постигне". **Идн** је одговорио: "да је Споразум на Јалти био постигнут иако Југословени нису били присутни." **Стаљин** је остао при своме и додао, да су за време Јалте постојале две владе /SIC/ у Југославији које се нису могле да сложе; да сада постоји једна легална Влада и предлаже "да се позову представници те Владе". **Черчил** је упитао Стаљина кога мисли да позове — Тита или Шубашића, нашта је Стаљин одговорио: "могу да позову ма кога". **Черчил** је истакао: да се Југословени апсолутно не слажу, нашто је **Стаљин** одговорио: "да то први пут сада чује." да то треба проверити и оставити Југословенима да им то кажу. **Председник Труман** упитао је Черчила: да ли су његова обавештења довољно озбиљна да је потребно да се позову југословенски представници. **Черчил** је одговорио : да је ствар врло озбиљна" и истакао да је на Јалти по овоме питању "био постигнут споразум који није био извршен; да избори нису одржани; да АВНОЈ није реорганизован; да судство није васпостављено; Тито је натурао искључиво партизанску организацију са полицијском контролом и са штампом контролисаном као у фашистичким земљама. Наде које смо имали на Јалти нису се оствариле. **Ми смо давали оружје и помагали Тита. Дали смо све што смо могли. Он / Черчил/ потпуно је разочаран са оним што се догађа сада у Југославији.** Британски предлог врло скромно предлаже да се поново изјави оно што је било већ договорено на Јалти. ⁷⁶

Стаљин је, после овога, истакао да је Черчил узео да говори о суштини самога питања, али није одговорио, да ли он сматра вредним да се та ствар уопште дискутује. Додао је да ако председник Труман жели, он би могао да изложи суштину питања. Пошто га је Председник Труман замолио да то учини, Стаљин је наставио информације које је Черчил изложио по питању кршења одлука на Јалти нису нам познате и не слажу се са нашим обавештењима; можда је Черчил у праву, можда није у праву, али он, Стаљин сматра да би било корисно дати прилику Југословенима да одговоре на његове оптужбе. **Черчил** је одмах додао, да он није изнео оптужбе но жалбе. **Стаљин** се слаже да се питање размотри али да није **могућно судити Југословенску државу не саслушавши њихове претставнике.** **Черчил** је рекао да ће о томе размислити и да би можда било корисно да се засебно саслушају обе стране — **Тито и друга страна.** Можда би они успели да реше своје тешкоће. Упитао је Стаљина да ли би они били вољни да дођу, нашто је Стаљин одговорио "да не зна, али се могу позвати." ⁷⁷

После ове дискусије између Стаљина и Черчила узео је реч **председник Труман** и изјавио ово: "Да је дошао као претставник Сједињених Држава да говори о **светским проблемима**; да он не може овде да заседава као суд који ће решавати ствари, које ће можда решити Организација Уједињених Народа. Ако бисмо то учинили ми бисмо се уплели да решавамо сваку политичку тешкоћу и морали бисмо да саслушавамо наизменично претставника Дегола, Франка и друге. Не жели да губи време слушајући жалбе, већ хоће да решавају проблеме због којих су три шефа владе дошли овде да их решавају. Ако то не могу онда је њихово време изгубљено. Стаљин је додао: да је то сасвим умесна примедба.

Вероватно изненађен овим изјавама Председниковим, Черчил је изјавио: да жели "са великим поштовањем да истакне да су Сједињене Државе биле врло заинтересоване да се Споразум на Јалти изврши" и додао да "Британски предлог просто изражава жељу да се одлуке донете на Кримској конференцији изврше. Напоменуо је, даље, да је Председников Претходник /Рузвелт/ придавао важност овој ствари и да су "велики део Декларације на Јалти написали сами Американци".⁷⁸ Председник Труман је тада изјавио "да он жели да види да се Декларација на Јалти изврши." Додао је: "Што се тиче Сједињених Држава ја намеравам да те одлуке извршим дословно." Стаљин је на то додао: "да је Споразум на Јалти, по њиховим обавештењима, извршен." Председник Труман је додао: да су жалбе о Југославији примљене и од стране Америчке владе и да се оне могу да размотре без Југословена. Черчил је завршио овим речима: "Пошто Британски предлог није наишао на подршку, онда је спреман да га повуче." Председник Труман је додао: да се одложи "за једно или два заседања". Затим је Черчил захвалио Стаљину на стрпљењу и додао: "Ако не будемо могли да решимо своје проблеме овде, где их онда можемо решити?" Стаљин је одговорио: "Они се могу решити овде, али ми морамо да саслушамо оне којих се то тиче. Черчил : Слаже се са Стаљином али се Председник не слаже са тим." Стаљин је закључио: "Да се ствар остави засада."⁷⁹

Занимљиво је како је овај разговор утроје забележио Бен Коен, специјални помоћник Министра иностраних послова, који је био присутан:

Т р у м а н : Следеће је питање Југославија.

С т а љ и н : Не можемо ово питање да разматрамо док не саслушамо Југословене. Југославија је Савезник.

Ч е р ч и л : Две стране / Тито и Шубашић/ не слажу се.

С т а љ и н : Ја немам таква обавештења. Да их проверимо. Да их позовемо.

Ч е р ч и л : Ја сам изложио жалбе, не оптужбе.

С т а љ и н : Није реч овде о речима. Не могу да заменим оптужбе жалбама.

Ч е р ч и л : Размислићу. Било би можда добро да Тито и Шубашић дођу овде. Мислите ли да би они хтели да дођу?

Т р у м а н : Ја сам овде да говоримо о светским проблемима са Совјетском и Британском владом. Ја нисам овде да заседавам као суд. То је посао Сан Франциска. Хоћу да разматрамо ствари по којима три Шефа Владе могу да се сложе. Ја нисам дошао да чујем Тита, Дегола и Франка.

С т а љ и н : То је сасвим умесна примедба."⁸⁰

У Меморандуму Делегације Сједињених Држава од 21 јула изложени су проблеми који су решени, које треба Шефови Влада тек да размотре, питања која још нису покренута и "проблеми о којима је говорено и по којима није постигнут споразум." У овој последњој групи била је само Југославија. Истиче се, по питању Југославије: Да су "Британци покренули питање изврше-

ња одлука на Јалти о Југославији, али, како нико није подржао њихов предлог, то су како изгледа **одлучили да на томе не инсистирају.** ⁸¹

Вршилац дужности Министра спољних послова у Вашингтону Гроу сматрао је за потребно да хитно достави Министру Бернсу у Потсдам, 30 јула последње извештаје о ситуацији у Југославији. У тим извештајима Америчка амбасада јављала је ово: /1/ да се у Београду проносе вести да ће Шубашић, Грол и Шутеј поднети оставке и да је Министарски савет био сазван за 25 јули; /2/ да су на тој седници одједном изнета четири важна закона на одобрење: о проширењу АВНОЈ-а, о изборима за Уставотворну скупштину, о изборима и гласању на тим изборима; /3/ да је Шубашић, после оштре дискусије у Министарском савету са Титом, предложио да се образује комитет који ће те законе претходно проучити, што је Тито усвојио и тако избегнута криза Владе; /4/ да по изјави Шубашића комунисти хоће да у проширеном АВНОЈ-у имају “лавовски део” и да не пристају ни на шта што би могло да умањи њихову власт; /5/ да је Шутеј рекао да је “кључ целе ситуације Шубашић, који је и потписао основни Споразум са Титом и да Шубашић не може ништа да учини без захтева западних сила да се Споразум на Јалти изврши и народу пружи слободу... И да сви очекују изјаву из Потсдама, јер знају да је Југославија изнета на решавање.” ⁸²

Грол је Америчком отправнику послова саопштио много више. Рекао је: да је “тек после три месеца одржана седница Владе 25 јула”; да је пре месец дана саопштио Титу: да његов опстанак у Влади и помоћ Демократске странке зависи од проширења АВНОЈ-а у духу Јалте, слободних избора и слободне штампе и говора; да је он предложио студију поднетих закона, јер су министри држани у мраку читави три месеца, и да га је Шубашић помогао у томе; да је седница трајала пет бурних часова, на којој су Тито и Кардељ бранили комунистичку страну. Главне Гролове примедбе биле су: да предложени број чланова АВНОЈ-а од 120, од којих 40 из последње Скупштине, није довољан; да **нови изборни закон искључује пола становништва да гласају под видом разних оптужби**” од опозиције Народноослободилачком фронту до такозване помоћи Михаиловићу”; да именовање кандидата врше комунистички народни одбори по срезovima; да по новом закону политичке партије могу изићи на изборе само ако у сваком срезу Југославије имају кандидате, што је искључено, јер Српска радикална странка не може имати кандидате у сваком срезу Словеније нити Словенска људска странка у Македонији; да партије не могу да поставе кандидате без слободне кретања, изборне кампање и слободне штампе; да гласање на писаним цедуљама искључује велики број гласача који су неписмени и да су куглице боље; да Фронт не може бити преставнички без Радикалне странке и Хрватске сељачке странке. Тито је довео из Књажевца 94 година старог Ацу Станојевића, да би дао утисак као да и Радикална странка помаже Фронт. Грол је завршио: да Кардељ одбија ма какве компромисе који би умањили власт комуниста. ⁸³ Грол је истакао само две могућности за успех: /1/ притисак на Тита споља од стране Америке и Енглеске са и без Совјетског Савеза и /2/ оставке Шубашића и Грола са осталим министрима који се слажу са њима. Подвукао је да све зависи од Шубашића и да се нада да ће Америка и

Енглеска " да потсетите Шубашића, који се колеба да је он одговоран и да мора да остане чврст. Грол је убеђен да Шубашић и он могу да зададу одлучан ударац Титовом режиму и тиме учине крај терору и унеколико олакшају народу. Без Шубашића Грол може мало да учини али је спреман да и сам пређе у акцију без обзира на последице." ⁸⁴

Овим извештајима из Београда, Амбасадор је додао свој закључак: Да је "сада кратка и можда последња прилика за Велике Силе, нарочито за нас и Британце, да подвучемо нашу потпору принципима за које се Грол и неколико њих у Влади још увек боре. Ако би Грол поднео оставку и Шубашић и даље пливао са Титом по питању критичних закона који треба да се донесу, биће за нас теже но икад да олакшамо једно стање које је сваким даном све окрутније и за које изгледа ми имамо одговорности према народу." ⁸⁵

Истог овог дана кад је добио ова обавештења о Југославији, одржан је у Потстаму Девети састанак Министара иностраних послова са Бевином, уместо Идном, који је 28 јула постао Министар спољних послова после избора у којима је Черчил изгубио. Бевин је истакао питања која би требало решити, међу којима је и питање Југославије. ⁸⁶ Овај пут Бевин је предложио да се са Конференције изда саопштење у вези са нередима на талијанско-југословенској и грчко-југословенској граници почетком јула. У том саопштењу на крају се каже да ће "народи Југоисточне Европе ући у период напретка и демократског развоја у духу документа као што су Варкиза Споразум и Тито-Шубашић Споразум." ⁸⁷

Питање Југославије није било одбачено, но само одложено "за два до три заседања Шефова Влада". Да би одбацили Британски предлог о Југославији, Совјети су направили један врло вешт и смишљен план за акцију, која је имала да доведе до потпуног одбацивања питања о извршењу Споразума Тито-Шубашић. Они су о питању Југославије поднели на разматрање потпуно нове предлоге о питању Грчке и о питању тешкоћа у Венецији Ђулији, са циљем да доведу Британце у тежак положај по питању Грчке и Савезнике по питању стања у Венецији Ђулији. И како се нема времена да се то расмотри, отпашће и питање о извршењу Споразума Тито-Шубашић!

О питању Венеције Ђулије, Стаљину ће помоћи Тито и Шубашић. Они су заједнички упутили писма председнику Труману и Черчилу о "Цивилној управи у Венецији Ђулији". Жалили су се да су Савезници сменили све југословенске народне одборе на талијанској територији и васпоставили талијанску односно власт Савезничке војне владе за Италију. Предлагали су слободне изборе у Венецији и Ђулији, тако да народни одбори управљају до коначне одлуке Конференције мира о присаједињењу свих територија Југославији. ⁸⁸ Ово писмо упућено је Труману 29 јула. Молотов, по чијим су налозима свакако Тито и Шубашић упутили ову претставку, на састанку Министара иностраних послова сутрадан 30 јула поднео је предлог "о стању на територији Трста и Истре." ⁸⁹ Захтевао је да се ово питање изнесе на следећем пленарном састанку Шефова Влада на разматрање. Бевин је истакао да је главно да се поштује *status quo* граница према Грчкој и Италији до конференције мира. Бевинов предлог

говорио је о "агресивној акцији у Југоисточној Европи не помињући ни једну земљу" и потпуно занемарио предлог који је покренула Британска делегација о извршењу Тито-Шубашић Споразума. Тај предлог је, додуше, имао да се изнесе на разматрање у сваком случају.

На Једанаестом пленарном заседању Шефова Влада 31 јула, кад се дошло на питање Југославије, Стаљин је одједном изнео предлог о Грчкој. У томе предлогу се истиче: да се у Грчкој не поштује закон; да је јасно да се Варкиза Споразум између грчке Владе и демократских елемената не испуњава; предлаже да Влада Велике Британије и Регент Грчке промене Владу у духу споразума постигнутог у Варкизи 12 фебруара 1945 између претставника тада постојеће грчке Владе и претставника грчке демократије.⁹⁰ Бевин је тада узео реч и изјавио: "Да су Британци поднели један разуман предлог о Југославији //Документа Бр. 1083, с. 1074 и Документ 1202, с. 1209/ и да је Совјетска делегација одмах после тога учинила два предлога. Господин Бевин предлаже да се сва три предлога одбаце." Стаљин ће кратко рећи: "Добро, слажем се." Председник Труман додао је да се и он слаже.⁹¹

У Меморандуму Сједињених Држава, сумирајући Пленарно заседање Шефова Влада 31 јула стоји: "10 Југославија - сложили су се да се и Британски и Совјетски предлози по овоме питању одбаце."⁹² У Белешкама које је водио Коен, по питању Југославије стоји ово:

М о л о т о в: Ми смо поднели један разуман предлог о Југославији. С обзиром да је већ доцкан, мислим да немамо времена да размотримо Грчку; Југославију и Трст."

С т а љ и н: Ми ћемо онда то изоставити.

Т р у м а н: "Следеће питање је о ратним злочинцима".

Тако је трагично завршено разматрање питања извршења Споразума Тито-Шубашић и одлука Велике Тројке на Јалти. Шефови Влада трију Великих Сила ударили су истински глогов колац слободи Југославије.

На последњем Тринаестом пленарном заседању Шефова Влада 1 августа од 10.40 часова увече до 2 августа у 12.30, нови председник Британске владе Атли рећи ће, при растанку са Стаљином и Труманом: да се нада "да ће ова Конференција бити камен темељац на путу којим заједнички иду три нације ка сталном миру и да ће пријатељство на састанцима тројице бити ојачано". Стаљин је суво додао "да је то и совјетска жеља", а председник Труман придружио се жељама Председника Британске владе.⁹³ Стварно је био ударен камен темељац ропству целе Источне Европе и Југославије.

У Меморандуму главног секретара Централног секретаријата америчког Министарства спољних послова Јоста, писаном 7 августа о питањима која су разматрана и како су решена од стране Шефова Влада на Берлинској конференцији стоји ово:

33. Ј у г о с л а в и ј а.— Британци су били поднели предлог за извршење Декларације на Јалти о Југославији. Стаљин је остао при томе да је

Декларација на Јалти извршена и одбио је да ма шта даље ради док претставницима Југославије не би било допуштено да на Конференцији изнесу свој случај. Никаква акција није предузета.

“34. Г р ч к а.— И ситуација у Грчкој и њен однос са Југославијом, Бугарском и Албанијом била је разматрана. Сједињене Државе и Британија предлагале су да три силе заједнички контролишу изборе у Грчкој али су то Совјети одбили. Совјети су оптужили Грчку владу да врши терор у земљи и агресивну акцију против Југославије и Бугарске, што су Британци опорекли. Никаква акција није предузета.”⁹⁴

“35. Ј у ж н а Е в р о п а.— Британци су учинили предлог за изглађивање сукоба између Југославије и Грчке. Совјети се нису сложили и никаква акција није предузета.”

У Меморандуму Јостовом, писаном сутрадан 8 августа по питању Југославије стоји ово:

“На конференцији било је релативно мало говора о Југославији. Британци су били поднели један предлог / Док. 1202, с. 1209/ са циљем да се изврши Декларација на Јалти о Југославији. Коментаришући овај предлог Стаљин је изјавио да је, према његовим обавештењима, Споразум на Јалти био извршен. Он је даље одбио да говори о томе питању сем ако би се позвали претставници Југославије да на Конференцији изнесу своје гледиште. Кад је Председник / Труман/ одбио да се позову Југословени, Британци су побукли свој предлог али не пре но што је Черчил изјавио да су Декларацију на Јалти писали углавном Американци и он се надао да би и они желели да се она и изврши.”⁹⁵

Тако су овде у Берлину, неслогом Шефова Влада Совјетског Савеза, Велике Британије и Председника Сједињених Држава, пропале све наде на слободу Југославије на крају Другог светског рата. Не зна се шта бисмо више осудили: суровост Стаљина и Молотова, лакомисленост Бевинову или незнање председника Трумана.

ПРЕДИЗБОРНИ ТЕРОР И ПОКУШАЈ АМЕРИКЕ ДА ОДЛОЖИ ИЗБОРЕ

На Конференцији у Потсдаму ни британски Министар спољних послова ни Председник Сједињених Америчких Држава нису схватили: да је и питање Грчке и питање стања у Венецији Ћулији везано за совјетску политику на Балкану, коју је Стаљинов пион Тито дословно спроводио, и да је уклањањем Титовог режима имало да се реши демократски и питање Трста и Истре и питање Грчке и њених тешкоћа са комунистима. А изнад свега питање слободе

савезничке Југославије, извршењем Споразума Тито—Шубашић, који су **три Велике Силе** прописале Југославији на Јалти, па онако олако прешле преко те своје **обавезе** на Конференцији у Потсдаму. Требало је да дође комунистичка герила у Грчкој и све невоље с њом за Западне Савезнике, па да се јасно сагледа и у Форен офису и у Стет департменту: да је за слободу Балкана кључна земља Југославија. И да је могућно одржати демократију у Грчкој само уз активну помоћ Запада и у савезу са НАТОМ. Да није тога, Грчка би одавно подлегла утицају два комунистичка суседа — Југославије и Бугарске.

Охрабрен скидањем са дневног реда питања Југославије у Потсдаму, Тито је 7 августа, **само шест дана после Потсдама**, одржао говор делегатима Народноослободилачког Фронта у Београду и изјаснио се за либерални републикански режим “јер је Монархија неподударна са демократијом”. И пошто је Монархија “застарела препотопска установа одбачена од већине народа /sic/, краљ Петар са свима реакционарним емигрантима не може се вратити у Југославију.”⁹⁶

На овај Титов говор, краљ Петар је одговорио Прокламацијом од 8 августа коју је доставио амбасадорима Велике Британије, Сједињених Држава и Совјетског Савеза. У тој Прокламацији, и договору са југословенским политичарима у Лондону, Краљ је истакао ова факта. Да Титов говор значи коначно одбацивање Тито—Шубашић Споразума који се није извршавао од дана потписа. Да је Краљ дао пристанак на тај Споразум **искључиво по савету Великих Савезника**. Да у Југославији влада пуна диктатура Титовог режима. Да се врше припреме за изборе под терором Озне, која је заменила Гестапо. Да су слободе обећане Споразумом остале мртво слово на хартији да се један једини глас чује у Југославији— глас маршала Тита и његовог тоталитарног покрета. Он сада диктира народу како да гласа на изборима, којима ће се одлучити о будућем земаљском Уставу. Ни једна једина одредба Споразума склопљеног са маршалом Титом—није извршена: Титова Влада их је намерно све изиграла. Намесницима није било допуштено да врше Краљеве уставне дужности и они су пренебрегли заклетву и обавезе према Краљу. Прокламација се завршава: “**Овим обзнањујем да они више не могу да ме заступају ни да раде у моје име. Одлучио сам, према томе, да опозovem овлашћење које сам им дао. Ја не могу давати своју личну сагласност једноме покрету којег се гнушам. Од овог часа дужност одбране уставних права народних враћа се Мени.**”⁹⁷

Лабуристичка Влада Атлијева продужила је Черчилову политику према Југославији. Форен офис је саопштио Амбасадору Вајнанту: /1/ да је Краљ немудро учинио изјаву иако је био изазван Титовом прокламацијом; /2/ да је Амбасадор Стивенсон већ обавестио Стојана Гавриловића, Шубашићевог помоћника, да је **Тито-Шубашић Споразум још увек на снази и да према томе и Намесништво остаје на снази и поред Краљеве акције.**”⁹⁸ По устаљеној британској пракси, и овај пут Краљ је имао да се мимоиђе као да не постоји и да се и даље тера устаљеним правцем. Мора се признати да је Министар Бевин био охрабрен одлукама Шефова Влада у Потсдаму, који су онако цинички скинули с дневног реда **обавезе које су на себе примили на Јалти!** Черчил и

Стаљин, а затим пришао и Рузвелт, скројили су капу Југославији и ту промене није могло да буде. Тито је имао да остане неоспорни господар Југославије по сваку цену, јер су тако у основи и коначно били решили Стаљин и Черчил 9 октобра 1944 у Кремљу.

Видећи да је Америка стопроцентно прихватила Стаљинов и Черчилов пазар у Москви о Југославији и да су Шефови Трију Великих Сила били потпуно дигли руке од Југославије у Потсдаму и оставили је Титу и његовим терористима на милост и немилост, потпредседнику Владе и шефу Демократске странке Милану Гролу није остајало ништа друго, до да поднесе оставку и самоме Титу сручи све шта мисли о стању у Југославији и његовом режиму. У својој оставци, коју је поднео маршалу Титу 18 августа овај неустрашиви демократа и вођа Демократске странке рекао је углавном ово:

“Стање какво је данас у земљи, Споразуми Тито—Шубашић на Криму и декларација саме Владе из месеца марта, поставили су три задатка:

1. Образовање Привременог парламента проширењем АВНОЈ-а, ранијим претставницима Парламента и политичких група;

2. Доношење о том Привременом парламенту политичких закона који обезбеђују слободу штампе, удруживања, збора, партијских организација, уопште слободну измену мишљења.

... Истинску примену тих закона, атмосферу слободе, трпељивости и спокојства... поредак без изузетних драконских мера из претходног ратног времена.

Све ово троје... међусобно је везано и не може се решавати једно без другога... Споразум напредних политичких партија је могућ... уколико је водећој Комунистичкој партији стало до споразума... уколико би она била решена да постави меру своје програму и да дели власт са осталим политичким партијама.

За пуну месец и по дана није дошло до нове закључне личне измене мисли између мене и Вас, нити је било седнице Владе на којој бих могао покренути та питања. Иза паузе од три месеца, седница Владе заказана је била тек у последњој недељи пред сазив АВНОЈ-а и неколико дана пре тога достављена је члановима Владе хрпа законских пројеката... Сви ти важни и... одлучујући законски пројекти, израђивани без ширих начелних споразума, убачени су били одједном, у последњем тренутку, пред Министарски савет пред сазив АВНОЈ-а... о чијем се проширењу исто тако није споразумевало... Ти закони ограничавају или поништавају грађанска права, демантују споразуме о дефинитивном уређењу земље и оспоравају основна начела на којима су они начињени.. Улога Конституанте... своди се на пословно тело које има само да региструје свршене чинове... Искључиви поредак “народне власти” од народа неизабране прећутно треба да добије санкцију у политичким законима... активности Фронта... треба да руководе послом састављања бирачких спискова... Закон о казнама за злочине против “народне власти”... обзнањује и даље прогон као средство обезбеђења поретка.

Мој од почетка тежак положај члана Владе... с оваквим политичким законима постао је немогућ... Моје повлачење из Владе не доводи у питање тоталитарност Демократске странке... за сарадњу под условом који би такву сарадњу чинили могућном." 99

Према извештају Америчке амбасаде у Београду од 22 августа, Гролова оставка примљена је са великим одобравањем у Србији али ништа друго није постигла. Иако је 90% Хрвата против режима, ништа се не може учинити док се Шубашић не реши на акцију. Он се, међутим, страховито боји за своју личност. Рекао је да **није ни против федерације, ни против републике, али је против диктатуре која је напунила све затворе и улила ужасан страх код целог народа.** Каже, да не тражи више Четири Слободе, но само једну—слободу од Страху. Истакао је да нови закон о слободи штампе представља једну шегу, јер ако би опозиција и добила хартију нико не би смео ништа да штампа.¹⁰⁰

Овде је тешко отети се од осећања: да је за Шубашића све било добро што је било уперено против легалне војске Краљевине Југославије под ђенералом Михаиловићем и против Срба као народа. Зато је он био сурово против Михаиловића и његових јунака, који су четири године држали високо заставу слободе по планинама Југославије; зато је он био за републику, јер се тиме ликвидирала српска народна Династија; зато је он био за федерацију, јер је она пребијала кичму Србима и разбила их док је све Хрвате и Словенце скоро 100% оставила у једној "федеративној републици." Његова савест ће се нешто пробудити кад се терор буде пренео и на Хрватску и кад и хрватски затвори буду пуни исто тако као и српски. Но, и тада, он ће се држати млако и дуго колебати да иступи против Тита, јер се "бојао за своју личност."

Српски политички људи и они у земљи, на домаку Озне и "народних судова", и они који су били "слободни" у Лондону, нису хтели да погну главе и приме као коначно злочин извршен над савезничком Југославијом и Србима нарочито, прво од стране Стаљина и Черчила у Кремљу октобра 1944, затим од стране Велике Тројице на Јалти фебруара 1945, најзад и од стране Трију Шефова Влада у Потсдаму 1945. Ти српски политички људи продужиће борбу не против Хитлера и непријатеља, но против такозваних Савезника, са којима су гинули у рату раме уз раме и не мало допринели коначној победи Савезника над Хитлером.

Милан Грол, шеф Демократске странке, који се на овој земљи бојао једино Бога, наставио је у Београду да се бори и даље за слободу Југославије, против Титовог крвавог режима, без обзира на то што је био на домаку крвавих разбојника Озне и комунистичких уличних руља. Он ће обавестити Америчку амбасаду у Београду о ситуацији у Југославији и учинити све да спречи изборе под терором тајне полиције и уличних руља, који су имали да угасе слободу Југославије за дуже време. Он је, без обзира за опасности по свој живот, 2 септембра обавестио да избори одређени за 11 новембар не могу решити данашњу ситуацију. Саопштио је ово: /1/ да земљом влада један тоталитарни режим, који је у непрекидном "опсадном стању". /2/ избори би могли решити

ти проблем под ова три услова: да се одложе до пролећа, да се 700.000 војника демобилише, и да Савезници инсистирају на привременој репрезентативној Влади састављеној од представника свих политичких странака. Савезници би морали да **инсистирају** на промени садашњих изборних закона. Он је истакао да је садашња Скупштина састављена од изабраних лица, не од претставника партија. Садашње **опсадно стање**, које се доказује драматичним законима "против непријатеља државе", борбом у Хомољу, Босни и Црној Гори, продуженом харангом против Трста и против Грчке, — држи земљу у врењу непогодном за стварне изборе. Пре свега, ред мора да се васпостави.¹⁰¹

Амерички амбасадор обавестио је Министарство 7 септембра да је Милван Ђилас држао говор Антифашистичкој омладини о изборима и Монархији. Он је у томе говору рекао: "Што се тиче избора треба свима нама да буде јасно, да наши непријатељи желе да изборима доведу у питање судбину целокупне наше борбе...Они мисле да ће се на изборима одлучити судбина данашње наше демократске федеративне Југославије... Ми вођи народноослободилачке борбе не гледамо на изборе као питање бити или не бити... Ми сматрамо... да је то питање стварно решено нашом борбом и **избори у Југославији имају само да крунишу наш рад и да ударе нашој борби печат легалности и уставности. Питање Монархије или републике већ је решено нашом борбом. Циљ је избора да нам омогући да продужимо по линији народноослободилачке борбе.**"¹⁰²

И напори Милана Грола и извештаји страних амбасадора и посланика у Београду о стању у земљи, остали су у то доба дубоко закопани у поверљивим архивима! Над Југославијом се био наднео густи мрак и "народ није имао никакве могућности да свету штогод каже ни о свом огорчењу, ни о својим патњама, ни о својим тежњама. Та улога, та света дужност, прелазила је на оне политичке људе и јавне раднике који су остали у емиграцији."¹⁰³ Током августа, српски политички људи у Лондону образовали су Југословенски народни одбор који је имао да продужи борбу за слободу Југославије. Његови први чланови били су: Слободан Јовановић, који је постао формално Председником; Јован Бањанин и Богољуб Јевтић, Потпретседник и члан Главног Одбора Југословенске националне странке; Др Милан Гавриловић, Председник Српске земљорадничке странке; Радоје Л. Кнежевић, члан Извршног одбора Демократске странке; Крста Љ. Милетић и Милош Ст. Бобић, чланови Извршног одбора Радикалне странке. То су били све претставници оних истих српских политичких странака, које су биле одлучно иступиле против примања Тројног пакта са Хитлером и које су свесрдно прихватиле преврат од 27 марта 1941, којим је Југославија, прво; враћена на линију неутралности и, затим, пришла Западним Савезницима у Другом светском рату. Овом Одбору су доцније приступили 1948 Бећир Ђонлагић, члан Главног одбора Југословенске муслиманске организације и 1952 Др. Првислав Гризоно и Франо Цветиша, познати хрватски национални радници.

Југословенски народни одбор искористио је прво заседање Министара спољних послова пет Великих Сила у Лондону / САД, Велика Британија, ССВјетски Савез, Француска и Кина/ и поднео 11 септембра 1945 претставку о трагичном стању у Југославији. Главни делови те претставке гласе:

Влада / Титова/ доведена на власт моралном, материјалном и војном помоћу наших Великих Савезника, забела /је/ у нашој земљи режим који нема ничег заједничког са демократијом и слободом. Тај режим потпуно је подвлашћен једној странци, Комунистичкој, тј. једној незнатној мањини и њеној оружаном сили... Диктатура као владавинско средство потпуно је забедена... Све творевине Комунистичке странке на власти... створене су да одрже и обезбеде диктатуру Комунистичке странке...

Грађански рат још траје... Да се спречи... постоји само једно средство; увести демократски режим сагласно датој речи Великих Савезника. Ово може да се постигне само; /1/ образовањем Владе од свих демократских странака; /2/ Слободним и ничим ометаним изборима.

... Др. Шубашић, који није претстављао никога у нашој земљи, закључио је Споразум само са једним герилским покретом прелазећи потпуно преко другог, установио је једно нелегално Регентство и образовао Владу потпуно подвлашћену Комунистичкој странци... Ни један споразум није поштован ни одржан, чак ни последњи, одлуке из Јапте о проширењу Владе укључивањем демократских елемената није успео... Сада чак ни формална легална Влада не постоји више, јер сада Регентство не претставља више никога као год ни Влада коју је оно наменовало... Очекивања наших Великих Савезника и наших народа страховито /су/ изиграна и да више не постоји никакав разлог за даље признавање садашње диктаторске Владе.¹⁰⁴

Шубашић се спремао да 11 септембра крене за Париз, састане се са Мачеком и одатле крене за Лондон на састанак са Америчким Министром Спољних послова Бернсом. Требало је, како изгледа, да пред целим светом објави да се "најзад уверио у немогућност да даље настави с Титом. После Лондона, по изјави министра Шутеја Америчком отправнику послова у Београду Шанцу, 15 септембра требало је да се врати у Београд и буде носилац опозиционе листе на изборима. Међутим, он је био ухапшен 11 септембра под изговором да га је ударио шлог. Британски амбасадор Стивенсон, који је дошао да га "болесног" обиђе у кући, био је враћен на капији од стране чланова Озне! Сутрадан је Велебит изјавио жаљење и рекао: да је Шубашићу одузета десна рука и лева нога и да су лекари забранили да види ма кога, "чак ни Тита"¹⁰⁵

Удружене демократске странке у опозицији, Демократи, Радикали и Земљорадници одбили су да поставе кандидатске листе у земљи и 20 септембра издали саопштење о томе. Главни разлози у саопштењу били су: /1/ рђави политички изборни закони; /2/ одузимање политичког права стотинама хиљада грађана; и /3/ терор који је почео у самој изборној кампањи. Самостална демократска странка придружила се осталим демократским странкама ван Фронта и оградилa од учешћа у Фронту Др Кризмана и Др Саве Косановића, Генералног секретара СДС. Милан Грол је захтевао од Шубашића да осуди Титов режим зато што није извршио Тито-Шубашић Споразум. Шубашић је то одбио. После тога је био ухапшен. Милан Грол известио је отправника пос-

лова Америчке амбасаде: да је терор против опозиције повећан и да је сада једино могућна: интервенција споља да демобилише огромну војску и поништи изборе.”¹⁰⁶

Америчка амбасада у Београду, која је пратила ужасан терор који је био завео Титов режим у земљи, упутила је 27 септембра предлог Министру Бернсу, да се избори одложе. У томе предлогу, отправник послова Шанц навео је ово:

“Време је сада да наша Влада изјави да садашње стање у Југославији не допушта народу да се 11 новембра слободно изјасни на изборима и да се избори одложе док се основне слободе не воспоставе... Једна мала група Комуниста, инспирисана и вођена Москвом, успела је да натура један суроб тоталитарни полицијски режим у Југославији. За овакво стање у земљи криви су у великој мери Британци, али смо и ми делимично криви... Тито је агент Москве. Допустити да се овај режим учврсти без отпора значи напустити сваку могућност за демократију у Југославији. Називати Југославију демократском исто је толико лажно као рећи да је федеративна. Федерална, влада нема никакву власт и све наредбе долазе из Београда / Москве/. Општи страх заблудао је широм земље. У варошима режим има своје комитете и шпијуне у свакој кући и сваком блоку. Њихови противници живе у свакодневном страху од хапшења од стране Озне и од казни као “народни непријатељи”... Тито држи у војсци 700.000 и још је повећава... са циљем да помогну режим... Ми овде ништа не можемо да учинимо за несрећни народ Југославије... Ми смо убеђени у нашу могућност да јасно саопшtimo наш став пред целим светом и да исправимо зло које смо учинили нашим учешћем у устоличењу Тита на власти. Без обзира да ли ће се остале савезничке Владе придружити нама, ми дугујемо сами себи и Југословенском народу да отворено изјавимо да услови предвиђени на Јалти и другде нису испуњени... Паралелно са јавном осудом Тито и Савезници треба да се обавесте да извесни услови треба да се изврше... као што су:

1. Признање да Тито-Шубашић Споразум није успео да воспостави демократски поредак у Југославији.

2. Морају се постићи нови привремени споразуми, по којима ће познати политички шефови делити власт у Влади. То се може постићи једино ако се укине Народни фронт, ако Комунистичка партија уђе у Владу само као партија, ако се воспостави нормална полиција и судска управа и задржи војска у сразмери са положајем Југославије. Даље, ако се стварно спробеду гаранције за слободу од страха, личне слободе, слободе штампе, слободе збора и удруживања и опште право гласа као што је утначено Тито-Шубашић Споразумом. Нова Влада треба да има права да изврши преглед закона и одбаца законе које је донео Титов злонамерно састављен Привремени парламент.

3. Продужено Титово одбијање да изврши одредбе са Јалте приморало би нас да узмемо у разматрање поблачења признања његовог режима.”¹⁰⁷

Овај поштен предлог чини част не само отправнику послова Шанцу,

но и целој америчкој дипломатији.

Обавештени о нечувеном терору комуниста у Југославији стотине хиљада официра, подофицира, редова, професора, чиновника, занатлија и радника, који су провели пуне 4 године у немачким заробљеничким логорима као робље треће класе,— одбили су да се врате у Југославију под још гором окупацијом и тиранијом, но што је била Хитлерова. Посланство у Београду известило је Бернса, да је Тито 6 октобра донео закон који одузима грађанство официрима и војницима бившим заробљеницима који одбијају да се у року од два месеца врате у Југославију. 108

Милан Грол обавестио је Америчког амбасадора 9 октобра да су Шубашић, Шутеј и Јанчиковић поднели оставке **“зато што Споразум Тито—Шубашић није извршен.”** Шубашић је известио Амбасадора Патерсона да је Тито уважио оставку 9 октобра по подне. Шубашић је том приликом изјавио да су најмоћнија три човека у Југославији: Тито, Кардељ и шеф Озне Ранковић; **засада не тражи помоћ споља...** јер је већ оптужен да је агент САД и Велике Британије... Он ће за неки дан да иде у Загреб. 109

Формалном оставком Шубашићевом, који је супотписник Споразума Тито—Шубашић, јасно је било чак и Британцима да више не може бити речи о неком **одржавању лажног стања на бази тобож Споразума Тито—Шубашић.** Све је пало као кућа од карата. Терор тајне полиције настављао је све јаче. Страх је завладао целом земљом. О приликама на Балкану и у Источној Европи под влашћу тајних комунистичких полиција, Черчил је у Доњем дому 16 августа 1945 дао ову слику:

“Породица се искупила крај огњишта, да ужива у оскудним плодима свога труда и окрепи изнурену снагу са оно мало хране што се могло наћи. Тако седе. Одједном куцање на вратима и појављује се до зуба наоружан полицајац... Дешава се да оца, или сина, или пријатеља који се затекао у кући, изазову напоље и одводе у помрчину, и нико не зна хоће ли се он икада вратити натраг. Све што знају, то је да је боље не распитивати се.” 110

Амерички амбасадор Патерсон упутио је 13 октобра драматичан апел Бернсу поводом терора у Југославији. Он је ту рекао углавном ово:

“Ми смо већ препоручили Министарству да сада треба отворено рећи Титу и целом свету да ми не сматрамо да је Декларација на Јалти била извршена у Југославији. Известили смо да је Грол поднео оставку у Влади протестујући против недемократских и терористичких метода под којима ће избори бити бесциљни. Шутеј, који није ни против федерације нити републиканског система не може да помаже садашњи диктаторски режим против кога је 90% Хрватата... Надбискуп Степинац оштро је осудио Владу за једанаест дела од кажњавања свештеника до смрти без суђења... Владика Јосиф, вршилац дужности Српског Патријарха одавно је у опозицији против режима због сурових и недемократских метода.

Сага је најзад и сам Шубашић супотписник Споразума на основу кога је образована ова привремена Влада поднео оставку у знак протеста због ужасне ситуације у земљи и терора који се врши над народом. Оставком Шубашићевом последњи човек у Влади који није партизан или био безан за њих, пришао је опозицији која је принуђена да због терора, употребе силе и насиља не учествује на изборима. Према томе, ми сматрамо да је наша Влада више него икада приморана да предузме акцију коју смо препоручили 27 септембра, а то је да се саопшти Титу и целом свету да смо незадовољни његовом Владом и да ми инсистирамо на извршењу одредаба Декларације на Јалти. Имамо права да то учинимо нарочито зато што је Тито—Шубашић Споразум на чијој смо бази признали Тита — сада мртав. Ми то морамо да учинимо у интересу угледа Америке и светског мира... Акцију треба предузети не дан уочи избора... Време за акцију је сада— у следећих неколико дана.

Имамо састанак с Титом 18 октобра. Молим да ме Министарство области да му отворено изнесем гледиште наше Владе... Ако се избори изврше без учешћа свих важних демократских група да моја Влада неће признати Владу проистеклу из избора. Предлажем да у својој изјави Титу нарочито препоручујем одлагање избора и да после састанка дамо јавну изјаву о нашем стању. То би било у сагласности са путствима која сам у Вашингтону добио од Председника и чиновника Министарства у Вашингтону и Лондону да енергично инсистирам код маршала Тита да он изврши одредбе са Јалте.”¹¹¹

Амбасадор Патерсон, шта више, учинио је предлог Бернсу да, ако би Тито одбио његове предлоге, он “држи говоре по Београду и шаље Титу aid-memoaires чије би копије предавао и страним новинарима.” Ти говори и aid-memoaires, оптужили би Тита за злу намеру и неизвршење својих обавеза и истакли вредност за југословенски народ ако би се та обећања извршила.”¹¹²

Министар Бернс упутио је 17 октобра, упутства својим амбасадорима у Москви и Лондону, са копијом у Београд, и предложио Британској и Совјетској влади да се избори одложе за доцније. У упутствима својим амбасадорима, Министар Бернс је истакао ове чињенице: /1/ да изасланик Др Шубашић из Владе налаже поновно разматрање од стране Савезничких Сила става које су оне биле заузеле на Јалти. /2/ Поставља се питање, да ли овако окрњена Привремена влада може да се сматра као погодан инструмент да изврши своје дужности према целом југословенском народу које су биле додељене од стране Савезничких Сила Уједињеној Влади. /3/ да Влада Сједињених Држава предлаже Британској и Совјетској влади да заједнички саопште маршалу Титу и Др Шубашићу да нађу непосредним разговорима међу собом или уз помоћ Савезника ако то желе, начин да се постигне споразум којим ће се поново воспоставити основа за сарадњу у Уједињеној Влади. /4/ Да одсуство Уједињене управе може да оспори вредност ма којим изборима које би извршили само једна група бирача. Према томе, “Влада Сједињених Америчких Држава предлаже да, очекујући исход преговора горе предложених, да Владе Совјетског Савеза, Британије и Сједињених Држава такође траже од маршала Тита да

изборе одређене за 11 новембар одложи за доцније." Бернс је, на крају, замолио за што хитнији одговор. 113

Сутрадан по овим упутствима амбасадорима у Москви и Лондону, амбасадор Патерсон је посетио Тита. Он је "енергично поновно истакао жељу Америчке владе да се Декларација на Јалти изврши и по слову". Подвукао је да "стање у коме се налази народ Југославије не даје му могућност да се слободно изрази, да гласа како хоће или да живи без страха." Додао је да слобода штампе не значи ништа када Влада назива опозицију "издајницима" и руље нападају штампарије листова које издаје опозиција. Избор ће бити једнопартијски, а чиновници Владе су већ давно рекли да је једини исход избора победа Народног Фронта и да би сваки покушај да резултати буду другачији "био издајнички." Тито је остао при своме: да је Споразум на Јалти извршен проширењем АВНОЈ-а; да су спремљени закони за слободне изборе, слободу штампе итд. и учињене припреме за изборе 11 новембра. Додао је да Западне Демократије помажу опозицију "од којих ни један није опалио ни један једини метак у току окупације." Патерсон је закључио "да ће Тито да извршава свој програм без обзира на нападе споља или изнутра и ма каквих корака који ће се чинити код њега. 114

Неуморни и неустрашиви Милан Грол, шеф Демократске странке, дошао је поново код Патерсона на разговор. Том приликом је изјавио да је "безпредметно чинити ма какве покушаје да се постигне неки нови Тито-Шубашић споразум", јер је Шубашић и болестан и слабић, а у сукобу је са многима у ХСС који не могу да му опросте, што је "пре два месеца ушао у Народни фронт и што је гласао за законе"; треба га заменити способнијим човеком, као што је Мачек или Кошутић. Додао је "оно што је потребно то је Влада састављена од свих политичких партија" и "да се избори одрже доцније под том новом владом". Сем тога, тајну полицију Озну треба заменити обичном цивилном полицијом и демобилисати војску пре но што се обаве избори. Нарочито је подвукао да Тито и Комунисти имају тако потпуну власт, да он предвиђа да ће на изборима Тито добити 500 комунистичких посланика од укупно 600. Завршио је: "Ако Сједињене Државе и Уједињена Краљевина носе комунистички режим у Југославији онда ништа не треба чинити. Ако неће комунистички режим, они морају одмах да захтевају одлагање избора". Патерсон је додао да Грол нема појма о ставу Министарства по питању одлагања избора. 115

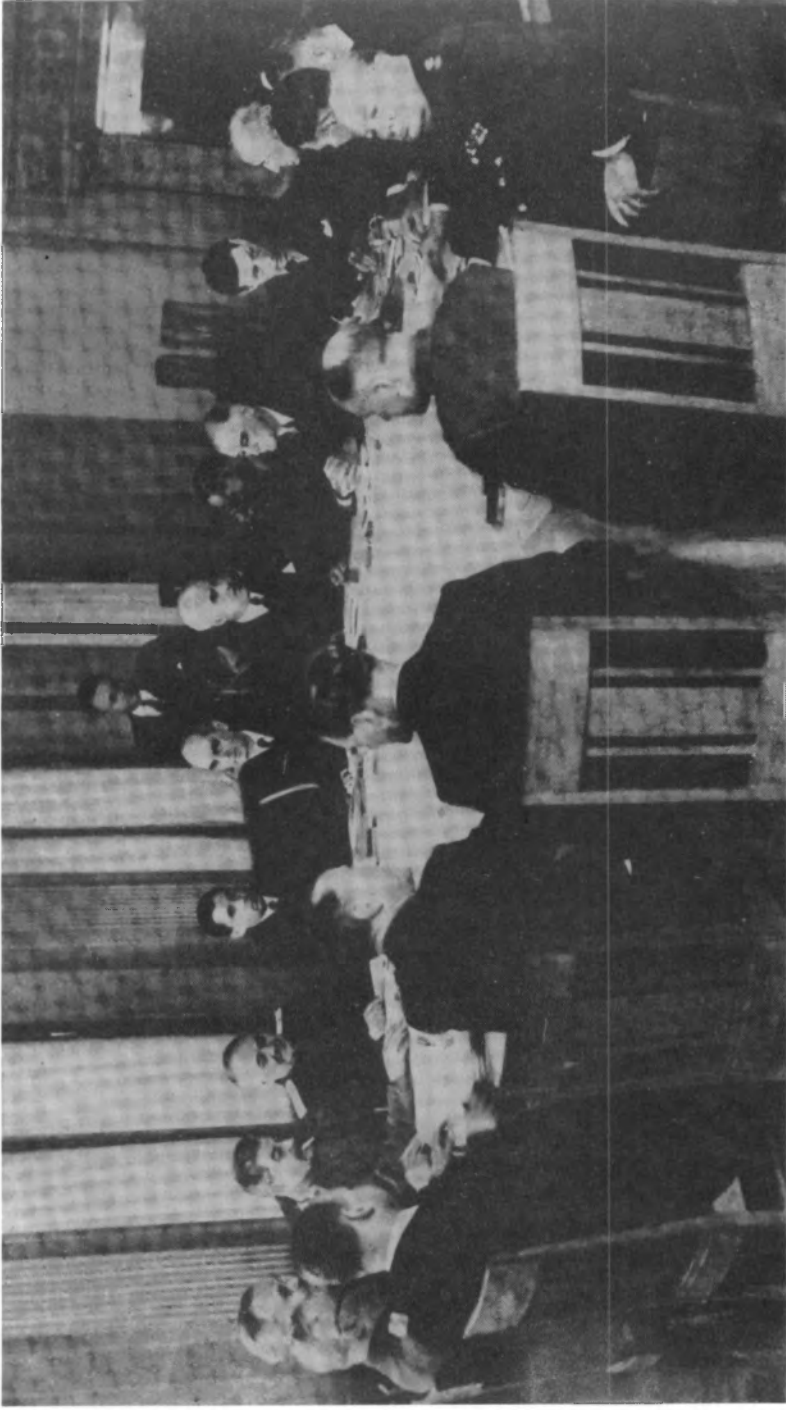
Предлог Владе САД да се избори одложе до поновног васпостављања Уједињене Владе Молотов је, 26 октобра, одлучно и врло грубо одбио и то писмено. Подвукао је: "да нема никаква основа да Влада Сједињених Држава, Уједињене Краљевине и Совјетског Савеза чине ма какве предлоге по питању сарадње између Тита и Шубашића" и "Да је став Совјетске владе да Влада Југославије има да одлучи да ли је потребно одложити изборе, одређене за 11 новембар, за доцније." 116

**”ВЕЛИКА ТРОЛИЦА” НА КОНФЕРЕНЦИЈИ У ДВОРЦУ ЛИВАДА
НА ЈАЛТИ**

4-11 фебруара 1945: В. С. Черчил, Ф. Д. Рузвелт и Ј. Стаљин. Иза њих министри спољних послова: А. Идн, Е. Стетиниус и В. М. Молотов. Стаљин одбио /1/ да изврши одлуке на Јалти о Југославији и /2/ да прими декларацију о ослобође-
ној Европи о слободним изборима.

The Yalta Conference in session. Reading clockwise from the President are Charles E. Bohlen, James F. Byrnes, Sir Alexander Cadogan, Anthony Eden, Winston Churchill, Major Birse, Sir Edward Bridges, Sir Archibald Clark Kerr, F. T. Gusev, Andrei Vishinsky, V. M. Molotov, Joseph Stalin, I. M. Maisky, Andrei Gromyko, Fleet Admiral William D. Leahy, and Secretary Stettinius. Seated in back of the President is Harry Hopkins, and standing is H. Freeman Matthews. (Sovfoto)

Обавештавајући Британску владу о грубом одбијању Совјетске владе да се избори одложе за доцније, Министар Бернс учинио је предлог Британској влади 26 октобра:

Да се на дан 1 новембра предагу Ноте маршалу Титу и Шубашићу у којима ће се изнети став Америчке и Британске владе по питању предвиђених избора. У тим Нотама треба набести ово: /1/ да су три потписаника Декларације на Јалти препоручиле да се Споразум Тито-Шубашић сместа изврше. /2/ да је тај Споразум предвиђао образовање Уједињене Владе и гарантовао личне слободе, слободу од страха, слободу савести, слободу говора, слободу штампе и слободу збора и удруживања. /3/ Пошто све обе гарантоване слободе не постоје, постављена је за изборе од 11 новембра једна једина листа кандидата, која претставља само један део бирачког тела. /4/ да је једна од уговорених страна Споразума Тито-Шубашић сматрала за потребно да донесе оставку због оваквих услова. /5/ Да Влада САД сматра да не постоје услови за слободно изражавање на изборима свих демократских група југословенског народа. Према свему обоме, Влада САД се нага " да ће Тито и Шубашић у заједници са шефовима осталих демократских група у Југославији наћи начин да се постигне споразум на основу кога ће се доћи до сарадње свих демократских елемената у Југославији у поново васпостављеној привременој Уједињеној влади." Нота је закључена обим речима: " Очекујући постизање споразума Влада Сједињених Држава предлаже да се избори предвиђени за 11 новембар одложе за доцније." 117

Британска влада доставила је 30 октобра свој одговор по овом предлогу. У томе предлогу се истиче ово. /1/ да је Британска влада " уопште противна да се и даље меша у унутрашње ствари других држава" и "да по питању Југославије више воли да истакне утицај на односе између Југославије с једне и Велике Британије и САД с друге стране, ако би се одржали избори који би довели до изјашњавања само једног дела народа." /2/ да Британска влада сматра да саопштење треба учинити " само Титу"; /3/ Да одлагање избора не би поправило ситуацију јер би се и следећи избори могли да одрже под истим околностима и да уместо одлагања избора истакну " да ће избори одржани по садашњем плану Југословенске владе довести до Скупштине која неће бити израз осећања југословенског народа" и да ће овако изабрана нова Влада "бити без међународног угледа." 118 Министар Бернс не само да је усвојио гледиште Британске владе, но је предложио да се изостави реченица да Влада проистекла из избора "неће имати међународни углед". Он се бојао да Тито то не протумачи да ће они прекинути односе и повући признање ако би се избори ипак одржали. 119 Из објављених докумената не види се ко је све утицао да Бернс од 26 октобра до 1 новембра измени своје гледиште. Овако развођену Ноту Британија и САД предали су Титу 6 новембра. Тако су сви напори и Срба у Београду и Срба у Лондону и Америчке амбасаве у Београду да се Споразум о Југославији на Јалти изврши, — остали безуспешни. Влада

САД приклонила се одлукама Британске и Совјетске владе, као и толико пута раније по питању договора о Југославији између Черчила и Стаљина. Злочин над Југославијом извршиће се 11 новембра уз благослов Трију Великих Сила, које су биле потпуно дигле руке и погазиле сва осећања и гаранције које су давали народу Југославије.

Треба истаћи да ни једна Нота није била предана јавности ни одмах после избора. Тито је тек после избора одговорио 17 новембра на те>Note. Као и Молотов и он ће истаћи све супротно од онога што су Владе Велике Британије и САД биле навеле у својим нотама. Тито је просто закључио: да су "Споразум Тито—Шубашић и препоруке на Јалти потпуно извршене и да не може да прими неосноване примедбе изнете у Нотама"; да је излазак из Владе Шубашића и Шутеја њихова приватна ствар и ни у ком случају није утицао на извршење Споразума; да тај Споразум "није био између мене и Шубашића већ између Народног одбора и Шубашићеве Краљевске владе" и да "према томе Споразум није више за извесне личности нити се може означити њима;" да је опозиција одлучила да не иде на изборе "из спекулативних разлога." Тито је закључио свечано: "Изјављујем у име своје Владе да ми сматрамо да су све наше обавезе извршене и да су исто тако Савезничке владе ослобођене својих обавеза које су имале према народу Југославије."¹²⁰ Тако је Тито и његова Влада ослободила не само себе него и све Савезничке владе од обавеза које су узели на Јалти. У објављеним документима нема података да су Владе Велике Британије и САД захвалиле Титу што их је разрешио свих обавеза према народу Југославије!...

Треба забележити, да је Југословенски народни одбор у Лондону уочи самих избора, 9 новембра, упутио нову претставку Министрима спољних послова пет Великих Сила. Они су у тој представци истакли: да су оставку поднели не само Милан Грол но и др. Шубашић, један од двојице потписника самог споразума Тито-Шубашић, изјављујући да иступа из Владе због неизвршења овог Споразума; да су из истих разлога напустили Владу чланови српско-хрватских политичких странака; да се грађански рат шири све више и да постоји само једна једина листа кандидата уз искључење сваке опозиције, те се избори не могу сматрати као израз народне воље.¹²¹ И овај последњи апел Срба у Лондону остао је као глас вапијућег у пустињи.

Амбасадор Патерсон известио је Министарство 19 новембра, да је "и поред тероистичких метода на изборима, велики број гласова против режима." Саветује да се не даје никаква изјава о изборима, јер би изгледало као да смо одобрили терористичке методе. Предложио је да изјава недвосмислено истакне "да грађанске слободе не постоје у Југославији и да нећемо да пружамо ни моралну ни материјалну помоћ док се те слободе не вастопоставе."¹²²

Совјетска влада, којој су биле предане>Note Велике Британије и САД, које су биле предане Титу 6 новембра, саопштила је писмено Влади САД: Да Совјетска влада остаје при своме гледишту и "не сматра могућним да се допусти ма каква интервенција у унутрашње ствари Југославије."¹²³ Тако су обе Велике Силе на Западу примиле к знању опомену — да иза Тита стоји Совјетски

Савез, ако би ма ко покушао да се умеша у унутрашње ствари Југославије.

Тако је завршена борба Срба за слободне изборе. Комунисти су под окриљем Велике Британије, САД и Совјетског Савеза постали апсолутни господари над имовином и животима и Срба и Хрвата и Словенаца.

ПРОГЛАШЕЊЕ РЕПУБЛИКЕ И САВЕЗНИЧКА ПРИЗНАЊА

Две недеље после завршених избора у Југославији, Шеф Одељења за послове Јужне Европе доставио је, 24 новембра, један Меморандум Министру Бернсу о стању у Југославији после избора. У томе Меморандуму скреће се пажња Бернсу "да све указује на то да ће Тито, приликом састанка новоизабране Скупштине 29 новембра, укинути Монархију и прогласити Републику." Избори су обављени под околностима за које се не може рећи да је народна воља слободно изражена. Детаљи терорисања који су претходили изборима и искључењем опозиције постављањем само једне листе кандидата, познати су свима. Опозиција је у Југославији изгубила борбу и ни под којим условима засада неће моћи да заустави ток догађаја. "Ми ћемо се наћи пред питањем, настављао је Меморандум, да ли да дамо признање новом републиканском облику владавине, који није извршио примену гаранција личне слободе обећане на Јалти од стране Трију Сила после Споразума Тито—Шубашић." Истакао је да је Тито, додуше, у одговору на британско-америчку ноту рекао, да су "те обавезе испуњене и да резултати обавеза ослобађају Силе на Јалти од обавеза које су они сматрали да имају према народу Југославије." Истакао је даље, "да би легално било оправдано да не дамо признање, али да не би водило никаквој користи ако бисмо на тај начин окренули леђа Југославији.." Додао је, "да, с друге стране не бисмо требали да ојачамо Титов режим давањем неограничене материјалне помоћи." У сваком случају требало је издати упутства Америчком амбасадору, како да поступа са новим режимом. Упутства би имала да "истакну да образовање формалних дипломатских односа са режимом не треба да се протумачи као да ми одобравамо политику режима, његове методе којима је дограбио власт, или неизвршење гаранција о слободама које су биле обећане народу." Препоручено је да се Титу не даје никаква финансијска помоћ. Закључено је: да се са Британцима ради договорно пре но што будемо стављени пред свршени чин стварања Југословенске Републике.¹²⁴ На овом Меморандуму Бернс је ставио својом руком: "Слажем се - Ј.Ф.Б." У Београду од 28 новембра амерички и британски претставници били су праћени свуда агентима Озне¹²⁵

Овог истог дана је Тито поставио агенте Озне да прате америчке и бри-

танске претставнике где год се буду кретали; када су Руси обавестили издавачку кућу Космос да неће добити право да штампају руске књиге, ако би хтели да штампају и америчке и британске; када је на концерту Љубљанског Оркестра изостављена америчка музика иако је била на програму и то по наредби комесара Команде Београда, амбасадор Патерсон писао је предлог "да Сједињене Државе не треба да признају владу која је сада у формирању". За овај предлог достављен Бернсу 29 новембра, учинио је ове напомене.

/1/ Да су напори Америке да се у Југославији образује Влада која би представљала народ остали безуспешни; /2/ Да се "садашња владајућа клика под контролом Комуниста одржава на власти силом и тајном полицијом као сателит Совјетског Савеза". /3/ Да наше британске колеге тврде да би при слободним изборима народ огромном већином гласао против Комуниста, али су они "ипак за признање режима; јер ако га не би признали били би лишени информација; потврдили тврђење Владе "да је Русија једини њихов пријатељ" а охрабрили фанатике којима је њихово присуство непријатно; да ће режим бити "мање животињски" према опозицији; да ће Америка доцније дати признање на коленима, као што су Енглези то учинили са Русима. /4/ Да ако се режиму "остави неколико година да усаврши своје организације и индоктринира омладину, биће изгубљена свака нада на поновно васпостављање демократије". /5/ Сматрамо да бисмо помагањем режима поткопали престиж Америке "и напустили споразуме које смо направили као и циљеве због којих смо ратовали." /6/ Да је народу отета имовина и да ће ускоро приватни капитал и трговина потпуно нестати. /6/ Ако бисмо побукли признање југословенски пропагандисти могли би рећи да им наша помоћ није ни потребна; да "демократски суверенитет и слободе "неће бити продане" страним реакционарима" за "империјалистичко злато," али чим престане милионска помоћ УНРЕ они ће се обратити демократијама за помоћ. Амбасадор је нарочито истакао "да присуство Америчке амбасаде у Београду претставља отворено наше одобравање овога режима и његових метода, а пропагандисти ће то највише искористити. И догао: да се исто тако поставља питање да ли ће Руси "продужити да васпостављају комунистичке режиме у страним земљама помогнути нашим одржавањем дипломатских односа са њиховом жртвом. " Сматрамо да Југославија, у којој је комунистички режим чврсто постављен, претставља земљу у којој треба зауставити ову праксу." 126

Овог истог дана када је Патерсон доставио предлог Бернсу, састала се у Београду у 4 сата поподне Уставотворна Скупштина и "једногласно прокламовала стварање Федеративне Народне Републике Југославије и укинула Монархију. " Тога дана увече, јављао је Патерсон сутрадан, 30 новембра, Тито је одржао пријем прослављајући другу годишњицу образовања Партизанске владе у Јајцу. Тито је рекао Патерсону да ће се нови Устав донети за 4-5 недеља и да ће после тога бити одржани избори за сталну Скупштину која ће трајати 4 го-

дине. Патерсон је додао, да је обавештен да је нови Устав скоро исти као Устав Совјетског Савеза. Проглас републике није пропраћен народним одушевљењем и поред свег пуцања, шенлучења и играња по улицама. Грол са демократском опозицијом као и Шубашић са члановима ХСС нису били присутни¹²⁷

Два Србина, Милош Трифуновић, шеф Радикалне странке и Милан Грол, шеф Демократске странке дошли су 5 децембра у Америчку амбасаду да осуде Титов режим и његове изборе. И један и други тражили су да Сједињене Државе и Велика Британија одбију да признају обављене изборе као слободно изражену вољу народа и уздрже се од признања Уставотворне скупштине као Народне скупштине. И Трифуновић и Грол пошто су осудили писање британске штампе и званичне изјаве одобравајући изборе и помажући Титов режим, Грол је оштро нагласио: "Ако западни Савезници не могу да помогну народу Југославије они у најмању руку не треба и даље да га вређају изјавама које је британска штампа чинила у последње време."¹²⁸ Амбасадор је истакао да су пре избора долазили у Амбасаду многи српски сељаци, обавештавали о терору Озне по селима и преклињали да се избори не признају као слободни. ¹²⁹ Југословенски Амбасадор у Вашингтону обавестио је Америчку владу 10 децембра, да је Уставотворна скупштина прогласила "Федеративну народну републику Југославију" и да је укинула Монархију. Поставило се питање признања. То је сада требало решити договорно са Великом Британијом. Министар Бернс био је у Москви од 16 до 26 децембра, где су заседавали Министри спољних послова пет Великих Сила. Његов заменик у Вашингтону Дин Ачесон обавестио је Бернса у Москви о прогласу Републике у Београду. Као и увек, Британци су се пожурили да потсете Америчку владу да **треба дати признање новој Влади у Београду**. Британска амбасада у Вашингтону учинила је предлог: "да се **15 децембра продужи признање на нову Владу једино под условом...** да ће нова Влада да призна постојеће међународне обавезе Југославије и да промена режима неће изменити права и интересе британских грађана у Југославији."¹³⁰ Британија је и овај пут сасвим јасно показала: да нема ни вечите пријатеље ни сталне непријатеље, него само непрекидне британске интересе. Као да се у признању није радило о томе: да су избори извршени под терором војске и полиције; да није изражена воља народа; да је заведена једна окрутна крвава комунистичка диктатура; да Тито—Шубашић Споразум није извршен; да **обавезе Велике Тројице** са Јалте нису испуњене према народу Југославије; да ће се комунистичка диктатура озаконити уз признања Великих Сила и продужити за дуже времена.

Британци су даље предлагали да се само предају акредитивна писма, **без упутстава** које је била предложила Америчка влада. У вези са овим признањем Ачесон је тражио нова упутства од Бернса, јер је требало са Бевином и Молотовом видети за ову разлику, коју је Америчка влада имала да учини. Ачесон је предлагао да се са признањем **једновремено** предаду и упутства америчком амбасадору у Београду, и да се све то **објави**. У упутствима требало је истаћи ово, наставио је Ачесон: /1/ Свесни обавеза примљених на Јалти, Влада Сједињених Држава стално је тражила да народ Југославије има права

да очекује **стварну примену** јемства за личну слободу, слободу од страха, слободу савести, слободу говора, слободу штампе и слободу збора и удруживања које су садржане у Споразуму Тито—Шубашић и подвучене у Декларацији на Јалти, као и да се народу пружи прилика да своју вољу изрази на **слободним и неометаним изборима**; /2/ Да се не може рећи да су ова јемства за слободу била поштована и да су избори од 11 новембра дали прилику за **слободан избор народних претставника**; /3/ Да Влада Сједињених Држава жели да се схвати да васпостављање дипломатских односа са садашњим режимом у Југославији не треба да се протумачи као **одобравање политике режима**, његових метода којима се докопао власти или неуспеха да испуне јемства личне слободе обећане народу. У закључку треба рећи Патерсону да он има да стави до знања и Влади и **народу Југославије** да ми гајимо најпријатељскија осећања једино према народу Југославије и да се надамо да ће еволуција догађаја довести до развоја који ће омогућити такве односе — и политички и економски— између народа Југославије и народа Сједињених Држава што ми са своје стране желимо да се што пре оствари.¹³¹ Бернс је говорио у Москви са Бевином и јавио Ачесону: “**Британци не желе да пошаљу слична упутства**, али да немају ништа против тога да ми поступимо како смо намеравали.” Бернс је одбио да се поступи по Ачесоновом предлогу.¹³²

Поред напора Срба у земљи, и Срби у Лондону, окупљени око Слободана Јовановића у Југословенском народном одбору, поднели су 21 новембра 1945 нову претставку Министарствима пет Великих Сила, у којој су углавном истакли ово:

“Трагедија Југославије достигла је врхунац 11 новембра, када се “изборима” за Уставотворну скупштину показала светској јавности у своје фаталном облику... Комунисти, под вођством Тита, крајем новембра 1943 /сазвали су/ један састанак од 208 лица у Јајцу. Учесници на томе састанку нису били ни бирани нити пак делегирани из свих крајева Југославије... На томе тајном састанку... одлучено је да се створи не само Влада, већ и нови Устав за петнаест милиона душа у Југославији.

“Закључци на обоме састанку проглашени су “тековинама” Титове герилске борбе... избори имају само да потврде обе тековине...Ако би се нова Уставотворна скупштина одупрла владајућој класи... народ би се борио против сваке Уставотворне скупштине која би се усудила ставити у питање обе тековине... Главом Тито је 2 октобра написао: “Армија има задатак не само да чува границе... него и тековине народноослободилачке борбе.”

“Поменути скуп од неких 200 лица прогласио је у Јајцу: /1/ Федеративно уређење Југославије у шест јединица; /2/ Забрану краљу Петру да се врати у своју земљу; /3/ Непризнавање постојеће Југословенске владе у Лондону; /4/ Стварање сопствене Владе и привремене Скупштине.

“Хитлер и Мусолини... настојали су разбити јединство хрватског и словеначког народа једино у циљу лакшег продирања и облађивања Балканом. И маршал Тито врши то исто разбијање... Српски народ је тако душмански рашчеречен.

“У Јајцу проглашене тековине сада су закон... Спајање Краљевске Владе у Лондону са Титом у земљи било је ругање Јалтиним одлукама... Именоване Намесништва било је друго ругло... јер је Краљ морао поставити само оне које му је Тито предложио... Одмах по саставу Тито—Шубашићевој Влади скинута су знамења Краљевине Југославије и замењена петокраком црвеном звездом... Истински поглавар Државе је Тито, који влада без контроле и без одговорности... И оно мало слободе и грађанских права што је свечано било обећано Споразумом Тито—Шубашић, изиграно је и погажено... Дошла је оставка Др Шубашића... Основа Владе Тито—Шубашић, међусавезнички формулисана и у Јалти одобрена, тиме се срушила... Шубашић је поднео оставку са изјавом да споразум није извршен... Титова Влада је изгубила и последњи остатак своје легалне базе за коју је изриком било везано међународно признање. У Влади су остали само комунисти и од њих зависни партизани.

“Све политичке странке једнодушно су одлучиле да не учествују у изборима... јер им је онемогућено и само постављање опозиционе листе... И Православна и Католичка црква дигле су са олтара свој глас против духовног и моралног утњетавања...

“Титови избори... били су само у рукама комуниста... Сва његова власт почиња на сили и обмани... Устаботворна скупштина... имала је само формално да узме на знање оно што је одређено на дан 29 новембра 1943, проглашено у Јајцу... Трагедија Југославије се наставља... али се не може трајно у лажи држати читава свет.”¹³³

“Треба додати, да су пред Московску конференцију, ови исти Срби око Јовановића упутили нову претставку Министрима спољних послова Сједињених Држава и Велике Британије: “ да предузму потребне мере да би Велики Савезници учинили крај данашњој ситуацији у Југославији. И овај вапај остао је глас вапијућег у пустињи...”¹³⁴

Влада Сједињених Држава, дајући признање Титовом режиму, издала је 22 децембра 1945 јавно Инструкцију своме Амбасадору у Београду. Та инструкција гласи:

“Водећи рачуна о обавезама, које је примила у Јалти, Влада Сједињених Америчких Држава доследно је испољавала свој став: да народ Југославије има право очекивати да стварно буду извршена јемства о личној слободи, слободи од страха, слободи савести, слободи говора, слободи штампе и слободи збора и договора, - што је све садржано у Споразуму између маршала Тита и др. Шубашића, а служило као подлога Јалтанској декларацији, - као и да му се да могућност да своју вољу изрази на слободним непатвореним изборима.

С обзиром на прилике које постоје у Југославији, не може се рећи да су та јемства о слободи била поштована нити пак да су избори извршени на дан 11 новембра /1945/ дали могућност за слободан избор народних представника. Под тим околностима, Влада САД жели да се зна: да успостављање дипломатских односа са садашњим режимом у Југославији не треба тумачити као прећут-

но одобравање политике режима, начина на који се он докопао власти или пропуштања његовог да испуни јемство о личној слободи обећаној народу.

Ви ћете разјаснити властима и народу Југославије: да ми гајимо само најпријатељскија осећања према народима те земље и поуздано држимо да ће у даљем развоју догађаја настати околности које ће учинити могућним односе и политичке и економске - између народа Југославије и САД, што ми са своје стране у најскоријој будућности желимо да видимо.

Док су обе ноте, и британска и америчка биле одмах објављене, Инструкције Амбасадору Патерсону нису објављене истовремено, као што је било захтевано од стране америчке Владе. Ипак су преко Гласа Америке инструкције саопштене народима Југославије, а Амерички амбасадор у Београду их је умножио и давао свакоме ко их је затражио.

* *
*

То је тужна прича о трагедији Југославије у Другом светском рату. Треба истаћи, да су Западни Савезници стварно изгубили Други светски рат! Они су ушли у рат у Европи, да би спречили Хитлерову Немачку да овлада Источном Европом и Балканом. Тај део, све до сада, остао је под тиранијом Совјетског Савеза. Хитлерова окупација смењена је Стаљиновом окупацијом, не мање суровом од националистичке. На Далеком Истоку, Западне Силе ушле су у рат да спрече Јапан да овлада Кином. Кином ја стварно овладао комунизам уз помоћ Совјетског Савеза и кинески народ изгубио слободу исто онако као и сто тридесетмилиона некада слободних Европљана.

Нема примера у Историји да је један народ дао такве жртве као што је дала Југославија, да се определио за слободу и гинуо на страни Западних Савезника, и био на крају рата међу победницима и... потпуно изгубио слободу и независност државе одлукама својих савезника. Сличан је и случај Пољске у овој рату. Може се, без претеривања рећи: да је слобода народа Југославије и њена независност била угушена са предумишљајем два такозвана савезника Југославије, уз неодлучан отпор Сједињених Америчких Држава.

Овај страхан и језив закључак потврђују сва документа овде изнета.

Треба истаћи још једну ствар. Кад год се судбина Срба решавала без учешћа њихова, народ је падао у ропство. То се десило и 25 марта 1941, приликом пријема Тројног пакта са Хитлером, и на крају Другог светског рата, када су судбину Југославије и Срба решавали углавном Стаљин и Черчил. И не мање важно, треба рећи: да су се једино Срби борили у земљи против комунистичке тираније, с пушком у руци у току Другог светског рата, и даљи отпор завођењу комунистичке тираније после рата и у Београду и у Лондону. Нема сумње да ће, у некој далекој светлој зори, Срби дочекати сунчани Дан Слободе својом непресушном жељом за слободом и неугасивом вером да зло не може

да остане трајно. Надати се, да ће у свом будућем ходу кроз историју извући потребне закључке из трагедије која нас је снашла у Другом светском рату заслугом не непријатеља, но такозваних Савезника.

ФОТОГРАФИЈЕ

ПУКОВНИК ДРАГОЉУБ М. МИХАИЛОВИЋ
Као војни изасланик у Чехословачкој, 1937 године.

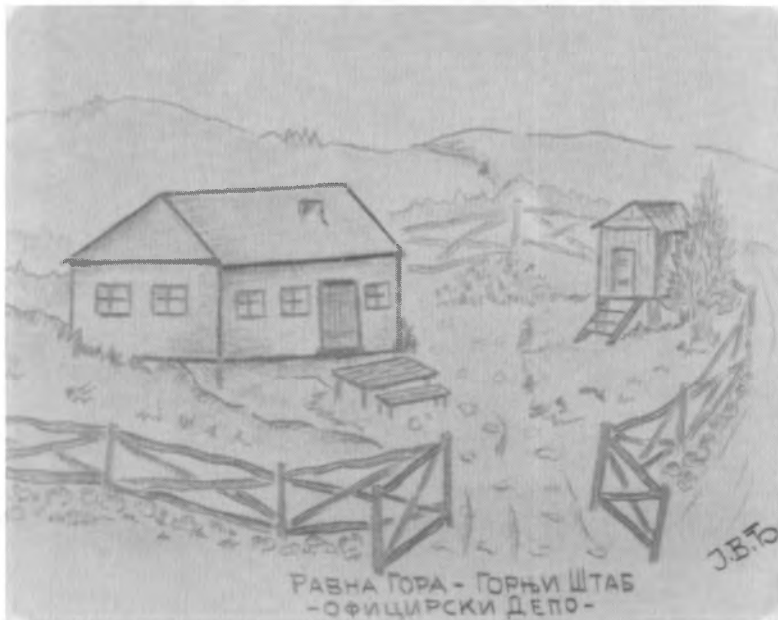
Капетан Божа Перовић са заставом Врховне команде. То је уствари застава 41 пешадијског пука, коју је Перовић спасао 10 априла 1941. Перовић ће погинути поред заставе кад је Михаиловић био заробљен од стране комуниста 13 марта 1946.

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Председник Краљевске Владе / 11 јануар 1942–26 јуни 1943/

ПИСЦИ КЊИГЕ "СЛОБОДА ИЛИ СМРТ"
Радоје и Живан Л. Кнежевић, Лондон, зима 1942/1943

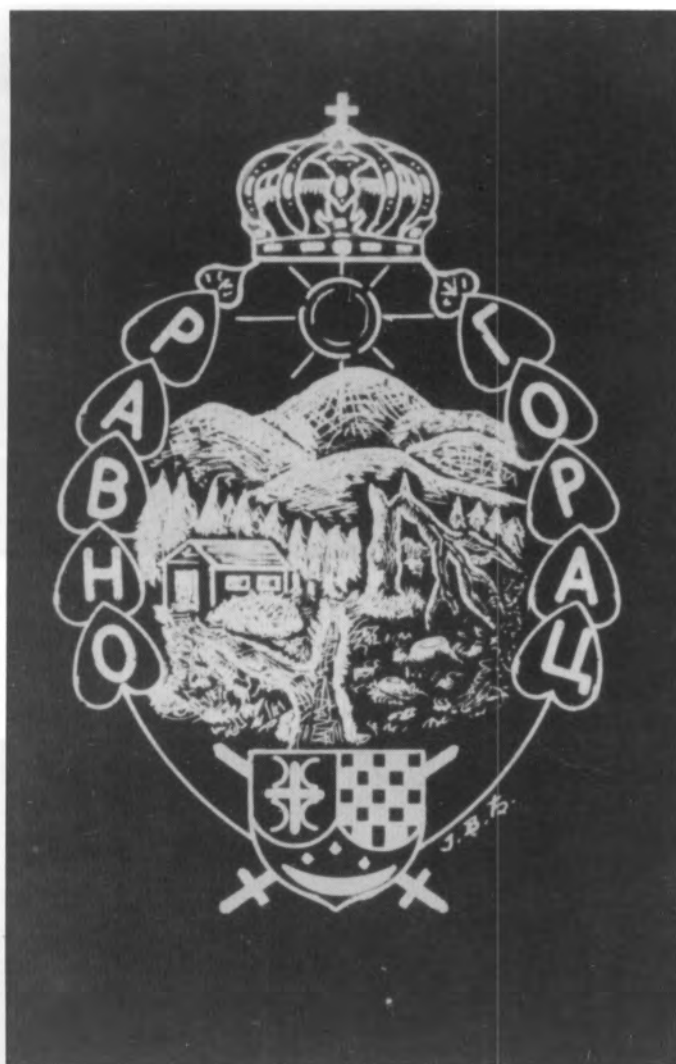

ИЗГЛЕД РАВНЕ ГОРЕ, МАЈА 1941
/скеч Јакше Беловића/

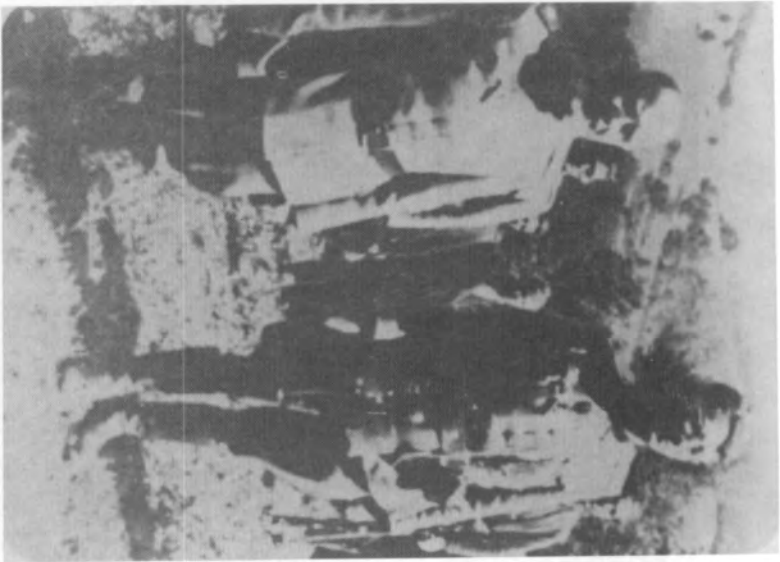

ИЗГЛЕД РАВНЕ ГОРЕ, МАЈА 1941
/скеч Јакше Ђеловића/

Историја знака "Равногорац": Михаиловић је дао идеју знака. Имао је да замени дотадашње знакове: амблем, кокарду, мртвачку главу, стари четнички знак. Знак у глини израдио рез. поручник Васић. Знак је требало да се изради у Београду у злагу, сребру и бронзи. Додељивао би се по времену ступања у организацију. Југословенска застава, амблем и овај знак претстављали су симболе непокорене Југославије. На знаку се види Дражина колиба, поломљен хрст, Суворбор. Немци су све ово спалили децембра 1941. Знак, због грађанског рата, није био никада израђен. Овај знак је био познат Вучковићу, Орељу и Митићу.
/Знак добијен од поручника Јакше Ђелевића/

492

Михаиловић са Драгишом Васићем на Равној Гори
за време службе о Краљевном ројендану, 6 септембра
1941.

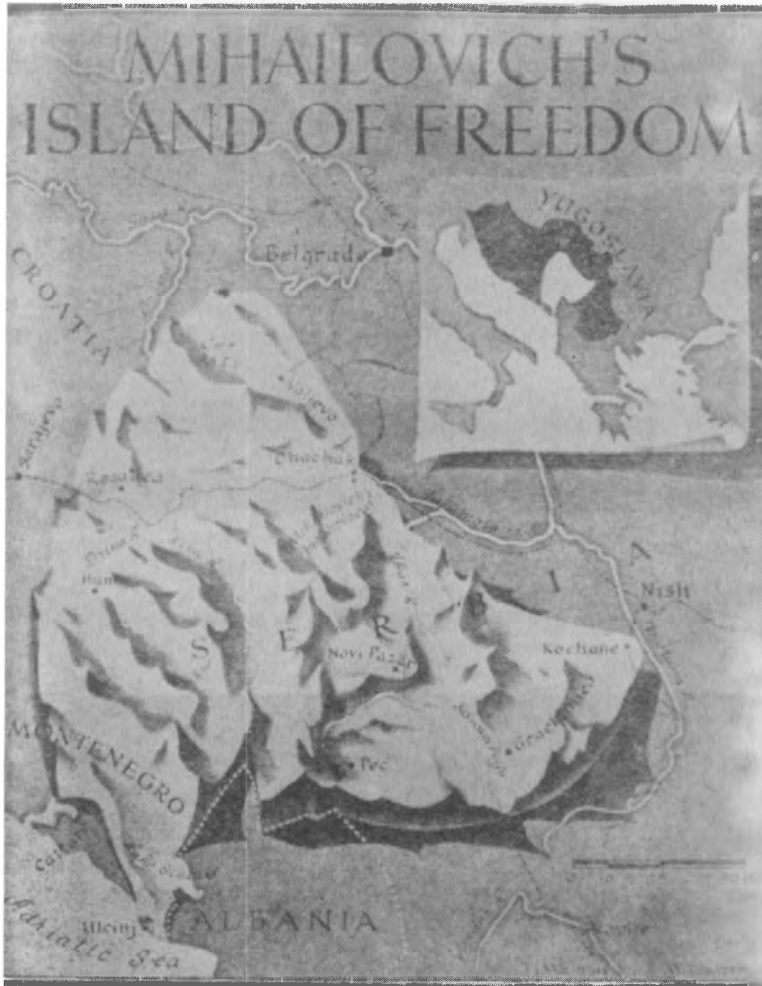
Пукovníк Драгослав Г. Павловић са почасном четом,
6 септембра 1941.

Михаиловић са Звонимиром Вучковићем, командантом
Првог равноторског корпуса, 10 августа 1944.

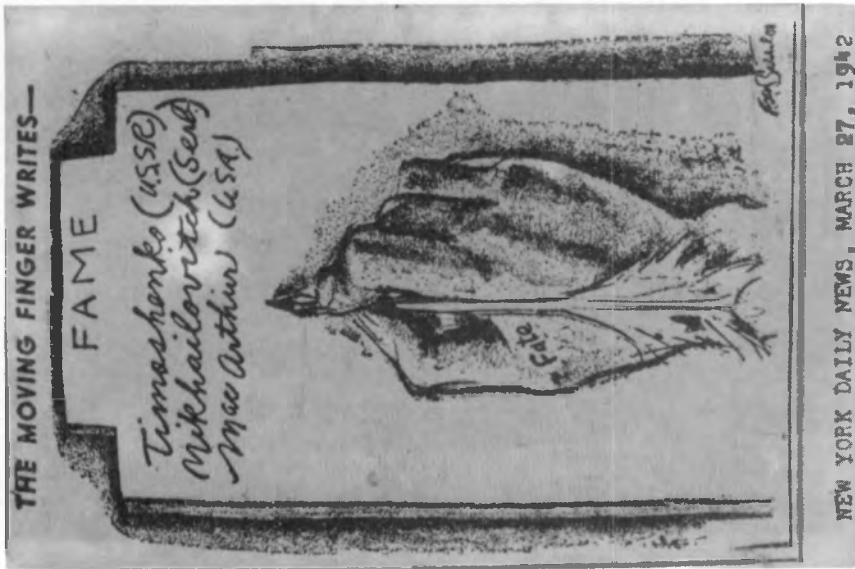

Михаиловић са Драгишом Васићем 1943.

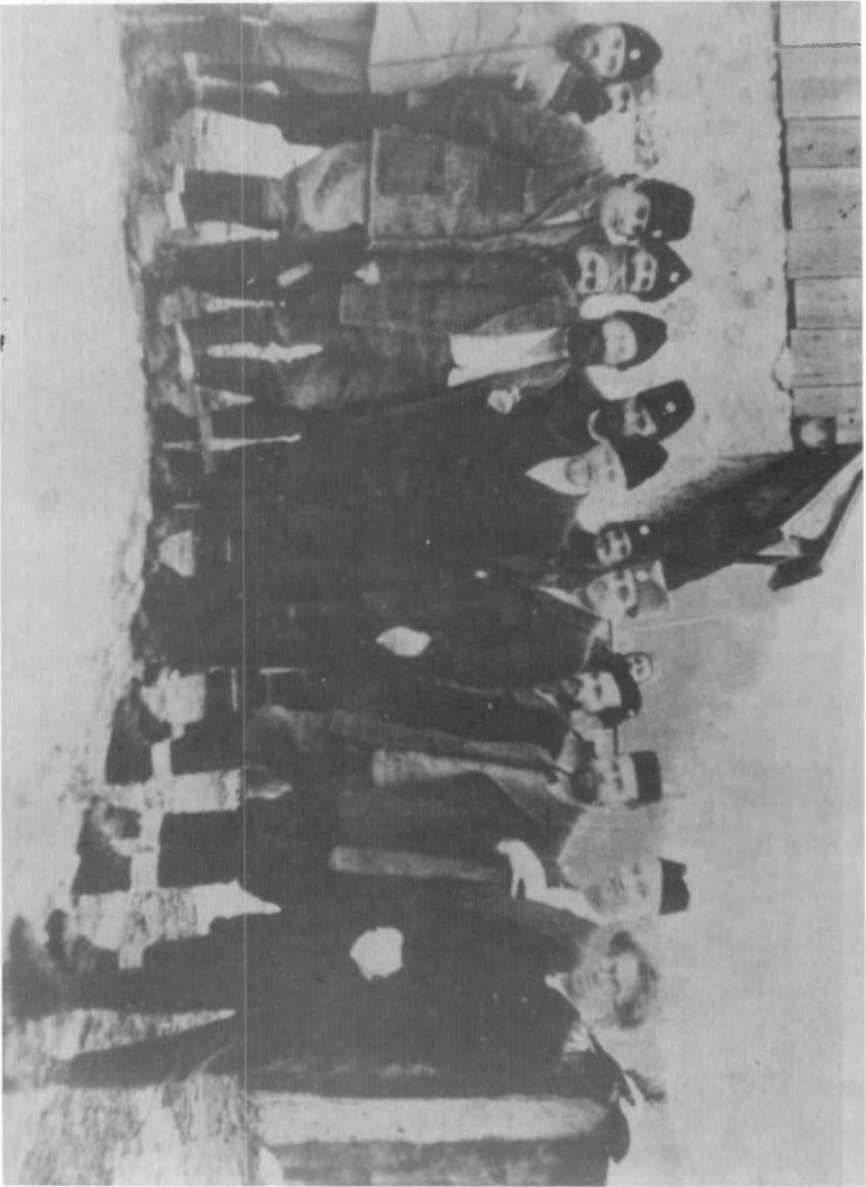

НА ВРХУНЦУ СЛАВЕ

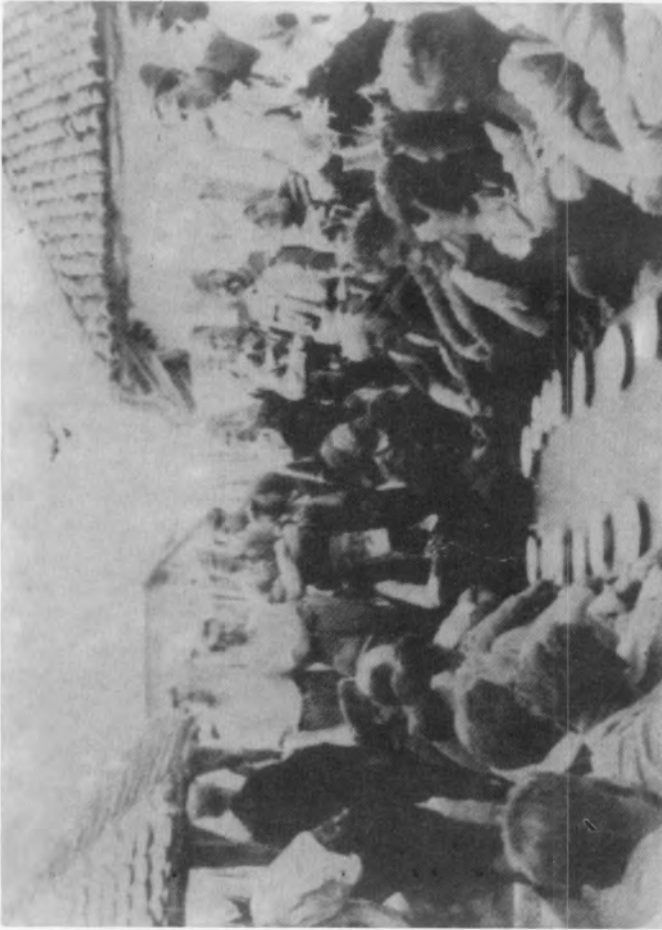
У другој половини 1942, Михаиловић је био на врхунцу славе у слободном свету и моћи у Југославији. Похвале свих савезничких команданата у Средоземљу и одликовање од стране Ђенерала Дегола дошле су крајем 1942 и почетком 1943. / *Time*, Juli 1942/

НА ВРХУНЦІУ СЛАВЕ

Састанак у Херцеговини 1942. С лева: капетан Александар Драшковић, Војвода Петар Баћевић, Михаиловић, Драгиша Васић, Јован Лазаревић, Марко Јалаговић, Стеван Мољевић, Драги Црвенић—Ганди, Између Драже и Васића капетан Милорад Поповић, командант Невесињског корпуса.

На "банкету" код Михаиловића у част Стефана Србакова, председника Бугарско-југословенског граничног комитета у селу Гојна Гора, лета 1943. Десно од Михаиловића деда Средоје из Драгачева, лево Стефан Србаков.

Михаилович окреће колач на својој слави Св. Николу у Бајиној Башти 1943.

Михаилович у разговору с народом, 1943

ЧИЧА поздравља пратећу чету Горске гарде Николе Калабића на падинама Сувобора, јесен 1943.

Михаиловић прима јабуку

Светосавски конгрес, јануара 1944. С лева на десно: ђенерал Михаиловић, студент Рагко Дојић, ђенерал Мирослав Трифуновић и ђенерал Божић.

Михаиловић са Драгишом Васићем врши смотру Друге таковске бригаде, после повратка из Црне Горе, 20 јуна 1943, Јелен До.

Михаиловић са Бригадиром Армстронгом и пуковником Белијем, 1943

Михаиловић у Шумадији 1943

Михаиловић у разговору са народом, јесен 1943.

Михаиловић на "Голубу" у Србији, 1944

**награда
од
100.000
РАЈХСМАРАКА У ЗЛАТУ!**

**100.000 РАЈХСМАРАНА У ЗЛАТУ ДОБИЋЕ ОНАЈ КОЈИ
ДОВЕДЕ ЖИВА ИЛИ МРТВА ВОЂУ БАНДИ
ДРАЖУ МИХАЈЛОВИЋА.**

Овај злочинац ваљда је земљу у
нашој земљи. Отуђеницима на раз-
решити живота, убрзано је то да је по-
лазан да „србабаба“ народ. Неке велике
плаћенике, овај снажни запаленцак може
имати други разлог већ утврди пут бешче-
ствину и тако показује да се уопште ова
национална доброту не могу на са-
лада бити висока и света. Он је тако по-
решити био седам и грађанима уприс-
тавог смисла, даје се па и мноштво злочинаца
људи и земљу баци и неоправдану вољу и
чињеницу.

**Врховни заповедник
немачких трупа у Србији**

Нове мере против бандитизма

**награда
од
100.000
РАЈХСМАРАКА У ЗЛАТУ!**

**100.000 РАЈХСМАРАНА У ЗЛАТУ ДОБИЋЕ ОНАЈ КОЈИ ДО-
ВЕДЕ ЖИВА ИЛИ МРТВА КОМУНИСТИЧКОГ ВОЂУ ТИТА.**

Овај злочинац, баци је земљу у на-
шој земљи. Иако бандитизам је оти-
срвао, али је он обављао у земљи српско-
ску војску, а и тако је обављао да је
не можемо да „србабаба“ народ. Неке велике
плаћенике, овај снажни запаленцак може
имати други разлог већ утврди пут бешче-
ствину и тако показује да се уопште ова
национална доброту не могу на са-
лада бити висока и света. Он је тако по-
решити био седам и грађанима уприс-
тавог смисла, даје се па и мноштво злочинаца
људи и земљу баци и неоправдану вољу и
чињеницу.

**Врховни заповедник
немачких трупа у Србији**

Врховни командант немачких трупа у Србији објавио је у **Ново Време**, 21 јула 1943 уцену и за Михаиловића и за Тита. Савезничка јавност у Великој Британији и Америци обавештена је 19 септембра с а м о о Титовој уцени, и само пола стране плакате објавили и то Титову страну. Чак и 1953 **Лифе** од 5 маја до-нео је само пола плакате и то Титову половину. Савезничка пропаганда у току рата и званична историја Велике Британије после рата прећутала је и операцију Schwartz против Михаиловићевих снага у Црној Гори маја 1943 и писмо Хитлерово Мусолинију од

16 фебруара 1943, којим Михаиловић назива "заклетим непријатељем Осовине". Прећутали су и споразум између Британске владе и Михаиловића од јула 1943, јер је 28 маја, само два дана пре споразума, Команда на Блиском Истоку наредила Михаиловићу да са свима снагама оде на Копачицу, а целу Југославију иступи Титу, јер је Председник Велике Британије 19 маја одложио Други фронт и до други пут-до 1 маја 1944. Стаљина је требало одобривољити, давањем Југославије и Балкана. Јужна комунистичка и савезничка пропаганда имала је да остане као-истина.

Михаиловић са америчким авијатичарима у Прањанима, 12 августа 1944. Трећи с лева капетан Звонимир Вучковић, командант Првог равногорског корпуса / седи/.

Покрет Врховне команде са Златибора на планину Торник, септембра 1943

Прослава Турђевдана, 6 маја 1944

Ручак на маршу. Десно од Михаиловића попуковник Алберт Сајц,
стоји пуковник Вилијам Бели, септембар 1943.

Михаиловић са Александром Аксентијевићем, чланом ЦНК, и лево председником општине у селу Ба, на Светосавском конгресу, 28 јануара 1944.

Михаиловић, десно ђенерал Мирослав Трифуновић, десно од њега Драгиша Васић, стоји Захарије Остојић.

Михаиловић, десно Ђура Ђуровић, лево Захарије Остојић, окренут леђима Ђенерал Трифуновић. Стоји Лука Балетић.

Михаиловић са др. Живком Топаловићем, после конгреса у селу Бана Сувобору. Крајње лево Александар Аксентијевић, претседник ЦНК

Михаиловић је до дубоко у ноћ читао извештаје у својој постељи. Извештаји су стизали из целе земље.

Михаиловић са Драгишом Васићем пред собом и Мољевићем десно, у разговору са народом, јесен 1943.

Равногорска пошта кроз српске земље, коју је контролисао Михаиловић са трупама, 1941

Михаиловић и Драгиша Васић у Сандаку у оделима од дурмиторског сукна, јесен 1943.

Михаиловић са др. Живком Топаловићем после Конгреса у селу Ба

Михаиловић на Медведнику изнад Бајине Баште октобра 1943, после Вишеградске операције, са Савезничком мисијом на челу са бригадиром Армстронгом

Михаиловић на "Голубу", на врху Субјела 30 јануара 1944, на повратку са Конгреса у селу Ба. Прате га др. Јовановић, потпуковник Лука Балетић и капетан Љубиша Терзић.

Горње Липово на Сињајевини, фебруара 1943. С лева на десно: пуковник Д. Павловић, Драги Црвенић, Дража, Д. Васић; крајње десно капетан Милорад Поповић, командант Невесињског корпуса.

Капетан Џорџ Мусулин говори на Конгресу у селу Ба, 27 јануара 1944.
С десна: Д. Васић, Михаиловић, Мољевић, Топаловић и Александар
Акентијевић.

Михаиловић са пуковником Робертом Х. Макдавелом разгледају
немачки топ заробљен у Србији после објављене мобилизације
1 септембра 1944. Иза пуковника Макдауела капетан Никола Лалић,
члан америчке Мисије. У току септембра Михаиловић је заробио
3.000 Немаца.

МИХАЙЛОВИЋ СА ВОЈНОМ МИСИЈОМ

Лево од њега пуковник Бели, десно бригадир Армстронг, шеф Мисије, и потпуковник Сајц, јесен 1943.

МИХАЙЛОВИЋ И НАРОД

Куда год се кретао, Михаиловић је био дочекиван добродошлицом и предајом букета цвећа. Лето 1943.

Капетан Никола М. Калабић и Филип Ајда-
чић, командант бригаде у Горској гарди,
јесен 1943.

Капетан Никола М. Калабић и Филип Ајдачић,
командант Бригаде у Горској гарди, јесен 1943.

Михаиловић са капетаном /сада потпуковником/ Ђорђеом Мусулином, који је више пута скакао у Србију током рата.

ЧИЧА у с. Српска Грабска / Источна Босна/ октобра 1944. Лево луковник Макдаул и лекар у одреду пук. Врањешевића Лела Поповић. Десно пук. Славољуб Врањешевић. Клече, кап. Ник Лалић и Џон Милодраговић.

Михаиловић у кругу једне српске породице у Семберији, септембра 1944.

Михаиловић са пуковником Мақдаелом, Луком Балетићем и Мирком Лалатовићем, септембра 1944..

Сусрет Михаиловића и пуковника Мақдауела са протом Савом Божићем, командантом Групе Требавских корпуса. Септембар 1944.

Михаиловић после Божје службе, септембра 1944. са народом Посавине.

Народ у Мачви, септембра 1944, излазио је у групама да види Михаиловић, који је већ био легенда за Србе.

Михаиловић са народом у Посавини, септембра 1944. Људи и жене прилазили су да га се само дотакну, по изјави пуковника Макдауела.

Михаиловић у Мачви 1944. Иза / са десне стране / је ђенерал Божић, лево Ђура Ђуровић.

Михаиловић у разговру са постројеним четницима. Посматрају пук. Магдауел и Стеван Мољевић. Лево од Михаиловића на крају строја пук. С. Врањешевић.

Народни збор, Босна 1944: пуковник Магдауел говори. С лева: Михаиловић, Магдауел, Мајк Рајачић, прота Сава Божић.

Михаиловић говори на једној прослави у Босни, јесен 1944. Присутни пуковник Макдавел, капетан Рајачић и прота Сава Божић, командант Требавске групе корпуса.

Доктор права Воја Андрић, шеф пропаганде Врховне команде, говори на једној прослави у Босни, јесен 1944. Осуђен на 15 година робије и убијен после

Михаиловић у Прањанима, августа 1944, врши смотру Западно-Моравске групе корпуса, америчких авијатичара, поздрављен од народа. Лево мајор Александар Милошевић, командант групе корпуса.

Михаиловић на Требави, посматра дефиле Требавског корпуса. Лево од њега у црној одећи са брадом командант корпуса поп Сава Божић.

Михаиловић прима рапорт, Босна 1944.

Михаиловић прелази мост на реци Спречи, недалеко од Добоја, 1945.

Михаиловић са штабом у Босни, септембра 1944. Десно Мирко Лалатовић, лево Лука Балетић.

На Требави, с лева на десно Михаиловић, прота Сава Божић
пуковник Макдауел, јесен 1944.

Михаиловић са пуковником Робертом Х. Макдауелом обилази трупе у Босни, октобра 1944..

Михаиловић са америчком Мисијом у Шумадији, септембра 1944.
С лева Михаиловић, Макдауел, капетан Милодраговић.

Михаиловић са групом Муслимана Босне 1944. На слици пуковник
Макдавел, капетан Милодраговић и кап. Никола Лалић.

Михаиловић у разговору са пуковником Робертом Макдавелом,
капетаном Џоном Милодраговићем. Иза њега капетан Никола Лалић.
Дуге Њиве на Требави, Босна 1944.

Михайловић са пуковником Робертом Мақдауелом, Мачва 1944.

Михайловић са пуковником Мақдауелом у Мачви, септембра 1944.

Последњи састанак Михаиловић са пуковником Захаријем Остојићем и потпуковником Павлом Ђуришићем, марта 1945. "Не идите преко усташке Хрватске", рекао је Михаиловић.

По преласку у Босну Михаиловић се 28 септембра састао са члановима Муслиманског комитета. На слици означени са 1- Михаиловић, 2. пук. Макдавел, 3. Мустафа Мулалић, 4. Махмуд бег Пређиловић, 5. Мустафа Пашић, 6. Ибрахим бег Пређиловић, 7. Хасан бег Муратбеговић, 8. Мустафа бег Салихбеговић. Ову слику Титов суд је узео као доказ Михаиловићеве сарадње с усташама.

Михаиловић врши смотру Требавске групе корпуса октобра 1944. Прате га прога Сава Божић, командант Требавске групе корпуса, наредник Петар Ђокић, командант Пратеће чете Врховне команде и мајор Манојло Пајић, делегат Врховне команде за Босну..

Равногорска олимпијада, 27 марта 1945 на Вучјаку, село Подновље.
С десна: Продановић, пуковник Кесеровић, и Михаиловић.

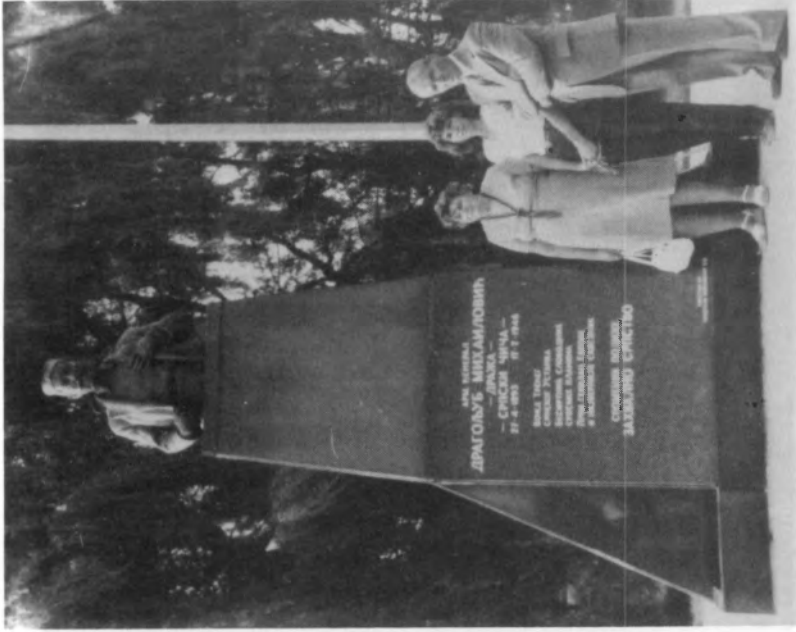
На прослави 27 марта 1945: после службе пред црквом села Дуго Поље на Вучјаку. Михаиловић окружен последњом групом спасених авијатичара и својим сарадницима Стеваном Мољевићем, инж.

На простави 27 марта 1945 : после службе пред црквом села Дуго
Поље на Вучјаку, Михаиловић у разговору Стеваном Мољевићем,
Адом Аксентијевићем, др. Миланом Д. Шијачким и др.

Михаиловић са потпоручником Драгицом Пеливановићем у Драгачеву, Божјић 1942.

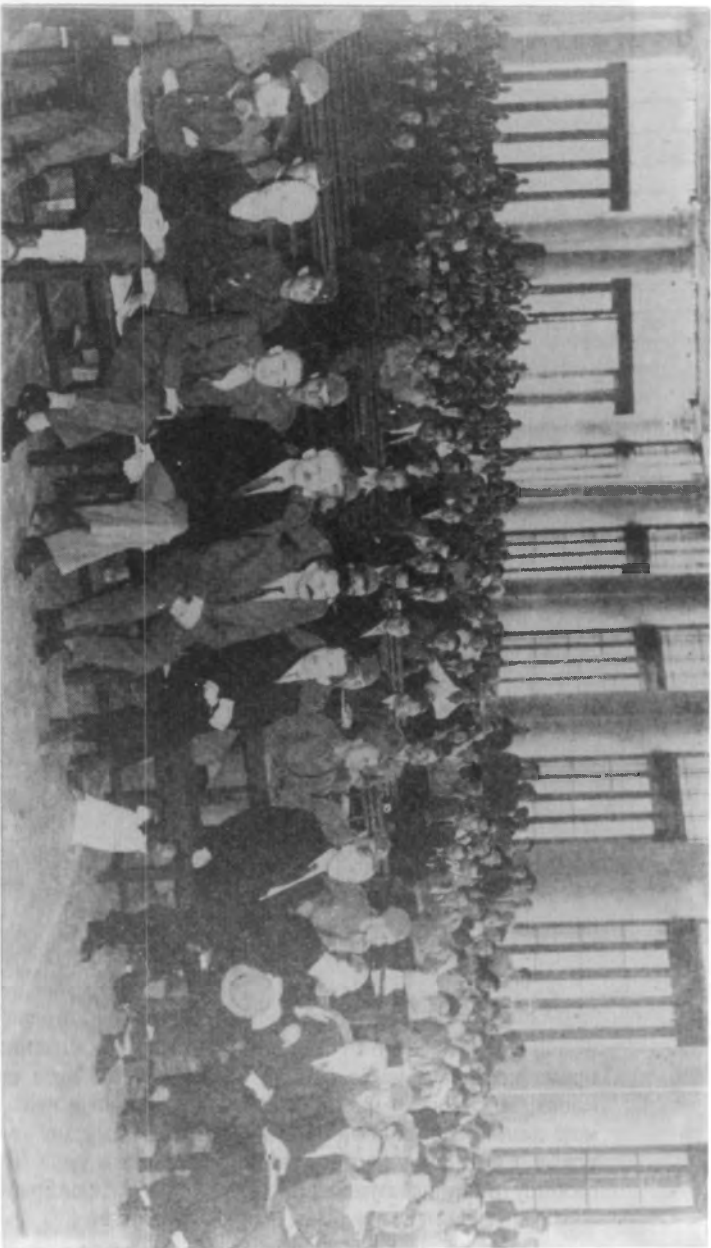
Споменик Михаиловићу у манастиру Либертвилу, др-
жава Илинос. Споменик подишло "Завално Српство".
Крај споменика поручник Степа Воиновић, командант
Друге сарајевске бригаде са супругом и ћерком.

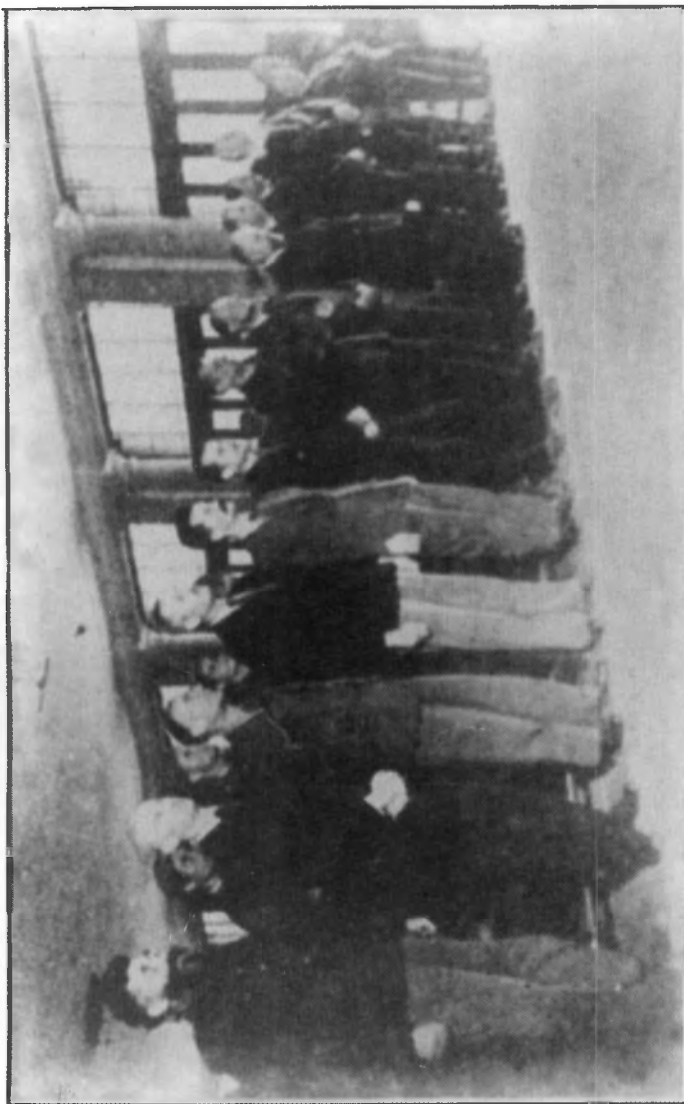
Михаиловић са капетаном Ник Далићем, последњим чланом Мисије
за спасавање авијатичара, који је одлетео из Босне за Италију
5. децембра 1944. године.

Михаиловић после завршене четворочасовне одбране у поноћ 11 јуна 1946: "Судбина је била немилосрдна према мени кад ме је бацила у овај вртлог. Хтео сам много, започео сам много, али је ураган однео и мене и моје дело." Михаиловић је побијао једну по једну оптужбу. Скрђена руља престала је да звижди и урла и у гробној тишини саслушала је одбрану. Од целе одбране, објављене су само две и по странице.

Суђење генералу Михаиловићу: С лева на десно седе: генерал Михаиловић, Стеван Молџевић, Бура Вигловић, Радован Раде Радић, Славолуб Врањешевић, Милош Глишић, Драгомир Драги Јовановић, Велибор Јонић, Бура Докић, Коста Мушицки, Бошко Павловић.

За време читања пресуде, с лева на десно: Генерал Михаиловић, Стеван Мољевић, Ђура Виловић, Радослав-Раде Радић, Славољуб Врањешевић, Милош Глишић, Драгомир-Драги Јовановић, Таназије-Таса Динић, Велибор Јонић, Ђура Докић, Коста Мушицки, Бошко Павловић, Лазар-Лаза Марковић и Коста Кумануди.

”МИСИДА ЗА МИХАИЛОВИЋА”: Национални комитет америчких авијатичара, долетела је специјалним авионом 28 јуна 1946 по подне у Вашингтон, да у име 600 стажених авијатичара траже да буду упућени на суђење Дражи Михаиловићу у Београд. Чланови Конгреса су их дочекали: /1/ сенатор Чалман Оверкомб, Западна Вирџинија; сенатор Роберт Тафт из Охаја;/2/; сенатор Александар Варли из Висконсина /3/; сестра Теслиора Рузвелта, госпођа Алис Лониворт /4/; сенатор Роберт Лафолет из Висконсина /7/; и сенатор Џон Мак Кленан из Арканзаса /8/. Ручује се са сенаторком Тафтом, председник Комитета поручник Витијам Роџерс /5/; иза њега секретар Комитета Давид О’Конелл/6/.

ГЕНЕРАЛ ДРАГОЉУБ М. МИХАИЛОВИЋ
За време истраге и суђења у Београду / март-јули 1946/

Михаиловћ у својој ћелији у затвору, са лицима на рукама.
Преко слике написано "ИЗДАН". Слика објављена у
америчкој штампи.

ДА ЛИ ЋЕ ОВО БИТИ ЊЕГОВ СПОМЕНИК?

Државни тужилац: "Михаиловић је убијао америчке авијатичаре!" Привео је сведоке за убиство Девида О'Конела. После неколико дана на улицама Њујорка појавио се Девид жив и здрав. Био је секретар Комитета авијатичара за спасавање генерала

ИЗА ГВОЗДЕНЕ ЗАВЕСЕ

После осуде на смрт, америчка штампа је објавила ову На пушци пише "Титова демократија." На листу "Михаиловићево суђење". Правда везана за колац пред стрељање.

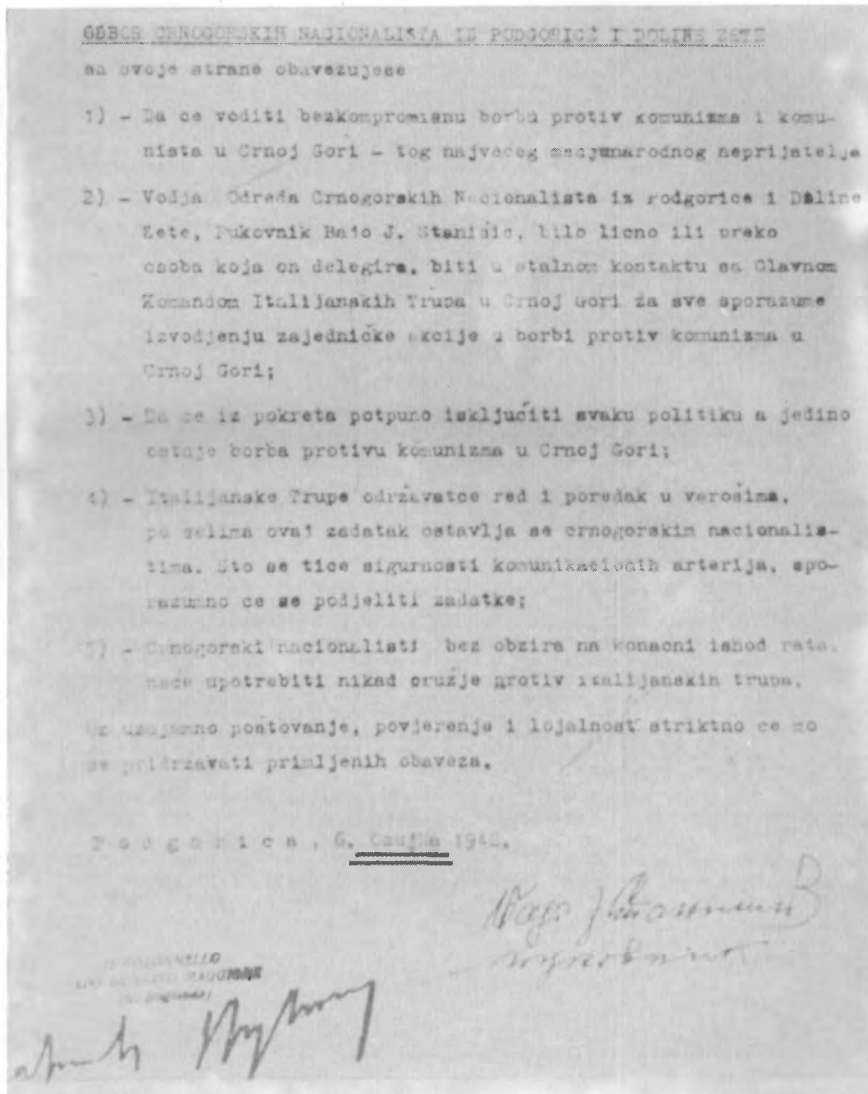
ЛАЖНА ДОКУМЕНТА НА СУЂЕЊУ

/ Из књиге "Суђење Дражи Михаиловићу", Београд 1946/

Срби уопште, а Срби из Црне Горе нарочито никад не би рекли да је Ђуришић "промакнуо" у чин потпуковника, већ би рекли "унапредио". Ово је усташки речник. / Књига, стр. 203/.

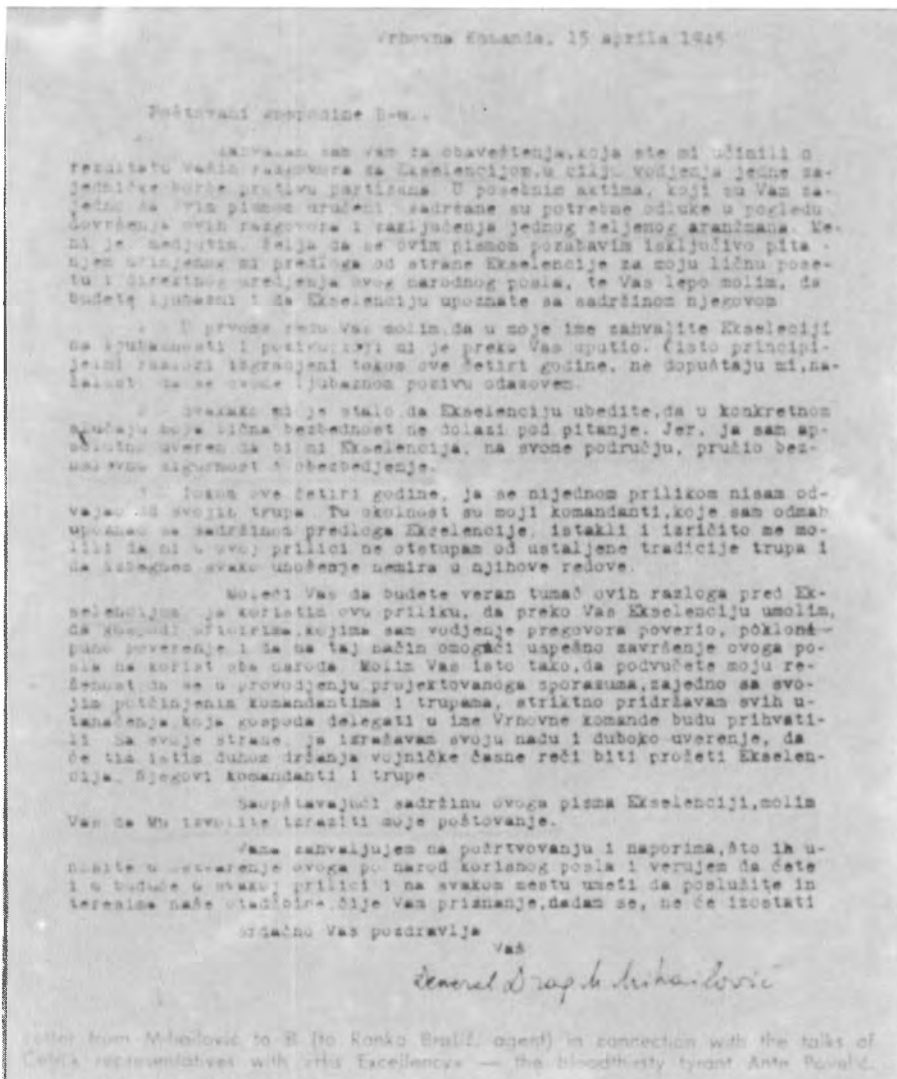
ЛАЖНА ДОКУМЕНТА НА СУЂЕЊУ

Само Хрвати имају специјалне називе за месеце, док Срби употребљавају имена као цео свет. Овде, међутим, Србин Баој Станишић уместо "марта" ставио "Ожујка". У лабораторији за лажна документа Тито није имао ни једнога Србина. / Књига, стр. 492/.

ЛАЖНА ДОКУМЕНТА НА СУЂЕЊУ

Изфабриковано овлашћење Ранку Брашићу да ступи у везу са поглавником Анте Павелићем за сарадњу између четника и усташа против партизана. На једном бело листу, које је Михаиловић давао својим командантима, комунисти су написали шта су хтели. На суђењу Михаиловић признао свој потпис, а све остало упорно одбио као своје. Михаиловић је уништавао усташе где год их је срео и о томе јављао Влади у Лондону / Књига, стр. 295/.

Пуковник Роберт Х. Макдауел / **Robert H. McDowell**/ шеф Америчке војне мисије код Михаиловића од 26 августа до 1 новембра 1943. Повучен из Југославије по изричитом тражењу Винстона Черчила преко Председника Рузвелта

Бригадир Чарлс Армстронг, шеф Британске мисије од
27 септембра 1943 до 31 маја 1944.

Пуковник С. Вилијам Бели, шеф Британске мисије
од 25 децембра 1942 до 27 септембра 1943.

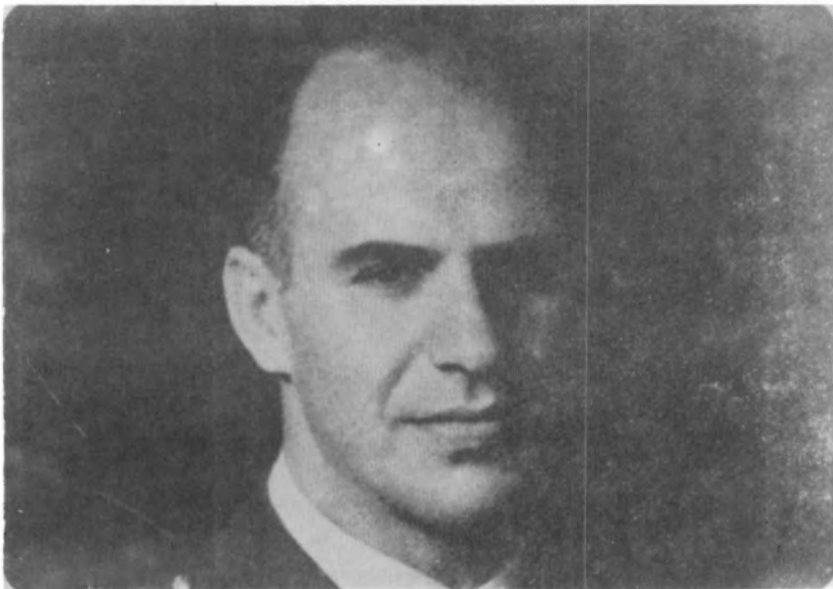
Борје С. Муслић, који је три пута скакао код Михаило-
вића.

Потпуковник Цастер Рутен / Jasper Roatham/ официр
за везу код Пилетића у Источној Србији / маја 1943-маја
1944./

Мајор Војислав С. Лукачевић, командант Милешевске групе корпуса са капетаном Менсфилдом.

Мајор Војислав С. Лукачевић, Лондон 1944.

Капетан Борислав Ј. Тодоровић, официр за везу са савезничком Мисијом
и капетан Менсфилд.

Мајор Кенет Гринлис и капетан Валтер Менсфилд.

Дивизијски ђенерал Мирослав Ј. Трифуновић,
Војвода шумадијски, командант Србије. Погиуо
на Зеленгори 13 маја 1945.

Потпуковник Драгутин Р. Кесеровић, војвода
копаонички, командант Расинско-Копаничке гру-
пе корпуса. Заробљен на Дрини маја 1945 и уби-
јен у Београду.

Дивизијски ђенерал Мирослав Ј. Трифуновић,
командант Србије са капетаном Михаилом-Мијом
Батрићевићем у Србији, 1942.

Прота Сава Божић, командант Требавске групе
корпуса, у борби са усташама од 1941.

Пуковник Драгослав Т. Павловић, начелник штаба код пуковника Михаиловића до октобра 1941.

Мајор Бошко Р. Тодоровић, делегат пуковника Михаиловића за Босну и Херцеговину, јуна 1941.

Капетан Миленко Релјић, придобило све жандармеријске станице у Србији за Михаиловића.

Мајор Војислав Д. Пантелић, командант Јадарске бригаде и Штаба бр. 11, доцније превворен у корпус.

Поручник Драган М. Солировић, начелник штаба Шумадијских одреда, јесен 1941. Мајор у војсци Пољске и начелник штаба Пете лавовске дивизије.

Потпоручник Јакша В. Ђелевић, ађутант пуковника Михаиловића 1941.

Мајор Јездимир Дангић, командант Игочне Босне 1941. После преговора са ђенералом Недићем у Београду, ухваћен у Ваљеву и отеран у Сјрић /Пољска/. Заробљен од стране Руса, предан Титу и стрељан 1947.

Генералштабни приправник капетан Јован В. Дерок,
у борби с комунистима на Љубићу 6 новембра 1941
јуначки погинуо крај својих голова као Танаско Рајић

Пуковник Илија Д. Орељ, рагни друг Михаиловића
на служби у Врховној команди 1941-1944.

Фебруара 1942 у Мионици. Седе с лева на десно: потпуковник Светолик Протић, командант Ваљевских четничких одреда 1941-1942; професор Воја Поповић, помоћник Нешика Неђића, до њега сулпура Милиша/убијена у Маутхаузену јануара 1944/; гостођица Пашић; мајор Владимир Комарчевић—Дале, начелник штаба код Протића, до њега Миле Гајић. Стоје с лева на десно: поручник Тома Обрадовић, командант Друлог ваљевског четничког одреда; поручник / дошнице мајор/ Нешико Неђић, Војвода ваљевски, командант Првог ваљевског одреда; поручник Бора Алексић, командир 1 чете Првог одреда; капетан Димитрије Марјић, командант Трећег ваљевског одреда; поручник Милош Радосављевић, командир Треће чете Првог одреда, рањен при нападу Ваљева и умро од рана 1941. године.

Шеф шифраната у Врховној команди поручник Михаило Шурбатовић, десно од њега Чеда Петровић, лево Драган Илић. Шурбатовићеви помоћници.

Ђенералштабни мајор Захарије Остојић, началник штаба код ђенерала Михаиловића на Равној Гори, јесен 1941.

Потпуковник Светолик Протић, командант
ваљевских четничких одреда 1941. Убијен
у Маутхаузену 1942.

Професор Воја Поповић, помоћник поручника Нешка
Недића, јесен 1941.

Мајор Воја Туфечић, командант Церског корпуса.

Мјор Миодраг Палошевић, командант области Ваљева
заједно са Светоликом Протићем, јуна 1942. Командант
Бачке групе марта 1945. Погинуо на Зеленој маји
1945.

Мајор Милутин Миловановић, командант Посавско-Колубарске групе корпуса / Колубарски мајора Владимир Комарчевића и Ваљевски кадетана Милоша Рајсављевића, јесен 1942.

Мајор Никола М. Калабић – “Чика Пера”, Војвода опшечки, командант Групе корпуса Горске гарде Краља Петра II.

Заставе Горске гарде краља
Петра у Сјеници, јесен 1944.

Марко Музикравић, командант Првог шумадијског корпуса, Раде, командант бригаде код Музикравића и Жика Лазовић командант Смедеревског корпуса, Сјеница, новембар 1944.

Бенералштабни мајор Жарко П. Тодоровић. Први командант Београда /18 јуни—30август 1941/, па командант Београда и Војводине, па командант Хрватске и Славоније.Операн у Даку 1.октобра 1943.

Капетан Станислав С. Стојан, главни интендант Југословенске војске, јуна 1941.

Капетан Александар—Аца Милошевић у раду на организовању народа у лето 1941; доцније командант Другог шумадијског корпуса и командант групе корпуса.

Пукovníк Симеун Д. Олокозбић – “Синиша Пазарац”,
командант Млавске групе корпуса. Од марта 1945 у
Врховној команди.

Мајор, доцније пукovníк, Драгутин Р. Кесеровић,
Вовода копаонички, командант Расинско-Копаничке
групе корпуса. Суђен у Београду 1945 и стрељан од стра-
не комуниста.

Попуковник Божидар Миладиновић, командант Кња-
жевачког корпуса.

Мајор Стеван—Лека Дамњановић, командант Мајевичког
корпуса.

Пукovníк Драгослав С. Рачић, Војвода перски, командант Мајевићко-Церске групе корпуса 1943, па командант Четврте групе Јуришних корпуса 27 маја 1944.

Мајор Милан М. Јанкевић, командант Пратећег батаљона Врховне команде са капетаном Менџићем.

Мајор Александар—Аца Милошевић, командант Другог шумадијског корпуса и Западно-Моравске групе корпуса, августа 1944.

Капетан Марко Љ. Музикаревић, командант Првог шумадијског корпуса.

Мајор Предраг Раковић, Војвода Љубићки, командант
Другог равногорског корпуса са начелником штаба
капетаном Чековићем.

Капетан Звонимир Вучковић, Војвода таковошки, коман-
дант Првог равногорског корпуса.

Пуковник Душан—Дуја У. Смиљанић, Војвода гужански, командант Шумедијске групе корпуса, поинуо код Фоче 1945. Десно од њега попуковник Радовановић, командант Крагујевачког округа. Подновље 1945.

С лева на десно: Потпоручник Владислав-Лаца Симић, заступник команданта Лепеничке бригаде поручник Антоније Опњеновић, ађутант мајора Милошевића, мајор Милошевић, поручник Живомир Дучић ”Хусар”, командант Лепеничке бригаде. Снимак из половине 1943.

Поручник Драгослав Ивановић, судија, командант
Лепеничке бригаде. Рањен 5 септембра код Добри-
ња 1944. Убрзо подлегао ранама.

Поручник Владислав--Лаца Симић, командант Ле-
ничке бригаде, Другог шумалијског корпуса. Погинуо
у зиму 1944.

Капетан пилот-ловац Драутин – Млађа Бојовић,
бранио Београд 6 априла 1941, командант Космајског
па Другог корпуса Горске Краљеве гарде. Јуначки поги-
нуо код Арапђеловца, септембра 1944.

Капетан Милош К. Алин, командант Грочанске бригаде,
са најстаријим спасеним авијатичарем мајором Флојд
Кафером.

Потпуковник Алекса В. Драшкович, командант Дрин-
ског корпуса.

Потпоручник Марко Крстић, командант Прве
омладинске бригаде "Михаило Наумовић."

Капетан Милорад Ђ. Митић, официр за везу са Титом /октобар-новембар 1941/, па командант Златиборског корпуса /нов. 1941-јули 1943/ у специјалним задацима В.К. /дец. 43 до 1945/.

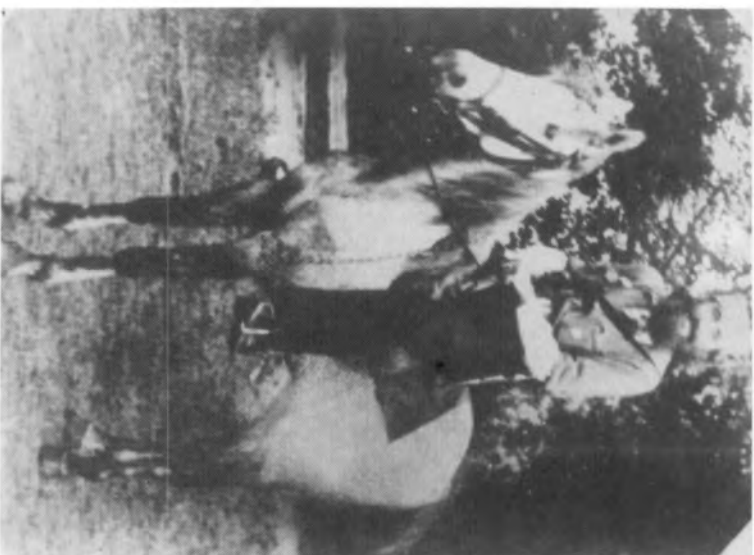

Мајор Никола Јоксимовић, командант Посавско-Тамнавске бригаде, Колубарског корпуса.

Капетан Микаило-Маја Багдјиевић, начелник штаба
Првог равногорског корпуса.

Капетан Петар Јелисавчић, командант 2 батаљона
Колубарске бригаде.

Генералштабни пуковник Милош Радојловић, командант Смедеревско-Млавске групе корпуса и Баната. Снимак из 1943.

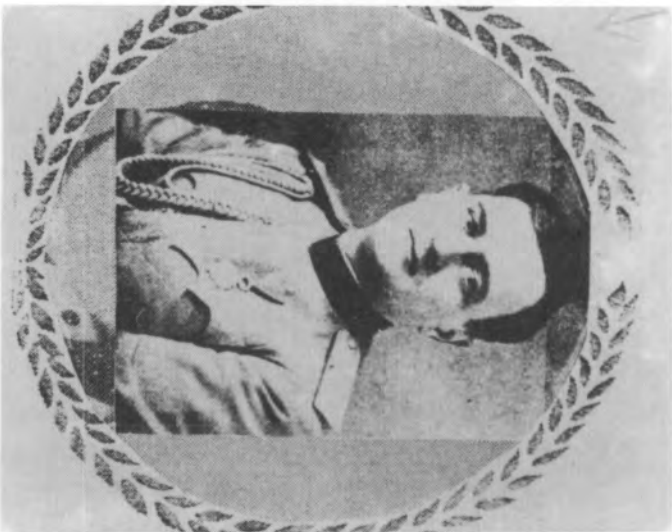

Пуковник Љубомир Јовановић, командант Тимочког корпуса, од јула 1944 командант Групе Крајинских корпуса / први с десна /.

Попуковник Миодраг С. Рагковић, командант Поречке бригаде; од маја до јула 1944 командант Крајинског јуришних корпуса; од јула командант Крајинског корпуса. Делегат за преговоре с Русима 10. IX, 1944.

Генералштабни пуковник Велмир Ј. Пилетић, војвода Крајински, командант Крајинског корпуса до маја 1944, па до јула 1944 командант Осме групе јуришних корпуса. Председник делегације за преговоре с Русима 10 септембра 1944.

Адвокат-мајор Александар Трифунац, делегат за преоворе са Совјетима 10 септембра 1944. Ухапшен и одведен у Јубуљанку у Москви.

Инжињер Марко Милуновић, командант среза Кључ, који је давао 3 бригаде Крајинском корпусу пуковника Пилетића.

Инжењер Миодраг С. Радовановић, командант среза
Звишкол / Кучево /, који је давао две Бригаде Крајин-
ском корпусу.

Станко Журкић, фотограф Поречке бригаде Крајин-
ског корпуса.

Пуковник Милутин Б. Радојевић, делегат Врховне
команде за Нишку област и командант Топличког
корпуса.

Капетан Милан Медић, помоћник команданта Горске
Краљеве гарде.

Др. Милан Д. Ширјачки, командант железница, полта и телеграфа, на збору народа села Горња Студена, маја 1942.

Професор Војислав Драгутиновић, шеф пропаганде Делирадског корпуса па Велико-Моравске групе корпуса. Уредник "Поморавља."

Попуковник Сергеје Живановић, начелник штаба
Команде Западне Босне /1943/, па командант 2. средњо-
босанског корпуса /1944/.

Поручник Стева Ј. Воиноввић, командант Комбинованог
батаљона и ордонанс официр бригаде Озренског корпу-
са; па командант Друге сарајевске бригаде Романјског
корпуса.

Капетан Раде Петровић–Кент, командант Прве бољевачке бригаде, са Исидором / у шубари/, командантом Бољевца на Ргњу.

Стева Мољевић у разговору са пуковником Славком Врањешчевићем, командантом Западне Босне, 1945.

Михаиловић са капетаном Живаном Лозовићем, командантом Смедеревског корпуса, 1944.

Мајор Марко Љ. Музикравић, командант Првог шумадијског корпуса. Десно од њега бригадир Армстронг, лево од њега у улу потпук. Јука Балетић.

Мајор Љубиша Терзић са капетаном Џорџом Муслином
обилази војнике Првог Равногорског корпуса у селу Ба
и љуби заставу; погинуо јула 1944.

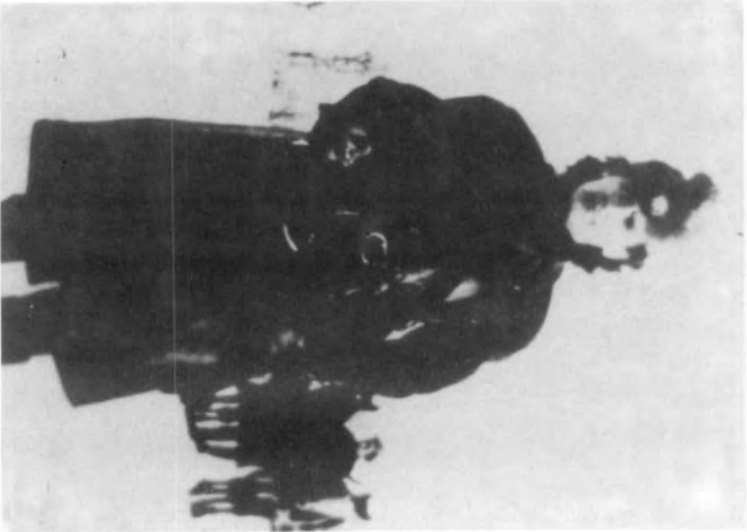
Пуковник М. Палошевић обилази Горску Гарду. Прате га
командант Београда потпуковник Александар –Саша Ми-
хаиловић, војвода авалски и капетан Милан Медић / са бра-
дом/.

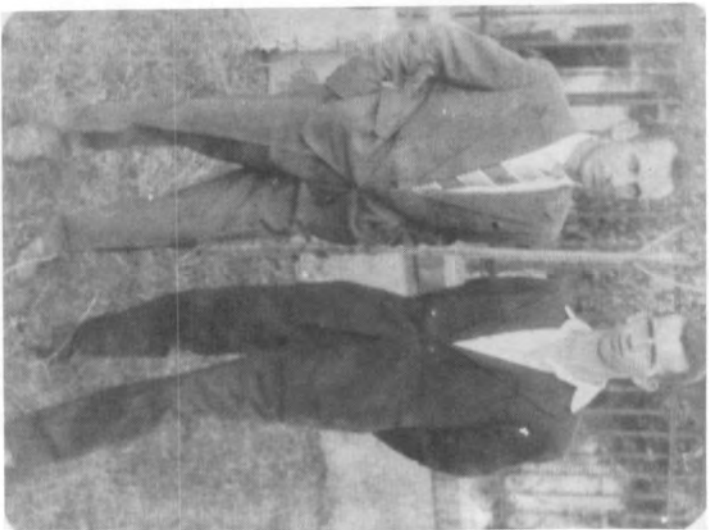
Капетан Добриша Ћукић, командант Рогатичке бригаде. Потинуо 1944.

Капетан Радомир-Раде Тушељ-аковић, командант Влаسنичке бригаде. Убијен у Сарајеву 1947. Ухваћен 1946.

Капетан Раде Петровић—Кент, командант Прве Болше-
вачке бригаде. Од јуна 1944 командант Јуришиног
корпуса Источне Србије.

Бранко Јовановић из Брагунца, првоборац у устанку
код Сребрнице половином јуна 1941 под Дангџем.
Осуђен на 20 година робије после рата. Лево брат
Милош.

С лева: др. Анта Ђ. Дуњић, ађутант команданта Бољевачке бригаде, Душко курир и пор. Драгомир Ерцеговић, командант батаљона.

Официри побегли из немачког затвора у Зеници 1943. С лева: пор. Р. Тушељаковић, потпор. С. Самарцић, кап. Благота Бошковић, потпор. Крсто Рудан, кап. Вељко Реметић, последњи непознат.

Миодраг–"Мима", син професора универзитета и министра
у Влади 27 марта, погинуо у Босни 1944.

Секретар Драгише Васића, Драгутин Ђокић / гологлав/
са Ђуром Атанасијевићем.

Ђенералштабни пуковник Карло Новак, четнички Војвода. Командант Словеније до 4 априла 1944. Делегат Врховне команде у Италији. Ухапшен од стране Немаца 16 марта 1944 године.

Гостоља Јованка Хунтер, рођена Рибар. Организовала и била одговорна за радио службу /шифровање и дешифровање/ између Команде Словеније и Врховне команде од јула 1942 до априла 1944.

Тугомир Прекоршек, правник из Цеља. Ухватио прву везу са Михаиловићем и држао је до јула 1942. Донео пуномоћје мајору Карлу Новачку од Михаиловића за рад у Словенији, па се вратио у Србију на рад.

Потпуковник Андреј Глушић, шеф пропаганде Команда Словеније од маја до августа 1943. Начелник штаба код генерала Презеља до одласка у Лахву. Ослобођен од Савезника маја 1945.

Генералштабни бригадни генерал Иван Презелј—
”Андреј”, командант Словеније од 4 априла 1944
па до краја рата.

Генералштабни бригадни генерал Иван Презелј—
”Андреј” говори на покрету пошукловника Андре-
ја Глушића у Вашингтону.

Др Валентин Бенедик, мајор, начелник штаба Команде
Словеније код Генерала Презеља.

Генералштабни бригадни генерал Иван Презељ
„Андреј“, по доласку у Америку 1949. године.

Мајор Јоже Малахер — “Змагослав”, командант Шга-
јерског одреда ЈВУ.

Капетан Емил Крањд, командант Шгајерског четничког
батаљона. Јуначки погинуо на Грчарицама 10 септембра
1943.

Поручник Јожеф Стадиш, командир чете у Долењском одреду мајора Копривице.

Четник „Стева из Босне”, који се јуначки борио у Словенији за све време рата.

Председник општине Шт. Руперт на Долењском Јожеф Мавсар, са супругом и осморо деце спаљен жив на Божић 26 децембра 1942. Грех: помагали национални покрет Михаиловићев у Словенији. То је била "ослободилачка борба" др. Едварда Кардеља.

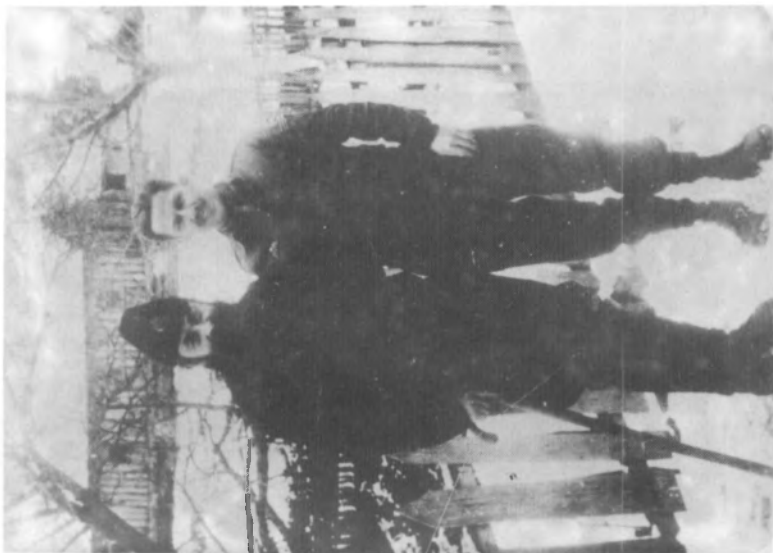
Средњовековни замак у Кочевју одакле су Кардељеви партизани водили на стрељање Словенце, припаднике Ј.В.О.

Пећина у којој је био штаб Штајерског одреда капетана Емила Крањца.

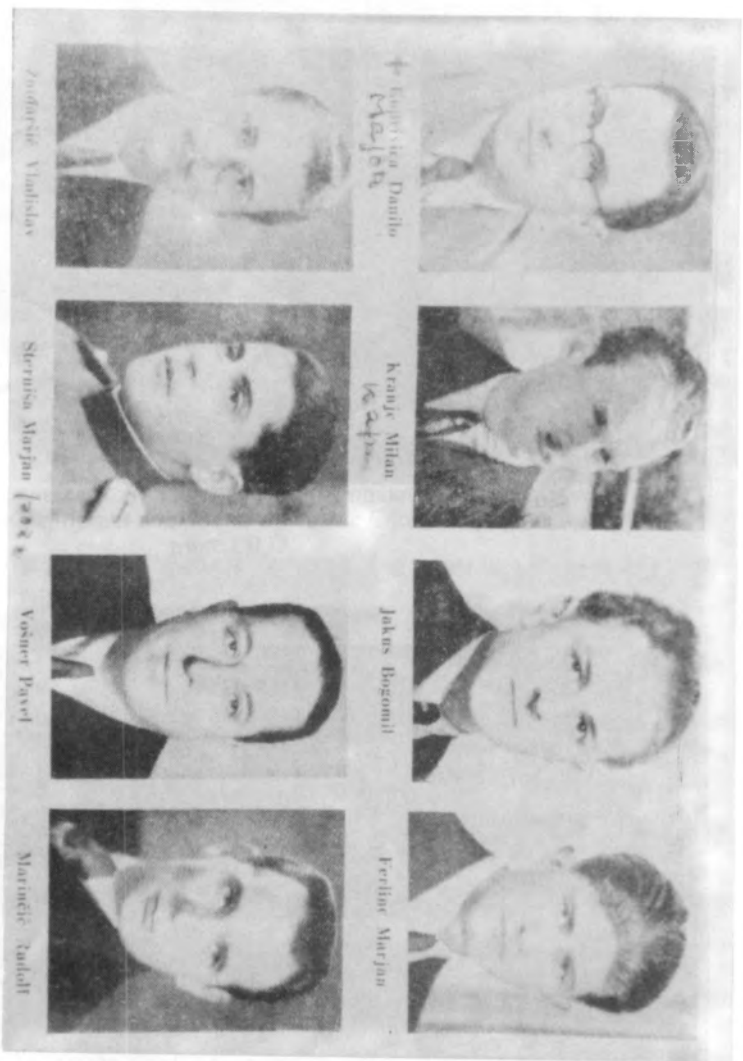

Гуштелъ Чирич, прагилац капетана Емила Крањца, жив испечен на ражњу, 17 октобра 1943, од стране Кардељевих партизана.

Бенералштабни пуковник Захарије Остојић са капетаном Валтером Менфилдом, децембра 1944.

Мајор Данило Копривица – “Борут” командант Долењског одреда, са својим сарадницима и борцима одреда уништен је код Грчарница 10 септембра 1943 од стране партизана и Италијана који су напали са артиљеријом и тенковима.

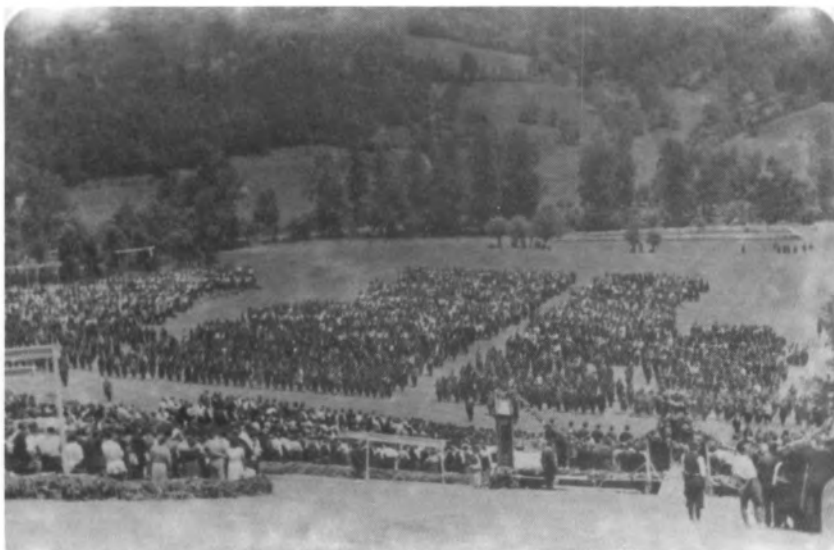

Интелектуалци Долењског одреда мајора Данила Копривице изгинули у борби или побијени после заробљавања од стране партизана код Грчарица 10 септембра 1943 године.

С лева на десно: потпуковник Миролуб Стaменковић, командант домобранског "Вишњеторског" батаљона; потпуковник Криж и потпуковник Душан Ј. Меничанин, командант домобранског јуриш-ног батаљона, који је погинуо у борби против комуниста 9 децембра 1944. Миролуб Стaменковић умро у Аргентини 21 јуна 1966. године.

ПРОСЛАВА ВИДОВДАНА 1944
Други равногорски корпус, мајора Предрага Раковића

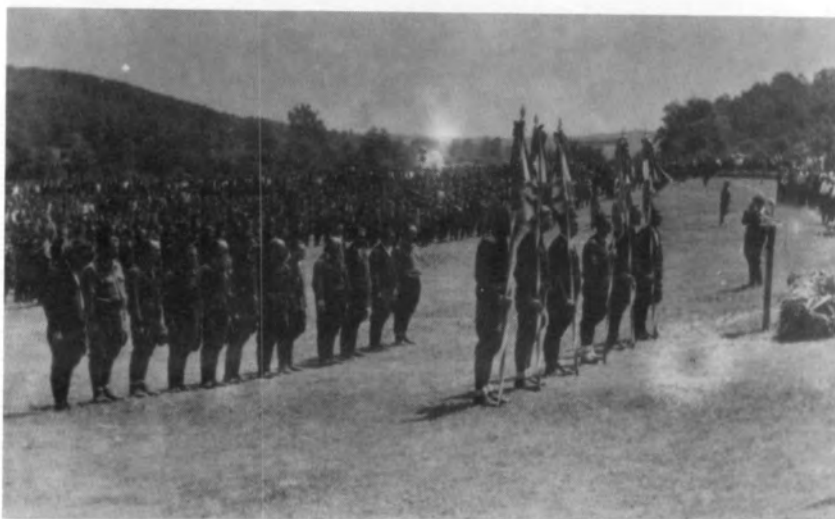

Постројен Други равногорски корпус пред службу Божју.

Мајор Предраг Раковић, Војвода љубићки, командант
Другог равногорског корпуса, држи говор.

ПРОСЛАВА ВИДОВДАНА 1944
Други равногорски корпус, мајора Предрага Раковића

Застава Другог равногорског корпуса.

Дефиле Другог равногорског корпуса.

Капетан Никола М. Калабић – ”Чика Пера”, командант групе корпуса Горске Краљеве гарде, са својом штабном групом. Десно од њега поручник Никола Медвић, његов помоћник. Јесен 1943. године.

Капетан Драгослав С. Рачић, командант Церско-Мајевичке групе корпус са војницима Церског корпуса Војскава Туфетића и Мачванског корпуса капетана Станимира Васића, поздравља савезничку мисију у Свилекуви, новембра 1943.

Помен Крсти Кљајићу на Равној Гори, Видовдан 1944.
Служи прота Добра Страњаковић, кога су комунисти убили.
Амерички авијатичари у десном углу..

Командант Омладинске бригаде Првог равногорског корпуса
поручник Жика Капетановић, стоји пред својом бригадом,
јесен 1943.

Немачки заробљеници у окупираној Србији: 6 чета 920-ог пешадијског пука заробљена у Горњем Милановцу од стране Таковског одреда под командом капетана З. Вучковића. Први логор немачких заробљеника у окупираној Европи био је у с. Планиници. Пребачени у логор у Чачак и ослобођени од стране Немаца новембра 1941.

Капетан Звонимир Вучковић, Војвода таковски, са братом Драгомиром у Теочину, зима 1943.

Капетан Лазаревић, командант Прве бригаде Другог равногорског корпуса, Видовдан 1944.

Први и Други Милешевски корпус мајора Војислава Ц. Лукачевића после капитулације Италије, 1943.

Сахрана изинулих четника у борби против Немаца, лето 1942.

Заклетва војника Првог шумадијског корпуса и потпуковника Душана У. Смиљанића, грузанског војводе, јесен 1943.

Капетан Драгиша В. Нинковић, командант Рудничког корпуса, са штабном четом и свештеником корпуса, новембра 1943.

Капетан Љубиша Терзић, у пратњи мајора Гринлиса и капетана Менсфилда, обилази Златиборски корпус, јесен 1943.

Мајор Душан У. Смиљанић, војвода грузански, командант Првог шумадијског корпуса, на заклетви војника, октобра 1943.

Мајор Душан У. Смиљанић, командант Првог шумадијског корпуса, са потпуковником Албертом Сајцом, капетаном Хатсоном и капетаном Менсфилдом, новембар 1943.

Прослава Краљевог рођендана у Горској Гарди краља Петра
6 септембра 1943.

Служба Божја у Далмацији. Поред куће гологлав делегат
ђенерала Михаиловића, пуковник Младен Жујовић.

Први равногорски корпус, капетана Звонимира Вучковића полаже заклетву. Испред строја стоји командант батаљона потпуковник Обрад Радишић, лето 1943.

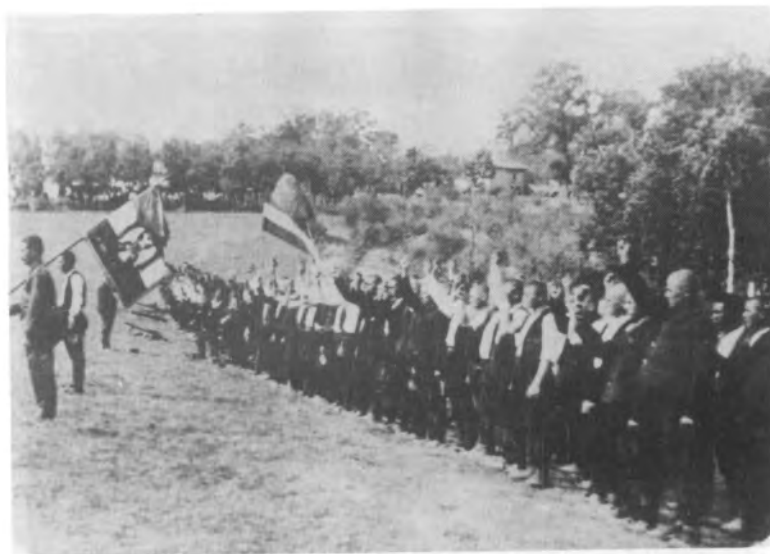

Мајор Душан—Дуја У. Смиљанић, Војвода грузански, командант Шумадијске групе корпуса, са савезничком Мисијом: пуковник А. Сајц, мајор Хатсон, крајње десно капетан Менсфилд, октобра 1943.

ПОЛАГАЊЕ ЗАКЛЕТВЕ

Млавски корпус ђ.штабног капетана Сенише Д. Оцоко-
љића полаже заклетву у Горњаку 21 маја 1942.

Млавски корпус полаже заклетву 3 октобра 1943.

ПОЛАГАЊЕ ЗАКЛЕТВЕ

Руднички корпус капетана Драгише В. Нинковића полаже заклетву, 3 октобра 1943. У средини прота Будимир Соколовић, свештеник Врховне команде. Заставник је капетан Негован Арсенијевић.

Горска Гарда капетана Николе М. Калабића, полаже заклетву 1942.

Долазак регрута у штаб Моравичке бригаде Јаворског корпуса, лето 1942.

Штабна чета капетана Николе Калабића, зима 1942.

Вежбање регрута Моравичке бригаде, лето 1942.

Казнене експедиције широм Србије у лето и јесен 1942 остављале су за собом рушевине и пустош због рушења железничких пруга.

Штаб Јаворског корпуса капетана Радомира Р. Цветића на
Голији, децембар 1943.

Спрема Врховне команде на Златибору за покрет на Тор-
ник, септембра 1943.

За време службе Божје на Голији у присуству савезничке Мисије. Лево од капетана Цветића, Сајд и Менсфилд, децембра 1943.

Четници у часовима одмора: бацање камена с рамена.

Михаиловић по повратку из Црне Горе 1943. У белој блузи капетан Драгомир–Гага Топаловић, командант Рудничког корпуса. Иза Драже, капетан Предраг Раковић, командант Другог равногорског корпуса.

Михаиловић на Солунском фронту као командир митраљеског одељења/ клечи /.

Михаиловић по повратку из Црне Горе, маја 1943. Десно наредник Петковић, лево председник сеоске општине и капетан Аћим Слијепчевић.

На Озрену код Соко Бање, септембра 1944. Други с лева Бата Весић, трећи пуковник Веља Пилетић, четврти поручник Трајко и пети пор. Д. Поповић.

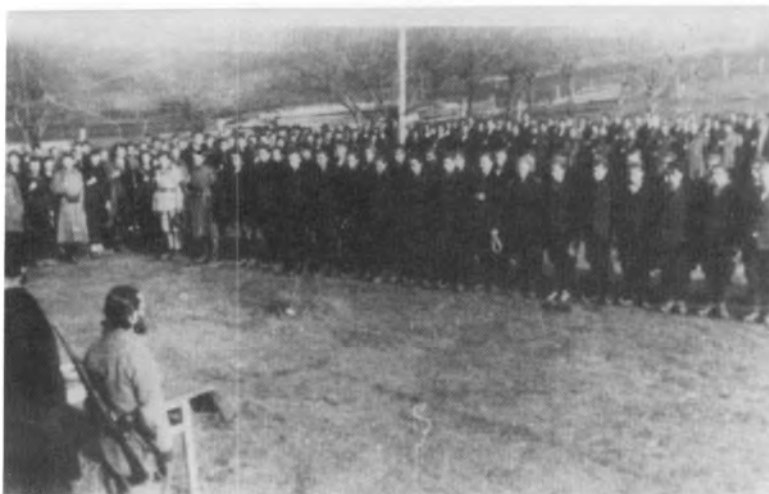

Заставе Рудничког корпуса са пратећим батаљоном.

Капетан Драгиша В. Нинковић, командант Рудничког корпуса са савезничком Мисијом. Клечи први с лева капетан Борислав Ј. Тодоровић, пратилац Мисије.

Корпуси Шумадије били су мобилисани на путу савезничке Мисије да Мисија за себе види снагу Михаиловићеву, новембра 1943. Златиборски корпус.

Капетан Валтер Менсфилд у попаљеној Пецки, новембра 1943.

Девојке у Страгарима, чекају савезницу Мисију да је послуже
сољу и хлебом, новембра 1943.

После послужења солџу и хлебом савезничка Мисија се сликала са народом у свечаној ношњи. Види се пошукловник Алберт Сајд, лево капетан Валтер Менфилд и десно капетан Хатсон. Четници штаба Горске гарде Николе Каталића. Стражаре тек што је било стаљњено од стране Немца, новембра 1943.

Дочек савезничке Мисије у Страгарима. С лева се виде: капетан В. Ј. Тодоровић, Хатсон, Алберт Сајц, Калабић и Менсфилд, новембра 1943.

Потпуковник Алберт Сајц поклања свој пиштољ капетану Николи М. Калабићу, команданту Горске Краљеве гарде, Војводи опленачком, у Страгарима, новембра 1943.

Само недељу дана после спаљивања Страгара, народ очекује долазак савезничке Мисије пред болничким луком.

Потпуковник Сајц са капетаном Николом Калабићем после предаје пиштоља.

У селу Звиздару, срез тамнавски, Немци су спалили живе 18 чланова породице Крњић због саботаже електричне централе у селу Звиздару, 18 августа 1943.

Рогачичка бригада Романијског корпуса капетана Милорада
Момчиловића. Јачина корпуса 9,310 четника, новембра
1943.

Капетан Менфилд са поручником Поповићем, командантом Моравичке бригаде, децембра 1943.

Православна црква је била уз покрет Михаиловићев. Свештеници за време полагања заклетве Рудничког корпуса 1943.

Командант Прве таковске бригаде, Првог равногорског корпуса, поручник Душан Ђорић са супругом која је била у шуми. Јесен 1943.

Сусрет са пуковником Сајдом у Мионици новембра 1943. С лева: пор. Бора Илић, пук. Сајд /у шеширу/, кап. Реља Додер, ком. Колубарске бригаде; мајор Илија Орел, поручник Петар Јелисавчић и пор. Жика Лукић.

Михаиловић у разговору са Цанетом, куриром Врховне команде.

Михаиловић са групом четника. Десно од њега пуковник Вилијам Бели.

Драгиша Васић са својим секретаром Драгином Ђокићем /лево/ и др. Петром Мешковим, 4 септембра 1944.

Ручак, јесен 1943. Испред Михаиловића ђенерал Мирослав Трифуновић, десно од њега је попуковник Мирко Лалатовић, десно од Лалатовића Ђура Ђуровић.

Михаиловић врши смотру Западно-Моравске групе корпуса капетана А. Милошевића, августа 1944. Ова група корпуса обезбеђивала је Прањане за време евакуације 252 америчка авијатичара за Италију 9 и 10 августа 1944.

Амерички авијатичари, пред одлазак за Италију дали су своја одела четницима, а они се огрнули чаршавима, 9 августа 1944.

Припрема америчких авијатичара за одлазак у Италију са Прањана 10 августа 1944.

Амерички авијатичари у авиону пред полазак за Италију из Пољана у Босни, 27 децембра 1944.

Михаиловић врши смотру Другог шумадијског и Западно-Моравске групе корпуса у Прањанима, августа 1944. Лево од Михаиловића у ставу мирно / са брадом/ командант групе корпуса мајор Александар Милошевић.

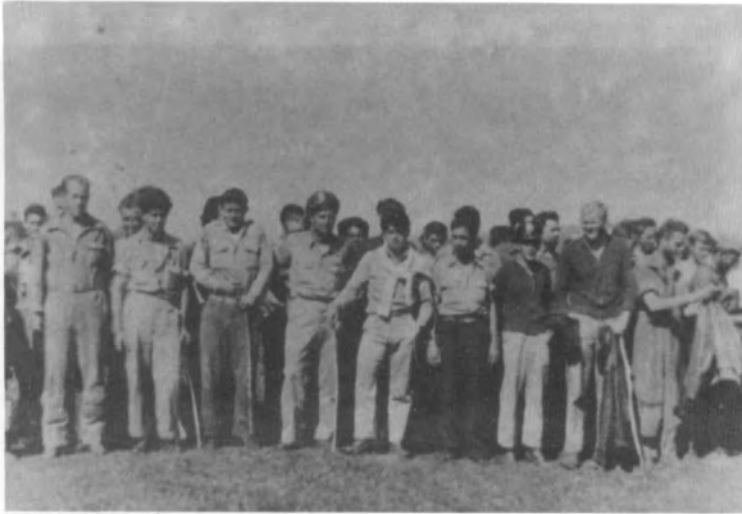
Народ села Јабланице дошао да испрати 11 америчких авијатичара за Прањане, 30 априла 1944. Командант Прве бољевачке бригаде Петровић—Кент их спасао.

Група из Другог шумадијског корпуса мајора Милошевића у Прањанима, августа 1944. У првом реду с лева / с брадом/ капетан Миле Милуновић, командант Треће крагујевачке бригаде.

Мајор Драгослав Рачић, командант Церско-Мајевачке групе корпуса са спасеним авијатичарима, августа 1944.

Амерички авијатичари пристижу на зборно место у близини Прањана, јуни-јули 1944 под заштитом Првог равногорског корпуса З. Вучковића, 1944.

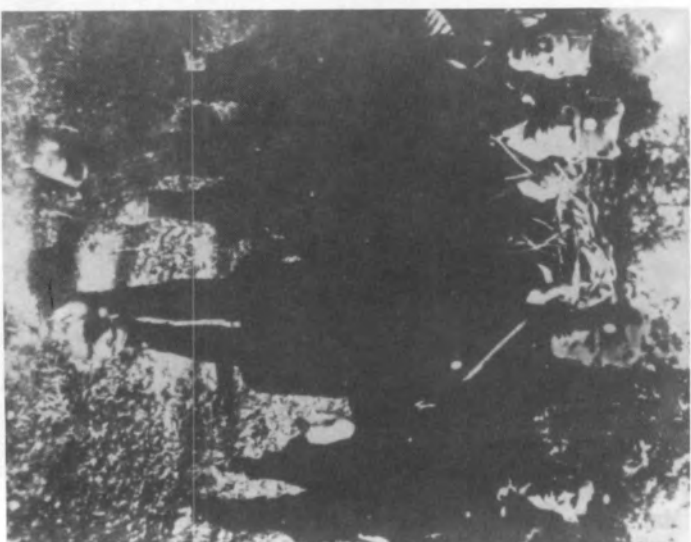

Микица Рајковић са братом / сестрићи Драгише Васића, под шубаром и десно/ са два спасена авијатичара/са цвећем/. Село Горња Студена, Нишко Заплање, 1944.

642
Под каквим се условима Борило: четник пушкомитра-
лезал, босоног по оштром камењу разореног Горажда,
децембра 1944.

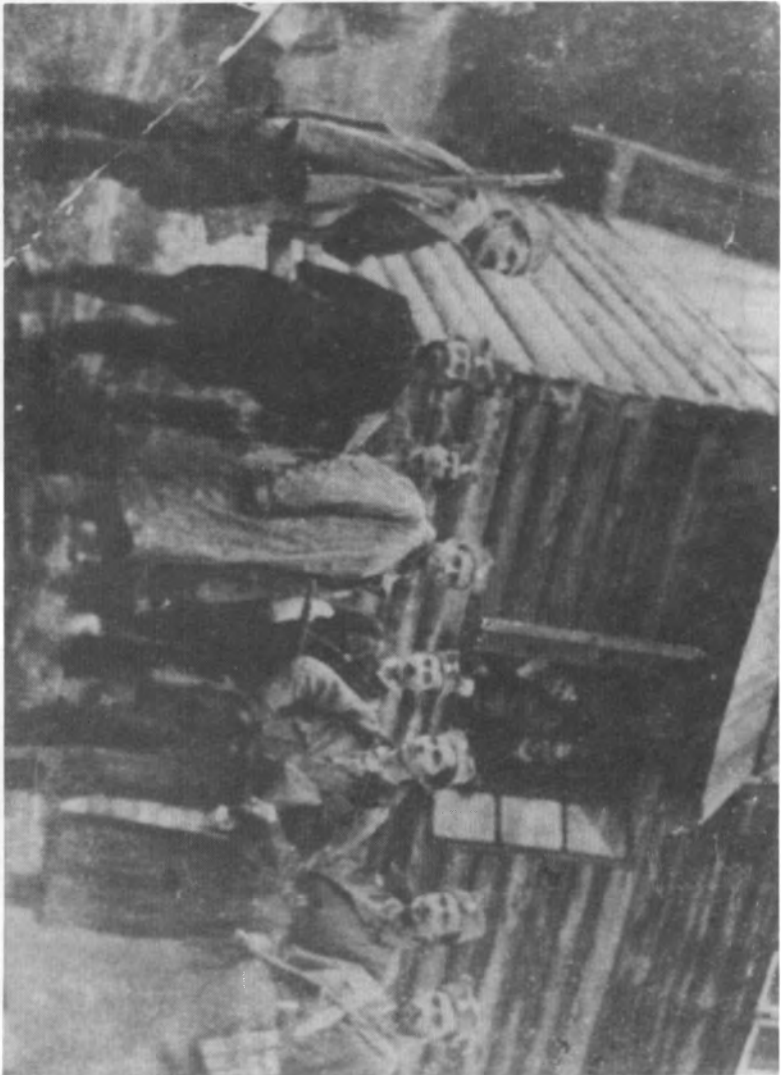
Пренос ранјеника у "Болницу" села Буковице 1944.

Ордонанс генерала Михаиловића "Рагко"

Четник Иван Раковић, прагигац мајора Блаже Брајевића, команданта Првог косовског корпуса. Изгубио обе руке у борбама на Копаонику јуна 1944.

Официри Врховне команде на Равној Гори. С лева на десно: омладинац Милан Поповић, капетан Михаило Губеринић, мајор Серафим Негоћинац / с брадом/, потпоручник Мишковић, мајор Нешић, потпоручник Сима Стефановић, омладинац Дане Столица, Драган Илић и поручник Сима Беговић.

Шифранти Врховне команде, с лева: Милан Јевремић, Чеда Радовић, Милан Бојић, Горња Ораовица, 6 јануара 1944.

Шифранти Врховне команде, с лева: потпор. Лазар Канкараш /Веза Дража—Влада—Египат/, мајор Милан Јанкегић, командант батаљона В.К., капетан Милисав Шурбаговић, шеф Шифрантског одељења В.К. Клеће: поручник Чеда Радовић и шифрант Момир Обрадовић / из Штаба 101/.

Под каквим се условима борило: рањени четници код Прања-на 1944, леже на слами у воловски колима.

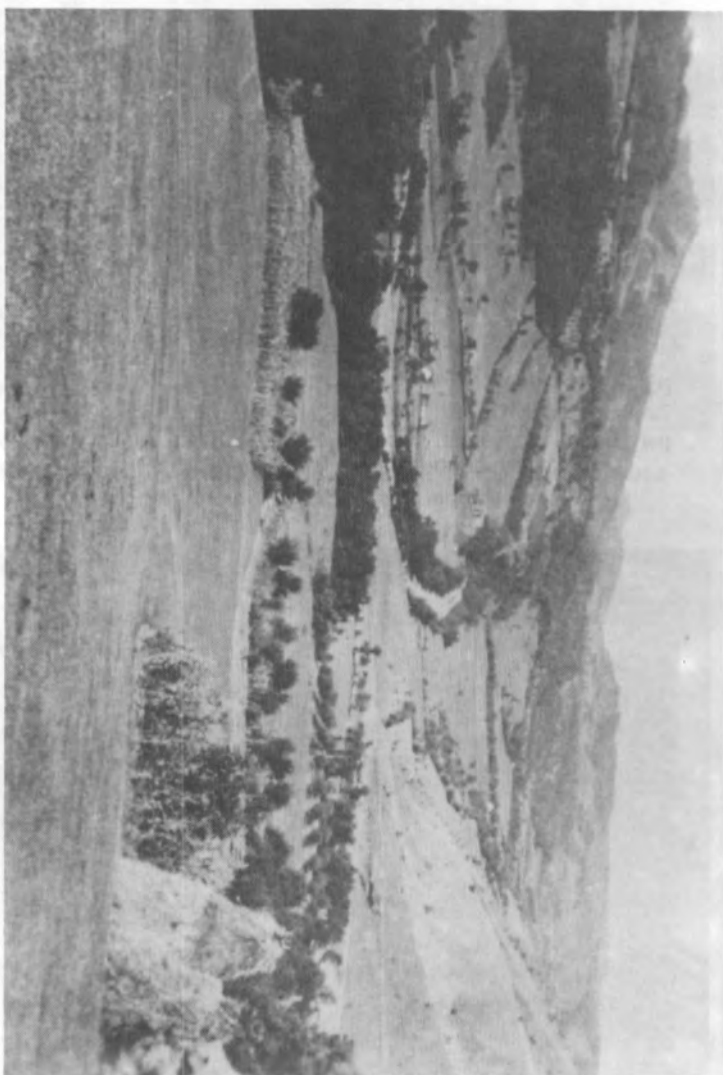
Капетан пилот-ловац Драгутин—Млађа Бојовић, командант Космајског па Другог корпуса Горске Краљеве гарде. Други лево од Млађе је адвокат поручник Сима Николић. Остали пратиоци.

На Конгресу у селу Ба, јануара 1944. С лева други адвокат Ђорђе Ристић, трговац Недељковић, Мусулин, судија Предраг—Бане Ђорђевић. Између Недељковића и Мусулина у позадини капетан Предраг Раковић.

Код Дубровника, пред одлазак за Бари 14 фебруара 1944, с лева Јован Бабовић, мајор Војислав Лукачевић, пук. Бели, потпук. Петар Баћевић. Клеће: капетан Валтер Менсфилд и Бор. Ј. Тодоровић.

Поглед из села Планинице према северу, ка вододелници Колубаре и Западне Мораве

Мајор Љубиша Терзић, у врху стола, обучава ђаке у дактилографији, лето 1944.

Војна музика Бољевачке бригаде. Велики Извор, пролеће 1943.

Освећење нових застава корпуса Југословенске војске.

Др. Милан Шијачки, командант железница, пошта и телеграфа у доба кидања пруга ка Грчкој, да би се спречило снабдевање Ромела; командант Нишког округа 1942; шеф обавештајно-пропагандне службе Истакнутрг штаба Врховне команде за Југ; шеф болница у Босни 1945. Десно Бата Малдини, лево чика Васа Стајић и Бора Радуловић, пред Божић 1942.

Равногорске марке у емиграцији.

Капетан Миленко Рељић, Драги Црвенић—Ганди и др. Милан Шијачки, пред Божић 1941.

Народ из Сврљига слегао се да чује претставнике Равногорског покрета. Пролеће 1943.

Средњошколци Бачког батаљона у селу Гаџин Хан код Ниша. Септембар 1944.

Народ села Манојлице, срез Сврљиг, слуша мисионаре Равногорског покрета у лето 1943.

Капетан пилот-ловац Драугтин Љ. Бојовић – ”Млађа” бранио Београд 6 априла 1941. Командант Командског па Другог корпуса Горске Краљеве Гарде. Јуначки погинуо код Аранђеловца, септембра 1944.

Штаб 501 при Врховној команди: с десна др. Милорад М. Драшковић, делегат равнаторске омладине, поручник Бранко Бузовић, др. Милорад Матић. Седе: с десна поручник Лазар А. Јовановић, командант Штаба 501 и поручник Раја Поповић.

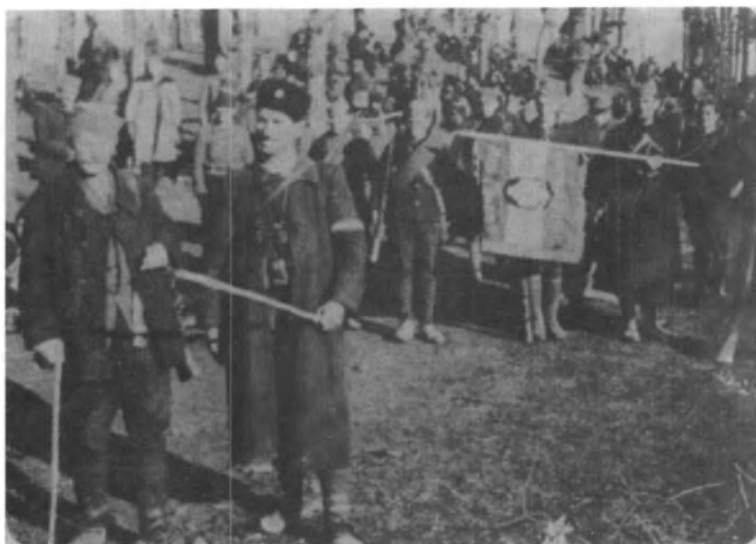
Пуковник Милутин Радојевић, делегат Врховне команде, са ђенералштабним капетаном Младеном Младеновићем, командантом Штаба 180, на челу Чегарског корпуса, пролеће 1944.

Дочек Чегарског корпуса мајора Милована Поповића у с. Вини код Књажевца. У средини др. Милан Шијачки. Пролеће 1945

Генералштабни капетан Младен Младеновић, командант Штаба 180 у селу Крента, лето 1943.

Застава Чегарског корпуса мајора Милована Поповића. Стоје Васа Стајић и "Влајче", првак села Шести Габар.

Одмор на врху Суве Планине. У првом реду лежи Недељко Голубовић, Шијачков курир; седе чика—Васа Стајић, четник војводе Вука и др. Шијачки, октобра 1943.

Др. Милан Д. Шијачки, шеф обавештајно-пропагандне службе истакнутог дела Врховне команде за Југ, са официрима Штаба, новембра 1943. Лево од њега "Чика Буда."

Прелаз Горског штаба 180 преко Нишаве код Црвене Реке. Поручник Гец, Словенац шгипи прелаз: стоји између два пушко-митраљесца, пролеће 1943.

Део Нишког ђачког батаљона у селу Гаџин Хан, лета 1944.

Пуковник Љуба Јовановић—Патак 30 маја 1944. Разговара са поручником Драгомиром Ерцеговићем. Десно Раде Петровић.

Пратећа чета Бољевачке бригаде на маршу 1943.

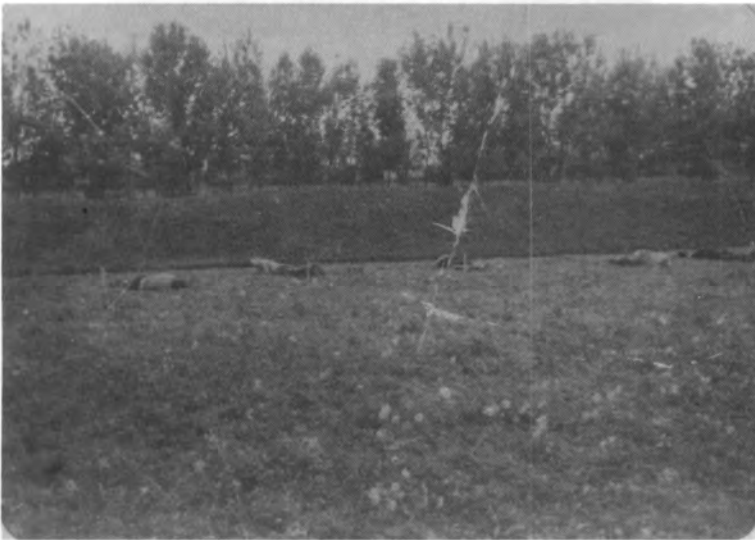
Део Бољевачке бригаде испод Ртња 1942. У средини командант Раде Петровић—Кент, капетан.

У Прањанима, јуна 1944. С десна Александар Аксентијевић, попуковник Баћевић, по повратку из Каира и пуковник Петар Симић.

Одвођење талаца на стрељање.

Иста група Срба покошена митраљезима.

Генерал Паул Бадер, командант Србије са Хасаном Звиздићем великим непријатељем Срба и вођом Муслиманске немачке милиције у Санцаку. Командант Србије био је Хенрих Данкелман /јула-19 септембра 1941/. Сменио га је генерал Франц Беме / 19 септембра-децембра 1941/. Паул Бадер дошао после Бемеа децембра 1941.

Од 15 септембра у Србији је, по наређењу Хитлеровом стрељано 100 Срба за једног убијеног Немца, 50 Срба за једног рањеног Немца. У току 1941, за време устанка у Србији стрељано је 78.000 Срба, укључујући мали број погинулих у борби против Немаца.

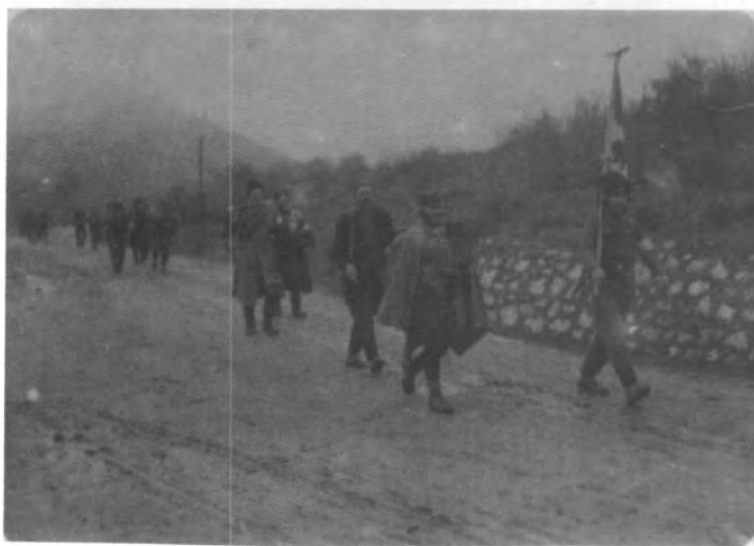
Официри Церског корпуса / с лева/: поручници Душко Трбојевић, Стеван Петровић, Леополд Јанез, потпуковник Слободан Тупајић. Стоји рођак Воје Туфегџића.

Група нишких четника, 1944.

Удовице, жене и сестре четника Церског корпуса Драгослава Рачића.

Бољевачка бригада капетана Петровића Кента, на маршу 1942.

Официри Другог шумедијског корпуса у с. Каони, пред полазак за Босну, октобра 1963. Стоје с лева: Миле Рањић студент, поручник Срета Јовановић, поручник Петар Бајић/ командант Друге грузанске бригаде/, пор. Милован Марковић, пор. Петар Лазаревић. Седе с лева: пор. Жарко, пор. Јова Радуловић и пор. Живадин Стефановић. Сви изгинули у Босни 1945.

Група официра 2. шумадијског корпуса у Каони, пред полагањак у Брсну, 20 октобра 1944. Стоје с лева: пор. Аца Николић, кап. Бошко Гавриловић, студент Миле Рандић, пор. Сретен Јовановић, пор. Петар Бајић / командант Друге гужанске бригаде/, пор. Радомир Јанковић, пор. Милован Марковић, пор. Петар Лазаревић / командант Левачке бригаде/. Седе с лева: пор. Славко Јовановић, пор. Жарко, пор. Јован Радуловић, потпор. Срниша Лазаревић, поручник Живадин Стефановић, пор. Адам Милетић. Леже с лева: пор. Ђура Самарић, пор. Раде Вуксановић и поручник Јован Радуловић. Сви измигнули у Босни 1945.

Пуковник Душан У. Смиљанић, Војвода грузански, командант Шумадијске групе корпуса, децембра 1944 у Горажду. Лево поручник Петроније Бајић, командант Друге грузанске бригаде.

У средини мајор Жика Марковић, командант Другог косовског корпуса. Десно од њега / у црном гуњу/ капетан Буда Добрић, командант Косовско-Колашинске бригаде.

Стоји Марко Музиковић, командант Првог шумадијског корпуса,
погиноу на Зеленој 13 маја 1945.

Служба Божја у Подновљу на Вучјаку, априла 1945. Преживели тифусари без косе.

СРПСКИ УДАРНИ КОРПУС / СРПСКА ДРЖАВНА СТРАЖА/

Прва дивизија кроз Босну, зима 1944.

Друга дивизија кроз Истру, маја 1945 на челу мајор Лазар Ганић.

СРПСКИ УДАРНИ КОРПУС / СРПСКА ДРЖАВНА СТРАЖА

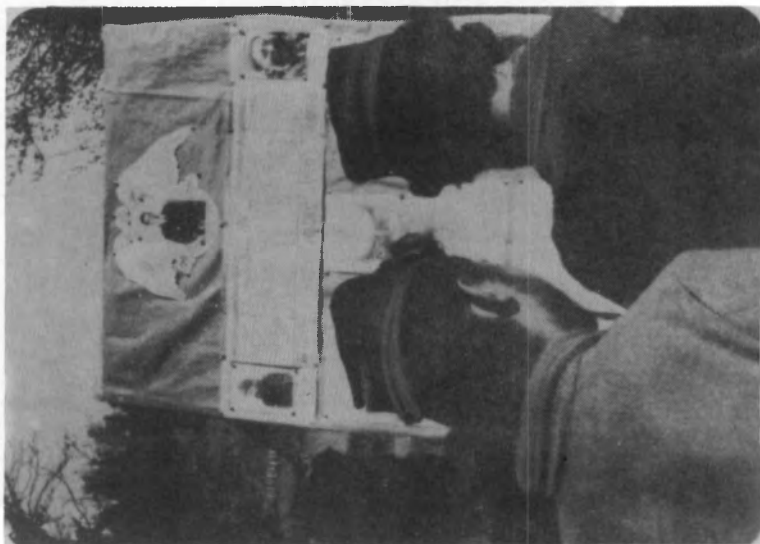

Друга дивизија кроз Босну, зима 1944.

На Романији, јесен 1944: војници / с лева/ Драго Чуровић и Петко Карача у селу Средње.

ПРВА РАВНОГОРСКА ОЛИМПИЈАДА 27 МАРТА 1945
Дуго Поље на Вучјаку.

Читање зидних новина Горске Краљеве гарде

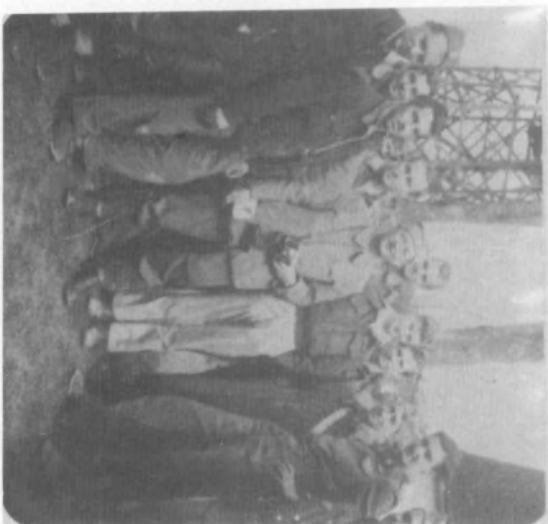

Равногорска олимпијада: скок у висину.

ПРВА РАВНОГОРСКА ОЛИМПИАДА

Равногорска олимпијада: скок у дальноу.

Спасени авијатичари на Равногорској олимпијади, 27 марта 1945.

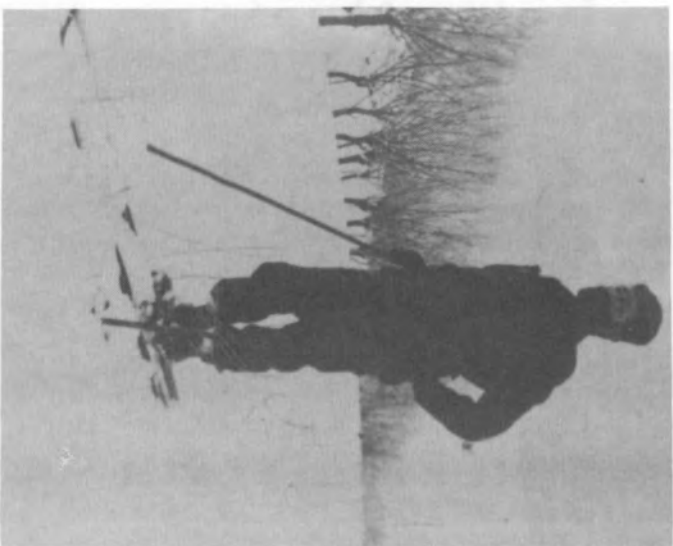

Прагећа чета Штаба 501 Равногорске омладине, састављена од студената и средњошколаца. У средини стоји командант Штаба, поручник Лазар Јовановић; први с лева његов заменик Милорад Драшковић, једно време представник Равногорске омладине у Врховној команди. Др. Драшковић је данас професор Универзитета у Калифорнији.

Прагећа чета Штаба 501 Равногорске омладине: четврти с десна поручник Лазар А. Јовановић, командант Штаба, други с лева стоји Милорад М. Драшковић.

Ренерал Михаиловић у Босни 1945.

Група спасених америчких авијатичара 12 јуна 1944: стоје, с лева на десно Георге Г. Коџи, Јр. Чарлес Л. Давис, Јосеф Е. Вислер, Георге Салора, Јр. Георге Р. Нилд Јр. Клеуче, с лева на десно: Вернард Галвин, Фредерик А. Зуершер, Џон Ф. О'Гладиј Јр. Давид Е. Ла Биссонјег.

ВОЂИ УСТАНКА У ЦРНОЈ ГОРИ, 1941

Бен. Благо Ђукановић, десно мајор Ђорђе Лашић, лево капетан Павле Ђуришић. Између Ђуришића и Ђукановића свештеник-војвода Радојица Перишић; испред Лашића пуковник / па доцније бене-рал / Бајо Станишић; испред Павла мајор Петар Баћевић.

Долазак Михаиловића у Црну Гору 1 јуна 1942: други десно
од Михаиловића капетан Павле Бруришић. Позади Павла Бо-
жа Петровић са заставом Врховне команде.

Ђенералштабни мајор Ђорђе М. Лашић, снимак из 1938.

Мајор Ђорђе Лашић, командант Црне Горе, снимак из 1941.

Потпуковник, Војвода комски Павле И. Буришић,
командант Лимско-Санџачких четничких одреда и,
доцније, Црне Горе.

Бригадни генерал Бајо Станишић, четнички
Војвода, један од вођа Устаника у Црној
Гори.

Сломеник Војводи Павлу И. Ђуришићу у манаситру у Либертивилу, САД.

Поручник бојног брода I класе Јаков Јововић, командант Бјелопавлићке бригаде. Члан Ђуришићеве делегације у Италији јула 1944. Ухапшен од Енглеза.

Мајор Радомир-Раја Поповић, начелник штаба код
Буришића. Снимак у Италији 1945.

Мајор Павле Буришић, војвода комски са поручником
Митром Букумиром, септембра 1942.

Попуковник Рудолф Перхинец, начелник Штаба "Јуришног корпуса Врховне команде" за столом немачког команданта у Пријепољу, које су заузели после тешке борбе 12/13 септембра 1943 у присуству пуковника Вилијама Белија. Телефон и мапе још на столу после бекства Немаца.

Попуковник Рудолф Перхинец – "Чика Раде". Делегат Врховне команде за Црну Гору, Сандак и Албанију; начелник штаба "Јуришног корпуса В.К. /септ. 1943/; начелник штаба Команде северних крајева, 1 марта 1944.

Штаб Санџачког и Јуришног корпуса у Пријепољу, Божић 1943/1944. Мајор Рудолф Перхинек – Чика Раде – у униформи. Десно с брадом капетан Блажа Живковић, који је издао Перхинека Немцима 2 марта 1944 у Сјеници.

Улазак у Колашин, јула 1942: с десна – потпуковник Перхинек /с брадом/; проф. Ђорђе Лазаревић, начелник Колашинског среза; капетан Радомир Поповић, Павлов начелник штаба; Војвода Павле рукује се са кап. Леком Вујићем. Између њих пор. Мирко Куклић, кога су партизани ухватили са братом капетаном Браном и секли их на комаде на Јавору. Лево, глава поручника Ђуре Ковијанића, команданта Друге Колашинске бригаде.

Капетан Павле И. Ђуришић, на Дурмигору 1942. С лева поручник Милар Букумира, капетан Радомир—Раја Поповић, начелник штаба код Ђуришића, Павле Ђуришић и потпоручник Марко Вуковић.

Ваздухопловни мајор Мило Ракочевић, Војвода Морачки, радио за Врховну команду у Црној Гори, Херцеговини, Далмацији.

Капетан Лазар Дабетић, у саставу Крепољинског одреда / Источна Србија/. У Польској победио из догора и борио се у саставу полске војске до краја рата.

Војвода Петар Бајевић, командант Источне Босне и
Херцеговине.

Војвода Петар Бајевић, са мајком Гаврила Принцића.

С лева: потпор. Душко Простран, командант Бригаде Равник Котара /испуружио ручу/, Коста Ковачевић, војвода Балевевић, пук. Милош Радојковић. Иза Радојковића капетан Василије Гутеић, командант Невесињске бригаде.

С десна: поручник Вуко Мугоша и капетан Миша Вилачић, командант Требињског корпуса, 1943.

Војвода Петар Баћевић са капетаном Михаилом Копривицом, командантом Гаџачке бригаде.

Ђенералштабни пуковник Милош Радојловић са капетаном Мишом Видачићем, командантом Трeбињског корпуса.

Поручник Миломир Поповић, командант Јуришног
Батаљона Гатачке Бригаде.

Капетан Милорад Поповић, командант Неземињског
корпуса, брат Милорадов Јуначки погинуо под Коза-
ром 1945.

Капетан Милоје Лазаревић, командант Невесињске бригаде.

Поручник Влада Јовановић, обавештајни официр Команде Источне Босне и Херцеговине.

Генералштабни потпуковник Радован С. Иванишевић, четник Војвода, начелник штаба код Трифуновића-Бичанина, са војводом Петром Баљевићем.

Поручник Бањо Вукчевић, командант Коњичке бригаде са капетаном М. Лазаревићем.

Мајор Данило Салагић, начелник штаба Команде Босне и Херцеговине, са капетаном Миљивојем /Ристом / Ковачевићем / об. официр у Команди/ и капетаном Милојем Лазаревићем, командантом Невесињске бригаде, лето 1943.

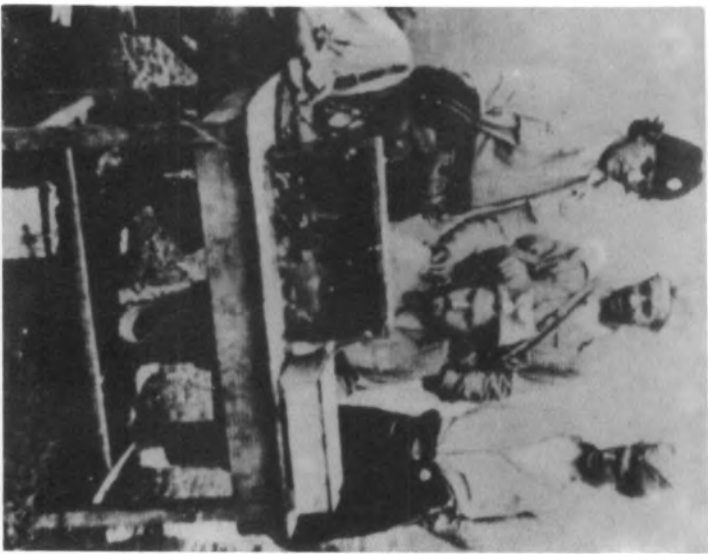
Свештеник -Војвода Влато Новаковић у Херцеговини, четник
војводе Вука. Десно од њега капетан Војислав Перипић.

Војвода Петар Баћевић у народној ношњи Херцеговине

Војвода Момчило Р. Ђујић са војводом Петром Баћевићем.

Мајор Баћевић са капетаном Милојевићем и новинаром
Јовом Лазаревићем.

Војвода Петар Баћевић са куриром Команде "Гласником"
пропагандом.

Мајор Петар Баћевић са братом Душана Вучковића,
команданта батаљона Зубац, који је погинуо.

Мајор Данило Салагић, начелник штаба Команде
Источне Босне и Херцеговине.

Капетан Миливоје
Ковачевић и Милоје
Лазаревић,
Херцеговина.

Потпоручник Милош
Ронђевић, командант
Батаљона са командиром
Чете Видаком
Вучковићем.

Свештеник Влада Новаковић чита дневну наредбу ђенерала Михаиловића. Мајор Баћевић у ставу мирно у средини. Десно од Баћевића војвода Мане Рок-вић, командант Босанско-Петровачког одреда; лево је новинар Јован Лазаревић. Иза Новаковића Виђен Судар, пратилац мајора Баћевића. Иза Лазаревића поручник Јовић / у шубари с брадом/.

Мати Гаврила Принципа пред својом кућом окружена штабом Источне Босне и Херцеговине. Лево од ње мајор Ваћевић, командант Источне Босне и Херцеговине. Лево од Ваћевића генералштабни мајор Милош Радојловић на повратку за Србију из Доње Лике. Лево од Радојловића капетан Миша Видачић, командант Требињског корпуса. Лево од Видачића новинар Јова Лазаревић.

Пуковник Миодраг Палошевић, десно војвода Момчило Р. Тујић, лево капетан Миша Видачић, командант Требињског корпуса.

С десна: Војвода Брана Богуновић, помоћник Тујићев и командант Корпуса "Гаврило Принцип"; Војвода Добросав Јевђевић и војвода Мане Роквић.

С лева: клечи кап. Војислав Перишић. Стоје: Војвода Баћевић, пуковник Палошевић, пуковник Милош Радојловић, Војвода Ђујић, кап. Давид Шошгић, нач. штаба Динарске четничке дивизије, Коста Ковачевић.

Војвода Баћевић са мајором Миливојем Вуксановићем, ком. Првог личког корпуса / у униформи/.

Сахрана погинулих у борби на Грачацу: пук. Узуновића, мајора Томашевића, потпор. Душана Вучковића, команданта Зубачког батаљона; пор. Станковића, поручника Петра Рокова, болничарке Милеве Цветковић и још 34 четника.

Пуковник Милош Радојловић, десно капетан Миша Видачић, лево новинар Јован Лазаревић и пор. Јојић.

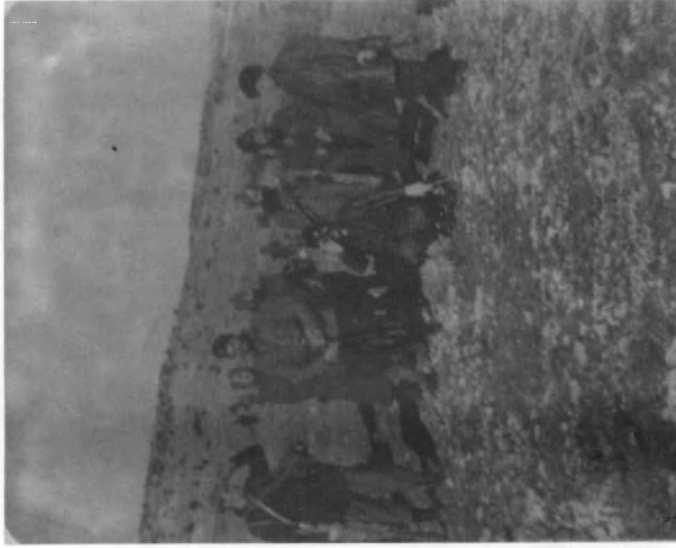
Војвода Петар Баћевић са штабом на гробу мајора Бошка Тодоровића у Кифином Селу.

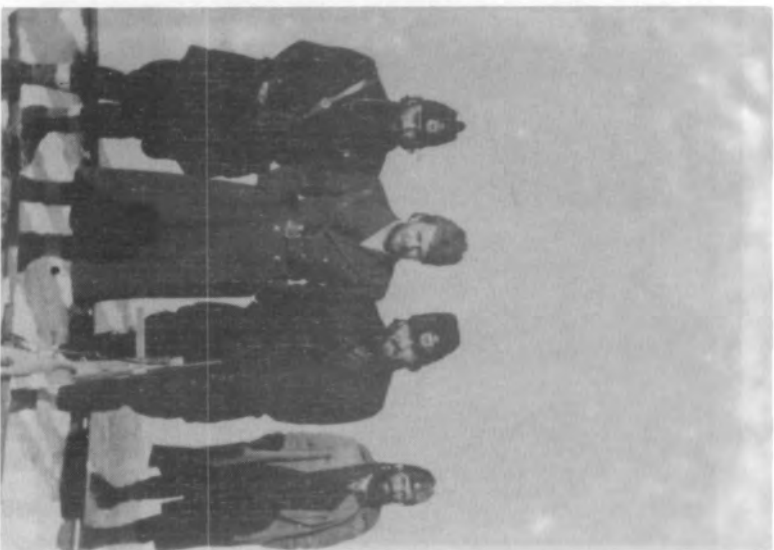
С лева: пуковник Милош Радојловић, кап. Милорад Поповић, командант Невесињске бригаде, војвода Баћевић, кап. Миша Видачић и Виљем Судар четник.

Војвода Баћевић са четницима Дубровачке омладинске бригаде.

С десна: новинар Јован Лазаревић, мајор Данило Салатић, клечи војвода Баћевић, иза Баћевића Коста Ковачевић, лево од четника с пушком Виђен Судар.

С лева: поручник Јанко Мугош, кап. Миша Вилачић,
поручник Вуко Мугош и прагигац.

На одмору, други с лева војвода Баћевић, пор. Јојић
и Јован Лазаревић, новинар.

Мајор Милорад Т. Јоксимовић, командант
Димског корпуса.

Капетан Милоје Лазаревић, командант Невесињског
корпуса са брагом Јованом, новинаром.

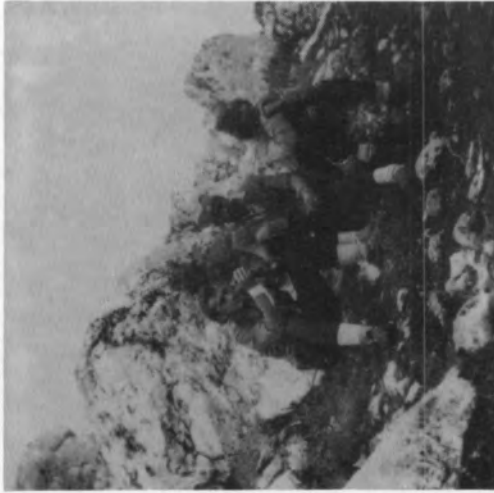

Мајор Петар Јосић, командант Пратеће бригаде Команде Источне Босне.

Наредник-водник Благоје Станић, ађутант Романијског корпуса / 1942/. Унапређен у официра, командовао у Невесињском корпусу 4., па 5. и 2. јуришним батаљонима. Начелник штаба Коњичке бригаде. Оба брата Радован и Видак /погинуо/ били четници.

Капетан Михаило Копривица, командант бригаде са два брата Лазаревића. Гатачке

Седи / са шубаром/ поручник Тома Гузина. Иза њега с лева капетан Милоје, капетан Михаило Копривица и новинар Јован Лазаревић, лето 1943.

Капетан Риста Ковачевић, шеф обавештајне службе код
Баћевића и резервни поручник-правник Нино
Свилокос, командант Дубровачке бригаде Требињског
корпуса.

Војвода Урош Дреновић, учитељ, командант четника у
Западној Босни. Комунисти му убили жену и сина од
2 године.

Поручник Видак Ковачевић, помоћник војводе Илије Бирчанина у Далмацији.

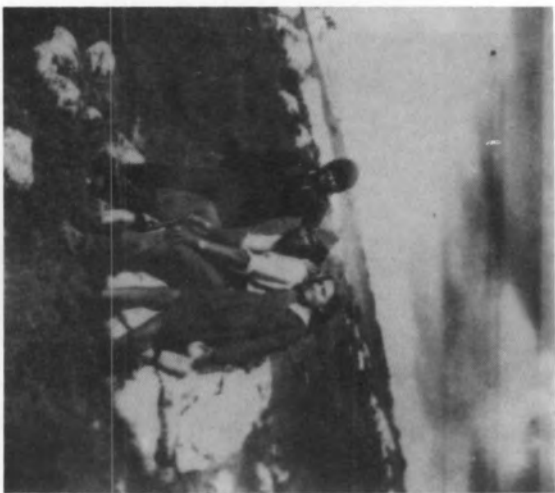

Поручник Бобан Боснић, командант Првог батаљона Друге сарајевске бригаде, 1943.

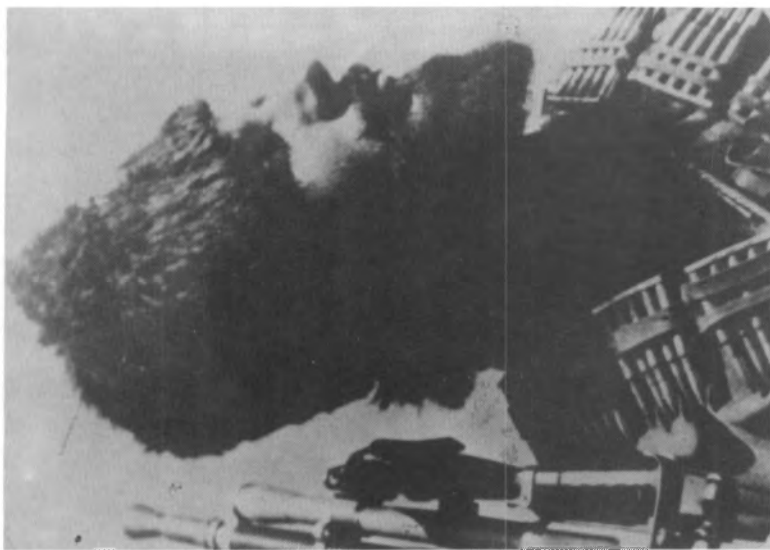
Поручник Јанко Мугоша, командант села Кијева у Хер-
петовини.

Милисав Петровић, командир чете у Гатачкој бригади,
са женом и ћерком на планини Баба у Херпетовини.

ТИПОВИ ЧЕТНИКА

ТИПОВИ ЧЕТНИКА

Четник Сава Канрга, Лика 1942.

ТИПОВИ ЧЕТНИКА

Четник Владо Јакшић, Српске Моравице, Лика 1943.

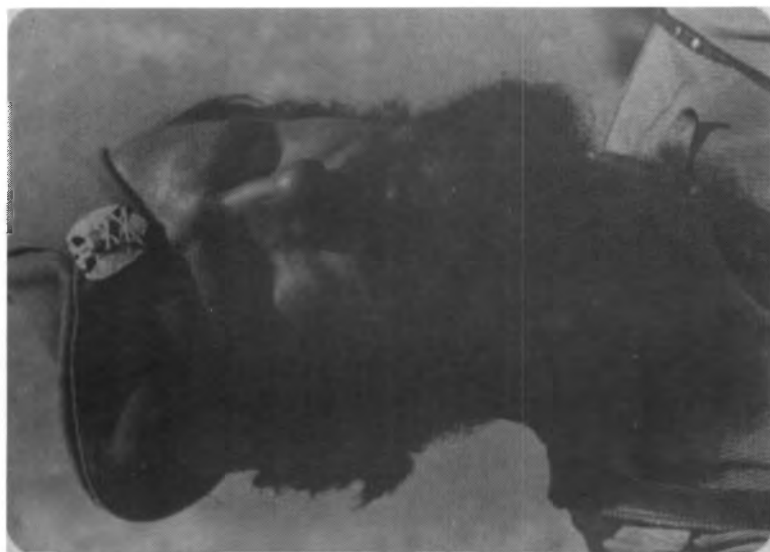
Наредник Мирнић, Капела, Лика, 1943.

ТИПОВИ ЧЕТНИКА

ТИПОВИ ЧЕТНИКА

Четник Р. Милановић, Гомирје, Лика, 1942.

Четник на стражи у Србији.

ТИПОВИ ЧЕТНИКА

Четник у зимској униформи

Четник Гавро Станојевић из Метка у Лици, 1942.

Војвода Илија Трифуновић—Бирчанин, командант Дал-
мације, Лике и Кордуна.

Генералштабни потпуковник војвода Радован С.
Иванишевић, начелник штаба код Трифуновића—
Бирчанина.

Пуковник Стявольуб Стянешевић, командант Западне
Босне.

Пуковник др. Младен М. Жујовић, члан Централног
националног комитета и делегат Врховне команде код
Војводе Врчанина.

Проторучник Радован Станић, благајник Друге сарајев-
ске бригаде, Романијског корпуса.

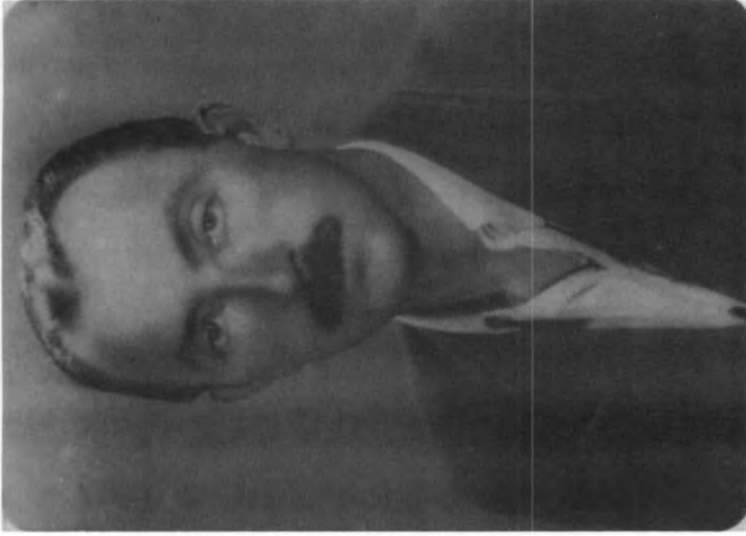
Војвода Брана Богуновић, помоћник војводе Бујића
и командант Корпуса "Гарриго Принципи".

Војвода Момчило Р. Бујић, командант Динарске чет-
ничке дивизије са мајором Миланом Цвјетићанином,
командантом Босанског корпуса.

Мајор Милан Цвјетичанин, командант Босанског корпус-
са Динарске дивизије.

Мајор Давид Шошкић, начелник штаба Динарске
четничке дивизије.

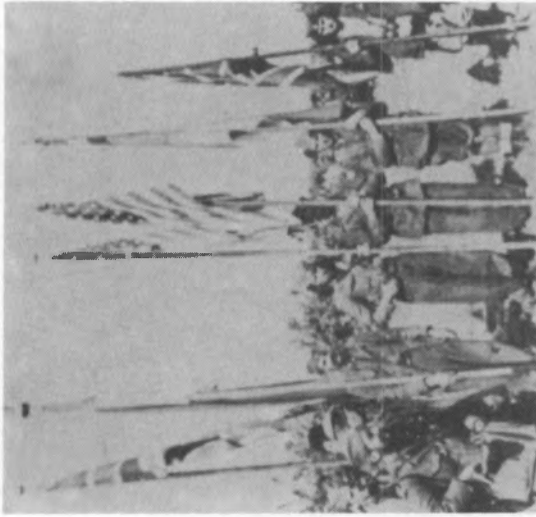
Војвода Момчило Р. Бужић са свештеником Војводом
Владом Новаквићем, првих дана 1941 на Динари.

Војвода Момчило Р. Бужић, командант Динарске дивизи-
је у Гламочу 1944.

Лазина Самарија из Паћена у Далмацији, командант бригаде у Динарској дивизији, херој Динарске дивизије.

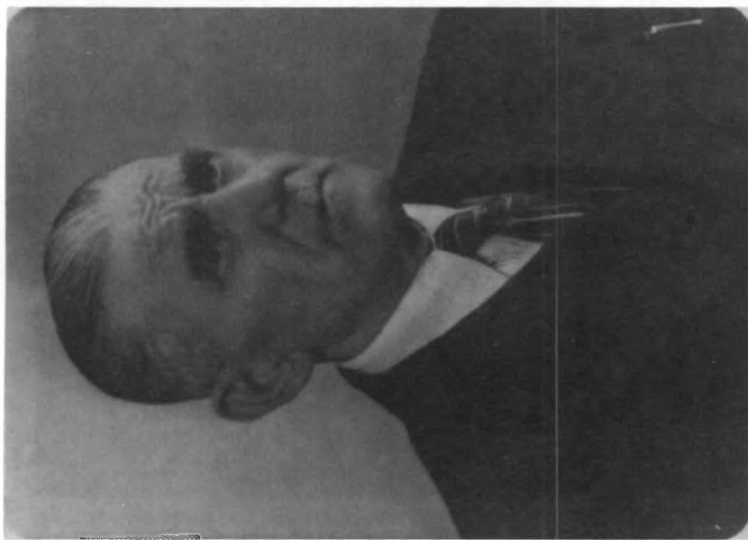
Мајор Миливоје Вуксановић, командант Првог личног корпуса Динарске четничке дивизије са заставама 4 бригаде и савезничким заставама у Еболију, 1945.

Професор Станко Драгосављевић, делегат
команде за Кордун и Банију. Врховне

Прота Константин Крстановић из Шибеника дивљачки
измршварен од комуниста.

Капетан Мића Дабетић, командант Бригаде у Динарској четничкој дивизији.

Поручник Бошко Асановић, командант Бригаде Динарске четничке дивизије. Убијен од комуниста у Книну.

Војвода Момчило Р. Ђујић, командант Динарске четничке дивизије. Десно од њега мајор Новак Мијовић, командант Косовског корпуса. Лево мајор М. Вуксановић и дивизијски свештеник Никанор Калик.

Мајор Миливоје Вуксановић, командант Првог личког корпуса, са залеђеном брадом/ са старешинама, децембра 1944

Команданти корпуса Динарске четничке дивизије: / с лева/ мајор Жика Младеновић, Далматинског; М. Вуксановић, Првог личког и мајор Милан Цвјетичанин, Босанског.

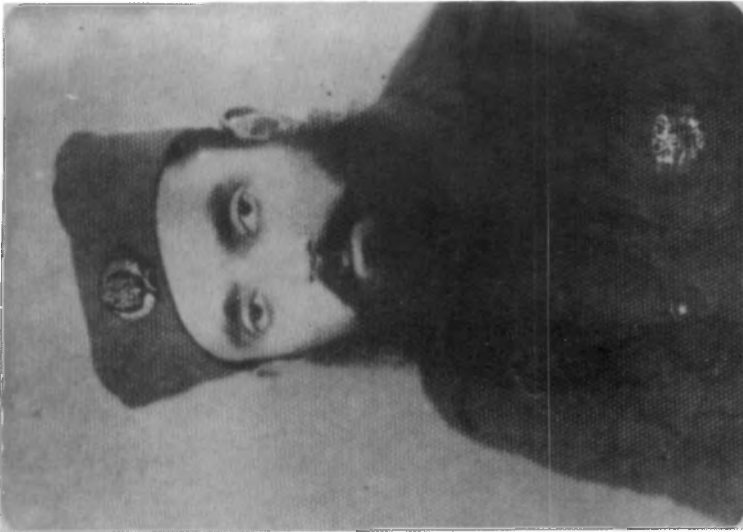
Испраћај Македонаца на Далматинском Косову, 1943. У среди-ни Милан Цвјетичанин, десно од њега мајор Вуксановић, лево /у белом мантилу/ Сима Радић командант Бригаде Далматинског корпуса.

Симо-Миме Бурсаћ, један од седмориче вођа устанка
у Западној Босни, нападом на Дрвар 27 јула 1941

Калетан Коста С. Труљџа, начелник штаба и помоћник
војводе Бране Бодуновића, командант корпуса "Гаври-
ло Принцип."

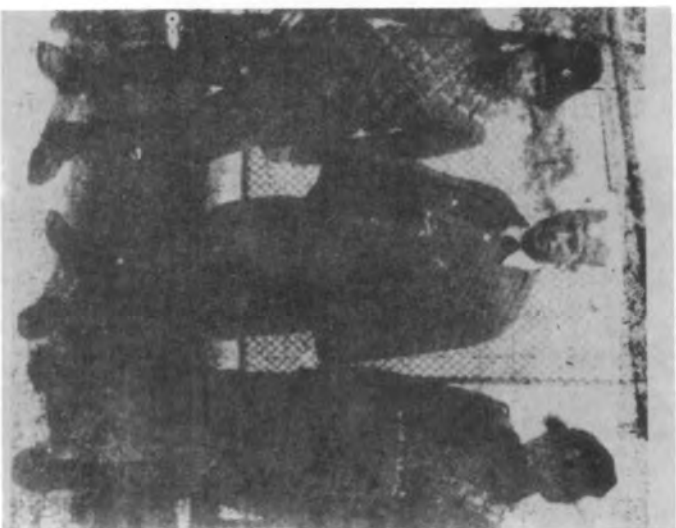

Мајор Миливоје Вуксановић, командант Првог личког
корпуса, Динарске дивизије.

Потпоручник Мане Пешут, командант батаљона у Лици
1942; шеф орг. и пропагандног отсека за Плашки и
јужни Кордун.

Душан Цаковић, командант Приморског корпуса са пра-
тиоцима.

Неустрашиви војвода Мирко Марин, вођа четника у
Западној Босни.

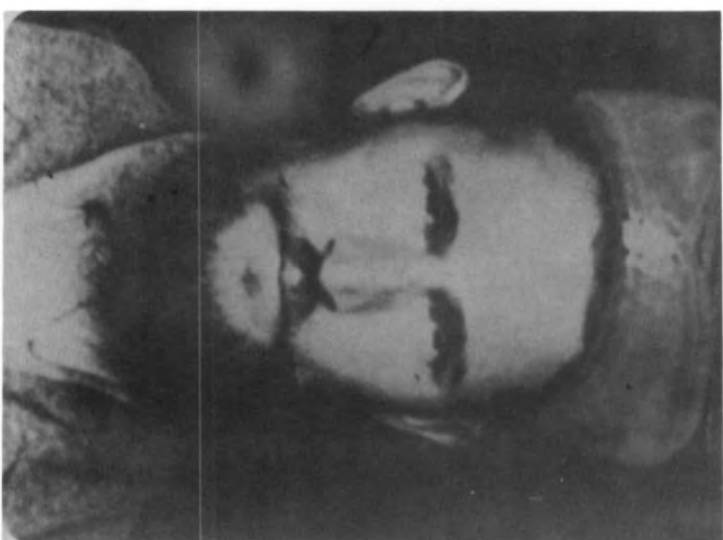
Дмитар Терзић, командант Четничке бригаде у Лици.
Снимак из 1945 у Словенији.

С лева капетан Крста Кљајевић и капетан Јован Милин-
ковић.

Лазо Мачевић из Цивљана на Цетини. Четник Војводе
Вука и Динарске дивизије.

Херој Динаре четник Милош Марковић, јуначки поинуо
против комуниста.

Херој Равне Горе Бора Благојевић, изубио десну руку у борбама. Комунисти га убили у Брислу после рата.

Четник Никола Костур, преклан од усташа и бачен у ја-
му. Остао жив.

Војвода Момчило Р. Тујић, са штабом. Лево од њега свештеник Илија Булован.

Батаљон бригаде "Гаврило Принцип" под командом Обрада Кесића.

Четнички одред Раде Милеуснића у Горњој Лици, почетком 1941.

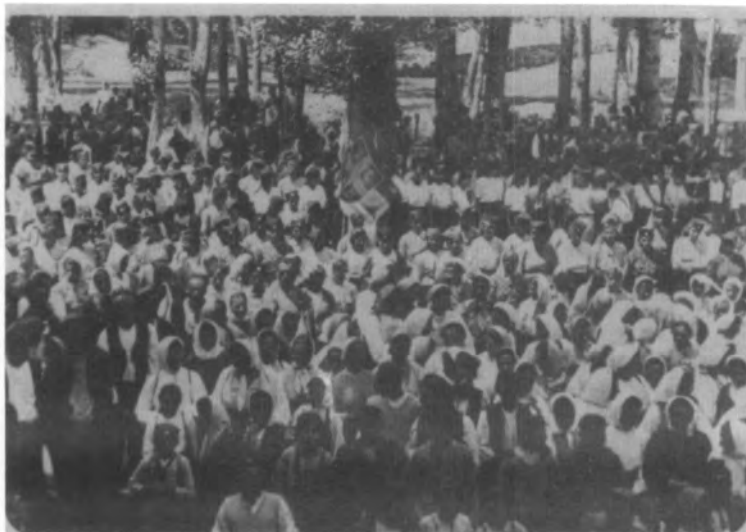
Новоформирана чета у Босанском Грахову, 1941 године.

Народни збор у манастиру Крупи у Далмацији 28 августа 1941
за време говора Момчила Р. Ђујића.

Четници и девојке код цркве Лазарице на Далматинском Косову, 1942.

Сабор српске омладине у Пађенима, Далмација 1942, на коме су организовани у Динарској четничкој дивизији.

Девојке организоване као болничарке у Динарској четничкој дивизији.

Војвода Петар Баћевић на Далматинском Косову поздравља
Динарску четничку дивизију.

Група четника и девојака на Динари 1943 године.

Професор Станко Драгосављевић, делегат Врховне команде код Војводе Ђујића / други с лева/ са својим пратиоцима.

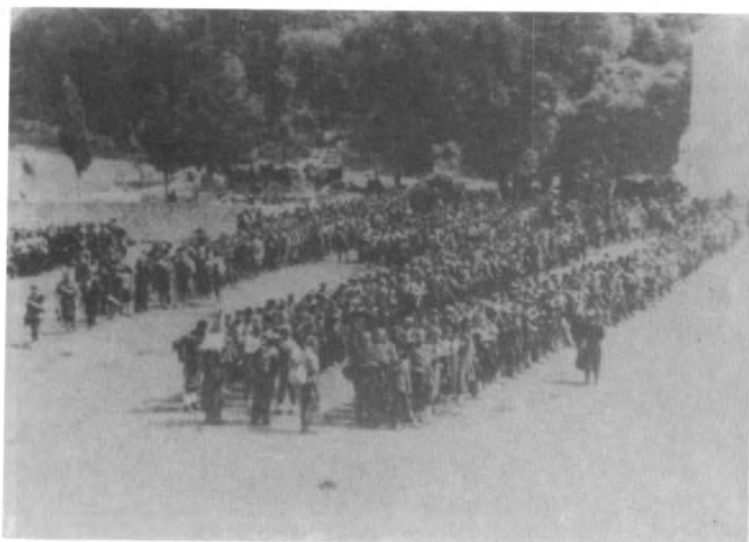
Велебитска четничка бригада поручника Обрада Бијанка, пред манастиром Крупом.

Сахрана Војводе Илије Трифуновића–Бирчанина, 3 фебруара 1943. Прота С. Урукало у средини, убијен од комуниста.

Слава Динарске четничке дивизије на Динари 1943. Војвода Ђујић у пелерини.

Динарска четничка дивизија на прослави Ђурђевдана, 6 маја 1943. на Динари.

Војвода Ђујић говори "Легећој бригади" у Врлици, Далмација 1943.

Војвода Ђујић на врху Динаре, на Троглаву, 4 јуна 1943 пред бигку с партизанима, које ће потући.

Четнички Одред на Двору на Уни, под командом капетана Марка Црљенице, 1944.

Војвода Ђујић на врху Промине планине у Далмацији, после тучења усташа.

Фолклорна група Динарске дивизије пева на прослави Турђевдана на Далмагинском Косову 1942.

После победе над партизанима, 5 маја 1944 Војвода Ђујић разгледа заробљени партизански топ.

Енглеско ваздухопловство, по тражењу Титовом, бомбардовало је Книн/ само српски, не и хрватски део/. Било доста жртва, 3 априла 1944.

Војвода Ђујић на врху Шатор планине у Босни са пратиоцима, 4 маја 1944.

Енглеско ваздухопловство, по тражењу Титовом, бомбардовало је Книн /само српски део града/, 3. априла 1944. Било је доста жртава, нарочито међу избеглицама.

Његова Светост патријарх Гаврило преведен из Фелдена /Аустрија/ од стране Војводе Ђујића и Д. Љотића, уз помоћ грофа Чернина, у долину Випаве код Динарске четничке дивизије, 1945.

После освећења застава, генерал Миодраг Дамњановић држи здравицу Његовој Светости патријарху Гаврилу.

Његова Светост патријарх Гаврило освећује заставе Динарске дивизије 1945.

Један словеначки свештеник поздравља Његову Светост патријарха Гаврила.

Дочек Његове Светости патријарха Гаврила, епископа Николаја и ђенерала Миодрага Дамњановића у Истри. Лево од Дамњановића Војвода М. Ђујић и мајор Миливоје Вуксановић.

Четници Динарске дивизије целивају крст после освећења заставе. На слици Његова Светост патријарх и епископ Николај.

Четници Динарске дивизије целивају крст после освећења заставе.

Војвода Момчило Ђујић пролази кроз Горицу 1 маја 1945, у сусрет Савезницима.

Пред сусрет са Савезницима на обали Соче 3 маја 1945: Војвода М. Ђујић, ђенерал Матија Парац, командант Хрватске дивизије. Лево од Ђујићеве главе, глава ђенерала Косте Мушицког, команданта Љотићевих јединица.

У Минстеру 20 октобра 1948. С лева: мајор М. Вуксановић, мајор М. Цвјетичанин, ђенерал М. Дамњановић и пуковник Б. Живковић.

Разоружање Динарске четничке дивизије у логору Палманова на Сочи, 5 маја 1945 од стране Енглеза.

Војвода Ђујић говори разоружаној Динарској дивизији, да би умирио борце.

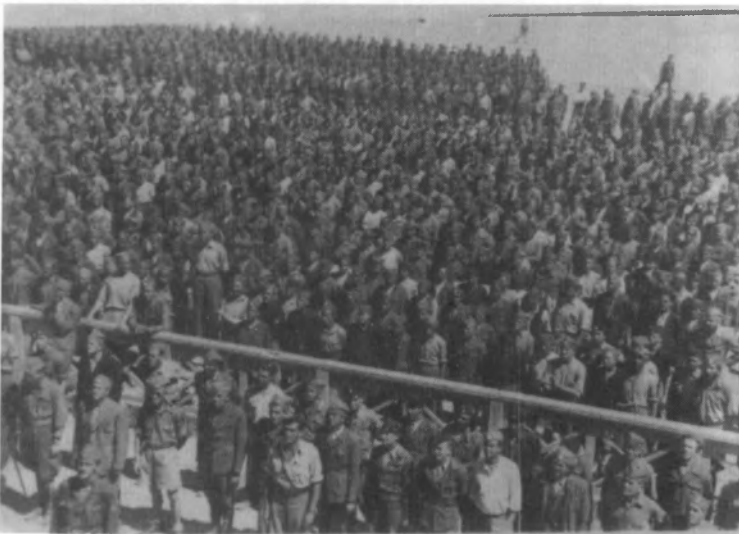
Разоружање Динарске четничке дивизије у Палманови, 5 маја 1945. Неколико четника извршило самоубиство.

Логор Палманова, маја 1945. Војна музика приликом дефилеа разоружаних бораца.

Војвода Момчило Р. Ђујић са старешинама Динарске четничке дивизије у Словенији 1945.1945. Неколико четника извршило самоубиство.

Разоружана Динарска четничка дивизија у логору Тезена, Италија 1945.

НАПОМЕНЕ

1. FRUS, 1945, vol. V, s. 1194
2. Иста књига, с. 1195
3. Иста књига, с. 1196
4. Иста књига, с. 1196
5. Иста књига, с. 1196
6. Иста књига, с. 1211-1213
7. FRUS, *Conferences at Malta and Yalta, 1945*, s. 103
8. Иста књига, с. 237
9. Иста књига, с. 250-262
10. Иста књига, с. 262
11. Иста књига, с. 263
12. Иста књига, с. 263-264
13. Иста књига, с. 265
14. Иста књига, с. 265
15. Иста књига, с. 781
16. Иста књига, с. 790-791
17. Иста књига, с. 781
18. Иста књига, с. 811
19. Иста књига, с. 820-821
20. Иста књига, с. 829
21. Иста књига, с. 833
22. Иста књига, с. 843
23. Иста књига, с. 845
24. Иста књига, с. 851
25. Иста књига, с. 845-846
26. Иста књига с. 861
27. Иста књига, с. 974; превод из *Поруке Бр. 11*, 16. Март 1953
28. Иста књига, с. 821
29. FRUS, 1945, vol. V, s 1198
30. "A King's Heritage": King Peter II of Yugoslavia, G.P. Putman's Sons, New York 1954, s. 267
31. Као књига под 29, с. 1201
32. Иста књига, с. 1203
33. Иста књига, с. 1205
34. Иста књига, с. 1205
35. Иста књига, с. 1207
36. Иста књига, с. 1220
37. Иста књига, с. 1214
38. Иста књига, с. 1218
39. Књига као под 30, с. 268
40. Књига као под 7, с. 258
41. Иста књига, с. 215

42. Књига као под 29, с. 1215
43. Иста књига, с. 1215-1218
44. Иста књига, с. 1219
45. Иста књига, с. 1223
46. Иста књига, с. 1224
47. Књига као под 30, с. 269-272
48. Иста књига, с. 271-272
49. Као под 29, с. 1224-1225
50. Књига под 7, с. 269
51. Као под 29, с. 1228
52. Иста књига, с. 1230
53. Књига као под 30, с. 272-274
54. Иста књига, с. 275
55. Књига као под 29, с. 1241
56. Иста књига, с. 1236
57. Иста књига, с. 1237-1238
58. FRUS, Conference of Berlin (Potsdam), 1945, vol. I, s. 9
59. Иста књига, с. 6-7
60. Иста књига, с. 9
61. Иста књига, с. 66
62. Иста књига, с. 67
63. Иста књига, с. 59
64. Иста књига, с. 168-169
65. Иста књига, с. 208
66. Иста књига, с. 215
67. Иста књига, с. 828-829
69. Иста књига, с. 840
69. Иста књига, с. 238
70. Иста књига, с. 832-839
71. Иста књига, с. 829-830
72. Иста књига, с. 826-727
73. Иста књига, с. 827
74. Иста књига, с. 828
75. Иста књига, с. 209
76. Иста књига, с. 128
77. Иста књига, с. 128
78. FRUS, Conference of Berlin (Potsdam), 1945, vol. II, s. 129
79. Иста књига, с. 129
80. Иста књига, с. 136
81. Иста књига, с. 223
82. Иста књига, с. 1210
83. Иста књига, с. 1211
84. Иста књига, с. 1212
85. Иста књига, с. 1212
86. Иста књига, с. 483
87. Иста књига, с. 1074-1075, Doc. No. 1083
88. Иста књига, с. 1215
89. Иста књига, Doc. No. 1211, s. 1221-1222

90. Иста књига, Doc No. 1423, s. 1592
91. Иста књига, с. 525
92. Иста књига, с. 540
93. Иста књига, с. 596-597
94. Иста књига, с. 605
95. Иста књига, Doc. No. 1205, s. 1212-1213
96. The New York Times, 8. August 1945, s. 1
97. Порука Бр. 11, 16. Март 1953
98. Књига као под 1, с. 1248
99. Књига као под 97
100. Књига као под 1, с. 1251-1252
101. Иста књига, с. 1253-1254
102. Иста књига, с. 1254-1255
103. Порука Бр. 30-31, 1. Август - 16. Септембра 1955
104. Порука Бр. 30-31, 1. Август-16. Септембар 1955
105. Књига као под 1, с. 1258
106. Иста књига, с. 1259
107. Иста књига, с. 1259-1261
108. Иста књига, с. 1262
109. Иста књига, с. 1264
110. Као под 103
111. Књига као под 1, с. 1267-1268
112. Иста књига, с. 1269
113. Иста књига, с. 1270-1271
114. Иста књига, с. 1271-1272
115. Иста књига, с. 1273-1274
116. Иста књига, с. 1274
117. Иста књига, с. 1274-1275
118. Иста књига, с. 1276
119. Иста књига, с. 1279
120. Иста књига, с. 1286-1287
121. Књига као под 103, с. 122
122. Књига као под 1, с. 1288
123. Иста књига, с. 1288
124. Иста књига, с. 1289-1291
125. Иста књига, с. 1291
126. Иста књига, с. 1292-1294
127. Иста књига, с. 1294
128. Иста књига, с. 1295
129. Иста књига, с. 1296
130. Иста књига, с. 1297
131. Иста књига с. 1297-1298
132. Иста књига, с. 1299
133. Као књига под 103,
134. Иста књига.

ПРИЛОЗИ

Прилог I

ОПШТИ УСТАНАК У СРБИЈИ

Михаиловић организује Србију за отпор.—Директива Коминтерне за рад КПЈ.—Михаиловић у Струганику 19 септембра одбија Титов предлог за устанак.—Тито у Столицама 26 септембра одлучује да уништи Михаиловићеве снаге.—Већ 3 октобра тражи хитно од Ђиласа да упути у Ужице све црногорске партизане.—Стаљин тражи устанак у Србији и Британска влада подупире то без знања Краља и Владе.—Шеф Коминтерне Димитров 17 октобра у Ужицу.—Михаиловић одбија Титове предлоге на састанку у Брајћима 26 октобра.—Тито концентрише крајем октобра све партизане око Ужица.—Тито почиње грађански рат 2 новембра.—Михаиловићево писмо Титу 3 новембра да обустави борбу.—Хитна интервенција Југословенске и Британске владе у Москви да Тито обустави борбу.—Михаиловић у Дивцима 11 новембра одбија немачку понуду за безусловну предају.—Тито 17 новембра писмом Михаиловићу обуставља борбу.—Британска влада обавештава Михаиловића да ће послати оружје само ако се организује уједињени фронт с комунистима.

1. Организовање Отпора и директива Коминтерне.

Професор M.R.D. Foot у књизи "Resistance" / с. 192/ каже: "Михаиловић је образовао четничке групе у планинама. Ова вест је стигла у доба кад је било мало добрих вести; та вест је произвела сензацију. Михаиловић је био хваљен на ВВС-у, у целокупној енглеској, америчкој и совјетској штампи као п р в и од оних хероја који су давали главну храну новинарима за дуго време."

Михаиловић је био први вођа отпора у окупираној Европи. Он је организовао масовну српску герилу када је Хитлер био на врхунцу снаге и када се веровало да ће добити рат. У Европи тада није било никаквог фронта, јер је Стаљин тада био у тајном савезу са Хитлером. Повлачећи се из Босне, после слома Југославије, Михаиловић је са 80 официра и војника прешао Дрину код с. Вежња-Заовине и у 5 сати поподне ступио на свето тле Србије. У уторак, 13 маја у пролећну зору Михаиловић је стигао на Равну Гору и придружио се својој групи Срба од 7 официра и 20 војника, који су стигли увече 12 маја. Михаиловић и Срби веровали су у победу Савезника, иако је Хитлер био господар Европе. Одмах је приступио организовању Југословенске војске у Отаџбини /ЈВО/, популарно назване четницима.

План му је био: /1/ да у Србији организује подземну војску и да организацију постепено шири на Источну Босну, Херцеговину и Црну Гору, све насељене Србима као већином; /2/ да их обучава герилском ратовању, пошто се снабдеју оружјем од Савезника; /3/ да врше мале саботаже у циљу одржавања борбеног духа и везивања што више немачких трупа за тле Југославије; /4/ да дигне општи устанак у целој Југославији кад се Савезници буду искрцавали на Балкан и у Југославију. Овај план се потпуно подударао са планом Југословенске владе у Лондону у договору са Dr. Hugh Dalton-ом, шефом Егзекутиве за Специјалне операције / The Special Operations Executive—SOE/ и Министарством војске / War Office/ у Лондону, за следеће две године:

“Југословенска влада у Лондону, Министарство војске и Ми / SOE/ сложили смо се да герила и групе за саботажу сада у акцији у Југославији треба да испоље активан отпор у циљу узнемиравања окупационих снага и спрече смањивање тих снага. Али они треба да држе своје организације подземно и избегну ма каква покушај за велике побуне или амбициозне војне операције које би сада довеле једино до сурових репресалија и губитка главних људи. Они сада треба да чине све што могу да организују свуда подземне организације спремне да ударе силовито доцније, када ми будемо дали знак.”¹

Ништа није било логичније но да се подземна војска организује широм Југославије, обучи и наоружа од стране Савезника за озбиљне војне операције или општи устанак у одређеном дану. Ове герилске операције имале су да буду усклађене са операцијама британских снага у Северној Африци и Средоземљу. Свака велика герилска акција имала је да буде корисна за британске операције и војнички оправдана. Захтев за велике герилске операције имао је да се тражи од Југословенске владе. Михаиловић није никада стављен под непосредну команду Савезника и све директиве имале су да долазе од Владе у Лондону.

Јула месеца Михаиловић је саопштио својим официрима: да засада не треба да се боримо против Немаца већ да се организујемо у целој земљи; да је најхитније упутити снаге из Србије за заштиту Срба у Источној Босни, где су хрватске усташе вршиле масовне покоље Срба. У томе часу најопаснији непријатељ биле су усташе, које су вршиле геноцид у НДХ против скоро два милиона Срба. Крајем септембра цела Србија била је покривена **подземном организацијом ЈВУО**:² сваки срез имао је као старешину официра редовне војске Југославије. Недостајало је само оружје, које су имали Британци из Египта да доставе. Равна Гора већ тада постала је светилиште за Србе.

После слома Југославије, КП под Титом добила је нове инструкције од Коминтерне. Тито је почетком маја 1941 у Загребу саопштио ЦК КП: /1/ комунисти морају да се организују војнички и спрече друге групе да то учине, да би преузели власт после пораза Немачке.³ /2/ да се Југословенска влада, “после одласка из земље оријентисала на обнову старог поретка уз подршку Енглеске и да ће се КПЈ због тога борити и противу ње.”⁴ Тито је био у радио

вези са Коминтерном из Загреба и преко Совјетске амбасаде која је још била у Београду. Све је ово било у духу рушења и цепања Југославије, што је Коминтерна и КПЈ спроводила од 1919 све до рата. На истом саветовању у Загребу одлучено је: "борба за уништење капиталистичког система у земљи и борба за сламање међународног империјализма као једини излаз из биједе и ратова, па утолико и борба против Југословенске владе у узбјеглиштву, која се "ставила под окриље Енглеске с надом да ће помоћу енглеског империјализма успоставити оно старо стање."⁵ Ђилас је тек 1973 открио да је, после окупације Југославије, Тито имао више састанака са Совјетским војним изаслаником у Београду у циљу достављања извештаја Коминтерни и примању инструкција за даљи рад.

Тито није ништа имао да ради у НДХ, где су усташе вршиле свој разбојнички посао против Срба и где је Хитлер уништио стари државни апарат. Сем тога усташе су, природно, постали савезници и Совјетског Савеза преко Стаљин—Хитлер Пакта. Они су, уосталом, присно сарађивали са КПЈ на уништењу Југославије и "Великосрпске хегемоније", све у духу одлука Коминтерне до рата 1941. КПЈ имала је да пређе са вођством у Србију да уништи државни апарат, који је остао под Немцима и доцније под Недићем. Изнад свега они су имали да униште у почетку сваки покушај Срба да се организују против Нациста под вођством активних официра, јер су Срби са својим старешинама били бедем против болшевизације Југославије. Сада је било време да се то учини, јер је Хитлер отерао у заробљеништво у Немачкој 335.000 само Срба, док је све остало ослободио. А оно што је Михаиловић већ био организовао, морао је да шаље у Босну да спасавају Србе од усташких покоља. То су били схватили и Стаљин и Коминтерна. Тито је, стога, 8 маја напустио Загреб са целим ЦК КПЈ и настанио се у Београду. Немци их нису узнемиравали и чак су довели још 200 комуниста који су били по логорима Европе после слома грађанског рата у Шпанији, укључујући Пеку Дапчевића и Гошњака. Немци су веровали да ће се Тито и чланови КПЈ борити уз њих у духу Пакта Стаљин—Хитлер!

Одмах по доласку у Београд, Тито је примио од Коминтерне "Директиву за будући рад" већ 9 маја 1941. Ову Директиву је објавио Титов обожававац Стефан Клисолд. Она у изводу гласи:

" 1. Дошло је време када нови кораци морају да се предузму на путу светске револуције. Препреке које имају да се премосте још увек су огромне и захтевају нову тактичку гипност која мора пажљиво да се обради и смело практикује у духу обих упутстава: /а/ Комунистичка светска револуција мора да се претстави као низ мера да се постигне "истинска демократија" и све политичке и војне старешине Комунистичког Покрета да обоје /депict/ своју активност у тој светлости. До 30% чланова Партије могу отворено да изиђу као борци у стрељачком строју за демократију у очима маса. /б/ Влада Совјетског Савеза исто тако може наћи за потребно да учини привремене уступке у истом смислу да би проширила револуционарне узроке у жељама у којима је то потребно. /в/ До преузимања власти КП у земљама где је револуција припремљена мо-

рају опрезно да васпоставе односе са родољубивим и берским организацијама... Национална традиција мора да се поштује; /r/ Штампa треба да се искористи за објављивање нове линије међу масама... Поверљивим циркуларима продужити обавештавање активних револуционара о стварној ситуацији; /g/ По преузимању власти од стране Партије, спољна политика биће одређена од стране дипломатских претставника Совјетског Савеза, који ће примити потребне инструкције од Коминтерне; /h/ Одмах по преузимању власти ЦК образоваће нову Владу. Она треба да претставља широке народне масе и сачува потпуно изглед демократије. За унутрашње послове ЦК остаће као врховна власт, док ће спољна политика бити под контролом Извршног Комитета Коминтерне. Противници нове Администрације, нарочито они који уживају углед међу народом... треба да се уклоне што је могуће пре, али /in democratic fashion/ на "демократски" начин извођењем пред реговне или "Народне судове". Народни судови морају да имају једног члана Партије и два тајна члана или сигурна симпатизера.

"2. У земљи где је ЦК преузео власт, не треба да траже, присаједињење Совјетском Савезу док инструкције у том циљу не буду примљене од Извршног Комитета Коминтерне /ИКК/.

"3. До укључења земље у Совјетски Савез, најмање 50% чланова Партије мора да остане у подземном савезничком раду и раду као савезници Администрације у Влади земље.

"4. Издајници Партије биће ликвидирани без суда чим се потпун извештај поднесе Партијској организацији којој припадају. Раније инструкције се укидају и смртна казна се одређује за издајство ма какве врсте против интереса Комунистичке револуције.

"5. Географске границе земље... да се не затварају одмах после револуције. Све треба учинити да се избеглице и емигранти прибегну и врате кућама под демократским сигурностима. Тек кад се врате, треба затворити границе. Чланови свих Централних Комитета потсећају се да је Коминтерн био принуђен да озбиљно обустави своје планове за светску револуцију услед великог броја избеглица из Русије које су успеле да узбуде демократије против Комунистичког покрета. Што мање избеглица данас толико ће бити сигурнији успех револуције. Може се наићи на велике тешкоће у савлађивању и уништењу унутрашњих противника и класних непријатеља. Не сме се изгубити време да се стабе под присмотру и подигну и формалне оптужбе против њих да би се оправдало њихово затварање у очима демократског света.

"6. У израз "класни непријатељ" спадају обе групе: чланови идеолошког покрета националистичког или берског карактера, свештеници, чланови полиције, официри, дипломатски и грађански службеници уколико одбију да се сврстају на страну револуционарних страна, сви чланови владајуће династије, свако лице за које се зна да се активно противило припремама или извршењу револуције. Како ће се сви класни непријатељи уклонити зависиће од ситуације, а начини на који ће се то извршити прописати делегат ИКК, који ће се придати Централном Комитету чим овај узме власт у своје руке, и ставити своје богато искуство на њихово располагање.

“7. После преузимања власти Партија ће располагати фондовима, које ће држати одвојено од државних из следећих избора: имања класних непријатеља која су била ликвидирани или је њихова имовина конфискована од стране суда; имања која припадају непријатељским покретима или непријатељским организацијама; имања конфискована од Цркве; од владајуће династије и од ратних добитника.”⁶

Кад су Немци обавестили Тито да се “групе официра” организују у планинама Западне Србије, био је јако узнемирен. И он и Коминтерна су схватили да те групе активних официра могу, после немачког пораза, да преузму власт и поново васпоставе Краљевину Југославију. Те групе, према Ђиласу, биле су “опасност да ће преузети власт после немачког слома и тиме спасу земљу од комуниста.” Да би оправдао борбу против ових официрских група, Ђилас је измислио “да они пропагирају идеју “Велике Србије и чишћење у Босни и Далмацији свих “Турака” и “Хрвата”.”⁷ Овакву гебелсовску лаж могао је да измисли само један комунистички фанатик. Ђилас је ипак признао да “У Србији... државна машина је била уништена. Није било активне политичке организације, као што су били усташе у Хрватској.”⁸ Коминтерна и КПЈ биле су спремне да у заједници са Немцима ступе у борбу против официра под пуковником Михаиловићем. Коминтерна је настављала свој посао на уништавању Југославије: још у мају наредили су борбу против Владе у изгнанству, која се била побунила против савеза са Хитлером и вратила Југославију на линију неутралности, а после напада 6 априла, наставила да се бори уз традиционалне Савезнике Срба. Било је јасно да Тито са неколико хиљада комуниста не може сам да се бори против Михаиловића, кога је помагао цео народ у Србији, него само у заједници са Немцима.

Обласни Комитет за Србију, на челу са Ђиласом, у сагласности са одлукама у Загребу, издао је у јуну летак против пуковника Михаиловића и његових официра. У томе летку писало је:

“Агенти Лондона / разне капиталистичке клике, четници и полицајци, неки бедни официри и други, већ се прикупљају да спрече раднике и сељаке, кад време буде сазрело да васпоставе своју радничко-сељачку совјетску власт, уз помоћ великот и братског Совјетског Савеза. Обе банде желе да врате стари ред... Они хоће да крв и зној народни буду узалудни. Ми морамо, већ сада да тим бандама пружимо одлучну борбу, да их одвојимо од градова и села и да их лишимо сваке потпоре.”⁹

Коминтерна и Тито, као и Ђилас, знали су добро да ће националну српску герилу да помогну Савезници и да ће Срби опет да спрече бољшевизацију Југославије и Балкана. Ако то допусте, биће изгубљена и последња прилика да се овлада Балканом. Необорива је историјска истина: да је Тито концентрисао све комунисте у Србију после слома Југославије, укључујући и 200 које су му Немци довели по тражењу Коминтерне, да би се раме уз раме са Нацистима

борио против Срба и организовања отпора Нацистичкој Немачкој; све у духу Пакта између Хитлера и Стаљина.

Само инвазија Совјетског Савеза од стране Немачке, спречила је чланове КПЈ и Тита да се боре раме уз раме с Немцима противу Михаиловића и официра у Западној Србији!

2. Покушај Болшевизације Србије

У своме говору на Петом Комунистичком Конгресу у Београду 1948, Тито је рекао: /а/ Ми смо били одлучили да ликвидирамо потпуно капитализам у Југославији. Припреме су биле извршене у току самога рата... Ми смо ликвидирали стари буржоаски државни апарат... Ми смо поставили на власт нове органе безбедности... После потпуног ослобођења Југославије ми смо учинили исто у целој Југославији“ /б/ Партијска линија од самог почетка наше борбе била је: /1/ Пре свега да се уништи стари државни апарат Југославије—убијањем жандарма, полицијских органа, чланова градских и среских савета, уништењем општинских архива, земљишних књига итд.; /2/ Да се што више разбукти устанак са циљем да се помогне јуначка борба Црвене Војске.“¹⁰

Од 22 јуна 1941 Совјетски Савез се нашао на страни Западних Демократија у борби против Сила Осовине, изненада и безвољно. Исте вечери Черчил је саопштио преко Радио-Лондона: “Сваки човек или држава који се боре против Нацизма добиће од нас помоћ... Ми ћемо указати сваку могућну помоћ Русији и рускоме народу.“¹¹ Совјетски Савез је “несрећним случајем” преко ноћи постао Савезник Западних Демократија, “које су биле водиле борбу за слободу, демократију и васпостављање независности држава, које је Хитлер већ био уништио у Европи. Мали народи Европе стресли су се кад је Совјетски Савез постао савезник Запада, јер су знали циљеве Совјетског Савеза у Европи и свету.

Коминтерна је одмах издала нову директиву КПЈ и Титу: “У овој фази /stage/ ваш је задатак ослобођење од Фашистичког угњетавања а не социјалистичка револуција.“¹² Централни Комитет КП издао је 22 јуна прокламацију: “Пролетери широм Југославије—на оружје! Окупите се око ваше претходнице КПЈ. Извршите своју пролетерску дужност без страха и колебања. Будите спремни за последњу одлучну борбу. Ви не можете да останете по страни док се бесцена крв Совјетског Савеза пролива. Мобилишите све своје снаге да бисте спречили да се наша земља претвори у базу за снабдевање Фашистичких хорди које су бесно нападале Совјетски Савез, н а ш у д р а г у О т а ђ и н у, нашу наду, котву спасења на коју су све очи радничког народа уперене широм света...”¹³ Овај бесмислени апел народима Југославије, ако је уопште писан, учињен је то за историју! Остављао се утисак као да га сви народи Југославије слушају на некој телевизијској мрежи широм земље. С друге стране, више је него смешно да само неколико хиљада комуниста могу да дигну народ на оружје,

чак и да спрече проливање “бесцене” крви отаџбине комуниста широм света Совјетског Савеза. Тито и Коминтерн су смели с ума, да је од 23 августа 1939 све пространство Совјетског Савеза била једна огромна нацистичка база за снабдевање Нациста док су сламали Западне Демократије! За ове плаћенике Коминтерне изгледа да је само крв пролетера у Совјетском Савезу била “бесцена”, а крв Срба могла је да отече до краја.

Треба истаћи да КПЈ није практично имала никога. Сам Морача, комунистички историчар после рата, рекао је: “од 27 чланова Извршног комитета Демократске странке ни ко није пришао Титу, а од 150 чланова Централног комитета пришао је један једини—Миле Перуничкић.”¹⁴ Крајем јуна дошла је на Равну Гору група комунистичких вођа из области Ваљева. Михаиловић их је лепо примио и у току тродневних разговора изложио свој план против Немаца. Закључио је да прво треба обучити људство, а затим треба имати оружја, изнад свега да ће мале акције против Немаца изазвати само језиве репресалије против невинога и мирног народа. И све то неће помоћи ни Велику Британију у Египту а још мање Совјетски Савез! Драгиша Васић, који је био присутан разговорима, “имао је утисак да се Милош Минић није потпуно сложио са Михаиловићевим планом.”¹⁵ После Стаљиновог апела / од 2 јула / свима комунистима у Европи да устану против “Фашистичког нападача”, Тито је одлучио “да одмах почне са оружаном акцијом” и разаслао чланове Централног Комитета у разне делове Југославије да организују борбу.¹⁶

Почетком јула у Западној Србији појавиле су се групице партизана од 20-30 војника. Нису хтели да уђу у састав легалне војске Краљевине Југославије, коју је од маја био организовао Михаиловић. Тако је одједном у Србији било две војске — Југословенска и комунистичка под Титом, Коминтерном и Совјетском владом! Ниједна друга земља у Европи није имала две војске: једна као претходница Црвене Војске” под Совјетском владом и друга легална ЈВО под Владом у Лондону. Михаиловић није имао куд но да изда наредбу официрима да сарађују са партизанима: ако одбију сарадњу, да их трпе; у сваком случају “избећи по сваку цену проливање крви.”¹⁷

“Први партизански пуцањ огласио се 7 јула у селу Бела Црква код Крупња из пушке Жикице Јовановића, борца из шпанског грађанског рата”!¹⁸ Убио је два српска жандарма, водника Лончара и каплара Миленка Браковића, који су радили на пребацивању четника преко Дрине у Босну у циљу спасавања Срба од усташких покоља! Убиство ова два Србина Тито је прокламовао као “почетак устанка у Србији против окупаторских снага.”!¹⁹ Ово је био, стварно, почетак покушаја да се изврши большевизација у Србији, у духу инструкција Коминтерне.

У прогласу од 12 јула ЦК КПЈ “с највећом одлучношћу позива Србе, Хрвате, Словенце, Црногорце, Македонце и друге у оружану борбу: “Сада је вријеме, сада је куцнуо час да се дигнете сви као један у бој против окупатора и њихових домаћих слугу, крвника наших народа.”²⁰ Зевс је проговорио са Олимпа, Коминтерна и Стаљин ће чути то, а то је главно. Тито је 21 јула назвао “издајницима” све Србе који говоре да се још ништа “не преду-

зима против окупатора, јер време за борбу против Немаца још није дошло.²¹ Ово је био први напад на Михаиловића и ЈВО. Сами партизани н и с у се борили још против Немаца већ убијали српске жандарме, који су сви листом пришли тајно Михаиловићу / о чему је Михаиловић обавестио Владу у Лондону/, чланове градских и српских савета, уништавали општинске архиве. Ово свакако није помогло "јуначку борбу Црвене војске" против Немаца! Убијање угледних Срба вршено је под изговорима да су "народни непријатељи", "колаборатери", "шпијуни", "издајници". Тито је дефинисао као "издају" свако дело којим би се оспоравао правац у коме КП води народ Југославије или се супротставља њиховом праву притежања апсолутне власти.²² По овој дефиницији "издаје" могли би се огласити као "издајници" Краљ и Влада у Лондону, Михаиловић са свима својим борцима и 99% Срба, који су помагали Михаиловића. По тој дефиницији и Британска влада могла је бити "издајник", јер су се Краљ и Влада са Михаиловићем и британско Министарство Војске и Екзекутива за Специјалне Операције у Европи сложили на истом плану — да се Немци нападну "када буде дат знак за то". По "Директиви за будући рад", који је Коминтерна издала Титу 9 маја, све особе које су против КП имале су да се "на демократски начин" изведу пред "Народне судове" и — стрељају!

У току јула и августа Михаиловић се састајао са још неким појединцима комунистима. Сви су они изјављивали да ће да продуже "са убијањем жандарма где год их сретну," иако им је Михаиловић рекао да су сви они тајно пришли Михаиловић. Уместо да убијају Србе, Михаиловић им је предложио да оду са његовим четницима преко Дрине у Босну и боре се против хрватских усташа да би спречили покоље српских жена и деце.²³ Циљ КПЈ био је очевидан: уништење државног управног апарата и воспостављање пуне комунистичке власти над голоруким народом.

Да би принудили народ на борбу против Немаца, партизани су убијали поједине немачке војнике или групе. Ово је изазвало језиве репресалије од стране Немаца. Морача пише да је "од 10 до 21 августа окупатор... у Ужицу 10 августа стрељао 81 лице; 15 августа спаљено је село Сकेла и стрељано, односно обешено 65 лица; 16 августа у селу Бањи 11 лица; 18 августа код Пожеге 38; 20 и 21 августа у Прњавору преко 140 лица. У центру Београда и других градова Немци су, за одмазду и ради застрашивања, вјешали групе људи и остављали их да висе по цео дан."²⁴ Да би зауставили бесмислену акцију партизана, 10 августа у Београду је издан "Апел Српскоме народу". Молили су за "мир и ред" и осудили акцију "једне шаке туђинских плаћеника и саботера по наредбама бољшевизма... комунисти и одбегли робијаши уништавају народну имовину, убијају, пљачкају и доводе у питање опстанак целе српске нације... Последњи је час да се онемогуће "паклене намере комунистичких злочинаца". "Апел Српском народу" потписало је око 400 најеминентнијих претставника српског грађанског друштва," завршава Морача.²⁵

Половином августа председник Владе Ђенерал Симовић упутио је апел народу преко ВВС-а : "да се уздрже од сваке акције, јер окупатор

управо и жели да нађе ма какав изговор за своја недела, да вас вешају и да вас убијају.²⁶ И Морача закључује, да је "Симовић изишао са тезом коју ће касније заступати све југословенске владе у избјеглиштву — да треба вјеровати у победу Савезника, да треба мирно сачекати "одлучни тренутак победе" и да је "овај став Владе значио подршку дотадањој активности Драже Михаиловића..." Њени ставови учврстили су их у уверењу да иза четничког центра на Равној Гори стоје Краљ и Влада ђенерала Симовића, а самим тим свакако и Влада савезничке Велике Британије."²⁷

Почетком септембра Михаиловић је имао први службени састанак са комунистима Србије / Др. Јовановић, Дудић, Пантић и Др. Марко Костић/ у Робајима крај Ваљева. Молио их је да престану са убијањем Срба и појединачних немачких војника. После пет сати бесплодних разговора, Михаиловић "излази из собе, чупа косе и каже мајору Мишићу: "Немој ме више водити на разговоре са злочинцима народа, безумницима и олошем, јер не знају шта раде. Желе да униште и оно што је Немац оставио у животу."²⁸ И на овом састанку Михаиловић је истакао да су сви жандарми тајно пришли њему.

Од Хитлеровог напада на Совјетски Савез до почетка септембра партизани су искључиво убили **само 45 Немаца!** Тито ће 25 јула издати још један позив народу Југославије /!/: да се боре "против Фашистичких снага окупатора и домаћих издајника". Зевс је поново проговорио са Олимпа, али и овај пут узалуд!

Да би зауставили акцију партизана у уништавању старог слободно изабраног управног особља у Србији, официри Михаиловићевог штаба предложили су му: да униште партизанске зликовце у корену. Михаиловић је категорички одбио: "Нећу да примим одговорност пред историјом за братоубилачки рат!"²⁹ Да је Михаиловић уништио партизана као што су му предлагали, могао је бити оптужен као сарадник Нациста против Совјетског Савеза и Велике Британије.

Сви апели КПЈ за дизање устанка у Србији остали су без успеха. Народ је био уз Михаиловића и Владу у Лондону. Титови одреди успели су у јулу да униште "17 жандармеријских станица и обуставили рад 48 општинских управа,"³⁰ али је Титових 2000 комуниста било и сувише слаба снага да се обрачуна са Михаиловићем. Где год су само партизани држали власт, мобилисали су насилно све од 15 до 65 године. То је био разлог што је Тито "Главном штабу Србије још 26 јула издао директиву о ширењу партизанских акција и њиховом сливању у устанак и о стварању о сл о б о ђ е н и х т е р и т о р и ј а, које би биле базе за даље разгоријевање ослободилачке борбе."³¹ На "ослобођеним територијама", где није било ни Михаиловићевих снага ни окупатора, партизани су мобилисали **на силно** и убијали сваког који би се противио. Присуство Михаиловићевих снага у без мало свима пределима Србије, спречило је Тита да образује ове територије и изврши уништавање противника у духу Директиве Коминтерне од 9 маја. Тито је, онда, препоручио својим командантима да дођу у додир са четницима у циљу споразума за заједничке акције и подвукао да се приликом разговора са њима "позову на споразум између Совјетског Савеза са Енглеском и цијелог демократског свијета."³²

Овај Титов трик имао је само делимично успеха код Шапца и Крагујевца крајем августа. Тито је хтео да по степен о увуче Михаиловићеве снаге у веће акције против Немаца. Морача са тугом каже: "Чињеница је да је прошло више од два мјесеца од почетка оружаних акција а да се село још није одлучно ангажовало у ослободилачкој борби."³³ Комунисти су покушали да виде да ли ће Михаиловић да допусти насилну мобилизацију помоћу партизанског терора. "Колубарска партизанска група" дошла је пред поноћ у село Планиницу, удаљено само два сата хода од Штаба Михаиловићевог на Равној Гори. Казали су да су партизани и да су дошли "да изврше мобилизацију. Хоће младеж да поведу собом. С пиштољима у потиљак сељака терали су их да покажу скривено оружје. Скидају и обућу сељацима; спалили и архиву у општини; тукли су кмета општине". Кад је то чуо, Михаиловић је скочио, зграбио пушку и "Подофицирској групи" код штаба командовао: "За мном!" и полетео је ка Планиници. Око 4.30 по подне лично је распоредио опсаду школе, у којој је било око 40 комуниста, а нас само 16. Чича је лично руководио борбом, подишао под прозор школе и са неколико бомби из својих руку завршио борбу. Само неколико њих успели су да спасу главе. Са наше стране ни једног рањеног."³⁴

Тито је схватио правилно: да Михаиловић неће да допусти ни насилну мобилизацију а још мање комунистички терор у Србији! И да ће то спречити оружјем, ако буде било потребно.

У другој половини августа ЦК КПЈ наредио је да се формира "Народни комитет ослобођења Југославије". У "депеши КоминтернТито је 23 августа рекао да се припрема стварање Народног комитета ослобођења у који ће ући познати претседници демократских струја "заједно са комунистима", да ће то бити нека врста народне централне власти"... "Комитет је замишљен као нека врста народне владе"... Влада у избеглиштву... није ничим показала спремност да потстакне отпор народа окупатору, да продужи устанак... До реализације није дошло... јер је Совјетска влада ту владу /у Лондону/ признала "као једину легитимну за Југославију". До обнове односа /са Владом у Лондону/ дошло је 19 јула. Акт о томе, потписан 28 августа, а 3 септембра акредитован је совјетски отправка послова код Југословенске владе."³⁵ Образовање Титове Владе у Југославији било је преурањено. Та "Влада" у земљи отворила би очи целом демократском свету о циљевима комуниста у Југославији и Коминтерне, па према томе и Совјетског Савеза.

Дан пре образовања своје Владе, 28 августа, ђенерал Недић је послао писмо ђенералу Михаиловићу по потпуковнику Живојину Ђурићу, позивајући га да дође у Београд. Михаиловић је одбио позив, али на инсистирање мајора Мишића, послао је у Београд потпуковника Драгослава Павловића и Мишића, да виде шта хоће Недић. Они су известили Михаиловића 6 септембра: да је Недић понудио сарадњу у борби против партизана, што је Мишић "одмах одбио."³⁶ Ђенерал Недић добио је одговор од Михаиловића и пре но што су се Мишић и Павловић вратили из Београда: /1/ Јадрански четнички одред под командом потпуковника Веселина Мисите напао је Немце 31 августа у Лозници

и Ковиљачи и заузео ова места, али је и неустрашиви Мисита погинуо при јуришу на Лозницу; /2/ У заједници са партизанима, четници, под командом поручника Мирка Мартиновића и свештеника Владе Зечевића 1 септембра заузели су Крупањ.

Мартиновић и Зечевић, пришли су партизанима под командом Сретена Жујовића-Црног, члана ЦК КПЈ и команданта Главног штаба за Србију. Жујовић је са балкона једне зграде одржао говор народу, у коме је рекао: "Целокупна застарела машинерија старе управе укида се у целој Србији /!/. Целокупна власт, према томе, пренета је на Народне комитете свуда где је нападач истеран. Жандармерија, обојена сарадњом и фашистичким симпатијама укинута је и закон и ред биће одржани новом Милицијом коју ће организовати Народни одбори. Сви државни фондови биће конфисковани и употребљени на финансирање ослободилачке борбе".³⁷ У Крупњу је још установљен "Народни суд" да суди "сарадницима", "издајницима", "пљачкашима."³⁸ Жујовићев говор, да није наглашавао комунистичку власт био би врло смешан. У једном малом месту, овај делија уништава све у целој Србији! Ово је јасно показало народу шта их чека ако би КПЈ дограбила власт.

Ђенерал Недић образовао је 29 августа своју "Српску владу народног спасења." Влада Ђенерала Симовића, под Симовићевим потписом, лишила је чина Ђенерала Недића и све његове сараднике 19 децембра 1941.³⁹

Почетком септембра Тито је прибегао још једном комунистичком трику, да би увалио још више снаге Михаиловићеве против Немаца. Партизански одреди прикупљали су се око насељених места, где су биле слабе немачке посаде. Циљ им је био: да почне напад на градове са малом немачком посадом, дође до оружја, изврши насилна мобилизација свих од 15 до 65 године, побије све оне који се буду одупирали КПЈ и п р и н у д и Србе да устану против Немаца. Михаиловић је још увек био против напада на Немце, јер ће они изазвати страховите непријатељске одмазде против ненаоружаног народа. Да би спречио партизане да с а м и овладају градовима и изврше покоље анти-комуниста и спроведу насилну мобилизацију, Михаиловић је наредио: да се освајање градова изврши з а ј е д н и ч к и са партизанима. Да уништи партизане, као што је могао, испало би да је ЈВО пришла Немцима и, према томе, нестао разлог за организовање ЈВО широм Југославије! Изнад свега, отворио би се грађански рат, који је Михаиловић желео да избегне по сваку цену.

Сада су и Немци прибегли лукавству: повукли су све своје посаде у веће градове: Шабац, Ваљево, Чачак, Краљево, Крагујевац и **Ужице у коме су оставили нетакнуту Фабрику оружја и повукли се у Чачак! У Ужице ушли су Титови партизани и Титов Штаб!** Михаиловић је, заједно са партизанима, опсео Шабац, Ваљево, Крушевац и Краљево. Није имао куд, али је издао наредбу свима командантима у Србији "да нападну непријатеља **једино ако је немогуће да се избегне борба.**"⁴¹

Хитлер је, под потписом маршала Кајтела, издао директиву Маршалу Листу / *Wilhelm List* / врховном Команданту Југоистока, "да васпостави ред у Србији најоштријим начинима." Све снаге у Србији стављене су под команду

ђенерала Франц Бема / *Franz Boehme*/, који је поставио свој Штаб у Београду. Од Хрватске владе затражио је трупе, које би се употребиле у приграничним крајевима Србије. ⁴² Истога дана издао је директиву да се за сваког убијеног Немца стреља 100 талаца, а за сваког рањеног 50! ⁴³

Пред Михаиловићем била су три решења: /1/ да напусти партизане и остави им да сами освајају градове, врше мобилизацију и униште све потенцијалне непријатеље комунизма; /2/ да их спречи оружано да нападају градове и тиме се стави на страну Нациста; /3/ да и даље сарађује са партизанима и изложи таоце Србе масовним стрељањима. Михаиловић се одлучио за последње решење. Овде треба истаћи да су везе између Михаиловића и Владе у Лондону ишле преко Енглеза и Михаиловић није имао неконтролисану везу са **Симовићевом Владом**.

Тито је тек 16 септембра напустио Београд и дошао на "ослобођену територију" Крупња. ⁴⁴ Терор није могао бити предузет, јер су у граду били четници. На Петом комунистичком конгресу 1948 у Београду Тито је рекао: да је " први експеримент комунистичке власти био покушан у Ужичкој Совјетској Републици, првој "ослобођеној области." Ту је извршена насилна мобилизација и побјени потенцијални непријатељи комунизма. ⁴⁵ Командир партизанске чете у Параћину " издао је проглас за мобилизацију у којем је запријетио да ће свако ко се не одазове бити стрељан, а кућа ће му бити запаљена..." Мобилисано је 1012 људи... реакционарни елементи су организовали побуну мобилисаних... Убијено је 13 партизана, а 25 заробљено и предато Нијемцима, који су их стрељали у Ћуприји." ⁴⁶

Чим је стигао у Крупањ, Тито је затражио састанак са Михаиловићем. Они су се састали 19 септембра у кући Војводе Мишића у Струганику. Тито је упорно тражио општи устанак у Србији иако народ није био ни организован ни обучен и био потпуно без оружја. ⁴⁷ Михаиловић није хтео да пристане на то ни жив ни мртав. Објаснио је како ће се Немци ужасно осветити према Србима без одбране и закључио "да још није време за почетак устанка." ⁴⁸ Сложили су се: да се не врши насилна мобилизација; да се народ слободно одлучује хоће ли у партизане или четнике; заплењено оружје да се подједнако дели; да се продужи сарадња; да нико не може бити кажњен без суда, састављеног од четника и партизана. Тито није одао своје право име на овоме састанку. ⁴⁹

После овога састанка Тито је у Столицама 26 септембра саопштио ЦК КПЈ: " На ослобођеним територијама мора се образовати народна власт; ни једно село или град не могу се оставити без нових власти; не може се допустити остављање старих власти, које су дискредитоване." ⁵⁰ Ово је значило солидан темељ за бољшевизацију Југославије. Ништа од овога Тито није могао да спроведе у Србији јер су били и сувише слаби, а Михаиловић далеко јачи. Ниједна реч није изушћена о борби против Немаца! Тито је наредио даљу сарадњу са Михаиловићем само са једним циљем : да јаке Михаиловићеве снаге изложи уништењу од стране Немаца!

Тито је био сувише слаб да се оружано обрачуна са Михаиловићем; Михаиловић није хтео да почне братоубилачки рат уништењем партизана и на-

љути Совјетски Савез, који је имао пред собом скоро све снаге Сила Осовине. Да је устанак био преурањен сложили су се и Михаиловић и српски народ, све угледне личности у Београду и Влада у Лондону. Михаиловић није хтео да баци голорук народ против Немаца. Само присуство снага Михаиловићевих, спречило је комунистички терор у Србији.

Дизање Устанка по тражењу Совјетске владе и уз потпору Британске владе

Од 22 јуна до 7 октобра Хитлерове снаге надирале су ка Москви незадрживо. Победе су се ређале једна за другом: 30 јуна заробљено је код Минска 323.000 војника; 10 августа пао је Смоленск са 310.000 заробљеника; 16 августа пао је Кијев са 665.000 заробљеника и 7 октобра код Вјазме Немци су заробили још 600.000 војника.⁵¹ Совјетски тиранин Стаљин плаћао је цех због помагања Нацистичке Немачке против Западних Демократија од 1 септембра 1939 до 22 јуна 1941! Изгледало је да ће Хитлер добити рат.

Стаљин је закукао да се што пре отвори Други фронт у Европи. Он је 18 јула тражио од Битанске владе да отвори Други фронт у северо-западној Француској; Черчил је овај захтев објаснио као бескористан, јер су "Немци имали у Француској 40 дивизија и цела обала била је утврђена."⁵² Стаљин је поновио свој захтев 4 септембра за васпостављање једнога фронта на Балкану "који би са Источног Фронта одвукао 30—40 дивизија."⁵³ Ни овај захтев није могао да се оствари. Најзад је Стаљин затражио и по трећи пут 15 септембра, "да Велика Британија без ризика може да искрца у Архангелску 25-30 дивизија или да их транспортује преко Ирана у јужни део Совјетског Савеза."⁵⁴ Пошто су сви ови захтеви били немогући да се изврше, Стаљин је 8 новембра упутио један хладан телеграм Черчилу: " /а/ Нема тачног споразума између наших двеју земаља о ратним циљевима нити планова за послератну организацију мира. /б/ Нема споразума између Совјетског Савеза и Велике Британије о узајамној војној помоћи против Хитлера у Европи."⁵⁵ Черчил није имао разлога да се узбуђује, јер је Велика Британија после Денкерка била и без обученог људства и без оружја. А изнад свега, Стаљин је сасвим мирно посматрао рушење Западне Европе и био срећан да честита победу Хитлеровог оружја.

За ово време у Србији Тито је применио и трећи комунистички трик: у заједничким нападима на градове, партизани ће просто да остану на својим положајима и пустити четнике с а м е да доврше напад. Циљ је овај пут био: да се што више истроше Михаиловићеве снаге, не би ли се Тито на тај начин бар унеколико ојачао. Напад на Шабац 21 септембра био је одбијен јер су партизани остали мирно на својим положајима. Напад на Горњи Милановац 29 септембра извршио је Таковски одред поручника Звонимира Вучковића, док су партизани стајали мирно у околини, иако су се били договорили да заједнички нападну. Поручник Вучковић је тада заробио 6 чету 920 Пешадијског пука и упутио је на Равну Гору. То су били први немачки заробљени-

ци у Окупираној Европи! Били су смештени у логору у Планиници. У опсади Краљева и Крагујевца, партизани, исто тако, нису по договору напали Немце.

Треба истаћи, да је Михаиловић и крајем септембра био против дизања устанка!

**

*

На запрепашћење Краља, Врховног команданта оружаних снага, и Југословенске владе у Лондону, одговорне пред народом због проливања крви у Југославији, б е з њ и х о в а з н а њ а, — изненада и одједном Михаиловић је наредио масовне нападе против Немаца широм Србије. Почетак устанка био је напад на Горњи Милановац 29 септембра и његови одреди кроз целу Србију бацили су се на Немце. Михаиловић је узео у своје руке управу над устанком.

Загонетка о овом устанку у Србији, одгонетнута је тек 24 новембра. Тога дана, Симовићева Влада добила је извештај из Кујбишева Строго Поверљиво бр. 231; " ... На специјално тражење Совјетске владе Британска влада подупрла је устанак у Југославији..."

Ни краљ Петар II ни Симовићева Влада у Лондону нису били обавештени ни о тражењу Стаљиновог, нити о Черчиловом подупирању да се дигне устанак!

Ни после 40 година, ми не знамо ни како ни у чије име је од Михаиловића захтеван овај устанак. Сигурно је да Михаиловић ни кад а не би бацио голорук и војнички необучен народ против одлично опремљених немачких снага по захтеву Черчила и Стаљина! Њему је свакако морало бити саопштено да то траже Краљ и Југословенска влада. И овде треба истаћи, да Влада и Краљ нису имали непосредну и неконтролисану везу са Михаиловићем, већ су све везе биле у енглеским рукама. Ово "подупирање" од стране Британске владе било је прот и в н о и дог о в о р у између Југословенске и Британске владе: да се подземна армија држи у тајности и избегну велике акције" које би сада довеле једино до сурових репресалија и губитка главних људи."

Интерес Стаљиног, Коминтерне и КПЈ био је да се Михаиловићеве снаге и з л о ж е у н и ш т е њ у Н е м а ц а, да би комунисти на крају рата могли да дограбе власт у духу директива Коминтерне, као и да би КПЈ још у току рата док је 335.000 Срба било у немачком ропству—могла да започне са бољшевиризацијом Југославије и уништи све потенцијалне непријатеље комунизма. Тешко нам је уочити ма какав интерес Велике Британије да се демократске снаге, одане Западним Савезницима, баце превремено у једно клање коме није било примера у историји. Стаљин је помогао сламање Западне Европе 1940 и сви његови вапаји, без зазора, имали су да остану без одговора. "Подупирање" од стране Британске владе **иза леђа и Краља и одговорне и признате Југословенске владе**, показало је да је за Британце српски народ представљао само "п о т р о ш н и м а т е р и ј а л" да се Стаљин задовољи.

Шеф немачке Администрације у Команди Србије, Фридрих Турнер / Friedrich Turner/ у своје извештају крајем септембра рекао је: "Огромна већина становништва Мачве организована је у групе, које припадају одредима пуковника Михаиловића; деца и жене одржавају везе и доносе храну Михаиловићевим снагама; према томе, цело становништво треба казнити, не само људе." ⁵⁶

Устанак је имао велики успех у почетку. Михаиловић је известио 7 октобра Владу у Лондону да је велики део Западне Србије и Источне Босне ослобођен. Тражио је хитно оружје. Иако су четници опсађивали Краљево, Ваљево и Крагујевац, нису имали довољно муниције. Михаиловић је 10 октобра издао наредбу својим командантима да се "комунисти имају да сматрају као савезници и да са њима сарађују најсрдачније." ⁵⁷

На запрепашћење Краља и Владе, Србија је била у пламену по договору између британске и Совјетске владе. Немци су приступили крвавим одмаздама. Крајем октобра у Митровици у једном логору било је 20.000 Јевреја, жене, деца и старци; у другом 50.000 Срба из Западне Србије талаца за стрељање по Хитлеровом кључу 100:1 и 50:1. ⁵⁸ Хитлер је, поред пет дивизија већ у Србији пребацио још две дивизије, једну са Руског фронта, другу из Француске. Немци су приступили дивљачким одмаздама. У Мачви је стрељано 1127 а покупљено као таоци и послани у логор 21.440. У околини Шапца стрељано је 30 септембра 1.000 српских сељака. У Засавици и у Јадру стрељали су 12 и 15 октобра 863 и 2.000. У Београду било је стрељано 9 октобра 2.000 и крајем октобра још 2.000. У Краљевоу побијено је 2.000 17 октобра. У Крупњу побили су све становништво и место сравнили са земљом 20 октобра. Код Обреновца био је убијен 21 Немац, за одмазду стрељано је 2.100 Срба. Морача бележи: "У извештају штаба 342 дивизије стоји да је дивизија у борбама од 15 до 29 октобра имала 10 мртвих и 19 рањених а зато је требало да би се извршила одмазда 4.850 људи... До сада је стрељано 1.600, а недостаје 3.250 па дивизија моли за упутства "пошто тренутно не располаже заробљеницима." ⁵⁹

Најстрашнији покољ становништва извршен је у Крагујевцу. За 10 мртвих и 26 рањених Немаца, Немци су покупили све мушко становништво од 14 до 60 година старости са 300 гимназијалаца од 14 до 16 година са професорима и директором Лазаром Пантелићем, 15 дечака од 8 до 10 година и 10 свештеника. Немци су стрељали 7.200 мушкараца. ⁶⁰ Два немачка митраљесца, који су косили таоце, кад су видели децу како се заклањају својим школским торбицама, — паљба је престала. Они су одбили да убијају децу!... Били су одмах ухапшени и спроведени у Београд. Стављени су у исту собу са официрима Михаиловићевим, који су чекали стрељање. Имена та два храбра и човечна Немца су Карл Фриц и Ханс Штраус. Ујутру је шеф Гестапа Др. Јунг упао у собу у којој су била два Немца. Одмах је почео да бије Фрица, који му је рекао: "Ми нисмо мобилисани да убијамо школску децу, која се заклањају дечјим торбама и лелечу, него да се бијемо са стварним војницима, а у овој земљи има војника. Ево их и овде" и показао на неколико официра. Крајем октобра, још 50.000 талаца у логорима чекало је свој ред за стрељање.

Да би умирили Југословенску владу, Lord Glenconner, шеф СОЕ-а у Лондону, саопштио је Симовићу 13 октобра: да су издали Михаиловићу инструкције "да престану привремено са саботажом /sic/ да не би излагао народ одмаздама и да се "спрема и наоружава за добро организовану акцију за дан који ће се одредити". Симовић је 18 октобра послао Михаиловићу преко енглеске везе депешу: Да цео слободан свет прати са дивљењем његову борбу; да жртве не треба да се подносе за мале изоловане акције; да све снаге сачува за отсудан час; да његова борба представља део савезничког плана за продужење рата. Истовремено је послао депешу Министру војном ђенералу Богољубу Илићу у Каиру, југословенском шифром, да извести Михаиловића: да не излаже снаге у појединачним акцијама /sic/ и без плана са Савезницима; да има на уму одговорност Владе пред српским народом, ако се борба заврши неуспехом. Ђенерал Илић морао је да достави тај телеграм опет преко енглеске везе. По продуженој акцији против Немаца у Србији, изгледало је као да ниједна депеша није предана Михаиловићу, чак ни она од Лорда Гленцонера. Зато је ђенерал Симови, опет преко Енглеца, доставио 28 октобра још једну депешу у којој је поновио " да сачекају и уздржавају се од пренагљене акције."⁶¹

Преко Радио-Лондона, 15 новембра, Симовић је поновио и заповеднички рекао: "Захтевамо да се саботаже... одмах обуставе, да би се уштедиле непотребне жртве и узалудно проливање крви нашег народа."

Био је ништа мање но злочин гурнути голоруки народ у борбу по тражењу Стаљиновом, кад се знало као сигурно да се оружје неће моћи да дотури устаничким снагама. Оружје се неће доставити Михаиловићевим снагама у Србији све до краја рата, јер је извесно да је то тражио Стаљин. Срби би наоружани, нема сумње, одбранити Србију од партизана и спречили да се дограбе власти на крају рата.

Британска влада у послератној "Историји Другог светског рата", опрала је руке од крвопролића у Србији у јесен 1941 и скинула одговорност са себе, не наводећи да је "Влада подупрла тај устанак" и да је он извршен "по изричном тражењу Совјетске владе". У тој Историји се каже: "Шефови Штабова изразили су гледиште "да је по нашем мишљењу устанак био преурањен, али кад су то родољуби били решили морају се помоћи свима могућим средствима" и наредили су Британској Команди на Блиском Истоку 7 новембра да пошаље помоћ подморницом, авионима и локалним бродовима. Али ни подморница ни авиони нису могли да се одреде за то."⁶²

4. Одлука Коминтерне за почетак Грађанског рата

После седам дана од састанка са Михаиловићем у Струганику, Тито је 26 септембра имао састанак у Столицама са својим сарадницима. У говору, којим је отворио заседања, Тито је рекао: "Један део бивших властодржаца ушао је у отворену службу окупатора; други део својим пасивним држањем стварно помаже окупатора. Једини излаз и спас од ове смртне опасности је оружана борба

на живот и смрт противу окупационих снага и њихових помагача.”⁶³ Вукмановић—Темпо изнео је да се четници налазе у Босни и Херцеговини и “да су они препрека за нормалан развој ослободилачке борбе.”⁶⁴ На крају су донете ове одлуке: да се градови и села очисте од окупатора и издајника; да се васпоставе ослобођене територије; да се организују нове народне власти; да се демаскирају издајници и саботери ослободилачке борбе.⁶⁵ Наређено је да партизани морају да носе црвене звезде на капи и да поздрављају са стегнутом песницом пред десног ока.

За борбу против Михаиловићевих снага у Србији, Тито је био сувише слаб. Већ 3 октобра послао је Ивана Милутиновића у Главни Штаб Црне Горе и Боке Которске са наређењем: да се м е с т а п о ш а љ у у С р б и ј у 2500–3000 б о р а ц а. Морача о томе пише:

“Још 3 октобра Врховни штаб је тражио да се из Црне Горе део партизанских снага упути у Србију, у Ужице. Нема подробнијих података о томе како је Врховни штаб намјеравао да употреби те снаге... Тито је поновио овај захтев у писму од 22 октобра, напомињући да је в е ћ р а н и је тражио “2500–3000 добрих бораца, јер од борбе на овој територији зависи и борба у Црној Гори... Затим је 2 новембра... Врховни штаб ургирао да обе снаге крену чим прије... 6 новембра Милутиновић је известио ЦК КПЈ да су одмах “приступили прикупљању и мобилизацији партизана за одашиљање у Санџак,” па се нада да ће снаге почети пристизати већ 15 новембра... У току наредних дана било је формирано 9 батаљона са укупно 3690 бораца. Средином новембра обе снаге биле су спремне за покрет. Главни штаб Црне Горе издао је 24 новембра наредбу... о хитном пребацивању снага за Ужице.”⁶⁶

Тито је, исто тако, наредио Драгачевском партизанском батаљону, који је са четницима опседао Краљево, да 24 октобра крене ка Чачку. Овај батаљон је стигао 29 октобра у Ужице.⁶⁷ Копаонички партизански одред, који је са четницима имао да нападне Нови Пазар, кренуо је хитно за Ужице и четници су сами напали варош.⁶⁸ Док је Тито прикупљао снаге око Ужица од 3 октобра за грађански рат, Михаиловић је 10 октобра наредио својим официрима да комунисте сматрају за савезнике и са њима најприсније сарађују. Сам Морача признаје да је у току октобра Михаиловић показивао “више интересовања за контакте и разговоре са Врховним штабом.”⁶⁹ Желећи да спречи неспоразуме и грађански рат, Михаиловић је 22 октобра упутио писмо Титу, упозоравајући га на војну ситуацију “која треба да забрине обе стране” и изразио жељу да обе стране учине све што је у њиховој моћи “да се изгледе неспоразуми” и избегне борба свима средствима.”⁷⁰

Општи устанак није помогао много Титу у погледу уништења Михаиловићевих снага од стране Немаца. Михаиловић и његови команданти водили су устанак, не партизани. Тито је био принуђен да опсађује градове само у заједници са четницима. Партизани нису могли сами да освоје ни један једини град у Србији. Партизани су ушли чак и у Ужице, пошто су га напустили Немци 20

септембра, а четници 24 септембра, да би избегли сукоб са партизанима. Михаиловићеве снаге спречиле су Тита да образује ма и једну "ослобођену територију" сем Ужица. Без "ослобођених територија", није могао насилно да мобилише никога нити да побије своје противнике. Према томе, уништење снага Михаиловићевих у Србији било је неминовно да би се спровела упутства Коминтерне о преузимању власти на крају рата. Одлука да се нападне Михаиловић није била лака ни за КПЈ ни за Коминтерну ни за саму Владу Совјетског Савеза. Михаиловићеве снаге биле су под легалном Владом Југославије, признате од свих УН и помагане од стране Велике Британије, Савезника Совјетског Савеза.

Шеф Коминтерне Георги Димитров одржао је састанак са Титом и његовим сарадницима 17 октобра. Већ 20 октобра Тито је упутио писмо Михаиловићу у коме је поново тражио: да се "стара машинерија локалних управа и стара жандармерија замене народним ослободилачким одборима и народном милицијом у градовима и селима"; обавезна мобилизација локално и у специјалним случајевима; да четничке и партизанске команде буду у посебним градовима, свака са пуном влашћу локално; да се поведе беспошtedна борба против свих петоколонаша и шпијуна; шпијуни и петоколонаши треба да се казне од стране команде на чијој се територији налазе. Тражио је "хитно решење" ових предлога. ⁷¹

Док је Михаиловић у своме писму Титу мислио искључиво на непријатеља и отклањање сукоба између партизана и четника, да би се заједнички супротставили непријатељу, Тито у писму тражи да Михаиловић пристане на болшевизацију Југославије, која је једино занимала и Димитрова и КПЈ. Тито је по сваку цену хтео да замени старе управе, слободно изабране од народа пред сам рат, новим комунистичким властима и да буде на деловима територија одвојен од Михаиловићевих одреда, да би спровео терор и убијање противника. Његов циљ је био сасвим јасан и Србима и Михаиловићу, још од 1919!

Михаиловић и Тито састали су се у Брајићима, 26 октобра. Тита су пратили Сретен Жујовић и Митар Бакић; са Михаиловићем су били Драгослав Павловић, Драгиша Васић, капетан Милорад Митић и Јакша Ђелевић. У току разговора, Михаиловић је одмах одбио: замену старих власти новим, које би КПЈ установила; одбио је стварање партизанске милиције, која би заменила жандармерију; исто тако и "народне судове"; одбио је насилну мобилизацију, чак и локално; одбио је да се партизански и четнички штабови налазе у посебним местима, са пуном влашћу у тим местима, да би избегао терор комуниста над народом; не може да прими немилосрдну борбу против петоколонаша и шпијуна, јер је знао да Тито хоће да побије све противнике болшевизације земље; категорички је одбио да се "петоколонаши и шпијуни суде на теренима, на којима оперишу", јер није хтео да допусти да Тито и под тим изговором убије своје противнике. Било је сасвим јасно да Тито хоће да постави основу за болшевизацију Југославије, а не да се договоре о борби против окупатора.

Михаиловић је затражио да у заједничким операцијама против непријатеља, његови официри командују, као професионални борци а и због тога што су снаге Михаиловићеве биле далеко јаче од партизанских; Тито је то одбио. Уме-

сто тога, Тито је понудио место Начелника Титовог штаба под његовом командом, што је Михаиловић, наравно, одбио.⁷² Пре но што је Михаиловић позвао Тита, овај је позвао Михаиловића да дође у Косјерић, где је била спремљена заседа да убије и Михаиловића и целу његову пратњу.⁷³

На састанку у Брајићима, ипак, обновили су раније своје споразуме: заједничке војне операције против Немаца, иако је Тито већ био повукао своје одредбе од Шапца, Ваљева, Краљева и Новог Пазара; заједничко снабдевање потребама; подела плена; слобода да народ приђе било партизанима било четницима. Тито је обећао да ће послати "1200 пушака са муницијом из Фабрике оружја у Ужицу и пола суме новца које је запленио у Ужицу".⁷⁴ Разуме се, од тога ништа није било.

Тито са пратњом провео је ноћ 26/27 у Штабу Михаиловићевом и ујутру 27 кренули су за Ужице. На путу од Пожеге ка Ужицу на једном мосту капетан Игњатовић био је поставио заседу да убије Тита и његову пратњу. Мост је имао да буде бачен у ваздух кад Тито наиђе на мост са пратњом. Капетан Милош Глишић, познавајући добро Михаиловића и његов карактер, обавестио је Михаиловића о заседи. Михаиловић је одмах наредио Глишићу: "Да учини све могуће да спречи напад на Тита. Ако његова заповест не буде била извршена и Тито буде убијен, капетан Глишић биће стрељан од стране Михаиловића". Позвао је хитно на телефон капетана Игњатовића; дошао је место њега капетан Марковић. Михаиловић је и њему поновио исто наређење као и Глишићу. И наредник водник Марковић, обавестио је Тита, који је био заустављен пред мостом да може да продужи пут!⁷⁵ Титов живот био је спасен. Сличан покушај је био да се Тито са пратњом побије приликом доласка у Струганик 19 септембра Пуковник Драгослав Павловић, Михаиловићев начелник Штаба, био је поставио заседу. Михаиловић је категорички одбио да се то учини.

Истог дана, када је Михаиловић запретио капетану Глушићу стрељањем, партизани су напали четничке снаге код Соко Бање.⁷⁶ Сутрадан, 28 октобра, комунисти су напали четинке и освојили рударско место Зајачу, близу Лознице.⁷⁷

Михаиловић је 28 октобра послао капетана Митића у Ужице да Тито потпише Записник састанка од 26 октобра. Митар Бакић је одбио и тражио од Митића да он потпише Бакићев записник, потпуно нетачан. Митић је затражио да види Тита. Речено му је да је "много заузет" целог дана и није примио Митића. Сутрадан Митић није могао да види више ни Бакића.⁷⁸ Записник до сада није нигде објављен. Међутим, Тито је на Петом комунистичком конгресу у Београду 1948, рекао да је Михаиловићу учинио ове предлоге: /1/ васпостављање два Врховна штаба, један под Михаиловићем, други под Титом; Михаиловић је предложио један штаб за повезивање отпора против непријатеља; /2/ стварање Централног Народноослободилачког одбора" као политичко тело за управу над "ослобођеним територијама". Михаиловић је инсистирао да герила мора да буде чисто војничка организација, која ће се борити против непријатеља а не управљати ма каквом "ослобођеном територијом," јер се те територије не могу бранити од непријатеља. Да герила мора да буде у плани-

нама као базама за напад и брзо повлачење, да би се избегле одмазде против народа; /3/ Да се власти у варошима, селима срезovima замене "Народним ослободилачким одборима". Михаиловић је то одбио, јер герила мора да буде чисто војна снага за борбу против Немаца а не политичка снага за стварање совјета у току окупације; /4/ Замену полиције и жандарма "Народном милицијом" у позадини, Михаиловић је одбио, јер су све ове снаге биле тајно организоване као Југословенска војска у Отаџбини./5/ Најзад, Тито је предложио "Војне судове" за "ликвидацију петоколonaша и шпијуна" у позадини. Михаиловић је то одбио, јер сви они који би одбили да приђу партизанима могли би се огласити као "петоколonaши и шпијуни."

Сам Тито, у своме говору, недвосмислено и јасно даје своје предлоге за бољшевизацију Југославије. Он сам признаје да није било речи о организовању отпора против Немаца, који су се спремали да униште и партизана и четнике. Тито, нема сумње, није имао много памети кад је све ово признао. Ни у Совјетском Савезу ни у Великој Британији нити у ма којој другој земљи није било: два Врховна војна штаба, две владе, две независне једна од друге снаге безбедности, две врсте судова; Тито је ропски слушао Димитрова, шефа Коминтерне и није имао другог излаза но да опроба срећу и све своје циљеве у Србији спроведе силом оружја. Михаиловићев циљ је био борба против непријатеља и помоћ Савезницима у ослобођењу Југославије. Ни он није имао избора, но да се одупре Титовим оружаним нападима. На оба састанка између Тита и Михаиловића, није било речи к а к о се за ј е д н и ч к и б о р и т и п р о т и в Н е м а ц а, но како ударити темеље за бољшевизацију земље! Димитров и КПЈ хтели су да питање бољшевизације реше још у току рата, а не да сачекају повратак заробљеника Срба и Југословенске владе, која је имала неописано велики углед после 27 марта 1941.

Михаиловић је још у току октобра видео да ће Тито да почне грађански рат: покушали су да заузму Пожегу /4 октобра/, Крупањ /14 октобра/, Лозницу /20 октобра/, Соко Бању /27 октобра/. Најзад, 29 октобра Први шумадијски партизански одред заузео је село Каран. Покушај Рибашевачког четничког одреда да поврати Каран 30 октобра био је одбијен. Капетан Вучко Игњатовић одлетео је на Равну Гору да обавести о партизанским припремама за нападе. Михаиловић је био код Ваљева у селу Пауне са капетаном Хатсоном, покушавајући да попуни празнину у опсади Ваљева, коју су партизани створили повлачењем снага од Ваљева. Игњатовић је обавестио Драгишу Васића и Драгослава Павловића, који су били у Штабу. Васић је рекао Игњатовићу да брани Пожегу, ако би партизани напали. Овога дана партизани су преваром заробили команданта Златиборског четничког одреда потпуковника Андреју Јевремовића и његовог помоћника потпуковника Радоја Пантића. У подне 1 новембра партизани су изненађењем заробили четничку команду у самом Ужицу: мајора Страхињу Рогића и поручника Филиповића са 20 четника.⁷⁹

Михаиловић је издиктирао писмо Павловићу 3 новембра, и писмо, телефоном издиктирао капетану Митићу у Ужицу, да га одмах саопшти Титу. Писмо је предано Титу у 2.30 часова, и оно гласи:

Михаиловић је учинио крајњи напор да би се избегао грађански рат. Обавезе које је Михаиловић примио биле су лојално извршене... С друге стране Врховни штаб је одбио да изврши ма и једну од примљених обавеза. Тако на пример, одбио је да снабде муницијом фронт што је било злонамерно; новац никада није био послан; примљено је само 500 уместо 1000 пушака; народ је био малтретиран и хапшен. Поред нашег признања има доказа да сте напали четнике у Чајетини и у Косјерићу у току ноћи 30 и 31 октобра. Нема ни најмање сумње на коме лежи тешка одговорност за проливање братске крви. Док су се четници борили на фронту, ваши су се одреци повукли и сасредили око Ужица, што није избегло нашој пажњи. Напад који сте започели био је припреман дуже време и многобројни наши људи које смо заробили изјавили су на слободном саслушању, која имам у својим рукама да сте ви припремили о б а ј н а п а д и да су о д в а с п р и м и л и н а р е ђ е њ е. Да би се борба зауставила захтевам: на првом месту да одмах напустите Пожегу; да лојално извршите споразум о испоруци оружја, новца, муниције и другог материјала и т о о г м а х. И да ослободите заробљене четнике. Ово писмо било је потписано "По заповести Команданта, потпуковник Павловић." 80

Поред осталих доказа, ово писмо сасвим јасно показује к о је п о ч е о б р а т о у б и л а ч к и р а т у С р б и ј и. Михаиловић никада не би у писму Титу л и ч н о ставио нешто што би била лаж! Међутим, Тито је после рата лично изјавио ово: "Знајући тачан покрет четника ка Ужицу, наше су јединице добиле наредбу да пређу у против напад у 4 сата 2 новембра 1941." У званичној Титовој историји после рата стоји: "Четници су у току ноћи 1/2 новембра п л а н и р а л и општи напад на Ужице 2 новембра... Врховни штаб сазнао је на време за овај план и да би преухитрио четнике партизани су их уништили код Тешњице и Ивањице. Партизани су у гоњењу ушли у Пожегу, која је била у четничким рукама." 81 "Војно дело" измислило је другу причу: да је командант Ужичког партизанског одреда Радивоје Јовановић—"Брадоња" ухапсио у Ужицу "официра курира из четничке Врховне команде" и нашао код њега "план за напад на Ужице". Одмах је обавестио Тита, и "после дуге дискусије у Врховном штабу Централни комитет КПЈ донео је одлуку да брани Ужице и да, према томе, разоружа четнике у Ужицу и околини". 82 Комунисти никада нису навели ни име официра-курира нити су објавили тај ухаћени план. Чак и историчар Перо Морача говори неистину: "Дража Михаиловић је одлучио за напад на Ужице. Напад је припреман у највећој тајности. Михаиловићев штаб био је начисто с тим да се четничке оружане снаге не могу мјерити с партизанима у отвореном сукобу. Стога је планирао препад са 3000 до 4000 четника на центар ослобођене територије". 83 Да, зато је Тито сасредио све одреде ка Ужицу крајем октобра и с нестрпљењем очекивао долазак 3000-4000 партизана из Црне Горе, које је био позвао још 3 октобра! Зато је и шеф Коминтерне Димитров рекао Титу у Ужицу: "П р о д у ж и као што си почео, радници света су иза вас и победа ће бити наша." 84

Довољно је истаћи још само то: да је Михаиловић спремао грађански рат и напад на Ужице, Тито не би изнео главу из школе у којој је спавао са Михаиловићем у току ноћи 26/27 октобра, нити би жив прешао мост, пред којим је био заустављен, да Михаиловић лично није запретио стрељањем четничких официра, ако би Тито био убијен. Да и не помињемо да су с в е четничке снаге биле на фронту у тешким борбама против Немаца, а не концентрисане око Ужица. Поред осталих циљева које је КПЈ морала да прими од Коминтерне и за њих се бори, треба додати, да је заузимањем Пожеге Тито хтео да спречи дотур најављене помоћи из Египта.

Кад је већ Тито отворио грађански рат, Михаиловић се р е ш и о да их и уништи. Он је 5 новембра известио Владу да су "комунисти напали његове одреде код Ивањице, Пожеге, Ариља, Ужица, Косјерића и на другим местима: "Примио сам борбу и верујем да ће исход бити у моју корист".⁸⁵ И два дана доцније, 7 новембра тражио од Симовићеве Владе "најхитнију испоруку оружја, с а д а и л и н и к а д а"⁸⁶ Први британски авион парашитима бацио је, 9 новембра на Суворов: 20 томигана са 10.000 метака, 600 ручних граната, 4.556 долара и 181 соврин.⁸⁷ Истога дана затражио је од Владе "да Лондон и Москва подвуку потребу за у ј е д и њ е н о м к о м а н д о м која би руководила борбом против напада. Са своје стране учиниће све што је потребно да прекине започету борбу с комунистима и отклони све неспоразуме између комуниста и његових одреда. Међутим, додао је да би "једино велике количине оружја могле да окончају грађански рат."⁸⁸ Михаиловић је 10 новембра јавио Симовићу: "Ова је недеља одлучујућа... Ако би помоћ дошла на време имаћемо иницијативу за веће операције. Хиљаде обучених војника без оружја, очекују час да почну борбу противу крвавих окупационих снага."⁸⁹ Михаиловић, 11 новембра, известио је Симовића: /а/ да су комунисти напали његове одреде и принудили га да се и с т о в р е м е н о бори против Немаца, усташа и комуниста; /б/ и поред овога цео је народ за Краља; /в/ да има стотине хиљада четника без оружја а они који имају оружје, немају муниције; /г/ да су се комунисти прикупили на простору Чачак—Пожега—Ужице; /д/ молио је да се учини све да се заустави грађански рат. Капетан Хатсон је, исто тако јавио, да ће "многи борци сада с комунистима прићи четницима чим ови буду добили помоћ од Велике Британије."⁹⁰

У јеку борбе против Немаца и Титових партизана, 12 новембра, Михаиловић је известио Симовића: "Против Немаца држимо линију Велика Морава—Пецак—Лазаревац—Ваљево—Аранђеловац—Крагујевац—Краљево и да успех зависи од брзине дотура оружја; чим буде добио оружја одмах ће уништити партизана, а после тога цео народ може се борити против Немаца; налази се у критичној ситуацији, јер обећана помоћ није дошла."⁹¹ Мајор Хатсон, који је шифровао овај телеграм "саветовао је Каиру да обустави испоруку оружја Михаиловићу" да би спречио да се "британско оружје употребљава у грађанском рату". Док су четници чекали целу хладну ноћ за другу испоруку, Хатсон је рекао Михаиловићу о савету који је дао Каиру! Михаиловић је био бесан⁹². Треба подвући, да су главне снаге биле ангажоване против Немаца и да је обус-

тава оружја довела до убијања Срба као т а о ц е, уместо да се у борбама гинуло против Немаца. И сам Хатсон морао је знати да би, после уништења 2000-3000 комуниста, био могућан уједињени фронт целог народа против Немаца. Он је, из неких разлога, показивао велике симпатије за комунисте. У пролазу кроз Ужице предао је Титу техничка обавештења и Шифру да би успоставио додир са Британском командом у Каиру! У Црној Гори, после искрцавања 20 септембра, одвојио се од Остојића и Лалатовића, којима је био придат за одлазак на Равну Гору, и у Ужице стигао 24 октобра кроз партизанске канале у пратњи Ђиласа и Бакића. Није истога дана наставио пут за Равну Гору, но остао код Тита тога дана. Михаиловић је сутрадан морао да шаље Остојића да га доведе на Равну Гору и да га потсети да је послан у Штаб Михаиловићев, а не Титов.

Тито је 17 новембра прокламовао "Ужичку Совјетску Републику" и образовао "Главни народни комитет за Србију" за целу територију Србије, иако је држао само три мале вароши, Ужице, Чачак и Пожегу, па и то само од 7 новембра до 27 новембра, када ће испред Немаца побећи б е з б о р б е у Санџак.⁹³ Прокламовање Совјетске републике у Србији у току самог рата, отворило је очи и Србима широм Југославије и Влади у Лондону и Британској влади и указало на стварне циљеве Совјетског Савеза на Балкану.

На иницијативу професора Славистике на Универзитету у Грацу Др. Јозефа Макла, који је био на служби у Војној команди Србије, а у договору са пуковником Браниславом Пантићем, Михаиловићевом човеку у Београду, дошло је до састанка између Михаиловића и претставника Војне команде Србије пуковника Когхарта у селу Дивци 11 новембра. Пуковника Михаиловића пратио је пуковник Пантић, мајор Мишић и капетан Ненад Митровић; пуковника Когхарта пратило је двадесетак официра са једним немачким батаљоном око Диваца. Дискусија је трајала од 9 до 10.30 увече. Пуковник Когхарт одмах је саопштио Михаиловићу: да Вермахт / *Wermarcht* / не преговара са побуњеницима; тражио је потпуну капитулацију - распуштање свих одреда и прилазак против комуниста. Михаиловић је, у једном тренутку, потсетио да смо "ми непријатељи". Додао је да ће говорити са својим људима и известити га "кроз недељу дана". Поред тражења оружја против комуниста, Михаиловић је тражио да се немачке снаге повуку из Србије, сем Београда и Ниша; да престане плаћање репарација и да се не врше реквизиције од народа. На крају, пуковник Когхарт закључио је: "Кад бих имао слободу дејства, знам шта бих урадио са вама. Али ви имате писмену гаранцију од немачког Команданта."⁹⁴

Др. Матл, у писму професору Војиславу Поповићу, који је 1941 био начелник штаба код Нешка Недића код Ваљева, рекао је:

"...Ја сам доиста био присутан састанку са Михаиловићем у Дивцима... Конференција је стварно била удешена по мојој иницијативи, после дискусије са пуковником Браном Пантићем у возу између Ваљева и Београда, и доцније у моме стану... Дража Михаиловић је очекивао оружје од Немаца да би се борио против партизана у заједници са Немцима на тај начин што Немци не би нападали њега у пределима под његовом контролом, а да он исто тако не напада

Немце... Конференција, жао ми је да то кажем, завршена је без резултата, пошто је немачки начелник Штаба тражио безусловну предају и Михаиловић то одбио." 95 На суђењу у Београду, Михаиловић је рекао да је, кад су Немци затражили безусловну предају, одговорио: "Ја сам изненађен да сте ви сазвали овај састанак за то. То сте ми могли рећи на сваки други начин." Да му је Немац рекао да ће они "уништити" и четнике и партизане. После тога, вратио сам се на Равну Гору, завршио је Михаиловић. 96 Михаиловић је и пре и после састанка известио ђенерала Симовића, преко Хатсона. И Симовић и Британци били су усхићени Михаиловићевим држањем. В.В.С. је одмах похвалио Михаиловића што је довело до демантија ђенерала Недића у Београду. Морача нам и ту помаже: "Недић је 12 новембра преко агенције Рудник демантовао вијест Радио-Лондона да су преговори с Михаиловићем дошли на њемачку иницијативу и да су Нијемци одбили његову понуду, затраживши безусловну капитулацију". У 1943 један филм у Лондону "Четници" био је показан краљу Петру, што је записано у Дворском дневнику, који је вођен у Лондону. 98 Сва југословенска колонија у Лондону и велики број Енглеза долазили су да виде овај филм.

Капетан Ј. Ф. Д. Дикин, најприснији сарадник председника ратне Британске владе у спровођењу његове политике према Михаиловићу и Југославији, записао је: "11 новембра 1941 Михаиловић и чланови његовог штаба без знања Хатсоновог састао се са претставницима немачке Команде у селу Дивци близу Ваљева. Надао се да ће од Немаца добити оружје које су Британци били привремено обуставили и ради довођења у склад акцију четничких одреда са немачким заједничким операцијама за уништење партизанског покрета." 99 Из писма професора Матла јасно се види да се није радило о "заједничким операцијама", него да једни друге не нападају на просторијама на којима се одвојено буду тукли Немци и Четници против партизана. Остављамо капетана Дикина да се објасни са Пером Морачом, да ли је или не Михаиловић известио Владу у Лондону.

Још један сасвим јасан доказ да је Тито почео грађански рат, а не Михаиловић, јесте интервенција у Москви и Југословенске и Британске владе да се обустави грађански рат, као и за помагање самога Михаиловића у земљи. Да није тако, Совјетска влада би тражила од Југословенске и Британске владе да Михаиловић обустави грађански рат!

Са немачким трупима, које су се спремале за јуриш на Москву, Коминтерна и Стаљин нису имали друго до да нареду прекид грађанског рата. Тито је 17 новембра увече послао писмо Михаиловићу на Равну Гору, тражећи прекид ватре. Морача каже: "Дража Михаиловић је објеручке прихватио пристанак /не пристанак, но предлог!/. Врховног штаба да се обуставе непријатељства". 100

Михаиловић је радом на терену и интервенцијама Југословенске и Британске владе у Москви, — успео да прекине братоубилачку борбу. Тито је приступио грађанском рату, јер је спроводио упутства Коминтерне за преузимање власти на крају рата, после пораза Немачке. Он то није могао да поситгне без убијања својих противника у току рата, где год је могао да воспостави "осло-

бођену територију”, и сламања ЈВО под командом ђенерала Михаиловића. У крајњој линији КПЈ се борила за разбијање Југославије од 1919 и воспостављање совјетских република. Михаиловић, напротив, борио се да ослободи Југославију од окупатора уз помоћ Савезника, да би се воспоставила демократија, слобода и независност Југославије. Совјетски Савез видео је ретку прилику да на крају рата воспостави Совјетске режиме што даље на Запад и ту прилику није хтео да испусти. Компромиса између снага КПЈ и снага под Краљем и Угословенском владом ни је м о г л о б и т и! И то је, без сумње, видео и Черчил и Идн.

Међутим, Идн је, 28 новембра упутио председнику Југословенске владе једно з л о с л у т н о писмо после окончања грађанског рата. У томе писму је речено: “... Од највеће је важности и за Британску и за Југословенску владу да учине све да се одржи ј е д а н у ј е д и њ е н и ф р о н т у Југославији; Британска влада честитала је Михаиловићу што је постигао споразум са партизанима; да ће добити помоћ, али је Британска влада подвукла / stressed/ да ће слање ове помоћи зависити од одржавања ј е д н о г у ј е д и њ е н о г ф р о н т а под Михаиловићевом командом; истакао је да Британска влада преко сер Стафорда Крипса чини напоре код Совјетске владе у погледу његовог утицаја на партизане у погледу одржавања једног уједињеног фронта под Михаиловићем.”¹⁰¹

Везивање слања помоћи Михаиловићевим снагама са воспостављањем једног уједињеног фронта значило је п р а к т и ч н о да се Србима и Михаиловићу уопште неће доставити никаква осетна помоћ! С друге стране, још мање је било вероватно да ће Совјетска влада да утиче на партизане да приме Михаиловићеву команду. У погледу Југославије као државе, њихови циљеви били су сасвим опречни. Зато је Тито и почео грађански рат, иако је морао знати да ни са доласком 4.000 црногорских партизана он још увек не претставља никакву снагу према Михаиловићу кога је помогао цео српски народ скоро листом.

Чињеница је : да Британска влада до краја рата ни је наоружала Михаиловићеве снаге у Србији. Чињеница је да су и Михаиловић и све Југословенске владе у изгнанству упорно и непрекидно тражиле да се Михаиловићевим снагама дотури оружје. Чињеница је да су Британци непрекидно и упорно тражили борбу Михаиловићевих снага у С р б и ј и против Немаца од дизања устанка, без знања Краља и Владе, па све до јуриша на Србију у јесен 1944, од стране Титових партизана са Запада и Црвене војске и Бугара са Истока. Да ли су Срби и Србија уопште, остали без оружја због немогућности да се створи један уједињени фронт са комунистима **или је био некакав тајни споразум са Стаљином у томе смислу?** То ће нам открити тек даља будућност, као што је већ откривено: да је по тајном уговору између Велике Британије и Совјетског Савеза на Јалти враћено насилно три милиона бивших руских заробљеника и избеглица из земаља Источне Европе, који су по повратку нестали без трага и гласа.

НАПОМЕНЕ

1. "History of the Second World War" Grand Strategy, vol.V, by John Ehrman, London 1956, Her Majesty Stationery Office, s. 77.
2. Књига о Дражи, уредио Радоје Љ Кнежевић, Свеска прва 1941-1942, Виндзор, Канада, Српска народна одбрана, 1956, с. 56
3. Dilas Milovan' Memoir of a Revolutionary, Harcourt Brace Iovanovic, INC, New York, 1973, s. 388.
4. Перо Морача: Југославија 1941, Институт за савремену историју, Београд 1971, с. 459.
5. Иста књига 464.
6. Stephen Clishold: Whirlwind, Philosophical Library, New York 1949, s. 26.
7. Иста књига као под 3, с.388-389.
8. Иста књига, стр. 31.
9. Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату народа Југославије, Београд, 1949-1968, 1-2 1952, с. 13-14.
10. Пети комунистички конгрес, Београд 1948, с. 77.
11. Winston Churchill: The Grand Alliance Boston 1950, s. 372.
12. Walter Roberts' Tito, Hihailovic and the Allies, 1941/1945, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1973, s. 23.
13. Књига као под 6, с. 51.
14. Књига као под 4, с. 193.
15. Никола Миловановић: Генерали Издаје, Београд 1977, књига I, с. 48.
16. Радоје Л. Кнежевић: Прва Герилу Европи, Порука Бр. 8, Лондон, 1 новембар 1952, с. 5.
17. Књига као под 2, с. 48.
18. Књига као под 4, с. 170.
19. Информативни приручник Југославије, део I, Глава 16-19, Београд, 1951, с. 655.
20. Књига као под 4, с. 166.
21. Иста књига, с. 455.
22. Књига као под 6, с. 188.
23. "Ревизија 92", Београд, Наставак 2, с. 49.
24. Књига као под 4, с. 201.
25. Иста књига, с. 202.
26. Иста књига, с. 214.
27. Иста књига, с. 214.
28. Иста књига као под 2, с. 61.
29. Иста књига, с. 61.
30. Иста књига као под 4, с. 171.
31. Иста књига, с. 179.
32. Иста књига, с. 189.
33. Иста књига, с. 185.
34. Књига као под 2, с. 63.

35. Иста књига као под 4, с. 459-463.
36. Иста књига као под 23, наставак 7, с. 49.
37. Иста књига као под 6, с. 51.
38. Иста књига, с. 52.
39. С л у ж б е н е н о в и н е бр. 4, Лондон, 16 јануара 1942, Решење Министарства Војске, Б.Бр. 205, 19 децембра 1941, потписао Председник Министарског савета, Арм. ђенерал Д. Т. Симовић.
40. Иста књига као под 2, с. 63.
41. Звонимир Вучковић: " Борба на Рапај Брду", Глас Канадских Срба, 4 јануар 1962, стр. 7.
42. " Document on German Foren Policy, 1918-1945; Series D / 1937-1945/, vol. XII T h e W a r Years, June 23–December 11, 1941, Doc. No. 326, s. 517-518.
43. Иста књига, докуменат бр. 344, с. 541-543.
44. Књига као под 19, с. 656.
45. "Пети комунистички конгрес у Београду", 1948, с. 79-81.
46. Књига као под 4, с. 492, напомена .
47. Књига као под 6, с. 58-59.
48. Иста књига, с. 59; " Ревизија 92", Наставак 3, с. 49.
49. Књига као под 2, с. 133; П о р у к а бр. 8, 1 новембра 1952, Лондон, с. 6.
50. Свегозар Вуксановић—Темпо: О с л о б о д и л а ч к и р а т, с. 231-233.; Родољуб Чолаковић: З а п и с и из Ослободилачког рата, с. 283; Морача, с. 480.
51. *The Soviet Partizan Movement 1941-1944*, by Edgar M. Howell, Department of the Army Pamphlet, No. 20-244, August 1956, s. 26-33.
52. Иста књига као под 11, с. 383-385.
53. Иста књига, с. 458.
54. Иста књига, с. 462.
55. Иста књига, с. 529.
56. З б о р н и к, I-1, 1949, с. 447.
57. Књига као под 2, с. 163.
58. Иста књига као под 42, Докуменат Бр. 425, с. 697-699.
59. Књига као под 4, с. 517.
60. Књига као под 2, с. 141-153.
61. Архива Војног Кабинета Председника Владе. Сторго Поверљиво Д.В.К.:54, 19. марта 1943. Збирка телеграма Председника Владе, својина писца. П о р у к а бр. 10, Лондон, 1 фебруара 1953, с. 11.
62. Иста књига као под 1, вол. IV, стр. 386.
63. Родољуб Чолаковић: З а п и с и из О с л о б о д и л а ч к о г р а т а, Београд, с. 585.
64. Иста књига, с. 587.
65. Иста књига, с. 585.
66. Д. Сотировић: Г р а ђ а н с к и Р а т КПЈ Авангарда Стаљинизма, Париз, 1976, с. 53; Морача, с. 572.
67. У с т а н а к н а р о д а Ј у г о с л а в и ј е 1941, Војно Дело, књига 6, с. 415-416. Цитирано код Сотировића, с. 56.
68. С р б и ј а у Н а р о д н о о с л о б о д и л а ч к о ј б о р б и, Београд, с. 172-173. Цитирано код Сотировића, с. 53.
69. Књига као под 4, с. 533-535.
70. Књига као под 66, с. 17-18, Морача, с. 534.
71. Књига као под 6, с. 62-64.

72. Књига као под 16, с. 10.
73. Књига као под 2, с. 169.
74. Књига као под 4, с. 536.
75. Књига као под 66, с. 30-32.
76. Књига као под 19, с. 653.
77. Књига као под 6, с. 65.
78. Књига као под 66, с. 33.
79. Иста књига, стр. 38-40.
80. Докуменат Бр. 372 у Архиви Војно-Историјског Института Југословенске Армије. Цитиран код Сотировића, стр. 54-55 и Миловановића Генерали Издаје, с.64-65.
81. Књига као под 19, с. 655.
82. Иста књига као под 67, с. 417. Цитирано код Сотировића, с. 37
83. Књига као под 4, с. 540.
84. Књига као под 6, с. 61.
85. Дешеш пуковника Михаиловића бр. 5,6,8/7 није примљена/, и 9, 5 новембра 1941. Збирка Војног Кабинета Председника Владе Д.В.К. Бр. 68, 11 јула 1942, својина писца. П о р у к а бр. 8, с. 12.
86. Иста збирка дешеша, бр. 15, 7 новембра 1941.
87. Иста П о р у к а као под 16.
88. И с т а З б и р к а дешеша као под 61, с. 12.
89. Иста Збирка, дешеша бр. 22, 10 новембра 1941.
90. Иста Збирка, стр. 12-13.
91. Иста Збирка, с. 13.
92. Иста књига као под 12, с. 35.
93. Иста књига као под 19, с. 655; Морача, с. 504.
94. "Глас канадских Срба", 11 маја 1972.
95. Писмо професора Универзитета у Грацу Др. Јозефа Матла упућено професору Војиславу Поповићу, 7. децембра 1972.
96. Иста књига као под 93, Наставак 8, с. 48-49; Авакумовић, с. 30; Књига као под 12, с. 35.
97. Књига као под 4, с. 547.
98. Д н с в н и к Министра Двора Њ. В. краља Петра II Р.Л.Кнежевића, 1943.
99. J.F.D. Deakin: The Embattled Mountain, London, Oxford university Press, 1971, s. 141.
100. Књига као под 4, с. 552.
101. LTC Zivan Knezevich: General Mihailovic and U.S.S.R., With official Memoranda and Documents, Washington, 1945, s. 13.

Други део

КОМУНИСТИЧКИ ТЕРОР У ЦРНОЈ ГОРИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

За последњих тридесет година сами комунисти срушили су два своја мита, о којима су таламбасали после рата: /1/ да је КПЈ руководила народним устанком у Црној Гори, јула 1941; /2/ да су се чланови КПЈ борили п р о т и в Н е м а ц а у Србији уопште, а за време општег устанка / 19 септембра/ до 7 децембра/ посебно. И у Црној Гори и у Србији КПЈ се борила ј е д и н о са циљем: да почне бољшевизацију Југославије још у току самога рата. У Црној Гори је Ђилас наредио комунистима да се повуку у планине и оставе националистима да се супротстављају талијанским Казненим експедицијама." Са Мошом Пијадом, који се затекао око Колашина, почео је да уништава све потенцијалне противнике комунизма. У Србији сам Тито покушао је да уништи државни апарат и локалне општинске и средње управе и, у томе циљу, отпочео и неуспешни грађански рат 2 новембра против ЈВО. И то у часу, кад су Михаиловићеви одреди били у коштају са немачким снагама.

Треба истаћи, да је Тито у борби могао да примени пуни комунистички терор само у "Ужичкој совјетској републици" од 2 до 17 новембра, када је био принуђен ситуацијом на терену и притиском из Москве— да затражи прекид ватре писмом упућеним Михаиловићу тога дана. Већ 28 новембра 1941, Тито је б е з б о р б е побегао у Санџак испред немачке офанзиве и напустио Србију у коју ће покушати да се врати тек с пролећа 1944. Постојање организационих одреда четника под Михаиловићем, спасло је Србе у Србији од комунистичког терора.

Стварањем "Ужичке Совјетске Републике" и "совјетских република" у Жабљаку и Острогу, као и масовним убиствима истакнутих националиста и угледних људи, тако је јасно показао Србима: да његов циљ није борба против окупатора у циљу ослобођења земље већ уништење националиста, који су били стварно опасност за КПЈ и њен циљ да се, при слому Немачке, дограбе власти, још док су преко 300.000 у заробљеништву и Влада у Лондону.

Као и у Србији, српски народ био је скоро листом против комуниста и у Санџаку и У Црној Гори и у Херцеговини. Тито је стога наредио најбезобзирнији и најкрвавији терор над мирним народом ових области. У овом бољшевичком терору над мирним народом узела су највиднијег учешћа ови Тито-

ви помоћници: Милован Ђилас, Моша Пијаде, Блажо Јовановић, Милан Милутиновић, Сава Ковачевић, Владо Шегрт, Петар Драпшин, Драгица Правица, Цана Бабовић и многи други патолошки зликовци. Док су хрватске усташе уништавале Србе без обзира на пол и старост у име Католицизма, дотле су Тито и КПЈ убијали све п о т е н ц и ј а л н е непријатеље комунизма, чак и њихове породице,— у име религије комунизма и његовог бога Стаљина.

После бекства с в и х комуниста из Србије у Санџак, на италијанску окупациону зону, где их Немци нису гонили после Ужица, Тито је одржао седницу ЦК КПЈ 7 децембра. На томе састанку закључено је: сви су се сложили да се је оружана борба против окупације развила у класни рат између радника и буржоазије.”¹ Ни речи о Немцима..

Није потребно истаћи, да Тито ни до тада није водио никакву борбу против окупатора већ класну борбу против националиста. Стварна борба се развијала не између њих и окупатора, но између слабих комунистичких одреда и масе народа кроз све српске земље. Тито се надао да ће ван Србије, где нема Михаиловића и његових снага, успети да примени без отпора неограничени терор комуниста. Због тога је на Стаљинов рођендан, 21 децембра 1941, образовао “Прву српску пролетерску бригаду” код Руда у Санџаку. Главни задатак чисто комунистичке јединице био је да се заштити Титов Врховни штаб од народа! Видео је у Србији да може да рачуна само на чисте комунисте па их је зато с в е и повукао са Врховним штабом. Насилно мобилисани бежали су кућама при првој погодној прилици. Док је Михаиловић имао само око 70 људи око свога Штаба за заштиту од Немаца, дотле је Тито кроз читав рат морао да држи читаве велике јединице за своју личну заштиту, не од непријатеља који није био ту, но од народа око себе. Он ће те пролетерске бригаде да претвори у “Пролетерске дивизије” после бекства из Црне Горе и Херцеговине са с в и м а комунистима ових области. Пролетерске јединице н и с у се бориле против окупатора, но имале као главни циљ кроз цео рат заштиту Титове личности и његовог Врховног штаба. На Петом комунистичком конгресу у Београду 1948, сам Тито ће то и признати: ове јединице “биле су употребљене против издајника, националног уњетавања и економског поробљавања народа.”² Њихова акција се стварно била свела на истребљење “шпијуна” и “петоколонаша” око Тита и његовог Штаба на такозваним “ослобођеним територијама.”

По доласку у Санџак, Тито је одлучио да продужи са грађанским ратом. Четници у Источној Босни, Црној Гори и Херцеговини морали су бити уништени као и угледни појединци који су претстављали п о т е н ц и ј а л н е непријатеље комунизма. Тек уништењем ових снага, Тито је могао да каже да је имао некога успеха.

Тито се састао јануара 1942 у Рогатици са Светозаром Вукмановићем— Темпом, делегатом ЦК за Источну Босну. Он га је известио да ће многи Срби, мобилисани од стране комунистичких вођа, прићи четницима зато што се Тито бори против Срба под Михаиловићем, а не против Немаца и усташа. Срби Источне Босне прилазили су и четницима и партизанима са циљем да се боре против усташа и Немаца. Они нису хтели да се боре у грађанском рату против

Срба. Да би спречио приступање четницима, Тито је примио ове Србе као "добровољце".³ То је била његова подвала да би их задржао под комунистичком командом. Због тога је чак и прекрстио свој Врховни штаб у "Врховни Штаб народноослободилачких партизанских и добровољачких одреда Југославије."⁴ Ови одреди нису били ни "народни", а још мање су се борили за ослобођење земље.

Најдивљачкији терор извршен је у Црној Гори под Иваном Милутиновићем од новембра 1941. Тито је јануара 1942 издао упутства Обласном Комитету Црне Горе да оружјем спрече образовање четничких одреда и да њихове вође треба уништити немилосрдно у зачетку. Од 20 јануара комунисти су нападали широм Црне Горе четнике у долини Лима под командом мајора Ђорђа Лашића и капетана Павла Ђуришића у Санџаку. Од децембра ови официри били су одређени од стране пуковника Михаиловића. Тито је поново 30 јануара и дао наређење Михаиловићу и Пијади у коме је инсистирао да се с оружјем спречи свако организовање четника и њихове старешине без милости униште у самом зачетку.⁵ У жеку борбе против четника Тито је 5 фебруара опет наредио да се четници у Црној Гори и Санџаку морају потпуно да униште.⁶ Сва борба комуниста сасредила се била на четнике. Пијаде је у "Пролетеру" бр. 16 /с. 21/ писао: "Морамо да ставимо народ под нашу власт свима средствима... Ми морамо да воспоставимо диктатуру пролетеријата у Југославији... Морамо да се на првом месту обрачунамо са покретом ђенерала Михаиловића".

Поред комунистичке одлучности да униште четнике, њихови напади који су почели 20 јануара 1942 наишли су на неустрашиве Црногорце под командом Андрије Вешковића, који је заменио тешко рањенога Лашића, и капетана Павла Ђуришића. Од 20 јануара до 5 фебруара комунисти су били потучени у долини Лима и око Берана. Да би прикрили њихов потпун слом, комунисти су 8 фебруара у "Острошкој Совјетској Републици" образовали "Главни народни Ослободилачки Комитет за Црну Гору и Боку Которску". У прокламацији коју су издали истакли су да је овај Комитет једина власт у Црној Гори, која је заменила стару управу.⁷ Истога дана комунисти су прокламовали да делови Црне Горе које они држе чине саставни део Совјетског Савеза.⁸ Ова територија била је у ствари зграда манастира Острога иоколина. После великих пораза, Тито је употребљавао сличне подвале. Тако је после бекства у предео око Бихаћа прокламовао "Бихаћку Совјетску Републику" и 29 новембра 1942 образовао владу за целу Југославију! Станица Коминтерне "Слободна Југославија" заваравала је свет на Западу измишљеним чињеницама. Она је нарочито волела да се игра "владама" по Југославији. Тако је Жујовић Црни 5 септембра 1941 образовао у Крупњу "Народну Владу за целу Србију" и укинуо локалне застареле управе у целој Србији.⁹ Сам Тито је 16 новембра 1941 образовао у "Совјетској Ужичкој Републици" "Главни Народни Комитет за Србију" као врховну народну власт у Србији!¹⁰ Ове бесмислице не би наишле ни на какву пажњу ни од кога, да "Слободна Југославија" није све то саопштавала целома свету. И што је било још чудније, и ВВС и OWI Агенција за ратна обавештења/

понављале су ове комунистичке бургџије народима у Великој Британији и Америци.

Као и у Србији, тако је могао да изврши националну мобилизацију и побије све потенцијалне противнике комунизма с а м о на "Ослобођеним територијама". Због тога је издао такозване "Фочанске прописе" за воспостављање таквих територија где год је то могуће. На овим територијама одмах су образовани "народни комитети", "народна милиција" и "народни судови".¹¹ Како није могао да се ослони на босанске "добровољце" за нападе на Михаиловићеве снаге, Тито је 1 марта 1942 у Чајничу образовао "Другу српску пролетерску бригаду". Он је одмах већ 8 марта упутио обе бригаде у Источну Босну да униште четнике око Борике, Власенице и Сребренице.¹² Дивизијски ђенерал Бадер командант 65 корпуса са штабом у Београду, који је вршио офанзиву против Михаиловићевих снага у Источној Босни од половине јануара до 3 маја 1942 известио је: да комунисти заједно са хрватским усташама нападају четнике под командом мајора Јездимира Дангића. За то време су четници капетана Ђуришића водили тешке борбе против јаким комунистичких снага под Пијадеом и Михаиловићем и ослободили Колашин, који је био неколико месеци под комунистима. Терор који је Пијаде спроводио против четника превазишао је усташке покоље. Михаиловић је известио Владу у Лондону о "Пасјем гробљу" у Колашину на коме су комунисти закопали 240 људи, жена и деце које су зверски побили.¹³

Да би још више појачао терор против народа у Црној Гори, Тито је вратио Ђиласу тамо. Тито није био задовољан терором, који су вршили Пијаде и Милутиновић. Ђилас, Миртар, Бакић и Светислав Стефановић упућени су у Црну Гору половином марта 1942. Читав народ имао је да страда ако и даље помаже четнике. Прво усмено, а затим и писмено Тито је установио какав терор има да се изврши против народа, који је помагао четнике. "Ако сељаци схвате да ћемо ми, ако приђу нападачима /четницима/, запалити њихове куће, они ће променити своја гледишта". Према Ђиласу, Тито је колебајући се /sic/ рекао: "Добро, у реду, ми ћемо спалити кућу или с е л о /! / ту и тамо. "Титова наредба" била је неустрашива својом јасноћом" /Tito orders "were fairly bold, by virtue of being explicit"/.¹⁴

Чим је стигао у Црну Гору 22 марта Ђилас је одмах спалио до темеља по најљућој зими два села - Озриниће и Доњи Жагарац. Пишући о овим дивљачким неделима противу људи, жена и деце његовог родног краја Ђилас је рекао:

Пренео сам Сави /Кобачевићу/ нови став ЦК што се тиче четника и Милутиновићеву и моју одлуку. Није му требало дуго да примени те одлуке. Савин обред имао је непрекидне тешкоће са четницима у селу Озринићи, близу Никшића... Када је сазнао за одлуку Врховног Штаба да кућа или село могу да се спале до темеља ако служе као отпорна места, Сава је одмах помислио на Озриниће. Ја сам одобрио напад и спаљивање села. Изненадан напад био је одређен за 27 март и Озринићи су заузети без велике борбе... Озринићи су спаљени до

темеља "отпорно место" било је уништено... реакција народа осудила је то. Иако се мали број радовао несрећи Озринића и схватио војне разлоге за такву акцију, сељаци просто нису могли да разумеју да комунисти могу да раде оно што ради окупатор или четници /sic/. Реакција у Старој Црној Гори била је још гора. Бакић је наредио спаљивање Доњег Жагарца зато "што је пришло четницима".¹⁵

Михаиловић је стално извештавао Владу у Лондону о ужасном комунистичком терору у Црној Гори и Херцеговини. За Озриниће јавио је: да су комунисти прво опљачкали све у селу; од 300 кућа остало је само 10 неспаљених. Месецима после тога људи, жене и деца остали су без склоништа на згариштима својих кућа и у највећој беди.¹⁶

Поред спаљивања села, Ћилас је уништавао читаве породице и братства само због тога што су били одлични анти-комунисти. О овоме сам Ћилас је рекао: "Преко 30 завереника било је убијено 1 априла у шавнику, од којих је велики број био из Дробњачког племена Караџића, племе реформатора српског језика Вука Караџића. Колико се сећам, 27 Караџића било је убијено у две групе. Било је и других убистава... Пекић је истицао да је "Ујак Јанко" /ратно име Моше Пијада-М. Ђ./ био тај који је инсистирао на овако потпуном чишћењу. Пијаде је мрзео Црногорце /was prejudiced/... мржња је била појачана његовим наглим темпераментом, недостатком макаквог осећања за област или ситуацију, као и због горчине што је толике године провео у затвору. Ипак Пијаде није био већа крвопија но остали".¹⁷

Док је вршио терор у Црној Гори и нападао Михаиловићеве снаге у Источној Босни обема пролетерским бригаама, у присној сарадњи са усташама, својим предратним добрим пријатељима, Тито је у исти мах оптужио ђенерала Михаиловића и Јовановићеву Владу у Лондону за сарадњу са непријатељем! Он је ништа мање но оптужио ђенерала Михаиловића да је у заједници са Немцима напао "Ужичку Совјетску Републику", иако се знало да су Немци напали одмах затим и самога Михаиловића и заузели Равну Гору 7 децембра одмах затим и самога Михаиловића и заузели Равну Гору 7 децембра. Штавише, Немци су већ 9 децембра 1941 уценили само Михаиловића, кога нису могли да ухвате. Коминтерна није одговарала на ове неосноване оптужбе, али је изненада 5 марта укорила Тита и његове снаге "што су узеле комунистичко обележје" и питала је: "Зашто... вам је било потребно да формирате специјалне пролетерске бригаде?... Тешко је да се сложимо /са вама/ да су се Лондон и Југословенска влада ставиле на страну непријатеља. Мора да је неки велики неспоразум по среди. "Доцније је овога месеца Коминтерна саопштила Титу: "... није корисно... да истичете да је борба искључиво против четника".¹⁸ Било је очевидно да је било сувише рано да се открије прави смисао борбе Титових партизана. Совјетима је била потребна као насушни хлеб помоћ Запада против Нацистичке Немачке и није хтела ништа што би компромитовало ту помоћ. Када је Молотов у мају 1942 био у Лондону и преговарао за склапање уговора са Југославијом

није била изражена ни трунка сумње да Михаиловићеве снаге воде борбу против Немаца.

Титова директива од 10 марта Милутиновићу и Пијади била је да се потпуно посвете уништењу четника и "петоколонаша." "Док не уништите четнике, избегавајте борбу с Талијанима сем када је немогуће да се то избегне или када је сигурно да ћете доћи до оружја и материјала."¹⁹ Коминтерна је увек истицала на првом месту борбу за своје циљеве па тек онда борбу против окупатора. Треба истаћи да комунисти нису никада водили борбу против Италијана у Црној Гори сем у самоодбрани и тада само док нису улучили прилику да се извуку и побегну.

Комунисти су после рата оптужили пуковника Бају Станишића да је постигао споразум са Италијанима да се заједнички боре против комуниста с тим да од Италијана добију оружје, а да Националисти не нападају Талијане.²⁰ Оптужба је била без основа и комунисти никада нису и после рата могли да покажу ни један доказ да је то тачно. Чак и комунистички Приручник, штампан у Београду 1951, износи једино посебну борбу са четницима у Источној Босни и Црној Гори, или са Немцима или Талијанима. Никада и нигде нису изнели да се четници боре у заједници са Италијанима против партизана. У томе Приручнику се, међутим, налази ово: "Тито је послао обе Пролетерске бригаде против четника у Источној Босни; партизани су напали четнике код Колашина; Друга Пролетерска бригада одбила је четнике код Рогатице, напад Италијана од Сарајева и Невесиња ка Калиновику; и борба код Мојковца између четника и партизана."²¹ Нигде нису везивали четнике са Италијанима или Немцима.

Титов покушај да болшевизира Црну Гору, Источну Босну и Херцеговину претрпео је потпун неуспех, јер су Срби у овим областима, као и у Србији, мрзели комунизам и одлучно се одупрли покољу невинога народа са њихове стране. Истину рећи, Титове снаге у овим крајевима налазиле су се пред уништењем од стране самога народа, јер су побили хиљаде и хиљаде невинога света и у заједници са усташама нападали четнике у Источној Босни. Као и после бекства у Санџак, Тито је наредио 17 априла формирање искључиво "пролетерских батаљона" у Црној Гори, састава 200 комуниста. Од ових батаљона Тито је два месеца доцније образовао Прву и Другу црногорску пролетерску бригаду. Када се цео народ дигао листом против комунистичких зликоваца у свим областима, а Тито имао једва 3.000—4.000 комуниста укупно, ништа му друго није остало но да бежи некуда. У Србију није могао ни за живу главу, јер је Михаиловић у току зиме 1941—1942 био организовао целу Србију и покрио је четничким одредима. Поставило се питање куда, да би избегао уништење свих комуниста од стране самога народа.

Већ у присној сарадњи са хрватским усташама у борби против четника у Источној Босни, Тито је одлучио да бежи од српскога народа и спасе се у планинама око горњег тока Уне око Грмеч планине—Бихаћа—Босанске Крупе—Доњег Лапца—Босанског Петровца, простор на коме су усташе већ унишtile Србе и потпуно владали овим простором. У Загребу је Тито имао свога представника код Павлића и ђенерала Глајсе фон Хорстенауа под именом "Др.

Петровић", уствари ђенерал Владимир Велебит. Пре но што би приступио извршењу свога плана за бекство са тромеђе Црне Горе, Босне и Србије ка Бихаћу Тито је преко Велебита затражио од Глајзе фон Хорстенау примирје да би дошао у Западну Босну.²² Тито је исто тако био у сарадњи са Командантом Друге италијанске армије ђенералом Роатом са њим одржавао везу куририма, од којих је један био заробљен од Немаца.²³ И Немци и Италијани знали су да се Тито бори искључиво против ЈВО под Михаиловићем, јер су они били на путу болшевизације Југославије после пораза Немачке. Крајем априла Италијани су се повукли са немачко-талијанске демаркационе линије на хрватско-талијанску демаркациону линију у Босни. Простор између ових двеју линија Тито је искористио, јер у тој зони није било никаквих окупаторских гарнизона. Напуштање ове зоне довело је до немачког протеста.²⁴ Нема сумње да је Тито био обавештен о овој зони, јер је већ у другој половини јуна наредио концентрацију свих комуниста Црне Горе, Санџака и Херцеговине, као и двеју Пролетерских бригада на простор Дрина—Волујак планина — Маглић—Зеленгора за офанзиву / Sic/ према Западној Босни.²⁵ Усташе су морале бити одушевљене што имају савезника који уништава спрске четнике, исто као и они. Од свих црногорских комуниста Тито је образовао 17 и 19 јуна Четврту и Пету ударну црногорску пролетерску бригаду.²⁶ Тито је 22 јуна издао наредбу за "Велики марш" пролетерских бригада у Босанску Крајину правцем Зеленгора—Калиновик—Иван планина—Горњи Вакуф—Купрес—Гламоч; марш је отпочео 24 јуна.²⁷ Сви комунисти Источне Босне, Црне Горе и Херцеговине кренули су у бекство. Тито је знао да ће сви они који буду остављени бити уништени од стране разјареног српског народа због њихових злочина.

Бежећи кроз италијанску евакуисану зону, Тито се кретао без икаквог отпора ка Бихаћу. Преко 300 км североисточно од Црне Горе. На овоме путу Тито је уништавао усамљене четничке групе које су штитиле Србе од усташа. Он је срео четнике код Доњег Лапца и Купреса, као и на другим местима²⁸. После три и по месеца Тито је са пет пролетерских бригада / 2.600 до 4.000/ стигао у предео Бихаћа 4 новембра 1942.

После његовог бекства са свима комунистима, насилно мобилисани партизани пришли су јединицама ђенерала Михаиловића. Пошто су побили комунисте, партизански одреди на Мајевици, Романији и Озрену пришли су четницима; 6 маја и "Зенички партизански одред" пришао је Михаиловићевим снагама.²⁹ Када су Срби у овим одредима видели да Тито, као и усташе, убијају само Србе, они су га напустили.

Михаиловић је редовно обавештавао Владу у Лондону о комунистичким зверствима против мирног народа. У извештајима од бр. 437 до бр. 517 Михаиловић је навео 200 имена побијених официра, професора, учитеља, судија, студената, земљорадника и других угледних људи, уморени зверским мучењима и дао име главнога вође Моше Пијаде, Јеврејина из Београда, који је узео име "Војвода Ђуровић". Капетан Хатсон по доласку са Михаиловићем у Црну Гору 1 јуна 1942, сликао је вађење лешева из дубоких јама, у које су

комунисти бацали измучене и још живе Националисте. Влада Слободана Јовановића доставила је Нотама имена и комунистичке злочине владама Велике Британије, Сједињених Држава и Совјетског Савеза. Све три Владе биле су потпуно обавештене о тим злочинима, кад су стигле оптужбе Совјетске владе против Михаиловића, 3. августа 1942.

Б р о ј 162, 9 м а ј а 1942. — Посебан извештај о комунистима. Саг је цео наш народ преживео ову напаст. Под фирмом борбе за слободу улазе у народ терором и разним лажима. Одмах спробове своје идеје, народ их тек онда упозна, али доцкан. Врше масовна убијања истакнутих националиста, чији је једини грех што су националисти. Главна им је тврђава област Шавника у Црној Гори. Србија их преживела прошле јесени. Народ их гони и листом је уз нас. Босна их преживела овог пролећа. У Црној Гори сада се народ листом дигао у борбу противу њих. Крај око Берана и Васојевићи раније устали и рашистили са њима. Комунисте нико не трпи, али се одржавају терором. Они су главна сметња уједињењу свих националних снага. Побили су ми много храбрих официра и међу њима најбољег мајора Бошка Тодоровића. Комунистима је главни циљ социјална револуција. Све друго је споредно. Располажу врло великим сумама заплаћеног новца у Ужицу, а можда и добијеног. — Генерал Михаиловић.

Б р о ј 209, 26 м а ј а 1942. — Прошле јесени примио сам к знању саопштење Британске владе да Југословени има да се боре за Југославију, а не да се борба претвори у побуну комуниста за Совјетски Савез. Понављам, комунисти су омрзнути у народу због ужасног терора. Запамтите: народ их неће и ускоро им је крај. Србија, Санџак, Источна Босна потпуно слободни од њих. У Црној Гори се сам народ дигао листом против њих. Понављам, сам народ и сва се Црна Гора чисти. Капетан Хатсон прошле јесени омео ми је долазак помоћи у наоружању и тиме довео тада до велике кризе. Бојазан је да услед неразумевања наше ситуације и сад то не учини када је најпотребније и кад се ближи слом Нацизма и Фашизма и победа демократије. Озбиљан удар према непријатељу не може се предузети без оружја и муниције. Не забарабајте се. Цео народ је уз Југословенску војску... Генерал Михаиловић.

Б р о ј 211, 26 м а ј а 1942. — Радио емисије којима се апострофирају партизани јако шкоде у народу угледу Енглеске и наше Владе. Нигде се они не боре против окупатора. Они убијају само наше истакнуте националисте у свима редовима. Њихова је борба у позадини, а не на фронту. Њих Немци и не гоне. — Генерал Михаиловић.

Б р о ј 219, 6 јуна 1942. — Народ у Црној Гори и Санџаку листом се дигао против комуниста и потпуно очистио обе области. Комунисти су починили страховит терор што је изазвало народ. Побито је на хиљаде националиста и бачено по јамама; сад се проналазе. Добио сам масу фотографија, докумената о

масовним зверствима. Хитно се врши организација очишћених области. Народ је саб за нас. — Ђенерал Михаиловић.

Б р о ј 221, 6 ј у н а 1942. — У Босни на Мајевици наши одреци потукли усташе и отели им 4 топа. Усташе побегле делом у Србију и прихваћени од стране Немаца. У осталом делу Босне четничка акција. Херцеговина саг преживљује комунистички терор. Суђено да овај терор преживе сви наши крајеви, после чега наступа револт и чишћење. За отсудни час бићемо уједињени, али нам свуда треба оружје и муниција. — Ђенерал Михаиловић.

Б р о ј 332, 4 а в г у с т а 1942. — И у Херцеговини народ је преживео комунистички терор. Херцеговина до Неретве рашчишћена од комуниста. Наша организација је.../ завршетак депеше нејасан/. Ђенерал Михаиловић.

Крајем јула изишао је један злослутни чланак у листу КП Шведске, који је наглашавао скоро иступање Владе Совјетског Савеза против ђенерала Михаиловића, да би целоме свету показали сасвим јасно: да иза Титових терориста стоји Совјетски Савез. Хтели су пошто-пото да спасу Тита и његове терористе од потпуног уништења од стране народа. Председник Владе Јовановић сматрао је да треба о томе одмах да обавести самога Михаиловића. Депешом В.К. / Војни Кабинет/ Бр. 68 од 23 јула Јовановић је обавестио Михаиловића: "Лист Шведске комунистичке партије у Штокхолму објавио је један чланак, који истиче: ђенерал Михаиловић издао партизане; кажу да је 75 лица Црне Горе потписало проглас где тврде да водите оружану борбу против народа и да вас непријатељ помаже. Међу потписницима Марко Вујачић, Сима Милошевић и Драгољуб Јовановић. Будите опрезни са комунистима и не пуштајте их до вас. Јовановић"

Михаиловић је одговорио:

Б р о ј 382, 11 а в г у с т а 1942. — Веза ваш В.К. 68. Комунисте сам народ листом очистио из Србије, Санџака, Црне Горе, Херцеговине, Далмације, Лике, Босне. Њихови злочини над Србима превазилазе десетину хиљада најчистијих националиста. То је скуп међународних злочинаца и проститутки; тако је уверење у народу. Народ их неће; понављам, народ их неће. Кад бих ја склопио споразум с њима, народ би ме оставио. Пошто су ликвидирани, нема потребе, да их дижемо из мртвих. Ко покуша да са њима пактира имаће народ против себе. Дозвољавам сваку анкету да се увери о безбројним и нечувеним њиховим злочинима и огромној пљачки. Хиљаде живих бачено у планинске бездане као и зверски начин убијања видни су доказ њихових недела. Нека анкета дође; има могућности. Наш народ жели руску победу, али не дозвољава да му се намеће унутрашње уређење; народ хоће демократију. За борбу против окупатора у земљи имамо цео народ, не треба нам Комунистичка партија, као ни остале политичке партије. Обо је војска, а сада је рат. Војска је голорука, потребно је оружје; та нам је помоћ потребна а друга не... Ми потписе не скупљамо, јер је цео народ са нама. — Ђенерал Михаиловић.

Б р о ј 433, 23 а в г у с т а 1942.— У неколико депеша доставићу имена истакнутих националиста који су жртве комунистичког терора, а који нису погинули у народној борби са њима. Понављам нису погинули у народној борби са њима. Из техничких разлога нисам у могућности јавити имена свих жртава комунистичког терора само у Црној Гори, али из достављеног видеће се јасна слика о њиховим зверствима и тежњи да злочиначким убиствима народ обезглаве... Ђенерал Михаиловић.

Б р о ј 576, 3 септембра 1942.— Из техничких разлога нисам у могућности да вам доставим имена свих жртава комунистичког терора и описивање грозних начина њеиховог извршавања. Рачуна се да је у Црној Гори побијено од стране комуниста 2.500, а у Херцеговини 2.000 националиста. Жртве комунистичког терора углавном су сељаци чија је једина кривица што су се противили њиховим злочинима и пљачки. Отуда потиче народни гњев против њих, тако да их народ више мрзи него окупаторе.— Ђенерал Михаиловић.

Б р о ј 589, 5 септембра 1942.— У низу комунистичких зверстава достављам следеће: Драгица Правица, студент филозофије из Требиња и Стево Братић, студент права из Требиња вршили масовна убиства у Херцеговини. Драгица је једнога дана лично убила из пиштоља 13 људи и док се последњи трзао, она сега и пали цигарету. Сава Ковачевић лично убио у Херцеговини 500 људи.— Ђенерал Михаиловић.

Б р о ј 593, 5 септембра 1942.— Почивши мајор Бошко Тодоровић, јунак Херцеговине и неустрашиви борац, био на пребару ухваћен од комуниста који су га позвали на преговоре. Требао је бити стрељан у зору, али га је спасао тадашњи јунак Херцеговине свештеник Радојица Перишић. Мајор Бошко је центлеменски пустио на слободу похватане комунисте који су га ухватили и хтели стрељати. После извесног времена, заједно са активним поручником Јованом Мишелићем и професором Јовановићем били су опкољени у једној кући у Кифином Селу код Невесиња од истих комуниста; њих 200 против њих тројице. Мајор Бошко био је оставио своју оружану пратњу у суседном селу, јер је веровао у реч и лојалност комуниста. Њих тројица борили су се до последњег метка и ту су сва тројица погинули. Тако сам изгубио најбољег борца и јунака, који је окупаторима највећа јага задао и чије је име славно у целој Босни и Херцеговини.— Ђенерал Михаиловић.

Б р о ј 594, 5 септембра 1942.— У низу комунистичких злочина достављам следеће: жандармеријски капетан Бранислав Шошкић убијен је на овај начин. У области Невесиња његов кум комуниста позвао га је на вечеру. Када је сео за сто испалио је на њега револверски метак; борба се отворила за столом. Шошкић је убио једног и сам је погинуо. У Шошкићу изгубио сам борца који је веровао комунистима и све своје силе употребио против окупатора.— Ђенерал Михаиловић

Б р о ј 595, 5 септембар 1942.— У низу комунистичких злочина достављам следеће: Страшном смрћу уморени су код Борика у Источној Босни следећи: потпоручник Милован Булбан, поручник Ђорђевић, потпоручник

Илија Бркић, наредник-водник Бранко Пљиваљшић, наредници: Ранко Пухало, Драго Марјановић, Ратко Дујнић, Ђорђе Бојат, Света Хаџи—Вуковић. Поп Бранко Поповић из Вишеграда има списак и других који су погинули на овом месту. Пресуду, мучење и убијање већине људи извршила нека проститутка Цана / Бабовић?/, која је припадала централном комунистичком Штабу. Мучења су вршена овако: жибима кубане су ноге у лонцу; браде им замакане у кључалу воду, а потпоручника Булована ова Цана живог је разапела на њушник и прикучала ексерима. После тога су сви побијени.— Ђенерал Михаиловић.

Б р о ј 596, 5 с е п т е м б р а 1942. — У свима крајевима народ је пришао нашим редовима. Они који су били присиљени да ступе у комунистичке јединице, пребегавали су у четничке јединице чим им се указала могућност и били су најогорченији борци против њих. Такве јединице после свршеног рачишћавања ступиле су у редове Југословенске војске и од нас одмах употребљене противу усташа и окупатора. По шумама се крију само они који не смеју да се врате у народ због извршених злочина. Имамо тешкоћа да од линчовања спасемо оне које ухватимо. Такав је случај био са ухваћеним убицама мајора Тодоровића у Херцеговини, где је народ скочио да их линчује, и кад су одбрањени, окренуо се против старешина што су их заштитили.— Ђенерал Михаиловић.

О злочинима комуниста у Западној Босни, приликом бекства ка Бихаћу, Михаиловић је доставио ове депеше:

Б р о ј 1109, 11 д е ц е м б р а 1942. — Крајем октобра “Слободна Југославија” приказала је као један од њихових највећих успеха напад на Босанско Грахово у коме се налазио један талијански батаљон. Међутим, истина је да су партизани напали једно српско село у близини Грахова, запалили пет села и убили око 200 лица, међу којима жене и децу, опљачкали све што су стигли из целе околине; услед њиховог терора око 3.000 лица остало без крова, без игде ичега и уточишта у обим зимским данима. Талијанским војницима нису причинили никакве губитке.— Ђенерал Михаиловић.

Б р о ј 1111, 11 д е ц е м б р а 1942.— На запаљеним кућама комунисти су записали: ове су мотке Дугопоље. Дуго Поље је било усташко у Далмацији и четници су га напали. Опљачкали су све од мајке Гаврила Принципа и поцепали Принципову слику, коју чак ни усташе нису уништили. Међу убијеним партизанима налази се велики број усташа из Јанка Пусте са тетовираним знаком. Злочине сличне онима у околини Грахова извршили су комунисти према Србима у с. Прокике, срез Брињски, с. Личка Јесеница, срез Плашки, у селима Гомирја и Српске Моравице и у с. Радућу, срез Госпић. У околини Грачаца где живе само Срби многи су људи остављени без уточишта и игде ичега. У селу Велике Попине опљачкали све и запалили 40 кућа. — Ђенерал Михаиловић.

Тако се, као и у Србији, завршио безуспешно покушај болшевизације Црне Горе, Источне Босне и Херцеговине. И народ тих крајева и наши Са-

везници видели су јасно: да Титови партизани не воде никакву борбу против окупатора, већ врше бољшевичку револуцију. Они су у Босни присно сарађивали са предатним усташким пријатељима, као и са Немцима и Италијанима. Они ће их и подржати у пределу Бихаћа у току зиме 1942 и снабдевати оружјем и муницијом.

НАПОМЕНЕ

1. Djilas, Milovan: *Wartime*, Harcourt Brace Jovanovic, Inc., 1977, s. 118.
2. Пети комунистички конгрес 1948, Београд, с. 95-98.
3. Светозар Вукмановић—Темпо: *Ослободилачки рат*, с.263.
4. Информативни приручник Југославије, Део I, Главе 16-19, Београд, 1951, с. 57.
5. Зборник, II-2, 1954, с. 286; цитирано код Авакумовића.
6. Иста књига, с. 323; цитирано код Авакумовића.
7. Књига као под 4, стр. 658.
8. Walter R. Roberts: *Tito, Mihailovic and the Allies, 1941/1945*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1973, s. 55.
9. Stephen Clissold: *Wir Wind*, Philosophical Library, New York, 1949, s. 51.
10. Књига као под 4, с. 656.
11. Иста књига, с. 659.
12. Иста књига, с. 660.
13. Депеша ђенерала Михаиловића бр. 592, 5 септембра 1942 у Архиви Војног Кабинета Југословенске Владе; својина писца.
14. Књига као под 1, с. 146.
15. Иста књига, с. 155.
16. Депеша ђенерала Михаиловића Бр. 535, 30 августа 1942. Архива Војног Кабинета Председника Југословенске Владе; својина писца.
17. Књига иста као под 1, стр. 156.
18. Књига као под 8, стр. 58.
19. Зборник II-3, 1955, с. 97; цитирано код Авакумовића, с. 110.
20. Р.Л.Кнежевић: "Бојиште са Три противника", *Порука* бр. 10, 1 фебруар 1953, Лондон.
21. Књига као под 4, с. 659-661.
22. W. Hagen: *Die Geheime Front*, s. 264 цитирано у *Поруци* Бр. 10,;
23. Иста књига, с. 257.;
24. Department of the Army Pamphlet No.20-243, *Historical Study: German Anti-guerrilla Operations in the Balkan/1941-1944/*, August 1954.
25. Иста књига као под 4, с. 708.
26. Иста књига, с. 662.
27. Иста књига, с. 662.
28. Иста књига, с. 663-665.
29. Иста књига с. 661.

Прилог III

ПОГОДБА СА ТАЛИЈАНИМА У ЦРНОЈ ГОРИ

Општи устанак у Црној Гори против Талијана, коштао је Србе тешких жртава: 15.000 мртвих, 10.000 отераних у принудне раднике и велики део земље опустошен. ¹ Комунисти, под вођством Ђиласовим, побегли су у планине и оставили Националисте да се боре против Талијана и, колико толико, заштите народ. Као и у Србији, циљ комуниста није била борба против окупатора, већ бољшевизација земље. Број мртвих јасно указује на чињеницу да су борбе биле тешке, иако су вођене од неустрашивих официра Црне Горе. У Црној Гори затекло се око 400 активних официра, који су се одмах ставили на чело устаника.

Као и у Србији, муниција је била скоро сва утрошена у борбама за време устанка. Иако је капетан Хатсон почетком октобра пренео жељу народа Црне Горе и тражио хитно оружје од Британске Врховне команде у Каиру, оружје није никако стизало. Кад је Тито отворио грађански рат у Србији, он је почео аутоматски и у Црној Гори. Да би спасао комунисте од уништења, Хатсон је тражио од Британске команде у Каиру, после првог товара оружја спуштеног на Равну Гору да не шаље оружје, које ће се употребити у грађанском рату. И оружје није даље долазило ни устаницима у Србији, нити Националистима у Црној Гори, и поред енергичног заузимања и ђенерала Симовића у Лондону и Министра војске ђенерала Богољуба Илића у Каиру.

Британци су били спремили оружје за Србе на Малти. Ђенерал Окинлек, Врховни командант Британских снага у Египту, обавестио је 19 децембра 1941 ђенерала Илића да се на Малти већ налази материјал спреман за убацивање у Југославију, и то: 120 Томсон митраљеза, 50 тешких бацача, 118 пушкомитраљеза, 65.240 ручних граната и 70 мина против тенкова. Поред тога, писао је ђенерал Окинлек, било је још 180 тона муниције и одеће за дотур устанцима. ² По многобројним Михаиловићевим тражењима, ђенерал Симовић је чинио све да се оружје најхитније достави устаницима, који се боре против Немаца. Симовић се 20 октобра обратио самоме Черчилу и затражио најхитнију помоћ: 120 лаких митраљеза, 300 пушкомитраљеза, 72 бацача, 10.000 ручних бомби и санитарски материјал за 10.000 рањеника. Сер Џон Дил, начелник Главног ђенералштаба обешао је 31 октобра да ће хитно дотурити устаницима: 30 лаких митраљеза, 20 Томос пушака, 90 пиштоља са одговарајућом муницијом, 1.000 завоја, 10.000 фунти у плату; а одмах затим: 50 тешких

бацача са по 100 метака за сваки бацач, 100.000 ручних бомби, 40 талијанских револвера са муницијом, 100 талијанских митраљеза са 500.000 метака, 300 Томос машинских пушака са по 600 метака за пушку, 1.5 тона санитетског материјала. Поред тога, подморницом ће се пребацили почетком децембра: 20 лаких митраљеза, 26 аутоматских пушака, 20 пушака, и 35.000 метака.³

Од свега овога није било ништа? Због страха од Стаљина, Министар иностраних послова Идн, везао је испоруку оружја за образовање "уједињеног фронта" са Титовим партизанима под командом ђенерала Михаиловића. После отварања грађанског рата од стране Титове, ово је било и с к љ у ч е н о. Нити су комунисти хтели у "уједињени фронт", а још мање да приме врховну команду пуковника Михаиловића, као што је Британска влада тражила и од Совјетског Савеза у Москви. Сам овај услов био је довољан да потпуно спречи наоружање устаника д о к р а ј а р а т а. Поред тога, дошао је и захтев Хатсонов да се обустави даље слање оружја, које би се употребило против Титових партизана. Тако су у Србији хиљаде и хиљаде четника били стрељани н е у б о р б и против Немаца, већ као таоци! А у Црној Гори, кад су комунисти и тамо почели незапамћен терор против мирног народа, није било више много ни оружја ни муниције да би се народ заштитио од зверства, које су спроводили Моша Пијаде, Милутиновић и Ђилас. Комунистички терор достигао је врхунац у току зиме, када су Ђилас, Пијаде и Милутиновић почели да истребљују читава племена / Караџићи, Џаковићи и друга/ и спаљују до темеља цела села.

Жарки родољуби југословенски официри Црне Горе, нису могли да чекају даље дотур оружја. Народ су морали о д м а х да заштите од Титових терориста, који су се претворили у дивље звери исто као и хрватске усташе у НДХ. И они су постигли п о г о д б у са Талијанима, за коју је пуковник Бели рекао: "Извесни Михаиловићеви црногорски команданти погодили су се / reached accommodation/ са Талијанима, по којој погодби су у замену за храну, оружје и одећу, црногорски команданти узели обавезу да одрже законитост и ред у Црној Гори."⁴ Та погодба са Талијанима била је уперена само против Титових и Ђиласових терориста и имала као ј е д и н и ц и љ да заштите народ од убистава на најзверскији начин. Ничега ту није било што би се могло да тумачи неком сарадњом са Италијанима против Савезника. И то је било јасно свакоме Србину у Црној Гори, британским официрима за везу, Британској команди у Каиру и Др. Далтону, Министру за блокаду Европе, који је имао под собом Екзекутиву за Специјалне операције / SOE/. Јулски устанак био је крвави доказ да народ Црне Горе остаје веран Савезницима и Југославији, Краљу и Отаџбини. И од те верности, ни један четник неће отступити кроз цео рат, ма где се налазио — у Босни, Херцеговини, Далмацији, Лици, Кордуну и Банији. Исти они жарки родољуби и неустрашиви борци, који су водили Јулски устанак у Црној Гори, скочили су да заштите невини народ и спрече болшевизацију Црне Горе и Херцеговине зверским убијањем најугледнијих људи у народу да би обезглавили народ.

Слободан Јовановић, који је 11 јануара 1942 заменио ђенерала Симо-вића као председника Владе, одмах по пријему дужности имао је састанке са Министром спољних послова Идном и др. Далтоном по питању хитног снабдевања Михаиловићевих снага, јер се справом очекивало да ће Михаиловић поново у пролеће 1942 почети борбу против окупатора. Сама Влада у Лондону хтела је да борбу против окупатора прошири на целу Југославију и о томе је обавестила Британску владу. На овим састанцима, бележи Слободан Јовановић, "Идн није ништа помињао о јединственој команди над четницима и партизанима, али је врло отечно тврдио да енглеска помоћ не може бити велика, докле год у Јадранском мору Италија буде имала надмоћност над Енглеском. Авионима и подморницама не може се доставити богзна шта; уосталом, Енглеска мора штедети авионе и подморнице. У истом смислу говорио ми је доцније и Лорд Селборн, када је дошао на место Далтона за министра блокаде." Ни оружја ни муниције, рекао је он, нисмо у стању дотурити Михаиловићу у већој количини. У накнаду за то шаљемо му новца, и то доста, па нека набавља оружје и муницију на лицу места." ⁵

И доиста, од новембра 1941 до априла 1943 Михаиловићу је достављено: 68,105.000 лира, 40.556 долара и 46.351 златник. За то исто време, било је достављено од оружја само: 296 митраљеза, 9 бацача са 1624 гранате, 15 пушкомитраљеза и 325.500 метака! ⁶

На више конференција, које је председник Владе Јовановић, са својим шефом Војног кабинета мајором Кнежевићем, имао са шефом SOE у Лондону Лордом Гленконером током 1942, Лорд Гленконер је уверавао да се Михаиловићу шаљу десетине милиона лира и остали новац авионима у Црну Гору у циљу куповине оружја и муниције од Италијана у Црној Гори. Према томе, стварно се Британска влада сложила са том одлуком др. Далтона, Лорда Селборна и Лорда Гленконера. Може ли ико чисте памети да оптужи ове Енглезе за "прилагођавање" / accommodations/ непријатељу Савезника – Италијанима?

Пуковник Бели рекао је после рата: "Чак и извесни чланови S.O.E. на Блиском Истоку одлучили су се да зажмури на ову погодбу to turn a blind eye/ под условом да је до тога дошло у доброј вери / in good faith/ то јест, да она претставља истинску експлоатацију непријатеља са циљем да обезбеди Михаиловићу оружје и друге потребе, који ће бити окренути против Италијана по наређењима Врховне Савезничке Команде ван земље; још један разлог за ово била је чињеница да је количина материјалне помоћи за које су Британци нашли да је могућно послати Михаиловићу била још увек врло мала. Мајору Хатсону, према томе, упућена су и упутства." ⁷

Сам начелник Штаба S.O.E. у Лондону / 1940 до 1942/ Џорџ Тејлор који је био на томе положају и под Сер Франк Нелсоном / Sir Frank Nelson/ и Сер Чарлс Хамбром / Sir Charles Hambro/ Врховни шефови S.O.E. у Лондону, о овој погодби рекао је после рата: "Ова политика имала је извесне импликације / implications/. Најважнија од њих било је Михаиловићево истинско држање и могућности о којима сам говорио, довело је S.O.E у Каиру

да се не брину много / *not to worry too much*/ о сарадњи Михаиловићевој или његових људи јер је то било потпуно схватљиво / *this was all quite understandable*/; и ако је било безвољно / *undesirable*/ било је толико логично и опортунистичко са гледишта ђенерала Михаиловића да би било лудо / *foolish*/ да се узбуђује због тога. То није претстављало ништа шт би указивало на истинску и стварну помоћ или ма какве исмпатије према Силама Осовине.⁸ Чак и масовни убица Црногораца, Милован Ђилас, написао је после рата: “Четници нису имали оружја... за мало веће јединице. Нападаци /Италијани/ нису имали поверење у четнике и давали су им само муницију, не и оружје, за пушку и митраљезе.”⁹

Не може бити никакве сумње да су се са Начелником штаба S.O.E. у Лондону слагали и врховни војни шефови Нелсон и Хамбро, као и њихов министар Селборн. А тиме и сама Британска влада.

Може ли ико, чак и у сну, да поверује у причу, да ће се оружје купљено од Италијана новцем Владе Његовог Британског Величанства, употребити ма за шта друго, сем против заједничког непријатеља — Сила Осовине, кад буде дошао одлучан час да се Италијани баце у море? Оно је имало да се употреби, тренутно, у одбрани мирнога народа од Ђиласових, Милутиновићевих, Пијадиних и Титових терориста, који су, као и хрватски усташаи, хтели да истребе све потенцијалне непријатеље комунизма и, на зверски начин, убијали најбоље офицере и националисте у Црној Гори.

Чак и сам председник ратне Британске владе Винстон Черчил, одлазећи на Трећу вашингтонску конференцију да реши о искрцавању на Балкан 1943, писао је 5 априла председнику Рузвелту: “Ја верујем да ће Михаиловић, и поред свога садашњег природно извештаченог држања / *present batzrally foxu attitude*/ бацити све своје снаге против Италијана чим будемо могли да му пружимо ма какву ефективну помоћ.”¹⁰ Треба истаћи, да је то било арпила 1943 непуна два месеца пре Наредбе да Михаиловић оде на Копачицу а целу Југославију уступи Титовим терористичким партизанима. А нико не може да порекне, да је најмоћнији човек Савезничке коалиције био погрешно обавештен или у заблуди. Он је највише упознао Србе 27 марта 1941, када су одбацили војни савез са Хитлером и довели Југославију на страну још усамљене Велике Британије у борби против Нацистичке Немачке.

Ако би ико хтео да оптужи Михаиловића и Србе Црне Горе за “сарадњу” са Италијанима, он би морао да у исто време оптужи Председника Ратне Британске владе, његове министре за блокаду и све војне шефове у SOE од Нелсона и Хамброа, до Гленконера, Мастерсона, у Каиру и све енглеске родољубе, који су радили у Министарству блокаде и чинили све да се Хитлеровој Немачкој причини што више јада од стране поробљених народа Европе.

Да је погодба црногорских четника са Италијанима била најобичнија експлоатација непријатеља, који је мрзео Немце бар исто толико

колико и Черчил и Срби уопште, а Срби Црне Горе посебно, доказује и чињеница: да Британска влада никада, понављамо, никада, није о томе известила Југословенску владу и претставила јој куповину оружја од Италијана као некаву зазорну "сарадњу" са непријатељем. Сам ђенерал Михаиловић тек кад је стигао у Црну Гору 1 јуна 1942, сазнао је о овој погодби са Италијанима. Дотле није имао појма ни он. Иако се слагао са одлукама о погодби са Италијанима као и SOE и у Лондону и у Каиру, као и Британска влада, Михаиловић је ипак, како је изјавио на суђењу у Београду, обавестио Југословенску владу у Лондону о стању у Црној Гори и погодби између четника и Италијана и упитао "да ли Влада има ма какав коментар да учини". Ова депеша никада није била предана Влади у Лондону, па према томе, никакав одговор није дат Михаиловићу. Михаиловић је из тога закључио: да Влада нема никакву примедбу да учини за то! 11. У исто време кад и Југословенској влади, Михаиловић је тражио евентуалне напомене и од Британске владе. Не постоји никаква забелешка да је Хатсон што рекао Михаиловићу као одговор Британске владе, по питању погодбе са Италијанима у Црној Гори.¹²

Краљевска југословенска влада у Лондону сазнала је тек из говора Председника Британске владе у Парламенту 22 фебруара 1944 за оптужбе, које је дигао против Михаиловића: "Ђенерал Михаиловић, ја много жалим што то морам да кажем, постепено је склизнуо у положај у коме су неки од његових команданата вршили саображавање / accommodations/ са Италијанским и Немачким трупима, што је довело до њиховог усамњивања у извесним планинским пределима и због тога нису ништа или су врло мало радили против непријатеља. Међутим, појавио се један нови и страшнији шампион на сцени...У маршалу Титу партизани су нашли сјајног вођу, славног у борби за слободу..."¹³

Тек 1973, они који су још били живи после рата, сазнали су од пуковника Белија и Џорџ Тејлора да је капетан Хатсон био обавештен о ставу Британаца према погодби са Италијанима.

Потребно је подвући, да је овај Черчилов говор дошао после наредбе од 28 маја 1943 да Михаиловић оде на Копоник. Да је дошао после одлуке Велике Тројице у Техерану 1 децембра 1943, да се у Југославији помогну само партизани свим средствима и операцијама командоса. Да је дошао после 10 децембра 1943, када је Черчил, по повратку из Техерана, оптужио Краљу и председнику Владе Пурићу да Михаиловић а не његови команданти, САРАЂУЈЕ са Немцима. А да је све ово дошло, пошто је Черчил 19 маја 1943 одложио по други пут Други фронт у Француској и када је морао да нешто пружи Стаљину за неактивност, понављамо неактивност Западних Савезника и 1943, јер је на Источном фронту било 260 осовинских дивизија од којих 110 немачким, а целокупна сила Велике Британије и Америке носила се у Средоземљу са само десетак немачких дивизија све до 6 јуна 1944! Треба уочити још и то, да је у тренутку овога говора пред британским Парламентом Италија била суратник / co-belli-

gezent/ у рату против Немаца, јер су после капитулације 8 септембра 1943, објавили рат Немачкој! Председнику Британске владе требало је наћи бар неки разлог за напуштање савезничке Југославије и прилазак Титовим партизанима против легалне војске Краљевине Југославије.

У јулу 1973 на Лондонском универзитету одржана је конференција "да се поново размотри Британски службени став према ратним отпорима у Југославији и Грчкој". Главни циљ конференције био је да се оправда ратна политика Председника Британске владе. Пуковник Бели пришао је хору Хатсон, Дикин, Маклен и други да би стварно прикрио Черчила као јединог иницијатора Наредбе за Копаоник. Он је поднео једну студију "Британска политика према Михаиловићу," крцату *post factum* измишљотинама и лажима. Једна од најнезграпнијих и најглупљих била је опомена Михаиловићу у фебруару 1943 о смењивању црногорских команданата "у пријатељском додиру са Италијанима". Циљ ове бургије био је да оправда Черчилову изјаву о "accommodations неких Михаиловићевих команданата са непријатељем. Пуковник Бели у својој студији рекао је ово:

Крајем фебруара 1943 ја сам даље саветовао да се учини одлучан напор и Михаиловић принуди или да смени црногорске команданте који су били у непосредном и пријатељском додиру са Италијанима / Ђукановић, Станишић и Лашић/ или да им нареди да одмах напусте уточишта италијанских гарнизона по градовима, и огу у планине. Поменути официри имали су ускоро да посете Михаиловићев Штаб, и ја сам затражио / од Команде у Каиру/ и добио одобрење да и њима и Михаиловићу говорим у духу предлога. Састанак је био неуспешан. Михаиловић је продужио у својој уверењу да његова тактика претставља оправдану експлоатацију непријатеља и продирање у њихове организације, док су се његови команданти показали фанатици и исувише немудри / bigoted and stupid/ да би могли да буду убеђени било разлозима било претњама. Што се тиче положаја мајора Павла Ђуришића, Михаиловићевог команданта у Источној Босни и Санџаку са Штабом у Колашину, британски официри за везу, после посете обоме граду у половини фебруара 1943, дошли су до оправданог закључка да, иако су његове трупе биле признате од стране Италијана под именом Лимско-Санџачки четнички одреди, — Ђуришићу треба дозволити да одржава своје додире са непријатељем. Они / британски официри за везу/ били су убеђени да ће оружје, опрема и одећа, које је добијано од Италијана, бити са добрим успехом употребљени против њ и х... штабише, чињеница да су Ђуришићеве трупе контролисале овај део Црне Горе обећавао је олакшање за пријем материјала из Египта, не само ваздушним но и морским путем; надало се да ће Ђуришић, пошто прими довољно оружја од Италијана, моћи да обезбеди један канал до обале и да заштити отпор материјала. На крају сав овај материјал је отишао партизанима, који су били на капијама Берана у јачим снагама но Михаиловићеве, одмах после капитулације Италије." 14

Вера пуковника Белија, да ће Ђуришић употребити оружје, које добија од Италијана, била је исто тако и вера самога Михаиловића за све црногорске команданте. Михаиловић је знао да ће то оружје бити употребљено против Италијана, кад Савезници буду почели искрцавање у Југославију, али Британци нису били у стању да то изврше! Један обичан официр за везу, својом арогантношћу покушао је да се стави изнад и Михаиловића и Југословенске владе и он решава ко ће а ко неће да продужи и даље сарадњу са Талијанима. Да ли је потребно уопште рећи да је Михаиловић знао далеко боље од пуковника Белија да ли ће Срби Црне Горе окренути своје оружје против непријатеља кад буде дошло до инвазије Савезника у Југославију. Британски официри за везу, не сви, хтели су да се боре у Југославији до — последњег четника! Баш у овоме је дошло до неслагања између кафанских стратега S.O.E. и Михаиловића и његових прекаљених официра и војника. Да је ова ситуација била изложена Југословенској влади, нема сумње да би се она сложила са Михаиловићем, а не са про-комунистом Хатсоном или арогантним Белијем. Арогантност официра за везу у Штабу ђенерала Михаиловића достићи ће врхунац, када је ђенерал Вилсон био поставио ултимативан захтев да се сруше два моста на Ибру до 29 децембра.

На суђењу ђенералу Михаиловићу у Београду 1946, о "сарадњи" четника и Италијана, Тито је могао да изнесе само један сковани документ, а Британска влада за протеклих скоро 40 година није могла да изнесе ни један једини доказ да је Михаиловић сарађивао било са Италијанима било са Немцима. Михаиловићеве четници у Црној Гори биће скоро уништени до последњег маја 1943, када су их са свих страна напали Немци, хрватски домобрани са усташима и Титови партизани и њихови "сарадници" Италијани! То је историјска истина, која ће све више да избија на светлост дана.

Сва до сада објављена документа и на непријатељској и нарочито на Америчкој страни указују, да је Михаиловић био напуштен због одлагања Другог фронта од 1943 до 6 јуна 1944. Штавише, нарочито непријатељска документа објављена после рата показују да је Тито са партизанима, а не Михаиловић са четницима, сарађивао са Немцима, усташама и Италијанима.

НАПОМЕНЕ

1. Department of the Army Pamphlet No. 20-243: *Istorical Study, German Antiquerrilla Operations in the Balkans / 1941-1945/, August 1954, s. 22.*
2. Писмо ђенерала Окинлека /C.J. Auchinleck/, Врховног команданта Британских снага у Египту, 19 децембра 1941, упућено Министру војске ђенералу Богољубу Илићу; пишчева својина.
3. Писмо председника Владе ђенерала Симовића Министру иностраних послова Антони Идну од 26 новембра 1941; пишчева својина.
4. *British Policy towards Resistance in Yugoslavia and Greece*, Edited by Phillis Auty and Richard Clogg", By S.W. Bailey, The Macmillan Press Ltd 1975, London, s. 67.
5. Слободан Јовановић: *З а п и с и о* проблемима и људима, 1941-1944. Лондон, 1976, Издање Удружења српских писаца и уметника у иностранству, с. 33.
6. Представништво Југословенске владе, Војни кабинет, Д.В.К. 46, 24 јуна 1942: материјал и новац достављен од новембра 1941 до 1 јуна 1942: новац— 4,755.000 лира, 12.056 долара и 19.851 златник; оружје: 54 митраљеза, 288 ручних бомби и 38.500 метака. Од 1 јуна 1942 до 6 о к т о б р а 1942: новац— 32,300.000 лира, 8,500 долара и 25,500 златника; оружје— 99 митраљеза, 5 бацача, 680 бомби за бацаче и 190.000 метака / Д.В.К. Бр. 165, 12. октобра 1942/. У ф е б р у а р у и м а р т у, Пов. В.К. 1155, 6 маја 1943: новац 31,050.000 лира, 20.000 долара, 1.000 златника; оружја— 143 митраљеза, 4 бацача са 656 бомби за бацаче и 97.000 метака.
7. Књига као под 4, пуковник Бели, стр. 67-68.
8. Књига као под 4 Цору Тејлор, с. 231-232.
9. Ђилас, Милован: *Wartime*, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., New York 1979, s. 160.
10. *Foreign Relations of the United States, The Conferences at Washington and Quebec*, Government Printing Office, Washington 1970, s. 13-14.
11. Р е в и ј а 92: Саслушање Драже Михаиловића пред иследником Озне, 9 априла до 22 маја 1946, Београд 1973, Наставак 19.
12. Иста Ревивија, Наставак 17.
13. *The New York Times*, 23 February 1944.
14. Иста књига као 4, пуковник Бели, с. 74.

Прилог IV

МИХАИЛОВИЋЕВ ГОВОР У ЛИПОВУ 28 ФЕБРУАРА 1943.

У селу Липову северозападно од Колашина, на подножју Сињајевине планине, ђенерал Михаиловић крстио је дете једноме мештанину 28 фебруара 1943. После ручка, за столом, Михаиловић је критиковао Велику Британију због слабе помоћи коју дају њему, а траже непрекидно акције против окупатора. Међу званицама у тој соби био је и шеф Британске мисије пуковник Бели.

Изузетно овога дана, Михаиловић је био веома потиштен из ових разлога: пуковник Бели известио га је о нападима савезничке штампе против њега и његових снага; ВВС је, према изворима "Слободне Југославије" из Москве, оштро нападао Михаиловића и четнике; др. Мољевић предао му је то јутро Меморандум о ужасној глади Срба у НДХ и избеглица у Црној Гори и Србији; најзад пуковник Бели, као доказ да се доиста врше саботаже и стрељања "присталица Михаиловићевих по Србији, поставио је један несхватљив захтев, да се све то документује. Михаиловићеве "тројке" су од тада улазиле у градове и са бандера или зидова цепале плакате о стрељањима Срба као "присталице ђенерала Михаиловића".

Нека паклена рука у S.O.E. у Каиру додала је извесне ствари, које нису биле у депеши пуковника Белија. Између осталог: да су "Италијани његов једини извор помоћи" и да "према њима неће да мења став; да су Краљ и Влада заробљеници у Лондону"; да су његови "непријатељи партизани, усташе, муслимани и Хрвати" и тек кад буде са њима "рашчистио окренуће се против Италијана и Немаца." Пуковник Бели обавестио је Слободана Јовановића, после рата, да је његова депеша извитоперена и да он није то све рекао у своме извештају. Шта је било по среди? Председник Владе Јовановић посетио је Идна 11 јануара и молио да се оружје достави Михаиловићу и предао потсетник Стр. пов. бр. 1 о партизанској пропаганди ВВС-а. Том приликом Идн му је рекао: да је пуковнику Белију наређено да изради спискове оружја и материјала у договору са Михаиловићем и да ће се, после тога, Михаиловићу дотурити све то. Та депеша је, наравно, прошла кроз S.O.E. у Каиру. Шеф Југословенске секције S.O.E. у Каиру био је одушевљени присталица Титов и партизана Васил Давидсон, а један од његових помоћника био је мајор Клугман, познати комунистички активиста још од 1933, а после рата члан ЦК Комунистичке партије Енглеске. Они су Белијеву депешу прекројили и послали у Лондон.

Успех у Лондону био је неочекиван. Већ 23 марта Сер Орм Сарџент, помоћник сталног потсекретара у Форен офису, обавестио је америчког отправника послова у Лондону Матјуса / Freeman H. Matthews/ да је "Михаиловић искрено признао да одржава додире са Италијанима... и да се од њих снабдева." / FRUS, vol. III, 1943, s.984/. а у Форен офису 29 марта предали су Черчилу на потпис / Идн је био тада отсутан из Лондона/ Ноту, којом су протестовали против говора ђенерала Михаиловића. Треба се овде потсетити, да су и Лорд Селборн и Лорд Гленконер известили председника Владе Јовановића: да не могу да дотурају знатну помоћ Михаиловићу, али да му зато шаљу милионе лира и десетине хиљада златника у циљу куповине оружја од Италијана.

Цела ова комунистичка ујдурма није сметала ништа самоме Михаиловићу; јер је Черчил већ 5 априла у једној депеши Рузвелту рекао да ће Михаиловић да баци све своје снаге против Италијана чим буду могли да му дотуре оружје. Лорд Гленконер, шеф S.O.E. за цо Балкан и Средоземље, почетком априла 1943 одбио је предлог Форен офиса да се пошаљу официри за везу код партизана; амбасадор Рендел 22 априла известио је председника Владе Јовановића да ће, приликом искрцавања на Балкан, Михаиловић "бити стожер у позадини немачких трупа"; и , најзад, Британска влада склопила је са Михаиловићем С п о р а з у м 1 јуна 1943.

Било како било, овде ћемо дати документа о томе говору ђенерала Михаиловића у Липову. Председник Владе Черчил, који је привремено заступао отсутнога Идн, потписао је Ноту упућену председнику Владе Јовановићу, коју је предао амбасадор Рендел 29 марта. Та Нота гласи:

Број: R. 2538/2/ G

Форен офис С.В.1
Март 29, 1943.

Екселенцијо,

Имам част да Вас известим да Влада Његовог Величанства постаје у озбиљној мери узнемирена услед скорашњих развоја у југословенским стварима и да осећа све већу бојазан у погледу на будућност ако се не предузму кораци да се постигне веће јединство, не само међу разним елементима отпора у самој земљи, и међу Србима, Хрватима и Словенцима, него и међу југословенским круговима на страни. Ја сам потпуно свестан тешкоћа у вези са постизавањем, за сада и под садашњим околностима, једнога дефинитивног решења разних проблема који сачињавају српско-хрватско-словеначки прблем и ја не желим да се позабавим баш са овом страном југословенских ствари у овој ноти, са изузетком да желим да кажем, ако ми се то допушта, да, уколико могу да просудим, подељеност мисли и гледишта постаје све јача, и да ово, изгледа, чини да је тешко постићи одлуке чак и питањима мање важности у оквиру Владе Ваше Екселенције.

2. Међутим, у овој ноти желим да се позабавим са ситуацијом у самој Југославији. Извештај које је Влада Његовог Величанства примила од свога официра за везу са ђенералом Михаиловићем, и из других извора не остављају никакве сумње о томе да још и сада нема уопште никакве слоге међу разним елементима отпора, и да постоји и даље стварно стање Грађанског рата између снага ђенерала Михаиловића четника с једне стране, и других јединица отпора с друге стране, и да се је у овој борби ђенерал Михаиловић удружио непосредно, или посредно, са Италијанском окупационом војском. Ове извештаје, неке од којих Влада Његовог Величанства, раније, није била расположена да верује, сада је потврдио сам ђенерал Михаиловић у једноме говору који је одржао на једноме месном скупу на дан 28 фебруара, а о коме је поднео извештај пуковник Бели који је био присутан.

3. У току овог говора, ђенерал Михаиловић је казао да су Срби сада остали потпуно без пријатеља, да их Енглези, ради својих сопствених стратешких циљева, гоне да предузимају операције без икакве намере да им помогну било сада било у будућности, да се Енглези сада боре до последњег Србина у Југославији. Он је наставио, да Енглези пробају да купе српску крв по цени безначајне количине оружја, али да он никада неће узети учешћа "у овој бесрамној трговини која је типичан пример традиционалне енглеске перфидије". Далеко од тога да буду гости, југословенски Краљ и Влада су стварно заробљеници Енглеза. Они су заробљени и притворени од Владе Његовог Величанства која је бесрамно прекршила југословенски суверенитет тиме што је преговарала непосредно са Совјетском владом о југословенским унутрашњим проблемима. ВВС је са огавним цинизмом престао да помаже свету српску ствар. Савезничка похлепност за преваром задовољена је превременом, лицемерном, противујугословенском активношћу партизана, али нека Савезници увиде да ништа што би они могли да учине или да запрете, неће окренути Србе од своје заклетве и свете дужности да истребе партизане **Докле год Италијани остану његови једини довољни извор користи и помоћи уопште**, ништа што би Савезници могли учинити неће га навести да промени свој став према њима. **Његови непријатељи су партизани, усташе, муслимани и Хрвати**. Када буде са њима раскрстио, он ће се окренути на Италијане и Немце. На завршетку је казао да му није потребна веза са Западним Демократијама чији је једини циљ да добију рат о трошку других.

4. Вама је познато да је политика Владе Његовог Величанства од увек била да пружи ђенералу Михаиловићу своју пуну помоћ у његовој борби против Осовине и да му пружи сву могућу материјалну помоћ. За две године она је спроводила ову политику до крајњих граница своје моћи и због тога је она уколико више запрепашћена када је видела реакцију ђенерала Михаиловића. Ја увиђам да речи, изговорене у љутњи не морају да изразе промишљени суд, и да се ђенерал Михаиловић може осећати привремено озлојеђеним услед мале количине помоћи коју је на жалост било могуће у скорашње време послати из разлога који леже ван власти Владе Његовог Величанства. Међутим, увидећете да Влада Његовог Величанства не може да пређе преко овога излива нити

да прихвати без објашњења и протеста једну политику која се тако потпуно размимоилази са њеном сопственом политиком. Она никад не би могла оправдати нити пред британском публиком нити пред својим другим савезницима настављање пружања помоћи једном покрету, чији се вођа не устручава да јавно изјави да су њени непријатељи његови савезници — да ли привремени или стални беспредметно је — и да његови непријатељи нису немачки и италијански нападачи његове земље, него његови земљаци Југословени, а главни међу њима људи који се у самом овом тренутку боре и дају своје животе да ослободе његову земљу од јарма странаца.

5. Ја не верујем да ова политика ужива санкцију Југословенске владе, нити да она ма на који начин даје изражаја њеним погледима; али будући да је ђенерал Михаиловић Министар војске у Влади Ваше Екселенције, осећам се примораним да Вас известим о погледима које је он пре тако кратког времена изразио и да предложим ради разматрања од Ваше стране да Југословенска влада одмах предузме кораке да се ђенерал Михаиловић потпуно и тачно обавести о њеним сопственим погледима о овим стварима и да му се даду инструкције да од сада усвоји једну линију која је више у складу са ставом Југословенске владе и Владе Његовог Величанства. Ви ћете, уверен сам, увидети да, ако ђенерал Михаиловић није вољан да промени своју политику како према италијанском непријатељу тако и према својим југословенским земљацима, можда ће се показати потребним да Влада Његовог Величанства ревидира своју садашњу политику фаворизирања ђенерала Михаиловића уз искључење осталих покрета отпора у Југославији. Имам част да будем, са највећим уважањем, покорни слуга Ваше Екселенције.

Винстон С. Черчил с.р.

Стр. Пов. Д.В.К. Бр. 33

2 априла 1943

Господине Амбасадоре,

Прилажем нацрт телеграма који желим да пошаљем ђенералу Михаиловићу. Желео бих претходно да чујем Ваше мишљење о нацрту, и био бих Вам захвалан ако бисте ми што пре доставили то мишљење.

Изволите примити, Господине Амбасадоре, итд

Ваш врло искрен

Слободан Јовановић с.р.

ЂЕНЕРАЛУ МИХАИЛОВИЋУ

Британско Министарство иностраних дела добило је текст оног говора који сте Ви држали 28 фебруара ове године на једном локалном скупу. У том говору, који је сав испуњен оптужбама противу Британске владе има једно место које је привукло њену нарочиту пажњу. То је оно место где кажете да су Италијани једини ваш прави извор помоћи и потпоре. Британска влада је узела озбиљно ову тврдњу и учинила ми је тим поводом оштре претставке. Британска влада је такође јако узнемирена оним местом где изјављујете да сматрате партизане, усташе, муслимане и Хрвате као Ваше главне непријатеље, и да ћете тек пошто свршите с њима обрнути Ваше снаге против Италијана и Немаца. Британска влада не може никако одобрити гледиште по коме су главни непријатељи Југославије њени рођени синови, и то поглавито они који се боре против Немаца и Италијана, а не сами Немци и Италијани.

Како сте Ви члан Југословенске владе, Британска влада желела је да Вам стави на знање да је потребно да промените став како према Италијанима, тако и према оним Југословенима који се боре против непријатеља, јер би иначе Британска влада морала ревидирати своју досадашњу политику која се састојала у помагању Вашег покрета с искључењем свих других центара отпора у Југославији.

Примајући на знање ову претставку ја сам Британској влади свратио пажњу на Ваше најновије извештаје у којима Ви поричете сваку сарадњу с Италијанима и обележавате партизане као нападаче на српски живаљ који Ви не можете оставити без одбране. За усташе сам поменуо да они чине саставни део непријатељске оружане снаге, и да су према томе сукоби с њима неизбежни. Поред свега тога ја морам изјавити да Ваш говор од 28 фебруара, ако је тачно достављен, не одговара не само погледима Британске, него ни погледима Југословенске владе. Немци и Италијани који су распарчали Југославију и одузели нашем народу слободу, јесу наши први и главни непријатељи. Против њих ваља удружити све борбене снаге Југославије, остављајући на страну наше унутрашње размирице. Сваки грађански рат који се води за време непријатељске окупације, користи само непријатељу и ником више. Ми разумемо да је било прилика када сте морали примити борбу с партизанима, али из тога још не следује да и сарадња с Италијанима против партизана може бити оправдана. У сваком случају војну помоћ Велике Британије ми можемо тражити само за борбу против Немаца и Италијана, као и њихових сателита, али не и за наше међусобне сукобе. Ма колико тренутно, с погледом на локалне прилике, италијанска потпора изгледала корисна, она би била скупо плаћена, ако би због ње била доведена у питање она много важнија и драгоценија потпора коју нам Велика Британија указује. Та нам је потпора могла до сада изгледати недовољно, али

Британској влади није оскудевала никада добра воља да Вас помогне. Велико растојање између Вас и британских трупа за операције на Средњем Истоку једини су узрок што су Ваши оправдани захтеви били до сада не потпуно задовољени. Према уверавању Британске владе промењена војна ситуација на Средњем Истоку учиниће ускоро могућним да Вам се пошаље помоћ у већем обиму али под условом да Британска влада буде уверена да ће Ваш став према непријатељу бити саобразан њеном ставу, и да ћете Ви у будуће сарађивати с њима лојално и од свег срца.

У саопштењу свега овога ја Вам као Председник Југословенске Владе стављам на срце да у споразуму с тамошњим британским официрима заузмете како према Талијанима тако и према партизанима један став који неће давати повода замеркама Британске ни Југословенске владе.

Д.В.К. 33 - Јовановић

Број У.Р. 69

3 априла 1943

Господине Председниче,

Одмах по пријему Вашег писма од 2 априла, којим сте ми доставили на енглеском превод нацрта за телеграм који намеравае упутити Ђенералу Михаиловићу, излазећи у сусрет молби садржаној у Ноти Господина Винстона Черчила од 29 марта, а чији сте ми садржај укратко саопштили још првог априла у вече, — ја сам отишао до Форен офиса где сам се саветовао о садржини Вашег нацрта.

Могу одмах рећи да Форен офис, као што сам и очекивао, сматра овај нацрт у начелу веома задовољавајућим и да он, уопште узев, излази потпуно у сусрет молбама садржаним у Ноти Господина Черчила.

Ипак, Форен офис би желео да предложи да се унесу једна или две измене и допуне.

На првом месту, њима се чини да би тачка изражена у последњој реченици првога става, која гласи: "Најмање је пак разумљиво Британској влади да сте Ви могли рећи да су Италијани Ваш једини извор помоћи", — требала да дође малко раније у овоме ставу, јер је ово уствари главна тачка коју је Влада Његовог Величанства нарочито хтела да истакне. Форен офис, према томе предлаже да се друга реченица измени тако да гласи: "У том говору који је сав испуњен оптужбама противу Британске владе има једно место које је привукло њену нарочиту пажњу. То је оно место где кажете да су Италијани једини Ваш прави извор помоћи и потпоре. Британска влада је узела озбиљно ову тврдњу и учинила ми је тим поводом оштре претставке. Британска влада је такође јако узнемирена оним местом где изјављујете да сматрате партизане, усташе, муслимане и Хрвате као Ваше главне непријатеље, и да ћете, тек

пошто свршите с њима обрнути Ваше снаге против Италијана и Немаца.”

Друга примедба је, последња реченица другог параграфа која гласи: “Ово без сумње не би требало разумети тако да Британска влада не би хтела више помагати Ваш покрет и као да би могла стати на страну оних који Вас нападају.” Мислим да је ова реченица можда узета као последица нашег разговора 1 априла увече, када сам изјавио да је политика Владе Његовог Величанства помагање ђенерала Михаиловића свима расположивим средствима, али да то не мора да значи да ће она везати своје руке и не помагати ни један други отпор против Осовине. И ако, све док буду помагали ђенерала Михаиловића, они неће свакако помагати ни један други покрет који напада ђенерала. Али ова реченица како је састављена значи да чак и у случају да држање ђенерала Михаиловића захтева потребу да ми ревидирамо нашу политику према њему, да ми чак и тада нећемо помагати ни један други покрет који би могао бити у сукобу с њим. Ово би било нетачно и ми сматрамо потребним да се ова реченица изостави. Тачка која је подвучена у нашем разговору у сваком случају довољно је подвучена реченицом “И с к љ у ч у ј у ћ и о с т а л е п о к р е т е о т п о р а у Ј у г о с л а в и ј и,” коју сте Ви навели цитирајући је из>Note г. Черчила од 29 марта у претходној реченици истог става.

Најзад Форен офис сматра да последњи део последње реченице претпоследњег става овог нацрта даје погрешан утисак. Та реченица гласи: “Према уверавањима Британске владе Вама ће се, услед промењене војне ситуације на Средњем Истоку, моћи у скором року указати сва она потпора коју Ваш и досадашњи напори заслужују.” Ми бисмо доиста били срећни када бисмо могли да у скорој будућности пошаљемо ђенералу Михаиловићу помоћ тих размера. Нажалост, иако се надамо да ћемо бити ускоро у стању да пошаљемо ђенералу Михаиловићу помоћ у много знатнијим количинама но до сада, под условом да његово држање учини то могућним, ипак је мало изгледа да ћемо бити у стању у блиској будућности да пошаљемо помоћ тако великих размера као што би се могло разумети из ове реченице. Форен офис сматра да треба шта више подвући да ће та помоћ бити само под условом да ђенерал Михаиловић лојално и свесрдно сарађује са својим Британским Савезницима. Они стога предлажу да се ова реченица преради и гласи: “Британска влада нас уверава да ће скоро промена војне ситуације на Средњем Истоку учинити могућним да Вам се достави помоћ у већим размерама; али је Британска влада објаснила да она може обећати ову помоћ само на случај да буде уверена да ћете Ви са њом сарађивати и лојално и свесрдно и да нећете оружје које будете примили од Британске владе употребити у циљу напада на Ваше суграђане сарађујући са Италијанима.”

Надам се да ћете се сложити да ови додаци спадају у оквир Вашег нацрта као што смо разговарали у вече 1 априла и да не мењају општи смисао, као што сам и подвукао у почетку овог писма, који Форен офис сматра потпуно задовољавајућим.

Ако будете, као што се надам, усвојили ове податке, био бих Вам захвалан да ми доставите српско-хрватски текст телеграма са бројем Војног Каби-

нета, заједно са измењеним преводом и ја ћу одмах настати да се достави ђенералу Михаиловићу без застоја.

Ја ћу исто тако радо да учиним, као што сте Ви сугерирали 1 априла, да се изради телеграм за пуковника Белија у договору с Вама, наређујући му да допуни и објасни ђенералу Михаиловићу Ваш телеграм и да појача изразе садржане у њему.

Остајем врло искрено Ваш

Џ. В. Рендел

ПРЕДСЕДНИШТВО ВЛАДЕ

Краљевине Југославије
СТР. Пов. Д. В. К. Бр. 67
6 априла 1943
Лондон

Екселенцијо,

Ја сам врло захвалан на писмо које сте били добри да ми 29 марта упутите поводом говора ђенерала Михаиловића од 28 фебруара. Југословенска влада потпуно дели гледиште које сте изволели изразити да су главни непријатељи Југославије Немци и Италијани, и да по могућности треба удружити све борбене снаге у Југославији без обзира на унутрашње размирице. У том смислу упутио сам једну депешу ђенералу Михаиловићу, коју сам слободан приложити у прилогу. Ја дубоко сажаљевам изразе које је ђенерал Михаиловић употребио против Велике Британије, али ма колико његов говор био у том погледу за осуду, ја држим да тај говор треба сматрати само као израз његовог тренутног расположења. У својим сасвим скорашњим извештајима он одлучно одбија од себе све оптужбе о сарадњи с Италијанима. Што се тиче Немаца, масовно истраживање и гоњење његових присталица у окупираној Србији јесте неоспорни доказ да Немци сматрају његову организацију као главни центар отпора. Борба између четника и партизана јесте без сумње велика несрећа, јер на крају крајева служи само циљевима непријатеља, и ми ћемо у свако доба с највећом пажњом узети у разматрање све сугестије које би енглески официри који се налазе уз ђенерала Михаиловића учинили у погледу прекида те борбе. Што се тиче усташа није потребно истицати да они припадају оружаном сили непријатеља и да је борба против њих неизбежна.

При крају ја желим да захвалим Вашој Екселенцији на интересовању за тешкоће Југословенске владе. Те тешкоће без сумње постоје, али то су тешкоће са каквим има да се бори више или мање свака влада у емиграцији, која је уз то још и коалициона влада. Нека ми је, међутим, допуштено додати да основним циљевима спољашње политике и одлучност да се истраје у борби про-

тив Осовине, између чланова Југословенске владе постоји најпотпунија једнодушност.

Господину
ВИНСТОНУ ЧЕРЧИЛУ
Председнику Британске владе
10 Даунинг стрит
Лондон С.В.1

Председник Министарског Савета и
Заступник Министра војске, морнарице и
ваздухопловства,
Слободан Јовановић с.р.

ПРЕДСЕДНИШТВО ВЛАДЕ

Краљевине Југославије
Д.В. К. Бр. 33
5 априла 1943
Лондон

ЂЕНЕРАЛУ МИХАИЛОВИЋУ

Британско Министарство иностраних дела добило је текст оног говора који сте Ви држали 28 фебруара ове године на једном локалном скупу. У том говору који је сав испуњен оптужбама противу Британске владе има једно место које је привукло њену нарочиту пажњу. То је оно место где кажете да су Италијани једини Ваш прави извор помоћи и потпоре. Британска влада је узела озбиљно ову тврдњу и учинила ми је тим поводом оштре претставке. Британска влада је такође јако узнемирена оним местом где изјављујете да сматрате партизане, усташе, муслимане и Хрвате као Ваше главне непријатеље и да ћете тек пошто свршите с њима обрнути Ваше снаге против Италијана и Немаца. Британска влада не може никако одобрити гледиште по коме су главни непријатељи Југославије њени рођени синови и то поглавито они који се боре против Немаца и Италијана, а не сами Немци и Италијани.

Како сте Ви члан Југословенске владе, Британска влада желела је да Вам ставим на знање да је потребно да промените став како према Италијанима тако и према оним Југословенима који се боре против непријатеља, јер би иначе Британска влада морала ревидирати своју досадашњу политику која се састојала у помагању Вашег покрета с искључењем свих других центара отпора у Југославији.

Примајући на знање ову претставку ја сам Британској влади свратио пажњу на Ваше најновије извештаје у којима Ви поричете сваку сарадњу с Италијанима и обележавате партизане као нападаче на српски живаљ који Ви не можете оставити без одбране. За усташе сам поменуо да они чине саставни део непријатељске оружане снаге и да су према томе сукоби с њима неизбежни. Поред свега тога ја морам изјавити да Ваш говор од 28 фебруара, ако је тачно достављен, не одговара не само погледима Британске него ни погледима Југословенске владе. Немци и Италијани, који су распарчали Југославију

и одузели нашем народу слободу јесу наши први и главни непријатељи. Против њих ваља удружити све борбене снаге Југославије остављајући на страну наше унутрашње размирице. Сваки грађански рат који се води за време непријатељске окупације користи само непријатељу, и никоме више. Ми разумемо да је било прилика гада сте морали примити борбу с партизанима, али из тога још не следује да и сарадња с Италијанима против партизана може бити оправдана. У сваком случају војну помоћ Велике Британије ми можемо тражити само за борбу против Немаца и Италијана као и њихових сателита, али не и за међусобне сукобе. Ма колико тренутно с погледом на локалне прилике италијанска потпора изгледала корисна, она би била скупо плаћена ако би због ње била доведена у питање она много важнија и драгоценија потпора коју нам Велика Британија указује. Та Вам је потпора могла изгледати до сада недовољна, али Британској влади није оскудевала добра воља да Вас помогне. Велико растојање између Вас и британских трупа, оскудица превозних средстава и потреба да се све снаге прикупе за операције на Средњем Истоку једини су узрок што су Ваши оправдани захтеви били до сада не потпуно задовољени. Према уверавању Британске владе промењена војна ситуација на Средњем Истоку учиниће ускоро могућним да Вам се пошље помоћ у већем обиму али под условом да Британска влада буде уверена да ће Ваш став према непријатељу бити саобразан њеном ставу и да ћете Ви у будуће сарађивати с њима лојално и од свег срца.

У саопштењу свега овога ја Вам као Председник Југословенске Владе стављам на срце да у споразуму с тамошњим британским официрима заузмете како према Италијанима тако и према партизанима један став који неће давати повода замеркама ни Британске ни Југословенске владе.

В.К. 33- Јовановић

Округао штампил

Председник Министарског савета и
заступник Министра војске, морнарице и ваздухопловства,

Слободан Јовановић с.р.

ЗАБЕЛЕШКА

о усменом разговору између председника Владе г. Слободана Јовановића и британског Амбасадора на нашем Двору г. Џорџа Рендела поводом Ноте г. Винстона Черчила Р 2538/2/ Год. 29 марта 1943 године, коју је предао у својству заступника Министра иностраних послова господина Идна. Тридесетог марта Амбасадор г. Рендел предао ми је Ноту Р. 2538/2/Г. коју је г. Черчил потписао не у својству Министра Председника, него у својству заступника Министра иностраних дела. Ја сам прочитао ту ноту у присуству сер Џорџа Рендела, и одмах му одговорио да не видим разлоге због којих не бих могао упутити

ђенералу Михаиловићу онаку поруку како г. Черчил жели, али да морам учинити ове напомене: /

/1/ говор који се приписује ђенералу Михаиловићу, није био уствари јаван говор, намењен за велики публицитет. Ја имам утисак да је то био говор у ужем кругу ђенералових присталица. У том говору се ђенерал јадао и жалио на савезнике што су га оставили без довољне помоћи, и сасвим је разумљиво да је говорећи о тој теми пао у раздражење и прешао меру. Када би било прислушне службе за оно што савезници говоре једни другима чуле би се и страшније ствари него што је овај ђенералов говор. Ипак ја не мислим да кажем да Британска влада није имала права и разлога да нам на тај говор обрати пажњу, али сам изненађен да је то учињено на тако формалан начин, као да се не ради о једном ђенераловом испаду него о једном политичком акту.

/2/ Несагласице у Влади без сумње постоје, али оне не стоје ни у каквој вези с говором ђенерала Михаиловића и ја доиста не видим разлога зашто су те две ствари обухваћене једном истом нотом, осим ако се хтео извршити један напад на Владу, сабијајући уједно све што би се могло навести противу ње. У том случају и говор ђенерала Михаиловића добио би значај једног акта за који се не чини одговорним само он лично, него цела влада. Додао сам да дозивање одметнутих официра у Лондон и појава ђенерала Симовића на предавању г. Стида, доведени у вези с овом нотом, могу код мојих другова у Влади створити утисак да Британска влада има нешто противу данашњн Владе. Ако је то случај онда је најбоље да нам се то каже отворено, а не да нам се кроз нападе ђенерала Михаиловића само наговештава.

Сер Џорџ је одбијао претпоставку да постоји како је он рекао "комплот" против Владе. О присуству ђенерала Симовића на предавању г. Стида изразио се као о једној нетактичности за коју одговара несумњиво капетан Грин. За дозивање одметнутих официра рекао је да му ствар није позната и да ће одмах тражити обавештење на надлежном месту. Завршио је уверавањем да је у целој ствари Југословенска влада ван питања, да је г. Черчил био импресиониран непријатељским тоном у коме је ђенерал Михаиловић говорио о Великој Британији у исто време кад је означавао Италијане као једине своје помагаче, и да у том неповољном утиску који је говор ђенералов оставио на господина Черчила треба тражити објашњење и његове Ноте.

К а д с м о с е 1 а п р и л а Сер Џорџ и ја састали поново, ја сам му показао нацрт одговора на Ноту господина Черчила и нацрт поруке за ђенерала Михаиловића. Што се тиче другог нацрта, иако је углавном био и њиме задовољан, учинио је све детаљне примедбе: /1/ Нашао је да треба истаћи да је Британска влада нарочито незадовољна оним местом у говору ђенерала Михаиловића где је он Италијане означио као једине своје помагаче; /2/ Завршетак Ноте где се каже да, ако ђенерал Михаиловић не буде прекинуо сарадњу с Италијанима, Британска влада мораће ревидирати своју досадашњу пријатељску политику према њему,— тај завршетак не значи да Британска влада мисли прекидати с ђенералом Михаиловићем,— а најмање мисли помагати оне који га нападају, и то би требало на неки начин објаснити ђенералу; /3/ Пошто, по признању саме Британске владе, помоћ ђенералу Михаиловићу није била довољна, то би требало објаснити зашто није било могућно доставити му већу помоћ и, у исто време, ваљало би му обећати да ће у будуће услед промене

војне ситуације на Средњем Истоку, бити помаган у много јачој мери.

Ја сам обећао Сер Џорџу да ћу унети у поруку ђенералу Михаиловићу све ове допуне које је желео, и онда смо се растали.

Д р у г о г а п р и л а ја сам допуњени нацрт поруке ђенералу Михаиловићу доставио Сер Џорџу под СТР. Пов. Д.В.К. Бр. 33 и он ми је на то одговорио писмом од 3 априла. Истога дана састали смо се поново. Ја сам му рекао да прву тачку његових напомена примам. Што се тиче друге тачке која се тиче тумачења завршетка ноте господина Черчила, ја налазим да је сам тај завршетак нејасно састављен. Ту се каже да ће Британска влада, ако ђенерал Михаиловић не прекине сарадњу с Италијанима, ревидирати своју досадашњу политику **искључивог** помагања његовог покрета. Шта то управо треба да значи? — Да ли значи да ће уз Михаиловићев покрет помагати и друге покрете? — Да ли ће у томе ићи тако далеко да обухвати и оне покрете који су управљени противу ђенерала Михаиловића? — Ако, у исто време, британска помоћ не би била обустављена ђенералу, онда бисмо се нашли у тој парадоксалној ситуацији да обе стране у данашњем југословенском грађанском рату уживају британску потпору. Завршио сам да ја, у свом првом нацрту, нисам уопште хтео тумачити детаљно место у Ноти господина Черчила, него сам га просто навео такво какво је, — и да сам у другом нацрту усвојио оно тумачење које ми је Сер Џорџ сам сугерирао.

Сер Џорџ није спорио да је он сам то тумачење сугерирао. Рекао је да оно само по себи није нетачно. Британска влада не предвиђа уопште могућност да прекида са ђенералом Михаиловићем и да потпомаже његове противнике. Али у Форен офису налазе да је боље да се то не каже тако јасно и одређено, јер би иначе завршна фаза и Ноте г. Черчила промашила свој ефекат. Ја сам одговорио да немам ништа против тога да се вратим на своју првобитну редакцију, али да трећу тачку нисам у стању примити онако како је предложена. И ако се ту на први поглед не каже ништа више него што се у целој поруци Венералу већ подразумева, ипак не може се спорити да је наведена редакција много оштрија него завршетак Ноте господина Черчила, који не садржи никакву претњу о обустављању британске помоћи.

Толико подвлагање сарадње с Италијанима могло би имати рђаво психолошко дејство на ђенерала Михаиловића, јер би га могло довести на мисао да је потпуно изгубио поверење Енглеза, што уствари није случај. Ако није друкчије, онда бих ја више волео да се изостави цео параграф о британској помоћи, него да се заврши с оваквим завршетком. Ја у осталом, рекао сам, нисам ни тражио да се о британској помоћи нарочито говори. Сер Џорџ је одговорио да разуме моје разлоге, и предложио ми је да се задржи параграф о британској помоћи, али да се при крају каже само то, да ће се та помоћ указивати Венералу под условом да он буде вољан да са британским савезницима лојално сарађује.

Ја сам примио ову нову редакцију, и Сер Џорџ Рендел обећао ми је, при растанку, да ће ми 5 априла јавити да ли је и Форен офис с њиме сагласан.

5 априла 1943 год.
Лондон

Председник Министарског савета
Заступник Министра војске, морнарице и ваздухопловства,

Слободан Јовановић с.р.

ОДГОВОР ЂЕНЕРАЛА МИХАИЛОВИЋА

“ Број 1483 од 16 априла 1943 / предана Југословенској влади тек 27 априла/.— Председнику Југословенске владе.

Веза Ваш број 297 / ово је енглески број, а наш је Д.В.К. Бр.33/— Ж.К.

Категорички одбијам да сам рекао да су Италијани једини наш прави извор помоћи. Казао сам, међутим, да су Италијани мој магацин оружја које ћу ја, кад дође дан, од њих отети и то ће бити наше оружје којим ћемо свом снагом ударити на њих и на мрског Немца од којих нам ни један не сме жив умаћи.

Нисам рекао да нам Немци и Италијани нису главни непријатељи. Напротив, зна се да наша акција противу њих никада није престала, нити ће престати. Наше снаге увек су против њих уперене, што доказују наше огромне жртве као и саботаже које се без прекида врше, а о чему су поднети извештаји редовним путем.

У погледу свих унутрашњих непријатеља наш став јесте став нужне одбране према њима. Тако, Муслимани су уништавали као италијанска милиција, док су Муслимани под вођством мајора Фехима Мусакадића са нама. О зверствима и убијањима националних елемената од стране Муслимана у служби окупатору, имате извештаје јер смо Вам их достављали.

Комунисти сарађују са усташама од којих примају оружје. Тежња је усташа да им комунисти као претходница њихова и Немаца очисте територију коју и поседују пошто је ови напусте. Комунисти стога и воде борбу само по српским крајевима и плански и систематски уништавају искључиво Србе, што ће се лако утврдити после рата на згариштима наших насеља. У комунистичким редовима као начелник штаба једне јединице налази се зет Мила Будака. На лешевима усташа, који су се борили у комунистичким редовима, утврђен је усташки жиг утиснут на руци. Комунисти се и не боре противу Немаца, па су без борбе и напустили своју републику, после чега су нападали на Источну Херцеговину.

Није потребно да се упућујем на промену става према окупатору, пошто је тај став непроменљив као што је и став према Савезницима крајње искрен и лојалан. / Наставак 3 није примљен, по изјави Енглеза/.

Са задовољством примам к знању да ћемо ускоро бити у материјалу најбоље могуће помоћу.

Што се тиче лојалности и моје искрене сарадње уз савезнике, најодлучније одбијам сваку сумњу.

Несхватљива ми је примедба у погледу усташа и борбе против њих, када је познато да су они у саставу оружане силе окупатора, као и да се од нас тражи да не узимамо у заштиту наш живаљ.

Поновно скретање пажње да су нам Немци и Италијани главни непријатељи, примам к знању и сам сам одувек сматрао тако, али да би према њима могао дати све што се од мене тражи, морам да уклоним свакога који ми смета у извршењу тога задатка. Баш преко наше Владе предузимао сам све покушаје за спречавање унутрашње борбе бар са онима који говоре да се боре против окупатора, онако исто као што сам сличне кораке предузимао у погледу мржње муслимана, али су сви моји покушаји, као и Владици, остали безуспешни о чему сте ме сами обавестили. Понављам да се у односу на њих наш народ налази у ставу нужне одбране.

Са представником Велике Британије, наше савезнице, настављам досадашњу сарадњу која ни за тренутак није била прекинута, а све замерке које су чињене дошле су као последица непотпуно схваћених мојих речи. Све што сам рекао, и што је повод учињених ми приговора, рекао сам не у виду говора, нити на једном скупу, већ у једном ужем породичном кругу, о ручку приликом једног крштења и где сам хтео да охрабрим људе да издрже, иако нам очекивана помоћ не стиже.

За ово сам имао много разлога. Они су следећи:

Прво, тога јутра примљени изводи савезничке штампе о кампањи која се против мене и националног покрета води, које ми је ставио на расположење војни представник Велике Британије;

Друго, југословенске емисије Радио-Лондона, које су одсудно противне народном расположењу и његовим тежњама.

Треће, примљени Меморандум Др. Стеве Мољевића, члана Извршног одбора Централног националног комитета о страховитој глади која влада у опустошеним крајевима у НДХ и међу избеглицама у Србији и Црној Гори; и најзад,

Четврто, несхватљиви захтеви да се моји извештаји о извршењу саботаже, о глади и о жртвама које подноси наш народ, као и о нашој акцији уопште - поткрепљују документима.

Ђенерал Михаиловић''

Прилог V

СПОРАЗУМ ИЗМЕЂУ БРИТАНСКЕ ВЛАДЕ И ЂЕНЕРАЛА МИХАИЛОВИЋА ПОВОДОМ НАМЕРАВАНЕ ИНВАЗИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

После победе код Ел Аламеина / октобра 1942/, искрцавања Савезника у Северо-источну Африку / 8 новембра 1942/ и победе код Стаљинграда /почетком фебруара 1943/, – Савезници су предузели иницијативу у рату. На Конференцији у Казабланки / 14–24 јануара 1943/ било је решено да се, после освајања Северне Африке, заузме Сицилија. Трећа вашингтонска конференција / 12-25 маја 1943/ имала је да реши да ли ће се извршити инвазија преко Француске или из Средоземља преко Балкана, Италије и Јужне Француске.

Снаге Ђенерала Михаиловића, крајем 1942 биле су на врхунцу своје моћи у земљи и престижа у свету. Начелник Империлног Ђенералштаба Велике Британије упутио је 1 децембра 1942 изузетно похвалну честитку Ђенералу Михаиловићу, изражавајући дивљење према њему и његовим борцима. Са Конференције у Казабланци, Ђенерал Ајзенхауер, Врховни командант савезничке војске у Средоземљу, 13 јануара такође је изразио дивљење према Михаиловићу и његовим борцима. Ђенерал Дегол, 2 фебруара 1943, одликовао је Михаиловића Ратним крстом са Палмом. Лорд Селборн, Министар блокаде, и 5 фебруара и 16 марта најповољније се изразио о активности Ђенерала Михаиловића. Почетком марта и британске војне власти и амерички амбасадор Филипс затражили су од Југословенске владе План за инвазију Југославије, јер су се у то доба свакако радили планови од стране Британаца и Американаца. Тај план је предан 12 марта: инвазија је имала да се изврши преко Црне Горе ка Нишу, Београду и Броду, са наслоном на снаге Ђенерала Михаиловића, који је тада држао чврсто под контролом Црну Гору, Босну и Херцеговину до Врбаса и Неретве као и Србију. Још 16 фебруара председник Владе Јовановић затражио је од Британске владе да се Михаиловићу упуте из Лондона и Каира сви официри, који су пристали да парашитирају у Југославију / 11 Срба, 1 Хрват и 6 Словенаца/.

Као и Британска влада, тако је и Југословенска влада била чврсто убеђена да ће се Савезници искрцати у Југославију током лета 1943. Од 22 априла па до 12 маја вођени су разговори између Владе С.Јовановића и Британске владе о С п о р а з у м у. / *Understanding*/, који је Британска влада желела да постигне са Михаиловићем. Она је желела да Михаиловићеве снаге буду "стожер" приликом инвазије Југославије. Тај С п о р а з у м је и постигнут 1 јуна 1943 године.

Званична британска "Историја Другог светског рата": В е л и к а с т р а т е г и ј а" I-VI књига/, не помиње ни једном речи С п о р а з у м, јер је, сасвим неочекивано и за Британску и за Југословенску владу, 28 маја 1943, Британска Команда на Блиском Истоку наредила Михаиловићу: да са свима снагама оде на Копаоник, а сву осталу Југославију преда партизанима Јосипа Броза Тита.

Овде доносимо документа о разговорима у Лондону између Британске и Југословенске владе који су довели до склапања С п о р а з у м а 1 јуна 1943.

1

Предлог Британске владе ђенералу Михаиловићу . . . . .

Британски амбасадор на нашем Двору 22 априла затражио је неуобичајено хитан састанак са Председником Владе Јовановићем, који га је примио истог дана у 18 часова. Доносимо у целости Забелешку о томе и даљим разговорима:

З А Б Е Л Е Ш К А

о усменим разговорима између председника Владе г. Слободана Јовановића и британског Амбасадора на нашем Двору Џорџ Рендела на дан 22 априла, 24 априла и 5 маја 1943 године.

/1/ Разговор 22 априла 1943 године.

Британски амбасадор на нашем Двору г. Рендел дошао је по својој иницијативи у 18 часова и замолио Председника Краљевске Владе да се ђенералу Михаиловићу достави телеграм у коме да му се саопшти следеће:

а. Да Британска Врховна Команда намерава да ђенералу Михаиловићу додели важну улогу при искрцавању савезника на Балкан. Врховна команда жели да Југословенска војска под командом ђенерала Михаиловића буде стожер дејства у позадини осовинских трупа:

б. Да Британска Врховна Команда намерава да у скором року дотури потребно оружје и муницију за акцију већег стила у вези са акцијом британских трупа. Због тога пуковник Бели добија мисију да у Штабу ђенерала Михаиловића претставља Британску Врховну команду:

в. Да се чак и локална сарадња, која изгледа да је била с времена на време између Италијана и извесних четничких одреда, прекине и са партизанима да се ублаже односи у циљу стварања што повољнијих услова за акцију савезника:

г. Да ђенерал Михаиловић обавештава пуковника Белија о плановима за акцију против Италијана или партизана и да саслуша и његово мишљење, јер се може десити да Британска Врховна Команда има потребе за акцијом на другој страни.

Председник Краљевске Владе израдио је пројекат ове депеше, прочитао је Њ.В. Краљу 23 априла и спремио текст на нашем и француском језику за предају г. Ренделу 24 априла 1943 године.

У даљем току разговора председник Краљевске владе господин Јовановић упитао је Амбасадора господина Рендела да ли ће моћи да се упуте у нашу земљу предложени официри. Амбасадор г. Рендел изјавио је да је ово питање на најбољем путу да се чека одговор ђенерала Михаиловића.

/2/ Разговор 24 априла 1943. године.

Председник Краљевске владе прочитао је и предао Амбасадору г. Ренделу на нашем и француском језику за ђенерала Михаиловића, стим да се са овим текстом сложи и британско Министарство иностраних послова, па да се тек онда достави дефинитиван текст ђенералу Михаиловићу.

Амбасадор г. Рендел сматра да је ова депеша у начелу добра, да ће је он однети у Форен офис 26 априла / други дан Ускрса/, а по подне истога дана предати Председнику Владе, тако да се ђенералу Михаиловићу пошаље дефинитиван текст у уторак 27 априла. Нагласио је узред да би више било у духу енглеског језика да би се цела депеша ставила у кондиционалу.

Разговор 5 маја 1943. године

Амбасадор г. Рендел све до овога дана није долазио код Председника Краљевске Владе.

На пријему у Југославенској кући, приређеном у част Председника Пољске Републике, Председник Краљевске Владе замолио је амбасадора г. Рендела да дође сутрадан, 5 маја у 18 часова у Апер Гровенор стрит ради разговора у вези са писање Дејли Воркера о ђенералу Дражи Михаиловићу.

Амбасадор г. Рендел дошао је у 18 часова и Председник Краљевске Владе скренуо му је пажњу да је у Д е ј л и В о р к е р у изишао чланак у коме се тврди да је Британска влада јасно ставила до знања Југославенској влади: да је ђенерал Михаиловић обичан осовински интригант. Председник Владе свратио је пажњу амбасадора г. Рендела да ово треба демантовати, јер би се створио утисак у противном, као да је то истина.

Амбасадор г. Рендел изјавио је да није уобичајено код Енглеца да се дају деманти на писање појединих листова, јер би Британска влада сваки час имала по што шта да демантује из писања појединих листова.

Председник Краљевске владе замолио је амбасадора г. Рендела да се у Парламенту упуту питање господину Идну по овом случају, да би господин Идн могао да демантује ову неистиниту чињеницу. Амбасадор г. Рендел каже да је и сам мислио да се на овај начин демантује писање Д е ј л и В о р к е р а. Он ће видети са Форен офисом ово питање.

Председник Краљевске владе скренуо је пажњу амбасадору г. Ренделу да би било потребно **да се омогући Краљевској југословенској влади да публикује свој деманти о сарадњи ђенерала Михаиловића са силама Осовине.** Пројекат овог деманта предат је амбасадору г. Ренделу још 18 марта са молбом да г. Рендел добије сагласност у Форен офису.

Амбасадор г. Рендел замолио је да се још причека са објављивањем тога деманта док се не добије цео одговор ђенерала Михаиловића по нашој де-

пеши Д. В. К. Бр. 33, у ком би случају Британска влада била вољна да укаже
ђенералу Михаиловићу пуну заштиту.

Што се тиче ђенерала Михаиловића Енглези су потпуно за подражавање
ђенерала Михаиловића до краја.

Прилог: пројекат депеше.

8.маја 1943 године

Лондон

Председник Министарског савета и
заступник Министра војске, морнари-
це и ваздухопловства

Слободан Јовановић с. р.

Да је овај препис веран српском оригиналу тврди
Шеф Војног кабинета, мајор Живан Л. Кнежевић с.р.

2

Јовановићев предлог депеше ђенералу Михаиловићу

Председник Владе г. Јовановић израдио је предлог депеше, коју је
требало упутити ђенералу Михаиловићу у име Британске владе. Овај Пред-
лог депеше г. Јовановића је прочитао Њ.Величанство Краљ 22 априла у 12
часова у Апер Гровенор стриту, где је био Двор. Сутрадан, 24 априла г. Јова-
новић предао је депешу господину Ренделу са молбом да се са њеним текстом
сложи и Влада Њ. Британског Величанства. Тај Јовановићев предлог депеше
гласи:

Ђенералу Михаиловићу

У споразуму са британским Министарством иностраних дела част ми је
учинити Вам следећа саопштења:

/1/ Ток војних операција на Средњем Истоку може у догледном року
учинити могућним једну акцију савезника која би се у већој или мањој мери до-
такла и Балканског Полуострва.

/2/ План те акције није још израђен у свим детаљима, али већ сада
може се рећи да ће у том плану Вама и Вашој организацији бити намењена врло
велика улога.

/3/ С погледом на све то, као и на тај факт да сада има више могућ-
ности за сталну комуникацију између Британске команде на Средњем Истоку
и Ваше Команде,— Британска команда намерна је да Вам у скором року почне
дотурати у много већој мери него досада потребно оружје и муницију. С дру-
ге стране, како то снабдевање неће бити намењено обичној герилској акцији,

него акцији већег стила, која ће стајати у тесној вези са акцијом Британских трупа на Средњем Истоку то ће бити потребно да се између Вас и Британске команде успостави што потпунија сарадња. Пуковник Бели добио је мисију да у Вашем Штабу претставља Британску команду као тумач њених жеља и намера.

/4/ Ради успеха савезничке акције специјално у оном делу Балкана где сте Ви до сада развијали операције, потребно је, као што ћете, верујем, и сами увидети, изменити став наше гериле и према Италијанима, и према партизанима. Између наших појединих одреда и Италијана успостављена је од времена на време, како изгледа, извесна сарадња која је према локалним околностима могла изгледати корисна. Али сада, када се спрема једна савезничка акција која ће неминовно бити управљена како противу Немачке тако и противу Италијана, свака, па чак и локална сарадња с Италијанима морала би бити прекинута. Што се тиче партизана, свакоме је јасно да је немогућно одједном обуставити борбу између четника и партизана, али исто тако је јасно да на оном терену где се води грађански рат савезничка акција не би могла имати брзог и пуног успеха. Овде није могућно одредити да ли би се и на какав начин сукоб између четника и партизана дао ублажити, али у сваком случају нешто би у том правцу ваљало покушати, да би се створили што повољнији услови за акцију Савезника која претстоји.

/5/ Ради што успешније сарадње између Вас и Британске команде било би корисно да већ од сада држите пуковника Белија у сазнању Ваших планова, и да нарочито у погледу односа наше гериле према Италијанима и њене акције против партизана не доносите важније одлуке пре него што бисте чули и његово мишљење.

При крају ја Вас молим да имате на уму да се приближујемо новој фази рата, да у тој фази наш народ стоји пред великим задацима, и да још више него до сада успех не само наше народне, него и опште савезничке ствари, зависи у многоме и од Вас лично. Није потребно додати да Краљевска Влада има пуно поверење у Вашу одлучност и увиђавност, коју сте Ви посведочили у многобројним и изузетно тешким приликама.

В.К. Бр. 40

23 априла 1943 г.

Лондон

Јовановић

Н а п о м е н а.— Текст ове депеше писан руком Председника Владе С. Јовановића, налази се у архиви мајора Ж.Л. Кнежевића.

ЗАБЕЛЕШКА

о усменом разговору председника Краљевске владе господина Слободана Јовановића и Шефа Војног кабинета мајора Кнежевића на дан 23 априла 1943 у 12 часова у Апер Гровенор Стриту 42.

Председник Краљевске Владе изашао је из аудијенције код Њ. В. Краља и одмах позвао мајора Кнежевића. Овом приликом саопштио му је следеће:

1. Да је британски амбасадор на нашем Двору г. Рендел био код Председника Владе у четвртак 22 априла у 18 часова и том приликом говорио о инструкцијама које треба издати ђенералу Михаиловићу.

2. Да је Председник Владе израдио пројекат депеше коју треба упутити ђенералу Михаиловићу и да је овај пројекат прочитао Њ.В. Краљу и да се Њ.В. Краљ сложио са овом депешом.

3. Да одмах прекуцам ову депешу и преведем на енглески, или ако нема могућности на енглески / професор Пламенац отишао на отсуство због Ускрса/, да се преведе на француски.

4. Да се преведена депеша и наш текст преда председнику г. Јовановићу који има поновни састанак са амбасадором г. Ренделом 24 априла у 18 часова, којом ће приликом да ову депешу преда г. Ренделу.

5. Да ће господин Рендел у понедељак 26 априла / други дан Ускрса/ однети ову депешу у Форен офис да се и Форен офис сложи са овим текстом.

6. Да се уторак 27 априла ова депеша дефинитивно изради и достави ђенералу Михаиловићу.

26 априла Председник Владе рекао је мајору Кнежевићу да је амбасадор г. Рендел приликом пријема депеше 24 априла рекао да је депеша добро састављена, само да би било више у духу енглеског језика: да се све стави у кондиционал

Амбасадор Рендел није се састао 26 априла са Председником Владе из мени непознатих разлога.

29 априла 1943 год.
Лондон

Шеф Војног кабинета
мајор Живан Л. Кнежевић с.р.

Лични предлог министра Антони Идна

Предлог депеше за Михаиловића који је био израдио председник Владе Слободан Јовановић и доставио је под Стр.Пов. В.К. Бр. 40 на сагласност Британској влади, стајао је у Форен офису све док се није из Америке вратио господин Идн. Тада је г. Идн учинио нов предлог Споразума између Британске владе с једне и Југословенске владе и ђенерала Михаиловића с друге стране. Г. Идн је желео да цео тај предлог има карактер формалног предлога путем Ноте Британске владе, а не само да је потекао услед усменог разговора Сер Џори Рендела, до те је мере Влади Г. Черчила било стало да се споразум постигне.

То писмо господина Идна и предлог Ноте коју би Б р и т а н с к а влада имала да упуту Југословенској влади, гласи у целости:

К.Стр.Пов. Д.В.К. Бр. 100/43
Број Р. 3995/2/Г

Форен офис С.В.1
7 маја 1943. године

Драги Господине Председниче,

За време мога бављења у Сједињеним Америчким Државама Председник Владе писао је Вашој Екселенцији 29 марта о нашим односима са Ђенералом Михаиловићем. Ја сам од тада видео поруку коју сте, као последицу писма Председника Владе, упутили Ђенералу, као и Ђенералов одговор на ту поруку у коме сам са радошћу видео како се жестоко Ђенерал изражава против Осовине.

2. Пошто се показивало с в е х и т н и ј и м да се наши односи с Ђенералом Михаиловићем ставе на једну основу која би више била задовољавајућа, Сер Џорџ Рендел предложио Вам је по мојим инструкцијама, да се изјава о Захтевима Владе Његовог Величанства телеграфише Ђенералу и да се он умоли да одговори да ли их усваја или не.

3. Истина је да сте у међувремену примили Ђенералов одговор на Вашу ранију поруку, али ма да одговор није незадовољавајући, није довољно прецизан да би могао да послужи као основа за даљу сарадњу између Владе Његовог Величанства и Ђенерала.

4. Сер Џорџ Рендел показао ми је нови нацрт телеграма који сте израдили за Ђенерала, али иако сам Вам захвалан за меру до које сте изишли у сусрет нашим захтевима које сам Вам упутио преко Сер Џорџ Рендела, бојим се да је то једва довољно под садашњим приликама како их ја видим. Желео бих да учиним измене, али се надам да ћете се сложити да би много zgodније било да, уместо да Вама оставим тумачење жеља и предлога Владе Његовог Величанства Ђенералу, — ја бих радије унео све у једну званичну Ноту Југословенској влади коју бисте Ви дословно пренели Ђенералу. Стога Вам прилажем Ноту у овом смислу. Чинећи то, желео бих да додам још и молбу да Ваша Екселенција, приликом достављања ноте, дода са своје стране један став скрећући пажњу Ђенералу на чињеницу да, ако не би хтео или могао да прихвати Споразум који се предлаже, вероватно би Влада Његовог Величанства сматрала да нема више војничког оправдања да му указује моралну и материјалну помоћ коју би Влада желела да пружи под условом да се Ђенералова активност повеже са Владином.

5. Ако бисте се Ви, као што се надам, сложили са мном, ја бих још предложио да на крају Ваше поруке додате са своје стране став који сте Ви изнели у Вашем нацрту од 24 априла. Нека ми буде допуштено да предложим да тај став и гласи овако:

“Надам се да ћете сматрати за могућно да прихватите споразум који предлаже Британска влада у предњој поруци. Ја Вас молим да не изгубите из вида чињеницу да се налазимо на прагу једне нове фазе рата; да ће се у

овој фази наш народ наћи пред важним дужностима и да више но икада успех наше националне ствари, и ствари Савезника у великој мери зависи од Вас лично. Није потребно додати да Краљевска влада има пуно поверење у Вашу одлучност и увиђавност, коју сте Ви посведочили у многобројним и изузетно тешким приликама.

6. Као што видите предње је просто енглески превод Вашег сопственог нацрта, са изузетком прве реченице, за коју се надам нећете имати ништа против.

7. Ако будете сматрали да бисте могли ђенералу Михаиловићу да пошаљете телеграм како је предложено молим Вас да моме Министарству доставите српско-хрватски текст и Д.В.К.број.

Његовој Екселенцији

Г. Слободану Јовановићу

Са искреним поздравом
Антони Идн.

Предлог Ноте Југословенској влади.

Број Р. 3995/2/Г

Форен офис, С.В.1
7 маја 1943.

Екселенцијо,

Влада Његовог Величанства видела је одговор ђенерала Михаиловића на Ваш телеграм Д.В.К. Бр. 33, чију сте копију били приложили уз Ваше писмо г. Черчилу 6 априла. Влада је срећна што је видела како се Ђенерал жестоко изражава против Осовине, али у циљу да се избегне сваки даљи неспоразум између Владе Његовог Величанства и Ђенерала, Влада Вас моли да Ђенералу доставите следеће саопштење:

“Влада Његовог Величанства нада се да ће ускоро бити у стању да пошаље ђенералу Михаиловићу материјалну помоћ у много већем обиму, него што је то чинила досада. Ипак, пре него што би учинила даље кораке, било у изради планова за сарадњу са ђенералом Михаиловићем било у достављању веће количине материјала,— Влада Његовог Величанства мора бити уверена да између ње и ђенерала Михаиловића постоји потпун споразум у следћим тачкама:

/а/ Главни циљ покрета ђенерала Михаиловића мора бити отпор Осовини. У том циљу очевидно је потребно да он концентрише своје снаге на изградњу једне организације, која може дати максимум помоћи савезничкој ствари и да се неће дати одвући од тог задатка из обзира према унутрашњим размирицама. Његови су непријатељи Осовина, а ако има елемената отпора с којима он не може да сарађује, он мора гледати да избегава сукобе са њима.

/б/ Мора постојати најтешња и најсталнија сарадња између ђенерала

Михаиловића и Врховне команде британских трупа на Средњем Истоку преко пуковника Белија, коме је поверен задатак да претставља Британску команду и да дејствује као тумач њених погледа и намера у Штабу ђенерала Михаиловића. Координација респективних планова има да иде преко пуковника Белија. Влада Његовог Величанства полаже нарочиту важност на ову тачку.

ц/ Свака сарадња с Италијанима и ђенералом Недићем мора сада дефинитивно да престане. Отступање од овога правила може бити само после претходног саслушања Британске Врховне команде преко пуковника Белија а са одобрењем Британске и Југословенске владе.

д/ нарочити напори морају се учинити да би се дошло до кооперације са герилским групама у Хрватској и Словеначкој против Осовине и ни у ком случају не могу се предузети операције противу Хрвата и Словенаца осим против оних који активно сарађују са Осовином. Ваља указати потпору оним британским официрима који би били одређени да ступе у везу са хрватским и словеначким групама у циљу уједињавања југословенског отпора.

е/ Узима се у обзир тешкоћа да се одједном прекине борба с партизанима уколико се они разликују од хрватске и словеначке гериле, али од савезничке акције не може се очекивати пун и брз успех у оној територији где грађански рат бесни између две групе, које су обадве у борби са Осовином. Стога се мора предузети сваки могући напор да се дође до мирних односа с партизанима и у сваком случају ђенерал Михаиловић имао би да води против њих операције само онда ако би то било потребно ради самоодбране.

ф/ Венерал Михаиловић треба што пре да почне са дискусијом о начину и средствима извођења горњег плана са пуковником Белијем, коме је један препис овог саопштења телеграфисан и који ће добити потребна упутства од Британске Врховне команде на Средњем Истоку и од Владе Његовог Величанства. Ова дискусија имала би за циљ да детаљно разради заједнички програм отпора и да такође обухвати план о броју и распореду других мисија под командом пуковника Белија, које ће бити установљене што пре, да би се потпомогло организовање југословенског отпора као једне целине.

2.— Британска војна команда на првом месту је заинтересована за принос који покрети отпора у окупираним крајевима могу учинити за продужење рата. Према томе, под условом да ђенерал Михаиловић прихвати споразум изложен у параграфима у почетку овог писма и буде вољан да допринесе, колико то од њега зависи, заједничкој ствари под поменутих условима, — **његов покрет добиће максимум материјалне и моралне потпоре, коју Влада Његовог Величанства може имати на свом расположењу за тај циљ.** У том случају Влада Њ. Величанства намерава да појача мисију пуковника Белија шиљући и друге британске војне, ваздухопловне и поморске официре. Влада Њ. Величанства такође је вољна да пошаље ђенералу Михаиловићу један број југословенских официра саобразно аранжманима који су већ претресени између ње и Југословенске владе. Она ће то учинити чим ђенерал Михаиловић буде дао свој приставак."

Имам част да будем, са највећим поздравима, послушни слуга Ваше Екселенције.

Потпис: Антони Идн''

Председништво Владе
Краљевине Југославије
Стр.Пов. Д.В.К. Бр. 99
8. маја 1943 год.
Лондон

ПРИМЕДБЕ НА ДЕПЕШУ

Шеф Војног кабинета председника Краљевске владе мајора Ж.Л. Кнежевића.

Бр. 1.— У тачки /а/: Подвлачи се да је главно објект борбе Осовина и одређује се улога Југословенске војске: да помогне Савезницима а не да оде на решавање унутрашњих размирица.

Ђенерал Михаиловић и до сада се борио против Осовине, а против унутрашњих непријатеља водио је борбу само у циљу самоодбране. Борбу је водио против партизана, усташа, домобранаца и Љотићевих формација. Ово су уствари оружане снаге окупатора, које треба уништити исто као и Немце и Италијане.

Добија се утисак да се ђенерал Михаиловић досада борио само против унутрашњих непријатеља, што не одговара стварности.

2.— У тачки под /ц/: Подвлачи се да дефинитивно мора престати сарадња с Италијанима и с ђенералом Недићем, али одмах затим се подвлачи да до ове сарадње може доћи само по претходном одобрењу Британске и Југословенске владе. Док у тачки /а/ испада да се ђенерал Михаиловић није борио против Осовине, — у овој тачки говори се као да је сарађивао са силама Осовине. Чак и са Недићем. Ако је и било извесне локалне сарадње с Италијанима, она је била само у циљу заштите српског живља од усташа и партизана, и нигде више.

Ако је ова сарадња потребна, њу ће најбоље да оцени Министар војске ђенерал Михаиловић. Стављање да ову сарадњу, ако је потребна, треба да одобре претходно Британска и Југословенска влада, значи да би стварно ову сарадњу одобравао британски официр пуковник Бели.

3.— У тачки /д/: Говори се о некаквим герилским групама у Хрватској и Словеначкој. Познато је да у Хрватској и Словеначкој постоје партизани као одвојене групе које се боре против Осовине. У Словеначкој постоји организација Југословенске војске. У Хрватској постоји зелени кадар који уствари претставља бегунце који неће да иду на Источни фронт и не боре се ни против кога.

Најважније у овој тачки је да се не предузимају операције против Хрвата и Словенаца, сем оних који активно сарађују са Осовином. Изгледало би као да се ђенерал Михаиловић до сада борио против невиних Хрвата и Словенаца, и као да се спрема за борбу против невиних Хрвата и Словенаца, што не одговара стварности.

4.— У тачки /ф/: Говори се о броју и распореду британских мисија под командом пуковника Белија. Пуковник Бели је официр за везу у Штабу ђенерала Михаиловића. Постављати по целој земљи британске мисије под командом пуковника Белија, добија се утисак као да Британци желе да створе две команде: ђенерала Михаиловића и пуковника Белија. Јединство отпора може се постићи само у оквиру југословенске војске, а никако образовањем нарочитих мисија под командом пуковника Белија.

З а к љ у ч а к: Целу депешу треба престилизовати, тако да се из ње не добија утисак: /а/ да ђенерал Михаиловић до сада није водио борбу против осовине; /б/ да је сарађивао с Италијанима и Недићем; /в/ да се борио само против унутрашњих непријатеља; /г/ да има намеру да се бори против невиних Хрвата и Словенаца; /д/ да се ставља под т њорство пуковника Белија и британских мисија по целој земљи; /ђ/ да јединство акције могу да постигну само британске мисије.

11 маја 1943 год.

Лондон

К.Стр.Пов. Д.В.К. Бр.99 од 11 маја 1943.

Шеф Војног кабинета, мајор
Живан Л. Кнежевић с.р.

Примедбе господина Јовановића на Иднов предлог

Председник Владе господин Јовановић после свих саветовања о предлогу господина Идна позвао је амбасадора г. Рендела 8 маја у 18 часова и са њим водио разговоре о изменама неопходно потребним и предлогу господина Идна. Забелешка о усменом разговору у целости гласи:

З А Б Е Л Е Ш К А

о усменом разговору између председника Краљевске владе г. Јовановића и британског амбасадора на нашем Двору г. Рендела 8 маја 1943 године у 18 часова.

Председник Владе господин Слободан Јовановић позвао је амбасадора г. Рендела поводом писма које је Председник Владе добио од г. Идна по питању слања депеше ђенералу Михаиловићу о разним питањима у вези са већ датим пројектом депеше од стране Председника Краљевске Владе амбасадору г. Ренделу 24 априла у 18 часова.

Председник Краљевске владе свратио је пажњу амбасадора г. Рендела на следеће чињенице:

1.— Да се од ђенерала Михаиловића тражи да дефинитивно прекине сваку сарадњу чак и локалну, ако је она постојала, са италијанском војском. А затим се каже да ову сарадњу ако је потребна на појединим местима може успоставити уз претходни пристанак британских официра за везу.

Ако се тражи од ђенерала Михаиловића да нареди одредима југословенске војске да прекине, ако је било, локалну сарадњу са италијанским властима, онда није згодно да ову сарадњу ипак успостави уз одобравање британских официра.

2.— Од ђенерала Михаиловића тражи се да не сарађује са ђенералом Недићем никада до сада није било речи, па ово треба потпуно изоставити из депеше.

3.— Из целе депеше добија се утисак као да је ђенерал Михаиловић некакав Дарлан, па се сад од њега тражи да се потпуно изјасни на чијој је страни. Међутим, јасно је где се налази ђенерал Михаиловић и целу депешу треба ублажити у овоме смислу.

4.— Од Председника Краљевске владе тражи се да на крају депеше— коју Британска влада шаље као своју — Председник Владе каже ђенералу Михаиловићу да ако не прими сарадњу под горњим условима, да му Британска влада неће више указивати помоћ. Међутим, и овај део треба да уђе у депешу Британске владе, а Председник Владе даће пригодан завршетак ове британске депеше.

5.— Председник Краљевске владе напоменуо је амбасадору г. Ренделу: да су ово његове опаске, али да ће целу депешу показати Њ. В. Краљу па ће му саопштити резултат.

9 маја 1943.

Лондон

Председник Министарског савета и
заступник Министра војске, морна-
рице и ваздухопловства,
Слободан Јовановић с.р.

Председништво Владе
Краљевине Југославије
К.Стр.Пов. Д.В.К. Бр.99
10 маја 1943 године.

И з м е н е

Предложене и усвојене од стране Форен офиса.

/1/ У тачки /ц/: Уместо почетне реченице: "Свака сарадња мора сада дефинитивно престати с Италијанима и с ђенералом Недићем" стављено: "Свака сарадња мора сада престати с Италијанима, нити може бити контакта или колаборације са ђенералом Недићем."

/2/ У тачки /е/: Уместо почетка друге реченице: " Стога се мора предузети сваки могући напор..." стављено: "Стога морају сви они, којих се то тиче, предузети сваки напор..."

/3/ Додатак који је г. Идн предложио у тачки /4/ свога писма:

"Хоћу да Вам свратим пажњу на факт: ако не бисте хтели или не бисте могли да примите предложени споразум, вероватно је да би Влада Његовог Величанства нашла да више нема војничких разлога да Вам указује моралну и материјалну потпору, коју би она иначе врло радо указала ако би Ваша активност била координисана с њеном."

Председник Владе предложио је да уђе у Ноту Британске владе, па је доцније потпуно изостављен.

5

Коначна депеша упућена ђенералу Михаиловићу

После усвајања свих примедба које је ставио г. Јовановић на предлог г. Антони Идна, достављен је коначан текст депеше коју је требало упутити ђенералу Михаиловићу. Писмо упућено г. Идну и депеша за ђенерала Михаиловића у целости гласи:

Строго Пов. Д.В.К. Бр.99

Лондон, 11 маја 1943 год.

Ваша Екселенцијо,

Част ми је да Вам потврдим пријем Вашег писма бр. Р.3995/2/Г/ од 7 маја 1943. године.

Као што сам одамх изјавио Сер Џорџ Ренделу, Југословенска влада у начелу потпуно прихвата Ноту коју је Британска влада намеравала да преко нас упутити ђенералу Михаиловићу.

У току разговора са Сер Џорџ Ренделом био сам слободан да предложим извесне измене у редакцији, које су, како сам извештен, прихваћене од Форен офиса.

У прилогу част ми је да доставим Вашој Екселенцији текст Ноте коју би Британска влада желела упутити ђенералу Михаиловићу и на коју у име Краљевске југословенске владе ја дајем потпун пристанак.

Имам част да будем, са највећим поштовањем, послушан слуга Ваше Екселенције.

Председник Министарског савета и
заступник Министра војске, морна-
рице и ваздухопловства
Слободан Јовановић с.р.

Министру иностраних послова
Велике Британије
Господину Антони Идну
Лондон

Да је препис веран оригиналу, тврди:

Шеф Војног кабинета
мајор,
Живан Л. Кнежевић с.р.

Председништво Владе
Краљевине Југославије
Д.В.К. Бр. 40
11 маја 1943 године
Лондон

Ђенералу Михаиловићу

Британска влада замолила ме је да Вам од њене стране доставим следећу комуникацију:

“ П р в о. Влада Његовог Величанства нада се да ће ускоро бити у стању да пошље Ђенералу Михаиловићу материјалну помоћ у много већем обиму него што је то чинила до сада. Ипак пре него што би учинила даље кораке било у израђивању планова за кооперацију са Ђенералом Михаиловићем било у достављању веће количине материјала, Влада Њ. Величанства мора бити уверена да између ње и Ђенерала Михаиловића постоји потпун споразум у следећим тачкама:

а/ Примарни објект покрета Ђенерала Михаиловића мора бити отпор Осовини. У том циљу очевидно је потребно да он концентрише своје снаге на изградњу једне организације која може дати максимум помоћи савезничкој ствари и да се неће дати одвући од тог задатка из обзира према унутрашњим размирицама. Његови су непријатељи Осовина, а ако има елемената отпора с којима он не може да сарађује он мора гледати да избегава сукобе са њима.

б/ Мора постојати најтешња и најсталнија сарадња између Ђенерала Михаиловића и Врховне команде британских трупа на Средњем Истоку преко пуковника Белија, коме је поверен задатак да претставља Британску команду и да дејствује као тумач њених погледа и намера у Штабу Ђенерала Михаиловића. Координација респективних планова има да иде преко пуковника Белија. Влада Његовог Величанства полаже нарочиту важност овој тачки.

ц/ Свака сарадња мора сада престати с Италијанима, нити може бити контакта или колаборације са Ђенералом Недићем. Отступање од овог правила може бити само после претходног саслушања Британске врховне команде преко пуковника Белија и са одобрењем Британске и Југословенске владе.

д/ Нарочити напори морају се учинити да би се дошло до кооперације са герилским групама у Хрватској и Словеначкој против Осовине и ни у ком случају не могу се предузети операције противу Хрвата и Словенаца, осим против оних који активно сарађују са Осовином. Ваља указати потпору оним британским официрима који би били одређени да ступе у везу са хрватским и словеначким групама у циљу уједињавања југословенског отпора.

е/ Узима се у обзир тешкоћа да се одједном прекине борба с партизанима уколико се они разликују од хрватске и словеначке гериле, али од савезничке акције не може се очекивати пун и брз успех у оној територији где грађански рат бесни између две групе које су обадве у борби са Осовином. Стога морају сви они којих се то тиче предузети сваки напор да се дође до мирних односа с партизанима и у сваком случају Ђенерал М. Михаиловић имао би да води против

њих операције само онда ако би то било потребно ради самоодбране.

ф/ Ђенерал Михаиловић треба што брже може да почне са дискусијом о начину и средствима извођења горњег плана са пуковником Белијем, коме је један препис овог саопштења телеграфисан и који ће добити потребна упутства од Британске врховне команде на Средњем Истоку и од Владе Његовог Величанства. Ова дискусија имала би за циљ да детаљно разради заједнички програм отпора и да такође обухвати план о броју и распореду других мисија под командом пуковника Белија које ће бити установљене што пре да би се потпомогло организовање југословенског отпора као једне целине.

Д р у г о. Британска војна команда на првом месту је заинтересована за принос који покрети отпора у окупираним крајевима могу учинити за продужење рата. Према томе, под условом да ђенерал Михаиловић прихвати споразум изложен у тачки Првој и буде вољан да допринесе колико до њега зависи заједничкој ствари под поменутим условима, његов покрет добиће максимум моралне и материјалне потпоре коју Влада Његовог Величанства може имати на свом расположењу за тај циљ. У том случају Влада Његовог Величанства наме­рава да појача мисију пуковника Белија шиљући и друге британске војне, ваздухопловне и поморске официре. Влада Његовог Величанства такође је вољна да пошаље ђенералу Михаиловићу један број југословенских официра саобразно аранжманима који су већ претресени између ње и Југословенске владе. Она ће то учинити чим ђенерал Михаиловић буде дао свој пристанак.“

Ја се надам да ћете моћи да прихватите споразум који Британска влада предлаже у горњој поруци. При крају ја Вас молим да имате на уму да се приближујемо новој фази рата, да у тој фази наш народ стоји пред великим задацима и да још више него до сада успех не само наше народне и опште савезничке ствари зависи у многоме од нас лично. Није потребно додати да Краљевска влада има пуно поверење у Вашу одлучност и увиђавност коју сте Ви посведочили у многобројним и изузетно тешким приликама.

Д. В. К. 40.— Јовановић.

11 маја 1943.

Председник Министарског савета и
заступник Министра војске, мор­
нарице и ваздухопловства
С. Јовановић

Да је препис веран оригиналу, тврди:

Шеф Војног кабинета
мајор,
Живан Л. Кнежевић с.р.

6

Антони Идн моли да и Краљ интервенише

Британска влада полагања је толику важност на предложени Споразум са Ђенералом Михаиловићем, да је не само молила председника Владе г. Јовановића да упути са своје стране Михаиловићу препоруку да тај предлог прими, него је тражила да се једновремено с предлогом Споразума упути и депеша самога краља Петра, којим препоручује Ђен. Михаиловићу да предлог безусловно прими. Амбасадор г. Рендел упутио је стога следеће писмо г. Јовановићу:

У.П. 119

14. маја 1943.

Драги Господине Председниче,

Како Вас нећу видети пре почетка идуће недеље, шаљем Вам ово неколико хитних редова о двама тачкама, које сам хтео да поменем да смо се могли да нађемо јуче или јутрос.

На првом месту желим да Вам топло захвалим на писму Д. В. К. Бр. 100 од 11 маја и да подвучем да ми је врло мило што сте онако изишли у сусрет предлозима које смо Вам учинили у вези са предложеним телеграмом за Ђенерала Михаиловића.

Мислим да је овај телеграм одмах упућен и да ће Вам г. Идн лично писати.

Друго, хтео сам да Вас питам за Ваше мишљење по предлогу који ми је пре кратког времена поднет: да би било корисно и да би можда помогло да дођемо до задовољавајућег споразума са Ђенералом Михаиловићем, **ако би Његово Величанство краљ Петар био љубазан да упути један кратак лични телеграм Ђенералу Михаиловићу и препоручи му да прихвати предлоге који су му упућени преко Вашег телеграма.**

Ово је наравно ствар у којој ћемо ми усвојити потпуно Ваше мишљење. Ви знате колико нам је јако стало до тога да избегнемо сваку могућност неспоразума са Ђенералом Михаиловићем и да обезбедимо са њим чврсте односе на једној основи која би што пре задовољила обе стране. Према томе, ако сматрате да би једна порука од стране Његовог Величанства Краља, која би ургирала Ђенерала да прихвати наше предлоге, допринела овом решењу, било би добро да се обратите за ово Његовом Величанству.

Ако бисте се одлучили да ово учините и ако краљ Петар буде пристао да Ђенералу упути поруку у овом смислу, онда је корисно да се то **што пре учини, јер би било важно да она стигне до Ђенерала Михаиловића пре него што он буде припремио свој одговор на нашу поруку.**

Са веома искреним поздравом

Џ. В. Рендел с.р.

Председништво Владе
Краљевине Југославије
Стр. Пов. Д. В. К. Бр. 105

7

Влада и Краљ с одушевљењем препоручују Михаиловићу
Споразум

Судбина националне гериле зависила је од искрцавања Савезника на Балкан. Слобода Југославије зависила је од искрцавања Савезника на Балкан. Судбина Балкана и Источне Европе одлучивала се чињеницом: да ли ће пре Савезници или Совјети доћи на Балкан. Стога је Влада г. Јовановића са одушевљењем примила предлог Споразума између Британске владе и Михаиловића. И сам краљ је био срећан због тога споразума. И сви активни официри горели су од жеље да што пре буду упућени код Михаиловића да би узели учешћа у борби за ослобођење Југославије. Председник Владе г. Јовановић саопштава и гледиште Владе и препоруку Краљеву ђенералу Михаиловићу да усвоји предлог Споразума Британске владе. Та документа у целости гласе:

Стр. Пов. Д.В.К. Бр. 105

Лондон, 18 маја 1943 год.

Господине Амбасадоре,

Примио сам Ваше писмо У.П. 119 од 14 маја.

Врло сам срећан што сам могао да допринесем са своје стране споразуму који треба постићи са Министром војске и Начелником штаба Врховне команде у Југославији ђенералом Михаиловићем.

Није потребно да Вам нарочито подвучем колико је **и мени лично и Краљевској југословенској влади** стало до тога да се британска Врховна команда потпуно споразуме са Начелником штаба Врховне команде југословенске војске ђенерала Михаиловића у циљу заједничког дејства за ослобођење Југославије.

Ја нећу жалити никакав напор да овај Споразум буде не само савезнички него и пријатељски за добро и нашег народа и опште добро наших савезника.

Част ми је да Вам доставим поруку Врховног команданта југословенске војске **Њ.В. краља Петра II** за ђенерала Михаиловића по питању усвајања предлога које је Влада **Његовог Величанства** упутила ђенералу Михаиловићу депешом **Д.В.К. Бр. 40**.

Верујем да ће порука **Њ.В. Краља** допринети још више да се постигне потихаиловићем.

Ваш искрени

Британском Амбасадору
на нашем Двору
Сер Џорџ Ренделу
Лондон

Председник Министарског савета и
заступник Министра војске, морнарице
и ваздухопловства
С.Јовановић с.р.

Председништво Владе
Краљевине Југославије
Д.В.К. Бр. 41
18 маја 1943. год.

Ђенералу Михаиловићу

По налогу Његовог Величанства Краља молим Вас да обратите најозбиљнију пажњу претставци Британске владе која Вам је достављена депешом В.К. 40 и да жељама Британске владе, по могућности, изиђете у сусрет. В.К. 41— Јовановић.

Председник Министарског савета и
заступник Министра војске, морнарице и ваздухопловства
С. Јовановић с.р.

8

Захвалност Инда Југословенској влади

И Председник Владе и Краљ показали су крајњу предусретљивост и одушевљење за Споразум који је Британска влада начинила са Ђенералом Михаиловићем, стварним господарем Југославије од бугарске границе на истоку, до реке Босне и Неретве на западу. Због тога је господин Антони Идн сматрао за потребно да и писмено захвали господину Јовановићу писмом које у целисти гласи:

Бр. Р. 4186/2/Г

Форен офис С.В.1
20 маја 1943 год.

Драги Господине Председниче,

Пишем Вам незванично да бих Вам захвалио на Вашем писму /Ст. Пов. Д.В.К. Бр. 99 од 11 маја/ у погледу ноте коју сам предложио да се пошаље Ђенералу Михаиловићу преко Југословенске владе.

Веома ми је драга Ваша помоћ и сарадња.

Надам се да ће наша акција постићи резултате које обоје желимо.

Са искреним поздравом,

Антони Идн

Господину Слободану Јовановићу.

Да је препис веран оригиналу, тврди:

Шеф Војног кабинета
мајор,
Живан Л.Кнежевић с.р.

9

Ђенерал Михаиловић усваја споразум

Као што се и очекивало, ђенерал Михаиловић у својству Министра војске и морнарице као и у својству Начелника штаба Врховне команде у окупираној Југославији, не само да је примио предложени споразум, већ подвлачи да је **“ спреман да и без тога споразума учини све што може за заједничку ствар.”** Тај одговор ђенерала Михаиловића у целости гласи:

Број 1597 од 1 јуна 1943.— Председнику Југословенске владе.

Потврђујем пријем телеграма В.К.Бр. 40 / Предложени споразум Британске владе/ и В.К.Бр. 41 / Депеша Њ.В. краља Петра II/ као саопштење Бр. 307 од 19 маја 1943.

Оба саопштења примио сам 28 маја.

На Поруку Британске владе одговорио сам следеће:

Материјална помоћ до сада послана била је прилично слаба, и није довољна за акцију која се предлаже. Огроман број људи је без оружја, док они који имају оружје немају муниције.

Организација југословенске војске изграђена је на солидним основима свуда где је се год могло допрети. Југословенска војска носи то име неоспорно, јер је заснована на масама народа организованог у Србији, у деловима Јужне Србије до Битоља, дуж десне обале Вардара, у Санџаку, Црној Гори, Херцеговини, у целој Босни, у Далмацији, Лици и Словеначкој. У целој Војводини и Славонији организације су образоване на други начин.

Према томе, само југословенска војска у отаџбини налази се у стању да, пошто располаже масама народа, пружи највећу помоћ у пуном смислу те речи савезничкој ствари, али зато она мора да има моћну помоћ моралну као и материјалну.

Није ни мало потребно да се непрекидно инсистира да смо ми једини непријатељ Осовине.

Избегавам сукобе са комунистима у земљи све док нисам нападнут.

Спреман сам да успоставим најтешњу и најсолиднију сарадњу са Врховном командом британских снага на Средњем Истоку, а што ова сарадња и до сада реализована није моја погрешка. Пуковник Бели је већ тако много месеца при моме Штабу, али Британска команда није ништа нарочито предузела у овом погледу, ма да је пуковник Бели у неколико махова мени наговештавао да чека упутства по овоме.

И ја исто тако придајем нарочиту важност захтеву за најтешњу сарадњу са Британском командом на Средњем Истоку, али под условом да се од мене ништа не тражи, што би било противно основним захтевима и војним прописима Краљевине Југославије. Све наводе да сарадња мора да престане са Талијанима и да не треба имати контакта нити сарађивати са бившим ђенералом Не-

дићем,— сматрам сувишним, пошто је та сарадња одбијена са моје стране са одвратношћу и поред свих покушаја.

Што се тиче додира и сарадње са герилским групама у Хрватској, оне се налазе стварно само у Славонији, пошто у осталим крајевима Хрватске постоји организација југословенске војске упркос тешких комуникација и везе. Борбе противу Хрвата и Словенаца са југословенском војском у западним крајевима дешавају се само у случају ако су такви Хрвати или Словенци присталице Осовине.

До сада сам пружио сваку помоћ британским официрима који су дошли у нашу земљу. Ова помоћ ни у будуће неће изостати у разним задацима које они извршавају.

За грађански рат у земљи криви су комунисти, не ја. Они су нападачи, а ја сам у оправданој самоодбрани. У Црној Гори и Херцеговини они су побили, на најстрашнији начин око 5.000 људи и жена националиста. Убили су и убијају наше најбоље официре и патриоте. Ја сам по овоме доставио и сувише довољно доказа и није потребно да их понављам. Народ је већ осудио њихова дела, и према томе то није моја већ народна ствар.

Има година дана како сам тражио да се утиче на партизане да престану са рушилачким делима, али сам примио одговор да су сви покушаји пропали.

Има година дана како сам тражио да се поведе истрага о комунистичким зверствима, али није ништа учињено.

Све је ово најбољи доказ мога настојања да умирим међусобни сукоб. Међутим у овом погледу није ми пружена никаква помоћ. Напротив, путем радио-пропаганде створена је још већа збрка и грађански рат је настављен.

Био сам спреман да почнем разговоре са пуковником Белијем о начинима извршења изложених планова. Међутим, Британска команда на Средњем Истоку послала ми је, преко пуковника Белија, таква упутства, да их не могу примити као базу било каквих разговора, јер су потпуно **противни садржини телеграма бр. 306 и 307** Председника Југословенске Владе / Споразум и Краљев телеграм— Ж.К./ . Уз то, противна су основним законима Краљевине Југославије и војним прописима југословенске војске, на чијем се челу ја налазим.

Посебан Меморандум послаћу под Бр. 1598, 1 јуна 1943.

Пошто у **П о т п у н о с т и** прихватам **Први став Споразума Британске владе достављеног мени под Бр. 306 од стране Југословенске владе** и пошто сам спреман и **б е з т о г а с п о р а з у м а** да учиним све што могу за заједничку ствар,— морална и материјална помоћ од Велике Британије има да уследи у пуној мери, јер је помоћ до сада достављена, нарочито материјална, била врло слаба.

Топли савезнички пријем очекиваће све британске војне, ваздухопловне и поморске мисије као и досада. Послати југословенски официри допуниће редове вишег кадра.

Идеали за које се борци југословенске војске жртвују јесу краљ Петар II Југославија и Војничка застава. За те идеале даћемо и сами себе у тешкој борби која се приближује.

Молим доставите овај одговор Врховном команданту Њ.В. Краљу Петру II и Краљевској југословенској влади у Лондону.

Генерал Михаиловић

Прилог VI

ЕД МЕМОАР ИДНУ, СТР.ПОВ. В.К.Бр. 450 ОД 15 МАЈА 1943

Председник Министарског савета и заступник Министра спољних послова Слободан Јовановић дрставио је 2 јуна 1943 овај Ед Мемоар секретару Форен офиса Антони Идну.

Копије су достављене и обим личностима: две краљу Петру по његовом тражењу, министрима Леополд С. Емерију и Стафорду Крипсу, председнику Клуба конзервативаца Џону Паркеру, председнику Одбора за спољне послове у Парламенту Херолд Мичелу, шефу Егзекутиве за специјалне операције /SOE/ у Лондону Лорд Гленконеру и шефу Офиса за стратегијске службе Вилијам Донобану у Вашингтону.

Исто тако копије су достављане министру Двора краља Петра II Радоју Л. Кнежевићу, Команданту Југословенских трупа на Блиском Истоку пуковнику Димитрију Р. Путнику и војним изасланицима у Лондону, Вашингтону и Анкари с тим да упознају са обим Ед Мемоаром и своје амбасадоре.

Поред тога Ед Мемоар је отштампан у брошури "Зашто су Сабезници напустили ђенерала Михаиловића" од потпуковника Жибана Л. Кнежевића. Ова брошура са документима о говору ђенерала Михаиловића у Липову, Споразумом о сарадњи Британске владе с Михаиловићем од 1 јуна 1943, Наредбом Команданта Британске Команде на Блиском Истоку од 28 маја 1943 и спасавању америчких авијатичара,— била је предана свима делегацијама Уједињених народа на Конференцији у Сан Франциску, 25 априла 1945, заједно са брошуром "Ситуација у Југославији" од амбасадора К. Фотића и албумом слика, који је израдио мајор Радислав Ј. Тодоровић од слика донетих из земље 1944.

Брошура "Зашто су Сабезници напустили ђенерала Михаиловића" штампана је у 750 примерака и достављена члановима Америчке владе, сенаторима и посланицима у Конгресу. Примерак достављен Конгресној библиотеци забеген је под D742' Y8K6.

РЕФЕРАТ

Председнику Министарског савета и заступнику Министра војске, морнарице и ваздухопловства

Част ми је да Председнику Краљевске владе и заступнику Министра војске, морнарице и ваздухопловства доставим приложени Ед Мемоар са молбом да Господин Председник овај Мемоар најхитније и лично преда Министру г. Идну.

Молим да Председник Краљевске владе ово учини лично у својству заступника Министра иностраних послова из следећих разлога:

1.— Овим општим Ед Мемоаром даје се права слика ситуације у Југославији и брани не само част националног покрета југословенске војске под Министром војске Ђенералом Михаиловићем већ и огромне жртве нашега народа које достижу цифру од близу милион мртвих само Срба.

2. - На недвосмислен и категоричан начин добијају се ове досадање оптужбе у британској штампи противу Ђенерала Михаиловића и Ђенерал Михаиловић представља у светлости какав је он стварно: националиста и жестоки родољуб.

3. - На убедљив начин доказано је од колико је велике штете национална пропаганда која се води преко лондонског радија за Југославију и какве ће све последице да има ако се ова пропаганда из основа не промени.

Ово је главно питање које безусловно и најхитније треба решити с обзиром на улогу југословенске војске под Ђенералом Михаиловићем у тренутку искрцавања савезника на Балкан. Само због овога питања опширно су изложена и питања под 1/ и 2/.

Нарочито молим Господина Председника Краљевске Владе да се цео овај Ед Мемоар овако опширан преда г. Идну. Ја знам да г. Идн сигурно неће имати времена да прочита цео Ед Мемоар, али сам зато израдио резиме из Ед Мемоара у који сам унео само закључке. Сигуран сам да ће надлежни сервис у Форен офису, који издаје инструкције за пропаганду преко лондонског радија и на Блиском Истоку и који допушта да се у британској штампи Ђенерал Михаиловић сведе на ниво издајника, просовинца и антидемократе, - сигурно прочитати цео овај Ед Мемоар.

Ако се Господин Председник и заступник Министра војске изволи сложити са овим Ед Мемоаром, молим за наређење да се најхитније преведе на енглески и у току идуће недеље преда г. Идну. Ова изузетна хитност нарочито је потребна с обзиром на непрекидно убацивање летака у нашу земљу у којима се не помиње ни Краљ, ни Влада ни Ђенерал Михаиловић и на пропаганду која у највећој мери наноси штете нашој националној ствари.

Прилог: Ед Мемоар.
15 маја 1943 године
Лондон

Шеф Војног кабинета,
мајор,
Живан Л. Кнежевић

Е Д М Е М О А Р

који је Председник Министарског савета и заступник Министра иностраних послова Краљевине Југославије Слободан Јовановић предао британском Министру иностраних послова г. Идну.

КРАТАК РЕЗИМЕ ИЗ ЕД МЕМОАРА

Већ више месеци води се пропаганда са циљем да ђенерала Михаиловића представи као издајника и сарадника сила Осовине а национални покрет југословенске војске као антидемократски и великосрпски. Сем тога да потцени улогу југословенске војске и баци у засенак целокупну борбу нашег народа а незаслужно истакне борбу комунистичких партизана. Ова пропаганда дели наш народ у идеолошке фронтове и разбија јединство отпора.

I СИТУАЦИЈА У ЈУГОСЛАВИЈИ

1. - Национални покрет ђенерала Михаиловића.

а/ Национални покрет Министра војске ђенерала Михаиловића окупио је око себе цео српски и словеначки народ а сада му прилазе национални Хрвати. Покрет је југословенски и, с обзиром на везе са суседима, Балкански. Ђенерал Михаиловић пре би се могао да назове "спасилац југословенске државне идеје код српског народа" него "великосрбином".

б/ Стожер националног покрета чини српски народ познат кроз целу своју историју по својим демократским осећањима и идеалима и великој љубави према Отаџбини и Слободи. Покрет је демократски са циљем обнова Југославије са циљем обнова Југославије под Династијом Карађорђевића. Ђенерал Михаиловић на челу је покрета који је националан, демократски и династички.

в/ Југословенска војска у Отаџбини претставља организовану снагу од преко 200.000 бораца са најспособнијим млађим старешинским кадром. Она је једина у стању да дигне цео наш народ на устанак, да уједини целокупан отпор и да озбиљно помогне наше савезнике при искрцавању на Балкан. Само југословенска војска под ђенералом Михаиловићем у стању је да привуче велики део националних Хрвата сада у Павелићевим домобранским јединицама.

г/ Југословенски национални покрет ђенерала Михаиловића остаје веран демократским идеалима нашега народа и потпуно одан Западним Демократијама. Овај покрет може се сматрати као део оружане силе наших Савезника. Ђенерал Михаиловић остао је веран Савезницима и одбио сваку сарадњу са окупаторским силама.

2. - Међународни покрет комунистичких партизана.

а/ Међународни комунистичко-партизански покрет у Југославији заснива се на међународној и социјалистичкој основи, са циљем да се Југославија совјетизира завођењем совјетских република. У суштини је анационалан, анти-српски и антијугословенски. По методама рада антидемократски и терористички

б/ Цео народ у Југославији против је комунистичких партизана због њихових политичких међународних циљева, /Оснивање Совјетских република и збацивање Краља Петра II са престола/ сарадње са окупаторима, тактике коју примењују и заверства која су починили нарочито над српским народом. По снази овај покрет потпуно је безначајан и претставља елеменат нереда, анархије и тероризма.

в/ Вођен страницама, авантуристима и терористима комунистичко-партизански покрет није водио рачуна о великим жртвама нашега народа уништавали су искључиво српски народ. Извршили су нечувена зверства над народом убијајући и истакнуте националисте са циљем да обезглаве народ.

г/ Сарадници Немаца и усташа, комунистичко-партизански покрет не само да је антијугословенски него је и антисавезнички, јер позива народ да се одупре Енглезима и Американцима при искрцавању.

ПРОПАГАНДА ЗА ЈУГОСЛАВИЈУ

а/ Савезници желе да југословенској војсци под ђенералом Михаиловићем доделе улогу при искрцавању савезника на Балкан која ће наш народ изложити новим тешким жртвама. Ове жртве биће још теже ако се не учини све путем пропаганде и постигне окупљање целог нашег народа око врховне команде краља Петра II.

б/ Британска пропаганда у највећој мери разједињује снаге у Југославији истицањем комунистичких партизана и спречава да југословенској војсци приђу и Хрвати. Она у највећој мери заоштрава идеолошки сукоб у нашем народу, што може имати несрећних последица и за наш народ а нарочито може у знатној мери умањити помоћ нашим савезницима при искрцавању на Балкан.

в/ Додељивање судбоноснога задатка југословенској војсци под ђенералом Михаиловићем као стожеру отпора на Балкану с једне стране, а истицањем комунистичких партизана при багателисању и систематско брисање имена ђенерала Михаиловића и југословенске војске с друге стране, - може створити утисак и с друге стране, - може створити утисак и код ђенерала Михаиловића и код нашега народа да Велика Британија води двоструку политику: тајно помаже ђенерала Михаиловића а јавно истиче борбу партизана.

Политички, ово може да буде и оправдано с обзиром на ситуацију и односе са Совјетском Русијом. Војнички, довешће још јаче у сукоб четнике и партизана, наметнуће нове бескорисне жртве нашем народу и користиће само окупаторима а у великој мери имати помоћ нашим Савезницима

г/ План британске Врховне Команде на Средњем Истоку у погледу улоге југословенске војске мора да буде повезан и у потпуној сагласности са пропагандом која се води са лондонског радија и са летцима који се убацују у нашу земљу.

III - ОПШТИ ЗАКЉУЧАК

1./ - Национални покрет југословенске војске под ђенералом Михаиловићем оснива се на бази југословенског национализма, са циљем обнове Краљевине Југославије под Династијом Карађорђевића. Он је демократски и династички. По својој снази и просторији може представљати стожер савезничке акције не само у Југославији него и на целом Балкану. Потпуно је лојалан и веран Западним Демократијама, а против осовинских сила.

2. - Међународни покрет комунистичких партизана, под вођством свантуриста, мрачних странаца и беспосличара претставља покрет на међународној и социјалној основи, - са циљем остварења Совјетске републике у Југославији и совјетизирања целе земље. Овај покрет је анационалан, антисрпски, антијугословенски и антисавезнички. По идејама антидемократски. По методи рада анархистички и терористички, због чега нема подршку у народу. У суштини је антисавезнички.

3. - При искрцавању савезника на Балкан једина солидна, добро организована и добро командована снага у Југославији јесте југословенска војска под ђенералом Михаиловићем. Јединство отпора могуће је постићи само у оквиру југословенске војске која ужива пуно поверење и љубав нарочито српског и словеначког народа. Одмазда противу Хрвата због покоља Срба може се спречити само дејством југословенске војске и приступањем националних Хрвата у њене редове.

4. - Досадања радио пропаганда за Југославију:

- потцењивала је југословенски национални покрет ђенерала Михаиловића и систематски спречавала помињање ђенерала Михаиловића и југословенске војске. Она је појачала идеолошки сукоб и заоштрила братоубилачку борбу у нашем народу. Разједињавала је снаге у Југославији и спречавала окупљање око југословенске војске једине националне, демократске и савезничке организације у Југославији. Створила је неодлучност код Хрвата да приђу југословенској војсци и изазвала антибританска расположења нарочито у српском народу;

- незаслужено истицала је и хвалила међународни покрет комунистичких партизана на штету југословенске војске и виталних интереса и Срба и Хрвата и Словенаца. Истицање партизанског покрета створило је код нашег народа а нарочито код Срба утисак: да су Западне Демократије потпуно напустиле наш народ и помажу осовинске и анационалне елементе.

ПРЕМА ТОМЕ, ТРЕБАЛО БИ УРАДИТИ СЛЕДЕЋЕ :

а/ Изменити досадању пропаганду и стати одлучно и недвосмислено уз национални покрет југословенске војске под ђенералом Михаиловићем. Позвати цео наш народ, и Србе и Хрвате и Словенце, да се окупи у редовима југословенске војске за указивање највеће могуће помоћи нашим савезницима при искрцавању на Балкан и ослобођењу Југославије.

б/ Хитно обновити станицу ђенерала Михаиловића "Карађорђе" и све летке и брошуре, које се убацују са Блиског Истока, радити у сагласности са Краљевском југословенском владом и у њима позвати и Србе и Хрвате и Словенце - у име Њ. В. краља Петра II, у име краљевске југословенске Владе и наших Савезника - да се сви окупе око врховне команде краља Петра II у редове југословенске војске под ђенералом Михаиловићем.

в/ Одмах на лондонском радију обновити привремено обустављање Војне емисије и позвати и Србе и Хрвате и Словенце одлучно и недвосмислено: да се окупе око југословенске војске под ђенералом Михаиловићем за указивање најпунје помоћи нашим Савезницима при искрцавању на Балкан.

Са одлучном и са јасно постављеним циљем целокупне пропаганде, може се постићи за кратко време окупљање целог нашег народа у Југославији око југословенске војске и Врховне Команде Краља Петра II. Ово је само од особитог интереса по наш народ и обнову Југославије већ и од нарочите користи и за све наше савезнике.

У противном, савезничке снаге наићи ће у Југославији на крваву братоубилачку борбу с једне стране између партизана и југословенске војске, а с друге стране између Срба и Хрвата, - што ће изазвати нове тешкоће и безциљне жртве нашега народа и у великој мери отежати рад наших савезника.

Е Д М Е М О А Р

о кампањи која се води противу Министра војске и Начелника Штаба Врховне команде у Југославији армијског ђенерала Драгољуба М. Михаиловића, који командује југословенском војском у Југославији.

Већ више месеци води се у британској штампи преко радиа кампања противу ђенерала Михаиловића и југословенске војске која се бори у окупираној Отаџбини.

Циљ ове кампање јесте:

1. - Да Министра војске и Начелника Штаба Врховне команде краља Петра II у Југославији, армијског ђенерала Драгољуба М. Михаиловића - који командује одредима југословенске војске - представи као сарадника сила Осовине и као издајника савезничке ствари;

2. - Да југословенски национални покрет на чијем се челу налази Министар војске Ђенерал Михаиловић представи као антидемократски и великосрпски:

3. - Да потцени рад и улогу југословенске војске у Отаџбини и незаслужено истакне и хвали рад и борбу комунистичких партизана;

4. - Да баци у засенак целокупну борбу коју углавном већ две и по године води српски народ, који је дао близу милион мртвих и једини је народ у Европи који се активно бори непрекидно;

5. - Да подели наш народ у идеолошке фронтове и разбије јединство отпора.

С обзиром на улогу која се жели да додели југословенској војсци под Ђенералом Михаиловићем при искрцавању савезника на Балкан; с обзиром на велике жртве које је поднео нарочито српски народ у Југославији; с обзиром на неправду која се наноси целокупном нашем народу у Југославији, јер се он једино бори активно у окупираној Европи, - потребно је да се изнесу стварне чињенице да би се ова злонамерна, планска, вишеструка и потпуно неправедна кампања сузбила.

Сузбијање ове кампање и изношење истине о стварноме стању које влада у Југославији неопходно је потребно:

- у интересу јединства акције ових снага у Југославији, да би се нашим савезницима пружила највећа могућа помоћ при искрцавању на Балкан;

- у интересу спречавања да се народ у Југославији, подели на идеолошке фронтове и продужи братоубилачки рат, што је од највеће штете и за У интересу завођења реда на Балкану и будућих добрих односа између Велике Британије и Југославије.

У овоме циљу износе се следеће чињенице:

І СИТУАЦИЈА У ЈУГОСЛАВИЈИ

1.— Југословенски национални покрет под вођством Ђенерала Михаиловића.

Национални покрет Министра војске Ђенерала Михаиловића окупио је око себе цео српски народ. Највећи део словеначког народа, а почели су да му прилазе и Хрвати у последње време. Као борбени елемент овога покрета Ђенерал Михаиловић образовао је и организовао југословенску војску, а као политички елемент за помагање борбених организација југословенске војске Ђенерал Михаиловић формирао је: /1/ Централни национални комитет у коме се налазе Срби из свих крајева Југославије и Словенци, /2/ Словенску завету, Национални комитет у Словеначкој у који су сакупљене све странке сем комуниста са циљем да се помогне организација југословенске војске у Словеначкој; /3/ Муслиманску револуционарну војну организацију на чијем се челу налазе

најбољи људи муслимани, са циљем помагања одреда југословенске војске у Босни; /4/ Преко делегата у Сплиту одржава везу са др. Мачековом странком у Хрватској.

Поред ових чисто националних политичких организација које све имају као главни циљ: помагање југословенске војске у борби за ослобођење и Срба и Хрвата и Словенаца. — Министар војске ђенерал Михаиловић одржава везу са бугарским, арбанашким, румунским и грчким герилцима.

Према томе, национални покрет Министра војске ђенерала Михаиловића јесте југословенски и чак далеко балкански, са једним јединим циљем: борба противу сила Осовине, указивање најпуније помоћи нашим Савезницима и ослобођење нашега народа.

а/ Југословенска војска.

У нашој Отаџбини југословенска војска уживала је нарочиту љубав народа. Она је била заједничко добро целог народа. Она никада није изневерила демократске идеале и опште интересе нашега народа. Отуда војска 27 марта извршава народну вољу: обара Тројни пакт и враћа власт правим народним претставницима. И овај пут војска је остала ван политике, чак и у једном превасходно политичком акту као што је 27 март. У нашој отаџбини војска се никада није бавила политиком и зато она ужива неподељену љубав нашега народа. Зато је народ организацију југословенске војске у српским и словеначким земљама примио са највећом љубављу и најширим поверењем. Никада јаче југословенска војска и народ нису били тако чврсто међусобно повезани као данас.

Ово неподељено поверење према војсци и ђенералу Михаиловићу дошло је— поред иначе велике љубави према војсци одувек — због начина рада у окупираној Отаџбини и због личности које воде овај национални покрет.

Задаци које је себи поставио ђенерал Михаиловић са активним официрима наше војске био је: организовати цео наш народ и спремати се за устанак у тренутку када буде било најкорисније за наше савезнике и за наш народ. Видело се да ни потпуно наоружана југословенска војска у краткотрајном рату, због немања авијације и тенкова као и противоклопних оруђа,— није могла да се супротстави силама Осовине. После пропасти Југославије ступити у отворену борбу значило је извршити физичко уништење нарочито српског народа. Венерал Михаиловић са најбољим младим, активним и резервним официрима као и цео наш народ знали су ово врло добро. Стога су они поставили као главни задатак: организација народа за општи устанак у отсудном часу, а малим деловима вршити саботажу на комуникацијама.

На чело одреда југословенске војске дошли су најбољи синови нашега народа и најспремнији и најхрабрији млади ђенералштабни и други официри. Ови способни вођи за кратко време извршили су организацију у целој Србији, да затим одмах пређу и на организацију Црне Горе и Источне Босне, захваћајући

доцније Војводину Западну Босну и Далмацију да се потпуно организују чак и у Словеначкој.

У лето 1941 југословенска војска ступа у Босни и Херцеговини у борбу противу хрватских усташа, који су отпочели са масовним клањем српскога народа у овим крајевима. Ова борба и тешка је и крвава. Усташа су поклали преко 600.000 Срба људи, жена и деце. Одреди ђенерала Михаиловића успевају да спасу око 400.000 Срба који прелазе у Србију. Борба коју су тада започели противу крволочних усташа наставља се непрекидно још увек.

Ова борба противу разбојника усташа наилази на велики одјек не само у српским земљама него чак и у Далмацији и у Словеначкој. Народ листом одлази у шуму у одреде југословенске војске за борбу против усташа и заштиту српскога живља.

Све до 22 јуна 1941 комунисти у Југославији радили су противу југословенске војске и братимили се са силама Осовине. Они су у рату били пета колона и у позадини исто као и хрватски усташа ударали су нож у леђа југословенској војсци, коју су с фронта напале силе Осовине 6 априла 1941 године. Тек немачки напад на Русију прекинуо је братство са Немцима и комунисти ступају у борбу противу Немаца, сарађујући са југословенском војском под ђенералом Михаиловићем, која је већ имала солидну организацију у Србији.

Комунистички партизани хтели су да одмах поведу народ у отворену борбу против окупатора иако је народ био потпуно голорук и борба није могла да користи никоме. Ђенерал Михаиловић војник високих квалитета и велики родољуб, сматрао је да је устанак преран и да ће, без икакве користи, донети несразмерно велике жртве. Комунистичке партизане није могао да убеди да ће отворена борба имати једини резултат: уништење народа. То је главни разлог што су га комунисти новембра 1941 напали. Ђенерал Михаиловић у циљу самоодбране и спасавања српскога народа од уништења,— морао је да прихвати наметнуту борбу.

Сви напори ђенерала Михаиловића, Краљевске југословенске владе у Лондону и Британске владе да се постигне заједничка сарадња партизана и југословенске војске— остале су без успеха. Партизани су, противно виталним интересима нашега народа, ступили у борбу противу Немаца без икакве користи за наше Савезнике. Казнене експедиције по Србији, због прераног устанка, побиле су 78.000 Срба од 16 до 50 година.

Ђенерал Михаиловић са југословенском војском остао је уз народ, који се листом дигао противу комунистичких партизана предвођених од странаца и авантуриста, који ничега заједничког нису имали са српским народом.

Као што се југословенска војска борила против усташа за заштиту српскога живља, тако је морала да приђе уз народ у борби коју је сам народ повео противу комунистичких партизана да би се спасао од потпуног физичког уништења. Детаље рада комунистичких партизана изнећемо у посебном одељку о партизанима.

После отворене борбе противу свих оних који су ишли за тим да униште српски народ, југословенска војска још више појачава народно поверење и

цео српски народ може се сматрати да припада одредима југословенске војске.

Југословенска војска није имала наоружање да ступи у велике борбе са окупторима. Напуштена од Савезника и остављена сама себи, она се организовала и спремала за отсудни час, вршећи само саботажу на комуникацијама и штитећи српски народ од усташа, окупатора и партизана.

По тражењу Британске врховне команде на Средњем Истоку, југословенска војска вршила је саботажу на свима комуникацијама а нарочито на прузи Београд—Ниш—Солун, којом је ишло снабдевање немачких трупа у Африци, које су биле дошле до пред Александрију. Последица ове саботаже било је "чишћење" од стране немачких казних експедиција Источне и Западне Србије и Новопазарског Санџака. Неколико хиљада становника дуж пруге и више стотина железничара било је стрељано, поред зверстава које су казнене експедиције вршиле у унутрашњости Србије. Ђенерал Михаиловић приступио је акцији и није наш народ жалио жртве, када су оне могле да користе нашим Савезницима.

У депеши број 1383 од 3 марта 1943 године ђенерал Михаиловић јавља о раду југословенске војске. У њој се каже:

"Југословенска војска у отаџбини остављена је својим сопственим средствима и у погледу ваздухопловне помоћи и у погледу снабдевања оружјем. Из обих разлога служимо се специјалном тактиком:

1. — *Не можемо једновремено да нападамо наше многобројне спољашње и унутрашње непријатеље. Приморани смо да подешавамо тактику борбе према специјалним приликама које владају у сваком поједином подручју. У Југославији се налазе као окупатори: Италијани, Немци, Бугари, Мађари и усташе, поред других квислиншких јединица.*

2. — *Једновремени напад на све био би унапред осуђен на пропаст. Поред тешке и крваве одбране приморани смо да вршимо нападе и да непријатеље тучемо једног по једног. Ово је основни принцип ратне вештине.*

3. — *Што се тиче Италијана, у августу 1942 уништили смо усташе и итали-муслиманску милицију у срезу Фоча. Почетком јануара 1943 разбили смо и скоро потпуно уништили итали-албанску милицију у Бјелополском срезу, која је вршила зверства над нашим живљем. Почетком фебруара разбили смо и великим делом уништили усташку и итали-муслиманску милицију у срезovima Чајниче и Пљевља.*

4. — *У Србији изводи се саботажа на железницама и тек доцније моћи ће се проценити допринос заједничкој савезничкој ствари. Одреди југословенске војске у Србији спроводе општу грађанску непослушност, која захтева многе жртве а отвореном борбом уништавамо мање немачке групе, Љотићеве и Неђићеве јединице.*

5. — *У Јужној Србији припремамо оружане нападе на железничке комуникације јужно од Скопља.*

6. — *У Босни настављамо борбу против сваког од наших спољних и унутрашњих непријатеља. У озбиљној мери разбили смо усташке регове у Босни.*

7.— У Војводини настављамо одбрану народа чије се патње не дају описати под немачким, мађарским и усташким терором.

Народ је здрав и зна шта хоће. Ми се управљамо према његовом здравом разуму и његовом непобитном суду. Народ је потпуно на нашој страни, и поред свестране пропаганде.“

Што се тиче тактике коју генерал Михаиловић примењује у борби против окупатора, она је потпуно различита од комунистичке тактике. У депеши број 1400 од 20 марта 1943 године генерал Михаиловић каже:

“Наша тактика састоји се у томе: да држимо планине и из њих вршимо нападе противу окупаторских снага и њихових слугу или против важних објеката груписујући јединице према потреби.

Чим јединице изврше своје задатке, одмах се растурају и повлаче у своје базе. Кад смо држали ослобођену територију у Западној Србији, ни четничке јединице нити мој штаб нису остали по варошима. Ми смо покушали да контролишемо целу народну територију, а не само извесна подручја. Због овога у јесен 1941 уочи немачког напада на Равну Гору на Суббору, где су биле прикупљене наше јединице, ја сам их све послао у њихове срезове са задатком: да врше нападе из планина под снегом и да у срезовима употпуне организацију.

На овај начин Немци су са пет дивизија извршили напад у бетар.

Ми ћемо стварати слободне зоне све док не будемо у могућности да ову зону бранимо и да народ сачувамо од репресалија. Али већ сада имамо могућности да из планина командујемо над целом државном територијом.

Благодарећи стручноме вођству на чело са Министром војске армијским генералом Дражом Михаиловићем, југословенска војска претставља изванредну војничку организацију у Југославији, у којој је сакупљен цео српски народ, највећи део словеначког народа и један део Хрвата у Далмацији.

О снази југословенске војске генерал Михаиловић у депеши број 1400 од 20 марта 1943 навео је следеће: “Наша организација територијално изведена је по срезовима. Сваки срез даје бар једну бригаду од најмање 1000 људи, док срезови са већим бројем становништва дају чак две па и три бригаде. Поред територијалних одреда, од укупно 338 срезова, налазе се под потпуном војном организацијом 180 срезова. Узимајући најниже цифре, ово претставља 180.000 бораца већ организованих у оперативне јединице.

У осталих 158 срезова радимо више на тајној и забереничкој бази из више разлога. Ови срезови налазе се у Банату, Бачкој и Барањи, где постоји велики притисак од стране Немаца и Мађара и где теренске прилике нису повољне. Затим у Словенији и Загорју, где постоји Мачекова организација, са којом сам већ ступио у додир. Најзад у Штајерској одакле су Немци иселили Словенце и у Западној Босни где су се до сада налазили комунисти.“

Генерал Михаиловић стално је одбијао сарадњу са непријатељима. Национални централни комитет у депеши број 1398 од 10 марта 1943 године каже:

“Као војници дајемо часну реч: да ћемо остати верни нашој Југославији, Југословенској влади у Лондону, нашим Савезницима и ђенералу Михаиловићу, као једином облашћеном команданту у земљи. Друго, ми ћемо се организовати за борбу противу непријатеља прикупљањем оружја и муниције и припремати се за ослобођење. Треће, ми ћемо се борити против свакога онога који, ма на какав начин, помаже непријатеља.”

Све непријатељске покушаје за сарадњу са ђенералом Михаиловићем, ђенерал Михаиловић, одбио је. У депеши број 1382 од 2 марта 1943 Михаиловић јавља:

“Један наш командант 26 фебруара јавља ‘ Немачки командант у Горњем Милановцу, поручник Кригер, написао ми је писмо и молио да се с њим састанем под условима које ја поставим у погледу места и безбедности. Циљ састанка није означен. Молим упутства. ‘ Одговорио сам: ‘Не одобравам нити примам састанке са немачким командантима. Одговорите: ‘Док ви стрељате и хапсите нећине Србе и док сте у нашој Отаџбини не може бити преговора никакве врсте.”

С друге стране 1 марта примио сам од једног мог поверљивог агента следеће: ‘Шеф немачког Гестапа у Југославији пита да ли бисте Ви примили специјалног изасланика Хитлеровог ради разговора. Преговори би се углавном водили о томе, да Ви примите пуну власт у Југославији, а да је Немци и Бугари напусте. Једино се захтева слободна пруга на југ и за Бугарску, коју би наше трупе чувале.’ Не проверавајући аутентичност обе друге понуде, послао сам преко радио следећи одговор: ‘Веран општој савезничкој ствари Уједињених народа одбијам све преговоре.

Затим у депеши број 1399 од 10 марта 1943 године ђенерал Михаиловић извештава:

“Покушаји непријатеља да ступе са мном у безу настављају се. Обај пут понуда је дошла заједнички од Немаца и Италијана, који траже да ступе у безу бар са неким од мојих сарадника. Енергично сам одбио и овај покушај и наставићу то да чиним и у будуће. Непрестани покушаји непријатеља да успоставе безу са мном, убеђен сам, долазе из жеље да искористе кампању која се води у савезничким државама против националног покрета на чијем се челу налазим са Централним народним комитетом. Не искључујем могућност интриге од стране Немаца и Италијана, уперене противу националног покрета и његовог интегритета. Молим да будете на опрези.”

Поводом кампање која се води у савезничкој штампи противу ђенерала Михаиловића као да сарађује са Италијанима, ђенерал Михаиловић на питање Краљевске Југословенске владе доставио је депешу број 1181 од 22 децембра 1942 у којој каже:

“Не дозбољавам никакву сарадњу са Италијанима. Усташе уништавамо где год их нађемо. Све што је усташко уништаваћемо без милости због 600.000 побијених Срба. Сада усташе одржавају безу са комунистима. Моји сарадници Бирчанин и Јевђевић нису никада радили за Италијане и увек су готови да по

моме наређењу нападну Италијане, али засада мој први циљ је уништење уста-ша и њихове творевине Пабелићебе Хрватске.

Имајте поверења у нас. Ми нећемо никада урадити нешто што би било на штету савезничке ствари. Услед великог броја непријатеља, тежимо да тучемо једног по једног. Борба против свих њих одједном била би узалудна и без-успешна. У току зиме са мојим јединицама стићи ћу до Карловца и Загреба. Уништењем Пабелићебе Хрватске ударам на живчане артерије наших највећих непријатеља Немаца."

Затим у депеши број 1381 од 2 марта 1943 ђенерал Михаиловић каже:

"Потпуно је неистинито да је Јевђевић крајем септембра 1942 склопио споразум са Италијанима. Он нема четника нити командује икојом јединицом, према томе није могао да уништава хрватска села. Истина је да он са највећим тешкоћама спречава наш народ да се освети над усташким елементима у Херцеговини, који су елементи галинајкрволочније чланове за црну легију а са којима се сада насељавају изгореле рушевине српских огњишта у Босанској Крајини.

Узред напомињем да је од августа 1942 до данас енглески мајор Хатсон био непрестано уз мене. Са њим сам се налазио далеко од Мостарске области. Циљ обих плитких лажи јасан ми је. Совјетска Унија непрестано понавља своју свечану одлуку да се не меша у унутрашње ствари малих народа, а тајно чини све да ослаби и уништи национални покрет, а да ојача пропасти и за сват-да од народа осуђени — покрет осталих авантуриста преко којих се нада да постигне своје циљеве а да при том испадне да се не меша.

Истина је да су састанке и споразуме одржавали само Гестаповци и комунисти и њихова уједињена сарадња бесни против нас. Занимљиво је да Совјетска Унија толико се стара о Хрватима чије трупе има пред собом на фронту; и да италијански католици помажу православне Србе против хрватских католика. У нашој тешкој борби и надчовечанској самоодбрани, изгледа да су наши Савезници на страни непријатеља док смо ми потпуно остављени сами себи. Ипак остајемо непоколебљиво верни нашим Савезницима и нашој националној ствари, дубоко убеђени да ћемо истрајати до победе јер је цео народ уз нас."

Из ове депеше јасно се види да ђенерал Михаиловић не само не сарађује са Италијанима, већ побија и оптужбе да његови сарадници уништавају хрватска насеља.

Чињенице које потпуно потврђују наводе ђенерала Михаиловића и побијају на убедљив начин све оптужбе о сарадњи Михаиловића са силама Осовине, јесу:

—Породице и ђенерала Михаиловића и већине његових официра, налазе се као таоци;

—Стрљање у Београду "Дражиних присталица" нарочито на Бадње вече и Католички Божић када је стрљано 1.400 људи;

—Наредба и позив ђенерала Недића да се гоне и уништавају "Дражине присталице"; и

—Наредба Команданта Србије ђенерала Бадера да се свима средствима униште “Присталице ђенерала Михаиловића.”

Југословенска војска под командом ђенерала Михаиловића у окупираној Југославији потпуно је спремна да цео српски народ, цео словеначки и део хрватског народа дигне на устанак у тренутку искрцавања Савезника на Балкан. Ђенерал Михаиловић у депеши Председнику Краљевске Владе Бр. 1500 од 24 априла 1943 каже:

“Сви ми до последњег нестрпљиво очекујемо дан када ћемо свом снагом и у најискренијој лојалности према Савезницима моћи да пружимо наш најодушевљенији прилог победи над нашим фашистичким и нацистичким непријатељима.

б/ Политичка делатност југословенског Националног покрета ђенерала Михаиловића.

Југословенски национални покрет ђенерала Михаиловића има као главни циљ: обнављање Југославије под нашом народном Династијом Карађорђевића. Централни Национални комитет у депеши број 1398 од 10 марта 1943. године изнео је углавном политички програм Југословенског националног покрета:

“ Национални покрет ђенерала Михаиловића претставља покрет око кога се окупио цео српски народ који је, после двадесетогодишњег лутања и патњи, сада опет нашао пут којим га води његов сопствени геније. Демократија мора да обухвати цео наш државни, политички, социјални и економски живот. Демократија у националном животу Југославије може се развити и осигурати једино у федеративном облику у коме ће Србин, Хрват и Словенац сваки за себе, наћи достојно место које му одговара по његовој бројној снази и жртвама.

Око народнога покрета окупљени су синови српскога народа најширег погледа, иако их партизански странци и авантуристи називају реакционарима а немачки експоненти у Београду републиканцима и лебичарима. Међутим, српски народ доиста свестан своје садашње ситуације али и свестан још и сада своје прошлости и своје мисије на словенском југу и Балканском Полуострву, —зна да своје циљебе може постићи једино помоћу праве и здраве демократије, као што се пре много деценија у демократији спремао за велика дела и велике дане.

Централни народни одбор ради на овом питању још од 1941. На овом питању ради Словенска забеза образована у Словенији 27 марта 1941, у којој се налазе све словеначке странке сем комуниста, а у који су позвани да сарађују сви истакнути Хрвати, који су испирисани правим југословенским духом.

Демократија у политичком животу оствариће се прво постављањем и правилним решењем питања одговорности. Затим слободним изборима, који су тако дуго били потребни нашем јавном животу, јер је у изборе била унета лажна демократија, реакција и корупција. Лажна демократија у спољној политици нагињала је ка силама Особине и фашизму. Пошто се изврше избори, мо-

рамо осигурати да народ својом слободном вољом убеге у јавни живот и постају на огриварајућа места погодне људе.

Да би се постигао здрав политички живот, народу се мора дати слобода, јер се само у слободи народ може ограјити у демократији, а демократија је најбоље јемство слободе народа и државе.

Демократија у социјалном животу Југославије, биће повратак традицијама српског социјалног поретка за време његове величине. Дух тих традиција је јасан. Село је дало нашем народу обадбе Династије. У војсци, после смрти војводе Путника, три војводе из прошлога рата—Живојин Мишић, Степа Степановић и Петар Бојовић— били су синови сељака. У политичком животу скоро све боје српскога народа потекле су “из опанака” као што каже наш народ.

У државној администрацији, у науци и у другим друштвеним круговима, синови сељака и малобарошана заузимали су највише положаје без обзира на своје порекло. Таленат је оглучивао. Све је ово оспособило српски народ за велики подухват у ратовима од 1912 до 1919 године. Обим се традицијама морамо вратити и на њима засновати наше друштво. Обе традиције малу Србију учиниле су великом.

Демократија у економском животу нације постићи ће се радикалним спровођењем аграрне реформе, добро смишљеном унутрашњом колонизацијом и стварањем најбољих услова за живот сељаштва, које сачињава више од 80% нашег становништва. Правилан однос између радне снаге и капитала, у коме ће раднику бити осигурана егзистенција достојна човека, где ће му бити осигурана старост и где ће радник бити осигуран на случај болести и изнемоглости. Осигурање положаја државних чиновника против утицаја страначке политике и материјално осигурање, како би чиновник могао посветити сву своју снагу народу и држави, а не странци и тешким бригама свакидашњице.

Већ две године познати стручњаци у Народној одбору раде по обим питањима под управом ђенерала Михаиловића. Српски народ зна да га никакви странци и авантуристе као што су Тито, Моша Пијаде и беспосличари као Иван Рибар па чак ни потпредседник такозване народне скупштине Др. Милана Стојадиновића и сенатор у Сенату Драгише Цветковића Нурија Поздерац,— не могу повести новим путем ка циљу народног препорода и нове демократије.”

Национални покрет ђенерала Михаиловића обухвата не само Србе него и Словенце и засада само један мали део Хрвата. Овај покрет је ј у г о с л о - в е н с к и. У депеши број 144 од 27 марта 1943 године ђенерал Михаиловић каже:

“Српски народ— после свих патњи и жртава које је поднео у овом страшном рату—само помоћу највећих напора и благодарети популарности и утицају ђенерала Драже Михаиловића као и настојањима и раду Националног комитета, — успео је да не скрене са стазе своје историјске мисије на Балкану. Српски народ само највећим напорима од стране ђенерала Михаиловића и Националног комитета придобијен је још једном да прихвати југословенску концепцију државе на новој и здравијој основи, која ће јој дати сигурну гаранцију да

зверства која су извршена над српским народом, под страним утицајем, од стране његове браће,— никада више неће бити поновљена. Српски народ верује да данас, после хрватског издајства и пропасти државе, његове велике жртве једини су морални капитал са којим и на којем ће се нова југословенска држава моћи да заснује.

Да је Југословенски национални покрет ђенерала Михаиловића заиста заснован на најширим демократским принципима, види се и из депеше ђенерала Михаиловића број 1341 од 9 фебруара 1943 у којој износи циљеве борбе југословенске војске у Отаџбини:

“Од самог почетка акције, југословенска војска у Отаџбини под мојом командом, бори се против духа прошлости и за слободну, демократску и потпуно препорођену Југославију. У редовима југословенске војске окупљене су све здрабе народне снаге. Национални покрет као главни елемент идеологије истакао је поред националне идеје и чињеницу да Југословенски режими нису били руковођени великим идејама, подблачећи нарочито да је социјална политика режима у Југославији била негативна, недоследна и у суштини не социјална. Решењу обих проблема пришло се одлучно и са великом мером критике према блиској прошлости. Са пуном свешћу о новом духу времена унесен је смицао у борбу како за национално тако и социјално ослобођење.

Народне масе повео сам за собом старајући се да у свима приликама будем највернији тумач њиховог расположења. По својој природи испуњен сам одвратношћу према свакој врсти диктатуре. У самом почетку акције, још у августу 1941, основао сам Централни национални комитет, коме сам стабио у задатак: да без одлагања приступи пре свега критици недостатака државне политике југословенских режима. Овај задатак Комитет је извршио и пришао свестраном изучавању свих проблема чије решење условљава усавршавање будућег друштвеног поретка код нас.

Централни Национални комитет сачињавају:

Срби Драгиша Васић, Др. Мољевић, Др. Жујевић као Извршни одбор; затим Н. Стојановић, Јефта Николић, Др. Вујанац, Др. П. Слијепчевић, Никола Шкерковић, Владо Малић и други. За Слобеначку: Др Лукман, професор Солар, Др. Старе, инжењер Мачковишек, Др. Казафура, Уршић, Др. Узелац и ђенералштабни мајор Карло Новак, командант југословенске војске у Слобеначкој. У Извршни одбор Слобеначке забезе ушли су: Лукман, Солар, Узелац, Казафура и мајор Новак. Са Хрватима одржавао безу покојни Илија Бирчанин. Веза са Хрватима настабља се.”

Делегат ђенерала Михаиловића почивши Бирчанин у депеши број 935 од 7 новембра 1942 године извештава о тешкоћама да придобије и националне Хрвате:

“У циљу да се покрету Драже Михаиловића прикључе и национални Хрвати, чинио сам напоре више од годину дана. У три маха разговарао сам са претставницима Др. Мачека. Сугерирао сам им: да формирају засебне хрватске националне јединице, само да изјаве да припадају југословенској војсци; да по-

ред југословенске, ако желе, носе и хрватску заставу. На сва три састанка гали су пуну сагласност. Али до данас ништа нису остварили.

Са неколико страна примио сам извештај да су Мачековици већ формирали војне јединице под разним именима: Хрватска грађанска заштита, Војска Матије Гупца, Ускоци и други. У исти мах Мачековици људи пребегавали у редове комуниста. Мачековици су створили одвојену организацију. Имена обих организација показују тенденцију Хрвата против нашег покрета и ова тенденција раздељује целу нашу земљу и онемогућава остварења свих наших народних аспирација.

Немојте изгубити из вида: да ни један Хрват није чак ни покушао да се ограда од усташке политике Пабелићевог државе а још мање да осуди страшне покоље Срба или бар да се од њих ограда."

У депеши број 1446 од 27 марта 1943, ђенерал Михаиловић каже:

"Илија Јукић, помоћник Министра спољних послова говори из Лондона о борби хрватског народа и Хрватске сељачке странке. Међутим, народ у Југославији види сасвим другу стварност: да десно крило Хрватске сељачке странке, Мачековици министри Андрес и Торбар одржавају најприсније везе и сарађују са усташима, док лево крило држи везе са комунистима. Истина је да је изван број људи побегао у шуму, али не зато да се бори против окупатора нити против усташа већ да не буде упућен на Источни фронт. Српски народ не може заборавити да се Пабелићева главна снага у обим крајевима где су вршени покољи Срба састојала од сељачке и грађанске заштите господина Мачека."

Из ове депеше може се закључити да за сада не треба очекивати масовно прилажење Хрвата покрету ђенерала Михаиловића. Узроци су многобројни и сложени. Ипак у последње време осећа се јачи покрет код Хрвата за приступање одредима југословенске војске, нарочито после апела ђенерала Михаиловића хрватском домобранству преко лондонског радија. Не треба сметнути с ума да се највећи број способних Хрвата и један део муслимана већ налази било у домобранству / око 80.000 војника/ било међу усташким јединицама /око 30.000/. Прилазак хрватског домобранства југословенској војсци може се очекивати у већем степену тек кад почне искрцавање Савезника у Југославију или на случај слома Немачке.

Југословенски национални покрет ђенерала Михаиловића одржава везе политичке и војничке и са герилом у Бугарској, Албанији, Грчкој као и патриотима у Румунији. Да ли ће војнички ове гериле дати неке резултате тешко је рећи без познавања стварних прилика. Једно је сигурно да ће све ове гериле, у одређеном тренутку, прићи Савезницима и помоћи акцију југословенске војске у Југославији.

Комунистичка штампа у Великој Британији и Америци свима сретствима хоће да прикаже југословенски покрет ђенерала Михаиловића као велико-српски, а Србе као познате диктаторе и фашисте. Поводом ове кампање Централни национални комитет депешом бр. 1398 од 10 марта 1943 доставио је следеће:

“Српски народ изгубивши своју властелу на Косову, још у Средњем веку био је први демократски народ у Европи. И у ропству под Турцима Срби су живели својим демократским и националним животом, онда када су други народи на европском западу и руски народ на северу у слободи робовали својој властели. Српски народ је стога и мога да општом народном вољом за вођу Првог српског устанка 1804 бира сељака из Тополе Ђорђа Петровића, а за вођу Другог српског устанка опет сељака из Горње Добриње Милоша Обреновића. Они и њихови наследници на српском престолу обнављају српску државу на овој демократској основи. Српски је народ стога и могао да са престола скида своје владоце из једне и друге Династије, иако су обе никле из његове средине-са села, чим би ти владоци стали да забаве систем личне не демократске владавине.

Није стога случај да је кроз близу дванаест деценија од Првог српског устанка 1804 па до 1921 један једини од свих владалаца Србије завршио свој живот на престолу природном смрћу или није морао пре тога да напусти престо и Отаџбину. Није случај да је то био баш преводилац гела Стјуарта Мила о слободи и четнички војвода из устанка у Босанској Крајини 1875 Петар Мркоњић доцније краљ Петар I Карађорђевић.

Под његовом владавином забеден је у Србији демократски режим најслободоумнији у Европи. Само кроз демократију био је српски народ у Србији оспособљен за велике напоре које је имао да издржи у крвавим ослободилачким ратовима 1912 до 1918 године. Али борба српског народа за демократију није се ограничила само на Србију. Први људи у Црној гори, другом српском огњишту у борби за демократску владавину нису узмицали ни пред злогласном Јусовачом, ни пред прогонствима из земље, па ни пред самом смрти, а Подгоричка народна скупштина раскрстила је без икаква устручавања и са династијом Петровића у народној тежњи да уједини Црну Гору са слободарском и демократском Србијом. Српски народ је остао доследан себи и својој демократској прошлости, 27 марта 1941 када је прекинуо двадесетогодишњу игру са личном демократијом и по цену најскупљих жртава стављајући у питање и своју државу и свој народни опстанак придружио се великим демократијама запада у борби за слободу и равноправност свих народа и малих као и великих против нацизма и фашизма у којој је борби дао жртве веће него што су их дали и велики народи а у којој борби они стоје већ близу две године под окупацијом најкрволочнијих непријатеља у историји света.

Зато српски народ не може и неће дозволити да га ико са стране учи демократији па ни његова руска браћа која су до недавно живела под најцрњим апсолутизмом а о чијој демократији он ни данас није могао да се осведочи. Српски народ неће да га води Тито ни Моша Пијаде. Српски народ, који је имао и своју мучну али и славну прошлост, који је у најтежим приликама из своје средине давао и људе дорасле тим приликама неће и не може дозволити да га данас воде и демократији уче туђинци и авантуристи; Србију после Карађорђа и Милоша некако Тито, који не сме да каже ни ко је ни шта је; Црну Гору после владавине Сердара Моша Пијаде; Босанску Крајину после војводе

Петра Мркоњића да победе један Нурија Поздерац. Колико је то груштво, које се данас српском народу силом намеће, демократско најбоље показује Председништво Анти-фашистичког већа народногослобођења Југославије, основаног у Бихаћу после Ужица и Жабљака трећој престоници комунистичкој у Југославији, коју су ти рекламирани борци против окупатора недавно напустили чим су чули да окупаторска и усташка војска долази, не испаливши ни један метак”.

в/ Закључак о Националном покрету ђенерала Михаиловића.

1.— Национални покрет Министра војске ђенерала Михаиловића окупио је око себе цео српски и словеначки народ, а прилазе му и национални Хрвати. Овај покрет је југословенски и, с обзиром на успостављене са суседима, балкански.

Ђенерал Михаиловић пре би се могао да назове “ Спасилац југословенске државне идеје код српскога народа” него Великосрбином.

2.— Стожер националног покрета чини српски народ познат кроз целу своју историју по својим демократским осећањима и идеалима, као и по великом родољубљу према Отаџбини и љубави према слободи. Цео покрет је демократски са циљем: обнова Југославије на бази најшире демократије са Династијом Карађоревића на челу.

Ђенерал Михаиловић налази се на челу покрета који је рационалан, демократски и династички.

3.— Југословенска војска у Отаџбини претставља организовану снагу од преко 200.000 бораца са најспособнијим млађим официрима. Она је једина у стању да дигне цео народ на устанак, да уједини целокупан отпор и да озбиљно помогне наше Савезнике при искрцавању на Балкан. Само југословенска војска под ђенералом Михаиловићем у стању је да привуче и велики део националних Хрвата сада у Павелићевим домобранским јединицама.

4.— Југословенски национални покрет ђенерала Михаиловића остао је веран демократским идеалима нашега народа и потпуно одан великим демократијама на западу. Овај покрет може се сматрати као део оружане силе западних Демократија.

Ђенерал Михаиловић остао је до краја веран Савезницима и одбио сваку сарадњу са окупаторским силама.

2. Покрет комунистичких партизана у Југославији.

Покрет комунистичких партизана у Југославији претставља скуп не само комуниста који су били у Југославији већ и комуниста са Балкана и других крајева Европе. Овај покрет заснован је не на националној већ на међународној и социјалној основи.

Све до напада Немачке на Русију 22 јуна 1941 комунисти у Југославији били су најбољи пријатељи са окупаторима и сарађивали са њима, јер је Совјет-

ска Русија била у пријатељству са Немцима. Поред издајства хрватских усташа, у току рата, комунисти су својим радом забили нож у леђа југословенској војсци која се била ухватила у коштац са силама Осовине 6 априла 1941 године.

О раду комунистичких партизана од момента напада Немачке на Русију, Национални комитет у депеши број 1397 од 8 марта 1943 наводи:

“ Нашој браћи Русима досад морају свакако бити јасни узроци нашег пораза априла 1941. Поред небратског издајства о коме већ постоји потпуно јасно признање самог хрватског издајника, храброст нашега народа скрхало је исто тако издајство баш оних које данас Москва тако благонаклоно прима под своје окриље. У самом часу када је наш народ пун наде био ступио у тешку и неравну борбу са непријатељем — о коме је знао да не би признао национално постојање у случају да победи,— загодио је од комуниста најснажнији мучки ударац у леђа. Бестидност свих страха које су они починили у почетку рата била би невероватна, да о томе не постоје најсигурнији документи који то доказују. Документа ће несумњиво потврдити фратернизирање комуниста са окупатором све до 22 јуна 1941.

После слома до кога је дошло без његове кривице, наш народ догле моћан, поштован и чувен, — осетио се неправедно понижен. У њему се скупљала сва озлојеђеност, све незадовољство, сва горчина. Његово бунтовништво појачало се још више неправдама које су починили режими Југославије између два светска рата. У таквој атмосфери, у којој је његова крв кипела и пребирала а испуњен у исти мах духом своје славне прошлости пуне дражи и сјаја, њеним предањима и њеним искуством,— народ је знао да неће изостати час његове одмазде. И тај час хтео је да се сачека.

Народ устаничких традиција, он је најбоље знао и умео да води самога себе свестан: да општи устанак може бити ефикасан само ако је благовремен. И за то је са четничким формацијама веома смишљено ушао у герилску акцију коју је водио од самога почетка и коју никада није помислио да напусти.

Међутим, они који су отпочели са белеиздајом нису му дали мира. Они су га бруталном силом наморали: да оружани устанак предузме у невреме и наступи пребрремено у акцију која је унапред била осуђена на неуспех. Комунисте који су га на то натерали, српски народ непоправимо безазлен, није ни познавао. Народ је био испуњен непоколебном отпорношћу, бескрајном мржњом према непријатељу и бунтовништвом. Народ је хтео да се ослободи непријатеља и комунисти су то искористили.

Боље него икоме, нашој великој браћи Русима мора бити познато: да увек има странаца у мрачним дубинама револуције. Ти сумњиби странци отпочели су са белеиздајом, узроком незаслуженог пораза нашега народа, по чијем схватању нема страшнијег злочина, нема грознијег богохуљења — него подићи оружје прогив своје отаџбине.

Последица пребрременог устанка била је следећа:

На привремено очишћеној територији оби странци организовали су неку врсту државне власти. У циљу да ту власт, што им је било главно, за себе осигурају не само засада него и за будућност, — они су предузели да физички

уништавају не само своје активне него чак и само потенцијалне непријатеље.

Ништа није природније него да је овакав њихов рад неизбежно морао довести до братоубилачког рата. Тако је за кратко време, на територији где се та власт простирала, имало само две врсте људи: крволоци помрачених мозгова и жртве. Тада је настала пустош какву догле нико није био упамтио. Земља је постала попрште жестоких нередица и насиља, жртве су бирани међу најбољим и најплеменитијим, терор је беснео силом ордана, док су казнене експедиције — које је непријатељ предузео — претварале у згаришта читава насеља и крајева.

Неосетљивост обих странаца према незапамћеним и излишним жртвама српскога народа, њихова лакомисленост и неозбиљност, њихов кукавичлук, њихово уклањање из борбе у позадину и истовремено излагање војске највећем ризику, немилосрдно избођење омладине на кланицу, њихова војничка неспособност која је у најодлучнијим моментима претварала партизанске одреде у неорганизовану руљу, као и лудачко револуционарно крвопролиће које су они без потребе и изазвали, — отворило је после тога очи и оном делу нашега народа који је у почетку, обмањиван циљевима борбе које су они поставили и који су огривали народном расположењу, био је за њима пепео.

Тада је дошло до огорчене побуне здрабе памети. Тада их је и тај део народа за све зло, за све крваве неправде и сву свирепост коју су му учинили, за свагда прогласио првим и највећим непријатељем. Да ли је доиста све ово нашом великом и братском руском народу невероватно. На основу чега се то Словенски одбор у Москви тако лако залетео и тако брзо определио: стајући на страну једне шакле странаца а противу читаваг и њему тако верног и тако блиског народа."

Вође комунистичких партизана, који су покушали да поведу цео српски народ, нису имали ничега заједничког са српским народом. У депеши број 1397 од 8 марта 1943. Национални комитет пише:

"Да ли је за нашу велику руску браћу збиља тако природно: да један народ њима толико близак и одан предводе странци. Да ли је исто тако било и са руским народом? — Нама се чини да није. Велика Руска револуција имала је на својој челу Руса Владимира Илића Лењина. Она је дакле знала ко је вођа, а можда и куда. Да ли Словенски одбор у Москви заиста зна шта је казао кад од једног народа као што је наш — са историјом као што је наша, са наслеђем као што је наше — захтева да га уместо ђенерала Драже Михаиловића, који се ставио на његово чело народном вољом, — вођа неки Тито / јер после године и по дана пустоши по нашој земљи још нико не зна право име Шефа Врховног Штаба партизанског /; кад га позива да га вођа један непознат чији је први доглавник, први помоћник и начелник штаба београдски боем Моша Пијаде. Хвала мајци Русији на таквим саветима, али је српски народ не може послушати и никад је у обоме неће послушати. Српском народу врло добро су познати интереси његове велике руске браће. Са гледишта тих интереса било је појмљиво што је Русија, заративши, позвала поробљене народе на оружани устанак против окупа-

тора, са циљем да ангажује његову снагу и разори његову позадину.

Али је исто тако разумљиво што су поробљени народи, с правом, гледајући на овај руски позив, због својих садашњих и будућих националних интереса задржали себи право: да сами одлуче о моменту оружане борбе против окупатора. Бар ово право не може им нико спорити, јер у историји нема примера да се један народ жртвовао до самоуништења ради интереса другог народа или због неких опште човечанских интереса који не би били најкрупнији интереси и тога народа. И за то, да би спречио самоуништење, да би себе спасао, наш народ је устао да отклони и подигао се да отстрани пре свега утицај оног насилног братоломног и дивљег духа, који му је нанео толика зла и који је чинио све да му душу учини болесном.

Решен да, са пуном свешћу и са знањем, своју историју као и досаг израђује сам, да и отсад као и досаг живи само из себе, из свог сопственог живота и вредности што их је сам створио као и од свог духовног дизања, — народ се ухватио у коштац са хаосом да своју револуцију очисти од корова, а сем тога да је спасе од њених опасних апстракција.

Немајући ништа против интернационалне солидарности, наш народ је прирлио пре свега идеју нације. Ово утолико пре што интернационална свест о солидарности у име човечанства, која се намеће силом, није у стању да нагнута национално осећање и заједничку судбину.

Онима који су нашем народу од некуд донели идеју о презирању Отаџбине, који са Слобеношћом никакве везе немају, који су прихватили не идеју ослобођења од мрског Хитлеризма, већ напротив идеал који је Хитлеризам дао немачком народу: идеал крви, — наш народ је изрекао своју неумитну пресуду.“

Колико комунистички партизани нису водили рачуна о националним интересима српскога народа, види се по последицама прераног устанка у који су комунисти гурнули народ. Национални комитет јасно је изнео последице: немачке казнене експедиције по Србији, при чему је побијено 78.000 Срба у 1941 години.

Ове жртве биле су нарочито велике због тактике коју су партизани примењивали у борби против Немаца. Генерал Михаиловић у депеши број 1400 од 20 марта 1943 каже:

“Комунисти настоје да окупирају просторе и да потпуно установе своју крваву власт. Они се смештају по варошима и на широко врше пропаганду пуну најбесрамнијих лажи. Ово изазива окупаторе да предузму кораке ради уништења Совјетске Републике, а комунисти или пруже извештан отпор или се повлаче без отпора и остављају народ на милост и немилост окупатора, који предузима најстрашније репресалије. Сами комунисти навлаче се са целом својом снагом да би, уколико нису разбијени или уништени, успоставили нову републику на новом месту.

Иначе би били уништени од народа. Тако су радили у Ужичкој републици, тако у Дурмиторској и сада у Бихаћкој републици. Једном изгубљена територија они је губе за увек. И њихове се снаге стално смањују. Ми тежимо да

из планина владамо целом државном територијом а не само извесним простором. Комунисти снаге које им Немци нису разбили и уништили побукли су ка Саниаку и Црној Гори да би образовали нову републику. Комунисти врше присилну мобилизацију и тако повећавају своје бројно стање. Последица овога је брзо распаѓање њихових јединица чим буду нападнуте. Ми не вршимо присилну мобилизацију, али када ми зовемо за борбу цео је народ уз нас. Ми једном освојени терен не губимо из власти и сваки даном се ојачава наша организација.

Тактику наших комуниста не примењују ни совјетски партизани у Русији нити образују слободне територије, већ дејствују на исти начин као и ми. Ми нећемо да стварамо слободни простор све док нисмо у стању и да га бранимо и сачувамо народ од репресалија, али смо у стању да из планина владамо целокупном државном територијом.“

У једној другој депеши ђенерал Михаиловић на још јаснији начин истиче штетност и злочиначки рад комунистичких партизана према нашем народу. У депеши бр. 1356 од 22 фебруара 1943 каже :

“У бекству из Бихаћке републике комунисти су приморали становништво да бежи са њима испред Немаца и усташа, да би се комунисти заштитили од напада. Због овог комунистичког терора, масе света беже из Бихаћа према Гламочу. Чим се Немци приближе комунисти напуштају обе народне незаштићене масе и остављају их на милост и немилост Немаца и усташа, који их немилосрдно масакрирају.

Они који успеју да побегну, умиру од зиме на снегу и леђу. Између Дрвара и Гламоча има преко 500 смрзнутих лешева жена и деце. Ово је више него ужасно. То је борба коју воде комунисти, борба на коју их упућује страна пропаганда са циљем да се систематски уништи наш народ.“

Комунистички партизани у току две и по године побили су велики број официра ђенерала Михаиловића и најбоље националисте и сеоске домаћине у српском народу. Њихов једини циљ био је да обезглаве српски народ убијањем истакнутих људи. О овом злочиначком раду противу српског народа ђенерал Михаиловић доставио је низ депеша и навео све њихове злочине са именима побијених националиста. У депеши Централног националног комитета бр. 1398 од 10 марта 1943 о раду партизана каже се :

“Српски је народ горко искусио партизанске демократске методе. Партизани су своје демократске методе до сада показивали само у бесомучној борби за власт, крволочном убијању Срба па чак и немоћних и невиних старца и жена по селима. Хиљаде гробова најисправнијих људи, попаљене школе, загађене цркве и манастири и опустошени и попаљени домови по Србији, Црној Гори а сада и по Босанској Крајини, Лици и Кордуну, — најбољи су доказ њихова схватања демократије.

Врло је карактеристично да су те своје демократске методе спроводили само у српским крајевима у Србији и Црној Гори, као да је народу у тим крајевима било мало окупаторских крволоштаба и у Босанској Крајини да би истребили и оно Срба што је измакло усташком ножу. У том погледу Тито је само допуњавао и окупаторе и Пабелића.

У Црној Гори је "Партизанска народноослободилачка војска" потукла једва две стотине окупаторских војника подофицира и официра. Италијани износе далеко веће цифре да би доказали да је њихово присуство на Балкану нужно да не би ишли на источни фронт. Али је зато партизанска војска у народу начинила пустош: мучки је побила око 2.500 људи највише сељака домаћина и само у три среза око четрдесет жена.

У Западној Босни где има и нешто Хрвата и муслимана, убијали су само Србе. У Кључу попаљена је само српска страна вароши, а у Јајцу запаљене су зграде Хигијенског завода, парохијског дома, Соколског дома и Српске банке, —док ни једна усташка кућа ни хрватска ни муслиманска није ни такнута. У српским срезовима Босански Петровац, Грахово, Гламоч итд. домова су попаљен, стока уништена а народ су партизани у бекству отерали са собом. На путу између Дрвара и Гламоча остало је 500 смрзнутих жена и деце. Њиховим путем расути гробови биће вечити спомен партизанске владавине у тим крајевима. Ти крволоци српскога народа не би смели никад ни да спомену реч демократија. Јер они су ти што су у Крагујевцу у почетку рата, док је непријатељ улазио у варош, пуцали у леђа наших официра. Они су ти што су по целој земљи наговарали војнике да убијају своје официре и да бацају оружје. Они су ти који су при опсади Краљева и Ваљева дигли своје одреде да би помоћу њих силом узели власт у крајевима, које су Дражини људи ослободили, а Дражине јединице оставили да се саме носе са Немцима. Они су ти што су убијали Дражине официре и курире док се Дража борио са окупаторима. Они су ти што су у Ужицу првој својој републици, својом злочиначком неспособношћу изазвали страшну катастрофу у трезору Народне банке где су сместили заједно склоништа за народ против немачких авиона и радионицу за демонтажање топовских шрапнела, при чему је дошло до експлозије и погинуло преко 600 људи, жена и деце склоњених од немачких напада, тако да су тела људска падала по вароши. Само први дан после катастрофе преко 370 мртвачких сандука, у које су били стављени комади изгинулих жртава, тужно и немо отпраћени су хиљадама у црно завијених мајки и сестара, очева, браће, мужева и жена. Нико није смео да закука, јер то би била увреда режима и крвавог Тита, који је на тај начин усрећавао српски народ куд год је пролазио. Комунисти су ти што су побеђавши из Ужица са благом Народне банке, на Жабљаку основали другу републику и за време своје кратке страховладе од Црне Горе начинили Црну гробницу.

Зар нису и они, као и окупатори Немци и Италијани, преузели све да српски народ одвоје и забегу истичући на једној страни Србе, другој Црногорце, на трећој Македонце, на четвртој Муслимане итд. — све као посебне народе. Зар нису и комунисти као окупатори Немци и Италијани нарочито тражили и

пробирали Србе националисте и интелектуалце и убијали их да би тако обезглавили народ. Није чудо што су се данас толики комунисти у Србији стабили у службу немачког Гестапа да денунцирају и убијају Дражине људе а у Црној Гори комунисти су отишли у "црногорске зеленаше" најбедније италијанске службе.

Зар комунисти да избегу народни препород и забегу демократију. Не. Они немају права да говоре о демократији. Ни они нити ико у њихово име. Они немају права да икоме приговарају у реакционарству а најмање Народном покрету Драже Михаиловића око кога је окупљен цео српски народ који је у Ђенералу Михаиловићу, после шездесетогодишњег лутања и мучења, опет нашао свој пут на који га је избео његов народни геније."

Чудна је случајност да партизани убијају само Србе и пале само српска села. Ђенерал Михаиловић доставио је низ депеша и то:

Број 739 од 4 октобра 1942: Због убиства које су комунисти тајно извршили у Срему стрељано је 50 Срба. Комунисти намерно извршавају убиства у близини српских села, да би невине српске главе за њих платиле. Ово се све врши по плану за уништење српскога народа. Хрватске власти грабе сваку прилику да што више Срба побију. Комунисти су према Србима још гори.

Бр. 1112 од 11 децембра 1942: Ако се неко од Срба у партизанским редовима побуни противу злочина, пљачке и паљевине комунисти га одмах стрељају. Крајем новембра стрељан је партизан професор Синобад зато што је протествовао противу паљења српских села у околини Босанског Грахова. 23 новембра у селу Кијеву, срез Врлика стрељана су три партизана Србина зато што су одбили да пљачкају и пале српска села. Комунисти су 18 новембра заробили четника Милорада Ђурића и живог га одрали; за време мучења партизани су играли коло око њега. Близу Грахова комунисти нису стрељали старе људе већ су их убијали тупим оружјем, а затим масакрирали по усташком рецепту.

Бр. 1115 од 11 децембра 1942: Комунисти пале школе и цркве по свима српским селима у која дођу. Ово се све ради по усташком плану, да се онемогући даљи културни и просветни прогрес Срба. Школе и цркве попаљене су у српским селима: Подумжа, Лужница, Главаче и Брлог у срезу Оточац; Дрежници и Јасенку у срезу Бриње; Плавој Драги, Личкој Јасенци у срезу Плашки, Гомирју, срез Моравице, Папучи, срез Госпић, Топољу, срез Книн итд.

Бр. 1483 од 23 априла 1943:... Комунисти сарађују са усташама од којих примају оружје. Тежња је усташа да им комунисти, као претходница њихова и Немаца, очисте територију коју усташе поседују пошто их комунисти напусте. Комунисти стога и воде борбу само по српским крајевима и плански и систематски уништавају искључиво Србе што ће се лако утврдити на згариштима наших насеља.

Комунистички партизани и у Србији са Немцима и у Босни са усташима одржавају везу и боре се заједно са окупаторима противу националног покрета Ђенерала Михаиловића што се види из следећих депеша Ђенерала Михаиловића:

—Бр. 999 од 21 новембра 1942: Сви комунисти пуштају се из логора са задатком да припреме терен за стварање европске Интернационале у случају немачке пропасти.

—Бр. 1074 од 2 децембра 1942: Комунисти, које је бивши југословенски резервни капетан Бауман упутио у Пожаревац ради потсказивања наших људи, примају месечно 15.000 динара.

—Бр. 1107 од 11 децембра 1942: У последње време усташе су почеле увелико да сарађују са партизанима са циљем : да што више униште Срба и да нађу уточишта од неминовне казне која их очекује због њихових страшних покоља над Србима. Имам много конкретних доказа.

— Бр. 1124 од 13 децембра 1942: комунисти и Љотићевци, обучени у цивилна одела и немачке униформе, одводе људе и односе храну и стоку. Немци и даље пљачкају и претресају села тражећи наше одреде.

—Број 1257 од 14 јануара 1943: Вођа комуниста у Далмацији Булшан послао је бившег среског начелника у Сињу код команданта усташа да преговара о заједничкој акцији против четника. Неколико усташа већ је пришло комунистима.

—Број 1285 од 22 јануара 1943: Немачки поручник Бауман у Пожаревцу има 200 агената комуниста, који су пуштени из затвора. Ови комунисти служе за проказивање наших сарадника у варошима и селима.

—Број 1297 од 2 фебруара 1943: комунисти у Београду у вези су са Гестапом преко неког Симића, који показује наше људе на све могуће начине.

—Број 1199 од 2 фебруара 1943: Љубомир Жарковић комуниста јавио се 27 јануара Немцима у Чачку и одвео Бугаре и Немце у село Крстац и Драгачево. Немци и Бугари стрељали 6 људи а Миливоја Стојића из Крстаца спалили су живог.

—Број 1300 од 2 фебруара 1943: 27 јануара комунисти су у служби Гестапа довели Немце и Бугаре у село Жежевицу, срез Чачак. Четници се повукли под борбом. Немци и Бугари убили су сељаке Андрију Речевића, Милана Речевића и Бранка Јашића. Запалили куће Речевића и Милана Сретеновића.

—Број 1368 од 25 фебруара 1943: 60% људи у Љотићевим редовима су комунисти. У пожаревачком срезу Љотићевци су позвали младиће да ступе у њихове редове, а ако то не желе, да ступе у редове партизана за борбу противу нас.

—Број 1431 од 21 марта 1943: Из најсигурнијег и најпоузданијег извора примио сам извештај: да су комунисти ступили у преговоре са Немцима. Ноћу 18/19 марта Др. Милош Марковић, професор техничког факултета у Загребу, стигао је у Коњиц као делегат комунистичког Ђанералштаба и наставио пут за Сарајево.

Комунистички партизани не само да раде противу југословенске војске и националног покрета ђенерала Михаиловића сарађујући тесно са силама Осовине, већ отворено иступају код народа и против наших Савезника—Англо-саксонаца. По овом питању ђенерал Михаиловић доставио је следеће депеше:

— Број 1266 од 17 јануара 1943: комунистичка радио станица “Слободна Југославија” у својој јутарњој емисији казала је следеће: “Ако једна енглеско-америчка војска буде се искрцавала на Балкан са намером да успостави анационалну Југословенску владу у Лондону, југословенски ће се народ силом одупрети.” Намере комуниста јасне су. Ни мало их неће умилостивити пропаганда радио Лондона који мрзе свом душом и сматрају Лондон као центар највећег капитализма и као највећег свог непријатеља. У овом смислу шире много своју пропаганду. Британска радио станица имаће прилике да се још јаче увери у овом смислу. Ја понављам: да је главни циљ комуниста у Југославији борба против српскога народа који хоће демократију.

— Број 1359 од 22 фебруара 1943: командант из Словеније мајор Новак доставио је следећи телеграм: “Комунисти шире пропаганду преко нашег људства у Трсту позивајући их да се одупру енглеском искрцавању и да заједно са Италијанима задрже Енглезе док не стигну бољшевичке падобранске трупе. У Словенији, Приморју и Далмацији комунисти врше пропаганду против Енглеске и Америке.”

— Број 1379 од 26 фебруара 1943: Према извештају из Србије у последње време комунисти шире пропаганду и позивају народ да се бори против Енглеза и Американаца ако се ови искрцају на Балкану. Комунисти то исто раде у Словеначкој и Истри. Међутим, расположење народа је сасвим супротно.

Политички програм комунистичко-партизанског покрета у Југославији јесте: стварање низа Совјетских република и совјетизирање целе Југославије. У овом смислу ђенерал Михаиловић доставио је следеће депеше:

— Број 1183 од 23 децембра 1942: После Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине и део Лике око Бихаћа запечатиће судбину комуниста. Збор у Бихаћу и одлуке донете на њему нису прве ове врсте. Ово се све већ једном одиграло у Острошком манаситру почетком ове године и заборављено је исто као и Ужичка република од прошле године. Нико жив у нашем народу не придаје никакву важност овим одлукама нити их озбиљно узима. Народ је навикао на комунистичке републике. Значај овим одлукама не придаје се у толико пре што се на чело покрета ставио извесни Тито о коме се не зна ни ко је ни шта је. Цела комедија у Бихаћу је само пропагандистички трик.

Ово је најбољи доказ да је циљ комунистичке борбе:

Не борба против окупатора, већ борба за преузимање власти и светску комунистичку револуцију.

— Број 1446 од 27 марта 1943: На својој такозваној Скупштини у Бихаћу комунисти су свргли Краља и Династију и прокламовали републику, чија Отаџбина није ова света земља која је толико пута натапана крвљу најбољих синова. Отаџбина комуниста јесте цео свет. Када се комунистима учини прекор да ће својим делима и ставом истребити српски народ у Југославији, они одговарају: да им српски народ стоји на путу и да ће партизани населити земљу Кинезима, јер је главна ствар да се измени цео систем.

— Број 1460 од 5 априла 1943: Комунисти у Југославији боре се противу нас само у циљу да совјетизирају нашу земљу. Они у овоме неће успети али

њихова делатност имала је штетно дејство на народну организацију, јер они контролишу целу борбу против окупатора. Због овога цео рад се своди на међусобну борбу, која ће се наставити све док партизани постоје, пошто се ми боримо за чисту демократију.

Потпора коју комунисти добијају преко пропаганде из иностранства само заострава сукоб и користи једино окупаторима. Да није било комуниста и њиховог штетног рада, ми бисмо могли да пружимо највећу помоћ у борби против окупатора у моменту савезничког напада на Европу. Овако, имаћемо да се боримо у то време и против комунистичких злочинаца и против окупатора.

— Број 1446 од 27 марта 1943: Партизани у нашој отаџбини боре се искључиво за власт и противу југословенске војске и наших демократских циљева. Зар хиљаде побијених националиста нису довољан доказ о ономе шта партизани хоће. Зар се нама не верује кад вас обавестимо и кад вам кажемо: да се партизани боре против југословенске војске а не против окупатора.

Да ли се може робијаш Јосип Броз заведен у картотеци Загребачке полиције под бројем 10.434, иначе вођ комуниста под именом Тито, — упоредити са југословенском војском као национални борац. Молим у будуће када истичете Јосипа Броза као националног борца да га оделите од нас, јер ми немомо никакве везе са бандом робијаша и злочинаца.

У свима својим пецима и говорима Јосип Броз—као и радио “Слободна Југославија” из Москве — нападају Краља и како они то кажу, издајничку Владу у Лондону, најпогрднијим изразима. Тиме они стварају забуну у народу и дају већи замах идеолошком сукобу у земљи. На место свега овога треба да позовете народ да се прикључи југословенској војсци и да се окупи око заставе краља Петра II. Комунисти претстављају страначку војску.

Српски народ не може да схвати да се истим махом помиње Министар војске и Начелник штаба југословенске војске, једина народна снага данас и сутра, и његов покрет око кога су окупљени сви Срби и Словенци а прилазе и Хрвати,— и став и он и све што претставља национални покрет на исту ногу са пљачкашем црква и робијашем Јосипом Брозом, браварским помоћником из среза Клањец у Хрватској и његовом шаком авантуриста на чије се чело ставио прикривајући се намерно под лажним и мистериозним именом Тита: да би завио у црно српски народ из Србије, Црне Горе, Херцеговине, Источне Босне, Босанске Крајине и Лике. И да би повећали своје снаге узели су у своје редове најгоре усташке злочинце и усташе.

— Број 1242 од 10 јануара 1943: Комунисти у Хрватској претстављају нас као великосрпски покрет и да смо у савезу са Немцима и Италијанима, као и да сам ја виђен у Дубровнику и Сплиту са италијанским ђенералима, и многе друге лажи. Молим објавите да су то подле лажи, јер су за мене Немци, усташа и Италијани највећи непријатељи.

Због страховитог терора који су комунистички партизани створили при извођењу насилне мобилизације над народом; због паљења и уништавања државне имовине, црква, народних домова,; због зверства које су починили над

српским народом убијајући најбоље националисте; због стварања Совјетских република у свим крајевима где привремено дођу; због сарадње са силама Осовине и борбе противу југословенске војске, — народ се сам дигао противу њих и ступио у отворену борбу и гоњење.

Услед тога што је сам народ увидео злочиначки рад комунистичких партизана, они су морали да из Србије беже у Црну Гору и да одмах затим беже из Црне Горе, Источне Босне и Херцеговине да се групишу око Бихаћа одакле су 20 јануара 1943 године поново истерани под дејством осовинских трупа.

О снази комунистичких партизана и простору који су они држали ђенерал Михаиловић доставио је следеће депеше:

— 1183 од 23 децембра 1942: Комунисти сада држе само извешан простор у околини Бихаћа под најцрњим терором. Наше снаге су у Лици и срезобима Грачац и Оточац, на западним планинама јужно од Бања Луке и на Динарском Платоу као и у свима другим српским крајевима, из којих је цело становништво сасвим уклоњено, комунисти примењују страхан терор и на обоме простору. Последица комунистичког терора биће: коначко уништење народа и на просторима где га је досад било.

— Број 1341 од 9 фебруара 1943: Потпуно онемогућени у целом народу, комунисти су се сабили у малу област Капеле и Динаре у захвату Бихаћ—Доњи Лапац—Ливно—Босански Петровац—Крупа, где се држе једино терором који врше највише до 4.000 комуниста. Све остало у њиховим редовима држи се силом. Северо-западно од обе области има разбацаних али безначајних комунистичких група.

— Број 1400 од 20 марта 1943: У Бихаћкој републици комунисти су успели да силом мобилишу извешан број људи и са снагама које су већ имали, успели су да формирају укупно три дивизије. Свака дивизија има 3 до 4 бригаде; свака бригада 3 до 4 батаљона; сваки батаљон 3 до 4 чете, а свака чета има 100 људи. Према томе, комунистичка снага износи 10.000 до 12.000 људи. Од овог броја највише једна трећина јесу комунисти из свих крајева Југославије. То је била та војска од 200.000 бораца којом су се комунисти хвалили пред иностранством.

Закључак о комунистичко-партизанском покрету

1.—Комунистичко-партизански покрет у Југославији заснива се на међународној и социјалној основи са циљем да се Југославија совјетизира завођењем совјетских република.

У суштини је анационалан, антисрпски и антијугословенски. По методама рада антидемократски и терористички.

2.— Цео народ у Југославији против је комунистичких партизана због њихових политичких међународних циљева, сарадње са окупаторима, тактике коју примењују и зверстава које су починили над српским народом.

По снази овај покрет потпуно је безначајан и претставља елеменат нереда, анархије и тероризма.

3.— Вођен странцима, авантуристима и терористима, комунистичко-партизански покрет није водио рачуна о великим жртвама нашег народа. Уништавали су само српски народ. Извршили су нечувена зверства над народом убијајући истакнуте националисте са циљем да обезглаве народ.

4.— Сарадници Немаца и усташа, партизански покрет не само да је антијугословенски него је и антисавезнички, јер позива народ да се одупре Енглезима и Американцима.

ПРОПАГАНДА ЗА ЈУГОСЛАВИЈУ

Националном покрету југословенске војске под Министром војске и Начелником Штаба Врховне команде доделиће се нарочита улога при искрцавању Савезника на Балкан. Југословенска војска једина је организована снага на Балкану и она ће бити стожер целокупног отпора на Балкану. Овај национални покрет већ сада окупио је цео српски и словеначки народ а прилазе му и национални Хрвати. Он је потпуно у стању да дигне наш народ на устанак у отсудном часу.

Британска Врховна команда на Средњем Истоку жели да југословенској војсци додели важну војничку улогу од највеће користи по општу савезничку ствар и почетак ослобођења Балкана.

Међутим, пропаганда која се води преко В.В.С-а за нашу земљу не само да разједињује наш народ и да појачава идеолошки сукоб између партизана и југословенске војске, — већ спречава и Србе и Хрвате и Словенце да се одлучно окупе око југословенске војске за указивање највеће помоћи нашим Савезницима. Пропаганда која се већ месецима води преко лондонског радија у највећој мери разбила је јединство нашег народа и поколебала у знатној мери не само борце у Југославији него и цео наш народ.

Несхватљиво је да Британска Врховна команда на Блиском Истоку рачуна на југословенску војску под ђенералом Михаиловићем у тој мери да чак дигне народ на општи устанак, — а да с друге стране лондонска радио пропаганда истиче и хвали искључиво комунистичке партизана, изостављајући не само име ђенерала Михаиловића већ избацујући и назив "југословенска војска."

Депеше које се достављају ђенералу Михаиловићу од стране Председника Краљевске југословенске владе и улога која се жели доделити југословенској војсци у потпуној су супротности са званичном пропагандом која се води преко лондонског радија и из које се добија утисак да Савезници не рачунају на југословенску војску ђенерала Михаиловића већ на комунистичке партизана.

Скреће се пажња на следеће чињенице:

1.— Слављење партизана у емисијама “Глас Енглеске”.

10 јануара 1943 Харисон је у емисији “Глас Енглеске” истицао искључиво борбу партизана, док се о борби југословенске војске говорило у прошлом времену као да она више не постоји. У овој емисији подвлачи се: да су југословенски комунисти синови најбољих породица а из депеша ђенерала Михаиловића види се ко су партизани и каква су зла нанели нашем народу; каже се да су партизани “збиља учинили велика дела” док се из депеша ђенерала Михаиловића види да су извршили нечувене злочине и зверства нарочито над српским народом: говори се о двама војскама и комунистички партизани стављају у исти ред са југословенском војском која никакве везе нема са бандом робијаша и пљачкаша.

2.— Спречавање да се објаве и четничке борбе.

У Војној емисији 14 јануара 1943 из реченице у којој се тврдило да се четници ђенерала Михаиловића боре у Босанској Крајини, Кордуну и Лици, цензура је избацила све ове називе, јер се на В.В.С-у сматра да су ово чисто партизански крајеви где нема четника.

Међутим, ђенерал Михаиловић депешама које је достављао преко Енглеза известио је да се баш у овим крајевима воде и четничке борбе и чак дао имена изгинулих четника.

3. Систематско брисање имена ђенерала Михаиловића из радио емисија.

Већ више месеци радио Лондон у свима војним емисијама брише име ђенерала Михаиловића. Типичан пример претставља Војна емисија од 28 јануара 1943 у којој се саопштавају одликовања изгинулих бораца по предлогу ђенерала Михаиловића. Харисон је наредио да се из Војне емисије име ђенерала Михаиловића избрише на девет места а остави само на два.

Г. Харисон саопштио је том приликом: /1/ да се воде преговори између Британске и Совјетске владе и да не би требало “изазивати партизане” истичући ђенерала Михаиловића; /2/ да у Војним емисијама поред ђенерала Михаиловића треба да истакнемо и партизане; /3/ да радио Москва напада лондонски радио због истицања ђенерала Михаиловића и да ће лондонски радио морати да истиче и рад партизана.

4.— Спречава се позив на јединство и окупљање око југословенске војске.

У Апел емисији. 22 фебруара 1943 била је написана ова реченица: “Ђенерал Михаиловић позива све борбене одреде и знане и незнане да проду-

же са борбом против окупатора и усташа за Краља и Отаџбину. Г. Њусон преко дежурног ревизора г-ђице Флавије Кингскот, захтевао је да се речи "ђенерал Михаиловић" замени са "Југословенска влада", а да се реч "усташа" замени речима "Павелића и Неђића."

А у Апел емисији 5 априла 1943 у којој смо позвали Србе, Хрвате и Словенце да се окупе "око непобедиве заставе југословенске војске под ђенералом Дражом"— цензура је избрисала "под ђенералом Дражом." У даљем апелу речено је: "Збор око народног јунака Драже Михаиловића", — цензура је избрисала целу ову реченицу. Брисање имена ђенерала Михаиловића у овој емисији нарочито је тешко због тога што се у њој цео наш народ позива на јединство у борби против окупатора.

Даје се утисак као да се не жели јединство свих бораца у нашој земљи или у најмању руку да се ово јединство не жели да изведе око одреда југословенске војске под командом ђенерала Михаиловића, који је Начелник Штаба Врховне команде краља Петра II. Познато је да југословенска војска располаже организованом снагом од око 200.000 бораца. Спречавати даље окупљање нашега народа око југословенске војске значи радити на штету јединства акције за помоћ нашим Савезницима при искрцавању на Балкан.

5. —Брисање чак и имена југословенска војска.

У Војној емисији на Велики петак 23 априла написан је следећи текст:

"И ми далеко од наше отаџбине и својих огњишта; и наши другови који пате по заробљеничким логорима испуњени бригом и тугом за вас на дому; и бесмртни борци југословенске војске по нашим планинама под командом бесмртног ђенерала Драже; и наше избеглице; и наша сирочад, — сви заједно данас се молимо Богу: за покој душа скоро милион мртве наше браће и за срећнију будућност и Срба и Хрвата и Словенаца."

Из овога текста цензура је избацила следећу реченицу: "и бесмртни борци југословенске војске по нашим планинама под командом бесмртнога ђенерала Драже." Пропаганда лондонског радија иде до те мере да чак ни у молитви не дозвољава да наш народ буде уједињен са југословенском војском.

6. Велика Британија честита Ускрс само партизанима

У Апел емисији за Ускрс имале су да се прочитају нашем народу честитке Њ.В. Краља и Председника Владе Министру војске ђенералу Михаиловићу.

Пре ове емисије прочитана је "Ускршња порука Југославији од стране британског народа," коју је читала госпођица Кингскот. У овој поруци британски народ честита југословенском народу Ускрс и одаје признање само партизанским борцима. У овој поруци се каже:

"Чули смо вести о борбама на Велебиту, у Госпићу, Прозору, Бићаћу и Јајцу и знамо да је у свима крајевима било јуначких дела. Британски народ зна да ваши патриоти има да се боре против непријатеља са већом опремом и

наоружањем. Британски народ схвата да се при нападима Штука мора напусти нешто земљишта. Али и поред тога ви сте били у стању да се поново групишете и да извршите противњавање и настабите борбу."

На крају емисије каже се:

"Ви сте, југословенски патриоти, претходница савезничког напада на Балкан."

Из овога јасно се види да британски народ не само да честита искључиво комунистичким партизанима, јер су се само они борили у овим крајевима, него чак каже да ће они бити претходница инвазије на Балкан. Ово сигурно неће учинити да се наш народ окупи око комунистичких партизана, чија су зверства добро позната нашем народу, али ће извесно спречити окупљање и Хрвата око југословенске војске и још више створити пометњу у целом нашем народу.

Какву су херојску борбу водили партизани у овим крајевима видели смо из депеша ђенерала Михаиловића. У поруци британског народа нигде ни помена југословенске војске и ђенерала Михаиловића као да она и не постоји, иако она броји око 200.000 бораца а комунистичких партизана око 12.000 од којих само 4.000 комуниста а остало држе терором.

Несрећа је била што је одмах после поруке британског народа дошао "Програм Југословенске владе" који је говорио само о југословенској војсци. На овај начин ђенералу Михаиловићу и целом нашем народу на убедљив начин стављено је до знања:

— да британски народ од оружаних снага у Југославији признаје и честита једино партизанима;

— да Краљевска југословенска влада поздравља само југословенску војску и њеног Начелника Штаба Врховне команде краља Петра II.

Какве последице може да има ово поједиство бораца у Југославији није тешко предвидети.

7.— Протести ђенерала Михаиловића због катастрофалног дејства пропаганде радио Лондона на јединство у Југославији.

У низу депеша Министар војске ђенерал Михаиловић износио је све штетне последице радио пропаганде из Лондона по јединство нашега народа и јединство отпора. Наводимо само неколико ових депеша:

— Број 828 од 19 октобра 1942: 18 октобра у 17 часова Харисон је преко радија изјавио какво ће бити код нас уређење у будућој држави и каква ће ко имати права. Сматрам да г. Харисон није позван нити има права да говори на овај начин. У последње време извесни енглески јавни радници дали су преко радија изјаве које стварају забуну у народу.

Сматрам да ово иде на штету опште савезничке ствари, а нарочито на штету Енглеза и поред чињенице да је то можда лепо примљено у Совјетској Русији. Стварно ни Совјетска Русија неће имати никакве користи већ само штете.

— Број 829 од 19 октобра 1942: Пре кратког времена радио станица “Шумадија” почела је да говори о неком уједињеном борбеном фронту који је непознат у нашој земљи. У нашој земљи постоји само југословенска војска. Док војници у Србији и другим деловима Југославије умиру, а народ бива масакриран од стране Немаца нико о томе не води рачуна. Молим предузмите потребне кораке да радио станица не уноси конфузију у народ. Боље је ћутати него продужити овакав рад.

— Број 935 од 7 новембра 1942 године: Међу следећим протестима које сам сада примио из целе земље против величања комуниста и њиховог рада преко лондонског радија на дан 5 новембра примио сам преко курира писмо од војводе Бирчанина, чију ћу вам садржину у изводу доцније доставити.

У последње време лондонски радио давао је ужасне емисије преко господина Харисона и других. Свакога дана пристижу нам извештаји са разних страна да станице у нашој земљи величају акцију патриота, докле ови такозвани патриоти и даље према плану без престанка настављају да убијају већину наших националних људи и због њих сваког дана пламен гута на тучета српских села а плодан и питом рад наше препаћене земље уништава се.

Као да радио Лондон не зна да ови такозвани патриоти нису ништа друго до комунисти, заклетни противсрпски и противјугословенски елементи, против којих се сви ми боримо на живот и смрт. Таквом пропагандом која фаворизира комунисте радио Лондон свесно или несвесно слаби наше редове и убија дух и морал не само наших бораца, него такође и виших официра.

Четници су преко војводе Бирчанина тражили објашњење зашто комунисте хвале преко лондонског радија и зашто поједине народне јунаке из ових крајева нападају. Успели смо да их убедимо да се ово ради без знања и одобрења наше Владе.

Ја не могу више дозволити да се борци и њихове вође нападају баш са онога места коме је дужност да их помаже. Ја не могу, на крају да дозволим да се ово чини за рачун оних који покушавају да разруше темеље наше друштвене и државне организације, чак и пре но што је држава и створена.

— Број 963 од 13 новембра 1942: Данас у подне у емисији радија Лондон поново се почело дизање партизана из мртвих и стављање на равну ногу са југословенском војском. Несхватљиво ми је неразумевање наше ситуације и поред толико обавештења која смо доставили. Ово чини да се у народу ствара нерасположење против Енглеске, јер му је познато мишљење наше Владе.

Ово смањује одушевљење народа у борби против окупатора, јер му је мржња према комунистима неугасива. Таква пропаганда повећава жељу да грађански рат, који се потпуно завршио, поново избије. Према томе реч “патриот”, која скрива симпатију према комунистима, је апсолутно јасно и против срца нашег народа.

— Број 1116 од 11 децембра 1942: Када народ у Далмацији, Западној Босни и Лици чује да радио Лондон хвали партизана, може се претпоставити какво ће се незадовољство произвести међу Србима и поштеним Хрватима, југословенским националистима. Нарочито када ово буду чуле избеглице из многобројних села у поменутих областима. Хваљење партизана изгледа им, као позивање на њихово уништење.

Број 1262 од 15 јануара 1943: Са Динаре примио сам радио телеграм од војводе Ђујића. У емисији 10 јануара радио Лондон певао је славопојке партизанима који су нанели и данас носе више зла нашем мученичком народу него усташе. Неке наше јединице које су слушале ту емисију разбијале су апарате у знак протеста против наше Владе у Лондону и наших Савезника који вређају наш национални понос својом безумном пропагандом и тиме стављају себе у редове наших гробара. Сличне протесте примио сам са свих страна. Знам, Господине Председниче, да се Ви не слажете са оваквом пропагандом, али још једном Вас молим да учините све што је могуће да се ово спречи. Предузео сам потребне мере да ово ублажим у нашем народу.

— Број 1438 од 26 марта 1943: Пропаганда радио Лондона успела је да заоштри идеолошки сукоб који нас знатно слаби у отпору према Немцима и Италијанима и код хрватске војске ствара неодлучност да нам приђе. Комунисти настављају преговоре са Немцима са циљем: да нас униште искоришћавајући општу неодлучност. Ово је све последица скорашње пропаганде радио Лондона. Ситуација у Херцеговини је следећа: комунисти нас нападају а Немци и усташе иду за њима. Комунисти бежећи из пропале такозване Бихаћке републике, продрли су у северну Херцеговину где стварају хаос, пљачкају становништво, које је и без овога почело да умире од глади. Одводе стоку и пале села у којима су раније четници били.

— Број 1460 од 13 априла 1943: Потпора коју добијају преко пропаганде из иностранства, само заоштрава идеолошки сукоб и једино користи окупаторима. Да није било комуниста и њиховог штетног рада, ми бисмо могли да пружимо највећу помоћ у борби против окупатора у моменту савезничког напада на Европу. Овако, имаћемо да се боримо у то време и против комунистичких злочинаца и против окупатора.

Из ових извештаја ђенерала Михаиловића јасно се види какво катастрофално дејство постиже у нашем народу радио пропаганда из Лондона.

8.— Кампања у британској штампи и немогућност Југословенске владе да демантује оптужбе.

Већ више месеци у британској штампи води се једна злонамерна и тенденциозна кампања противу националног покрета југословенске војске коме се на челу налази Министар војске и Начелник Штаба Врховне Команде у окупираној Југославији.

Ова кампања на све могуће начине настоји да ђенерала Михаиловића и југословенски национални покрет претстави као издајнички, антидемократски

и антисавезнички. Целокупну борбу целог једног народа у току две и по године ова кампања тежи да понизи и да пређе преко милион мртвих које је дао само српски народ у Југославији.

Краљевска југословенска влада нити може нити има могућности да ову кампању без сагласности надлежних британских власти сузбије ма у чему. Тако се десило да јавно мњење у Великој Британији добије утисак сасвим погрешан и неправедан о националном покрету ђенерала Михаиловића.

Кроз нападе на ђенерала Михаиловића уз кога је листом цео српски народ, провејава тежња да се компромитује целокупна борба баш српскога народа и покрет ђенерала Михаиловића претстави као великосрпски, антијугословенски и чак антисавезнички а про-осовински. Међутим, непобитне су чињенице: да је 27 март дело искључиво српскога народа, да су Југославију жестоко браниле искључиво српске дивизије, да већ две и по године води голорук борбу искључиво српски народ у целој окупираној Европи. Колико је, према томе, неправедна и злонамерна ова кампања у штампи није потребно нарочито истицати.

9.— Укидање станице “Карађорђе” и убацавање летака у Југославију без сарадње Југословенске владе.

У низу мера које иду на штету националног покрета југословенске војске ваља напоменути још и следеће:

— Радио станица “Карађорђе” укинута је и људство које је радило распуштено је. На овај начин станица “Карађорђе” као лични орган ђенерала Михаиловића престала је да ради баш у најважнијем тренутку, када цео наш народ и Срби и Хрвати и Словенци треба да се окупе око југословенске војске за указивање што веће помоћи Савезницима при искрцавању на Балкан.

Не само да ће укидање станице “Карађорђе” претстављати велику штету по јединство нашега народа у отсудним данима, већ ће укидање ове станице у најважнијем тренутку моћи да се протумачи код трупа ђенерала Михаиловића — које су ову станицу стално слушале — као да се од југословенске војске неће очекивати нити тражити ма каква улога при искрцавању Савезника. Колико ће ово тешко да погоди и општу савезничку ствар није тешко проценити.

Сем тога, према извештајима са Блиског Истока, енглеске власти штампају летке за нашу земљу у којима се не спомиње ни Његово Величанство Краљ ни Краљевска југословенска влада нити Министар војске и Начелник Штаба Врховне команде у Југославији, који са својом организацијом треба да подигне општи устанак у Југославији.

Исто тако енглеске власти почеле су да издају на Блиском Истоку лист “Победа” који се обраћа Србима да буду спремни да се дигну као један човек на дати знак. Ни у овом листу не помиње се ни Њ. В. Краљ ни Краљевска југословенска влада нити Министар војске ђенерал Михаиловић. Сличан лист издаје се и за Хрвате и за Словенце.

Израда ових летака и брошура без сарадње надлежних југословоенских власти и без знања Краљевске Владе, као и не помињање ни Краља ни Краљевске југословенске владе нити имена ђенерала Михаиловића може створити утисак нарочито код српског народа — који чини гро југословенског националног покрета— да ове летке не убацују наши Савезници. Какве последице ово може да изазове није потребно нарочито истицати.

Закључак о пропаганди за Југославију.

1.— Савезници желе да југословенској војсци под ђенералом Михаиловићем доделе улогу при искрцавању Савезника на Балкан, која ће наш народ изложити новим тешким жртвама. Ове жртве биће још теже ако се не учини све путем пропаганде и постигне окупљање целог нашег народа око Врховне команде краља Петра II.

2.— Британска пропаганда у највећој мери разједињује снаге у Југославији истицањем комунистичких партизана и спречава да југословоенској војсци приђу и Хрвати. Она у највећој мери заштрава идеолошки сукоб у нашем народу што може имати несрећних последица и за наш народ а нарочито може у знатној мери умањити помоћ нашим Савезницима при искрцавању на Балкан.

3.— Додељивање судбоносног задатка југословенској војсци под ђенералом Михаиловићем као стожеру отпора на Балкану с једне стране, а истицање комунистичких партизана и багателисање и систематско брисање имена ђенерала Михаиловића и југословенске војске,— може створити утисак и код ђенерала Михаиловића и код нашег народа да Велика Британија води двоструку политику: тајно помаже ђенерала Михаиловића а јавно истиче борбу партизана.

Политички ово може да буде и оправдано с обзиром на ситуацију и на односе са Совјетском Русијом. Војнички довешће још јаче у сукоб четнике и партизана, наметнуће нове бескорисне жртве нашем народу и користиће само окупаторима а у великој мери умањити помоћ нашим Савезницима.

4.— План Британске Врховне команде на Средњем Истоку у погледу улоге југословенске војске мора да буде повезан и у потпуној сагласности и са пропагандом која се води са лондонског радија и са летцима који се убацују у нашу земљу.

III — ОПШТИ ЗАКЉУЧАК

1.— Национални покрет југословенске војске под ђенералом Михаиловићем оснива се на бази југословенског национализма, са циљем обнове Краљевине Југославије под Династијом Карађорђевића. Он је демократски и династички. По својој снази и простору може претстављати стожер савезничке акције не само у Југославији него и на целом Балкану. Потпуно је лојалан и веран западним демократијама, а против осовинских сила.

2.— Међународни покрет комунистичких партизана, под вођством авантурста, мрачних странаца и беспосличара претставља покрет на међународној и социјалној основи,— са циљем стварања совјетских република у Југославији и совјетизирања целе земље. Овај покрет је анационални, антисрпски, антијугословенски и антизавезнички. По идејама антидемократски. По метоси рада анархистички и терористички, због чега нема подршку у народу. У суштини је антисавезнички.

3.— При искрцавању Савезника на Балкана је једина солидна, добро организована и добро командована снага у Југославији јесте југословенска војска под ђенералом Михаиловићем. Јединство отпора могуће је постићи само у оквиру југословенске војске, која ужива пуно поверење и љубав нарочито српског и словеначког народа. Одмазда противу Хрвата због покоља Срба може се спречити само дејством југословенске војске и приступањем националних Хрвата у њене редове.

4.— Досадања радиопропаганда за Југославију:

— потцењвала је југословенски национални покрет ђенерала Михаиловића и систематски спречавала помињање имена ђенерала Михаиловића и југословенске војске. Она је појачала идеолошки сукоб и заострила братоубилачку борбу у нашем народу. Разједињавала је снаге у Југославији и спречавала окупљање око југословенске војске једине националне, демократске и савезничке организације у Југославији. Створила је неодлучност код Хрвата да приђу југословенској војсци и изазвала антибританска расположења нарочито у српском народу;

—незаслужено је истицала и хвалила међународни покрет комунистичких партизана на штету југословенске војске и виталних интереса и Срба и Хрвата и Словенаца. Истицање партизанског покрета створило је код нашег народа а нарочито код Срба утисак: да су западне демократије потпуно напустиле наш народ и помажу осовинске и анационалне елементе.

Према томе, требало би урадити следеће:

а/ Изменити досадању пропаганду и стати одлучно и недвосмислено уз национални покрет југословенске војске под ђенералом Михаиловићем. Позвати цео наш народ и Србе и Хрвате и Словенце да се окупи у редовима југословенске војске за указивање највеће могуће помоћи нашим Савезницима по искрцавању на Балкан и ослобођењу Југославије.

б/ Хитно обновити станицу ђенерала Михаиловића "Карађорђе" и светке и брошуре које се убацују са Блиског Истока радити у сагласности са Краљевском југословенском владом и у њима позвати и Србе и Хрвате и Словенце у име Њ.В. краља Петра II и у име Краљевске југословенске владе и наших Савезника, да се сви окупе око Врховне Команде краља Петра II у редове југословенске војске под ђенералом Михаиловићем.

в/ Одмах на лондонском радију обновити привремено обустављене Војне емисије и позвати и Србе и Хрвате и Словенце одлучно и недвосмислено да се окупе око југословенске војске под ђенералом Михаиловићем за указива-

ње најпунује помоћи нашим Савезницима при искрцавању на Балкан.

Само одлучном и са јасно постављеним циљем целокупне пропаганде може се постићи за кратко време окупљање целог нашег народа у Југославији око југословенске војске и Врховне команде краља Петра II. Ово је не само од особитог интереса по наш народ и обнову Југославије већ и од нарочите користи и за све наше Савезнике.

У противном, савезничке снаге наићи ће у Југославији на крваву братоубилачку борбу с једне стране између партизана и југословенске војске, а с друге стране између Срба и Хрвата,— што ће изазвати нове тешке и бесциљне жртве нашег народа и у великој мери отежати рад наших Савезника.

Прилог VII

НАРЕДБА БРИТАНСКЕ КОМАНДЕ НА БЛИСКОМ ИСТОКУ 28 МАЈА 1943 ДА СЕ ЈУГОСЛАВИЈА УСТУПИ ТИТОВИМ ПАРТИЗАНИМА

Шеф Британске војне мисије код ђенерала Михаиловића пуковник С.В. Бели истога дана, 28 маја 1943, предао је ђенералу Михаиловићу и С п о р а з у м који је била предложила Британска влада, и Н а р е д б у Комуниста Врховне команде у Каиру ђенерала Митланд Вилсона /General Sir Henry Maitland Wilsons.

Влада у Лондону сазнала је за ову Наредбу тек из депеше ђенерала Михаиловића од 1 јуна 1943.

Стварни разлог и напуштање ђенерала Михаиловића и смене Владе Слободана Јовановића непун месец дана доцније у Лондону, 26 јуна, лежи: у одбијању ђенерала Михаиловића "да капитулира пред Савезницима" и Југославију преда Титовим терорима познатим само по својим зверским злочинима; и у сагласности Јовановићеве Владе са ђенералом Михаиловићем.

Доносимо у целости ту чудовишну Наредбу, издану **ненадлежно и незаконито**, без знања и краља Петра II и Југословенске владе у Лондону. Овде треба напоменути, да је Југословенска влада Нотом и у више усмених саопштења, јасно ставила до знања Британској влади: да Михаиловићу могу да се издају наређења с а м о преко Југословенске владе у Лондону и с а м о под потписом председника Владе Слободана Јовановића. Британска влада се држала тога принципа и у току 1942 тражила од Југословенске владе да се пруге кроз Србију ка Грчкој скидају да би се спречио дотур наоружања и петролеја Ромелу пред Александријом. - Сарадња између Михаиловића и Британске команде на Блиском Истоку током 1942 била је савршена. Михаиловић је због тога добио похвале и главних команданата војске, ваздухопловства и морнарице у Средоземљу и двоглед крајем 1942 од самога ђенерала Александра, који је пред битку код Ел Аламеина сменио ђенерал Окинлека.

Издајући ову Наредбу Михаиловићу, Британска команда на Блиском Истоку покушала је да узурпира власт и краља Петра II, Врховног команданта Југословенске војске у Отаџбини, и одговорне Југословенске владе у Лондону. Иако је иза ове Наредбе стајао најмоћнији човек Савезничке Коалиције против Осовине, ни ђенерал Михаиловић ни Југословенска влада Слободана Јовановића нису презали да одбију предају Југославије Титовим партизанима.

Депеша те чудовишне Наредбе, коју је Михаиловић био доставио на решење Југословенској влади, гласи:

Број 1598, 1 јуна 1943. Председник Југословенске владе ,
Пуковник Бели предао ми је 28 маја Наредбу Британске Команде
на Блиском Истоку, коју је примио ради извршења.

Та Наредба од речи до речи гласи:

“Следеће представља детаље оперативних решења. Тражи се од Вас
да их одмах извршите. До ових одлука је дошло после пажљивог испитивања
свих расположивих извештаја и на основу директива Начелника Ђенералшта-
ба британских снага. Решења су врло хитна. **Одлучујући фактори јесу:**

1. Рат у Средоземљу дошао је до фазе у којој се савезничка офанзива
може сматрати иминентном . Неопходно је потребно да ђенерал Михаиловић са-
да изврши обавезе, које је раније примио: да ће у потпуности сарађивати у овом
времену. У том циљу он мора да пристане да саобрази све делатности својих сна-
га, ма где оне биле, са плановима Врховне Команде на Средњем Истоку, у чијој
се сфери налази. Само на овај начин делатности његових снага могу се саобрази-
ти општим савезничким плановима.

2. Ђенерал Михаиловић не представља никакву борбену војну вред-
ност западно од планине Копаоник. Његове јединице у Црној Гори, Херце-
говини и Босни или су већ уништене или у тесној сарадњи са Осовином. Исто
тако тешко је рећи да његове јединице постоје у Хрватској, Словеначкој и Сла-
вонији.

3. Британске мисије на Хомољу и у Приштини потврђују да су онамош-
ње јединице јаке и да им је главна жеља да врше нападе на непријатељске ко-
муникационе линје, по британским директивама.

4. Партизани представљају добру и ефективну снагу у свима крајевима
где само квислинзи представљају ђенерала Михаиловића.

Одлуке су следеће:

1. Известите ђенерала Михаиловића да Врховна команда на Средњем
Истоку захтева од њега као савезника: да оконча сваку сарадњу са Осовином, и
да пређе ка Истоку, у Србији. Тамо би имао да посвети пуну власт и лични ути-
цај ради продужења напада на непријатељске комуникације.

2. Известите ђенерала Михаиловић да одмах иде на Копаоник са свим
верним официрима и људима. Ако је потребно, нека се пробије и оружаном си-
лом.

3. У будуће Врховна команда на Средњем Истоку сматраће простор
под командом и утицајем ђенерала Михаиловића ограниченим: на Западу еле-
ментима отпора који тамо већ постоје на десној обали реке Ибра, а према Југу
до Скопља.

4. На ту територију Врховна команда ће послати велику помоћ ваздуш-
ним путем.

5. Врховна команда тражила је да британски радио напада као издај-
нике све квислинге који се боре уз Италијане, међу осталима пуковника Стани-
шића, ђенерала Ђукановића и Јевђевића. Даћете имена и других према вашим
подацима.

Молим вас да објасните горње одлуке ђенералу Михаиловићу и да му их представите што је могуће категоричније и настанете да добијете његов брз и недвосмислен пристанак у повољном смислу.

Са целом британском мисијом ви ћете ићи на Копаоник са ђенералом Михаиловићем. У исто време /искварена група/ чим стигнете на Копаоник ... он ће остати независтан на његовој територији, и неће припадати вашој мисији."

Пуковник Бели тражи да писмено одговорим на ову Наредбу.

Садржина горње Наредбе је потпуно противна саопштењу Британске владе, које ми је било достављено преко председника краљевске Југословенске владе под бројем 306 од 12 маја 1943.

Порука британске Врховне команде на Средњем Истоку противна је поред тога и у Уставу Краљевине Југославије, као и југословенским војним прописима.

Због тога, ја лично не могу да дам било какав одговор Врховној Команди на Средњем Истоку и сматрам да нисам надлежан да то чиним. Из тих разлога, према томе, достављамо ову Наредбу Краљевској Југословенској влади с молбом да се Краљевска влада и Врховни Командант Њ.В. Краљ упознају с њом.

На ову Наредбу ставља своје следеће примедбе. Немам ништа против "одлучујућих фактора" и да "саобразим делатности својих снага плановима Врховне Команде на Средњем Истоку."

Апсолутно је без основа навод у тачци 2/, да ја не представљам са својим снагама никакву војну вредност западно од Копаоника. Није истина да су јединице југословенске војске у Црној Гори, Херцеговини и Босни ликвидирани, а још мање да су у тесној сарадњи са Осовином. Није истина да се не може рећи да јединице југословенске војске не постоје у Словеначкој и Славонији. Потпуно супротно, југословенска војска постоји у свим крајевима и показује целом свету своје постојање.

Нећу више да подносим сличне увреде.

Постојање југословенске војске признато је и од стране Немачке и од стране Павелићеве непријатељске штампе и њихових радио сервиса, којим ме лично нападају и називају моје трупе "Банде Драже Михаиловића".

Жалосно је да Савезници неће ово да знају.

Сва ова обавештења ја знам долазе од комунистичке пропаганде и комунистичких трупа у сарадњи са Осовином. Ово је достојно Јосипа Броза провалника, званог Тита.

Што се тиче тачке 3/ "одлучних фактора", ја не тражим никакве похвалнице за јединице југословенске војске на Хомољу и у Приштинском округу. Добро знам, боље него ико, вредност јединица којима имам част да командујем и поред толико много мешања и препрека које незаслужено примам баш од оних, који би требало да ме помогну. Или у најмању руку да ме оставе на миру, да продужим рад који сам отпочео кад се то најмање очекивало и да са својим херојима дам пример целој Европи - како се умире за Слободу.

Моји официри и војници желе да врше нападе на непријатељске комуникације и то су радили и пре доласка британских официра који су били срдечно добродошли као савезници, али не да се мешају у унутрашње ствари, нити да мисле да командују. Њихова је улога инструктора, или уколико то желе, да се боре.

Моји команданти неће предузети ни једну акцију без мога наређења, због чега сам поносан.

Што се тиче другог дела Наредбе "Одлуке", примио сам са још већим запрепашћењем: да са верним официрима и људима идем на Копаоник у изгнанство. Официри и војници југословенске војске верни су с а м о Његовом Величанству краљу Петру. Они се покуравају мојим наређењима као првом војнику југословенске војске, који се налази на њиховом челу. Знамо с а м о за Заклетву коју смо положили нашем Врховном Команданту и нашој војничкој Застави. И пријатељима и непријатељима поносни узвикујемо: да нећемо никада издати наше идеале иако смо потпуно напуштени. По горњем захтеву имам да повучем целу југословенску војску од 100.000 ратника у изгнанство на Копаоник.

Копаоник је сувише мали да прими и 10.000 ратника, гладних, без оде-ла, без обуће и без муниције, - који сада у Херцеговини бране своје домове са стрмих планинских врхова и узалуд чекају помоћ својих Савезника, а да не говорим о људима у другим крајевима.

По тачки 3/ Од наше идеале иако смо потпуно напуштени. По горњем захтеву имам да повучем целу југословенску војску од 100.000 ратника у изгнанство на Копаоник.;

Копаоник је сувише мали да прими и 10.000 р

Копаоник је сувише мали да прими и 10.000 ратника, гладних, без оде-ла, без обуће и без муниције, - који сада у Херцеговини бране своје домове са стрмих планинских врхова и узалуд чекају помоћ својих Савезника, а да не говорим о људима у другим крајевима.

По тачки 3/ Одлука, југословенској војсци додељен је простор ограничен: на Истоку бугарском границом; на Северу - Дунавом; на Западу - Великом Моравом и Ибром; а на Југу Скопљем.

Преостали простор додељује се комунистима под командом провалника Јосипа Броза Тита.

Захваљујем на оваквој понуди.

Устав Југославије и Југословенски војни прописи категорички налажу да такав захтев оставим на решење моме Врховном Команданту Њ.В. Краљу и Југословенској влади, јер решење овога не спада у надлежност.

По овој тачци желео бих да нагласим: да моји ратници и ја нисмо признали к а п и т у л а ц и ј у коју нам је непријатељ наметнуо и да ћемо ј о ш м а њ е примити капитулацију од Савезника.

Што се тиче тачке 4/ Одлука, изјављује да не желим никакву савезничку помоћ, која би ми се пружила под условима ове врсте.

Ми ћемо се и даље борити против снага Осовине што боље умемо и можемо и као што смо се и до сада борили, и поред чињенице да је досадашња савезничка помоћ била толико ситна, да се не би могла друкчије сматрати него пропагандистичком. Са операцијом коју сам досада примио, не бих могао да опремим више од 200 до 300 људи.

Што се тиче тачке 5/ Одлука, приметио бих: да с а м о Краљевска југословенска Влада има да решава ко је квислинг и кога треба нападати путем радија и у сваком поједином случају Краљевска Влада би имала да тражи детаље и обавештења од надлежних фактора у земљи, као што је централни национални комитет, који не треба ниподаштавати. У таквим случајевима требало би да се странци не мешају у унутрашње ствари савезничке земље Југославије, која је досада жртвовала за слободу м и л и о н мртвих само у овом рату.

/један део недостаје из одговора/

Из многих разговора сам убеђен да многи моји извештаји нису достављени били Краљевској Југословенској влади, или ако су били - да су достављени са великим задоцњењем. Из овог разлога и због нарочите важности моја два извештаја која шаљем под бројевима 1597 и 1598 молим да Југословенска влада одговори шифром "Цетиње" или "Невесинје".

Ако Краљевска Југословенска влада не одговори тим шифрама када се буде позвала на главне тачке ових извештаја, **сматраћу да одговор није од југословенске владе.**

Ђенерал Михаиловић''

Прилог VIII

ТЕЛЕГРАМ РАДОЈА Л. КНЕЖЕВИЋА КРАЉУ ПЕТРУ 15 ДЕЦЕМБРА 1943

У времену од 28 новембра до 1 децембра 1943 одржан је у Техерану први састанак савезничке велике тројице: Рузвелта, Черчила и Стаљина. Међу тајним закључцима Техеранске конференције била је њихова одлука "да се партизани у Југославији треба да помогну снабдевањем и опремом до највеће могуће мере, као и командо-операцијама."

Напоре са Техеранским састанком отпочело је у Јајцу, 29. новембра Друго заседање Титовог АВНОЈ-а. Међу закључцима АВНОЈ-а било је и ово:

"1. - да се АВНОЈ конституише у врховно законодавно и извршно представничко тело народа и државе Југославије као целине и да се установи Национални комитет ослобођења Југославији...

"2. да се издајничкој избегличкој Југословенској влади одузму сва права законите владе Југославије и забрани повратак у земљу Петру II Карађорђевићу."

Те одлуке АВНОЈ-а објавио је "Њујорк тајмс" 5 децембра 1943.

Тим поводом је Радоје Л. Кнежевић, посланик Југославије у Португалији, упутио 15 децембра краљу Петру /тада у Каиру, са својом чиновничком владом/ шифровани телеграм следеће садржине:

Телеграм Р. Л. Кнежевића - Њ. В. Краљу

Да дешифрује лично шеф Шифре. - Предати председнику Владе за Његово Величанство Краља:

"Ваше Величанство,

"Ово су данас судбоносни тренуци и за Вашу династију и за југословенски народ. Ваша младост не допушта Вам да сагледате проблем у свој својој озбиљности. Ваш престо је можда неповратно изгубљен, али дугујете својој породици и народу из кога сте поникли да спасете бар име Карађорђевића.

"Стварање Титове Владе, којој подршку даје Москва јер је то њен инструмент, а тако исто и Лондон јер тренутно не може друкчије, прети да потпуно растроји све у нашој земљи. Ви краљ Срба имате данас једну Владу која не представља никакву снагу у Југославији и нема ауторитета нигде у широком свету. Ви, разуме се, не можете и не смете поклекнути пред свршеним чином Титове Владе, јер сте Ви и Ваша Влада једини законити представници целог народа. Али стоји чињеница да режим Пурић-Живковић ни политички ни морално није позват да пред Југословенима и пред иностранством оспорава важност Титове Владе, и за које има бар нека организована снага.

“Пођите у Лондон и тамо образујте политичку Владу страначких шефова, са највећим српским именом Слободаном Јовановићем. Та политичка Влада неће одмах отклонити те тешкоће, али ће барем значити једно олакшање и могућност за излаз из овога јада. Таква Влада политичког ауторитета моћи ће да са нешто изгледа на успех тражи и припрема решења која би могли прихватити и борци Југославије и наша три велика Савезника. У сваком случају таква Влада биће јемство нашем искрвављеном и од свих напуштеном народу да још ипак није све и да ће његови интереси бити брањени до највеће могуће мере.

“Узмите у разматрање и евентуалност да се са неколико људи и којим чланом нове Владе пребаците у Југославију, као што су и Ваш Дед и Отац умели сићи у ров кад су то тражили потреба земље и част династије. После свих грешака које сте починили игром око женидбе и ликвидирањем линије 27 марта, а нарочито довођењем на власт шестојануарца који су упропастили Вашег Оца па су сад на најбољем путу да покрхају и Вас и Југославију, - Ви имате пред бором последњу шансу да заслужите престо одлажењем међу трупе које се боре за националну самосталност Југославије и умиру са Вашим именом на уснама. Истина је да Ви тамо међу њих не можете отићи са људима који су оличење једне ружне прошлости и чије само име значи изазивање народа.

“Брзо враћање политичкој Влади представника свих делова народа, и припреме за Ваш одлазак с пролећа међу борце у земљу, могу дати наде за добро решење нашег проблема и очување престола.

“Будите свесни Ваше Величанство, да југословенску монархију, тако неопходну за унутрашњу стабилност и јединство Југословена, може спасти искључиво солидарност Срба чврсто окупљених око једнога Краља који ће Себе у држави сматрати не самодршцем спашилука, већ првим и најодговорнијим чланом националне заједнице. До те спасоносне солидарности Срба, међутим, може доћи само у том случају ако Ви нађете снаге да се тргнете у овом дванаестом часу, спремни и на поправку ранијих грешака и на личне жртве. Ваш повратак на широко националну и демократску линију повучену 27 марта представља, понављам, последњу шансу за Вас, за Вашу династију и за спречавање другог грађанског рата у земљи.

“Вашој савести и Вашем разбору се овим речима обраћа не посланик Вашег Величанства у Португалији, већ пре свега пријатељ Ваше куће и демократ, који, као и 27. марта, бригу за свој народ ставља високо изнад сваке личне бриге.

“Вашем Величанству одани

“15 децембара 1943
У Лисабону

Радоје Л. Кнежевић с. р.”

/Стр. Пов. Бр. 1537, 16 децембра 1943. /

Телеграм Б. Пурића - Р. Л. Кнежевићу

“Лично за Посланика.

“У одговор на Ваш телеграм Стр. Пов. Бр. 1537 упућен Њ.В.Краљу, а због увредљивих израза у истом, Њ.В.Краљ, указом У. П. Бр. 3414 од 22 прошлога месеца, вас ставља у пензију.

“Молим предајте дужност г. Миловановићу и пријавите га као Отп

“Лично за Посланика.;

“У одговору н

“У одговору на Ваш телеграм Стр. Пов. Бр. 1537 упућен Њ.В.Краљу,

“Лично за Посланика.

“У одговору на Ваш телеграм Стр. Пов. Бр. 1537 упућен Њ.В.Краљу, а због увредљивих израза у истом, Њ.В.Краљ, указом У. П. Бр. 3414 од 22 прошлога месеца, вас ставља у пензију.

“Молим предајте дужност г. Миловановићу и пријавите га као Отправника послова.

“Стр. Пов. Бр. 3414.

Пурић”

/Примљено у Лисабону 4 јануара 1944./

Напомена. - Сва наша посланства, изузетно од праксе која је владала дотле и која је остала и даље, обавештена су да је “Р.Л. Кнежевић, посланик у Лисабону, стављен у пензију због увредљивих израза у телеграму упућеном Њ.В. Краљу.”

Р. Л. Кнежевић - Председнику Б. Пурићу

“Лично за Председника Владе.

“Потврђујем пријем телеграма о моме стављању у пензију и поступићу по њему.

“Био сам предложио хитно враћање политичкој Влади представника свих делова народа, да би легална Влада имала ауторитет а монархија повећала своје изгледе на опстанак.

“Очекивао сам да ћете ви лично поступити као разуман патриота. Цела ваша реакција, међутим, свела се на моје пензионисање. Било би зло ако замишљате да је тиме наш проблем ма и делимично решен.

“Није много елегантно што моје стављање у пензију образлажете “увредљивим изразима”. Али то одаје тамошњи начин маневрисања око југословенске Круне и даје тачну карактеристику вашег режима.

“Осмога јануара 1944.

Радоје Л. Кнежевић с. р. “

**“Пестер Лојд”, 13 јануара 1944
Лисабонски посланик југословенске изгнаничке Владе
смењен са свога положаја**

МТИ

Цирих, 12 јануара 1944

Из Лисабона се јавља: Овде се дознаје да је каирска југословенска изгнаничка Влада отпустила из службе свога посланика у Лисабону, - реч је о мајору Кнежевићу, - јер се изјаснио за маршала Тита.

Дописник “Ексценца” уз то додаје: мајор Кнежевић, који је као ранији официр краља Петра рачунао на благонаклоност Монархову упутио је краљу Петру личну представку у, којој указује на “неповољан утисак” који у иностранству чини састав Каирске владе.

Посланик је препоручио да се изврши промена Владе.

Напомена. - Овде је уствари реч о опуномоћеном министру Југославије у Лисабону Радоју Л. Кнежевићу, а не о мајору Кнежевићу.

**Изјава дописнику “Ројтера”
7 фебруара 1944**

“Пестер Лојд” од 13 јануара, “Хрватски народ” од 14. јануара и без сумње други листови Осовине Рим-Берлин, напомињући да се за то ослањају на једно обавештење “Ексценц телеграфа”, донели су вест о смењивању југословенског посланика у Лисабону. Посланик Кнежевић умолио нас је да објавимо следеће:

“До мога смењивања дошло је, несумњиво, услед крупних неслагања између моје Владе и мене. Не би служило ничему да износим у чему је суштина спора. Али је сасвим нетачно да је до мога уклањања дошло услед тога што сам се тобоже ја изјаснио за Тита.

“Југославија има само једну Владу, то је Влада краља Петра. За мене се ни једног тренутка није поставила могућност да се одредим за тобожњу Владу Титову. Напротив, стало ми је да подвучем: да сам ја неопозиво одан националним и демократским снагама које се боре под командом ђенерала Михаиловића, који је зачетник и душа југословенског покрета отпора.

Радоје Л. Кнежевић с. р.

Напомена. - Агенција “Ројтер” је одмах објавила ту изјаву.

Прилог IX

ДОКУМЕНТА О ПРЕДАЈИ ЈУГОСЛАВИЈЕ ТИТУ СПОРАЗУМ ТИТО—ШУБАШИЋ И ДОКУМЕНТА С ТИМ У ВЕЗИ

Трагични развој

Први састанак током рата између Черчила, Рузвелта и Стаљина одржан је у Техерану од 28 новембра до 1 децембра 1943. Имале су да донесу одлуке о отварању Другог фронта, т.ј. о инвазији Северне Француске и коначном јуришу на Немачку. Тада је одбачена Черчилова идеја о искрцавању на Балкан. Међу тајним одлукама прва је била да се партизанима у Југославији укаже највећа могућа помоћ.

Почетком децембра 1943 В. Черчил и А. Идн имали су састанак с краљем Петром у Каиру. Упознали су га с техранским закључцима, и затражили да укљони из Владе ђенерала Михаиловића. Краљ је одбио. Совјети су 21 децембра 1943 предложили Лондону да заједно учине све што је потребно "како би се нашла основа за сарадњу између двеју страна," тј. између Тита и Краљеве владе, и постигао неки компромис. Међутим, у телеграфској преписци која је настала између Тита и В. Черчила, Тито је одбијао сваки споразум. Затражио је 9 фебруара: да се Краљева влада укине, а његов Национални комитет призна као Влада Југославије.

На позив Британске владе краљ Петар је прешао из Каира у Лондон, 11 марта 1944. Тада је на Краља током више од два месеца вршен притисак за који је тешко наћи пример у односима између два савезника. В. Черчил и А. Идн захтевали су од њега: да укине своју Владу и замени је Одбором од три лица, наклоњена Титу. Краљ Петар се упорно опирао. Кад су захтеви добили облик претње, — тада је почело и савезничко бомбардовање Београда и других вароши по Србији и Црној Гори. Он се обратио Председнику Рузвелту писмом од 17 априла. Изнео му је ситуацију, и молио га за мишљење и савет. Рузвелт је Краљу препоручио да смени своју тадању Владу и образује нову /без ђенерала Михаиловића у њој/, више у складу с потребама међународне ситуације и стварношћу у Југославији.

У међувремену, како се види из мемоара Кордела Хала, америчког Министра иностраних послова, између Лондона и Москве повели су се преговори о подели интересних сфера на Балкану. Иницијатива је почела од Британске владе, која је 5 маја предложила споразум о томе преко совјетског амбасадора у Лондону. Совјетска влада дала је свој пристанак 18 маја, под условом да се са тиме сагласи и Вашингтон. По томе споразуму, Румунија и Бугарска

ишле су Совјетима, а Грчка и Југославија Великој Британији. Доцније, пошто је совјетска војска била упала у Србију да би власт предала Титу, то је измењено тако, да су за Југославију утврђени проценти: 50% Совјети, 50% Велика Британија. Није још расветљено како су ти проценти имали да се протумаче у примени.

Као непосредна последица свега изложеног, дошло је 1 јуна 1944 до постављења Др Ивана Шубашића за Председника Владе и министра свих ресора. Краљ Петар је најзад пустио, супротно саветима које су му давали Слободан Јовановић и шефови српских политичких странака. Шубашића је подржавала / сем сасвим на крају/ Хрватска сељачка странка. По начину како је доведен на власт, Шубашић је био Високи комесар туђина. Годину дана раније, половином 1943, политичка Влада била је уклоњена садејством једног необичног спрега, састављеног од иностраних али и домаћих фактора. Шубашић је Краљу Југославије био натурен непопустивим притиском странаца.

То је позадина Шубашићева доласка на власт.

Даљи догађаји развијали су се овим редом:

Краљ је 1 јуна, преко радија, обавестио народ у земљи о новоме Председнику Владе. Истакао је да ће Шубашић "моћи да изврши свој задатак у потпуности једино у сарадњи, те уз помоћ и подршку свих елемената отпора у Југославији."

Половином јуна Шубашић је одлетео на острво Вис, где се после немачког десанта у Дрвар / 25 маја 1944/ био склонио Титов Врховни штаб почетком јуна. С њиме је ишао и енглески амбасадор Р. Стивенсон / *Ralph C.S. Stevenson*/ . Већања су трајала три дана, у пећини на Хуму, између Шубашића и Тита с Националним комитетом. Шубашићев предлог о заједничкој команди одмах је одбачен. Смодлака му је рекао без околишења: "Ви немате ни народ, ни војску, ни територију. Имате само оне код којих се налазите." / Дедијер, Дневник III, 193./ . Др Шубашић био је као војник који је пошао у бој решен да се преда чим угледа непријатеља. Споразум Тито-Шубашић, потписан 16 јуна, значио је за Тита победу на целој линији: признање одлука Авноја до Уставотворне скупштине, обавеза да се упути "позив целом народу да се све борбене снаге уједине с Народнослободилачком војском у један јединствен фронт." У накнаду за то, Тито је обећавао да "у овом тренутку" неће истицати и заостравати питања Краља и монархије, јер она данас не претставља сметњу за сарадњу."

Шубашићева Влада коначно се попунила 7 јула. Шубашић је остао Председник, Министар иностраних послова и Министар војни. Остале ресоре поделили су: Др Јурај Шутеј, Сава Косановић, Др Исидор Цанкар, и уз њих још и Др Драго Марушић и Сретен Вукосављевић, не као делегати већ као присталице Титове гериле.

Шубашићева Влада објавила је 8 августа специјалну изјаву о помагању НОВ, у смислу Споразума од 16 јуна.

Тито са своје стране, после састанка одржаног са Черчилем 12 и 13 августа у Напуљу, дао је 17 августа Изјаву предвиђену реченим Споразумом. Под-

вукао је и ту, као што је уверавао Черчила, "да вођство Народноослободилачког покрета Југославије има пред собом једини и најважнији циљ—борбу против окупатора и њихових слугу и стварање демократске федеративне Југославије, а не успостављање комунизма, као што нам непријатељи подмећу."

Споразум Тито—Шубашић од 16 јуна извршавао се без прекида: Врховна команда у окупираној Отаџбини укинута је 25 августа, Михаиловић је разрешен 29 августа дужности Начелника Штаба ВК, а 11 септембра постављен је ђенерал Борислав Ристић за Министра војног, да би један војник понео формалну одговорност за познати Краљев говор од сутрадан.

Како партизанске дивизије, и поред обилате војне помоћи од стране Енглеза и немилосрдног бомбардовања Србије путем савезничких авиона, нису успевале да освоје Србију и избију на Дунав ради сусрета са совјетском војском, — трупе маршала Толбухина прешле су Дунав код Кладова и Брзе Паланке и упале у Србију 22 септембра. За непун месец дана, у њиховим рукама био је и Београд.

Пред сам упад совјетских трупа у Србију, Тито је у ноћи 18/19 септембра кришом од Енглеза, једним авионом са совјетским пилотима, напустио Вис и одлетео у Штаб Толбухинов у Крајови / Румунија/. Ту је с једном бугарском делегацијом под вођством Добри Терпешев-а закључио споразум, по коме су бугарске армије имале да постану савезници и допринесу чишћењу Србије доцније Југославије од Немаца. Тито је затим одлетео у Москву. На совјетским тенковима и са совјетским трупама дошао је у Београд, ослобођен од Немаца 20 октобра.

Са састанка Черчил-Стаљин у Москви, 9-18 октобра 1944, упућен је позив Титу и Шубашићу да се даље договоре у вези с проблемима о уређењу земље. Тако је дошло до споразума Тито—Шубашић од 1 новембра, допуњеног са два податка од 7 децембра. Четири су главне тачке тог Споразума: /1/ "да краљ Петар не улази у земљу, док народи о томе не донесу своју одлуку," а краљевску власт да врши Краљевско намесништво; /2/ усвојена је федеративна подела на шест јединица: Србија, Хрватска, Словеначка, Црна Гора, Македонија, Босна са Херцеговином; /3/ обећане су све могуће демократске слободе поименично; /4/ Авној да врши законодавну власт до Уставотворне скупштине. На томе састанку је 9 октобра, по Черчиловом предлогу, постигнута сагласност између Черчила и Стаљина о подели интересних сфера у земљама југоисточне Европе и Балкана. За Југославију је тада утврђен проценат *fifty-fifty* / 50%-50%/, између Енглеске и Совјетског Савеза.

Краљ Петар учинио је 11 јануара 1945 два приговора Споразуму од 1 новембра и додацима од 7 децембра. Један се односио на Намесништво, а други на Авној. Краљ се противио да Авној "врши неограничену законодавну власт" и тражио је "образовање једне свестраначке владе, која би обухватила све политичке покрете," налазаћи у томе "једино стварно јемство за нову бољу будућност земље. Те две Краљеве примедбе узвизале су силну прашину и довеле до многих протеста комуниста и њима наклоњених кругова. Черчил је 18 јануара, упутио краљу Петру упозорење: "Ако бисмо били тако

худе среће да не можемо добити пристанак краља Петра / на споразуме Тито—Шубашић/, ствар ће фактички ићи својим током, са претпоставком да је Краљ своју сагласност дао“. Краљ је упркос томе Шубашићу јавно одрекао поверење 22 јануара. Тај покушај смене није успео. Краљ је 29 јануара Влади обновио поверење и издао Свечану декларацију о преносу краљевске власти на Намесништво. Сви ти јануарски догађаји остали су до данас обавијени тамом: њихова позадина, још и данас, више се наслућује него што се прецизно зна.

На састанку Черчила, Рузвелта и Стаљина у Јалти на Криму / “Кримска конференција”, од 4 до 11 фебруара 1945, прихваћена је Краљева идеја о Авноју: Авној је имао да буде проширен, “увођењем у њега оних чланова последњег југословенског Парламента /Скупштине/, који се нису компромитовали срадном са непријатељем,” а сви његови законодавни акти имали су да буду поднесени Уставотворној скупштини на одобрење. Препоручено је и образовање нове Владе на бази Споразума Тито—Шубашић.

Међутим, у питању Намесништва Краљ је претрпео пораз. Шубашићева Влада отпутовала је 15 фебруара у Београд, са тим проблемом нерешеним. Спор око личности тројице намесника провлачио се кроз цео фебруар. Краљ није могао да продре ни са једним од својих кандидата / ђенерал Симовић, Јурај Шутеј, Милан Грол/. Морао је 3 марта да прими Титове Др Срђан Будисављевић, Др Анте Мандић и Др Душан Сернец.

Нова Влада Тито—Шубашић образована је у Београду 7 марта 1945. У њој су били и Шубашић, Шутеј и Грол. Декларација те Владе објављена је 9 марта: била је врло обимна и предвиђала најшире демократске слободе.

Међутим, сва та обећања оостала су мртво слово на хартији. Комунистичка странка задржала је сву власт и даље, а терор над народом беснео је неумањен. Совјетски амбасадор Сициков пратио је Тита на зборове по Србији. Кардељ је Сицикову изјавио једном приликом: “Ми бисмо желели да Совјетски Савез гледа на нас као на претставнике једне од будућих совјетских република, а не као на претставнике друге државе способне да самостално решавају питања.”... Британска влада била је очигледно изиграна, и од Стаљина и од Тита: Југославија се обрела у совјетској зони са свих 100%, и поред уговора о подели интересних сфера, под тиранијом, и поред одредаба у Споразуму Тито—Шубашић.

Наде за поправку тога стања полагане су у претстојећи састанак Тројице Великих: Черчила, Стаљина и Трумана. Конференција у Потсдаму / 17-31 јули 1945/ није ништа одлучила о Југославији. Пред Титом, одонда, нису стајале никакве бране.

Али, ако фатални ток догађаја у Југославији није више могао да буде спречен могла је да се изрекне морална осуда. Краљ Петар је 8 августа опозвао своју одлуку о Намесништву. Милан Грол је 18 августа поднео опширну, образложену оставку, бич по режиму насиља и подвале, и повео активну опозицију. Странке удружене опозиције својим саопштењем од 20 септембра, бојкотовале су расписане изборе и унапред оспориле политичку и моралну вредност Скупштини проистеклој из њих: “Једна Конституанта из таквих избора не може

имати права ни могућности да реши тешке проблеме у земљи." Нешто доцније, 8 октобра, Шубашић и Шутеј такође су поднели оставке, датиране под 6 октобром. Њихов текст остао је необјављен. Знало се толико, да су као разлог навели неизвршење Споразума Тито—Шубашић и одлука Кримске конференције.

Титов комунистички режим био је разголићен пред светом.

Али је у тим збивањима народ Југославије изгубио слободу. Изгубио ју је, иако су му за њу Западни Савезници постали јемцима онога дана кад су му наметнули Шубашића, а потом Тита. Тада су они тиме врло одређено узели на себе и одговорност да Југословенима омогуће живот слободних људи.

Тај дуг траје још и данас.

Р.Л.К.

"Глас Канадских Срба", бр. 2060, 7 септембра и 2061, 14-21 септембра 1972/.

ТЕКСТОВИ СПОРАЗУМА Тито—Шубашић и документа у вези с њима

УКАЗ О ПОСТАВЉЕЊУ ДР ИВАНА ШУБАШИЋА

за Председника Владе и свеминистра
1 јуна 1944. године

Ми
Петар Други
по милости Божјој и вољи народној Краљ Југославије

уважавајући оставку коју су нам поднели:

Председник Министарског савета, Министар иностраних послова и Заступник Министра војске, морнарице и ваздухопловства, Божидар ПУРИЋ,

Министар војске, морнарице и ваздухопловства, армијски ђенерал Драгољуб МИХАИЛОВИЋ,

Министар пољопривреде, Министар снабдевања и исхране, Министар просвете, Светозар РАШИЋ,

Министар социјалне политике и народног здравља, Др Нико МИРОШЕВИЋ — СОРГО,

Министар унутрашњих послова, Министар правде и Министар грађевина, Владета МИЛИЋЕВИЋ,

Министар пошта, телеграфа и телефона, Министар саобраћаја, Министар шума и руда, Министар финансија и Министар трговине и индустрије, Др Ненад ГРИЗОГОНО,

разрешавамо их дужности и стављамо на расположење, а

ПОСТАВЉАМО

За Председника Министарског савета, Министра иностраних послова, за Министра унутрашњих послова, за Министра војске, морнарице и ваздухопловства, за Министра просвете, за Министра саобраћаја, за Министра финансија, за Министра трговине и индустрије, за Министра социјалне политике и народног здравља, за Министра правде, за Министра пољопривреде, за Министра снабдевања и исхране, за Министра пошта, телеграфа и телефона, за Министра шума и руда, за Министра грађевина, Др Ивана ШУБАШИЋА, Бана бановине Хрватске.

Председник нашег Министарског савета нека изврши овај указ.

Пов. Бр. 258

Петар, с.р.

1 јуна 1944 г.

у Лондону.

Председник Министарског савета,

Др. Иван Шубашић, ср.

/Службене новине. бр. 20. од 25 октобра 1944./.

КРАЉЕВА ИЗЈАВА ОД 1 ЈУНА 1944

У овом судбоносном часу историје наше отаџбине са све већим дивљењем пратим херојске подвиге оних људи и жена који се боре и који одбијају да сарађују са непријатељима и његовим помагачима, а да се помире са поробљавањем наше љубљене отаџбине, те који су се удружили да би се одупрли и борили против немачког завојевача, кад год и где год то буде могуће. Али ако њихов хероизам и пожртвованост имају да донесу пуне плодове, онда је важно да међу свима нама који смо се посветили светој дужности ослобођења, буде јединства.

Ја због тога позивам сав мој народ да остави по страни све опреке и да одложи сва унутрашња политичка питања до после ослобођења земље, када ће имати могућности да изрази своју вољу у погледу унутрашњег уређења државе, у којој жели да у будуће живи у томе, као и у свему осталом, ја се стављам свом народу на расположење.

Да нико не би могао посумњати у искреност Мојих жеља и Мојих нада, Ја сам одлучио да образујем нову Владу која ће, бранити колико је то год могуће права и интересе свих Мојих народа, без обзира на политичке погледе, посветити се узвишеном циљу сарадње са свим оним елементима у нашој земљи који се активно боре против непријатеља.

Ја сам поверио Др-у Ивану Шубашићу, Бану Хрватске, задатак да води ту Владу. Она ће, међутим, моћи да изврши свој задатак у потпуности једино у сарадњи, те уз помоћ и подршку свих елемената отпора у Југославији. Ја сам због тога упутио Бана Хрватске да успостави додир са свим тим елементима, пре него се одлучи на коначни састав Владе.

Ма какве биле наше политичке тежње, и ма какве ми наде имали у погледу будућности наше земљи, ми смо најпре и нада све Југословени, и наша је прва дужност према нашој земљи и њеном ослобођењу од завојевача. Тој племенитој сврси посвећујемо се поново Ја сам и моја Влада.

/Службене новине. бр. 20, од 25 октобра 1944./

СПОРАЗУМ ТИТО—ШУБАШИЋ ОД 16 ЈУНА 1944

Национални комитет ослобођења Југославије и Председник Југословенске владе споразумели су се у овоме:

1. Краљевска југословенска влада морала би бити састављена од напредних демократских елемената који се нису компромитовали у борби против Народноослободилачког покрета. Главна дужност те Владе било би организовање помоћи Народноослободилачкој војсци, као и свима онима који ће се у будуће једнаком одлучношћу борити против заједничког непријатеља наше домовине, но с тим да се све снаге уједине у један народни фронт. Једнака дужност те Владе је старање за прехрану становништва Југославије и довођење у склад рада претставништва у иностранству и рада у међусавезничким комисијама за заштиту наших народних права, с потребама народа и с народноослободилачком борбом у земљи.

2. Национални комитет ослобођења Југославије и Краљевска влада г. Др Шубашића одредиће органе који ће координирати сарадњу у борби против непријатеља у раду за обнову земље и увођењу спољне политике, те олакшати стварање што скоријег јединственог представништва државе.

3. Национални комитет ослобођења Југославије сматра да у овом тренутку није потребно истицати и заоштравати питање Краља и монархије, јер она данас не претставља сметњу за сарадњу између Националног комитета за ослобођење Југославије и Владе г. др Шубашића, пошто је са обе стране прихваћено да ће коначно решење државног уређења донети народ после ослобођења целе земље.

4. Влада г. др Шубашића издаће декларацију у којој ће:

/а/ признати националне и демократске тековине извојеване од народа Југославије у току њихове трогодишње борбе, којима су постављени темељи демократском федеративном уређењу наше државне заједнице и проведена привремена управа земље средством организације Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије и Националног комитета ослобођења Југославије као његовог извршног органа.

/б/ Дати пуно признање борбеним народним снагама организованим у Народноослободилачкој војсци под командом маршала Југославије, Јосипа Броза—Тита, и осуду свих издајника народа који су јавно или прикривено сарађивали с непријатељем.

/ц/ Упутити позив целом народу да се све борбене снаге уједине с Народноослободилачком војском у један јединствени фронт.

5. Са своје стране пак маршал Југославије, Јосип Броз Тито као Председник Националног комитета ослобођења Југославије објавиће изјаву о сарадњи с Владом г. др Шубашића и поново ће нагласити да Национални комитет ослобођења Југославије за време трајања рата неће покретати питање коначног државног уређења.

На слободној територији Југославије, 16 јуна 1944.

За Национални комитет ослобођења Југославије,

Председник
Маршал Југославије Ј. Б. Тито, с.р.
Председник Кр. југословенске владе,
Др. Иван Шубашић, с.р.

/Службене новине, бр. 20, од 25 октобра 1944/

ПОПУНА ШУБАШИЋЕВЕ ВЛАДЕ, 7 ЈУЛА 1944

Ми
Петар Други
по вољи Божијој и вољи народној
Краљ Југославије
На предлог нашег Председника Министарског савета

Р А З Р Е Ш А В А М О

Г. Др-а Ивана Шубашића, Бана Бановине Хрватске, дужности Министра унутрашњих послова, Министра просвете, Министра саобраћаја, Министра финансија, Министра трговине и и индустрије, Министра социјалне политике и народног здравља, Министра правде, Министра пољопривреде, Министра снабдевања и исхране, Министра пошта, телеграфа и телефона и Министра шума и рудника, а

П О С Т А В Љ А М О

за Нашег Министра унутрашњих послова, Министра социјалне политике и народног здравља и Министра грађевина г. Др- Саву К о с а н о в и ћ а;

за Нашег Министра просвете и Министра пошта, телеграфа и телефона г. Др-а Изидора Цанкара;

за нашег Министра саобраћаја и Министра правде г. Др-а Драга Марушића;
за Нашег Министра финансија и Министра трговине и индустрије г. Др-а Јурја Шутеја;

за нашег Министра пољопривреде, Министра снабдевања и исхране и Министра шума и рудника г. Сретена Вукосављевића.

Председник Нашег Министарског савета нека изврши овај Указ.

Пов. Бр. 313
7 јула 1944 год.
у Лондону

Петар с. р.

Председник Министарског савета,
Министар иностраних послова и Министар
војске, морнарице и ваздухопловства,
Др Иван Шубашић, с. р.

ИЗЈАВА ШУБАШИЋЕВЕ ВЛАДЕ ОД 8 АВГУСТА 1944

Доласком свих својих чланова у Лондон Краљевска влада је могла да одржи своју пленарну седницу тек 1 августа о. г. те је, пошто је свестрано испитала унутрашњу и спољну ситуацију Југославије, на својој другој пленарној седници од 8 августа донела следећу

ДЕКЛАРАЦИЈУ:

Своје образовање Краљевска влада сматра као захтев народне воље изражене у борби и отпору народа Југославије против непријатеља и у исто време као претпоставку за уклањање почињених погрешака и оних сметња које су спречавале одржавање и јачање пријатељских односа између Великих Савезника и нас.

У свом раду она ће имати у виду те чињенице и у потпуности извршавати Споразум који је 16 јуна 1944 закључен на ослобођеној територији Југославије између Председника Краљевске владе, др Ивана Шубашића, и Председника Националног комитета ослобођења Југославије, маршала Јосипа Броза Тита.

Краљевска влада, приступајући раду на побољшавању наше спољне и унутрашње ситуације, сматра за своју прву дужност да се поклати сенима стотина хиљада галих у борби против непријатеља.

У исто време Краљевска влада изражава своје дубоко признање отпору целокупног народа чији је највиши израз Народноослободилачка војска Југославије, која је у три године борбе постигла и очувала драгоцене националне и демократске тековине.

Влада признаје привремену управу коју су поставили Антифашистичко веће и Национални комитет ослобођења Југославије, као потребу одржавања унутрашњег мира и реда и народне помоћи борцима ослободилачке војске, док се не образује јединствено претставништво земље.

Сва зла која су непријатељи и њихови помагачи учинили у нашој земљи, сматрамо за тешки злочин који мора бити примерно кажњен. Све оне који су на било којем делу наше земље јавно или прикривено сарађивали са непријатељем, осуђујемо јер су тиме учинили најтежи злочин издајства према народу и његовим светињама. Они ће бити предани народном суду као издајце.

Краљевска влада, као легитимни претставник Краљевине Југославије међу Уједињеним народима, има двојак дужности: једне које се односе на заједничко вођење рата и постизање заједничких ратних циљева, а друге које се односе на извршавање оних задатака који ће оспособити нашу државну заједницу да буде достојни фактор у изградњи и осигурању будућег мира.

Стога ће Краљевска влада радити да се југословенска државна политика рата и мира развија у складу са политиком наших Великих Савезника и свих Уједињених народа.

Влада ће нарочито настојати на окупљању и уједињавању свих демократских снага у земљи у циљу што скоријег њеног ослобођења од непријатеља и његових помагача.

Влада позива сав наш народ да се окупи у уједињеном борбеном фронту под вођством маршала Тита, како би постигао што скорије извојевање победе над непријатељем и приступио мирном и плодном раду на обнови земље.

Влада ће усредоточити све своје снаге на изградњи унутрашњег мира будуће демократске федеративне Југославије, организоване слободном вољом југословенских народа.

Влада ће уложити све напоре да што боље организује снабдевање Народноослободилачке војске Југославије и целокупног становништва земље.

Влада ће посветити нарочиту пажњу припремању свега што је потребно за послератну реконструкцију земље, у складу и сарадњи са одговарајућим установама и организацијама Уједињених народа.

Влада ће настојати да се у складу са постављеним ратним циљевима Савезника ослободе и припоје Југославији сви они крајеви у којима живи наш народ, а који до сада нису били саставни део Југославије, и да се тој и таквој Југославији осигура пуна државна независност и сувереност.

Краљевска влада сматра да се сад морају оставити по страни сва друга питања унутрашње политике, и да се сви југословенски грађани морају посветити дисциплинованом раду у корист земље за победу над непријатељем, а у

пуној сагласности са нашим Великим Савезницима, нарочито Великом Британијом, Сједињеним Државама Америке и Совјетском Унијом.

/Службене новине, бр. 20, од 25 октобра 1944/

ТИТОВА ИЗЈАВА ОД 17 АВГУСТА 1944

Народноослободилачки покрет, од самог почетка борбе против окупатора, тежио је да оствари јединство свих народних снага. Руководећи људи тог покрета увек су сматрали да је ствар ослобођења наше земље испод јарма варварског фашистичког освајача изнад свих осталих интереса појединих политичких и социјалних група и слојева. Зато су били у јеку најактивнијих борби против окупатора и његових помагача учињени сви напори да би се они који воле свој народ и његову слободу ујединили у један јединствен народноослободилачки фронт. Ти напори били су крунисани успехом. Јединствени народноослободилачки фронт, који је захватио велику већину становништва Југославије, постао је општенародна политичка основа оружаног устанка против окупатора, развијања партизанских одреда, а затим и регуларних јединица народноослободилачке војске Југославије.

Преко две и по године истински борбене снаге у Југославији са огорчењем су морале гледати како су све емигрантске Владе редом, уместо да помажу натчовечанску борбу народа Југославије за слободу своје земље, тврдокорно остале непријатељске према Народноослободилачком покрету и преко свог министра Драже Михаиловића водиле оружану борбу против властитог народа на страни окупатора. Народни претставници на Другом заседању АВНОЈ-а 29 новембра 1943 године у својим одлукама осудили су тај издајнички рад емигрантских Влада, и као израз тежњи свих народа Југославије донели историјске одлуке о стварању федеративне демократске Југославије.

Народноослободилачки покрет јесте у својој суштини општенародни, национални и демократски. Према томе, још једанпут подвлачимо да вођство Народноослободилачког покрета Југославије има пред собом једини и најважнији циљ—борбу против окупатора и његових слугу и стварање демократске федеративне Југославије, а не успостављање комунизма, као што нам непријатељи подмећу. Даље, као што је већ изражено у одлукама Другог заседања АВНОЈА-а од 29 новембра 1943, народи Југославије ће, по свршетку овог тешког ослободилачког рата, на основу демократског принципа својом слободном вољом моћи да одреде облик унутрашњег уређења, те одбијемо сваку помисао да би оружане снаге Народноослободилачког покрета силом оружја спречавале народе да њихова воља дође до пуног изражаја, јер је Народноослободилачка војска саставни и најбољи део нашег народа.

Национални комитет ослобођења Југославије сматрао је отстрањење Пурићеве Владе и Драже Михаиловића као Министра војске позитивном чиње-

ницом, и изјавио своју спремност да сарађује са једном таквом Владом у иностранству која би стварно поставила себи за циљ да помогне општенародну борбу против окупатора.

16 јуна одржана је на слободној територији Југославије конференција између др-а Ивана Шубашића као претставника Краљевске владе с једне стране, и једне делегације Националног комитета ослобођења Југославије под мојим претседништвом с друге стране, о могућностима и облицима сарадње. Сагласност је била постигнута по многим питањима. Садржина Споразума већ је објављена. Сврха тога Споразума јесте: ојачати ослободилачке напоре народа Југославије у крвавом рату против окупатора и његових помагача, мобилизирати у тој борби све који данас стоје по страни, организовати највећу могућу материјалну помоћ нашим борцима и народу у позадини, онемогућити издајницима наших народа попут Драже Михаиловића да прикривају своја издајства ауторитетом легитимне Владе, и коначно још чвршће повезати нашу ослободилачку борбу са општесавезничким фронтом против Хитлера, још више помоћи опште савезничке напоре за уништење тог највећег непријатеља човечанства.

У Споразуму су заштићене све националне и демократске тековине које су наши народи извојевали у току више но трогодишње борбе против окупатора и њихових помагача. У тим тековинама имају наши народи гаранцију да се ништа неће учинити против њихове воље. Споразум са Председником Владе у Лондону д-ром Иваном Шубашићем дошао је управо као последица победа које су извојевали наши народи над окупатором и његовим помагачима. Зато он претставља један важан корак унапред и у коначној ликвидацији подле и злочиначке уроте отворених и слабо маскираних уротника, од Недића и Павелића до Драже Михаиловића, који су примили оружје од окупатора да би се њиме борили против Народноослободилачке војске и народа.

Нема сумње да ће тај Споразум бити један врло важан прилог учвршћавању јединства наших народа у њиховој тешкој борби против окупатора и њихових помагача.

За оне који још стоје по страни и који се колебају, овај Споразум је последњи позив да се прикључе Народноослободилачком покрету и изврше своју дужност према својој напаћеној земљи.

Овај Споразум је последњи одлучни позив свима заведеним Србима, који под Недићем и Дражом Михаиловићем служе окупатору и боре се против властитог народа, да се прикључе Народноослободилачкој војсци Југославије; свим оним Хрватима, нарочито домобранцима и легионарима, који се већ три године боре на страни окупатора против властитог народа и против Савезника наших народа и тако наносе велику срамоту својој хрватској домовини. Ово исто важи и за словенске домобранце, које је издајник Рупник организовао за борбу против властитог народа на страни немачког окупатора.

Више не може бити никаквог оправдања у време када се народ бори на живот и смрт. Ни партијски ни други разлози не могу правдати оног који стоји по страни или чак служи непријатељу. Фронт ослободилачке борбе наших народа довољно је широк да у њему може заузети своје место свако ко воли свој народ и заиста хоће да се с оружјем у руци бори за његову слободу.

На крају подвлачимо да је материјална помоћ коју пружају нашој Народноослободилачкој војсци наши Велики Савезници, Енглеска, Сједињене Државе и Совјетски Савез, врло драгоцене и ефикасне, и изражавамо своју захвалност за ту помоћ. Ми се надамо да ће нам Савезници и у будуће пружати сву могућу помоћ, како би народи Југославије са својом Народноослободилачком војском могли дати максимум од себе у заједничким напорима за коначну победу над омраженим окупаторима.

На ослобођеној територији Југославије, 17 августа 1944.

Председник
Националног комитета ослобођења
Југославије
Ј.Б. Тито, с.р.

/ Службене новине, бр. 20, од 25 октобра 1944.* /

* Поређећи текст објављен у службеним новинама са текстом који су објавили комунисти, установили смо да је у другом ставу случајно испуштено неколико речи, па смо их васпоставили / "тврдокорно остале непријатељске према Народноослободилачком покрету"/.

УКИДАЊЕ ВРХОВНЕ КОМАНДЕ У ОТАЏБИНИ
25 АВГУСТА 1944

Ми
Петар II
по милости Божјој и вољи народној
Краљ Југославије

На предлог нашег Председника Министарског савјета и Министра војске, морнарице и ваздухопловства, решили смо и

РЕШАВАМО:

да се Указ В.К. Број 661 од 10 јуна 1942 године, уколико се односи на образовање Штаба Врховне команде југословенске војске у окупираној Отаџбини, стави ван снаге.

Наш Председник Министарског савјета и Министар војске, морнарице и ваздухопловства нека изврши овај Указ.

О.Бр. 875
25 августа 1944 год.

Петар II с.р.

Председник Министарског савета,
Министар иностраних послова и Министар
војске, морнарице и ваздухопловства,
Др Иван Шубашић, с. р.

/Службене новине Бр. 20, од 25 октобра 1944/.

**РАЗРЕШЕЊЕ Д. МИХАИЛОВИЋА
29 АВГУСТА 1944**

Ми
Петар II
по милости Божјој и вољи народној
Краљ Југославије

На предлог Нашег Министра војске, морнарице и ваздухопловства, решили смо и решавамо:

да се разреши дужности Начелник Штаба Врховне команде у окупираној Отаџбини армијски ђенерал **М и х а и л о в и ћ М. Драгољуб** и стави на расположење Нашем Министру војске, морнарице и ваздухопловства.

Наш Председник Министарског савета и Министар војске, морнарице и ваздухопловства нека изврши овај Указ.

Петар, с.р

О.Бр. 881
29 августа 1944 год.
Лондон

Председник Министарског савета,
Министар иностраних послова и Министар
војске, морнарице и ваздухопловства,
Др Иван Шубашић, с. р.

/ Службене новине, Бр. 20, од 25 октобра 1944/.

Ми
Петар II
по милости Божјој и вољи народној
Краљ Југославије

На предлог Нашег Предсједника Министарског савјета разрешавамо
Др. Ивана Шубашића дужности Министра војске, морнарице и ваздухо-
пловства, а

ПОСТАВЉАМО

за Нашег Министра војске, морнарице и ваздухопловства Борисава
Ристића, дивизијског ђенерала у пензији и резерви.

Наш Претсједник Министарског савјета нека изврши овај Указ.

Пов. Бр. 575

Петар, с.р.

2 септембра 1944 год.

у Лондону

Предсједник Министарског савјета,
Министар иностраних послова,
Др. Иван Шубашић, с.р.

/Службене новине, Бр. 20 од 25 октобра 1944/.

ГОВОР КРАЉА ПЕТРА 12 СЕПТЕМБРА

Народу преко радија, увече 12 септембра.

Драги моји Срби, Хрвати и Словенци,

У овим судбоносним и за Југославију великим данима, када победонос-
не армије Совјетског Савеза стоје на нашој граници с једне стране, а америчке и
британске с друге стране, када је дан наше слободе у пуном сванућу, позивам
све Србе, Хрвате и Словенце да се уједините и приступите Народноослободи-
лачкој војсци под Маршалом Титом. Са мојим пуним знањем и одобрењем Кра-
љевска Влада Др Ивана Шубашића закључила је важне и корисне споразуме са
том нашом народном војском, која је једнодушно призната, подржавана и
помагана од наших Великих Савезника, Велике Британије, Совјетског Савеза и
Сједињених Држава Америке.

Само тако уједињени у борби моћи ћете сачувати неокаљану част и славу Југославије и завршити коначном победом најлепшу легенду храбрости и љубави за слободу, којом сте до сада задивљавали свет. Ваша братска слога и јединство разбиће све непријатељске планове, а наша Отаџбина дочекаће тешко заслужену слободу и упутиће се срећној будућности мира и правде у кругу Уједињених народа и целог слободољубивог човечанства.

Сви они који се ослањају на непријатеља против интереса свог властитога народа и његове будућности, и који се не би одазвали овом позиви, неће успети да се ослободе издајничког жига ни пред народом, ни пред историјом.

Овом мојом поруком вама, одлучно осуђујем злоупотребу имена Краља и Круне којом се покушало оправдати сарадњу са непријатељем и изазвати раздор међу борбеним народом у најтежим часовима његове историје, користећи тиме само непријатељу.

Клањајући се жртвама, поздрављајући вашу борбу и одајући захвалност нашим великим Савезницима, позивам вас да свесрдно поздравите победоносне савезничке армије, које би дошле да вам пруже помоћ у потпуном извојевању ослобођења наше земље.

Живела наша велика, слободна, федеративна Југославија!

/ Службене новине, Бр. 20, од 25 октобра 1944./

Глас Канадских Срба, 29 април 1965.

ГОВОР КРАЉА ПЕТРА 21 ОКТОБРА 1944

Народу преко радија, увече 21 октобра

Драги моји Срби, Хрвати и Словенци!

Београд, наша јуначка и напаћена престоница, опет је слободна!

Четрдесет и три месеца је знојем, крвљу и сузама искупљивана слобода никад покорене Југославије, предвођене у борби и отпору југословенском Народноослободилачком војском, под маршалом Југославије, Титом.

Ослобођење Београда, извојевано натчовечанском борбом наших народа и неоцењивом помоћу братске и савезничке Црвене армије, символ је победе над непријатељем, тријумф јунаштва и патриотизма наших народа највиши доказ јединства и савезничке солидарности.

Ослобођење Београда, које је заједнички успех југословенске Народноослободилачке војске и славом овенчане Црвене армије, као и победе наших великих британских и америчких савезника на осталим фронтovima наше народне борбе, најубедљивији су знакови скорог и коначног ослобођења целе југословенске националне и државне територије.

Поздрављајући ослобођен Београд, ја поздрављам све вас, драги моји Срби, Хрвати и Словенци, испуњен најдубљом захвалношћу према јунач-

кој Народноослободилачкој војсци и маршалу Титу, према братској и савезничкој Црвеној армији и њеном великом маршалу Стаљину, и одајем пошту свима херојима и жртвама за нашу заједничку слободу.

Дубоко сам уверен да ће војска и народ, који су по цени безбројних жртава стварали бесмртна дела у борби за ослобођење своје отаџбине, знати у миру очувати плодове своје победе и изградити своју бољу и срећнију будућност у новој, слободној, демократској и федеративној Југославији.

Испуњен радошћу и срећом, ја вас, на овај велики дан, позивам и молим да се сви угледате у храбре ослободиоце наше престонице и да уједињени у Народноослободилачкој војсци допринесете последњу жртву на олтар слободе наше отаџбине.

Живела Народноослободилачка војска и јуначка Црвена армија!

Живели Срби, Хрвати и Словенци!

Живела слободна и срећна Југославија!

/Службене новине Бр. 20 , од 25 октобра 1944/.

Глас Канадских Срба, 29 април 1965.

СПОРАЗУМ ТИТО–ШУБАШИЋ ОД 1 НОВЕМБРА 1944

Споразум постигнут између Председника Националног комитета ослобођења Југославије, маршала Јосипа Броза Тита, и Председника Краљевске Владе др Ивана Шубашића, на дан 1 новембра 1944 године:

Стојећи на принципу државног континуитета Југославије са међународног правног гледишта и на јасно израженој вољи свих народа Југославије у њиховој четворогодишњој борби за једну нову, на принципима демократије изграђену, независну и федеративну државну заједницу, желимо и настојимо да народна воља буде на сваком кораку и од сваке стране поштована, колико у погледу унутрашње државне организације, толико у погледу облика владавине, и стога стојимо на становишту придржавати се темељних и општих начела оне уставности која је својствена свим истински демократским државама.

Пошто је Југославија призната у друштву Уједињених народа у свом старом облику, и као таква функционише, ми ћемо тако нашу земљу претстављати и даље пред вањским светом и у свим актима спољне политике, док наша државна заједница, будућа федеративна демократска Југославија, не добије слободном одлуком народа свој дефинитивни облик владавине.

До тога часа, да би се избегло свако могуће заоштравање односа у земљи, споразумели смо се да краљ Петар не улази у земљу док народи о томе не донесу своју одлуку, а у његовој отсућности Краљевску власт да врши Краљевско Намесништво.

Краљевско Намесништво поставља се уставним актом Краља, на предлог Краљевске Владе, а по споразуму Председника Националног комитета осло-

бођења Југославије маршала Ј.Б. Тита са Председником Краљевске Владе д-ром Иваном Шубашићем. Краљевско Намесништво полаже заклетву Краљу, а Влада полаже заклетву народу.

У споразуму између Председника Националног комитета ослобођења Југославије Јосипа Броза Тита и Председника Краљевске Владе др. Ивана Шубашића, а у пуној сагласности са претставништвом АВНОЈ-а утврђује се следећи састав Владе: 1/ Председник; 2/ Потпредседник; 3/ Министар спољних послова; 4/ Министар унутрашњих послова; 5/ Министар народне одбране; 6/ Министар правде; 7/ Министар просвете; 8/ Министар финансија; 9/ Министар трговине и индустрије; 10/ Министар саобраћаја; 11/ Министар пошта, телеграфа и телефона; 12/ Министар шума; 13/ Министар рудника; 14 Министар пољопривреде; 15/ Министар социјалне политике; 16/ Министар народног здравља; 17/ Министар грађевина; 18/ Министар за обнову земље; 19/ Министар исхране; 20/ Министар за информације; 21/ Министар за колонизацију; 22/ Министар за Конституанту; 23/ Министар без портфеља за Србију; 25/ Министар без портфеља за Хрватску; 25/ Министар без портфеља за Словенију; 26/ Министар без портфеља за Црну Гору; 27/ Министар без портфеља за Македонију; 28/ Министар без портфеља за Босну и Херцеговину.

Такав облик владавине у Југославији остаје до одлуке Уставотворне скупштине, т.ј. до доношења коначног уставног уређења државе.

Нова Влада објавиће декларацију, која ће садржавати основна начела демократских слобода и гаранције за њихово спровођење. Лична слобода, слобода од страха, слобода вероисповести и савести, слобода говора, штампе, и збора и удруживања, нарочито ће бити наглашене и гарантоване, као и право власништва и приватне иницијативе. Сувереност народних индивидуалитета унутар државне заједнице биће у пуној равноправности поштована и чувана како је то решено на Другом заседању АВНОЈ-а. Свака превласт једног народа над другим биће искључена.

Председник
Националног комитета ослобођења
Југославије
Ј.Б. Тито, с.р
Председник
Краљевске Владе,
Др. Иван Шубашић с.р.

/Дирекција за информативну службу, Билтен Бр. 474, од 25 јануара 1945./

Глас Канадских Срба, 29 април 1965.

ДОДАЦИ СПОРАЗУМУ, 7 ДЕЦЕМБРА 1944

I. О изборима за Уставотворну скупштину и организацију власти

1. Избори за Уставотворну скупштину одредиће се најкасније три месеца по ослобођењу целе земље. Избори ће се вршити по Закону о изборима за Уставотворну скупштину, који ће бити правовремено донесен. Овим Законом биће загарантована слобода избора, слобода збора и договора, слобода штампе, опште и тајно гласање, као и постављање кандидатских листа појединих или удружених политичких странака, корпорација, група или појединаца који нису кооперирали са непријатељима. Активно и пасивно право гласа биће одузето свима онима којима буде доказано да су сарађивали са окупатором.

2. До Уставотворне скупштине законодавну власт врши антифашистичко веће народног ослобођења Југославије.

3. Организовање извршне власти спада у надлежност Владе.

4. Један од првих задатака нове Владе је организовање судства у земљи у демократском духу. Судови су у одлучивању независни, а суде по закону и савести.

Београд, 7 децембра 1944

Ј.Б. Тито, с.р.

Др. Иван Шубашић с.р.

/Дирекција за информативну службу, Билтен Бр. 474, од 25 јануара 1945./

II. О имовини Њ.В. Краља и о Краљевском Намесништву

1. Краљ Петар II може за време своје отсућности располагати својим иметком и добрима у земљи. Управа Краљевих добара стоји кроз то време под надзором Краљевског Намесништва.

2. Омогући ће се и гарантовати потребне редовне везе и општење између Њ.В. Краља и Краљевског Намесништва.

3. У случају изнемоглости, болести, смрти или оставке једног од Краљевих Намесника, Њ. В. Краљ ће, на предлог Владе, именовати на његово место другог Намесника.

Београд 7 децембра 1944.

Ј.Б. Тито, с.р.

Др. Иван Шубашић, с.р

/ Дирекција за информативну службу, Билтен Бр. 474, од 25 јануара 1964./

Глас Канадских Срба, 6 мај 1965.

КРАЉЕВЕ ДВЕ ПРИМЕДБЕ, 11 ЈАНУАРА 1945

Канцеларија Двора Њ.В. краља Петра II издала је 11 јануара 1945 следеће саопштење:

Југословенски краљ Петар II пажљиво је проучио нацрт Споразума који су израдили Председник Краљевске југословенске Владе др. Шубашић и Председник Народноослободилачког покрета Југославије маршал Тито у циљу решења постојећих проблема. Веран демократским традицијама својих предака, краљ Петар II усваја основне предлоге изложене у нацрту Споразума и његовим амандманима, по којима ће о будућем Уставу и облику владавине у Његовој земљи имати да одлучи једино слободна воља народа Југославије.

Краљ ће прихватити такву одлуку; али је Његова света дужност, као уставног владара, да настане да народ буде питан и да његова слободно изражена воља буде у потпуности поштована. Краљ Југославије свесрдно поздравља интересовање с којим велике савезничке нације гледају на преуређење поратне Европе на подлози слободно испољене воље њених народа. Он је потпуно сагласан с њиховом утврђеном политиком: да је најшире могућно груписање демократских странака и покрета, од левице до деснице, једино јемство за стварно слободан израз народне воље. Он је дубоко уверен да се тим и таквим путем има да иде у Његовој земљи, још пре него ли у другим земљама где је становништво хомогеније.

Доследно томе, Његово Величанство је ставило две битне примедбе Споразуму какав је сад. Прва се односи на предложени облик Намесништва, а друга на одредбе Чл. 2 амандмана према коме би Антифашистичко веће народног ослобођења имало да врши неограничену законодавну власт док Уставотворна скупштина не заврши свој рад. То значи предавање власти у Југославији једној јединој политичкој групи.

Краљ Петар, насупрот томе, сматра да би образовање једне свестраначке Владе, која би обухватила све политичке покрете, пружало једино стварно јемство за нову и бољу будућност земље у коју се Он нада ускоро да врати. Краљ Петар, који је своју земљу довео у овом рату на страну Великих Савезника, пратио је, као васколики народ Југославије, са највећом симпатијом и дивљењем величанствене подвиге руских армија под маршалом Стаљином. Братство са Русијом основно је осећање словенских народа. Краљ гаји највеће поштовање према маршалу Стаљину, чије је име толико много значило за југословенски народ у његовом херојском отпору.*

* Дворска канцеларија издала је ово саопштење на енглеском за инострану јавност. Ми доносимо превод са текста који је објављен у лондонском листу *The Times* од 12 јануара 1945.- Српскохрватски превод који је дала Југословенска Дирекција за информативну службу у своме Билтену Бр. 464, од 13 јануара 1945, нисмо могли усвојити стога што, ма да у основи тачан, није довољно брижљиво урађен.

Глас Канадских Срба 6 мај 1965.

НАИМЕНОВАЊЕ НОВЕ ВЛАДЕ

Ми
Петар II
 по милости Божјој и вољи народној
 Краљ Југославије

Уважавајући оставку коју су Нам поднели:
 Наш Председник Министарског савета и Министар иностраних послова Др. Иван Шубашић,
 Наш Министар саобраћаја, Министар правде и Министар просвете Др. Драго Марушић,
 Наш Министар унутрашњих послова, Министар социјалне политике и народног здравља и Министар грађевина Сава Косановић,
 Наш Министар финансија, Министар трговине и индустрије, Министар пошта, телеграфа и телефона Др. Јурај Шутеј,
 Наш Министар пољопривреде, Министар снабдевања и исхране и Министар шума и рудника Сретен Вукосављевић,
 Наш Министар војске, морнарице и ваздухопловства дивизијски ђенерал Борисав Ристић,
 разрешавамо их дужности и стављамо их на расположење, а

П О С Т А В Љ А М О

за Нашег Председника Министарског савета, Министра иностраних послова и Министра војске, морнарице и ваздухопловства Др. Ивана Шубашића,
 за Нашег Министра саобраћаја, Министра правде и Министра просвете Др. Драго Марушића,
 за Нашег Министра унутрашњих послова, Министра социјалне политике и народног здравља Саву Косановића,
 за Нашег Министра финансија, Министра трговине и индустрије и Министра пошта, телеграфа и телефона Др. Јурја Шутеја,
 за Нашег Министра пољопривреде, Министра снабдевања и исхране и Министра шума и рудника Сретена Вукосављевића.
 Наш Председник Министарског савета нека изврши овај Указ.

29 јануара 1945 год.
 у Лондону

Петар , с.р.

Председник Министарског савета,
 Др. Иван Шубашић, с.р.

КОМУНИКЕ КРАЉЕВСКЕ ВЛАДЕ ОД 29 ЈАНУАРА 1945

Краљевска Влада објавила је 29 јануара 1945 следеће саопштење:

Председник Краљевске Владе Др. Иван Шубашић поднео је оставку целог Кабинета Његовом Величанству краљу Петру II.

Његово Величанство краљ Петар II уважио је оставку Краљевске Владе и поново поверио г. др Шубашићу мандат да састави Владу било од истих лица, било проширену са другим претставницима прогресивних демократских странака, но свакако са личностима подесним за остварење Споразума.

Ова Влада има дужност да изврши Споразум са Народноослободилачким покретом, настојећи да буду уважене примедбе које је Његово Величанство Краљ изложио у свом комуникеу од 11 јануара текуће године и својим писменим примедбама предатим пређашњој Влади Др Шубашића.

Тежња је свих ових поступака и Његовог Величанства Краља и Краљевске Владе да се дође до најбољег остварења Споразума, којим ће бити задовољена сва настојања народа за што бољу организацију демократске федеративне Југославије, за коју су поднете толике народне жртве. Др Шубашић је, у смислу мандата примљеног од Њ.В. Краља, предложио и Краљ је усвојио: да се наменују у Владу г.г. Др. Драго Марушић, Сава Косановић, Др. Јурај Шутеј, Сретен Вукосављевић, те је Њ. В. Краљ, да олакша извођење Споразума, одлучио да краљевску власт пренесе на Краљевско Намесништво изабрано и именовано указом Њ.В. Краља.

/Службене новине, бр. 21 од 31 јануара 1945./
Глас Канадских Срба, 6 мај 1965.

СВЕЧАНА ДЕКЛАРАЦИЈА Њ.В. КРАЉА ПЕТРА II

од 29 јануара 1945

Њ.В. Краљ Петар II објавио је 29 јануара 1945 следећу свечану Декларацију:

Ми, Петар II по милости Божјој и вољи народној Краљ Југославије, решили смо и решавамо да донесемо следећу одлуку:

Желећи дати израза Нашој одлуци да народи Југославије слободно и преко демократски изабране Уставотворне скупштине изразе своју суверену вољу о коначном уређењу државе, одлучили смо да Нашу Краљевску власт, до одлуке Уставотворне скупштине, пренесемо на Краљевско Намесништво.

Ову Нашу жељу и одлуку саопштили смо Нашој Краљевској Влади, и Краљевска Влада ју је у целости одобрила.

29 јануара 1945 у Лондону

Петар, с.р.

Ову су декларацију потписали сви чланови Краљевске Владе.

Службене новине, бр. 21, од 31 јануара 1945.; Глас Канадских Срба, 6 мај 1965.

ОДЛУКА КРИМСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

11 ФЕБРУАРА 1945

VII Југославија

Сложили смо се да препоручимо маршалу Титу и др Шубашићу да Споразум њихов буде сместа спроведен у дело, и да се образује нова Влада на бази тога Споразума.

Ми такође препоручујемо да нова Влада чим се образује објави следеће:

1. Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије /АВНОЈ/ треба да буде проширено увођењем у њега оних чланова последњег југословенског Парламента / Скупштине / који се нису компромитовали сарадњом са непријатељем, те да се тако образује тело које ће бити знано као привремени парламент.

2. Законодавни акти донесени од Већа народног ослобођења биће поднесени на накнадно одобрење Уставотворној скупштини.

/Превод са енглеског текста/; Глас Канадских Срба, 6 мај 1965.

НАИМЕНОВАЊЕ ЧЛАНОВА КРАЉЕВСКОГ НАМЕСНИШТВА

Ми

Петар II

по милости Божјој и вољи народној
Краљ Југославије

На предлог Нашег Председника Министарског савета, а на основу Наше одлуке о преносу наше краљевске власти на Краљевско Намесништво Пов. Бр. 54 од 29 јануара 1945 године, решили смо и

РЕШАВАМО:

да се за Краљевске намеснике поставе:

Др. Срђан Будисављевић, бивши Министар и

Др. Анте Мандић, адвокат, члан Југословенског одбора у прошлом раду у Лондону;

Инжењер Душан Сернец.
Наш Председник Министарског савета нека изврши овај Указ.

Пов.бр. 96
2 марта 1945
у Лондону
Председник Министарског савета,
Др. Иван Шубашић, с.р.

Петар, с.р.

/ Службене новине, бр. 22, од 3 марта 1945./

ДЕКЛАРАЦИЈА ВЛАДЕ ТИТО—ШУБАШИЋ 9 МАРТА 1945

Декларацију је прочитао Председник Владе Јосип Броз Тито, преко Радија Београда, увече 9 марта 1945 године.

Влада демократске федеративне Југославије, образована 7 ожујка ове године, преузела је вођење државних послова. Ова Влада образована спајањем Националног комитета ослобођења Југославије, који је са прерогативима привремене народне Владе створен у земљи одлуком Председништва АВНОЈ-а од 30. студенога 1943., и Кр. југословенске владе, која је 1944 године образована у иностранству под председништвом Др Ивана Шубашића на основу Споразума између њега и Председника Националног комитета ослобођења Југославије. Поред тога, ушло је у ову јединствену Владу, које је образовање предвиђено споразумом од 1 студенога 1944 године, и неколико претставника политичких група који су до сада били изван ових двају тијела. Наша је домовина добила на тај начин јединствену Владу, што је неопходно потребит услов за што скорији и успешнији завршетак рата и за брзу и планску обнову наше земље.

Влада, која данас с овом изјавом излази пред народ Југославије, произилази из унутрашњих и вањскополитичких потреба. Њено ће стварање дати, с једне стране, још више потстрека окупљању свих оних снага које се нису окаљале сурадњом с окупаторима и њиховим слугама, а с друге стране Влада ће, у атмосфери повјерења, у многоме олакшати напоре око обнове земље и још више учврстити пријатељске односе с нашим савезницима. Влада је увјерена да ће јој пуна подршка народа и њених претставника дати снаге да одговори данашњим тешким задацима.

Уништење непријатеља - први и најглавнији циљ

Влада, прије свега, сматра својом дужношћу да подвуче као први и најглавнији циљ, остварењу којег ће посветити све своје силе, да фашистички окупатор буде што прије протјеран и уништен на још неослобођеном терито-

рију наше домовине, а још исто тако да се сломе и униште квислиншке и издајничке снаге које се боре под заставом окупатора и непријатељске реакције против властите домовине.

Влада ће учинити све да наша Југословенска армија, свестрано помогнута од народа, до краја изврши часну дужност која јој припада у заједничким ратним напорима Уједињених народа за коначно обарање хитлеровске Њемачке. У ту сврху Влада ће свим снагама радити на наоружању, учвршћивању, изградњи и опскрби Југословенске армије, како би ова могла ријешити велике задатке који пред њом стоје. На жртве које наша војска даје на фронту позадина мора одговорити неуморним радом и материјалним жртвама у корист фронта. "Све за фронт" – јест и мора бити наша основна лозинка.

Влада ће учинити све да наши национални територији, који су последице Првог свјетског рата остали изван граница наше државе, буду присаједињени, и то утолико прије што су се опћим народноослободилачким устанком против страних освајача у току овога рата фактички већ прикључили и опрједилили за демократску федеративну Југославију. Наши су народи стекли на то право не само на основу принципа самоодређења народа, не само својом великом већином на тим територијама, него посебно и тиме што су баш ондје својом оружаном борбом учинили велике услуге опћој ствари Уједињених нација.

Демократске тековине наших народа-основ за рад Владе

Велике националне демократске тековине наших народа, извојеване у цијени неизмјерних жртава, које су изражене у одлукама П. засједања АВНОЈ-а од 30 студенога 1943. године у Јајцу, бити ће основа за конструктиван рад Владе. Чувајући као светињу равноправност свих народа Југославије, Влада ће наставити дјело учвршћавања братства међу њима, свјесна да је то камен темељац сретније будућности, благостања и мира за све њих. Данас је свакоме јасно да је овако уређење односа међу нашим народима дало нашој државној заједници, демократској федеративној Југославији, углед и снагу какове никада у прошлости није имала. Али, истовремено тешка борба за слободу поново је потврдила и показала да је Југославија животна потреба за све њене народе, да она није нека случајна творевина, него историјска нужност, без које је слобода појединих њених народа немогућа.

Демократска права, која су извојевале наше народне масе у току народноослободилачког рата, а која се у првоме реду изражавају у структури народне власти, морају бити очувана и проширена колико је то највише могуће у данашњим ратним приликама. То нарочито вриједи за грађанске слободе, као што су лична слобода, слобода вјероисповијести, слобода говора, штампе и удруживања.

Кажњавање разних злочинаца

Влада ће обратити потребну пажњу питању строгага кажњавања ратних злочинаца, агената окупатора и народних издајца, како кривци, укаљавају крвљу народа, не би избјегли заслуженој казни. То од нас траже стотине тисућа невиних жртава. Влада сматра да руководећи принцип код извршавања те задаће мора бити праведност и тежња за очување мира и поретка у земљи од противудемократских елемената. Руководећи се тим принципима и сматрајући да само жеља за осветом не може бити прави пут к осигурању унутрашњег поретка и конструктивне изградње, Влада ће свим заведенима дати могућности да своје грјешке из прошлости исправе правилним радом.

Вијерна демократским принципима и чврсто ријешена да се што прије ликвидирају негативне морално-политичке посљедице непријатељске окупације и рата, Влада ће свим снагама радити на томе, да у обнови земље узму активна учешћа сви они који се нису окаљали сурадњом с окупаторима и њиховим квинслишким агентима. У првом реду Влада ће са Предсједништвом АВНОЈ-а подузети све мјере да се АВНОЈ и његово Предсједништво у најкраће вријеме попуне са претставницима напредних политичких група које нису компромитирале сурадњу с непријатељима.

Глас Канадских Срба, 13 и 20 мај 1965. године.

Обнова земље

Влада сматра да последњи велики ратни напор наше земље не би могао бити успјешан, ако се у исто вријеме хитно и максималним планским савладавањем напора не би подузело све што је у нашој властитој моћи за подизање привредне снаге земље, која је у рату тако тешко пострадала. Подизање нашега привредног живота намеће се као централно питање како у раду позадине фронта на подизању разорене привреде услијед рата, тако и у планској интервенцији државе у организирању и вођењу обнове читавога привредног живота. То је потреба која се намеће као безуслован закон. Само тако могу се успјешно ујединити сва расположива средства која се морају организирати и искористити, како за локалну обнову у појединим федералним јединицама, тако и за обнову оних важних грана производње које се тичу читаве земље.

С друге стране Влада ће осигурати пуну слободу и помоћ приватној иницијативи у привреди, без које се не може замислити брза обнова наше земље. Нарочита ће се пажња посветити задругарству, којему ће припасти важна улога у обнови земље.

Наша је земља поднијела у привредноме погледу размјерно најтеже жртве. Због тога наш народ с правом очекује да ће у свладавању дјела привредне обнове наше земље наићи на пуну подршку наших Савезника, на подршку која би одговарала размјеру наших жртава несебично датих за опћу ствар Уједињених нација.

Побољшање економског и социјалног положаја најширих слојева

Влада сматра за потребно да нарочито истакне чињеницу, да су најтеже жртве у крви и материјалним добрима за ослобођење земље и још дају управо најшири народни слојеви, то јест наше радне масе. Зато је подизање наше привредне снаге у циљу коначне побједе над непријатељем нераздвојно везано са задатком хитнога побољшања снабдјевања и целокупнога економског и социјалног положаја тих слојева, у првом реду у оним крајевима гдје је привреда највише разорена, то јест управо у крајевима који су за ослобођење земље дали највеће жртве у крви. Влада ће у најкраће могуће вријеме приступити рјешавању таквих питања као што су у погледу сељаштва: аграрна реформа и колонизација, како би сиромашни слојеви сељаштва добили на уживање земљу с потребним инвентаром; у погледу сељаштва и занатлија: рјешавање проблема дугова у погледу радника и интелигенције: рјешавање питања непосредног побољшања економског положаја, стварање услова социјалног и културног уздицања, социјалног осигурања и тд. Влада ће посебну пажњу посветити жртвама рата: ратној сирочади, породицама заробљеника, инвалидима, породицама бораца и ратним заробљеницима.

У погледу социјалних мјера Влада ће бити у најужем додиру с радничким и намјештеничким синдикатима и с руководиоцима сељачког и потрошачког задругарства.

Изградња народне власти

Да би могла испунити све ове задатке, Влада ће, ослањајући се на демократски изабране народне власти, а у тијесноме додиру са владама појединих федералних јединица, посветити пуну пажњу даљему изграђивању народне власти у широком демократском духу. Помоћи ће локалне органе власти и редовне народне судове, да у најпуну мјери одговоре интересима народа, да се оспособе за своју дужност чувара народне слободе и народног суверенитета, као и за улогу извршилаца великог дјела обнове и друштвеног напретка.

С тим у вези Влада ће подузети све потребне мјере да се што прије уреди питање законодавства и уређења судова. Сва питања која се тичу централне и федералних Влада рјешават ће се до Уставотворне скупштине путем најтјешње сурадње и братскога споразумјевања с федералним владама. Да би се та сурадња могла што потпуније остварити и народна власт што успјешније реорганизовати, образоваће се у најкраћем року Владе федералних јединица као извршни и наредбодавни органи појединих земаљских вијећа / скупштина, вијећа, собрања/.

Влада стоји на становишту да је најкраћи пут за коначно унутрашње уређење државе да се у што краће вријеме послје ослобођења читаве земље проведу слободни избори за Уставотворну скупштину на основу опћег тајног

гласања. То исто вриједи и за федералне јединице. Тако слободно изабрана Уставотворна скупштина рећи ће, наравно, и коначну ријеч о одлукама и законима које је донио односно које ће донети АВНОЈ, а затим привремена народна скупштина, формирање које ће бити једна од првих брига Владе у сарадњи са Предсједништвом АВНОЈ-а. Влада ће подузети мјере како би се у ослобођеним федералним јединицама у најкраће вријеме могло приступити новим опћим изборима нижих органа народне власти на основу јединствених изборних принципа.

ЧВРСТО ПРИЈАТЕЉСТВО С ВЕЛИКИМ САВЕЗНИЦИМА

Наша јуначка и славна Југословенска армија стекла је својим побједоносним развитком, својим успјешним борбама под најтежим условима и великим удјелом у заједничкој ствари Уједињених народа, историјске заслуге не само за слободу и независност наших народа, него и за међународни углед наше земље, који је подигла на раније недостижну висину. Наши велики Савезници СССР, Велика Британија и УСА, дали су и још увек дају озбиљну подршку и помоћ нашој војсци и нашим народима. Наша је ратна заједница с њима нераздвојива и она ће се још више учврстити у завршној фази рата. Наши ће народи, раме уз раме са Савезницима водити рат до потпуне побједе, т.ј. до потпуне капитулације Хитлерове Њемачке.

Влада ће наставити развијање пријатељских односа са Савезницима и у изградњи послеријатнога мира. Наши су народи увјерени да ће и у томе периоду имати подршку Савезника у погледу остварења оправданих националних захтјева, као што су ту подршку имали и у току рата против заједничкога непријатеља. Влада ће учествовати у међународним установама и акцијама које имају за циљ осигурање мира. У својој ослободилачкој борби наши су народи недвосмислено показали да су своје бројне жртве у крви дали не само за ослобођење од вањских непријатеља, него и за унутрашњи напредак и препород земље. Дубоко прожети тежњом да остваре истинску демократију, наши су народи нашли и пригрлили нове облике народне власти и хоће да буду грађитељи и управљачи своје судбине. Нашим народима који су проживјели такве ужасе и страхоте уништавања од стране иноземних освајача и домаћих издајца каквих се прије никада нису могли ни замислити, лебди пред очима један нови живот који ће изградити својим властитим рукама, као што су сами створили услове за своју сретнију будућност и благостање. Ову тежњу народа Влада ће имати пред очима у цијеломе своме раду.

Своју прву програмску изјаву Влада завршава апелом на целокупни народ Југославије, на све напредне добронамјерне људе, без разлике на подвојена мишљења у појединостима и у начелима извођења тешких задатака који су пред нама, да се неподијељено заложе у борби за побједу над непријатељем и у обнови наше земље. На свима је да тај велики народни интерес ставе на све појединачне интересе, да се не даду завести подбадањима реакционарних и пустоловних елемената и да не подлегну тешким осјећајима

једнога разореног стања после четири године окупације и народноослободилачке борбе. Влада ће се старати да се у изградњи поретка уклоне произвољна мјерила и грешке, какових увијек може бити овдје — ондје у борбеном наступу против отворених и прикривених непријатеља. Што прије доћи до потпунога ослобођења земље, мира и обнове снагом целокупнога народа — то је основна мисао нашега споразума.

/Слободна Далмација, Сплит, 11 март 1945./

Глас Канадских Срба, 27 мај 1965.

КРАЉЕВА ИЗЈАВА О ОПОЗИВАЊУ НАМЕСНИШТВА

8 августа 1945

Дворска канцеларија издала је 8 августа 1945 следећу изјаву Њ.В. краља Петра II на енглеском језику:

Јучерашњи говор маршала Тита на конгресу југословенског Народног фронта коначно је одбацивање Споразума који су склопили он и Мој Председник Владе Др Шубашић, а чије је неизвршавање почело скоро одмах после потписивања.

Досад сам се строго уздражавао да ма шта кажем о данашњем стању ствари у Мојој земљи, да бих тако извршио Свој део Споразума, а такође да не бих ниуколико прејудицирао слободно изјашњавање, што је право једног демократског народа.

Опште је познато да сам Свој пристанак на Споразум дао искључиво по савету Великих Савезника, са циљем да никаква препрека не би стајала на путу успешног исхода рата, да би се избегао сваки даљи грађански сукоб, и да би се олакшало помагање Мојих напаћених сународника од стране Савезника.

На жалост, данас је целом свету јасно па је чак и сам маршал Тито признао то у свом говору од 7 августа, да грађански рат није био избегнут. У Мојој земљи још увек постоји, у пуној мери, диктатура Титова режима. Сваки траг закона избрисан је из државне организације, те је тако потпуно поништена слободна воља народа. Врше се припреме за насилан плебисцит, под страховладом специјалне полицијске организације ОЗНЕ, која је заменила Гестапо.

Што се тиче слобода о којима је реч у Споразуму, — као што су слобода штампе, слобода збора и договора, стварање политичких странака, и тд., и тд., — оне су остале мртво слово на хартији под данашњом Владом у Југославији. Само се један глас чује, глас маршала Тита и његовог тоталитарног покрета. Он сада диктира народима Југославије како да гласају на изборима којима ће се одлучити о будућем земаљском Уставу.

Много пре позне појаве маршала Тита, Ја сам био дигао заставу отпора и привео своју земљу у овом рату на страну Савезника 27 марта 1941. Ја сам се, исто, залагао за стварање једне слободне демократске и федеративне Југославије.

Ни једна једина одредба Споразума склопљеног са маршалом Титом није извршена у Југославији. Титова Влада их је намерно све изиграла. Сматрам

да Намесницима није било допуштено да врше моје уставне дужности и да су они пренебрегли заклетву и обавезе према мени. Овим обзнањујем да они више не могу да Ме заступају ни раде у моје име. Одлучио сам, према томе, да опозовем овлашћење које сам им дао.

Ја не могу давати Своју личну сагласност једноме поретку којег се гнушам. Од овога часа дужност одбране уставних права народних враћа се мени.

Лондон, 8 августа 1945.

Петар, с.р.

Глас Канадских Срба, 27 мај 1965.

ТЕКСТ ОСТАВКЕ М. ГРОЛА 18 АВГУСТА 1945

Председнику Владе
Маршалу Јосипу Брозу Титу

Господине Председниче,

У измени мисли с Вама и с Вашим најближим сарадницима у Влади и у Председништву АВНОЈ-а, ја сам у више махова указивао на застрашивања у спровођењу једног искључиво партијског програма, који није био у складу са уверавањима добијених у првој измени мисли изведених приликом мог уласка у Владу, а поновљеним и после тога. У свима тим дискусијама изнад интереса идеја и партије коју претстављам, ја сам подвлачио нецелисходност тих искључивих тенденција, које отежавају наше унутарње политичке и економске проблеме, и само собом претешко питање исцељења разорене земље— које је за мене и данас остало одлучујуће.

Оно што се ту показивало као спорно и што је као такво остало, било је нарочито питање народне власти, прво на редован начин од народа не биране, а затим произвољно примењиване, не нормиране ни у поступку, ни у надлежности, и политички искључиве. Ти се приговори понављају у питању правосуђа. Тешка искуства у општем управном и привредном поретку и у јавним расположењима, потврдила су разложност жалби на такво стање ствари. Умирењу рђавих осећања, и успокојењу земље, имала је да послужи и једна истински спроведена ефективна амнестија.

С окончањем ратних операција та питања и питања политичких слобода дошли су у први ред. И ја сам их у измени мисли с Вама, Господине Председниче, пре месец и по дана прво усмено претресао, а затим и писмено поновио, с формулисаним мишљењем о реду којим се једино може ићи у сређивању и дефинитивном постављању новог поретка.

Стање какво је данас у земљи, споразуми Тито—Шубашић, на Криму и декларација саме Владе из месеца марта поставили су три задатка:

1. Образовање Привременог парламента проширењем АВНОЈ-а ранијим претставницима парламента и политичких група, као проширење политичке основе поретку.

2. Доношење у том Привременом парламенту политичких закона који обезбеђују слободу штампе, удруживања, збора, партијских ораганизација, уопште слободну измену мишљења у предизборном времену и слободан Изборни закон.

3. У духу тих закона о политичким слободама, неизоставно је и стање које обезбеђује истинску примену тих закона, атмосферу слободе, трпеливости и спокојства, међусобних поверења, поредак без изузетних драконских мера из претходног ратног времена, без искључивости партијске власти из револуционарних месеца. Омогућење једног таквог стања у предизборном времену претпоставља нормирање народне власти, слободно изабране од народа, уређење квалификованог и објективног правосуђа које исто као и народни одбори има велику улогу у изборној радњи, успостављање редовне цивилне полиције, широко спровођење амнестије. Избори се уопште не могу замислити у стању какво је данас.

Све ово троје, проширење АВНОЈ-а, политички закони и поредак слободе, међусобно је везано и не може се решавати једно без другог. Споразум о проширењу АВНОЈ-а претпостављао је споразум о ономе што АВНОЈ треба да изгласа као законе. Требало се споразумети о духу тих закона, и о општем поретку који те законе треба да примени у предизборном времену и на изборима. А да о свему томе дође до сагласности, треба се сагласити о путу којим се иде и чему се иде. Кроз цело време ја сам понављао и понављам и данас да је споразум напредних политичких партија могућ, уколико је водећој Комунистичкој партији стало до споразума, што ће рећи уколико би она била решена да постави меру своје програму и да дели власт са осталим политичким партијама, које данас с њоме деле само одговорност. Без тог широког споразума о програму, правих решења нема. Тешкоће које расту опасним размерама, данас то већ и сувише јасно показују.

Излагање мојих мишљења о ситуацији остало је без одговора. За пуних месец и по дана није дошло до нове закључне личне измене мисли између мене и Вас, нити је било седнице Владе на којој бих могао покренути та питања.

У једном тренутку, изјава Потпредседника Кардеља, да и он мисли да би пре свих одлука о АВНОЈ-у требало споразумети се о програму, као и обећање његово од пре неколико недеља да ће се "за дан-два" одржати седница Владе, дало ми је наде да до тог споразумевања може доћи.

Место свега тога, иза паузе од три месеца, седница Владе заказана је била тек у последњој недељи пред сам сазив АВНОЈ-а, и неколико дана пре тога достављена је члановима Владе хрпа законских пројеката: Изборног закона, Закона о бирачким списковима, Закона о кажњавању злочина и преступа противу отаџбине, о Уставотворној скупштини, о држављанству, о војним судовима, о аграрној реформи, предлог Министарства за Конститутанту о проширењу

АВНОЈ-а, затим Закони о штампи, о удружењима и зборовима.

Сви ти важни и за решавање данашњих проблема одлучујући законски пројекти, изграђивани без ширих начелних споразума, убачени су били одједном, у последњем тренутку, пред Министарски савет пред сазив АВНОЈ-а, о чијем се проширењу у Привремени парламент— о принципу и о мерилима— за све ово време исто тако није споразумевало.

У таквом начину рада показује се једно пословно гледање основних политичких питања, скоро техничко спровођење једне политике као већ освештане, неприкосновене, која искључује свако подвајање мишљења. На један или други начин ти закони ограничавају или поништавају грађанска права, демантују споразуме о дефинитивном уређењу земље и оспоравају основна начела на којима су они начињени. Тако, на пример, појму "тековине ослободилачке борбе", или оном о "народној власти," проширује се смисао произвољно на искључиве тенденције једног партијског програма. Улога Конституанте од сувереног тела своди се на пословно тело, које има само да региструје свршене чинове тако схваћених тековина ослободилачке борбе, и то мишљење, понављано од водећих људи, брањено је и у самом ужем комитету министара, при претресу закона о Конституанти. Искључиво гледање да је у Другом заседању АВНОЈ-а у Јајцу — чије се одлуке иначе не оспоравају као полазна основа ни од једне напредне групе, конзумиран народни суверенитет, фатално се показује у свему.

Закон о бирачким списковима, ревидиран и углађен у ужем комитету министара, може да лиши политичких права многе хиљаде амнестираних за огрешења извршена из времена метежа и заблуда кроз четири године окупације. Тај мач над главом политички окривљаваних или остављених под сумњом, у рукама је изборних комисија и народних одбора који их организују, а који у стању у коме су они данас-на редован начин неизабрани- не дају гаранције за непристрасан рад. Међутим, питање поретка у коме се избори спроводе важније од самих закона.

Такво искључиво схватање инспирисало је све законске пројекте и оно показује тенденцију да се механичким средствима обезбеди оно што се саглашавањем не може. Искључиви поредак "народне власти" од народа неизабране, прећутно треба да добије санкцију у политичким законима који се изводе надлежношћу те исте народне власти, док с друге стране и ти политички закони треба да се изводе у духу и на начин на који је изведена народна власт. Орган Комунистичке партије харангира активисте Фронта да они треба да руководе послом састављања бирачких спискова.

Тенденција масовних окривљавања, претњи и стављања под сумњу и под питање основних права грађана, добила је своју илустрацију у законском пројекту о кажњавању злочина и преступа против отаџбине, а она је и у закону о држављанству. Први је престилизован пројект о "казнама за злочине против народне власти", повучен пре месец и по дана на протесте у Законодавном одбору. Очишћен од драстичних формулација првог пројекта, руком истог аутора, он је остао с истом идејом. На самом уласку у политички период, у еру сређива-

ња и успокојавања, тај закон обзнањује и даље прогон као средство обезбеђења поретка, и подрива веру да се то обезбеђење може остварити саглашавањем и залагањем напредних група и мишљења.

У том духу, у говорима на конгресу Фронта и у штампи наглашено је да је данас главни задатак “чишћење” и “довршење дела уништења фашизма.” Произвољно стављање под ознаку фашизма свега што се у последњим мутним и несређеним годинама није нашло на линији ослободилачког фронта у земљи под окупациојм, у логорима и у емиграцији — оставља претњу над главама многих хиљада, не само над главама оних који су крвавили руке, него и над масама невиних. Испуњен и даље непрекидном инкриминацијом држања под окупацијом, тај закон обзнањује не само трајан процес криваца, него и трајне процесе заблуда, предрасуда, конвулзија националних у једном страсном времену, па и процес самих противних мишљења.

Тај закон подељен је био члановима Законодавног одбора већ крајем јула, пре законских пројеката о штампи и о удружењима, зборовима и о ораганизацији партија, који су дошли као последњи. Закон о штампи формално прокламује слободу штампе у свом члану првом. Међутим, тамо где сами технички услови и мерила о ономе шта се може или не може претресати остају зависни од једне искључиве власти, обезбеђења те слободе не може бити. Што се тиче законског пројекта о удруживању, партијама и зборовима, који се доноси уочи самог расписа избора, са својим условима о хиљадама потписника и уверења, без начина за обавештења, без гласила партије која се оснива / и ако је већ давно основана и живела деценијама/, без слободног кретања грађана из места у место, тај закон је с очигледним смером да партије онемогући или их сведе на најуже обласне организације без утицаја на развој мишљења у целој земљи.

Политички закони који не обезбеђују слободну размену мишљења не воде слободним изборима за Конституанту, нити кроз Конституанту постављању здравих основа новом поретку. Они само дају маха подземним акцијама и реакцији. А у низу ових политичких разматрања ја нисам ни навео онај најтежи и одлучујући моменат који води злим осећањима народа — економску кризу.

Ни један од тих аргумената није схватан објективно, а у дискусијама у Законодавном одбору и у Председништву привремене скупштине суров и искључиви тон потврдио је бескомпромисну тенденцију водеће групе, која искључује појам сарадње.

Мој од почетка тежак положај члана Владе који не учествује у стварању акта него само у критици, с оваквим политичким законима постао је немогућ.

Повлачећи се из Владе, ја сматрам за дужност да Вама лично, Господине Председниче, одам признање за онолико колико сам наилазио на разумевање и шире схватање проблема, наилазио сам највише код Вас, и сматрам, Господине Председниче, за потребу да Вас уверим да моје повлачење из Владе не доводи у питање готовост Демократске странке, коју сам у Влади претстављао, за сарадњу под условима који би такву сарадњу чинили могућном и

разложном. Као за цело ово време, сарадња напредних група *condito sine qua non* извлачења земље из стања у коме је.

У Београду, 18 августа 1945

Милан Грол, с.р.

Глас Канадских Срба, 3 јуни 1965

САОПШТЕЊЕ УДРУЖЕНЕ ОПОЗИЦИЈЕ 20 СЕПТЕМБРА 1945

Рђави политички закони показали су се од првих дана у примени искључиве режимске власти као немогући. Изборна радња почела је одузимањем бирачког права стотинама хиљада грађана, које повлачи собом лишавање других права и отежавање самих животних услова. Изборна кампања почела је притиском, који у атмосфери неспокојства и још неумирене земље води тешким последицама. Једна Конституанта из таквих избора не може имати права ни могућности да реши тешке проблеме у земљи. Из тих разлога удружене демократске странке у опозицији— Демократи, Радикали и Земљорадници — не постављају своју изборну листу. Овом данашњем саопштењу следоваће одлуке група у Загребу и Љубљани.

У Београду, 20 септембра 1945

/Демократија, Београд, бр. 1, 27 септембар 1945./

Са седнице чланова Главног и Извршног одбора Самосталне демократске странке, под председништвом Потпредседника Др Дуде Бошковића, одржане 15 септембра у Београду, објављен је коминике у коме је учињена ограда од ангажовања Потпредседника Др. Кризмана и Генералног секретара Др. Саве Косановића и ангажовања СДС у Народном фронту, и изјављује се да ће СДС наставити свој рад у заједници са осталим демократским странкама изван Фронта.

/Демократија, Београд, број 2, 4 октобар 1945./

Глас Канадских Срба, 3 јуни 1965

ДЕКЛАРАЦИЈА О ПРОГЛАШЕЊУ РЕПУБЛИКЕ 29 НОВЕМБРА 1945

На заједничком састанку Скупштине народа и Савезне скупштине, одржаном 29 новембра 1945 у Београду, донесена је следећа декларација:

Федеративна народна република Југославија је савезна народна држава, републиканског облика, заједница равноправних народа који су слободно изразили своју вољу да остану уједињени у Југославији. Са овом одлуком коначно се у име свих народа Југославије укида монархија у Југославији, а Петар II Карађорђевић са целом династијом Карађорђевића лишава се свих права која су њему и династији Карађорђевића припадала.

ИНСТРУКЦИЈЕ ВЛАДЕ САД АМБАСАДОРУ У ЈУГОСЛАВИЈИ, 22 ДЕЦЕМБРА 1945

Пошто се у децембру 1945 одлучила да успостави редовне дипломатске односе са Југославијом, Влада САД је издала следеће јавне инструкције своме Амбасадору у Југославији, Патерсону / Richard C. Patterson, Jr. / , да би на тај начин обзнанила да то успостављање не значи и морално солидарисање с Титовим режимом.

Водећи рачуна о обавзама које је примила у Јалти, Влада Сједињених Америчких Држава доследно је испољавала свој став: да народ Југославије има право очекивати да стварно буду извршена јемства о личној слободи, слободи од страха, слободи савести, слободи говора, слободи штампе и слободи збора и договора, — што је све садржано у Споразуму између маршала Тита и Др. Шубашића, а служило као подлога Јалтанској декларацији, — као и да му се да могућност да своју вољу изрази на слободним и непатвореним изборима.

С обзиром на прилике које постоје у Југославији, не може се рећи да су та јемства о слободи била поштована, нити пак да су избори извршени на дан 11 новембра / 1945 / дали могућност за слободан избор народних претставника. Под тим околностима, Влада САД жели да се зна: да успостављање дипломатских односа са садашњим режимом у Југославији не треба тумачити као прећутно одобравање политике режима, начина на који се он докопао власти или пропуштања његовог да испуни јемства о личној слободи обећаној народу.

Ви ћете разјаснити властима и народу Југославије: да ми гајимо само најпријатељскија осећања према народима те земље и поуздано држимо да ће у даљем развоју догађаја настати околности које ће учинити могућним односе — и политичке и економске — између народа Југославије и САД, што ми са своје стране у најскоријој будућности желимо да видимо.

/Превод са енглеског текста/
Глас Канадских Срба, 3 јун 1965

Прилог X

ВЕЗЕ ИЗМЕЂУ ВЛАДЕ И ЋЕНЕРАЛА МИХАИЛОВИЋА

Јула месеца допрле су прве вести на Блиски Исток, да се један део војске није предао Немцима одбијајући капитулацију, коју је потписао Начелник штаба Врховне команде у име војске, не у име Владе. Да ли је и шта Влада ђенерала Симовића предузимала да васпостави везе са пуковником Драгољубом Михаиловићем у земљи, не види се из докумената, који су предани Влади Слободана Јовановића 11 јануара 1942., када је она заменила Симовићеву Владу. Влада је, међутим, у Каиру, где је остао Министар војске армијски ђенерал Богољуб Илић, предузела мере да у земљу убаци два ђенералштабна - мајора Зарију Остојића и Мирка Лаловића. После потребне одлуке, њима се придружио радио-телеграфиста наредник Вељко Драгићевић и капетан Хатсон, који је припадао Егзекутиви за Специјалне Операције /Special Operations Executive - S.O.E./, под Министром за блокаду Европе Др. Далтоном. Ово Министарство је имало задак да организује, помаже и снабдева све подземне отпоре покорених народа у Европи.

Мисија се искрцала код Петровца 20 септембра. Имала је код себе једну велику радио-станицу и шифру, која је била у рукама Хатсона. Дешеше британској Команди на Блиском Истоку могле су да се пошаљу само преко капетана Хатсона и дешеше упућене пуковнику Михаиловићу могле су да дођу до њега само преко Хатсона. Министар војске ђенерал Илић, па према томе и Влада ђенерала Симовића у Лондону, могли су да шаљу Михаиловићу поруке само преко СОЕ-а у Каиру или Лондону, Михаиловић је имао да шаље све своје дешеше преко Хатсона и СОЕ у Каиру, који су даље достављали Лондону. Хатсон је имао две шифре, једну за себе а једну за пуковника Михаиловића. Обе шифре, наравно ишле су преко СОЕ у Каиру, не непосредно Министру ђенералу Илићу или Влади у Лондону. Велику радио-станицу, Хатсон је оставио у Црној Гори, јер није било могућно да се носи сем на коњима, док је малу радио-станицу носио наредник Драгићевић. По доласку у Ужице, Драгићевић је пришао Титу, а Хатсон предао Титу шифру, која је била намењена Михаиловићу. На Равну Гору Остојић је допратио из Титовог штаба капетана Хатсона 26 октобра 1941. пошто га је Михаиловић опоменуо да је послан у његов а не комунистички штаб. Тако је Хатсон по доласку на Равну Гору имао само своју шифру и био принуђен да се користи станицом коју је Михаиловић имао.

Прва веза са Михаиловићем ухваћена је преко једне британске станице на Малти, пре него што су Остојић, Лалатовић и Хатсон стигли на Равну Гору. Ђенерал Симовић је 14 септембра примио депешу од британских власти која је гласила:

1. Станица која је позвала Лондон 14 септембра, позивајући потпуковника Живана Кнежевића, изгледа да је станица УТНС, која, према Бернској листи, треба да буде југословенски брод Велебит. Ова је станица доставила синоћ овај телеграм:

/а/ **Живану Кнежевићу потпуковнику, Лондон.** - Јави се лично преко радија Лондон. Слушам те сваког дана. Хитно је. Твој Кум Драго 50. Радимо свакога дана од 0400 по средњоевропском времену на истом QRG таласу и очекујемо одговор у дневним вестима са Лондонске радио-станице. Чекаћемо одговор у 0600 часова.

/б/ **Потпуковнику Кнежевићу, Југословенско Посланство Лондон.** Пошаљите ми пријатеља са шифром. Познаћу га по имену твоје пријатељице из Париза. Ја сам на месту које се зове по имену пука, твоје пете и моје четврте чете. Твој Кум Драго 50 класа из Париза.

/в/ **Овде станица Југословенске војске у неокупираној Србији.** Радимо сваког дана у 0400 по средњоевропском на 36 метара. Молим потврдите пријем овог саопштења у дневним вестима на српском језику радио Лондона. Слушамо вести сваког дана."

После измењаних знакова распознавања између потпуковника Павловића /кум Драго 50 класа из Париза/ и мајора Кнежевића који, је тада био командант Гардијског батаљона у Египту, генерал Симовић је 24 септембра послао депешу" Станици Југословенске војске у неокупираној Србији":Примили смо саопштење од кума 50. Припреме се чине. У међувремену чекај. Најбоље жеље свима вама. Кроз два дана послаћемо вам још једно саопштење". Станица се није јављала више. Ђенерал Симовић је 25 септембра објавио преко ВВС-а: "За Кума 50. Примили смо сва ваша саопштења и вршимо аранжмане. Свима вама желимо најбоље."

Депеше су почеле редовно да стижу од 6 октобра, адресоване стално потпуковнику Кнежевићу. Михаиловић је био у заблуди: да је В л а д а а не Врховна команда потписала капитулацију војске и да је мајор Кнежевић био потпуковник. Прва депеша коју је ђенерал Симовић послао Михаиловићу 14 октобра гласи: "Ђенерал Симовић поздравља Михаиловића, Павловића и Васића. Јавља им да Краљ и Влада чине све напоре да им се пружи помоћ што пре, што обимније и сваке врсте. Обећано у најкраћем времену". Треба истаћи да су прве депеше потписивали Михаиловић, Павловић и Васић. Симовић је добио одговор 16 октобра: "Разумели смо телеграм. Хвала. Живео Краљ. Живела Отаџбина. Кум 50".

Ђенерал Радовић шеф војног кабинета Председника Владе, доставио је преко капетана Боксхола /Edward G. Boxshall/ следећу депешу за ђенерала Михаиловића, 18 октобра 1941: "Са дивљењем цео наш свет као и Савезници, прати вашу борбу. Питање помоћи вама стално нам је на уму. Све се предузи-

ма да вам се помоћ хитно достави као и да у борби не будете усамљени против бројног непријатеља. Пошто сте вођени не само од храбрих него и искусних вођа, сматрамо да није потребно да вам дамо савет: Да се жртве које подносите не троше на мање усамљене акције, **већ треба плански све снаге очувати за отсудне часове** који се приближавају. Помоћ у свима потребама стићи ће сигурно и на време. То кажемо ми као и они чија реч данас одлучује. Ваша борба представља део савезничког плана за продужење даљег ратовања". Ова депеша достављена је ђенералу Илићу са наређењем да припреми летак у коме ће, поред горњег додати: "Са ваше стране немојте сметнути с ума оба циља: подржати борбени дух и отпорност у четничкој акцији наших трупа тамо, док с друге стране не треба се излагати у појединачним акцијама и без плана тј. водити рачуна да борба коју воде наши људи у окупираној земљи пружи резултате у оквиру једнога плана, с друге стране одговорност Владе према нашем народу, који ову четничку акцију води ако би се борба свршила неуспешно".

Депеше је предавао ђенералу Симовићу капетан Бокшол. Депеше су предаване врло алкаво исписане оловком, без адресе и без потписа. Тако је чак и депеша краљу Петру од 5 новембра била предана на хартији на којој је била исписана шифра, а изнад шифре оловком сам текст: "**Његовом Величанству Краљу Петру II**. - на дан формирања Првог батаљона ваше Горске гарде на славном Сувобору, поздрављамо Ваше Величанство из слободног дела родне груде са жељом за што скорији повратак у Отаџбину. Живео Краљ Петар II! Живела Југославија! - Пуковник Михаиловић потпуковник Павловић, мајор Мишић, мајор Остојић, капетан Узелац, поручник Калабић, поп Јефтић."

Министарство блокаде или СОЕ Лондон, нису сматрали за потребно да депеше уредно достављају свакога дана, како су стизале. Давали су резиме више депеша, а врло важне депеше и после 20 дана. Тако су 13 новембра предали депеше које су примили од 24 октобра па до 13 новембра. Иако су неке од депеша биле врло хитне. Тако на пример:

"**1. 25 октобра:** Михаиловић извештава Жарка Поповића да је његов пријатељ стигао /мајор Остојић стигао је овога дана на Равну Гору/ .

"**2. 27 октобра:** Пуковник Михаиловић јавља да је стрељано: у Шапцу 2100, Краљеву 1700, Авали 2000, Крагујевцу 2300 /стварно седам хиљада и двеста/.

"**9. 6 новембра:** Материјал треба бацати на Сувобор место у Пожегу због тешкоћа с комунистима /грађански рат је био почео 2 новембра и комунисти били заузели Пожегу/. Очекује се енглески сумарен на Малти са 16 тона материјала и 7 југословенских официра. Материјал ће бити послан делом у Пожегу, а делом пребачен у област Петровца / на мору/. Два официра су одређена за северну Југославију и носе радио-станице; три официра за Петровац са радио-станицом и два за Пожегу. /Не види се шта јавља Михаиловић, а шта извештавају Енглези/.

"**12. 9 новембра:** Пуковник Михаиловић хитно тражи оружје и муницију, јер је ситуација озбиљна. Захтева да се преко радија Лондона и Москве изда наређење за јединство акције. Како изгледа, отпочела је борба 8 новемб-

ра и продужава се у Пожеги, Чачку и Ужицу. Пуковник Михаиловић се нада да ће отклонити несугласице. Новаковића гледа и једна и друга страна рђаво. Потврђује пријем првог транспорта оружја, муниције и новца ваздушним путем. Додаје да **само велике количине оружја могу да окончају грађански рат.**

“14. 11 новембра: Михаиловић извештава да су га комунисти напали и да је принуђен да води борбу против Немаца, комуниста и других фракција. Упркос овога цео је народ за Краља. Стотине хиљада људи су без оружја. Они који имају оружје, немају муниције. Комунисти су се инсталирали у долини Западне Мораве са главним центрима у Чачку, Пожези Ужицу.

Масовна стрељања у Србији Енглези су доставили тек после 20 дана! Остале депеше су конфузне, јер је више депеша различитог садржаја било згурвано под једним бројем и датумом.

Све ове депеше Влада С. Јовановића енергично је тражила и добила многе од њих, да се види шта је и када јављао Михаиловић. И грађански рат и устанак у Западној Србији био је јасан тек када су се све депеше накнадно добиле по доласку Владе С. Јовановића. Било је доцкан за ма какву акцију. Драгоцене акције биле су пропуштене.

Укратко, веза је била потпуно у енглеским рукама. Влади је предавано само оно што су Енглези хтели да предаду, и то алкаво, конфузно и непотпуно. Са великим задоцњењем. Рецимо, стрељања масовна по Србији, за које је требало дићи глас преко радија целог света и то о д м а х и опоменути да ће злочинци бити кажњени после рата. И Симовић у Лондону и Илић у Каиру задовољили су се да примају обавештења и пропуштали су прилику да васпоставе сигурну, трајну, неконтролисану везу у нашим рукама и са нашом шифром. **Михаиловић је наређивао мимо Владе и Краља.** Тако ће се дознати тек 24 новембра из једне депеше нашег отправника послова у Кујбишеву Стр. Пов. Бр. 231 да је устанак у Србији дигнут “на изричан захтев Совјетске Владе” и да је “Британска влада подупрла устанак” после тог тражења. Значи: да су Енглези издавали наређења не само мимо и без знања и Краља и Владе, него и п р о т и в н о интересима Југославије, јер је тај устанак био преурањен и по мишљењу ђенерала Михаиловића и по мишљењу његових команданата и по мишљењу Симовићеве Владе, као и по мишљењу британских Начелника ђенералштабова војске, морнарице и ваздухопловства. И ђенерал Симовић у Лондону и ђенерал Илић у Каиру уложили су све напоре и пожртвовано радили на томе да се Михаиловићу достави оружје и муниција у јесен 1941. Све је било узалуд. Нису имали везу у својим рукама и нису могли да утичу ни на грађански рат ни на заустављање општег устанка у Србији. Није искључено да је Михаиловићу тај устанак наређен у **име Краља и Југословенске владе!**

* *
*

Влада С. Јовановића, после проучавања веза између ђенерала Михаиловића и Симићеве Владе и страшних последица у Србији због тога што веза

није била у нашим рукама, - сматрала је да безусловно везу треба да имамо у нашим рукама и Влада руководи радом ЈВО, а не поједини сервиси Министарства за блокаду или Министарство спољних послова. У Војном кабинету израђен је план веза између Владе у Лондону и наше Команде у Каиру са ђенералом Михаиловићем. Тај план је 24 јануара усмено изложен претставницима Министарства за блокаду /СОЕ/ мајору Пирсону /James Stewart Pearson/ и Капетану Бокхолу, 26 јануара и представницима Министарства спољних послова мајору Лонгу и капетану Бертону. По тражењу обеју група тај План је 27 јануара под Стр. Поф. Бр. 36 Војног кабинета Председника Владе достављен обема групама и писмено. План веза изводно гласи:

Према свима подацима, у Југославији претстоји герилски рат најширих размера с пролећа /1942/... У Врховној команди ради се План да се ова акција прошири и на Хрватску и Слобенију, тако да саботажа и борба с пролећа отпочне на целој територији Југославије. Борбе у Југославији чине само један део борбе енглеске Врховне команде... Да би се ова акција побезала и дириговала од стране наше Врховне команде у Каиру, а у најтешњој сагласности са општим Ратним планом енглеске Врховне команде на Блиском Истоку, неопходно је потребно што пре успоставити сигурну и сталну везу између наше Врховне команде у Каиру /Центар Бр. I/, ђенерала Михаиловића у земљи /Центар Бр. II/ Владе у Лондону /Центар Бр. III/. Да би ђенерал Михаиловић могао да извршава наређења наше Врховне команде, неопходно је да он има у земљи локалну мрежу радио станица. Енглеска Врховна команда све захтеве за саботажу, политичку пропаганду, војну обавештајну службу и све остало што треба урадити у Југославији, доставиће нашој Врховној команди, која ће даље наредити ђенералу Михаиловићу. Веза треба да буде у рукама наше Врховне команде, која ће управљати борбом у Југославији сагласно тражењима енглеске Врховне команде на Блиском Истоку, а у оквиру општег енглеског Плана за борбу против непријатеља на Балкану. Једино установљавањем ове главне мреже и локалне мреже у земљи моћи ће да се борба Михаиловићевих трупа упути најкориснијим правцем и саобразном енглеском ратном плану.

Веза треба да буде у нашим рукама и са нашом шифром... И за морал официра који се упућује у нашу земљу... веза са нашом Врховном командом деловала би благотворно... Са Блиског Истока упућиване су у нашу земљу екипе за разне тајне енглеске службе, које међусобно нису биле побезане и слале, свака за себе, извештај онима који су их слали. Наша Врховна команда није имала директне везе /са Михаиловићем/ нити је могла што да нареди. Да би се целокупан рад на терену, - и саботажа, и борба против непријатељских трупа и војна обавештајна служба, - побезао и добро уредио неопходно је: да се сва веза и цела активност у Југославији сасреди у руке ђенерала Михаиловића /Центра Бр. II/. Наша Врховна команда /Центра Бр. I/ достављала би захтеве енглеске Врховне команде на Блиском Истоку само ђенералу Михаиловићу, који је Министар војске и командант свих трупа у Југославији.

Главна мрежа: центри број I, II и III има се првенствено успоравати, а затим одмах и Локална мрежа радио-станица по целој земљи /Београд, Крагујевац, Скопље, Ниш, Сарајево, Цетиње, Загреб, Љубљана, и тг./ Само овако устројена сигурна и стална веза може обезбедити брзо извршење свих захтева енглеске Врховне Команде, према општем ратном плану. Само са овом везом, може се догурити помоћ наоружању кад год устреба. А питање слања помоћи је главно, јер не смемо дозволити да ову помоћ приме са неке друге стране а не од Владе из Лондона. У том би случају та друга страна придобила све снаге и дириговала борбом, што би било од велике штете јер борба на Балкану и у Југославији има непосредне везе са борбом на Блиском Истоку и спада у оквир енглеског ратног плана.

Овим планом хтели смо јасно да поставимо командни однос између енглеске Врховне команде и наше Врховне команде као и однос са ђенералом Михаиловићем. Само наша Влада и наша Врховна команда могла је да издаје упутства Михаиловићу, **никако нека страна Врховна команда**, макар и савезника. Сем тога, екипе нису могле да се убацују као у ничију земљу без знања Владе и Михаиловића. Одговорност за проливање крви и за борбу народа могли су да донесу само Краљ, Влада наша Врховна команда и ђенерал Михаиловић. **Никако** стране тајне службе или Британска Врховна команда на Блиском Истоку. Сем тога, спречили би смо и рад Енглеза појединачно и засебно, без знања наше Владе, са Хрватима и Словенцима, што су они чинили као да је Југославија била већ разбијена. Влада није хтела да се одметне од Енглеске владе или Врховне команде, али није хтела да допусти да ико сем ње и мимо ње вршља по Југославији како хоће. Ми смо били једна суверена и независна земља и нисмо хтели да нас нико сведе на колонију.

Министарство за блокаду послало је у канцеларији Председника Владе Јовановића три своја представника 4 фебруара, да разговарамо о непосредној и неконтролисаној вези: Лорда Гленконера, мајор Пирсона и капетана Боксхола. Лорд Гленконер је изјавио да је логично да Михаиловић држи све мреже у Југославији, али да ће о везама ваше Врховне команде - Драже и Владе одлучити командант Британске Врховне команде на Блиском Истоку. Мајор Кнежевић је истакао да се никаква помоћ не може упућивати ма где без сигурне и трајне везе; да те везе имају да буду у нашим рукама, јер ми треба да руководимо операцијама у Југославији. Исто ово писмо Јовановић је упутио и Идну 5 фебруара и замолио за пријем код Идна заједно са министром спољних послова Момчилом Нинчићем. Било је одлучено да и Краљ преда посебан меморандум Председнику Владе Черчилу и о вези и о помоћи, коју треба доставити Михаиловићевим снагама.

Два дана после конференције са министарством за блокаду, мајор Лонг, представник Форен офиса, дошао је у Војни Кабинет и саопштио: да се слажу са Планом веза, али да веза треба да остане у њиховим рукама јер немају другу велику радио-станицу и наша шифра није сигурна. Шеф Војног кабинета саопштио је одмах мајору Лонгу да **без везе, Влади ништа друго не остаје но да обустави сваку акцију у Југославији, јер Влада сноси одговорност за сваку**

акцију па хоће и да утиче на те акције. Председник Владе посетио је Идна 12 фебруара и изложио му, поред осталог и питање веза у нашим рукама. Идн је 18 фебруара одговорио писмом П. Бр. 1024/Г, у коме је између осталог рекао да "Британска Врховна команда у Каиру разматра ово питање са нашом Врховном командом." План веза је био примљен од обеју група, и Министарства за блокаду и министарства спољних послова. Међутим, давање везе у наше руке било је "политичко питање" које је тек требало размотрити.

Председник Форен офиса капетан Милер обавестио је шефа Војног кабинета да су они за давање веза нама, али да је група за "саботажу" /СОЕ, Лондон/ категорички била против давања веза Влади и да се очекује мишљење Врховне команде у Каиру. Шеф Војног кабинета поднео је реферат Председнику Владе у коме је саветовао: ако Идн остане при мишљењу СОЕ-а, значи да они желе "мимо наше воље, наше сагласности и очигледно против наших интереса" да раде шта хоће. Ако одбију везе, требало би одмах обуставити слање даљих екипа наших официра у земљу и настати свим средствима да се целокупна акција ђенерала Михаиловића смири и да и Срби, као и цела окупирана Европа, сачекају мирно обрачун између великих Сила. Срби су већ много уништени и ми не смео допустити да се и даље уништавају, јер жртве немају никакав национални интерес.

Најзад је Идн одговорио писмом П. 1137/178/Г од 3 марта: "... Што се тиче контроле веза и операција у Југославији, Влада Његовог Величанства дошла је до закључка да је, у интересу опште савезничке стратегије, од прворазредне важности да постоји јединство контроле у свим тим питањима. Везе са Југославијом и дотур помоћи налази се сада под контролом Команданта на Средњем Истоку... и Влада Његовог Величанства не жели да мења то уређење. Према томе излази да би највеће право за вођење операција у Југославији требало дати Врховном команданту на Блиском Истоку. Влада Његовог Величанства увиђа потпуно важност сарадње између Команданта на Блиском Истоку и југословенске Врховне команде зато је недавно учињено да један ђенералштабни официр буде стално додељен Врховној команди у Каиру. Надати се да ће се тиме одржати најтешња веза између југословенских и британских власти".

Било је очигледно да су Енглези хтели да задрже везе у својим рукама и да Командант на Блиском Истоку командује операцијама, као дотле без знања и Владе и Краља. То није могло да се допусти. Није било ни једне прилике, а да шеф Војног кабинета није истакао и Лорду Гленконеру и представницима Форен офиса непријатељски и неискрени став Владе према једној савезничкој Влади, која је довела Југославију на страну Велике Британије одбацивањем Тројног пакта. Због тога је одржана нова конференција у Војном кабинету Председника Владе са Лордом Гленконером и мајором Лонгом, 30 марта. На тој конференцији истакнуто је да је Михаиловић и члан Владе и да му је потребно дати политичке инструкције да је неопходно да Михаиловић има неконтролисану везу са нашом Врховном командом у Каиру. Шеф војног Кабинета је поставио тада захтев: да сва наређења Михаиловићу носе потпис Прет-

седника Владе Јовановића, а у Каиру потпис Начелника штаба Врховне команде. Лорд Гленконер пристао је одмах на потпис Јовановића, а за потпис у Каиру саветоваће се са Врховном командом на Средњем Истоку. Шеф Војног Кабинета одговорио је да ће Михаиловић извршити свако наређење које му буде британска Врховна команда тражила преко наше Врховне команде. Предложено је да станица буде у нашим рукама а шифра њихова. Нарочито је подвучено да нашим трупима у Југославији може да командује само Краљ, као врховни командант, и Влада, која је одговорна за све акције у земљи. Лорд Гленконер је инсистирао да за депеше Дражине зна само Краљ, Председник Владе и шеф Војног кабинета. Одговорено је да је ствар Југословенске владе коме ће депеше саопштити и да се не види никакав разлог да капетан Кларк има те депеше, а код нас само Краљ и Председник Владе.

Из разговора са мајором Лонгом сазнало се: да се све депеше ђенерала Михаиловића не предају Влади; да "саботери" не дају везе у нашим рукама; да о н и сами издају инструкције у и м е В л а д е ; да су нам од 126 депеша предали само 71.

Писмом Стр. В. К. Бр. 273 од 8 априла, Јовановић је поново кренуо питање веза са Идном:

"Краљевска Влада проучила је подробно Ваш предлог П. 1137 од 3 марта и у могућности сам да вам изложим наше гледиште по томе... Ми смо тражили непосредну везу са ђенералом Михаиловићем из Каира и из Лондона баш у интересу јединства и брзог руговођења операцијама у оквиру општег Британског плана за борбу на Балкану, а према инструкцијама Врховне команде на Блиском Истоку. Контрола би се могла постићи на тај начин, што би смо ми држали станицу а употребљавали енглеску шифру. Примамо да у станици буде и мешовита посада енглеско - југословенска. На тај начин ми би смо имали непосредну везу из Лондона и Каира, а са енглеске стране била би задржана пуна контрола. Веза у нашим рукама неопходна је још и зато, што је Михаиловић члан Владе и једини њен легални представник у земљи, поред тога што је слаби командант свих патриотских снага у окупираној Отаџбини. Ова веза нема само војнички, већ има и политички карактер.

Краљевска Влада не види никакав разлог да се веза без икакве контроле да Пољацима и Чесима, а да се према Југословенској влади примени изузетан поступак у толико пре, што ђенерал Михаиловић и наш народ једини воде борбу у окупираној Европи против окупатора. Досадашњи начин рада, по коме је веза била искључиво у рукама британске саботаже као што ћете видети из прилога, није дао резултате, који би нас могли задовољити. Био бих вам врло захвалан ако бисте што пре упутили ваше стручњаке да се ово питање веза регулише на једној сигурној, пријатељској и трајној основи... Од њеног решења зависи снабдевање оружјем, опремом и новцем снага у Југославији. Ове снаге већ годину дана воде скоро голоруки неравну борбу против окупатора и задржавају стално у нашој Отаџбини 15 талијанских, 6 бугарских и 8 немачких дивизија. У прилогу овога писма стајало је: " I. Досадашњи наши сарадници нису давали Југословенској влади све депеше примљене од ђенерала Михаило-

бића, иако су упућене влади: од 128 депеша примљено је само 74, а 54 нису предане. II. Ћенерал Михаиловић примио је наређења, која су му издавана без саветовања и без знања Југословенске владе: /а/ Михаиловић је тражио депешом Бр. 76 од 27 јануара да се понове наше депеше Бр. 60, 62 и 63. Међутим Влада не зна ништа о обим депешама, нити их је она послала; /б/ У депешама Бр. 104 од 18 марта Михаиловић јавља да је примио депешу Бр. 72, за коју Влада такође незна ништа. Ово још значи да су Михаиловић издаване депеше до броја 72 без знања Југословенске владе. Имамо разлога да верујемо да је Михаиловић примио и инструкције о којима Југословенска влада није била обавештена. III. Изгледа да везе са Михаиловићем нису биле прекинуте. Међутим Михаиловићеве депеше нису предаване на време Југословенској влади: /а/ Шеф Војног кабинета био је избештен да је 26 марта поново ухваћена веза са Михаиловићем. Међутим, депеша Михаиловићева Бр. 89 носи датум 17 фебруара; /б/ Шефу Војног кабинета предане су депеше Бр. 65, 66, 71, 89, 98, 100 до 110, 112, 113 са изјавом да су добијене тек 26 и 27 марта. Међутим, депеша Бр. 66 и 71 биле су предане Војном кабинету 9 и 12 фебруара. Из свега овога види се: да сарадња са органима који су до сада одржавали везу између Владе и Ћенерала Михаиловића - није била ни потпуна ни савршено пријатељска”.

Ово писмо било је колико искрено толико и недипломатско. Ово је учињено јер је питање веза тровало односе до највеће мере између Британске и Југословенске владе.

Лорд Гленконер протествовао је писмено што је Михаиловићева честитка Краљу 27 марта била предана јавности, јер је СОЕ остајао при томе да се депеша саопштава само Краљу, Председнику Владе и шефу Војног кабинета и поред одбијања тога захтева од стране Југословенске владе. Кад би се то усвојило, онда масовна стрељања о којима је Михаиловић јављао, не би никада била објављена и свет упозорио на злочине Нациста. Поводом овога, Јовановић је упутио ново писмо Идну Стр. Пов. 289 од 10 априла у коме му је свратио пажњу, да је право Југословенске владе да објави или не објави поједине депеше Михаиловићеве, водећи рачуна о природи тих депеша. Том приликом је поново истакао: да “сва наређења и депеше које се шаљу Михаиловићу могу да потписујем само ја у Лондону”.

Председник Југословенске владе упутио је депешу Михаиловићу В. К. Бр. 14 од 7 априла, којим обавештавамо Михаиловића које смо депеше примили од посланих 128 “примљене 74” и молили да нам доставе остале депеше, које нисмо примили. Мајор Лонг је обавестио да не може та депеша да се достави Михаиловићу. У писму амбасадору Ренделу Стр. Пов. Бр. 391 од 2 маја Председник Владе Јовановић истакао је да “извесни енглески органи, који држе везу са Ћенералом Михаиловићем не дозвољавају да Председник Југословенске владе општи са Ћенералом Михаиловићем”. Нарочито је било истакнуто да је депеша Бр. 15 од 10 априла јављала Михаиловићу о намераваном нападу Немаца и усташа у Босни. “Не давање овако важног обавештења

Михаиловићу може да има судбоносних последица по акцију Ђенерала Михаиловића. Молио је Амбасадора да га обавести због чега телеграм Бр. 15 није достављен“ најхитније Ђенералу Михаиловићу“.

Из овога се види, да је сарадња са британским органима била неискрена, нелојална и несавезничка. То се није поправило и поред писања и самог Идну. Стога је председник Владе Јовановић поново упутио писмо амбасадору Ренделу Стр. Пов. Бр. 504 4 јануара, којим га обавештава да Влада опет не добија све депеше упућене од стране Михаиловића. Тако, до сада нису примљене следеће депеше: од броја 132 - 141 /закључно/, 143 - 149 /закључно/, 154, 158 - 167 /закључно/, 169 - 186 /закључно/, 188, 191, 196- 199 /закључно/ 205 и 210. Укупно 56 депеша. **Поред тога да се “и даље издају наређења без знања и сагласности Владе”** иако је писмо Стр. Пов. В.К.Бр. 289 од 10 априла Идн био умољен “да све депеше, које се упућују Михаиловићу потписујем ја као Председник Владе“. Јовановић је опет писмом Стр. Пов. Бр. 543 од 15 јуна обавестио Амбасадора Рендела да је депеша Бр. 113 упућена Михаиловићу“ без знања Краљевске Југословенске владе“.

Писмом Стр. Пов. Бр. 889 од 22 јуна Председник Владе обавестио је Рендела да нам је депеша Бр. 143 од 22 априла предана два месеца доцније. Том депешом тражио је да се преко ВВС-а објави реченица којом би се успоставила радио веза са Словенијом. Овде треба истаћи да је министар Крек држао везу са Словенијом, својим политичким пријатељима, без знања Владе. Исто тако да су Енглези држали везу са центром у Љубљани преко пуковника Вауника, који је због сарадње са усташама био лишен чина. Сем тога потпредседник Владе Крњевић држао је преко Шпаније везу са Загребом уз помоћ Енглеза, без знања Краљевске Владе.

Михаиловић је 27 јуна известио о командантима у Србији, Босни, Херцеговини, Црној Гори, Далмацији. Председник Владе упутио је депешу В.К. Бр. 56 од 15 јула тражећи обавештења о организацији у Хрватској и Словенији. Британци су одбили да ову депешу доставе, јер нису хтели да се Михаиловићу упути питање за Хрватску и Словенију. Енглези су исто тако одбили депешу Председника Владе, којом обавештавао Михаиловића о побуни једног дела ваздухопловаца против владе и Краља. Услед овога Влада је била принуђена да изврши број депеша достави Михаиловићу м и м о британске везе. Ово се односи нарочито на дизање устанка у Југославији на акције које су тражене од Михаиловићевих снага без обзира на репресалије, и на Каирску побуну.

Уколико смо ми били упорнији у тражењу веза у толико су Британци били неискрени и у предаји депеша од Михаиловића и у слању депеша Михаиловићу од стране Председника Владе.

Како Идн није одговарао четири месеца на писмо Председника Владе Стр. Пов. 273 од 8 априла, то је Јовановић писмом Д.В.К. Бр. 92 од 30 јула известио Идну о два депешама Ђенерала Михаиловића, које гласе:

“Број 284 од 7 јула: Од пролетос неколико пута сам тражио извештај о стању наших оружаних снага ван Отаџбине, а нарочито ваздухопловства. Још

ништа нисмо добили. Молим да се доставе подаци, јер су ми потребни за израду плана за акцију”.

“Бр. 315, од 19 јула: начелнику ђенералштаба Британске Врховне Команде. - Ваш официер за везу мајор Катсон саопштио ми је да није дешифрована депеша по шифри **с и л а**. Депеша је упућена председнику Југословенске владе и дешифроваће је Војни кабинет Председника Владе. О потреби шифре **с и л а** благовремено сам већ трипут обавестио. Ваш официер има специјалну шифру за везу са својим ђенералштабом и може неконтролисано достављати све што сматра за потребно и са наше стране не чине му се никакве сметње за одржавање непосредне везе са својим Ђенералштабом. Потребна ми је непосредна и неконтролисана веза са мојим Врховним командантом Њ.В. краљем Петром и са мојим Председником Владе који се налази у Енглеској. Молим да се све депеше по шифри **сила, кум и реста** и остале доставе председнику Југословенске владе”

“Слободан сам да вам доставим ове депеше, Господине Министре, јер су у тесној вези са писмом Стр. Пов. В.К.Бр. 273 од 8 априла 1942”.

Министар Идн је одговорио писмом П. 5129/178/Г од 7 августа: да док се криза не реши у Каиру “боље је да не обавештавамо ђенерала Михаиловића о овом питању. По другом телеграму, “молио сам надлежне организације да узму ово у разматрање и молио сам г. Гринвеја /саветник при амбасади/ да вам саопшти њихово решење чим оно буде донето”.

Било је јасно да Енглези нису хтели да доставе ни један телеграм о побуни у Каиру, јер су они подржали ту побуну, водили, финансирали и завршили је кад су видели да влада С. Јовановића“ није пала”. Поред Каирске побуне, питање везе унеће највећу затрованост између двеју Влада без икаквог разлога. Та затрованост остаће до краја рата.

Уместо одговора на наша питања Гринвеј је предложио нову конференцију за везу. У писму предлаже Председник Владе “да ви лично и један члан ваше организације присуствују једној конференцији којој ће присуствовати представници двеју тајних организација које раде на овом питању, како би они заједнички са Вама израдили допунски апарат који би задовољио обе стране. На овој конференцији дискутовала би се ова питања: /а/ Да се ђенералу Михаиловићу пошаље телеграм који би регулисао положај мајора Хатсона; /б/ Да се спречи могућност индискреција од стране југословенских кругова у Лондону; /в/ да се формира југословенски “Други биро... да би контролисао све емисије и пропаганду путем штампе југословенских власти у Лондону, “пада у очи да се овде не одговара на питање веза са Михаиловићем, но нешто сасвим друго. И за то тражи лично присуство П р е д с д н и к а Југословенске владе, док би са стране британске присуствовали представници тајних служби. Председник Јовановић је примио ту конференцију и молио за обавештење “о личностима које би од стране Кабинета Његовог Британског Величанства биле присутне на овој конференцији”. Било је време да се арогантним члановима и Форен офиса и СОЕ у Лондону стави дознања: да присуство Председника Владе може бити само ако би личности од стране Британаца биле истог или

сличног ранга. А не да Председник Владе води разговоре са мајорима и капетанима.

Председник Владе Јовановић упутио је писмо Стр. Пов. В.К. Бр. 746 од 19 августа у коме је, између осталог истакнуто: Да се слажемо да Хатсон треба да има неконтролисану везу; да се, исто тако слажемо да све што се односи на слање материјала и дотур помоћи иде преко мајора Хатсона; али да све ово "не искључује непосредну везу Краљевске Југословенске Владе са ђенералом Михаиловићем и поред веза имати са ђенералом Михаиловићем. Што се тиче издавања наређења за ратне операције, које би ђенерал Михаиловић требало да предузме у нашој земљи, **Краљевска југословенска Влада може усвојити гледиште да се ова наређења издају без знања и сагласности врховног команданта југословенске војске Њ.В. краља Петра II, чији је Начелник штаба ђенерал Михаиловић.** Не можемо примити да се наређења за предузимање војничких операција у нашој земљи достављају преко мајора Хатсона, већ да таква наређења долазе са потписом Председника Владе, који ће претходно консултовати Врховног команданта југословенске војске. Ово се односи на наређења и инструкције које би наша Врховна команда у земљи имала да придржава за извођење војних операција у нашој Отаџбини."

Уочи саме конференције 20 августа амбасадор Рендел је потврдио пријем писма; истакао да је било неспоразума у речи "оперативан". Они су мислили на **долазак авиона и подморнице**, а ми схватили да се односи на операције које Михаиловићеве **т р у п е** треба да изводе у земљи, што они "ни на који начин никада нису ни хтели нити хоће да контролишу". Вођење операција наших снага у земљи, могло је да дође само по наређењу Владе и ђенерала Михаиловића, никако и ни под којим условима по наређењима Британске команде на Средњем Истоку. И то је јасно у више махова наглашено и Идну и Министру за блокаду.

Михаиловић је поново телеграмом Бр. 381 од 10 августа тражио везу: "**Начелнику штаба Британске врховне команде.** - Питамо отворено да ли ми се дозвољава шифра за непосредну везу са нашим врховним командантом и Председником Владе или не. Као Начелник штаба Врховне команде имамо потребе за ово, јер многа питања не могу расправити по досадашњем и она остају не решена. Молим хитан одговор".

Амбасадор Рендел у 1 сат по подне 21 августа обавестио је Јовановића да ће се конференција одржати у 3.30 **и с т о г а д а н а** поподне. Конференцији је имао да присуствује министар Милан Гавриловић, кога сам у последњем часу једва упознао о суштини ствари за везе. На овој конференцији Амбасадор Рендел и мајор Лонг дуго су говорили о тајности шифре, о обезбеђењу Другог бироа код нас. Рендел истиче да је Велика Британија савезник Совјетског Савеза и да она има "своју политику према Русији и комунистима у Југославији". Гавриловић истиче да за уништавања питања Југославије имамо потребе за нашом шифром, као што имамо своје шифре са посланицима на страни. Рендел истиче да би са нашом шифром могло доћи до неспоразума између Британије и Југославије по истом питању.

Рендел истиче да они не могу "својим средствима да шаљу депеше чију садржину не знају". Да треба да још разговара са својом Владом. Гавриловић истиче хитност овога питања. Мајор Бој је упитао: "Зар ми Енглези не уживамо поверење код Југословена". Рендел истиче да не може да одобре нашу станицу на њиховој територији. Гавриловић истиче да смо савезници и да треба да нам уступе станице. Мајор Кнежевић истиче да смо ми поднели јасне предлоге шта тражимо. Извињава се што није имао времена да од 3.30 по подне упозна са тим и министра Гавриловића. Осврће се на питање мајора Боја о поверењу у Енглезе. Подвлачи да смо ми "27 марта 1941 сасвим јасно рекли у кога имамо поверења", да се боримо једини у Европи и да смо увек били уз Велику Британију. Истакао је да примамо енглеску шифру, али да станица буде у нашим рукама. Гавриловић додаје да за политичка питања ми треба да имамо своју шифру. Како се дискусија отегла око тајности шифре и техничких питања, мајор Кнежевић поставља битно питање које треба да се реши: "Питање везе са Ђенералом Михаиловићем је просто и оно се састоји у овоме: Да ли ви Енглези дозвољавате да Начелник штаба Врховне команде Ђенерал Михаиловић има непосредну везу са својим Врховним командантом Њ.В. Краљем и да Министар војске Ђенерал Михаиловић има непосредну везу са својим Председником Владе?" Рендел после овога каже да мора да добије нове инструкције од своје Владе и да на идућем састанку говоримо о овом питању. Осврће се на "тешке речи" које је мајор Кнежевић употребио као "спречавати" и "не дозвољавати везу". Мајор Кнежевић истиче: да је он војник, да не уме да одабере дипломатске изразе, и да говори јасно, отворено, војнички, идући право на суштину питања. Ова јасност може само да убрза дискусију.

Пошто се на конференцији ваздан говорило о образовању Другог англо-југословенског бироа код нас, о тајности шифре, о великом броју оних који знају садржај депеша Михаиловићевих, и мајор Лонг чак рекао "да нема поверења у један део наших дипломатских чиновника", - то је Председник Владе писмом Стр.Пов.Бр. 764 од 25 августа поново истакао с у ш т и н у п и т а њ а : /1/ Да ли Влада Његовог Британског Величанства у начелу прима да Ђенерал Михаиловић има непосредну везу са Врховним командантом Њ.В. краљем Петром II и са Краљевском југословенском владом. Ова непосредна веза постиже се држањем радио станице у нашим рукама и са нашом посадом. /2/ Да ли Влада Њ.В. Величанства може да допусти да се нашом шифром достављају чисто политичке депеше Михаиловићу, као што је случај са општењем са нашим посланицима на страни. /3/ Решење свих осталих техничких питања да се расмотри тек после одлуке по прва два питања.

Два дана доцније, писмом У 89 од 27 августа Амбасадор Рендел послао је одговор, у коме је суштина ово: "Предлог да се Југословенској влади уступи њихова сопствена радио-станица у циљу непосредне везе са Ђенералом Михаиловићем, којом би руковало југословенско особље - није изводљиво... Засада нема изгледа да ћемо Југословенској влади моћи да пружимо потребан материјал, чак и ако би се имао на расположењу довољан број стручних радио-телеграфиста". Председник Владе је одговорио "да се питање радио-станице,

као и организовање ових станица у Каиру, Лондону и на Малти долази у чисто техничка питања о којима може бити говора т е к пошто се реши питање под /1/ и /2/, која сам имао част да изложим у писму Стр. Пов. Бр. 764 од 25 августа”.

Иако је Југословенска влада у више махова писмено обавештавала Британску владу: да наређење за акцију у Југославији може да изда само Влада у договору с Краљем, врховним командантом војске, ипак је” ђенерал Александар наредио Михаиловићу, преко официра за везу, **нападе на комуникације у Србији**”. Ромел је био пред Александријом и требало је спречити да му стигне гориво и остала опрема и муниција пред битку код Ел Аламеина. Иако се Влада слагала са тим захтевом, нисмо могли да примимо у начелу: да се Михаиловићу нешто нареди, без знања Краља и Владе, па тек после да Влада буде обавештена о овоме наређењу ђенерала Александра Амбасадор Рендел обавестио је Јовановића 23 септембра 1942. И сам Јовановић упутио је депешу Михаиловићу подржавајући захтев ђенерала Александра.

Британски сервиси продужавали су још увек да нам не дају на време најхитније депеше и да нам и даље неке депеше уопште не дају, као да нису биле упућене Влади у Лондону. Влада Јовановићева, исто тако, није престала да протестује писмима, ако не да ствар поправи а оно да остави рекорд за историју. Писмом Стр. Пов. 954 од 17 новембра 1942 Јовановић је известио Рендела: ”Депешу ђенерала Михаиловића Бр. 690 од 23 септембра добили смо тек 10 октобра. Мајор Лонг је одмах писмом Д.В.К.166 умољен да се ова депеша **одмах** објави. Порука је објављена тек 24 октобра.Због овог задоцњења, лица која су чекала сувише дуго поруку похапшена су у Румунији, о чему нас је Михаиловић известио депешом Бр. 851 од 25 октобра, која нам је предана тек 10 новембра... Са великим задоцњењем примамо депеше ђенерала Михаиловића: Бр. 550 од 1 септембра примљена је 10 новембра; Бр. 290 од 9 јуна тек 2 новембра; Бр. 655 од 16 септембра, тек 2 новембра; Бр. 625 од 13 септембра; Бр. 658 од 19 септембра, тек 2 новембра; Бр. 660 од 19 септембра тек 2 новембра; Бр. 763 од 9 октобра тек 7 новембра; Бр. 802 од 15 октобра тек 10 новембра.” Писмом Пов. В.К.Бр. 84 од 12 јануара Јовановић је известио Амбасадора Ренделеа да нам нису предане 47 депеша од Бр. 1101-1200.

Председник Владе лично предао је да се на ВВС-у објави порука: ”Миле поздравља Мирка и моли да му се одмах јави”. Капетан Ђулиан Емери, који је био официр за везу између СОЕ у Лондону и Војног кабинета, известио је да ово не могу да објаве ”јер не знају шта значи”. Одговорио сам му да ни ја не знам шта значи, јер ми је ту поруку дао л и ч н о Председник Владе. Председник је одбио да каже шта значи и захтевао поново да се порука објави. У 17 часова истога дана, капетан Емери ме је обавестио: да не могу да је објаве ”јер не знају шта значи”. О овоме је остао писмени реферат Пов. Бр. 87 од 12 јануара, да би се видело да **британски сервиси нису хтели да објаве чак ни личну поруку самога Председника Владе**. Ти сервиси одбијали су да објављују и поруке ђенерала Михаиловића. Његову депешу Бр. 774

од 11 октобра предали су Влади тек 25 јануара 1943. Михаиловић је молио Председника Владе да се објави "ово важно саопштење: "Да су акта Бр. 11,12 и 13 заведена", што је био знак за васпостављање прекинутих веза. Михаиловић је тражио да се ово објави х и т н о.

Председник Владе је посетио Идна 11 јануара 1943 и предао му Забелешку да британски сервиси не предају све депеше упућене Југословенској влади. Молио је и да се што пре упути наоружање ђенералу Михаиловићу. Председник Владе по повратку од Идна саопштио је мајору Кнежевићу: Да је Идн тражио да се мајор Кнежевић смени као шеф Војног кабинета. Идн је истакао да је мајор Кнежевић велики родољуб, да је вредан и да ради за савезничку ствар. Међутим, кад каже по неком питању "Не" онда је то "Не" за свакога и у Влади и код сервиса. Председник је објавио Идну да је навикао да ради са мајором Кнежевићем, који је још био и командант трупа у Београду 27 марта. "То је врло добро извео", одговорио је Идн. Овај захтев за смену мајора Кнежевића поновиће се ускоро и код самога Краља. Независно од захтева за смену, у Војном кабинету је израђена Забелешка Стр. Пов. В.К. Бр. 278 од 22 марта и истога дана Краљ је предао лично само Черчилу, председнику Британске владе. Та Забелешка гласи:

"Непосредна веза са ђенералом Михаиловићем тражена је још по доласку Краљевске Владе у Лондон . Никада није била одбијена из начелних, него из техничких разлога... Ми морамо и даље инстистирати на потреби непосредне везе, и то првенствено и политички , а не из војничких разлога. Михаиловић је члан Владе и једини председник Краља и законите Владе. Политичко споразумевање са Михаиловићем је неопходно потребно. Краљевска Влада налази се већ две године ван земље. За то време морале су се десити знатне промене у расположењу народа и о тим променама Краљевска Влада је уверена да се ђенерал Михаиловић може најбоље обавестити. Исто тако потребно је да и Влада њега држи у току свих функција међународне политике.

"Без директне везе нити ђенерал Михаиловић може сасвим отворено давати Влади своја обавештења нити може с потпуним поверењем примати њена обавештења. Стварна контрола, ма то била и контрола једне савезничке и пријатељске владе, неминовно намеће извесну уздржљивост и ђенералу Михаиловићу и Краљевској Југословенској влади. У пракси су се у више прилика осетиле све незгоде таквог стања ствари. На пример: кад је требало добити тачно обавештење о српскохрватским односима, или о новом распореду партијских снага у Србији, или о политичкој еволуцији младих нараштаја или чак о питању Краљеве женидбе, које није само лично питање, него, ако би се развило без обзира на стање духова, - може постати политичко питање првога реда.

"Споразумевање између Краљевске Југословенске владе и Совјетске владе о спору четника и партизана јако је било отежано оскудицом директне везе, јер то је дало повода Совјетској влади да осумњичи веродостојност свих наших обавештења у томе правцу.

"Из свега овог излази: да је директна веза са ђенералом Михаиловићем за Краљевску Југословенску владу неодољиво политичка потреба која не сто-

ји ни у каквој вези с војним операцијама и чије незадовољење не би требало одбацити из техничких разлога, како нам изгледа, чисто војне природе."

И самом енглеском Краљу била је предана Забелешка Стр. Пов. Бр. 341 од 23 априла 1943 у којој је изложено стање веза: да нам се неке депеше не дају на време, неке нам се уопште не предају, као и да се Михаиловићу издају наређења без знања и Краља и Краљевске владе. Умољен је: да нам се даду радио-станице у нашим рукама, да примамо пуну енглеску контролу и општимо енглеском шифром али да посада на станицама буде мешовита. Ова забелешка предана је и Черчилу 2 маја.

Ова Забелешка енглеском Краљу и Черчилу био је последњи покушај да се добије непосредна и неконтролисана веза са Михаиловићем. Треба истаћи да је целу Забелешку Черчилу писао лично Председник Владе С. Јовановић.

Енглези су до краја рата остали упорно при своме ставу и то чак и према Влади која је 27 марта 1941 године била одбацила Тројни пакт и довела Југославију, после напада Хитлеровог, на страну Велике Британије и то у часу кад је она била пред целокупном силом Нацистичке Немачке и када изгледи на макавак успех Југославије нису били никакви.

Због овога држања британских служби и покушаја да британски команданти наређују операције у Југославији без знања Краља и Владе, остао је само један излаз: да се Михаиловић обавести о истини, у почетку далеко несигурнијим каналима преко Истанбула и Верна и да му се даду савети о борби коју може да води у Југославији. Није се могло допустити да се народ баца голорук у борбу против до зуба наоружаног и крвавог националистичког окупатора, који је вршио масовна стрељања за најмање саботаже. **Хтело се по сваку цену да спречи крвава јесен 1941, када је по тражењу Стаљиновог и уз "потпору Британске владе" несрећни Михаиловић био принуђен да дигне општи устанак без знања и Краља и Владе, у уверењу да то траже баш Краљ и Влада!**

Влади ништа друго није остало, но да сама покуша и васпостави тајне везе м и м о британских сервиса. Тако је пуковник Миодраг Ракић, командант трупа у Каиру успео да васпостави везу са Михаиловићем 4 септембра 1942. Преко ове везе одмах су достављене све и политичке и војне инструкције ђенералу Михаиловићу, слободно без контроле. Он је обавештен о односима и са Британском и са Совјетском владом. Ову везу продужио је и пуковник Димитрије Путник, који је сменио Ракића и држао је све до краја септембра 1943., када је ђенерал Петар Живковић, из страха од Енглеца, ову везу прекинуо. Али је одмах под притиском ђенерала Михаиловића и пуковника Путника послао Душана Петковића и Миливоја Ненадовића у Истанбул да отуда васпоставе тајну везу између Владе и Михаиловића. Ова два пожртвована и жарка родољуба успоставили су везе са Михаиловићем 10 децембра 1943 и држали је све док Михаиловићева станица 10 маја 1945 није јављала: "Прекидамо рат Митраљирају нас поред ове везе, сам Михаиловић је био успео да васпостави везу са Равне Горе са Америком и нашом Амбасадом у Вашингтону преко станице "Демократска Југославија". Веза је трајала од 28 августа 1943 до 18 август

та 1944. Партизани су заузели ову станицу на Равној Гори 11 септембра 1944. године.

Захваљујући овим тајним везама, мимо Енглеза, Михаиловић је био обавештен о стварном стању ван земље, док је Михаиловић јављао о оном шта се дешавало у земљи. Ово је било драгоцено за историју.

“Гвоздена завеса” коју су били поставили британски сервиси уз помоћ и саме Британске владе између Краља и Владе у Лондону и Каиру и Михаиловићу била је, најзад, пробијена.

Прилог XI

ПОРУКЕ ВЛАДЕ СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА МИХАИЛОВИЋУ И ЊЕГОВИ ОДГОВОРИ

И Влада ђенерала Симовића и Влада Слогодана Јовановића могли су да опште са ђенералом Михаиловићем само преко британске везе, коју је држала Егзекутива за специјалне операције */Special Operations Executive—SOE/*, са централом у Лондону и секцијом у Каиру. Предајну радио-станицу у Југославији држао је од 20 септембра 1941 капетан Хатсон. Он се искрцао у Југославији са мајорима Захаријем Остојићем и Мирком Лалатовићем и радиотелеграфистом наредником Драгићевићем. Ова веза трајала је од 26 октобра, кад је Хатсон стигао на Равну Гору па све до краја рата. Међутим, Михаиловић је од 6 октобра почео да шаље депеше преко једне британске станице на Малти, са којом је он био успоставио везу о т в о р е н и м телеграмима.

Шифрована веза између Владе ђенерала Симовића и ђенерала Михаиловића почела је те 26 октобра 1941 и од тада па све до краја рата била у енглеским рукама. Ту и такву везу затекла је Влада Слогодана Јовановића, кад је 11 јануара 1942 сменила председника Владе ђенерала Симовића.

У архиви Војног кабинета Председништва Владе затечене су само три поруке ђенерала Симовића и две поруке Британске владе, које су биле упућене Михаиловићу. Поруке Симовићеве владе гласе:

1. 18 о к т о б р а 1941: Са дивљењем прати цео наш свет на страни, као и Савезници, вашу борбу. Питање помоћи вама стално нам је на уму. Све се предузима да вам помоћ стигне хитно, као и да у борби не будете усамљени против многобројних непријатеља. Пошто сте вођени не само од храбрих већ искусних и способних вођа, сматрамо да није потребно да вам дамо савет: да се жртве које подносите, не троше на мање усамњене акције, већ т р е б а плански с в снаге очувати за отсудне часове, који се приближавају. Не заборавите да ће помоћ у свима потребама стићи сигурно и на време. То кажемо ми, као и они, чија реч данас одлучује. Ваша борба претставља део савезничког плана за продужење даљег ратовања.

28 о к т о б р а 1941:— Њ.В. Краљ и Краљевска влада предузимају све потребне мере да вам се што пре пружи сва потребна помоћ. Питање побољно решено. Припреме у току. Стога, сачекајте и саветјте свима стрпљење и уздржавање од пренапњених акција, како би избегли губитке и одржали се преко зиме. Саг се не излагати, већ сачекати одгаде налог за акцију. Одржавајте стално везу са нашим у Босни и Црној Гори. Предузмите мере: за маневрисање у циљу пребацивања из угрожених

места у крајебе ван непријатељског домета, за случај потребе за зимовање и за предстојећу акцију. До датог знака за заједнички рад, без крајње потребе не изазивати непријатеља.

3.—19 н о в е м б р а 1941— Ваш извештај и немачку књигу добио сам / донео је октобра 1941 Градимир Бајлони са извештајем мајора Жарка Тодоровића, преко Лисабона/. Њ.В. Краљ, Влада и ја потпуно смо сагласни. Продужимо југословенску политику. Настојимо свим средствима да вам се пружи материјална помоћ. Извешавајте о пријему исте. Предузели смо мере да партизани обуставе непотребне акције и да се стабе по д б а ш у к о м а н д у у смислу мог говора од 15 новембра. Настаните да изгладите несугласице и спречите сваку осветничку акцију. / У овој депеши Симовић је известио Михаиловића о унапређењу у чин бригадног ђенерала/.

Поред ових порука, нађене су и две депеше на француском језику, које је Британска влада упутила Михаиловићу. Оне гласе:

1. 3 н о в е м б р а 1941— 1. Енглески официр, који се налази са пуковником Михаиловићем у Отаџбини, треба да преда следећи телеграм Љуби Новаковићу од стране ђенерала Илића, под печатом Штаб Врховне команде бр. 25 од 30 октобра: "Апсолутно је потребно за јединство рада да се споразумете са пуковником Михаиловићем. Општи државни интереси налажу јединство и широкогрудост. Обај исти телеграм предат је такође пуковнику Михаиловићу. Молим јавите шта сте урадили по овоме. 2. — Исти телеграм биће предан Михаиловићу на Равној Гори под бр. 26. Приликом предаје официр ће рећи да су оригинали на српскохрватском на путу. 3.— Енглески официр примио је наређење да прочита следећи непотписан телеграм: "Молим вас да обавестите све вође југословенских снага и осталих јединица, које се боре против Немаца и Италијана, да Британска влада потпуно заступа и подржава погледи Југословенске владе и њеног председника ђенерала Симовића и ђенерала Илића и нада се да ће се установити заједнички фронт, да би се остварили циљеви борбе, који су већ започеле српске "вође" у Црној Гори, Босни и осталим пределима. Велика Британија пружиће сваку могућу помоћ својим савезницима Југословенима. Ова помоћ биће све већа уколико саобраћајна средства буду боље организована."

2. 29 н о в е м б р а 1941.— Ђенералу Михаиловићу. Влада Његовог Британског Величанства шаље своје најлепше честитке поводом његовог споразума са партизанима. Она ће бити захвална ако би пуковник Михаиловић хтео да пренесе ова честитања, исто тако југословенским вођима који су допринели овом споразуму. Помоћ у материјалу и новцу послаће вам се за недељу дана, ако то време допусти. Влада Њ. Б. Величанства има намеру да продужи са слањем све могуће помоћи пуковнику Михаиловићу, али треба знати да све ово з а в и с и о г о д р ж а њ а у ј е д и њ е н о г ф р о н т а од стране свих патриота у Југославији под командом пуковника М и х а и л о в и ћ а. Текст овог телеграма одобрен је до Секретара Форен офиса и Начелника Ђенералштаба Велике Британије."

Најзад кратка депеша *Е д е ц е м б р а*: *Срдачно честитам чин Ђенерала, достојно заслужен на бојном пољу.— Симвоћ.*

* *
*

Влада Слободана Јовановића, после устанка у Србији, без знања Краља и Владе, није била вољна да продужи са везама преко британске мреже. Она је хтела да има неконтролисану и сталну везу са Михаиловићем, који је од 11 јануара био још и члан Владе а од 10 јуна још и Начелник Штаба Врховне команде и помоћник Врховног команданта. Био је овлашћен да потписује "по заповести Врховног команданта".

Борбу око добијања неконтролисане везе између Владе и Ђенерала Михаиловића изнели смо у специјалном прилогу. Независно од те тешке и упорне борбе за добијање непосредне и неконтролисане везе, Влада Слободана Јовановића продужила је да саобраћа са Михаиловићем преко британских веза. Установљен је био специјални стр. пов. деловодни протокол, који је носио бројеве "В." / Војни/ "К." / кабинет/. Иако су носиле само слова "В.К." све депеше биле су строго поверљиве и о њима је знао само Председник Владе С. Јовановић и министар Двора Радоје Л. Кнежевић. Неке од важних депеша и одговора Ђенерала Михаиловића биле су саопштаване, преко министра Двора, краљу Петру као и члановима Владе. Број депеша послан Ђенералу Михаиловићу у 1942 био је од броја 1, / 1 априла 1942/ па до броја 162 / 1 јануара 1943/; у 1943 послано је од броја 1 / 23 јануара па до броја 44 / од 26 маја/ Укупно 206 депеша до пада Владе Слободана Јовановића 26 јна 1943.

Многе од ових депеша односе се на одликовања и унапређења официра. Известан број се односи на важне поруке, које је Влада слала Михаиловићу или обавештења на која је Михаиловић одговарао својим депешама.

У овом прилогу изнећемо поруке С. Јовановића и одговоре Ђенерала Михаиловића, које имају трајну вредност. Оне су адресоване Ђенералу Михаиловићу, а од Михаиловића Председнику Југословенске владе. Потписиване су са "Ђенерал Михаиловић" или "Јовановић".

1

В.К. Бр. 21, 6 април 1942. — Све потребе и новац узимајте од народа и дајте признанице, које ће Држава признати и исплатити после рата. Обавестите и команданте одреда да издају обе признанице.

2.

В.К. Бр. 22, 26 април 1942.— Не приступајте без наоружања и голоу руке б е ћ и м акцијама због несразмере у жртвама. Продужите организовање у целој земљи и чекајте отсудан час.

3.

В.К. Бр. 24, 13 маја 1942. – Веза Ваш 162. Чинили смо и чинимо све преко Москве да вас партизани не нападају. Сви покушаји безуспешни.

Депеша на коју се позива Председник Владе гласи:

Бр. 162, 9 маја 1942. – Посебан извештај о комунистима. Сада је цео наш народ преживео ову опасност. Под фирмом борбе за слободу улазе у народ терором и разним лажима. Одмах спрободе своје идеје. Народ их тек онда упозна, али доцкан. Врше масовна убијања истакнутих националиста, чији је једини грех што су националисти. Главна им је тврђава област Шавник–Црна Гора. Србија их преживела прошле јесени. Народ их гони и листом је уз нас. Босна их преживела овог пролећа. У Црној Гори сада се народ листом дигао у борбу против њих. Крај око Берана и Васојевића раније устали и рашчистили са њима. Комунисте нико не трпи, али се терором одржавају и они су главна сметња уједињењу свих националних снага. Побили су ми много храбрих официра, међу њима најбољег мајора Бошка Тодоровића. Комунистима је главни циљ социјална револуција. Све друго је споредно. Располажу врло великим сумама новца заплењеног у Ужицу, а можда и добијеног.

4.

В.К. Бр. 2, 1 април 1942. – Указом В.К. Бр. 331 од 27 марта огликовани сте Карађорђевог звездом са мачевима III реда. Указ објављен преко ВВС-а 27 марта у 17 часова. У име Владе најтоплије честитам.

5.

В.К. Бр. 27, 15 маја 1942. – Веза Ваш 142. Шта значи Шеф тројки и слово "З". Јавите хитно.

Депеша на коју се позива Председник Владе, гласи:

Бр. 142, 15 маја 1942. – Шеф тројки у Југославији издао је наредбу да се почне са радом против издајника. Издајници су се одали самим својим досадашњим радом. Знак слово "З".

Бр. 321, 27 јула 1942. – Веза Ваш 158 / Ово је био неки енглески број; наш број је био 27/. Слово "З" је знак за издајнике чији рад и кретање треба да прате тројке и да им с т р а х о м онемогуће рад. При томе да се не излажу с преда него да прате рад с леђа, што је разумљиво за наше људе.

/На суђењу у Београду комунисти су оптужили Михаиловића да слово "З" значи "заклати", а Михаиловић је изјавио да значи "З а с т р а ш и т и." Сем професора Булића н и к о стављен под слово "З" није био убијен. Председник Комисије за злочине у Београду оптужио је да су браћа Кнежевић ставили под слово "З" и да је побијено 11,000 партизана. Истина је: да је под слово "З" стављено само 76 лица и ни једно лице н и ј е било партизан/

6

В.К.Бр. 35, 11 јуна 1942. — После објективне процене опште ситуације Њ.В. Краљ Указом В.К. Бр. 661 од 10 јуна решио је да Ваш Штаб претвори у В р х о в н у к о м а н д у југословенске војске, а Указом В.К. Бр. 662 од истог дана наименовао Вас је за Начелника Штаба Врховне команде. Досадашња Врховна команда претвара се у Команду југословенских трупа. Штаб формирајте својим наређењем. Акта потписујте "По заповести Врховног команданта". Јавите има ли каквих сметњи да ово објавимо преко радија нашем народу.

Михаиловићев одговор гласи:

Број 156, 24 јуна 1942.— Веза Ваш број 135 / и ово је енглески број/. Захваљујем Њ.В. Краљу на високом поверењу, које ми је указао постављањем за начелника Штаба Врховне команде. Стараћу се да ово поверење оправдам заједно са својим сарадницима. Штаб Врховне команде реформиран од мога досадашњег штаба. Никаке сметње нема да се ово објави.

У вези организације Врховне команде Михаиловић је доставио још и ове депеше:

Бр. 220, 6 јуна 1942.— Србија потпуно организована. Сви команданти на својим местима. Развијена сопствена радио мрежа. Из области Лесковца и Врања наша организација продире у Јужну Србију, одакле регрути беже од Бугара и ступају у наше редове.

Број 222, 6 јуна 1942. — Јордан Кимић, бивши поручник из 47 класе лишен чина због сукоба са бившим аустроугарским официрима иначе је одличан сарадник. Води 5.000 људи у области Врања за рад према Јужној Србији. Заслужује и предлагем да му се врати чин.

Број 264, 27 јуна 1942.— Мој штаб претворен у штаб Врховне команде има следећу поделу рада: оперативне, организацијске и обаветштајне послове води њ—штабни мајор Захарије Остојић; службу унутрашње и спољашње везе са авијацијом, пријем материјала води њ—штабни мајор Мирко Лалатовић; досадашњи начелник штаба пуковник Драгослав Павловић, мој опуномоћеник за Западну Србију, а за операције биће командант позадине; шеф пропаганде мајор Драгиша Васић са Др. Стевом Мољевићем; командант бригаде Горске гарде Њ.В. Краља резервни поручник Никола М. Калабић. Лични састав не објављивати да би се непријатељу отежало трагање за штабом.

Број 265, 27 јуна 1942. — Трупе у Отаџбини организоване у оперативне и територијалне. Оперативне су организоване у чете, батаљоне, бригаде, корпусе. Сваки срез најмање једна бригада. Територијалне су организоване: команданти срезова, сеоске чете за мир и поредак, сеоске чете за рушење комуникација. Виши команданти су следећи: Источна Србија њ—штабни мајор Велимир Пилетић, начелник штаба њ—штабни капетан Синиша Оцокољић; обласни командант пешад. мајор Александар Вудаковић и капетан Миленко Рељић.

Јужна Србија: ђ–штабни мајор Радослав Ђурић са капетаном Јорданом Кинићем. Област Копаоника мајор Драгутин Кесеровић. Косово вазд. капетан Владета Бошковић. Област Ваљево потпуковник Светолик Протић са мајором Миограмом Палашевићем. Област Подриња, капетан Драгослав Рачић. Црна Гора и Саниак капетан Павле Ђуришић. Источна Босна мајор Петар Баћевић и капетан Стеван Дамјановић и мој делегат Лазар Тркља. Организација железница, телеграфа и телефона, Др. Милан Шијачки из Ниша. Веза са Бугарима Драги Црвенић. Банкарске послове у Београду води ђ–штабни капетан Александар Михаиловић и капетан Серафим Неготинац. Предње ради знања и држати у највећој тајности.

Далмација и Западна Босна са Ликом војвода Илија Бирчанин и резервни потпоручник Видак Ковачевић. Словенија ђ–штабни мајор Карло Новак. Послове у Војводини и Хрватској води ђ–штабни мајор Жарко Тодоровић. Херцеговина рез.капетан Војислав Лукачевић са капетаном Данилом Салатићем и свештеником Перишићем.

7

В.К. Бр. 46, 18 јуна 1942. — Краљевим указом В.К. Бр. 709 од 17 јуна, за показану и осведочену командантску и личну храброст и изванредне заслуге за наш народ и Отаџбину у рату против непријатеља у окупираној Отаџбини, — унапређени сте у чин армијског ђенерала. У име Владе и војске ван Отаџбине најсрдачније честитам ово заслужено признање. Ово ће се објавити преко радија на Видовдан.

Михаиловићев одговор гласи:

Бр.261, 27 јуна 1942.— Молим Вас да доставите моју дубоку захвалност Њ.В. Краљу на унапређењу у чин армијског ђенерала. Обим чином сматрам да је учињено признање свима борцима који су пали и који се боре за слободу и баскрс Отаџбине, чија дела неће бити заборављена.

8

В.К. Бр. 47, 21 јуна 1942.— Од комуниста из Канаде сазнајемо да су комунисти у Југославији решили да вас убију. Будите на опрези са те стране.

9

В.К. Бр. 62, 20 јула 1942.— Веза Ваш 285. Тражено од Енглеза, Руса и Американаца да се осуде покољи Срба и изврши бомбардовање Софије и Будим—Пеште у знак репресалија, да би се спречило даље уништавање српског народа. И поред жеље Енглеза да изађу у сусрет нашем тражењу, због војних разлога није могуће сада предузети успешни напад против обих објеката.

Михаиловићева депеша на коју се позива гласи:

Број 285, 7 јула 1942.— У последње време Бугари почели масовно убијање Срба. У Топлици и Гоњем Милановцу убијено око 700 Срба. Њихо-

ва зберства неподношљива. Народ гунђа против Владе и Енглеске, што не врше одмазду бомбардовањем Бугарске, а објаву рата Бугари сматрају као безначајну формалност. Народ жели дела.

10

В.К. Бр. 64, 20 јула 1942. — Јавите колико је, према подацима Центра за избеглице у Београду, до сада побијено Срба од усташа, а посебно од Немаца, Маџара, Бугара и Италијана, у току рата и садашњих борби. Број избеглица у Србији.

Михаиловићев одговор гласи:

Број 377, 10 августа 1942. — Веза Ваш 162 /енглески број/. Проверени извештај. Од Хрвата побијено 600.000 Срба, од Немаца око 78.000, од Маџара 30.000, од Арнауца 10.000. Неретистрованих избеглица у Србији 100.000.

Број 386, 12 августа 1942. — Веза Ваш 162. Код Комесаријата за избеглице регистровано из Хрватске 104,518, из Бугарске 38,836, из Маџарске 22,771, из Италије 31,177, из Словеначке 5,842. Свега 203,154. Од овога у Београду је 46,361.

11.

В.К. Бр. 66, 20 јула 1942. — Веза Ваш 284. Бројно стање снага ван Отаџбине. Војска: официра са лекарима и војним чиновницима 87, подофицира са мајсторима 108, каплара и редова 591. Ваздухопловство: официра са војним чиновницима 164, подофицира са мајсторима 123, каплара и редова 100. Морнарица: официра са лекарима и војним чиновницима 25, подофицира 68, каплара и морнара 73. Сви напори да се прикупе добровољци безуспешни. Нема изгледа на формирање нових јединица. Чинимо све да се добију бомбардери, једна подморница и гардијски батаљон савремено наоружа.

Михаиловићева депеша на коју се позива гласи:

Број 284, 7 јула 1942. — Од пролетос неколико пута сам тражио извештај о стању наших снага ван Отаџбине, а нарочито ваздухопловства. Још ништа нисам добио. Молим да ми се доставе подаци, јер су ми потребни за израду плана за акцију.

12.

В.К. Бр. 68, 23 јула 1942. — Лист "шведске комунистичке странке у Стокхолму пише чланак: Ђенерал Михаиловић издао партизана. Кажу да је 75 лица потписало проглас у коме тврде да водите оружану борбу против народа и да вас непријатељ помаже. Међу потписницима Марко Вујачић, Сима Милошевић и Драгољуб Јовановић. Будите опрезни са комунистима и не пуштајте их до вас.

Михаиловићев одговор гласи:

Број 382, 11 августа 1942. — Веза Ваш В.К. Бр. 68 комунисте сам на род листом очистио из Србије, Санџака, Црне Горе, Херцеговине, Далмације, Лике, Босне. Њихови злочини над Србима превазилазе десетину хиљада најчистијих националиста. То је скуп међународних злочинаца и проститутки, тако

је уверење у народу. Народ их неће. Понављам: народ их неће! Каг бих ја склопио споразум с њима народ би ме оставио, пошто су ликвидирани, нема потребе да их дижемо из мртвих. Ко покуша да са њима пактира, имаће народ против себе. Дозвољавам сваку анкету да се увери о безбројним и нечувеним њиховим злочинима и огромној пљачки. Хиљаде живих бачено у планинске бездане, као и зверски начин убијања видни су доказ њихових недела. Нека анкета дође, — има могућности. Наш народ жели руску победу, али не дозвољава да му се намеће унутрашње уређење. Народ хоће демократију. За борбу против окупатора у земљи имамо цео народ. Не треба нам комунистичка партија, као ни остале комунистичке партије. Ово је војска, а сада је рат, војска је голова. Потребно је оружје. Та нам је помоћ потребна, а друга не. Ми потписе не скупљамо, јер је цео народ с нама.

13.

В.К. Бр. 69, 29 јула 1942.— Нашим заробљеницима достављено 200.000 пакета хране, 10.000 пакета рубља и одела, 80.000 кгт мармеладе, 70.000 кгт сардине и 30.000 шињела засада се шаље месечно 30.000 пакета хране. Предузете су мере да сваки заробљеник добије месечно по један пакет хране од 5 кгт и једно одело са преобуком годишње. Слање пакета ограничено због транспорта.

14.

В.К. бр. 71, 27 јула 1942.— Стари ратни другови из британског Удружења бораца са Солунског фронта, пратећи са напрегнутом пажњом храбри отпор југословенске војске под Вашом командом,— желе обим путем да изразе своје безгранично дивљење на сјајним делима јунаштва, која имају огроман утицај за ослобођење нашег великог народа. С вама смо и срцем и душом. Председник Фелдмаршал Лорд Милн.

Михаиловић је договорио:

Број 379, 10 августа 1942.. — Молим доставите Председнику Удружења бораца са Солунског фронта, Фелдмаршалу Лорду Милну следећу депешу: Својим старим ратним друговима са Солунског фронта најтоплије захваљујемо на изразима дивљења југословенском народу и југословенској војсци. Војници краља Петра уједињени су са својим моћним Сабезницима у великој борби добра против зла. Дубоко смо уверени у заједничку и скору победу, зашта ћемо од себе дати све.

15.

В.К. Бр. 74, 6 август 1942. — Веза Ваш 264 и 265. Одобравам и похваљујем ваш рад и рад свих ваших сарадника за добро нашег народа и васкрс наше Отаџбине. Спроведите сличну организацију у свим крајевима Југославије. Врховни командант Петар.

/Ђенерал Михаиловић дао је горњим депешама организацију југословенске војске у Отаџбини, назначујући поједине команданте у разним областима.

16.

В.К. Бр. 78, 15 августа 1942.— Веза наш 68 / цитиран у поруци бр.12/ Лозовски, помоћник Министра иностраних послова, предао нашем посланику у Москви Про меморија у којој се тврди: да сарађујете са Недићем, Италијанима, чак и са усташама. У одговору Владе наводимо: ваше сталне напоре за сарадњу, ваше демантије, војне емисије, напоре Владе у Лондону и Москви по вашим сталним тражењима, лишавање чинова Недићевих сарадника и жигосање издајника, лишавање чина 600 официра Пабелићеве војске, терор комуниста, народ их сам уништио. Чинимо све, као и ви тамо, да дође до сарадње с партизанима у Југославији.

В.К. Бр. 97, 1 септембра 1942.— Совјетском посланику достављене Службене новине са официрима лишеним чина око 50 Недићевих сарадника и око 600 Пабелићевих официра. Све по Вашем предлогу. Исто тако и Списак партизанских зверстава у вези са вашом депешом 433. Нарочито подвучено да су сви побијени не у народној борби против њих већ код својих кућа. Чинимо све да побијемо интриге о вашој сарадњи с Недићем, окупаторима и разбојницима усташама.

Михаиловићева депеша гласи:

Број 433, 23 августа 1942.— У неколико депеша доставићу имена истакнутих националиста који су жртве комунистичког терора, а који нису погинули у народној борби са њима. Из техничких разлога нисам у могућности јавити имена свих жртава комунистичког терора само у Црној Гори, али из достављеног видеће се јасна слика о њиховим зверствима и тежњи да злочинским убиствима обезглаве народ.

/Михаиловић у 14 депеша даје имена побијених и начин како су побијени на зверски начин. Југословенска влада предала је ове спискове владама Велике Британије, Совјетског Савеза и Америке./.

17.

В.К. Бр. 116, 26 септембра 1942.— Британска влада известила ме је да је њен Врховни командант на Блиском Истоку ђенерал Александар, послао вама лично телеграм у коме је тражио да нападнете колико вам буде могућно непријатељске комуникационе линије. Ја сам уверен да су непријатељске линије у овој критичној ситуацији јако оптерећене, и да бисте ст а л н и м а могли учинити нову услугу сабезничкој ствари.

В.К. Бр. 118, 26 септембра 1942.—Веза Ваш 636 и 643. Предузмите саботажу највећег могућег обима, са циљем да се што више омете дотур материјала за Солун. Обо је од нарочите важности за општу сабезничку ствар.

Михаиловићеве депеше на које се позива гласе:

Број 636, 14 септембра 1942.— Предузели смо саботажу на железницама и поштама, свуда са врло добрим резултатима. Оштећење иде и даље. Возови и локомотиве, чак и на страниј територији, избацују се из употребе. Само у једном случају 20 од 28 вагона избачени из употребе на даљини од 150 км од српске територије.. Југословенски железничари под нашом командом сарађују са бугарским железничарима.

Број 643, 16 септембра 1942. — На једној станици налази се воз са расклопљеним авионима. Сви оби возови закочени су 10 дана на станицама. Од 8 часова 4 до 8 часова 5 септембра воз са италијанским трупама задржан само на једној станици. Исто важи и за воз са експлозивом.

Број 715, 30 септембра 1942.— Примео сам поруку ђенерала Александра, којом се моли да наставим нападе на саобраћај у Југославији. И пре него што сам примио поруку, предузео сам све врсте саботаже. До сада су резултати врло добри и саобраћај много страда. Наставићу да чиним све што је у мојој моћи да помажем при савлађивању заједничког непријатеља и да га казним како заслужује. Молим да се н и ш т а н е о б ј а в љ у ј е преко радија о нашој саботажу.

Број 720, 3 октобра 1942.— Да би се отежао и зауставио непријатељски саобраћај од Београда ка Солуну, потребно је бомбардовати мостове на Сави близу Београда и железничку пругу у Сићевачкој Клисури. Известите нас да ли се то може како бисмо означили место у Сићевачкој Клисури. Наши железничари су ово тражили. Потребно је бомбардовати железничку станицу у Нишу.

Број 1161, 18 децембра 1942.— Саботажа на железничким пругама врши се с в а к о г н е в н о у целој Србији. Сви су транспорти одложени. Скретања по станицама трају сатима. Цело железничко особље у Србији инспирисано је великим патриотизмом и врше своју дужност са вољом и срдачношћу. Стрељања железничара у великом броју.

/ Ромел је остао код Ел Аламеина 3 јула. Није могао даље ка Сuceу, јер није имао муниције и уља. Све је то требало да стигне преко Југославије и Италије. Није стизало. Ромел је изгубио битку код Ел Аламеина /23 октобра— 4 новембра /. Хитлер је означио као главни разлог пораза "саботажу на Балкану и у Италији." Види Пети одељак у овој књизи/.

18.

В.К.Бр. 152, 30 новембра 1942.— Руси предложили слање виших официра у ваш Штаб, организацију непосредне везе са вама, образовање за наше ескадриле у Русији за дотур помоћи вама, заједничке радио емисије. Предлог одбили. Тражили претходно п р в о, да се одмах обустави кампања преко радија и штампе против југословенске војске под вашом командом. Д р у г о, да се позову партизани да не нападају одреде наше војске. Т р е ћ е, да се партизани стабе под вашу команду. Тек после овога може бити разговора о даљој сарадњи. О даљем току обавестићемо.

19.

В.К. Бр. 153., 30 новембра 1942.— У току зиме држите под оружјем само јединице за нападе на комуникације и за заштиту српског живља у Босни. На случај искрцавања Сабезника на Балкану и општег устанка, мобилишите само људство, које можете наоружати са довољно муниције. Предузмите благовремено мере да Срби, по свом обичају, не устану пре времена листом и са моткама крену на митраљезе. Водите рачуна о досадашњим жртвама и мобилишите само онолико колико можете наоружати. Чинимо све да вам се оружје и муниција благовремено и што пре доставе.

20.

В.К.Бр. 154, 30 новембра 1942.— Веза Ваш 946. Упутили смо поновне захтебе Енглезима и Американцима и молили да Вам што пре доставе велике количине наоружања и муниције, нарочито пушкомитраљезе, стенгане, томигане и ручних бомби.

Михаиловићева депеша на коју се позива, гласи:

Број 946, 8 новембра 1942.— Веза Ваш В.К. Бр. 116 и 139 / Виду поруку Бр. 32, а депеша 139 цитирана је у Петом одељку у којем се тражи од Михаиловића да искрца линије ка Солуну, пошто су Сабезници прешли у гоњење после Ел Аламеина. Пажљиво пратим догађаје у Африци. Убијам важност наше сарадње у вези са овом офанзивом. Чим је отпочела офанзива у Африци, наредио сам свима нашим командантима да предузму најенергичније мере за ометање непријатељског саобраћаја. Наши људи врше и извршиће на дисциплинован начин, све што може бити од помоћи сабезничкој акцији. Услед појачања непријатељског саобраћаја ка југу, одавно сам увидео важност овога. Зато сам наредио да се у септембру и октобру, поред саботаже, победе и јача акција. Последице овога биле су немачке операције на Хомољу, Копаннику, Голији, Субобору и у Источној Босни. О свему овоме већ сам вас обавестио. Бојим се да садашњи судбоносни догађаји не иду у корак са припремама за главну акцију. Оружје, Оружје, Оружје!

21

В.К. Бр. 157, 11 децембра 1942.— Имамо обавештења која је Шутеј добио преко Рима / доставио Москатело из Посланства у Ватикану— Ж.К.: да Бирчанин, Јебђевић и Микић са својим одредима стоје у тесној вези са Италијанима; да Микић чак има свој штаб у Ловрани у Истри и да кољу небине Хрвате по Далмацији, да би начинили места Талијанима за сутра. Известите хитно како је могло доћи до оваквих вести.

Михаиловић је доставио ове депеше у вези са овим:

Број 1171, 19 децембра 1942.— Мачекобе присталице из Далмације, Др. Младинео, Др. Подује, министар Шутан, професор Барић, Др. Томазео, и Н.Г. Балтазар професор Јелачка и Бошковић,— упутили су преко наших људи следећи телеграм краљу Петру: Хрвати са Јаграном приликом 24—те годишњице слободе и стварања државе Срба, Хрвата и Словенаца шаљу Вашем Величанству изразе искрене лојалности. Верујемо да ће ускоро Велики Сабез-

ници, Британија, словенска Русија и Америка однети крајњу победу, као и васкрсење још веће, напредније и демократскије Југославије, у којој ће бити једињени сви Срби, сви Хрвати и сви Словенци. Југославија ће у великој мери помоћи напредне нације у изграђивању бољег и социјално праведнијег света. Далмација, сходно њеној словенској традицији и учењу браће Рагића, свесна је да једино у једној заједничкој држави Словенаца, Срба и Хрвата постоји једина гаранција боље будућности. Потребан братски мир заблагаће кад пуно морално и материјално задовољење буде гато небиним жртвама Срба, Словенаца и Хрвата и када сви инострани елементи, који су помрачили мир и споразум државе, буду протерани са државне територије. Верност Југославији и вера у сигурну победу, била нам је подршка у овим грозним временима страховладе страних завојевача и домаћих изрода, сијача народне, верске и социјалне мржње, са сврхом да утамани наш народ у поробљеној домовини,

Број 1181, 20 децембар 1942. – Прави југословенски Хрвати и Муслимани прилазе нам у великом броју. Најбоље побијање тенденциозних извештаја из Ватикана јесу телеграми, које Хрвати из Далмације шаљу преко мене Њ.В. Краљу. Овога момента обратио сам се Муслиманском одбору, моме старом групу из прошлог рата, добробољцу Мусикадићу, као и Др. Поповцу и Мустафи Пашићу. Овај одбор ради на сакупљању Муслимана и њиховом одвајању од усташа. Примео сам поруке од Мачекових претставника да желе да се састану са мојим делегатима и желе хитан споразум. Домобранци ми прилазе у већем броју и шаљем им позиве да дезертирају. Моји сарадници Бирчанин и Јебђевић нису никада радили за Италијане и увек су тотови на моје наређење напали Талијане, али засада, мој је п р в и ц и л њ у н и ш т е њ е усташа и њиховог дела Пабелићебе Хрватске. Имајте поверења у нас да никада нећемо урадити нешто што би било на штету савезничке ствари. Али услед великог броја непријатеља настојимо да тучемо једног по једног. Наша борба против њих одједном, била би узалудна и без икакве наде на успех. Надам се да ћу у току ове зиме стићи са мојим јединицама до Карловца и Загреба. Уништењем Пабелићебе Хрватске, погодићемо важну артерију нашег највећег непријатеља – Немце. Помажите нашу пропаганду за одвајање Муслимана од хрватских домобранаца. То би била најбоља гаранција да ће народни гнев за 600.000 мртвих п а с т и н а к р и в ц е претстављене од усташа. У истом смислу Крњевић и Шутеј морају да се изјасне против усташких зверстава и да их осуде. Тиме ће помоћи небине Хрвате од страдања. Католички клер узима учешће у дивљаштвима и после њиховог извршења, преузимао је преобраћање у католичанство и уништење православних цркава. Због овога влада велика огорченост против католичке цркве, која је починила незабораван злочин према Србима и не знам како ће оправдати своје грехе.

Са Михајем имао сам прве контакте преко посредних канала, али већ дуго нисам имао икакве везе. Изгледа да је он подбацио. Не дозвољавам никакву сарадњу с Италијанима. Ми радимо само за остварење наших циљева. Усташе уништавамо где год их нађемо. Не можемо јављати ништа о нашим успесима у уништавању усташа. Све што је усташко уништићемо без милости због

600.000 наших који су побијени. Сада усташе имају везе са комунистима. О обоме имамо непобитне доказе.

Број 1242, 10 јануара 1943.— Комунисти у Хрватској претстављају нас као великосрпски покрет и да смо у савезу са Немцима и Италијанима, као и да сам ја виђен у Дубровнику и Сплиту са италијанским ђенералима, и многе друге сличне ствари. Молим објавите да су то погле лажи, јер су за мене Немци, усташе и Италијани највећи непријатељи.

22

В.К. Бр. 160, 27 децембра 1942.— У америчкој штампи изашле вести о Уставотворној скупштини и образовању владе у Бихаћу. Чак из Москве преносе поздраве бихаћке владе упућене шефовима страних влада. Јавите има ли основа обим вестима.

Михаиловићеве депеше у вези са овим гласе:

Број 1183, 14 јануара 1943.— После Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине и овај део из Лике око Бихаћа, запечатиће им судбину. Збор у Бихаћу и одлуке на њему донете, нису прве обе врсте. Обо се све већ одиграло у Острошком манастиру почетком обе тодине и заборављено је као и у Ужицу прошле године. Нико жив обде не придaje никакву важност обим одлукама нити их озбиљно узима. Већ се на њих навикли. Значај се обоме не придaje утолико пре што се извесни Тито ставио на чело о коме се не зна ко је и одакле је. Цела комедија у Бихаћу само је пропагандни трик. Обо је најбољи доказ: да је циљ комунистичке борбе не борба против окупатора, већ борба за преузимање власти и светску комунистичку револуцију.

Наставак 2 / предан Влади тек 27 априла 1943/: Веза Ваш 160. Комунисти под ужасним терором држе још само извесни мањи простор око Бихаћа. Наши се одреди налазе у Лици у области Грачаца и Оточца и даље на западним падинама јужно од Бања Луке, као и на Динари планини. Као и у свим осталим српским покрајинама, из којих су од народа неповратно очишћени, примењују и на овом малом делу страховит терор. Обај ће терор учинити да народ, и у крају где се сад налазе, коначно уништи њихове остатке.

Број 1341, 9 фебруара 1943. — Кампања коју комунисти воде против мене, поред тога што је израз срдите немоћи, бестидна је клевета. Потпуно онемогућени у целом народу, сабили су се у малу област Капеле и Динаре у захвату Бихаћа, Д. Лапац, Ливно, Б.Петровац, Крупа,— где се држе једино терором. Јачина им је највише 4.000 комуниста, а све остало у њиховим редовима држе силом. Сем тога, северозападно од обих области има разбацаних али безначајних делова.

Број 1493, 23 априла 1943.— На прузи Сарајево—Брод код Врандука, северозападно од Зенице, наши одреди напали су немачке возове. Велики број мртвих Немаца. На Озрену наши одреди се боре са Немцима и вражјом хрватском дивизијом. По уговору са усташима комунисти су побегли испред Немаца у Босни. Они су их наоружали и снабдевају их и даље оружјем и муницијом.

цијом да би продужили борбу са Србима ван територија НДХ. Сад Пабелић тежи да уз помоћ Немаца очисти НДХ од наших одреда и успостави своју власт. Комунисти сада воде једино борбе са одредима југословенске војске / Ова депеша се односи на бекство комуниста ка Неретви/.

23.

В.К. Бр. 5, 29 јануара 1943.— Веза Ваше депеше о злочинима комуниста над нашим народом. Све обе депеше саопштили смо нашим савезницима ради знања.

Даље Михаиловићеве депеше о комунистима гласе:

Бр. 1359, 22 фебруара 1943.— Командант Слобеначке јавља: комунисти преко нашег људства у Трсту шире пропаганду да се одупру енглеском искрцавању и да заједно са Италијанима задрже Енглезе до доласка пагобранских бољшевичких јединица. У Слобеначкој, приморју и Далмацији врше пропаганду против Енглеске и Америке у корист Совјета.

Бр. 1379, 26 фебруара 1943.— По извештају из Србије, последњих дана комунисти шире пропаганду и позивају народ у борбу против Енглеза и Американаца ако се искрцају на Балкан. Међутим, расположење народа је сасвим обрнуто.

Бр. 1602, 8 јуна 1943.— Комунисти у Београду убели у Гестапо 180 својих људи, који тамо хапсе народ.

Број 1640, 11 јуна 1943. — Ситуација Срба у Срему се знатно погоршала од како је Химлер стигао у Загреб. Јаки одреди усташа, Црне легије и Вражје дивизије дошли у источни Срем. Почело хапшење и уклањање Срба; за десет дана покупљено 5.000 Срба и послани у Немачку. Поред наших јединица у Срему има и комунистичких јединица, које заједно са усташама раде на систематском уништењу Срба. Међу овим комунистичким јединицама нема српских вођа, већ само Хрвата и Маџара.

В.К. Бр. 14, 2 фебруара 1943. — Укупно бројно стање целе наше снаге ван Отаџбине: 89 официра, 6 војних чиновника, 1185 подофицира, каплара и редова, 53 музичара и мајстора, што чини укупно 1238 војних лица. Од италијанских заробљеника јавило се за нашу војску још 350. У изгледу претварање батаљона у мотомеханизовани одред под командом пуковника Стрпника. Нема изгледа за даље повећање овог бројног стања.

25,

В.К. Бр. 20, 25 фебруара 1943.— Добили смо извештај да је концем септембра прошле године, Јевђевић склопио пакт с Талијанима и да сте Ви, после тога посетили у Мостару италијанског ђенерала Негрија. Тврди се даље, да су Јевђевићеви четници, под заштитом Талијана, уништавали хрватска насеља у Далмацији. Услед тога Совјетска влада саопштила нам је да сматра да ви сарађујете са Италијанима. У том смислу почели продирати гласови и у америчкој и енглеској штампи. На основи ваших ранијих извештаја ми смо те гласове сузбијали, али како се они упорно одржавају на штету наше опште ствари, а и вашу лично, молим вас да нас у свему томе тачно известите.

/ Усташка пропаганда против ђенерала Михаиловића долазила је преко Ника Москатела, отправника Југословенског посланства у Ватикану. Он је све то достављао било Крњевићу било Шутеју, који су та лажна писма предавали председнику Владе Јовановићу, ширили вести по Лондону и у Америци. Јурај Крњевић одржавао је везу преко Мартиновића и усташког посланства у Мадриду са Загребом. Он је издавао и упутства шта и како спремати против Драже Михаиловића. У овоме имао је подршку извесних људи у британској тајној служби. О овоме закулисном раду Милан Мартиновић је у "Календару Хрватског Гласа" за 1955 изнео цео рад Крњевићев у чланку "Мукотрпни рад дра Крњевића за вријеме рата у Лондону." Није било никакве разлике између комунистичке и усташке пропаганде против Михаиловића и Срба."

Михаиловићев одговор гласи:

Број 1381, 2 марта 1943. — Највећа је неистина да је Јебђевић, концем септембра прошле године склопио ма какав пакт с Италијанима. Јебђевић нема четника, нити чиме и коме командује. Према томе, није се могао бавити уништавањем хрватских села. Истина је да са тешком муком обуздава одмазду нашег народа према усташким елементима у Западној Херцеговини, који су елементи гали најкрволочније чланове Црне легије, и којим се данас на пустим згариштима српским насељима Босанска Крајина. У означено време, као ни у току рата, уопште нисам био у Мостару, још мање имао каквог састанка са ма којим - Талијаном или са талијанским ђенералом. Било је више покушаја од стране Талијана, тако исто и од стране Немаца да до обављених сусрета дође, али до њих никад није долазило, јер сам их увек са највећим гнушањем одбијао. Само пре неколико дана обновљен је исти покушај од стране Немаца, о чему следује посебан извештај.

Напомињем узгред да је од месеца августа прошле године па све до данас, нераздвојно са мном и непрекидно уз мене био енглески мајор Бил Хатсом, са којим сам се налазио на великом отстојању од Мостара. Циљ ових политичких и бестидних лажи за нас је очевидан. Совјетски Савез узастопно понавља своје свечане обавезе о немешању у унутрашње ствари малих, док потајно све чини да ослаби и уништи национални покрет, а ојача пропали и од народа на сватда осуђени покрет страних авантуриста, преко којих се нада да оствари своје циљебе, не кршећи своје обавезе.

Истина је да је до састанка и споразума долазило, али само између Гестапа и комуниста, на основу којих сада бесни њихова сарадња против нас. За нимљиво је да се Совјетски Савез толико брине и заузима за Хрвате, чије борце има према себи на свом фронту, а да Италијани католици помажу православне Србе против католика Хрвата. У нашој мучној борби и чобечанској самоодбрани, изгледа као да су наши савезници на страни наших непријатеља. При свем том, ми остајемо непоколебљиво верни нашим Савезницима и нашој националној ствари, дубоко уверени да ћемо истрајати до победе, јер је цео наш народ уз нас.

Број 1383, 3 марта 1943.— Веза наш 1381. Наши Савезници треба да схвате нашу војничку ситуацију. Југословенска војска у Отаџбини

остављена је потпуно сама себи како у погледу садејства сабезничких ваздухопловстаба тако и у погледу дотура наоружања. Због тога служимо се и специјалном тактиком. Нисмо у могућности да истовремено нападнемо све наше многобројне спољне и унутрашње непријатеље. Сем тога, нашу тактику у погледу борбе са непријатељима, морамо прилагођавати у појединим покрајинама, с обзиром на специјалне услове и прилике, које у њима владају. Познато је да се у Југославији као окупатори налазе: Италијани, Немци, Бугари, Маџари и усташе, поред многих квислиншких формација.

Под оваквим условима, истовремени напад на све, био би унапред осуђен на неуспех. Принуђени смо, поред тешких и крвавих одбрана које издржавамо, нападати и туђи једног по једног непријатеља под условима који су најповољнији за нас. Ово је основно начело војне вештине. Што се тиче Италијана, набодим само следеће. У августу прошле године разбили смо и уништили усташку и италијанску-муслиманску милицију у срезу Фочанском, о чему сам већ известио. Почетком јануара обе године, наши одреди разбили су и највећим делом уништили италијанско-арнаутску милицију у срезу Бијело Поље, коју су Италијани добро наоружали и потстицали да нападну наш живаљ. Затим, почетком фебруара обе године, наши одреди разбили су и највећим делом уништили усташе и италијанско-муслиманску милицију у срезу Чајничком и Плебљанском.

У Србији врши се саботажа у таквом степену, да ће се тек доцније оценити значај наших услуга општој сабезничкој ствари, коју чинимо. Детаљни извештаји о томе следују. Наши одреди у Србији, у исто време, спроводе грађанску непослушност, која изискује небројене жртве, и борбом уништавају мање немачке делове, њихове преобучене органе Гестапа, који су се размилели по целокупном терену, као и Негућебе и Љотићебе наоружане формације. У јужној Србији, у области Пореча, припремамо повољну базу за оружани напад на железничке комуникације јужно од Скопља. У Босни, борба бесни против свих и свакога од наших спољних и унутрашњих непријатеља. У овој покрајини, унутрашњи непријатељи сметају нас много, изазивају многе људске и материјалне жртве становништва, али смо речеобе усташа озбиљно, и поред свих сметњи, разбили.

/Наставак 7 није примљен/. У Војводини наставља се рад на заштити нашег живља, чије је страдање неописано од немачког, маџарског и усташког терора. У Слобенији наш је рад успешан, ма да имамо много сметњи. Народ је здрав, зна шта хоће, а ми се управљамо само према његовом здравом смислу и његовом неоспорном критерију. Зато је он сав уз нас и поред свих нападних тврђњи страних пролаганди.

Овај говор ђенерала Михаиловића достављен је са Стр. Пов. В.К. Бр. 64, 30 марта 1943: потпредседницима Владе, Крњевићу, Креку и министима Гролу, Гавриловићу, Трифуновићу, Бањанину и Будисављевићу. Затим: Черчилу, Селборну, Григу, Черчиловом саветнику Џејмс Маршал Корнвалу. Американцима: Брусу, Солберту и Калану. Свима југословенским претставницима на страни/.

В.К. Бр. 24, 11 марта 1943.— Дегол одликовао ваздухопловце за ратне заслуге орденом Ратног крста са бронзаном гранчицом: Андру Павловића, Миодрага Лозића, Крсту Лозића, Захарија Остојића, Мирка Лалатовића, Миодрага Мишковића, инжињера Љубу Илића и капетана Тодора Гогића.

Михаиловић се захвалио овом депешом:

Број 1520, 28 априла 1943.— Молим пошаљите следећи текст ђенералу Деголу: Господине Ђенерале, моји официри које сте љубазно изволели одликовати Ратним крстом, овога тренутка послали су ми писма захвалности за ову вест. Изражавају топлим речима своје дивљење према Вашој личеости и њихове братске осећаје према Француској и њеној војсци. Они ме моле да будем тумач њихове захвалности и гордости. Достављајући Вам њихове поруке, стало ми је, господине Ђенерале, да Вам упутим најискреније жеље мојих земљака и моје сопствене за Вашу отаџбину, коју желимо да видимо васкрсну у њеној традиционалној слави и њеним установама слободе, једнакости и братства. Изволите примити уверење мог пријатељског поштовања.

27.

В.К.Бр. 32, 31 марта 1943.— Примљен Мољевићев извештај. Избеглице у Србији могућно помоћи само преко Црвеног Крста у Београду. У Турској набављено 3000 тона робе, али није још експедовано, због тешкоћа у питању валуте. Нагамо се да ће те тешкоће бити ускоро отклоњене. Молим јавите да ли би се и на који начин могла народу у збеговима доставити помоћ у новцу или конзервама.

Број 1384, 4 марта 1943.— Од Др. Стевана Мољевића, члана Извршног одбора Централног националног комитета примио сам следећи Меморандум:

Министру војске, морнарице и ваздухопловства и Начелнику Штаба Врховне команде ђенералу Михаиловићу.

Господине Министре,

Српски народ у т.зв. Независној Држави Хрватској, у Босни и Херцеговини, у Лици, на Кордуну, у Словенији и свим другим српским крајевима већ 22 месеца стоји обезглављен и разоружан, под ножем најкрволочнијет душманина у свој својој прошлости. Тако, народ стојећи између ножа хрватских усташа и хрватске војске, подвојио се.

Један део је избегао у Србију, где се рачуна да има око 400.000 избеглица што из т.зв. НДХ, што из Баната, Бачке, Јужне Србије, па чак и из Словеније, — и у Црну Гору куда је избегао српски народ из Метохије и Херцеговине. У Црној Гори рачуна се да има 36.000 избеглица.

Други део који је побегао од ножа крволока, а није могао да избегне, склонио се у горе и планине, да са зверима дели уточиште и слободу. На њих данас чине лоб некад усташе, некад Немци, некад Маџари а на југоистоку Арнаути, Бугари и Талијани.

Страшне казнене експедиције, најпре хрватских Црних легија кроз Западну Босну, а онда Црних легија уједињених са једном немачком и једном мађарском дивизијом, - нарочито су починиле прошле јесени на подручју Уне и Врбаса, Козаре и Мајевице па све до реке Босне-праву пустош. Под видом борбе против партизана убијали су и стрељали све што су стигли: људе, жене и децу који никада нису били партизани. Пролазиле су само кроз српске крајебе и српска села: Босанску Градишку, који срез има 39.546 Срба и 4.748 Хрвата, Босанску Дубицу са 28.121 Србом и 1.641 Хрватом; Босански Нови са 30.694 Срба и 1.861 Хрватом; Двор са 23.452 Срба и 3.078 Хрвата; Прњавор са 38.564 Срба и 2.360 Хрвата; Бања Лука са 58.730 Срба и 19.900 Хрвата.

Клани су, убијани и одвођени само Срби. Пошто су извршили страшне покоље, Немци, усташе и Маџараи покупили су сву мушку чељаг изнад 12 година и одвели их у логор. Повукли су сву стоку и продали је. Највећи део од те стоке поскалао је од глади. Ни народ није прошао боље него његова стока. У логорима је давано на човека, два кромпира дневно, кухана на води. Један остатак тих бедника, што је преживео и тај режим, довели су Немци, њих око 8.000 у Земун у логор у коме су већ били изумрли београдски Јевреји. Настављен је исти режим и мислим да нико више од 8.000 није жив.

Преостале жене и деца у тим крајевима, живе данас по шумама. Земљу тај народ није могао да обради, јер нити је било радне снаге, нити стоке, нити је смео да се спусти на опустошена згаришта.

Друга казнена експедиција, састављена од хрватских усташа и немачких и тапијанских дивизија прошла је западне српске крајебе: Бихаћ са 70.178 Срба и 7.999 Хрвата; Босанску Крупу са 31.502 Срба и 347 Хрвата; Г.Кореницу са 12.046 Срба и 2.424 Хрвата; Доњи Лапац са 15.047 Срба и 1.500 Хрвата; Бос. Петровац са 24.647 Срба и 1.599 Хрвата; Кључ са 24.814 Срба и 1.543 Хрвата; Босанско Грахово са 24.644 Срба и 1.419 Хрвата; Гламоч са 19.924 Срба и 1.342 Хрвата,— да опет под видом борбе против партизана у н и ш т е о н о С р б а што се било спасло испод усташког ножа. Ти крајеви, и онако сиромашни, сад су опустошени. Али данас се не зна чија је судбина тежа: да ли оних који су пребегли у Србију и Црну Гору без итге ичега— јер Србија опљачкана и опустошена није у стању да их помогне,— или оних што остадоше по планинама и шумама.

Прошлогодишња жетва била је у Србији због суше врло слаба. Поред путова Немци забранили сејање кукуруза, који је народу главна храна, а радио Лондон, као и сва наша пропаганда, товорио је народу да не сеје више него што треба за сопствену употребу, јер ће Немци све одузети. Какве су последице тога стања биле говоре бројеви:

1936 гала је Србија 24.256,491 мтц житарица и то: кукуруза 14, 327,977 мтц; пшенице 8, 156.635 мтц; јечма 68,661 мтц; ражи 773,104, овса 343,114 мтц;

1939 Србија је гала: 19, 187.462 мтц житарица, и то: кукуруза 9,178.351, пшенице 7,428.285 мтц, јечма 587.895 мтц, ражи 353.742 мтц, овса 644.189 мтц.

Прошле 1942 Србија је дала: 5.176,286 мтц житарица и то: кукуруза 2,970.186 мтц, пшенице 1,663.172 мтц, јечма 139.266 мтц, ражи 92.272 мтц, овса 303.390 мтц.

Србија, према томе, није прошле године дала ни по 21% жита, колико даје родне године, а 27% од онога што даје последњих година.

Од тога приноса окупаторске власти су одвојиле колико су хтеле, тобож за одржавање окупаторске војске у Србији, до следеће жетве. Не знам колике су те количине биле, али је народ, пред оним што је било одузето, остао запрепашћен и уверен да би се тим могла исхранити пет пута већа војска.

Окупаторске власти су дале обећање Влади Милана Недића да ни једно зрно жита неће бити више извезено из Србије и он је то, на свим зборима и у свим приликама, и сам и преко својих људи и своје штампе, раструдио да би приморио народ. Али не мало иза тога дошао је захтев Немачке да јој Србија изручи један и по милион мтц жита од тога 900.000 мтц пшенице. Недићева влада је поднела оставку. У могибацији те оставке позвала се на овај случај и на сва друга сљечана обећања која су Немци дали, а нису одржали. Шеф Унутрашњег штаба Турнер, кад га је Недић опоменуо на дату реч, одговорио је да он, кад је у питању велики план његовог Фирера, није дужан да држи реч! Србији се дозволило да може заменити жита, али тражена количина се морала испунити. Цене жита су затим страшно скочиле. Данас је кгр брашна у Београду 180 динара.

Црна Гора, ионако пасивна, увозила је жито сваке године, и најродније, данас мора да храни 36.000 избеглица. Жита би се ипак могло прибавити из Санџака, из Метохије, из Источне Босне где су Муслимани могли мирно да обраде поља и своја и избеглих Срба, али чиме да га набаве избеглице, кад су и најбогатији бежали без ите чега, а камо ли сељачке масе; кад су жене мајке своју гецу у Дрину бацале да не би пала у усташке руке, а девојке за заруке у Дрину скакале дајући тако своје животе да очувају образ и част пред усташким зверовима.

Данас 400.000 избеглица у Србији и 36.000 у Црној Гори и сав још преостали српски жибал по планинама у т. зб. НДХ, — стоји без ите чега и чека помоћ а авет глади се примиче.

Све су очи упрте у Вас, господине Министре. Народ пита шта сте предузели код наших великих Савезника да српски народ који је без икаквог премишљања пошао путем што су му га указали и који је до сада дао милион жртава у крви, — н е п о м р е овога пролећа и лета од глади и епидемија, које ће као последица глади неминуовно доћи ако му се врло брзо не притекне у помоћ. Ја знам, господине Министре, да је све ово Вама добро познато, ја знам колика је Ваша љубав за свој народ, ја знам колику моралну одговорност Ви осећате кад видите да народ има да умре од глади, иако му нисте по жељи наше Владе у Лондону и наших Савезника говорили да не сеје жито, јер ће му га Немци однети.

Не знам једино да ли то све знају и наши Велики Савезници. Стога Вама упућујем овај Меморандум и молим Вас да преко Председника наше Владе и

Министра спољних послова, затражите хитну помоћ за српски народ у т.зв. НДХ и за избеглице у Србији и Црној Гори, а према потреби да учините апел и на америчку јавност и амерички народ пре него што то буде доцкан.

Не подуму ли се хитни кораци и не добије на време огриварајућа помоћ, ја нећу моћи сносити одговорност за тешке последице и нећу моћи даље остати у Националном комитету који са Вама дели част у борби за слободу, али и сву одговорност пред народом и пред историјом.

28.

Британски амбасадор Џорџ Рендел предао је 30 априла председнику Владе Јовановићу писмо Бр. У Р. 103, које гласи:

Господине Председниче,

Сазнао сам да је Турска влада известила нашег амбасадора у Турској, да је примила извештај који тврди да је ђенерал Михаиловић наредио да се сви имућни Муслимани у Босни, а нарочито у простору Новопазарског Санџака убијају и да је дозволио да се глас рашири да ће све остале Муслимане преселити у Турску после рата. На наш одговор да ово личи на непријатељску пропаганду, турске власти су одговориле да би ипак корисно било да се овај глас саопшти ђенералу Михаиловићу и ако није тачан, да се тражи од њега да предузме потребне кораке да убеди дотична лица да је глас неистинит, или у супротном случају да се ђенералу упути налог да поступа са Муслиманима што умереније.

Саопштење турске Владе било је потпуно незванично. Без сумње у циљу да ово саопштење не узме потпуно званичан карактер, они су га послали преко Британског амбасадора, међутим умољен од Форен офиса да вам ово саопштим и да изразим наду у заједничком интересу, да не би овај глас шкодио сабезничкој ствари, да што пре пошаљете потребне налоге ђенералу Михаиловићу. Ово чиним потпуно нерадо, јер сам извештен да су извесни елементи муслиманског становништва с времена на време предузимали неповољан став који је могао да их доведе до сукоба са трупама ђенерала Михаиловића. Ако је тако, онда је још важније да се ђенерал Михаиловић опомене о важности да се не дође до ситуације која би само заједничком непријатељу била корисна.

Председник Владе упутио је одмах депешу ђенералу Михаиловићу, која гласи:

В. К. Бр. 38, 3 маја 1943. - *Обге је из веродостојних извора стигла вест да сте издали наредбу: да се у Босни, а нарочито у Новопазарском Санџаку, побију сви имућни Муслимани и да сте у исто време ставили на знање да ће после рата сви босански Муслимани бити пресељени у Турску. Ја сам примио с највећом резервом обе вести, јер знам према вашим извештајима да сте тражили сарадњу с Муслиманима и да сте је унеколико били постигли. Према томе, склон сам веровати да поменуте вести шире сами Муслимани, из страха од одмазде за покоље Срба, који се једним делом стављају на рачун Муслимана. Ипак зато, сматрам за потребно да вам сбратим пажњу на све штетне последице, које би распиривање мржње између Православних и Муслимана могле имати.*

Раздор између Хрвата - Срба, као и борба између четника и партиза-

на, ствара обде уверење да се Југославија, због недовољног моралног јединства, не може одржати. То би се уверење само још појачало ако би се још отворио и један верски рат између Православних и Муслимана. С погледом на улогу коју Турска има у међународној политици, као и на улогу коју може добити у идућим догађајима, наш положај на дипломатском пољу био би јако отежан ако би се вама, као Министру војске, могле приписати непријатељске намере према Муслиманима. Ја се чврсто надам да ћете ви наћи начина, да демантујете гласове који се шире у противном смислу. Било би врло потребно да ваш одговор добијем што пре.

Михаиловић је доставио свој одговор одмах. Он гласи:

Број 1659, 26 маја 1943. - Десетог маја доставио сам пуковнику Белију следећу изјаву, коју је доставио Британској влади:

"Окупатори, не поуздавајући се више у своје сопствене снаге, настоје да до краја искористе наше унутрашње неприлике, које су они створили својим упорним радом и својом вештом пропагандом. Нарочито настоје да искористе муслимански живаљ у Југославији. Најпре су га наоружали и потстакли да по њиховом плану и под њиховом заштитом, у реговима хрватских усташа, почине страшна зверства над незаштићеним Србима у Босни и Херцеговини, а они да онда, тобоже, успостављају ред.

Међутим кад су Срби, иако голоруки стали да се бране и кад су Муслимани, увидевши колико је та самоодбрана ефикасна, у својим резолуцијама донетим у Бања Луци, Приједору, Сарајеву и Тузли, - отворено устали против овога искоришћавања муслиманских маса да најкрволочнија недела; кад су Муслимани у Херцеговини, по споразуму са мном, и под вођством др. Изнера Поповца и Мустафе Пашића, стали да се организују за заједничку борбу Срба Православних и Муслимана против окупатора и њихових сарадника; кад су Муслимани у Источној Босни почели да се стављају под моју команду и да се под мајором Фехимом Мусакадићем боре против окупатора и њихових штићеника, - онда су окупатори пошли другим путем. Н е м ц и протуррају по Турској вестима како сам ја тобож издао нека наређења да се убијају сви Муслимани у Босни и Санџаку, а остали да ће се после рата протерати у Турску.

Те вести су из основа потпуно л а ж н е. Чињеница је да у Босни и Херцеговини, не само што ми је успело да доста обуставим страховите насртаје Муслимана на незаштићене Србе, већ да извесни, макар за сада и мали број Муслимана окрене оружје против непријатеља. У Санџаку истина, ствари иду много теже: сва моја настојања као и настојања наше Владе у Лондону, да и Муслимани у Санџаку промене свој непријатељски став према Србима - остала су тотобо безуспешна. Доказ је најновији случај најбогатијег српског села у Санџаку - Буђеба у које је ноћу 1/2 маја обе године упало 200-300 Муслимана добро наоружаних немачким оружјем, многи обучени у немачке униформе, а сви предвођени са 100 немачких официра, подофицира и војника: побили 35 старца, жена и деце; опљачкали и огнели сву храну, отерали сву стоку, а куће све попалили. Тридесет Срба погинуло је у одбрани села, а већи број је рањен.

Неки од усташа носе крстичне јабучке побједних Срба као ратне трофеје, а ни један није неактиван.

Познавајући како је снажна оданост југословенских Муслимана њиховој вери, и убијајући до које их је мере та вера побезала са Турском, у којој уз то живи више хиљада исељених из Босне и Херцеговине, Санџака и Јужне Србије - и преко наше Владе у Лондону и преко војног изасланика обде, у више махова молио сам да Влада Велике Британије заинтересује Турску владу: да делује на Муслимане у Југославији, не би ли променили свој непријатељски став према Србима и, ако већ неће да бране своју Отаџбину, да бар не иду у службу окупатора и да не убијају незаштитену српску нејач, жене, децу и немоћне старце.

На моје молбе није било одзива. Стога ми је врло драго што се Турска влада, макар и у последњи час, макар и поводом лажних вести наших непријатеља, - заинтересовала за ово питање. Верујем у њене добронамерне побуде као и у то да би њен савет, упућен Муслиманима у Југославији, добро дошао. Он би припомогао да се српски народ, макар одсад, поштеди у својим животима, у својој имовини и да своје снаге уместо у самоодбрани од својих суграђана Муслимана, - употреби много корисније против окупатора. То би било исто толико од користи и по муслимански живаљ у Југославији, јер не би гинуо за рачун окупатора, пошто српски народ мора да се брани. У томе праву самоодбране, нити смем нити могу да спречавам, као што Тито неће нити може спречити да кривци за мученичку смрт стотине хиљада небних Срба - жена, деце и старца, - буду за своја недела по закону кажњени.

Уверен да ће Турска влада, која свој став све више приближава праведној ствари, учинити све што може да и Муслимани у Југославији пођу њеним путем, - јер ово интересовање Турске владе, без обзира на начин како је до њега дошло, и скрено поздрављам.

Достављајући предње, још додајем: прво, да су Муслимани, обучени у немачке униформе, заједно са Немцима извршили напад на српска села на десној обали Лима, поубијали масу српског живља, деце и жена, и попалили већи број српских села, о чему сам већ известио Краљевску владу. У Босни је формирана од босанско-херцеговачких Муслимана SS дивизија под командом немачких официра и у немачким униформама. Ова ће дивизија бити употребљена за борбу против Срба и против Савезника. О обоме сам такође известио Краљевску владу Немци прикупљају Муслимане из Санџака, облаче их у немачке униформе, врше обуку са њима у Пријеполу и, под командом Немаца, упућују их у борбу против Срба. Борба против Немаца и о њих Муслимана, још се води на десној обали Лима.

Са Косова, из Метохије, Санџака и Босне, Немци прикупљају Муслимане, облаче их у немачке униформе, и са њима врше обуку у Земуну. Више је него извесно да ће и они бити употребљени за борбу против Срба и Савезника. У Ужице је већ стигло 200-300 Муслимана у немачким униформама, који се не понашају ни најмање пријатељски према Србима.

Поред овог одговора, Михаиловић је и даље обавештавао Владу о раду Муслимана, следећим депешама:

Број 1236, 10 јануара 1943.— Из Фехија, Мусе Кадића, Дрисмета и Псића примио сам следећи телеграм за Њ.В. Краља: "Претставници Муслиманске народне војне организације за борбу за ослобођење Отаџбине, са једног збора одржаног у Калиновику, шаљу свом славном Краљу изразе своје верности и оданости.

Бр. 1244, 10 јануара 1943.— Примио сам извештај из Херцеговине од поуздана човека, да нам Муслимани прилазе у већем броју но икада, од кад су чули да су њихове вође у контакту са мном. Потребно је упутити апел, још једном, Муслиманима преко Војних емисија: да они сами треба да казне своје издајнике и да приђу јединицама југословенске војске. Имена муслиманских вођа треба држати у тајности.

Број 1487, 22 априла 1943.— Од Муслимана из Босне Немци формирају у Сарајеву Босанско-херцеговачку SS дивизију. Униформе немачке са зеленим фесовима. Официри Немци. Позив на упис потписао командант немачких трупа. Извештај са поуздане стране.

Број 1593, 30 маја 1943. — Немци су регрутовали 15.000 Муслимана из Босне за борбу против четника. Извештај од команданта из Санџака.

Број 1616, 10 јуна 1943. — Муслимани у немачким униформама, заједно са Немцима, после жестоке борбе, запалили српска села: Ђаловиће, Гргај, Црвско у Бјелопольском срезу. Биле жестоке борбе 27/28 маја близу села Вишњева и Трешњева.

Број 1764, 1 јула 1943.— У Сјеници и Пријепољу има 5.000 Немаца, који пале српска села и убијају српску децу. У обим злочинима, Муслимани из Санџака помажу их до краја.

Број 1796, 7 јула 1943.— Муслимани се организују и групишу под командом комуниста. Не чине ово из комунистичког убеђења, него мисле да ће на овај начин моћи да истребе оно мало преосталих Срба у Босни и Херцеговини.

29.

В.К.Бр. 39, 4 маја 1943.— Сер Арчибал Синклер, Министар ваздухопловства доставља вам следећу депешу:

"Захваљујем вам на топлој и дирљивој честитки, коју сте послали Краљевском ваздухопловству на дан 25-годишњице његовог стварања. У име Краљевског ваздухопловства ја вам захваљујем на поруци и стало ми је да вас убедим да се ваша порука дубоко цени. Речито и племенито говорите о подвизима Краљевског ваздухопловства, подвизима, који народима Европе показују да је Особина изгубила рат.

Краљевско ваздухопловство стараће се да непрекидно и снажно удара у само срце Немачке. Краљевском ваздухопловству биће циљ да помаже народе, који се одупиру непријатељу у Европи.

Ваша Екселенција може да рачуна на даљу помоћ и погпору Краљевског ваздухопловства. Наше обавезе на другим ратиштима озбиљно су ограничили количину помоћи, коју смо могли нашем народу да пружимо у прошлости, али сам срећан што могу да вам кажем да смо, на предлог наше Војне мисије

при вашем Штабу, успели да одредимо већи број авиона за указивање помоћи вама.
Арчибалд Синклер.

Ово је био одговор на следећу Михаиловићеву депешу:

Број 1457, 16 марта 1943: Генерал Михаиловић, Министар војске, морнарице и ваздухопловства Краљевине Југославије – Сер Арчибалд Синклеру, Министру ваздухопловства Његовог Британског Величанства.

“Наде, које је Велика Британија полагала у своје ваздухопловство као моћни савремени вид оружане силе, – РАФ је у потпуности оправдао. И да РАФ од себе није ништа дао сем добијене Битке за Велику Британију и тиме спасао Енглеско Острво од бруталне инвазије Немаца, па је много задужио не само Велику Британију него и све Уједињене народе.

“Од обе до сада најзначајније победе у овом рату, до силног дејства на Марет Линији, РАФ је непрекидно вршио страховиту офанзиву над поробљеном Европом и другим бојиштима и доказао народима сила Особине своју моћ и шта значи ваздушни рат који су сами наметнули. Саг је народима Особине јасно шта их тек још очекује од британског ваздухопловства. Својим досадашњим акцијама РАФ је улио потпуну веру свим народима Европе, да је Особина сигурно изгубила рат.

За све ово време, РАФ је увек нашао могућности да укаже помоћ југословенској војсци у Отаџбини, која је осетила да није усамљена у њеној тешкој борби, што је знатно пробудило наша осећања у братство по оружју са Великом Британијом и идеале за које се заједнички боримо.

Борци југословенске војске у Отаџбини са дивљењем су пратили и прате офанзивне акције РАФ-а. Господине Министре, у име свих бораца и своје најсрдачније честитам 25-годишњицу РАФ-а и кличемо из наших слободних планина: Живели храбри британски ваздухопловци!

30.

После пада Владе Слободана Јовановића, Михаиловић је доставио ову депешу:

Број 1795, 7 јула 1943. — Пропаганда преко радија Лондона изазива све веће и веће нерасположење међу народом, које се може окренути против оних који мисле да нешто постигну на овај начин. Протести стижу из свих крајева Југославије, све до Слобеније. Услед тога се појавило велико нерасположење против енглеских емисија. Разлози нерасположења су следећи:

1. Говорници на Лондонском радију су искључиво Хрвати, а уколико и има Срба, они су комунисти.

2. Честе кризе Владе у Лондону народ објашњава утицајем странаца, а не да настају услед наших потреба.

3. Отворена пропаганда у корист комуниста. Народ препоручује да наши Савезници прво формирају комунистичке јединице у њиховим земљама, а ако се то покаже као добра ствар, онда ћемо и сами то учинити.

4. Сва стрељања у Србији и другим српским покрајинама не објављују се преко Радија Лондона нити се Радио Лондон заузима за наш народ. Народ тумачи да се ово намерно ради и да су српске жртве узалудне.

5. Југословенска војска више се уопште не помиње у радио пропаганди, и поред тога што је она до сада дала и још даје безбројне жртве и што је била прва у Европи, која је дала свима пример борбом против окупатора.

6. Пропаганда преко радија хвали Хрвате што може гласније, као да смо ми били ти који смо суделовали под Стаљинградом, као да нису они поклапи 700.000 Срба, као да нису они били ти који су уништили југословенску војску 6 априла и као да Мачек није изјавио да се у овом рату Хрвати морају сачувати од биолошког истребљења. Због овог разлога се све борбе воде у српским крајевима, како би Срби гинули, а Хрвати се биолошки сачували.

7. Ја сам једини сабезнички командант, чије се име може нападати у сабезничкој штампи и омаложававати преко радија. Међутим, у међувремену, наши Сабезници не треба да заборава да сам ја по вољи народа узео на себе вођство као војник.

8. Материјал се ваздушним путем шаље комунистима. Докле народ види и осећа ово оптужује : да је ово случај свесног стварања друге Шпаније у Југославији.

9. Нека наши Сабезници запамте да сам августа месеца прошле године затражио да се изврши убијај о зверствима које су комунисти извршили над нашим народом, али ово није учињено.

Било је довољно да три комунистичка бегунца дођу у Лондон и учине неке изјаве које су објављене преко радија Лондон као цела истина.

Ја молим Краљевску Владу да учини све што може и учини крај овим активностима, иначе ћу бити приморан да отворено изађем пред народ са Истином и сачињеницама.

31.

Одговор Свесловенском одбору у Москви

Број 1397, 8 марта 1943.— Поводом апела Свесловенског одбора у Москви, пренет преко радио Лондона, примио сам од нашег Централног националног комитета следећу изјаву коју вам достављам. У последње време путем лондонске радио-емисије наш је народ имао прилике да слуша побољне апеле Свесловенског одбора у Москви упућене малим словенским народима о потреби јединства њихових снага у тешкој борби коју удружене сабезничке силе воде протиу Хитлеровске тираније. У тим апелима Свесловенски одбор у Москви, изражавајући дивљење борцима за њихове доприносе заједничкој борби, **п р и т о в о р и о** је између осталог како извесне **реакци-**

онарне струје ометају ову борбу. Из досадашњег става који је Москва сматрала за потребно да заузме према нашем националном покрету као и обе изјаве Свеслобенског одбора имамо пуно повода да се не двоумимо на кога би овај приговор имао да се односи. Уверени да је до овог неоснованог и непотребног приговора могло доћи једино из необавештености и крајњег непознавања прилика код нас, ми смо сматрали да треба да се осврнемо на овај неоправдани приговор са искреним жаљењем због тешке и неопростиве заблуде у којој се поменути Свеслобенски одбор о нама и нашим приликама налази.

Негаће наше Отаџбине иначе раздиру наша срца, а неправде које нам се чине од онога од кога их је наш народ најмање могао да очекује, још више продубљује наше патње. Јер наш народ, који је у осећањима према мајци Русији остао чврст и непоколебљив и који ни часа није престао да са разумевањем прати њену стварност, стоји данас зачуђен крајњом непућеношћу у његову стварност. Још велику руску револуцију схватио је Српски народ од почетка правилно као стихијску одмазду од најнеувиђајнијих и крвавих у новијој историји разумевајући да је она као и све револуције оставила трагове и ужаса и величине. Знао је, сем тога, да револуције и нису историјски догађаји смишљених и брижљивих планова и прорачуна, већ плиме без међа.

Да се историја не гради другачије него људским страстима и да иза неизбежног хаоса може наступити много бржи напредак пошто револуције сабладају, иначе непрестиве препреке и предрасуде, а потом да настају њене благотворне реперкусије, кад револуција постаје најпоучнији пример, јер под њеним утицајем долази до преображења схватања првенствено од оних који се одликују способностима инстинктивног прилагођавања. Нашем народу је исто тако јасно да и мирне револуције могу бити извршене у земљама где би се без руске револуције још дуго чекало на преображај схватања, које убија и осуђује старе неједнакости у друштвеним заједницама и према коме схватању друштво треба да управља човечност уместо материјални интереси, као да ће до обих преображаја неминовно доћи од једне земље до друге, захваљујући само жртвама руске револуције, све док се не роди нови правичнији свет као што се јасно осећа.

Да мали словенски народи, оранци Словенског стабла, морају бити колико поносни толико благодарни мајци Русији за болобе које је поднела и само она могла да поднесе да би родила бољи и нови свет као и да је Словен, који то не може да осети одгод, да он то више није и да се угасио као Словен. Нашој браћи Русима морају досада свакако бити јасни узроци нашег пораза од априла 1941 године. Поред небратског издајства, о коме већ постоји потпуно јасно признање самог хрватског издајника, храброст нашег народа скрхало је исто тако издајство баш оних које данас тако благонаклоно прима под своје окриље Москва. У самом часу кад је још пун наде ступио у тешку и намеравану борбу са непријатељем, о коме је знао да не би признао национално постојање у случају да победи, задобио је од њих најснажнији ударац у леђа. Бестидност свих страха које су они /мисли на комунисте под Титом/

починили у почетку рата била би невероватна, да о томе не постоје најсигурнији документи који то доказују. Они ће несумњиво потврдити фратернизирање њихово са окупатором све до 22 јуна 1942 године, после слома до кога је дошло без његове кривице, наш народ дотле моћан, поштован и чувен осетио се неправедно понижен. У њему скупљала се сва озлојеђеност, све незадовољство, сва горчина. Његово бунтовништво појачало се још више неправдама које су починили режими у Југославији између два светска рата. У таквој атмосфери у којој је његова крв кипела и пребирала а испуњен у исти мах духом славне прошлости, прошлости пуне дражи, пуне сјаја њеним предањима и њеним искуствима, он је знао да неће изостати час његове одмазде и тај час хтео је чекати.

Народ устаничких традиција, он је најбоље знао и умео да води самога себе, свестан да општи устанак може бити ефикасан само ако је б л а г о б р е м е н . И зато је са четничким формацијама веома смишљено ушао у герилску акцију, коју је водио од самог почетка и коју никад није помислио да напусти. Али они који су отпочели б е л е и з д а ј о м нису мугали мира. Они су га бруталном силом наморали да оружани устанак предузме у невреме и наступи у пребрремену акцију, која је унапред била осуђена на неуспех. Оне, који су га на то натерали, он непоправимо безазлен, није ни познавао. Он је био испуњен непоколебљивом отпорношћу, бескрајном мржњом према непријатељу и бунтовништвом он је хтео да се ослободи од обота, а они су то искористили.

Боље него икоме, нашој великој браћи Русима мора бити познато, да увек има с т р а н а ц а у мрачним дубинама револуције. Ти сумњиви странци отпочели су са белеиздајом, узроком незаслуженог пораза нашег народа, по чијем схватању нема страшнијег злочина, нема грознијег богохуљења, него подићи оружје против своје Отаџбине. Последица н е б л а г о б р е м е н о г устанка била је следећа: На привремено очишћеној територији о в и с т р а н ц и организовали су неку врсту државне власти да ту власт, која им је била главна, за себе осигурају не само за сада него и за будућност, они су предузели да ф и з и ч к и у н и ш т а в а ј у не само своје активне него чак и потенцијалне непријатеље. Ништа није природније него да је овакав њихов рад неизбежно морао довести до г р а ђ а н с к о г р а т а . Тако је за кратко време, на територији где се та власт простирала, имало само две врсте људи: крволока помрачених мозгова и ж р т а в а . Тада је настала пустош какву дотле нико није био упамтио. Земља је постала поприште жестоких нерада и насиља. Жртве су биране међу најбољим и најплеменитијим. Терор је беснео силом оркана, док су казнене експедиције, које је непријатељ предузео претварале у згариште читава насеља и крајебе. Н е о с е т љ и в о с т о б и х с т р а н а ц а према незапамћеним и излишним жртвама српског народа, њихова лакомисленост и неозбиљност, њихов к у к а в и ч л у к њихово уклањање из борбе у позadinу и истовремено излагање војске највећем ризику, немилосрдно избођење омладине на кланицу, њихова војничка неспособност која је често у најодлучнијим моментима претварала партизанске одреде у неорганизовану руљу

као и лудачко револуционарно крвопролиће које су они без потребе и изазбали, - отворио је после тога очи и оном делу нашег народа који се у почетку, обмањиван циљевима борбе које су они поставили и који су њему огробрарали, био за њима повео...

Тада је дошло до огорчене побуне зграбе памети, тада их је и тај део народа за све зло, за све крваве неправде и све свирепости које су му учинили за свагда прогласио први и највећи непријатељем. Доиста да ли је све ово нашем моћном, нашем великом и братском руском народу тако невероватно. На основу чега се то Свесловенски одбор у Москви тако лако запетео и тако брзо определио стајући на страну једне шакестранца а против читавог, а њему тако верног и тако блиског народа. Потиче ли ово опредељење на основу свестраног, сабесног и стрпљивог истраживања и разумевања наше стварности или просто на основу безочне пропаганде која се држи онога: клебетај, клебетај нешто ће ипак да остане или легенде. Треба ли да сместа слушамо један савет или прихватимо осуду некога који не располаже ни сенком озбиљног доказа и који се није потрудио да нас слуша. Ко од нас није очекивао да ће наша страдања наићи на најживљи бол наше браће а шта смо уместо тога дочекали. Дочекали смо то, да се под окриље примају они који са српским народом упоште нису имали везе и који су учинили све, да искорене моралне појмове и природна осећања из срца и главе криминално васпитане омладине са основом на правило: убуци омладинца у крв па он нема за тим куд него да остане са партизанима до краја. А затим да ли је за нашу велику руску браћу збиља тако природно, да један народ њима толико близак и одан предводе странци? Да ли је исто тако било и са великим руским народом? Нама се чини да није. Велика руска револуција имала је на свом челу Руса Владимира Илића Лењина. Она је дакле знала ко је води, можда и куда. Јесмо ли уверени да би без њега, обота чистог Руса и само са Лавом Бронштајном на челу, руски народ пошао за њим? Да ли Свесловенски одбор у Москви заиста зна шта је казао кад је од једног народа као што је наш, са историјом као што је наша, са наслеђем као што је наше, захтева да га уместо генерала Михалића, који се на његово чело стадио, води неки /јер после годину и по дана пустоши по нашој земљи још нико не зна право име шефа Врховног Штаба партизанског/, кад га позива да га води један непознат и чији је први доглавник, први помоћник и начелник штаба београдски боем Моша Пијаде.

Хвала мајци Русији на таквим саветима, али је српски народ не може послушати и никад је у обоме неће послушати. Истина је да су српском народу врло добро познати интереси његове велике руске браће. Са гледишта тих интереса било је појмљиво што је Русија заративши позвала поробљене народе на оружани устанак против окупатора а у циљу да ангажује његову снагу и разори његову позадину. Али је неразумљиво исто тако што су поробљени народи опет с правом гледајући на овај руски позив са својих садашњих и будућих националних интереса, - задржали себи право да сам о г л у ч е о моменту оружане борбе против окупатора. Бар ово право не може им нико оспорити, јер у историји нема примера да се један народ жртвовао до самоубиства ради

интереса неког другог народа или ради неких опште човечанских интереса који не би били најкрупнији интереси тог народа. И зато да би спречио своје уништење, да би себе спасао наш народ је устао да отклони, он се подигао да одстрани пре свега утицај оног насилног и братоломног дивљег духа који му је нанео толико зла и који је чинио све да му душу учини болесном.

Решен да са пуном свешћу и са знањем своју историју као и досаг изграђује сам, да и од сада као и до сад живи само из себе, из свог сопственог живота и вредности што их је сам створио, он се ухватио у коштац са хаосом да своју револуцију очисти од крва, а сем тога да је спасе од њених опасних апстракција. Онима који су му од некуд донели идеју о презирању Отаџбине, који са слобенством никакве безе и немају који су прихватили не идеју ослобођења од мрског Хитлеризма већ напротив његову сопствену коју је он дао својем сопственом народу: идеал крви, идеал Глорија Санџини. Немајући ништа против интернационалне солидарности наш је народ пригрлио пре свега и деју наци је ово у толико пре што интернационална свест о солидарности у име човечанства које се намеће силом није у стању да надблага национално осећање и заједничку судбину.

И тако у овом великом крварењу народа, он добро зна шта хоће, као што му није први пут да је изразио јачину своје вере јер је он знао да се нага и упркос свакој наци и да саблађује и што је несавладљиво. Он је свестан да се ратоби и револуције састоје из криза великог напора. Али је он дубоко и непоколебљиво уверен да ће их пребродити као и да ће прекаљен у несрећи и опасности надживети патње које подноси.

— Ђенерал Михаиловић

/Овај одговор Централног националног комитета достављен је: министру Форен офиса Антони Идну, министру војске Григу, министру блокаде Лорду Селборну, војном саветнику Черчиловом Ђенералу Маршал - Корнвалу, америчком војном изасланику Солберту и америчком поморском изасланику Калану; Министру Двора Радоју Л. Кнежевићу, министру саобраћаја Милану Гролу, министру просвете Миши Трифуновићу, министру правде Милану Гавриловићу и амбасадорима Фотићу и Шуменковићу.

Овај одговор је исто тако отштампан у брошури "Ђенерал Михаиловић и У.С.С.Р" од потпуковника Ж.Л.Кнежевића, септембра 1945/

Прилог XII

САВЕЗНИЧКА ПРИЗНАЊА

Побуна Срба у Београду 27 марта 1941 и одбацивање Тројног пакта са Силама Осовине, који је Југославију претварао у Хитлеровог сателита, као и отпор Срба под ђенералом Михаиловићем против окупатора, дигао је престиж Југославије у небеске висине. Отпор Михаиловићевих снага против завојевача, нарочито акције вођене током 1942 године у долинама Ибра и Мораве у вези са битком за Африку, изазвали су дивљење код народа Велике Британије и Сједињених Држава. И Краљ Велике Британије и председник Рузвелт у другој половини 1942 дигли су своје посланство на степен амбасада да би дали признање Југославији за њен јуначки отпор против нацизма и фашизма. Најзначајнији савезнички Команданти одали су признање Михаиловићу. Боље но ико, они су били у стању да процене и значај и цену те борбе, нарочито пред и у току Битке код Ел Аламеина, крајем октобра 1942 године.

Велика Британија диже посланство на степен амбасаде

Краљ Ђорђе VI 15 јуна 1942 дигао је своје посланство на степен амбасаде. Предајући своја акредитивна писма краљу Петру амбасадор Џорџ Рендел рекао је у своме говору ово:

Ваше Величанство,

Сматрам за велику част и нарочито задовољство да Вам поднесем писмо мог Суверена, Краља, којим ме акредитује код Вас као првог британског амбасадора у Југославију.

Подизање представништва Његовог Величанства на степен амбасаде симболични је гест којим се жели изразити најдубље дивљење које Британија и цела Британска Империја осећају - као у ствари и све слободне земље света - према јуначком о т п о р у против бруталних нападачких сила народа Вашег Величанства и југословенске родољубиве војске, која се и д а љ е бори на тлу Југославије под командом Вашег министра војске ђенерала Д р а ж е М и х а и л о в и ћ а. Исто тако ово оличава и пуно поуздање које осећамо у скоро ослобођење Ваше земље, и повратак Вашег Величанства у Сбоју Краљевину из свога садашњег изгнанства, као и у скору обнову, на правом месту које јој припада у породици европских народа, слободне Југославије, уједињене под Вашом Круном.

Изражавајући Вашем Величанству ова осећања, ја желим да Вам истовремено испоручим изразе дубоких симпатија које у Британији постоје према страшним патњама Вашег народа у свима крајевима Ваше земље под ужасном тиранијом варварског завојевача. Ми смо добро упознати са дивљачким и сис-

тематским прогањањем које Југославија подноси, и ти злочини неће бити олако заборављени. Ова симпатија према патњама Вашег народа, још ће више, ако је то могуће, појачати нашу одлучност да сарађујемо са Вама и Вашом Владом и народом, на све могуће начине, у циљу остварења заједничке победе у великој борби у којој узимају учешћа обе наше земље против сила зла.

Није потребно да још једном уверавам Ваше Вличанство да ћу, у високој мисији која ми је поверена, увек настојати, као што сам и у прошлости настојао, да још више појачам везе тесног пријатељства које су постојале између наша два савезничка народа. Ја сам уверен да ће овај савез и дух тесне сарадње и узајамног разумевања продужити да и даље инспирише наше међународне односе, не само у току садашње борбе, већ и дуго потом у мирној будућности која ће, како се поуздано надамо, наступити после наше заједничке победе.

На овај поздравни говор амбасадора Рендела краљ Петар одговорио је овим одговором:

Ја осећам дубоко задовољство и посебну радост што видим Вашу екселенцију као првог британског амбасадора у Југославији.

Док сте Ви, Екселенцијо, подизање мисије Његовог Британског Величанства код мене на степен амбасаде показали да симболично изражава дивљење Ваше земље и целе Британске Империје према јуначком отпору југословенског народа под непосредном командом Државе Микхилова и Ђаа против сила бруталне агресије, који се отпор и даље наставља, Ја са Своје стране, подижући југословенско представништво у Великој Британији на степен амбасаде у овом свечаном акту видим на првом месту наше признање славним народима Британске Империје на тако великим жртвама како у крви, тако и другим начинима, које сада подносе за ослобођење моје мученичке земље и других поробљених народа у целој Европи испод јарма најстрашнијег непријатеља кога је икад људски род познавао.

Захваљујући баш тој најплеменитијој замисли и највећој храбрости коју показују ваши народи у њеном остварењу, ми можемо са највећим поуздањем гледати на наступајуће ослобођење и скору потпуну обнову, на првом месту које јој у европској породици народа припада, националне и демократске Југославије, напредне и уједињене под мојом Круном.

Борба коју наша два народа поново заједнички воде против истог барбарског завојевача у току живота једне генерације, показује ми на најизразитији и неопходан начин, да су наше будућности, у најкритичнијим тренуцима нашег постојања као народа и као државе једне исте и заједничке.

Не сумњам, Екселенцијо, да ћете у овој новој мисији коју Вам је поверио Ваш милостиви Суверен и Мој љубљени брат и рођак, појачати још више тесне везе пријатељства које везују наша два савезничка народа, као што сте то чинили и у прошлости.

На исти начин Ја не сумњам да ће овај савез да се продужи после наше заједничке победе, дуго у мирној будућности, на нашу обострану корист. То је моја најискренија жеља и то је најбоље схваћени интерес Југославије.¹

Председник Рузвелт диже посланство на степен амбасаде

Трећег новембра краљ Петар II примио је у свечану аудијенцију досадашњег посланика Сједињених Америчких Држава на нашем Двору Антони Ј. Дрексел Бидл, млађи, кога је председник Сједињених Америчких Држава Рузвелт наименовао за првог америчког амбасадора на нашем Двору. Амбасадор Бидл предао је лично писмо председника Рузвелта које гласи:

*Франкилин Д. Рузвелт
Председник С.А.Д.*

Њ.В. Петру II, Краљу Југославије

Ваше Величанство,

Звонки глас југословенског народа којим је објавио Ваше преузимање власти у критичном тренутку историје Ваше земље, чуо се кроз целу Америку као глас народа који употребљава право да живи као слободни људи. Ова порука одјекнула је у срцима свих Американаца када су посматрали храбру одбрану Југославије против неизазване агресије сила које су одлучиле да покоре Вашу земљу својом тиранији.

Под храбрим вођством та очајничка борба се одржава. Она је знатан допринос према крајњој победи. Ти људи без страха дали су свету пример несаломљиве воље народа који неће да се преда. Зато је ово право време да Сједињене Америчке Државе и Југославија, када су оба гва народа уједињена у духу као никад раније, подигну своје дипломатске представнике на степен амбасадора.

Сазнао сам са великим задовољством о Вашем пристанку да примите г. Антони Ј. Дрексел Бигла млађег за првог изванредног и опуномоћеног амбасадора Сједињених Америчких Држава при Краљевској Југословенској влади. Верујем да ће г. Бигл и даље уживати поверење Вашег Величанства и да ћете поклонити пуну веру свакој акцији коју он буде предузео у име своје благе.

*Ваш добри пријатељ
Франкилин Д. Рузвелт*

*Самнер Велс
Државни подсекретар
Вашингтон, 14 октобра 1942²*

Говор министра Леополда Емерија

На свечаној академији у југословенском Дому у Лондону, на Видовдан 28 јуна 1942 министар за Индију Емери говорио је у име Британске владе. Тај говор изводно гласи:

*Јуначки народе Југославије!
Срби, Хрвати и Словенци!
Непобедиби ратници, који се борите на бојном пољу са Дражом Михаиловићем!*

Грађани и грађанке, сељаци и сељанке Југославије, ви који никада нисте клонули духом и који с вером у победу чекате час ослобођења од ваших угњетача!

Ја говорим свима вама у име Британске владе на овај историјски дан, историјски и за ваш народ и за Хришћанство.

На данашњи дан пре петсто педесет три године ваши претци су заложили све и, како је изгледало жртвовали све, у узалудном покушају да зауставе напредовање победничке турске војске. Српски кнежеви су лако могли да задрже свој положај, племићи да очувају своја имања, а сељаци да спасу своје њиве. Мало се од њих тражило-само да се одрекну хришћанске вере и прихвате турски "нови поредак". Они су одбили да пођу обим лаким путем. Изабрали су славни пут-пут сигурног пораза. Али су спасли душу и о п с т а н а к народа. То је, изгледа ми, стварни смисао одлуке Цара Лазара, да се приволи царству небеском, а не земаљском:

*"Земаљско је за малено царство
а небеско увек и до века."*

Одлуку није донео он сам. Цела његова војска била је прожета истим духом. Уочи битке "сва се српска причестила војска", решена као што Бошко Југовић рече својој сестри:

*" За крст часни крвцу прољебати
И за своју бјеру умријети".*

На крвавом бојишту сви су се борили заједно, кнежеви, племићи и сељаци, "Гдје брат брата издати не шћеде". Прегазили су их, али су они загодбили бесмртну славу.

*"Бог остави спомен роду српском
Да се прича и приповиједа
Док је људи и док је Косова".*

Војска је пропала. Али су свештеници и себри одржавали веру и наду у народу за време дуге ноћи ропства. Искра отпора никада није потпуно замрла. После четири стотине година са Карађорђем опет је сванула зора српске слободе. Многе борбе су се водиле и многи неуспеси доживели са врхунцем у патњама и коначној победи прошлог светског рата. Изгледало је као да је најзад остварен једном за увек сан ваших мислилаца и државника-сан о југословенском јединству.

Али, пре петнаест месеци ви сте одједном видели да је све што сте вековима у патњи и борби загодбили, опет у опасности. Још једном сте се нашли, као у доба Цара Лазара, пред истим избором: мир уз губитак свега што вам је драго и свето, или слобода без обзира на жртве. Још једном ви сте изабрали тежи али славнији пут пораза и патње. Ми знамо за неописиве ужасе и злочине

које вам наносе и наша срца се грче у болу за вама. С дивљењем пратимо сјајни јуначки отпор ваших непобеђених бораца против толико јаче силе и барбарских метода ваших непријатеља. Знамо да се нашло неколико слабића и издајица у вашој средини. „Бог убио Вука Бранковића!“ али је огромна већина нашег народа остала верна духу ваших праотаца. Ви сте спасли душу Југославије.

Ви сте спасли будућност Југославије. Јер сте нас својим држањем обавезали, нас ваше савезнике, да се боримо с вама и за вас све до победе. А кад победимо, и кад се ваш јуначки млади Краљ и његова Влада врате у слободну Југославију, тада ћемо, јер смо се и на то обавезали у потпуној сагласности са нашим храбрим руским савезницима, наставити да вас помажемо у вашем раду на обнови земље, на изграђивању вашег будућег благостања и одржавању места које вам припада у заједници слободних народа Европе.

За вас сам ја само - г л а с. Али овај глас није глас само једног Енглеза који воли вашу земљу и народ, већ је гног министра, који говори у име с в о ј е в л а д е и у име моћног скупа савезничких народа, који неће престати да се боре док се проклетство немачке тираније не збрише са лица земље. Ово је глас, који вас позива да останете сложни у својој садашњој заједничкој борби, сложни у уверењу да је ваша победа сигурна и сложни у својој вери у срећнију будућност. /Овај део говора г. Емери је одржао на српскохрватском језику/.

Пре овога г. Емери је на енглеском језику рекао:

Окупили смо се на дан значајан не само у историји Југославије, већ и у историји читавог Хришћанства. На данашњи дан пре 553 године Цар Лазар и средњебиковна Србија пали су пред неодољивим продорима отоманских армија. На равном Косову-пољу враних птица, ни све храброст племића ни све верност сељаштва нису помогли у борби противу модерног оружја и дисциплинованог фанатизма јаничара Султана Мурата. Освајачи су скупо платили своју победу и с а м о пожртвовање Србије п р и б а в и л о је х р и ш ћ а н с т в у п о л а б е к а тако потребног одмора и предаха пре ма што је борба противу Ислама настављена. За саму Србију Косово је значило пуни нестанак као државе. Али не и нестанак као народа са својим сопственим карактером и традицијама... Исто се тако поново, пре отприлике петнаест месеци, када је југословенски народ у изненадном и неодољивом полету устао на ноге у страшном огорчењу противу владе која је хтела да њихову земљу преда у ланцима под нацистичко тосподарство. Југословенски народ је устао и заузео своје место н а с т р а н и с л о б о д е и европске хришћанске цивилизације. И овога пута јавио се исти онај дух и у ствари, поновила се прошлост. Још једном су били побеђени под ударцима надмоћније силе. Али још једном њихов је отпор добио г р а г о ц и е н о и потребно време. Само ће историја моћи да каже колико је за нас био спасоносан овај временски период о д н е к о л и к о н е д е љ а у току кога је првобитни југословенски отпор о д л о ж и о н е м а ч к и н а п а д н а Р у с и ј у, или, у ствари, колико је и сада за нас спасоносна чињеница да се на руском фронту н е н а л а з е све оне непријатељске дивизије к о ј е н е о п -

ходни герилци ђенерала Михаиловића држе данас приковане на, у ствари, другом фронту који у Европи постоји.

Нага све, они су спасили и душу Југославије и спасли њену будућност. Јер на тај начин засновали су темеље својих захтева према силама чија ће победа одлучити о будућности Југославије... Победа је сигурна. Када год дође донеће собом обнову Југославије, и то не само независност и јединство, већ такође и обезбеђени положај и процват како у материјалном напретку тако и духовном вођству на које је природна богатства и геније карактера њеног народа с правом влашћује... Мисли свих нас, као и Југословена у изгнанству, морају бити са онима који се данас налазе у Југославији. Наша срца иду у свој болној симпатији према онима који су претрпели и трпе понижења, бруталност и злочиначке окрутности које према њима врше немачки тирани и њихови шакали у најоштријем гнушању ми осуђујемо вршиоце тих зверстава. Н е с а л о м љ и в и д у х изванредна дела ратника из Ваших планина узбуђују и нас и изазивају дивљење.

Сутрадан председник Владе Слободан Јовановић упутио је писмо министру Л. С. Емерију, у коме је рекао: "Како ми се јуче није пружила прилика да Вам одмах на месту јавно захвалим за Ваш сјајни говор о Видовдану, то Вас молим, да овим путем примите моју срдачну благодарност. Ја Вам захваљујем како за оне далекосежне речи које сте изговорили том приликом као члан Британске владе Његовог Величанства, тако и за оне што сте рекли као лично толико репрезентативна у британском јавном мишљењу. Цео говор, наиме, дао је изражаја Вашег доброг схватања историјске мисије нашег народа. Зато је та страна говора тако мила нашем срцу. Одјек тога осетили сте у одобравању присутних, а надам се, и у овом писму".³

ОКИНЛЕК, ХАРВУД И ТЕДЕР
Британски команданти на Средњем Истоку

Са дивљењем пратимо од вас вођење операције, које су од неоцењиве вредности за нашу савезничку ствар. Материјална помоћ коју можемо да дајемо вашим трупама није можда тренутно велика колико бисмо ми желели, али вас уверавамо да ће се предузети све да се вама упути свака могућа помоћ.

С.Ј. Окинлек
Х. Харвуд
А. В. Тедер

16 августа 1942.⁴

АНТОНИ ИДН

Британски министар иностраних послова

Мислим да ће ми сваки мој сународник казати данас, да је Југославија већ осветлала образ у овом рату. Није наш посао покушавати да будемо историчари и да пишемо историју овога рата... Али се извесни датуми, већ увелико издвајају као обележене тачке у развоју и овога великог светског судара. Један од тих датума био је 27 март прошле године, датум преврата у Југославији...

Добро уређене југословенске војске воде борбу против непријатеља на сопственом тлу, под необично храбрим вођством ђенерала Михаиловића. То је једна важна војничка чињеница. У овом часу непријатељске дивизије које су преко потребне на руском војишту, или потребне на египатском војишту, задржаване су борбом у Југославији. Али није само то. Тај отпор предзнак је онога што ће тек доћи. Не знам да ли сте запазили један чланак у данашњем Т а ј м с у од његовог цариградског дописника - ту се говори о врењу површине на Балкану. О томе нема сумње. И, пре, или после, кад куцне одређени час, то врење ће избити, и Балкан ће се осветити онима који су га тирански угњетавали тако дуго.

24 септембар 1942.⁵

Антони Идн

ЂЕНЕРАЛ ЖИРО

Командант француских снага у Северној Африци

Поново сам ступио у борбу против наших заједничких непријатеља. Вама лично и херојској југословенској војсци желим у овом тренутку да изразим и подвучем традиционално братство по оружју које влада између француске војске и ваше војске. Изражавам вам своје најдубље дивљење. Ваш херојски отпор и ваши успеси пробудили су и покренули националну свест свих оних који се боре против нападача. Ваш отпор и ваш пример воде ка победи, која почиње да се рађа.

11 новембар 1942.⁶

Ђенерал Жиро

ЂЕНЕРАЛ АЛАН БРУК

Начелник британског ђенералштаба

У име царског ђенералштаба не могу да пропустим двадесет четврту годишњицу од уједињења Срба, Хрвата и Словенаца, а да не изразим честитање за дивне потхвате југословенске војске на Средњем Истоку у овом победоносном часу, него и на ваше непобедиве четнике, под вашом командом који се боре дан и ноћ под најтежим ратним околностима. Уверен сам, Госпо-

дине Министре, да ће ускоро доћи дан када ће и све ваше снаге моћи да буду уједињене у једној слободној и победничкој Југославији; дан када ће непријатељ, против кога се заједнички боримо раме уз раме, бити сатрвен заувек.

1 децембра 1942.⁷

Алан Брук

САМНЕР ВЕЛС
Државни подсекретар САД

Влада Сједињених Америчких Држава има потпуно поверење у патриотизам ђенерала Михаиловића и велико дивљење за вештину, истрајност и храброст са којом он и југословенски патриоти око њега настављају борбу за ослобођење своје земље. Ми сматрамо да војна акција на коју се позивате представља чињеницу у оријентисању вођства рата од стране Уједињених народа против Осовине.

4. јануара 1943.⁸

Самнер Валс

ЂЕНЕРАЛ АЈЗЕНХАУЕР
Командант англо-америчке војске у Северној Африци

Америчке оружане снаге у Европи и Африци поздрављају своју браћу по оружју, одличне и храбре војне јединице под вашом одлучном командом. Ти јуначки људи који су приступили вашим редовима, у свом завичају, да би непријатеље изагнали из Отаџбине, боре се с пуном оданошћу и самопрегором за заједничку ствар Уједињених народа. Нека би им та борба донела потпун успех.

13 јануара 1943.⁸

Двајт Д. Ајзенхауер

ЂЕНЕРАЛ ДЕГОЛ
Председник слободне Француске

Ђенерал Шарл Дегол одликовао је ђенерала Михаиловића Ратним крстом, 2 фебруара 1943, с овом похвалном наредбом:

Легендарни јунак, символ најчистијега родољубља и највиших југословенских војничких врлина, тај ђенерал није престао водити борбу на окупираном националном тлу. Уз помоћ родољуба, он без суштајања не да мира окупаторској војсци, тако припремајући онај коначни јуриш који ће довести до ослобођења његове Отаџбине и целог света, раме уз раме с онима који никад нису сматрали да се једна велика земља може да покори суровом завојевачу.

2 фебруара 1943.⁹

Шарл Дегол

ЛОРД СЕЛБОРН
Британски министар блокаде

Бриљантно је оно што је ђенерал Михаиловић учинио и још увек чини. Имате разлога да будете горди на њега. Черчил је сад у Каиру начинио анкету код војних власти о акцији ђенерала Михаиловића, и извештаји које нам је о томе послао заиста су ласкави за ђенерала.

Ми ћемо да му дотуримо помоћ у оружју.

5 фебруара 1943.¹⁰

Лорд Селборн

ЛОРД СЕЛБОРН
Британски Министар блокаде

Пуковник Бели доставља сјајне податке о ђенералу Михаиловићу и његовој војсци у окупираној Југославији. ....

Лорд Гленконер, председник у Каиру, исто тако шаље депеше и моли што већи број авиона за дотур оружја ђенерала Михаиловића. Тражење Југословенске владе, да се преко 30 официра убаци Михаиловићу парашитима, представља јединствен пример пожртвовања и родољубља. Он ће учинити све да се тај предлог оствари.

16 марта 1943.¹¹

Лорд Селборн

НАПОМЕНЕ

1. Службене новине, бр.7 од 18 јуна 1942, Лондон.
2. Службене новине, бр. 10 од 24 новембра 1942, Лондон.
3. Службене новине, бр. 8 од 8 августа 1942, Лондон.
4. Телеграм Команданта југословенских трупа на Блиском Истоку Об. О. Бр. 1231 од 16 августа 1942.
5. При отварању Југословенског дома у Лондону. Цео Иднов говор на енглеском штампан је у Службеним новинама бр. 10 од 24 новембра 1942, Лондон.
6. Телеграм Михаиловићу кад је генерал Хенри Жиро примио команду над француским трупама у Северној Африци.
7. Телеграм Михаиловићу.
8. Телеграм Михаиловићу.
9. Похвална наредба за све француске сувоземне, поморске и ваздухопловне јединице, на дан 2 фебруара 1943.
10. Viscount Wolmer, Earl of Selborn, Minister of Economic Warfare, у разговору с југословенским помоћником Министра спољашних послова В. Милановићем /Министарство спољних послова Стр. Пов. Бр. 37 од 9 фебруара 1943/
11. Забелешка Стр. Пов. Д.В.Бр. 55 од 19 марта 1943, о разговору председника Владе Слободана Јовановића са Лорд Селборном на коктел партији код Њ.В. краља Петра 16 марта 1943.

ПРИЗНАЊА МИХАИЛОВИЋУ

”General Mihailovich and his forces contributed materially to the Allied cause, and were instrumental in obtaining a final Allied Victory“.

This is the text of the citation signed by President of the United States Harry S. Truman on March 29, 1948, when he awarded General Draza Mihailovich a posthumus Legion of Merit, the highest honour that can be given a foreign national.

General Dragoljub Mihailovich distinguished himself in an outstanding manner as Commander-in-Chief of the Yugoslavian Army Forces and later as Minister of War by organizing and leading important resistance forces against the enemy which occupied Yugoslavia, from December 1941 to December 1944. Through the undaunted efforts of his troops, many United States airmen were rescued and returned safely to friendly control. General Mihailovich and his forces, although lacking adequate supplies, and fighting under extreme hardships, contributed materially to the Allied cause, and were instrumental in obtaining a final Allied Victory.

March 29, 1948.

(Signed) HARRY S. TRUMAN

ПРЕТСЕДНИК С.А.Д. ХАРИ ТРУМАН

Похвална наредба уз орден Legion of Merit

Генерал Драгољуб Михаиловић изванредно се истакао као Главни заповедник југословенских оружаних снага и доцније као Министар војни организујући и водећи крупне снаге отпора против непријатеља који је окупирао Југославију, од децембра 1941

до децембра 1941 године. Захваљујући неустрашивим напорима његових трупа, многи амерички авијатичари били су спасени и безбедно враћени на савезничку страну. Генерал Михаиловић и његове снаге, упркос недовољном снабдевању и борећи се под изузетним тешкоћама, материјално су допринели савезничкој ствари и били судеоници у извојевању коначне савезничке победе.

29 марта 1948.

ИЗЈАВА РЕБЕКЕ ВЕСТ

Двадесет година након смрти, Дража Михаиловић остаје незамагљен у својој слави као заштитник слободе против фашистичког терора, који ју је такође бранио и од комунистичког терора. У њега није било тренутака слабости, нити горчине. Није ми познат случај да се светно онима који су се о њега огрешили издајством.

Пре двадесет година ја сам знала да је он невин у свим оптужбама које су биле дигнуте против њега, а отада сам стекла још више доказа његове невиности. Налуптање њега био је злочин, и као и сви злочини, није много користи донео својим извршиоцима.

Волела сам ваш народ пре рата, волим га и одајем му признање све више и више како године пролазе, и увиђам да томе хероју кога сте ви дали историји до данас још нема равна.

8 јули 1966

Ребека Вест

Прилог XIII

ОРГАНИЗАЦИЈА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЏБИНИ

Савезничка мисија желела је да обиђе корпусе на територији Србије и лично се увери о снази организованих бораца. Мисија је обишла Западну Србију од 7 новембра до 19 децембра 1943 године. У Мисији су били потпуковник Алберт Сајс, мајор Дуан Хатсон и капетан Валтер Менсфилд. Сајс и Менсфилд имали су намеру да Рузвелту поднесу стање Михаиловићевих трупа. Нажалост Менсфилд је изишао из земље тек 14 фебруара 1944, а Сајс тек 15 марта 1944. Врховна команда израдила је списак јединица и командантанта и предала капетану Бориславу Ј.Тодоровићу да послужи као подсетник за извештај Рузвелту. Списак је писао својом руком ђенералштабни потпуковник Павле Новаковић на раду у Врховној команди. Капетан Тодоровић је овај списак донео у Вашингтон у марту 1944. Списак је означио само корпус и њихове команданте новембра 1943 године. Тај списак гласи:

С Р Б И Ј А

1. **К р а ј и н с к и к о р п у с:** Командант ђенералштабни мајор Велимир Пилетић. Срезови: Кључки /Кладово/ формирао је 3 бригаде; Брзопаланачки /Јабуковац/ - 3 бригаде; Поречки /Д.Милановац/ - 2 бригаде; Голубачки /Голубац/ - 2 бригаде; Кучевски.
2. **М л а в с к и к о р п у с.** Командант ђенералштабни капетан Сениша Оцокољић. Срезови: Хомољски /Жагубица/ - 3 бригаде; Рамски /В. Градиште/ - 3 бригаде; Пожаревачки /Пожаревац/ - 5 бригада; Млавски /Петровац/ - 2 бригаде; Моравски /Жабари/ - 2 бригаде.
3. **С м е д е р е в с к и к о р п у с:** Командант поручник Живан Лазовић.
Срезови: Подунавски /Смедерево/ - 1 бригада; Орашки /В. Орашје/ - 2 бригаде; Јасенички /Смед. Паланка/ - 2 бригаде;
Командант Смедеревско-Млавске групе, као и командант Баната: Ђенералштабни мајор Милош Радојловић
4. **А в а л с к и к о р п у с:** командант капетан Светислав Трифковић
Срезови: Врачарски /Београд/ Грочански /Гроцка/, Посавски /Умка/
Командант Београда: ђенералштабни капетан Александар Михаиловић;
помоћник капетан Миленко Максимовић /стрељан 1943/ па поручник Стојановић.
5. **Р у д н и ч к и к о р п у с:** командант капетан Драгиша Нинковић / доцније капетан Драгомир - Гага Топаловић/
Срезови: Колубарски /Лазаревац/ и Качерски /Рудник/
6. **П р в и р а в н о г о р с к и к о р п у с:** поручник Звонимир Вуковић /доцније од маја 1944 резервни капетан Мита Лазаревић/.
Срезови: Таковски /Г. Милановац/ - 2 бригаде; Драгачевски /Гуча/ 2 бригаде.

7. П р в и ш у м а д и ј с к к о р п у с: командант мајор Душан Смиљанић /доцније капетан Марко Музикравић/.
Срезови: Гружански /Гружа/ - I бригада 26.700 људи, II бригада 1925 људи, прва и друга чета 3724 бораца; Крагујевачки /Крагујевац/ 1. и 2. чета 4.492 бораца; I бригада; 2.075 бораца; II бригада 2355 бораца; Левачки /Рековац/ - 1 и 2 чета 2.062 бораца; Бригада јачине 1.865 бораца.
8. Г а р д и ј с к и к о р п у с: командант поручник Никола Калабић
Срезови: Орашачки /Аранђеловац/ - 1. и 2. чета..... ; Опленачки /Топола/ - 1 и 2 чета 1.500 бораца; Бригада 960 људи.
9. К о с м а ј с к и к о р п у с: командант капетан Димитрије Антоновић
Срезови: Космајски /Сопот/ и Младеновачки /Младеновац/
10. К о л у б а р с к и к о р п у с: капетан Владимир Комарчевић
Срезови: Посавски /Обреновац/ и Тамнавски /УБ/.
11. М а ч в а н с к и к о р п у с: командант капетан Станимир Васић
Срезови: Мачвански /Богатић/, Поцерски /Шабац/ 1 Посавотамнавски /Владимирци/
12. Ц е р с к и к о р п у с командант поручник Војислав Туђеџић
Срезови: Јадарски /Позница/, Рајевски /Крупањ/, Азбуковачки /Љубовија/
Командант Мајевичко-Церске групе корпуса: мајор Драгослав Рачић /Церски, Мајевчки и Мачвански корпус/.
13. В а љ е в с к и к о р п у с: командант нижи војни чин Милош Радосављевић/Нешко Недић био ухапшен 26. XII 1942, али је побегао са Бањице и поново примио корпус/.
Срезови: Подгорски /Каменица/ Ваљевски /Ваљево/, Колубарски /Мионица/.
Командант Посавско-Колубарске групе корпуса: мајор Милутин Миловановић /Колубарски и Ваљевски корпус/.
14. П о ж е ш к и к о р п у с: командант капетан Милош Марковић
Срезови: Црногорски /Косјерић/, Пожешки /У. Пожега/, Ариљски /Ариље/.
15. Д р у г и р а в н о г о р с к и к о р п у с: командант поручник Предраг Раковић.
Срезови: Љубићки /Прељина/, Трнавски /Чачак/, Жички /Краљево/.
16. З л а т и б о р с к и к о р п у с: командант капетан Душан Радовић /од новембра 1941 до јула 1943 капетан Милорад Микић/.
17. Ј а в о р с к и к о р п у с: командант капетан Радослав Цветић
Срезови: Моравски /Ивањица/, Студенички /Рашка/, Дежевски /Н. Пазар/
18. В а р в а р с к и к о р п у с: командант рез. мајор Здравко Милошевић
Срезови: Белички /Јагодина/ и Тамнички /Варварин/.
19. Д р у г и ш у м а д и ј с к и к о р п у с: командант капетан Александар Милошевић III Крагујевачка бригада - 2395 бораца

- Срез: Лепенски /Рашка/ - 1 и 2 чета 2.130 људи Бригада 1.527 људи
20. Р а с и н с к и к о р п у с: командант мајор Драгутин Кесеровић
Срезови: Трстенички /Трстеник/ - I прва бригада јачине 1.540 људи;
II бригада јачине 4.300 бораца; Жупски /Александровац/, Копаонички /Брус/, Крушевачки /Крушевац/, Расински /Крушевац/.
21. Т о п л и ч к и к о р п у с: командант потпуковник Милутин Радојевић
Срезови: Косанички /Куршумлија/, Прокупачки /Прокупље/, Добрички /Прокупља/, Гњилански /Гњилане/.
22. Ч е г а р с к и к о р п у с: командант мајор Милован Поповић
Срезови: Нишки /Ниш/ - имао 4 бригаде.
23. П р в и к о с о в с к и к о р п у с: командант капетан Блажа Брајевић
Срезови: Лабски /Подујево/, Грачанички /Приштина/, Неродимски /Урошевац/ и Качанички /Качаник/.
24. Д р у г и к о с о в с к и к о р п у с: командант капетан Живан Марковић
Срезови: Митровички /Митровица/ и Вучитрнски /Вучитрн/
25. В л а с и н с к и к о р п у с: командант .....
Срезови: Масурички /Сурдулица/ и Власотиначки /Власотинце/.
26. Н и ш а в с к и к о р п у с: командант мајор Александар Видаковић
Срезови: Белопаланачки /Бела Паланка/, Нишавски /Пирот/, Лужнички /Бабушница/;
27. Д е л и г р а д с к и к о р п у с: командант капетан Брана Петровић
Срезови: Ражањски /Ражањ/ Алексиначки /Алексинац/, Моравски /Житковац/ и Сокобањски /Соко Бања/.
28. Т и м о ч к и к о р п у с: командант мајор Љуба Јовановић - "Патак".
Срезови: Неготински /Неготин/, имао 4 бригаде; Крајински /Салаш/ имао 2 бригаде; Зајечарски /Зајечар/ имао 5 бригада; Бољевачки /Бољевац/ имао 4 бригаде.
29. К њ а ж е в а ч к и к о р п у с: капетан Божидар Миладиновић
Срезови: Андрејевачки /Краљево село / - 2 бригаде; Заглавски /Књажевац/ - 5 бригада; и Сврљишки /Сврљиг/.
30. Ј у ж н о м о р а в с к и к о р п у с: командант капетан Јован Стефановић
Срезови: Лесковачки /Лесковац/ Јабланички /Лебане/ - 4 бригаде
Пољанички /Владичин Хан/, Пчињски /Врање/ - 2 бригаде.
31. И в а н к о в а ч к и к о р п у с: мајор Љубомир Михаиловић
Срезови: Раванички /Ћуприја/, Парафински /Парафин/.
32. В а р д а р с к и к о р п у с: командант поручник Стојан Крстић
Срезови: Пореч: Војвода Василије Трбић
Битољска област: капетан Аушевић
33. Р е с а в с к и к о р п у с: командант капетан Јован Михаиловић
Срезови: Ресавски /Свилајнац/ и Деспотовачки /Деспотовац/.
Командант трупа у Јужној Србији: мајор Радослав Ђурић

С Р Е М

Командант: потпуковник Драгомир Радовановић

СТАРИ РАС

Командант: капетан Војислав Лукачевић

1. Милешевски корпус: командант капетан Радомир Рајлић
Срезови: Пљевљански /Пљевља/ и Прибојски /Прибој/.
2. Други милешевски корпус: командант поручник Вук Калатиновић
Срезови: Нововарошки /Нова Варош/, Милешевски /Пријеполје/ и Сјенички /Сјеница/.

ЦРНА ГОРА

Командант: ђенералштабни мајор Ђорђе Лашић

1. Лимски корпус: командант мајор Милован Т. Јоксимовић
Срезови: Бијелопољски /Бијело Поље/ - 2 бригаде; Барански /Беране/ - 2 бригада.
2. Комски корпус: командант .....
Срезови: Колашински /Колашин/ и Андријевички /Андријевица/.
3. Дурмиторски корпус: командант капетан Иван Ружић
Срезови: Жабљачки /Жабљак/ и Шавнички /Шавник/.
4. Дечански корпус: командант .....
Срезови: Пећски /Пећ/, Источки /Исток/ и Ђаковички /Ђаковица/.
Скардарски фронт: командант тајни, преко секције Централног националног комитета /ЦНК/
5. Зетски корпус: командант мајор Реља Пилетић
Срезови: Подгорички /Подгорица/ - 2 бригаде; Даниловградски /Данилов Град/ - 2 бригада.
6. Ловћенски корпус: командант мајор Михаило Кековић
Срезови: Цетињски /Цетиње/ - 2. и 3 чета 1.264 бораца; Барски /Бар/ 2 бригаде; Никшићски /Никшић/ - 2 бригаде

ИСТОЧНА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Командант: мајор Петар Баћовић

1. Романијски корпус: командант капетан Милорад Момчиловић
Срезови: Сарајевски /Сарајево/ - 1. и 2. чета јачине 2.330 људи али само 170 пушака; I бригада - 2. 961 борац; II бригада - 2.641 борац; Власенички /Власеница/.. 1. и 2. чета - 900 људи, бригада јачине 3.722 бораца; Рогатички /Рогатица/ - 1 и 2 чета 1.400 људи, бригада: 1.027 бораца; Калиновички /Калинови/- 1. и 2. чета 487 бораца, бригада 1.349 бораца.
2. Динарски корпус: командант капетан Алекса Драшковић
Срезови: Сребренички /Сребреница/ - 1 и 2 чета 1.412 бораца, бригада 1693 борца; Вишеградски /Вишеград/ - 1 и 2 чета 1412 бораца, Бригада 1152 борца; Чајнички /Чајнице/ - 1. и 2. чета 800

- људи, Бригада 747 бораца; Фочански /Фоча/ - 1 и 2 чета 912 бораца, Бригада 1181 борац.
3. Невесињски корпус: командант поручник Милорад Поповић
Срезови: Невесињски /Невесиња/ - 1 и 2 чета 990 бораца, Бригада 1563 бораца; Коњички /Коњиц/ - 1 и 2 чета 433 бораца /само 50 пушака/, Бригада 592 бораца /само 263 пушке/ Мостарски /Мостар/ - 1 и 2 чета 872 бораца /само 255 пушака/, Бригада 558 бораца /452 пушке/; Гатачки /Гацко/ - 1 и 2 чета - 808 бораца /прецртано/, I Бригада 465 бораца, II Бригада 590 бораца.
4. Требињски корпус: командант поручник Милорад Видачић
Срезови: Требињски /Требиња/ - 1 и 2 чета 1271 бораца, Бригада 1094 бораца, Билећки /Билећа/ - 1 и 2 чета 1634 бораца, Бригада 1210 бораца; Љубински /Љубиње/ - 1 и 2 чета 831 бораца Бригада 480 бораца; Столачки /Столац/ - 1 и 2 чета 420 бораца, Бригада 628 бораца.
5. Озренски корпус: командант капетан Боривоје Митрановић /прецртано/ па стављено капетан Шане Димитријевић
Срезови: Кладањски /Кладањ/ - 1 и 2 чета 957 бораца, Бригада 477 бораца; Височки /Високо/ - 1 и 2 чета 1125 бораца Бригада 781 бораца; Зенички /Зеница/ - 1 и 2 чета ..., Бригада
6. Дубровачки корпус: командант капетан..... Радмиловић
Срезови: Дубровачки /Дубровник/ и Бококоторски /Бока Которска/

ЗАПАДНА БОСНА

- Командант: мајор Славољуб Врањешевић
1. Босанско-Крајински корпус: командант тајан
I Бригада "Војвода Мишић"; II Бригада Змијање"; III Бригада Кочић и Мотајичка бригада.
2. Други Босанско-Крајински корпус: командант тајан
Корпус у току формације.
3. Грмечки корпус: командант тајан, на место погинулог команданта
Плећаша
Срезови: Босанско-Граховски, Босански Петровац и Гламоч

ДАЛМАЦИЈА, ЛИКА, КОРДУН, ПРИМОРЈЕ

Командант: тајан /командант ових области Војвода Илија Трифуновић-Бирчанин, преминуо 3 фебруара 1943 године/
Све снаге у овом простору у току реорганизације, у вези са приступом свих у ЈВО. Укидање четничких команди.

СЛОВЕНАЧКА СА ИСТРОМ

Командант: ђенералштабни мајор Карло Новак

1. Горењски корпус	2. Долењски корпус
3. Приморски корпус	4. Истарски корпус

УЖА ХРВАТСКА

/Славонија и просторија око Загреба и Вараждина/

Командант: тајан

Рад на конспиративној основи у циљу повезивања свих националних организација. Један одред ЈВО на Папук планини.

БАРАЊА И БАЧКА

Командант: тајан

Рад на конспиративној основи у циљу повезивања свих националних организација.

/Крај списка Врховне команде/

Н а п о м е н а. Ово је најсигурнији списак са чиновима официра, које су имали октобра 1943. До краја рата, може се рећи, Михаиловић је вршио унапређења и то: мајоре у чин пуковника, капетана у чин потпуковника, поручнике у чинове капетана I класе и мајора /Нешко Недић/.

СПИСАК ГРУПА КОРПУСА ЈВО 1944 ГОДИНЕ

/По подацима мајора Александра Милошевића, 11 новембра 1981/

- Г р у п а к о р п у с а Г о р с к е г а р д е: командант капетан Никола Калабић - Опленачки корпус, командант поручник Негован Арсенијевић
Космајски корпус, командант поручник Млађа Бојовић
- П о с а в с к о - К о л у б а р с к а г р у п а: командант мајор Владимир Комарчевић "Пале" - Руднички корпус, командант Драгомир Гага Топаловић - Колубарски корпус, командант ..... Лапчевић
Ваљевски корпус, командант мајор Нешко Недић
- Ц е р с к о - М а ј е в и ч к а г р у п а: командант мајор Драгослав Рачић
Церски корпус, командант поручник Војислав Туфегџић
Мачвански корпус, командант капетан Станимир Васић
Мајевички корпус, командант Лека Дамјановић
- Ш у м а д и ј с к а г р у п а к о р п у с а: командант потпуковник Душан Смиљанић - Први шумадијски корпус, командант капетан Марко Музикравић - Други шумадијски корпус, командант мајор Александар Милошевић.
Прва крагујевачка бригада, поручник Жика Павловић
- К о п а о н и ч к а г р у п а к о р п у с а: потпуковник Драгутин Кесеровић
Расински корпус, командант .....
Топлички корпус, командант рез. п. пуковник ... Јововић
Други косовски корпус, командант мајор Жика Марковић

- Велико - Моравска група корпуса: ком. мајор Љубиша Терзић
 Варварски корпус, командант капетан Милић Раусављевић
 Делиградски корпус, командант потпук. Брана Петровић
 Иванковачки корпус, командант /потпук. Љубомир Михаиловић/
 Нишавска група корпуса: командант потпуковник Милован Поповић
 Нишавски корпус, командант мајор Александар Видаковић
 Чегарски корпус, командант, ...
- Књажевачки корпус, командант капетан Божа Миладиновић
- Тимочка група корпуса: командант потпуковник Љуба Јовановић
 Крајински корпус, командант .....
- Тимочки корпус, командант мајор Александар Миленовић
 Млавски корпус, командант мајор Синиша Оцокољић
- Јужно - Моравска група корпуса: командант.....
- Ова група корпуса била је формирана. Није ми познато који су корпуси сачињавали ову групу. Из ове групе упознао сам кроз Босну Блажу Брајевића.
- Наведени команданти су они, који су били последњи на тим положајима.

ДЕТАЉНА ОРГАНИЗАЦИЈА ПОЈЕДИНИХ КОРПУСА

/Циљ: сачувати имена команданта бригада и нижих/

1. ИСТОЧНА СРБИЈА /Подаци М. Ратковића/

- Крајински корпус: командант ђ-штабни мајор Велимир Пилетић
 Начелник штаба, капетан Никола Гојнић
 Начелник интендантуре, мајор Александар Трифунац
- а. Поречка бригада, командант капетан Миодраг Ратковић
 Начелник штаба, потпуковник Радоје Милошевић
- б. Голубачка бригада, командант капетан Крста Рончевић
- в. Звишка бригада, командант Воја Јовановић Трибројанин
- г. Брзопаланачка бригада, командант капетан Миленко Тимић
- д. Кључка бригада, командант поручник Небојша Анђелић

2. ИСТОЧНА БОСНА /Подаци пор. Стеве Војиновића, 23 јуна 1981/

- Романијски корпус: командант капетан Милорад Момчиловић
 Начелник штаба поручник корвете Славко Ђурковић
 Ађутант наредник-водник Благоје Станић
- а. I Сарајевск бригада: командант поднаредник Саво Дерикоња
- б. II Сарајевска бригада: поручник Стева Воиновић
 Помоћник рез. потпуковник Бобан Боснић
 Начелник штаба, Душан Веља
 Благајник, потпоручник .....

- в. Рогатичка бригада, поручник Добрица Ђукић
помоћник ..... Булатовић
- г. Власеничк бригада, командант рез. поручник Моћо Мићић
- д. Калиновачк бригада, командант капетан Спасоје Мазић, а потом
Калиновички срез Јово Говедарица командант рез. потпор Влајко
Андрић
Озренски корпус: командант капетан Боривоје Митрано-
вић начелник Штаба поручник Шане Димитријевић
- а. Височка бригада, командант поручник Никола Кнежевић
- б. Зеничка бригада, командант рез. поручник Никола Лучић
- в. Кладањска бригада, поручник Стева Војиновић, а потом резервни
поручник Саво Зенић
Дрински корпус: командант капетан Алекса Драшковић
- а. Вишеградска бригада, командант капетан Драгиша Васиљевић
командант среза правник Раде Суботинчић
- б. Чајничка бригада командант потпоручник Милош Вучковић
Начелник штаба, потпоручник Жарко Кораћ
- в. Фочанска бригада, командант рез. потпоручник Милан Мотовић
Начелник штаба Саво Бодирага

3. ХЕРЦЕГОВИНА /Подаци капетана Милоја Лазаревића/

- Командант Источне Босне и Херцеговине: мајор Петар
Баћовић
Начелник штаба, мајор Данило Салатић
Обавештајни официр, капетан Миливоје-Риста Ковачевић
Невесиньски корпус: командант капетан Милорад Поповић
Начелник штаба, капетан Милоје Лазаревић
- а. Прва Невесиньска бригада, капетан Милоје Лазаревић
  - б. Друга Невесиньска бригада, командант капетан Василије Гутић
  - в. Коњичка бригада, командант капетан Вељко Реметић
  - г. Гатачка бригада, командант капетан Михаило Копривица
  - д. Калиновачка бригада, командант капетан Крста Ковачевић
Требињски корпус: капетан Милорад Видачић
  - а. Билећка бригада, капетан Милош Куреш
  - б. Требињска бригада, командант поручник Влада Милојевић
  - в. Дубровачка бригада, командант капетан Нино Свилокос
  - г. Столачка бригада: командант поручник Митар .....

4. ДАЛМАЦИЈА И ЛИКА /Подаци мајора Косте С. Тркуље/

- Динарска четничка дивизија: командант свештеник Војвода
Момчило Р. Ђујић
Помоћник, Војвода Брана Богуновић
Начелник штаба, мајор Давид Шошкић

- а. Ш т а б н и б а т а љ о н г а р д е, командант поручник Андрија Радош
- б. К о р п у с "Г а в р и л о П р и н ц и п" командант Војвода Брана Богуновић, а потом мајор Милан Цвјетанчић
- в. П р в и Л и ч к и к о р п у с: командант потпуковник Живадин Младеновић
- г. К о с о в с к и к о р п у с, командант мајор Новак Мијевић
- д. Ј а д р а н с к и к о р п у с, командант мајор Миодраг Капетановић, потом мајор Васиљевић, па капетан Стеван Тонковић
- ђ. К о р д у н а ш к о-Л и ч к и к о р п у с, капетан Милан Марјан
Ушао у састав Динарске четничке дивизије 15 дец. 1944.

МЕНСФИЛДОВ РАПОРТ ПРЕДСЕДНИКУ РУЗВЕЛТУ

После обиласка дела Шумадије, капетан Менсфилд, са капетаном Бориславом Ј. Тодоровићем, стигао је у Вашингтон и 1 марта 1945 поднео свој извештај Председнику Рузвелту. Из тога извештаја доносимо оцену о Михаиловићевој војсци /Менсфилдов Рапорт, страна 50-55/:

"О р г а н и з а ц и ј а в о ј с к е: Михаиловић је изјавио да има 57 440 мобилисаних људи, али да може да мобилише 472 900 /борбене јединице од људи 18-40 година;/ 169 600 саботера /људи од 40-45 година;/ 58 520 људи /од 45-55 година/. У Србији окупираној од стране Немаца има 94 срезова и сваки срез давао је једну бригаду, Свака бригада имала је 250 људи мобилисаних, док су бригаде бројале 2 500 до 5 000 људи. Војници нису примали плате и речено им је да не очекују плате ни у будућности.

"М о р а л и б о р б е н а с п о с о б н о с т в о ј с к е: За последње две и по године борби, њихова униформа била је похабана. Они су у крпама. Пример поцепаности одеће, био је Први равногорски корпус капетана Вучковића где смо видели и 25 војника Друге таковске бригаде који су дошли б о с и, после осам сати кроз снег да би дошли на инспекцију. Ипак, ретко су се чуле жалбе... Све што су тражили било је оружје и муниција. Војници су имали 10 до 100 метака на пушку за борбу од само једног дана. Кад се узме у обзир да су ови војници служили две и по године б е з п л а т е, да су живели по шумама под најтежим околностима, подносећ одмазде против њихових породица, да су слабо снабдевени, слабо смештени и слабо храњени, - м о р а л је с а в р ш е н... Они живе под условима које бих сматрао немогућим да све то нисам видео рођеним очима"

/На основи овог Извештаја, председник Рузвелт наредио је слање материјала и опреме Михаиловићевим снагама. Међутим, Черчил је лично интервенисао код Рузвелта и спречио слање помоћи Михаиловићу/

СПИСАК ЧЕТНИЧКИХ ВОЈВОДА У ТОКУ РАТА

Војвода Илија Ж. Трифуновић-Бирчанин, председник Српске народне одбране имао је права да додељује титуле четничких војвода, истакнутим борцима у герили, без обзира да ли су или не имали и официрски чин. Он је, иако тешко болестан од срца, био одређен за команданта свих четничких јединица у Далмацији, Кордуну и Лици.

У току рата, до своје смрти, Војвода Бирчанин доделио је титуле четничких Војвода следећим лицима:

а. У Србији: Мирославу Трифуновићу /Шумадијски/, Драгославу Рачићу /Церски/, Николи Калабићу /Опленачки/, Драгутину Кесеровићу /Копанонички/, Звонириу Вучковићу /Таковски/, Предрагу Раковићу /Љубићски/, Душану Смиљанићу /Гружански/, Сашу Михаиловићу /Авалски/, Милутину Јанковићу /Драгачевски/, Велимиру Пилетићу /Крајински/, Нешку Недићу /Ваљевски/.

б. У Б о с н и: Урошу Дреновићу и Добросаву Јевђевићу

в. У Х е р ц е г о в и н и: Петру Баћовићу.

г. У Д а л м а ц и ј и: Момчилу Ђујићу, Мирку Марићу, Брани Богновићу, Мане Роквићу и Влади Новаковићу.

д. У С л о в е н и ј и: Карлу Новаку.

Ђ. У Ц р н о ј Г о р и: Блажи Ђукановићу, Баји Станишићу, Павлу Ђуришићу, Воји Лукачевићу и Милу Ракочевићу.

е. У В р х о в н о ј к о м а н д и: Захарију Остојићу.

ж. У Б и р ч а н и н о в о м ш т а б у: Радовану Иванишевићу.

Војвода Бирчанин, осећајући да му се ближи смрт /умро је 3 фебруара 1943/, умолио је ђенерала Михаиловића да му предложи изванредан број команданта Југословенске војске у Отаџбини за титуле четничких војвода, да би сачувао четничку традицију Србије.

Ваља истаћи, да се у Србији, као и у осталим деловима Југославије није истицало овим звањем због тога што је Војвода Коста Пећанац био наименовао, неправно, с в о ј е војводе, када је отишао у пуну сарадњу са Немцима. Коста Пећанац због овог издајства, био је суђен, осуђен и стрељан од стране снаге ђенерала Михаиловића 1944 године.

Исто тако, треба нарочито истаћи, да би се број четничких војвода удвостручио или утростручио током 1943 и до краја рата, да војвода Бирчанин, који је ј е д н и имао право додељивања тих титула, није умро 3 фебруара 1943 и посмртно одликован Карађорђевоом звездом са мачевима III степена.

Како су титуле четничких војвода специјално додељиване истакнутим борцима, то је потребно сачувати ова списак за историју.

Од 27 војвода погинуло је у борби с непријатељем 21, умрло у изгнанству 2 /Пилетић и Новак/ и остало још живих 4 војводе /Момчило Ђујић, Радован Иванишевић, Мило Ракочевић и Звонимир Вучковић/.

З А К Л Ђ У Ч А К

1. Из ове организације Михаиловићеве војске види се да је било организовано широм Југославије 54 корпуса, не рачунајући корпусе у самом Београду. Србија је имала 33 корпуса, Стари Рас 2, Црна Гора 6, Источна Босна 6, Западна Босна 3, Словеначка 4.

2. Да су Савезници наоружали ове националне снаге, по једној Михаиловићевој депеши, Југословенска војска у Отаџбини /ЈВО/ сама самцита, без иједног савезничког војника, ослободила би Србију у јесен 1944 године. Не би било потребно да Совјетска војска упада у Србију са Бугарима, који су за рачун Хитлера држали окупиране делове Југославије читаве четири године.

3. Предаја Југославије Стаљину стварно је учињена 28 маја 1943, када је председник Владе Черчил наредио да Михаиловић оде у изгнанство на Копоник, а целу Југославију уступи Титу. Ово је учинио зато што је по други пут одложио отварање Другог фронта у Француској, од 1943 до 1 маја 1944. Одлагање Другог фронта плаћено је Стаљину Балтичким земљама, трећином Пољске, Бесарабијом, Балканом сем Грчке, и територијом све до линије Либек-Трст.

Прилог XIV

ОРГАНИЗОВАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ЗАРОБЉЕНИШТВУ

Ђенерал Михаиловић имао је организованих 54 корпуса Југословенске војске у Отаџбини /ЈВО/, широм Југославије. Он се је надао да ће Савезници снабдети ту организовану војску и спремао се да дигне општи устанак у тренутку искрцавања Савезника на Балкан или у Југославију. Влада у изгнанству се потпуно слагала са том намером. Међутим, сви напори и владе у Лондону и Михаиловића у земљи, остали су безуспешни што се тиче снабдевања ових организованих подземних снага. Ове снаге су остале ненаоружане до краја рата, а од 28 маја 1943 имале су да се бране од Титових партизана, обилно помаганих од Савезника из Италије, чак и специјално створеним Балканским ваздухопловством.

Своју организацију у земљи, Михаиловић је проширио и на заробљеничке логоре у Немачкој и са њима одржавао везу и издавао упутства. Већ 9 јула 1942, Михаиловић је депешом бр. 288 обавестио Владу у Лондону да је "организација југословенске војске проширио и на заробљеничке логоре у Немачкој". Додао је да су "официри организовани као обични борци" и да се на њих може рачунати "ако се из ваздуха добаци оружје у даном моменту и ако за то имају интереса наши Савезници приликом образовања Другог фронта". Ту војску по логорима Немачке назвао је Југословенска војска у заробљеништву /ЈВЗ/

Инструкције за образовање ЈВЗ Михаиловић је послао у пакету ђенералштабном потпуковнику Радмилу С.Тројановићу, а овај их је одмах доставио мајору Николи А. Косићу. Мајор Косић је даље обавестио ђенерала Димитрија Р. Живковића и Уроша Тешановића. Венерал Живковић је одмах почео рад на организовању заробљеника. Од официра и војника имао је да се образује корпус. За команданта корпуса био је одређен пуковник Влајко О. Јевтић. По паду Немачке, ђенерал Живковић и Тешановић имали су авионом да најхитније дођу у Југославију. Најактивнији у раду око организовања ЈВЗ били су ђенерали Живковић и Тешановић са мајором Николом Косићем. Веза је успостављена са Михаиловићем у земљи преко ђенералштабног мајора Николе Милекића и Капетана Манче Пилетића, који су побегли из логора и срећно стигли до Михаиловића. Пуковник Власта Ивановић однео је детањан извештај Михаиловићу, који је по одобрењу ђенерала Живковића писао мајор Косић. Ивановић је као инвалид из Првог светског рата напустио логор 26 јула 1944 и срећно стигао до ђенерала Дамјановића и до самога Михаиловића.

Септембра месеца 1944, по уговореном плану, стигао је пакет од пуковника Власте Ивановића мајору Косићу. Ђенерал Чедомир Гужвић уз помоћ мајора Станимира Мишића и капетана Вељка Гостиљца, успео је да избегне преглед тога пакета од стране Немаца и предали га мајору Косићу. У венцу сувих паприка, била је једна, која је садржавала писмо писано руком пуковника Ивановића, а у 20 погачица био је по један златник краља Александра I. Тражено је да се што више официра упуте у земљу. У земљу је 26 јануара 1945 упућено 20 официра снабдених легитимацијама; новчаница фенинг са потписом мајора Николе Косића, чији је потпис већ био депонован у штабу Врховне команде ђенерала Михаиловића.

Ђенерал Михаиловић, још увек уверен у искрцавање Савезника у Југославију током 1943, упутио је специјалну Инструкцију за образовање југословенске војске у заробљеништву /ЈВЗ/. Треба уочити да је та инструкција издана пре него што је Черчил одлуком 28 маја 1943 решио да преда Југославију Стаљиновом квислингу Ј. Б. Титу због неотварања Другог фронта све до јуна 1944 године. И да потпуно напусти масовну герилу организовану од стране ђенерала Михаиловића у самој Југославији. Та инструкција гласи:

ВРХОВНА КОМАНДА

Стр. Пов. Бр. 401

5 фебруара 1943

у Отаџбини

И Н С Т Р У К Ц И Ј А

за организовање Југословенске војске
у заробљеништву и њен рад

I. ЦИЉ И УЛОГА ЈВО.

Циљ ЈВО /Југословенске војске у Отаџбини/ јесте: да на националној основи организује народ у војне јединице; да што боље сачува исправан живаљ да у складу са ситуацијом на ратиштима изводе ослобођење, успостави националне југословенске власти уништи усташе и сваког другог унутрашњег непријатеља; да онемогући узурпацију власти; да очисти земљу од издајника, злочинаца и мањина; да ослободи заграничне крајеве и тако створи све предуслове за бољу и лепшу државну заједницу.

Према предњем, а обзиром на тренутну војнополитичку ситуацију, сва снага и народи ЈВО морају у првом реду и смишљено бити управљени на рушење ратног потенцијала Немачке и Италије.

II УЛОГА И ЗАДАТАК ЈВЗ

Борба југословенског народа за своју слободу, независност и лепшу будућност наставља се у Отаџбини и изван ње. У тој борби морају учествовати и Југословени у заробљеништву. Ј у г о с л о в е н с к а в о ј с к а у з а р о б љ е н и ш т в у /ЈВЗ/.

III. ДУЖНОСТИ ЈВЗ

Прва дужност ЈВЗ, а посебно официра, јесте: да се духовно и организацијски припреми за што боље настављање своје војничке и националне улоге

У том циљу у тајности:

- Одмах, у сваком логору, образовати К о м а н д у Југословенске војске у заробљеништву;
- Устројити јединице и штабове од расположивог официрског кадра дотичног логора и подофицира и војника на дохвату;
- Распрострети и учврстити једино исправна и за официре обавезна схватања садржана у изложеном ставу о задацима Југословенске војске у Отаџбини;
- Спремити план за извршење свог задатка и извршити поделу улога и задатка;
- успоставити везу са врховном командом.

IV. ОРГАНИЗАЦИЈА ЈВЗ.

Организовање ЈВЗ у логорима извршити према следећем:

1. Покретач организовања је лице на које је ова Инструкција упућена и које је за то достављеном му наредбом одређено. Команданта групе /ЈВЗ/ у дотичном логору изабраће тајним гласањем представници прве стотине официра који се буду, на позив покретача, ставили на расположење. Овој личности покретач организовања, са још двојицом официра, повериће команду. Ако се то лице не буде хтело примити команде, приступиће се поновном гласању, док се не нађе лице које ће се хтети примити команде. Чин и име тога лица уписује се у приложену наредбу о постављању команданта групе, и та наредба му се предаје; после она предузима даљи рад. Покретач у начелу постаје Начелник Штаба тако изабраног Команданта. Покретач може бити и сам изабран за Команданта групе.

2. Групу устројити у формације до бригаде закључно, првенствено још у заробљеништву попуњене подофицирима и војницима, ако се за то нађе могућност. Буду ли потребне веће формације, могу се узети непосредно корпуси /тако је узела ЈВО/.

3. Организацију спровести тајно, по ланчаном систему.

4. Припаднике Комунистичке странке, као и оне који су присталице комунизма, не увршћивати у јединице, јер су Комунисти у земљи, у свом настојању да по сваку цену обезбеде власт за себе по повлачењу непријатеља, повели отворени рат противу ЈВО, разјединили отпор народа, увукли га у бесмислене устанике и грађански рат под окупацијом. Исто тако у јединице не увршћивати присталице Љотићевог покрета, који такође тежи власти, као и уверене присталице Недићеве личности и његове политике.

Овака лица не смеју се вратити слободна у Отаџбину и пре него што се успостави Привремена војна управа у Отаџбини. Стога комунисте треба конфи-

нирати на подручју новоослобођених области, а Љотићевце употребити да их чувају .

5. Припадницима ЈВЗ издати одмах поверљиве легитимације, на пример на овај начин: На ситној новчаници ставити с једне стране ЈВЗ /Н или О, већ према називу Команде групе/, са парафом начелника Штаба, а са друге стране број регистра и параф дотичног припадника ЈВЗ.

6. Један део официра, најспособнијих за рад на земљишту, одредити унапред за ранији повратак у Отаџбину, сваком приликом која се укаже без обзира на начин и средство. Тако одређени официри овлашћују се да потпишу ма какву изјаву коју непријатељ буде тражио. Сваки такав официр мора да понесе легитимацију ЈВЗ са оверењем дотичног команданта. По доласку у Отаџбину јавити се на адресу која ће се накнадно под шифром доставити.

7. Припремити податке о држању појединаца у току операција и у заробљеништву, делећи их на три групе: они који не заслужују да буду више официри - група В; они који се само по нужди морају оставити у војсци - група Б и они којима се нема шта замерити - група А. Ако неко треба одмах да буде лишен чина, покретач организовања доставиће тога, под личном одговорношћу, у приватној преписци упућеној на адресу која ће се накнадно доставити, пошто се добије потврда о пријему ове инструкције, а под формулом напр.: "Капетан Јанко С. Марковић молио је да му поздраваш кума".

8. Покретач организовања у Нирнбергу и Аверси, као највећим заробљеничким логорима у Немачкој односно у Италији, покренуће на исти начин устројавање. и формирање Главне северне одн. главне западне команде ЈВЗ /ЈВЗ-ГС и ЈВЗ ГЗ/, који имају да приме команду, чим то буде могуће, над свима групама ЈВЗ у дотичној земљи.

У ИЗВРШЕЊЕ НОРМАЛНОГ ЗАДАТКА

Нормални задатак ЈВЗ јесте поседање југословенских области које су досада биле под туђином, доносећи им националну слободу и заводећи у њима Привремену војну управу.

Линија која са политичких разлога треба да споља граничи те крајеве јесте приближно: Видин-Лугош-Арад-Сегедин-Калоча-јз. крај Блатних језера-Нежидерско-Језеро-Баден код Беча-Аустријски Алпи-Таљаменто.

Н а п о м е н а: Ова линија узима се без претходног споразума са Савезницима.

Поседање ових крајева да се изврши према следећем:

1. ЈВЗ из Италије посешће онај део који је сада под Краљевином и Италијом. Остало посуда ЈВЗ из Немачке.

2. Новоослобођени односно поседнути крајеви биће организовани у:
 XI в о ј н а о б л а с т /Р. Черна-р. Тамиш-Лугош-Арад-Румунско-мађарска граница/ са седиштем у Темишвару. Наслон на Нови Сад.

XII в о ј н а о б л а с т /Румунско-мађарска граница-Ходмезевашархеј-Кишкунмајса-Калоча-Дунав/ са седиштем у Сегедину. Наслон на Нови Сад.

XIII в о ј н а о б л а с т /Дуна-Сентђерђи-Капошвар закључно-Барч код Вировитице закључно/ са седиштем у Печују. Наслон на Загреб.

XIV војна област /Капошвар искључно-Блатно Језеро-Мађарско-аустријска граница/ са седиштем у Вел.Кнежевцу /Вел. Кањижа/. Наслон на Загреб.

XV војна област /Мађарско-аустријска граница-Нежидерско језеро-Баден код Беча-долина р. Лободнице закључно/ са седиштем у Грацу. Наслон на Љубљану.

XVI војна област /Долина р. Лободнице искључно-Аустријски Алпи-Аустријско-талијанска граница/ са седиштем у Целовцу. Наслон на Љубљану.

XVII војна област /Аустријско-италијанска граница-р. Таљаменто-њен уток у море/ са седиштем у Трсту. Наслон на Љубљану.

3. Поседање извршује:

А.Из Немачке: Група Нирнберг и Шокен ЈВЗ - Н 1 и ЈВЗ С поседа XI и XII војну област;

Група Нирнберг ЈВЗ Н 2 поседа XIII и XIV војну област;

Група Оснабрик ЈВЗ О поседа XV и XVI војну област;

Остале групе из Немачке као резерва Северне команде ЈВЗ распоређене по њеном нахођењу.

В. Из Италије: Група Блацо ЈВЗ Б; група Вестоне ЈВЗ В; Група Порте Мајоре ЈВЗ КМ; група Падова ЈВЗ П - поседују XVII војну област.

Остале групе из Италије као резерва на расположењу Западне команде ЈВЗ распоређене по њеном нахођењу.

Северна и Западна команда немају устаљена седишта, јер је њихова улога и служба регулисана инструкцијама.

VI. УПРАВА И КОМАНДА

1. Привремена војна управа састоји се из командовања и управе. На челу Војне области стоји Командант Војне области са својим командним и управним штабом. Затечена административна подела, закони и прописи који не сметају југословенској војној управи-остављају се на снази. На челу сваке основе административне /политичке/ јединице поставља се командант те основе административне /политичке јединице/, напр. командант среза. Он именује старешине општина, а ови сеоске старешине. Већи градови добијају своје команданте градова, а гарнизони команданта места. Војно уређење у најнужнијем обиму да буде по Уредби о уређењу позадине и позадинској служби. Командовање да се врши по југословенским ратним законима и прописима.

2. Више административних /политичких/ основних јединица, ради лакшег командовања и управљања, стављају се под надзор и надлежност Војних инспектора /летећи административни органи тј. покретни претставници који брзо и на лицу места одлучују у име Команданта и одмах предузимају хитне мере/, саобразно сталним или привременим потребама.

3. У новоослобођеним /поседнутим/ војним областима извести разоружавање свих у сагласности са стварним потребама, завести ред, затворити и заштити спољну, а ставити под контролу унутрашњу /досадању нашу/ границу. Лицима са територије Краљевине Југославије дозволити прелаз гра-

нице / без задржавања/. Прелаз забранити само протераним лицима, која морају имати ускупну или личну пропусницу Југословенске војске у Отаџбини. Бегунце задржати на унутрашњој граници и предавати их граничним органима ЈВО.

4. Са врховном командом /Београд/ и командантима суседних војних граничних области /Нови Сад, Загреб, Љубљана и Трст/ успоставити што пре везу.

5. Јединице и појединице из Хрватског домобранства /морнарице, зракопловства /, тзв. "Легионаре" који се буду враћали са фронта, разоружати и задржати под надзором на својој војној области. Поуздано људство може се издвојити и употребити за службу са или без оружја. Припаднике и присталице усташког покрета лишити одмах слободе и под стражом их спровести, ради суђења, у места њиховог усташког службовања. У случају несигурности спровођења пресудити им на лицу места као злочинцима и издајницима.

6. Од стране непријатеља исељене Словенце прихватити при повратку у Отаџбину и према потреби користити их за управни или извршни апарат и одржавање реда, или их без задржавања пропустити у Отаџбину.

7. Предузети све мере да се онемогући сваки покушај обарања Југословенских власти у новим областима, како од стране домородаца и не-Југословена, тако и од стране Комуниста и Љотићеваца.

8. Са савезничким трупама и војним властима које би се појавиле на подручју новоослобођених - поседнутих - области, избећи сваки сукоб. По нужди примити и савезничку Врховну команду.

VII ИЗВРШЕЊЕ ЕВЕНТУАЛНОГ ЗАДАТКА

Евентуални задатак Југословенске војске у заробљеништву може бити и садејствованање са ЈВО на досадањем подручју Краљевине Југославије. Овај случај наступа ако се противно предвиђањима у земљи појави толики отпор од стране непријатељских трупа и сада наметнутих власти /Павелић, Недић, Љотић и др. /, односно превратничких трупа комунисти, партизани и др. , да дође до тешкоћа у погледу ослобођења земље, успостављања југословенских власти и завођења Привремене војне управе.

Овај случај може такође наступити ако се разне племенске организације /Домобрани, Сељачка заштита итд. / у неким областима државе и ставе противу ЈВО.

ЈВЗ мора бити спремна да у таквом случају одлучно интервенише са Севера и Запада, па макар и морала напустити потпуно извршење свога нормалног задатка. При томе имати у виду да се целокупна пажња сасреди на посудање бар оног дела одређене територије која је етнички наша. Да би се знало да ли за овим има потребе, свака Команда ЈВЗ "свака команда заграничне војне области" треба што пре да успостави везу са ЈВО односно да преко својих органа и сама обавести о стању у Отаџбини.

VIII Организација веза

За уређење и одржавање веза наређује се и утначава следеће:

а. Радиотелеграфско општење: позивни знак ЈВЗ: ЈВН /О,С,Г,П,З-ово последње слово према називу групе црта логору//; позивни знак Врховне команде: ЈВК; позивни знак Новог Сада: ЈВН; позивни знак Загреба: ЈВЗ; позивни знак Љубљане: ЈВЉ; позивни знак Трста:ЈВТ. таласна дужина за све 26 мт; време рада 0 часова, 6 часова и 14,30 часова. Рад по интернационалном кодексу А.

б. За шифровано општење уопште:

Кључ: име и презиме оца лица које је ову Инструкцију отпремило из Отаџбине;

Текст се испишује латиницом испод исписног кључа ћирилицом на квадрираној карти у паралелограм чија је једна страна равна дужини имена и презимена /без размака између имена и презимена/, а друга према дужини текста колико испадне. Последњи ред допуњава се произвољним словима, ако случајно не испадне већ потпун.

Шифрира се на тај начин, што се вертикална колона слова води по реду који одговара реду слова имена и презимена узетог за кључ у азбуци ћирилицом /слова која се у имену и презимену понављају, добијају редне бројеве, тј. важе као друга слова/, и испишују се у групама по пет. На крају треба додати и потпис /позивни знак/ и назначити број слова у тексту заједно са допуњеним-да би се попунио последњи ред; дешифрирање се врши обратном операцијом тј. слова се полагају натраг у паралелограм у своје вертикалне колоне из којих су извађена. Дужина друге стране паралелограма добија се кад се број слова примљеног текста подели са бројем слова у имену и презимену /кључу/.

Један прост начин споразумевања у обичној заробљеничкој преписци је да се слова тајног текста испишују тако, да прелазе мало испод линије којима су заробљеничка писма и карте ишпартана.

Начелник Штаба Врховне команде и Министар војске, морнарице и ваздухопловства,

Армијски генерал,

Драг. М. Михаиловић с. р.

/Печат: Команда Југословенске војске у Отаџбини. Горски Штаб 1./

/Порука бр. 33, Лондон, 16 децембра 1956/

ИМЕНИК ЛИЧНОСТИ

Где год нам је било познато, уз наведена имена и презимена ставили смо и средње слово. У именику нису унета лица на сликама или у прилозима.

А

Авакумовић др. Иван, ... 189
 Ајдуковић Урош, ... 337
 Ајзенхауер, : 123, 145, 149, 158, 165
 167, 176, 204, 211, 213, 215, 216
 218, 224, 243, 252, 256, 261, 269
 451, 986.
 Александар Sir Alexander Ha-
 rold/: 396, 400, 454, 475, 825, 946
 958, 959.
 Алфијери /Dino Alfieri /,: 180,181
 Амброзио /Ambrosio Vittorio
 183, 184, 193, 211.
 Анђелић Милован, ... 71
 Армстронг /C.D.Armstrong/, : 208,
 275, 337, 502, 511, 514, 549, 587
 Арнолд/Arnold Henry H./ : 264,380
 Аћимовић Милан,: 68, 72
 Атли /Clement R. Attlee/, : 168, 170

Б

Бабић Карло,: 68
 Багрјанов Иван,: 382
 Бадер /Paul Bader / , 62, 198 662
 792.
 Бадољо /Badoglio Pietro/, : 203
 207, 211, 212, 216, 217.
 Бајлони Градимир М. , ... 25, 951
 Балабанов Никола, ... 381
 Банковић Милош, ... 337
 Бањанин Јован, ... 329, 465
 Баћовић Петар, : 74, 365, 496, 647,
 660, 675, 685, 686, 687, 690, 693,
 694, 695, 697, 698, 700, 702, 703,
 704, 708, 738, 955, 998, 1000.
 Бакарић Владимир, ... 45
 Барт /Barth, major/, ... 188

Бели /Bailey William S. /,: 110, 115,
 168, 174, 208, 209, 210, 217, 218,
 229, 235, 257, 502, 506, 514,
 549, 635, 647, 662, 772, 805, 808
 829, 835, 838, 843, 888.
 Бенсон Мелвин, ... 208
 Бернс /Wynnes James F./, 66, 467, 469
 473, 475, 477, 478.
 Бобић Милош Ст., ... 314, 465
 Богдановић Новак, ... 68
 Богомоллов Александар /Bogomo-
 lov Aleksandar Y. /, 51, 52, 93, 95
 98, 99.
 Божић Сава, : 45, 501, 518, 520, 521,
 522, 523, 525, 530, 554.
 Бој /Peter Boughey / 118, 119, 120
 121, 122.
 Бојевић Радивоје, ... 71
 Браловић Раде, ... 68
 Брод Филип /Philip Broad/ 333
 Брук Алан /Brook, Sir Alan F./
 167, 176, 251, 261, 268, 269,
 965, 986.
 Будаћ Миле, ... 43, 45
 Бурић Богдан, ... 71
 Будисављевић Срђан , 320, 444, 919
 965.
 Булић Душан, ... 68, 953

В

Вајнант /Jon G. Winant/, 86, 170, 271
 285, 286, 292, 319, 380, 381, 383
 416, 426.
 Варлимон /Warlimont Walter/, 154,
 183, 184, 193.
 Вајкс /Wiuchs, Maximilian von/
 355 374

Васић Драгиша, : 32, 114, 119, 490, 492, 493, 496, 501, 507, 509, 510 512, 513, 592, 636, 767, 778, 954
 Васић Властимир, ... 393 394
 Васиљевић Милосав, ... 999
 Велебит др. Владимир /Др. Петровић/, 152, 185, 186, 187, 188, 191, 252, 270, 310, 326, 331, 349, 350 353, 416, 420, 466.
 Вевел /Wawell Sir Archibald/, ... 83
 Ведемајер Алберт /Albert C. Wedemeyer/, ... 145
 Вељковић Светозар, ... 71
 Велс /Welles Sumner/, ... 167, 986
 Веселиновић Радослав, ... 68
 Весенмајер /Veesenmayer Edmund/ 63
 Вилсон /Wilson Sir Henry Maitland, Lord Wilson of Libya/, : 204, 207 208, 216, 218, 230, 233, 256, 260, 261, 262, 269, 270, 271, 274 313, 327, 329, 336, 349, 350, 353, 355, 358, 399, 401, 402, 887
 Вилис, адмирал /Sir Algernon V. Willis/ 270
 Вишински /Andrej Januarjevich Vishinski/ 35, 256, 446
 Ворошилов /Voroshilov, Marshal K. E./, ... 81, 266
 Вукмановић Светозар - Темпо, 18 790.
 Вуковић Ђида, ... 68, 683
 Вукостављевић Сретен, : 334, 337, 428, 898, 905, 917, 918.
 Вучинић Душан, ... 71 695
 Вучковић Звонимир, : 200, 214, 336 490, 493. 505, 572, 610, 616, 641 773, 991, 1000.

Г

Гавриловић др. Милан, : 320, 465, 944, 945, 965, 978.

Гебелс /Goebbels, Dr. Paul Joseph/ 175, 325.
 Георгијев Кимон, ... 379, 382
 Глишић Ђорђе, ... 335, 336, 337
 Гленконер, ... 60
 Гринлис /H. S. Kenneth Greenlees/ 366, 552, 943.
 Грбић Милован, : 98, 99, 316, 317, 319. 320, 442, 445, 447, 449, 453 459, 463, 464, 465, 466, 468, 474 477, 900, 926, 930, 965, 978,
 Гру /Grew Joseph Clark/, 419, 423 424, 425, 437, 453, 450, 458
 Грујић Милан, ... 68
 Губарев Никола, ... 68
 Гусев /Gousev Feodor Tarasovich/ 301, 345, 382
 Гутић Виктор, ... 43

Д

Даглас /Howard, Doudlas F./, ... 270
 Дајета /Lanza D Ajeta, Marchese Blasca/ 218
 Далтон /Dalton Dr. Hugh/, 762, 804 933.
 Дамјановић Миодраг, М., ђенерал: 746 748, 750, 754, 1002.
 Дангић Јездимир, : 45, 65, 558, 590, 792.
 Данкелман /Dankelmann Henrich, Air Force General/, : 50, 62, 208, 662
 Дапчевић Пеко, : 232, 355, 357, 365 376, 383, 763.
 Девис /Joseph Davies/, ... 450, 451
 Дегол, понавља се врло често
 Дедијер Владимир, : 28, 270, 898
 Дедић Рафаило, ... 68
 Дерок Јован, ... 33, 559
 Десница Илија, ... 45
 Диполд, ђенерал /Benignus Dipold/ 187,
 Дин, ђенерал /Dean John R./, 245
 Динић Танасије, ... 68

Дил, маршал /Dill Sir John Greer/ 215
 Димитров Георги, : 27, 29, 778, 781
 Дикин /Deakin Frederich William 'Bill'/, помиње се врло често
 Добричић Никола Д. 68
 Добросављевић С. 69
 Докић Ђура, ђенерал, ... 536, 537
 Донован /William J. Donovan/, 59
 210, 235, 256, 262, 298, 368, 387
 406, 847.
 Драгићевић Вељко, ... 23, 933
 Дреновић Урош, учитељ, 45, 708,
 Дрљевић Милан,..... 71
 Дрљевић др. Секула, ... 20, 71
 Дуче, В. Мусолини, 83, 111, 155, 179
 181, 182.

Ђ

Ђилас Милован, /алиас Милош Марковић/, : 18, 23, 40, 187, 188, 191,
 254, 445, 449, 465, 763, 765, 789,
 790, 792, 793, 804, 806.
 Ђоновић Јован, ... 213, 338
 Ђорђевић Буда, ... 71, 798
 Ђорђевић Душан, ... 61
 Ђорђевић Цека, ... 67, 69
 Ђукановић Блажо, ђенерал, : 226,
 227, 675, 808, 888, 1000.
 Ђурић Радослав Ђ. : 20, 32, 33, 74,
 258, 955, 993,
 Ђуришић Павле, помиње се вло често
 Ђуровић Машан, ... 71, 795
 Ђујић Момчило, помиње се врло често

Е

Елиот Вилиам /Elliot William, Vice-Air
 Marshal/, ... 307
 Емери Леополд /Amery Leopold Ste-
 ppenent/ министар; 110, 847, 946, 981

Ж

Живановић Марко, ... 69

Живковић Петар, ђенерал ; 891, 948
 Живковић Бранислав, пуковник, 750
 Жиро Хенри /Henri Giraud/, ђенерал
 167, 985.
 Жујовић др. Младен, 74, 615, 718, 862
 Жујовић Сретен /"Црни", "Животић"/
 191, 308, 449, 771, 791.
 Жукров, маршал /Zhukov Georgy Kon-
 stantinovich/, ... 81, 150

З

Здравковић Милорад Д. 69
 Зотовић Мирослав, ... 69

И

Илић, ђенерал, ... 28, 57
 Ивановић, Титов ђенерал, ... 325
 Идн, министар /Anthony Eeden R. Earl of Avon/, 87, 109, 110, 157, 207,

Ј

Јакшић Арсо, ... 71
 Јанковић др. Велмар, ... 69
 Јанковић Ђорђе, ... 69
 Јанковић Милојко, ... 337
 Јањић Страхинџа, ... 69
 Јевђевић Доброслав, 699, 888, 960
 961, 963, 964.
 Јевтић Богољуб, министар, 465, 935
 Јеремић Воја, ... 69
 Јовановић Арса, : 23, 25, 40, 448
 Јовановић Белов Јован 72
 Јовановић др. Драгољуб, 77, 536, 769
 Јовановић Зоран, ... 65
 Јовановић Слободан, више пута се
 помиње
 Јодл Алфред /Jodl Alfred, General/
 ..... 154, 193
 Јојић Риста, ... 704
 Јонић Боривоје, ... 69
 Јонић Велибор, ... 536, 537
 Јунг, шеф Гестапа /Dr. Jung/, ... 775
 Јукић Илија, ... 264, 285, 863

К

Кавалеро Уро /Cavallero Ugo, Count/
 ђенерал, ... 154, 155
 Кадоган /Sir, Alexander George Mon-
 tagu Cadogan/, ... 426
 Кајтел Вилхелм /Keitel Wilhelm/
 маршал, ... 20, 180
 Калабић Никола М. /"Чика Пера"/
 "Ница", помиње се чешће.
 Камбел, /Campbell Sir Ronald H. /
 амбасадор у Лисабону, ... 211
 Канингам, адмирал /Cunningham Sir
 Andrew/, ... 261
 Канон, амбасадор /Cannon Cavendish
 W./, ... 453
 Кардељ Едвард, 18, 445, 458, 468
 599, 900.
 Кастелано, ђенерал /Giuseppe Castella
 no/, ... 211, 218, 243
 Катру, ђенерал /Catroux Georges/ 76
 Каше Сигфрид /Kasche Siegfried/, 152
 191, 192.
 Кенан /Kennan George F./, . 211, 384
 Керовић Радивоје, ... 45
 Кеселринг /Albert von Kesselring/
 воздухопловни маршал, 149, 399,
 400.
 Кесеровић Драгутин Р. помиње се
 чешће
 Кинг, адмирал, /King Ernest J/ 76, 264
 380
 Кирк Патрик /Kirk Patrik Sir Ivan/
 ..... 436, 443
 Клисолд /Stephen Clissold/, ... 41
 Кнежевић Живан Л. , помиње се ви-
 ше пута.
 Кнежевић Радоје Л. помиње се чешће
 Којадиновић Бата, ... 69
 Коларевић Милош Н., ... 69
 Константиновић др. Михаило, 295
 314, 337.
 Кордел Хал /Cordell Hull/, 180, 381
 351, 355, 384.

Косановић Сава Н. помиње се чешће
 Костић Јосиф, ђенерал, ... 69
 Котур Ђура, ... 69
 Крамер, поручник /Ч

Крамер, поручник /Ellsworth "Bob"
 R. Cramer/, ... 394
 Крек др. Миха, министар, . 320, 965
 Кригер, поручник, ... 195
 Крипс, амбасадор /Sir Stafford Cripps
 35, 785, 847.
 Кузмановић Огњен, ... 69
 Куговец Петар, ... 72
 Кујунџић др. Богољуб, ... 69
 Кујунџић Михаило, ... 339
 Кулић, капетан, ... 186

Л

Лазаревић Момчило, 69, 611, 691
 Лалић Ник А. 3336, 368, 523, 517
 527, 534.
 Лаутнер /Lautner Henrich, alias / Ми-
 лош Војновић, ... 65
 Лашић Ђорђе, мајор, 20, 675, 677, 791
 808, 994.
 Лер, маршал /Alexander Loehr/, 115
 187, 193, 195
 Лесински J/Lesinski/ 329
 Лехи, адмирал /William D. Leahy/ 215
 264, 266, 380
 Литерс Рудолф, ђенерал /Rudolf Lue-
 ters/, 125, 186, 193, 195
 Литвинов Максим М., ... 94, 152
 Ло Ричард /Richard Law/, ... 275
 Лозовски /Lozovsky S.A./, 98, 99, 101
 Ломпар Петар, ... 72
 Лорковић Младен, ... 191
 Лукачевић Војислав С. помиње се

Љ

Љотић Димитрије В., помиње се често

М

Макартур /Douglas Mac Arthur/, ђе-

нерал, ... 76, 149
 Макдавел /Robert H.McDowell/ помиње се више пута.
 Макензен Ханс /Mackenzen Baron Hans Georg von/, ... 157, 181 189
 Маклен /Fitzroy Maclean H.R./, помиње се више пута.
 Макмилан /Macmilan Harold/, ... 333
 Малиновски, маршал, /Malinovsky/ 384
 Мајски, амбасадор /Majsky Ivan M./ 86, 89
 Маквеј /Mac Veagh Lincoln/, амбасадор, 285, 286, 290, 296.
 Мајснер Август, ђенерал /August Meyszner/, ... 62
 Маринов Иван, ђенерал, ... 382
 Марјановић Мирко, ... 69
 Марјановић др, Чеда, ... 69
 Марковић Душан, ... 65, 779
 Марковић Жика, 69, 667, 993, 996
 Марковић Милош, /В.Ђилас/, 187 188, 191, 892, 872, 992.
 Марушић Драго, 334, 337, 428, 898 905, 917, 918.
 Масаловић Милош, пуковник, ... 67
 Мастерсон /Tom S.Masterson/, 60, 120 806
 Матић Божа, ... 69
 Матић Љубивоје, ... 69
 Маршал, ђенерал /George C.Marshall/ 264, 266
 Мачек др. Владко, ... 337, 470, 862 863, 961.
 Менсфилд /Walter R.Mensfield/ капетан, помиње се више пута.
 Мерфи /Robert D. Murphy/ амбасадор 329, 333, 336, 355.
 Мијушковић др. Јован, ... 69
 Микић Љубиша, ... 960
 Милановић Владимир, ... 116, 122
 Милетић Крста Љ. министар, ... 465
 Милојевић Милоје, Титов ђенерал 270
 Милошевић Михаило, ... 72, 573, 637

Митровић Голуб, ... 72
 Митровић Р, ... 39
 Михаиловић Анђелко, ... 69
 Мичел /M. Mitchel/, ... 847
 Мишић Александар Ж., 773, 861, 935
 Младеновић Борислав Т., ... 70
 Молотов Вјачеслав /Molotov Vyacheslav Mikhailovich/ помиње се често
 Мошанов Стојчо, председник Собрања, ... 388
 Муравјев Константин, председник владе, ... 382
 Мусолини /Mussolini Benito/, помиње се више пута.
 Мушицки Коста, пуковник, 536, 750

Н

Недељковић др. Милорад, ... 67, 647
 Недић Ђ. Милан, армиски ђенерал, помиње се више пута.
 Нађ Коста, Титов ђенерал, ... 18
 Ненадић Воја, ... 72
 Ненадовић Миливој, 208, 368, 948
 Нинковић Слободан, ... 276
 Нововић Војислав Н. 70
 Нојбахер /Neubacher Hermann/, 220, 236, 237.
 Нојхаузен Франц, ... 62
 Нурија Поздерац, ... 861, 865

О

Обућина Драгослав, ... 70
 Окинлек, ђенерал /Sir Claude Auchinleck J./, ... 803, 984
 Олћан Михаило, ... 70
 Остојић Захарије, пуковник, често
 Ото Ханс /Otto dr. Hans/, инжињер, ... 186

П

Павелић Анте, помиње се често
 Павловић Драгослав Т. /"Драго"/ помиње се више пута.
 Павловић Коста Ст. 311, 312, 313,

- Пантић Душан, ... 769
- Пантових Тадија, ... 70
- Панић Светислав, ... 337
- Папић Негован, ... 70
- Паркер /Parker John/, ...
Патерсон, амбасадор /Patterson
Jr. Richard C./, 411, 412, 413, 414
442, 424, 426, 427, 434, 931, 935
937, 968, 969, 974, 975, 978, 980
- Паушевић, бег, ... 220
- Пепић Ђорђе, ... 70
- Петровић Данило Тунгуз, ... 72
- Петковић Душан, ... 209, 948
- Петковић Петко, ... 72
- Перишић, свештеник, 74, 675, 692
7000, 955.
- Першић Драго, ... 70
- Петрић Живадин, ... 70
- Петровић др. В. Велебит, .. 70, 795
- Пећанац Коста, војвода, ... 65, 1000
- Петровић Марисав, ... 65, 188, 710
- Пијаде Моша, 18, 40, 41, 790, 791,
792, 793, 794, 795, 804, 861, 864
977.
- Пилетић Велимир, Ј. пуковник,
74, 200, 393, 580, 954, 991, 997
1000.
- Погачар Људевит, ... 64
- Пожарски, ... 99
- Попадић Светислав, ... 70
- Поповић Драгутин, ... 70, 263
- Поповић Душан, ... 70
- Поповић Илија, капетан, ... 251
- Поповић Коча, Титов ђенерал, 187
188, 254, 356, 385.
- Поповић Лазар, ... 72, 633
- Поповић Милан, ... 70, 644 993
- Поповић Радомир, "Раја", мајор
517, 680, 682, 683.
- Портал, маршал /Portal Sir Charles
Frederick Algernon/, ... 266
- Пламенац Петар, ... 72, 830
- Прибићевић Стојан С. 390
- Продановић Милован, ... 70, 530
- Протић Света, ... 20
- Пурић др. Божидар, председник
владе, : 175, 235, 248, 263, 264,
276, 283, 286, 290, 293, 294, 298
299, 306, 310, 313, 315, 319, 320
891, 895, 901, 907, 921, 925.
- Путник Димитрије Р. пуковник,
208, 847, 848.
- Р
- Радић Радослав, 45, 47, 536, 537
961.
- Радовановић Стеван, ђенерал, ... 573
- Радојловић Милош, пуковник, 395
579, 686, 687, 698, 700, 701, 702
..... 991
- Радосављевић др. Милош, .560, 992
- Радосављевић "Моле", Титов ко-
месар, ... 393
- Ранкић Копол, конзул, ... 49
- Ранковић Александар, Титов ђене-
рал, ... 191, 468
- Рајовић Богдан, ... 79
- Рајачић Михаило, капетан, ... 366
..... 521, 522
- Раковић Предраг, мајор, : 394, 572
605, 623, 647, 992, 1000.
- Ратковић Миодраг С. потпуко-
вник, ...393, 580, 997
- Рачински /Edward Count Raczyns-
ki/, председник Пољске, 93, 94
- Редић Драгутин, ... 20, 70, 72
- Рендел, амбасадор /Sir George
Rendel/, : 121, 122, 168, 169, 176,
177, 192, 248, 818, 820, 821, 822
826, 827, 828, 831, 835, 837, 840
841, 942, 944, 945, 946, 969, 979
980.
- Рибар Иван, ... 444, 861
- Рибентроп /Joachim von Ribbentrop/
154, 180, 183, 184, 191, 192, 216
- Рибникар Владислав, ... 118
- Ритеков Анатолије, ... 70

Роата, ђенерал /Mario Roatta/,... 180
181, 183, 795.
Роботи, ђенерал, ... 187, 195
Роз /Michael Rose/, ... 252
Родић Осура, Титов комесар, ... 270
Роџерс, потпуковник, /William Lane
Rogers/, ... 538
Родић Илија, свештеник, ... 45
Рожђаловски Властимир, потпуков-
ник, ... 337
Ромел, маршал /Edwin Rommel/, 36
42, 59, 83, 84, 107, 111, 112, 113
166, 179, 220, 232, 4000, 887.
Рундштет, маршал /Rundstedt Karl
Gerd von/, ... 81, 149
Рузвелт /Franklin Delano Roosevelt/
..... 36
Рупник Лав, ђенерал, ... 328, 908

С

Савић Радован, ... 70
Сајц, пуковник /Albert B.Seitz/, 208
210, 452, 506, 514, 614, 616, 622
628, 630, 991.
Сарџент /Sir Orme Sargent, "Moley"/
121, 170, 294, 387, 812.
Свеншек Рудолф Ф. 70
Сикорски, ђенерал /Wladislav Sikorski
..... 85
Симић Станоје С. амбасадор, 335, 872
Симовић Душан Т. армијски ђенерал
24, 25, 28, 34, 35, 50, 53, 57, 93,
435, 768, 769, 771, 776, 783, 784,
803, 805, 821, 933, 934, 935, 936
950, 952.
Секулић др. Милош 49
Селборн, министар /Lord Selborne,
Earl of Selborn/, : 167, 168, 183,
207, 812, 825, 965, 987,
Слијепчевић Аћим, капетан, ... 208
Смиљанић Душан, пуковник, : 394
573, 612, 616, 992, 996, 1000.
Сној Франц, ... 314

Сондермајер Тадија, ... 72
Смодлака др. Јосип, ... 898
Срб Ђорђе А., ... 70
Стаменов Иван, ... 382
Станишић Вајо, бригадни ђенерал
20, 78, 226, 227, 888, 1000.
Стефановић Миодраг С. . 70, 644, 792
Столе Врњачки"Стојанковић Столе"/
..... 71
Стојановић Александар, ... 70
Стојићевевић Јован, ... 70
Стојковић Драгић, ... 71
Стетиниус /Edward Stettinius R./
296, 380, 412, 413, 414, 423, 427
Стивенсон, амбасадор /Stevenson Ralf
Scrine/, : 272, 285, 286, 290, 293
297, 316, 330, 336, 411, 421, 444,
898, .
Тимсон, министар војске /Stimson
Henri L./,..... 147, 150, 462.

Станковић Мирослав, ... 701
Стефановић Милан, ... 72
Стронг, пуковник /William Strang/
..... 382
Стрит, пуковник /Vivian Street/, 208
Стругаревић Емилија, ... 71
Сугаревић Јордан, ... 72

Т

Тадич Драгић, ... 71
Тајер Чарлс /Charles W. Thayer/, 407
Тедер, вазд. маршал /Tedder Sir At-
thur, '..... 101, 261, 984
Тејлор /Taylor George/, ...805, 807
Терзић Велимир, Титов ђенерал, 181
..... 187, 220
Терпешев Добри, бугарски министар,
..... 247
Тешић Рајко, ... 71
Тимошенко маршал /Timoshenko,
Semion Konstantinovich/, : 76, 81
..... 384
Тисеран, кардинал /Eugene Tisserand

..... 43
Тодоровић Алекса, ... 71
Тодоровић Жељко, мајор, ... 25
Тодоровић Борислав Ј. : 337, 552,
625, 647, 702, 991, 999.
Тојић Миодраг, мајор, ... 71
Томић Виктор, усташки пуковник,
..... 115
Толбухин Фјодор, маршал, : 160, 339
383, 384, 385, 387, 389, 490, 392
Топаловић др. Живко, : 334, 336,
365, 374, 399, 400, 509, 510, 513
Трифуновић Милош, министар, : 175
248, 282, 314, 320, 395, 400, 409,
477, 965.
Трифуновић Мирослав, дивизијски
ђенерал, : 200, 393, 399, 400, 501,
507, 508, 553, 554, 636, 1000.
Трифунац Александар, мајор, адво-
кат, : 393, 399, 580, 997.

Ћ

Ћано /Ciano di Cottelazzo, Count
Dalleaazzo/, министар, ... 197
Ћирковић Мирко, ... 395

У

Урукало Сергије, прота, ... 740
Узелац Сима, ... 28

Ф

Фариш, мајор /Linn Farish/, : 157
..... 208, 251, 255
Филиповић Стојан, ... 71
Филиповић Суљеман, усташки пу-
ковник, ... 203, 206
Филипс, амбасадор /William Phillips/
..... 825
Фурлан Борис, ... 295, 314

Х

Хајс, капетан /Heis/, ... 186

Харвуд, адмирал /Sir, H. Harwood/
..... 984
Халифакс /Halifax, Viscount, Edward
Word/, амбасадор, : 302, 319, 325
419, 425, 437, 485.
Хариман, амбасадор /Averill W. Harri-
man/, 247, 256, 286, 339, 341, 438
382, 446.
Хатсон, потпуковник /Duane Tyr-
rell Hudson/, 23, 28, 29, 32, 105, 210
217, 365, 614, 616, 628, 780, 783
Хебранг Андрија, ... 186, 445
Хеникер, мајор /Henniker John/, 309
Химлер /Himmler Heinrich/, ... 963
Хјуот, мајор /Louis Huot/, 323, 324
..... 353, 355
Хопкинс /Harry L. Hopkins/, : 81, 82
Хорстенау, ђенерал /Dlaise von Horste-
nau Edmund/, 152, 186, 794, 795

Ц

Цанкар Изидор, ... 337, 898, 905
Цхарлес Марас /Mauras/, ... 64
Цветковић Драгиша, ... 861

Ч

Чапин /Chapin/, ... 354
Чвркић Војко, ... 45, 65, 67, 72
Чермак Х.Г., ... 187, 188
Чолић Л. Михаило, ... 71
Чок др. Иван, ... 264, 314

Ш

Шапоњић Владимир, помоћник мини-
стра, ... 336
Швебел Рудолф, ... 71
Шенфелд, отправник полова /Schoe-
nfeld Rudolf/, ... 336
Шкриванић Гавра, потпуковник,
..... 276, 331
Штеркер /Herr Staerker Rudolf/, 374
Шубашић др. Иван, : помиње се често
Шуменковић др. Илија А., амбасадор
..... 264, 272, 273, 978
Шутеј др. Јурај, министар, : 120, 337